

Kalligram

Kosztolányi Dezső Összes Művei
Levelezése I. 1901–1907

Kosztolányi Dezső Összes Művei
Kritikai kiadás

Sorozatszerkesztő
Dobos István
Szegedy-Maszák Mihály
Veres András

A sorozat
az MTA-ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport
és az MTA Irodalomtudományi Intézet OTKA pályázata
együttműködésében készül.

Kosztolányi Dezső

Levelezése I. 1901–1907

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 2013

Szerkesztette
Buda Attila

Összeállította,
a leveleket sajtó alá rendezte,
a jegyzeteket és a kísérő tanulmányt írta
Buda Attila, Józán Ildikó, Sárközi Éva

A levélszövegeket
Buda Attila,
a tárgyi jegyzeteket, valamint a kísérő tanulmányt
Tverdota György és Veres András
lektorálta

A kötet az OTKA 101441. számú pályázata és az MTA BTK
Irodalomtudományi Intézet támogatásával készült.
A szakirodalmi háttér az ELTE BTK Magyar Irodalom- és
Kultúratudományi Intézet Toldy Ferenc Könyvtára biztosította.

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap tette lehetővé.

Editor © Buda Attila, Józán Ildikó, Sárközi Éva, 2013
ISBN 978-80-8101-750-6

ELŐSZÓ

Kosztolányi Dezső életműve a 20. századi magyar irodalom egyik legnépszerűbb szerzőjévé avatja. Költőként, prózaíróként, műfordítóként és publicistaként egyaránt jelentős. De míg számos kortársáról sokkal több ismerettel rendelkezik az utókor, addig az ő életművének és életútjának kritikai feldolgozása csak néhány évre megy vissza. Ady, Babits, Móricz levelezése mellett – többek között – már közreadták Fülep Lajos, Juhász Gyula, Tóth Árpád levelezését is, némelyiket a kritikai kiadás igényével. Jóllehet Belia György évtizedekkel ezelőtt – Török Sophie gyűjtésére alapozva – megjelentette Babits, Juhász és Kosztolányi egymással folytatott ifjúkori levelezését, ám Kosztolányi teljes és önálló levelezésének megjelentetése csak most kezdődik a kritikai kiadások szempontjai és szabályai szerint. Nem lehet ugyan azt mondani, hogy Belia György munkáján kívül más kiadások ne lennének – itt elsősorban Réz Pál terjedelmes gyűjteményét, Dér Zoltán közleményeit, többek között a családi levelek megjelent kötetét kell említeni; ezek azonban valamilyen szempontból válogatnak, szövegközlésük néha pontatlan, néha kihagyásokat tartalmazó, eltérő indokok miatt cenzúrázott, jegyzeteik pedig egy tudományos kiadás felől nézve hiányosak. Természetesen fel kell használni segítségüket, de nem helyettesíthetik a Kosztolányi Dezső valamennyi elérhető levelét s a neki küldöttet is magába foglaló kritikai kiadást.

A kritikai kiadás előkészítése során Bíró-Balogh Tamás 2616 darab levélről talált adatot; ez a mennyiség a küldött és kapott levelek együttesére vonatkozik. Az arányok érzékeltetésére meg kell említeni, hogy Réz Pál 1996-ban megjelent gyűjteménye 1393 Kosztolányi által írt levelet tartalmaz, és az 1901 májusa és 1935. szeptember 3. közötti időszakot öleli fel, természetesen évente változó számú postázott és kapott küldeményt regisztrálva. Ezt a mennyiséget e kötet lezárásáig 2695 darabra sikerült kiegészíteni. Ebből 1497 a Kosztolányi-levelek száma. A neki címzett 1198 levél jelentős része még publikálatlan.

Természetesen ez a 2695 levél sem tekinthető a teljes levelezésének. Megbecsülni sem lehet, hogy hány levél semmisült meg még Kosztolányi életében, a címzeti selejtezés következtében, és közvetlenül a halála után, a hagyaték első átnézésekor, felesége életrajzi monográfiájának megírása közben, illetve a Tábor utcai ház és más gyűjtőhelyek megsemmisülésekor, mindaddig, amíg az összes fennmaradt levelek közgyűjteményekbe nem kerülnek. Már az első kötet sajtó alá rendezése során kiderült a szövegösszefüggésekből, hogy ijesztő mértékű a pusztulás, és feltételezni lehet, hogy nagyszámú az ismeretlen helyen, feltehetően magángyűjteményekben lappangó levél. Talán e kritikai kiadás elősegíti további levelek előkerülését, elsősorban a közgyűjteményekből, esetleg a magánggyűjtőktől is.

A harmincnégy évnyi hatalmas anyag a családi levelekkel kezdődik, amit 1904-től az egyetemi társakkal folytatott levélváltás egészít ki. 1907-től jelennek meg a költői, újságírói tevékenységhez kapcsolódó levelezőpartnerek és az első, hosszú ideig tartó, Lányi Heddához fűződő kapcsolat írásos dokumentumai. Ezeket 1911-ben a Harmos Ilonának küldött levelek váltják fel, amelyeknek száma az első években igen nagy, később, a házasságot követően viszont csak Kosztolányi vagy a felesége utazásai alkalmával gyarapodnak. Más állandó női levelezőpartnere nem is volt, kivéve élete végén Radákovich Máriát. Az első világháború előtti években elsősorban írói pályájának megalapozása a fő témája – erről szólnak a kiadóival, Tevan Andorral, majd Kner Imrével váltott, illetve a különböző lapok szerkesztőinek küldött, többnyire kéziratokkal kapcsolatos levelek. Címzettjeik szinte kivétel nélkül az új irodalom képviselői, vagy annak valamennyire elkötelezett szereplői; meg kell azonban jegyezni, hogy Kosztolányi korrekt, kölcsönös megbecsülésen alapuló viszonyt alakított ki azokkal is, akiket az 1945 utáni irodalompolitika a „konzervatív”, „nem progresszív” jelzővel látott el. Házassága és fia születése után a családi levelezése kettéválik: részben szülei és testvérei, részben saját családi levelei alkotják. A Szabadkára küldött és onnan kapott levelek folyamatoságában is több törés és hiány fedezhető fel; e kiadás során kell majd kideríteni, hogy mi állhat e jelenség mögött. A más pályatársaival

folytatott levelezése is rapszodikus képet mutat, s a legtöbb évhez képest különösen kevés küldemény található 1919-ből – ennek okát is a kritikai kiadásnak kell majd feltárnia. 1923-tól növekvő számmal jelennek meg levelezőpartnerei között európai alkotóművészek: Thomas Mann, Miguel de Unamuno, Makszim Gorkij, Arthur Conan Doyle és mások. (Más kérdés, hogy e levelek főként hivatalos kapcsolatfelvételek, amelyek nem alakulnak baráti viszonyra.) Az utolsó másfél évtizedben az évi levélszám viszonylag kiegyensúlyozott, ugyanakkor megfigyelhető, hogy a kezdeti személyes levelek egyre inkább ügyintéző üzenettké válnak, a terjedelem pedig egyre rövidebb. Mindez az emelkedő hírnév és a segítséget kérő pályatársak számának növekedéséből adódik.

Az első kötet a legkorábban ismert, verses levéllel kezdődik, és 1907 végén fejeződik be, amikor Kosztolányi abbahagyja egyetemi tanulmányait és megjelenik első könyve. A korszak elején még szabadkai gimnazista, aki önképzőkori konfliktusa miatt magántanulónként érettségizik le. 1903-tól a budapesti bölcsészkar magyar-német szakos hallgatója. A Négyesy-szemináriumon barátságot köt Babits Mihállyal, Juhász Gyulával, Zalai Bélával és másokkal; évfolyamtársaik egy része később írói, költői, szerkesztői és politikusi pályát futott be. Egyetemista korában ismerkedik meg Karinthy Frigyessel és Füst Milánnal. 1904-ben beiratkozik a bécsi egyetemre. Egy évvel később visszatér Budapestre, és az egyetemet nem hagyja ugyan abba, ám diplomát nem szerez, hanem újságíró lesz. Első verse 1901-ben a *Budapesti Napló*-ban jelenik meg, amelynek 1906-tól munkatársa – Ady Endre párizsi utazását követően lép be a laphoz. Kosztolányi kezdettől több napilapban és folyóiratban publikált. Ebben az időszakban – 1907-ben – jelenik meg első verseskötete, a *Négy fal között*, amely ismertté tette nevét. 1908-tól a *Nyugat* is rendelkezésére áll, bár eleinte ambivalens a viszonya a lappal. Életrajzának ezek az eseményei, állomásai jól ismertek, ahogy az említett levelezőpartnerei is, például az írói-újságírói pályán mozgó ismerősei, mint Zalai Béla, Horvát Henrik, Osvát Ernő, Ady Endre. Már kevésbé ismertek a levelezés más szereplői, akik pedig jelentős szerepet játszottak Kosztolányi életében: a családtagok és a hozzájuk

kapcsolódó baráti kör, azaz idősebb Kosztolányi Árpád, Kosztolányi Árpádné Brenner Eulália, ifjabb Brenner József (Csáth Géza), ifjabb Kosztolányi Árpád, Brenner (Jász) Dezső, illetve a Lányi család tagjai. E levelek nyomán az olvasó betekintést nyer Kosztolányi Dezső alkotói műhelyébe és rálát személyiségének sajátos vonásaira. Életének egyéb momentumairól – 1907 decemberéig – a kötetünk végén olvasható életrajzi kronológia tájékoztat.

Kosztolányi levelezésének eddigi összegyűjtése és közreadása, mint a teljességre törekvő kritikai kiadás előzménye, részben Belia György – ld. BJKL –, részben Réz Pál és Dér Zoltán – ld. KDLN, KCSL stb. – munkáiból áll. Az első, az időben korábbi és hamarabb lezárult, Babits, Juhász és Kosztolányi egymással folytatott levelezésének megjelentetését tűzte ki célul, a második pedig az említetteken kívül Kosztolányi minden, tehát családjának, magyar és külföldi kor- és alkotótársainak írt postai, illetve postai jellegű küldeményének kiadására vállalkozott. A kettővel párhuzamosan alkalmi közleményekben több címzett vagy sajtó alá rendező közölt még valamilyen szempont szerint csoportosított részleteket Kosztolányi Dezsővel folytatott levelezéséből, önmagában vagy a neki írt válaszokkal együtt, hosszabb-rövidebb kísérszöveggel ellátva. Kiadásunk mindezek egyesítésére és kiegészítésére törekszik.

*

A Kosztolányi Dezső által küldött és a neki címzett levelek e kötetben és a sorozat további levelezésköteteiben is időrendben olvashatók. A gyűjtőkör csak az elküldésre szánt üzenetekre, azaz az úgynevezett valódi levelekre terjed ki, a szerző által nyilvános közlésre szánt, levél műfajú irodalmi alkotásokra nem. Azok a feltételezett küldemények sem kerülnek a levelek közé, melyek kísérszöveg nélkül tartalmaznak irodalmi műveket. A levélszövegben található irodalmi alkotások, mint a főszöveg részei, természetesen eredeti helyükön olvashatók. A misszilis levelek küldeménytípustól függetlenül mind a sorozat részét jelentik. Eszerint a következő megkülönböztetéseket lehet tenni: levél – azaz részben borítékban

postára adott küldemény, részben nem postai úton a címzetthez jutott üzenet –, postai levelezőlap, képes levelezőlap, névjegykártya, csomagszállító szelvény, távirat.

A levelek folyamatos számozás rendjében követik egymást, de a feltételezett levelek – azok, melyek létre csak következtenni lehet, ám nem maradtak fenn – önálló tételként nem szerepelnek. Ugyanígy nem kerülnek a levelek közé azok sem, amelyeket Kosztolányi nevében másvalaki – például a felesége – írt, de az ő aláírása hiányzik róla. A Kosztolányi által küldött vagy kapott, neki szánt, róla szóló, kísérszöveg nélküli iratok – ezek lehetnek szerződések, számlák, nyomtatványok stb. –, ugyan csak nem részei az egyes köteteknek. A más kezével írt levelek és az említett iratok azonban a gyűjtőkör részét alkotják, amelyek segítséget nyújthatnak a jegyzetek megírásához, szükség esetén azokat a kronológiai helyüknek megfelelő kötet függelékében közöljük. Ugyanitt olvashatók a kétes hitelű levelek is. A levélszöveg összegyűjtéséhez a sajtó alá rendezők felhasználták a már megjelent kötet- és folyóiratbeli közléseket is. A kutatás kiterjedt a közgyűjtemények kéziratára, a magángyűjtőkre és a kéziratárverésekre is. A hagyatékok és kéziratok sorsáról lásd kötetünk második részének *Kosztolányi Dezső családi és írói levélgyűjteménye*, *A levélkéziratok sorsa Kosztolányi Dezső közvetlen örökösei, felesége és fia életében*, valamint a *Kosztolányi Dezső levelezése köz- és magángyűjteményekben*, illetve a *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét. (Az első három Sárközi Éva, az utolsó Buda Attila munkája.)

A főszöveg elsődleges forrása a fennmaradt kézirat. A sorozat után a feladó és a címzett megnevezése, valamint a datálás olvasható, részletesebben lásd a kísérszöveg tanulmány *A levelek sorrendje, a szöveggözlés formai sajátosságai* című fejezetét. Ezután következik maga a levélszöveg, a levélírótól származó változtatások, jelzések, a szövegközi illusztrációk feltüntetésével, ennek elveiről *A szöveggözlés tartalmi sajátosságai* című fejezet tájékoztat. A Kosztolányi-levelezésben nagyszámú küldött és kapott levéllel jelen lévő Babits Mihály és Juhász Gyula levelezésének

kritikai kiadása már régebben elkezdődött. Kiadásunk azonban a BML1–4, illetve JGYL1 gyakorlatával ellentétben – lappangó, elveszett vagy megrongálódott levelek közlésekor a szöveg megállapításához, illetve szükség esetén a háttér felvázolásához – figyelembe veszi a fennmaradt másolatokat is, hiszen néhány levél teljes szövege az említett esetekben csak ezek alapján rekonstruálható. A másolatok feltérképezése emellett jelentősen hozzájárult Kosztolányi Dezső levelezésének kiadástörténetéhez is. A levelekhez tartozó, több részből álló jegyzetanyag közvetlenül a szövegközlés után található, melyek tartalmáról lásd a kísérő tanulmány *A filológiai és textológiai jegyzetek, tárgyi és nyelvi magyarázatok* című fejezetét. (Mindhárom Józán Ildikó munkája.) Bizonyos levelekhez *Függelék* is kapcsolódik. A kötetet a levelek életrajzi, valamint tárgyi és nyelvi jegyzeteit kiegészítő adattárak, a keresést lehetővé tevő mutatók, irodalom- és rövidítésjegyzék zárja, erről részletesebben lásd az *Adattár* és a *Mutatók* című fejezeteket. (Mindkettő Sárközi Éva munkája.) Legvégül az illusztrációk és a tartalomjegyzék található.

A kötet sajtó alá rendezői szeretnének köszönetet mondani lektoraiknak, Tverdota Györgynek és Veres Andrásnak, körültekintő, az apróságokra éppen úgy, mint a nagyobb, általánosabb összefüggésekre figyelő, a kötet anyagát teljesebbé tevő véleményükért. A kéziratok összegyűjtéséhez a legtöbb segítséget az Országos Széchényi Könyvtártól (kiemelten a kézirat- és folyóirattártól, valamint az olvasószolgálattól), a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Magyar Tudományos Akadémia kéziratártaiktól, a szegedi Somogyi-könyvtár Kilényi-gyűjteményétől, a Szabadkai Városi Könyvtártól, a Szabadkai Városi Múzeumtól, valamint a Szabadkai Történeti Levéltártól kapták. Ugyancsak köszönet illeti azokat a magángyűjtőket és antikváriumokat, akik a tulajdonukban lévő, illetve felbukkant kéziratokat önzetlenül átengedték e kiadás számára. A Kosztolányi-kutatócsoport tagjai közül különösen Arany Zsuzsanna, Dobás Kata, Takács László és Zákány Tóth Péter segítségét illeti köszönet. Kelevéz Ágnes és Róna Judit mint Babits Mihály életművének kutatói járultak

apró, de igen fontos javaslatokkal, kiegészítésekkel a kiadáshoz. Egyebekben Dévaváriné Beszédes Valéria és néhai férje, Dér Zoltán, Kosztolányi Gyula, Kosztolányi Károly, Kosztolányi Zoltán, Lengyel András, Szekeres Ágnes, Réz Pál segítették a közreadói munkát. Legvégül, de nem utolsósorban a sajtó alá rendezők szeretnék megköszönni Hradeczky Moni kiadói szerkesztői és Hollós János kiadvány-előkészítői munkáját, akik nélkül a kézirat tartalmi pontossága és egysége, valamint tipográfiai képének kialakítása elképzelhetetlen lett volna.

A levelezés kiadásának előkészítését Bíró-Balogh Tamás kezdte meg. A sajtó alá rendezők alakították ki a kötet szerkezetét, végezték el a kritikai szövegközlés munkáját, írták meg a jegyzeteket és a kötet végén olvasható, több részből álló tanulmányt. Józán Ildikó ellenőrizte a kéziratokat és készítette el a szövegkritikai jegyzeteket. A kéziratleírásokat Sárközi Éva és Buda Attila állapította meg. Buda Attila írta Babits Mihály, Juhász Gyula és Kosztolányi Dezső egymással folytatott levelezésének jegyzeteit, míg az összes többi levél jegyzetanyagát Sárközi Éva. Mindhárman részt vettek a szerkesztés során a kötet végleges tartalmi és formai jegyeinek kialakításában. A munkát 2013 őszén a következő gondolat jegyében fejezték be: „a filológia előkelő hitet föltételez – hogy kevesek kedvéért, akik mindig csak »jöni fognak« és nincsenek itt, előre el kell végezni igen sok kínos, sőt tisztátlan munkát: mindez munka *in usum Delphinorum*, trónra kerülő hercegek használatára”.¹

Budapest, 2013. október 6.

Buda Attila
Józán Ildikó
Sárközi Éva

¹ Friedrich Nietzsche *A vidám tudomány* című munkája 102. paragrafusának részlete Kerényi Károly fordításában.

LEVELEK

1901

1.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

[Szabadka, 1901. február 11–16. között]

Sápadtan, mereven feküszöm az ágyba bizony most
 Vértelen ajkaimon nem játszik az isteni ihlet.
 Ámde magas lázam sem bírja kivenni fejemből
 Őt ki miatt betegen nyögök itt: szép szende alakja
 5 Égi jelenséggént tűn elémbe; látom a lánykát
 Boldogan élve vígan kórálmaimnak közepette
 Halom enyelgő hangjaikat és mintha szívembe
 Száz millio tört döfne s a lelkemet isteni végzet
 Kérhetlen keze zuzá szét. [!] Oh jól tudom ennek
 10 A szomorú félő látványnak, hogy mi a vége
 Hogy boldog soha sem leszek én... nem nem soha többé
 Látom a lányt kipirilut [!] orcával a hitvesi karban
 Szöke hajának fürtjeivel hogy játszik a hitves
 Majd látom haloványon a telt hold mélavilágán
 15 Szöke halyát [!] az ezüst fény pikkelye mint aranyozza
 Meg; Majd látom a felgyulladt város közepette
 Olykor tűnve fel arra midőn a Szikra lobot vet
 Védkezet nyújtva szegény gazdagnak ámde nekem nem
 Bár remegő hangom versenyzik a viharéval
 20 Én elhamvadok a szerelemnek égi tűzébe

Jöjj gyere Jóska fiam hadd lásd a hív szerelemnek
 Aldoztatát, csókot hadd csokoljak ajakadra
 Nem pedaresztia [!] ez (Webel Mijatov; Popovits Toncs)
 De a barátságának szent isteni égi hatalma
 25 Mellyet az úr menedékül adott az emberi szívnek

Ámde papirom fogy és véle arányba türelmem
 A jó daktylusok nem akarnak jöni a versbe

Féktelenül rohan a Pegasus a hámba maradni
 Nem tud; a kocsisuk részeg, a szép szerelemnek
 30 Egő [!] méreg erős kábító égi borától
 Elragad a Pegasus s tova visz a hegy tetejére
 Döngnek a tar sziklák vérzik feje habzik a szája
 S felragad egy felhő peremére; s nézem az istent:
 A pirulo hajnalt; már kinn van a harmatos égen
 35 Látom a szép természetet a hajnal biborában
 Pajkosan játszik a hajnali szél a sárga kalással
 «Rengnek» Zengnek az erdők zúgnak a tengerek ámde ezekbe
 Angyali arcod leng körülém oh bájos Alicem!

Dide

40 P. S. jer meglátogatni.

Kéziratleírás, lelőhely

Levélmásolat.

Saját kezű: ismeretlen.

Másolat: BJ fekete tintaírása. Naplóbejegyzés.

Lelőhely: PIM Gy. n. sz. 2007/51/1/IV.

Közölve: DÉR 1985c, 133–134. p. (csak a vers); BJN2, 93–94., 245–246. p. (kéziratmásolat).

Megjegyzések

E verses levelet 1901. február 16-án másolja be BJ a naplójába ezzel a felvezető szöveggel: „1901 febr. 16 án. Szombaton. Dide beteg és Árpi utján a köv levelet intézte hozzám melyet az ágyban írt”. A levél alatt BJ megjegyzései: „Ebből következik hogy Dide is szerelmes Csendesbe; ezt már különben rég tudom. Együtt lelkesülünk érte, együtt rendezzük a tapsokat. Együtt beszélgetünk róla [!] Gyönyörű vers! a daktylusok csak úgy pengenek. Hajh de boldog a költő.” Ugyanazon az oldalon egy későbbi időpontra (1901. március 12.) datált megjegyzés is olvasható: „Dide szerencsésen már kiábrándult de ismét beábrándul Tarjánba (drámai szende).”

BJ naplói – 16 füzet (1113 fólió) és 316 fólió önálló, részben fűzött jegyzetlap – 2007-ben kerültek a Petőfi Irodalmi Múzeumba. A forrásul szolgáló napló a negyedik füzet, melyet BJ 1901. január 1-jétől vezetett. Barna márványozott borítójú, keményfedelű, piros címkés; számozatlan oldalú, sima lapokat tartalmaz. A verses levél másolata a 19–20. oldalakon olvasható. Az 1897–1904 közötti naplók szövegét,

DZ után, e kötet munkálataival párhuzamosan Molnár Eszter Edina és Szajbély Mihály is sajtó alá rendezte, ld. CsÁTH 2013.

Datálása BJ fenti és KD következő naplóbejegyzése alapján: „1901 év febr 11–27-ig tartó betegségemről szóló rész. Commentár. Melyben előadja a normalis állapotban levő felgyógyult beteg, mely okok játszottak bele megbetegedésébe s hogyan folyt le az. [...] Febr 11-ikén lázasan, vacsora nélkül színházba rohantam, nehogy elkéssek a tüntetésről, melyet Csendes Alice-nak rendezendők voltunk. A tüntetés sikerült, meg is hajtotta magát a kis grisette, sőt mosolygott is, – de bizony rám nem mosolygott aztán a szerencse, mert e naptól fogva betegségem komolyabb jelleget öltött, úgy hogy ágyban kellett maradnom. [...] Betegségemben bizony nem foglalkozhattam sokat, olvasgattam [!] novellákat, anekdotákat, Jókai »Egetvivő asszonyisziv«-ét, fordítottam Heinétől pár költeményt s irtam is néhányat.” A naplófüggelék kézírata 2004-ben felbukkant egy árverésen. Szövegközlés a kézirat két oldaláról készült fénykép alapján, melyet az árverező antikvárium bocsátott rendelkezésre, ld. még Kosztolányiné 1938, 96. p.; Kosztolányiné 1990, 84–85. p.; KDLN, 808–809. p.; MMÁ 2004, 38–39. p. A levél keletkezésének ideje tehát a betegség első napja és a levél BJ általi lejegyzésének napja közé esik.

Címzett

Brenner József, írói nevén Csáth Géza, orvos és író, KD két évvel fiatalabb unoka-öccse, egyben legbensőbb barátja, apja id. Brenner József, ügyvéd, KD édesanyjának bátyja; anyja Decsy Etelka. E kötet levélfejléceiben és a korszakra vonatkozó jegyzeteiben polgári nevén szerepel, mert írói nevét az itt közölt levelekben nem használta, azt csak a kötet időhatárának végén vette fel.

Életrajzi jegyzetek

Az 1900–1901-es tanévben KD 6. osztályos tanuló; 4 tárgyból jeles, 5 tárgyból jó eredményei vannak, magaviselete szabályszerű. Osztályfőnöke Prokesch Ignác.

BJ 5. osztályos tanuló, 4 tárgyból jeles, 6 tárgyból jó, 2 tárgyból elégséges eredményei vannak, magaviselete szabályszerű. Osztályfőnöke Loósz István.

Árpi, ifj. Kosztolányi Árpád, KD testvéröccse, a 4/a osztályba jár. 4 tárgyból jeles, 4 tárgyból jó, 2 tárgyból elégséges eredményei vannak, magaviselete jó. Osztályfőnöke Mérey Ágost.

Négy osztályzat volt a gimnáziumban, az előmenetelre: jeles (1), jó (2), elégséges (3), elégtelen (4); a magaviseletre: jó (1), szabályszerű (2), kevésbé szabályszerű (3), rossz (4).

A fenti adatok forrása a gimnáziumi évkönyv, ld. mindkettőre: Kosztolányi 1901, 148–149., 152. p.

KD 1900. december 19-én mutatta meg először verseit Brenner Józsefnek: „Kap-tam Didétől néhány versét megbírálni u.m. Éjjel Az alföldről. Gondolat. Az árva panasza. Az élet. (parabola.) [...] Ő nem akarja senkinek se mutatni verseit.” Ld. BJN2, 71–72. p. Az *élet* című verset KD 1900. november 28-án írta, az *Éjjelt* két nappal később, mint azt a naplójába bejegyezte, ld. pl. KDLN, 777. p. KD életrajzáról és felmenőiről ld. még *Életrajzi kronológia*, *Családtörténet*, továbbá ARANY 2013.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

pedaeresztia[!]: helyesen pederasztia (gör.). BJ ezután hónapokig gúnyolja a szó miatt, ld. BJN2, 167. p.

Webel: KD latin- és görög-tanára Wébel János. Klasszika-filológia szakos tanár a szabadkai gimnáziumban – hivatalos néven a Szabadka Szabad Királyi Város Községi Főgimnáziumában –, a Kosztolányi–Brenner család barátja. KD naplójában ez időben többször is előfordul a neve: 1900. október 31-én, mikor társaság volt náluk, őt küldték el érte, „hogy hozzam ide a szeretett philologust”, ld. KDLN, 767. p.; december 27-én édesanyja vendégeskedett a tanárnál, 1901. január 11-én, édesanyja nevenapjának ünnepén a jelenlévők között sorolja fel, január 15-én pedig arról ír, hogy a tanár feleltette görögből. Ld. KDLN, 767., 786., 791., 794. p.

Mijatov: Mijatov Milorad, KD osztály- és önképzőkori társa (ügyvéd lett).

Popovits: Popović Milivoj, KD osztály- és önképzőkori társa, 1924-ben főispánná nevezték ki. (Nevét a gimnáziumi értesítőkből többféleképpen írták, a fentiekben kívül még Popovics néven is szerepel.) A főispáni kinevezés fordulatairól két fiának írt levelében is említést tesz idKÁ, ld. KCSL, 140., 146. p., egy korábbi levelében pedig jogi segítségéről számol be, ld. KCSL, 226. p. KD e levél keletkezése előtt naplójában is emlegeti, 1901. január 30-án: „Kikaptuk magyardolgozatainkat, enyém jeles. Az eddigiek két dicséretes, két jeles. Enyém s Popovitsé egyforma, miénk a legjobb az osztályban.” Ld. KDLN, 797. p., és két későbbi levelében is: 1926. május 10-én édesapjának családfájuk kutatására tett lépéseiről ír, megemlítve, hogy „Popovics barátunk” segíthetne nemesi levelük előkeresésében, ld. pl. KDLN, 539. p.; KCSL, 267. p.; 1928. augusztus 27-én pedig Füst Milánnak írt levelében két barátja öngyilkosságáról számol be: „Vigyázó gróf leugrott a szanatórium emeletéről, Popovics Milivoj, osztálytársam, megmérgezte magát.” Ld. KDLN, 572. p.

Toncs: KD magyartanára, Toncs Gusztáv. Irodalomtörténész, magyar–filozófia szakos tanár, 1881–1909 közt a szabadkai gimnázium tanára, 1909-ben megalapította a szabadkai felsőkereskedelmi iskolát. Helyi, regionális és fővárosi lapokban egyaránt publikált, szerkesztette a *Taniügyi Lapokat*. Még három levelben felbukkan a neve, ld. a 8., 14., 116. sz. leveleket. Vetélytársa volt KD apjának a gimnázium igazgatói székéért. 1899-ben nagy estélyt adott megválasztása érdekében a város előkelőségeinek, ezt KD is megjegyezte naplójában, mikor Toncs az estélyt a következő évben is megrendezte – 1900. november 28-án: „Édesanyám Toncséknál van vacsorán, úgy látszik ő ezzel a mai lakomával el akarja hitetni a világgal, mintha tavaly nem azért adott volna, hogy igazgató legyen? Szegény philosoph!” Majd a december 1-jei iskolai ünnepségen tartott beszédéről is beszámol, s arról, hogy december 13-án „Toncs tanár úr itt volt ebédén”. A december 22-i bizonyítványosztáskor a tanártól kapott jelesről és dicséretéről ír, 1901. január 21-én pedig Toncs Gusztáv hirdette ki a Széchenyi-pályázat tételét, melyre KD is beadott dolgozatot, ld. pl. KDLN, 777., 778., 781., 784., 795. p. KD apja halála után, 1926. december 15-én Toncs kondoleáló levelére válaszolva ezt írta egykori tanárának: „miután elhagytam az iskola padjait, nem múlik el hónap, hogy Ön ne jutott volna eszembe. Szavait állandóan hallom, mozdulatait állandóan látom. Írói pályámra Ön adta az útravalót. A fényt osztotta szét tanítványai között, mint az én áldott, ezerszer áldott édesapám.” Ld. KDLN, 554. p.

Alicem: Csendes Alice, színésznő. 1900 novemberében szerződött a szabadkai színházhoz, itt lépett fel először, és egész pályáját ebben a színházban töltötte, innen nyugdíjazták 1920. január 1-jén. A Schöpflin Aladár szerkesztette *Magyar színművészeti lexikon* szerint 1901 januárjában férjhez ment a színház bonvivánjához, a tenor Farkas Ferenchez. Farkas 1902-ben államtudományi (jogi) doktori oklevelet szerzett a kolozsvári egyetemen és 1906-tól színingazgató lett, ld. ugyanott. BJ először 1901. január 31-i naplóbejegyzésében ír a színésznőről: „Voltam ma este színházba Csiky »Czifra nyomorúság«-át adták. Kitűnő-en [!] es szépen. Tartalma olyan szép, hogy egészen megragadott [...] jön Bálnay Bella (Farkasné Csendes Alice) bátyja ki megkéri Esztert. [...] Bella ijedten jön ki sejtje bátyja vagyoni bukását.” A naplóbejegyzés felvonásról felvonásra részletesen leírja a darabot, majd: „Nekem legjobban tetszett Csendes Alice Farkas színész felesége. Volt dőga a kukkernek, hozzá még hogy gyönyörű és rokonszenves szerepet kapott. !!!!!! Belebolondultam.” Ld. BJN2, 83–85. p. DZ fényképet is felkutatott Csendes Alice-ről, ld. DÉR 1985a. Tarján Irma, színésznő. A már említett négykötetes színházi lexikon feltünteteti nevét, de a szócikk nem árulja el születési dátumát, csak azt, hogy 1900-ban végezte el a Víg színház színészkoláját és első szerződése a szabadkai színházhoz kötötte, ahol három évig mint drámai hősnő játszott. Ezt követően Miskolcon, majd Erdélyben szerepelt, 1906-ban pedig férjhez ment dr. Mótz Miklós dévai kórházigazgató főorvoshoz, és visszavonult a színpadtól. 1901 tavaszán mutatta be a szabadkai színház Herczeg Ferenc *Ocskay brigádos* című darabját. BJ azt jegyezte fel a naplójába, hogy a negyedik előadást látta, 1901. március 5-én. E színmű történetét és színlapját is leírja Csendes Alice-ről szóló rajongó szavak kíséretében, aki az egyik főszerepet játszotta (Tisza Jutka). Megemlíti azt is, hogy Tarján Irma az egyik mellékszerepben (Dili cigánylány) kitűnő volt, ld. BJN2, 103. p. KD – betegsége miatt – csak március 11-én látta a darabot (e napra jegyezte be naplójába). Majd március 12-én a következőket írja: „Hiába! Hiába! Mégis igaz, hogy lop a cigány, s elég dőre voltam tegnap, hogy nem vigyáztam magamra! A színpadi szép cigánylány – képzeljétek csak – avval a vigyorgó, örült szemével, fehér hullámozó keblével elrabolta a szívemet, meggyújtotta a lelkemet!...” Március 13-án ezt jegyezte fel: „Czigánylány cz. kis versikémet írtam.” Március 14-i bejegyzése így végződik: „És még láttam az én czigánylányomat, arcán avval a mosollyal, melyet csak látni lehet, de elképzelni nem. »Szép vagy, legalább nekem szép!«...” Március 17-én: „Érzem, hogy szerelmes vagyok, órákhosszat el-eljárók suhogó szoknyája után, minden elejtett szava eltörölhetetlenül vésődik lelkembe. »Háládatos szerep«... »ha tetszik, ha nem tetszik«, ezt hallottam ajkairól, édes bús mosollyal kísérve. Nevetnek rajtam, csodálkoznak, hogy vethetek rá szemet is, de nekem oly érdekes, oly szép, oly bájos, hogy megőrülök érte, ha nem lesz az enyém. Cigánylány, Cigánylány! / Elrablád eszemet, felgyújtottad szép szemeddel / hervatag lelkemet!” Majd március 18-án: „Örült részeg vagyok a szerelemtől. Ma írtam első szerelmes leveletem *Tarján Irma kisasszonyhoz*, nem tudom, talál-e visszhangra? Nem tudom, fog-e rajtam könyörölni? Reggel felkeltem korán tanulni a Geometriát. Ha területről (T) volt szó, őt hozta eszembe, az irányt jelző nyílak Ámort jutatták eszembe. Oh Chaos!...” Március 19-én: „Nevezetes a mai nap, ma küldtem el első szerel-

mes levelem Tarján Irma (drámai szende) úrhölgynek, egy vers kíséretében, mely nekem vagy »poklot, vagy mennyet nyitand«.” Ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 86–89. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1990, 77–78. p.; KDLN, 799–802. p. A Tarján Irmához írott levelet nem ismerjük, a vers azonban minden bizonnyal a fent idézett volt. KD Tarján Irmáért rajongó – és a nem viszonzott szerelemtől szenvedő – bejegyzései egészen a naplófüzet végéig folytatódnak.

Dide: Kosztolányit családja Didének hívta, édesanyja haláláig csak így emlegette, ld. KOLOZSY-CSUKA 1936, 197. p. Lányi Hedda visszaemlékezése szerint „Didének hívták otthon és én is úgy hívtam őt”, ld. DOBRAY 1970. A név eredetére Kosztolányiné férjéről írt életregénye is rávilágít: „Didebe, ahogy kétesztendő ferdítő nyelvecskéjével önmagát nevezte”, ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 17. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1990, 16. p.

2.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

Szabadka, 1901. május 1.

Kedves Józskám!

Sietnünk kell, mert másképp körmünkre ég a dolog; Friebeisz úr már másoltatja, én sem akarok lekésni a vonatról.

Te voltál szives elvállalni szintelen munkám «elo» másolását.

- 5 Szintelen, mondom mert mindig csak immel-ámmal, kénytelen-kelletlen nyultam a toll után, nem azért ültem le, «hogya» mert irnom kellett, hanem azért, hogy irjak.

Időm sem volt elég; betegségem egy egész hónapot szakasztott ki a munkaidőmből. A többi alatt pedig csak irogattam sziv érzélem nélkül, mert kellett, mert szereplési viszketeg [!] égetett; dolgoztam, de hiányzott ebből a lángoló érzélem, az ihlet szentsége.

Ezen okokat szemügyre véve és mérlegelve nem is táplálók valami vérmes reményeket a nyereségre nézve, de belevágom még is a fejszét, mert nem akarom, hogy nyom nélkül vesszen el ez az össze-

- 15 halmozott sok betű, pont, sor, vonal!

De mit is jajgatok neked? A rokoni szeretet úgy is szemet huny a munka erőtlensége, hézagossága előtt.

Kérlek tehát Józsikám másold szorgalmasan, gondosan. Ivenként adom át neked, azt lemásolván, «ismét» visszaadod én meg

- 20 kicserélem egy másikkal.

Ez lesz a munka menete. – Ha nyerek osztozunk a nyereségben s a diadalörömben, ha vesztek, akkor – a búsongásban «és» s a fájdalomban.

Egyébként köszönöm előre!

25

Maradok igaz hived
Dezső

Szabadka. 1901 máj 1.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, borítékkal.

Saját kezű: fekete tintairás. 22,7×17,5 cm nagyságú kartonlapon; 1 fólió, 3 beírt oldal; 11,8×9,4 cm nagyságú hozzáragsztott borítékkal.

Címzés: Tek. Brenner József úrnak, rokoni szeretettel, Helyben.

Lelőhely: PIM Gy. n. sz. 2011/30.; L. sz. 2012. 2. 20.

Közölve: DÉR 1980, 13–14. p.; KDLN, 7. p.

Szövegkritika

1 [KDLN] Jósikám! [Téves olvasat.]

27 [KDLN] 1901. május [Téves olvasat.] [DÉR 1980] máj 9 [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A borítékon sem bélyeg nem található, sem postai kezelés nyomai nincsenek, a levél tehát nem postai úton jutott el a címzetthez.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Józskám: KD 1900–1901-es naplójában többnyire Józskának (ld. pl. KDLN, 774., 776., 783., 784., 791., 794., 803. p.) nevezi unokaöccsét, és csak egyszer Józsinak; Jósikának egyszer sem.

Sietnünk kell: KD pályaműve a Széchenyi irodalmi jutalomdíjra. A szabadkai gimnáziumban ebben a tanévben több mint húsz segély-, ösztön- és jutalomdíjra lehetett pályázni, de csak két irodalmi jutalomdíjra – a másik a Ross-Schäffer-díj volt, erről ld. a 14. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit. Az irodalmi jutalomdíjakra pályaművet kellett írni, a többi jutalomdíjat a tanulók évközi munkájára és dolgozataira adták. A Széchenyi-díjat mind a két kategóriában meghirdették. 1860-ban alapította a szabadkai község tanács, meghatározva „a tanulók jutalmazásának feltételeit: a gimnázium minden osztályából egy-egy olyan tanuló jutalmaztassék, aki magyar nyelvből kitűnik. A jutalomdíjat a tanév záró ünnepélyen osztják ki, amely alkalommal a jutalmazott tanulók egyike gróf Széchenyi István életéről és munkálkodásáról tart felolvasást.” A díj 200 Ft-os volt, melyből – egy 1885-ös közgyűlési határozat értelmében – „évenként 40 frt két olyan magyar irodalmi pályamű jutalmazására” fordítottassék, „melyekben a gymnas. igazgatóság által feladott s gróf Széchenyi István életéről vagy működéséről szóló tétel a főgymnasiumi magyar nyelv és irodalom tanárának a közoktatásügyi bizottság által is elfogadott véleménye szerint a legjobban dolgoztatott ki.” A pályaműveket név nélkül, jelígyével és idegen kéz másolatában lehetett beadni. Kosztolányiét BJ másolta le. Az 1900–1901-es tanévben a pályaművek beérkezési határideje 1901. június 1. volt. A díjazás pedig úgy változott, hogy egy 50 és egy 30 koronás jutalom járt a két legjobbnak. A kitűzött tétel „Széchenyi István irodalmi munkássága” volt. Ld. TONCS–LOÓSZ 1981, 6–8., 41–44. p. KD 1901. január 21-i naplóbejegyzése: „Ma hirdette ki Toncs tanár úr a Széchenyi pályatételt. *Széchenyi irodalmi munkássága*. Érdekes, lehet róla okos dolgot írni. Valószínűleg pályázok én is; már készülök is. A határidő csak június 1., van elég időm dolgozni.” Ld. pl. KDLN, 795. p. Majd január 23-án: „Erősen készülök a Széchenyi-pályázatra.” Ld. pl. KDLN, 796. p.

Friebeisz úr: Friebeisz Gyula, KD iskolatársa, az 1900–1901-es tanévben végzős, 8. osztályos tanuló, színjeles eredménnyel, ld. Kosztolányi 1901, 156. p. BJ naplójában is említi, a kéziratban a IV. füzet 60. oldalán, az 1901. május 28-i bejegyzésben, az iskolák közötti sportverseny legjobb súlydobói és magasugrói között, keresztnéve nélkül. Közölve téves olvasattal: Friebeit, ld. BJN2, 132. p.

Te voltál szives: BJ naplóbejegyzése 1901. május 19-én: „Én írom már május elseje óta Dide Széchenyi pályázatát eddig leirtam 88 lapot. de [!] atlag vagyis körülbelül 130 ra satzalom hogy kitágítom.” Ld. BJN2, 128. p.

betegségem: ld. az 1. sz. levél Megjegyzéseit.

Ha nyerek osztozunk a nyereségben: a pályázatra három pályamű érkezett be. A dolgozatok a beérkezési sorrend alapján sorszámot is kaptak, mely körülmény az eredményhirdetés írásba foglalásakor zavart okozott; a II. számú dolgozat szerepel díjazottként a június 14-i határozat szövegében, melyet egy június 24-én keltezett helyreigazítás korrigál: „e tévedés a bírálat leírása közben esett tollhibából eredt”. A második – 30 koronás – díjat tehát KD nyerte el I. sz. pályaművével, az indoklás szerint: „inkább buzdításul, mint a dolgozat értékének elismeréséül”. Az akkor 6. osztályos tanuló KD által beadott mű jeligéje „Hitel, Világ és Stádium! Ti. három nem kézzel írt könyv etc.” volt; címe: „Arany: Széchenyi emlékezete”. A bírálat róla: „A 136 lapból álló terjedelmes dolgozat több lényeges hibában szenved. A szerző Széchenyi életrajzát és a korviszonyokat, melyek nélkül Széchenyi műveit kellőképpen megérteni és méltatni nem lehet, elég behatóan nem ismeri; és történelmi felfogása több tekintetben kezdetleges. Széchenyi műveit nem annyira az eredeti művek olvasása, mint mások véleménye alapján ismerteti és a részletekben több helyt téved. Előadásában sem annyira tartalmasságra, mint könnyedségre és érzelmességre törekszik, kedveli a frázisokat, melyek olykor csinosak és stilisztikai ügyességre vallanak. Egészben véve azonban a maga lábán igyekszik járni s egy forráshoz sem ragaszkodik szorosan.” A dolgozat kézírata nem maradt fenn. Az első díjat – az 50 koronát – Friebeisz Gyula 8. osztályos tanuló nyerte el, a III. számú dolgozattal, mely a bírálat szerint: „Az előbbi kettőnél sokkal magasabban áll.” Ld. TONCS–Loósz 1981, 41–44. p.

1902

3.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
[Szabadka, 1902. szeptember–november eleje]

Bírálat
Brenner József
A vallató kő című műfordítására.

Kedves ecsém!

5 Legjobb lesz így. Nem jó az embernek hivatalos hangon beszélni; annyival is inkább, mert itt nem indokolt. Barátságosan figyelmeztetek (ha ugyan nem veszed rossz néven) hibáidra, amikben ez a kis rigmus – sajnos – igen bővelkedik. Biz a szegény kritikusnak jobb lett volna nem születni. Annak soha sincs igaza, az mindig hazudik. Természetesen ezt a poéta urak mondják. Én nem védem <[...]> |a kritikus:| urakat, hisz tudod, hogy szeretem őket, de ezen (talán felesleges) szót |:pedig:| azért hozom fel, hogy ne gondold rólam, hogy én a verset oly szemüvegen nézem, mint azok a kritikusok, kik az irigység setét üvegét illesztik be a bírálat <[...]> okulárjába.

15 Hah! elég jól kifúttam [?] e nyaka tekert hasonlatot! Be ne küld [!] a „Bácskai Ellenőr”nek! [...] mint [?] ép [?] közölte [?] [...]

A jelige szép. Nagyon szép. Talán nem is méltó a műfordításhoz. Felveszem tehát a tollat s reszkető kézzel az ő szépségétől áthatva írom meg e firkát!

20 Kedves fattyú! Te nem vagy tisztában a műfordítással. Te azt hiszed, hogy az a német ö. m. a. f. költemény Csáky szalmája, abból te annyit veszsz fel, a mennyi tetszik, azután annyit hagysz ki, a mennyi tetszik. Az nem úgy van. A műfordítás általában nem nagy munka. Annál inkább elvárja tehát a közönség, hogy az a poéta tökéletesen írja le a német költő gondolatát, a hangulatot, a szóképeket jól visszatükrözve. Nem is szólva arról, hogy a műfordító keze meg van kötve a versforma megválasztásában. Mert ez a külső

hasonlóság jelképezi a hangulatban uralkodó azonosságot. Igazán mondom, egészen meghökkentem, mikor azt hallottam tőled, hogy
30 Gellert eme remek technikájú darabját választottad a műfordításra. Fickó! Hisz ez pengő jambus keresztrimmel. Ez után kellett volna menned. Pedig a te technikád még gyenge, sánta.

No de rajta! Kezdjük előlről.

A cím helyes, a „vallató hid” nekem helyesebb, mint a szerző
35 cime.

Aztán így szölsz:

Egy ostoba paraszt suhanc
Megjött az utazásból,
Ki is igen jeles vala
40 A csunya hazudásból.

Ilyenkor olyanformán van a jámbor (bágyadt) kritikus, mintha egy éhes oroszánt ráengednek egy csikóra. Mit gáncsoljak? Hol kezdem?

Feltűnik rögtön, hogy magyar versformában van írva 8-as és
45 7-es váltakozó sorokkal. Ez nem helyes. Ez a strófa nem fejezi ki az eredetiben foglalt gondolatot. Legalább alexandrinban irtad volna. Milyen sortöltelék az az is? Inkább irtad volna: „A ki... stb.” Milyen kifejezés ez: „A csúnya”? – Aztán a rim: „hazudásból, utazásból” tövei ugyanazon raggal. Fűlsértő.

50 Midőn megérkezett, akkor
Így szóla öregéhez:
„Láttam, midőn közeledtem
Egy nagyváros széléhez,
... .. egy kutya
55 Jött felém, de ... ..

Mi ez? Az eredetinek a kicsúfolása s megcsonkítása? Öreg, ez kicsit furcsa. Úgy látszik, téged a rim vezet, nem a gondolat vezeti a rimet. Általában igen gyarló vagy a rimben, ez baj, no de haj! Mielőtt

60 tovább haladok, egy kis rimleckét adok, nézd, hogy pereg a rim e próza sorain, míg másnak ez kin, s míg más a sirhoz vezet, nekem ez élvezet! Eh! hagyjuk! Ne viccelődjünk! A strófabá a gondolatot átvinni nem szabad, s azt ok nélkül megszakítani tilos! A technika szinte gyalrló. 3–4 nem annyira.

Miért kicsi hid? Sortöltelék?

65 Kis dolgom. Mért kicsi? Sortöltelék?

A 8. strófa még tán a legjobb.

A fiú ijedelmét elég jól festi ez a kifejezés:

„A fiú szűkül, szepeg”

Az alliteráció helyén van.

70 Táti nem helyes itt.

9-ben: Néhány hibát [!] eltekintve, helyes.

Jó: „Azt mondtam, hogy... Nem jól mondtam.”

Helyesen festi a fiú ijedelmét.

A rimek bosszantóan gyalrlók.

75 Az egész darabnak nincs értelme. A tárgyról egy szó sincs elmondva. A tárgy a vallató hid, és egészben épen az az eset az érdekes, hogy az atya hogyan ijeszti meg a fiút. Erről pedig egy szó sincs. Így tehát az egész egy részlet, mely rossz rimekkel ellátott próza.

Föl lelkem! Sietek iskolába!

80 Nem bírálhatom tovább gondosabban, mert sietek.

Sietek hozzád, kinek nevét lantom zengendi, sietek hozzád, kinek képe lelkemben múlhatatlan vonásokkal van bekarcolva, sietek hozzád, kit örült képzeletem lát holdvilágos éjjelen a liliomok közt, te szép, te bájos,

85 mondhatlan kellemű bájhölgy.

Pax vobiscum!

Szerető lelked

Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: DÉR 1970a fényképmásolata alapján feltehetően fekete tintairás, terjedelme 1 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: ismeretlen.

Közölve: DÉR 1970a, 44–47. p., két számozatlan tábla (a levél és a műfordítás első oldalának fényképmásolatával); DÉR 1980, 33–36. p.; KDLN, 8–10. p.

A szövegközlés alapja

[1–40] DÉR 1970a, számozatlan táblák.

[41–88] DÉR 1970a, 44–47. p.

Szövegkritika

1–3 [KDLN] [Hiányos a közlés.]

16–17 [DÉR 1970a] [DÉR 1980] [KDLN] Ellenőrnek! [b] A jelige [Hiányos a közlés.]

21 [DÉR 1970a] [DÉR 1980] [KDLN] Csáki [Téves olvasat.]

22 [KDLN] veszsz el, [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A szövegkritikához: DZ közli a levél első oldalának kéziratmásolatát (DÉR 1970a, számozatlan tábla az 56. és 57. oldal között), melyen a kézirat 1–40. sorai láthatók. A fényképmásolat azonban olyan kicsi és rossz minőségű, hogy csak kevés szöveg olvasható el pontosan. A tisztán kiolvasható részletek, amennyiben eltérnek a DÉR 1970a-tól, javított szöveggel olvashatók. Mivel az írásmód bizonyos tendenciái (a hosszú í hiánya, az „épp” szó és származékainak egy mássalhangzóval írása, a kötőszavak szóelemekre tagolása, külön szóba írása, a vessző elhagyása az „és”-sel vagy „s”-sel kezdődő tagmondatokban) így is egyértelműen azonosíthatók, DZ közlése a levél teljes szövegében ezek szerint módosult. Függelékbe került a megbírált műfordítás szövege, ld. DÉR 1970a, 40–42. p., a DÉR 1970a-ban megjelent fotómásolat alapján (számozatlan tábla az 56. és 57. oldal között). A kézirat a DZ-hagyatékban jelenleg nem lelhető fel.

A levél datálásának alapja: feltevés szerint a fordítást BJ önképzőköri megvitatásra szánta, ld. DÉR 1970a, 40. p. BJ az 1902–1903-as tanévben, hetedikes gimnazistaként lett az önképzőkör tagja. A kör működését 1902 novemberében felfüggesztették, ld. a 4. sz. levelet.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Bírálat: BJ Christian Fürchtegott Gellert *Der Bauer und sein Sohn* című verses tanmeséjét fordította le. A költő, író és tanár szerző a német felvilágosodásnak – saját korában – egyik legolvasottabb képviselője volt. Nálunk is kedveltek voltak a művei, fabuláit szívesen fordították magyarra. A parasztról és a fiáról szóló történet Gellert legnépszerűbb könyvében olvasható, a *Fabeln und Erzählungen*

című kétkötetes gyűjteményben, amely 1748 és 1751 között jelent meg Lipcsében. Az eredeti vers szigorú strofikus rend nélküli, jambikus sorokban íródott.

„**Bácskai Ellenőr**”nek: alcíme szerint társadalmi, közművelődési, szépirodalmi és közgazdasági közlöny volt, valójában azonban társasági hetilap, amely minden fontos és érdekes helyi eseményről beszámolt, s alkalmanként szépirodalmat is közölt. 1881–1904 között jelent meg Szabadkán; felelős szerkesztője Stoczek Károly volt.

ö. m. a. f.: az „ögye mög a fene” kifejezés rövidítése; Gárdonyi Géza Göre Gábor történetei hatására – amelyekben Durbints sógor kedvenc szavajárását adja vissza így Gárdonyi – terjedt el és lett népszerű. Bf is használta naplójában, ld. BfN2, 68. p.

Csáky szalmája: szólás, a hagyomány szerint a 17. századból ered; jelentése gazdátlan jószág, szabad préda. Csáky László országbíró megengedte, vagy nemtörődomségből hagyta, hogy lévai uradalma szérűjéről bárki elvihessen tetszése szerint szalmát és pelyvát, aminek következtében egész termését szétlopták. Később, a birtok új tulajdonosának gazdatisztjei azzal zavarták el a tolvajokat, hogy „nem Csáky szalmája ez”.

Sietek hozzád: Bf a műfordítás címe mellé a következőt jegyezte fel: „Jelige: Mondhatatlan kellemű bájhölgy”; alá pedig ezeket írta: „{(Kritikus, hm, hm. Jelige micsoda Mondhatatlan kellemű bájhölgy. Lásd *) alatt. Armida múzsa van ilyen (magában gondolkozva s elmerengve mondja) van, van. Értem már. Szép Armida pedig [...] ... szól [?] Mondhatatlan kellemű bájhölgy Értem, értem no nem nagyon bántjuk szegény poétát.) (Indokom: [?] Amint látom nem veszedelmes versenytárs.))*) igen kérem a t. kritikus urat Armida múzsa szent nevére, hogy művemem enyhén bírálgatni [?] szíveskedjék.” A szövegközlés Dér 1970a kézirat-másolata alapján. Bf a fordítás hátoldalára a következőket jegyezte fel: „E helyen legjobb, ha írok a mondhatatlan kellemű bájhölgyről. Ennek neve Llockenstok Róza, az apatini restaurációs lánya Ohrmann Kálmán szabadkai vaskereskedő felesége, kinek szépségét egész Szabadkán elismerik. Az ő arcképét akartuk megszerezni múltkor én és Dide. 18 éves még csak. Igen szép. Az irigy nyelvek (persze az asszonyok) azt beszélnek róla, hogy festi magát. Nem igaz. – Egy kis eset. Ohrmann Kálmánnénak egy rózsát küldött egy bankhivatalnok. Az asszonyka megmondta férjének, mire ez kérdőre vonta az illetőt. A bankhivatalnok: »Egy szimpla vasárúnának [!] mindenki küldhet rózsát.« A férj kihívatta. Erre a bankhivatalnok nyilvánosan bocsánatot kért. – Hogy ennyit megtudtunk, az az érdeklődést bizonyítja.” – A kézirat hátoldaláról nem készült fénykép, így e tekintetben a közlés alapja: Dér 1970a, 43. p.

Pax vobiscum: béke legyen veled! (lat.).

Függelék

Der Bauer und sein Sohn

műfordítás

A vallató (híd)kő

Jelige: Mondhatatlan kellemű bájhölgy

1. Egy ostoba paraszt suhanc
Megjött az utazásból,
Ki is igen jeles vala
A csúnya hazudásból.
2. Midőn megérkezett, akkor
Így szóla öregéhez:
„Láttam, midőn közeledtem
Egy nagyváros széléhez,
... .. egy kutya
Jött felém, de ... ..
3. Akár hiszi, akár nem kend,
Már csak mondom sorjába,
Akkora volt, mint a kelmed
Legeslegnagyobb lova.”
4. „Hát nem tudom – mond a táti –,
Én még soha nem láttam,
Ilyen nagy ló talán nincs is
Az egész nagy világban.
5. De tudod-e, mi van itten,
Van itten egy kicsi híd,
Melynek általjárójánál
Egy igen nagy kő fekszik.
6. Aki nem igazat mondott,
Benne nagyon elbukik,
S hazugság büntetéséül
Egyik lába eltörik.
7. Menjünk arra, nekem úgyis
Van arra egy kis dolgom.”

*

8. Elindulnak apa s fiú,
A fiú szűkül, szepeg:
Nem szeretné kitörni a
Drága lábát a gyerek.
9. Végre így szól tátijához:
„Mit is mondtam elébben?
Azt mondtam, hogy... Nem jól mondtam.
Már el is felejtettem.
10. A kutya olyan nagy volt, mint
Édesapám számára.
Igen, ilyen, ilyen nagy volt
Az a fekete kutya.”
11. Mennek már most jó darabig
Fiú s apa szótlanul.
A híd mindig közeledik,
S a fiú nagyon búsul.
12. A hídhöz már közel vannak,
A fiú remeg és fél.
Kitörni talán a lábad
Talán te se szeretnéd.
13. Végre így szól tátijához:
„Mekkora volt a kutya?
Tátim, mit is mondtam elébb?
Mint a tehén kisborja.”
14. Itt van a híd, már indulnak.
Rá is lépett az apa,
A fiú meg így kiált most:
„Várjon kissé, tática!
15. Rosszul mondtam mindig elébb,
Mekkora volt a kutya.
Röviden: akkora volt csak,
Mint... közönséges kutya.”

4.

Kosztolányi Dezső – Kálnai Dezsőnek
[Szabadka, 1902. november 9.]

Tisztelt jegyző úr!

Friedmann Ferencz bírálatát, mit az általam megindítandó fegyelmi eljárásban érv gyanánt fogok használni, haladéktalanul juttassa kezeimhez.

5

Tisztelettel
Kosztolányi Dezső
titkár.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél.

Saját kezű: ismeretlen.

Másolat: egykorú, a szabadkai gimnázium önképzőkörének jegyzőkönyvében. Készítette: Kálnai Dezső.

Lelőhely: ismeretlen.

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1965, 95. p.; KDLN, 10. p.; DÉR 1996, 950. p.

A szövegközlés alapja

KOSZTOLÁNYI 1965, 95. p.

Megjegyzések

Az önképzőköri jegyzőkönyvek a Szabadkai Városi Múzeum könyvtárában voltak, utoljára 1989-ben készült egyes oldalaikról fénykép – ld. SZAJBÉLY 1989, 1–3. tábla –; illetve DZ egy 2004-es közleménye is erről számol be: „az önképzőkör jegyzőkönyve, amely a Szabadkai Városi Múzeum jóvoltából maradt fenn az utókor számára”, ld. DÉR 2004, 212. p. A Múzeum nemrég költözött új épületbe, a gyűjtemény rendezése még nem fejeződött be, a jegyzőkönyvek kéziratait egyelőre nem találják.

A levél datálásának alapja BJ naplóbejegyzése – „1902 nov. 9 Vasárnap. A mai önképzőköri ülésen szakitásra került a dolog [...]”, ld. BJN2, 200. p.; illetve az önképzőköri jegyzőkönyvek DZ által közölt szövege, ld. KOSZTOLÁNYI 1965, 93–95. p.

Címzett

Kálnai Dezső, KD osztálytársa; az önképzőkör titkárhelyettese, jegyzője.

Életrajzi jegyzetek

Az 1902–1903-as tanévben KD 8. osztályos tanuló, minden tárgyból jeles eredménnyel (az érettségije is minden tárgyból jelesen sikerül.) Magaviseletét nem értékeltek, ld. Kosztolányi 1903, 158. p.

A Szabadkai Főgimnázium Önképzőköreit 1883-ban alapították. A kör minden tanév elején újraalakult, az alapszabályt újra elfogadva, vagy módosítva, és új tisztségviselőket választva. Alapszabálya szerint célja: „önképzés az isk. tanulmányokkal összhangzatos irányban, különös tekintettel a stilisztikai jártasságra. E cél elérésére szolgáló eszközök: az ifjúsági könyvtár céltudatos felhasználásával dolgozatos készítése, ezeknek kölcsönös megbírálása és szóbeli megvitatása, költői és prózai műdarabok elszavalása és ennek is nyilvános gyűléseken való megbírálása.” Ld. HEGEDŰS–SZABÓ 1997, 300. p. Havonta kétszer tartottak rendes gyűlést, felolvasásokkal, bírálatokkal és vitákkal, és a tanév vége előtt egy beszámoló, nyilvános díszgyűlést. Az önképzőkori gyűlésekre beadott munkákat általában több tag bírálta meg, és volt egy „főbíró” is. A kör tagjai csak a két felső osztály növendékei lehettek, ezért FF, KD, BJ, Szabó Batancs István és Munk Artúr már korábban titkos irodalmi egyesületet alapítottak, szigorú szabályokkal, melybe nehezebb volt bekerülni „mint a Tudományos Akadémiába”, ld. FENYVES 1938, 5. p. FF visszaemlékezései szerint mindez ötödikes korukban történt, valószínűbb azonban, hogy hatodikos korukban volt, mert KD 1900 decemberéig senkinek sem mutatta meg verseit, ld. BJN2, 71–72. p. KD az 1901–1902-es tanévben, hetedikos gimnazistaként lett az önképzőkör tagja, a következő tanévben pedig titkárrá választották. Az önképzőkör üléseiről részletes jegyzőkönyveket vezettek és a tagok javaslatai alapján legjobbnak ítélt műveket a szerzők érdemkönyvbe írták be. Az éves működésről a gimnáziumi évkönyvek külön fejezetben számoltak be. Az érdemkönyvet – *Szabadkai Főgymn. Önképzőkör érdemkönyve 1891–1904* – a Szabadkai Városi Könyvtár őrzi 91342/1956 leltári számon. A jegyzőkönyveket DZ leírásai lapján ismerjük csak, aki a Szabadkai Városi Múzeum Könyvtárában tanulmányozhatta őket. A gimnáziumi évkönyvek teljes sorozata megtalálható a Szabadkai Városi Múzeum Könyvtárában. A jegyzőkönyvekből kiderül, hogy a kör tagjai gyakran heves és indulatos vitákat folytattak egymással és a vezetőtanárral, de a legnagyobb konfliktus, melynek következtében az önképzőkör működését is felfüggesztették, a fenti levél előzményeként tört ki. Az önképzőkör felfüggesztésének okairól három korabeli forrás áll rendelkezésre: a gimnáziumi évkönyvek, az önképzőkori ülések jegyzőkönyvei és BJ naplójának bejegyzései. (A napló kéziratát a PIM őrzi, ld. az 1. sz. levelet.)

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Friedmann Ferencz bírálatát [...]: Friedmann Ferenc KD osztálytársa, önképzőkori tag. Kosztolányival együtt részt vett az *Előre* című rövid életű (1901), litografált diáklap szerkesztésében. Az 1902–1903-as évre ő dolgozta ki az önképzőkör alapszabályait; az ő javaslatára – melyet többek közt KD is támogatott – vette föl a kör Jámbor Pál nevét, aki a gimnázium öt évvel azelőtt elhunyt igazgatója volt.

A gimnázium után FF joghallgató lett Pesten, majd újságíró, a *Budapesti Napló* és a *Borsszem Jankó* munkatársa. Felvette a Fenyves Ferenc nevet, visszatért Szabadkára, ahol 1914-ben a *Bácsmegyei Napló* című napilap felelős szerkesztője, majd 1920-ban főszerkesztője és tulajdonosa lett. A fenti levél előzménye Friedmann KD egy műelemzéséről írt bírálat. Az erről szóló önképzőkori ülésen a bírálat kritikus megjegyzéseit KD igen nehezményezte és haragosan nekitámadt Friedmann-nak. A dolgozatról és a bírálatról folytatott vita során KD az önképzőkör vezetőtanárát – Révfy Zoltánt – sértő kijelentéseket is tett. Ezután Kosztolányit kizárták a gimnáziumból és az önképzőkör működését felfüggesztették. Bővebben ld. az *Adattár Önképzőkör* című fejezetét. A konfliktus után fél évvel KD és FF kibékültek – ld. BJN3, 69. p. –, és barátságuk később is megmaradt.

1903

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
Budapest, 1903. január 23.

Budapest 903 jan 23

Kedves Józsi!

Leveled egy mondata nagyon furcsa lelkiállapotba hozott. Ezt a különös s zavaros, de elég érthető lelki emóciót egy rövid szintén
5 különös és zavaros jelenetben irtam meg. Nem veszem rossz néven, ha nem felelsz rá, vagy ha azt írod, hogy nem értetted, de ha érde-
mesnek és érdekesnek találod írd egy hasonló íyet – válaszul. Meg-
jegyzem, hogy nagyon nehéz olvasni ily kusza sorokból s e sorok
között. Azt hiszem nem kell sürgetnem a választ; legalább én ter-
10 mézetesnek találom, hogy ily levélre rögtön irunk, vagy egyálta-
lában nem válaszolunk.

Nem kérek fel, hogy tépd szét az írást, sem hogy ne mutasd más-
nak: te azt a nélkül is megteszed mind a kettőt.

[olvashatatlan aláírás]

15 III. felvonás II. jelenet.

(«Szereplők» Az ismeretlen ember, s a Sötét ember. Az ismeretlen
ember egyszerűen van öltözve, mindent tud s gonoszul mosolyog
mindenre. A sötét ember titkolódzó, sokkal jobban lát, mint az is-
meretlen ember, de gyáva, kapkodó és bár óriási fölényrel néz és
20 nézhet végig mindenkin egész valójában egy szánalmas összetört
jelenség.)

Az ismeretlen ember. Vőlegénye... hihetőleg férje... lesz... egyik
legszebb...

A sötét ember. Két, vagy három hónap alatt. Gyorsan megy az
25 ilyen: az ember feszes, merev vitorlakkal vágat a rév felé. Ha hajó-
val neki megy a sziklapartnak legalább ott bukik el a földnél s nem
a végtelen vizrónán. A széttört ladikroncsokon aztán együtt hal-
hatnak meg. Mi?

Az ismeretlen ember. Hm, hm. A bölcsesség, a tulságos, nagy emé-
30 letek! [!] Gonoszak ezek az elméletek. Nem így találja?

A sötét ember. Nem tudom. A világ egy harmadik emeleti hóna-
pos szoba ablakából ilyennek tetszik. A bölcsesség ott nagyon jó. Az
emberek onnan oly kicsinyek: játszanak apát, meg anyát, gyereket
ringatnak, kamillatheat csöptögtetnek ordító torkába. Alacsonyan
35 nézve másként látszik minden, de onnan «fönr» fölülről, a harma-
dik emeletről...

Az ismeretlen ember. Ugy e nagyon magasan van, az, a... – –
(hallgat).

A sötét ember. (Mereven néz maga elé s nem mer az ismeretlen
40 emberre rá nézni)

Az ismeretlen ember. (Halkan nevet, de elnyomja) Az a – – har-
madik emelet. S néha este, mikor a felhőkön nem süt a hold nagyon
hideg van ott.

A sötét ember. Megszoktam és nem fálok már. A négy tűzfal, a
45 mi körül vesz jól ismer már s hosszú éjszakákon mind felém hajol
és én – ó ne nevéssen – fülükbe súgom nagy titkomat, a miért – –
(hirtelen elhallgat)

Az ismeretlen ember. Szerencsétlen mért hallgatott el?

(Jelenet. Az ismeretlen ember zölden égő szemekkel reá mered,
50 a mitől a sötét ember majdnem megdermed; küzd saját akarata el-
len s nem mer reá nézni)

(Hosszú szünet után) Most akart valamit mondani!

A sötét ember. Ó, de hát kicsoda maga? És mit bánt?; látja, hogy
gyáva vagyok: félek magamtól. Csak a nagy tűzfalakat szeretem, meg
55 a hosszú, havas téli éjszakákat. Hagyjon. Hiába minden. Ne nézzen
így rám, mert megőrülök; megfutok magamtól és akkor elvesztem a
lelkemet s hiába keresik akkor. Minden szó, a mit mondok megége-
ti az ajkamat, fekete tűzsebeket süt rajta, <s> |s akkor:| olyan lesz a

szám, mint egy égett alma. Az istenért hagyjon, mert elvesz az eszem.
 60 Most hogy rám néz újra érzem azt, a mit a multkor éjjel, a mikor
 – – (megragadja a karját az ismeretlen embernek s lassan, tagolva
 a fülébe súgja) – a mikor meg akartam ölelni a nagy, kopár tűzfal-
 lat... De az olyan messze volt s csak az ablakba ütöttem a fejemet.

Az ismeretlen ember. Veszélyes olyan magan [!] lakni: a földtől
 65 távol, az éghöz közel; a fergetegek útjába állni, mikor magasan, bűg-
 va álmában morog téli éjszakákon. Mért sáppad, mért fél? Igyon egy
 pohár vizet, türülje meg a homlokát, üljön le és beszéljünk, hogyan
 kell leszállni a – – harmadik emeletről. (Jóságon) Akar lejönni:
 én levezetem.

70 A sötét ember. Levezet? (magában kételkedve) Nem, én nem bírok
 lemenni. Be vagyok építve egy «kisszobában» kisszobába egymag-
 gam, s nem tudok le <futni, csak> |:futni. Csak:| ugrani lehet éjféle
 villámlásnál, mikor minden «rém [?]» «[új bekezdés] Az ismeretlen
ember» zeng, dörög és mikor a nagyok születnek, újra születnek.

75 Az ismeretlen ember. A lépcső, a lépcső: az levisz.

A sötét ember. A lépcsőre nem hágnak, hisz akkor így jutnék le,
 mint a hogy most vagyok: törpén, nyomorultan s úgy másznék ott
 a többivel, mint a hangya. A világ sűrögne körülöttem, az emberek
 futkosnának könnyű, vidor lábbal, csak én járnék nehéz, ólomlábakon
 80 lassan, s bukdácsolnék, mint egy törpécske. Hogy nevetnének rajtam!

Az ismeretlen ember (megfogja a sötét ember kezét.) Az ember-
 nek pedig járni kell s nem tűzfalakat ölelgetni. Mig maga fön az
 ablakba veri fejét <az élet>, s az idő szül, s új élet keletkezik min-
 denütt. Az arcok megváltoznak, az emberek elhalnak, s azok akik
 85 életbe maradnak más nyelven tanulnak meg, a melyet nem ért meg
 majd a harmadik emelet lakója. Le kell onnan szállni gyorsan, mi
 hamarabb. Egy cigarettát elszív, úgy e ez hamar megvan? S ez egy
 örökkévalóság, mert már az óra ütött. Azt mondta, most te jössz,
 vagy végleg fenn maradhatsz és – – ölelgetheted a nagy, kopár tűz-
 90 falat. S ennek a nagy órának engedelmeskedni kell.

A sötét ember. Milyen titokzatosan és erősen ütött: én is hal-
 lottam.

Az ismeretlen ember. Érezte maga is? Csodálatos, én csak úgy
 taláломra próbáltam mondani. Az az óra azonban megpecsételte
 95 a tapogatózásomat.

A sötét ember. Hallja, hallja?

Az ismeretlen ember. (félve, de azért mégis bizonyos határozott-
 sággal a sötét ember szívére teszi a kezét) Azt mondja, hogy tizen-
kettő. Vége, vége: újra kell kezdeni. Előbb azonban le kell szállni...

100 A sötét ember Ó, ó!

Az ismeretlen ember A harmadik emeletről.

A sötét ember. Játsoztam, lenn voltam. Egy nyár izzó diszle-
 tei előtt bukfenceztem, s azt mondták jól. De ha most egy ilyen tél
 rongyos fakó szinfalai között kellene végigjátszani azt, <ó> akkor
 105 megjelenne magam előtt a saját árnyam, s rám borulna hidegen,
 szónémitva, mint egy hosszú, hosszú szemfödő. Félek magamtól.

Az ismeretlen ember. Bátorság, sötét ember. Fel kell támadni,
 újra kell születni. Nyújtsa nekem a kezét – –

A sötét ember. (ijedten, magán kívül) Ne beszéljen! Megőrizt.
 110 A kezét, a kezét – – Alamizsnául odateszi kezembe – a kezét. Hogy
 lerántsam magammal. Vagy hogy maga rántson le magával a pi-
 szokba? (nagyon sötéten) A mint hogy már lerántottak egyszer a
 szemébe, mert elfogadtam másnak a kezét. Nem. Csak hadd néz-
 zem tovább is a tűzfalakat, a havas kertet, s az élettelen gyöpöt.
 115 Menjen, menjen. Utálom önt és – – magamat.

Az ismeretlen ember. (végtelen jósággal.) Az embernek látni kell
 pedig. A többiek pirosak, kövérednek, boldogok és könnyen beta-
 nulhatják azt a szerepet, a mit mi tudtunk egyszer. Aztán – – nos
 aztán a függöny legördül s mi hiába várjuk, hogy felhúzzák s kezd-
 120 jék újra az előadást. Az arcokról a festék nem mosódik le, mert ez a
 színház gonoszul való. Le kell jönni onnan; az a gőg fészke, a buta,
 vak, engesztelhetetlen, öngyilkos gőgé, mely magunknak árthat leg-
 jobban. Ha elfelejtett járni, jöjjön, én újra megtanítom. Mikor a kis
 gyermeket először kiemelik állójából, inogva áll meg, s rebengve
 125 nézi az ismeretlen nagyságot, a szoba végtelen padlóját, mely kemé-
 nyen dobog a nagyok lába alatt. Aztán édes anyja oda nyújtja kezét
 s lassan, okosan rakosgatja a csöppség topka, ügyetlen lábacskaít

130 s észre sem veszi, hogy jár. Így kezdünk mi is menni. Itt a kezem. Járni tanítom csak s aztán elengedem újra. Anyja lesznek: aztán, ha megy, akkor lejöhet okosan a harmadik emeletről az emberek köze – Ezért ajánlottam az előbb a kezemet.

A sötét ember. (Sokáig gondolkozik s sötéten bámul «reá.») reá. Majd kezét nyújtja «neki» neki s mélyen sóhajt) Tanuljunk járni! – Vezessen!!

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, a levél 14,6×21,0 cm, a melléklet 17,0×21,0 cm nagyságú írólapon, 4 fólió, 6 beírt oldal. A melléklet lapjait a rektón KD számozta a jobb felső sarokban.

Lelőhely: MTAK Ms 5785/149. I–IV.

Közölve: Kosztolányi 1972, 21–27. p.; KDLN, 11–14. p.

Szövegkritika

10–11 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] rögtön irnak, vagy egyáltalában nem válszólnak. [Téves olvasat.]

29–30 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] nagy elméletek! Nem [Téves olvasat.]

67 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] hogy [Téves olvasat.]

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Leveled: nem ismert. BJ előző nap (csütörtökön) színházban volt, Victorien Sardou *Fedora* című darabját látta, kedden pedig Hermann Sudermann *Becsület* című színművét, melyekről naplójának is beszámolt, ld. BJN3, 8–9. p. Nagyon valószínű, hogy színházi élményeit osztotta meg unokatestvérével, aki – stílusosan – egy színpadi jelenettel válaszolt rá. A Kosztolányi–Brenner család minden tagja sűrűn járt színházba, a színház igazgatója – Pesti Ihász Lajos – páholyjegyet is küldött nekik. Ld. pl. KDLN, 781. p.

6.

Kosztolányi Dezső – Schmausz Dezsőnek

Szabadka, 1903. január 27.

Igen tisztelt Schmausz úr!

Egy alternativa áll előttem. Vagy – vagy. Valahogy megakarom [!] szerezni újólág Szász Károly Goethe fordításait, mert jelenleg Goetheről írok, s tanulmányomban a magyar érdemesebb műfordításokat is akarom érdemlegesen és kimerítően méltatni.

5 A megszerzésére két út áll előttem. Az első az, hogy én most ír-nék egy frázisoktól dagadozó, hazug levelet, hogy „belátom helyte-len viselkedésem” stb, a második pedig az, a melyet most követek. Igen, ezen az úton óhajtom megszerezni, mert ez a legegyszerűbb.
10 Talán furcsa, exotikus, mint jó ma{ga}m, de azt hiszem, semmi eset-re sem helytelen «mér» [!]

A tényálladék az, hogy haragban {vag}yunk már jó fél éve. Az okot, a melyet ön valószínűleg tud, készakarva elhallgatom. A köz-lekedés megszűnt köztünk, mint társadalmi egyének közt. Ez azon-
15 ban, – az én felfogásom szerint – nem akadályoz meg bennünket, helyesebben önt nem akadályozza meg abban, hogy egy égetően szükséges kérelmemet teljesítse, annyival is inkább, mert a fent em-lített módon cseles úton hamarabb kezeimhez juthatna a szomju-hozott könyv.

20 Az érvelés azt hiszem elég világos. S a kérelmet még a halálos rosszakarat sem nevezheti perfidiának.

Ha tehát helyesnek találja kérelmem, kérem küldje el Szabó B. ba-rátommal a kért könyvet, ha nem – tegye kérésem hallgatlanná, s ves-se abba a sutba, a hol barátságunk áll minden megfakult emlékével.

25 A kibékülést én tehát nem ajánlhatom fel. Legkevésbé ilyen helyzetben, midőn „procul a negotiis” mint a pária gubbasztok szo-morú otthonomban. Hogy merném nyújtani ezt a sokaktól eltaszí-tott kezet, mikor – legalább ezt hiszik sokan – a mélységben vagyok?

Hogy mernék nagylelkűsködni most, midőn futok az emberek elől
 30 s csak azt keresem, hogy nyughassak és dolgozhassak?

Ön megértheti {...} szándokom. A leplezett mondatok{ból vilá-}
 gosan kicsillámlik az, jobban, mintha nevén neveztem volna. Örül-
 nek, ha a könyvvel elküldené lelkét, régi barátságát is. Ebben a hideg
 világban jól esik egy kis melegség. A kék könyv tehát meghozza az
 35 ön megújult vonzalmát is. A kék úgy is az állandóság, a barátság
 színe. S akkor új baráti frigyünk közvetítője Goethe Farkas János
 úr leend, ki tudvalevőleg kifogástalan gentelmann [!] volt, a mel-
 lett hogy verseket és szín darabokat is irt. Ellenkező esetben pedig
 ne válaszoljon semmit. A néma hallgatást megértem. De előre ki-
 40 jelentem fájni fog nekem.

Isten önnel.
 Kosztolányi Dezső.

Szabadka. 1903. <febr.> |:jan. 27.:|

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 13,0×21,0 cm nagyságú levélpapíron; 1 fólió, 2 beírt ol-
 dal. A kézirat a hajtásnál kettészakadt, kis darabok hiányoznak belőle.

Lelőhely: MTAK Ms 5785/194.

Közölve: DÉR 2004, 211–215. p.

Szövegkritika

23 [DÉR 2004] tegye kérem halasztlanná, [!] s [Téves olvasat.]

25 [DÉR 2004] ajánlom [Téves olvasat.]

28 [DÉR 2004] sokan – mélységben [Téves olvasat.]

38 [DÉR 2004] és finom darabokat [Téves olvasat.]

Címzett

Schmausz Dezső, KD osztály- és önképzőkori társa, Schmausz Endre Bács-Bodrog
 megyei főispán fia (ügyvéd lett).

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

megakarom [!] szerezni: ld. GOETHE 1875. Schmausz Dezső korábban már köl-
 csönadta Kosztolányinak a köteteket. KD naplóbejegyzése 1901. március 8-án:
 „Schmausz elhozta Szász Károly Mignon-fordítását, nem vagyok oly ostoba, hogy
 magamnak hízelegjek, de nekem az enyém sokkal tökéletesebb, mint Szászé.” Ld.
 KDLN, 798–799. p. Gaál Ferenc, KD némettanára az egyik órán – KD 1901. már-
 cius 7-i naplóbejegyzése szerint – azt mondta, hogy Goethe *Mignonját* nem lehet
 jól versben visszaadni, erre válaszul fordította le a művet KD a következő órára, és
 hozta el Schmausz Dezső Szász műfordítását. (KD fordítását ld. DÉR 1980, 16. p.)

jelenleg Goetheről írok: nem ismert, hogy elkészült-e a tanulmány.

A tényálladék az, hogy: feltételezhető, hogy a rossz viszony oka egy önképzőkori
 vita, a konfliktus időpontja pedig az előző tanév vége, azaz 1902 május–júniusa.
 Azonban mivel jelenleg az eredeti önképzőkori jegyzőkönyvek hozzáférhetetlen-
 nek – ld. a 4. sz. levél Megjegyzéseit –, és DZ sem publikálta az ebben az időszak-
 ban készületeket, erre nincs bizonyíték. Lehetséges magyarázat az is, hogy KD és
 Schmausz a Széchenyi-jutalomdíj kapcsán különböztek össze. Az 1902–1903-as
 tanévben BJ és Schmausz Dezső is készült a pályázatra. BJ – egy naplóbejegyzése
 szerint – megharagudott Schmauszra, mert úgy gondolta, a főispán fiaként a bí-
 rálók előnyben fogják őt részesíteni, sőt azzal is megvádolta, hogy egy már vég-
 zett volt iskolatársuk segítségét is igénybe vette. „Én mérges vagyok Schmauszra,
 és szídom Dide előtt, hogy ilyen ember hogy meri mutatni, hogy ő is él.” – írta
 BJ 1902. április 14-i bejegyzésében, ld. BJN2, 167. p. Ekkor még KD megvédte
 Schmauszt: „Dide védi: »Milyen kedves kis gyerek?»” – ld. uo. –, de lehet, hogy
 később már osztotta unokaöccse véleményét, és ezt érezte Schmausszal, azon-
 ban erre sincs bizonyíték. A levél egyes mondatai alapján ez utóbbi ok – azaz
 az unokaöccse melletti kiállítás – a nagyobb valószínűségű, különös tekintettel a
 perfidiára való utalásra. Nincs adat sem a kérés teljesítéséről, sem a kibékülésről.

perfidiának: hitszegésnek, árulásnak (lat.).

Szabó B. barátommal: Szabó Batancs István KD osztály- és önképzőkori társa, a
 budapesti egyetemi évek alatt egy ideig lakótársa is, ld. Kosztolányiné 1938,
 115–116. p.; Kosztolányiné 1990, 98. p. 1907 és 1938 között latin–történelem
 szakos tanár a szabadkai gimnáziumban.

„procul a negotiis”: helyesen procul negotiis (lat.), a kifejezés Quintus Horatius
 Flaccus révén terjedt el, ld. *Epodusok könyve* 2, 1–2. „Beatus ille qui procul ne-
 gotiis / ut prisca gens mortalium”, azaz: „Boldog, ki minden bokros ügytől távol
 él, / mint hajdanában őseink”. (Bede Anna ford.) Ekkor KD magántanuló, ld. a
 4. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit. Később – 1907-ben – KD *Procul negotiis*
 összefoglaló cím alatt közölte *Elfelejtett emberek* és *Az ihlet perce* című verseit
 a *Budapesti Napló* 1907. szeptember 1-jei (208.) számának második oldalán.

régi barátságát: néhány évvel korábban KD és Schmausz Dezső olyan jó barátság-
 ban volt, hogy KD bevette őt katonásdi játékukba, sőt „hadnagyi rangjával” élve
 – BJ neheztelését is kiváltva – rögtön „kadétnak” nevezte ki: „Schmausz Dezső
 kadét. Didétől igen csúnya igazságtalanság volt, amit nem gondoltam róla, hogy
 ő Schmauszt mindjárt nagyobbra teszi, mint minket, holott ő csak most lépett be
 a katonasághoz, és mi már hat hónapja vagyunk a katonaságnál.”, ld. BJN1, 24. p.

7.

Kosztolányi Dezső – id. Kosztolányi Árpádnénak
[Budapest, 1903. szeptember 9.]

Édes jó anyám!

Mig te a szabadkai személy vonaton haza felé robogtál, addig a Kerepesi úton haladt egy bús fiatal ember. Szemét könnyek borították el és kalapját jól a szemébe húzta, hogy ki ne nevéssék őt. Elgondolta
5 ő, hogy kicsoda ebben a városban, s kicsoda tinektek ő, s ti ő neki. Csak égette a torkát a sirás s ment tovább [!]

Midőn aztán haza ért véget vetett annyi nap oly nagy hazugságának és – sirt. Kérdezték miért; nem felelt semmit csak a ti nevéteket imádkozta el magában. Áldjon meg az isten mindnyájatokat!

10 (Sokat írjatok!!)

Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Ő Nagysága Kosztolányi Árpádné úr hölgynek, főgymnasium, Szabadka. Fpb.: Budapest, 1903. szeptember 9.; épb.: Szabadka, 1903. szeptember 10.

Lelőhely: dr. Simon Gábor magángyűjteményében.

Közölve: KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 110. p. (a szövegoldal másolatával); KDLN, 14. p.; KA 2007, 35. p. (76. tétel, a szövegoldal másolata).

A szöveggözlés alapja

A magángyűjtő által a szerkesztők rendelkezésére bocsátott fényképmásolat.

Szövegkritika

7 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] hazatért, [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján.

Címzett

id. Kosztolányi Árpádné, született Brenner Eulália, KD édesanyja, a család Lálíká-nak hívta, KD pedig Anyikának.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Kerepesi úton haladt egy bús fiatal ember: KD 1903 szeptemberében Budapestre költözött és beiratkozott a Királyi Magyar Tudomány-Egyetem bölcsészkarára, rendes hallgatónak, magyar–német szakra. Édesanyja felkísérte őt, és a Vámház körút 3. szám alatt bérelt bútorozott szobát a fiának, de egy éjszaka után átköltöztette a Sándor utcába (ma Bródy Sándor utca), mert az első lakás hemzsegett a poloskáktól, ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 108. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1990, 92. p. Édesanyja hazaindulása előtt együtt kimentek a Kerepesi úti temetőbe Reviczky Gyula sírját meglátogatni, erről BJ naplóbejegyzése tanúskodik: „1903. szept. 10. Csüt. [...] Dide küldött Pestről Lálíka néni által Reviczky sírjáról virágot.” Ld. BJN3, 80. p. Egy későbbi – a 16. sz. – levelében KD is utal a sírra: „Hadd legyen még egy jó barátom ebben a kőóceánban, párja annak a sírnak, ahol Reviczky nyugszik.”

8.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
Budapest, [1903.] szeptember 17.

Bpest. szept. 17.

Kedves Józsi!

Azért nem irtam neked eddig, mert nem akartam veled sommá-
san végezni! Most is csak kapkodva írhatok s egy szivességre kér-
hetlek csak.

Az egyetem 100 koronás pályázatát hirdetett egy Deák ódára,
melynek határideje a közeli pár napok egyikén van. Minthogy a pes-
ti könyvtárak (!) egyikében sincs már Deákról szóló munka, sürgősen
kérlek turjátok föl az összes szabadkai könyvtárakat (köz-könyv-
tár, casino, ifjúsági, tanári könyvtárak) s egy kalauz által kézbe-
sítsétek velem a könyveket. Toncstól az Árpi nevére vegyétek ki a
szükségeket. Három négy nap alatt mindegyiket visszaküldöm
hasonló úton.

|:unokabátyád:|
Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Ifj Brenner József úrnak, főgimnázium, Szabadka. Fpb.: Budapest, 1903.
szeptember 17.; épb.: Szabadka, 1903. szeptember 18.

Lelőhely: MTAK Ms 5785/150.

Közölve: Kosztolányi 1972, 27–28. p.; KDLN, 15. p.

Szövegkritika

10–11 [KDLN] kézbesítésék nekem a [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a feladási postabélyegző és a tartalom alapján.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Bpest. szept 17.: KD a levelezőlap megírásának napján a bölcsészeti képzés mellé
beiratkozott a tanárképzésre is, erről középiskolai tanárképző intézeti jelentke-
zőkönyve tanúskodik (PIM V. 2273/2.).

Az egyetem 100 koronás pályázatát hirdetett: 1903-ban országosan megünnepelték
Deák Ferenc születésének századik évfordulóját. Wlassics Gyula kultuszminisz-
ter a születésnapra – október 17-re – tanítási szünetet rendelt el és előírta, hogy
minden magyarországi tanintézetben egy előre kiadott egységes program szerint
emlékezzenek meg a haza bölcséről. A pályázatot – melyet az Egyetemi Kör írt
ki – Oláh Gábor (akkor utolsó éves hallgató) nyerte meg, s versét elszavalta az
egyetem hivatalos ünnepélyén is, ld. NN 1903l, illetve ld. OLÁH 2002, 42. p. Sem
KD, sem Oláh Gábor ódájára nem akadtunk rá, de az utóbbi mű utolsó verssza-
kát idézi a *Budapesti Hírlap* beszámolója, ld. NN 1903m. Oláh Gábor egyébként
akkor az Egyetemi Kör irodalmi szakosztályának elnöke volt.

kézbesítések velem a könyveket: KD türelmetlenül várta a kért könyveket, a kö-
vetkező két levelében (9. és 10. sz.) sürgette Brenner Józsefet, hogy küldje el őket
mielőbb.

Toncstól: Toncs Gusztáv kezelte a szabadkai gimnázium könyvtárát.

Árpi nevére: csak a gimnázium tanulói és oktatói kölcsönözhettek a gimnázium
könyvtárából, és KD öccse, ifjKÁ még tanuló volt.

9.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
Budapest, 1903. szeptember 20.

Bpest. 1903. szept. 20.

Józsi öcsém,

mond, hol késik az oly nagyon sürgős és sürgetett könyv? Buzgón és kitarót nézz át minden könyvtárat ismételve kérlek! Minden lépésed talán egy ezüst forintost fog érni, nem szabad tehát már ezért sem közönyösen fogni fel a megbízatást. A másik az, hogy nekem vele óriási örömet okoznál. Helyesebben ez az első. Kérlek intézkedj haladéktalanul.

Dezső.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: ifj. Brenner József úrnak, főgimnázium, Szabadka. Fpb.: Budapest, 1903. szeptember 20.; épb.: Szabadka, 1903. szeptember 21.

Lelőhely: PIM Gy. n. sz. 2011/30.; L. sz. 2012.2.20.

Közlőve: Kosztolányi 1972, 28. p.; KDLN, 15. p.

Szövegkritika

4 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] ismételt [Téves olvasat.]

5 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] forintot [Téves olvasat.]

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

nagyon sürgős és sürgetett könyv: ld. a 8. és 10. sz. leveleket.

egy ezüst forintost fog érni: az előző (8. sz.) levélben KD 100 koronás pályázatot említ. A forint helyébe 1892-ben lépett a korona, a közeli időpont miatt a 20. század elején még jellemző volt, hogy átszámolták forintba az összegeket. 2 korona ért 1 forintot.

10.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
[Budapest, 1903. szeptember 20–25. között]

Kedves öcsém!

Vedd ezt a két költeményt s ennek fejében, az istenre kérlek, küldd már el a Deák munkákat.

A visszhang románca.

5 „Szeret-e?” Kérdezi a lány
És szól a hang a bércfalán
„Szeret, szeret, szeret.”

10 „Szeret-e?” Kérdezi a lány
S hang nem felel a bércfalán
Csak csönd, csak néma csönd.

„Szeret-e?” Újra kérdezi
S a csöndesség <így szól> |felel:| neki:
„Halál, halál, halál!”

A Heine költeménye pedig itt van

15 Hegy visszhang.

Csüggedt lovas megy csendesén.

Halkan, busan üget.

„A kedves karja vár ma rám

Vagy tán a sirüreg?

20 S hang szól a bércfalán

„A sirüreg”.

[23a] S tovább megy a csüggedt lovag
 Az arca oly komoly
 [23b] bús komoly
 „Ifjan föld el a bús lepel
 25 S alatta csönd honol.”
 A bérci hang felel
 „Ott csend honol.”

30 S csak mén a csüggedő lovag
 Arcán köny látható.
 „A béke vár reám alatt
 A néma sirba jó!”
 S felel reá a hang
 „A sirba jó.”

Mellesleg megjegyzem én is ezt tartom. Ez a legnagyobb igazság!

35 Dezső.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 21,9×17,2 cm nagyságú levélpapíron; 1 fólió, 3 beírt oldal.

Másolat: a levélben szereplő két vers BJ kézírásával egy KD és Csáth Géza műveit tartalmazó füzetbe bemásolva.

Lelőhely: PIM Gy. n. sz. 2011/30.; L. sz. 2012.2.20. (autográf); PIM leltári szám: 2012.11.17. (másolat).

Közölve: csak a verseket közli KOSZTOLÁNYI 1965, 127. p. (*A visszhang románca*), 130. p. (Heine: *Hegyi visszhang*); a levelet és a versmásolatokat is közli: PARÁDI 2012, 82–83. p. (faksimile: 83. p.).

Szövegkritika

A levél kéziratának közlésére vonatkozó szövegkritikai jegyzetek jelölése: PARÁDI 2012: levél; a másolat közlésére vonatkozó szövegkritikai jegyzetek jelölése: PARÁDI 2012: füzet, a BJ füzetébe bemásolt változat: BJ-másolat.

22[a–b] [BJ-másolat] [PARÁDI 2012: füzet]

S tovább megy a csüggedt lovag

(S tova üget a bús lovag) [A 22. sor alatt egy sorvariánst is ad.]

23b [KOSZTOLÁNYI 1965] [BJ-másolat] [PARÁDI 2012: füzet] [Nem közlik a variánst.]

24 [KOSZTOLÁNYI 1965] „Ifjan földel a [Téves olvasat.]

28 [PARÁDI 2012: levél] lovas [Bizonytalan olvasatként adja.]

29 [BJ-másolat] [PARÁDI 2012: füzet] Arcán kín látható [Szövegváltozat.]

Megjegyzések

A datáláshoz: a rektó bal felső sarkában idegen kéz ceruzáírása: 1904–5 Bécs. A feljegyzés téves. A keltezetlen levél a 8. és 9. sz. levélben írott kérést ismétli meg, amit a következő fennmaradt levél (11. sz.) már nem tartalmaz; datálása tehát: Budapest, 1903. szeptember 20–25. között.

DZ közlése – KOSZTOLÁNYI 1965, 127–130. p. – ellentmondásos: jegyzetei szerint (153–155. p.) BJ füzetéből közli a verseket, ugyanakkor a 7. táblán e levél első oldalának fotóját szerepelteti. A két szöveg közötti eltérésekből azonban egyértelműen látszik, hogy DZ e verseket valójában a Kosztolányi-levél alapján közli (a levélbeli *A visszhang románca* és a BJ-másolat központosítása más; a Heine-versfordításnál pedig BJ másolatában szövegeltérések is vannak).

A Heine-versfordítás második versszaka első sorának BJ másolatában két változata van. KD szövegalkító figyelmét tekintve feltételezhető, hogy – a szövegkritikai jegyzetek közt olvasható – zárójeles változat BJ keze nyomát őrzi: nem valószínű, hogy KD kiiktatta volna azt az eredetiben nem szereplő jelzős szerkezetet, amelyet ő épített bele a versbe, és amely mindhárom versszak első sorában ismétlődik; illetve a „bús” jelző ismétlődését a második versszak első és harmadik sorában az előbbi változtatás fejében közlés esetén megtartotta volna.

A *Hegyi visszhang* című fordítás utolsó versszakának első sorát záró szó utolsó mássalhangzója a KD-levélkéziratban egyaránt olvasható g-nek és s-nek, nagyon hasonlít az első versszak azonos szavának végén szereplő mássalhangzóhoz, de nagyon kevésbé különbözik a második versszak első sorában g-nek olvasható betűtől is. A szó az BJ-másolatban jól olvashatóan „lovag”. A „lovas” (első versszak) – „lovas” (második versszak) – „lovag” (harmadik versszak) konstrukció megfelel a német vers felépítésének, ahol az első versszakban a „Reiter”, a második és harmadik versszakban a „Reitersmann” szerepel.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Vedd ezt a két költeményt: KD megzenésítés céljából küldte a verseket BJ-nek. Ld.

BJ válasza, 13. sz. levél: „A műfordítást és a verset megkapám, még nóta nincs rájuk.”

küldd már el a Deák munkákat: ld. a 8. és 9. sz. leveleket.

Heine költeménye: a KD által lefordított mű, Heine 1851-ben megjelent *Romanzero* című kötetének harmadik verse, eredeti címe: *Die Bergstimm*.

11.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

Budapest, 1903. szeptember 25.

Bpest 1903. szept <21. [?]> |25:|

Kedves öcsém!

Most, most midőn már átzúgott rajtam a fővárosi élet chaossa, a kocsik, a tébolydai lárma és a konyha bűz ez óceánja, a melyet Budapestnek neveznek, mikor úgy fekszem ezalatt, <midőn> |:mint:| a tenger mélyén levő hullá, mely fölött a víz réteg egész mérföldje zúg, kifáradva és fásultan – most irhatok neked. Nem tapasztalokat, sem impressziókat [!] «irok, nem.» Nem. Másról <kell írnom> |:beszélék:| s most azon gondolkozom, hogyan is kezdjem.

Ha egy kis eszed van, kisütöd, hogy mért lettem fecsegővé. Mért törtem meg azt a nagy hallgatást, a mit a válasz nagy, rám majdnem végzetes fájdalma okozott. Fecsegő és szerelmes... Igen, ezek iker-testvérek! Helyes úton jártál. Igazad volt! Bevallom. Mea culpa – –!

Ne neved ezen a könnyen átlátszó fogáson, a melylyel bevittelek a témába, s általad kicsalattam <az engedélykérést,> |:a kérést:| hogy meséljem el annak az érzelemnek genezisét, mely már úgy látszik önmagában meg nem férhet bennem, hanem ki kell törnie és – – eget «[...]» kell kérnie.

Van egy szőke, dióbarna szemű collegéném. Angolt tanul, s komolykodó (ezt a jelzőt gondold jól meg!) arccal jegyzi Heinrich magyarázatát. Rózsaszín ruhában jár s igen hangosan beszél. Majdnem mindig nevet. A bőre fehér-rózsaszín s a tagja, viselkedése oly ernyed, hogy valahányszor látom arra <az érzésre> |:a benyomásra:| gondolok, a mit érzünk, ha a meleg fürdőben fáradtan át engedjük tagjainkat a hizelgő viznek. Badar és furcsa gondolat talán, de így érzem. Talán nem is látom e lányt, csak érzem. Olyan ez, mint egy

dal: csak érezni lehet; látni, tapintani, szagolni, hallani, ízleni még csak meg is kísértetni – balgaság.

A nagy baj azonban az, hogy a szőke isten nem akar nagyon észrevenni. Hiába vetek rá hat méteres pillantásokat, hiába borotválkozom hetenként kétszer – hiába minden! Kétségbeesésemben a Múzsámhoz kellett folyamodnom, s már vétezem is a szép és buja delnőt: Négyessy vezette <ülésen> |:estélyen:| fogok felolvasni egy költeményt, mely a lyra superlativusa lesz. Az ülések magas színvonalúak, s istenemre oly költeményeket olvastak fel, melyek legalább is oly magaslaton állanak, mint Csizmadiáéi, vagy Harsányiéi. Ettől az estétől várom irodalmi pályám, s szívügyem hovaforulását.

A szépséges szőke persze egy névtelen levelet kap, melyben az estélyre meghivatik, figyelmeztetve annak egy pontjára, mely őt talán érdekelni fogja.

Szóval, komám, bolondulok. Ez már a harmadik! Nem szégyellem és nem bánom. Sietni kell elvégre, mert nemsokára «elhezik.» elhizom, sőt mi több okleveles tanár leszek.

Addig öllelek

Dezső.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 21,9×17,2 cm nagyságú levélpapíron; 1 fólió, 4 beírt oldal.

Lelelőhely: PIM Gy. n. sz. 2011/30.; L. sz. 2012.2.20.

Közölve: DÉR 1980, 73–74. p.; KDLN, 15–16. p.

Szövegkritika

18 [DÉR 1980] eget kérnie. [Téves olvasat.]

27 [KDLN] hallani, ízlelni, még [Téves olvasat.]

29 [KDLN] istennő [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A címzett azonosításának indoklása: A KDLN közlése címettként KD öccsét fel-tételezi; e levél hangvétele, stílusa azonban egészen más, mint a következő, való-

ban édesöccsének küldött levélé, melyben a megszólítás „Árpi”, s ahol ugyanezt a szerelmi kalandot írja le, ld. a 12. sz. levelet. KD unokaöccsét ebben az időben írt leveleiben többször szólította „ecsém”-nek és „öcsém”-nek, ld. a 3., 9. és 10. sz. levelet. Mindezek következtében a címzett egyértelműen BJ.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Mea culpa: az én vétkem (lat.), formula a katolikus gyónásból.

Van egy szöke, dióbarna szemű collegéném: Tichy Margit KD évfolyamtársa. KD testvéröccsének írott levelében felfedi nevét, ld. a 12. sz. levelet. 1908-ban annak a IV. kerületi felsőbb leányiskolának lett tanára, ahol apja is tanított. Doktori címet szerzett, értekezése 1911-ben jelent meg az Élet kiadónál, *A francia forradalom hatása szellemi életünkre, Kazinczy Ferenc levelezése alapján* címmel. Későbbi férjezett neve Grábics Lajosné.

Heinrich: Heinrich Gusztáv irodalomtörténész, egyetemi tanár, 1903–1904 között az egyetem rektora. KD *A német költészet a XIX. század második felében* és *A német dráma története a XVI. század óta* című tárgyakat hallgatta nála az 1903–1904-es tanév első félévében, de csak a másodikból tette le a kollokviumot (jelesen) – mint az a leckekönyvéből kiderül (MTAK Ms 4620/65). KD felkiáltójeles megjegyzésének magyarázata a tanár közvetlen előadásmódja, humora, amit Schöpflin Aladár így jellemzett: „kétféle hang volt szokásos a budapesti egyetemi katedrán: a Beöthy érzelmes pátosza és a többiek oktató katedrátónusa. Heinrich egyiket sem tette magáévá. Ő egyszerűen odaállt a katedra mellé, nadragzsebébe dugta a kezét és csevegett könnyedén, fesztelenül, csaknem jókedvűen, nem sajnált a hallgatótól egy-egy vicces fordulatot, sőt néha – legalább amíg még nem voltak lányok is a diákok között – kissé borsosat sem.” – SCHÖPFLIN 1922, 1362. p.

Négyessy [...] fogok felolvasni: Négyessy László irodalomtörténész, egyetemi tanár. KD a *Magyar stílusgyakorlatok* című tárgyat hallgatta nála, a leckekönyvi megjegyzés szerint: „dicséretesen dolgozott, igen szorgalmas” volt. A szemináriumra különböző évfolyamok hallgatói együtt jártak. Az 1903–1904 tanév egyetemi almanachja szerint az órát péntekenként délután 5-től 7-ig tartották a VIII. számú tanteremben. KD itt ismerkedett össze Juhász Gyulával, Babits Mihállyal, Zalai Bélával és Oláh Gáborral. JGY hat szemeszteren át a szeminárium titkára volt. „E kitüntetett tisztesség abból állott, hogy én állítottam össze hétről-hétre a föl-olvasások sorrendjét. Fölolvasni pedig lehetett ott mindent, verset és prózát, szonettet és Hamlet-tanulmányt, naturalista novellát és teozófiai értekezést, Baudelaire fordítást és kritikát Farkas Imréről, esszét Péterfy Jenőről és bírálatot Hajnal Márton összehasonlító irodalomtörténeti tanulmányáról. Mindezt meg is tettük. [...] A padokban diákok és diáknők ültek, akikből idővel a mai magyar irodalom javarésze rekrutálódott. Kosztolányi Dezső egy őszi délutánon mutatkozott be nekem, a titkárnak, és jelentette, hogy Baudelaire-fordításokat akar fölolvasni. Babits Mihály szintén fordításokkal kezdte, de ő Baudelaire mellé Goethét is fölvette, akinek Parlagi rózsáját olyan szemérmesen és olyan énekelve olvasta föl, hogy a lányok megmosolyogták.” Ld. JUHÁSZ 1918, 3. p. In JGYÖM6, 45–46. p. KD barátságot kötött Négyessyvel, leveleztek is, ld. KDLN, 663., 670., 672. p. Az

említett költemény nem ismert, Tichy Margit pedig nem volt ott azon a szemináriumi foglalkozáson, amelyen KD fordításait felolvasta, ld. a 15. sz. levelet.

Csizmadiái, vagy Harsányi. a két nagyon különböző szerző egy mondatban való emlegetésének és az ironiának több oka is lehetett. Csizmadia Sándor költő, újságíró, politikus. Csak négy elemi végzett, majd napszámosként dolgozott, és autodidakta módon képezte magát. Néhány év alatt lett a Szociáldemokrata Párt proletárszárnyának és a pártirodalomnak a vezéregyénisége. Hírhedten karrierista és összeférhetetlen természetű volt, de nagyon népszerű szocialista körökben, övé volt a *Népszavában* a „proletárköltő privilégiuma”, ld. ILLÉS 1973, 135. p. Harsányi Kálmán költő, író, újságíró. Félbehagyta egyetemi tanulmányait, és pénzügyi hivatalnok lett. 1903-ban adták ki először kötetben verseit, mindjárt kettőt is, a *Költemények* és *A tölgylevél* című szerelmes és hazafias verseket tartalmazó gyűjteményeket. Ezeket a korabeli fórumok – *A Hét*, *Magyar Szemle*, *Budapesti Szemle*, *Új Idők*, *Magyar Hírlap*, *Vasárnapi Újság* – irodalmi felfogásuktól függetlenül ismertették. KD később elismerő kritikát írt *Ellák* című tragédiájáról, ld. KOSZTOLÁNYI 1923, 422–423. p. és nekrológgal is felérő méltatást *Othello* fordítása kapcsán, ld. KOSZTOLÁNYI 1929a, 562–563. p.

egy névtelen levelet kap: nem ismerjük.

okleveles tanár leszek: KD nem szerzett diplomát, de a kötelező nyolc félévet – ha a bécsi két félévet is számítjuk – kitöltötte, s első tanári vizsgáját is letette; utoljára az 1906–1907-es tanév második félévére iratkozott be.

12.

Kosztolányi Dezső – Ifj. Kosztolányi Árpádnak
[Budapest, 1903. szeptember 26. körül]

Kedves Árpi!

A levélírás mindig utoljára marad életem programjában, bár majdnem szüntelenül toll van a kezemben. Az ember ír felőletek, gondolkozik rólatok, csak nektek nem tud írni, mert eszétek ezer felé tépik a napi események izgalmait. Könnyű rátok gondolni akárhol, de elhatározni magam, hogy leüljek, kezembe vegyem a tollat, keressem a levélpapírt, sőt meg is találjam – az már óriási munka. Legalább nekem züllött poetalékeknek, ki hivatásának tekinti az írást, az.

Hadd fecsegek egy kissé hát Budapestről! A lapokból értesülhettetek azon szocialista-tüntetésekről, melyek a Négyessy óráját megzavarták, úgy hogy kétséges most is, tarthatunk-e több órát. A kedélyek a végletekig fel vannak izgatva, a klerikális párt halálosan gyűlöli a „hazátlanok”-at és viszont. Hála istennek én bölcs nyugalommal lebegek fölöttük s megmosolygom az ily ostobaságokat, mint haza, hir, becsület. Mert tanuld meg a fő dolog az élet s a többi mind hazugság. Álomkór, részeg fecsegés, üresség, a mi nem a húsdobban van. Az éhség a legnagyobb hatalom, mert legállatibb.

A föld másik nagyhatalma a szerelem. Ennek az istenasszony-nak most igen hódolok és hála istennek nem eredménytelenül. Egy végtelenül szellemes, okos és előkelő lányt ismertem meg, (a kinek a nevét nem azért írom le, hogy kikürtöljétek Szabadkán, de hogy eloszam azon téves értesüléseket, melyet Szabó kontár-levele és rosszul értesülése okozott nálatok,) Tichy Margitot. Gyönyörű szőke haja mint valami terhes sátor áll fején, kék szeméből a gúnyos bírálat szellemessége árad ki, mely csak akkor olvad át gyengeséggé, ha verseimet olvassa. Érzem, hogy egyedül az ő simulékony kedélye, nagy intelligenciája méltó hozzám, s ő benne találtam meg a

nyugtalanóság nyugtatóját, mely mindent elcsillapít: sötét gondolatokat, hazafájó vágyat és bohème-kórt. Ő maga a végzet, mely akaratunk ellenére is létre zokog, mert van, mert kell lennie. Különös és szereti a rejtelmességet, mint én; a zengő és költői Margit nevet elveti s mindenkit megkér, hogy Ibsen híres nőalakjának nevével: Nóra-val szólítsa. Olyan közönyös a világ iránt, mint én; mindenre egy szatirikus mosoly a felelet; s olyan titkolódzó is, mint az én lelkem: az alabástrom hidegségével védi meg magát a sártól.

A Nóra dalok napról napra szaporodnak. Józsi készítse az illusztrációkat: rajzoljon egy Galatheát, mely megolvad Pygmalion karjaiban és egy Stuck szerű szfinkszet, egy „örök tavasz”-t képben. Mondd meg neki, hogy feltámadtam halottaimból.

Mások előtt mélyen hallgass. Ne legyen ez köztudomású Szabadkán, mert nagyon fájna; elég bajom van az itteni folytonos pletykákkal, hallomásokkal és szóbeszédekkel, melyeket a tanárkisasszonyok hoznak forgalomba rólam, (jobban: rólunk!) Egyébként, kedves öcsém, teljesen jól érzem magam, csak aludni nem bírok. Sokszor két óráig is fenn vagyok és olvasok, vagy írok. A nagyvárosi élet pálinkája a fejembe szállt, s ez oly jó ennek a megrongyolt testnek. Bár sohase józanodnék ki!

bátyád
Dezső

(Levelemet csak Brenner Jóska olvashatja el kívüled; a tartalom a legnagyobb titok pecsétje alatt őrizendő. A Vajda könyvet égve várom.)

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: vélhetően fekete tintáírással.

Lelelőhely: ismeretlen, feltehetően DZ hagyatéka (a levél szövegét DZ közölte).

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1972, 28–31. p.; KDLN, 18–19. p.

A szövegközlés alapja

KOSZTOLÁNYI 1972, 28–31. p.

Megjegyzések

A datálás alapja: „A lapokból értesülhettek azon szocialista-tüntetésekéről, melyek a Négyesy-órát megzavarták” – írja a levélben KD. A Négyesy-szeminárium az 1903. őszi félévben péntekenként volt; a lapok által is megírt tüntetés pedig szeptember 25-én, pénteken; a hírt a sajtó másnap, szeptember 26-án közölte – bővebben lásd a Tárgyi és nyelvi jegyzetekben.

Címzett

ifj. Kosztolányi Árpád, KD testvéröccse. Orvos lett. Nevének teljes alakjáról ld. a 17. sz. levél Életrajzi jegyzetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

A lapokból értesülhettek: 1903 őszén több esemény is izgalomban tartotta Budapestet s a nagyobb vidéki városokban a közvéleményt, illetve az egyetemi polgárokat: az Ausztria és Magyarország közötti államjogi kiegyezést törvénybe foglaló 1867. évi törvénycikkek közül a XII. 9–22. számú paragrafusai mondták ki a hadsereg közös fenntartását. A törvény az uralkodó jogkörében tartotta a hadügy legfőbb irányítását, de azt is lefektette, hogy a véderővel kapcsolatos intézkedésekhez a magyar törvényhozás beleegyezése szükséges. Az aktuális balkáni nemzetiségi zavargások miatt azonban a közös hadügyminisztérium olyan rendkívüli katonai létszámemelést akart végrehajtani, amihez az ellenzéki pártok nem, vagy csak feltételekkel járultak volna hozzá, elfogadását nemzeti engedmények – elsősorban a magyar vezényszó – bevezetéséhez kötötték, ld. még a 13. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit, valamint bővebben a 83. és 114. sz. levelek Megjegyzéseit. A Katolikus Néppárt megalakulása óta ellenzékben volt az országot 1903-ra már több mint negyedszázada kormányzó Szabadelvű Párttal szemben. A „hazátlanok” körébe a klerikálisok a szabadelvű reformpolitikuskokat is beleértették, a zsidók és a szabadkőművesek mellé, de a protestánsokat is támadták. Az iparosodás fejlődésével a szociális feszültségek is nőttek. A munkásság egyre szervezettebb lett, megerősödött a szakszervezeti mozgalom és az 1890-ben megalakult szociáldemokrata párt, de még nem jutott be a parlamentbe. Mindennaposak voltak a munkássztrájkok, -gyűlések és -tüntetések. Egyre többen jelentkeztek a felsőoktatásba olyanok is, akik nem tudtak tandíjat fizetni, de a tandíjmentességi kvóták alacsonyok voltak, ld. Romsics 2010, 39–45., 75–79. p. Szinte egy időben és gyakran ugyanazokkal a résztvevőkkel voltak tüntetések mindhárom – katonapolitikai, szociális, tandíj- – kérdésben, úgyhogy még a szemtanúk, sőt az érintettek számára sem volt világos, hogy melyik demonstrációt melyik politikai csoportosulás szervezte. „A függetlenségi pártkör Erzsébet körüti helyisége előtt [...] négy-ötszáz főnyi tömeg gyűlt össze, amely a függetlenségi képviselők mellett tüntetett. Ezek nem jelentek meg az első emeleti ablakokban, még azután sem, hogy tanácskozásuk véget ért. Erre különös hír terjedt el. Azt beszélték határozott formában, hogy a függetlenségi képviselők értesülése

szerint, a szocialisták rendezik ezt a tüntetést, amire nem reflektálnak, s ezért nem mutatkoznak. Kiderült azonban, hogy a szocialista párt vezetőségének, amely szintén éppen akkor tartotta értekezletét, semmi köze az ovációhoz.”, ld. NN 1903a, 11–12. p. A szakszervezetek napilapja, a *Friss Ujság*, naponta jelentkező *Munkásmozgalmak* című rovatában beszámolt arról, hogy mintegy 150 szocialista érzelmű egyetemi hallgató és diákasszony tartott értekezletet szeptember 14-én, és a következő nap röpiratot adtak ki *A diákokhoz* címmel (a szerző nélkül megjelent kiáltványt Szabó Ervin fogalmazta), ld. NN 1903b, 3. p. A korabeli lapok részletesen írtak az egyetemi ügyekről is: „Már napok óta híre jár, hogy az egyetemi év kezdetével a fővárosba gyülekezett egyetemi ifjúság, mint a tavasszal, újra politikai tüntetésekre készül. Tavasszal csaknem be kellett zárni az egyetemet a tüntetések miatt, s ezért Heinrich Gusztáv, az új rektor elhatározta, hogy szigorúan jár el majd a tüntetések szervezői ellen. [...] A rektor tilalma következtében az ifjúság gyűlése, amelyet az egyetem aulájában ma akartak megtartani elmarad.”, ld. NN 1903c, 3. p. Az a tüntetés, mely a Négyesy-órát megzavarta, a tandíjügyekhez kapcsolódott (a Négyesy-szeminárium péntek délutánonként 5–7-ig volt). A sajtót a rektor úgy tájékoztatta, hogy nem lesz olyan egyetemi hallgató, akinek a tandíjfelengedésre vonatkozó folyamodványát ne fogadják el (korábban azt közölte, hogy ebben a tanévben nem állapít meg tandíjmentességi kvótát, azaz minden kérelmező megkapja a tandíjmentességet), ld. NN 1903d, 13. p. Szeptember 25-én, pénteken délelőtt gyűlést tartottak a diákok az egyetem aulájában, ahol kiderült, hogy mintegy ötszáz hallgató kérelmét elutasították. Ezután kétszáz fős küldöttséggel indultak a rektorhoz, Boromisza Gyula – a lapok a hallgatói névjegyzékben olvasható néven említették, ld. még a 36. sz. levelet – és Tarczali Lajos bölcsészhallgatók vezetésével. Számon kérték korábbi ígéretét, azt is sérelmezve, hogy már a beiratkozás után hoztak miniszteri rendeletet a kvótáról, és olyan hallgatók sem kaptak mentességet, akik jeles tanulók. Heinrich azonban nem látott esélyt az elutasított hallgatók tandíjának elengedésére, sőt kijelentette: „Akinek nincs pénze, az ne jöjjön egyetemre!” A tiltakozó hallgatók este a Kertész utcai (szocialista) Művelődési Körben folytatták a gyűlést, ld. NN 1903e, 8. p. Egy következő tudósítás a tandíj-demonstráció kapcsán idéz a rektor szeptember 29-én kiadott rendeletéből – „Panasz merült föl, hogy a tudományos egyetemi középponti épület folyosói s előcsarnokában végbemenő tolongás és zajongás jelentékeny módon zavarja a termekben végzett tudományos munkálkodást s a hivatalos termekben folyó egyéb közszolgálati működést.” Ld. NN 1903f, 12. p. KD így írta le a Négyesy-órák résztvevőit: „Kürtökalapos világfiak jönnek ide, elefántcsontfogantyús sétatobbal, széplelkek »merészen öltözködő« leányok társaságában tolsztojánusok, kik Krisztus-szakállat, hátrafésült, nagy haját viselnek és bőrsarujukból meztelen lábuk kandikál ki, piros-nyakkendő szocialisták, akiknek a *Marseillaise* még forradalmi dal, szelíd növényevők és teozófusok, akik esténként az Akadémia-kávéházban *Schmidt* Jenő hallgatják, komor és titokzatos materialisták, akik angol pipát szívnak s Herbert *Spencer* nevét úgy ejtik ki a kongó, homályos folyosókon, mint valami világfölgörgő jelszót. [...] Itt van egy forradalmi csoport, mely a baloldalon helyezkedik el, a legfelsőbb padokban, a »hegypárt« s egyre hangosabb. [...] Egy ilyen gyakorlaton

egy égőszemű, barnaarcú, szekszárdi fiatalember olvassa fel verseit – köztük a Spinosáról szóló szonettjét is – s fűszeres, új rímeit, ideges anapestusait éppoly egyénien éneкли, mint manapság: *Babits* Mihály. Ezeket a verseket a másik héten én bírálom. Akkor parázs vita támad. Fönn a »hegypárt«-on egy lobogóhajú, fekete ifjú egyszerre föl pattan s rendkívül indulatosan kijelenti, hogy a költészet célja csupán a haladás, a társadalmi jólét előmozdítása s a közéleti bűnök, visszaélések ostromozása lehet, mire én odavetem, hogy a múzsa mégse szobalány, seprője sincs neki. [...] Ez az indulatos ifjú *Vágó Béla*, a későbbi népbiztos, akit a kommunizmus idején pillantok meg az utcán, bőrvében kézigránatokkal.” Ld. *KOSZTOLÁNYI* 1933a, 114. p. (Kiemelések az eredetiben, KD következetesen „Schmidt”-nek írta a filozófus nevét, ld. a 20. sz. levelet.) Ez a konfliktus magyarázatot adhat arra, hogy KD miért nem vett részt a tandíj-demonstrációkban, ld. még a 13. sz. levelet is.

Szabó kontár levele: Szabó Batancs István, KD gimnáziumi osztálytársa, egyetemi évfolyamtársa, ld. még a 4. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit. A levél szövege ismeretlen.

Tichy Margitot: ld. a 11. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit.

A Nóra dalok: nem sikerült olyan verset azonosítanunk, melyet egyértelműen Tichy Margit ihletett volna, és sajnos nem maradtak fenn azok a levelek sem, melyekben a dalokat KD elküldte Brenner Józsefnek. BJ 1903. december 24-én azt jegyezte be naplójába, hogy KD mesélt neki „Nóráról a magoló és modernarcú filozoptrixról”, ld. BJN3, 93. p.

Józi készítse az illusztrációkat: KD 10. sz. levelében megzenésítés céljából is küldött verseket unokatestvérének, Brenner Józsefnek.

egy Stuck szerű szfinkszet: Franz von Stuck korabeli német festő, *A szfinx* című festménye ma a budapesti Szépművészeti Múzeumban látható. BJ 1903 áprilisában családjával Budapestre látogatott és megtekintették a Képzőművészeti Társulat nemzetközi tárlatát a Műcsarnokban, melyen Stuck képei is ki voltak állítva. Naplójában részletesen beszámolt a tárlatról, a festő nevét nyomtatékosan aláhúzva, ld. BJN3, 51. p.

A Vajda könyvet: a könyvről több levélben nem esik említés.

13.

Brenner László és Brenner József – Kosztolányi Dezsőnek
[Szabadka, 1903. szeptember 27. körül]

Kedves Didéke!

Köszönöm a ezüst szivart az Árpi idadta, megettem; senkinek se adtam belőle a szemtelen Trüsze lopott belőle a miért megrúgtam*) Jó tetteid Didéke, hogy küdtél csukoládé szivart most szeretlek.

Laca

5

Kedves Komám!

A Kossuth pályázat ügye eldőlt.

	Első lett:	Handelsmann	
	2. „	Én	és 3 dicséretes lett.
10	3 „	Árpi	

Most ha sikerül kisütetni a Handelsmann turpisságát (a mi valószínű) akkor így lesz

	1. Én.,	50	
	2. Árpi	30	koronák. Sic! Ezt mondd meg Szabónak
15	3. Szabó.	30	

*) más is volt ott: dühös szidás mely sirással fajult az ifjú részéről végre pedig a földön hempergett.

«Olvastunk» Olvastuk a Heinrichről szóló leveledet. Ugyan hallgass vele hiszen miniszteri tanácsos.

A műfordítást és a verset megkapám, még nóta nincs rájuk. Az önképzőkör megalakult Pásztory alatt; következő díszes tisztikarral

1.) Rex Sándor (titkár) izr.

2.) Sztrokay Kálmán (jegyző) ág. ev.

3.) Szokola Leo (irattáros) rom. kath

a mint <látó> |:látható:| a vallási kérdés szépen megoldatott. Főmunkás: Pollák; főszavalók: Licht, Gáli kik a felett versengenek, hogy ki a gimnázium legjobb szavalója (egyik se tud beszélni.)

Én is beiratkoztam, (de ritkán leszek ott), s azért tettem ezt, hogy Beethovenről, Wagnerről, Chopinről és Lányi Ernőről felolvassak.

A pesti életetekről szeretnék valamit hallani de még tulajdonképpen semmit sem hallottam. A politikai mozgalmakban, mint <hallom> |:mondják:| döntő szerepet viszesz; elvárom, hogy megbuktatod Khuent s a királyt; sok szerencsét!

Mit szólasz az ellenzék butaságához s a szabadelvű párt hallatlan gyávaságához.

Az iskolai élet nyomora reánk nehezül Pista Csajkás, Pájó személyeiben. Pista egészen a régi; nevezetesen ép úgy köp a „na” «kifejezésre» kifejezés ép oly sokszor hagyja el réveteg ajkait; sovány nyakát ép úgy billegeti s kotlik a kifejezéseken. Nagyon eredetinek találta azt pl. hogy Horatius 9 szatirájában egy sort így fordított le:

„Nehogy pedig azt hidd, hogy a csipás Krispinus könyvtárából puskázom”... (Ismétli sokszor)

Mind [!] egy hadvezér, úgy tekintett szét e realitásban tündöklő kifejezés kimondása után.

Új hírek. Schenki Rén férjhezment Szárics biciklistához. De ke jobban kurizál mint valaha. (Ilának) Jóska péntek este eltűnt s hazakerült szombat este; miután ma megajándékozott egy a zilált-vallású Rozáliánál beszerzett cigarettával működésének főbb pontjait a következőkben állítom össze... vagy te is összeállithatod. (De erről csend.)

Jenő bácsi már nem alszik a patikaszobában hanem fönt Jóskánál; az időtartam nem változott. Van neki egy zöld slafrokkja, papucs,

s pipája; (ha látnád ebben!) Sokat jár a legényegyletbe s buzgó dalárdista; élvezi ifjúságának aranykorát.

Dekével naponta sakkozunk. 100 parties matsch intéződik el karácsonyig.

«p» «p» «po» Karácsonykor fölmegegyek Pestre 4–5 napra...

Ezzel zárom leveletem, melyet jó lesz ha megsemmisítesz, nehogy az itt érdekelt és leszólt sok személy egyikének kezébe kerüljön.

Szervusz

Ölel

Brenner Józsi

Decsi Sándornak írj! Ird meg neki a címedet is.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: BJ kézírása, fekete tintaírás. 34,0 × 21,0 cm nagyságú levélpapíron; 1 folió, 4 beírt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 4622/120.

Közzölve: DÉR 1975, 170–171. p. (részben); DÉR 1980, 137–138. p. (részben); BJN3, 137–139. p.

Szövegkritika

1–5 [DÉR 1975] [DÉR 1980] [Nem szerepel a közlésben.]

3 [BJN3] Prüsze [Téves olvasat.]

5 [K] [Brenner László kézírásával.]

15 [DÉR 1975] 3. Szabó [b] Olvastuk [Téves olvasat.]

23 [DÉR 1975] megoldódott. [Téves olvasat.]

28 [BJN3] tulajdonképpen s semmit [Téves olvasat.]

34–35 [BJN3] személyiben. [Téves olvasat.]

39 [DÉR 1980] könyvtárból [Téves olvasat.]

43 [DÉR 1980] hírek. Shenki Rézi férjhezment [Téves olvasat.] [BJN3] Schenki Rézi férjhezment [Téves olvasat.]

47–49 [BJN3] össze... [b] Jenő [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás alapja: BJ levelének „A Kossuth pályázat ügye eldőlt.” és „Új hírek” kezdetű szövegrészei. Az első témával azonos kezdetű levelet írt Kosztolányinak édestestvére, Árpi is, melyet 1903. szeptember 27-re keltezett, ld. a 14. sz. levelet. A Kossuth-pályázat ügyében ifjKÁ és BJ egyformán érdekelt volt, az eseményekről minden bizonnyal egy időben értesültek, s valószínűleg szintén egy időben számoltak be róla Kosztolányinak. Ezt a feltevést megerősíti az, hogy a fent említett két témából a másikban szereplő Szárics-eljegyzésről szeptember 27-én számoltak be a lapok, mely vasárnap volt, így ez és unokabátyjuk szombat esti hazakerülése is új hírnek számított. Ld. még a Tárgyi és nyelvi jegyzeteket is.

Levélíró

Brenner László, Lacika, BJ féltestvére, édesanyja Budánovits Ilona. Apjuk második házasságából született, mérnök lett, és nevet változtatott, Bánk Lászlóra.

Életrajzi jegyzetek

Az 1903–1904-es tanévben BJ 8. osztályos tanuló, 6 jeles, 2 jó és 3 elégséges eredménnyel, magaviselete jó. Érettségije 3 jeles, 1 jó és 3 elégséges eredménnyel „egyszerűen” sikerült, ld. Kosztolányi 1904, 156., 166. p. Az osztályzatokról ld. még az 1. sz. levél Életrajzi jegyzeteit.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Árpi: ifjKÁ – ld. az 1. sz. levelet.

Trüsze: Kajtár Irma, Brennerék fiatal cselédje, aki dadaként vigyázott a kicsikre, Lacikára és Ilonkára. BJ többször emlegeti naplójában, 1903 februárjától, elsőül Treszka néven, majd végig Trüszeként – BJN3, 9., 10., 22., 33., 36., 58. p. – és még évek múlva is eszébe jutott – BJN4, 177. p.

A Kossuth pályázat ügye: a pályázat irodalmi jutalomdíj volt, melyet a város a Széchenyi-pályázat mintájára létesített 1902-ben, Kossuth Lajos születésének századik évfordulója alkalmából. A pályaműveket név nélkül, jeligével és idegen kéz másolatában lehetett beadni. A pályatétel címe „Kossuth Lajos élet- és jellemrajza”, amit még az előző tanév végén, 1903. június 22-én hirdettek ki a 6. és 7. osztályban és június 29-én, a záróünnepségen, az érettségizettek számára (így vehetett részt rajta Szabó Batancs István is, aki Kosztolányival együtt már végzett a gimnáziumban). A beadási határidő 1903. szeptember 1. volt, ld. Kosztolányi 1903, 201. p. BJ a naplójába is bejegyezte a pályázat kihirdetését, ld. BJN3, 78. p. Augusztus 21-én látott hozzá pályaművének megírásához, és napi négy órát dolgozva a határidő utolsó napján beadta, bár már május vége óta szembetegséggel küzdött, ld. BJN3, 72–73., 78–81. p. Nyolc pályamunka érkezett be. A Toncs Gusztáv, Loósz István és Révfy Zoltán tanárokból álló bírálóbizottság Handelsmann Károly 7. osztályos tanuló művét első díjra és BJ „A haza veszélyben van” jelígejű munkáját második díjra ajánlotta. Négy pályaművet találtak még dicséretre méltónak, a 7., a 4., az 5. és a 6. számú pályázatokat. A város vallás- és közoktatásügyi bizottsága a javaslatot október 3-án elfogadta. (A nyertesek jelígeje már korábban kiszivárgott, ld. még a 14. sz. levelet.) Ezután merült fel a gyanú, hogy Handels-

mann dolgozatát valójában az édesapja írta, ezért idKÁ igazgató vizsgálatot indított. (Az apa tanító volt az egyik elemi iskolában.) Handelsmann-nal október 8-án zárthelyi dolgozatot írtak Kossuth Lajosról. Ezután összehasonlították a zárthelyit és a pályamunkát. Révfy Zoltán és Loósz István október 10-én keltezve véleményezte őket, majd Toncs Gusztáv is megvizsgálta mindkét munkát, s erről október 11-i jelentésében beszámolt. Bár a tanárok kétségüket fejezték ki, hogy a zárthelyi dolgozat párhuzamba állítható a pályamunkával, a Révfy–Loósz-vélemény szerint nem zárható ki, hogy a pályamű eredeti munka volt. Toncs jelentése viszont kimondta, hogy a dolgozat „kétségtelen jeleit nem adta annak, hogy a pályamunka megfelelő részletét kizárólag ő és csak ő készítette”, sőt joggal feltehetőnek tartotta, hogy más is dolgozott rajta, ld. Toncs–Loósz 1981, 50–56. p. Azonban az október 16-án még egyszer összeült városi bizottság a korábbi döntést erősítette meg. Ezután a 6. és 7. számú pályamunkák szerzői „jelígejük felbontásának mellőzését kérték” (Szabó Batancs István és ifjKÁ), így csak két dicséretet osztottak ki, Rex Sándor és Lackner Oszkár nyolcadikos tanulóknak, az első díj pedig Handelsmann Károlyé, a második Brenner Józsefé maradt, ld. Kosztolányi 1904, 209–210. p. BJ több naplóbejegyzésében is felháborodva ír az esetről – ld. BJN3, 82–84. p. – és arról, hogy a városi bizottság biztos a *Bácskai Hírlap*ban Handelsmann mellett állást foglaló és idKÁ igazgatót támadó cikkek hatására döntött úgy, hogy a plágiumgyanút elveti és a díjat a tanári ellenvetéseket figyelmen kívül hagyva osztja ki. Ld. még a 14. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit, valamint NN 1903g, NN 1903h. BJ úgy gondolta, hogy a cikkek szerzője Sziebenburger Károly, a gimnázium nyugalmazott tanára, aki pár nappal később ezt a – sajtóban is megjelent – feltételezést határozottan cáfolta. A hetekig tartó sajtópolemiában mindkét szabadkai napilap részt vett; a *Bácskai Hírlap* idKÁ ellen, a *Bácsmegyei Napló* pedig mellette foglalt állást.

Handelsmann: Handelsmann Károly Havas Károly néven író, újságíró lett, a *Bácskai Hírlap* és a *Pester Lloyd* tudósítója, majd a *Hírlap* s a *Bácsmegyei Napló* szerkesztője.

Olvastuk a Heinrichről szóló leveledet: Heinrich Gusztávot, aki KD tanára és az egyetem rektora volt, 1901. október 1-jén öt évre nevezték ki a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatási Minisztérium Országos Közoktatási Tanácsába tanácsosnak. A róla szóló levél nem maradt fenn, minden bizonnyal a 12. sz. levélben megírt egyetemi zavargásokkal volt kapcsolatos, KD talán a rektori rendeleteket nehezményezte, mert ugyanennek a levélnek a második bekezdésében azt is megírta, hogy a tüntetésekhez nincs köze: „én bölcs nyugalommal lebegek fölöttük s megmosolygom az ily ostobaságokat, mint haza, hir, becsület.”

A műfordítást és a verset: ld. a 10. sz. levelet.

Az önképzőkör megalakult: az önképzőkör alakuló ülése 1903. szeptember 13-án volt. Pásztory Endre magyar–latin szakos tanár, a 3/b osztály osztályfőnöke lett az önképzőkör vezetője. Rex Sándor és Sztrókey Kálmán 8. osztályos tanulók, BJ osztálytársai voltak, Szokola Leó 7. osztályos volt. Sztrókey Kálmán rövidesen lemondott a jegyzői posztról, helyette Schützenberger Alajos, szintén 8. osztályos tanulót választották meg, ld. Kosztolányi 1904, 94–95. és 183. p. Sztrókey

Kálmán műfordító, ismeretterjesztő író. Családneve a gimnáziumi értesítőben rövid magánhangzóval szerepel.

a vallási kérdés szépen megoldatott: Pollák Lajos, Licht József és Gáli Géza nyolcadikos tanulók, BJ osztálytársai. BJ vallási kérdésről szóló megjegyzése arra vonatkozott, hogy mindhárman izraelita vallásúak, ld. Kosztolányi 1904, 156–157. p. A gimnáziumi évkönyv szerint az önképzőkörben az 1903–1904-es tanévben 22 szavlat hangzott el, „Jelesebb szavaltok voltak: Kertész Sámuel, Licht József, Takács István és Gáli Géza.” Ld. Kosztolányi 1904, 185. p.

Lányi Ernőről felolvassak: Ludwig van Beethoven, Richard Wagner német és Frédéric Chopin lengyel zeneszerző; mindhárman szerepelnek Csáth Géza *Zeneszerző portrék* (1911) című sorozatában, Johann Sebastian Bach, Joseph Haydn, Robert Schumann, Edvard Grieg és Erkel Ferenc mellett. Szintén sokszor írt id. Lányi Ernőről. Az 1861 és 1923 között élt zeneszerző és karmester a Brenner–Kosztolányi család baráti társaságához tartozott, az ő lánya Lányi Hedvig (Hedda), KD első igazi szerelme. Az évkönyv felsorolásában – „Dicséretre méltó és eredményes munkásságot fejtettek ki a kör tagjai közül:” – szerepel BJ mint *A kályha* című novella, *Mesék* és egy Rákóczi-ról szóló emlékezés szerzője. A kör által kiírt pályatíteleken is sikeresen indult, ő lett az „Arany élete és működése a szabadságharc után” című pályamunka nyertese, az „egyéb pályakérdések” kategóriában három műve is jutalmat kapott: »A magyar zene« című tanulmány (Tompai költeményei), »Ember, természet, tudomány« c. értekezés (Beöthy: »A magyar irodalom kis tükré«), »Bródy Sándor« c. jellemrajz (Gyulai: Vörösmarty életrajza), és két tanulmányáért is dicséretet kapott: »Uralkodó érzelmek Arany lírájában» és »Aranynak mint epikusnak jellemzése», ld. Kosztolányi 1904, 185–186. p.

elvárom, hogy megbuktatod Khuent: 1903-ban kezdődött az az elhúzódo kormányválság, mely az országot 1875 óta kormányzó Szabadelvű Párt 1906-os bukásához vezetett. A válság legfőbb oka a katonapolitikai kérdések eltérő felfogása volt. A balkáni feszültségek kiéleződése miatt ugyanis a bécsi udvar növelni akarta a magyar részvételt a közös hadseregben, a haderő fejlesztésének feltételül azonban a hazai ellenzék követelte a nemzeti jelképek és a magyar vezényleti nyelv használatát, mindaddig megakadályozva a szavazást is, amíg követelésük nem teljesül. Az obstrukció lehetetlenné tette a költségvetés elfogadását is, és júniusban lemondásra kényszerült az akkor már négy és fél éve kormányzó Széll Kálmán. Az új miniszterelnök és belügyminiszter Khuen-Héderváry Károly lett. 1903. június 27-én nevezték ki, de augusztus 10-én már ő is beadta lemondását, ezután Lukács László pénzügyminiszter próbálkozott kormányalakítással, sikertelenül, majd szeptember 22-én újra kinevezték Khuent, aki szeptember 29-én másodszor is beadta lemondását, amit november 3-án a király elfogadott. A gyors bukás közvetlen kiváltó oka Ferenc József 1903. szeptember 16-án, Chlópban kiadott hadiparancsa volt, mely a magyarokat a Monarchia sok néptörzse közül csupán az egyiknek nevezte, kizárva az ellenzéki követelések teljesítését. Az egyetemi hallgatók egy része ez ellen tiltakozott politikai mozgalmukban, fekete karszalagot hordtak „Chlóp 1903. IX/16” felirattal, ld. NN 1903i, 1. p., s küldöttséget menesztettek az országgyűlésbe, ld. NN 1903j, 5. p. és részt vettek a szeptember 24-i tüntetéssorozaton,

ld. NN 1903k, 14. p. A parancsot még a kormánypárt is a magyar közjogi státusz elleni támadásként értékelte. Ld. még a 114. sz. levél Megjegyzéseit is. KD ekkori és későbbi, az egyetemi mozgalmakkal egyetértő vagy azokkal szemben más véleményét képviselő, aktív politikai szerepvállalásáról más forrás nem tanúskodik. A levélíró megjegyzését ironikusan, enyhe túlzásként is lehet értelmezni, mert őt – naplója tanúsága szerint – foglalkoztatta a politikai helyzet, ld. BJN3, 81–82. p.

Pista Csajkás, Pájó személyeiben: Loósz István a gimnázium magyar–latin szakos tanára, Brenner Józsefnek a nyolcadikban csak latint tanított, ld. Kosztolányi 1904, 93. p. Csajkás Mihály a gimnázium matematika–fizika szakos tanára, BJ osztályát mindkét tárgyból tanította, ld. Kosztolányi 1904, 93–94. p. Kuluncsich Pál horvát nemzetiségű pap, a gimnázium r. k. hittanára; BJ naplójában „Pályó”-ként szerepel, ld. BJN3, 46. p., eredeti neve Pajo Kujundžić.

Horatius 9 szatirájában egy sort: részlet a *Szatírák* első könyvéből, latinul: „[...] ne me Crispini scrinia lippi / compilasse putes, verbum non amplius addam.” Horváth István Károly fordításában: „[...] Egy szót sem szólok már, nehogy azt hidd: / tán a csipás Crispinus könyvtárát kiraboltam.” Plotius Crispinus sztoikus filozófus és költő volt, Horatius több szatirájában is kigúnyolta verses erkölcsprédikációit.

Schenki Rén férjhezment: A *Bácskai Hírlap* 1903. szeptember 27-i számának (223. sz., 4. p.) kishíre szerint: „Szárics János városi számtiszt holnap tartja eljegyzését Ó-Kanizsán Schenk Irénkével.” Maga az esküvő bizonyára sokkal később volt. A levél datálásának szempontjából átnézett időszak végéig – 1903. október 17. – az esküvőről nem szerepelt hír a szabadkai lapokban. Szárics János híres sportember, kerékpárversenyző és pilóta volt, aki a Csáth Géza, Havas Emil és Munk Artúr által közösen jegyzett *A repülő Vucsidol* című regény főhőisének mintája.

Deke jobban kurizál: Deke és Jóska, BJ unokabátyjainak, ifj. Decsy Dezsőnek és Decsy Józsefnek a becenevei. Ila, Szabados Ilona később ifj. Decsy Dezső felesége lett. A Decsy testvérek anyja Brenner Lujza, BJ édesapjának nővére; apjuk id. Decsy Dezső, BJ édesanyjának bátyja. Ld. még a 17. sz. levelet.

zila!tvallású Rozáliánál: nem sikerült azonosítani, valószínűleg a trafikosnő.

Jenő bácsi: Decsy Jenő BJ nagybátyja, édesanyjának, Decsy Etelkának egyik testvére.

Sokat jár a legényegyletbe s buzgó dalárdista: A legényegylet a Szabadkai Katolikus Legényegyesület volt. Dalárda kettő is működött ebben az időben Szabadkán, a Szabadkai Általános Ipartestületi Dalárda és a Szabadkai Dalegyesület. Az utóbbi – 1889-ben alakult – műkedvelő egyesület tagja volt minden bizonnyal Jenő bácsi, melynek alapítója és karnagya dr. Brenner József ügyvéd volt, BJ apja. Ld. HAVAS 1910, 159., 172–179. p.

Karácsonykor fölmegegyek Pestre: BJ naplójában nincs nyoma annak, hogy valóban Pestre utazott volna; a napló szerint KD utazott Szabadkára, december 23-án, ld. BJN3, 93. p.

Decsi Sándornak írj: Decsy Sándor feltehetően BJ édesanyja egyik testvérének, Decsy Gézának a fia; Aradon éltek. Augusztus 10-ig Brenneréknél vendégeskedett – „Ma utazott el tőlünk Decsy Sándor egy heti tartózkodás után. Ez idő alatt körülbelül 70 sakkpartit játszottunk el.” – BJN3, 79. p. Ld. még a 81. sz. levelet. Az itt említett levelet nem ismerjük.

14.

Ifj. Kosztolányi Árpád – Kosztolányi Dezsőnek
Szabadka, 1903. szeptember 27.

1903. Szeptember 27.

Kedves bátyám!

Oly sok nevezetes s érdekes elmondani való dolog akadt, mióta utolsó levelem elment, hogy most csupán azok közlésére szoritkozom.

- 5 Az első, engem legjobban érdeklő dolog: a Kossuth pályázat, melyben a döntést a bíráló tanárok, Toncs, Loosz, Révfy már meghozták s az első díjat a 2ik számú pályamű, mely Handelsmanné, a mint jeligéjéből megtudtam; a második díjat a 8ik számú, Brenner Jóskaé és a harmadik díjat a 7ik számú, vagyis az enyém kapta meg.
- 10 – Ez eredmény még nem egész bizonyos, mert a tanácsülésen is át kell a dolognak mennie s így remélhető lesz, hogy Handelsmann, kinek munkáját minden bizonnyal apja készítette, a díjtól elesik. Hogy ez megtörténjék ahhoz a tanácsnak azon engedélye szükséges, hogy a jeligés leveleket az ünnepély (oct. hatodika) előtt bontsák
- 15 fel s megbirálják valjon Handelsmann tollából kerülhetett e ki azon munka; mert ő valóban hanyag tudatlan tanuló, kinek magyarból elégséges volt s most is pótvizsgával jöhetett csak hetedikbe. Azt hiszem, hogy a tanács megengedi a méltányos s eléggé indokolt kérést, s akkor Handelsmann (apja) munkája kiesik a jutalmazandók közül.
- 20 Igy Jóskaé lehet az első, enyém a második (noha ezáltal nem nyerek többet, de mégis a dicsőség nagyobb lesz s nem kell szégyenkezve a pizok zsidó után felolvasnom) s talán Szabóé a harmadik, ki ezen esetben ugyan csak 30 koronát kapna. Ha a dolog nem sikerül, úgy jó lesz megelégednie egy dicsérettel is, a mit biztosan kap, mert csak
- 25 két igen rossz munka van (Weiszé és egy ismeretlen), melyek közé Szabóét nem lehet sorozni. A változás eredményéről különben majd rögtön foglak értesíteni, a mint kezemben lesz a pénz s Szabónak

is rögtön elküldjük, ha ugyan kap. Valóban nem tudom, hogy lehet munkája oly érdemtelen. Persze ott az enyém! Illendő is hol oly jeles

30 férfi munkája szerepel, mint az enyém, ő csak, nyomorult „Szolga”, dicsérettel is megelégedjék. – Jóska ez évben mind a négy pályázatra, Kossuth, Deák, Széchenyi s Becsületre akar pályázni s én is legalább kettőre: Kossuth s Széchenyire, hogy |bizton:| lefözzük a zsidókat. –

- A másik dolog melyet közölni akarok veled: Náci érdekes párbeszédei, melyeket több tanulóval folytatott. Multkor Handelsmannak a következő jó tanácsot adta: – Mondja mög apjának, vögyön négy krajcáré egy nádi pácát, oszt <verje el> |porója ki:| jó a nadrágját, mikó a kedves fia benne van. – Wilhelm vakációi foglalkozására a következő célzást tette, mikor a felelőnek erősen súgott: – Palicsi
- 35 ifijúr! Súgni tanút mög ott Palicson! – No ezé ugyan kár vót két hónapig kinn lönni! – Tegnap pedig Dekker panaszkodott, hogy nem birt készülni fizikából, mert sok a képlet. – Sok a képlet, sok a képlet – mondá Náci – persze, hogy sok. Majd lösz még több is. Ögyebet se tud maga is, mint mindig panaszkodni. Sok, sok! Hát sokat öszik is
- 45 maga. Aki sokat öszik, annak sokat is kő tanúni. Az nem teszik [|] ugye, de ha ad az apja száz fillért, arra ugye nem mondja hogy sok! Persze!! – Ez még mind semmi; a legnevezetesebbet <[...]> utoljára hagytam: a kémkedését. Minden este künn van a Kossuth utcán s rendesen az út közepin sétál s onnan les a „csavargó diákokra”, anélkül, hogy a fejét valamerre <fordítaná,> |fordítaná s csak szemeit forgatja:| a mi a diákot azon hitben hagyja, mintha nem látta volna meg. Igy nemrég kettőt csípett meg az utcán hét óra után, kiket másnap természetesen kérdőre vonva, egy kis dorgálásban részesített.
- 50 – Ennél is érdekesebb azon munkája, melyet Sverer ügyében végzett: Sverer ugyanis hetfőn nem jött iskolába. Kilenc órára [|] már elküldte Béniset, ki azon meggyőződéssel jött vissza, hogy Sverer búcsúra ment s nincs otthon. Másnap azonban egy |ön:| maga által készített bizonyítvánnyal jelent <meg,> |meg Sverer:| melyben gondnoka igazolja, hogy betegen feküdt otthon. Képzelheted, mit
- 60 érzett Náci ekkor! Magam is sajnálom, hogy nem voltam otthon s így részletesen nem tudok róla többet írni; hanem mást írhatok Toncsról. Ő ugyanis tegnap egy hosszú erkölcsi predicációt tartott

- Zukovicsnak s a végén, hogy annál nagyobb súlya legyen az oktatásnak, megkérde Zukovicstól: – Megértett Zukovics?! – Ez pedig azt felelte: – Igen, csak az utolsó szót nem értettem. – Toncs erre elveszté türelmét, rácsapott az asztalra s nem is akarta azt feltenni róla, hogy tréfa akart ez lenni, mert úgy az eljárást az osztályfőnök hatáskörébe helyezi át. – Még egyet! Matákat multkor, a mint a lépcsőn feljött, leköpték. Gondolhatod micsoda ordítást vitt véghez a lépcsőcsarnokban. – Maták különben most nagy politikus lett s mindig hazafiúi oktatást tart az órák alatt, mert úgy mondja: – Ebben a puszkaporos világban jó hazafinak kell minden fiúnak lenni! –
- Ezzel minden nevezetesebb iskolai dolgot megírtam, ha még azt is felemlítem, hogy Jóska belépett az önképzőkörbe. Én nem! –
- Igalicsné tiszteli a Dezsőt s sok szerencsét kíván neki. – A kis szimtelen [!] tegnap nekem, szónéklül, a mint olvasok, egy barackot nyomott a fejemre. – A pénzt apuska majd csütörtökön küldi postával. – A szolgát egyébképen üdvözlöm s maradok neki mindenkor «feltétlen ura» feltétlenül parancsoló ura, neked pedig:

80

öcséd Árpi.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 22,0×17,0 cm nagyságú levélpapíron; 1 fólió, 4 beírt oldal.

Lelőhely: MTA Ms 4623/266.

Közölve: kiadatlan.

Életrajzi jegyzetek

Az 1903–1904-es tanévben ifjKÁ 7. osztályos tanuló, 4 jeles, 4 jó és 2 elégséges eredménnyel, magaviselete szabályszerű, ld. Kosztolányi 1904, 154. p. Az osztályzatokról ld. még az 1. sz. levél Életrajzi jegyzeteit.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

mióta utolsó levelem: nem ismerünk korábbi levelet tőle.

Kossuth pályázat: ld. a 13. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit, illetve az alábbi kiegészítéseket.**Toncs, Loosz, Révfy:** Toncs Gusztáv és Loosz István, ld. az 1. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit; Révfy Zoltán, ld. a 4. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit, valamint az Adattár *Önképzőkör* című alfejezetét.**Handelsmann:** Handelsmann Károlyról és édesapjáról ld. a 13. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét.**Szabó:** Szabó Batancs István, ld. a 6. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit; Weisz Árpád 7. osztályos tanuló. A pályatételre nyolcan adtak be dolgozatot, az évkönyv csak a díjazottak nevét tünteti fel, Weisz Árpádét nem, ld. Kosztolányi 1904, 209–210. p.**mind a négy pályázatra:** négy irodalmi jutalomdíjra lehetett pályázni az 1903–1904-es tanévben a szabadkai gimnáziumban. (A díjakról ld. még a 2. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit.) Mindig a tanév elején hirdették meg ezeket, és a tanév végére kellett elkészülniük. A Kossuth-pályatételt 1903. november 4-én, 1904. március 1-jei határidővel hirdették meg, „Emlékbeszéd Kossuth Lajosról” címmel. (Ezek voltak a másik három pályázat kihirdetési és határidejei is.) Három pályamunka érkezett be, két díjat és egy dicséretet osztottak ki. Az első díjat BJ, a másodikat ifjKÁ kapta, a dicséretet Sterliczki Dénes 6. osztályos tanuló. A Deák-pályázatra csak egy pályamunka érkezett be, melyet a bírálók nem tartottak díjazásra érdemesnek. A pályázó nevét nem említi az évkönyv, a bírálók jelentése sem nevezi meg, ld. Toncs–Loosz 1981, 60–61. p. Arra tehát, hogy a – jelentés szerint – „Macaulay-tól vett jelisével” beadott munka Brenner Józsefé lett volna, nincs adat. Naplójába feljegyzi, hogy írja – BJN3, 103. p. –, majd – 1904. február 28-án, vasárnap – azt, hogy az összes pályázatát befejezte és „holnapután” mindet beadja – BJN3, 105. p. –, de nem tette, a „Becsület pályázatot” csak április 7-én adta be – BJN3, 107. p. –, és a Deákot nem említi többé. (Bár a Deák irodalmi jutalomdíjat nem nyerte meg, Deákról szóló házi dolgozatát a legjobbnak ítélték és jutalmazták is, a Deák-ünnepélyen pedig felolvashatta, ld. Kosztolányi 1904, 81. p.) A Széchenyi-pályázatra öt pályamunka érkezett be, és BJ „Becsültessük meg a magyar nevet” jeliségű pályázata nyerte el az első díjat. Második díjat is kiosztottak, és két dicséretet, ezeket Schützenberger Alajos nyolcadikos, Frank Gyula hatodikos és Balog József hetedikos tanulók kapták. A nem díjazott dolgozat íróját az évkönyv nem nevezi meg, így nem tudjuk, KD öccse pályázott-e. Az 1883-ban létrehozott és az alapítókról elnevezett Ross–Schäffer-pályázatot emlegették a gimnáziumban Becsület-pályázatként, mert a pályatétel címe „Becsület és becsületézés” volt. (Ross István és Schäffer Ferenc katolikus papok voltak.) Három pályamű készült el. Annak ellenére, hogy BJ május 29-én naplójába feljegyzi, hogy ő nyerte „mindenikben az első díjat”, ebben a pályázatban az első díjat Kertész Sámuel 8. osztályos tanuló nyerte, BJ pedig, Halbrohr János, szintén nyolcadikos osztálytársával együtt, dicséretet kapott, ld. Kosztolányi 1904, 208–210. p. és Toncs–Loosz 1981, 58–63. p.**Náci érdekes párbeszédei:** Náci, azaz Prokesch Ignác ifjKÁ osztályfőnöke és matematika–fizika tanára. Wilhelm Jenő, Dekker Oszkár, Scherer Márton, Vukovics József hetedikos tanulók, ifjKÁ osztálytársai. Bénis Lázár pedellus. Zukovics nevű diák nem volt a gimnáziumban, feltételezhetően gúnynev.

Maták: Matkovich Miklós a szabadkai gimnázium tornatanára, vívómester és sikeres kerékpárversenyző.

Igalicsné: az Igalics család a Kosztolányi–Brenner család baráti társaságába tartozott, gyerekeik 4–6 évvel fiatalabbak voltak, mint BJ és KD. A gimnáziumban Igalics Milán négy osztállyal BJ alatt járt, Emil pedig Brenner Dezső osztálytársa volt.

A szolgát: a tréfa Szabó Batancs Istvánra vonatkozik. Kosztolányiné egyik feljegyzése szerint – MTAK Ms 4621/20. – ő KD „jobbágya” volt. Ld. még az 53. sz. levél Megjegyzéseit.

15.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
[Budapest,] 1903. október 4.

1903. oct 4.

Kedves Józsi!

Késő éjjel irom e sorokat. Az irodalmi estélyen való szereplésem sikerült s Négyessy (a Kisfaludy s Petőfi társaság tagja,) egészen el van ragadtatva tőlem. Úgy látszik felszínre vergődök ebben a szörnyű harcban, ebben a vad marakodásban, a mi itt a hirnévért <vesződik> |:történik:|. Most kezdem becsülni Budapestet. Az ország fő <városa s> |:városa! S:| ez a gondolat isten tudja felemel s elszorul a lelkem, a mely épen nem hazavisz, [?] ha arra gondolok, hogy ez egykor nem lesz magyar. Az ország előtt olvastam fel a multkor: s Magyarország tapsolt nekem! Megismerkedtem Juhász Gyulával, a kitől sikerült verseket hoz a „Bpesti Napló, [!] meg Oláh Gáborral, (a „Jövendő” közölt tőle költeményeket,) sőt egy fiatal poeta a „Magyar szalon” s az „Új idők” munkatársa: Gyökössy Endre ég, hogy velem megismerkedhessék, mert el van bűvölve a poézisem által. Mindezek fölött azonban egy Bresztovszky nevű |:collegám:| hatalmas költészete hatott meg, a kivel Schiller–Goethe barátságot kötök majd. Ez óriási ember, nagy költő!

Az eszme világomat napról napra mélyülni érezem, s azt hiszem nemsokára itt lesz az a pont, a mikor elengedhetem a hajómat. A bölcs nyugalom, a Butha kultusz, a melyről annyit beszéltem neked ime egészen felolvadt bennem. Egy soha nem hallott harmónia csendül fel költészetemben. Nem természet-imádás. Bölcsesség és semmi egyéb. Az életet előkészítő iskolájául tekintem a halálnak; nagyobb célünk [!] nem lehet, mint bölcsen meghalni tudni. Én most erre készülök. Sorvasztom az idegeimet a józanság ridegségével s egész lelkemmel belehalok a nagy természetbe. Ez nehéz, kolosszális

munka, de lassan és biztosan célra vezet. Már nem oly nagyon ragaszkodom az élethez, a lelkem fele ott van a muzeumkerti fák sápadtságában, s a sárguló pázsitban, s azt hiszem tíz év múlva annyira bölcs leszek, hogy bármely pillanatban |:oly:| nyugodtan gondolok a halálra, mint Butha, ki az ég <kékségében> |:kékségének:| nézésében semmisült meg fenséges nyugalomban. És a természetet, hogy szeretem és imádom. Úgy, mint az anyámat. De ne gondold, hogy amúgy Petőfi módra. Petőfi egy fényes szinpadnak nézte azt: azért tudott róla írni; én átalom dicsérni, mert érzem, hogy ő én s én ő vagyok, s a róla szóló himnusz csak öndicséret volna.

Az érem másik oldala azonban igen szomorú! A szép szökeség nem volt ott s én a falaknak, (mert több lány nincs csak ő) deklamáltam szerelmi dörgedelmeimet. Dejszen csak ragadjam <meg> ezt a nőtén bestiát remegő térdeim közé, Shakespeare nemzek vele!...

Evvel feltártam eléggé „élményeim”et s ha kijelentem, hogy Deák ódám beadtam, melytől azonban nem sokat várok <lévén> |:állván:| a jury <[...]> |:részeg:| jogászokból, – s hogy a Lacikát csókoltatom, – be is befejezhetném [|] levelemet. Itt azonban megállok még és engedelmet kérek, hogy egy percre véralkatom s természetem szerrint kissé sentimentalis lehessen. Tavaly elgondoltam ezt a percet, a melyet most kopogtat le az órák. Budapesten egy diákszobában irok neked levét [|] hexameterkben [|] s <kérdezősködök> |:kérdősködöm:| mit csináltak otthon. Ringattam magamat ebben a gondolatban s úgy ajkamra tolakodott ez a két sor:

Hát az Ilonka volanfodrokkal kér e ruhát még?

S játszik e még mókust bűgva a kis Lacika?

Istenem ki gondolta volna, hogy ezt már nem irhatom neked meg. S most itt ebben az éjjeli csöndben óriási feketeségben látszik előtttem az a halál, mely <olyan> mint valami vadállati kéjenc <oly> kékre csókoltta azokat a kis selypítő ajkak. Mért irom ezeket most, mért érzek, mikor fel sem vettem a levél vázlatába – nem tudom. Talán visszaszállt szegényke hozzám s itt ül most mellettem ezen az üres széken. Ki tudja?

Isten veled! Az óra megy előre és már – szavamra – éjfél mutat. Szakitottam ugyanis minden szokással s a szó szoros értelemben [|] a történelemben élek. Mit óra, perc, másodperc! Te vagy csak nagy: gondolat, érzés, szöke haj!

A nyárspolgáriasy egyetemmel <szakitok> |:végzek:|, ha sikerül «valahova men» valahol állást kapnom. (Ezt ne mondd meg otthon.) De csókolj meg mindenkit Szabadkán, a kiről tudod, hogy szeretem.

Isten áldjon meg!
Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 16,5×20,1 cm nagyságú, vonalas füzetből kitépelt lapokon; 2 fólió, 4 beírt oldal.

Leleőhely: MTAK Ms 5785/151.

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1965, 147–149. p.; KDLN, 17–18. p.

Szövegkritika

9 [KOSZTOLÁNYI 1965] épen nincs [...], ha [Téves olvasat.]

17 [KOSZTOLÁNYI 1965] hatott meg, s kívül [Téves olvasat.]

35 [KOSZTOLÁNYI 1965] fényes kinpadnak nézte [Téves olvasat.]

45 [KDLN] be is bejezhetném [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a tartalom alapján. A füzetlapok ugyanabból a füzetből lettek kitépve, mint a 17. sz. levél lapjai.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Az irodalmi estélyen való szereplésem sikerült: Négyesy László stílusgyakorlatok óráján tartott felolvasás, ld. a 11. sz. levelet. A Kisfaludy Társaság Toldy Ferenc kezdeményezésére alakult meg, ld. KÉKY 1936, 35. p. 1903-ban elnöke Beöthy Zsolt, aki 1900-tól 22 évig töltötte be ezt a tisztséget. A Petőfi Társaságot a Petőfi-kultusz ápolására és a nemzeti irodalom érdekében alapították, Jókai elnöki megnyitója szerint a Tizek Társasága folytatásaként, azzal a céllal, hogy segítsék a „szépirodalmat, mint életpályát emancipálni és önállásra juttatni”, ld. Császár-Havas 1936, 3–8. p. Négyesy a fenti levél megírásának idején még nem volt tagja egyiknek sem, a Kisfaludy Társaságba 1904. február 3-án vették fel, székfoglalóját április 27-én tartotta Bajza Józsefről; a Petőfi Társaság tiszteleti tagjává

pedig csak 1931-ben választották, székfoglalóját 1932. március 13-án tartotta Az *irodalmi fejlődés szabadsága* címmel. Később KD is mindkettőbe felvételt nyert, az előbbinek 1930-tól, az utóbbinak 1901–1920 között volt tagja.

Megismerkedtem Juhász Gyulával: JGY egy évvel korábban, 1902-ben iratkozott be az egyetemre, magyar–latin szakra. 1903 őszétől ő volt a Négyesy-szeminárium titkára. Annak, aki szerepelni akart, nála kellett jelentkeznie, mert ő állította össze a felolvasások sorrendjét, így ismerkedtek össze. JGY komoly tekintélynek számított a hallgatók között, tanárai is nagyra becsülték. Ennek tudható be talán, hogy KD első őt említő levelében *Budapesti Napló*-beli publikációval „ajándékozta meg” Juhász Gyulát, helytelenül. Az is lehet, hogy ezzel is szellemi rokonságukra utal, hiszen ő először a *Budapesti Napló*-ba küldte be versét, ami meg is jelent ott (1901. október 26-án) *Egy sír* címmel. JGY verseit, egyelőre csak kettőt, viszont nem a *Budapesti Napló*, hanem a *Pesti Napló* közölte (a *Strófák* és az *Ima* címűeket, 1903. május 20-án és június 26-án); de több versét lehozta a *Magyar Szemle* is, és már 1899-től közölte őt a *Szegedi Napló*. Barátságukról ld. Kiss 1962.

Oláh Gáborral: Oláh Gábor: ld. a 18. sz. levelet. A *Jövendő* egészen fiatal irodalmi és politikai hetilap volt, 1903 tavaszán jelent meg az első száma, Bródy Sándor szerkesztette két főmunkatárssal, Ambrus Zoltánnal és Gárdonyi Gézával. KD itt is túloz, Oláh Gábornak mindössze egy költeményét hozta az odáig, *Az ember* című verset, 1903. június 7-én.

egy fiatal poeta: Gyökössy Endre: Gyökössy Endre Oláh Gábor barátja és a Bokréta-társaság tagja, joghallgató volt. Debrecenben kezdte meg jogi tanulmányait, és 1902 őszén iratkozott át a budapesti jogi karra. Nem volt az említett két lap munkatársa, viszont 1902 tavaszán még a *Debreceni Főiskolai Lapok* szerkesztője volt. A *Magyar Szalon*ban nem is publikált, de az *Új Idők*ben jelentek meg versei már 1901-től.

egy Bresztovszky nevű |collegám| hatalmas költészete: Bresztovszky Ernő filozófia–filológia szakos hallgató volt, 1900-ban iratkozott be az egyetemre. Nem költő lett belőle, hanem hírlapíró, és a barátság sem valósult meg. Meghiúsulásának okára JGY egy cikkéből következtethetünk: „Élénken emlékezem még, milyen megértő érdeklődéssel figyelte Tanár Úr [Négyesy László] az ifjú Babits Mihály első bátortalan föllépéseit, amint Goethe versét tolmácsolta magyarul, az *Ispilángi rózsát* és amikor Bresztovszky Ernővel szemben védekezett, aki maradisággal vádolta őt.” Ld. JUHÁSZ 1927, 1. p. In JGYÖM8, 56–58. p. Maga KD is ad magyarázatot – ld. a 17. sz. levelet –: „Bresztovszkyval kicsit össze marakodtam a poézis lényegéről való vitában.” Barátságot Juhász Gyulával, Babits Mihállyal és Zalai Bélával köt.

A bölcs nyugalom, a Butha kultusz: sajnos korábbi levelet erről nem ismerünk, és BJ naplójában nem említi, hogyan értelmezte korábban KD a buddhizmust, mely még hónapokig foglalkoztatta őt és Babitsot is, ld. a 32. és 36. sz. leveleket.

A szép szökeség nem volt ott: évfolyamtársa, Tichy Margit nem jött el a Négyesy-óraira – róla ld. a 11. és 12. sz. leveleket.

Deák ódám beadtam: KD pályaműve egy egyetemi pályázatra, ld. a 8., 9., 10. sz. leveleket.

|:állván:| a jury <[...]> |:részeg:| jogászokból: a pályázatot az Egyetemi Kör hirdette meg és zsűrizte, melynek elnöke Förster Lajos negyedéves joghallgató volt. A Körben ekkor szinte minden tisztséget (alelnök, titkár, jegyző, első háznagy, matiné elnök) a jogi karra járók töltötték be.

Hát az Ilonka: Ilonka és Lacika BJ féltestvérei, apjuk második házasságából születtek. Brenner Ilona 1903 januárjának utolsó napjaiban megbetegedett és 1903. március 20-án meghalt agyhártyagyulladásban. „[...] édesen kedvesen a hogy szokott incselkedni nyáron Didével” – írta naplójába BJ, kishúga betegségének idején, ld. BJN3, 23. p. KD naplójában kedves unokatestvérének nevezi a kislányt, és nagy szeretettel ír róla, ld. Kosztolányiné 1938, 77. p.; Kosztolányiné 1990, 66. p. Brenner László: ld. a 13. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit.

A nyárspolgáriasy egyetemmel: csak pillanatnyi rossz hangulat okozhatta az ötletet, hogy otthagya az egyetemet, később nem tesz róla említést.

16.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

Budapest, 1903. október 11.

Bpest 903 oct 11.

Józsi

köszönöm a levelet, melyet küldtél! Siess [?] válaszolni rá, nehogy oly aggodalmat okozzak neked, mint te én nekem, ki azt hittem, hogy
 5 más kézbe jutott a túlon túl intim írka. A rózsaszín ruháról nyílt kártyán nem írhatok; ellenben zárt borítékban egy héten belül oly körülményességgel foglak mindenről értesíteni, a minőre csak egy filozopter képes, ki egy filozoptrixról ír.

A másik a küldeményt illeti. Az isten áldjon meg ne legyetek oly
 10 mostohák hozzám az Árpival együtt. Koponyát nekem! Nem veszedelmes az, ha nincs benne buta és gonosz velő és rajta forró hús... Hadd legyen még egy jó barátom ebben a kő óceánban, párja annak a sirnak, a hol Revicky nyugszik. Kozma Andor „Korképei”-t küldd.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: ismeretlen.

Lelőhely: ismeretlen; a levél szövegét DZ közölte, kézirata azonban hagyatékában jelenleg nem lehető fel.

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1972, 35. p.; KDLN, 20. p.

A szövegközlés alapja

KOSZTOLÁNYI 1972, 35. p.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

köszönöm a levelet: nem ismert.

Siess [?] válaszolni rá: minden bizonnyal téves olvasat, a szöveghelyen feltehetően „Sietek” áll.

a túlon túl intim írka: szerelmi ügyekről Brenner Józsefnek írt korábbi levelei: 11., 12., 15. sz.

A rózsaszín ruháról: KD a 11. sz. levélben írt egy rózsaszín ruhás bölcsészhallgató-nőről, akit a Négyesy-szemináriumon ismert meg, Árpi öccsének szóló levelében – 12. sz. – megírta a lány nevét is – Tichy Margit –, majd a következő, Brenner Józsefnek szóló levélben – 15. sz. – ismét írt róla. Nem ismerjük az egy héten belül írt levelet; a következő fennmaradt levél egy hónappal későbbi, melyben KD már egy másik hölgyért rajong, aki nem egyetemi hallgató.

Koponyát nekem!: feltételezzük, hogy tényleg koponyára gondolt. Ez lett volna az a küldemény, amelyet egy szintén elveszett levélben kért. „Valaha a középkorban a szerzetesek asztalán egy homokóra állott, meg egy vigyorgó koponya, hogy emlékeztesse őket a mulandóságra.” – írta *Naptáram* című tárcájában, bár jóval később, a *Pesti Hírlapban*, 1935. február 24-én. (Itt ugyan úgy folytatja, hogy a koponyát nála az előjegyzési naptára helyettesíti, de ez akár még meg is erősítheti a feltevést.) Kosztolányiné férjéről írt életrajzában részleteket közöl KD egyetemista korában vezetett naplőfüzeteiből, melyben a következő olvasható: „A humort pompásan jellemzi egy vigyorgó koponya, mely lerohadt húsának szomorú sorsán nevet.” Ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 154. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1990, 130. p.

Árpival: testvéröccse, ifjKÁ.

a sirnak, a hol Revicky nyugszik: KD a Budapestre költözése utáni napokban meglátogatta a sírt, ld. a 7. sz. levelet. Reviczky Gyula költészete nagy hatással volt a fiatal Kosztolányira, több művének is ihletője volt, például *Sírvirágok* költeményfüzér (1901), *A kékruhás* verses jelenet (1902).

Kozma Andor „Korképei”: Kozma Andor költő, publicista, politikus. *Korképek* című verseskötete 1892-ben jelent meg a Franklinnál. KD ezt írta később a kötetéről: „Általában a lírája alig ismeri az önkívületet. Már egész fiatal korában a »Tegnap és ma« s a »Szatírák« és a »Korképek« című kötetekben bölcs és mérsékelt, inkább kritikus, a bírálat és a szatíra felé hajló. Nem ismeri az érzés édes homályát, langy és enyészítő bizonytalanságát. Az öntudat, a világosság az ihletője.” Ld. KOSZTOLÁNYI 1923, 95. p.

17.

Kosztolányi Dezső – ifj. Kosztolányi Árpádnak
és Brenner Józsefnek

[Budapest, 1903. november 10.]

Jóskának adni, kitől a választ várom.

Kedves Józsi!

Az irodalmi élet sodrában vagyok s ha néha néha levélíráshoz fogok
végig kell simítani a homlokomat, hogy eszméimet rendezzem. Nem
5 olyan sivárság uralkodik itt, mint első pillanatra látszik; vannak itt
okos és jó szívű emberek is, sőt mi több egy igazi modern, gyerek-
lelkű, férfitudású költő-barátra is tettem szert: Juhász «Gyulára»
Gyula a neve. A másik, első levelemben magasztalt, kétségtelen te-
hetséges poetatárssal, Bresztovszkyval kicsit összemarokkodtam a
10 poézis lényegéről való vitában, melyben ő a tendenciát védi az én
szűzi érdektelenséget hirdető elméletem ellenében, a mi tekintve azt,
hogy ő féktelen szocialista, (Csizmadia Sándornál is csizmadiasán-
dorabb) – már már aggályt keltőleg növekedett, midőn elvégre is
kezet nyújtottunk egymásnak. Összehozott a közös istenség: a Szép.

15 A szép – erről kell még beszélnem. A Szépnek a jelenlegi neve
t. i. Politzer Erzsike, zsidó vallású szőke lány, a ki mostan az ideá-
lom. Végzetes komor árny nyújtózkodik lelkemre e névtől. Ennek a
lánynak a nénejeért Politzer Margithért halt meg Makai Emil, a nél-
kül, hogy gyerekes és költői félelmében meg is szólította volna. Ki is
20 adott egy verskötetet Margit címmel, a miért a hüség lány kikísér-
te őt a temetőbe, sőt egy kétségtelenül drága koszorút is küldött neki
nehéz illatú thearózsákból. Ez a thearózsa szag lebeg e leány körül.

Mindennek az értelme az, hogy nem ismerem őt, sőt <ez> |:en-
nek a lehetősége is:| kizártnak <is> látszik, mert oly egyenesen és
25 <[...]> |:büszkén:| jár, mint egy zerge, a mit én akkép ellensúlyozok,
hogy még büszkébben és egyenesebben járok, mint ő. A gondos

borotválkozás azonban még mindég domináló pont <a journalom-
ban.> |:az életmódomban.:|

A többi ifjú és leány azonban szeret engemet és herkulesi ala-
30 komat körülrajongja a bohémvilág. Ha nem is feltűnő, de feltét-
lenül érdekes alak lehetek, s |:itt:| mint a modern dekadens iskola
elvének hirdetője jövők kombinációba. A levegő azonban rossz, s az
élet is csak tűrhető. Valahol ott hagytam a jókedvemet, és magam
sem értem meg már magamat. Mi kellene nekem? Mi hozhatna be
35 abba a rendes kerékvágásba, mely után fellélegzünk s azt mond-
juk no most kezdetünk élni? Mondd, mit gondolsz, te Brennerek
legbrennerebbike?

[olvashatatlan aláírás]

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, borítékkal.

Saját kezű: fekete tintáírással, 16,5 × 20,1 cm nagyságú, vonalas füzetből kitépelt lapon;
1 főlió, 2 beírt oldal. Melléklete egy 10,3 × 8,6 cm nagyságú boríték.

Címzés: Tekintetes Kosztolányi Antal VII. oszt. tan. úrnak, (közsg. fő gimnázium),
Szabadka. Fpb.: Budapest, 1903. november 10.; ép.: Szabadka, 1903. novem-
ber 11.

Lelőhely: MTAK Ms 5785/152.

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1972, 35–37. p.; KDLN, 20–21. p.

Szövegkritika

22 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] lebeg a leány [Téves olvasat.]

30 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] bohémvilág [Téves olvasat.]

38 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] D [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A füzetlap ugyanabból a füzetből lett ki-
tépve, mint a 15. sz. levél lapjai.

Életrajzi jegyzetek

IfjKÁ, KD testvéröccse, hivatalos iratokon, így a gimnázium évkönyvében is, ebben
az időben Kosztolányi Antalként szerepelt, mert az Antal volt az első keresztnéve,
és mivel KD a levelet a gimnáziumba küldte, így címezte meg. Az anyakönyvi be-
jegyzés szerint „Antonius Arpadus Joannes Kosztolányi”, azaz Kosztolányi Antal
Árpád János, született 1886. december 27-én, megkereszteltetett 28-án.

Ez lehet az a bizonyos zárt borítékban küldött levél, melyet KD a 16. sz. levélben ígér. Talán attól tartott, ha a Brenner házba címezi, illetéktelenek is felbonthatják, és nem akarta, hogy szerelmi kalandjairól a család más tagjai is értesüljenek. Öcsének viszont be szokott számolni ezekről, ld. a 12. sz. levelet.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

költő-barátra is tettem szert: ld. a 15. sz. levelet.

(Csizmadia Sándornál is csizmadiasándorabb): ld. a 11. sz. levelet.

Politzer Erzsike: a hölgyek nem voltak egyetemisták, az egyetemi almanachban nem szerepel nevük, viszont minden egyetemi kiadványban ott van az a keletes hirdetés, mely a Politzer Zsigmond és Fia könyvkereskedés Kecskeméti utca 4. szám alatti üzletét hirdeti; talán az ő családjukban kell keresnünk őket.

Politzer Margithért halt meg Makai Emil: ez a történet KD második legendagyártása Makai Emilről. Az elsőt az *Előre* című diáklapban követte el, 1901-ben, Makai halálakor írt nekrológjában. KD fantáziáját minden bizonnyal a *Vasárnapi Újság* szép búcsúztatója ihlette meg, átveszi ugyanis az országos magazin tévesztését a költő születési idejéről. Mindkét nekrológ címe *Makai Emil 1871–1901*, pedig Makai 1870 novemberében született. „Szívbj fogta el, amely csakhamar felemésztette gyenge szervezetét”, írja a lap, és megemlíti egy verseskötetet, melynek *Margit* a címe, ld. NN 1901a. KD cikke szerint Makai Emil egész életében ritkán volt boldog, gyermekkorában meghalt anyja, ifjúkorában meghalt apja, sikertelen volt a pályája és most legutóbb boldogtalan szerelme keserítették életét, mert egy keresztény színésznőt szeretett, Ámon Margitot, aki nem akart hozzá menni. A halott költő koporsójára pedig csak egyetlen, hervadt tearózsákból kötött koszorút helyeztek, aminek szalagjára csak az volt írva: Margit. A diáklapból egyetlenegy példány maradt fenn, DZ találta meg, az ő hagyatékában volt Szabadkán, ld. DÉR 1980, 59–60. p., onnan a PIM-be került. Makai Emilt tényleg a szíve vitte el, tragikusan fiatalon, harmincévesen halt meg, egy súlyos szívhártyagyulladás két hónap alatt végzett vele. Makón temették el. *Margit* című kötetét hat évvel korábban, 1895-ben adták ki.

herkulesi alakomat: mivel a görög félisten ereje, testfelépítése, ravaszsága miatt volt különleges, KD viszont – a korabeli fényképek szerint – ebből csak a magasságot birtokolta, a hasonlatot önironikus megjegyzésként kell értelmezni.

mint a modern dekadens iskola elveinek hirdetője: amikor KD a karácsonyi sünetben hazalátogatott Szabadkára, BJ ezt írta naplójába: „Dide tegnap megérkezett Pestről. Bódítóan nagy eszméket hozott magával. Mesélt az egyetemi életéről – a dekadensek (melyeknek ő ott a vezére) küzdelméről mindenféle apró emberi szenvedéllyel. – (socializmus, antiszemitizmus, sovinizmus, patriotizmus). Az elvek rettentő harcáról a mi ott folyik...” BJN3, 93. p. Ld. még a 32. sz. levél dekadensekről szóló sorait is. A fogalom és magyarázata későbbi leveleiben is többször előfordul.

1904

18.

Kosztolányi Dezső – Oláh Gábornak

Szabadka, 1904. január 18.

Igen tisztelt kollega úr!

Pár napos jelentéktelen, de annál kellemetlenebb betegségem megakadályozott abban, hogy ígéretemet rögtön beváltsam becses levelének vétele után. Most is az elmúlt betegség fanyar ízével szám-

ban, hideglelés kedvben és dekadens hangulatban révetegen és álmosan írok.

Kérelméhez képest Leconte de Lisle verseiből küldök párat; Bruno Wille-től kettőt, s Guy de Maupassantól egyet. A második, nálunk eléggé ismeretlen névre vonatkozólag megjegyzem, hogy viselője a mostani német költőfilozófok legértelmesebbiké, s pantheista elveivel, szegényes és nemes egyszerűségével egyike a legrokonszenvesebb poetáknak. Leconte de Lisle verseiről nem beszélnék, ha nem kellene magamat mentegennem. Ez a nemes, klasszikus műveltségű francia határozott, mázsás súlyú kifejezéseivel utolérhetetlen s a szegény, a munkanehezségtől agyongyötört, költészetének kábitó szépségétől szédülő fordító minden igyekezete mindenkoron csak nevetséges erőlködés marad. A „Költők albuma”-ban megjelentekről sem tartok sokat, a magaméiról meg épen keveset. Ez a csodás ember a francia nyelv olvatag márványába vési be komor, zord gondolatait. Minden darabja egy egy márványszobor. A legtökéletesebb antik alkotás. A szegény másoló pironkodó haraggal látja, hogy műve csak terméskő-faragvány.

Nem is tart igényt fordításom a tökélyre, de ha a durva torzón egy egy nemes vonás felcsillan, merem állítani, hogy célt értem. A többiről nincs ennyi mondani valóm; nem oly nagyok, mint ő, könnyebben járhattam a nyomukon.

Ha érdemesnek és érdekesnek tartja fordításaimat olvassa át s írja meg róla röviden, pár szóval a benyomásait; (nem mint

«műfordításról» műfordításokról, de mint költeményekről). Merő, kiszámított önzésből kérem ezt, mert érzem, hogy véleménye előtttem becsült és tisztelt.

Igen bosszankodtam, mikor megtudtam, hogy kollega úr távol a termékeny munkától a kötelességnek áldoz. Megfordult fejemben Solness, meg az ön „Ember”-e. Kötelesség!?

Nem szebb e nagyon magasról esni, mint felfelé haladni?? Kikaposott, mindennapi ösvényen. Vagy csak drámában és versben szép ez, s nem az életben? A nézőknek kellemes csak s nem a hősöknek? Nem tudom.

Akárhogy van újra kérem kitüntető válaszát. E csekélységek fejében valamely művének elküldésére számot nem tarthatok, ezt azonban kérem és várom.

Szives érdeklődését újólág megköszönve maradok

igaz tisztelője
Kosztolányi Dezső

Szabadka. 1904. jan. 18.

Solvat Seclum.
(Leconte de Lisle.)

Elhallgat egyszer e fonák zsivaj!

A szélbe zúgó vészsikoly kihál.
Elnémul a haláljaj, a boszúszo,
Mit égre ordít az örvényben úszó,
A lárma, bú, sirás, vád, baj, veszett bűn,
A test, a lélek egy csapásra megszűn!
Hallgat király, isten, s a csőcselék,
Nem zúg rekedten a börtön feléd,
Hallgat hegy, állat, erdők tengerek,
S mind, a ki e pokolba henterég,
Oszol, tűnik majd, a mi falt meg égett

60 Elmúl' a sárba túró földi féreg
S a vézsugáru kóbor éji lob!
Egy pillanat – s minden hallgatni fog.

65 És ez nem akkor lesz, ha majd az ember
Egy második Edent ujongva elnyer,
Se hogyha kéjeleg rózsás fűvön,
Se hogyha alszik végre enyhülön;
De majdha e meddő Golyó kizökken
Unott futásából örült örömben,
S vakon, bután rohan végsőt hörögve
S észvesztve imbolyg a szabad körökbe.
70 Megostromolja az eget vadul
Vén kérge róla megropogva hull,
Felmenydörög [!] sós óceánjival
S kialszik ettől a vad lángvihar.
75 És a világszülő sáromladékon,
Az ürben új lét kel s vesz a mulékony.

Homéri harc.
(Leconte de Lisle.)

80 Mint a legyek a rothadó ökörre
Szállnak vadul zummogva a napon,
Kócos haju gomoly szalad vakon
Bősz lármazajba', harckéjtől hörögve.

85 Nyüzsög, kavarg a raj zavart idézve
Rekedt sohaj, kardzaj hallatszik ott,
Itt egy bitang szekér, vadult csikók,
Ott feldühödt pajzsevők kancsal érce.

Üvöltve száll a síkon a vicsorgó
Kigyóhajú csatár, a szörnyü Gorgo
S párázik a sötét gyöpon a vérköd.

90 Aranyszobáján «Zeüsz» Zeusz dühöng mogorván
Az istenek egy felleg szürke ormán
Kétségbeesett vad harcot vivnak értök.

A jaguár álma.
(Leconte de Lisle)

95 A barna fák alatt virágos lombfalon
A lángoló napon sok légy cikázva száll,
S hol egybeforr a lomb egymásba olvadón,
Ott ring a lármás és széptollu papagály, [!]
A sárgahátú pók, s a fürgé vadmajom.
Csöndben közel amott a ló s ökor-ölő,
Hol sorban állanak a moh befogta fák
Szilárd unott közönynyel megy tovább föl ő.
S a fákba dörzsöli izmos, sovány farát.
Nagy lomha ínyc most friss víz után eped
S kitör a száján egy halk, tompa böffenet.
100 A déli napban erre felriad a gyík,
Fénylő futása a fűvön felvillanik.
Ő árnyba' van s vigyázva, lassan lép azon.
Aztán kifárad, lábát nyalja, nyalja
Nagy karmokat villant ki szörnyü talpa.
105 Pillája csuklik és nehéz, miként az ón.
S míg rest erőinek vad kéje száll reája
Csóválja farkát, felborzolja oldalát,
És álmodik, míg a mező nyüzsög alább.
S álmába szomja karmait bevágja
Egy vakkanó és megriadt bikába.

A zsenge.
(Bruno Wille.)

120 Bosszut lihegve fut a felleg
Ránk simul a lágy, enyhe kék.
Aranyba fürdenek a telkek,
A pázsit, a tó, s gyenge rét.

125 A részegült földhöz simul ma
S csókot liheg az ifju nap.
Zöld tagjít álmosan kinyújtja
A zsenge s ernyedten mulat.

Bársonmosolylyal csendbe felnéz,
Enyhit fuvalma olykoron;
S megsimogatja, mint gyerekkéz
Sötét, lecsüggedt homlokom’.

Testvéresülés.
Bruno Wille.

130 Mint szépkantáru vadló
Feszíti orrlükát,
Ha a mező füvén át
Szabad csapat fut át:
135 Rádölve ablakomra
Az éjbe nézdelek,
Hol hánykolódva nyög fel
Az éji fergeteg.

140 Köröskörül bokor; fa,
Szeliden köszönt
Tüzellő homlokomra
Az ég ad hús özönt.
A reszkető levélsor
145 A dördülő vihar
Fülembe sűg a jóknak
Testvéri hangjival.

Álombol ébredek fel
De ez oly jól eső –
150 Testvéreim ti vagytok
Fa, kő, vihar, eső!
Ó jaj hogy elkerültem
A régi, tiszta hont.
Ó jaj, hogy egy nagy átok
Dohos szobákba vont!

Itt állok én – kitárom
Égő karom vadul.
És várok a hívásra
S vágyam sirásba fúl.
160 Varázst, varázst kezembe
Egy röpke szó elég!...
S levette köntösöm a
Viharba zűllenék...

Szerelmi pósta. (Guy de Maupassantól.) [!]

165 Jövel fiúcska. Ott ül szép anyád
Te játszol és ő néz mosolyogva rád.
Mint egy fehér álom, derűs mezőkül
Fürtselyme az éjcsillagokra szőkül.
Jőjj nyújtsd felém virágos ajkadat,
170 Nagy kék szemed’, hajselymed nyomba, «mostam» mostan

175 Vad csókomat reá hadd záporozzam.
 Hogy majdha éjjel jó a Fényalak
 S te karjaid remegve ráfonod,
 Míg csókja éri fürtöd homlokod,
 E lángok ajkait sebesre süssék
 És fogja el vad s lány szerelmi szükség
 S kiáltsa félve, rémült döbbenetben,
 A míg szerelmemtől ijedve retten
 Csókolva fürtös föld s virágos ajkad:
 180 „Fiam, fiam, mit érzek én ma rajtad?”

Kosztolányi Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintáírással, 22,5 × 17,4 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 4 beírt oldal. Melléklet: 17,0 × 20,4 és 17,0 × 21,0 cm nagyságú írólap, 2 fólió, 4 beírt oldal.

Lelelőhely: PIM V.2045/1–2.

Közölve: KDLN, 22–23. p. (csak a levelet közli, a versmellékletet nem).

Szövegkritika

- 1 [KDLN] Collega [Téves olvasat.]
- 3–4 [KDLN] leveleinek [Téves olvasat.]
- 11 [KDLN] elveivel, igényes és [Téves olvasat.]
- 18 [KDLN] magaméról [Téves olvasat.]
- 26 [KDLN] könnyedén [Téves olvasat.]
- 36 [KDLN] mindennapos [Téves olvasat.]
- 39 [KDLN] csekélyesség [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A címzett azonosításának alapja: a KDLN közlésének jegyzete – 869. p. – azt valószínűsíti, a levél Babits Mihálynak szól, annak alapján, hogy levelezésükben Leconte de Lisle és Bruno Wille neve többször előfordul. BM azonban semmiképpen nem lehet a címzett, éppen a mellékelt Leconte de Lisle-fordítások miatt, mert neki KD ezeket júliusban küldte el, ld. a 26. és 27. sz. leveleket. A levélben említett szerzők alapján címzettként még JGY, Zalai Béla és Oláh Gábor jöhetett szóba. A Solness építőmester említése Zalaira és Oláhra utal, ld. Oláh Gábor naplója: „Zalai baj-

társam ösztökélésére, megkapott az Ibsen-láz. Az Universal-Bibliothek valahány Ibsen-darabját végigbongésztam, s igazán mondom, roppant lázító hatással volt rám. A vakációban lefordítottam Rosmersholm-ot, persze németből, s eltökéltem, hogy Ibsen követője leszek a drámában. [...] Szerettem és szeretem benne a nagyság magánosságát. [...] Egyszer Ibsen Rosmersholm-járól tartottam előadást, fel is olvastam fordításomnak egy részét [a Négyes-szemináriumon].” Ld. OLÁH 2002, 38. p. A Zalai Bélával váltott levelek hangneme azonban teljesen más. A címzett azonosításában a legnagyobb segítséget két dolog nyújtotta, az egyik a címzett hivatalos elfoglaltságaira való utalás, a másik, hogy csak fordításokról esik benne szó. Zalai ekkor csak egyetemista; JGY a Négyes-szeminárium titkára, de e megbízatás csak annyi teherrel járt, hogy ő állította össze a felolvasók sorrendjét. Oláh Gábor viszont nemcsak utolsó éves egyetemista volt, hanem az Egyetemi Kör irodalmi és retorikai szakosztályának elnöke, ekkor rendezte sajtó alá Beöthy Zsolt egyetemi tanár előadásait, tanítványai voltak, szakvizsgára készült és a doktori dolgozatát is írta. Babits Mihálynak, Juhász Gyulának, Zalai Bélának KD saját műveket is küldött, de Oláh Gábor Kosztolányit ebből az időből csak mint jó műfordítót ismerte: „a Négyes órák hoztak közelebb a Goethe-fejű Kosztolányihoz, [...] Kosztolányi leghíresebb műfordítónk volt”, ld. OLÁH 2002, 38. p. A feltételezésünket leginkább alátámasztó érvet ld. a levél végének egyik félmondatához – „az ön »Ember«-e” – fűzött jegyzetben.

A levélben olvasható versek szövegéhez:

A levelezés első kötetének lezárásakor még bizonytalan, hogy ezek a Bruno Wille-fordítások (*A zsenge [Pflanzenkind]*, *Tesvéresülés [Naturverschwisterung]*) megjelentek volna. KD életművének kritikai kiadása során a felbukkanó fordítások bővíthetnek. Más Wille-fordításai viszont megjelentek nyomtatásban is.

A Leconte de Lisle-versek (*Solvat sæclum*, *Le Combat homérique*, *Le Rêve du jaguar*) közül a *Solvat sæclum* 1904. december 18-án megjelent a *Bácskai Hírlap*-ban kissé átdolgozott változatban, majd a *Magyar Szemlé*-ben 1906. október 4-én további módosításokkal, és további apró, de annál fontosabb módosítással a *Modern költők* első kiadásában (1914), valamint később ez utóbbival azonos szöveggel a második kiadásban (1921).

A *Homéri harc* jelenlegi ismereteink szerint először a *Budapesti Napló* 1905. szeptember 10-i számában jelent meg a kéziratához képest kisebb módosításokkal, ezután pedig, néhány apró formai eltéréstől eltekintve, ezt vitte tovább a *Magyar Szemlé*-be, ahol a *Solvat sæclum*-mal egy csokorban jelent meg 1906. október 4-én. KD A *Hét* 1913. január 5-i számában további apró módosításokkal közli, és változatot a szövegen a *Modern költők* első kiadásában (1914) is; mellyel azonos a második kiadásbeli szöveg (1921).

A *jaguar álma* – jelenlegi ismereteink szerint – a *Modern költők* első kiadásában (1914) kap először helyet, de a levélmellékletben olvashatóhoz képest teljesen átdolgozva. Ez az új változat található meg a *Modern költők* második kiadásában is (1921).

A Maupassant-vers (*Envoi d'amour dans le jardin des Tuileries*) fordítását is jelentősen átdolgozza első megjelenésére a *Budapesti Napló*-ba (1906. január 9.), és Maupassant verseinek első kiadásába (1909) is az átdolgozott szöveget veszi fel. A *Modern költők* első kiadásába (1914) ezt a verset nem válogatja be, de helyet ad

neki a második kiadásban (1921) egy újabb, kissé eltérő változatban, mely gyakorlatilag azonos a *Maupassant versei és első elbeszéléseiben* (1924) megjelent változattal.

Címzett

Oláh Gábor, költő, író. Debrecenben született. Szülővárosában barátaival – Gulyás József, Madai Gyula, Gyökössy Endre és Baja Mihály – költői kört alapított, Bokréta-társaság néven, és antológiá sorozatban adták ki verseiket (az első 1902-ben jelent meg). Az 1903–1904-es tanévben végzős már, lévén nyolc féléves abban az időben az egyetemi képzés. Ő volt az Egyetemi Kör irodalmi és retorikai szakosztályának elnöke, majd belmunkatársa lett a következő félévben induló *Egyetemi Lapok*nak. E levél idején minden bizonnyal már javában folyt a hallgatói kezdeményezésre alapított újság előkészítése. Később a Debreceni Református Kollégium könyvtárosaaként, majd középiskolai tanárként dolgozott.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Pár napos: KD leveleiben többször hivatkozik betegsége a nem azonnali válaszadás indoklásaként. Elképzelhető, hogy januárban pár napig valóban beteg volt, de két nappal a levél megírása előtt egészséges, hiszen „Ma nálunk volt Dide és Árpí ebéden.” – írta BJ egy naplóbejegyzésében 1904. január 16-án, ld. BJN3, 101. p.

becses levelének vétele: a levél nem ismert.

Leconte de Lisle verseiből küldök párat: Charles Marie René Leconte de Lisle francia költőtől KD a levél mellékleteként a *Solvet sæclum*, a *Homéri harc* és *A jaguár álma* című versfordításokat küldte; Bruno Wille német író-, költő-, filozófustól a *Testvéresülés* és *A zsenge* című versfordításokat; Guy de Maupassant francia író-, költőtől a *Szerelmi pósta* című versfordítást. A *Homéri harc* apróbb változtatásaira egy példa, az utolsó három sor a végleges változatban ez lett: „Aranyszobáján Zeusz dühöng mogorván, / Leugranak az istenek s e tornán / Kétségbeesett, vad harcot vívnak értők”. Ld. Kosztolányi 1988, 1. köt., 486. p.

A **„Költők albuma”-ban** megjelentekről: ld. RADÓ 1891. A kötetben négy Leconte de Lisle-fordítás található: *Az őserdő*, *Az elefántok*, *A hideg éji szél*, *Neferu-Rá*.

Solness: Henrik Ibsen *Solness építőmester* (1892) című darabjának főalakja.

az **ön „Ember”-e:** Oláh Gábor *Az ember* című versére utal itt KD, a költeményt a *Jövendő* közölte 1903. június 7-én.

19.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

[Budapest, 1904. április 13.]

Nagyon tisztelt és szeretett barátom!

Budapestről írom önnek e levelet, hova két heti betegeskedés és furcsa kalandozás után vetődtem. Ez a körülmény egyrészt megakadályozott abban, hogy a nálam levő Poe kötetet feldolgozzam, másrészt nem engedte meg, hogy Önhöz juttassam azt a Verlaine munkáival együtt. Kérem vegye ezt tudomásul s mulasztásomat ne feledékenységemnek, vagy hanyagságomnak tudja be. Többször gondoltam Önre és kötelességemre s egy heti ittlétemben hiába kerestem nyomát Budapesten. Féltre a nehezteléssel és elő a tollat! Levelét várom.

10

Öszinte tisztelője
Kosztolányi Dezső

(Lakás címem: Ferenc körút 44. III. 6)

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításával, 1 fólió, 1 beírt oldal. A verzó jobb felső sarkába gépelve a címzés és a keltezés. A rektón autográf fekete ceruzáirással: „Re: valószínűleg Rilke (K-né)”

Másolat 2: TS 14,2 × 20,6 cm nagyságú fekete indigós gépirata, zöld tintás megjegyzésekkel és javításokkal, másodpéldány, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Címzés: Tekintetes Babits Mihály tanárjelölt úrnak <László utca Szegszárd. A címzett távolléte esetén utána küldendő.> [Más kézírással:] Budapest, VII Arena ut 11. sz., II emelet, 18 ajtó.] Fpb.: Budapest, 1904. április 13.; épb. 1.: Szegszárd, 1904. április 13.; épb. 2.: Budapest, 1904. április 15.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/4. (autográf); MTAK Ms 4621/5. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/141. (másolat 2).

Közölve: BJKL, 7. p.; KDLN, 23. p.; BML1, 65. p.

Szövegkritika

2 [BML1] Önnem [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Címzett

Babits Mihály költő, író, műfordító, esztéta, szerkesztő. Kosztolányival az egyetemen találkoztak, attól kezdve barátok. Az egyetemi évek után kezdeti, egymás iránti bensőséges kapcsolatuk, saját pályájukra lépve, meglazult, átalakult. Irodalmi érintkezésük azonban folyamatosan fennmaradt, különböző műveikről írt kritikáik mutatják, hogy figyelték egymás munkásságát. Szabó Dezső támadása ellen *Az Est* 1921. január 28-i számában BM harmadmagával megvédte Kosztolányit. Személyes találkozásai életük végéig ha nem is gyakoriak, de állandók voltak, hiszen különféle irodalmi ügyek és társaságok, korabeli szóhasználat: matinék, a Könyvnapok és egyéb események összefűzték őket. Mindketten a *Nyugat* szerzői maradtak. Új műveiket is kölcsönösen megküldték egymásnak. A húszas évek végétől az Ady-revizió, József Attila, majd a népi írók értékelése miatt kapcsolatuk megromlott. Közös irodalmi eszményeikről és személyiségük eltérő vonásairól Basch Lóránt mint szemtanú számolt be, ld. BASCH 1962. BM, JGY és KD levelezése evvel a levéllel kezdődik. A címzésben olvasható „tanárjelölt úrnak” kifejezés a sikeresen letett alapvizsgára utal, ld. RÓNA 2011, 204–205. p.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

két heti betegeskedés: BJ naplója szerint KD 13-án utazott Szabadkáról Budapestre, s e napon BM is felutazott szülővárosából Budapestre, anélkül, hogy tudtak volna egymásról. Ezért KD lapját Szekszárdról két nappal később utána küldték, KD és BM ekkori találkozása bizonytalan.

Poe: Edgar Allan Poe, amerikai költő, író. KD és BM is több versét fordította.

Verlaine: Paul Verlaine, francia költő. KD és BM is több verset fordított tőle.

egy heti ittlétemben hiába kerestem nyomát: meglehet, hogy ez a kitétel mentegetőzés, hiszen csak a levél írásának napján érkezett a fővárosba, de elképzelhető, hogy – amint BM is – nem sokkal korábban, rövidebb időre a nyári szünetben szintén felutazott Budapestre.

Félre a nehezítéssel: talán Kosztolányinak a Négyes-szemináriumban elmondott, BM verseit és műfordításait tárgyaló kritikájának utóhatása, ld. a 29. sz. levelet, valamint RÓNA 2011, 203–204. p.

20.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

[Budapest, 1904. május 19.]

Kedves József.

Nagyon köszönöm a szíves levelet és az érdeklődést. Az utóbbi azonban, azt hiszem, túlzott; a várakozás is nagyon lelkes és követelő; s a sietség talán ép oly nagy, mint az első hévben megírt levelemből ki-
 5 áradó. Négyessy csak lehetőségeket, propositiókat állított elem, melyek semmiképen sem viselik magukon a pozitív ígéret jellegét. Az illusztrációkról ily körülmények között korai lenne a beszéd. Chaucer csak a napokban érkezik meg; a lefordítandó *Canterbury Tales* pedig oly hosszú, hogy nem csak e számba sem vehető fenn töltendő idő-
 10 met, hanem a teljes vakációmát is elfoglalja s a legszorosb munkát igényeli. Emellett nem mondtam le a Childe Harold lefordításáról, egy regény s egy dráma megírásáról sem. Az említett műfordítást csak szeptemberbe nyújthatom át Radónak, mikor Grácba utazom s pár napot töltök Budapesten.

15 Magamról a következő érdektelenségeket mondhatom. Tegnapelőtt az Akadémia kávéházban Schmidt Jenőt hallgattam, ki egy igen nehéz, s alapos tanulmányokat igénylő témát fejtegetett két órán keresztül. A legérdekesebb, s értékebb ember, kit valaha láttam. Teljesen ősz, nagyon sovány, kiálló pofa csontokkal, előpittyedt ajkak-
 20 kkal. A hangja erős és érces. Ha keményen beszél: menydörög. [!] Egy okvetetlen, ki ellenvetést tett a szószoros értelmében agyonütött. Máskülönben szíves és előzékeny, sőt leereszkedő. A pincérekkel társalog; velem kezét fogott, mint a többi hallgatóival.

Tegnap megnéztem az „Egyenlőséget”, a multkor a „Bizancot”.
 25 Ma nem ebédeltem, pénzem elfogyván.

Irj, kedvesem, hosszú és humoros levelet. Látod nekem ez sehogysé megy.

Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Feltehetően levél.

Lelőhely: ismeretlen, a levél szövegét DZ közölte, kézirata azonban hagyatékában jelenleg nem lelhető fel.

Közölve: DÉR 1980, 76. p.; KDLN, 23–24. p.

A szövegközlés alapja

DÉR 1980, 76. p.

Megjegyzések

Datálás a levél szövege alapján, ld. még a Tárgyi és nyelvi jegyzeteket is.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

a szíves levelet: nem ismert.

első hévben megírt levelemből: három korábbi levél maradt fenn, melyben KD a Négyesy-szemináriumot említette – ld. a 11., 12. és 15. sz. leveleket –, de a szóban forgó nem ismert.

Négyesy csak lehetőségeket, propositiókat állított elő: Hankiss János tanulmánya szerint, mely Négyesy László egyetemi tanári működését elemzi, a stílusgyakorlatokon nem volt más korlát, „mint a jó magyar stílus alapkövetelményei”. A felolvasások tárgya nem volt előre kitűzve, és Négyesy nagy türelemmel hagyta, hogy a felolvasók „messze elkalandozzanak a magyar irodalomtörténet vagy akár a magyar irodalom teréről”. A vitákat finoman, csöndesen, udvariasan vezette. Sohasem volt merev az állásfoglalása, bár határozottak voltak az elvei – keresztény etika és nemzeti irodalom –, melyeket mindenki ismert, de mégsem tekintette őket kizárólagosnak, sőt „Szerény volt ahhoz, hogy mindenben véglegesnek tekintse a maga álláspontját”. Császár Elemér szerint, aki kritikusai működéséről írt méltatást, Négyesy László, nem lévén szépíró, sohasem írt szépirodalmi kritikát, mégpedig azért, mert csak olyan dolgot volt hajlandó megírni, amihez éppolyan jól értett, mint a megírni. Mindkettőt ld. PINTÉR 1931, 63–68., 92–96. p.

illusztrációkról: BJ jól és szívesen rajzolt, valószínűleg előző levelében felajánlotta, hogy a műfordításkötet illusztrációit elkészíti.

Chaucer: a Geoffrey Chaucer *Canterbury mesék* című művéből készült KD-műfordítás nem ismert, nincs adat arról, hogy lefordította volna.

nem mondtam le: Byron művének lefordítását október végén fejezte be és a Kisfaludy Társaság műfordítás jutalomtételére pályázott vele. Számos következő levél fontos témája a fordítás és a pályázat, az összefoglaló jegyzet ld. az 52. sz. levélnél.

egy regény s egy dráma megírásáról: csak a szándék ismert, elkészült munka nem. Drámatervéről július 21-i levelében Juhásznak is ír, ld. a 28. sz. levelet. Drámaírásról van szó a 72. sz. levélben is. Az ebben említett regénytervről az ismert levelekben nincs további említés.

csak szeptemberbe nyújthatom át Radónak: Radó Antal műfordító, költő, a Kisfaludy Társaság tagja. Ő volt a műfordítás-pályázat bírálóbizottságának vezetője.

KD az átnyújtást képletesen értette, hiszen a pályaművet a Társaság titkárának, Vargha Gyulának címezve kellett beküldeni, jelígyesen, idegen kéz által lemásolva.

Grácba utazom: külföldön akarta folytatni tanulmányait, augusztus elején már nem Grazba, hanem Münchenbe vagy Lipcsébe készült, végül Bécs mellett döntött, ám elhatározásában még szeptember 16-án is bizonytalan volt. Végül két félét hallgatott a bécsi egyetemen az 1904–1905-ös tanévben.

Schmidt Jenőt hallgattam: az Akadémia kávéházba (Akadémia utca 5.) írók, politikusok és filozófusok jártak, többek között „Tolstojánusok, Theozófusok, Nietzscheiánusok, Vegetáriusok, Schmittiánusok”, ld. BEVILAQUA–MAZSÁRY 1935, 1365–1366. p. Schmitt Jenő Henrik anarchista-gnosztikus filozófus volt, Nietzsche tanainak egyik első hazai hirdetője, a Gnózis Társasága alapítója és vezetője. Az év nagy részében Berlinben élt, de néhány hónapot mindig eltöltött Budapesten is, ilyenkor az Akadémia kávéházban tartott előadásokat. KD egy Négyesy-ről szóló írásában is „Schmidt”-nek írta a filozófus nevét, ld. a 12. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit.

Tegnap megnéztem az „Egyenlőséget”: James Matthew Barrie *Egyenlőség* és Herczeg Ferenc *Bizánc* című színműveit a Nemzeti Színház játszotta. Az *Egyenlőség* 1904. január 15-én, a *Bizánc*ot április 22-én mutatták be, az ez utáni első *Egyenlőség* előadás május 18-án volt.

21.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek

[Szekszárd, 1904.] június [3. előtt]

[... ...] jun [...]

Kedves Barátom!

Ime felzavarom szakadatlan műélvezetének olympusi nyugalomból; levelem száll a Ferenc köruti remetéhez! Bevallom, mint mindig, önző cél vezet: olyanra akarom Önt kényszeríteni, amit nem szívessen tesz: először néhány sor levélkaparásra (akármiről, de csak önmagáról!) – azután egy szívességre is; ezt tán még könnyebben megteszi. Látja, hogy itt rekedtem; pár napig akartam Szekszárdon maradni; hetek lettek belőle; mért? most lesz itt az ember mustrálás – a haza védelmére; ezt megvárom most már; 3-adikán kerül rám a sor; csak 4-edikén reggel lehetek Pesten; – addig megkérem Önt erre:

Önnél van a Nietzsche bácsi könyve, amit az EK.-ból vette [!] ki; arra kérném, adja be ezt a könyvtárba maga – és vegye ki az indexemet, melynek nyugtatványát itt küldöm: talán ki fogják adni Önnek is – aztán (félek, hogy valami bolond aláírást még elmulasztok az egyetemen) – ha ön például ugyis aláírat 3án d. e. – és ha nagy kellemetlenséget nem okoz – próbálja meg aláíratni indexemet Paulerrel (vagy a tanári szobában, vagy előadása – a III. em. folyosó utolsó termében 10–11 óra) – és esetleg Beöthyvel – ezektől félek legjobban, hogy elkésem az aláírásukkal – Alexandert Bodnárt megtalálom később is? – De ezt csak azon esetben, ha nem alkalmatlan. Arra azonban mindenestre kérem, hogy néhány sorban írjon – mégis ne csak önmagáról, hanem arról is, hogy mi hír az egyetemen? folynak-e már az aláírások? – elvégződtek-e már a kollókviumok? eh elég ebből a számárságból!

Talán érdekli Önt, hogy mit csináltam? Tehát igen, természetesen, mindennap éjjel, 10-től 3-ig dolgoztam. Irodalmi

működésemmek azonban nyoma sincs. Irtam ugyanis egy hosszú filozófiai értekezést, de még készen sem lett egészen, mikor egy dühös pillanatban elégettem! hála az istennek! – és mégis sajnálom. Mást nem irtam. De olvastam: – Bruno Wille I. kötetét. Zalainak megírtam, egy csomó dühös frázist róla, Önnek most semmit sem írok – elolvastam a Bhagavad Gitát – majd odaadom Önnek, de nem hiszem hogy sok élvezetet talál benne – lefordítottam Poe verseiből egy csomót; (elküldöm Önnek a Harangokat) –; állandóan olvasom a Spencer-féle Epitomét, és néhol egyszerűen hülyének találom; – Sokkal okosabb szinte Schopenhauer, akiből szintén böngésztem és nagyokat mulattam példányom előbbi olvasójának sűrű megjegyzésein; ez az előbbi olvasó szintén magam voltam.

Ön is talán megírja, hogy tetszik Nietzsche és Bovaryné és mások.

Pesten ha találkozunk, valószínűleg fogok olvasni önnek néhány csinos verset, most még nem küldöm el, mert – csiszolom őket! (egészen l'art pour l'artos ember kezdek lenni!) Ezek a versek nincsenek teletömve savanyu gondolatokkal; a nyelv és verselés ujszerűsége, hajlékonysága és színessége az, amiért talán érdemes volt megcsinálni őket. – (Ez szép és önhitt stil!)

Ha van valami szép új verse, küldje el. – Remélem ugyanis, hogy 3-án levelet kapok Öntől. Igaz hogy 4-én már találkozunk... De legalább megnyugtat, hogy ön tényleg Pesten van! Félek, hogy akkorra már haza költözik. Ha így történék: juttassa el a Nietzsche-t, (vagy az indexemet) pesti címemre: (Arená ut 11. II. em. 18. ajtó.)

Lássa, többet nem érek rá írni, mert nappal van és nem vagyok a magam ura.

Tehát levelét várom. Irja meg, hogy 4-én reggel hol találom meg Önt? Reggel 8 órakor fogok Pestre érni [!] Bocsánatot kérek az alkalmatlanságért

híve
Babics Mihály

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintáirás, 10,5 × 34,2 cm nagyságú, kettészakadt levélpapíron, 1 fólió, 2 beírt oldal. A levél felső részén a megszólítás és a fölötté lévő datálás, valamint a levél végén az aláírás elmosódott.

Lelőhely: OSZK Fond III/96/2.

Közölve: BJKL, 11–13. p.; BML1, 71–73. p.

Szövegkritika

5–6 [BJKL] nem szívesen vesz: először [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a tartalom alapján. BJKL: május vége, BML1: június 3. előtt, ld. RÓNA 2011: május vége/június 3. előtt. A levélen idegen kéz – BMKL2, 119. p. szerint TS – datálása: 904 jun. A levélíró datálása a közölt módon, elmosódva olvasható. 1904-ben június harmadika péntek, negyedike szombat volt.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Ferenc köruti remetéhez: KD ekkor a Ferenc körúton lakott, az albérlet címe először a 19. sz. levélben olvasható, ld. még az Adattárban KD lakóhelyeinek jegyzékét.

itt rekedtem: az említett sorozás Szekszárdon május 30. és június 4. között volt, ld. BML1, 422. p. Erről BM csak Kosztolányinak tett említést, legalábbis a fennmaradt levelek szerint. Ld. még RÓNA 2011, 216–217. p.

Nietzsche bácsi könyve: Friedrich Nietzsche, német filozófus.

EK.-ból: a Királyi Magyar, később Pázmány Péter – mai nevén: Eötvös Loránd – Tudományegyetem egyetemi könyvtára.

vegye ki az indexemet: Józan Ildikó feltételezése szerint a Kosztolányinak továbbadott, már lejárt kölcsönzési idejű kötet miatt tartották vissza BM indexét. Ha ez a feltevés megállja a helyét, akkor a nyugtatvány az egyetemi könyvtártól származott, a szöveghely pontosítását Belia György és Zsoldos Sándor is kikerülte.

Paulerrel: Pauler Ákos, filozófus. BM *A pozitív tudomány elmélete* című előadását hallgatta, ld. RÓNA 2011, 211. p.

Beöthyvel: Beöthy Zsolt: irodalomtörténész, egyetemi tanár, esztéta. 1878-tól haláláig tanított a budapesti egyetemen, 1904-ben ő volt a Tanárvizsgáló Bizottság elnöke is. A Kisfaludy Társaság és az MTA tagja, az egyetemi oktatás egyik meghatározó tekintélye. BM az 1903–1904-es tanév első félévében két kurzusát is felvette (*Arany János nagyobb epikai költeményei*, illetve *A magyar irodalom Petőfi és Arany korában*), de az év végén mindkettőt törölte. A törlés oka részben hosszúra nyúlt szekszárdi tartózkodása lehetett, esetleg az a körülmény, hogy KD nem tudta/nem akarta megszerezni a kért aláírást. Ld. RÓNA 2011, 159., 166., 171., 177., 201., 211., 217., 218. p. KD nem volt túl jó véleménnyel Beöthyről, 1905-ben írta egy konkrét művéről, de általánosságban is értelmezhető: „A millenniumkor Beöthy nagy garra kiadta vaskos irodalomtörténetét, melynél rosszabb könyvet hamarjában nem is tudnék mondani. [...] Az egészben nincs egyetlen

elv, egyetlen gondolat sem, mely megszívlelésre volna érdemes”, és „nincs benne semmi modern természettudomány, szociológia, mely a jelenségeket élettani s nem idealistico-beöthystikus szemmel nézné, sőt tudomány sincs benne.” Ld. a *Bácskai Hírlap* 1905. október 15-i számának 6–7. oldalán található *Heti levelet*.

Alexandert: Alexander Bernát esztéta, filozófiai író Bánóczi Józseffel közösen szerkesztette a *Filozófiai Írók Tára* sorozatot, valamint ugyancsak vele közösen fordította Kant *A tiszta ész kritikája* című munkáját, és önállóan több könyvet írt, például Shakespeare-ről is. BM az 1903–1904-es tanév első félévében *A filozófia története, Bevezetés a filozófiába I. Lélektani problémák*, illetve *A XIX. század pesszimizmusa* című előadásait hallgatta. Ld. RÓNA 2011, 201. p.

Bodnárt: Bodnár Zsigmond, filozófus, irodalomtörténész. 1905-ben vonult nyugdíjba, utóda Riedl Frigyes lett. BM *A magyar irodalom története a XVII. században*, valamint *A regényirodalom története a XIX század kezdetétől* című előadásait hallgatta, de csak az egyikből vizsgázott. Ld. RÓNA 2011, 201, 218. p. KD Bodnár nyugdíjba vonulásakor cikket írt róla, ld. Kosztolányi 1905b.

néhány sorban irjon: a BM által kért témában Kosztolányi-levél, ha volt egyáltalán, nem ismert.

hosszu filozófiai értekezést: talán a *Dialektikai regény* című párbeszédés írás, amelyet a 26. sz. levélben is említett. A Zsoldos Sándor által azonosított töredékes munka – *A különböződés fogalmáról* – később keletkezett, ld. BML1, 423. p. Meggondolandó azonban, hogy a mondat befejezésében az értekezés elégetéséről írt. Elképzelhető tehát, hogy valóban egy ma már nem létező filozófiai műről volt szó ebben a levélben, de az is lehetséges, hogy csak az egyik szövegváltozat semmisült meg – a *Dialektikai regény* kézírata alapján tisztázatnak tűnik –, ám az is elképzelhető, hogy a megsemmisítés jelzése stilisztikai fogás, költői túlzás volt.

Bruno Wille I. kötetét: a szerző kétkötetes *Offenbarungen des Wacholderbaumes* című munkája 1901-ben jelent meg.

Zalainak megírtam: „a fél könyvet sem olvastam egészen, csak 200 oldalt a 320-ból, – de, hiszem, előlegezhetem véleményemet; nem hiszem, hogy eztán ujat hoz számomra” – írta BM Zalai Bélának 1904. május 18. után, majd részletesen megírja bírálatát Wille nyelvéről és filozófiájáról, ld. BML1, 69–70. p. és Zalai Béla Kosztolányinak ez év augusztusának első felében írt, 33. sz. levelének Tárgyi és nyelvi jegyzetét.

Bhagavad Gitát: a *Bhagavad-gíta* (A Magasztos szózata) szanszkrit filozófiai költemény a Kr. e. I. évezred elejéről. A levélíró nagy valószínűséggel egy német fordítást forgatott, ld. *Bhagavad Gita* 1899.

majd odaadom Önnek: nem tudta odaadni, mert gazdája visszakérte, ld. a 26. sz. levelet. Az előző jegyzetben jelzett fordításnak talán Kelemen (II) Mihály volt a tulajdonosa, a levélíró anyjának Pécssett lakó rokona, akinek nagy könyvtára volt, s gyűjteményét halála után a városra hagyta. E könyvtár eredeti teljességében ma már nem létezik, de nagy része a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának állományában található. Összetétele igen változatos, s tartalmaz néhány, a Távol-Kelettel foglalkozó művet is. Kelemen (II) Mihály nyaranta elutazott a szekszárdi rokonokhoz, azok pedig hozzá Pécsre, egy ilyen alkalomhoz kapcsolódhatott a kölcsönzés.

Harangokat: a verset egy későbbi, esetleg a 26. sz. levélben küldte el, KD július 21-én nyugtázta, ld. a 27. sz. levelet.

Spencer-féle Epitómé: Herbert Spencer, angol filozófus, szociológus, pszichológus, a pozitivizmus egyik atyja. Frederick Howard Collins két könyvben foglalta össze legfőbb elveit. Az *An epitome of the synthetic philosophy* 1889-ben jelent meg New Yorkban, D. Appleton and Co. kiadásában H. Spencer előszavával, az *Epitome of The Synthetic Philosophy of Herbert Spencer* című pedig 1901-ben jelent meg Londonban, Williams and Norgate kiadásában mindkettőjük neve alatt. A *Husadik Század* című folyóirat az ő ajánlólevelével indult, a Társadalomtudományi Társaság előtt is ő volt az egyik legnagyobb tekintély. Nem lehet tudni, hogy melyik volt a levelezőpartnerek kezében.

Schopenhauer: Arthur Schopenhauer, német filozófus.

Bovaryné: Gustave Flaubert francia író 1857-ben megjelent regényének hősnője. Magyarra 1904-ben Ambrus Zoltán fordította.

3-án levelet kapok: KD július 21-én írt legközelebb Babits Mihálynak, legalábbis ez a levele maradt az utókorra.

Babics: a családnév kiejtésnek megfelelő írásmódja tévedésként hagyományozódott a levélíróra, aki fiatalon, valószínűleg apja liberális eszméinek hatására, nem törekedett az archaikusabb és evvel előkelőbb változat megtartására, sőt első publikációi is az előbbi névalakkal jelentek meg. Ld. még RÓNA 2011, 154–155. p.

22.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek
[Budapest, 1904. június 4–7. körül]

À mr. Kosztolányi

I beg you pardon, Mylord. I am ki- és beszámíthatatlan. But I wish you come again afternoon at 2. I and mr. Zalai shall be here and wait you. – When you can it not, I shall remain «th» at home the whole afternoon. – But when you can not at all come back, I beg you «the» your book and your writing take «f» out of the window and my books, mutual, set in to. – In this case God with you and forget me not!

Babics Mihály

Kéziratleírás, lelőhely

Levél.

Saját kezű: grafitceruza-írás, 10,4×34,0 cm nagyságú (1. és 2. lap), valamint 10,4×21,9/22,9 cm nagyságú (3. lap) levélpapíron. 3 fólió, 5/6 oldal.

Másolat: TS 21,0×34,0 cm nagyságú fekete tintás gépirata, első példány.

Lelőhely: OSZK Analekta 283. (eredeti); OSZK Fond III/1674/43. (másolat).

Közlőve: BJKL, 75. p.; BML1, 74. p. (Mindkét közlés másolat alapján.)

Szövegkritika

5 [BJKL] [BML1] you not [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A levél BM *Bírálat Rédey Tivadar Horatius-fordításairól* című kézírata harmadik lapjának rektóján olvasható. Grafitceruzával írt szövegét alulról és felülről a bíráló tollal írt sorai szorosan fogják körbe, és a fölötté levő sor utolsó szava a közepén elválasztva („hexa-”) a levél alatt folytatódik („meter”). A kutyanyelv formájú papír felső és alsó széléből is nagyobb rész ki van tépve; a bíráló sorai a szabálytalan vonalú tépést körbefogják, ami egyértelművé teszi, hogy a bíráló írásakor BM újrahasznosítja a korábban levélként már szolgálatot teljesített papírt. Ugyanezt

támasztja alá az, hogy a verzón lévő rajzok és firkák szintén grafitceruzával készültek, bizonyíthatóan azelőtt, hogy kiszakítottak volna egy-egy nagyobb darabot a papír két végéből.

A kéziratban a „window” szó után egy kicsi, körülbelül negyvenöt fokban jobbra lefelé mutató nyíl látható, fölötte pedig ugyanarra mutatóujjat formázó kis rajz, melyek talán annak a helynek a jelölésére szolgáltak, ahova a kéziratért és a könyvért cserébe otthagyandó könyvet kellett helyeznie Kosztolányinak. A kutyanyelvre, ceruzával íródott levélszöveget a Rédey Tivadar Horatius-fordításairól, fekete tintával írott bírálat kézíratosai alulról és felülről szorosan határolják. A levélszöveget tollal több átlós vonallal húzta át a szerző. Mindez arra enged következtetni, hogy a levél visszajutott feladójához, tehát az említett találkozás nem jött létre. A kézirat azonban arról nem árulkodik, hogy a könyv- és kéziratcsere megvalósult-e, vagy a levél dolgavégezetlenül került vissza feladójához.

Fontos adalék a levélhez az a tény, hogy a 46. sz. levél levelezőlapjának a címzést tartalmazó oldalára BM ceruzával a Rédey-bírálatnak egy részletét (változatát) jegyezte fel, azt, amely a bírálat kéziratának első lapján (a rektón) középtájt elhelyezkedő mondat kiegészítéseként, utólag beszúrva, a lap legalján olvasható. A bírálatban BM a „Horátius a stoikus, az epikureus iskolát járta végig, ami egy kutya, (hozzávéve [akár:] az igazi kutyát, a kynikost is).” mondat után csillagot tesz, s e helyre jelöli kiegészítésként a lap aljáról az alábbi mondatot: „Nem hiába mondta rájuk Hume, hogy a filozófus nagylelkű szilárdságára törekedve minden erényből és örömből kifilozófálták magukat.” A levelezőlapon ceruzával e mondat fogalmazványa olvasható: „akikre (Epictet) nem hiába mondja Hume, hogy a filozófus nagylelkű szilárdságára törekedve, minden erényből és örömből kifilozófálták magukat. Karneades – (valószínűleg!)”

Mindkét korábbi közlés másolat alapján. Datálás a tartalom segítségével lehetséges, az eddigi közlések figyelembevételével, de még így is csak bizonytalanságokkal. A BJKL 1905. január 9–11. közöttire datálta – fenntartással –, a BML1 szerint azonban 1904 júniusában íródott: Zsoldos Sándor cáfolta Belia György datálását. Saját érvelését arra építette, hogy Zalai Béla 1905 januárjában Lipcsében volt, KD Bécsben, BM pedig Budapesten, ezért nehezen képzelhető el olyan időpont, amikor hárman a magyar fővárosban találkozhattak volna. Ezzel szemben 1904 nyarán volt legintenzívebb a kapcsolat köztük, még a júliusban kezdődött kínos „adresse ügy” előtt, ld. a 29–30. sz. leveleket és következményüket. Ld. még BJKL, 75., 263. p.; BML1, 74., 424–425. p. Róna Judit viszont vele szemben október elejére keltezi a levelet – szintén fenntartással –, szerinte az angol nyelvű sorokat a KD által ekkor fordított Byron-mű, a *Childe Harold* inspirálhatta. Ld. Róna 2011, 234. p., ahol a datálás alátámasztása is olvasható. A kézirat fentebb említett jellegzetességei, vagyis az a tény, hogy október elején – ld. a 46. sz. levelet – még nem volt meg az a végleges szöveg, amelyet BM tisztázatként az angol nyelvű levél elé és után írt, inkább a BML1 datálását erősíti meg.

A levél BJKL-ben található fordítása a függelékben olvasható. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadás-története* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

come: Róna Judit feltételezése szerint az egyetemre.

Mr. Zalai: bár Zalai a nyári, ősz eleji hónapokban Debrecenben és Aradon tartózkodott, meglátogatva jövődöbéli feleségét, Neumann Elzát; az 55. sz. levélben szó esik az átutazó Zalai Béláról, nem lehetetlen tehát, hogy Budapestre is felutazott, s hármuk találkozása ekkor történt (vagy nem történt).

Függelék

Mr. Kosztolányinak,

Elnézését kérem, Mylord. Ki- és beszámíthatatlan vagyok. De szeretném, ha ismét eljönne délután kettő órákor. Én és Mr. Zalai itt leszünk, és várjuk önt. – Ha nem tud ekkor eljönni, egész délután otthon maradok. – De ha egyáltalán nem tud visszajönni, kérem, vegye ki a könyvét és az írását az ablakból, és cserébe az én könyveimet tegye a helyükre. – Ebben az esetben Isten önnel, és ne feledkezzen meg rólam!

Babics Mihály

23.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának

[Szabadka, 1904. június 27.]

Kedves Juhász!

Tudomására kell hoznom, hogy többed magammal egy vicclapot «szerkesztünk,» szerkesztek, melynek minden szükségletét mi szerezzük be. Unokaöcsém Brenner József, a lap festője, át akarna utazni Szegedre, hogy az ottani műintézetben az autotipografiák, autotipiák s főleg a cinkografiák gyártását megtanulhassa. Kérem tudakozza ki megengedik «az» e ezek az intézetek, hogy ő ott legyen a cinkografiák csinálásánál s mennyi minimum-idő kell, hogy ezt gyors felfogású és ügyes kezű piktor «lévén» létre, elsajátítsa. Lesz szíves őt kalauzolni?

Hosszabb levelet írok a napokban.

Kosztolányi D

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: EJ kék tintaírása.

Címzés: Juhász Gyulának, Ipar utca 13, Szeged. Fpb.: Szabadka, 1904. június 27.; ép.: Szeged, 1904. június 28.

Lelőhely: OSZK Fond III/783/1. (autográf); PIM V. 3993/18/1. (másolat).

Közölve: MAGYAR 1937, 9. p.; Kosztolányiné 1938, 122. p.; BJKL, 13. p.; JGYL, 7–8. p.; KDLN, 24. p.

Szövegkritika

6–10 [MAGYAR 1937] Kérem → kalauzolni? [Nem szerepel a közlésben.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. Mivel KD és JGY levelezése 1904 június–júliusában hiányosan maradt fenn (JGY több levele is elkallódott), érdemes röviden összefoglalni a postajárást. A levelek sorrendjét meg lehet állapítani, megírásuk pontos napja azonban némelyiknél csak től–ig határok között adható meg. KD a fenti, rövid levélben tudatta Juhászt arról, hogy egy vicclap megjelenítését tervezi, és ennek előmozdítására kis segítséget kért tőle. JGY válaszában szövege és megírásának dátuma ismeretlen, de levelében a KD által kért feladat elintézéséről tudósítva, kéziratokat is kért tőle a *Szeged és Vidéke* számára. Erről KD július 9-én elküldött levelében esett szó, amelyben tanulmányt, elbeszélést, műfordítást és verseket ígért, illetve az utóbbiak közlésének lehetősége után tudakozódott, ld. a 24. sz. levelet. JGY újabb válasza ez utóbbi kérdésre szintén elkallódott, ám július 17. előtt kellett íródnia, hiszen akkor jelent meg KD első verse a *Szeged és Vidékében*. Erre a levélre – fecsegőnek minősítve azt – KD július 9–17. közötti hosszú levelében válaszolt, a datálás végét az valószínűsíti, hogy még nem írt benne megjelent verséről, ld. a 25. sz. levelet. Ezt követően, de még a második vers megjelenése, azaz július 24. előtt JGY ismét írt Kosztolányinak, levelében kritikai megjegyzések is voltak KD küldeményével kapcsolatban. Ez a levél sem ismeretes. Végül KD július 21-én Szabadkán írt levelében köszönte meg első verse megjelenését, s válaszolt JGY felvetéseire, ld. a 28. sz. levelet.

A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Címzett

Juhász Gyula 1903 őszétől volt a Négyesy-szeminárium titkára, s hamar barátságot kötött Babits Mihállyal és Kosztolányi Dezsővel. Versei 1899 óta jelentek meg, hármuk közül tehát ő publikált először. 1906 nyarán letette tanári vizsgáját, de ő sem tudott a fővárosban állást találni. Pályáját a máramaroszi piarista gimnáziumban kezdte. Mind magánéletét, mind költészetét erősen befolyásolta gyenge idegrendszere s több öngyilkossági kísérlete.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

többed magammal: BJ egy hónappal korábbi naplóbejegyzéséből kiderül, hogy Sztrókay Kálmánról és Munk Artúrról volt szó. Ld. BJN3, 118. p. Sztrókay Kálmánról ld. a 13. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét. Munk Artúr BJ osztálytársa volt a szabadkai gimnáziumban. Az évkönyvben keresztnéve angolos írással olvasható: Arthur. Később – Brennerhez hasonlóan – orvosi egyetemet végzett. Első műve a Csáth Gézával és Havas Emillel közösen írt, *A repülő Vucsidol* című regény volt, amely 1906-ban jelent meg folytatásokban a *Bácskai Hírlapban*. Ezt több önálló regény is követte.

egy vicclapot: Belia György szerint nem jelent meg, ld. BJKL, 247. p. A későbbi kiadások is ezt az ismeretet vették át.

a lap festője: BJ – aki jól rajzolt, ld. pl. a 12. sz. levelet – illusztrálta volna a lapot.
át akarna utazni Szegedre: a fennmaradt dokumentumokban nincs nyoma annak, hogy BJ járt volna ekkoriban Szegeden.

ottani műintézetben: 1904-ben Szegeden több nagyobb és kisebb nyomda is működött, a legnagyobb és a vidéki nyomdák közül az egyik legszínvonalasabb Engel Lajosé volt, ld. GAÁL 2001, 180–260. p.

autotipografiák, autotipiák: kéziratok és rajzok, fényképek, valamint tollrajzok vagy kéziratok nyomdatechnikai sokszorosítási eljárásai.

Hosszabb levelet írok: KD július 9-én egy rövidebb, azt követően pedig egy hosszabb levelet írt Juhász Gyulának, ld. a 24. és 25. sz. leveleket.

24.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának

[Szabadka, 1904. július 9.]

Kedves Juhász!

- Itt meg nem nevezhető csapásaim és szorosan egyéni jellegű kellemtelenségeim <gátoltak abban,> |:okozták,| hogy a rám nézve oly kedves érintkezést a rendesnél hosszabb időre <megszakítsam.>
- 5 |:megszakítottam.:| Kivánságának a napokban eleget fogok tenni. Meg fogja tőlem kapni a kért tanulmányt, (egy fecsegő, de magvában, komoly croquist) s e mellé egy hosszabb elbeszélést, több műfordítást és eredeti költeményt csapok. A közlésükre, ha lehetséges, számot tartok. Irja meg, hogy közölnek e önöknél verseket, hogy ne
- 10 hiába másoljam le az ily nemű írásaimat.

Ez írásokat egy francia nyelvtanban kapja meg, melyet Önnek ajándékozok, hogy a nyelvet alaposan elsajátíthassa.

Kosztolányi.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: EJ kék tintaírása.

Címzés: Juhász Gyulának, Ipar utca 13., Szeged. Fpb.: Szabadka, 1904. július 9.; ép.: Szeged, 1904. július 10.

Lelőhely: OSZK Fond III/783/2. (autográf); PIM V. 3993/18/2. (másolat).

Közölve: MAGYAR 1937, 9. p.; BJKL, 13–14. p.; JGYLI, 8. p.; KDLN, 25. p.

Szövegkritika

6 [MAGYAR 1937] a két tanulmány, [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

meg nem nevezhető: sem a fennmaradt dokumentumokból, sem a szakirodalomból nem ismertek a csapások és a kellemetlenségek. Legfeljebb BJ (mostoha)nagyapjának, Budánovits Antalnak – Budánovits Ilona apjának – a halála jöhet szóba, akit július 8-án temettek, ld. BJN3, 128. p.

hosszabb időre: KD június 27-én írt utoljára Juhász Gyulának, ld. a 23. sz. levelet.

Kívánságának: a levél, amelyben JGY leírta „kívánságait”, nem ismert. Mivel azonban ekkor – 1903 júniusától – a *Szeged és Vidéke* munkatársa volt, nyilvánvalóan kéziratot kért Kosztolányitól, ld. az előző levél Megjegyzéseit.

a kért tanulmányt: *A modern német líra*, megjelent: *Szeged és Vidéke*, 1904. július 31., 13–14. p.

hosszabb elbeszélést: *Kifélé. Szeged és Vidéke*, 1904. szeptember 18., 14. p., szeptember 20., 8–9. p., szeptember 21., 9. p., szeptember 22., 10. p., szeptember 23., 8–9. p. A novella végleges címe: *Károly apja*.

több műfordítást: Kosztolányinak 1904-ben egy műfordítása sem jelent meg a lapban.

eredeti költeményt: mindegyik bekerült a *Négy fal között* versei közé. A *Lasciate ogni speranza* (*Szeged és Vidéke*, 1904. július 17., 2. p.) későbbi címe: *Inferno*, a *Nyár* (*Szeged és Vidéke*, 1904. július 24., 5. p.) későbbi címe: *A nyár, A hajnali csillagokhoz* (*Szeged és Vidéke*, 1904. augusztus 11., 10. p.) címe változatlan, a *Tűz* (*Szeged és Vidéke*, 1904. december 25., 2. p.) későbbi címe: *Tűz lett*.

Irja meg: JGY válasza elkallódott, ismeretlen, ld. a 25. sz. levelet.

egy francia nyelvtanban: Juhász Gyulának az előző jegyzetben említett, elkallódott levele kritikai megjegyzéseket tartalmazott Kosztolányinak a *Szeged és Vidéke* hasábjain JGY közvetítésével megjelent írásairól, pontosabban a *Kifélé/Károly apja* című elbeszélésről, ld. a 28. sz. levelet. Ebben írt KD arról is, hogy Horatiust és Ovidiust olvassa franciául, feltehetően saját példájának követésére kívánta Juhászt sarkallni a francia szótár elküldésével.

25.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának

[Szabadka, 1904. július 9–17. között.]

Kedves Juhász!

Nagyon szívesen fecsegek el önnel kedves, fecsegő iparutcai [!] költő. Hálás és meglepett vagyok az oly gyorsan érkezett levélért, melyben a szellemesség, hülyeség és báj adott találkát egymásnak. Élvezettel
 5 olvastam minden betűjét, de sokkal fontosabb az, hogy elolvastam az egészet, s talán a legfontosabb, hogy meg is értettem. Ez a levél oly nyelven van írva, melyet megtanulni és érteni egyformán nehéz; csupa felkiáltás, csupa szózaggyalék, homályos reminiscencia [!] és kedves, gögicselő gúny. Az ily beszéd sok embernek idegen s
 10 megértését még szótár használatával sem bírja elősegíteni. Nekem nem kellett szótár: még is megértettem.

S erre a megértésre büszke voltam és vagyok, mert belőle a köztünk uralkodó harmoniát olvastam ki. Az ön agya, a mely nomenclaturáktól, újsághirektől, helyes és ferde eszméktől hemzseg, helyet
 15 adott egy bozontos, erős vonású fej emlékezetének. Valóban jóleső, hogy lombtárából nem vetette ki rövid úton most, miután az időtől már rothadni kezdett.

Többször hangoztattam, hogy az én Recanatim – Szabadka. Ó te szegény, szürke és unalmas Szabadka, mily poros és unott, sőt komikus vagy még ez összevetésben is. Neked még az a jog sem ad-
 20 tott meg, hogy igazán rossz és unalmas légy, mert a nagystilű rossz és unalom már megsemmisitené önmagát, s nem illenék hozzád. Vadidegen vagy hozzám: kongó lelkeiddel és kőházaiddal. Ezer ember között magam járok, mert nincs ember, ki úgy érzene és gondolkodna, mint én. Az emlékek, mik talán e röghöz fűzhetnének,
 25 fakultak és bosszantóak. Te mostoha édesanya csak tudnád, hogy dédelgetett és szoptatott az a másik, a kit nem régen <elhagytam, a> |:elhagytam. Az:| én édes mostohaanyámat: Budapestet értem.

30 Tűzhelyt, édes szerelmet, s tán még édesebb barátságot szivtam
 emlőiről. A zaja italom volt, a gyárfüstje illatom. Bőrfeketítő kor-
 ma arckenőcsöm, az utcán tántorgó kéj leánya arám. Áldott legyen
 mindörökre.

Nagyon sokat köszönhetek Budapestnek, de <meg> |:nem:| a táj-
 nak, hanem a házaknak, ez óriási kőtartóknak, melyek önöket ma-
 35 gukba zárták. Ebből magyarázhatom meg, hogy közérzetem sokkal
 rosszabb most, mint elutaztamkor, <a> munkakedvem sem oly lázas
 és tevékeny, mint mikor önök körében éltem. Máig sem tudok bele-
 törődni a kisvárosias szokásokba, melyek vérig bosszantanak, sem
 az emberekre nem tudok jó szemmel tekinteni. Alig hiszem, hogy
 40 egész egyéniségemre nem hat e tűrhetetlen itt tartzkodás a legká-
 rosabban, talán oly mértékben is, hogy sohasem fogom kiheverni.

Mind a mellett kapkodok; három, négy nyelven olvasok, irok és
 fordítok. A tanulmányt a német lyráról legközelebb küldöm.

Levelére térve tudatom, hogy <Nyls> |:Nils:| Lyhnét elolvastam
 45 s mesterinek tartom, mint ön, de a lelkesültséget nem osztom telje-
 sen. Kezdetől fogva ellenszenvvel tekintettem erre a könyvre, mert
 nagyon dicsérték, s elolvassa a főszemély, e tehetetlen és utálatos
 lantoló, ki nem érdemel szót sem, (nem ily kitűnő analízist és ily
 sok tentát,) mondom ez a fiú keltette fel ellenszenvemet. Nem ar-
 50 tiszttikus szempontokról beszélek. Regénynek isteni. Az ily regény-
 hősök azonban a multéi, mert lehetetlenség, hogy a jövő emberei,
 kik a küzdelemben edződnek meg s csak a valót, a létezőt, az erőt
 tisztelik, egy kába álmvilág hőstét koszorúzzák meg, mert egész
 életében férfiatlanul könnyezett és semmit sem tett. Én, a ki szere-
 55 tem magamat a munka hőségéé [!] és más semminek cimeztetni,
 megtagadom a tétlenek imádatát.

Ebből kifolyólag örvendek, hogy ön oly munkás életet él. Hasson,
 dolgozzon állatian és istenien, hogy kéreg-vastagra nőjön kezén a bőr.
 Tudja, hogy mikor Ibsen itt hagyta Pestet, mit mondott? Azt mon-
 60 ta: Dolgozzatok! A nagy költő nem talált szebb búcsusztót. De van e
 <is> szebb ennél? Dolgozzatok: ez az erő, a kedv, az istenhez törés.

Van más is, de az már nem jut nekem soha osztályrészü. Nem
 írom le s hogy micsoda, úgy is tudja. Sokáig voltam távol s most

találok itthon ismerős arcokat, <kik> |:melyek:| megfakultak; a ked-
 65 vesek helyén másokat, s az arcokon, melyek a lelkembe néztek és
 szemeikkel beszéltek hozzám egy hideg, vékony jégvártyát, melyet
 nem tudok áttörni. Egy arc, fehér, hideg arc jégvártyáját bámulom
 mióta itthon vagyok s be kell látnom, hogy tél van örökre.

Van e magasztosabb, mint nagyszerűen élni, döntően, férfiasan
 70 határozni és főleg tenni? Alig hiszem. Legfeljebb egy: lemondani
 egy esetleges boldogságról homlokunk magasba emelhetéseért. Az
 életet alkotni kell, feltornyozni, az édig rakni, de sohasem szabad
 foltozni a multakkal, melyek már fel nem támaszthatók. S végre, ha
 nem tudunk alkotni, tehetünk egy utolsót és egyetlen nagyot, a mi
 75 méltó az emberre, az Emberre, ki gondolkodik és fönnen érez: az
 öngyilkosságot, az érdek nélküli, szabad elhatározásból elkövetett,
 transcedentans [!] jellegű elmulás előhívását.

Addig a borzasztó napig, vagy éjig élni akarok, úgy mint a hogy
 egy nemes, derék, eltévedt s mindenekfölött szerencsétlen férfinak
 80 élni joga és kötelessége.

Mielőtt bezárnám soraimat, kérem szerencsétlenségem minél gyak-
 rabban leveleivel. Zalai és Babics elhanyagolt: ne kövesse példáikat!
 Levelét várom.

Barátja
 Kosztolányi Dezső

(Zalai címe: Rózsa utca 16. fsz 2)

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 17,0 × 20,8 cm nagyságú levélpapíron, 2 fólió, 4 beírt
 oldal.

Másolat: EJ kék tintaírása, 17,0 × 21,0 cm nagyságú írólapon, 2 fólió, 4 beírt oldal.

Lelelőhely: OSZK Fond III/783/29/[1–2]. (autográf); PIM V. 3993/18/35. (másolat).

Közölve: MAGYAR 1937, 10. p. (részben); KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 124–126. p. (rész-
 ben); BJKL, 14–16. p.; JGYL1, 8–10. p.; KDLN, 25–27. p.

Szövegkritika

- 2–17 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [Hiányos a közlés.]
 4 [BJKL] [JGYL1] [KDLN] egymással. [Téves olvasat.]
 10 [MAGYAR 1937] sem tudja elősegíteni [Téves olvasat.]
 13–14 [K] nomenclaturáktól, [A szó ceruzával aláhúzva.]
 14 [MAGYAR 1937] ujsághirektől, nemes és [Téves olvasat.]
 16 [MAGYAR 1937] lomtárából [Téves olvasat.]
 18 [K] Recanatim [A szó ceruzával aláhúzva.]
 18–19 [MAGYAR 1937] Szabadka. Oh szegény, [Téves olvasat.]
 20 [MAGYAR 1937] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] még az összevetésben [Téves olvasat.]
 23 [MAGYAR 1937] lelkeiddel [Téves olvasat.]
 28–29 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] értem. Édes szerelmet [Téves olvasat.]
 29 [K] Tűzhelyt, [A szó ceruzával aláhúzva.]
 31 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [JGYL1] [KDLN] kéjleánya [Téves olvasat.]
 32 [MAGYAR 1937] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] mindörökké. [Téves olvasat.]
 33–43 [MAGYAR 1937] [Hiányos a közlés.]
 36 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] elutazásomkor, [Téves olvasat.]
 44 [K] <Nyls> | :Nils: | Lyhnét [A név ceruzával aláhúzva a tollal jelölt aláhúzás alatt.]
 44–56 [K] [A bekezdés első szava előtt és utolsó szava után ceruzás jelölés: két-két rövid, párhuzamos függőleges vonal.]
 44–45 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] elolvastam! Mesterinek [Téves olvasat.]
 48 [K] lantoló, [A szó ceruzával aláhúzva.]
 57 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] ön munkás [Téves olvasat.]
 62 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] nekem osztályrészü. [Téves olvasat.]
 63 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [JGYL1] [KDLN] le, hogy [Téves olvasat.]
 69–77 [K] [A bekezdés első szava előtt és utolsó szava után ceruzás jelölés: két-két rövid, párhuzamos függőleges vonal.]
 77 [K] transcendentans [!] [A szó ceruzával aláhúzva.]
 86 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [Nem szerepel a közlésben.]

Megjegyzések

Kosztolányiné, datálás nélkül, a 28. sz. levél után közölte (helytelenül); a BJKL a tartalom alapján megokolva; JGYL1 szintén; a KDLN-ben nincs indoklás. Ld. még RÓNA 2011, 220. p. A datálás kiterjesztésének indoklása a 23. sz. levél Megjegyzéseiben olvasható. A levél töredékesen megtalálható TS őskötetében, erről és a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

fecsegő iparutcai [!] költő: JGY címe: Szeged, Ipar utca 13. A fecsegő jelző nem csupán a levél elején (feltehetően) túlzással festett stílárís jellemzőknek, hanem JGY levele hangvételének is tulajdonítható, amire következtetni lehet KD válaszából. Az 1904-ből fennmaradt csekély számú JGY által írt levél alapján látszik, hogy Kosztolányira legalább annyira érvényes volt e jelző, mint arra, akire kiosztotta. A fecsegő jelzőt egyébként épp önmagára alkalmazta előző, 24. sz. levelében.

gyorsan érkezett levélért: nem ismert.

az én Recanatim: olaszországi falu, Giacomo Leopardi olasz költő és gondolkodó szülőhelye és boldogtalan gyermekkorának helyszíne. Az élethelyzet közös élmény, beszédtema lehetett BM, JGY és KD között, hiszen 1904. szeptemberi keletkezés jelzésével BM verset írt *Recanati* címmel, kézirata megtalálható az *Angyalos könyv* második füzetében – ld. OSZK Fond III/2356 –, s 1906 tavaszán Kosztolányinak is elküldte, ld. a 121. sz. levelet. JGY két későbbi levelében is felbukkan Leopardi és Recanati: JGY – Babits Mihálynak; [Szakolca, 1912. november 11.], ld. BML4, 222–224., 478–479. p.; JGY – Eörsi Júliának; Recanati–Szeged, 1918. január 9., ld. JGYL1, 304–306., 464. p. Ld. még KELEVÉZ 1998, 250. p. Lehet, hogy Leopardira Radó Antalnak a *Budapesti Szemlé*ben közölt életrajza hívta fel a figyelmüket, ld. RÓNA 2011, 233. p.

A tanulmányt a német líráról: ld. a 24. sz. levelet.

olvasok, irok és fordítok: a Kisfaludy Társaság pályázatára fordította le Byron *Childe Harold* című költeményét, de a pályázaton nem nyert, ld. az 52. sz. levelet.

<Nyls> | :Nils: | Lyhnét: Jens Peter Jacobsen dán regényíró műve.

mikor Ibsen itt hagyta Pestet: Ibsen 1891-ben európai körutat tett, áprilisban eljutott Budapestre is, ahol megnézte a *Nóra* előadását, Jászai Mari címszereplésével. Magyarországi tartózkodása végén különböző napilapok szerkesztőiségeihez is eljuttatta levelét, melyben többek közt így ír – megjelent a *Pesti Napló* 1891. április 22-i számában –: „Annyi friss, erőteljes előretörekvést, annyi életet és munkát találtam itt, hogy azokat a benyomásokat, melyeket magammal viszek, életem legnevezetesebbjei közé sorozom.” E nap előtt és után a hazai sajtóban többször szó esett Ibsenről, de nyilatkozatról nem volt szó, csak a szájába adott mondatokról. A JGYL1 jegyzete feltételezi, hogy a pontatlan idézés oka a hallomás, KD nem olvasta a több mint tíz évvel korábbi lapokat.

Egy arc, fehér, hideg arc jégvártyáját bámulom: a BJKL KD bizonytalanságára hivatkozik a megnevezésben, a JGYL1 jegyzete Tichy Margitot, egyetemi hallgatótársukat valószínűsíti.

Zalai és Babics elhanyagolt: Zalai Béla Kosztolányinak írt levelei többségükben elkallódtak, első fennmaradt levelét július végén–augusztus elején írta, ld. a 31. sz. levelet. BM június elején írt utoljára, ld. a 22. sz. levelet.

26.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek
[Szekszárd, 1904. július 21. előtt]

Szegszárd.

Kedves Barátom!

(Engedje meg, hogy ne cimezzem Önt amolyan „Kedves Babics – Kedves Széll” modorban, mint ahogyan Ön – és Zalai – és mások
5 tisztelnek engem állandóan; amit én egész dühvel utasítottam vissza, mikor – valamikor – először kaptam; most, hogy csőstül hull rám, már nem merem visszautasítani, de legalább a saját írásaimban hadd kerüljem következetesen.)

S kivált Önnel szemben. Önnek nem szabad kételkednie, s remé-
10 lem is, hogy affektált levelének az a sora, amelyben kétségét fejezte ki, vajjon csakugyan csak lustaságom-e oka annak, hogy nem irtam. S nem szabad hinnie hogy elfeledtem. Önre gondoltam, nemcsak mikor megláttam könyveimen a málnalekvár édes nyomait, hanem
15 valahányszor kormányozhatatlan léghajóm (illő, hogy a Szárnyas Lovat korunkban már masina helyettesítse, – s gyorsvonalat nem mondhatok, mert nincsenek sineim) – nagyon is kormányozhatatlan léghajóm azon vidékekre vitt, amelyeken Ön szokott – röpködni – és ez jól sejti, hogy gyakran történt, s így azt is elhiheti, hogy
20 sokszor éreztem hiját az Önnel való szellemi közlekedésnek. De mi haszna! léghajóm nem kormányozható, drótnélküli táviróm nincsen, a drótokat pedig, e vékonyan kanyargó, egyformán piszkos tintadrótokat, melyek lapomat hálózák – utálom, akár a sineket – hisz sínek ezek is, irányzó és korlátozó sinek: egy irányba tere-
25 lika, egy dimenzióba szorítják a gondolatot; – holott a gondolat, ha bomba s nemcsak nyíl, s ha van akarata a robbanásra, nem egy cérna dróton, de talán a szélrózsa púsza síkságán sem férne el; hány dimenziója van a gondolatnak? S épen tán az a legnagyobb hibája

az emberi nyelvnek, hogy csak nyíl és csak dróton jár és sínen, és csak egy dimenziós, hol az a rajzoló geométer, aki az egy dimenzió-
30 ra vetíti ama hányat!? Csak egy szellemi Marcóni tudna tán itt eleget <markolni!> |:markolni!:]

Vad kormányozhatatlanom! neked nincs Marcónid. Mit tegyek? – Mégis hozzáfoghattam volna már a vetítéshez, mint ahogy most hozzáültem. Miért nem tettem eddig?

35 S hány emberrel vagyok így! György Oszkár irt nekem Parisból; azóta nem feleltem, egész mostanig nem feleltem; s most talán már vissza is jött Párisból. Egy fölöttébb intelligens unokabátyámnak, akivel szintén szeretnék némi érintkezésben állni, két év óta akarok írni. Zalainak is megígértem, hogy irok, eddig még nem irtam.
40 Miért?

Talán reflexember vagyok és csak reflex mozgásokat végzek; csak akkor agálok, ha reagálok. Őh én szerencsétlen reactionárius! De hisz valamennyien többé kevésbé, azok vagyunk, reflexemberek.

Hagyjuk ezt a számárságot! Látja, hogy most hosszú levelet írok
45 Önnek, és talán máskor is fogok. Mindig csak talán. Főleg ha mondani – és adni – valóm lesz. Most ugyan nincs; most szegény ember vagyok. Hogy egészen tudákossan írjak, – mert hisz elég pedánsul kezdtem – mióta nem beszélünk, talán elég receptív, de igen csekély produktív munkát fejtettem ki. Olvastam.

50 Hogy ne kövessem Önt, aki egy lyrikushoz igazán nem illően keveset ír Önnön magáról, meg fogom írni Önnek, mit olvastam, s meg fogom «I» irni véleményemet Br. Willérről (Brrr! – erről mégsem, ezt megelégettem – pedig még csak első kötetét olvastam), Spencer Herbertről (amely eléggé lealázó), «B» Madame Bovaryról
55 (erről írni csupa élvezet lesz), akár Shakespearéről is (mert most ezt az urat nagyban kultiválom), a Bhagavad Gitáról (melyet nagyon sajnálom, hogy nem küldhettem el Önnek, de a tulajdonossa hirtelen <visszakérte> |:visszakérte -:| különben legyen nyugodt, nem sokat vesztett vele, hogy nem olvasta) – kívánsága szerint meg Schopenhauer-ről is (kiből igen sokat most újraolvastam) – mindezek azonban külön firkát fognak képezni, melyet talán már nagyon hamar meg fog Ön kapni. Ettől most már meg nem menekül. Ide azonban

most nem irom, mert ime megint elfog a lustaság. Kora délután van; nagy meleg; nálunk más (becsületes) ember alszik ilyenkor. Elöttem
 65 pedig egy halom könyv és az Ön levele és Ön. Igen itt áll előttem Ön is, s nem nyári tolettben, hanem vállára vetve ama nagy kabát, amint sokszor láttam, duzzadt nyakkendjével, állva, kezében könyvek (Arany és Komjáthy?), felvetve nagy feje, dacos ráncu vastag «f» homlokára fürte csap – úgy áll itt – mint egy Byron (csak fordítsa!), mint egy Erőseember, mint egy vékonybőrű Elefánt – ha nem
 70 tévedek, csupa pesszimizmusba s blazirtságba burkolózó Kedv és Fiatalság és Előrevágó, maga az Új Költészet szelleme, s ha Faustot írnék, Ön lenne az Euphorionom:

nur Bändige, bändige,
 75 «Eltern» Menschen zu Liebe
 Überlebendige
 Heftige Triebe –
 Ikarus! Ikarus! – –

de mit, csak nem buzdítom mérsékletre, én ki magam is ludas, és
 80 kormányozhatatlan léghajón járó Ikarus és Euphorion, és drót- és síngyűlölő voltam és leszek! és Phaëton, ha mécszekéren és Hingár Ácsi, ha csak nádszéken is; én ki akár Eltern – akár Menschen-zu-Liebe oly kevésbé szeretek cselekedni; én ki eldaloltam „in Horatium” (s az öreg Carducci módjára klasszikussan) himnuszát
 85

„a soha meg-nem-elégedésnek”,

melyben atyai tanácsokat osztogattam flottám társhajóinak:

„törékeny bár, tengerre termett,
 hagyj kikötőt s aranyos középszert!” –

90 én? – lám, önző lyrikus, megint az énnél vagyok; – s idézek önmagamtól, mint ahogy Ön szokott – s ebből Ön némi joggal azt

következteti, hogy mégis fejtettem ki [?] produktív munkát is; – nos igen; – de klasszikus ódáim és himnuszaim még egyáltalán nem készek; t. i. ismét változtam és most én is l'art pour l'art ember lettem
 95 és simítok, akár Flaubert, Baudelaire v. Kosztolányi (igaz hogy még eddigcsak akarok simítani; a való az, hogy eme klasszikus dolgok nem sikerültek anyira mint szerettem volna s ezért nem adom őket ki kezemből), szatírás novelláskáim pedig (itt ahol vagyok difficile est, igazán, non scribere!) még arra sem méltók, hogy magam elolvassam őket; ami pedig filozófiai ürülékemet illeti (sok volt ebből a táplálék, s bizony volt közte budai víz is – értve az Uri-utcai Schmitt J. ur gyárterményait) ez a Dialektikai Regény (régí terv és semmi köze Willéhez, hálsten) még mindig anyira töredékes, hogy csak én érthetem, pedig én nem vagyok Wilde Oskar elvtársa a homályosság ügyében. Azt épen nem akarom, hogy mindenki megértsen (odi profanum vulgus) – de azt sem szeretném ha senki sem értene – ki ég, az világítson; ki bujni akar, mit kiabál? kulcsaveszett szekrényben van-e valami? – Óh Röntgen! – –

Még hamar ügyeinket! A Rouge et Noir jelenleg Zalainál van s
 110 én még nem olvastam; de azért jobb szeretném, ha ön egyenesen tőle kapja s ön küldi nekem; ez irányban én is irok neki, hogy küldje Önnek, ha ugyan még most is Üllői ut. 21. IV. 15. a címe. (Irja meg, ha tán más címét tudja.) Nekem most rémséges menyiségű olvasni valóm van, de azért igen szeretném, ha a Childe Haroldját
 115 elküldené mielőbb, mert ugyis akarom most olvasni Harold vitézt, s az önéről esetleg részletes megjegyzéseket is írnék önnek, összehasonlítva. A Leconte de Lislet szintén szívesen veszem, de még szívesebben, ha eredeti verseket küld önmagától s drámájának esetleg meglevő jeleneteit és tervét. Most újra érdeklődöm a drámák iránt.
 120 – Én is szeretnék egyetmást elolvasatni önnel, ha megírja hogy kívánja: postafordultával megküldöm Julius Hart kis, de sokat érő könyvét Tolstojról, melyről szeretnék Önnel is véleményt cserélni; ugyszintén szívesen küldeném, de ezt tényleg csak kéthétre, mert még csak egy részét olvastam, most azonban Shakspeare kedvéért
 125 félretettem): Carlyle Sartor Resartusát, amit érdemes elolvasnia. De ígérje meg hogy nem lesz még Carlylesebb tőle a prózája; mert

remélem nem vágyik Bródi S. babérait. – S most, kedves Euphoriom isten önnel. Várom Childe Haroldot, Leconte de Lislet, de főleg Kosztolányi Dezsőt.

130

Babics Mihály

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 10,5×33,8 és 10,5×16,8 cm nagyságú, szakadt, illetve ragasztásnyomokat mutató levélpapírok, 2 fólió, 4 beírt oldal. Az első fólió rektóján TS datálása.

Lelőhely: OSZK Fond III/96/1.

Közölve: BJKL, 7–11. p.; BML1, 74–78. p.

Szövegkritika

36–37 [BJKL] talán vissza [Téves olvasat.]

38 [BJKL] akivel őszintén szeretnék [Téves olvasat.] [BML1] akivel őszintén szeretnék [Téves olvasat.]

62 [BJKL] meg fog kapni. [Téves olvasat.]

115–116 [BJKL] Harold vitáit, s az [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A BJKL májusra datálta a tartalom alapján, György Oszkár egy levelére hivatkozva – amelynek keltezését Zsoldos Sándor július elejére módosította, ld. BML1, 80–81. p. –; ugyanő viszont ezt a levelet július 21. előtt írtnak tartja KD válasza alapján, ld. a 27. sz. levelet. Ld. még RÓNA 2011, 220–221. p. A levél töredékesen megtalálható TS öskötetében, erről ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Engedje meg, hogy ne cimezzem: BM, JGY és KD (illetve más egyetemi társaik) levelezését és emberi kapcsolatait rokonszenv és vetélkedés, egymásrautaltság és idegenkedés együttes jelenléte szegélyezte, erre utalnak a levelek megszólításai is. BM általában elkerülte, a neki írt levelekben kifogásolta a családnévén történő megszólítást, s kívánta a „barátom” szót, mert míg az első formulában távolságtartást, ez utóbbiban érzelmi és értelmi többletet látott. Ennek köszönhető például György Oszkár néhány Babits Mihálynak szóló levelében a megszólítás változtatása és aláhúzással való kiemelése, ld. BML1, 47., 51., 54., 57., 61., 80., 81. p., ugyanígy KD 19. és 30. sz. levelében is. Ezért válaszolt Zalai Béának „Kedves gróf Tisza!” megszólítással; Zalai különben három fennmaradt

leveléből kettőben családnévén szólította meg Babits Mihályt, a harmadikban pedig a „Tisztelt Tanár Úr!” aláhúzással kiemelt megszólítást alkalmazta. Ld. BML1, 66., 68., 73., 175. p. Ugyanakkor BM a saját leveleiben is alkalmazta ezt a formulát, például Juhász Gyulával és Hegedűs-Bite Gyulával kölcsönösen így szólították meg egymást.

Széll: Széll Kálmán: politikus, 1899–1903 közt miniszterelnök és belügyminiszter.

affektált levelének: nem ismert, KD előző, Babits Mihálynak írt, fennmaradt levelét április 13-án írta, ld. a 19. sz. levelet.

Marconi: Guglielmo Marconi: olasz fizikus, nevéhez fűződik az emlegetett drót nélküli távíró feltalálása; később, 1909-ben Nobel-díjat kapott.

György Oszkár: György Oszkár: tanár, költő, műfordító. Az egyetemet Budapesten és Párizsban végezte, Székesfehérváron lett tanár. Több verseskötete jelent meg, Baudelaire-t, Verlaine-t fordított. BM ifjúkori levelezésében fontos szerepet játszott, ő volt az első barátjának nevezhető levelezőtárs, vele tegeződött először egyetemi levélpartnerei közül, s terveztek közös műfordításkötetet is, BM a francia szakot az 1903/1904-es tanév első félévében latinra váltotta, ami érdeklődésének megváltozására utal, s életük emiatt (is) eltávolodott ugyan egymástól, barátságuk hőfoka váltakozó lett, de egész életükben figyeltek a másira. Igaz, később Baudelaire-t Szabó Lőrinnel és Tóth Árpáddal közösen fordította, nem vele. Ld. levélváltásukat ebből az időből BM levelezése első kötetében, valamint Srpos 1995; Sebők 2011; illetve TSN, 205., 215., 491., 751. p.; RÓNA 2011, 159., 210–211. p.

írt nekem Parisból: a postai képeslap vagy levelezőlap nem ismert, csak György Oszkár 1904. július eleje–közepe között Budapestről írt leveléből lehet tudni róla, ld. BML1, 80–81., 43. p. György Oszkár július elején, de nyilván BM fenti levelének megírása után írt Budapestről, ld. BML1, 80–81., 430. p.

Egy fölöttébb intelligens unokabátyámnak: Buday Dezső: író, jogfilozófus. Ebben az időben Baranya vármegye árvaszéki ülnöke volt. 1906-tól Kolozsvárott egyetemi tanár lett, majd 1912-től a kecskeméti jogakadémián tanított. Jogi és szociológiai témájú tanulmányai mellett megjelent egy regénye, s egy cikkét és egy versét a *Nyugat* is közölte. Emberbaráti megfontolásból eltávolodott környezetétől, ahol az övével hasonló felfogásra csak Babits Mihálynál találhatott bizonyos mértékben. Meghasonlottságát mutatja az is, hogy felekezetet váltott: római katolikusból reformátussá lett. Konzekvens felfogása a tanácsköztársaság alatt a kecskeméti direktóriumba vitte, s annak tagjaként, társaival együtt Orgoványban meggyilkolták. Ld. Babits 1997, 78. p.; BCSL1, 18. p. BM mindig megbecsüléssel szólt néhány évvel idősebb rokonáról.

akkor agálok, ha reagálok: a bekezdés három mondata játék latin szavakkal, értelmükkel és módosult magyar jelentésükkel. A „reactionárius!” például válszadoként fordítható – nem a klasszikus latinítás nyelve által használt szó –, ugyanakkor magyarul találkozik a reakció, konzervatív, hagyományhű, hagyományörző jelentésekkel. Az agálok/reagálok igepár az idegeskedek, heveskedek és a válaszolok jelentéseket köti össze, egyben többletjelentést is adva a levélíró által használt kifejezésnek.

Br. Willéről: Bruno Wille, KD, BM, Zalai Béla olvasmánya; Spencerről és Flaubert regényéről a 21. sz. levélben írt Kosztolányinak.

Shakespeare-ről: a hatás hosszantartó volt, BM és KD levelei többször utalnak a drámaíróra vagy egy-egy művére. Zalai 1904. augusztus 2–13. között írt levelében arról számolt be Kosztolányinak, hogy Babitscsal együtt Goethe, valamint Shakespeare műveit olvassák, BM pedig 1905. augusztus 8. után keletkezett levelében arról tudósította Kosztolányit, hogy a történeti drámákat olvassa, fél évvel később, Baján írt *Névjegyemre* című versébe pedig Hamlet szavait is belefoglalta. Ld. a 33. és 102. sz. leveleket, illetve RÓNA 2011, 286. p.

Bhagavad Gitáról: ld. a 21. sz. levelet.

Schopenhauer-ről: ld. a 21. sz. levelet.

Byron: ld. az 52. sz. levelet. KD a *Childe Harold* fordításáról korábban nem írt Babits Mihálynak, ő tehát erről csak pesti beszélgetéseik révén tudhatott, esetleg Zalai (elkallódott) leveleiből.

Erősemler: BM ambivalenciáról tanúskodó, részben rajongó, részben ironikus sorai rájátszanak Nietzsche szóhasználatára és írásbeli modorosságaira.

Euphorionom: Euphorion Johann Wolfgang von Goethe *Faust* című drámájában a költészet „megtestesítője”, Faust és Heléna szellemgyermek.

nur Bändige, bändige: A német eredetiben: „Bändige! bändige / Eltern zuliebe / Überlebendige, / Heftige Triebe!” (9737–9740. sor), illetve „Ikarus! Ikarus!” (9901. sor); magyarul: „Hasson e kérelem, / higgy szüleidnek, / s légy ura féktelen / ösztöneidnek!” (Kálnoky László ford.) A négyesrövi idézett szövegrészt Faust és Heléna mondja Euphorionnak. BM megváltoztatta a német szöveget, a szándékoltatást jól mutatja, hogy előbb az idézet szerint helyes kifejezést írta le, azonban áthúzta és kicserélte: nála a második sor jelentése: ’Higgy az emberek kedvéért’.

Ikarus: görögösen Ikarosz, mitológiai hős, Daidalosz fia. Knószoszi fogságukból Ikarosz találmányaként viasszal testükhöz erősített tollakból készült szárnyakon menekültek, de Ikarosz – apja intelme ellenére – túl közel ment a Naphoz, a viasz megolvadt, s a fiú a tengerben lelte halálát; ezzel a lázadás, a szófogatatlanság, a kíváncsiság megtestesítője lett.

Phaëton: Hélios napisten fia a görög mitológiában, aki az apjától kért Nap-szekeret nem tudta irányítani, s majdnem elpusztította a tűző meleggel a földet.

Hingár Ácsi: a levelezések korábbi kiadásai azonosíthatatlan vicclapfigurát említenek, ami lehetséges, de ugyanígy valószínűsíthető a KD által tervezett humoros újság egyik kitalált alakja, ám az is előfordulhat, hogy egyszeri névalkotásról volt szó, s maga a címzett is csak inkább érezte, mint tudta, mire gondolt a levélíró.

én ki eldaloltam „in Horatium”: BM éppen ekkor írta *In Horatium* című versét, amely első kötetének, az 1909-ben megjelent *Levelek Iris koszorújából* nyitóverse lett; az idézett sorok ebből valók. – Horatius Flaccus, Quintus: római költő. Ld. még RÓNA 2011, 187., 214., 220–223. p.

Carducci: Giosuè Carducci: klasszikus műveltségéről (is) ismert olasz költő, költészeti újítása volt, hogy klasszikus formában modern kifejezésformákat valósított meg. Babits Mihályra gyakorolt hatásáról: RÓNA 2011, 222. p.

klasszikus ódaim és himnuszaim: ebben az időben állította össze az *Angyalos könyv* – lelőhelye: OSZK Fond III/2356 – második füzetének *Canzonék* néven összefoglalt ciklusát, pontosabban annak néhány darabját, egyes verseket leveleiben többször is említett, ld. még KELEVÉZ 1998, 249. p.

simitok: az ige a nyers gondolat művészi formába öntését jelenti ezen a szöveghelyen.

Baudelaire: Charles Baudelaire: francia költő, KD is, BM is sokat fordított tőle.

szatírás novellácskáim: nem ismertek, de elképzelhető, hogy régebbi, önképzőkori novelláit, néhány fennmaradt töredékét, amelyre illik a szatírás jelző, említette, ld. BABITS 2010a, 16–17., 26–29. p.; RÓNA 2011, 128., 133. p. E kéziratok befejezetlensége, illetve stílusa, hangneme, témakezelése arra utal, hogy véletlenül maradhattak az utókorra, többnek csak a címe ismert.

difficile est, igazán, non scribere: kissé módosított/kiegészített idézet Decimus Junius Juvenalis római költő első szatírájából – eredetileg: difficile est satiram non scribere –, magyarul: „vajmi nehéz szatírárt nem költeni!” (Muraközy Gyula ford.)

filozófiai ürülékemet: ld. a 21. sz. levelet.

Schmitt J.: Schmitt Jenő, ld. a 20. sz. levelet.

Dialektikai Regény: a *Dialektikai regény* alcíme: *Drámai értekezések az emberiség szellemi üzelmeinek értékeléséről*; nyomtatásban nem jelent meg BM életében.

én nem vagyok stb. Wilde: Oscar Wilde: angol költő, próza- és drámaíró. BM egész életében fenntartással fogadta az általa ködösnek, homályosnak, (németesen) metafizikusnak érzett, és gondolati, gondolkodásbeli pontatlanságnak, felületességnek nevezett ezoterikus, szűk körnek szóló irodalmi-filozófiai felfogást, nem sokkal később például Lukács Györggyel volt emiatt irodalmi összetűzése. Érdekes ugyanakkor, hogy e fogalmat itt éppen Oscar Wilde említése kapcsán idézi, ő volt ugyanis az első angol szerző, aki hatást gyakorolt rá. Csakhogy amikor ezt a levelet írta, éppen angolos korszakának a végén járt, s kezdődött görögös korszaka, ez is közrejátszhatott a fenti megjegyzésben. KD ugyancsak szerette Wilde-t, két év múlva színikritikákat írt darabjairól, három évvel később fordításban adta közre.

odi profanum vulgus: a Horatius-idézetet – „Odi profanum vulgus et arceo”, magyarul: „Gyűlöllek, aljnép! hagyd el e szent utat!” (Bede Anna ford.) – BM így alakította át az *In Horatium*-ban: „Gyűlöllek: távol légy, alacsony tömeg!”

Röntgen: Wilhelm Conrad Röntgen: német fizikus, 1895-ben fedezte fel a később róla elnevezett sugárzást, 1901-ben kapott Nobel-díjat. (A röntgensugarak segítségével a testek – például egy „kulcsaveszett szekrény” belsejébe lehetett látni.)

Rouge et Noir: Stendhal francia író egyik fő műve, magyarul: *Vörös és fekete*. Zalai Béla a kötet küldését augusztusban ígérte meg Kosztolányinak, ld. a 33. sz. levelet.

Üllői ut 21. IV. 15.: KD albérleteiről ld. a kötet végén található lakóhelyjegyzéket.

rémseges mennyiségű olvasni valóm van: ld. a 21. sz. levelet.

drámájának: a dráma – ha elkészült egyáltalán – nem ismert, viszont az alapjául szolgáló ötletből lett a *Kifélé* című novella; ld. a 28. sz. levelet. Tervezett megírása

sáról KD május közepén írt Brenner Józsefnek és július 21-én Juhász Gyulának, ld. a 20. és 28. sz. leveleket.

Julius Hart: Julius Hart: német író, kritikus. Berlini kommunájában egy ideig Schmitt Jenő is élt. *Leo Tolstoj* című munkája 1904-ben jelent meg.

Shakspere: Shakespeare nevét régebben ezen az elfogadott írásmóddal írták Magyarországon, egészen a 20. század elejéig.

Carlyle Sartor Resartusát: Thomas Carlyle: angol író, esztéta, történetíró. A *Sartor Resartus* (1833–1836) a legfontosabbnak tartott filozófiai-önéletrajzi munkája.

Bródi S.: Bródy Sándor: író, drámaíró, újságíró, szerkesztő. Több lapnál dolgozott (többek között *A Hétnél* is), 1900-ban *Fehér könyv* címmel önálló folyóiratot indított, melyet egy személyben írt és szerkesztett, 1903 és 1905 között Ambros Zoltánnal és Gárdonyi Gézával közösen szerkesztette a *Jövendő* című lapot (melyben Kosztolányinak megjelent egy fordítása), 1919 után leginkább külföldön élt. KD előbb rossz viszonyban volt vele, ennek okáról ld. a 49. sz. levelet, és már életében „nekrológot” írt róla (vö. BALOGH 2006a), később azonban kapcsolatuk rendeződött; KD többször írt novelláiról, drámaírói és a *Fehér könyvről*.

27.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
Szabadka, [1904.] július 21.

Szabadka. jul. 21.

Kedves Ba-rátom! [!]

Alapos a gyanúm, hogy ön bizonyos célzattal küldte el számomra a Harangok különben remek műfordítását. A hogy Gertrud mond-
5 ja Ophelia ravatala fölött „sweet to the sweet”, úgy ön is ilyenformán sóhajthatott fel: „műfordítást a műfordítónak” s kizárt abból az emberkörből, mely facérkodik, küzd és terem. Nem nyugszom hát, mig el nem küldi azokat a klasszikus ódákat (minden nap fog levelet kapni!), a szatirákat s a régieket; ígérem, hogy ezek ellenében
10 az enyéimből quantitative bő kárpótlást nyújtandok.

A Childe Harold 1 énekét most tisztáztatom s előre láthatólag hétfőn fog címére megérkezni a kért kéziratokkal, Leconte de Lisle-lel s egy hosszú levéllel együtt. Ebben a Bells ről részletesen beszélek s esetleg elküldöm Pásztor Árpád hűtelen és értelmetlen,
15 badar fordítását is. Az öné teljesen tökéletes. Ez az első műfordítása, mely nagyon-tetszik nekem. Valósággal hara-ngszom [!] önre, hogy műfordító-vendég létére ily otthonos és művészi tud lenni, úgy félvállról.

Küldje a Julius Hartot és Carlylet: én sem fogok sokáig késni a
20 postacsomaggal.

Kosztolányi.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzaírású javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Együtt a 30. sz. levél másolatával.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának lila indigós másodpéldánya, tinta- és ceruzaírású javításokkal. Együtt a 30. sz. levél másolatával.

Címzés: Babics Mihálynak, Szegszárd. Fpb.: Szabadka, 1904. július 21.; épb.: Szegszárd, 1904. július 22.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/6. (autográf); MTAK Ms 4621/7. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/44. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/1. (másolat 3).

Közölve: Kosztolányiné 1938, 116. p.; BJKL, 19–20. p.; KDLN, 27–28. p.; BML1, 79. p.

Szövegkritika

2 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] Barátom! [Téves olvasat.]

4 [BML1] A nagy Gertrud [Téves olvasat.]

5–6 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] is így sóhajtott föl: „műfordítást [Téves olvasat.] [BJKL] ilyen formán sóhajtott föl: „műfordítást [Téves olvasat.] [KDLN] ilyen formában sóhajtott föl: „műfordítást [Téves olvasat.]

8 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] míg le nem [Téves olvasat.]

11 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] 1-ső énekét [Téves olvasat.]

[KOSZTOLÁNYINÉ 1938] tisztázom [Téves olvasat.]

14 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] elküldöm P. Á. hűtelen [A szövegkiadó javítása.]

15–16 [KDLN] első műfordítás, mely [Téves olvasat.]

16 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] haragszom Önre, [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálásban az év kiegészítése a feladási postabélyegző alapján. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadás-története* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Kedves Ba-rátom!: Zsoldos Sándor szerint KD „az elválasztással az írásképpen és a kiejtésben is utalt *A harangok* fordítására”, ld. BML1, 429. p.

Alapos a gyanúm: BM régebben ígérte már Poe-fordításának elküldését, ld. a 21. sz. levelet.

„sweet to the sweet”: az idézett szövegrész helyesen: „Sweets to the sweet”, magyarul: „Kedvest a kedvesnek” (Arany János ford.) Shakespeare *Hamlet* című tragédiájában hangzik el a mondat (V. felvonás, 1. szín, 265. sor).

Nem nyugszom hát: BM ígérte a versek küldését, ld. a 26. sz. levelet.

minden nap fog levelet kapni!: tréfás fenyegetés, nincs nyoma, hogy BM minden nap kapott volna levelet Kosztolányitól.

a szatirákat s a régieket: BM csak „régieket” tudott küldeni, ld. a 29. sz. levelet.

quantitative: mennyiségileg (lat.), KD augusztus elsején küldött Babits Mihálynak néhány verset, ld. a 32. sz. levelet.

előre láthatólag hétfőn: azaz július 25-én; KD azonban 24-én ismét csak a késlekedést jelenti be, ld. a 30. sz. levelet.

A Childe Harold 1 énekét: ld. az 52. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét.

kért kéziratokkal: BM előző, 26. sz. levelében a KD által itt említett fordításokat, valamint tervezett drámájának szövegét kérte.

Bellsről: a Poe-vers eredeti címe, pontosan: *The Bells*. KD az egyetemi költői szemináriumok egyik őszi vagy tavaszi foglalkozásán elismerően szólt BM saját verseiről, viszont kifogásolta műfordításait. KD bírálatának töredéke az OSZK Babits-hagyatékában fennmaradt, szövege a 29. sz. levél függelékében olvasható. Ld. még KELEVÉZ 2008, 189–196. p.; RÓNA 2011, 203–204. p.

Pásztor Árpád: Pásztor Árpád: író, költő, újságíró, műfordító.

badar fordítását is: a vers az 1904-ben Nagyváradon Szebenyei Józseffel közösen kiadott, Kipling és Poe verseiből válogatást adó *Rudyard Kipling – Edgar Allan Poe* című fordításkötetben található, és megjelent 1916-ban is, Pásztor *Találkozásom Poe A. Edgarral* című, fordításokat és tanulmányokat adó kötetében.

Küldje a Julius Hartot és Carlylet: ld. a 26. sz. levelet.

28.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának

Szabadka, 1904. július 21.

Szabadka 904. jul. 21.

Kedves Juhász!

Először is egy hivatalos köszönet. Hazudnék, ha azt állitanám, hogy nem jól esett a versem megjelenése s főleg az ezáltal felkeltett
 5 ama remény, hogy rendes munkatársa lehetek egy előkelő vidéki lapnak. Elvégre is az embernek szüksége van egy kis szellemi mozgásra, hogy sokszor megunt énjéből kissé kisétálgjon; e kísétálásra pedig szeretek inkább egy tágas, szellős gyöpteret választani, hol alkalomadtán bukfacezni és cigánykerekezni is lehet, mint egy
 10 szemetes és előkelő helyet, hol a szabad mozgás meg van tiltva. Más különben ez a nekem most tett, kétségtelenül igen jóleső szivessége, csak kis része annak, a mivel önnek tartozom: lemondok arról, hogy a visszafizetést levélileg intézzem el.

A kritikai nézeteire, a melyek jobban megörvendeztettek, mint
 15 maga a lap, bátorkodom részletesen felelni. A „Kifelé” című novellámat egyszerre, majdnem lázban (nem lámpalázban) irtam; sietve, talán elnagyolva, át nem olvasva, nem javítva, de nagy erővel. Ezt kellett írnom. Budapestről haza térve egy dráma eszméje motoszkált agyamban s ennek alap gondolata pattant ki a vázlatos és lámpaláz-
 20 zas elbeszélésben, melyre most is nagy szeretettel tekintek. Elgondoltam, hogy mily távolságban áll egymástól az a |:két:| nemzedék, melynek egyike Kisfaludi Károly, Jókai, Kemény olvasásán nőtt fel, míg a másika Ibsenből, Nietzscheből, Spencer Herbertből szivta fel szellemi [!] kiképzéséhez szükséges talaj-táplálékot. S ennek
 25 a két ellentétes «eszme-delejjel» eszme-fluidummal ellátott nemzedéknek szikráit, lángkévéit és villámait akartam reprodukálni, s akarom most is, mikor reggeltől estig nyugtalanul járkálok ide s

tova, hogy megtaláljam azt a pontot, melyen a problémát legkönnyebben húzhatom ki. A műforma már nem kérdéses. A két világ hatalmas összeütközésére csak a dráma kínálkozik. Az eszközöket
 30 is kiválasztottam: a régi világ képviselője az apa, az újé a fiú lesz, s egy kiábrándult idealista, s egy fölfelé törő, nyugalmat nem ismerő temperamentum forradalmas kavargásában fog megtisztulni az a gondolat, hogy bárkihez, – s szüleinkhez is – csak annyiban van
 35 közünk, a mennyiben lelkünkhez rokon. A fiú felveszi a harcot a szülői ház nyárspolgárságával, aprólékoskodásával, az apa rövidlátóságával, meghasonlik az egész családdal s végre egy hóbortos és bölcs barátja karján ott hagyja a tiszt és öreg embert, a szülőanyát, a testvéreket, azzal a cinikus, de lélekemelő mondással, hogy
 40 „ezekhez az emberekhez” nincs semmi köze.

A másik dolog a Herculesre vonatkozik. Anatol Françe Anneau d'amethyste-jében, melyet nem régen olvastam, csakugyan megtaláltam azt a helyet, hol Bergeret – egy kirakat előtt – a farnesei Herculesről beszélget. Ő azonban távol áll az én felfogásomtól: Hercules
 45 nem mint egy hatalmas, munkálni vágyó félistent állítja be, hanem mint hozzánk közeli, rokonszenves, jovialis emberistent, kiben van sok isteni is, de van sok gyengeség is. Ezt az alap eszmét egy gyönyörű par excellence anatólfrances beszédben fejti ki. Hatásról nézetem szerint nincs szó; a farnesei Hercules képét évek óta
 50 rejtegetem fiókomban s minden nap nézem pár percig, hogy életkedvet és erőt szívjak magamba. Mindamellett megengedek annyit, hogy ha nem «ép» a közel multban olvastam volna a főt említett regényt, nem épen ezt a szobrot említettem volna fel, hanem másikat; akár Lysipposét, akár Praxitelesét, melyeket egyformán ismer-
 55 rek (képekről).

Hogy a könyvekkel gyorsan végezzek s áttérhessek nyomban kérdéseire, kijelentem, hogy Raszkolnyikovot már diákkoromban olvastam. Ezt a remekművet dicsérni annyi lenne, mint Hamletre kijelenteni, hogy ügyes dráma. Más különben Horatiust, Ovidiust
 60 olvasom – franciául. Valami isteni báj van ebben a nyelvben s istenemre, ha jó francia műfordítás lenne Aranyból, őt is így élvezném.

Kért, hogy az élet módomról is irjak valamit. Nagyon egyhangú és szorgalmas napokat élek. Sokat virrasztok: most is fél négykor írok önnek, miután «fe» befejeztem a Childe Harold első énekét.
 65 Mire e levélre aláírhatom nevemet virradni fog s az ablakon átsűrődő, kékes reggeli fény elsáppasztja az előttem égő villanyos kör-tét. A cselédek ilyenkor már fenn vannak s készítik a theámat. Szó nélkül behozzák s én kéjjel iszom a sárga levét. Aztán megmosdok, néha megfürdök jó hidegvizben, kimegyek a kertbe, hol fehér rózsakarók közt, áloék és kaktusok [!] keleti pompájától átölelve várom a napot. Aztán ágyba bújok s alszom délig.

Ennyit magamról; most térek át a barátaimra, s így első sorban – ó megbocsásson! – önre. Egyoldalú szerződéseknek kötök. Önnek is van méltányossági érzéke s így nem veszi sem hizelgésnek,
 75 sem követelődzésnek, ha határozottan kívánom, hogy mindazokat a dolgokat, miket elválásunk óta irt, az én költségemre póstai utánvét mellett küldje el címemre. Kifogást el nem fogadok.

Babics klasszikus ódákat irt és ígért, a miket még máj napig sem küldött el.

80 Zalai Aradon van s pontos címével jelenleg nem szolgálhatok, mivel azt a levelét, melyben tudatta velem nyári <lakását,> |:lakása adressét,| nem találom.

Sokat beszélek önről; testvéreim s szüleim váltig kíváncsiak ki az az érdekes költő, a kivel őket a megcsömörlésig traktálom. Vágyják
 85 önt látni. S ezennel meghívom Szabadkára. Legyen a vendégem. Két hétre, vagy három napra – s'il vous plaît! Az időt ön fogja meghatározni. Társaság lesz: Batancs, Brenner és én.

A Szeged és Vidéke akármikor és akármilyen helyen hozhatja prózám (ezt előbbre teszem) és versemet, csak jöjjönnek. [!] Bele-
 90 kezdtem és be is akarom végezni, míg azt nem mondják – kifelé.

Kosztolányi.

Levelét hetfőre várom; sokat írjon s küldje el – ismételem – a kért írásokat.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 26,0×19,5 cm nagyságú levélpapíron, 2 fólió, 4 beírt oldal.

Másolat: EJ kék tintairása, 19,9×25,9 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Fond III/783/3. (autográf); PIM V. 3993/18/3. (másolat.).

Közzölve: MAGYAR 1937, 9–10. p.; Kosztolányiné 1938, 122–124. p. (részben); BJKL, 17–19. p.; JGYLI, 12–14. p.; KDLN, 28–30. p.

Szövegkritika

8 [MAGYAR 1937] inkább tágas [Téves olvasat.] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] egy szellős, tágas gyöpteret [Téves olvasat.]

14–40 [K] [A bekezdés első szava előtt és utolsó szava után ceruzás jelölés: két-két rövid, párhuzamos függőleges vonal.]

17 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] átnagyolva, [Sajtóhiba.]

[KOSZTOLÁNYINÉ 1938] sem javítva, [Téves olvasat.]

21 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] egymástól ez a [Téves olvasat.]

23 [MAGYAR 1937] másik [Téves olvasat.]

24 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] szelleme [Téves olvasat.]

24–25 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] talaj-táplálékot. Ennek a [Téves olvasat.]

34 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] bárkihez – a szüleinkhez [Téves olvasat.]

38 [BJKL] [JGYLI] öregebber [Téves olvasat.]

41–61 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [Nem szerepel a közlésben.]

44–45 [BJKL] [KDLN] felfogásomtól: Heraclest nem [Téves olvasat.]

48–49 [BJKL] [JGYLI] [KDLN] Hatásáról [Téves olvasat.]

65 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] Mire a levélre [Téves olvasat.]

70 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] kaktuszok pompájától [Téves olvasat.]

72 [BJKL] [JGYLI] [KDLN] át barátaimra, [Téves olvasat.]

72–73 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] első sorban – megbocsásson – [Téves olvasat.]

74 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] veszi hizelgésnek, [Téves olvasat.]

81 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] nyári adressét, [Téves olvasat.]

83 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] testvéreim, szüleim [Téves olvasat.]

85 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] látni. Ezennel [Téves olvasat.]

92 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [JGYLI] [KDLN] hétfőre [Téves olvasat.]

[KOSZTOLÁNYINÉ 1938] küldje el ismételtén a [Téves olvasat.]

[KOSZTOLÁNYINÉ 1938] írásokat. [b] [A levél alatt egy további mondatot közöl, a 25. sz. levél első mondatát:] Nagyon szívesen fecsegek el önnel, kedves fecsegő Ipar-utcai költő.

Megjegyzések

KOSZTOLÁNYINÉ 1938 a 25. sz. levelet datálatlanul a fenti levél után közölte, s annak első mondata csúszott ennek a végére. Ld. még a 25. sz. levél Megjegyzését. A levél töredékesen megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadás-története* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

versem megjelenése: a *Szeged és Vidéke* július 17-i számában, ld. a 24. és 28. sz. leveleket.

egy előkelő vidéki lapnak: a *Szeged és Vidéke* című napilap első száma 1902 márciusában jelent meg. Meghatározó főszerkesztője (és tulajdonosa) – 1902 novemberétől – Balassa Ármin volt, aki alkalmasnak mutatkozott arra, hogy a szegedi lap társaknál „nyitottabb, a közmentalitás és az irodalom újabb fejleményeire is érzékeny napilapot irányítson. Ld. még LENGYEL 1999, 43. p. A *Szeged és Vidéke* példányszáma a többi szegedi napilap fölé nőtt, s ez nyilvánvalóan a szerzői honoráriumokban is megnyilvánult. 1920-ban szűnt meg.

A kritikai nézeteire: nem ismert, de KD JGY megjegyzéseire – lehet, hogy nem mindre – válaszol ebben a levélben; ekkori levelezésük rekonstrukciójáról ld. a 23. sz. levél Megjegyzéseit.

„Kifele” című novellámat: ld. a 24. sz. levelet.

egy dráma eszméje: ld. a 20. sz. levelet.

a régi világ képviselője az apa: a novella részben leképezi KD ekkori kapcsolatát apjával.

A másik dolog a Herculesre vonatkozik: a *Károly apja* című novella egyik jelenetében a fiú, aki szemben áll szülei életfelfogásával, a farnesei Herkules szobrának másolatáról beszélve ütközteti a hivatalnok, a napszámos megszokott munkája utáni és Herkules nagy feladatait követő fáradtságát. Felhevült beszédének tartalma, hogy a világ – „a tekintély, a pénz, a hírnév” – el fog némulni az erő, az energia előtt. Véltetően ezt a beszélgetést feleltette meg JGY France egyik művének, mint ami hatott volna a novellára, s erre válaszolt KD ezekben a sorokban.

Anatol France: Anatole France: francia író, költő.

Anneau d’améthyste: Anatole France *Jelenkori történet* (*Histoire contemporaine*) című ciklusának harmadik darabjaként megjelent regény, pontos címe: *L’Anneau d’améthyste*, 1899-ben jelent meg, magyar fordítása 1920-ban, *Az amethystgyűrű* címmel.

csakugyan megtaláltam: a regény 4. fejezetében található a KD által említett rész: Bergeret úr hosszasan beszél a szobor ábrázolta Herkulesről, aki szerint „derék ember volt”, s „bizonyára ő is érzett valamelyes megbánást”, „fásultan támaszkodik a bunkójára”, „vérmérséklete vágyakkal verte meg”, ezért kénytelen volt például „bolondságokat elkövetni olyan nőkért, akik nem sokat értek”, s „nemegyszer valamely határkő mellett aludt el, mint valami közönséges részeg fickó”. Olyan félisten volt, aki „sokat dolgozott ezen a földön, mielőtt elnyerte volna jutalmát a halálban, mely valójában az egyedüli jutalom az életért. Idejéből

nem futotta szemlélődésre, hosszú gondolatok sohasem zavarták meg lelke egyszerűségét. Esténként azonban szomorúság fogta el, mert nagy szíve, melyet nem támogatott élénk értelem, föltárta előtte az erőfeszítések hiábavalóságát s a szükségszerűséget, mely a legjobbakat is arra kényszeríti, hogy a jóval egyidejűleg rosszat is cselekedjenek. [...] Szeretjük, mert hasonlít hozzánk.” Ld. FRANCE 1956, 342–344. p.

a farnesei Herculesről: Lüszipposz görög szobrász alkotása, amely megsemmisült ugyan, de a nápolyi Nemzeti Múzeumban őrzött, Glycon által készített és szignált római másolat alapján képet lehet alkotni eredetijéről. A szobor egyediségét az adja, hogy a hős Héraklész állva, fáradtan, a bal hóna alatt lévő buzogányra támaszkodva ábrázolja.

Herculest: Héraklész görög félisten, latinosan Hercules. Zeusz és Alkméné királynő gyermeke. A görög mitológia egyik legismertebb alakja, életéhez és tetteihez egész mondakör kapcsolódik. Már gyermekkorában kitűnt nagy testi erejével. Héra, Zeusz felesége születésétől kezdve üldözte, s az általa rábocsátott őrvongás hatására ölte meg gyermekeit. Vezeklésül kellett teljesítenie a híres tizenkét feladatot.

Lysipposét: az említett szobor eredetijének alkotója Lüszipposz, KD feltehetően a másolat alkotójára, Glyconra gondolt, hozzá képest az eredeti valóban másik.

Praxitelesét: Praxitelesz *Héraklész tizenkét munkája* című szoborcsoportja a thébai Héraklész-szentély oromcsoportjain volt, de megsemmisült, s nem tud az utókor róluk hiteles képet alkotni. KD feltehetőleg valamely századfordulós reprodukcióra utalt.

Raszkolnyikovot: Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij orosz író *Bűn és bűnhődés* című regényének (1866) főhőse. A regény 1888-ban jelent meg magyarul Szabó Endre fordításában, *Raskolnikov* címmel, alcíme: *Bűn és bűnhődés*.

Ovidiust: Publius Ovidius Naso: római költő.

a Childe Harold első énekét: ld. az 52. sz. levelet.

elválásunk óta: az egyetemi szemeszter végén JGY Szegedre, KD Szabadkára ment.

Babics klasszikus ódákat irt és ígért: ld. a 26. és 27. sz. leveleket.

levelét: Zalai Bélának az a levele, amelyben aradi címét írta meg Kosztolányinak, elkallódott; viszont július végi levele fennmaradt, de azt már Debrecenből írta, ld. a 31. sz. levelet. KD Babits Mihálynak sem árulta el Zalai Béla címét, noha tudta, ezt Zalai számon is kérte tőle, ld. a 33. sz. levelet.

meghívom Szabadkára: JGY augusztusban Szentestre utazott, s nem ment el Szabadkára, ld. a 35. sz. levelet.

s’il vous plaît: kérem (fr.).

Batancs: Szabó Batancs István.

Brenner: BJ (Csáth Géza).

prózám: a novella és a versek megjelenéseiről ld. a 24. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét.

míg azt nem mondják – kifele: a szójáték elküldött novellájának címe – *Kifele* – utal.

Levelét: levélváltásukról ld. a 23. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek
[Szekszárd, 1904. július 21–24. között]

Kedves Barátom!

Néztem, kerestem az Ön számára valamit, valami újat; nincsen, semmi sincs. Kényszerültem – bár célját, értelmét nem látom, – hogy ne tartson ismét maliciózusnak, belemarkolni régi írásaim-
5 ba, és egy csomót – körülbelül még azon állapotban, ahogy ön azt ama kritikátlan kritika után visszaadta – ide mellékelni, azon kérelemmel, hogy körülbelül 2 hét múlva küldje haza, a könyvek tovább maradhatnak.

Uj – istenem! Az ódák csakugyan nem készek, és nem szépek; –
10 előbb utóbb mégis meglátja őket. A két készlet elküldöm, hogy ne panaszkodjék; de ne vegye mutatónak a többire nézve; más és több lesz azokban; az ilyen célzatossan tartott előhangokba, mint az In Horatium akart lenni, rendesen belesül az ember. Mindezek még lágyak, nyúlók és szintelenek; még nincs rajtuk a bélyeg és zsinag.
15 Látja, hogy a két vers <ugyanaz,> |:ugyanaz akart lenni,| és egyformán nem sült el. A színeket már látom, de nedves az ecsetem – még nem elég sűrű rajt a festék.

Főleg azért küldöm, hogy az Önéiből mentől többet kapjak.

Legközelebb remélem, hogy többet |:és jobbat:| küldhetek. Nem
20 mondtam le róla.

A satyrák nincsenek nálam és nem is Önnek valók. Még kevésbé a filozófia.

Pásztor Árpád – eh mi közöm hozzá? «Eleget» Remélem olyan nincs, mint a Ferencé:

25 Halld a szép csengőket!
Ezüst csengőket!
Csengőket, csengőket, csengőket, csengőket...

Isten Önnel! – Hanem Zalai Béla címét írja meg okvetlenül ha tudja. A hosszú levelet stb. várom. –

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 10,5×32,6 cm nagyságú szakadt levélpapíron. A rektón TS tintairású datálása.

Másolat 1: TS 19,0×20,4 cm nagyságú gépiratának első példánya, zöld tintás megjegyzésekkel és javításával, a levél szövege két részletből összeragasztva, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: TS 19,0×20,4 cm nagyságú fekete indigós gépirata, zöld tintás megjegyzésekkel és javításával, másodpéldány, két részből összegombostűzött átütőpapíron.

Lelelőhely: OSZK Fond III/96/3. (autográf); OSZK Fond III/2284/146. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/139. (másolat 2).

Közölve: BJKL, 20–21. p.; BML1, 86–87. p.

Megjegyzések

Datálás: BJKL: tartalom alapján, válasz a 27. sz. levélre, előzménye a 30. sz. levélnek; BML1 szintén. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

ne tartson ismét maliciózusnak: ld. a 27. sz. levelet.

ön azt ama kritikátlan kritika után visszaadta: az 1903–1904-es tanév egyik (őszi vagy tavaszi) Négyes-szemináriumán KD megbírálta BM verseit és műfordításait, előbbieket elismerően, utóbbiakat megsemmisítő fölénytel tárgyalta. Amennyiben KD 1904. április 13-án írt, 19. sz. levelének utolsó előtti mondata erre a kritikára vonatkozik, felolvasására e dátum előtt nem sokkal korábban került sor, s a levélben e friss hatás miatt kellett szabadkozni. E kritika töredéke fennmaradt a Babits-hagyatékban – jelzete: OSZK Fond III/2106 –, szövegét először teljes terjedelmében, a körülmények összefoglalásával Kelevéz Ágnes adta közre, ld. KELEVÉZ 2008, 189–196. p. Kötetünk szövegközlési elvei alapján a kéziratból közölt töredék a levél függelékében olvasható, jelzete: OSZK Fond III/2106. Ld. még RÓNA 2011, 203–204. p., valamint a 32. sz. levelet is.

a könyvek: feltehetően Hart és Carlyle munkái, amelyek ekkori levelezésükben szerepelnek.

ódák: ld. a 26. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét.

A két készet: címük: *In Horatium* és *Helios* – az utóbbi Belia György valószínűsítése –, 1904 májusában írta.

Legközelebb: BM a hónap végén küldött verseket, amelyeket KD a 32. sz. levélben köszönt meg. A küldemény és a kísérő levél – ha volt ilyen – elkallódott, a verseket KD talán visszaküldte később.

satyrák: ld. a 21. és 26. sz. leveleket.

Pásztor Árpád: Pásztor Poe-fordításáról ld. a 27. sz. levelet.

Ferencié: Ferenczi Zoltán: irodalomtörténész, műfordító, ekkor a budapesti egyetem tanára és az Egyetemi Könyvtár igazgatója. *Poe A. Edgar költeményei* című fordításkötete 1895-ben jelent meg.

Halld a szép csengőket!: BM szabadon és ironizálva idézi a sorokat, s inkább a vers mesterkéltén vidám hangulatát „parafrazeálja”. Ferenczi fordításában *A csengettyűk* első része a következő: „Halld a szent csengőket – / Ezüst csengőket! / Dallásukban mily vidámság, halld tovább, halld tovább csak, halld csak őket! / [...] Üt-ütenyt tartva / Rejtélyes rhythmusba’ // A csilingeléssel, a mely csengve-bongva kiömöl / A csin-, csin-, csengőkéből, / Csengőkéből – / Tingilingi, csingilingi csengőkéből.” – Babits Mihálynál ugyanez: „Halld, a szánon a harang, / Szép ezüst harang! / Mily világát a vigságnak zengi ez a hang! / [...] / Ritmussá fut ám / Mintegy titkos rím után / Össze a csilingelés itt, melyre bong a sok harang, / Sok harang, giling-galang, / Gingalang – / És e csengés és e bongás, melyre bong a sok harang” Ld. BABITS 1981, 230–231. p.

Zalai Béla címét írja meg: ld. a következő, 30. sz. levelet. A hiányos források, a pontatlan datálások miatt a levélváltások nehezen rekonstruálhatók. BM és Zalai Béla feltehetően június elején találkoztak utójára Budapesten, ld. BML1, 73., 423–424. p. Bár nem lehet ezt teljes valószínűséggel tudni, hiszen Zalai soraiból kiderül, hogy BM a Rózsa utcába ment – ld. a 25. sz. levelet –, amely Zalai „hivatalos” címe volt, csak hogy ő az Üllői úton tartózkodott, s az nem biztos, hogy BM oda is elment-e. Nem világos az sem, hogy ha mégis létrejött ez a találkozás, Zalai Béla miért nem mondta meg későbbi nyári tartózkodási helyét neki: esetleg ő sem tudta még, vagy egy ideig titokban akarta tartani. BM a 26. sz. levélben ezért kérdezte meg Kosztolányitól, hogy Zalai Béla címe még mindig az Üllői út-e. KD a 28. sz. levélben Juhász Gyulának megírta, hogy Zalai Aradon van, de levelét elvesztette, így tehát Arad és Szabadka között ezt megelőzően volt egy (vagy több) levélváltás, a levelek tartalma ismeretlen, mivel a küldemény vagy küldemények elkallódtak. BM fentebb említett levelében ismét kérte Zalai címét, s KD a következő, 30. sz. levélben tudatta vele, hogy megkerült Zalai Béla elveszettnek hitt levele – azóta megint elkallódott –, de a címet mégsem küldi, mert hamarosan elutazik Aradról Debrecenbe. Zalai július végén írt is Kosztolányinak Debrecenből, ld. a 31. sz. levelet. Időközben azért BM is megtudta a debreceni címet – feltehetően Geiger Valériától, aki későbbi férje, Dienes Pál révén debreceni ismerettséggel is rendelkezett –, s írt neki, amire Zalai válaszolt is. Ld. BML1, 91–94., 435–436. p. A levelek száma és keletkezése bizonytalan, mert ezek is csak részben maradtak fenn, viszont augusztus 2-án megírta Zalai Bélának, hogy Kosztolányitól nem kapta meg a címét. Ezt kérte számon Zalai a

33. sz. levélben. A történetek értékelése a résztvevők részéről a további levelekben olvasható; az utókor pedig megállapíthatja, hogy a közös irodalmi célok, az akkor jelen létvől elválni kívánó eszmények, a saját munkásságuk fontosságának tudata mellett személyes kapcsolatuk meglehetősen komplikált volt.

Függelék

[KD kritikája BM verseiről és műfordításairól]

[Hiányos a kézirat.]

s abban leszünk s alattunk hagyjuk a köznapiság piarcát. [!] Ezeket mondja verseiben, melyekben van valami bájos öntudatlanság. Evvel csak azt akarom mondani, hogy ő nem látja alakját, midőn [?] verset ír; gesztusainak értékét nem tudja s valószínűleg senkisé is oly rossz bírálója azoknak, mint enmaga. Minden során az a „honest method” vonul végig, melylyel Hamlet jellemzi szavalmánydarabját. Nincs <benne> [rajta:] semmi kirívó szín és nagyhangúság, csupa nemes pathosz, «édes-kernyész» édes-kesernyész humor s legtöbbször elnyugvás és megsemmisülés a nagy gondolatokban. Valóban sajnálandó, hogy pár költeményében, mely valószínűleg régebbi időből való, fejlődésének alacsonyabb lépcsőin tűnik fel előttünk. Azon darabokat értem itt, «melyet» melyeket Heine s néhány színvegyítő francia lyrikus hatása alatt írt.

A kezem ügyében levő darabok közül föltétlen elsőséget <nyújtok> [adok:] sonnettjeinek, melyekbe gondolat és érzelmvilágának legbecsesebb kincseit rakta le. Nagyon jól bánik e műformával, s bár nem mestere a technikának, mindég érzek valami lüktető erőt, mely a gondolatokat összefűzi. A tudományhoz írt darabjában a szűk forma fűzője valósággal repedezik a gondolat s a hév buja <telje alatt> [teljé-től:] Szereti, imádja, bálványozza a tudományt s dadogva szól ez érzellem fuldokló végtelenségében. Oly igaz és egyszerű: ezért becsülöm e költeményt mindenek felett. Egy pillanat, a mikor nem tud beszélni, csak lelkesül és szavakat nyög ki. Az erek kékülnek a halántékon. Az író szobájának ajtaja felpattan s látjuk őt: «ext»

„Mustár... égő bokor... fa melynek nincsen árnya
A kék börtönön át új bábeli torony
– És nem lesz nyelvzavar, mert minden nyelvet értek –”

Ez a lelkesedés zenithje; ennél tovább nem lehet szárnyalni, innen csak lefelé lehet bukni. S ő be is fejezi a költeményt, mert hála isten nincs kezében az a megvetendő szerszám, melyet routine-nak nevezünk. Nem tapsot akar; az ilyen gerincek nem tudnak és nem akarnak görbedni. Ő a gondolatját fejezi be, s nem tesz pontot e fölséges sorok után.

„A tudomány vagyok. Erénynél dicsőbb vétek
Enyim a jövő. Enyim a hatalom.
A tudomány vagyok. Az új kor tudománya!”

Ily nemes művészi elvek vezetik szerzőnket. Spinozához irt sonnetteje hangban és erőben ennek a társá; az „alig volt dél” a „versemnek tárgya” címűek ép ily kiváló kvalitásokkal rendelkeznek.

A műgond azonban nem legerősebb oldala darabjainak. Sokszor figyelmetlenségből, sokszor akart hanyagságból «a» nem törődik a formával s a kifejezéssel, bár mindkettő tekintetében művészi készséggel rendelkezik. Szavainak néha kitűnő jellemző ereje van. A sötétség az ablakot bekeni, az árnyak az ágy alól tolvajként bújnak elő; Spinoza terhes feje meggörbeszti nyakát. Az ily plasztikus képek azonban csak kivételek; sokszor <izléstelen> |gondatlan| s nem egyszer izléstelen és prózai. Szavai sokszor <értelmes> |racionalistikus| prózába illenek s nem költeménybe. Nincs «meg benne» nekik izük-büzük, mint Aranyánál, vagy Csokonaynál. Csak állítanak valamit, de nem képzelgetnek. Már pedig pszichológiai tény, hogy a szavak magukban semmik, csak a befogadás által lesznek tényezői lelki életünknek. A szavak csak jelek, melyek megjelölik, hogy mit kell képzelnünk. Nem szabad tehát azt és úgy írunk a <hogy> |mint| érzünk s gondolkozunk, mert nem magunknak, hanem másoknak írunk, de rá kell találnunk arra a szóra, mely mások lelkében ugyanazt a lelkiállapotot hozza létre, lett légyen ez a szó bár az érzelem mérlegében hamis is. Találni akarunk; rajta, <vállhoz a puskát és> célozzunk. De úgy mint a lövész, ki fegyverét magasabbra emeli, hogy a súlyánál fogva eső golyó ép a célpontba találjon. Ne is találjon: odahibázzon. Könnyedén, mintha nem is akart volna célt löni.

Az ily könnyedséggel és erővel Ő azonban nem rendelkezik; talán azért, mert nem akar. Mert megveti.

Kell e ezek után beszélnem műfordításairól? Alig hiszem, hogy valaki is lenne, ki |a mondottakból| meg nem alkotta volna ezekre vonatkozó <ítéletét a mondottakból.> ítéletét. Az ily nyers és szilaj egyéniségek, kik nem sokat adnak a formára s a kifejezés művésziességére, nem születnek műfordítóknak. S hozzá kell tennünk, hogy ama |nyelvi| jelességek, melyek Babics úr eredeti verseit «nyel» kitüntetik, műfordításaiban egyáltalában hiányzanak. Szintelenek és középserűek mind.

Byron „All is vanity”-jét több helyen félre értette s az eredeti bámulatos formatökélye mögött messzire elmarad. Byron pedig nem csak nagy lyrikus, de (talán éppen ezért) a világ legtokéletesebb formájában író költője. Kár volt e próbálkozás valóban, kétszeresen kár, mert e <darab műfordítását> |költeményt| birjuk már Radó Antal jó fordításában. Poe Edgar The conqestor worm-jának szépsége majdnem teljesen elveszik ez összeütt, és rosszul csengő iambusokban. Ismerjük Poe zenenyelvét; nála minden betű fest, és minden morának értelmi jelentősége van. A műfordítás nehezen és kínosan kullog könnyed «verselésében» verselése után. A Sully Prudhomme <darabokban> |darabok fordításában| nincs könnyedség és lágyág; talán legjobb Musset A Pepa c. költeményének fordítása, hol az utolsó sor (Peut être à moi, peut être à rien) teljesen összhangban áll a szavakkal s kitűnően emeli ki az eredeti szomorú élcélődését.

György Oszkár úr műfordításai hasonlíthatatlan magasságban állanak ezek fölötte. Ő sokkal simulekonyabb egyéniség, ki át tud olvasni a fordította költőket, s nem szégyenli a műgondot sem. Finom izlés, kristály tiszta forma, pontos alaki és formai hűség jellemzik műfordításait. Szász Károly ama szavait, hogy „a műfordítás

[Hiányos a kézirat.]

30.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
[Szabadka, 1904. július 24.]

Kedves Barátom!

Előzékeny szivességéért fogadja köszönetemet. Igen: egyelőre csak ezt, mert a Childe Harold másolása igen lassan megy s előre láthatólag csütörtökig készen sem leszek vele. Pénteken azonban feltétlenül megkapja a csomagot, akár az egész Harolddal, akár a bika-

viadal-szemelvénynyel, mely az első ének világhíres részlete.
Zalai levelét, melyben aradi címét közölte velem megtaláltam, de azért mégsem közlöm adresseét önnel. Azt írja, hogy csak pár napig marad ott, s aztán Debrecenbe menet mindnyájunkat felkeres soraival. Valami nagy lelki csömörről, improduktív nyavalygásról s kimagyarázhatatlan és homályos szerencsétlenségről beszél... (Zalairól eszembe jut Hart, kit ép most olvastam el; komoly és nem iskolás, költői és nem ötletes, mély és érthető – mi kell több?)

Kosztolányi.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Megelőzi a 27. sz. levél másolata.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának lila indigós másodpéldánya, tinta- és ceruzáírású javításokkal. Megelőzi a 27. sz. levél másolata.

Címzés: Babits Mihálynak, László utca, Szegszárd. Fpb.: Szabadka, 1904. július 24.; épb.: Szegszárd, 1904. július 25.

Lelelőhely: MTAK Ms 4621/8. (autográf); MTAK Ms 4621/9. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/44. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/1. (másolat 3).

Közölve: BJKL, 21. p.; KDLN, 30. p.; BMLI, 87–88. p.

Szövegkritika

2 [BJKL] [KDLN] szívességéért köszönetemet. [Téves olvasat.]

8 [BJKL] [KDLN] mégsem küldöm adresse-ét Önnek. Azt [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A levél töredékesen megtalálható TS ös-kötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Előzékeny szívességéért: az előző levél versküldeményéért.

a Childe Harold másolása: ld. az 52. sz. levelet.

Pénteken: július 29-én.

Zalai levelét: ld. az előző levél jegyzetét.

Azt írja: Zalai Béla valóban írt Kosztolányi Dezsőnek és Babits Mihálynak is, ld. az előző levél jegyzetét.

Hart, kit ép most olvastam el: Julius Hart könyvét (*Leo Tolstoj*) BM küldte neki, ld. az előző levelet.

31.

Zalai Béla – Kosztolányi Dezsőnek

[Debrecen, 1904. július 24.–augusztus 2. között]

Kedves Kosztolányi,

hazakerültem fatornyos hazámba. Elég nagy viharok zúgtak el árva fejem felett, alig győztem kapkodni, úgy hullott felé az istennyila. A sok kapkodásban aztán ki is fáradt – most ül, ül mozdulatlanul a nyakamon és nem csinál semmit. Minek is csinálna. Az ön filozófiája az agyondolgozásról nagyon szép, de ha az ember dolgozás nélkül is holtfáradt, akkor? Akkor – vegetál, kedves, fiatal, geniális, erős barátom, a maga „paraszti” Childe Harold munkájával. Ad vocem: mit csinálnak Chaucer és zarándokai?

Egyébként a következő hónapban tolakodóan, kéréstlenül és szemtelenül fogok önnek írni számtalan levelet. Intellektusom parira esett agioit föl akarom szöktetni Szeptemberre. Aradon vízbefult energiám talán mégis feltámad és... Château en Espagne, Monsieur –. Et pourquoi pas! Jogom van csinálni egy hazug hypothesis, tudni, hogy hypothesis, tudni, hogy hazug, és azután azt mondani: ez igaz, és annak élni. Ki tudja, hogy az emberi szenvedély nem mind |:egy:| fixa idea – egy hazug, hóbortos „beképzelt” fixa idea.

Ez, kedves Kosztolányi, dekadencia? Jó! De nem egyet értünk a szó alatt. A dekadencia szerintem nem „gondolatoknak kerülő úton való kimondása”, hanem a kerítő útján szerzett gondolatok kimondása. Nem új forma, új tartalom. Vessenek rám követ, de ne nagyot. Szilágyit ma is nagynak tartom – Baudelairet nagyobbban. (Köszönettel nyugtázza.) A hétköznapiok csendje? Emlékszik ön még a gyereksége alatt olvasottakra? Az indiánra, a kinek a csend dalol a fülében? Én pedig azt mondom: Csak két dolog acceptálható a világon: a zenei hang és az abszolút csend. A hétköznapiok csendje – ha éppen van kedvünk a halál iszonyát perverz gyönyörrel magunkba színi (et les charmes de l'horreur – tudja csak?) – nem is olyan csendes

csend. Maga, Kosztolányi Dezső, ibseni, abszolút embereket követel.

30 Hozzám közelebb áll a Dostojewskij és a Tolstoj (Anna Karenina) absolute relativ emberisége.

Kedves Uram, kedves bácsikám, vessen meg, döglődő férget, de azért válaszoljon erre a soványságra is. Gúnyolódjak is, mint eddig, ha akar. Az önnek örömet szerez, nekem pedig azt a kényelmes elég-
35 tételt, hogy én viszont nem gúnyolódom.

Üdvözli barátja (viszonylagosság nem kötelező)
Zalai Béla.

Debrecen, Burgundia u. 5.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 23,0 × 29,0 cm nagyságú levélpapíron. 1 fólió, 2 beírt oldal.

Másolat: Kosztolányiné 20,6 × 29,5 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 2 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 4625/283. (autográf); MTAK Ms 4625/284. (másolat).

Közzölve: BEÖTHY 1975a, 7. p.

Megjegyzések

A datálás alapja: A *Childe Harold*-fordítás említése egyértelműen 1904 májusa és októberté közé teszi a levelet, ld. az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét. Zalai Béla július 21–24. körül néhány napot Aradon tartózkodott – ld. a 28. sz. levelet –, és onnan tért haza Debrecenbe: „Zalai levelét, melyben aradi címét közölte velem megtaláltam, de azért mégsem közlöm adresseét önnek. Azt írja, hogy csak pár napig marad ott, s aztán Debrecenbe menet mindnyájunkat felkeres soraival.” – írja KD Babits Mihálynak, ld. a 30. sz. levelet. BM 1904. augusztus 2-i keltezéssel levelet írt Zalai Bélának, melyben megírta neki, hogy Kosztolányitól nem kapta meg korábban a címét, ld. BML1, 92. p. Zalai Béla ebben a levélben nem, de a következőben – ld. a 33. sz. levelet – reflektál erre, tehát ez a levél biztosan 1904. július 24.–augusztus 2. között íródott. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Levélíró

Zalai Béla, filozófus. A debreceni református gimnáziumban érettségizett, 1900-ban a kolozsvári egyetemre iratkozott be, matematika–fizika szakra, majd Budapesten

folytatta tanulmányait, utána két félévig a párizsi egyetemre járt, ahol távol-keleti kultúra, történelem és összehasonlító lélektan szemináriumokat is végzett. Az 1903–1904-es tanévben ismét a budapesti egyetem hallgatója, szakos órái mellett filozófiai, magyar, angol, francia, orosz irodalomtörténeti, művelődéstörténeti és nyelvtani stúdiumokat is felvéve. A Négyesy-stílusgyakorlatokon is részt vett. A hallgatói névjegyzékben vezetéknéve ipszilonnal – Zalay – szerepel. Két félévet Lipcsében töltött, majd ismét Pesten tanult és fő tárgyává a filozófia lépett elő. 1906-ban tett doktori szigorlatot filozófiából, matematikából és kozmográfiából. 1909-ben szerzett tanári oklevelet, utána pesti középiskolákban tanított. 1911-ben habilitációs kérelmet nyújtott be a pesti egyetemre, de magántanári kinevezését elutasították. A világháború idején katonai behívót kapott és zászlósként az orosz frontra vezényelték. Fogságba esett és az omszki fogolytáborba került, ott halt meg tífuszban, harminckét éves korában. Ld. még FOGARASI 1916; BEÖTHY 1975b; BEÖTHY 1977; LENGYEL 1978; KÖNCZEI 1983, valamint Szinnyi József életrajzgyűjteményének 14. kötetében a 1719. hasábot. Közös szellemi műhely és barátság kötötte össze Lukács Györggyel, Hauser Arnolddal, Szilasi Vilmossal, Tolnay Károllyal és Mannheim Károllyal, akikre Zalai Béla írásai, gondolkodása, filozófiája nagy hatást gyakorolt, műveit ld. ZALAI 1984.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

hazakerültem fatornyos hazámba: Zalai Béla Debrecenben született, apja a helyi kereskedelmi iskolában volt tanár.

Elég nagy viharok zúgtak el árva fejem felett: problémáinak legfőbb oka rossz anyagi helyzete lehetett, mely kihatott tanulmányaira, szellemi munkájára is. A kitűnő tanuló Zalai az 1903/1904-es tanév tavaszi szemeszterét halasztotta az egyetemen, mert még a kedvezményes tandíjat sem tudta befizetni. Ugyanebben az időben Juhász Gyulának azt írta: „cudar anyagi körülménye[k]” közt és „szétzúllott szellemi állapot[ban]” él, ld. BEÖTHY 1975a, 6. p.

Childe Harold munkájával: KD ebben az időben Byron *Childe Harold* című elbeszélő költeményét fordította, bővebben ld. az 52. sz. levelet.

Ad vocem: szó szerint: a szóhoz, átvitt értelemben: erről jut eszembe (lat.).

Chaucer és zarándokai: KD Chaucer *Canterbury mesék* című művének lefordítására is készült, ld. a 20. sz. levelet.

fogok önnek irni számtalan levelet: e levélen kívül csak négyet ismerünk: ld. a 33., 37., 74., 77. sz. leveleket.

parira: névértékre (ol.).

agioit: ázsióit, értékét, keletjét (ol.).

Aradon vízbefult energiám talán mégis feltámad: Zalai szerelme, majdani felesége – Neumann Elza – aradi volt, őt látogatta meg, róla ld. a 37. sz. levelet.

Château en Espagne, Monsieur – Et pourquoi pas!: a „Château en Espagne” szólás szó szerinti fordításban: kastély Spanyolországban; átvitt értelemben: Vágyálom, Uram – És miért is ne! (fr.).

Szilágyit ma is nagynak tartom – Baudelairet nagyobbak: Szilágyi Géza költő, író, újságíró. 1896-ban adták ki *Tristia* című első verseskötönyvét, melynek elő-

szava a szerzőt a francia dekadensek és Baudelaire követőjeként határozta meg. A kötet megjelenése után büntetőper indult a költő ellen a versek erkölcsatlensége, a testi szerelem nyíltan erotikus ábrázolása miatt. 1900–1901 között egy rövid életű politikai és társadalmi hetilap, *A Polgár* alapítója és szerkesztője volt. E levél megírása előtt nem sokkal készült el második verseskötete a *Holt vizeken*. Érdekesség, hogy a *Tristia* kötetnek egy olyan példánya került később KD birtokába, melybe Ady Endre beleírta – a könyv hatására írt – *E könyv olvasása után* című versét, ld. Kosztolányi 1919, 157–158. p.

et les charmes de l'horreur: a rettenet varázsa (fr.).

32.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
Szabadka, 1904. augusztus 1.

Szabadka. 1904. aug 1.

Kedves barátom!

Átugrok sietvést a köszönéseken, s késedelmem unalmas mentegésén s a dologra csapok „like French falconers”.

- 5 Nagyon jól esett elég hosszú levele s az a szellemi koszt, a mit utána küldött; az azóta eltelt két hétnek nem volt egyetlen napja sem, melyen vissza nem kérődztem volna levelének egy egy állítását, vagy verseinek kedvesebb sorait. A kéziratok hozzám juttatásának meg volt tehát a célja, mert újra szemükbe nézhettem azoknak
- 10 a daraboknak, melyekre annak idején kritikát mondani nem tudtam, talán a meglepetésnél, talán a velem született «közönségesség irtózatánál» közönségesség-irtózatnál fogva, hogy találó, talpraesett észrevételeimet nem megvetendő közhelyekre szorítsam. {Ez még most is üldöz s talán nem hagy el sohasem!} Nem baj; a költeményeket {újraolvastam} és élveztem. Az a pár intelligens ember nem
- 15 sok gyönyört meritett belőlük s még most is elfintorodva áll az orruk az erős és különös tápláléktól; de az én edzett gyomrom teljesen bevette és megemésztette. (A hasonlatot itt megszakítom és kérem ne folytassa, mert |:-:| becsületesemre |:-:| nem gondoltam rosszat.)
- 20 A második elolvasásnál a költemények rangfokozat szerint való elrendezésben [|] nagy változás állott be: a dekadens ízüket félretettem s inkább az egyszerűeket emeltem ki, melyeket az előtt én – s talán ön is – figyelemre sem méltattam; úgy hogy most szememben a „Bomoljatok ti” kezdetű vers sokkal fölötte áll a kritikátlan kritika-
- 25 kámban magasztaltakon. Poe Edgárnál és Beaudelairenál mindig nagyobb lesz Shakespeare és Arany s gondolatainak kifejezése tekintetében ezerszer több Hume, mint Nietzsche.

A dekadensek tehát azon «emberek» embereim közé tartoznak, a kiket lelkem mélyéből gyűlölök. Az urakat in corpore vetem meg
 30 csak ugyan, de szenvedélyesen, úgy hogy mindegyiknek jut dühömből egy emberséges porció. Még a nagy Beaudelairenak is, a ki költő-óriás és unicum, még Jean Richopin-nek is, a kit újabban ol-
 vastam, s a ki bizonyos tekintetben felül áll eszményképén, – nem is beszélve az üres Mallarméről, s a nyavalyás Verlaine-ről. Pokolba
 35 velők! Elrontják az ember szép-érzékét, megfeketítik a világnézetét egy francia rim miatt; mert ők a disznóságokon kívül főleg a rimeket szeretik. Milyen kis emberek ezek, ha levetik a bohócruhájukat, mily véznák és költőietlenek! Egyszer és mindenkorra nem kell olvasni többet ily-fajta verseket; e kacskaringós úton járó emberiség-ron-
 40 tók nem látják be, hogy célunk fáradságos haladás «f» az ideál felé s könnyebb egyenes úton oda jutni, mint görbe sikátorokon. «És» Ők azonban, cél hiján, csavarognak, fejük tetejére állanak s panaszkodnak, hogy – felfordult a világ. Eszméjük nincs; nyelvök, melyet annyira dicsérnek kész, megcsinált dolog, melyet működésbe tud-
 45 nak hozni akkor, a mikor <akarják,> |kedvük jön irni:| s realitás tekintetében észrevételök nem versenyezhet még Dantéével, vagy Aranyéval sem, a kik ugyancsak nem voltak ily fajta poéták.

Ezt a nézet változásomat azért közlöm önnel, minthogy jó részt dekadens hajlamúnak ismert s nem szeretném, ha később félreér-
 50 tések merülnének fel közöttünk.

A Nietzsche-féle „Jenseits von Gut und Böse” erkölcsiségét jól láttam már akkor is, mikor először hallottam róla, s Julius Hart könyve csak megerősítette bennem azt a nézetet, melyet különben ön is hirdet egy versében. Az Ibsen-bálványozás meg végleg bevitt
 55 az erkölcsvilág révébe.

A költeményeket, melyeket mostanában olvasok, nagyon megválogatom. Jó részt latin és görög auctorokkal foglalkozom az óta, mi-óta Faust második részét elolvastam, megértettem. Ez a könyv éle-tem legnagyobb szenzációja volt és azt hiszem az is, marad. Önnek
 60 kell megköszönnöm, kedves barátom, hogy ráirányozta figyelme-tem, mert mindenütt csak mint érthetetlenről, aggkori aprólékoskodásról beszéltek róla. Mily isteni az ötödik felvonás! Hát Euphorion

alakja, melyet folyton magam előtt látok! Beszédjeit szavalom, s a karnak ama 30 sorát, melyet Goethe Byron emlékének szentelt, nem
 65 győzőm elégszer elolvasni, mert szebb jellemzést és tisztább zenét sohasem hallhattam még ezidáig.

Másként, hogy folytassam az olvasmányaimszülte benyomások leadását, s a magamról való fecsegéseket, kezdek a lírától elpártolni s hajlok az elbeszélés felé. A szonnet [!] korszaknak vége; komolyabb
 70 terveket forgatok agyamban, s ha csak lehet nem írok lírai verseket. Szeretném Buddha életének legendáit egyszerűen, menten minden irányzatos filozofiai eszmétől, egy könyvben megírni. Arra törek-
 szem, hogy egységes világfelfogásra jussak, vagy jobban mondva, eltávolítom magamból az idegen anyagot, mert érzem, hogy egész
 75 ember vagyok. A lírában szeretem a páthoszt s nem vetem meg a becsületes, hosszú leconte de lisli szónoklást, a mely edzi a tüdönket és a nyelvünket.

Munkakedvem nagyon «sok s bár» sok. Bár le lehetne csapolni belőle s el tenni a szűkebb napokra: a hét sovány esztendőre! Azt
 80 hiszem, hogy a kövér esztendők legkövérebbjében vagyok s félek, hogy sokkal hamarabb eljön az ásitás, mint hinném. Most annyi az erőm, hogy szinte nem bírok dolgozni. Ha csinállok valamit, a ki-fejttet munkának s nem a produktumnak örülök, úgy hogy boldo-
 gan fekszem le, ha «nap» <egy nap> nem <csináltam> |alkottam:|
 85 semmitsem, de egész nap dolgoztam – intenzíve.

A szépirodalom mellett foglalkozom philosophiával is: újra – akár csak ön – olvastam Schopenhauert s Spencer Herberttel is megismerkedtem. Elképzelhető izgatott érdeklődéssel várom ígért
 90 hosszú levelét, melyben még Shakespeareről, és Flaubetről fog be-számolni.

A Childe Harold ot, sajnos, teljesen nem mellékelhetem, mint-hogy rokonom tisztázza; a rokonok pedig szivesek és a priori lusták. A fordítást nagy kedvvel végezem s naponta több óráig dolgozom rajta. Byron nagyságát csak most kezdem érteni; a klasszikus vi-
 95 lág romjain elsirt könnyei vezettek az ő lelkéhez. Nyelvének visz-szaadásával sokat vesződöm, de nőni érzem erőmet és tehetsége-met a bravouros birkozásban. Pár versem, melyet önnek küldök,

a legújabbakból való. Erről, valamint a fordításról kérem részletes véleményét mihamarabb.

- 100 Ide csapom még Fofanow költeményeit is, melyet önnek ajándé-
kozok, minthogy nekem jelenleg két példányban van meg. Ha nem
ismeri e költőt, ismerkedjék meg vele: van neki néhány édes, specia-
lisan orosz színe, melyért nem kell sajnálni a kötet elolvasására for-
ditott fáradságot. Leconte de Lisle-ből fordítson sokat s a többiekkel
105 együtt küldje el címemre, mert nagyon várom.

Kosztolányi.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, vonalas füzetből kivágott 16,8×22,5 cm nagyságú lapokon. 2 fólió, 4 beírt oldal.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3×30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 3 fólió, 3 beírt oldal, a rektók római számmal lapszámozva, a III. számú lap verzóján kézírásos megjegyzéssel.

Másolat 2: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 2 fólió, 2 beírt oldal. Több részlete ceruzairású zárójelben.

Másolat 3: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának lila indigós másodpéldánya, ceruzairású javításokkal és közlési utasításokkal. A megszólítás fölött Gellért Oszkár kézírásával: Kosztolányi Dezső levelei.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/10. (autográf); MTAK Ms 4621/11. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/45–46. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/2–3. (másolat 3).

Közölve: BABITS 1936b, 403–404. p. (részben); KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 117–118. p. (részben); BJKL, 24–27. p.; KDLN, 33–35. p.; BML1, 88–91. p.

Szövegkritika

- 5–27 [BABITS 1936b] [Nem szerepel a közlésben.] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [Hiányos a közlés.]
5 [BJKL] szellemi poszt, amit [Téves olvasat.]
7–8 [BJKL] [KDLN] állításán, [Téves olvasat.]
8 [BJKL] [KDLN] sorain. [Téves olvasat.]
11 [BJKL] [KDLN] meglepetéstől, [Téves olvasat.]
13–14 [K] Ez még → sohasem! [A kéziratban olvashatatlan szöveghely: a másolat 1. alapján közölve.]

- 15 [K] újraolvastam [A kéziratban olvashatatlan szöveghely: a másolat 1. alapján közölve.]
24 [KDLN] „Bomoljatok ki” [A szövegkiadó javítása.]
25 [BJKL] [KDLN] magasztalton. [Téves olvasat.]
30 [BABITS 1936b] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] úgyhogy [Téves olvasat.]
33 [BJKL] eszménykép, [Téves olvasat.] [KDLN] eszménykép [?], [Téves olvasat.]
35 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] világnézetét [Téves olvasat.]
37–38 [BABITS 1936b] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] mi véznák [Téves olvasat.]
51–52 [BABITS 1936b] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] erkölcsiségét már jól láttam akkor [Téves olvasat.]
70–71 [BABITS 1936b] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] nem lírai verseket írok. Szeretném [Téves olvasat.]
80 [BABITS 1936b] vagyunk [Téves olvasat.]
87–88 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] Schopenhauert és Spencer Herbertet is megismertem. Elképzelhető [Téves olvasat.]
93 [KDLN] végeztem, [Téves olvasat.]
94 [BABITS 1936b] Byron nagy és csak [Téves olvasat.]
98 [BABITS 1936b] a legjobbabból való. [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A Másolat 2 zárójelben lévő szövegrészei: [25–27 Poe Edgárnál → Nietzsche.], [28–47 A dekadensek → fajta poéták.], [75–77 A lírában → nyelvünket.]. A Másolat 3 első két bekezdése ceruzával áthúzva, a levél többi része függőleges vonallal jelölve, az utolsó előtti bekezdés egyik helye mellett kérdőjel áll. A levél töredékesen megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

késedelmem: KD július 24-én írt utoljára, s 29-re ígért újabbat, ld. a 30. sz. levelet. „like French falconers”: mint francia solymászok (ang.), Shakespeare-idézet: Hamlet mondja a II. felvonás 2. színében: „Tegyünk úgy, mint francia solymász: amint megpillantjuk, eresszük rá: most mindjárt szavaljunk egyet” (Arany János ford.). **elég hosszú levele:** ld. a 29. sz. levelet, a két hét említése is ezt erősíti meg. A szellemi koszt a levél mellékletére, a régebbi versekre vonatkozik.
kritikát mondani nem tudtam: de kritikát mondott, ld. a 29. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét, valamint Függelékét.
Az a pár intelligens ember: KD 1916-ban a *Nyugat*-ban megjelent emlékezésében idézte fel a BM versei nyomán kiobbant vitát a Négyesy-szeminárium óráján, ld. RÓNA 2011, 201–203. p.

„**Bomoljatok ti**”: Babits Mihálynak nem ismeretes ilyen kezdetű verse. A szakirodalomban először Belia György valószínűsítette, hogy KD talán a *Némuljatok ti bénult idegszálak* című versre utalt, tévesen.

Hume: David Hume: skót filozófus.

in corpore: együttesen (lat.).

Jean Richepin-nek: Jean Richepin: francia költő, író.

Mallarméről: Stéphane Mallarmé: francia költő.

„**Jenseits von Gut und Böse**”: Nietzsche műve (magyar címe: *Túl jól és rosszon*) 1886-ban jelent meg.

Julius Hart könyve: ld. a 26. sz. levelet.

ön is hirdet egy versében: Belia György szerint *A Spinoza szobor előtt*, Zsoldos Sándor viszont az *Óda a bűnhöz* címűt valószínűsíti.

Ibsen-bálványozás: Ibsen és művei, alakjai gyakori beszédtema KD ekkori leveleiben.

latin és görög auctorokkal: BM augusztus 20-án kelt, 36. sz. levelében megkérdezte a szerzők nevét, KD válaszában Aiszküloszt nevezte meg mint irodalmi apját és keresztapját, valamint Leconte de Lisle Oresteiadáját, ld. a 38. sz. levelet. E szerzőkről írt Juhász Gyulának is, ld. a 34. sz. levelet.

mióta Faust második részét elolvastam: Goethe munkájára BM hívta fel KD figyelmét, ld. a 26. sz. levelet.

a karnak ama 30 sorát: a III. felvonás Belső várudvar részének „Egyedül! Nem” kezdetű gyászbeszéde egészen pontosan 32 sor.

hajlok az elbeszélés felé: KD rövid epikai munkái valóban ez időtől kezdtek megjelenni.

Szeretném Buddha életének legendáit: a könyv terv maradt.

ígért hosszú levelét: ld. a 29. sz. levelet.

rokonom tisztázza: bár Brenner Józsefnek szép írása volt, a tisztázatot KD fejezte be, ld. az 52. sz. levelet.

Pár versem: pontosan nem lehet tudni, melyeket küldte, de BM válaszából kiderül, hogy *A bal lator* köztük volt, ld. a 36. sz. levelet.

Fofanow: Konsztantyin Mihajlovics Fofanov: orosz költő. Mivel KD nem tudott oroszul, talán egy német nyelvre fordított kötetét küldhette meg Babits Mihálynak. KD egy versét fordította, melyet felvett a *Modern költők* című gyűjteménybe.

33.

Zalai Béla – Kosztolányi Dezsőnek
[Debrecen, 1904. augusztus 2–13. között]

Kedves Kosztolányi,

a Stendhal első kötetét ma vagy holnap küldöm önnek. A másodikat egy pár nap múlva utána, azt most a Dienesek mérhetetlen familiája olvassa. A La Bruyère-t három okból nem küldöm. Először az alakja ilyen: , lehetetlen bepakkolni. Másodszor egybe van kötve Montaigne-al, azt olvasom. Ezeken ugyan még lehetne segíteni. De tertio: Önt a La Bruyère-re ujabban föltétlenül a Babics figyelmeztette. Szóval önök „eszméket cserélnek”. Nekem pedig, a ki csúfosan könyörögtem önökhöz okos dolgokért, mikor a raktáramat felrobbantotta az istennyila, nekem ön az ön dolgairól öt-hat könyvczimet, Babics homályos, és párhuzamos vonalakkal keresztülhúzgált célzásokat irt bizonyos nézet-evolúcióiról. Hogy azok mik voltak, hogy mik az ön új gondolatai Tolsztojról, stb. Az nekem nem dukál. De irjam meg a magaméit én – én, a dög, a kinek a nézetei érdekesek kell, hogy legyenek (fráz, stilisztika), hiszen a dögszag olyan perverzül érdekes. Szóval önök furcsán mal-traitáltak engem, de a mint ön írta, semmiért sincs orr, tout comprendre, tout pardonner. Csak itt a bökkenő: nem lehet tout comprendre. Nem értem – és a világosság hajszólo filiszter-filozófus gyűlöletével a sötét iránt, ezt nem tudom csak (ne que) néven venni magától: – miért írta ön annak idején a «Babicsról» Babicsnak azt, hogy az én czimemet tudja ugyan, de nem írja meg. Das war mir verblüffend. Irja meg ennek az okát, kedves Kosztolányi – akármilyen lesz az ok, ok lesz, emberi motivum, és én meg leszek nyugtatva; így a levegőbe lóg, és szeretném elfűjni.

Keresztüljutván a sóhajok hidján, én is eljutottam a könyvekhez. Tehát, persze elolvastam Stendhalt, |:(már hogy a Rouge et N.t.):| a mi csalódással járt, abban az értelemben, hogy nem adott többet, mint

a mit vártam [?] tőle. A sokat emlegetett «Nietzscheizmus» nietzscheizmus elég gyéren pislog benne. Majd meglátja, hogy az a principe de l'utilité meg Sorrento bölcse inkompatibilisek. Ez a könyv a jogosult stréberség regénye; Nietzscheinek nincsenek stréberei, az ő vornehme Mensch-jei eredetileg fenn vannak, mindig fenn vannak, és sohase jutnak fel. A prachtvolle Blonde Bestie az alattvalókat nyomja el, Mr. Sorel a felette való alávalókat. Hiszen, vous verrez.

Babicscal csodálatos harmoniában Shakespeare-t és Goethét olvasom, nagyon sokat Baudelaire-t és Swiftet, Swiftet, Swiftet, meg – Homerost, nagyon jó német fordításban. A kompánia – Homeros Baudelaire meg Swift közé fogva, elég perverz, mondjuk, hogy magasabb rendű szellemi hashajtó. Közben czudar kemény, paraszti munkát végzek, hogy az ön szavát használjam – a filozofiában. Logikai studiumok, Sigwart, Wundt, Meinong, stb. Egyáltalán: ha gondolatok nincsenek (és azok, istenemre, a ki különben époly kevéssé van, nincsenek), mindig lehet ilyen munkát végezni. Az egészség jele azonban az, ha matematikát és új szépirodalmat merek olvasni. Most állandóan újra olvasok. Niels Lyhne-t ismeri? Lehetetlen sokszor olvasom, igen nagyra tartom. Közben talán belül, a tudattalan daltelt mezőin érik a tervezett munkám. Lasciate. Igaz, az olaszt szörnyen elhanyagoltam, de most hozatok Dante-t és újra kezdem a nyelvtanulást.

Lássa, lássa, milyen vigorozus képet mutat Zalaibéla (B. M.) ki-vülről. Belül: néma csönd. Örökös harmónia keresés, a dolgok körülszaglálása, örökös – mondjuk – szellemi fehér nyakkendő. Nem gondolja ön, hogy a fehér nyakkendőre öntött parfüm egy neme a nemi közlekedésnek, a mely a nem kevésbé parfüm-s, szagos nőstényhús illatával a legmagasabb sphaerákban közösül. Eszembe jut, (de nem erről) Schopenhauer, a kit ön újra olvas. Tudja mit, tegyen úgy, mint Babics: olvassa Spinózát, vagy, ha „tudományos” filozófiát akar, csak retournons à Kant. És, ha megírná részletesen, mik voltak lélektani és logikai studiumai, szörnyű nagy kíváncsiságot fojtana el – és mire valók a kíváncsiságok. Azt hiszem, ha ön feljön Pestre (egyébként hallom Battancs bácsikától, hogy Lipcsébe készül; én is; irjon erről biztosat), egypár érdekes modern fil. könyvvel

szolgálhatok önnek. Különösen érdekelni fogja a Dilthey könyve: Die Einbildungskraft des Dichters. Én szept. elsején Pesten vagyok. Ön egyáltalán fel se akar jönni? Irja meg ezt még ebben a hónapban, ez esetben a La Bruyère-t és a többit elküldöm önnek, ha feljön, Pesten odaadom. Egyébként az én lipcsei utam még az úristennek, a rongyosnak erszényében csüng. Az uristen pg tudvalevőleg ostoba.

<Isten (megint!)> Üdvözlöm, bácsikám, irjon, és ne felejtse ki az adresse ügyet. Child [!] Haroldjára föltétlenül számítok, bután, de jóakarattal fogom átolvasni. Végül bocsássa meg – feltámadásom ocsmányságait.

Zalai Béla

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 45,0 × 28,5 cm nagyságú levélpapíron. 1 fólió, 4 beírt oldal.

Másolat: Kosztolányiné 21,0 × 30,0 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 3 fólió, 3 beírt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 4625/281. (autográf); MTAK Ms 4625/282. (másolat).

Közlve: BEÖTHY 1975a, 7. p.

Megjegyzések

A datálás alapja: „miért írta ön annak idején a «Babicsról» Babicsnak azt, hogy az én czimemet tudja ugyan, de nem írja meg” – írja Zalai Béla a fenti levélben. KD egy Szabadján, 1904. július 24-én feladott levelezőlapon írta Babits Mihálynak, hogy azért nem küldi el Zalai aradi címét, mert csak pár napig marad ott, s aztán Debrecenből maga ír mindenkinek, ld. a 30. sz. levelet. BM 1904. augusztus 2-i keltezéssel levelet írt Zalai Bélának, melyben megírta neki, hogy Kosztolányitól nem kapta meg korábban a címét – BML1, 92. p. –, így tudta meg mindezt Zalai. E levél végén a problémát, mint „adresse-ügyet” említi Zalai Béla. KD 1904. augusztus 24-i levelében így ír Babits Mihálynak: „Zalaival izgatottan tárgyaltunk magáról, mert az adresse úgy azt a gyanút provocálta benne, hogy én Önt magam részére akarom kisajátítani.” Mindezek alapján először azt állapítottuk meg, hogy a levél 1904. augusztus 2–24. között íródott. Ismert azonban még egy harmadik levél is, melyet Zalai Kosztolányinak ebben az időben Debrecenből írt, ld. a 37. sz. levelet. Ebben már nem esik szó az „adresse-ügyről”, viszont azt írja benne, hogy három hete tartózkodik Debrecenben, azaz augusztus közepén-végén írta. Tehát levelünk keltezésének legkorábbi valószínű ideje közvetlenül BM levele utáni, legkésőbbi ideje augusztus 13.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

a Stendhal első kötetét: a *Vörös és fekete* című regényről van szó, illetve a *Le Rouge et le Noir*ról, mert magyarul csak 1905-ben jelent meg – Salgó Ernő fordítását a Révai adta ki. A 26. sz. levélben, mintegy kérdésre válaszolva – Kosztolányinak ez a levele nem maradt fenn –, BM megírta, hogy a könyv Zalai Bélánál van.

a Dienesek mérhetetlen familiája: Dienes Pál matematikus, filozófus; Zalai osztálytársa a debreceni református gimnáziumban és évfolyamtársa a matematika–fizika szakon a budapesti egyetemen. Nyolcan voltak testvérek; Klára, Rózsa és Kálmán nála idősebbek; Lajos, László, Barna és Katalin fiatalabbak. Ebbe a hatalmas családba akkor már beletartozott Geiger Valéria, a később Dienes Valéria néven ismertté váló mozdulatművész is; egyúttal filozófus, Henri Bergson tanítványa és fordítója, akit a következő évben Dienes Pál feleségül vett. Geiger Valéria egyébként BM távoli, nem vér szerinti rokona volt, gyerekkoruk egy részét együtt töltötték Szekszárdon, ld. BCSL1, 25. p.

A La Bruyère-t: a levélben említett kolligátumról, tekintve, hogy a szerzők alkalmi összekapcsolása is lehetett, közelebbit nem lehet megállapítani.

tertio: harmadszor (lat.).

Babics figyelmeztette: nem ismert BM La Bruyère-rel kapcsolatos levele. Később BM fordított a szerzőtől, ld. a 138. sz. levelet.

Szóval önök „eszméket cserélnek”: a KD és BM közötti levélváltás ezen a nyáron valóban nagyon sűrű volt, ld. a 21., 22., 26., 27., 29. 30., 32. sz. leveleket; sőt, a fennmaradt levelek tartalmából arra lehet következtetni, hogy még ennél is többet írtak egymásnak.

nekem ön az ön dolgairól öt-hat könyvczimet: KD Zalai Bélának szóló levelei nem ismertek.

Babics homályos, és párhuzamos vonalakkal keresztülhúzgált czélzásokat írt bizonyos nézet-evolúcióiról: BM Zalai Bélának szóló levelét ld. BML1, 68–71. p., erről a levélről BM Kosztolányinak is említést tesz, ld. a 21. sz. levelet: „Zalainak megírtam, egy csomó dühös frázist róla”.

mik az ön új gondolatai Tolsztojról: Lev Nyikolajevics Tolsztoj orosz író. Zalai minden bizonnyal Schmitt Jenő Tolsztojról írt tanulmánya kapcsán – melyet nem sokkal korábban olvasott el, s írta meg lesújtó véleményét róla Babitsnak, ld. BML1, 67. p. – érdeklődött KD tolsztojiánus nézetei felől. A Schmitt-tanulmány Lipcsében jelent meg, 1901-ben, címe: *Leo Tolstoi und seine Bedeutung für unserer Kultur*.

fráz: frázis.

mal-traitáltak: bíráltak, szó szerint: rosszul bántak velem (fr.).

tout comprendre, tout pardonner: mindent megérteni, mindent megbocsátani (fr.).

ne que: csak (fr.).

miért írta ön annak idején: ld. a 29. sz. levelet és jegyzetét az „adresse-ügy”-ről.

Das war mir verblüffend: ez számomra megdöbbentő volt (ném.).

principe de l'utilité: a hasznosság elve (fr.).

Sorrento bölcse: Nietzsche, aki a teleket gyakran töltötte Sorrentóban, Richard Wagnerral.

Ez a könyv a jogosult stréberség regénye: KD november 20-i levelében Babits Mihálynak ezt írja: „Zalai váltig állítja, hogy e regényalak nem Übermentsch [!], csak közönséges (stréber) akarnok.”, ld. a 61. sz. levelet.

Nietzschének nincsenek stréberei: a nietzschei filozófia fontos terminusa a „vornehme Mensch”, azaz nemes ember. A fogalom tartalmát Nietzsche legrészletesebben a *Túl jön és rosszon* című művében – *Jenseits von Gut und Böse* (1886) –, különösen a *Mi az előkelő?* című fejezetben fejtette ki, ténylegesen az arisztokráciát értve rajta. „Az előkelő kaszt kezdetben mindig a barbárok kasztja volt: fölényük nem elsősorban fizikai erejükben rejtett, hanem a lelki erejükben – ők voltak a teljesebb emberek (s ez minden fokon azt is jelenti, hogy a »teljesebb bestiák«).” A „prachtvolle Blonde Bestie” kifejezést pedig az *Adalékok a morál genealógiájához* című, a *Túl jön és rosszon* kiegészítéseként és magyarázataként közreadott vitairatában használta Nietzsche – *Zur Genealogie der Moral* (1887) –, az uralkodó, szőke hódító fajra, a „prachtvolle Raubtiernatur” (fenséges ragadozó természet) analógiájára alkotva meg a fogalmat.

Mr. Sorel: Julien Sorel, Stendhal *Vörös és fekete* című regényének főszereplője.

vous verrez: majd meglátja (fr.).

Babicscsal csodálatos harmoniában: Babitsot ezekben a hónapokban nagyon érdekelte Shakespeare, Kosztolányinak hosszú beszámolóit ígért róla, ld. a 26. és 32. sz. leveleket; májusban, Zalainak írt levelében Goethe *Faustjából* idéz, ld. BML1, 70. p.

Baudelairet és Swiftet: levélváltásaikban Baudelaire neve többször előfordul, ld. a 26. és 31. sz. leveleket; Jonathan Swift és Homérosz neve először itt szerepel.

Sigwart, Wundt, Meinong: Christoph von Sigwart német filozófus; Wilhelm Maximilian Wundt német pszichológus és fiziológus; Alexius Meinong osztrák filozófus.

Niels Lyhne-t: Jens Peter Jacobsen regénye, a 25. sz. levélben már szó volt róla.

Lasciate: hagyjatok. (ol.).

hozatok Dante-t: Dante Alighieri ezekben a hónapokban többször előfordul levelezésükben, KD Babitsnak augusztusban és szeptemberben is említi, ld. a 32. és 40. sz. leveleket.

Zalaibéla (B. M.): talán BM aposztrofálta így őt, azért említette monogramját.

Schopenhauer, a kit ön ujra olvas: BM, KD kívánságára, ez időben Schopenhauererről ír véleményt Kosztolányinak, ld. a 26. sz. levelet; Spinozát pedig nemcsak olvasta, hanem szonettet is írt róla, melyet KD meg is bíralt, ld. a 29. sz. levél függelékét.

retournons à Kant: térjünk vissza Kanthoz (fr.).

Battancs bácsikától: Szabó Batancs Istvántól.

Lipcsébe készül: KD külföldön akarta folytatni tanulmányait, májusban még Grazba készült, aztán Münchenbe vagy Lipcsébe, végül Bécs mellett döntött, de választásában még szeptember 16-án is bizonytalan volt. Végül két félét hallgatott a bécsi egyetemen az 1904–1905-ös tanévben. Zalai Béla viszont tényleg Lipcsébe ment.

Dilthey könyve: Wilhelm Dilthey német filozófus, irodalomtörténész, a pozitivizmus ellenében létrejövő szellemtörténeti módszer egyik legjelentősebb gondolkodója. Említett munkájának címe magyarul: *A költői tehetség*.

pg: pedig (rövidítve).

Child [!] Haroldjára: KD Byron-fordítása, ld. először a 20. sz., bővebben a 52. sz. levelet.

34.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának
[Szabadka, 1904.] augusztus 3.

Kedves Juhász,

Enfin... Ez a felkiáltás két dologra vonatkozik: elsősorban töprengéseim konkluziója, mert töprengtem és bosszankodtam, hogy miért nem irt, ha megigérte; másodsorban és talán mindenekelőtt üdvözlőlet és tiszteletnyilvánítás önnel szemben, hogy utolsó levelében tett ama állítását, hogy egyáltalában nem ir, oly hamar és fényesen meghazudtolta a „Szeged és Vidékében” közlött szép műfordításával. Az utóbbi időben nem jó szemmel néztem Önt. Komolyan féltettem, hogy félre fogja magát ismerni s hamar megunja a harcot, melyet a halhatatlanságért, s az én nézetem szerint a tisztességes életért és halálért, vívunk kell. Az én örömem, hogy észrevételem csalt. Ez a műfordítás egyenrangú Ábrányi Emilével s költői kvalitása mellett tanulságot szolgáltat arról is, hogy írója eléggé, sőt jól érti a francia nyelvet. Ez azonban nem elég. Értse meg a dolgot: önnek alkotni kell. Sok tehetséges, különös és értékes emberrel találkoztam az életben, de állithatom, hogy oly vérbeli költővel, [!] (nem hízélgés, de még bók sem, minthogy a temperamentumra s nem a művek értékére vonatkozik) oly más világban élő, igazán született bohémmel, mint Ön, soha. Álmodozni kritikus-babérokról, nyelvész-sikerekről és hasonlóról: lehet; költőnek lenni és lenni akarni (nem egy e e kettő?) azonban kötelesség. Ön nem akar költő lenni. Mondja mi lesz? Hivatalnok, tanár, pincér: mindegyik állásra egyformán mamasz, ügyetlen és buta. Ismeri Bürgernek azt az epigrammáját, hogy a fülemlék, az erőstorkú, világtavaszt hirdető fülemlék nem születtek lisztes zsák cipelésére? És ön lisztes zsákokat akar hordani??

Bocsássa meg ez ötletes és vázlatos tanítást, de higgye meg, sokkal komolyabb alapja van neki, mint látszik. A tanulmány szerzést s az anyag gyűjtést méltányolom s senki sem nagyobb gyűlölője az

ifjúkori költői handabandának, mint én; de nem szabad megfele-
 30 keznünk arról sem, hogy a lelkünkben levő költői ösztönt táplál-
 nunk <kell>, foglalkoztatnunk, tornáztatnunk kell, mint a többi
 alantasabb ösztöneinket: a táplálkozásit, nemit, mert ki lehetünk
 téve annak a veszélynek, hogy később teljesen el fog tűnni, ha ama
 35 kathegorikus imperativusz felcsendül a lelkünkben. Csak ne várni
 sohasem, mindég késő van már. Ha ragyog a dél, este van. A reggel
 rózsafényes sötét éjfél. Mindég éj van, mindég késő van. Lássá, ez
 az én örök világosságom, az én ki nem alvó hajnalom.

Nagyon szeretném, ha komolyan venné e soraimat s megbocsáj-
 taná, hogy alantibb ember létemre tanácscsal és jóindulattal szolgál-
 40 lok Önnek. Valósággal szégyenlem már, hogy mindég ezt a vas-húrt
 pengetem s papolok, káromkodom, ordítok a magam mulattatásá-
 ra s a mások jogos, keserű bosszankodására. De ennyi az életerőm,
 hogy valósággal az örület céltalan buzgalma lepottorult már meg. Sok-
 szor szeretnék apostolruhába öltözni, s végig járni e világot, meg-
 45 kopogtatni minden kunyhó és palota ablakát, hogy szegény ember-
 társaimnak, a kiket most szánok és gyűlölök, adjak a tüzeimből s ki
 vezessem [őket:] az unalom mocsarából s a köznapiság poklából.
 A multkor azt álmodtam, hogy egy óriási tüzes csikóvá változtam
 s véres körmökkel, vérben forgó szemekkel száguldoztam és repül-
 50 tem egy óriási napfényben izzó homoksivatagon.

De lejebb. (Vagy talán fölebb?) Ahogy tetszik. Ezt mondtam
 s nagy tisztelettel és őszinte szeretettel. Mindennél több Ibsen és
 Nietzsche: ők a mai kor megváltói...

Hogy ügyeinkre térjek tudatom, hogy Csehov két drámáját, me-
 55 lyet Zalai komizsaknak jelzett, elolvastam s a kedves és nagy író
 most tisztes magasságon áll szememben. El ne mulassza átfutni
 valamelyeket: [!] akár a Möwet, akár Die drei Schwester-t. [!] Jean
Richepin költeményeit is forgatom s napról napra átlátom, hogy a
 dekadencia nem csak Beaudelaire monopoliuma; a tanítvány eszme-
 60 gazdagságban, a tervezet észszerű megrajzolásában s még pornog-
 raphiában is sok helyütt túl szárnyalja mesterét. Leconte de Lisle
 Oresteidája is kezemben van már, el is olvastam, fordítom is már;
 alkalomadtán írok róla s Aischyloséval össze hasonlítom.

A Szeged és Vidéke szivességét, hogy darabjaimat közli, igen kö-
 65 szönöm. Kérem írja meg, hogy nem vagyok e önöknél kellemetlen
 s nem szorítok e ki mást, érdemesebb és nagyobb embert, a sze-
 replésből, mert ez esetben nem érzem magam feljogosítottnak ar-
 ra, hogy az újságpapírt bitoroljam. Műfordításaim közül adjanak
 közre néhányat, s az elbeszélés ügyét is tisztázzák, ha lehet. Örö-
 70 met és jól eső elismerést szerez nekem megjelenésük, de csak úgy,
 ha a fent említett alapos, vagy alaptalan aggályomat eltüntethetik.
 Más különben idővel, a kéziratok elfogytával, szívesen küldök jobb
 dolgokat: egy rövid cikket Arany Jánosról, Childe Haroldból a bi-
 kaviadal leírását, mely a mellett, hogy a világirodalom leírásainak
 75 leghiresbiké, nálunk jelenleg aktualis is, s több más gyöngye verset és
 műfordítást, a milyent szoktam már csinálni. (Ezt nem affektálás-
 ból mondom, hanem szomorú önismeretből, és ama Zahrathustrai
 undorból, mely előbb utóbb mindnyájunkat utolér.)

Verseit s levelét várom. Nem tudom rossz néven veszi e, hogy ily-
 80 gyakran zaklatom soraimmal s «kérdéseimmel, de» kérdéseimmel. Ir-
 ni mindent szeretek, még levelet is. Ennél csak egy kedvesebb dolog
 van: a választ olvasni. Ha Szabadkára rándul feltétlenül keressen fel,
 hogy legalább így tegye jóvá meghívásom visszautasítását. Augusz-
 tus hóban én is felzavarom önt magányából, a mennyiben én is láto-
 85 gatást teszek az alföldi metropolisban, mielőtt Münchenbe utaznék.

Isten vele.
 Kosztolányi.

Szabadka aug 3.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 19,6 × 34,2 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 2 beírt
 oldal.

Másolat: EJ kék tintaírása. 20,0 × 34,0 cm nagyságú írólap, 1 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Fond III/783/28. (autográf); PIM V. 3993/18/32. (másolat).

Közölve: MAGYAR 1937, 12. p. (részben); KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 126–128. p.; BJKL,
 22–24. p.; JGYL1, 16–18. p.; KDLN, 31–33. p.

Szövegkritika

- 2–63 [K] [A bal margón piros ceruzával, függőleges vonallal kijelölve.]
 13 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] tanuságot [Téves olvasat.]
 20 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] lehet; költő-lenni és [Téves olvasat.]
 20–21 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] egy e kettő? [Téves olvasat.]
 25 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] lisztes zsákot akar [Téves olvasat.]
 26 [KDLN] meg az ötletes [Téves olvasat.]
 29 [MAGYAR 1937] handabandázásnak, [Téves olvasat.] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] handabandának, de [Téves olvasat.]
 31 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] foglalkoztatnunk, formáztatnunk kell, [Téves olvasat.]
 36 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] rózsafénye [Téves olvasat.]
 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] éjfél. Mindig este van, [Téves olvasat.]
 38–50 [K] [A bekezdés első szava előtt és utolsó szava után ceruzás jelölés: két-két rövid, párhuzamos függőleges vonal.]
 38 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] venné soraimat [Téves olvasat.] [JGYL1] venné a soraimat [Téves olvasat.]
 39 [KDLN] alantibb létemre [Téves olvasat.]
 42 [MAGYAR 1937] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [JGYL1] [KDLN] De anynyi az [Téves olvasat.]
 54–93 [MAGYAR 1937] [Nem szerepel a közlésben.]
 56 [JGYL1] szemben. [Téves olvasat.]
 77–78 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] Zahrathustrai indokból, mely [Téves olvasat.]
 79 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] leveleit [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a tartalom és a levelek sorozata alapján. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadás-története* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Enfin: végre! (fr.).

utolsó levelében: talán Juhász Gyulának az az elkallódott levele, amelyben KD kéziratáról írt, s amelyre KD július 21-én válaszolt, ld. a 23. sz. levél Megjegyzését.

szép műfordításával: JGY François Coppée *Petőfihez* című versét ültette át, megjelent a *Szeged és Vidéke* 1904. július 21-i számában.

Ábrányi Emilével: Ábrányi Emil: költő, műfordító; KD írt róla. Coppée versét Ábrányi Juhásznál jóval korábban fordította magyarra (*Vasárnapi Újság*, 1885. augusztus 16., 257. p.), KD fordította is, egy népszerű antológiából ismerhette, ld. *Petőfi-album* 1898. A hasonlítás inkább kritika, mint elismerés, nem vélet-

len, hogy korábban is egy francia nyelvtant küldött neki, hogy a nyelvet elsajátíthassa, ld. a 24. sz. levelet.

Bürgernek: Gottfried August Bürger: német költő, legismertebb műve a *Münchhausen báró kalandjai*.

a fülemilék: KD Bürger *Die Esel und die Nachtigallen*, magyarul: *A szamarak és a fülemilék* című epigrammájára utalt. „Vannak szamarak, melyek akarják, / hogy a fülemilék ide-oda / a molnár zsákját széthordják. / Helyes-e, nehéz megmondanom. / Azt tudom: a fülemilék nem akarják, / hogy a szamarak énekeljenek.” (László Erika ford.)

kategorikus imperativusz: Kant etikájának egyik alapfogalma: a belső erkölcsi parancs (lat.).

Csehov két drámáját: Anton Pavlovics Csehov, orosz író, drámaíró. Nem sokkal e levél előtt, július 15-én halt meg.

melyet Zalai komiszaknak jelzett: Zalai Béla feltételezhetően elveszett levélben írt erről.

Möwet: magyarul: *Sirály*, a cím alapján – *Die Möwe* – is látszik, hogy KD a német fordítást olvasta.

Die drei Schwester-t [!]: helyesen: *Drei Schwestern*. Magyar címe: *A három nővér*.

Jean Richepin költeményeit is forgatom: ld. a 32. sz. levelet.

Leconte de Lisle Oresteidája: KD talán *Az Erinnysek* (*Les Erinnyes*) című darabra utal, melyből 1905-től publikált részleteket.

fordítom is már: KD a Nemzeti Színháznak ajánlotta volna föl, ld. még az 54. sz. levelet. A fordítás/összehasonlítás, vagy ami elkészült belőle, nem maradt fenn.

Aischyloséval: Aiszkhülosz: görög tragédiaköltő, a szóban forgó mű az *Oreszteia-trilógia* (*Agamemnón, Áldozatvivők, Eumeniszek*).

darabjaimat közli: ld. a 24. sz. levelet.

Műfordításaim közül: a *Szeged és Vidékében* nem jelent meg egy sem.

az elbeszélés ügyét: a *Kifélé* szeptember végén jelent meg több folytatásban, ld. még a 28. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit, a levélben tolmácsolta JGY a saját (és talán a szerkesztőség) megjegyzéseit a novellával kapcsolatban.

egy rövid cikket Arany Jánosról: KD Arany Jánosról írott cikke nem található meg a *Szeged és Vidékében*. Első ismert írása a költőelődéről: *Arany vallatása* címmel a *Bácskai Hírlap* 1905. október 22-i számának 4–5. oldalán található.

Childe Haroldból a bikaviadal leírását: ld. az 52. sz. levelet.

meghívásom visszautasítását: KD július 21-i, 28. sz. levelében hívta Juhász Gyulát Szabadkára. A visszautasító vagy kimentő levélnek ezt követően kellett íródnia, szövege ismeretlen.

mielőtt Münchenbe utaznék: KD németországi utat tervezett: Szabó Batancs Istvánnak célként Lipcsét említette, azonban nem jutott el ekkor sem Lipcsébe, sem Münchenbe, ld. a 33. sz. levelet. Hogy Szegedre elutazott-e augusztusban, nem tudni.

35.

Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőnek
Szentés, 1904. augusztus közepe

Szentés 904 auguszt. közepén.

Kedves Kosztolányi,

a dátum – azt hiszem – megmagyarázza a késést. Már jó ideje Szentésen vagyok, Tusculanumban, egy park közepén, nyíló rózsák, viruló szőlők, suttogó nyárfák társaságában. Életem legszebb – sőt talán boldog – napjai közé számítom ezeket, de már is elfog, itt is meglátogat az őszi sejtés, mely a nyárfák esti beszédeiből kihallik – érzem az új, a közelgő élet-viharokat – ez a szélcsend az, a mely őket megelőzi... Egyébként franciául egyre jobban értek – naponta 2-3 órát fordítok rá, itt most művészettörténettel foglalkozom. Poussin, Rafael, Rubens világában élek, de minden irányban készülök az élet nagy palesztrájára. A székely népballedáról szóló szakdolgozatomat is most tervelem – s uram bocsá' – két verset is irtam. A levelezés azonban – mea maxima culpa – nem igen megy. Szegény Oláh Gábor Zalai s mások – fél hónap óta várnak. De azért mindennap földézem nagy és derék barátaim képét, különösen azét, a kinek kedvéért még epizolografi [!] lustaságommal is fölhagytam ime. «Leveletem az» Válaszát, – ha ugyan lehet ilyen Kissjózsefi dadogásra ilyesmi – sziveskedjék szegedi czimemre küldeni, mert itt elveszelődik, különben se tudom, holnap hol leszek. A «tanyára» tanyákra is kimegyek!

Igaz – a legutóbbi leveléért meleg baráti köszönet. A maga jó lelke, a melyet annyira csodálok és szeretek, egész szeretetével rezgett e sorokban s biztató szavát boldogító, serkentő, intő emlékeim panteonjába teszem.

Igaza van, nekünk a legmagasabb célt kell kitűznünk, a mi csillagunk a sarkcsillag legyen! „Építsünk egy tornyot, a mely édig érjen”

– a biblia tragikus szavai szólnak minden lélekhez, a ki értékeket érez mélyén, a ki az élet árjában nem akar szürke buborék lenni, de színes buborék se, hanem egetostromló hullám, sziklákát-repesztő erő, mert hiszi, érzi, tudja, látja, hogy ő kicsoda...

Mindazáltal van szerencsém megjegyezni, hogy kicsinyes alanyi hangzatkáimat és hangulatkáimat az idő előrehaladottsága miatt beszünttettem.

Most érek, forrok, most rombolok, javítok, hordok márványt, ércet, kincseket, hogy építhessek. Készen, egészen, mosolyogva, éretten, fegyveresen akarok kipattanni a semmiségből – három év múlva! Addig nem lesz – ifjúság, Szerelem, pihenés, ficzkádozás. Addig – néma csend. Azután – élünk. Ha lehet, ha addig le nem roskadunk öregén, sóváran, betegen, örökre. Te nagy építő – Mester, engedd, hogy föltehessem az én «[...]» életem dómjára álmaim kupoláját. Ámen. Magának is ezt kívánja rajongó barátja

Juhász Gyula.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 10,5 × 17,0 cm nagyságú írólapon. 2 fólió, 2 beírt oldal. Másolat: Kosztolányiné 20,6 × 29,5 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 2 fólió, 2 beírt oldal. A verző jobb felső sarkába géppelve a címzett neve, a keltezés és a következő gépirásos megjegyzés: „Boríték nélküli levél.”

Lelőhely: MTAK Ms 4622/400. (autográf); MTAK Ms 4622/401. (másolat).

Közölve: MAGYAR 1937, 10. p.; BJKL, 27–28. p.; JGYL1, 18–19. p.

Szövegkritika

4–5 [BJKL] [JGYL1] virító [Téves olvasat.]

6 [BJKL] [JGYL1] boldog napjai [Téves olvasat.]

8 [BJKL] [JGYL1] új, – a közelgő – életviharokat – [Téves olvasat.]

23–24 [MAGYAR 1937] szeretetével reszket a sorokban [Téves olvasat.]

39–40 [MAGYAR 1937] [BJKL] [JGYL1] le nem szakadunk öregén, [Téves olvasat.]

40–41 [MAGYAR 1937] [BJKL] [JGYL1] építő Mester, [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Már jó ideje Szentesen vagyok: JGY anyai nagybátyja és egyben keresztapja, Kálló Gyula, az Ármentesítő Társulat igazgató főmérnöke 1900-tól Szentesen élt. A fiatal JGY és testvérei gyakran töltötték az iskolai szünidőket nála. Kálló ekkoriban – JGY egyetemi éve alatt – anyagilag is támogatta keresztfiát tanulmányai elvégzésében.

Tusculanumban: Tusculum itáliai város Rómától délre, Latiumban, mai neve: Frascati. Itt volt Marcus Tullius Cicero egyik kedvelt villája. A település neve az utókor tudatában részben az elvonult pihenéssel, részben – Cicero *Tusculanae disputationes* című munkája, Vekerdi József fordításában: *Tusculumi eszmecsere* révén – az elmélyült etikai gondolkodással kapcsolódott össze.

franciául egyre jobban értek: ld. a 24. és 34. sz. leveleket.

Poussin: Nicolas Poussin: francia festő, az úgynevezett heroikus tájkép megteremtője.

Rafaél: Raffaello Santi: olasz festő és építész.

Rubens: Peter Paul Rubens: flamand festő.

palesztrájára: birkózóiskola, küzdőtér (gör.). A szó, fogalom átvitt értelemben is használatos.

A székely népballadáról: ezen a címen szakdolgozatot nem írt, ld. még BJKL, 251. p.

két verset is irtam: Belia György valószínűsítése szerint ezek közül lehettek: *Dal a rózsákról*, *Augusztus*, *Művészet*, *Herakles*, ld. JGYL1, 358. p.

mea maxima culpa: az én nagy vétkem (lat.).

Oláh Gábor Zalai s mások: JGY Oláh Gábornak július 10-én írt egy verses levelet, amelyre a fentiek szerint a címzett válaszolt is, de közöttük evvel a levelezésnek ebben az évben vége szakadt, vagy az ezt követő levelek elkallódtak; 1905-ös levelezésük vagy annak egy része azonban fennmaradt, ld. JGYL1, 11–12., 355. p. A Zalai által írt levelek közül néhány ismert, ld. BEÖTHY 1975.

episzolografi [!]: levélírási; görög eredetű, a magyarba a latin közvetítésével eljutott szó, helyesen: episztolográfia.

Kissjózsefi: Kiss József: költő, a *Nyugat* előtti modern irodalom egyik lapjának *A Hét*nek szerkesztője. A lapnak, amely a *Nyugat* előtt a modern irodalom meghatározó folyóirata volt, első száma 1890-ben jelent meg. Tudatosan a nagyvárossá fejlődő Budapest folyóirata akart lenni és a nagy magazinok, revük példáját követte. Sikerét mindenekelőtt szerkesztőjének, a korábban költőként népszerű Kiss József ügyes kompromisszumainak köszönhette, aki az európai és a hazai ízlésvilág közötti folyamatos kapcsolatokat fenntartotta. Nemcsak szépirodalmat közölt, hanem könnyed és szellemes stílusban kommentálta a társadalmi élet számtalan aktuális összetevőjét, a kiállításoktól a lakberendezési hírekig. JGY a „dadogás” szót a levél írásakor negatív értelemben használta, de ez nem zárta ki azt, hogy egy évvel később, 1905-ben ne írjon verset Kiss

Józsefnek – a címe is ez –, a sorstárshoz szóló, megértő rokonszeny jegyében. Ld. JGYÖV 1963, 77., 383–384. p.

tanyákra is kimegyek: a Szentes környéki tanyavilág földrajzi és etnográfiai érdekességei JGY verseibe is beszűrődtek, egy-egy kép, egy-egy hangulat formájában. JGY nyilván saját melankóliájának mását látta e tájban, s elképzelhető – az eredetileg írt egyes számból –, hogy vendéglátójának is volt tanyája a környéken.

legutóbbi leveléért: ld. a 34. sz. levelet.

a biblia tragikus szavai: utalás a Teremtés könyve közismert történetére, Babel tornyára (Ter 11,4.).

alanyi hangzatkaímat: verseket, Belia György valószínűsítése: JGYL1, 358. p.

Készen: JGY első kötete valóban három év múlva, 1907-ben jelent meg – bár ez nyilván csak a véletlen következménye volt. A görög–római mondavilágban Pallasz Athéné/Minerva ugrott elő (született) teljes fegyverzetben, dárdáját lóbálva (azaz készen) apja, Zeusz fejéből.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek
Szekszárd, 1904. augusztus 20.

Szegszárd, 1904, Szent István napja

Michael Babitius Desiderio Costolano salutem et dexteram!

Ez ünnepi és klasszikus írásomat illett talán nyelveden kezdeni, Propertius! Aki vad, és szőrös és alkalmasint sokistenhívő atyáinkat
5 görbe pásztorbottal ólokba hajtván először tette birkákká: annak van ma ünnepe; – de én másról beszélek!

Hogyan kezdjem? Ide kell írnom az örömet, amit levele okozott, kedves Euphorion! Mintha engem akart volna igazolni, s azt, amit multkor gondoltam Önre; – úgy-e?!

10 Miért nem írta meg neveit is a klasszikus auctoroknak, akikkel foglalkozik – φίλε Εὐφώριον!

*

A Ballatorhoz irt verse (lám! ugrás és rapszódia nélkül pár bekezdést sem tudok leírni; hogy lennék képes „nagyobb alkotásokra); [!] ez a vers, miután ki tudtam betűzni, nagyon tetszett nekem. Nem gondolva az öreg vulkánarcu Carduccival (hogy Mantegazza jelzőjével éljek): meglepett a sötét bibliai tartalom, a zenélő klasszikus köntösben (: a héberhez tényleg a tartalom illik, a göröghöz a forma). És ez a forma, amely a tartalmi-hangulatnak akár negatívója lehetne,
20 tényleg illetett oda, ahol a ballator dacát magasztaljuk az evangéliumi lemondás mellett.

(Csak zárójelben, s mellékesen jegyzem meg, a velemszületett közhelyes aprólékoskodásnál fogva, bár ön ezt utálja, hogy, bár a bibliai hanghoz illett a félmult, az egyforma valál halál hajolál zavarhat valakit. Igaz hogy ön nem ezen valaki számára ír. Viszont
25

zenei fület zavarhatnának a 3-ik strófa első két sorának végző hosszú:

„hadd vonja lábát, mint a sánta...”

<viszont> |azonban:| beismerem, hogy ha nem azon valaki szempontjából nézzük, az egész hangulat (juj) sötét hanyagságához így talán jobban is illik.)

Látja, mindannyian keressük az új formát és azt egy nagyon régi formában találtuk meg. Érezzük azt a szörnyű dallam untságot, amely elveszi kedvünket legszebb énekeinktől; hogy nem tudunk
35 új ruhát adni nekik.

„Kávém csak volna, – de elfogyott a cukrom” – (idézve megint saját versemet) – és cukor nélkül a kávé keserű! Cukrot, új ruhát kér az új ének, hogy ne kelljen a régi, émelegős („édesből lesz keserű”) jambusban döcögnie tovább

40 „előre, hátra,
miként a többi azt előtte járta” –

hogy megint Vojtinát idézzem. És visszakivánczik új ruháért, «ak» a klasszikusokhoz, akik ép annyira szerettek s tudtak öltözködni, mint meztelenkedni; édességért, mézért a régi méhkasokba,
45 ahol

fervet opus, redolentque thymo...

*

A klasszikusokhoz!

Soha, mint ma, nem volt igazabb a közmondás – már bizonyos méterekkel a tenger (nép-tenger) színe felett –: minden ut Rómába vezet! Néhány bizony a Vatikánba is, de remélem, több egészen másfelé és messzebb, talán a nyájas Hellasig
50

„hol kéken a Zeüs-lakta domb
hol zölden a nyájas sziget
felette lomb, alatta lomb”

(„Aranyt nem lehet eléggé idézni” – Riedl), hol „hősök családja, vig csoport áldoz toroz” vagy pedig harcol mig „az istenek heroszi serege a felhők csucsáról az ütközetbe ugrál” (ha már enyit idézek, hadd idézzek Leconte de Lisle-fordításomból is) – az aranyos felhők csucsáról, sok isten, az a fő, hogy nagyon sok isten.

Az istenek sokáig aludtak, de már ébrednek. Im, feltámadt a nagy Pán, a Színek Kedvelője, előre küldte ecsetes követét (Böcklin a neve) és megszólal újra hétcsövű furulyája; nem ama görög betüs Πāv ez, a nagy cethal, amely keletről jött és el akarta nyelni a világot, minden isteneivel együtt (nos elég nagy szája van hozzá) – nem: ez a kedves csintalan Faunus, a nymphakergető, aki nem marad messze a vidám mámor istenétől, Dionysostól, akár a vén Silenos, akinek igazán csak az orra hasonlít ahhoz a kiállhatatlan Sokrateshez... Lám, hisz már Dionysos is küldött követet ébredésétől, egy Antisokratest, egy fröhliche Wissenschaftlert, egy anti-hindust –

*

Óh feneketlen cethal, óh telhetetlen Minden Egy, óh sovány induk, kik ültök a száradt fa alatt a napon, hol aszulnak a ráncos fűgék (s nem piroslanak mint L. d. Lisle szeretné) – ott ültök egészen és a köldökötöket nézitek, |:mely mint egy kut:| barna bőrötök sivatagján kiálló medencecsontjaitok között – a köldökötöket [|] nézitek és nyavalyogva nyögtök „az élet semmiségéről és gyötrelméről” – mint meganyai macskapofájú Schopenhauer (Ön véleményemet kérte Schopenhauerről – ime!) –

Ébrednek az istenek; ébred nemsokára Aeolus is és elfű benneket, mert könyűek vagytok, mint száradt szalma. – Ébrednek az istenek; Pán hívei legyünk – de ne Pán-theisták; én a magam részéről polytheista vagyok –

*

Löttek... Csak lödözzetek, ünneplő juhait a vén pásztornak; – én nem ijedek meg; – ismerem én már a ti lovéseiteket. [|] Ünneplő lövések azok; vak lövések: a ti istenetek nem ugrik csatába. Ágyutok csak diótörő mozsár, és talán arra sem mindig alkalmas: nem minden diót könnyű ám feltörni. Bototok görbe pásztorbot; furulyátok nyavalyás fűzfa síp, és nem hétcsövű; seregetek birkanyáj. És ha lenének harcosaitok: a pásztorok hű harcosai: kutyák!

Fittyet hányok én minden pásztorodnak, monotheismus és monismus! akár koronásan vezeti ólakba szörőseit; akár fügefa alatt nézi a köldökét; akár cethal, akár Πāv, akár nyöszörgő macska, akár Schopenhauer, akár katedróján <[ez]> ju-biljomodik monistische-Studie-jét dadogó Häckel (echo: óh Ekel!) – én polytheista vagyok és polysta, és pogány! –

*

Aki ma filozófál, legyen tudományos és természettudományos. Félre hát, poézis. A fiziológia (minden mai bölcsesség alfája) amint én, laikus értem, azt tanítja, hogy a (spinózai, legtagabb értelemben vett) szellem első és egyetlen tudomása a különbség. Akár időben (= változás; minden érzet) – akár térben. Akár successiv, akár simultán. Először csak a második érzését érezheti; vagy ikreket. Hállyogal született lát-e bár feketét is? most vakult lát azt. Bizony: elseje és utolsója annak, amit érzünk, a különbség; s annak ami létezik, talán nem? A lét fogalma nem zárja-e magában a különbségét is? Ha egy volna csak, volna-e valami? a világ a kettőnél kezdődik: (így mondom én) s ha született, a világanya elsőszülöttei ikrek voltak.

(Látja, megkapja «mind» a hosszú levelet; most mindent ide irok, ami eszembe jut.)

Az egyetlen, amiről tudunk, a különbség – és mégis, hány század óta, és soha jobban mint ma azon fáradoz az emberi elme, hogy az azonosságot, minden dolognak rejtett azonosságát és egységét megtalálja. Sokratestől Buddháig – Krisztusig – mindenféle hangnemben, «a» teljes tagadásától a létnek és akaratnak (mely mindig különbséget akar): Nirvánától egész Häckel tudományos korlátoltságáig és

Spinóza vidám megnyugvásáig, |a Salamon prédikátortól Schopenhauerig!| a Bhagavad Gitától a rajongó Bóhmén vagy Ekkeharton át
 120 Tolsztoig, Schmittig – Bruno Willéig – Uristen! micsoda sor – ha
 <csupán> |:épen:| a különbség az egyetlen, amit biztosan tudunk,
 hogy lehet, hogy ennyi az Identitátsphilosóph? – Talán épen azért,
 mert különbségre s újra vágyik a lélek és nem szereti azt, amit biz-
 125 tosan tud; szeretné azt ami rejtett, sőt ami nem is létezik; különb-
 séget akar csinálni és harcot a filozófiában is; ezért kellett Herak-
 leitosra Sokratesnek következnie, a zsidó Sokratesnek; és ezért, ha
 |:mint:| Zangwill «mint» és Gábor Andor állítják – Heine szerint
 a világtörténet a zsidók és görögök harca – Heinének igaza van! –
 Mennyi ma a – zsidó!

130

*

Ugy-e, a Faust; lám, a Faust; megmondtam, a Faust! – Látja, ez <is,
 mint> |:is (mint:| manapság annyi más munka, Muther Richard
 becses Leonardo-Da-Vinci tanulmányától kezdve (mostanában ol-
 vastam) – egész Schmitt Jenőig és Leconte de <Lisle ig> |:Lisle ig>|
 135 – a görögök és zsidók harcáról énekel. Göthe ugyan kibékíti a har-
 cosokat, sőt összeházasítja, sőt összeolvasztja Euphorionban. Ma-
 ga Göthe azonban egy nagyfejű görög, egy Olympusi Zeüs, mint
 ahogy Heine nevezi, – akármennyire iparkodik is néha zsidónak
 tenni magát. Zsidónak teszi magát, mikor a Häckel–Wille cég által
 140 magasztalt spinózás verseket írja, <és darwinos előképeket>; – de
 ez csak olyan, mint mikor a képmutató tarka képeket mutatva azt
 állítaná, hogy ez mind egyszínű és egy. A nagy művész mindig tar-
 ka képeket mutat, és görög, és több szeme van a különbségre, mint
 az azonságra.

145 Igy Shaksperenek is. Igy Flaubertnek is. A nagy művészek szó-
 és formabőrsége csupa hiuság volna, ha nem ezen múlta. Mért nem
 elégszik meg Taine szerint is (Les Origines) a nagy művész azt mon-
 dani: fa; miért mondja meg többnyire azt is, hogy milyen fa? A ter-
 150 mészet legárnyalatosabb különbségeit is <megszemelik>; |:megsze-
 meli:| és ez még nem elég nekik: a természet végtelen variációit még

önhatalmulag is továbbvariálja: nem ezért tért-e át Shakspere utol-
 só műveiben a fantasztikusra; – s Shakspere ez esete nem áll egye-
 dül. – Evvel ítéletet is lehet mondani az orthodox realizmus felett.

Azonkívül minden grand-art egyik őstémája az emberi lélek örök
 155 vágya a különbségre, az újra, amely szintén a Természet kiapadha-
 tatlan variáció-ösztönének folytatódása. Ibsennek majdnem minden
 alakjában megtalálható ez, Baumeister Solnessben, Frau von meer-
 ben [|] épügy, mint a Frau von meer [|] leányában, és annak beteg
 gavallérjában, vagy a Vadkacsás öregben. Ez a főtéma a Madame
 160 Bovarynak is nagyon élesen kifejezve kivált az elején, a tostei idő-
 zésben; valamint a Léonhozi viszonyban; de az egészen áthúzódik.
 És mme [|] Bovary hangulata nem olyanforma e, mint Desdemonáé,
 mikor Othello elbeszélését hallgatja? –

A világ egy perpetuum mobile. Egy legyező, amely bomlik, ki-
 165 bomlik, egyre jobban – és ha nevet is Boromissza!

*

Mi jogom van nekem így filozofálni? Tudja, hogy nevetek magamon,
 aki ezeket az okos dolgokat egész komolyan ideírom, és Önön, aki
 olvassa, és akinek valószínűleg tetszik belőle egymás? – És mégis
 170 szeretném még megtoldani.

Most fejeztem be áttanulmányozását, (s nagyon lelkiismeretesen)
 Spinóza Etikájának. Ez az egyetlen olvasmány, amely mostanában
 el tudta foglalni engedetlen eszemet: s ez az egyetlen monista, aki-
 ről némileg különvéleményem van. De ezt mégis máskorra hagyom.

175 Bizonytalán jobban érdekli önt véleményem Leconte de Lisleről.
 Hát ez nagyon magas. Kedvvel hasonlítom őt Arany Jánoshoz. Látja
 azt is szívesen olvastam az Ön levelében, hogy az elbeszéléshez haj-
 lik; korunkban az «elbeszélő tehe» eposi szellem mintha kiszáradt
 volna. Alig van több nagy epikus – igazán epikus – mint ép Lecon-
 180 te és Arany – és Flaubert, aki formában szintén egészen elbeszélő,
 míg kortársai, ha sok regényt is írnak, majdnem mind lyrai v. drá-
 mai emberek. Persze meg kellene határoznom, mit értek epika, lyra,
 dráma alatt – de ez ide nem fér. Azt is elhagyom most, menyiben

185 hirdetője Lisle a görögök és zsidók harcának; majd máskor. Elég az hozzá, színarany művészetet találtam benne, hatalmasan felemelő hatással, bár talán kissé többször ismétli magát, mint Arany, s kevesebb érzéke a tömörségre. Már eleget fordítottam belőle; a Hialmar szive gyönyörű dolog –

190 Az én hangulatom mostanában igen rosz. Alkotási kedvem minimális, és régibb dolgaimtól anyira megundorodtam, hogy ki se mondhatom. Szégyellem és bánom az ostoba elbizakodást, amely eddig nevetségessé tett, fejemre hintek hamvat és öltök szörcsuhát. Vörösmarti Vén cigányát v. valamely Arany-verset szavalom éjfélkor és dühöngök önmagamra: ha én valaha ezt megközelíthetném!

195 – Irigykedem Zalaira, akinek legalább külső okai vannak arra, amit magamon ok nélkül észlelek. – Irjon, az isten áldja meg; múltkori levele egészen felhangolt és kedvet adott egy sonettre: milyen vigasztalás volna, ha én most valamit alkotni tudnék. – «[...]» De mindent félbehagyok!

200

Babics Mihály

Childe Haroldról legközelebb.

A verseket a magam írásával küldöm vissza, ne haragudjon. Igaz, még valamit akartam mondani a dekadensekről. Legközelebb.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás 10,5 × 33,8 és 10,5 × 17,4 cm nagyságú levélpapíron, 3 folió, 6 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Fond III/96/4.

Közölve: BJKL, 29–34. p., BML1, 94–100. p.

Szövegkritika

11–13 [BJKL] foglalkozik. [b] A *Ballatorhoz* [Téves olvasat.]

36 [BJKL] „Kávém sok volna, [Téves olvasat.]

37 [BJKL] Cukrot, újra – hát kér [Téves olvasat.] [BML1] Cukrot, újra – hát kér [Téves olvasat.]

46–48 [BJKL] thymo... a klasszikusokhoz! [Téves olvasat.]

73 [BML1] száraz [Téves olvasat.]

107 [BML1] különbséget [Téves olvasat.]

133 [BJKL] mostanáig [Téves olvasat.]

142 [BJKL] hogy egy mind, egyszínű [Téves olvasat.]

149–150 [BJKL] is megsemmisül; és [Téves olvasat.]

151 [BJKL] *is továbbvariálják*: nem azért tért-e [Téves olvasat.]

169 [BML1] aki elovassa, [Téves olvasat.]

175 [BJKL] Bizonyára [Téves olvasat.]

187 [BJKL] érzéke van a [Téves olvasat.]

201 [BML1] haroldjáról [Téves olvasat.]

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Michael Babitius: Babics Mihály üdvözlétét [küldi] és jobbát [nyújtja] Kosztolányi Dezsőnek! (lat.). A családnév az aláírás névalakjában szerepel; a klasszikus latinításnak az utókor által kanonizált ejtése szerint, az utolsó előtti mássalhangzó ejtése c, ld. Horatius. Az utolsó szó célzás a szent jobbra (dextera Sancti Stephani); BM épp Szent István napján írja a levelet. Első királyunk több helyen a tolla alá került, például e bekezdés második mondatában is.

Propertius: Sextus Propertius: római költő.

először tette birkákká: újabb utalás Szent István királyra.

levele: ld. a 32. sz. levelet.

Euphorion: ezt a nevet (Goethe után) BM adta korábban Kosztolányinak, ld. a 26. sz. levelet.

φιλε Εὐφοριον: phile Euphorion (gör.): kedves Euphorion, ld. a 32. sz. levelet.

A Ballatorhoz írt verse: helyesen: *A bal lator*, ezt (vagy ezt is) tartalmazta a 32. sz. levél.

Mantegazza: Paolo Mantegazza: olasz orvos, antropológus és fiziognómus. A szöveg hely azonosítására egy közvetett adatot sikerült találni. Cesare Lombroso *The Man of Genius* című, 1891-ben megjelent könyvében idézi Mantegazza *Physiognomy and Expression* című munkájának egy részletét: „Carducci’s face at certain moments, writes Mantegazza, is a veritable hurricane; lightnings dart from his eyes and his muscles tremble.” Magyarul: Carducci arca bizonyos pillanatokban, írja Mantegazza, valóságos orkán, villámok sütnék a szeméből, és izmai remegnek.

negatívója: tagadása (lat.).

„hadd vonja lábát, mint a sánta”: az idézet Arany János *Vojtina levelei öccséhez* című költeményében olvasható (2. sz. levél): „Ki jámbusokban ír, (kivált komoly / Verset) caesurát ne tegyen sehol; / Jámbust pedig csak ott ejtsen belé, / Hol semmikép el nem kerülheté: / Végül csupán hosszúkat tenni szebb, / Hadd vonja lábát, mint a sánta eb.”

„Kávém csak volna, – de elfogyott a cukrom,”: BM *Szalmacséplés* című versének első sorát idézi, saját datálása szerint 1904 júliusában írta, ld. KELEVÉZ 1998, 249. p.; RÓNA 2011, 214., 224. p.

„édesből lesz keserű”: Arany János *Ex tenebris* című verséből vett – kissé pontatlan – idézet. Helyesen: „Keserűből jön az édes, / Édesből a keserű; / Rekkenő nap nyugta kétes, / Szebb, borúra várt derű.”

„előre, hátra, / miként a többi azt előtte járta”: az idézet szintén Arany János *Vojtina levelei öccséhez* című költeményéből való (2. sz. levél): „A szép toborzó, a lengedező / Bizony, bizony még járatlan mező, / Versébe olyat aki tenni mer: / »Nincs benne mérték!« orditozni kell; / Sántítson ő is úgy; előre, hátra, / Mikép a többi azt előtte járta.”

fervet opus: idézet Publius Vergilius Maro *Georgica* című munkájának negyedik könyvéből: „lángol a munka, a méz balsamfüves illatot áraszt” (IV. 169., Lakatos István ford.).

„hol kéken”: az idézet Arany János *Ősszel* című versének harmadik szakaszából való, pontosan: „Ott kéken a Zeüs-lakta domb; / Itt zölden a nyájas sziget; / Fölötte lomb, alatta lomb, / Árnyas berek, zengő liget”.

Riedl: Riedl Frigyes: irodalomtörténész, KD becsült tanára a budapesti egyetemen. KD 1905. november 2-i, 109. sz. levelében írt róla Babits Mihálynak. Riedl *Arany János* című munkája 1887-ben jelent meg; a BM által idézett véleménye valószínűleg az egyik előadásán elhangzott, esetleg több alkalommal ismételt mondása, ld. BML1, 438. p.

„hősök családja, vig csoport áldoz toroz”: Arany János *Ősszel* című versének 4. szakasza kezdődik így, teljes egészében: „Füst koronáz erdőt, bokort, / Vendégies hívójelű; / Hősök családja, vig csoport, / Áldoz, toroz máglyák körül.”

Leconte de Lisle-fordításomból: az idézet Leconte de Lisle *Homéri csata* című verséből való, BM saját fordításában. A vonatkozó rész így szól: „Zeüs arany padlaján, dühösen fölszöke / és im, az istenek héroszi serege / a felhők csucsiról az ütközetbe ugrál.” BABITS 1981, 268–269. p. A verset *Homéri harc* címmel KD is lefordította, ld. a 18. sz. levelet.

Böcklin a neve: Arnold Böcklin: svájci festő. *Pán a nádasban* (1857) című képe több magyar festőre is inspirálóan hatott; ez a festmény s Böcklin más mitológiai témájú munkái BM néhány novellájának részleges kiindulópontjai lettek. Ld. még GELLÉR 2005; BUDA 2006.

ama görög betűs Πav ez: helyesen Πáv, a görög mitológiában a pásztorok kecskeszarvú, kecskelábú és kecskeferkú, erőszakos, ijesztgetős istene.

a nagy cethal: a cet a keresztény állatszimbolika szerint a démonokat és ördögöket jelképezi.

Faunus: Faun, a római mitológiában az állatvilág istene, a görög Pánnal azonosították, de vele szemben segítőkész és pártfogó.

Dionysostól: Dionüszosz, a görög mitológiában a bor és a mámor istene.

Silenos: Dionüszosz tanítómestere.

Sokrateshez: Szókratész: görög filozófus. JGY nem sokkal később keletkezett *Szokratesz*. A „Görög szonettek”-ből című versében ezt írta: „Az apja szobrász volt.

Ő maga gyöngé, / Az orra tömpe és a karja lankadt, / Iromba kőn ő nem vesz diadalmat, / Márvány helyett tán suta karja törne!” Ld. JGYÖV1, 91., 389. p.

egy Antisokrates: Nietzsche.

egy fröhliche Wissenschaftler: egy vidám tudóst (ném.); utalás Nietzsche 1882-ben írt, *Die fröhliche Wissenschaft (A vidám tudomány)* című munkájára.

L. d. Lisle: Leconte de Lisle; nem sikerült azonosítani, mely versében szerepel a kép. **macskapofáju:** utalás Mantegazza „jelzőire”.

Aeolus: a görög mitológiában a szél istene.

Pán-theisták: szójáték: utalás a panteizmust, az Istent a természettel (világgal) azonosító filozófiai irányzat követőire, valamint a néhány sorral előbb említett görög betűs Πav-ra.

Csak lődözetek: a vén pásztor: Szent István. A lődözés a Szent István-napi ünneplők zaja.

monotheismus: egyistenhit (gör.-lat.).

monismus: minden létezőt egyetlen alapelve visszavezető filozófiai elmélet (lat.).

Häckel: Ernst Heinrich Philipp August Haeckel: német zoológus és filozófus, 47 évig – 1862 és 1909 közt – a jénai egyetem tanára. 1905-ben jelent meg a modern természettudomány eredményeit átfogóan ismertető, *Világproblémák* című könyve. Darwin tanait egyetemes világmagyarázattá akarta tenni (erre szolgáltak a BM által említett úgynevezett monista tanulmányok); a materialista eszmék terjesztésére 1906-ban megalapította a Német Monista Egyletet.

echo: visszhang (gör.).

Ekel: undor, utálat (ném.).

polytheista: sokistenhívó (gör.-lat.).

polysta: A levélíró szóalkotása, értelme csak körülírással adható vissza, egyik jelentésrétege a sokféle, más rétegeit a levél egyes részletei magyarázzák.

successiv: egymásra következő, egyidejű (lat.).

Salamon prédikátortól: a bibliai Dávid fia, Jeruzsálem királya; Salamon könyve az Ótestamentum része.

Böhmén: Jakob Böhme: német protestáns misztikus filozófus.

Ekkeharton: Eckhart mester: német újplatonista misztikus filozófus.

Schmittig: Schmitt Jenő.

Identitátsphilosoph: azonosságfilozófia (ném.), szembeállítva a bekezdés elején és más helyein is említett különbséggel.

Herakleitosra: Epheszoszi Hérakleitosz, görög preszókratikus filozófus.

Zangwill: Israel Zangwill: angol író, drámaíró, humorista. Magyarországon is népszerű szerző volt.

Gábor Andor: Gábor Andor: költő, újságíró, műfordító. Sem BM, sem KD nem kedvelték az általa művelt, inkább szórakoztató, a poénra és a tetszésre kihegyezett, nem pedig gondolkodtató, esztétikai élményt adó irodalmat, amit viszont ők ketten – kimondva-kimondatlanul – saját munkásságuk fontos összetevőjeként gyakoroltak és értékelték. Az évek múlásával az ellenérzések, bár nem manifestálódtak, mégis elmélyültek, s a tanácsköztársaság bukása után Gábor

Andor részéről – aki Bécsbe menekült – jogos és jogtalan, önvizsgálat nélküli, politikai ellentétek által is motivált támadásokat váltott ki Babits Mihállyal és főként Kosztolányi Dezsővel szemben.

Mennyi ma a – zsidó! BM e – Veres András szerint ironikus – általánosításának két közvetlen oka volt; egyfelől az előző bekezdés végén felsorolt három utolsó név viselőjének származása, másfelől a kiegyezés utáni hazai emancipáció következtében a különféle foglalkozási pályákon és ágakban általában a zsidó származásúak számának ugrásszerű növekedése. Az 1867 utáni lehetőségekkel élő, kezdetben a kereskedelemre, vállalkozásra és földbérletre életstratégiát építő zsidó elit második generációja főként bizonyos értelmiségi pályák felé törekedett, azokban is megváltoztatva a korábbi, hosszú idő alatt megszilárdult viszonyokat, kapcsolatokat, előrejutási lehetőségeket. Mindehhez hozzájárult az Oroszország felől nagy számban érkező, Magyarországot többnyire csak közbelső állomásnak tekintő, kulturális, vallási és gazdasági szempontból az itthoni zsidóságtól különböző bevándorlók nagy száma is. E váratlanság és gyorsaság, az eltérő kulturális, életmód- és életvezetési gyakorlat, valamint a személyes megnyilvánulási különbségek fokozatosság nélküli, vagyis a kölcsönös elfogadást lehetlenné tevő jelentkezése a magyarországi társadalmat (nem csak a magyar anyanyelvűeket) felkészületlenül érte, s részben védekező, részben inkompetens reakciókat váltott ki.

Muther Richard: Richard Muther: német művészettörténész és kritikus; 1895-től a breslaui (boroszlói) egyetem művészettörténet-professzora volt. 1899–1902 közt jelent meg fő műve, az ötkötetes *Geschichte der Malerei (A festőművészet története)*. Leonardórol önálló kismonográfiát jelentetett meg.

Göthe: Johann Wolfgang von Goethe.

Häckel-Wille cég: a nevek alkalmi összekapcsolása a levélíró mondanivalójának alátámasztására szolgál, Bruno Willéról ld. a 18. sz. levelet.

Taine: Hyppolite-Adolphe Taine: francia irodalomtörténész, filozófus, történetíró, a francia naturalizmus és a szociológiai pozitivizmus támogatója. A *Les Origines de la France contemporaine (A jelenkori Franciaország alakulása)* az utolsó, háromkötetes, befejezetlen munkája, melyet 1875–1893 között írt.

Shakspeare utolsó műveiben: *A vihar* és a *Téli rege*.

Baumeister Solnessben: Solness építómester (ném.), Ibsen 1892-ben írt darabját is német fordításban olvasták.

Frau von meerben [!]: A tenger asszonya (ném.); Ibsen 1888-ban írt darabjának, *A tenger vonzásának* (melyet *A tenger asszonya* címváltozáttal is játszottak) női főszereplője, Ellida Wangel.

Frau von meer [!] leányában: az asszony fiatalabb nevelt lánya, Bollette.

annak beteg gavallérjában: Hans Lyngstrand, aki vézna, beteges külsejű fiatalember.

a Vadkacsás öregben: az öreg Ekdal, Ibsen *Vadkacsa* című darabjának (1884) szereplője.

Ez a főtémája a Madame Bovarynak is: Charles és Emma Bovary a házasságkötés után Tostes-ba költözik, a férj házába. A faluban Charles orvos lesz, Bovaryné pedig csömörlötten él a sivár környezetben.

Léonhozi viszonyban: Emma Bovary második szeretője Léon Dupuis volt.

Othello: Shakespeare tragédiájának címszereplője; Desdemona Othello felesége volt.

Boromissza: Boromisza Jenő: a hallgatói névjegyzékben keresztneve: Gyula. Az 1903–1904-es tanévben kezdte az egyetemet, magyar–latin szakos hallgató volt. Később tanár lett, fordító, több cikket is írt Arany Jánosról, lejegyezte és kiadta Gyulai Pál egyetemi előadásait, majd verseskötete is megjelent (*Álomesküvő*, Szentes, 1912). 1907-től 1919-ig vidéki városokban tanított; róla Kosztolányiné ezt írta: „A józsefvárosi diáklakásban is mindennapos volt [...] egy Boromissza nevű fiatal bölcse, akit egy éjjel Dide, amikor hazatért a lakására – bemutatkozásul –, saját ágyában fekvé talált. Addig a színét se látta, hírét se hallotta. Ez a Boromissza mezítláb járt az utcán, és elmésen, mulattatóan apostolkodott”. Ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 145. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1990, 122–123. p. KD őt mintázta meg *Apostol* című cikkében is.

Spinóza Etikájának: Baruch Spinoza 1665-ben írt fő műve.

Hjalmar szive: a verset KD is lefordította, ld. KOSZTOLÁNYI 1906g.

külső okai vannak: ld. RÓNA 2011, 225. p.

A verseket: feltehetően azokat, amelyeket KD elküldött neki, s amelyek közül csak *A bal lator* című ismert.

Childe Haroldról: ld. az 52. sz. levelet.

a dekadensekről: KD véleményét róluk ld. a 32. sz. levélben.

37.

Zalai Béla – Kosztolányi Dezsőnek
[Debrecen, 1904. augusztus 13–22. között]

Kedves Kosztolányi,

 ilyen görbeszájú bácsika ül mellettem (szin: laboratorium), a ki hülye, dadogó, és a kit Neumann Elza memoriáját illető indiscret kérdésekkel ostromol. Ha tehát görbeszájú mód, hülyén és dadogón
5 irok, azt a fent rajzolt monsieurnek kell tulajdonítani.

Et nunc – becsülöm magát anynyira, Kosztolányi, hogy egy bötűt se hiszek a leveléből.

Egész egyszerűen tudom, hogy Kosztolányi Dezső Szabadkán is Kosztolányi Dezső, a ki cogitat, est, műfordit, és a ki, lévén szegény
10 poéta, a hangulatát készpénznek veszi és elhiteti magával, hogy Kosztolányi Dezső kisebb, mint volt, mert, a kik Gesellschaft-leistoltak neki, azoktól meg-Szabad-ult(ka).

Kosztolányi Dezső (a kit ezután rövidség kedvéért K. D. vel fogok jelölni,) tehát K. D! Ugyanilyen pokoli rosszul éreztem magam, most
15 három éve. Épenúgy éheztem, mint most maga, a gondolatokban való társas kéjteljesre, arra a finom jószágra, a kis idea-embryóra, a mit úgy dobunk oda egyikünk a másiknak, és a mi dobás közben, mint meganynyi kis Proteus, ezer képet ölt a levegőben röptiben, és a minek a színeváltozása érdekes. De az egyedüllét, az egyfor-
20 ma. Az egységes marad, mert a compagnon nem változik, és most csak arról van szó, hogy ezt a compagnont türelemmel, a számarak, birkák és a nagyemberek közös erényével hallgassuk. Zarathustra kilencz évig élt a pusztában, és nem «szállt» szűnt meg örülni az ő szellemének.

25 A hülyét kieresztették és mintha az agyamról is leszaladt volna valami nyomás féle. Kezdem számárságnak tartani, a mit irtam, kezdem lerugni a lábamról a kothurnust, és kezdem belátni, hogy csakugyan unalmas lehet ott magának mindenki nélkül. Das Ich

setzt sich selbst – aber nicht sich selbst (maga magának – német stylusom fogyatékos).

Egy szóval tehát, ebben a pillanatban tökéletesen értem magát K. D. A hülye kiment – a N. kiment – egyedül vagyok, óh – számár vagyok.

Nézzé Kosztolányi, a nagy egyedüllétek nélkül fenét se érne e kis
35 lét. Argumentacio nincs.

Okos levél – olyan nincs. Három hét óta én meg rémesen nem vagyok egyedül, hanem csónakázom, sétálok, [!] és nyugodtan hagyom a fejem begyepesedni. Nem is kezdek okos dologba. Eme sivár levél után majd irok másikat később.

Üdvözli
Zalai Béla

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 22,2×28,5 cm nagyságú levélpapíron. 1 fólió, 2 beírt oldal.

Másolat: Kosztolányiné 20,6×29,5 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 2 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 4625/279. (autográf); MTAK Ms 4625/280. (másolat).

Közölve: BEÖTHY 1975a, 7–8. p.

Megjegyzések

A datálás alapja: a fentivel együtt három olyan levelet ismerünk, melyet Zalai Béla Debrecenből írt Kosztolányinak. A másik kettő keltezését tisztáztuk: a 31. sz. levél 1904. július 24. és augusztus 2. között, a 33. sz. 1904. augusztus 2–13. között íródott. A fenti levél végén ez áll: „Három hét óta én meg rémesen nem vagyok egyedül, hanem csónakázom, sétálok, [!] és nyugodtan hagyom a fejem begyepesedni.” A 31. sz. levél így kezdődik: „hazakerültem fatornyos hazamba.” – ha az első levél időpontjához három hetet hozzászámolunk, augusztus közepi-végi dátumot kapunk; legkorábbi lehetséges időpontja augusztus 13., legkésőbbi augusztus 22. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Neumann Elza: Zalai Béla szerelme, akit 1905. október 12-én feleségül is vett. Két gyerekük született. E levél megírásakor végzős bölcsészhallgató volt a budapesti egyetemen. A *Virágfakadás* és az *Egyetemi Lapok* munkatársa. Ritoók Emma baráti köréhez tartozott, erről ld. LÉNGYEL 1992, 248–250. p.

Et nunc: most pedig (lat.).

leveléből: KD Zalai Bélának írt leveleit nem ismerjük.

cogitat, est, műfordít: Descartes szállóigéjét – „Cogito ergo sum” – felhasználva alkotta Zalai: gondolkodik, van, műfordít.

Gesellschaft-leistoltak: társaságában voltak (ném.).

Proteus: Poszeidón tengeristen és Naida nimfa fia, sokféle alakot volt képes felvenni.

compagnon: társ (fr.).

Zarathustra kilencz évig élt a pusztában: Zarathusztra, perzsa próféta és vallásalapító alakját használta fel Nietzsche filozófiai gondolatainak közvetítésére. Nietzsche-nél Zarathustra tíz évre ment fel a hegyekre.

kothurnust: ógörög színpadi cipőt.

Das Ich setzt sich selbst – aber nicht sich selbst: az én önmagát tételezi – de nem önmagának (ném.).

N.: Neumann Elza.

Argumentacio: érvelés (lat.).

38.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
Szabadka, 1904. augusztus 24.

Szabadka. 1904. aug. 24.

Kedves barátom!

Ezt a levelet, mint láthatja, nem Propertius, Priapus vagy más ily úr ünnepén írom, hanem azon a napon, melyen Szegszárdot „óriás lelkesedés”sel, epochális felkiáltással rendezett tanácsú várossá kiáltották ki. <Ámbár> |:S ámbár:| kissé gyöngé a fantáziám annak elképzelésére mi szülte ez „óriási lelkesedés”t Szegszárd 14.259 lakosának becsületes keblében s így az önében is, teljes szívvvel és hasonló „óriási lelkesedés”sel veszem tudomásul a megnyugtató hirt, rendezett tanácsú városban lakó barátom! Legkevesebb okom sincs gunyolódni, vagy mosolyogni az önök lázán, de a könnyem <kicsordult> |:csordult ki:| nevettemben, mikor elképzeltem, hogy Ön a nietzschei poéta feszülő szívvvel hallgatta a városi bizottság jelentését s titokban büszkén feszített végig Szegszárd kövezetlen útjain, reményben úszó szemekkel nézegetve szülő városának haladó építkezéseit s fogai között olyan formát [!] sziszegve, hogy lassan, lassan, majd csak mi is megyünk valamire. Másrésztől azonban el is komolyodtam a hír olvastán s eszembe jutott, hogy önnek irnom kellene. Zalaival izgatottan tárgyaltunk magáról, |:mert:| az adresse úgy azt a gyanút provocálta benne, hogy én Önt magam részére akarom kisajátítani. Láthatja, hogy így azon idő alatt is, míg szünetel közöttünk a levélváltás, ön állandóan foglalkoztatja képzeletünket s ébren tartja a mocskos és nemes féltékenységet, mely minden jó és rossz szülője. Ön sakkfigura, a kitől örökös sakkunk van; nem nyárspolgári bátya, könnyed futó, hanem elegans vezér, a ki mindenhová mehet s úgy járkal ez élet sakktábláján, mintha nem is lenne ütőfigura. Ön azonban ütőfigura, sőt érdekes figura is, de semmi esetre sem báb.

Kedves pogány barátom, ne várja, hogy érdemlegesen reflektáljak arra a sok jóra és szépre, melyet utolsó levelében feltálat. Jól esett hallanom az ön ajkairól a burkolatlan lelkesedés beszédét, az életért való nagy lelkesülését, melyet minden valamire való embernek kell érezni, ki a XX. században él. Előbb utóbb mindnyájan megunjuk a pántalan és pánttalan életet. Eldobjuk azt a váz-gondolatokat, [!] melyeket az indusoktól loptunk s elzarándokolunk a castali forráshoz, mint az én Haroldom s belátjuk, hogy ennek itt nincs jogosultsága, hogy a hallgatás nem csak semmi és negatív, hanem pozitív is: erkölcstelen. Én is a görög korszakomat élem, de másképen, mint ön. Bele akarok nyúlni az életbe és tenni akarok sokat (ne nevéssen ki) az emberiségért. Tagadom a hazugságot s nem szégyenlem azt a banalitást sem, hogy káromkodom éjjel nappal az istenre, s imádom az embert. Fűnek-fának beszélek az atheismus magasztosságáról s ha bálványt kell magamnak választani hús-vér istent imádok: az embert, a mindentudó embert. Olvasom az isteni Aischylost, kivel Euphorion nevemnél fogva, ó irodalmi keresztapám és apám, több tekintetben közel rokonságban vagyok s belemerülök Leconte de Lisle Oresteidájába, melyet már fordítok is.

Ebben egyek vagyunk, nem értem azonban azt, a mit a színekről mondott nekem. A realismussal nem tudnék oly gyorsan végezni, mint ön, ki oly sommásan küldi pokolba. Ha festésről beszélünk nem igen találóan húzzuk a színes emberekhez Shakespearet és Flaubertet. Valószínűleg ön sem a külsőségeket vette tekintetbe, mikor az anti-zsidókhoz írta neveiket. A fa csak legyen fa és ne más; az ég csak legyen kék s ez elég. De nem folytatom tovább, mert nagyon jól tudom, hogy gondolkozásának e nietzsche-hatásos fordulója inkább philosophiai, mint par excellence aesthetikai, aztán meg az is meglehet, hogy az ez iránt érzett ellenszenv a régi gondolatok maradványa bennem, «melyeket» <melyek alól> |:melyektől:| még nem tudtam magamat teljesen emancipálni.

Talán ezért is szeretem még Schopenhauert is, kit most minden-nél nagyobbra tartok. Az akaratról szóló cikkelye remekmű. Nagyon gyöngye az az érvük, hogy az ő philosophiája ötletes, rabsodikus, [!] hogy a gondolatvilágának összekapcsoló pántja és mestergerendája

ügyesen odasinkófázott valami. Hány gondolkozó még ezt sem tudta meg tenni. Hány-nál bántja a szememet a durva ácsolás nyoma! Minden nagy embernek szüksége van kisebb és nagyobb csalásra; Napoleonnak államcsinye van, Schopenhauernek – akaratscinye. Mit ér a természettudományos philosophálás, mikor ő egy pillanat alatt többet lát, mint az önök alapos, (jó részt német) pedantsai. A maga rajongó Böhmeje, a ki keresztnevének Jakabnak hivatott, <mikor> e Böhme is csak lázas töredékeket adott s evvel nagyon sokat «tett. Most olv» <tett. De> |:tett; de:| míg «ez» ő ihletése pillanatában <ő> egy cinktálra nézett, addig az én Schopenhauerem szemében a rejtelmes égbolt csodája tükröződött. Schopenhauer lehetett képzelgő, macskapofájú és charlatán, de ügyesen csalt: nagy philosoph volt.

De egy szónak is száz a vége, illő már, hogy rátérlek [!] költészet-mesterségemre. Nagyon örvendtem, mikor Leconte de Lisle-ről szóló nézeteit olvastam. Örülök, hogy megszerette s vigasztalhatatlan leszek, ha műfordításait mind el nem küldi mihamarabb. E francia poéta azonban Radó szerint s én szerintem is, inkább lírikus, mint epikus. Azok az apró 6–7 szakos darabok, melyek talán az ön szemét elkerülték (Les elephants, Le vent froid..., Le noir panthère, stb) az objektiv «lirába» lírához tartoznak s ő ebben a legkiválóbb; sőt az epikus költeményeiben is mindég a lírikus nyelve csillog. Ha már Leconte de Lisle-ről írok azt is megemlítem, hogy Oresteidája bámulatos alkotás. Nem trilogia, mint Aischylosé, csak két részből áll. Oresztes komplikált lelkét gyönyörűen tradálja. A harmadik <rész elsorvad [?]> |:részt azonban:| az emlékek eumenidákká való változását, elhagyja s |:a végén:| a pessimista búkedvével egy csöngő dissonantiát üt meg: Horreur, horreur! A Kr. e. I században élő görög poeta meg tudta oldani az anyagiilkos lélektani problémáját, a XIX. században élő Leconte már nem. (Korunkban vannak még mélyebb költők is, – neveket nem említek – kiknek annyira bonyolult az ily probléma, hogy egyáltalában még az első s a második részt sem írják meg. Ezek a legmélyebbek.) Máskülönben élénken foglalkoztat az a gondolat, hogy a dán királyfit s Oresztest egy értekezésben összehasonlítsam. Mit szól hozzá?

A <verseim> |:verseimre tett:| nyelvi megjegyzéseivel nem érték egyet. Nézetem szerint a magyar félmult nem csak <használandó,> 100 |:használandó,| de használandó is, mert gazdagságot és változatos-ságot ad a stilnek. Arany János sem riadt tőle vissza, nekünk is ép oly jó szolgálatot tesz, mint neki. Igaza van, hogy én nem a finyás orruáknak írok.

Irjon barátom még néhányszor, mielőtt találkozánk. Látja, hogy 105 kedvvel firkálgatok s örömmel válaszolok önnek tehetségem szerint. Beszéljen az olvasmányairól s írja meg, hol tölti a következő szemesztereket, mikor megy Bpestre. Az idén visszavonhatatlanul Lipcsébe utazom.

Hogy rövidesen beszámoljak olvasmányaimról, megjegyzem, 110 hogy Pascal Pensées-jét forgatom, Byront nagyon szeretem s újra és újra Ibsent cultiválom. Ha modern költőről lehet szó csak őt említhetjük. (Peer Gynt, Solness mester, Hedda Gaber, [!] Nora) [!] A Rouge et noirba most kezdek bele. Carlyle Sartor resartusán csu-rognak a könnyeim s azt hiszem ez a legtöbbet érő dolga a „Hő-sők”-ön kívül. De mindezek az olvasmányok mellékesek Shakespea-re mellett, kit |:most:| nem az ifjanc diák újságvágyával, de az érett ember határtalan becsülésével újraolvasok. Barátom, Shakespeare! Csak Shakespeare és ezerszer az. Hamlet, mindég Hamlet, a jó, a nagy ember, kinél külön emberideált még költő nem rajzolt. Aztán 120 Lear, kiből az emberiség szenvedése ordít. Szeretem Shakespearet örületesen. Úgy a hogy Beethoven kétségbeesett adagióját, vagy a hogy az oroszánorditást (a budapesti állatkertben.)

De elég. Isten önnel. (Még is kár atheistának lenni s az „isten” szó kiküszöbölésére törni. Látja mily jó [!] hangzik e köszöntés) [!] Irjon. 125 Tudassa új, pesti lakását s küldje el «műfordítását,» műfordításait, mert csak october elején megyek fel Budapestre, helyesebben csak átutazom. Bármédig is maradok ottan meglátogatom Önt, mert nem maradhatok ott oly rövid ideig, hogy hosszú ne volna arra, hogy ne látogassam meg.

130 Még egyszer, istenönnel [!]
Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 10,6×35,0 cm nagyságú kutyanyelven, 2 fólió, 4 beírt oldal. Mindkét kéziratlap kettészakadva.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3×30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításai, 4 fólió, 4 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 3 fólió, 3 beírt oldal. Több részlete ceruzairású zárójelben.

Másolat 3: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának lila indigós másodpéldánya, ceruzairású javításokkal és közlési utasításokkal.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/12. (autográf); MTAK Ms 4621/13. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/47–49. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/4–6. (másolat 3).

Közlve: BABITS 1936b, 404–405. p. (részben); KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 119–121. p. (részben); BJKL, 34–38. p.; KDLN, 35–38. p.; BML1, 101–105. p.

Szöveggkritika

1 [BABITS 1936b] aug. 4. [Téves olvasat.]

2–27 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [Hiányos a közlés.]

3–97 [BABITS 1936b] [Nem szerepel a közlésben.]

7 [BML1] Szegzárd [Téves olvasat.]

20 [BJKL] Önt a magam [Téves olvasat.]

26 [BJKL] [KDLN] [BML1] járkál az élet [Téves olvasat.]

35 [BML1] sincs [Téves olvasat.]

36–37 [BML1] positiv és: erkölcstelen [Téves olvasat.]

37 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] másképp, [Téves olvasat.]

43 [BJKL] mindent tudó [Téves olvasat.]

44 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] ó-irodalmi [BJKL] [KDLN] óirodalmi [Téves olvasat.]

49 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] pokolba. A festésről [Téves olvasat.]

52 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] „az antizsidók” írta, neveiket. [Téves olvasat.]

54 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] gondolkozásának Nietzsche-hatásos [Téves olvasat.]

[BML1] gondolkozásának [Téves olvasat.]

55–56 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] aztán még az [Téves olvasat.]

57 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] melytől [Téves olvasat.]

60 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] cikke [Téves olvasat.]

61 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] gyöngé az érvük, [Téves olvasat.]

64 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] szemünket [Téves olvasat.] [KDLN] szemet [Téves olvasat.]

72 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] cintálra [Téves olvasat.]

81–82 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] melyek az ön szemét talán elkerülték [Téves olvasat.]

98 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] versemre [Téves olvasat.]

113–114 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] Resartusán könnyeim csurognak s [Téves olvasat.]

124 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] hangzik a köszöntés. [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A Másolat 2 zárójelben lévő szövegrészei: [65–66 Minden nagy → akaratscinye.], [116–122 Shakespeare! → állatkertben.]) A Másolat 3 egyes sorai mellett kérdőjel látható, a [63–97 Hány gondolkozó → Mit szól hozzá?] szövegrész áthúзва, a levél ezt követő része függőleges vonallal jelölve. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Propertius: BM nevezte így Kosztolányit előző levelében.

Priapus: a nyájak, a kertek és a termékenység istene a római mitológiában. Említése a Babits-levélben megidézett Szent István ünnepét köszöntő nyájjal hozható összefüggésbe.

epochális: korszakalkotó, nagy fontosságú (gör.-lat.).

rendezett tanácsú város: bár Szekszárd 1799-től volt Tolna vármegye székhelye, csak 1904. augusztus 24-én született meg a határozat, hogy a korábbi mezőváros, majd nagyközség megkapja a rendezett tanácsú város státuszt (mely azonban még később, 1905. június 17-én lépett életbe). KD a lapokban olvashatott az eseményről; s nyilvánvalóan valamelyik tudósításból idézi az „óriási lelkesedés” kifejezést.

adresse ügy: ld. a 29. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét.

Eldobjuk azt a váz-gondolatokat [!]: ezzel zárult le KD Buddha-kultusza; kezdetét ld. a 15. sz. levélben.

a castali forráshoz: a Parnasszus hegyén, Görögországban található; vize költők ihletét segíti.

belemerülök Leconte de Lisle Oresteidájába: készülő fordításáról korábban Juhász Gyulának is beszámolt, ld. a 34. sz. levelet, a kézirat – ha el is készült – elkallódott.

a színekről mondott nekem: a 36. sz. levélben kimondottan a színekről nincs szó, igaz BM Kosztolányit a Színek Kedvelőjének nevezte.

A realismussal: ld. a 36. és 40. sz. leveleket.

Az akaratról szóló cikkelye: KD *Az olvasó nevelése* című írásában (1933) vallott saját fiatalkori olvasmányairól, itt egy Bánóczi József fordította Schopenhauer-kötetre utal, ld. SCHOPENHAUER 1882, s feltehetően volt frissebb olvasmányélménye is: SCHOPENHAUER 1903.

Napoleonnak államcsinye van: Bonaparte Napóleon: francia államférfi, tábornok; 1799. november 9-én szétkergette az Ötszázak Tanácsát és megalapította a Konzulátust, KD erre célzott. Később császárrá koronáztatta magát.

Horreur, horreur!: borzadály, iszonyat (fr.).

Radó szerint: Radó Antal már említett műfordítás-gyűjteményében ezt írja Leconte de Lisle-ről: „az élő francia költők legnagyobbika”; ld. a 18. sz. levelet.

egy értekezésben összehasonlítsam: a jelzett munka nem ismert, talán csak terv maradt.

Lipcsébe utazom: KD külföldön akart tanulni, Lipcse mellett még a grazi és a müncheni egyetem is felmerült, végül két félévet a bécsi egyetemen töltött.

Pascal Pensées-jét: Blaise Pascal: francia matematikus, fizikus, vallásfilozófus. Legjelentősebb munkája a *Pensées (Gondolatok)* című, rövid aforizmákból álló nagy mű, amelyet már nem tudott befejezni, részleteit halála után, 1670-ben adták ki. KD talán az éppen akkor megjelent háromkötetes új kiadást forgatta.

Peer Gynt [...] **Nora:** Ibsen drámái: a *Peer Gynt* 1867-ben, a *Solness építőmester* 1892-ben, a *Hedda Gabler* 1890-ben, a *Nóra* 1879-ben jelent meg. (Utóbbi címváltozata: *Babaház*.)

Carlyle Sartor resartusán: Carlyle művét éppen BM ajánlotta KD figyelmébe, ld. a 26. sz. levelet.

a „Hősök”-ön: az először 1841-ben megjelent *On Heroes and Hero Worship and the Heroic in History (Hősökről, a hősök tiszteletéről és a hősiességről a történelemben)* című munka magyarul *Hősökről* címmel látott napvilágot (a *Gyéánt-nyaklánc*-cal egy kötetben) 1900-ban, Végh Arthur fordításában.

Beethoven kétségbeesett adagióját: KD valószínűleg Beethoven *Eroica* néven is ismert 3. szimfóniájának második tételére (*Marcia funebre. Adagio assai*) utal. Pár évvel korábban, 1900. október 26-án mint meghatározó élményt jegyezte fel naplójába: „Szomorú nap ez a gimnáziumnak tanévében. Egy gimnazista társamat, valami Jós nevű első osztályos tanulót kísértünk ki a temetőbe. [...] Esős, csúnya idő volt a temetésen. Csuromvíz voltam, mire hazaértem. Oh, mily szép ez a halotti mars, lelket rázó, valóban érzi az ember azt, hogy halhatatlan írója, Beethoven, mennyire felfogta a themát” Ld. KDLN, 765. p. A BML1 szerint viszont talán a *Sonata Pathétique* 2. tételére (*Adagio cantabile*) utal KD, mivel ezt a művet említi – mint régi emléket – a *Szeptemberi áhitat* című versében: „Aztán a délután is furcsa nekem, / hogy a napot árnyékok temetik, / a zongorán, mint hajdan a vidéken, / örvénylik a Sonata pathétique”.

új, pesti lakását: ez valami tévedés vagy félreértés KD részéről, mivel BM 1902 vége és 1905 nyara között az Aréna úton lakott, ld. RÓNA 2011, 541. p.

műfordításait: BM következő leveleiben műfordításokat nem küldött.

october elején: KD október 4-én még Szabadkáról írt Babits Mihálynak, 7-én viszont már Bécsből, ld. a 46. sz. levelet.

39.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek
Szekszárd, 1904. szeptember 15.

Szekszárd, r. t. v. 1904. szept. 15. reggel.

Egész éjjel nem aludtam; a szomszédunk nagy nádas háza éjfélről kezdve ég ugyanis, és már leégett, de még most is ég (mint a mőzes [!] bokra hajdan...) – és majd mostanig tüzet oltottam. Olyan
5 szép volt! A színérzetektől kezdve (tűz, fehérfüst, szikraeső, kombinálva valóságos hullócsillagokkal, mert az égben még augusztus van, talán gör. kel. hitre tértek az angyalok – egész kis dunaünnepély Duna nélkül – mert duna [!] és víz, – az nem volt <[...]>) asszony-sírás és férfiordítás, és gerendaropogás hangérzetein át, s a korom
10 szagérzetén, kuthuzás tenyér- és kánnaemelés izomérzetein (mért ne lennék én a tenyér- és izomérzetek Pilo Marioja?) – száanalom, ijedtség, bámulás legbensőbb érzeteiig – minden olyan szép volt! (Ugy-e meglátszik rajtam, hogy Analyse der Empfindungen-t olvasom?)

Machnak ezt a könyvét Pestről hoztam; mert azóta megutaztam
15 Pestet, és épen tegnap (pardon – tegnapelőtt!) tértem vissza. «A» Ha ön ismerné az apróbb és nagyobb körülményeket, a melyek közt ezt a „jó két hetet” töltöttem, tudná hogy nem igen volt alkalmas időm és helyem az írásra. Most nagyon alkalmas van.)

A házban már elcsöndesültek és lefeküdtek; a szomszédban még
20 nagy a recsegés, hányják a tetőről a zsarátnokot, és újra-újra fellobbban a nagy fehérség, az udvara néző ablakon folyton látom. A rendezett tanácsu város rendezetlen tűzoltósága immár elvonult. – Miről írjak?

Egy kicsit bosszantott a multkori levele, azért nem feleltem mind-
25 járt (mert ha mindjárt nekiültem volna, talán még megfelelhett volna.) Most előveszem, és az első név, amit meglátok benne: Schopenhauer. Mon cher, én Schopenhauer-ről megvetően nyilatkoztam multkor; de nem kell képzelni, hogy én mindig egészen őszintén

beszélek. «Föl» Általában Ön azt a multkori irásomat komolyabban
30 találta venni, mint én magam. Ha én leülök egyszer és leirom, ami a tollam alá jön: ebből még nem következik, hogy filozófiai rendszeremet (ami nincs) mondtam el, és hogy minden szavamban még másnap is hinni fogok. Mint ez a tűz ép most a szomszédban: pil-
35 lanatokra roppannak fel a lelkesedéseim; olyan szépek! – de minden percben más-más gerenda ég; és ha elégett, mi marad? hamu! Én isteneim, mennyi hamuval van már |:tele:| szegény <fejem tele!> |:fejem!| –

Schopenhauert nagy élvezettel olvastam juniusban újra, s bár helyenkint odairtam keskeny margójára: Vén pesszimista! Vén macs-
40 ka! – de elég sok felkiáltójellel is megspékeltem, s ez tőlem csak Spencer Herbertnél nem jelent ujjongást. Schopenhauer nagy író, bár kis és gyenge ember. „Zsenihez jó gyomor kell” – mint ő maga mondja – és őneki határozottan rossz gyomra volt, és zsenije kissé megfeküdte a gyomrát. Ezért bizony kellemetlen szagu az, amit ki-
45 okádozt.

De ne legyünk Pilo-Máriók és hunyjuk be orrunkat. Szagra nem tekintve, a maga Schopenhauerje mégis nagy író – Író ez a jó szó rá, emersoni értelemben – anyaga, szelleme, fordulatai kimeríthetetlenek. – De e mellett ő tényleg nem közönséges filozófus is. Filozó-
50 fiai hőstettének a Ding an sich megismerhetőségéről adott Kolumbus-tojás-szerű megoldását tartom. Ellentétben a korabeli, (s általa annyit gúnyolt) kétségbeesett vergődésekkel: ő teljesen józanul, s mint egy vállnyomással emelte ki a német metafizika szekerét abból a kátyuból, amelybe Kanttal jutott. Valóban ez volt az egyetlen
55 lépés, melyet azon a helyen s abban az időben a metafizika tehetett előre. Sokan, és a legokosabbak, ott Németországban, ma is evvel a lépéssel, s a tőle tanult fortéllyal lépnek át a Ding an sichbe; – «igy» sőt Bruno Wille is, aki nem a legokosabb.

De mi közünk nekünk a német metafizika hivatalos történetéhez? Remélem, hogy semmi. – De mégis, hogy Schopenhauer nem
60 olyan kis alak, mint a milyennek egy filozófiatörténeti kézikönyvből látszik (még ha sokat ír is róla az a kézikönyv): legjobban mutatja hatása. Hány utánakövetkező filozófusnak volt kevésbé elavult jobb

és józanabb theóriája, mint az ő „akaratcsinye” – és mégis, kinek a
65 fordulatait, sőt gondolatait találhatjuk léptennyomon viszont a mai
Machokban és Fechnerekben? Csupán Arthuréit. –

Nos, és az akaratcsiny? – Itt már egészen elfogy a tudományos
szellem, és egyedül maradvá óriási mérveket ölt az ő nagy writer-sé-
ge (nem, Reitersége) –. Körül akarja járni a világot, mint minden
70 nagy writer; és aki csak a tudomány sinein utazik, az nem látja az
erdők mélyét, és az nem is Reiter. Hiába! a húsparipát még most sem
pótolhatja teljesen a gőzparipa; – s még ha az a hus-paripa nem is
szárnyas, és nem is Pegazus!

De néha veszedelem is van abban, ha «a lovas» az utas elveszti a
75 sineket, és a maga feje szerint járhat: az, hogy a lovas gyengeségét
észre lehet venni, akár milyen pompás is a lova. Schopenhauer lo-
va kitűnő; de a gazdája szereti a mocsárlevegőt és mocsárba hajtja
a lovát. Hadd mondjak egy pentametert: „Hogy nyög a jó paripa
gyöngye lovassa alatt!” Ez a lovas pedig tényleg egy vén kandur, és
80 furcsa látvány azon a szép lovon: ez a lovas, a vén, dünyögő, hasfá-
jós Schopenhauer, öngyilkos apának szorongásos fia. (Tanuk: Mő-
bius, Lombroso.)

– – – Lám, milyen kedélyesen filozófálok én a szomszéd tűze
mellett! Most pedig épen újult sírás és nyögés van oda át: ugy lát-
85 szik, most fődözték fel valamely érték elégsét, «menth» elégettségét.
Én pedig, <aki> |:mintha:| ily felfedezésekhez már szokva lennék,
gondolkozom, folytassam-e ezt az álmatlan (=álmos) hangulatu
leveletem? –

A dekadenciáról szeretnék még írni Önnek; mert a dekadenci-
90 sekről nem, de a dekadenciáról más a véleményem, mint az öné.
A dekadensek közzül [!] ép ezen a héten nagyon sokat olvastam:
majd az egész Verlainet, aztán Mallarmét, Maeterlincket, Jean Mo-
réast (ez tán a legokosabb); még Rimbaudtól is és Paul Fort-tól, aki
nemis [!] oly nagyon dekadens. – Van egy lényeges közös hibájuk
95 ez uraknak: mindanyi igen kis kaliberű poéta. Baudelaire szellem-
óriás és klasszikus hozzájuk képest. Legnagyobb részük [!] halálosan
unalmas és meglepően ostoba hatást tett rám, s egyiktől sem tud-
tam mindent elolvasni, ami a kezemben volt. – Azonban evvel még

nincs kimondva ítéletem a dekadenciáról. Sőt titokban az a meg-
100 győződése, hogy minden nagy poéta dekadens, és minden igazi
költői nyelv dekadens nyelv. És ha Ön épen Arany Jánost említette
a dekadensek ellen: én azt mondom: könnyű volna bebizonyítanom,
hogy Arany János és főleg a nyelve (és ha az, akkor már ő is) – deka-
dens. «B» De most talán nem érdemes keresnem utána, és idéznem
105 érte; ön maga is, minden fáradság [!] nélkül fog találni, és nem ki-
vételképen, a mi legnagyobbunk legszebb lapjain sokkal merészebb
és radikálisabban dekadens sorokat, mint akár a Rimbaud „színes
magánhangzói”. Ön el fogja találni, mit értek, bár megmagyarázni
nem tudom, vagy most legalább is lusta vagyok rá: hogy a költészet
110 lényege ugyanaz, ami a dekadenciáé. S nem hiába kerestek némely
dekadensek, igazi dekadens kifejezéseket a klasszikus ókorban – –
– klasszikus és dekadens nincs oly messze.

A Childe-Harold fordításról (amely különben nekem, és mind-
azoknak, akiknek b. engedelme nélkül elszavalltam, [!] nagyon
115 tetszett – «szép» erős, hajló és feszült nyelv – de van egy pár bo-
garam rá nézve) – részletesen csak akkor írom meg véleményemet,
ha elküldöm vissza önnek, ami néhány nap múlva megtörténik.
Kérem, legyen oly kegyes ha már elolvasta, küldje vissza Sartor
Resartust; most már ismét vágyom továbbolvasni, és pláne az ön
120 sorai róla izgattak utána multkor. Én is visszaküldöm Harolddal
együtt Leconte de Lislet is – a fordításaimmal, és tán néhány újabb
dolggal együtt, melyeket sikerültebbnek «nator» tartok, anél-
kül hogy nagyon sikerülteknek tartanám őket; ujabban ugyanis
szerény vagyok – nem tehetek róla. – Nagyon szeretném remélni,
125 hogy az ön Lipcsébe való költözésével nem fog minden közlekedés
megszakadni köztünk, s legalább lipcsei címét megírja ön egy la-
pon. Október elejéig itt vagyok, Szekszárdon, azontul Pesten, Are-
na ut. 11. II. 18. Leveleimet azonban mindkét helyről utánam kül-
dik. – Egykori lakótársa azt mondta, hogy nem is bizonyos hogy
130 ön Németországba megy. Én is szerettem volna külföldre menni
mostanában; de nincs pénzem. – A fejetlen és csömörlött Zalai-
val találkoztam néhányszor: az ön Baudelairet bibliázza, koplal és
gyalázza Göthét és a görögöket. –

- 135 Már elaludt a ház tüze; nincs is szükség már a világításra. Reggel van. Irjon hamar: mikor utazik? hogy még idejében küldjem a küldendőket. Nem jön át Pesten?

Babics Mihály

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 10,5×33,8 cm nagyságú levélpapíron, 2 fólió 4 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Fond III/96/5.

Közölve: BJKL, 38–42. p.; BML1, 109–113. p.

Szövegkritika

- 10 [BJKL] kánna-emelés ismeretein – mért [Téves olvasat.]
 12 [BJKL] érzetég [Téves olvasat.]
 35 [BJKL] leégett, [Téves olvasat.]
 47 [BJKL] író. Író [Téves olvasat.]
 48–49 [BJKL] kimeríthetetlenek. Amellett ő [Téves olvasat.]
 72–73 [BJKL] most nem pótolhatja [Téves olvasat.]
 74 [BJKL] abban, hogy az [Téves olvasat.]
 75 [BJKL] hogy lova gyengeségét [Téves olvasat.]
 79 [BJKL] tényleg vén [Téves olvasat.]
 86 [BJKL] mintha oly felfedezésekhez [Téves olvasat.]
 101–102 [BJKL] Jánost emlegette a [Téves olvasat.]
 105 [BJKL] fáradtság [A szövegkiadó javítása.]
 113 [BML1] fordításáról [Téves olvasat.]
 128 [BML1] II. 13. Leveleimet [Téves olvasat.]
 131 [BJKL] fejtetlen kis csömörlött [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A levél megtalálható TS öskötetében, bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Szekszárd, r. t. v.: rendezett tanácsú város; tréfás utalás KD korábbi élclődésére, ld. a 38. sz. levelet.

a szomszédunk nagy nádas háza éjfélről kezdve ég: 1904. szeptember 14-ről 15-re virradó éjjel Csötönyi Dániel nemrég épült lakóháza, gabonája, takarmánya és gazdasági épülete égett le a Felső utcában, a helyi lapok hírt is adtak róla, ld. *Tolnamegyei Közlöny*, 1904. szeptember 15., 4. p. és *Tolnavármegye*, 1904. szeptember 18., 6. p.

Pilo Marioja: Mario Pilo: olasz zeneesztéta, író. BM Pilo *Esztétika* című munkáját olvasta, ld. Pilo 1898. A szerző művének egyik kiinduló alapja Mach munkássága volt.

Analyse der Empfindungent-t: Ernst Mach osztrák fizikus és filozófus 1886-ban megjelent fő műve, magyar címe: *Az érzetek elemzése*. Erre a műre utalnak – előre – a bekezdés színérzetekre, hangérzetekre, szagérzetekre stb. vonatkozó kifejezései.

megutaztam Pestet: BM az egyetemi beiratkozás miatt ment a fővárosba, ld. még RÓNA 2011, 230. p.

multkori levele: ld. a 38. sz. levelet.

Mon cher: Kedvesem (fr.).

Schopenhauerről megvetően nyilatkoztam multkor: ld. a 36. sz. levelet.

emersoni: Ralph Waldo Emerson: amerikai író, esszéista. BM e jelzővel az elhivatottság érzésére, az egyenetlen életműre, életút és életmű ellentmondásaira, a későn érkezett, de akkor annál zajosabb elismerésre utalt.

Spencer Herbertnél: ld. a 21. sz. levelet.

Ding an sich: a dolog önmagában (ném.): Kant alkotta filozófiai fogalom; „magánvaló”, „önmagában való” alakú fordítása is elterjedt.

Fechnerekben: Gustav Theodor Fechner: német filozófus, fizikus, a kísérleti lélektan egyik első képviselője. Bírálta a spekulatív esztétikai vizsgálódásokat, amelyekkel szemben a lélektani és fiziológia megalapozását, a gyakorlatból kiinduló kutatásokat tartotta érvényesnek. Fechner esztétikai elveinek Beöthy Zsolt is követője volt, amikor tehát BM fenti soraiban Mach és Fechner túlságos jelenlétét kifogásolta a hazai gondolkodásban, tulajdonképpen Beöthy felfogását is kritika alá vonta.

Arthuréit: Schopenhauer keresztnéve.

writer-sége: író-sága (angol–magyar).

Reitersége: lovas-sága (német–magyar).

öngyilkos apának: Heinrich Floris Schopenhauer jómódú kereskedő volt; 1805-ben öngyilkos lett, ahogyan korábban az ő édesanyja is. A később filozófussá lett Schopenhauernek ezután megromlott viszonya édesanyjával, Johanna Henriette Trosienerrel, a saját korában népszerű és ismert írónővel, annak szabados, kicsapongó életvitele miatt.

Möbius: Paul Julius Möbius: német pszichológus; több írásában foglalkozott Schopenhauerrel.

Lombroso: Cesare Lombroso: olasz orvos, kriminológus. Fő műve az 1864-ben megjelent *Genio e follia*. Magyarul: *Lángész és örület* címmel, Szabó Károly fordításában az 1910-es években többször, különböző kiadónál is megjelent, néha a fordító nevét nem tüntették fel, másszor a kiadási adatok hiányosak. A szerző

által említett esetleírások Schopenhauer életéből is vettek, kóros búskomorságát több példával is alátámasztják.

A **dekadenciáról**: ld. KD evvel kapcsolatos sorait a 32. sz. levélben.

Maeterlincket: Maurice Maeterlinck: belga (flamand) származású francia költő, drámaíró.

Jean Moréast: Jean Moréas: görög származású francia költő.

Rimbaudtól: Arthur Rimbaud: francia költő.

Paul Forttól: Paul Fort: francia költő.

Rimbaud „színes magánhangzói”: Rimbaud 1871-ben írt *Voyelles* – magyarul: *A magánhangzók szonettje* (Tóth Árpád ford.) – című verse.

A **Childe-Harold fordításról**: ld. az 52. sz. levelet.

elszavaltam [!]: BM Szekszárdon saját családján kívül nem nagyon szavalt senkinek; anyja, nagynénje, testvérei azonban irodalomkedvelőként hálás és egyben kritikus közönség is voltak. KD egyik verse – *Ének a tavasz elé* – megtalálható Kelemen Ilona emlékkönyvében, ld. BUDA 2007, 27. p.

csak akkor irom meg véleményemet: BM azonban nem írta meg, KD ezért később, október 2-i, 44. sz. levelében reklamálta is azt.

visszaküldöm: a korabeli posta kiválóságát dicséri, hogy a fenti levél már másnap KD kezébe került, s ő a levél végén olvasható kérdésre válaszolva azt írta, hogy nem fognak találkozni, mert hétfőn, 23. körül utazik külföldre; ekkor még Lipcsébe készült. Válaszul BM Szekszárdról vagy már Budapestről írt Kosztolányinak, feltehetően a találkozás körülményeiről is, de ez a levél hagyatékukban nem található. Ugyancsak elkallódott KD két levelezőlapja is, amelyekben főként barátja véleményét tudakolta a Byron-fordításról, ezekre a címzett nem válaszolt. Talán nem kapta meg azokat. KD nem utazott el az általa jelzett időpontban, viszont szeptember 26-án az Aréna útra címzett levelében azt tudatta Babits Mihállyal, hogy a – valószínűleg az említett, elveszett levélben kért – kéziratokat ne küldje, mert ő október 1-jéig–2-ig Szabadkán marad, azt követően felutazik Budapestre, ott személyesen találkozhatnak, s megtörténhet a könyv- és kéziratcsere. Október 2-i rövid levelében szabadkai tartózkodását október 5-ig valószínűsítette, október 7-én azonban már Bécsből írt. Ebben a szintén néhány soros levélben egy megbeszél, de meg nem valósult találkozóról van szó; amelynek körülményeiről az elveszett levél tudósíthatott, emellett KD Szabadkáról szóbeli üzenetet is küldhetett. Ld. a 39., 40., 42., 44. és 45. sz. leveleket, valamint RÓNA 2011, 234. p.

Lipcsébe való költözésével: ld. a 33. és 34. sz. leveleket.

Egykori lakótársa: esetleg Szabó Batancs István, legalábbis Zalai Béla tőle hallotta ugyanezt, ld. a 33. sz. levelet.

A **fejetlen és csömörlött Zalaival**: ld. a 37. sz. levelet.

40.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
Szabadka, 1904. szeptember 16.

Szabadka 1904. szept. 16.

Kedves barátom,

képzelsen egy háborgó tengert, egy föléje boruló szűk, kék kupolát, mely teljesen beborítja, úgy hogy nem láthat semmit se csak egy
5 végtelen érzést-tompító kékséget. Ezen utazom most én. Ó végtelen kékség, ó végtelen kétség! Ó, kékségek kétsége és kétségek kéksége! Nincs sehol sem part, s a dülő habok átcsapnak fejem fölött! Hajóm bordái recsegnek, a fejem zúg, s dús fürtjeim csöpögnek a – tentától.

Mert, isteni barátom, ez a tenger tentából van; nem Leonhardi-féle színes zagyvalékból, sem amolyan lilásfekete szilvaléből, melyet a szatócsok literszámra mérnek az elemi iskolásoknak, hanem anthracén tentából. Hajóm «sem» nem tengeri gőzös, [!] csak afféle lélekvesztő, melynek tatja acéltollakból van összeeszkábálva, míg tollszárból készült árbocain óriási fehér ivpapirosok «ivpapirosokból» vannak kifeszítve. A felírás ez: Childe Harold, a rév, mely felé igyekszem: a Kisfaludy-társaság pályázata, «az» a kikötési idő: oct 31. Hogy teljesen megértsen, s megbocsásson e képért, csak azt közlöm, hogy rettegve nézem az órát s félek, hogy nem érkezek be időre s kárba vesz minden fáradságom; hogy hajósínom, a Childe Harold másoló, hanyag és buta s a mellett lassú; hogy irodalmi csalónak tekintem magamat, ki jobb dolgait félre téve gyakorlati kereskedésbe bocsátkozott egy kétes értékű sikerért, nem félve attól, hogy e rémletes tenta tenger elnyel feneketlen gyomrába. Alattam
20 nyugszik |ugyan:| az öreg Goethe holtteste, hajóm előtt libeg Carlyle, Burns, Byron, Beaudelaire (ez nyálás, fekete iszappal elrútitva –
25 pardon! – ékítve nyargal egy fekete hullám fehér taraján s buja csókokat hány egy meztelen najádnak) de mit vigasztal ez engemet? Ők

sohasem pályáztak, nem tudják mi az harcolni a fukar idővel, egyik szemmel az angol szövegbe nézni, a másikkal a szótárba sandítani, rimeket keresni, kifejezéseket válogatni, mérgelődni a másoló bunyevác gyerekekre, ki oly istentelen szépen írja két t betűvel „kert”, nem aludni, hanem a megirt lapokat revidiálni, Lipcsébe készülni, index másolatokat készíttetni s mind emellett három dühösködő szabadkai könyv kereskedőt ígéretekkel tartani! Mi boldogok is vagytok, én nagy kollegáim, édes testvéreim e tenta tenger fekete mélységein! Mi boldog Zalai, ki most zöldernyős lámpása mellett Herbert Spencert olvassa, vagy Babics, a ki szép verseket <gyárt> |ir:| vagy akár az édes Juhász, ki (az ősz beálltát tekintve) őszi kabátban jár és őszi verseket <ir> |csinál:| s az «„elnök» „Elnök utca” felé réved koromsötét, okos szemeivel. De én – –

Undor, undor, undor!

Ily hangulatok között vettem az ön kedves levelét, mely mindent jóra változtatott. Alig értem azonban a második levélre ismét megállított a bús Harold neve s bizony, bizony elszorodtam. De ha már ez a végzetem, beszélek róla s megkérem önt minél sürgősebben adja le róla véleményét, mert a corrigálásban szeretném ezt is értékesíteni. Nem bízik a sikeremben s tudom, hogy munkám hibás, majdnem elhibázott; ellenvetéseit, gáncsait meg fogom köszönni, de egyet előre visszautasítok: [|] <a caesurájára vonatkozót, az utolsó sorban, mely> |:az utolsó sor caesurájára vonatkozót. Ez:| nem az én, hanem a másoló hibája, ki a corrigálásokat nem vette tekintetbe se itt, se máshol. De ennyi baj, a robot agyórló kinjai között is némi szeretettel csüngök a spleenes angol lovagon! Nem tudom olvasta a Childe Haroldot teljesen; ha nem – sajnálja. Byron régen élt, abban a korban mikor a romanticismus mint valami világ ragály dühöngött s ő maga is szentimentális-romantikus poéta s sohasem szentimentálisabb, mint Charoldban; a görög műveltségéből semmi sem ragadt rá abból a dologból, a mit Ön görögnek nevez, csak a természet imádás, mely tán inkább mégis humanista hajlam; philosophiája egyáltalán nincs, csak az elmúlásról tud gyönyörűen költőien beszélni; a leírása – na ez plasztikus és utolérhetetlen. S evvel a rekvizitummal mily nagyszerű, mi kedves tud lenni, ha nyelve

plaszticitása járul hozzá! Azt hiszem Byron fordításának a sorsa a nyelv birásától függ s teljesen jól nálunk csak Arany tudta volna tolmácsolni; (megértheti kedélyem elzárulását e kényszerű helyzetből is, hogy most nekem, az epigonnak esztelen vállalkozásom folytán eszményképem jogát kell bitorlanom szenvedve, a siker minden sejtelve nélkül.) Hálaisten már átjutottam a sóhajok hidján is! (IV. én)

Byronról szólva azonban eszembe jut az, a mit ön a dekadensokról s Aranyról irt s a mi engemet végtelenül felháborított. Valamilyik barátomnak (nem Önnek?) irtam pár hét elől [|] erről a nyelv-kérdésről s csodálatosan én is egymás mellé állítottam Beaudelairet és Aranyt, de nem merészeltem az ő szentséges márvány-nyelvét dekadensnek nevezni. Igen is azt mondtam, hogy mindaz, a mit a dekadencia sikerével el lehet ismerni a nyelv bizonyos realitása, melyet azonban mindig túlzásba vittek s sohasem használtak egészséges ésszel. Ez egyedüli érdemük, de ezt a durva, földszagú hívságot sokkal hivebben meglelhetjük a nagy nyelvclassikusokban Aranyban, Dantében, Shakespeareben s náluk össze van csontosodva a gondolattal s belőle szívja |:a:| vért, mely nélkül a nyelvben sincs élet. „Későn születettél buksi költemény” [|] Furcsaság; realitás; kedvesség; de van a szónak lélektani alapja: humorból fakadt. Ha durvább és jobban az életből szakított és igazán aristophanesi nyelvezet kell „Bolond Istókhoz”, vagy az előttem nyitva álló „Nagyidai cigányok”hoz fordulok, honnan kiírom e páratlanul modern, de nem dekadens strófát:

„Igy repedne ki a sertésből az orja!

Ilyen a kisfiú, mikor kigombolja

Bugyogó nadrágját a pesztonka este,

Mint a «hering» Hering hátul végig repedt teste.”

Mily mindennapi, mily durva és pórias a hasonlat, de lássa, én még sem találok benne dekadenciát, mert van neki célja. Bizvást állíthatom ugyanis, hogy minden féle dekadens habarék cél nélkül, számba <nem> vehető cél nélkül kotyvasztódik össze egy egy rim kedvéért, vagy a különlegesség hajhászása érdekében.

Mindezzel csak azt akarom mondani, hogy jogosulatlan dolog a becsületes és komoly apát a vásott és rakoncátlan fiúról elnevezni; hasonlat nélkül szólva oktalan a dekadensektől nyelvet tanulni, mikor nyitva áll előttünk az ősforrás, melyből kényünkre merhetünk.

Végtelenül örültem azonban, hogy éppen Ön hozta föl most e durvasági kérdést, szerintem a jó nyelv e kulcsát. A kik nem reálsan írnak, <úgy> azoknak hályog van a szemükön; a nagy művészek kiméletlenül és barátságatlanul hatolnak be a dolgok rejtekébe s szagot adtak szavaiknak. Ezt a dolgot, ha jól tudom, Dóci fedezte fel először, kinek nyelv tekintetben sokat, majdnem mindent köszönhetek. Ő utalt Csokonayra s benne leltem fel a nyelv titkos bűvészetét, melyet jelenleg jól rosszul alkalmazok s elméletileg kifejezni nem tudok.

De a nyelvnél maradv a hanyatlásos költők finomsága, – a sokat bámult és sokat hirdetett – szintén igen gyenge lábon áll, ha a nagyokéval összemérem. Emlékszik a Faust II részében arra, mikor Goethe, akár csak ön, leírja a tűzvészt s beszél az erdő kettős éjjeléről (Doppelnacht); vagy vegye a Pokol V. énekét Francesca de Rimini szerelmi történetét, melyen annyi ember sirt a XIV századtól kezdve mostanáig s |:fog:| az idők végezteig – mindezek nem finesse-e, s nem mélyebb, lélekbe markolóbb e, mint az ő csinált bolondságuk és erőltetett nyelv lágyságuk? Ezek az emberek nem classicusokat olvastak, hanem marha-leveleket, adó végrehajtásokat, ultimatumokat s Verlaine utasításait megfogadva kivettek egy pár szót s csináltak hozzá költeményt. Mint Nietzsche mondaná: volt enyvük s találtak hozzá – fát.

Befejezem hosszúra nyúlt elmefuttatásomat s constatálom, hogy a hóbortosok semmi jót sem hoztak nekünk s őket, az utánczókat eredetieknek, hatásosaknak és követendőeknek tartani anyi, mint minden embert Columbus Kristofnak hívni, ki valaha Amerikában járt.

Minthogy kedvem és tentám még van, szeretnék ebben az évődésben rendelkezésemre álló időben, beszélni komolyabb dolgokról is. Meginterwievolom [|] önt, olvasta e Peer Gyntet, Ibsen leghiresebb művét, egyetlen drámai költeményét? Ha igen, mi a véleménye róla?? Előttém ez alkotás mélységes titok, ha Ibsen lelkébe tekintek

s a drámát talajába akarom visszahelyezni. Egész írói pályáján az egyéniség föltétlen érvényesülését hirdette, utóbb kiadott leveleiben ily formát irt: „legyen önző, ez az egyetlen tanácsom” s e gyönyörű műve, a norvég Faust, egy ékesszóló beszéd a közepszerűség ellen s az érdeklmentes altruismus mellett! Hol itt a következetesség, hol a logikai kapocs: azt mondani legyünk nagyokká s daraboljuk szét mindenünket, húzzuk az igát, álljunk be a társadalmat mozgó adminisztrációba, pohosodjunk meg, vegyük hátunkra az erkölcs-telenné tevő és nem nemesítő munka terhét? Mi ez?? Csalás, ostobaság, anti-nietzscheismus, [|] egy költészeti „Die Kritik der praktischen Vernunft”??

Feleljen! (olvasta Emil Reich Ibsenről szóló könyvét?). Schopenhauerrel felesleges lenne tovább firkálnom, Ön vak hive sohasem lesz s így bizonyos tekintetben boldogtalan. Ne gondolja <azonban,> |:azonban ezért,| hogy teljesen egyoldalú vagyok; bizonyos diadalal jelentem, hogy Spinoza lelki világa is dereng szemeim előtt. <Az irodalmi> |:A szép:| írók közül a nagy stílművészeket olvasom: La Bruyèret, [|] a kit mindenki fölött imádok s Heinét, kinek hatását sem én, sem Ön nem tagadhatja le. Valóban érdemes lenne róla gondolkozni és írni, vajon e sokat dicsért lírikus nem volt e nagyobb prózairó, mint versköltő; nem volt e mélyebb a kötetlen beszédben, mint az aprócska dalban, mely fogalommmá vált ugyan s hódított és hódít, de nekem csak mindig Kugler-bombon volt és lesz; vajon nem mintája e az ő okos írása a philosophiai stilnek, (bármily kevésé volt maga philosoph), mely oly sokszor okoz nekem nehézséget. Érdekes, hogy mennyire jól lát e Henrik; mondhatnám ő a világ-egyetem legjobb látó Henrike. Nietzsche nevét, ki akkor még az örökké valóság méhében szendergett, majdnem <kiírja. S> |:kiírja s:| a világtörténelmi eseményeket mindig «e pha» <:ebből:|> |:abból:| látpontból [|] nézi, melyből Napoleont a legnagyobbnak látta. Nem véletlen, hitem szerint, hogy Heinenek és Nietzschének közös ideálja volt: Napoleon. A Rouge et noirt nem tudom jellemezni; gondoljon Madame Bovaryra |:s:| fogalmat nyer róla. Egyébként, my dear, e könyv az öné – s kellemetlenül konstátálom, hogy több is hever nálam, mit még nem olvastam ki. Mindegy. Sietni fogok

velők s esedezem, ha nem égetően szükségesek, hagyja nálam még két hétig s akkor mind visszakapja, a Teufelsdröckh öt [!] is, ki most a „recsegő világ mindenség romjain” szerelmi bánatát nyögi, szívében óriási <bánattal> |szorultsággal:| s agyában a ruhák filozófiájának fészlő csiráival.

Kedvesem, találkozni nem fogunk. A jövő hetfőn (23ika körül) utazom külföldre, de nem tudom hová. Címemet rögtön megírom s kérem ne hanyagoljon el ott sem. Verseit és műfordításait küldje el s írjon sokat, tartson meg emlékében. Tudassa velem azt is, nem szándékozik e már föllépni, a minek előbb utóbb meg kell történnie. Önnek meg félig meddig kötelessége ez, mert egész ember, egész költő, minden ízében új, van kemény karja s ha harcra «kerül, nem» kerül a dolog nem kell félnie. Simán nem fog menni, jól látom. A poklok mélységes «fenekére kell vetni a» fenekére, a gyehenna lángoló tor-
kába kell vetni a Beöthyket, Endrődyket s más ily finomkodó, po-
fákat vágó bűvészeket. S akkor lehet csak dolgozni.

Addig barátom, kérem ne oltsa, hanem szítsa a szegszárdi tüzet. Ó úgy szeretném hinni, hogy onnan lobog <fel> majd sötétségünk Egyptomába az első fénykéve; élessze a zsarátnokot száraz koponyákkal és szagos selyempapírokkal, mik oly nagy forgalomban vannak honunkban s engedje meg, hogyha didergek, melléje ülhessek s melegedjek szívárványos tűzjátékának hevén!

Adieu. Látja én sem alszom, hanem így euphorionkodom. (Bár ne lenne «ebbe oly sok» <ebbe az elnevezésbe> |ebben az elnevezésben:| oly sok euphemismus, mint hiszem!)

Adieu.
Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 10,8×34,0 cm nagyságú kutyanyelveken, 3 fólió, 6 beírt oldal. A lapok rektójának jobb felső sarkában KD arab számokkal írt lapszámozása.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3×30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításával, 6 fólió, 6 beírt oldal. A rektó a második laptól fekete ceruzáirással római számmal beszámozva.

Másolat 2: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 5 fólió, 5 beírt oldal. Két részlete ceruzairású zárójelben.

Másolat 3: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának lila indigós másodpéldánya, ceruzairású javításokkal és közlési utasításokkal. Az idézett vers mellett Gellért Oszkár – a szedőnek szóló – ceruzás megjegyzésével: pet[it].

Lelőhely: MTAK Ms 4621/14. (autográf); MTAK Ms 4621/15. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/50–52. (másolat 2); OSZK Fond III/7–9. (másolat 3).

Közölve: BABITS 1936b, 405–408. p.; BJKL, 42–47. p.; KDLN, 38–43. p.; BML1, 113–119. p.

Szövegkritika

4 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] úgyhogy [Téves olvasat.]

7 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] seholsam fa, s [Téves olvasat.]

23 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] hogy a rémületes tentatenger [Téves olvasat.]

44 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] el is szomorodtam. [Téves olvasat.]

46–47 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] is egységesíteni. Nem [Téves olvasat.]

49–50 [BML1] visszautasítók: <a> caesurájára vonatkozót, az utolsó sor<ban> «mely» Ez nem [Téves olvasat.]

54 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] olvasta-e a [Téves olvasat.]

57 [KDLN] mint a Harold-ban: a [Téves olvasat.]

[BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] műveltségéből [Téves olvasat.]

60 [BJKL] [KDLN] nincs, az [Téves olvasat.]

68 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] is! (III. én.) [Téves olvasat.] [BML1] is! (III. év) [Téves olvasat.]

69 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] szólva eszembe jut azonban az, [Téves olvasat.]

69–70 [BABITS 1936b] [BJKL] dekadensekről írt [Téves olvasat.] [KDLN] dekadensekről írt, [Téves olvasat.]

78–79 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] nagy klasszikusokban, Aranyban [Téves olvasat.]

81 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] nincs [Téves olvasat.]

83–84 [BABITS 1936b] [BJKL] szakított, igazán aristophanesi [Téves olvasat.] [KDLN] szakított, igazából aristophanesi [Téves olvasat.]

109 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] maradva hanyatlásos [Téves olvasat.]

111–112 [KDLN] összemérem. Ön, leírja [Téves olvasat.]

115 [BJKL] mostanáig és sírni fog [Téves olvasat.] [KDLN] mostanáig, és sírni fog [Téves olvasat.]

- 119 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] ultimatumokat. Verlaine [Téves olvasat.]
 122 [BML1] eszmefuttatásomat [Téves olvasat.]
 124 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] követendőnek festeni annyi, [Téves olvasat.]
 126 [BABITS 1936b] és ceruzám még [Téves olvasat.]
 130 [BJKL] [KDLN] [BML1] Előttem az alkotás [Téves olvasat.]
 143 [BJKL] [KDLN] vak hív sohasem [Téves olvasat.]
 160 [BJKL] [KDLN] Napoleon [Téves olvasat.]
 183 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] szeretném tudni, hogy [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A Másolat 2 zárójelben lévő szövegrészei: [101–104 A kik nem → szavaiknak], [147–160 olvasom: → Napoleont]. A Másolat 3 egésze függőleges vonallal megjelölve, néhány sor mellett kérdőjellel. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kíséző tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

A [már átjutottam a sóhajok hidján is! (IV. én)] szöveghelyhez:

KD hagyatékában az MTAK Kézirattárában 4618/84–89-es jelzeten megtalálható az említett Byron-fordítás több részlete: a II. ének bevezetésének (Ms 4618/86), valamint a III. ének bevezetése első hat versszakának kéziratosságot (Ms 4618/87), az I. ének 1–9. versszakának fogalmazványa (Ms 4618/84), a IV. ének kéziratosságot fogalmazványa, a kilencedik szakasztól a százhetvennyolcadikig (Ms 4618/88), illetve a százhetvenkilencedik versszak, valamint a száznyolcvanadik első sora (az első ének fogalmazványához rendezve, szintén az Ms 4618/84 számon). A kéziratcsomó részét képezi Ms 4618/85-ös számon a IV. ének 27–29. versszakának, valamint a III. ének 92–96. versszakának másik kéz által másolt kézírata.

A IV. ének kézírata kilencvenkettedik, kilencvenharmadik és kilencvennegyedik szakasza mellé KD feltehetően azt jegyezte fel, hol készült a fordítás: a kilencvenkettedik szakasz mellett Szabadka szerepel, talán azt is jelezve, hogy odáig KD szülővárosában dolgozott a fordításon. A kilencvenharmadik mellett Budapest olvasható, míg a kilencvennegyediket Bécsből keltezi. Childe Harold a Byron-mű negyedik részének első szakaszában érkezik Velencében a Sójahajok Hídjára. Az MTAK Kézirattárában található kéziratcsomóból hiányzik a fordítás első és utolsó lapja. Az sem kizárt, hogy az utolsó lapot KD a *Bácskai Hírlaphoz* küldte el: a 179–185. szakasz ott jelent meg, ld. BYRON 1905a, 13–14. p., a hozzá kapcsolódó jegyzet szerint mutatóként „a szerzőnek nemsokára megjelenő Childe Harold fordításából”. (A százhetvenkilencedik versszak, valamint a száznyolcvanadik első sorának Ms 4618/84 számon található fogalmazványa feltehetően nem azonos időben készült a IV. ének többi részének fordításával.)

A negyedik ének utolsó versszakainak közléséhez időben közel a *Bácsország* is közreadott két részletet a műből, amelyben a hozzáfűzött jegyzet szintén a közeljövőre ígéri a teljes mű megjelenését, ld. BYRON 1905b, 7. p.

A *Bácskai Hírlap* valamivel később a fordításnak más részleteit is közölte, ld. BYRON 1905c, 1–2. p.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Leonhardi-féle: KD a Christian August Leonhardi német kémikus által alapított tintagyár termékeire célzott, amelyek nemzetközileg ismertek voltak, Magyarországon Leonardi Ágost neve alatt forgalmazták azokat.

a Kisfaludy-társaság pályázata: KD a Kisfaludy Társaság úgynevezett Széher Árpád-jutalmát pályázta meg, ld. BML1, 445–446. p. A beadási határidő előtt KD már Bécsben volt, így a pályázat ügyeit Brenner Józseffel intéztette. Október 31-én készült el a fordítás tisztázatának bekötött példánya – ld. az 52. sz. levelet –, aznap volt a beadási határidő. Brennernek írt levelében beszámolt az elküldéséről, valamint arról, hogy a jeligés levél kimaradt; ennek eljuttatására őt kérte meg. Nem lehet tudni, hogy a hiánypótlás időn belül történt-e, vagy a bírálbizottság elnőzte a kis késedelmet, Babits Mihálynak ugyanazon a napon írt levelében késésről és emiatt a beadás elmaradásáról számolt be, de lehetséges, hogy ez részéről költői túlzás volt, hiszen BJ november 2–5. között keltezhető levelében áttételesen az ügyek elintézését jelezte, másfelől elképzelhető, hogy mindez csak KD megnyugtására szolgált. Pályaművét figyelembe vették és megbírálták, azonban nem nyert. Részletebben ld. az 52. sz. levelet, valamint az *Adattár Életrajzi kronológia* című fejezetét.

Burns: Robert Burns: skót költő.

az „Elnök utca” felé réved: JGY 1904 szeptemberétől Budapesten tanított egy magángimnáziumban, ld. GREZSA 1964, 28–29. p., Zsoltos Sándor azt valószínűsítette, hogy talán az egyik műzsája lakott az Elnök utcában, ld. BML1, 446. p.

második levélre: a második lapra.

Charoldban: szójáték.

a dekedensekről: ld. a 32. és 39. sz. leveleket.

Valamelyik barátomnak: KD a 32. sz. levélben írt utoljára Aranyról és Baudelaire-ről.

„Későn született buksi költemény”: Arany János *Toldi II. részéhez* című versének kezdősora.

aristophanesi nyelvezet: Arisztophanész görög komédiáíró; műveit Arany János fordította magyarra. KD a csúfondárosságára, a rüta – sőt: obszcént – és a nagyszerűt, felemelőt egyaránt láttató nyelvére és cselekményvezetésére utalt.

„Bolond Istókhoz”: Arany János „költői beszély”-e.

„Nagyidai cigányok”hoz: A *nagyidai cigányok* Arany 1851-ben írt satirikus műve, „hősköltemény négy énekben”.

„Igy repedne ki”: az idézett versszak A *nagyidai cigányok* harmadik énekében olvasható (277–280. sor). KD valószínűleg fejből idézte a strófát, helyesen: „Így repedne ki a sertésből az orja! / Ilyen a kis urfi, midőn kigombolja / Bugyogó nadrágát a pesztonka este, / Mint a Héring hátul végigrepedt teste!”

e durvasági kérdést: erről, e szót, e fogalmat használva BM nem írt előző, 39. sz. levelében.

Dóci: Dóczi Lajos: író, költő, drámaíró, műfordító, újságíró. A magyar újromantikus dráma egyik megteremtőjeként tartják számon, legismertebb darabja A *csók* című verses vígjáték (1874). KD számára inkább fordításai lehettek mérvadóak:

Dóczi ültette át – többek közt – Goethe *Faustjának* első részét és több versét, valamint a magyar irodalom külföldi megismertetésében is tevékeny részt vállalt: Arany- és Vörösmarty-verseket fordított, Madách *Az ember tragédiája* című drámai költeményét először ő ültette át német nyelvre. Műveinek tizkötetes életműkiadása éppen ekkoriban jelent meg.

Ő utalt: Dóczi *Csokonai* című munkája 1902-ben jelent meg, a Magyar Könyvtár füzetes sorozatának 300. darabjaként. Dóczi könyvének 36–53. oldalán ír részletesen Csokonai nyelvéről: „objektív költő is volt s ez ismét Aranyhoz viszi közel. Ez utóbbival pedig összeforr egészen abban az egyben, amire minden műve egy-egy tanúság, amiért minden művét érdemes elolvasni, s ami éppen reánk nézve, irodalmunk mai állomására nézve teszi őt jelentőssé! Ez az egy a magyar nyelv fölötti suverain uralkodása”, s „az ő nyelve se nem tisztán népies, se nem tisztán köznyelv, hanem az, aminek minden költői nyelvnek lennie kell: naiv. A naivitás a költői nyelvben is az, ami egyáltalán a költészetben; a népies szellemnek azon fölmagasztalt nyilatkozása, mely a gyermekkor üdeségével testesíti meg a férfikor tartalmát”. Ld. az idézett mű 36., 42–43. oldalain.

Csokonayra: Csokonai Vitéz Mihály, a személynevek írásáról ld. a kíséző tanulmány *A szövegközlés tartalmi sajátosságai* című fejezetét.

leírja a tűzvészt s beszél az erdő kettős éjjeléről: *Faust* II. rész, V. felvonás, 3. jelenet, részlet „Kettős éjű hársfalombból / fénylő szikrák szállanak: / léghuzattól szítva tombol / már a tűz, a mind vadabb. / Ó, jaj! máris lángra lobban / a reves, mohlepte viskó; / gyors segítség kell, de nyomban, / s nincs sehol se szabadító.” (Kálnoky László ford.)

Doppelnacht: kettős éj (ném.).

Francesca de Rimini szerelmi történetét: Dante *Isteni színjátékának* első része, a *Pokol* ötödik éneke. BM ekkor még nem tervezte a fordítást.

finesse: ötletesség, finomság (fr.).

volt enyvük s találtak hozzá – fát: KD Nietzsche *A vidám tudomány* (*Die fröhliche Wissenschaft*) című könyvének *Költői becsvágy* (*Dichter-Eitelkeit*) című részére utalt: „Adj csak enyvét: majd a fára, / hogyha kell, én gondolok. / Ím, négy bárgyú rímem ára / értelem – és ez nagy dolog!” (Kurdi Imre ford.).

Columbus Kristofnak: Amerika felfedezőjét – „Kolumbus-tojás-szerű” szókapcsolatban – BM említette előző levelében, KD talán ezért asszociál rá, ld. a 39. sz. levelet.

Peer Gyntet: Ibsen 1867-ben írt darabja, magyarul először 1903-ban jelent meg, Sebestyén Károly fordításában.

kiadott leveleiben: nem sikerült azonosítani KD utalásának forrását. Viszont a *Peer Gynt* egyik központi gondolata éppen e jellemvonás, amit a főhős így fogalmaz meg: „Az ember célja mi a földön? / *Legyen ön maga.* – Röviden: / csak magamagával törődjön.” (Áprily Lajos ford.)

„Die Kritik der praktischen Vernunft”: Kant 1788-ban megjelent műve, *A gyakorlati ész kritikája*. Címe helyesen: *Kritik der praktischen Vernunft*.

Emil Reich: Emil Reich: osztrák irodalomtörténész, filozófus. 1904 és 1933 között a bécsi egyetem filozófia- és esztétikatanára. KD egy hónappal később itt hallgatja előadásait (*Praktische Philosophie*), ld. az 53. és a 61. sz. leveleket.

Ibsenről szóló könyvét: Emil Reich *Henrik Ibsens Dramen* című kötete 1902-ben jelent meg Berlinben. Ibsen ebben az időben Kosztolányira nagy hatást gyakorolt, Reich könyvét október végén olvasta, ld. az 53. sz. levelet.

La bruyère, [!]: feltehetően Zalai Bélától kapta, ld. a 33. sz. levelet.

Heinét: róla BM írt utoljára Kosztolányinak, ld. a 36. sz. levelet.

Kugler-bombon: a Kugler-bonbon valójában a hazai meghonosítójáról, Kugler Henrikről elnevezett francia mignon. A mignon eredetileg a kis méretű édes aprósüteményt jelentette; a szó franciául kicsit, kicsiségben kedves, bájos, szeretetre méltó dolgot jelent. Cukrászok közt azonban köztudott, hogy a mignon készítése ugyanakkor a szaktudás próbája is.

Rouge et noir: KD augusztus 24-i, 38. sz. levelében írta, hogy olvasni kezdi. Ld. még a 26. sz. levelet is.

my dear: kedvesem (ang.).

a Teufelsdröckh öt: Carlyle írói álneve. Carlyle *Sartor Resartus*-ának alcíme: *The Life and Times of Herr Teufelsdröckh*; magyarul először 1913-ban jelent meg, Tankó Béla fordításában, *Teufelsdröckh professzor élete és tanai* címmel.

Verseit és műfordításait küldje el: BM legközelebb csak november 17-én küldött kéziratokat, ld. a 60. sz. levelet.

föllépni: KD is, JGY is szerette volna Babitsot közlésre bírni; egyik verse – *Induló*, későbbi címe: *A zengő szobor dala* – október 22-én jelent meg az *Új Században*, kettejük segítsége nélkül.

Beöthyket, Endrődyket: utalás Beöthy Zsoltra és Endrődi Sándorra, mint kikerülő elvek képviselőire.

41.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

Szabadka, 1904. szeptember 16.

Szabadka 1904. szept. 16.

Kedves Józsi,

sokáig késtem a válaszzsal azon egyszerű indoknál fogva, hogy nem volt mit írnom arra leveledre, [!] melyben semmitsem írtál. Itthon
5 nem történt semmi; a melancholikus nyárból csöpörgős ősz lett, s belőled az ambiciózus hármas-művészből orvos.

Egy csodabús melancholikus szeptembereleji alkonyat volt, mikor a rámnézve is fatális hírt megtudtam. Az égen rózsaszínű és arany színű felhők úszkáltak – majdnem olyan sárgák voltak, mint
10 a theám, – mikor Juli egy harisnyával s a Lacikával bejött az udvarunkba, lenge járással, Etelka húgom neki nagy cipőiben s arcán – ez teljesen az övé volt – bájos mélabúval. A Lacika befogta a Julit és lovazott vele, én néztem, a mint a szegény germán végigtopogott; később, mikor már eléggé kilógott a nyelve, meginterviewoltam,
15 mint illetékes forumot, hányadán vagy. Ekkor tudtam meg, hogy orvos lettél. Juli az „Abenddämmerung”-ot nézte s én így feleltem:

„Es ist sehr zu bedauern, dass ein so feinführender Artist Arzt ist, oder vielleicht nur ein Arschist.”

Ezzel véget ért a kihallgatás, Lacika pattogott az ostorral s Juli nem nézte tovább az „Abend dämmerung”-ot, hanem kipirultan szaladt a kert későn kizöldült utain. Magam pedig a következő gondolatokba mélyedtem:

Nem bolondság volt e ilyen lépést tenni neked, mely valószínűleg elrontja egész életedet, megzárítja kedvedet, el veszi minden idődet, ambiciódát, attól, amihez legtöbb tehetséged van: a zenéhez?
25 Nem okosabb lett volna akár csak találomra beiratkozni valamilyen képző zenedébe s várni, míg a tehnikát elsajátítod s nem üzérkedni,

lócsiszárkodni, hasznossági szempontokból cselekedni s kockáztatni azt, hogy a hármas-művészből semmi művész légy? Tudom mi az
30 a robot, azért merek így beszélni; s ismerlek tégedet, azért akarok így szólani. Tanácsolom tehát, (fatálisan lépek fel az egykori fogadást tekintve, mely szerint egymást a zülléstől meg kell védenünk) boncolj, izomszövetezz, chemiázz és – uram bocsá! – fizikázz, de szimatolj ki minden zugot s keress magadnak jobb alkalmazást, addig
35 mig nincs késő. Ezt szilárdul mondom s attól sem riadok vissza, ha pár nap múlva asszonyi ajkáról hallok, hogy én magamhoz hasonló parvenuvé akarlak tenni, megrontalak, a „becsületes” élet ösvényéről le akarlak terelni s mit tudom én mit nem csinálni. Gondolkozz és írd a kérdésről.

A lipcsei utam elmarad s erre a szemeszterre Bécsbe megyek miniszteriumi engedéllyel s csak husvétkor rándulok ki Lipcsébe. Ez és hasonló kellemetlenségek fenekéstől felkavarták véretem és epémet s újra visszadobtak oda, a hol voltam fiatalkoromóta, [!] s a honnan Nietzsche-vel oly szerencsésen kikászolódtam: [!] a mélabúba,
45 a kanduros világgyűlöletbe s a versírásba. Óriási munkát végzek ugyan most is, de nem a régi kedvvel. Valószínűleg levegő változás kell nekem, mert olyan vagyok, hogy egy helyben nem tudok maradni s a mint felmelegszen valahol, már rosszul érzem magamat.

Jelenleg azonban nagy szellemi élvezetben volt részem, a meny-
50 nyiben teljesen megértettem az újraolvasott Peer Gyntet. Ilyenformák kissé vigasztalnak s ha nem is nagyon minden esetre annyira, mint Temunovich Zoltán versei, (a Bácskai Hírlapot az utóbbi időben szorgalmasan olvasom, miután honorariumot nem kaptam tőle) melyek olyan intímek, hogy kis híja, hogy így nem szólnak:

„Közösüljünk, közösüljünk
Nemileg.”

Szabadka tehát még mindig a régi, kár is volna, ha megváltoznék. A hölgyek, az én szajháim, mindég oly álmosak és ki nem festettek, mint azelőtt; a szóbeszéddek mindég a meghatározott mederben foly-
60 nak; a Decsy lányok mindég udvarlóktól és új reményektől vannak

65 környezve; én mindég oly befejezetlen, költöien: egy közepén ab-bamaradt dal vagyok, mint azelőtt; a Lacikát mindég szeretjük és csókoljuk – semmisem másult meg. Innen tehát érdekest írni nem lehet. Onnan, a hol te vágy, [!] tán kerül ilyesmi. El is várom a hosz-szú budapesti referádát, a vallomásokat s a terveket, melyek iránt mérhetetlenül érdeklődöm.

Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Levél.

Lelőhely: ismeretlen; a levél szövegét DZ közölte, kézirata azonban hagyatékában jelenleg nem lelhető fel.

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1972, 37–41. p.; KDLN, 43–44. p.

A szövegközlés alapja

KOSZTOLÁNYI 1972, 37–41. p.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

arra leveledre, melyben semmitsem írtál: BJ Kosztolányinak szóló levelei közül csak néhány maradt fenn, az említett levelet nem ismerjük.

az ambiciózus hárm-as-művészből orvos: író, festő, zenész. BJ tehetségesen hegedült, zenét szerzett, jól rajzolt és festett is az írás mellett. 1904 szeptemberében lett orvostanhallgató a budapesti egyetemen.

Juli: a Brenner családnál szobalány; BJ naplójában – BJN4, 15., 22., 67. p. – és leveleiben – CSÁTH 2007, 8., 33., 96. p. – többször is előfordul a keresztneve, de családneve nem ismert.

Lacikával: Brenner László.

Etelka húgom: Brenner Etelka BJ féltestvére, KD unokahúga. Később tanítónői diplomát szerzett, majd 1911-ben feleségül ment Pókász Béla festőművész és rajztanárhoz.

„Abenddämmerung”ot: alkonyatot (ném).

„Es ist sehr zu bedauern: a levélíró mondata az „Artist” (művész) – „Arzt ist” (orvos) – „Arsch(ist)” (ülep) szójátékra épül.

A lipcsei utam: ld. a 33. sz. levelet.

Temunovich Zoltán versei: Temunovich Zoltán szabadkai ügyvéd és sakkmeister. Egy gimnáziumba járt Kosztolányi Dezsővel, akkor volt végzős, amikor KD elsőéves. 1904. szeptember 4-én, a vasárnapi számban, Temunovich rovatvezetésével indított sakkrovatot a *Bácskai Hírlap* (aznap, amikor Kosztolányit először közölte

a lap, sőt ugyanazon az oldalon!). A sakkrovat élén saját játszmájának elemzését adta, szuperlatívuszokban írva önnön lépéseiről: „pompás és hibátlan kombináció”, „ellenállhatatlan támadáshoz jut”, „kitűnő lépés” stb. A második vasárnap Temunovich Zoltánnak már verse is megjelent, mégpedig az első oldalon. Idézet a versből: „Reng a tengeren a bárka, / Távol keletről azonban / Reá száll egy kis madárka,”. A harmadik vasárnap pedig két Temunovich-költeményt közöltek, mégpedig azzal a megjegyzéssel, hogy „Szemelvények dr. Temunovich Zoltán legközelebb megjelenő verskötetéből.” Nem találtunk adatot arra, hogy a kötet valóban megjelent volna. Néhány hét múlva belépett a laphoz munkatársnak KD, és ezután Temunovich Zoltán ígéretes költői karrierjének vége szakadt.

a Bácskai Hírlapot az utóbbi időben szorgalmasan olvasom, miután honorariumot nem kaptam tőle: finom utalás arra, hogy BJ megoszthatná vele a honorariumot, amit a *Bácskai Hírlap*tól kapott azért a cikkéért, amelyben felhasználta KD egyik műfordítását. [CSÁTH Géza] BRENNER József, *Dekadencia*, Bácskai Hírlap, 1904, 205. sz. (szeptember 4.), 7–8. p. Baudelaire *A macska* című versével, KD fordításában (ez az előző jegyzetben említett első közlés). BJ ebben az időben a *Bácskai Hírlap* állandó tárcaírója volt.

a Decsy lányok: BJ unokahúgai, Decsy Bella és Decsy Lujza, Decsy Jenő szabadkai gyógyszerész lányai.

42.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
Szabadka, 1904. szeptember 26.

Szabadka 1904 szept. 26.

Kedves barátom!

Levele még itthon ért, mert útam elhalasztódott. Tudatom, hogy 1.ig 2.ig itthon maradok; kérve kérem azonban, hogy ez a rendelkezésére álló levélírási idő ne tegye oly kényelmessé, mint az elmúlt hét, hanem rögtön írjon szabadkai címemre. Miről? Mindenről. De főleg Childe Haroldról, <mert> ezt annyira várom, hogy nem tartom ismétlésnek újra felszólítani Önt erre, mikor már előzőleg két lapon rimámkodtam érte.

10 A Leconte de Lisle elküldését nem kívánom, hisz e szerint átutazásomkor találkozunk Bpsten; a kézirat is maradhat s a Rouge et noir kiolvasott I. kötetének önhöz juttatásáról is lemondok. Minden rendben van, vagy lesz. Bár az én elgyötört agyam is találna már nemesebb élvezetet, mint az örökös műfordítás-rágást!

15 Levelét várom
Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Együtt a 44. és 53. sz. levelek másolataival.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának lila indigós másodpéldánya, közlési utasítással jelölve. Együtt a 44. és 53. sz. levelek másolataival.

Címzés: Babics Mihálynak, VII. Aréna út 11. II. 18., Budapest. Fpb.: Szabadka, 1904. szeptember 26.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/16. (autográf); MTAK Ms 4621/17. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/53. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/10. (másolat 3).

Közölve: BJKL, 47–48. p.; KDLN, 45. p.; BMLI, 120. p.

Szövegkritika

4–5 [BJKL] [KDLN] rendelkezésre [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A Másolat 3 teljes levélszövege függőleges vonallal jelölve. A levél megtalálható TS őskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Levele: ld. a 39. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét.

Childe Haroldról: KD sürgetésének talán az is oka lehetett, hogy BM véleményét még a határidő előtt el akarta olvasni, megerősítést és segítséget várva attól, ld. még az 52. sz. levelet.

két lapon: a 36. sz. levél befejezése utal arra, hogy KD ugyanezt már korábban is kérte.

43.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
Szabadka, 1904. október 2.

Szabadka 1904. oct 2.

Kedves Józsi,

tudatom, hogy szerdán a reggeli vonattal indulok s tíz óra körül a fővárosba érkezem.

5

Viszontlátásra
Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Ifj. Brenner József orvosnövendéknek, Ferenc körút 44. III. 6., Budapest.

Fpb.: Szabadka, 1904. október 3.; épb.: Budapest, 1904. október 4.

Lelelőhely: MTAK Ms 5785/153.

Közölve: Kosztolányi 1972, 49. p.; KDLN, 45. p.

Szövegkritika

3 [KDLN] indulok, tíz [Téves olvasat.]

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

szerdán: október 5-én. KD még aznap továbbutazott Bécsbe; a következő félévben a bécsi egyetemen tanult.

44.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
[Szabadka, 1904. október 2.]

Megkapta e leveletem, melyben tudattam, hogy szerdáig az az e hó 5-ig Szabadkán leszek?

Ha meg, miért nem ír? Miért nem váltja be ígéretét a Childe Harold bírálatot, a versek s a műfordítások küldését illetőleg?

5 Rögtön írjon, ha egyáltalában szándékosan nem irt eddig.

Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Együtt a 42. és 53. sz. levelek másolataival.

Másolat 2: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának lila indigós másodpéldánya. Együtt a 42. és 53. sz. levelek másolataival.

Címzés: Babits Mihálynak, VIII. [!] Aréna út 11. II. 18., Budapest. Fpb.: Szabadka, 1904. október 2.

Lelelőhely: MTAK Ms 4621/18. (autográf); OSZK Fond III/2284/53. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/10. (másolat 2).

Közölve: BJKL, 48. p.; KDLN, 45. p.; BMLI, 121. p.

Megjegyzések

Datálás a postai feladási bélyegző alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

leveletem: KD korábbi, 42. sz. levelében még azt írta, hogy október 1-jéig–2-ig maradt Szabadkán. Az a Babitsnak szóló levél, melyre itt hivatkozik, nem ismert, de egy ugyanilyen tárgyban Brenner Józsefnek küldött levél fennmaradt, ld. a 43. sz. levelet.

ígéretét: BM szeptember 15-én ígérte a részletes bírálatot; ld. a 39. sz. levelet.

45.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

Bécs, 1904. október 7.

Wien 1904 oct 7.

Kedves Babics!

Akkor, mikorra «megbeszélték,» megbeszéltük, nem találkozhatunk s így Jánosit sem kaphattam meg. Jelenleg a honvágy s az idegenszerűség megtanulásának keserű korszakában, az improduktivitás zenitjén, nem kérhetek jobbat, mint küldje el, illetőleg vigye el Brennerhez (Ferenckörut 44. III 6) az ájtatos szerző könyvét, ki majd továbbítja hozzám. A |:Leconte de Lisle:| műfordításokat, s a legújabb, befejezetlen verseket mellékelje hozzá. Levelét várom, mert nagy szükségem van egy okos szóra a fejtelenség kellős közepében. Lakásom: Wien. Strozsigasse 8. Bezirk. 34 I. Stock 6. und 7 Thür.

Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Babics Mihálynak, Budapest, (Ungarn), Arena út 11. II. 18. Fpb.: Wien, 1904. október 7.; ép.: Budapest, 1904. október 8.

Lelelőhely: OSZK Fond III/780/1.

Közölve: BJKL, 48–49. p.; KDLN, 47. p.; BML1, 122. p.

Szövegkritika

7 [BML1] 44. II e 6) [Téves olvasat.]

8 [BJKL] hozzám. Leconte de Lisle. A Műfordításokat, s [Téves olvasat.] [KDLN] hozzám. Leconte de Lisle. A műfordításokat s [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Címzésoldalán BM ceruzairása: Baudelaire Verlaine Fleurs du Mal, valamint nehezen olvasható összefüggő sorok, evvel kapcsolatban ld. a 22. sz. levél Megjegyzéseit. A levél megtalálható TS öskötetében, bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

megbeszéltük: nem lehet tudni, hogy mikorra beszéltek meg, mert elkallódtak levelek vagy üzenetek, ld. a 39. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét.

Jánosit: Jánosi Gusztáv, katolikus pap, választott püspök – ezért írta néhány sorral később, hogy „ájtatos szerző” –, költő, műfordító. Magyarra átültette – többek közt – John Milton *Az elveszett paradicsomát* (1890) és Torquato Tasso *A meg szabadított Jeruzsálem* című eposzát is (1893), valószínűbb azonban, hogy vagy az 1867-ben megjelent *Nyugat költőiből* című, vagy még inkább az *Angol, francia és olasz költőiből* (1899) műfordítás-gyűjteményéről lehetett szó.

Brennerhez: Brenner Józsefhez, aki személyesen és levél útján is kereste a kötet miatt, ld. BML1, 123., 45. p.

műfordításokat: BM november 17-i, 60. sz. levelében azt írta, hogy a Leconte de Lisle-műfordítások Négyesynél vannak, azért nem tudja küldeni azokat. Ugyanabban a levelében küldött egy újabb és egy régebbi verset is.

46.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
Bécs, 1904. október 8.

Bécs 1904. oct «7» 8.

Kedves Józsi!

Nincsen gyalázatosabb és hazugabb complot, mint a pesszimista csorda. Az élet nem ér semmit, meg kell tanulni meghalni mondják, orditják és ugatják s különös buzgalommal és jó kedvvel. Én azonban, látod, hallgatok és tűnök.

Édesem össze vagyok törve, szétgázolva, megsemmisítve. Olyan szerényen járok, mint egy hordár, a nélkül, hogy írnék valamit, mert ehhez, ha százszorosan pesszimista is valaki és ha tiz ezerszeresen is Schopenhauer, vagy Byron, életkedv kell. Nincs senkim. A házi-asszonyom jó fataltnak gondol, mert látja hogy van pénzem, s ki lehet fosztani s beszélget velem néha immel ámmal.

Hazám nyelvét nem hallom s a multkor mikor eszembe jutott AranyJános [!] sirva fakadtam az utcán.

Az anyámat s az apámat bálványozom, de félek, hogy elfelejtenek. Ird meg nekik, hogy jól érzem magamat, de irjanak gyakran. A tényállás t. i. az, hogy az örüléshez vagyok közel.

Te egyetlen jó emberem, ne hagyj elveszni, hanem írd. Gúnyolj ki, nevessem velem, vagy rajtam, sajnálj, osztozz a sorsomban, mit én bánom, de írd sokat és mihamarabb. Egyébként Bécshez Döbling közel van.

Kosztolányi Dezső

Wien VIII. Bezirk Strozsigasse 34. I Stock 6 u. 7.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 22,3 × 17,6 cm nagyságú levélpapíron. 1 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 5785/154.

Közölve: Kosztolányi 1972, 52–53. p.; KDLN, 47–48. p.

Szövegkritika

17 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] örülethez [Téves olvasat.]

19–20 [KDLN] mit bánom [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A [15–16 de félek, hogy elfelejtenek] szavak a kéziratban háromszoros aláhúzással.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

complot: összeesküvés (fr.).

Bécshez Döbling közel van: a mondat megörülésre és öngyilkossági gondolatokra is utalhat, hiszen Döbling elmekórházában kezelték gróf Széchenyi Istvánt, aki itt lett öngyilkos. A település 1892-ben lett a főváros 19. kerülete.

47.

Brenner József – Kosztolányi Dezsőnek

Budapest, 1904. október 9.

Budapest – 1904 okt. 9.

Kedves Barátom!

Irod, hogy össze vagy törve s meg szándékozol örülni.

Szórúl szóra ugyanez volt az én auspiciumaimnak összege is, mikor
 5 az első héten fölszármaztam Pestre. – Iszonyú átkunk van nekünk
 a lelkünkön, nekünk, kikben Brenner vér csörgedez s e mellett kö-
 rülölelt a XX. század; «kikn» csunyan és rosszul rendezkedtünk
 «meg» be a sok irodalmi étellel melyet meglehetősen nagy kalánnal
 fogyasztottunk s te kétszerakkorával legalább mint én. Olyan a lel-
 10 künk – gyermekem – mint egy mágnesű mely a villamos viharban
 s a menyköcsapások közepette forog-forog veszettül; holott, ha nem
 lenne anyira mágnes szépen nyugton maradhatna.

Ilyenformán nagyon megszenvedünk ezektől a villamos viharok-
 tól s a mellett, hogy némely dologban művésziiesen – |és:| ritkán, he-
 15 lyesen – tudunk gondolkozni az életet sose látjuk meg. Senki se látja
 soha – valloem én; – de legalább ezek nem gondolnak vele mi mindig
 azt hisszük, hogy látjuk s mindig tudjuk is, hogy rosszul látjuk. És
 bolondokká leszünk, azokká felebarátom, aminek – ime – kétségte-
 len jeleit van szerencséd engem illetőleg megállapítani. Félsz, hogy
 20 elfelejtenelek!? Irj róla verset gyermekem, e félelemről. Légyen a vers
 méla és nagyszerűen tomboló, légyen kétségbeesett... de te ne légy
 se egyik se másik hanem egyszerűen: Dide, a kis Dide. A Dide-be
 aki a szél fújását produkálja, avagy szindarabot ír: ami nem is olyan
 nagy különbség. – S most hogy felébresztettem benned az oroszlánt
 25 s piszkálom a mágnesűt egyébről beszélek.

Azt hiszem a Jövendőt megkaptad már. Iszonyúan meg valék
 lepette s örültem mikor olvasom e jeles lapot (nagy kényelemben)

látva a macská-t a te fordításodban, melynek még mikor egy szavát
 se olvastam a beosztásról és egyebekről láttam, hogy a te fordítá-
 30 sod. Miért nincs a neved; hogyan történt, micsoda disznóság ezt
 meg nem írni, ki vitte el a fordításokat? Ha valaki lopta a szerzősé-
 get könnyű léssen igazolni a B. H. megfelelő számával. Felszólítalak
 egyszersmint, [!] hogy a Bal lator-t küldd el ennek a jó újságnak; itt
 van a pálya kezdete. Hajrá!

35 Most már a Childe Harold is okvetlenül beadd; irodalmi szen-
 záció léssen itt. Emberem ha van benned: nem kedv, de valamelyes
 élet, dolgozz, dolgozz! Azt hiszem, ez |a hír:| jó [!] fogja beigazítani
 ama mágnesűt, úgy hogy békében marad.

Irj! Gratulálok a versednek szép nyomtatott betűihez, s a fordí-
 40 táshoz, melyet én ismertem meg először s melyen «én» a dekadén-
 eket ismérni tanulám.

– Vecsey Ferenczet hallottam; ez a kölyök abszolút csoda. Kép-
 zeld el a Lacikát, hogy érti Beethovent, ilyen |lehetetlen csoda:| ez
 is; a technika készség [!] káprázatos, hallatlanul káprázatos voltával,
 45 mely mint másodrendű csoda szerepel ez esetben.

Isten vagy egyéb hatalmak nevében kérlek gyorsan írj! Kapod-e
 az ujságot és dolgozz erősen. Erősen. –

Öllelek
 Brenner

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 26,0 × 20,0 cm nagyságú levélpapíron. 1 fólió, 4 beírt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 4622/104.

Közölve: DÉR 1975, 172–173. p.; DÉR 1980, 139–140. p.; CsÁTH 2007, 156. p.

Szövegkritika

7–8 [DÉR 1975] rosszul rendelkezünk be a [Téves olvasat.]

8 [DÉR 1975] [DÉR 1980] meglehetősen [Téves olvasat.]

[CsÁTH 2007] nagy kanállal [Téves olvasat.]

- 13 [DÉR 1975] [DÉR 1980] [CSÁTH 2007] megszenvedtünk [Téves olvasat.]
 16 [DÉR 1975] én; – legalább [Téves olvasat.]
 21–22 [DÉR 1975] légy se másik [Téves olvasat.]
 22–23 [DÉR 1975] [DÉR 1980] A *Dide* – de aki [Téves olvasat.]
 29 [CSÁTH 2007] [DÉR 1980] beosztásáról [Téves olvasat.]
 30 [DÉR 1975] [DÉR 1980] nincs neved; [Téves olvasat.]
 31 [DÉR 1975] [DÉR 1980] fordításodat? [Téves olvasat.]
 34 [DÉR 1975] [DÉR 1980] kezdet. [Téves olvasat.]
 42 [CSÁTH 2007] Vecsey [Téves olvasat.]
 44 [DÉR 1975] [DÉR 1980] technikai készség [Téves olvasat.]
 [DÉR 1975] [CSÁTH 2007] [DÉR 1980] voltánál, [Téves olvasat.]
 45 [DÉR 1975] [DÉR 1980] mely mind másodrendű [Téves olvasat.]

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

auspiciumaimnak: a jövőre utaló előjel, kilátás (lat.).

a Jövendő megkaptad már: a *Jövendő* 1903 és 1906 között Budapesten megjelent irodalmi és politikai hetilap volt, Bródy Sándor szerkesztette. A magyar lapokat BJ postázta Bécsbe Kosztolányinak.

a macská-t a te fordításodban: Baudelaire *A macska (Le Chat)* című – „Viens mon beau chat...” kezdetű – versét KD fordításában először a *Bácskai Hírlap* közölte – ld. a 41. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit – BJ a dekadenciáról szóló tanulmányának példaverseként – a dekadensek is „a természetet imádták, de egészen új módon. *Tolsztoj* azzal vádolja őket, hogy a homályosságot, az érthetlenséget (melyet tetszés szerint fejthetünk meg) tették művészi jelszavakká. Kár lenne erről vitatkozni, de saját véleményt mindenki alkothat, ha a következő *Baudelaire* féle szonettet elolvassa.” A *Jövendő* 1904. október 9-i számának 36. oldalán a fordító nevének feltüntetése nélkül jelent meg *A macska* címmel két Baudelaire-vers fordítása: római egyes számmal jelölve a *Bácskai Hírlap*ban már közölt szonettfordítás, alatta római kettes szám alatt Baudelaire másik, szintén *Le Chat* című – „Dans ma cervelle se promène...” kezdetű – költeménye második részének fordítása (e rész kezdősora a franciában: „De sa fourrure blonde et brune...”), ld. még a 48., 49., 51., 61. sz. leveleket. Megjegyzendő, hogy a fordító megnevezése nemcsak *A macska* esetén maradt el a lapban; a *Jövendő* különösen a prózai művek, de többnyire a lírai alkotások alatt sem nevezte meg. Más korabeli, irodalmi alkotásokat is közlő lapok – *A Hét*, *Vasárnapi Újság* stb. – is takarékosan bántak bizonyos közleménytípusok szerzőinek s a (még kevésbé ismert) fordítóknak a megnevezésével, Bródy Sándor gyakorlata csupán követte ezt a szokást.

a Bal lator-t küldd el ennek a jó újságnak: KD verse *A bal latorhoz* címmel jelent meg először a *Bácskai Hírlap* 1905. január 1-jei számában; kötetbe – *Négy fal között* (1907) – *A bal lator* címmel került be. Ld. még az 59. és 61. sz. leveleket. Arra, hogy a *Jövendő*be is beküldte volna, nincs adat. Nem valószínű, hogy újabb írást küldött volna, előbb el akarta érni, hogy a nevét tüntessék fel a Baudelaire-vers-fordítás szerzőjeként.

Most már a Childe Haroldot is okvetlenül beadd: KD Byron művének lefordítását májusban kezdte el és október végén fejezte be. A Kisfaludy Társaság műfordítás jutalomtételére pályázott vele, ld. az 52. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit, valamint az *Adattár Életrajzi kronológia* című fejezetét.

Vecsey Ferenczet hallottam: Vecsey Ferenc hegedűművész 1904-ben 11 éves volt. Október 15-i, budapesti fellépéséről BJ cikket is írt a *Bácskai Hírlap*ba, ld. BRENNER 1904b, 8. p. Vecseyt ötévesen kezdte tanítani apja – aki tisztviselőként dolgozott, bár képzett zenész volt – hegedülni. Hétéves korától Hubay Jenő oktatta magánúton, és nyolcévesen vették fel a Zeneakadémiára. 1904-re már világhíres csodagyerek volt egy németországi koncertkörútnak köszönhetően.

Lacikát: Brenner László.

48.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

Bécs, 1904. október 10.

Bécs 1904. oct 10.

Kedves Józsi!

A „Jövendő” közlése megörvendeztetett, de egyúttal dühbe is hozott, hogy a nevemet mellőzték s egyszerűen anonime adták közzé.

5 Sürgősen keresd fel Bródyt, vagy valamilyen inasát s kérdezd meg, hogyan történhetett ez? Több mint egy éve, hogy felküldtem, mindjárt az első lefordítása után.

10 Tanácsold, hogy a jövő szám helyreigazításai vagy legalább szerkesztői izenetei között feltétlenül említsék meg a nevemet, s lehetőleg dicsérjenek is meg, mert – (ezt hagyd legvégül) – pört indítottak a „Jövendő” ellen s irodalmi tolvajlással vádolván, megnyerem. Gyors választ!

Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: ismeretlen helyen. A levél szövegét DZ közölte, kézírata azonban hagyatékában jelenleg nem lelhető fel. A másolat alapján feltehetően fekete tintairás.

Másolat: fekete-fehér fénykép. A felvételen csak a szövegoldal látható, a címzés szövege ismeretlen.

Lelőhely: DZ hagyatéka (másolat).

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1972, 53. p.; KDLN, 48. p.

A szövegközlés alapja

Fekete-fehér fényképmásolat, amely DZ hagyatékában maradt fenn.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

A „Jövendő” közlése: ld. a 48. sz. levelet.

Bródyt: Bródy Sándor, ld. a 26. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit.

jövő szám helyreigazításai: nem történt helyreigazítás, s nem közölték KD nevét szerkesztői üzenetben sem.

pört indítottak a „Jövendő” ellen: nincs adat arról, hogy KD valóban indított volna pert.

49.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
Bécs, [1904.] október 13.

Bécs oct 13.

Kedves Józsi!

Nagyon rossz napok járnak ma is s írásra semmi kedvem sincs, még hosszú levelet sem tudok írni. Esdve kérlek azonban teljesítsd e megbiz

5 bizatásaimat:

1.) Bródyhoz menj el a versem érdekében s rögtön írd, hajlandó e helyre igazíttatni, vagy sem. Nevem pótolja!

2) Jánosi műfordításait, Leconte de Lisle Beaudelairet kérd el Babicstól, ki Arena út 11. II. 18. alatt lakik «s leginkább» (leginkább

10 délután van otthon) s |:az ő:| műfordításaival együtt küldd nevemre.

3) Ábrányi Don Juánjának [!] 2. kötetét vedd meg a lehető legolcsóbban s az előbbi csomagban szállítsd hozzám.

4). Az újságra ügyelj, mert nagyon rendetlenül, – minden másnap jön.

15 5) A költségekről adj számlát s rögtön másnap küldöm posta utalványon. De légy takarékos, mert én is szegény vagyok.

Dezső.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Brenner Józsefnek, Budapest, Ferenc körút 44. III. 6., (Ungarn) Fpb.: Wien, 1904. október 14.; épb.: Budapest, 1904. október 14.

Leleőhely: MTAK Ms 5785/155.

Közölve: Kosztolányi 1972, 53–54. p.; KDLN, 48–49. p.

Szövegkritika

4–5 [KOSZTOLÁNYI 1972] teljesítsd a megbizatasaimat: [KDLN] teljesítsd a megbizatasaimat: [Téves olvasat.]

7 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] igazítani [Téves olvasat.]

8–10 [K] Jánosi → nevemre. [Grafitceruzával aláhúzva, és a bal margón függőleges vonalakkal is kijelölve.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a tartalom és a feladási postabélyegző alapján.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Bródyhoz menj el a versem érdekében: ld. a 48. és 49. sz. leveleket.

Jánosi műfordításait: ld. a 45. sz. levelet. BJ a levél vétele után felkereste Babitsot, de nem találta otthon. A házmasternél hagyott számára értesítést, majd levelet is írt minderről Babits Mihálynak, ld. BML1, 123. p.

Ábrányi Don Juánjának [!] 2. kötetét: az Ábrányi Emil által fordított Byron-mű a levél megírásának idejére már háromszor is megjelent; 1885-ben és 1892-ben a Révai, 1899-ben az Athenaeum kiadásában. A második rész a VII–XVI. éneket tartalmazta. Újronnan az első kiadás fűzve 2 forintba került; a második és harmadik kiadás díszkötéses volt, és 4 forint volt az ára (a két kötetnek együtt). KD október 17-én küldött levelében megismételte a kérést, lehetőleg antikvárium példányt kérve, ld. az 51. sz. levelet.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
[Bécs, 1904. október 15.]

A lapok végtelenül rendetlenül jönnek. Minden ezután irandó levelet, újság küldeményt a következő címre írk: Desider Kosztolányi Wien VII. und VIII. Bezirk. Lerchenfelderstrasse 65. N°. 1 Stock. 18 Thür.

5 Ma már innen írom e levelet.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: ismeretlen helyen. A levél szövegét DZ közölte, kézirata azonban hagyatékában jelenleg nem lelhető fel. A másolat alapján feltehetően fekete tintáírás. Másolat: fekete-fehér fénykép. A felvételen csak a szövegoldal látható, a címzés szövege ismeretlen.

Lelőhely: DZ hagyatéka (másolat).

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1972, 54. p.; KDLN, 49. p.

A szövegközlés alapja

Fekete-fehér fényképmásolat, amely DZ hagyatékában maradt fenn.

Megjegyzések

Datálásunk DZ közlésén alapul, aki a keltezést minden bizonnyal a levelezőlap feladási postabélyegzője alapján határozta meg napra pontosan. DZ a levél szövegét az eredeti kézirat ismeretében tette közzé, erre bizonyíték a hagyatékából rendelkezésünkre bocsátott fényképfelvétel.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

A lapok végtelenül rendetlenül jönnek: KD Bécsben nyomon követte azokat a magyar újságokat, folyóiratokat, amelyeknek írásokat küldött, a postázásra Brenner Józsefet kérte meg.

Lerchenfelderstrasse 65.: erről az albérletről ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 129. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1990, 109. p. „A Lerchenfelder-Strasse 65. szám alatt az első emeleten, két lengyel s egy osztrák diák lakik együtt egy hónapos szobában. Közibük meggyedeknek. Fűtetlen szobájukban télen befagy a víz a mosdótálban. Télikabátban, vastag téli kesztyűben tanul és ír a szobában.”

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
Bécs, 1904. október 17.

Bécs 1904. oct 17.

|:Új:| |:Címem: Wien VII Lerchenfelderstrasse 65. I. 18.:|

Kedves Józsi,

végtelenül nagy súlyt helyezek arra, hogy a küldemény mihamarabb
5 (Jánosi, Ábrányi, Leconte de Lisle, Beaudelaire, Babics-műfordítás és eredeti vers) hozzám kerüljön, mert ha elkésve érkeznek, pl egy hét múlva, az egész céltalan lenne rám nézve.

A Jövendő ügye vérig bosszant!!

Nem méltó a nevem beléje és a munkám – igen??

10 Ki látott ilyen logikát??

Sürgősen keresd fel Bródyt s beszélj, ha csak lehet magával. Ha nem, akkor valami „fő emberével” s nyomd meg a hangodat! A jövő számot megvárjuk. Ha ebben sem lesz nyoma a nevemnek, rögtön írok Decsy Józskának s pört indítok a lap ellen. Ezt is említsd fel a
15 végső szükséges [!] esetén!!

Szeretném, ha antiquarice s lehetőleg csak a második kötetét küldenél el a Don Juánnak, de ha nem lehet, akkor csak szerezd meg úgy is.

Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Brenner Józsefnek, Ferenc körút 44. III. 6., Budapest (Ungarn). Fpb.: Wien, 1904. október 17.; ép.b.: Budapest, 1904. október 18.

Lelőhely: MTAK Ms 5785/156.

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1972, 55. p.; KDLN, 49–50. p.

Szövegkritika

5 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] Lisle, Babics-műfordítás [Téves olvasat.]

6 [KDLN] érkeznek, [Téves olvasat.]

14 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] Jóskának [Téves olvasat.]

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

a **küldemény mihamarabb**: Brenner Józsefnek gyorsan sikerült teljesítenie a kérés egy részét, mert KD október 31-i levelében már arra panaszkodik, hogy unja János fordításait, ld. az 53. sz. levelet.

A **Jövendő ügye**: ld. a 47. sz. levelet.

Decsy Józskának: Decsy József, BJ unokatestvére, ügyvéd volt.

a **Don Juánnak**: a kötetet október 13-án már kérte KD, ld. a 49. sz. levelet.

52.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

Bécs, 1904. október 31.

Bécs 1904. oct 31.

Kedves Józsi,

ismét nem az a hosszú levél, melyet vársz! Ismét egy kérő, [?] rimánkodó irka!

5 A *Childe Harold*ot befejeztem. Három éjszakán nem aludtam, hogy letisztázhassam. A könyvkötő az utolsó pillanatban, vasárnap reggel 9 órakor kötötte be s 10 órakor már postára kellett adnom, hogy le ne késsék s másnap Bpsten legyen.

Szabó Batancs István nevére címeztem, hogy ő átadja Vargha Gyulának. Mindenki elől el akartam titkolni, te előled is!

Az óriási sietségben azonban elfelejtettem bele tenni a jeligés levelet!! Szabónak rögtön sürgönyöztem, hogy állítson ki egyet „Felleg” jeligével, tegyen bele egy sima névkártyát, írja fel erre a nevet, lakásomat (A pályázat szerzője: Kosztolányi Dezső bölcsészettan hallgató. Lakása Szabadka: főgimnázium) s így adja át a titkárnak.

15 Félek, hogy Szabó elhamarkodta a dolgot!!

Keress fel rögtön a lakásán (VIII. ker. Barossutca 36. III. 27) s kérdezd meg így cselekedett e. Aztán haladék nélkül értesíts a dolgról.

20 Arról van szó, hogy hiába adtam be a munkát, vagy nem.

Ha Szabó elfelejtette volna utasításaimat követni, vagy elértette volna azokat rögtön állítsd ki te a jeligés levelet s vágtsd (ha előadásod is van) akár bérkocsin is, Vargha Gyulának lakására (II kerület Mész utca 6 szám), vagy keresd fel a hivatalában, vagy ott a hol található s mond [!] meg neki, hogy a levél tévedésből lemaradt s a szerző megbízásából adod át. A munka azonosságának megállapítására tudatta veled a pályázat szerzője, hogy 601 lapos, calico vászonkötésbe van bekötve s anthracén tentával van írva.

30 Az eljárással ne késkedj, [!] mert két három nap múlva már diskvalifikálhatják a művet.

Szolgálataidért fogadd rokoni és baráti köszönetemet. Esetleg sürgőnyileg értesíts.

Dezső

(A jeligés levelet le kell pecsételni!)

Kéziratleírás, lelőhely

Levél.

Saját kezű: ismeretlen helyen. A levél szövegét DZ közölte, kézirata azonban hagyatékában jelenleg nem lelhető fel. A másolat alapján feltehetően fekete tintairás, 1 fólió, 2 beírt oldal, kutyanyelv alakú papír.

Másolat: két darab fekete-fehér fénykép.

Lelőhely: DZ hagyatéka (másolat).

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1972, 55–57. p.; KDLN, 50–51. p.

A szövegekzés alapja

Fekete-fehér fényképmásolat, amely DZ hagyatékában maradt fenn.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

A *Childe Harold*ot befejeztem: KD májusban kezdte fordítani Byron művét a Kisfaludy Társaság pályázatára. Kéziratának fennmaradt részeiről ld. a 40. sz. levél Megjegyzéseit. Fordítási vállalkozásáról nemcsak Brenner Józseffel, hanem Babits Mihállyal, Juhász Gyulával és Zalai Bélával is levelezett, ld. a 20., 25., 26., 27., 28., 30., 31., 32., 33., 34., 36., 37., 39., 40., 42., 44., 47. sz. leveleket. Valamennyiüknek küldött a fordításból részleteket. A kiírás szerint a pályamunkák „idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél kíséretében, a fenn kitett határideig [1904. október 31.] a Társaság titkárához küldendő.” – Ld. KTÉ 1903–1904, 204. p. KD Babits Mihálynak augusztus 1-jén Szabadkáról még ezt írta: „A *Childe Harold* ot, sajnos, teljesen nem mellékelhetem, minthogy rokonom tisztázza; a rokonok pedig szivesek és a priori lusták.” ld. a 32. sz. levelet. Szeptember 16-i, szintén Szabadkáról küldött levelében tovább panaszkodik a másolóra: „hajósínamom, a *Childe Harold* másoló, hanyag és buta s a mellett lassú”, ld. a 40. sz. levelet. Bizonyára nem is készült el a másolat, mire Bécsbe kellett mennie, így a kiírással dacolva maga tisztázta le. A Társaság titkára Vargha Gyula volt: költő, műfordító, polgári foglalkozására nézvést a Központi Statisztikai Hivatal igazgatója. A jeligés levél minden bizonnyal idejében eljutott a Társasághoz, mert pályázatát

figyelembe vették és meg is bírálták, ld. RADÓ 1905, 207–214. p. Három pályázó is volt egyébként, aki Byron *Childe Harold* című művének fordításával – két pályázó az egész művel és egy csak az első énekkel – versenyzett. A vesztesek jelígejét nem oldották fel, sőt az értékelés a munkákat nem jelíge, hanem sorszám alapján különbözteti meg, de a bírálat idéz is a munkákból, és ennek alapján be tudjuk azonosítani KD pályázatát, mely a 15. számú pályamű volt. Hibájául felróják, hogy néhol nem elég hű, „zagyva”, pontatlan, sőt „helytelen magyarságú”, de dicsérik is: „Am azért akad jól és szépen fordított strofa is elegendő; a feladat melyre a pályázó vállalkozott, kétségkívül egyike a legnehezebbeknek, s bár nem sikerült megoldania, művéből annyi komoly igyekezet látszik, hogy a műfordítás terén még sikerek várhatnak rá.” RADÓ 1905, 209–210. p. A bírálatot Radó Antal 1905. február 6-i keltezéssel hozta nyilvánosságra, melyhez Csengeri János a következő nap különvéleményt fűzött. A nyertesről a február 7-i ülésen döntöttek és a 12-i ünnepélyes közgyűlésen hirdették ki az eredményt. Vikár Béla *Kalevala*-fordítása – *Kullervo énekei* – lett az első, dicséretet kapott Gábor Andor Frédéric Mistral *Mirëio* című költeményének fordításáért, és Mikes Lajost, aki a *Childe Harold*nak csak az első énekével pályázott, megbízták a teljes mű lefordításával. Ismereteink szerint KD a fordításából 12 részletet jelentetett meg különböző lapokban 15 helyen, viszont később egy műfordításkötetbe sem válogatott be részletet a *Childe Harold*ból.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

Bécs, 1904. október 31.

Bécs 1904 oct 31.

Kedves barátom,

bocsásson meg, hogy nem rögtön válaszoltam levelére. Pokoli időkben élek: lakásváltozás, embertelen mostohaság, meglopás, társalanság és főleg a kudarcok kudarca, a pályázattal való elkésés és ennek be nem adhatása roskasztották le kedvemet, elannyira, hogy a legbecsültebbekkel és a legkedvesebbekkel való közlekedést sem birtam fenntartani.

A jövőben remélem alkalmam, kedélyem és időm lesz erre is, s ön, kit nyíltan beszélve, bámulok és szeretek egyben, megint megkezdni hosszú leveleit. (Levelem vétele után rögtön ! fogjon bele egybe.)

Adja meg a hangot e veszett zűrzavarban!

A Sartor resartus a világ legértékesebb munkái közé tartozik. A Rouge et noir első kötetét Batancsnak adtam, (<Ferenc körút> |Baross utca:| 36. III 27) hogy adja át önnek; csodálom, hogy megelégedezett kifejezett s többször ismételt megbízásomról. Az Oresteit, legnagyobb sajnálatomra, nem küldhetem, mert dolgozom rajta, ama reményben, hogy a „Nemzetiszínház” elfogadja fordításomat s előadják magyarul, a hogy Franciaországban 1892 ben franciául... (Ó a magyar szó!) Egy hó mulva, legkésőbb karácsonyra, mikor, a hosszú vakáció miatt, átutazom Bpsten feltétlenül kezébe nyomom Jean Richepinnel együtt. A lelki világ hátáran ! semmi újság: Emil Reich Ibsen könyvét olvasom s középszerű előadásokat hallgatok. (Emil Reich még nem kezdte meg előadásait.)

Irjon barátom, derék, kiváló költő, – mit ír, mit olvas, de főleg küldje el összes Leconte de Lisle műfordításait, mert Jánosi

halálosan megártott. Ismételve kérem, esedezem, rimáncodom írjon s a verseket rögtön adja postára (eredetiket s fordításokat), mert türelmetlen vagyok s minden percben várom.

tisztelője, barátja
Kosztolányi

Lakásom Wien. VIII Bezirk Lerchenfelderstrasse 65. I. 18. (Juhászszal közölje új adresememet; kérje meg küldje el számomra a lapokat s főleg a könyvet, mit már eleve megfizettem. Mit jelent az, hogy semmit sem irt eddig, mikor én két levelet menesztettem hozzá? Mi a címe?)

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 10,5 × 34,0 cm nagyságú kutyanyelven, 1 fólió, 2 beírt oldal.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Együtt a 42. és 44. sz. levelek másolataival.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának lila indigós másodpéldánya. Együtt a 42. és 44. sz. levelek másolataival.

Lelelőhely: MTAK Ms 4621/19. (autográf); MTAK Ms 4621/20. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/53. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/10. (másolat 3).

Közölve: Kosztolányiné 1938, 129–130. p.; BJKL, 49–50. p.; KDLN, 51–52. p.; BML1, 124–125. p.

Szövegkritika

9 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] időm és kedélyem [Téves olvasat.]

15–16 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] adtam, hogy [Hiányos a közlés.]

[BJKL] *Batancsnak*, (Baross u. 36. III. 27.) adtam hogy [Téves olvasat.][KDLN] *Batancsnak* (Baross u. 36. III. 27.) adtam, hogy [Téves olvasat.]

[BML1] 36. VII 27) [Téves olvasat.]

20 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] 1893-ban [Téves olvasat.]

23 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] határain [Téves olvasat.]

33 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] I. 19. [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A Másolat 1. első oldala rektójának az alján Kosztolányiné fekete ceruzás kiegészítése: „Batancs tanyai szegényparaszt fia, a szabadkai gimnázium színjeles diákja. Kosztolányi osztálytársa és jobbágya, m. egyetemi társa. Egy időben Budapesten lakótársa is volt.” Ld. még a 14. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét is. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

levelére: a címzett sorai elkallódtak, de levele nyilvánvalóan október 7., a Budapesten meghíúsult találkozó után íródott, ld. a 45. sz. levelet. KD válaszából annyi kiderül, hogy BM könyvek, olvasmányok és kéziratok iránt érdeklődött.

lakásváltozás: Babitsnak írt előző, 45. sz. levelében a Strozzi Gassén lévő címet adott meg. A kerület maradt, csak az utca változott.

a pályázattal való elkésés: ld. az 52. sz. levél összefoglaló Tárgyi és nyelvi jegyzetét.

Sartor resartus: Carlyle regénye, BM július 21. előtt írt, 26. sz. levelében hívta fel rá a levélíró figyelmét.

Rouge et noir: Stendhal regénye (*Vörös és fekete*), előbb Zalai Béla olvasta, majd továbbadta Kosztolányinak, aki Szabó Batancsot kérte meg, hogy továbbítsa Babitsnak, ld. a 26., 33. és 42. sz. leveleket.

Az Oresteiat: ld. a Juhásznak és Babitsnak küldött, 34. és 38. sz. leveleket.

a „Nemzetiszház” elfogadja fordításomat: a fordítás nem ismert, s ha el is készült, bemutatója nem volt.

Ó a magyar szó! KD magyarságtudatának változásáról, amelynek oka, amennyire a levelekből kikövetkeztethető, a budapesti és főképp a bécsi kontraszt volt, Brenner Józsefnek október 8-án írt levelében számolt be, ld. a 46. sz. levelet.

Jean Richepinnet: olvasásáról augusztus 1-jén Babitsnak, 3-án pedig Juhász Gyulának számolt be, ld. a 32. és 34. sz. leveleket.

Emil Reich Ibsen könyvét: ld. a 40. sz. levelet.

Jánosi halálosan megártott: ld. a 45., 49. és 51. sz. leveleket.

Juhással közölje: ha íródott levél, amelyben BM KD új bécsi címét írta meg Juhásznak, ma már nem ismert, elkallódott.

küldje el számomra a lapokat s főleg a könyvet: talán a *Szeged és Vidéke* azon számairól van szó, amelyekben KD írásai megjelentek, ld. a 24. sz. levelet. De az is lehet, hogy a *Jövendőőről*, amelyben Bródy Sándor név nélkül – másodközlésben, a *Bácskai Hírlap* után – közölte KD fordítását, ld. a 47., 48., 49., 51. sz. leveleket. A könyvek tételes azonosítása nem lehetséges, a 49. sz. levélben Brenner Józsefet Ábrányi Emil Byron-fordításának megvételére kérte. Ld. még a Babitsnak írt, november 20-i, 61. sz. levelet is.

én két levelet menesztettem hozzá: ezek a levelek elkallódtak.

54.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
[Bécs, 1904. október 31. és november 4. között]

Kedves Józsi,

sokáig halasztgattam a levélírást s most is szeretnék megmenekülni tőle. De itt is habozok, mint mindenütt. Vágnék életem legválságosabb, – igen legtöbb volt benne a válság! – részének emléket emelni, másrészt azonban félek még gondolatban is ismételni a köd, a tapogatódzás korszakát, úgy a hogy rossz álmainktól félünk. S a félelemre legalaposabb okom az, hogy e periódusból még nem vándorogtam ki teljesen!

Nem csak a jó emberektől való elszakadás szántott bele a lelkembe: ez mindennek az alapja, de nem ez minden! A legirtózatosabb, a mi velem történt az, hogy a lelkem tört izzé-porrá. A nagy város által létrehozott változás mindenemet, a mit eddig gyűjtöttem megsemmisítette, a könyveket melyekre esküdtem, értéktelenné süllyesztette szememben s magamat pedig a születő világok chaoszához hasonló zűrzavarok edényébe tett. Hol az életkedv, az energia, a vaserély, melyről oly híres voltam barátaim körében? Órák hosszat elülök s bámulok a levegőbe, mint az agylágyult. Ma már jól eszem, de mikor megérkeztem hetekig nem volt étvágyam. S ő nem volt egy ember, kivel szóba állhattam volna!!

Gyökerestől felfordultam. A magyar nép alapjellemvonása most tűnik szemembe. Most értem meg, hogy olyan emberek, mint Szabó, Juhász, Boromissza nem általános emberek, hanem magyarok. Most érzem, hogy a mi kis hírlapirodalmunk a maga családias alakjaival, polemizáló vezércikkeivel, croquisival, [!] melyek minden kozmopolita szenvlegések ellenére olyannyira magyarok, nem mindenütt feltalál {ható javak, hanem a szülőföld édes} gyümölcsei. Most érzem, hogy magyar vagyok. Ez azonban nem fog megakadályozni abban, hogy a jövőben hasonló hévvel <ne [?]> szidjam az emberi

gyengéségen nyugvó, szükségképen létező patriotizmus kedves hibájának üzleti felferőit s hűhós utcaszögleti szónokait és költőit.

A költészet jelenleg pihen bennem. A geniektől <[...]> |életében:| vannak züllési korszakok, mikor duhaj részegeskedésekbe fojtják el a <[...]> kitörni vágyó gyér anyagot: ha valami vagyok, most érem e kort, az ásitás, naplopás és tenni nem tudás rémletes idejét. Embert keresek és nem találok. A lengyelek s oroszok még a legszivesbek, de nem emberek. Hol vannak a Szabók, a hosszú uzsonnák, hol van itt a Decsyék templomszerű, {fehér lakása?}

De csend! Nem tudom mire jó e kor. Hátha ép most nővök nagygyá, hátha ép most fejlődöm. Lakótársam játssza a Träumereit: s én gondolkodom, de nem irok. Oly finom az érzésem, hogy tollat, papírt nem <[...]> bir elviselni, hanem kiszáll a kék égbe, mint a pára és – bizony így van! – szertefoszlik. Most jön a „Kreutzer szonáta”, a „Legenda” Vienavszkytól [!] s más sok. Az osztrák mivel, intelligens fickó s legalább is játszik úgy, mint te. De én hogy játszom az én hangszeremen?!! Iszonyat!!!

Csókkollak tégedet és minden valamire való becsületes embert. Kérlek írj sokat, (a naponta küldött újságok szélére is.)

Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: ismeretlen helyen. A levél szövegét DZ közölte, kézirata azonban hagyatékában jelenleg nem lelhető fel. A másolat alapján feltehetően fekete tintairás, 1 fólió, 2 beírt oldal, kutyanyelv alakú papír.

Másolat: két darab fekete-fehér fénykép.

Lelelőhely: DZ hagyatéka (másolat).

Közölve: Kosztolányi 1972, 49–51. p.; KDLN, 46–47. p.

A szövegközlés alapja

Fekete-fehér fényképmásolat, amely DZ hagyatékában maradt fenn. A fényképmásolaton olvashatatlan helyeket Kosztolányi 1972, 49–51. p. alapján rekonstruáltuk.

Szövegkritika

11–12 [KDLN] nagyváros [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás indoklása: a levél megírásának időpontját a korábbi közlések 1904. október elejére teszik. A Kosztolányi 1972 a levélsorban – dátum feltüntetése nélkül – egy október 2-i és egy október 8-i levél közé helyezte el; a KDLN „[Bécs, 1904. október eleje]” feltételezett keltezéssel látta el, a levélsorban egy október 2-i és egy október 7-i levél közé illesztve. „Ma már jól eszem, de mikor megérkeztem hetekig nem volt étvágyam. S ó nem volt egy ember, kivel szóba állhattam volna!” – írja KD, aki 1904. október 5-én érkezett Szabadkáról Budapestre – ld. a 43. és 44. sz. levelet –, s onnan feltehetőleg még aznap vagy legkésőbb másnap továbbutazott Bécsbe. Brenner Józsefnek címzett – első fennmaradt, datálással is ellátott – levele Bécstől 1904. október 8-i keltezésű. A tárgyalt levélben szó esik egy zenész lakótársról is, akit KD a 84. sz. – 1905. január 26-án kelt – levélben meg is nevez. Ebbe a lakásba azonban KD csak 1904. október 15–17. körül költözött, ld. az 50. és 51. sz. levelet. Annak csekély a valószínűsége, hogy ugyanaz volt a lakótársa már korábban is, tekintve, hogy első bécsi lakásában csak egy hetet töltött. Mindezek kizárják, hogy e levél 1904. október 7–8. előtti lenne. A levél utolsó mondata segít abban, hogy a lehetséges legkésőbbi dátumot meghatározzuk: „Kérlek írj sokat, (a naponta küldött újságok szélére is.)”. A legkésőbbi időpont feltehetőleg 1904. november 9., de egészen biztosan november 17. előtti, mert az újságcsél közlemények miatt hatósági eljárást indítottak KD és BJ ellen, s ezért KD határozottan megtiltotta unokaöccsének, hogy írjon az újságok szélére. Ezeket a levelet KD nem keltezte, de mivel levelezőlapon írta meg őket, a fpb. alapján ismerjük a dátumukat. Az első ilyen levelezőlap – ld. az 57. sz. levelet – kézirata azonban jelenleg nem hozzáférhető, mi csak a szövegoldalról készült fényképmásolatot ismerjük, de feltesszük, hogy a levelet először közlő DZ a fpb. alapján datálta napra pontosan. A november 17-én feladott levelezőlap kézirata rendelkezésre áll, ld. az 59. sz. levelet. A „sokáig hasztagattam a levélírást” mondat alapján szünetet kerestünk a levelezésben. A már említett, október 17-én feladott levelet követően két hét szünet van az unokatestvérek közötti – ismert – levelezésben, október 31-ig – ld. az 52. sz. levelet –, emiatt lehetne ezt a levelet e két hét idejére datálni, azonban ez idő alatt – mint az az említett, 52. sz. levélből kiderül – KD lázas munkában volt, a *Childe Harold*-fordítást fejezte be. Nem valószínű, hogy volt ideje semmit tenni, „az ásitás, naplopás és tenni nem tudás rémletes idejét” élni. „Órák hosszat elülök s bámulok a levegőbe”, „A költészet jelenleg pihen bennem.” – írja még. Ezek a mondatok inkább az intenzív szellemi tevékenység hirtelen véget értéről vallanak. „[...] ismét nem az a hosszú levél, melyet vársz!” – írja az október 31-i levélben, mielőtt arról számol be, hogy: „A Childe Haroldot befejeztem. Három éjszakán nem aludtam, hogy letisztázhassam.” Ugyanezen a napon Babits Mihálynak ezt írja: „Pokoli időkben élek: lakásváltozás, embertelen mostohaság, meglopás, társtalanság és főleg a kudarcok kudarc, a pályázattal való elkésés és ennek be nem adhatása roskasztották le kedvemet, [...]”, ld. az 53. sz. levelet. Úgy gondoljuk tehát, hogy a levél október 31. utáni: ez lehet az a hosszabb levél, amelyet az 52. sz. levélben megígér mint olyat,

ami unokaöccse várakozásának megfelelően végre beszámol arról, hogyan érzi magát. November 4-én kelt – szintén Babitsnak szóló – leveléből megtudjuk, hogy találkozott az átutazó Zalai Bélával. Így annak alapján, hogy a fenti levélben a „S ó nem volt egy ember, kivel szóba állhattam volna!” mondat áll, s utána a barátai felsorolásakor Zalai Bélát nem említi, a levél megírásának lehetséges időhatárait még tovább szűkíthetjük, az idősorban 1904. október 31. és november 4. közé helyezve el. Szövegkritika a másolat alapján.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Szabó: Szabó Batancs István.

Boromissza: Boromisza Jenő, a családnév írása ingadozó.

croquisival: krokijaival. A kroki csattanóval végződő rövid, humoros tárca; a francia croquis szó vázlatot jelent.

Decsyék: Decsy Jenő és családja.

Lakótársam: KD albérlőtársának csak a vezetéknevét tudjuk – Kastl –, ld. a 83. sz. levelet.

Träumereit: Robert Schumann német zeneszerző *Álmodozás* című zongoradarabja, hegedűátíratban is ismert.

„Kreutzer szonáta”: Ludwig van Beethoven 1803-ban írt hegedű-zongora szonátája.

a „Legenda” Vienavszkytol: Henryk Wieniawski lengyel zeneszerző és hegedűművész – szintén hegedűre és zongorára írt – *Legenda* című kompozíciója.

55.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

Bécs, 1904. november 4.

Bécs 1904. nov. 4.

Kedves barátom,

kivánsága szerint becsomagoltam a könyvet s már vagy egy hete feladtam a címére egy levél kíséretében, melyben az újabb költeményei s a Leconte de Lisle (és más) műfordítása elküldésére s egy hosszú levél írására kértem. Az irások nem jöttek, s úgy látszik szándékosan késkedett. [!] Mert az átuazó [!] Zalai értesített, hogy ön tőlem levelet vár s neheztel, vagy mit csinál.

Kedves barátom ma én igen érdektelen jelenség vagyok; |de:| ha tud gyönyörködni egy szétpuffadt léggömb gummiszagú atmoszférájában és enyves, nyákos bőrhártyájában – feltárom a lelkemet. Szétpukkadtam s összes szellemi gázom felgyullasztatlanul kipárolgott. Ez az egyik része a képnek. A másik egy buta ember arc, mely a ködbe néz és fülel, vagy szimatol: ez én vagyok. Nem tudom volt e ilyen helyzetben, vagy volt e más állapotban (itt nem szabad nevetni!), mint a miben jelenleg leledzek, |de:| kétlem, hogy eltudja [!] e képzelni egy olyan ember lelki egyensúlytalanságát, a kinek abszolút nincs senkije. Ibsen és Nietzsche, kikbe fanatikusan kapaszkodtam bele |az:| utolsó időbe, öt óra alatt elvesztették előttem minden nimbuszukat (azon idő alatt, míg a vonat Bpestől Bécsbe ért) s Tolsztoj, kiben ma hiszek, nem tudja irányítani életemet, mert korhad és romlott már minden dongám és rozsdás minden szegem. A kötöttség szükségét érzem s szeretnék egy religiót magamnak! Mindég esküdtem valakire s most egyáltalán nem tudok kihez fordulni. Fejetlenül bódorgok a gondolatok sikátorain s a költészetben még rebengőbb lábakkal andalgok. Utálom a szint, mint öncélt s a lelkem tele van festékekkel. A verseimet rakásszámra tépem szét, de

legtöbbet le sem írok. A sodromból kivetődtem s még olvasni sem tudok. Mondja (e kérdés nem forma és affektáció; de komoly, nagyon komoly szükségéretből származik) «kihez» mit csináljak? Feküdjek le és aludjak, mint a mindég alvók teszik, vagy virraszszak? Azt se tudom már mit tudok és mit nem! De ha elhagyom a lelki mizériákat s a környezetemre tekintek akkor is lehetetlen kétségbe nem esnem. Senkim sincs! Ebarcú lengyelek, önző oroszok, zsvány osztrákok a <társaim és [...],> |:társaim;| kik egy egy óra társalgásért 20 fillér díjat számitának föl, ha felülnék nekik. Az egyetem siralmas, legalább eddig az s ha Emil Reich nem tanitana (Praktische Philosophie) haza felé utaznék már. Megloptak, kiszípolyoztak, barátok nélkül vagyok – Babcstalan és juhásztalan idők járnak rám! Mindenki elfelejtett.

Ön természetesen „nagy sikerrel” bírál és „harang”oz Négyessy óráján, halad a Kisfaludy társaság felé, fehér tengerész öltönyökkel hozza intenzív mozgásba a pesti leányok szívét, Histoire comiqueot olvas és nevet – Önnek könnyű az élet. De nekem, (itt komolylyá válik a hangom) alapvizsgálatra készülő, mindenünnen kimart idegennek, ki a baromi műfordítás robottól csenevész agygyal bakalázok Bécs utcáin az ázott feketesárga zászlók alatt – nekem, kinek se társasága, se kedve, se ideálja nincs csak várni kell sorsomat, mig rám lép a Köd s «elgázol» s [!] sárrá gázol! Szánjon meg barátom s irjon rögtön. A verseket, melyekről Zalai szólt, a műfordításokat, melyeket már eleve sürgettem, várom. A jövő héten megkapja Leconteot, de «ellene» ennek ellenében kérem a Nietzschéről szóló híres könyvet s a Histoiret. Elküldi?

Kosztolányi

VIII. Bz Lerchenfelderstrasse 65. I. 18.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 10,4 × 34,0 cm nagyságú kutyanyelven, 1 fólió, 2 beírt oldal.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 2 fólió, 2 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Két részlete ceruzairású zárójelben.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának lila indigós másodpéldánya, ceruzairású javításokkal és közlési utasításokkal.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/21. (autográf); MTAK Ms 4621/22. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/54. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/11. (másolat 3).

Közölve: BABITS 1936b, 408–409. p. (részben); KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 130–131. p. (részben); BJKL, 50–51. p.; KDLN, 52–53. p.; BMLI, 125–127. p.

Szövegkritika

2–9 [BABITS 1936b] [Hiányos a közlés.]

12 [BABITS 1936b] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] felgyullaszthatatlanul [Téves olvasat.]

13 [BABITS 1936b] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] Ez egyik [Téves olvasat.]

14 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] fülel és szimatol: [Téves olvasat.]

16 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] nevetnie!), [Téves olvasat.]

[KOSZTOLÁNYINÉ 1938] leledzem, [Téves olvasat.]

21 [BMLI] tudná [Téves olvasat.]

26 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] még remegőbb lábakkal [Téves olvasat.]

28 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] írom. [Téves olvasat.]

29–31 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] Mondja, mit csináljak? E kérdés nem forma és affektáció: de komoly, nagyon komoly szükségéretből származik: Feküdjek le [Téves olvasat.]

39 [BABITS 1936b] Babcstalan és Juhásztalan [A szövegkiadó javítása.] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] babcstalan és juhásztalan [A szövegkiadó javítása.] [BJKL] [KDLN] Babcstalan és Juhásztalan [A szövegkiadó javítása.]

45 [BJKL] [KDLN] alapvizsgára [Téves olvasat.]

46–47 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] bakalázok [Téves olvasat.]

49 [BMLI] rám nem lép [Téves olvasat.]

53 [BJKL] Histoire. [Téves olvasat.]

55 [BABITS 1936b] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] [A levélen utóiratszerűen elhelyezkedő címet nem közlik.]

Megjegyzések

A Másolat 2 zárójelben lévő szövegrészei: [23 A kötöttség → magamnak!], [26–27 Utálom → festékekkel.]. A Másolat 3 első bekezdése teljes egészében áthúzva, a levél többi része függőleges vonallal jelölve, egy szövegrész kérdőjelezésével. A levél megtalálható TS őskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

kivánsága szerint: a könyvkérés feltehetően BM október 7-e utáni, elkallódott levelében szerepelt, ld. a 46. és 53. sz. leveleket.

becsomagoltam a könyvet: valószínűleg Carlyle regényét, ld. az 53. sz. levelet.

egy levél kíséretében: ez az 53. sz. levél.

az átuazó [!] Zalai: Lipcsébe utaztában, ő mesélt/írt Kosztolányinak a Négyesy-szeminárium eseményeiről, ld. még RÓNA 2011, 236–237. p.

Őn természetesen „nagy sikerrel” bírál és „harang”oz Négyessy óráján: az őszi szemináriumi órákon BM elismerését kiváltva mutatta be Leconte de Lisle- és Poe-fordításait. Utóbbtól *A harangok* címűt, s beszélt *A holló* című költeményről is. A Lisle-fordítások megtetszettek Négyesy Lászlónak is, aki elkérte Babitstól azokat. Ld. még RÓNA 2011, 236. p.

halad a Kisfaludy társaság felé: BM 1928-tól kezdődő hosszas huzavona után – Kosztolányival egy évben –, 1930-ban lett a Társaság tagja.

Histoire comiqueot: Anatole France 1903-ban megjelent regénye. Magyarul Salgó Ernő fordításában *Komédia*, Hevesi Sándor fordításában *Komédiás-történet*, később megjelent *Színésztörténet* címmel is.

alapvizsgálatra készülő: KD december 14-én tette le a tanári alapvizsgát, ld. az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét.

A verseket, melyekről Zalai szólt: ld. a 61. sz. levelet.

Leconteot: Leconte de Lisle drámáját november 20-án küldte, ld. a 61. sz. levelet.

kérem a Nietzsche-ről szóló híres könyvet: BM válaszából kiderül, hogy Henri Lichtenberger francia filozófus *La philosophie de Nietzsche* című, sok kiadást megért munkájáról volt szó, amely 1899-ben németül is megjelent *Die Philosophie Friedrich Nietzsches* címmel, Elisabeth Förster-Nietzsche fordításában, aki Friedrich Nietzsche húga volt, ld. a 60. sz. levelet.

56.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

Bécs, 1904. november 6.

Bécs 1904. nov. 6.

Kedves Józsi,

egy póstaualványon s egy levelezőlapon kértelek téged s barátait, hogy tudakozzátok meg körmon fontan s feltűnés nélkül, tett
5 e a titkár a beérkezett pályázatokról s főleg a döntés idejéről s a bíráló bizottságról valami kijelentést. A dolog érdekel, bár kevés reményem van arra, hogy nyerjek.

Kérlek újra járj el a dologban! Ha a titkárhoz fordultok semmi
esetre se olyan tudakozza meg a terminust, kit látott már, mert ez
10 szemet szúrna s könnyen felkeltené a kíváncsiságot a pályázat szerzője iránt, hanem valami indifferens egyén pl Sztrokay vagy más. Újság-margói hirasaidat várom, Sztrokayt köszöntetem.

Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: ismeretlen helyen. A levél szövegét DZ közölte, kézirata azonban hagyatékában jelenleg nem lelhető fel. A másolat alapján feltehetően fekete tintáíras. Másolat: fekete-fehér fénykép. A felvételen csak a szövegoldal látható, a címzés szövege ismeretlen.

Lelőhely: DZ hagyatéka (másolat).

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1972, 57. p.; KDLN, 53. p.

A szövegközlés alapja

Fekete-fehér fényképmásolat, amely DZ hagyatékában maradt fenn.

Szövegkritika

3–4 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] téged, a barátaimat, [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Szövegkritika a másolat alapján.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

egy póstautalványon s egy levelezőlapon kértelek téged: egyiket sem ismerjük.

tett e a titkár a beérkezett pályázatokról: ld. az 52. sz. levelet.

semmi esetre se olyan tudakozza meg a terminust, kit látott már: azaz ne Szabó

Batancs István vagy BJ, ld. az 52. sz. levelet.

Sztrókay: Sztrókay Kálmán.

Újság-margói hirdásaidat várom: BJ a Kosztolányinak Bécsbe postázott újságok margóira írta a hírekkel kapcsolatos megjegyzéseit, melyek feltehetően politikai természetűek voltak, mert a hatóságok a későbbiekben lefoglalták azokat, és pénzbüntetést szabtak ki, ld. az 57., 58., 62., 66., 69. és 88. sz. leveleket.

57.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

[Bécs, 1904. november 9.]

Kedves Józsi,

a legkomolyabban felszólítalak, hogy minden újság széli közleményt szüntess be. A rendőrség ma megidéztet, «[...]» «ha» kérdőre vont kitől kapom a lapokat s élém tette a lefoglaltakat, többek között az oct 10 ikit, melyben Mérayról szólsz. Be kellett vallanom az igazságot, «[...]» mert a komoly ügy fonálait nem tanácsos tovább is bonyolítani. Büntetést fogsz fizetni! Rögtön fordulj édesapádhoz s vedd figyelembe előbbi sürgős, igen komoly intelmemet.

A törvényszéknél mondd az igazságot: hogy nem ismerted a tilalmat s hogy szegény diák vagy.

Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: ismeretlen helyen.

Másolat: fekete-fehér fénykép. A felvételen csak a szövegoldal látható, a címzés szövege ismeretlen.

Lelőhely: DZ hagyatéka (másolat).

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1972, 58. p.; KDLN, 54. p.

A szövegközlés alapja

Fekete-fehér fényképmásolat, amely DZ hagyatékában maradt fenn.

Szövegkritika

5 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] Méreyről [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálásunk DZ közlésén alapul, aki a keltezést minden bizonnyal a levelezőlap feladási postabélyegzője alapján határozta meg. DZ a levél szövegét az eredeti kézirat ismeretében tette közzé, erre bizonyíték a hagyatékából rendelkezésünkre bocsátott fényképfelvétel. Szövegkritika a másolat alapján.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

minden újság széli közleményt szüntess be: KD november 6-i levelében még azt írta, hogy „Újság-margói híradásaidat várom”, ld. az 56. sz. levelet, továbbá ld. még az 58., 62., 66., 69. és 88. sz. leveleket.

Mérayról szól: BJ minden bizonnyal Méray-Horváth Károllyal kapcsolatban tett újságmargói megjegyzést. A polgári radikális politikus, szociológus és író, a Társadalomtudományi Társaság egyik alapítója volt. A *Huszdik Század* című folyóirat 1904. szeptemberi számában (9. sz., 217–229. p.) *Kezdődik az emberbutítás* címmel országszerte feltűnést keltő cikket írt a magyar középiskolaügyről.

Rögtön fordulj édesapádhoz: BJ apja jogász volt, sőt 1903-tól városi főügyész Szabadkán.

nem ismerted a tilalmat: a tilalom a postatörvényben szerepelt: „Hírlapok s bárminő egyéb nyomtatványok is csak szalag alatt adhatók fel; az átvevő címén, a küldő aláírásán s a keleten kívül más kézirati jegyzést, számot vagy jegyet nem tartalmazhatván.” BJ a hírlapokra írt üzenetekkel postajövedéki kihágást követett el: „A díjmérséklés mellett feladott küldeményekkel elkövetett jövedéki áthágás abban áll, hogy nyitott boríték, címszalag vagy keresztkötés alatt feladott nyomtatványban, árumintában, üzleti papírban vagy ezekből egybecsomagolt küldeményben levelet, vagy aktuális (tényleges) és személyes jellegével bíró közleményt helyeznek el, vagy a küldeményre ily közleményt, vagy összehesztelt jeleket írnak fel. Az áthágás elkövetettnek tekintendő a postára adással.” Ld. HOLLÓS 1927, 68–70. p. A hírlapokat a posta a rendes levéldíj harmadrészéért szállította, tehát nem az üzenetek tartalmáért kaptak büntetést, hanem azért a tényért, hogy szöveges üzenetet írtak egy kedvezményes díjú küldeményre. A postatörvényről ld. VAJDA 1965.

58.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

[Bécs, 1904. november 12.]

Kedves Józsi,

leveledet megkaptam, de késve válaszolhatok csak. A kihallgatás nem a rendőrségnél, hanem a financoknál volt, hol pusztán a nevedet s lakásodat mondtam meg s [?] semmi más kijelentést nem tettem. A finác a kivel beszéltem, megidézéstről beszélt s 2 korona 10 fillér <büntetésről.> |;pénzbüntetésről. Az ez ügybeni eljárást nem ismerem, de azt hiszem minden számért, melyet elfogtak külön büntetésdíj fizetendő.

A mi a másik kérdést illeti, a pénzbírság megosztásáról, illetőleg megféleléséről, az ezen leveled előtt feladott hosszabb írásom után főlölesges beszélünk: az első pillanattól fogva természetesnek találtam, hogy a felszólításomra írt újságlevelekért fizetendő büntetés «[...]» felét magamra vállalom. A tudósításokat a bíráló bizottságról s a pályázati díjak kiosztási idejéről elvárom.

Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: ismeretlen helyen.

Másolat: fekete-fehér fénykép. A felvételen csak a szövegdoldal látható, a címzés szövege ismeretlen.

Lelőhely: DZ hagyatéka (másolat).

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1972, 58–59. p.; KDLN, 54. p.

A szövegközlés alapja

Fekete-fehér fényképmásolat, amely DZ hagyatékában maradt fenn.

Szövegkritika

11 [KDLN] pillanattól természetesnek [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Szövegkritika a másolat alapján.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

leveledet megkaptam: nem ismert.

A kihallgatás: ld. az 56., 57., 58., 62., 66., 69. és 88. sz. leveleket.

az ezen leveled előtt feladott hosszabb írásom: nem ismert.

A tudósításokat a bíráló bizottságról: a pályázatról ld. az 52. sz. levelet, a kérésről ld. az 56., 57., 58., 62., 66. és 69. sz. leveleket.

59.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

[Bécs, 1904. november 17.]

Kedves Józsi,

felháborodottan írom e sorokat. Felszólításom ellenére most is használok a barna bélyegeket. Ez részedről kellemes lehet, az én szempontomból azonban végtelenül nem az, a mennyiben 6 fillért kell
5 minden egyes számért fizetni. Igy elfizettem már, több mint 2 koronát. Ha kedved van elküldeni ezt s a jövő költségeket is, rajta, ragaszgass tovább is barna bélyegeket!!

Pályázatomról semmi hír sincs? Semmi budapesti pletyka? Az Új idők jövőt jósol nekem, <s> Elefánt sajnál („kedves kis fiú voltam”
10 «szerinte») szerinte [!] Hirforrás: Juhász.) Ó, de, de jó lenne közte-
tek lenni! Levelet várok.

Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Herrn Koloman Sztrokay, Ferenc körút 44. III. 6., Budapest (Ungarn). Fpb.:

Wien, 1904. november 17.; ép.b.: Budapest, 1904. november 17.

Feladó: Desider Kosztolányi.

Lelőhely: MTAK Ms 5785/157.

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1972, 59. p.; KDLN, 55. p.

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján.

A címzés magyarázata: BJ Sztrokay Kálmánnal lakott együtt ekkor – ld. BJN4, 8. p. –, a korábbi levelek címzésében még BJ-t tüntette fel.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Felszólításom ellenére most is használod a barna bélyegeket: az a levél, melyre KD itt hivatkozik, nem ismert. Az úgynevezett „turulos” bélyegsorozatú 6 filléres lilásbarna színű bélyeget 1901. december 31-e után már csak belkezelésben fogadták el, helyette a barnásolaj vagy az olajsárga színű 6 filléres bélyeget kellett volna a Bécsbe menő küldeményre ragasztania Brenner Józsefnek, ld. MBK, 188. p.

Pályázatomról semmi hír sincs?: a pályázatról ld. az 52. sz. levelet, a kérésről ld. az 56., 58., 62. és 66. sz. leveleket.

Az Új idők jövőt jósol nekem: az *Új Idők* szerkesztői üzenete KD beküldött verseiről: „KD. A *bakator*, Egy *örülthöz*. Gondolatokban gazdag elme hömpölyögteti ezekben a költeményekben nehéz tartalmú eszméit. Mintha vasból olvasztott tűzfolyam sustorgását hallanók. Kár, hogy a napos porfellegekben szálló acél-sárkányok, zord vitézek, a rongyos sarujú képzelemkirály gomolygó alakjaira nem villan egy-egy cikázóbb villámsugár. Érdeklődéssel várjuk a folytatást”, ld. *Új Idők*, 1904, 44. sz. (október 30.), 434. p. („A *bakator*” sajtóhiba, A *bal lator* című verset küldte be KD.)

Elefánt: Elefánt Olga KD évfolyamtársa a budapesti egyetemen. Ld. még a 72. és 152. sz. levelet.

Hirforrás: Juhász: nem ismerjük JGY e levelét.

60.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek
Budapest, 1904. november 17.

Budapest, 1904. nov. 17.

Kedves barátom,

elküldöm Önnek, ígéretemhez híven, utolsó versemet (amely talán legutolsó: szeptemberi datumú, [!] és azóta alig érzek ingert a versírásra: talán leszokom róla) ez a vers a *Jövőhöz* szóló; és küldök még néhányat; ha megérik a fáradságot, írjon róluk pár szót. – Ezt azért bocsátom így előre, mert én az Ön egy verséről akarok írni, az Ön *Örültjéről*, amelyet az újabb magyar lyra gyöngyei közé számítok. Bocsássa meg ezt a sablonos kifejezést és bocsássa meg egyáltalában, hogy (talán először most) dicsérem Önt; dicsérni szembevalakit rendesen szégyellek; talán ha élőszóval kellene véleményyt mondanom, most se fejezném ki versén való elragadtatásomat oly hangon, mint ahogy <szeretném ha a tollam> |a tollam szeretném ha;| kiáltaná, énekelné az ön fülébe – lám, milyen jó, hogy úgy írok, és Ön nem látja az arcomat, amely buta, mint mindig – és nekem nem kell annyira szégyellnem magamat, hogy szembe dicsérem Önt.

Körülbelül az ellenkező a nézetem az ön verséről, mint az *Uj Időké*. Mért sorozza be a magyar közönség ez udvari cukrásza az *Örültet* a gondolati poémák közzé? Hol a köd a „regekirály” alakján? Törölje meg a pápaszemét, édes Pósa ur! Hol a köd? – Hogy gondolat is van az ön versében, azt én még nem értem rá észrevenni; – ellenben a képet valamivel élénkebbnek találom Kiss Ferenc amateur fényképeinél és Békey Ödön (az *Uj Idők* fotografussa) vizfejű embeereinél. Boldog, aki így képzel, aki így képez. Adja nekem a festékes ládáját, ha igazán megúnta. De dehogy is únta; – lehet azt megúnni?

Ne haragudjon a színekre, Kosztolányi! Önnek nincs oka haragudnia a színekre. Különben is – mit ér a legaffektívabb intellektus

is? A szint legalább látni lehet, látni, látni! – Ugy képzelem, a látásnak épen ellentéte a gondolás.

30 – – Őh ifju Philippe és érdektársaid! Ti fosztottatok meg leg-
szebb illúziómtól! Az ember azt képzelné, hogy valahol, ott lenn,
folyamának a mélyén – ahova nem látni, mert a folyam hullámszik,
és zavaros, és piszkos, milyen sokszor piszkos! – ott lenn valahol,
egész csöndben mégis képek alszanak, képek bizony, végig megsza-
35 kítatlanul, a két partnak a folytonos képei, és a felhőknek is, – talán
a napnak is! – istenem: a napnak! – képei a világnak úsznak ott a
mélyen, talán fürödnek, csak hogy nem látszanak, mert a felszín za-
varos – de ők lenn vannak és nem zavarosak, <ők> tiszták, mint egy
elsüllyedt város; – így képzeltem én, képmedre van a folyamomnak;
40 olcsó vizemnek drága képedénye, képes edénye, mint a görög <paed-
agogiai-vázák,> |:paedagogiai-vázák,| mint a sárközi pásztortűlkök,
amelyekre egy egész «élet» emberi élettörténet van vésve képekben
– ilyen folytonos képedénye, és seholsem csempe, – egy képszalag
képezi életem alaprétégét, csak azért nem látszó, mert minden más
45 rajt nyugszik, |:nyújtózik,| egy nyuló és összefüggő képszalagon,
képmakarónin, melynek nincs vége, amíg (majd egyszer) el nem
vágják, – mint a sürgőnyszalagot – (de mily rövid egy sürgöny! –) –

Óh üdítő képzelet! Üdvössége a folyamnak, amely kincseket rejt!
– Óh Maros! – te boldog! –

50 Énhozzám átkozott bűvárok jöttek; malíciózus tanító mesterek,
írigy aranymosók. Lámpával világítottak a vizemre: „Nézd! szó
sem aranyról; nem látszanak képek; és ami nem látszik, nincsen
is. Víz ez, legvégig, barátom; csupa víz vagy magad is, «lel» «ll» lel-
ked legbeljéig; és ahol vége a víznek, lenn, elrejtve, a legmélyeden
55 – ott tudod, mi van? sár! Minden folyónak sorsa az, hogy sár le-
gyen a legmélyén. Sárból aranyat mosni? pfuj! Aki nem disznó, az
nem nyúl a sárba; aki disznó, az nem keres aranyat. – Összefüggő
képmeder? <Elégedj> |:Elégedjél,| meg a szigeteiddel, amelyek ki-
kibuknak [|] habjaid örök zavarából és jegyezd meg, hogy minden
60 folyó feneke sár, tömege víz, teteje pedig buborék, és hullám, és a
piszok szívárványa!” –

– De mit nekem szigetek? mikor én az elsüllyedt városról álmo-
dom; a fürdő világról, amelyet a víz, az én vizem, tisztára mosott.
– De hogy moshatna valamit az én vizem tisztára?!

65 Tisztaság! tisztaság! – «d» Kedves barátom, ezt a szót adom ön-
nek, minthogy Ön panaszkodott; gondolkozzék erről a szóról és
ne úgy értse, ahogy már más valaki is értette, akkor kitalálja, ho-
gyan értem én? – Azt pedig vegye tudomásul, hogy én mégis csak
irigylem önt; mert a szigetei nagyobbak és bujábbak, mit az enyéim
70 – szegény szigeteim! –

*

(mindezeket csak Önnek mondhatom el, remélve, hogy nem nevet
ki értük. Csakhogy valakinek elmondhatok ilyest!)

*

75 Tisztaság, tisztaság – ! Mégis meg kellene valahogyan értetnem,
amit gondolok. Vannak ideáljaim, halottak, akiknek az életében,
jellemében megtestesítve sejtem azt a tisztaságot, amelyre vágyako-
zom; ilyen szentjeim most: Spinóza, – Nietzsche – Arany. Nietzsche
elméleteiből ki lehet ábrándulni félórak alatt; de <alakjából,> |:alak-
80 jának,| csodálatosan tiszta és harmonikus alakjának bámúlásából,
remélem hogy nem egyhamar gyógyulok ki. (Azonkívül nagyon
irigylem is őt, mert szigetei – már szinte nem is szigetek.) – Arany
az, akit a legjobban irigylek a világon – – eh elég volt a rajongás-
ból mára.

85

*

Ime egy statisztika. Olvasom a következő könyveket:
Carlyle – Schiller's Life (3 fényes lapja az irodalmi életről, Hardships
of literature, «Ara» arany keretbe való.)

Kuno Fischer – Spinóza. – (Bőbeszédű bácsi.)

90 Homeros. Odysea. Tetszenék nagyon, ha oly irgalmatlanul nem
küzdenék a nyelvvel.

A görögök közül még Platot és Aischylost forgatom.

Catullus, Tibullus, Propertius. Adagonkint.

Három pszichológiai könyv.

95 Péterfy Jenő essayit (Ezek, alig merem mondani, nem tetszenek.)

Last, not least: Montaigne, újra.

*

A Lichtenbergert még nem küldöm, a jövő héten okvetlen. A His-
torie Comique még nem jutott vissza kezeimbe. Ujabban olvastam
100 az Anneau d'Améthyste et. Mi a bűn abban, ha valaki élvezi még
Anatole Franceot is? «M» Bár ma épen nem tudnám élvezni.

Azám, ma épen (ami egy hetet jelent), nem csinállok semmit.
Járok a hóban, és még rímek sem jönnek eszembe, mint az előtt. –

– – Zalai! Roszul esik rágondolnom, akivel oly balul sikerült min-
105 den kísérletem, hogy tűrhetővé tegyem magamat előtte. Én istenem,
kivel voltam únalmasabb mint Zalai Bélával? Kinek van több oka és
joga lekicsinyleni és megvetni engem, mint neki? – És kitől fájna job-
ban, mint épen tőle? – Ah, akivel nagyon rokonszenvezünk, avval
némák maradunk; – vagy nem tudjuk megértetni magunkat, úgy-e?

110 Én oly szentimentális vagyok!

*

Négyesynél csakugyan „szerepeltem” óriási sikerrel; star-ja, pri-
madonnája valék a fényes óráknak. Juhász verseimet körözi; «m»
– mások filozófiai kondíciót akarnak szerezni nekem. Vannak né-
115 hányan (sok első éves is), akik tisztelnek és bámúlnak. Most duz-
zadozhatsz, régi hiúság!

Kosztolányi, kérem, ne vessen meg! Én olyan idegen vagyok itt,
azok között, akik környeznek; s ön azt írja, hogy ön is az ott Bécs-
ben. Mért ne fognánk távolból kezet, mért ne kapaszkodnánk egy-
120 másba, mi magányosok? mért ne lehetnénk «b» jóbarátok? hisz elég

messzi vagyunk! Azt magyarázhatjuk egymásba, amit akarunk. Ne
ábránduljunk ki egymásból, legalább amíg messzi vagyunk!

Lássa, minden gőgömet félretettem, és legaljasabb, és naivabb ér-
zékenységgemmel, itt vagyok ön előtt. – Irjon, hamar, írja, hazudja,
125 hogy nem vet meg, az ily számár levélért.

Babics Mihály

VII. Arenaut. 11. II. 18.

(Ez az utolsó versem:)

Jövő, te szép jövő! vas-úton, az időn
130 mint robogok feléd, jövő, te szép jövőendő!
Feléd, eléd: beléd! Sohasem elegendő
paripám sánta sodor, meg nem fékezhető.

Láthatatlan sinén, egyformán, ügetőn,
örök-mozgón, örök vágyammal száll versenyt ő
135 s vágyam szilaj kocsis! Tajtékszik perc, esztendő
s el-nem-hajló sinén beléd izzik, jövőm!

Jövőm, te szép jövőm! Vággyá vál sín és törvény
Csábító alagút! Szirénrel teljes örvény!
Öledbe, mind belébb örök kéjjel veszem:

140 mint nyúlt szerelmi tag lázult párába olvad,
beléd, mélyen beléd furódni vágyam oly vad,
jövő, csodás jövőm, örökfriss kedvesem!

(Szekszárd, szept.)

*

145

Nincsen kísértet!

Nincsen kísértet! – Sűrű, meleg estén
járhatunk fűtös felhők alatt nyugton:
világos főnket rúdon lengő, sűton
száradó leplek immár nem ijesztvén.

150

Boszorkányt sem már, ösvenyek keresztjén,
tündért se lesünk, mosdva régi kúton,
s nagy, hajló fák alatt, magányos úton
nem hányunk jelt, mint együgyű keresztjén.

155

Ha kincsre vágyunk, játszunk vagy lopunk,
nem hajtunk friss gödörnél ingó térdet,
s egy kuvikhangra ásót nem dobunk,

S elálmosodván, ketrecinkbe bújva,
– bátor csibék! – nincs róka! – mécsét fújva
nyugodtan alhatunk! – Nincsen kísértet!

160

(Ez még régibb.)

*

Kérem, kritikázza meg. – A Leconte de Lisle fordítások Négyessy-
nél vannak; ha hamarjában nem kapom vissza őket, a legszebbet
leírom önnek, emlékezetből. –

165

Im a hosszú-levél. Eszembe jut a Boissier Cicéronjának a beveze-
tése. Eszembe jut más is. De elég. Fáj a kezem az írástól

Babics

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 10,5 × 34,0 cm nagyságú, foltos, részben szakadt kutya-
nyelven, 3 fólió, 6 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Fond III/96/6.

Közölve: BJKL, 52–56. p. (részben); BML1, 127–132. p.

Szövegkritika

39 [BJKL] folyamoknak; [Téves olvasat.]

40–41 [BJKL] görög panathenaia-vázák, mint [Téves olvasat.]

44–45 [BJKL] minden már rajt [Téves olvasat.]

53–54 [BJKL] lelked legmélyéig; és [Téves olvasat.]

59–60 [BJKL] minden folyófenék sár, [Téves olvasat.]

83–84 [BJKL] rajongásból másra. [Téves olvasat.]

115–116 [BJKL] duzzadhatsz, [Téves olvasat.]

129 [BJKL] vasúton, [Téves olvasat.]

139 [BML1] mind beljebb örök [Téves olvasat.]

144–161 [BJKL] [Nem szerepel a közlésben.]

148 [BML1] világon [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A levél megtalálható TS öskötetében, bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–
Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

elküldöm Önnek: ld. a levél végén, önállóan nem jelent meg, csak az *Uti napló* cí-
mű prózai írása részeként.

irjon róluk: ld. KD november 20-i, 61. sz. levelét.

az Ön Örültjéről: a vers címe helyesen: *Egy örülthöz*. Első megjelenése: *Bácskai
Hírlap*, 1904. december 11., 2. p. Talán KD egyik szintén elkallódott levelének
melléklete volt, amelyet a levelezőpartnerek nem említettek, ezért nincs nyoma,
de az is elképzelhető, hogy Brenner Józseftől kapta, aki KD budapesti kapcso-
lattartója és ügyintézője volt. KD e verset a sikerültebb munkái közé sorolta,
hiszen ezt is elküldte – *A bal lator* mellett – az *Új Idők*nek; ld. az 59. sz. levelet.
mint az Új Időké: a szerkesztői üzenetet ld. az 59. sz. levél Tárgyi és nyelvi
jegyzetében.

édes Pósa ur: Pósa Lajos: költő, ifjúsági író, újságíró, szerkesztő, 1899-től *Az Én
Újságom* című gyereknap szerkesztője. A lapot gyerekkorában Babits Mihály-
nak megrendelte az apja, később Szabó Lőrincnek arról mint fontos olvasmány-
élményéről számolt be, igaz, azt is mondta neki, hogy a verseket unta, ld. BABITS
1997, 67–68. p.

Kiss Ferenc: Kiss Ferenc fényképeit 1900-tól az *Új Idők*ben szívesen közölték, a szerkesztőségi üzenethez legközelebbi, 1904. október 3-i számban is például a péceli Kossuth-szobor szeptember 26-i leleplezéséről két fotója található.

Békey Ödön: Békei Ödön és társa műterme az egykori Sugár út, ma Andrassy út elején állt. Az *Új Idők* igen sűrűn közölte fényképeit, az október 30-i számban harmat is: kettőt a Kerepesi temető síremlékeiről, egyet pedig a temetőben rendezett krizantémkiállításról. Ld. még FARKAS 2008.

Ne haragudjon a színekre: erről talán abban az elkallódott levélben írt, amelyben az említett verset is küldte.

Philippe: Haeckel, ld. a 36. sz. levelet.

Óh Maros!: valaha a Maros folyóból aranyat mostak.

panaszkodott: csak a november 4-i, 55. sz. levél maradt fenn, amelyben KD lelki terheiről írt.

Carlyle – Schiller's Life: Carlyle 1825-ben megjelent művének címe helyesen: *[The] Life of Schiller*. Egyes kiadások névelővel, mások a nélkül jelentek meg.

Hardships of literature: az irodalom nehézségei, Carlyle művére vonatkozik (ang.).

Kuno Fischer: Kuno Fischer német filozófus 1865-ben megjelent, és több kiadást megért munkájának teljes címe: *Baruch Spinozas Leben und Charakter*.

Platot: Platón: görög filozófus.

Catullus: Caius Valerius Catullus: római költő.

Tibullus: Albius Tibullus: római elégiaköltő.

Három pszichológiai könyv: BM november közepe táján a Magyar Filozófiai Társaság Tagja lett, s egyetemi tanára, Pauler Ákos megbízásából ismertetések írt a társaság lapjában. A két recenzió 1905-ben jelent meg, s mivel sem különösebb oktatási előzménye, sem folytatása nem volt, feltehetően hirtelen fellángolt, ám valamiért megbicsaklott érdeklődés eredményezte. Mindenesetre a levél folytatásából kiderül, hogy külső késztetésnek is volt ebben szerepe. Ld. még RÓNA 2011, 238. p.

Péterfy Jenő: Péterfy Jenő: kritikus, esszéíró. Háromkötetes *Összegyűjtött munkái* 1901–1903 között jelent meg. Babits azért nem tartotta publikusnak negatív véleményét, mert a budapesti egyetemen, a modern törekvésű fiatalok körében Péterfynek kultusza alakult ki.

Last, not least: végül, de nem utolsósorban (ang.).

Montaigne: Michel de Montaigne, francia esszéíró, filozófus.

A Lichtenbergert: Henri Lichtenberger Nietzsche-könyvét KD kérte, ld. az 55. sz. levelet.

Historie Comique: Anatole France regénye, ld. ugyanott.

Anneau d'Améthyste: szintén France regénye; KD is olvasta már, ld. a 28. sz. levelet.

Zalai: ld. az 55. sz. levelet.

Négyessynél csakugyan „szerepeltem”: lásd ugyanott.

Juhász verseimet körözi: JGY 1904 őszén Budapesten tanított, ld. a 40. sz. levelet.

Lehet, hogy középiskolás diákjai között terjesztette BM verseit, esetleg bejárt a Négyesy-szeminárium óráira, esetleg alkalmi ismerősei értendők.

Ez még régibb: BM másutt éppúgy a szeptemberi keltezését adta meg (vö. BML1, 455. p.); a vers először csak a *Nyugat* 1915. augusztus 16-i számának 886. oldalán jelent meg.

kritikázza meg: ld. a következő, 61. sz. levelet.

A Leconte de Lisle fordítások Négyessynél vannak: bár BM több – korai – Leconte de Lisle-fordításának kézírata fennmaradt (pl. *Csillaghullás*, *Homéri csata*, *In excelsis*), és néhány korai fordításának (pl. Baudelaire, Poe és Tennyson verseiből) kéziratán megtalálhatók Négyesy László megjegyzései, a hagyaték ismeretében mindössze csak annyi bizonyos, hogy Leconte de Lisle *Vile potabis* című versének fordítása (BMKL, 1683. p.) valóban Négyesyhez került. Megjegyzendő, hogy ugyanezen a papírlapon állt még Byron *All is vanity...*, Horatius *Epodus XIV.*, Musset *Pépához*, és Sully Prudhomme *A fecskéhez* című költeményeinek fordítása; ld. BMKL, 1489., 1617., 1637., 1471. p. Ld. még RÓNA 2011, 236. p. A fordítások Négyesy halála után, felesége tulajdonából 1961-ben kerültek közgyűjteménybe, ld. MTAK Ms 10.332/a/1.

Boissier: Marie Louis Antoine Gaston Boissier: francia író, történétíró.

Cicéronjának: Boissier 1865-ben megjelent munkája, ld. BOISSIER 1876.

61.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

Bécs, 1904. november 20.

Bécs 1904. nov. 20.

Kedves barátom,

kívánsága szerint sietek levelére válaszolni, még pedig hamar, sőt most, bár semmi erőm sincs ahhoz, hogy eszméket cseréljek s gyufát
 5 gyújtsak oly pokoli chaoszban, mely most az ön belsejében dühöng. Mindazáltal hosszú levelet akarok írni, hogy önt is hasonlóra kényszerítsem; úgy gondolkozom, hogy mindég jó üzlet, ha egy hordó izékért egy hordó búzát kapunk, bármint is össze van kavarva... De eltekintek attól, hogy mily szellemi impulzusokat kapok mindenkoron az ön írásaitól s beszélek az utolsó leveléről, melyet «ön»
 10 badarnak gondol, azért mert őszinte.

Magam is nem régen vívtam e harcot lelkemben. Kapkodtam a fejemhez, az isteneket akartam lerázni az égből s a villám nyelvére «akart» próbáltam feltűzni a bánatomat: küzdött bennem a hazugság s az őszinteség. S véletlenségből a hazugság Goliathját legyőzte
 15 a kis Dávid-őszinteség és – most nyugodt vagyok.

Soha nagyobb képrombolás nem volt bennem, mint most. Megírtam már, hogy minden írom, [!] minden elvem és rablott támaszom, gyámoszlopom összedőlt s majdnem romjai alá temetett. A jövő felé
 20 néztem s most visszagörnyedek a multba, (de azért onnan is a jövőbe nézek.) Barátom, sekélyes leszek! Paraszt és brutális! Megéreztem a mult hatalmát, titokzatos vonzó erejét, mely mint a föld központja maga felé vonzza a tárgyakat; mint a sir a földi harcban kiszenvet testet; mint – egyszóval örületes hatalma van s bűvköréből nem menekülhetünk. Minden köteléket összetéptem, mely hozzá fűzetett
 25 s szabadon csavarogtam az űrben. Ebben a szabadságban azonban <megéreztem,> |:megtudtam,:| hogy rab vagyok, a féktelenség rabja

s sirtam tegyenek rám zablát, mert ember vagyok. A többiek «azon» nem akartak tudni rólam. Magamnak kellett leszállnom hozzájuk s
 30 most mélységesen érzem az élet családi kályhájának melegét.

Ne mosolyogjon s ne kiáltson fel ez az út a pocakhoz és a hizott nyugalomhoz; az ily beszéd hazugság és üresség. Mi szűgyen van abban, ha nem szórakozottan, de figyelve nézünk bele az emberek szívébe s onnan merítjük erőnket. Mi mélység van e szóban: szeretet! Azt
 35 hiszem, ez a metaphisikai jelentőségű. Nem emberi, valami nagyobb! Nem csak láng, de értelem, nem csak szárny, de bilincs is. S most figyeljen, e szeretet, vagy szerelem mit tesz: megalkotja a családot. A vén tölgyfa ágyakban folyik a szeretkezés, a nemzés komoly munkája, a születés s a meghalás. Nem tudom kifejezni, a mit akarok, de
 40 azt hiszem érezi, mit gondolok. Itt összeolvad az érzelem s a gondolat!

Az őszinte és becsületes emberek hiánya vitt e ponthoz s még talán tovább is. Megtanultam, hogy a mi exisztál, feltétlenül szent, már azért is, mert él s a mult hagyományait nem kell leköpnünk, mert porosak, de térdet kell hajtánunk előttük, mert vannak. Heracleitos mondja az ember sorsa az ember jelleme; de hol van az
 45 ember sorsa: a multban!

Létünk minden gyökér szála oda kapaszkodik, nevelésünk onnan kaptuk, első benyomásainkat onnan szereztük. Nem tudom mi ért, de én fanatikusa lettem az eltűnt időnek. Gondolatok és hangulatok
 50 bántanak. Mindég arról álmodok, hogy gyerek vagyok s oly érzemeket [!] érzek ilyenkor, a melyeket kifejezni sohasem tudok, de mindég vigaszt meritek belőlük. Félő tisztelettel meredek mindenre, a mi otthonról jó; ez szent, gondolom magamban, hisz a semmiségek, melyek már elmúltak, a mult igénytelen tárgyai és eseményei,
 55 alkottak engemet, ők az én isteneim. De nem folytatom tovább. Most érzem, mily boldog a philosophus, ki gondolatait rendszerbe tudja önteni, vagy akár az, a ki egyáltalában ki tudja fejezni s nem szorul arra, hogy költői képeket használjon, mint holmi aether injectiót, hogy működésbe hozza mások képzeletét s gondolkodását s
 60 oda irányítja, a hol az övé járt.

De ha már a multról beszélek Petőfire térek. Hogy is szól a dal: „Haza és szerelem...” Lássa most megértem e felkiáltást! A két

legvénebb bútora a világnak ez a két dolog, mely leköt a földre. Mily szent és örök mindakettő! Itt gyökértelenül tengek, mert nem ismerek senkit; itt minden idegen rám nézve kezdve szótól egészen a szokásokig s a nép dalokig. És idegen az ember mindenütt, a hol nem szeretik. Mozgó holttest, egy makacs és rémes tagadása az életnek, mely él. Csalástól, zsványcelektől, lelki harcoktól vagyunk övezve: mily szép dolog, ha mindez egy békés akkordba olvad föl!

Egyszerűsítsünk, vagy a hogy ön mondja mossuk a szigeteinket. <Másodsorban> |:De másodsorban:| szeretnék még egy dolgot elmosni magamról: a fajom kicsinyre becsülését, más szóval kissé chavinisztáskodni. [|] Önnek, barátom, fogalma sincs mily sekélyes nép között élek; mindenütt csak léhaságot s élhetetlenséget leltem.

A magyar vezércikkeket, Heltai Jenőket, Juhász Gyulákat és – ó! – Boromissza Jenőket hiába keresem itt, pedig ezek nekem életalap, só és bors a lét állott, megkeménykedett főzelékéhez. A vén Bécs piszkos, hepehupás utcáin, kormos, ódon házai között, nyavalyás kintornák szólnak s a keservesen nyekergetett dalokra még az intelligens emberek szíve is rezgésbe jó:

„Geh’ mach’ dein fentersl [|] auf
Scho’ lange wart’ i’ drauf” etc.

A tanuló ifjuság oly élhetetlen és bárdolatlan, hogy a mienk hozzáképest valóságos lumen, s ha nem is az, mindenesetre van kedélye, melyet itt nem kapok aranyért is. A Praterben ugráló pojácákra hahota- és taps fergeteg tör ki: megtörténhetne e ez Magyarországon? Nem hiszem. A komoly magyar aranyjánosi mélasággal halad el a felszínesség mellett, mert nem fából van a lelke, mint a németnek. S mily undok és kéjvágyó e nép, mily piperkőc! Körmeimet hetente kell vágnom. Nem iszonyat ez?

Szóval – de nem ezért – kissé magyar lettem, ha tetszik sovinszta, ha tetszik honfi. Az a ki a tollat forgatja s magyar nyelven ír, (vagy akar) nem beszélhet másképen, ha nem hülye. S mindebből csak az a morál, jövőt-zengő barátom, hogy a Mult is ép oly erős és vonzó, (nem le felé!), mint a Jövendő.

A bécsi egyetemen szerencsém van hallgatni több philosophust, de leginkább az ibsenes Emil Reicht élvezem. A Praktische Philosophie egészen megfelel az én lelkemnek, mely jelenleg gyöngéledő, sőt gyerekágyas s nincs mersze a metaphisikai párákódébe <hajózni.> |:léghajózni.:| Ez előadás kerétkben [|] a professor úr igen szépen beszélget arról, mint kell az életünket berendezni, hogy emberek legyünk, ibseni értelemben s ez nagyon összevág mostani gondolataimmal és lelki szükségleteimmal. A másik két számba vehető philosoph Bolzmann és Reininger Schopenhauert csepiüli nyárspolgárian, de ép oly mértékben, mint Ön. Jerusalem brilliáns pszichologiai előadásokat tart. (Elemi pszichologia.)

Ezek az emberek vigasztalnak meg egyedül. Máskülönben, kedvesem, ugyan az a tudákkorosság, ugyan az a bibliographia láz uralkodik, mint nálunk.

Olvasmányaim Carlyle: Heroes és Schiller Life (csodálatos véletlen!), Mark Twain és Saphir s főleg Schiller. Lelkemen azonban állandóan mosoly lebeg. Ez az életben az egyedüli értékes és bölcs dolog. A nagy humoristák lényébe olvadok s egy vagyok velők. Minnek ezeket |:a regényeket:| megírni, mikor úgy átérezhetem, mintha én alkottam volna őket?

Ezen kívül befejeztem a Rouge et noirt. Még mostan is fáj, hogy le kellett tennem a könyvet kezemből. Ez szerintem a művészet tetőpontja! Így alkotni vigasztalás; ez nem színpocséta, nem festéktócsa, ez – költészet, ez regény! Tudja milyen sokat beszéltek e könyv Nietzscheizmusáról s Julien alakjáról. Zalai váltig állítja, hogy e regényalak nem Übermentsch, [|] csak közönséges (stréber) akarnok. S ez való, én is elismerem, de mégsem adom fel ama szerény nézetemet, hogy Nietzsche problémája sehol sincs oly kézzel foghatólag tradálva, mint ebben a könyvben, hol a közönséges emberek piszkos alacsonyása szembe van állítva egy az ő aljasságuk által <nagyobb> |:elzülött [|]:| nagyobb kaliberű ember tragoediájával. Arcomba csap a hasonlóság (ököllel) s érzem Nietzschét. Ő sem mondta milyen az „Uebermentsch”, [|] ő is egy hidról beszélt, mely a [|] „Übermentsch” et [|] és a magasabb ideált összeköti. Elénk állítja a regény író Julien és felszólít, hogy válasszunk közte s a kicsinyes célok pimasz

eleréséért [!] tülekvő, csalo csibészek között. A törvényszéki jelenetnél érezni fogja e gondolatot. S később, főleg ott, hol Julien «a [...]» a keresztény vallás istenéről beszél (c'est un despote); e passus megértet velünk mindent. De eltekintve mindezekről a Rouge et noir mint regény páratlan. Én Madame Bovary fölé teszem. A társadalom s az ember rajza, egymásra való költsön [!] hatása, az élet organismusának működtetése: oly brilliansul tárul föl e könyvben, mint sehol sem. Stendhal beszél valahol egy erős, vas-szárnyakkal nap felé törekvő sasról, melyet a pályája elején álló Julien bámult.

Nos én is így állok ez óriás geniuszának röpte előtt. Biztos, acélszárnyakkal halad mindenkoron. Sohasem siet és – célhoz ér! Nagyobb stilművészt, festőt, épen azért <nem> |:mert:| nem mázol és szatócskodik, mint Heredia, Endrődy, nagyobb mesélőt, épen azért mert kipontoz gyakorta s sokszor használja a stb.it, (szóval mert mindig tudja mikor kell elhallgatnia), nem ismerék. Olvassa el e könyvet s írja meg róla a benyomásait, úgy szintén Leconte de Lisle Oresteiajáról, melyet szintén itt mellékelek.

Könyvekről szólva intézzük el a többieket is. Elsősorban megírom, hogy semmiesetre sem szeretnék lemondani Anatoleról (Histore comique), de főleg Lichtenbergerről sem, «m» kitől sokat, talán mindent várok, mert jó emberről beszél. Másodszorban kérek több verset. Zalai érdekes dolgokat beszélt az új verseiről, melyek számosak; ha mind elküldi szívesen foglalkozom velök hosszasan. Műfordításait nem kisebb érdeklődéssel és türelmetlenséggel várom. Ha lehet mind küldje a póstacsomaggal. Harmadsorban szólítsa fel Juhászt írjon már egyszer nekem is. A könyvet, de főleg a Szeged és Vidékét, melyben |:a:| dolgaik megjelentek gyorsan küldje s ha módjában van, mint jó lelkű Maecenás jelentesse meg a „Latort”, vagy az „Örültet” Szegeden, vagy Budapesten. Negyedsorban esedezem vegyék meg «az Új idők ama számát,» (az én költségemre!) «melyben» az „Új idők” ama számát, melyben a verseimről kritika jött s juttassák mielőbb hozzám legalább a bírálatot, vagy érdemleges kivonatát. A „Jövendő” gyalázatosan megrontotta műfordításomat egy buta szócserével s eltolvajolta a versemet.

Legyen boldog vele!

S most még a versekről szólok pár szót. Ki kell mondanom, szerényen és határozottan, hogy az, a ki önt ismeri, meg nem lepődik általok. Az utolsó verse a jövőről nyelvben kifejezésben elsőrangú, de nagyon egyszerű a thema, szinte bánt. Nem vészett kárba valami a kidolgozásnál, nem akart többet mondani, nem maradt egy mondat, egy szín a tollban? Én ilyesfélét érzek. A Nincsen kísértét [!] azonban fölséges, babicsos és nietzschés, (különösen a nyelv tekintetében nietzschés) mindazáltal ez sem árul el önről semmi újságot. Bocssáson meg, de én azt gondolom, hogy ön másodpercre nő s félek találkozni rendesen Önnel, azon hitben, hogy majd nem érem el. (Sokszor kellett a nyakamat nyújtogatni ön felé.)

E két szonnetben, mint mondtam semmi érdekeset nem kaptam Önről, öntől azonban két szép verset. A második különösen tetsző nekem. Ez Beaudelaire, ez Richopin hangja! (Sajnálom, hogy nem küldhetem a dekadens: jelenleg Zalainál van Lipcsében) [!] Nem, ez ön! Bátor csibék – ez az egész foglalatja. A csibék azonban legyenek bátorak! Istenem, mit tehet mást egy csibe: ha még oly csibeszzerű is az élete legalább nem csibeszzerű meghalni! Ezt a költeményt elteszem azon írárok közé, melyet az ön költészetének nevezek. Felveszem összes <művei közé> |:műveibe!:]

A nyelvét nem győzöm bámulni. Szép, tömör és, a mi a fő, modortalan. Legfeljebb dekadens kissé, más különben önálló. A verselésben azonban, mint rendesen hanyag. A soralkotó ütemeket sohasem veszi figyelembe! (Hogy lehet ilyet írni:

– – | – – – | – – – | – – | – ∪ | – –
verseny | ő, eszte | ndő, sín és | törvény | teljes | örvény | (jambus sorban!) stb. stb.?) Miért nem keres jobb szavakat és jobb rimeket? Nincs kedve rá? Játék? Hisz játék a művészet is; isten mentsen meg a komolyságtól...

Sokszor átolvastam a két költeményt s most is előttem van. Hörpintek egyet a theámból s még egyszer átolvasom. Újra és újra az a benyomásom, hogy önben ezek komplikáltabban jelentkeztek s túl egyszerűsítette, elkuszította a gondolatot. Nem is talán ön, hanem az átkozott szonnet forma, melynek úgy látszik szerelmese, de amely valójában mindég lustaságra csábít s csak olyan férfiaknak való,

mint Heredia és Sully Prudhomme. (Ma mindenkit ócsárlók.) Ez a műforma mindég biztosít, hogy nem sülünk be themánkba, de viszont, ha hozzá törődtünk rabul ejt, s képtelenné tesz más formában való írásban. Ha <formát> |:versalkatot:| kell keresnem Byronhoz, Goethehez fordulok s nem az újonász [|] franciákhoz, mindenekelőtt azonban Byronhoz, kit jelenleg a legnagyobb költőnek tartok. Vegye a kezébe, ó Babics, s figyelje meg mily lélek beszél a versekből; olvassa s mondja volt e nagyobb nyelvűművész a föld hátán? Most látom az ő nagyságát, mikor csak hébe hóba veszem <a kezembe,> |:elő,:| miután egy fél évig piszmoztam vele. A borbély legény, a ki borotvál, nem láthatja oly jól meg az emberek arcát, mint egy éles szemű megfigyelő, ki akár csak futólagosan tekint meg őket.

De itt az ideje, hogy befejezzem a firkát. Nyugodtságot, erőt és munka kedvet kívánok önnek kedves barátom, legértékesebb és érdekesebb mind azok között, kiket eddig ismertem. (Nekem is van jogom szentimentálisnak lenni, hisz annyit szenvedtem rövid itt létemben!)

Borzasztó dolog, ha azért hajlanak meg előttünk, [|] mert tudják, hogy erszényünk nem teljesen üres. S engem mindezideig így tárgyaltak el a pimaszok. Lakótársam közönséges stréber, de kitűnően játszik hegedűt Beethoventől és Vienavszkitól: ez ér tán még az egész Bécsben legtöbbet.

Kétségbeesett és nagyon szomorú voltam, mikor kúsza sorait megkaptam. Mily vigasztalás volt nekem, mily megkönnyebbülés, mikor magam előtt láttam önt pőrén, tengerészruhátlán, kötetlen beszédben és hasonlatlanul. Eddig ezt az alakot nem ismertem; Zalai Babicsot, a gondolkozót tiszteli, én a költőt, de most az embert köszöntöm! Azt a kezet, melyet ön felém nyújtott mohón ragadom meg. Itt a kezem s a fejem – rendelkezzenek vele. Minden kincsem önöknél van s ha céltalanul botorkáltam a világ ingoványain érdemes volt megszületnem azért, hogy önökkel megismerkedjek. Mikor Zalaival a vén Bécsben csavarogtunk folyton önökről, pesti, zseniális költőkről és jó emberekről beszélgettünk.

Dolgozzék! Én is azt teszem, bár nagyon nehezen megy. Egyedüli vigasztalásom [|] az, hogy tudom élnek még emberek, kikkel szellemi

összeköttetésben vagyok, kit [|] tehát barátaim; a kik embernek tekintenek s a kiknek lelkében minden tettem, érzelmem és gondolatom egy súly.

Ó bár teher ne volna!

Kosztolányi.

Választ várom. Szóljon Juhásszal s küldjék a Szeged és Vidékét az Új időket. És – De most már csakugyan elég!

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, a levél autográfja részben az MTA, részben az OSZK kéziratgyűjteményében található, az utóbbi helyen ráadásul két különböző jelzeten, összesítve: 5 fólió 9 beírt oldal. Az első közgyűjteményi kéziratlap 10,7 × 34,0 cm nagyságú kutyanyelven, 1 fólió, 2 beírt oldal. A levél többi része ugyanilyen méretű papíron a második közgyűjteménybe került. Az egyes lapok rektójának jobb felső sarkában KD arab számmal írt lapszámozása.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 2 fólió, 2 beírt oldal. Az utolsó lap verzőjének jobb felső sarkába gépelve: „Kosztolányi Babitsnak Levéltörődék”; autográf fekete ceruzairással: „Bécsből 1904–1905”.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya. 5 fólió, 5 beírt oldal, ebből ez a levél 4 fólió, 4 beírt oldal. Több részlete ceruzairású zárójelben. Folytatásában a 68. sz. levél másolata olvasható.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának lila indigós másodpéldánya, ceruzairású javításokkal és közlési utasításokkal. Az idézett versrészlet mellett Gellért Oszkár kézírásával pet[ít]. Folytatásában a 68. sz. levél másolata olvasható.

Lelőhely: [1–59 Bécs 1904. → hozza mások] OSZK Fond III/783/5. (autográf 1/A); [59–116 képzeletét s → Rouge et noir.] MTAK Ms 4621/33. (autográf 1/B); [116–165 Még mostan → Legyen boldog vele!] OSZK Fond III/783/5. (autográf 1/C); [166–242 S most még → csakugyan elég!] OSZK Fond III/780/2. (autográf 1/D); MTAK Ms 4621/34. (másolat 1); OSZK 2284/55–57. (másolat 2); OSZK 2284/12–15. (másolat 3).

Közölve: BABITS 1936b, 409–412. p. (részben); BJKL, 56–63. p.; KDLN, 55–60. p.; BML1, 133–140. p.

Szövegkritika

6 [BJKL] [KDLN] [BML1] Mindazonáltal [Téves olvasat.]

- 6 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] [BML1] levelet fogok írni, [Téves olvasat.]
- 13 [BML1] fejemben, [Téves olvasat.]
- 15 [BML1] hazugságok [Téves olvasat.]
- 18 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] [BML1] író, [Téves olvasat.]
- 22 [BML1] Föld [Téves olvasat.]
- 23 [BML1] mint sír [Téves olvasat.]
- 24 [BML1] van a bűvköréből [Téves olvasat.]
- 31 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] [BML1] fel: ez [Téves olvasat.]
- 35–36 [BABITS 1936b] [BML1] ez a szó metaphysikai jelentőségű. Nem csak láng [Téves olvasat.]
- [BJKL] [KDLN] jelentőségű. Nem csak láng [Téves olvasat.]
- 45 [BJKL] [KDLN] mondja: az [Téves olvasat.]
- 48–49 [BJKL] [KDLN] tudom miért, de [Téves olvasat.]
- 59 [BML1] (mások) [Téves olvasat.]
- 76 [BML1] kerestem [Téves olvasat.]
- 86–87 [BJKL] [KDLN] tör ki: megtörtén-jánosi méltósággal halad el [Téves olvasat.]
- 87 [BABITS 1936b] aranyjánosi méltósággal halad el [Téves olvasat.]
- 90 [BML1] iszonyatos [Téves olvasat.]
- 99 [BML1] nincs messze a [Téves olvasat.]
- [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] metaphysika [Téves olvasat.]
- 110 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] *Schiller's Life* [Téves olvasat.]
- 113 [BJKL] [KDLN] humoristák lényegébe olvadok [Téves olvasat.]
- 113–114 [BML1] velők. Mind ezeket [Téves olvasat.]
- 116 [BML1] [Még [Téves olvasat.]
- 125 [BJKL] [KDLN] [BML1] állitva az [Téves olvasat.]
- 130 [BML1] közte a kicsinyes [Téves olvasat.]
- 133 [KDLN] despota); [Téves olvasat.]
- 147 [BML1] mellékelek.] [Téves olvasat.]
- 148–242 [BABITS 1936b] [Hiányos a közlés.]
- 148 [BML1] [Könyvekről [Téves olvasat.]
- 165 [BML1] vele!] [Téves olvasat.]
- 196 [BJKL] [KDLN] a theinből s [Téves olvasat.]
- 204 [BJKL] [KDLN] írásra. [Téves olvasat.]
- [BJKL] [KDLN] versalkatokat [Téves olvasat.]
- 219 [BML1] hogy eszményünk nem [Téves olvasat.]
- 220 [BJKL] [KDLN] tárgyaltak le [Téves olvasat.]
- 227 [BJKL] [KDLN] gondolkodót [Téves olvasat.]
- 231 [BML1] ezért [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A kéziratok lelőhelyeihez ld. még a BMKL 8062. számú tételét. A levél lapjainak összekeveredését esetleg az okozhatta, hogy már BM eltévesztette azok összetartozását, s közleménye ezért is hiányos; ha ugyan rendelkezésére állt egyáltalán a teljes levél, hiszen Kosztolányiné a maga másolatán levéltörédként jelezte, vagyis a keveredés már nála is megtörténhetett. E feltevést támasztja alá TS ceruzairású megjegyzése a levél szövege mellett az öskötetben: „Kosztolányinétől levél elejét elkérni”. Emellett a Nemzeti Könyvtárba került anyag számbavételekor hibásan azonosították a levél egy hosszabb részletét, amely a „Kosztolányi Dezső Juhász Gyulához” feliratú palliumban található (OSZK Fond III/783). A Másolat 2 zárójelben lévő szövegrészei: [21–27 Megéreztem → vagyok,], [34–39 Mi mélység → a meghalás.], [42–46 Megtanultam → a multban!], [47–49 Létünk → időnek], [50–52 mindég → belőlük,], [52–55 Félő → isteneim,], [62–64 „Haza → mindakettől,], [65–68 idegen → mely él,], [87–88 A komoly → a németnek,], [94–95 a Mult → a Jövendő]. A Másolat 3 egésze függőleges vonallal megjelölve, a [148–198 Könyvekről szólva → elkuszította a gon-!]] szövegrész áthúzáva. Az elválasztás az oldal utolsó szavában található, de az áthúzás a következő oldal elején nem folytatódik. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísértő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét. A későbbi közlések több helyen súlyos félreolvasásokat tartalmaznak.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

levelére: ld. a 60. sz. levelet.

egy hordó izékért: a szalastakarmánynak az a fásodott, vastag, kemény rostos szár-része, amelyet az állat nem eszik meg.

a hazugság Goliathját legyőzte a kis Dávid-őszinteség: Dávid, Júda és Izrael királya, az egységes Izrael megalapítója, (zsoltár)költő, akinek leszármazottja a Messiás, párviadalban győzte le Góliátot, a nála sokkal nagyobb és erősebb filiszteust; a parittyájából elhajított kővel homlokra találta, majd a földre zuhant óriást a saját kardjával ölte meg (1Sám 17).

Megirtam már: ld. az 55. sz. levelet.

Heracleitos mondja: az ember sorsa az ember jelleme: az idézett gondolat a 100. Hérakleitosz-törredék, Sebestyén Károly fordításában: „Az ember sorsa – saját jelleme”. BM a szakirodalom szerint a következő kötetet használta: SEBESTYÉN 1898. Ld. még BML1, 456. p.

Mindég arról álmodok, hogy gyerek vagyok: e megjegyzés összefügg *A szegény kisgyermek panasza*i ciklussal.

fanatikusa lettem az eltűnt időnek: ezek a gondolatok motiválták később *A szegény kisgyermek panasza*i című kötet darabjainak megírására.

„Haza és szerelem...”: talán Petőfi „Szabadság, szerelem! / E kettő kell nekem.” közismert sorai váltották ki ezt az álidézetet.

a hogy ön mondja: ld. az előző, 60. sz. levelet.

a fajom kicsinyre becsülését: e kifejezés előzménye az Ady Endrével kapcsolatos érzéseinek, a Babits Mihálynak erről írt, 114. sz. levelének, sőt a későbbi Ady-

revízióknak is. Ld. még igen részletesen: VERES 2012. A fenti sorok megírása idején azonban a faj szónak távolról sem volt olyan mögöttes értelme, mint ami az első világháború után hozzácsapódott. KD további leveleiből kiderül, hogy valójában egy (lehet, nem realisan látott, de mégiscsak létező) viselkedést, világnézetet, felfogást kifogásolt, amely részben hasonlóságánál fogva konkurencia volt számára, másfelől különbségei következtében idegenkedésének kiváltója. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a faj szó feltűnése e levélben Bécs leértékelése mellett jelenik meg, az ehhez hasonló frusztráció számtalan későbbi, a nyugattal és az Egyesült Államokkal szemben, ismerethiány, valamint (pillanatnyi) társadalmi marginalizálódás miatt ambivalens érzéseket őrző magyar kortársban (és utódban) is kialakult, főként, ha nem volt lehetőségük szembesíteni a bennük élő képet a valósággal. KD Bécshez kapcsolódó negatív érzéseinek persze más oka is volt, ez a Brenner Józseffel folytatott levélváltásból derül ki. Mint látszik, KD éppen az említett szerzők írásait hiányolta bécsi napjaiból, mert azoktól remélt megerősítést, s későbbi művei, élete világosan mutatják, hogy a fekete-sárga „veszedelem” elmúltával, amit némi kurucos ellenállással nézett, a közös európai kultúra művelőjének és élvezőjének tartotta magát. Ld. még a 46., 54., 55. és 65. sz. leveleket is.

A magyar vezércikket: amelyek a század első évtizedében elsősorban közjogi kérdésekkel – újonccallítás, adózás stb. –, valamint a helyi, kormánypárti és ellenzéki erőviszonyokkal foglalkoztak.

Heltai Jenőket: Heltai Jenő: író, költő, újságíró, korábban a *Magyar Hírlap* és a *Budapesti Napló*, ekkor a *Pesti Hírlap* belső munkatársa és *A Hét* egyik meghatározó szerzője. Néhol frivol, néhol bensőséges, az élet nehézségeit derűsen, ám kivülállóan szemlélő, főként városi témákat korábban a magyar költészetben, prózában szokatlan hangnemben megszólaltató, részben a kabarékhoz is kötődő, ezért bizonyos vonásaiban efemer, azaz csak anyagiak által inspirált költészete nem csupán hálás olvasókat és hallgatókat teremtett, hanem ellenállást is kiváltott, éppen a közönségük révén. Formailag a népnemzeti hagyományokat követte, némi leegyszerűsítéssel. Akik őt is és másokat is többek között kabarészerzőként kárhoztatták, nem vették figyelembe, hogy a (bizonyos jelenségei miatt szintén kifogásolható) népszínmű, illetve kabaré valójában ugyanazon igény és cél miatt jöttek létre, bár közönségük eltért egymástól.

Juhász Gyulákat: JGY közvetítésével, aki ez év őszén Budapesten tanított, közölte a *Szeged és Vidéke* kéziratát, ld. a 24. sz. levelet. November 20-án még nem jelent meg mind, s Babits Mihályt felkérte, hogy írasson levelet Juhász Gyulával, ld. a 63. sz. levelet.

Boromissa Jenőket: ld. a 36. sz. levelet.

„Geh' mach' dein fentersl [!] auf / Scho' lange wart' i' drauf” etc.: helyesen: Fensterl, magyarul: „Menj, nyisd ki ablakocskád, / már régóta várok rá” (László Erika ford.). Ma is kedvelt osztrák népdal, érdekes körülmény, hogy KD magyarságára való eszmélése és osztrákellenessége idején ezt dúdolta.

Praterben: a bécsi vidámparkban.

Bolzmann és Reininger: Ludwig Boltzmann: osztrák fizikus és filozófus, a bécsi egyetem professzora; Robert Reininger: filozófus, a bécsi egyetem professzora. KD a *Legújabb német filozófia története Hegeltől* című előadását hallgatta.

mint Ön: ld. a 39. sz. levelet.

Jerusalem: Wilhelm Jerusalem: filozófus, a bécsi egyetem magántanára.

Carlyle: Heroes: ld. a 38. sz. levelet.

Schiller Life: BM előző levelében arról írt, hogy ezt a munkát olvassa, ld. a 60. sz. levelet.

Mark Twain: Mark Twain: angol író.

Saphir: Moritz Gottlieb Saphir: osztrák humorista és kritikus.

Rouge et noir: ld. a 26. sz. levelet.

Julien alakjáról: Julien Sorel a *Vörös és fekete* című regény főszereplője.

Zalai váltig állítja: Zalai Béla egy augusztusi levelében írt erről Kosztolányinak, ld. a 33. sz. levelet.

c'est un despote: ez egy zsarnok (fr.).

Heredia: José Maria de Hérédia francia parnasszista költő, Leconte de Lisle és Byron volt legnagyobb hatással költészetére. Magyarul először az *Anthologia a XIX. század francia lírájából* című gyűjtemény második kötetében (1903) jelentek meg művei. KD több versét is lefordította, a versek elé bevezetőül rövid életrajzot is írva, ld. Kosztolányi 1914a, 185–191. p.

Endrődy: Endrődi Sándor.

Leconte de Lisle Oresteiajáról, melyet szintén itt mellékelek: KD korábban ígérte a könyv küldését, ld. az 55. sz. levelet.

Anatolerol (Histoire comique): Anatole France könyvét BM olvasta korábban, ld. az 55. sz. levelet.

Lichtenbergerről: Henri Lichtenberger Nietzsche-könyvről van szó, ld. az 55. sz. levelet.

Zalai érdekes dolgokat beszélt: amikor Kosztolányit Lipcse felé utaztában meglátogatta, ld. az 55. sz. levelet.

szólítsa fel Juhászt: BM eleget tett a felkérésnek, ld. a 66. sz. levelet.

A könyvet: Lichtenberger Nietzsche-könyvét, legalábbis BM ezt küldte, ld. a 66. sz. levelet.

a Szeged és Vidékét: ld. a 24. sz. levelet.

jelentesse meg a „Latort”: A *bal lator* című vers megjelent vidéken – igaz, nem Szegeden – és Pesten egyaránt: először a *Bácskai Hírlapban* (1905. január 1., 1. p.), majd – A *bal latorhoz* címmel – a *Virágfakadásban* (1905. április 15., 114. p.); s még később a *Budapesti Napló* 1907. január 7-i számában, illetve a *Négy fal között* című, 1907-ben kiadott kötetben.

vagy az „Örültet”: a vers először a *Bácskai Hírlap* 1904. december 11-i számának 2. oldalán jelent meg.

az „Új idők” ama számát: valójában szerkesztői üzenet, nem kritika, ld. az 59. sz. levelet.

eltolvajolta a versemet: a fordítás alatt nem olvasható KD neve, ld. a 47. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét. A „gesztus” arra utal, hogy KD ekkor már nem fontolgatott pereskedést az ügyben, mint korábban.

S most még a versekről szólok pár szót: a verseket BM november 17-én, a 60. sz. levélben küldte.

Bátorcsibék: BM *Nincsen kísértet* című versének 13. sora kezdődik ezekkel a szavakkal.

Sully Prudhomme: Sully Prudhomme: francia költő és esszéíró, 1902-ben ő kapta az első irodalmi Nobel-díjat.

Vienavszkitol: ld. az 54. sz. levelet.

62.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

Bécs, 1904. november 24.

Bécs. 1904. nov. 24.

Kedves Józsi,

nagyon fáj, hogy nem vetted komolyan a kérésemet; végre is engemet is épen úgy bántott az újságügy, mint tégedet s ha tán fizetésre
 5 kerül a dolog én is épúgy kinyitom az erszényemet, mint te, de azt hiszem, hogy nem ez a helyes eszköz <[...]> |arra hogy:| haragunk, duzzogásunk tudtára <[...]> |adjuk:| másnak. Kérlek, újra, küldd haladéktalan a „Jövendőt” s ne feledkezz meg írni nekem. A pályázatokról «mindent» minden tudottat foglalj össze. S most – még
 10 egy megbizással látlak el.

A Childe Haroldot Mikes Lajos is lefordította. Igen kíváncsi vagyok ez ember tehetségére, de jelenleg nincs nálam Byron Kainja, melyet az ő fordításában birunk s a „magyar könyvtárban” jelentetett meg. Esedezem vedd meg e füzetet s szintén haladéktalanul
 15 (keresztkötéssel) juttasd a címre. Ird meg azt is, kívánod e, hogy a költséget pósta utalványon elküldjem. Ismételve az előzőket,

csókollak

Dezső

Leveledet haza jövet vettem. Rögtön küldd a Jövendőt és irj.

20 A második szemesztert Bécsben töltöm: az egyetem kitünő!!

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: ismeretlen helyen. A levél szövegét DZ közölte, kézirata azonban hagyatékában jelenleg nem lelhető fel. A másolat alapján feltehetően fekete tintairás.

Másolat: fekete-fehér fénykép. A felvételen csak a szövegoldal látható, a címzés szövege ismeretlen.

Lelőhely: DZ hagyatéka (másolat).

Közzölve: KOSZTOLÁNYI 1972, 61. p.; KDLN, 61–62. p.

A szövegközlés alapja

KOSZTOLÁNYI 1972, 61. p.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

nagyon fáj, hogy nem vetted komolyan a kérésemet: BJ a Kosztolányinak Bécsbe küldött újságok margóján kommentálta a cikkeket, és ezért a bécsi vámhivatal beidézte Kosztolányit, és megbüntette. A kommentálásra maga KD is bízta Brenner Józsefet, ld. az 56. sz. levelet. Nem ismerjük azt a levelet, melyben KD arra kérte Brenner Józsefet, hogy ne mesélje el másnak a történetet, sőt november 9-i levelében felszólította, hogy forduljon segítségért jogász édesapjához, ld. az 57. sz. levelet. Az ügyről ld. még az 57., 58., 59., 66., 71. és 88. sz. leveleket.

Kérlek, újra, küldd haladéktalan a „Jövendő”: KD egy helyreigazítás közlését várta a lapban, ld. a 47. sz. levelet.

A pályázatomról: a pályázatról ld. az 52. sz. levelet, a kérésről ld. az 56., 58., 59. és 66. sz. leveleket.

A Childe Haroldot Mikes Lajos is lefordította: Mikes Lajos költő, újságíró, műfordító. Szintén pályázott a Kisfaludy Társasághoz, mégpedig a *Childe Harold* első énekének fordításával, ld. az 52. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit. A fordítás már régebben elkészült, meg is jelent belőle két részlet, folytatásokban a *Jelenkor* című folyóirat 1897. április–májusi számaiban – *Childe Harold vándorútja* – és az ugyanabban az évben kiadott *Irodalmi almanach* című antológiában – *Jó éjszakát. Childe Harold, I. ének*. Mikes előszót fűzött a pályázatához, melyben arról írt, hogy „betegség és egyéb akadályok nem engedték bevégeznie az egészet, de kéri, hogy esetleg e mutató alapján bízzuk meg a teljes eposz lefordításával”. Ld. KTÉ 1904–1905, 212. p. Radó Antal a bírálatában olyan jónak találta a munkáját, hogy KD pályaműve egyik versszakának ellenpéldájaként hozta Mikes fordítását, miként lehetett volna azt a részt szabatosan és híven lefordítani, még a stanzát is megtartva – KTÉ 1904–1905, 210. p. A Társaság meg is bízta a teljes mű lefordításával, de Mikes nem készült el vele. Sajtótörténeti kutatások szerint Mikes még 1911-ben is pályázott támogatásért a *Childe Harold* lefordítására, akkor a kultuszminisztériumhoz, de kérését Zichy János miniszter „fedezet hiánya miatt” visszautasította, ld. SIMON 2013, megjelenés előtt.

Byron Kainja: Ld. BYRON 1899. A kötet újonnan 15 korona 30 fillérbe került.

Leveledet haza jövet vettem: nem ismerjük.

63.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek

Budapest, 1904. november 24.

Bpest 904.

Kedves barátom

Válaszommal azért vártam mostanig, mert előbb Juhással akartam találkozni, és megbízásait átadni neki; minthogy azonban Juhással péntekig úgy látszik lehetetlen összejönnöm, elküldöm önnek a Nietzsche-könyvet, amelyben ugyan nem fogja azt találni, amit keres; ez egy nagyon jó, nagyon becsületes könyv, de, hogy mért dicsérte Zalai úgy, mint ha több is volna, nem foghatom meg. Nietzsche életéről ha tudni akar érdemeset, ne ehhez forduljon; e könyvnek fő jellemzője (talán: érdeme?) a nagy gondolkozó u. n. tanainak bámulatosan rendszeres és értelmes előadása, amiért egy helyütt ő maga is bocsánatot kér (= mégis okos).

Néhány fordítást is mért ne küldenék? verset nem, mert azokat Zalai is rosznaknak mondta, én is azoknak tartom, és már el vannak égetve, (a kettő kivételével, melyeket olvasott.) Bár a fejemből is kiégethetném őket!, de ne kívánja, hogy emlékezetből leírva életre keltssem ezeket az alvó gyíkokat és százlábuakat. – Lehet azonban, hogy néhány hét múlva fogok küldeni önnek – prózát! –

A Histoire Comique-ot még nem kaptam vissza; ha kapom, küldöm. – A Lec. de Lisle tragédiáját már elolvasám; azért nem küldöm, mert György Oszkár (aki Beckernél másodszor „elutasítatott”, [!] szegény) szintén olvasni akarja. –

Dolgozom, újra, nagyon sokat dolgozom. És operákat hallgatok. Egyebet e kettőn kívül, ugyyszólván nem is teszek.

Meg kell köszönnöm a levélét; aznap, mikor kaptam, háromszor annyit tudtam dolgozni, mint más napokon. –

Vizsgára is készülők; pompásan megtanúlok majd latinul; – «szak» s roppant ambícióval fogom készíteni dolgozatomat – Arany Jánosról.

30 Máskor többet

Babics

XI/24

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás 10,5 × 34,0 cm nagyságú levélpapíron 1 fólió 1 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Fond III/96/7.

Közölve: BJKL, 63–64. p.; BML1, 140–141. p.

Szövegkritika

13 [BML1] küldhetnék? [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A levél megtalálható TS öskötetében, bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

és megbízásait átadni neki: KD november 20-án írt utoljára, ld. a 61. sz. levelet.

péntekig: azaz a következő napig.

a Nietzsche-könyvet: KD november 4-én kérte először, ld. az 55. sz. levelet.

a kettő kivételével, melyeket olvasott: a *Jövő* és a *Nincsen kísértet!* címűeket, ld. a 60. sz. levelet. Lehet, hogy valóban volt, amit BM elégetett, de az *Angyalos könyv* második füzetében *Szonettek és canzonék* cím alatt több, 1904-es datálású, e versek előtt keletkezett költemény található, ld. OSZK Fond III/2356.

A *Histoire Comique*-ot: Anatole France regénye, ld. az 55. sz. levelet.

A *Lec. de Lisle* tragédiáját: ld. a 61. sz. levelet.

Beckernél: Becker Fülöp Ágost: a budapesti egyetem nagyhírű romanista egyetemi tanára. BM és György Oszkár fennmaradt levelezésében az elutasításnak nincs nyoma.

operákat hallgatok: Richard Wagner *Tannhäuser* című zenedrámájának operaházi meghallgatása ismert, ld. RÓNA 2011, 213. p., de lehet, hogy más előadást is megnézett.

levelét: ld. a 61. sz. levelet.

Vizsgára és készülők: félévi leckekönyve szerint felvett óráit ld. RÓNA 2011, 233. p. pompásan megtanúlok majd latinul: Bartal Antalnál, ld. BABITS 1997, 9–10. p. dolgozatomat – Arany Jánosról: BM erősen foglalkozott Arannyal, két dolgozatot is írt róla. Ugyanakkor „a tárgyas ragozásról írt dolgozatát akarta – kibővítve, átjavítva – szakdolgozatul bemutatni, végül is azonban sem a bővítéshez, sem a javításhoz nem volt elegendő ideje vagy kedve, s így mégis Aranyból írta meg szakdolgozatát, a következő címmel: *Arany János az 1877. év második felében*. [...] Négyesy mindenesetre *kitűnő*vel jutalmazta kedves tanítványának teljesítményét” Ld. összefoglalóan RÓNA 2011, 240–241., 251–253. p.

64.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

Bécs, 1904. november [27.]

Bécs 1904. nov.

Kedves Józsi,

leveled vétele után sietek rögtön válaszolni neked. Tudatom, hogy tavaly, bár jó egy hónapot töltöttünk el távol Budapesttől, hűségesen felküldöttük a teljes házbért. A mi a dolgokat illeti nem avatkozom bele; de tanácsolom, hogy ne hagyjátok ott a tágas és világos, olcsó lakást. Ha nekem olyan szobám lehetne!

A Kain feltétlenül meg van a magyar könyvtárban; legalább tavaly megkaptam, most is előttem van elrongyolódott címlapja. Drámai költemény, helyesebben Byron-féle misztérium. Ne Mikes, hanem Byron neve alatt keressétek! E két nevet különben sem szabad összetéveszteni: Mikes és Byron!

A Childe Harold megbukik, csúfosabban, mint Revicky Jóbja. Erről és más dolgokról levelet írok. Előre megjegyzem azonban haza nem megyek: az egyetem elámitott (machte mich verblüfft.) Nyitva van a szám

Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Herrn Koloman Sztrokay, Budapest (Ungarn), Ferenc körút 44. III. 6. Fpb.: Wien, 1904. november 27.; épb.: Budapest, 1904. november 28.

Feladó: Kosztolányi.

Lelőhely: MTAK Ms 5785/158.

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1972, 62. p.; KDLN, 62. p.

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a feladási postabélyegző alapján. Lehet azonban, hogy KD 26-án írta a levelet, mivel a következő – 65. sz. – keltezés szerint is 27-i.

A címzés és a feladó feltüntetésének magyarázata: ld. az 59. sz. levelet.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

leveled: nem ismerjük.

jó egy hónapot töltöttünk el távol Budapesttől: az előző év telén, a karácsonyi szünetre KD hazautazott Szabadkára, 1903. december végétől 1904. január 28-ig volt távol Budapesttől, ld. BJN3, 101. p.

ne hagyjátok ott a tágas és világos, olcsó lakást: nem fogadták meg a tanácsot: „A lakást fölmondottuk” – írta BJ apjának december 1-jén, és „15étől kezdve Baross utca 52. alatt lakom.” – közölte öccsével, ld. CsÁTH 2007, 8–9. p.

A Kain: ld. a 62. sz. levelet.

A Childe Harold: KD Byron fordításáról ld. az 52. sz. levelet.

megbukik, csúfosabban, mint Revicky Jóbja: Reviczky Gyula pályázott a Magyar Tudományos Akadémia által 1877-ben kiírt gróf Teleki [Sándor] drámai jutalomra *Jobáb házában* című ötfelvonásos tragédiájával. A bírálóbizottság, mely egyébként mind a 14 beérkezett pályaművet igen gyengének találta, a *Jobábot* a „szennyes nyersesség” példjaként emlegette és úgy fogalmazott, hogy „tele van a darab indokolatlansággal, túlzással s komolysága végig nevetető”, ld. MTA ért. 1878, 64. p. Reviczky arra számított, hogy a pályázatot ő fogja nyerni: „Az optimizmusra különben nem hajlékony költőt ezúttal ugyancsak felbízatták. Komjáthy szerint: »Jobáb óriási! Több: shakespearei!« Egy fiatal jogász, ki Gyulai Pálhoz járogatott, fontoskodó arccal mesélte, hogy Gyulainál látta az összes pályamunkákat és Jobáb volt legfelül. Ez biztos jele annak, hogy Jobáb a nyertes! Beöthy Zsolt Jobábot »szennyes nyerségei miatt« a legrosszabb darabok közt említette és mélységes megvetéssel bánt el vele. A kivonulás alkalmával valamelyikünk felkiáltott: »Ügy festünk, mint a Falstaff hadserege!« Csak Reviczky nem vette tréfára e dolgot; a kudarc után jó ideig alig dolgozott és sokat éjszakázott”, ld. KORODA 1902, 31. p.

Erről és más dolgokról levelet írok: ez talán a 65. sz. levél.

Előre megjegyzem azonban haza nem megyek: KD a következő szemesztert is a bécsi egyetemen töltötte.

az egyetem elámitott: KD több levelében írt egyetemi benyomásairól, például Ba-bitsnak is, ld. a 61. sz. levelet.

machte mich verblüfft: zavarba hozott (ném.).

65.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

Bécs, 1904. november 27.

Bécs 1904. nov 27.

Kedves Józsi,

sietve írom e sorokat, hogy még életben találjanak velők. A házi-asszonyom ma este felé nevetve és kárörvendve hozta be a bécsi lapokat s mutogatta, hogy a magyar diákok sem különbek, mint az insbruckiak. Tehát a rendőrség káposzta-vágást rendezett az egyetemi polgárok között. A diákok oldalbordákkal és nyakcsigolyákkal verték le a rendőrbiztosok sapkáját s egy túlzó ifjú, miután egy rendőri kard porba gurította fejét, saját fejével, mint egy összenyomott paradicsommal, dobta meg a nagy talpú hősaszt. Az erkélyről keményen, magyarosan ordítottatok... Ó édes magyarok!

Ez a magyar nép, a maga született vakságában és túlzó féktelenségben! Elfog a fajszeretet s majdnem átdőlök a Lajtán, hogy hozzatok essek s lehajtsam sokat sajgó fejemet egy becsületes széles magyar mellre, mint egy bő terű ottománra. Oly hangulatos e mai este, hogy érzékenyedekek s majdnem könnyek jönnek a szemembe. A hangulathoz legalábbis minden tényező megvan: a szobám nincs be fűtve, úgy hogy gémberező újjakkal, görcsösen kapaszkodom a tollamba, mély szimbolumául annak, hogy egyedüli reményem az írás, az életóceán fekete hajjain az a fatális szalmaszál, melyhez a vízbe fuló tapasztja ingó életét; a másik hangulati motivum az, hogy egészen magam vagyok, késő délután van, az ünnepesti előérzetek bús melancholiájával s a kutya sem törődik velem. Megdöglhetnek, felfordulhatnak, a rendőrség hidegen venné fel a halotti jegyzőkönyvet... Szóval egészen hangulatos délután van, mely ólmos szürkeségével a hazámra s a kedveseimre (Geliebte) emlékeztet. S még egy dolog: szemben velem egy magánkorcsoyapálya

mulatói vigan karcollják a jeget s a pálya fölött égő tiz ivlámpás fényében jól láthatom a könnyelmű csoportot. Mikor hazajöttem hallottam a korcsolyacsörgést, szagoltam a bunda szag zuzmarás frissességét, a mely eszembe hozta egész fiatalságomat, a gyors kávézásokat, a jégpályára való szaladást, a hazatérést s a hebehurgya lecke tanulást. (Csak a mult ne volna, nem fájna most az én szegény fejem!)

A derék magyarokról volt szó, kik kiabálnak szépséges nyelvükön s vért folytatnak Budapest utcáira. Azért lep meg ez a jelenség s azért szögez le most úgy, mert nem régiben láttam itt egy osztrák tüntetést. Mily rosszul ment ez, uramisten, szánalom volt nézni. Lueger ellen tüntettek, gondosan intézték (veranstalten), s idejekorán kezeket oldottak, gyáván dacolva a rendőrökkel és a tűzoltókkal, kik vízzel locsolták őket. Mily Katabazis volt ez: ügyszerűen agyonázott suhancok, vékony combokhoz tapadó, silány, lucskos nadrágok, hosszú, elharapott, a kabát zsebébe kiáltott „pfuj” kiáltások és sok víz, víz, víz, íme, az Bécs tüntetése. Budapesten azonban vér folyik és koponyák repednek.

Csöppet sem lelkesülök e különben épületes dolgokon, de bizony, ha pártatlanul ítélek, csak sovínisztává kell lennem. Ez a nép nem tud más nyelvet, mint magyart: ne is tanuljon másikat, szebb úgy sincs ennél. Másodszorban ez a nép önálló, ázsiai, senkivel és semmivel össze nem hasonlítható. Van lelke és humora. Az itteninek azonban nincs. És még ők mernek reánk rivallni. Még néhány nyavalyás has- és májbajos bécsi professzor mer órái alatt (az én jelenlétemben) reánk förmedezni!

Le kell tenni minden szédelgésről s Arany János és Petőfi Sándor nyomába kell lépni. Becsületes magyarokká kell lennünk! Mind-egyikünknek kivétel nélkül, de főleg azoknak, akik tollat forgatnak. Ibsen prózai írásaiban hevesen védelmezi az okos írói patriotizmust.

Hagyjuk azonban ezt! Ibsen, Stendhal, Carlyle, de főleg Byron, kinek Childe Haroldját csak most élvezem igazán, a legkedvesebb költőim. A Rouge et Noir-t s a Madame Bovary-t újra olvasom. Kerítsd meg magyar vagy német fordításban s feltétlenül olvasd el; az, aki e két dolgot nem ismeri, nem tudja, mi a regény és a művészet.

Olvasd el figyelve, ne mint élvezeti iparcikket s főleg ne nyeld, mint cukrászkészítményt. A magam tapasztalatából beszélek.

[Hiányos a kézirat.]

- 65 A művészet vidám, de mégis csak nagyon komoly. Istenem, mi legyen komoly, ha a művészet nem az? Ki legyen őszinte és nagy, ha a művész nem, ki legyen logikus, ha az író nem? Semmi sincs ok nélkül itt. A „Vörös és fekete” minden betűje szükséges és lélekfelesztése, a regény egyedüli nagy célja, oly eleven, mint a „Hamlet”é.
- 70 Ez nagyon megszívlelendő állítás, ha nagyon is elcsépeltnek látszik.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: a levél kézirata részlegesen ismert. Egy lapját – 1 fólió, 2 beírt oldal – a Múzeum Antikvárium 2004. december 11-én rendezett árverésén vásárolta meg egy magángyűjtő. E kézirat első oldalának fényképét az árverés katalógusa közli, ld. MMÁ 2004. A fényképen az 1–34. sorok olvashatók. A levél 65–70. sorainak kézirata – 1 fólió, 1 beírt oldal; 10,7 × 34,0 cm nagyságúra vágott kutyanyelv; fekete tintaírás – az MTA Kézirattárában található (Ms 4621/33/2). A két kéziratrész egymáshoz tartozása csupán feltételezhető. Ezt az támasztja alá, hogy a levél első oldalának jobb felső sarkában autográf lapszámozás – egy íves vonallal aláhúzott egyes szám – olvasható, míg az akadémiai kéziratlap jobb felső sarkában a hasonló formai jellemzőkkel rendelkező kettes szám látható. Ezenfelül megerősíti az is, hogy Kosztolányiné egy levélként közli a két kéziratot – ld. Kosztolányiné 1938, 131–133. p. –, és az aukcióról ismert kézirat szereplő ceruzás rájegyzések arra engednek következtetni, hogy Kosztolányiné könyve kiadásakor közvetlenül e kéziratból dolgozott. Az antikvárium árverésén elkelt kézirat első oldalán ugyanis az 1–15. sorok mellett függőleges irányban grafitceruzával rajzolt vonal fut végig, és a 16. sorban szereplő „szemembe.” szó után ceruzával írt új bekezdés megnyitására utasító korrektúrajel olvasható. Ez a grafitceruzával kijelölt szövegrész egészen pontosan megfelel annak a kéziratrészletnek, melynek faksimile másolatát Kosztolányiné könyve közli, ld. Kosztolányiné 1938, 135. p. Ráadásul ugyanezen a kéziratoldalon az utolsó tintával írt sor alatt két, grafitceruzával írt nyomdai utasítás is olvasható, melyek az e szövegrésszel kapcsolatos nyomdai feladatokra utalnak: „klise”, „2. hasábhöz”. Mindennek ellenére kérdéses, hogy Kosztolányiné szövegközlése pontos-e, nem hagy-e esetleg ki hosszabb szövegrészletet az 64. és 65. sor között, illetve az is, hogy egyáltalán az 65–70. sorok valóban e levélhez tartoztak-e. Kosztolányiné közlése ugyanis úgy jeleníti meg az 65–70. sorokat, mintha a levél záró mondatai volnának. E kéz-

írási sorok a valóságban egy sértetlen kutyanyelv felső egyötödét foglalják el, és sem alattuk, sem a papír másik oldalán nincs írás. Nem ismerünk másik olyan, hasonló terjedelmű Kosztolányi-levelet, melyet írója búcsúzó formula és aláírás nélkül hagyott volna, márpedig e kézíratorsorok alatt nem szerepel aláírás. Ennek alapján feltételezhető, hogy ha e néhány sor valóban a levél részét képezte, talán utóiratként csatlakozhatott az előtte írottakhoz. Kosztolányiné kiadása azonban nem közli a levél búcsúformuláját és az aláírást sem, de nem is jelöli e sorokat az „utóirat” megjelöléssel. Bizonytalanságot hagy maga után az is, hogy Kosztolányiné kiadásában e levélhez sorkihagyás és bármiféle egyéb elválasztójel nélkül kapcsolódik a 67. sz. levél szövege, mintha csak egy levél egymást követő bekezdései lennének. Nyilvánvalóan sajtóhibáról van szó, de eldönthetetlen, meghatározhatatlan, hogy a sajtóhiba csak a két levél egymásba csúsztatására terjed-e ki, vagy esetleg a szedés során szövegrészek is töröltek vagy kimaradtak-e. A levél tartalma és a kéziratok lapok jellemzői alapján mindazonáltal az sem zárható ki, hogy az 65–70. sorok is e levélhez tartoznak.

Lelőhely: [1–64] magángyűjteményben (előhelye ismeretlen); [65–70] MTAK Ms 4621/33/2.

Közölve: Kosztolányiné 1938, 131–133. p., 135. p. (kéziratmásolat); KDLN, 62–64. p.; MMÁ 2004, 38–39. p.

A szövegközlés alapja

[1–34] Az árverési katalógusban közölt fénykép.

[35–64] Kosztolányiné 1938, 132–133. p.

[65–70] Kézirat (MTAK Ms 4621/33/2)

Szövegkritikai jegyzetek

3 [Kosztolányiné 1938] írom a sorokat, [Téves olvasat.]

[Kosztolányiné 1938] [KDLN] találjalak [Téves olvasat.]

11 [Kosztolányiné 1938] ordítottak... [Téves olvasat.]

12–13 [Kosztolányiné 1938] [KDLN] féktelenségében! [Téves olvasat.]

15 [Kosztolányiné 1938] hangulatos a mai [Téves olvasat.]

65 [Kosztolányiné 1938] csak komoly [Téves olvasat.]

70 [Kosztolányiné 1938] nagyon elcsépeltnék [Téves olvasat.]

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

a magyar diákok sem különben, mint az insbruckiak: a Reichsrat – a Monarchia közös országgyűlése – olasz nemzetiségű képviselői a közös parlament létrejöttének pillanatától kérték az osztrák kormánytól egy olasz nyelvű egyetem felállítását. Céljuk az volt, hogy az oktatási intézmény Triesztben jöjjön létre, de ez ellen a délszláv képviselők tiltakoztak, mert csak egy többnyelvű, szerb–horvát–olasz oktatási intézményt fogadtak volna el. Az osztrák kormány kompromisszumos megoldásként egy olasz jogi fakultást alapított az innsbrucki egyetemen, melyet 1904. november 3-án nyitottak meg. Az olaszok nem voltak elégedettek ezzel a

megoldással, a tiroli németek pedig tartottak az olasz nemzetiségi törekvésektől. A megnyitó ünnepségén az olasz diákok trieszti olasz egyetemet követeltek, amit – állítólag – „Vesszenek a németek!” kiáltásokkal nyomatékosítottak. Erre az épület előtt összegyűlt osztrák nacionalisták kiáltása felelt. Ezután a két fél utcai összecsapásai következtek, melyekben pisztollyal, késsel, botokkal estek egymásnak, a rendőrség és katonaság pedig szuronyokkal avatkozott bele. A zavargások egy héten át tartottak. Sokan megsebesültek, egy ember meghalt, és mind a 136 olasz hallgatót letartóztatták, a németek közül viszont csak tizenhét embert vettek őrizetbe. Az egyetemi épületet a tömeg szinte lerombolta, a kart pedig november 17-én megszüntették és nem is indították újra. A történekről szóló tudósítások nagyon ellentmondásosak, így a korabeli olvasó nehezen deríthette ki, hogy ki volt a támadó fél, illetve mi provokálta ki az összecsapásokat. Az osztrák kormány álláspontja az volt, hogy az olasz diákok felvonulások rendezésével, tüntetésekkal kihívták maguk ellen a német lakosság haragját. A kérdés azóta is foglalkoztatja a kutatókat, az események százéves évfordulóján – 2004-ben – az innsbrucki egyetemen konferenciát rendeztek róla. Ld. PALLEVER–GEHLER 2010. 1904. november 21-én délelőtt egyetemisták egy csoportja az alkotmány védelmében rendezett hazafias tüntetést Budapest belvárosában. A rendőrség – számítva arra, hogy a diákok ebben az évben is demonstrálni fognak, éppúgy, mint az azt megelőző években – készenlétben állt. A diákok ezért az egyetem épületébe vonultak vissza, ahol az órájára igyekvő Wlassics Gyulát megéljenzették, és vállukon vitték be a terembe. A tanár köszönte az ovációt, de kérte, hogy a politikai tüntetéstől tartózkodjanak. Ezután Nagy Ferenc volt államtitkár egyetemi jelenlétét kifogásolták, de ő aznap nem tartotta meg az óráját. Aztán az előcsarnokban akartak gyűlést tartani, ahonnan Margitai Antal kiküldte őket. Amikor a demonstrálók kiléptek az épületből, tüstént becsukták az egyetem kapuit, hogy ne jöhessenek vissza. Békés felvonulással indultak a Műegyetem felé, ahol a műegyetemisták is csatlakoztak hozzájuk. A mintegy 600 főre gyarapodó csapat – továbbra is békésen, és zárt sorokban – a Kossuth Lajos utcán vonult végig a Kossuth-nótát énekelve. Rövid idő múlva lovas rendőrök jelentek meg és szétoszlatták őket. Este a *Független Magyarország* szerkesztőségében tartottak gyűlést, majd – elkerülendő, hogy ismét rendőröket vezényeljenek ki ellenük – kis csoportokban távoztak. Másnap a tudományegyetemi és a műegyetemi rektor is rendeletet hozott arról, hogy az egyetemi épületek kapui ezentúl állandóan zárva tartandók és a portások csak azokat a hallgatókat engedhetik be, akik belépési engedéllyel rendelkeznek. Az egyetem élete ezalatt rendben folyt, az órákat megtartották. November 26-án reggel 9-kor, amikor a díszteremben éppen doktorrá avatási ceremóniára készültek, a rektor, a tanárok, és nagyszámú vendég részvételével, az aulában kis csoport hallgató gyűlt össze, követelve azt, hogy fejezzék be a zárt kapus működést. Küldöttséget menesztettek a rektorhoz, aki megígérte, hogy az avatás után az egyetemi tanács ülése elé viszi a kérést. Azonban ezzel a diákok nem elégedtek meg, a kapuk azonnali megnyitását tettleg is követelték. Pár percen belül megjelent egy nagy csapat lovas, valamint gyalogos rendőr, és sorfalat formáltak az épület előtt. Néhány diák hírről vitte az előadásokat hallgatóknak, mi történik kint, mire azok kitódultak az

erkélyekre és szidalmazni kezdték a rendőröket, sőt meg is dobálták őket. Erre mintegy negyven rendőr tört be, félrelökve a portást, hogy elfogják az erkélyről dobálókat, csak hogy – a díszterem pont a lépcsővel szemközt lévén – a doktori ünnepség résztvevőibe futottak bele. A diákok, de az egyetemi tanács tagjai is, felháborodva rektorért kiabáltak, hogy utasítsa ki a rendőrséget, és egy joghallgató orrába vágott egy rendőrt. A sajtóközlemények szerint elképesztő zűrzavar következett, a rendőrök karddal és lovaglőostorral támadtak a jelenlevőkre, tanárokat, diákokat és vendégeket is megsebesítve. A sebesültek között volt JGY is, aki Alexander Bernát órájáról jött ki a folyosóra; sérülése olyan komoly volt, hogy hetekig kórházban ápolták, ld. még a 72. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét is. Az elkövetkező napokban híre kelt annak, hogy Margitai Antal, az egyetemi tanács jegyzője, a rektori hivatal vezetője hívta be a rendőröket az épületbe. A tisztviselő tagadta a vádat, de az egyetem vezetése vizsgálatot indított az ügyben, Margitait pedig szabadságolta és fegyelmi eljárást indított ellene. A rendőrség viszont a diákok ellen indított vizsgálatot. Az eseményekről a budapesti és országos lapok is beszámoltak, a történeteket mégis legrészletesebben az egyetemi sajtóból ismerhetjük meg, ld. NN 1904/1905a, 3–4. p.; NN 1904/1905b, 8. p.; NN 1904/1905c, 8–9. p.; NN 1904/1905d, 3–5. p.; NN 1904/1905e, 9–10. p.; NN 1904/1905f, 10–11. p.; NN 1904/1905g, 9. p.; NN 1905/1906, 11–12. p. Azonban sem az országos, sem az egyetemi lapokban nem volt később egy hír sem arról, hogy mi lett a vizsgálatok eredménye – valószínűleg mind a rendőrség, mind az egyetem károsnak tartotta az ügyet, a vizsgálatok pedig nyilván eredmény nélkül szűntek meg. Az egyetemi almanach szerint Margitai visszakapta a hivatalait.

Geliebte: szeretett lény (ném.).

nem régiben láttam itt egy osztrák tüntetést: 1904 novemberében volt Karl Lueger osztrák keresztényszocialista politikus, Bécs polgármestere 60. születésnapja. Erre az alkalomra pártja ünnepségsorozatot tervezett, melynek programjában egy tiszteletére rendezendő fátylás felvonulás is szerepelt. A terv nagy visszataszítást keltett, több politikus is ellenezte, mivel szerintük ilyen megtiszteltetés csak az uralkodót illette meg. Az ünnepségek programját október 21-én hozták nyilvánosságra, és a következő nap a szociáldemokrata párt több ezer fős tüntetést szervezett Lueger ellen a Városháza előtt. Ld. GEEHR 1990, 299–324., 384. p.

veranstalten: szervezték (ném.).

Katabazis: Krisztus alászállása (gör.).

Byron, kinek Childe Haroldját csak most élvezem igazán: ld. az 52. sz. levelet.

66.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

[Bécs, 1904. november 29.]

Kedves Józsi,

leveledet vettem. Az ezerféle kellemetlenségek közül először a legnagyobból számolok be. – A bécsi „Financ Bezirk Direction”tól tegnap idézést kaptam arra a tárgyalásra, melyen ügyedet végérvényesen elintézték. Az egész dolog jelentéktelen s fölösleges volt minden aggodalmunk. Mindössze két számot fogtak el s így a büntetés nem lesz több, mint 4 korona. – A mi a „Budapesti Naplót” illeti kérlek vállald el a küldését s ha később nem is december és január hó azon részére, melyet Bécsben töltök már. A karácsonyi szünidő u. i. itten is több, mint egy hó; boldonság, [!] pénzpazarlás volna haza nem utaznom. «A [...]» Azután a kiadóhivatalban rendelem majd meg. A Jövendő bár kedd este van már egyáltalában nem jött, úgy látszik nem tettél rá elegendő bélyeget s egyszerűen félrevetették. Rögtön vásárold meg a költségemre s kellően felszerelve juttasd el hozzám.

Esedezem ezen kívül, hogy ne hanyagolj el, mert oly életszakot élek, melyben a közelállók támogatására legnagyobb szükségem van. Ha van valami érdekesebb a heti lapokban küldd azokat is.

Mi hir a pályázatomról? A „Nap” vasárnapi számát küldd el saját költségemre. Lehetőleg a {legértékese}bbet!!

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: fekete-fehér fénykép. A felvételen csak a szövegoldal látható, a címtés szövege ismeretlen.

Lelőhely: DZ hagyatéka (másolat).

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1972, 60. p.; KDLN, 61. p.

A szövegközlés alapja

Fekete-fehér fényképmásolat, amely DZ hagyatékában maradt fenn.

Megjegyzések

Datálásunk egyrészt DZ közlésén alapul, aki a kelteztést minden bizonnyal az eredeti kézirat ismeretében, a levelezőlap feladási postabélyegzője alapján határozta meg. Mindezt megerősítik a következők: KD november 24-én kelt levelében – ld. a 62. sz. levelet – még ezt írja: „s ha tán fizetésre kerül a dolog” a bécsi vámhivatalnál. E levélből kiderül, mennyi büntetést kell fizetniük, és az is, hogy KD a levelet egy keddi napon írta. Az 1904. november 24. utáni első kedd pedig november 29.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

A bécsi „Financ Bezirk Direction”tól **tegnap idézést kaptam**: a bécsi Körzeti Vámhivataltól kapott idézésről – helyesen: Finanz-Bezirksdirektion (ném.) – ld. az 56., 57., 58., 62., 69., 71. és 88. sz. leveleket.

„**Budapesti Naplót**”: politikai napilap 1896–1918 között, főszerkesztője a fenti levél idején Vészi József. A lap a polgári liberalizmus szellemében a szabadelvű programot hirdette; a századelőre a modern irodalom és a haladó gondolkodású értelmiség egyik központja lett, többek közt Ady Endre, Bíró Lajos, Kun Béla, Molnár Ferenc, Osvát Ernő, Szép Ernő, Szini Gyula publikáltak benne. Kosztolányinak itt jelent meg először nyomtatásban egy verse, 1905 májusától már rendszeresen közlik műveit, 1906. május végétől pedig a lap belső munkatársa lesz.

pénzpazarlás volna haza nem utaznom: KD valóban hazatért a téli szünetre, 1905. január 6-ig maradt Szabadkán, ld. a 78. sz. levelet.

Jövendő: a 62. sz. levél kérésének megismétlése.

Mi hir a pályázatomról?: a pályázatról ld. az 52. sz. levelet, a kérésről ld. az 56., 58., 59. és 62. sz. leveleket.

A „**Nap**” **vasárnapi számát**: A *Nap* első száma 1904. november 26-án, szombaton jelent meg. Az első igazi bulvárlap volt Magyarországon. Alapítója és felelős szerkesztője Braun Sándor, főmunkatársa Ábrányi Emil, belső munkatársai: Vázsonyi Vilmos, Ábrányi Kornél, Bródy Mihály, Csörgő Hugó, Cholnoky Viktor, Feld Aurél, Gergely István, Hajdú Miklós, Holló Márton, Kemény Simon, Pásztor Árpád, Székely Miklós, Szabolcs Bálint.

67.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

[Bécs, 1904. november vége]

Kedves Józsi!

Az öcsémtől kaptam egy levelet, a mely nekem végtelen sok örömet
szerezett. Tele van édes dolgokkal, a melyek a mostani érzelmi vilá-
gomban egy kis francia forradalmat rendeztek s nyárspolgárrá tet-
tek. Talán éppen azért, mert itt még az erkölcs játsza a főszerepet s
5 én testestől lelkestől morál-ember vagyok: örökös lelkipurdalásban,
átalakulni vágyásban élő <töredékember,> |:töredék,| kinek semmi
ítélő képessége és önállósága nincs s csak érezni |:tud,| és gondolkodni
képtelen. (Hiába írja az Új idők: „Nagy elme hömpölygeti hatalmas
10 gondolatfolyamát, a mely mintha megolvastott érc volna stb. stb.)

Végtelen sajnálom, hogy elveszett a hosszú levél, melyben elég jól
elemeztem magamat. Minthogy van még terem <próbálok> |:meg-
próbálok:| a levelet «elemezni» kivonatolni. (Nehéz magyarul írni!)

Első lap: Cime a szerencsétlen ember, ki egyensúlytalan kalim-
15 pál az ég és föld között (képzeletben) s tulajdonképpen sem az égben,
sem a földön nincs. Itélőképesség-hiány.

Második lap: Cime: a pesszimista gyorsíró, vagy az ambíció vi-
tustánca, melyben a szerző kiméletlenül elemzi családi viszonyát s
megállapítja, hogy Durchschnittsmentsch [!] (ó Übermentsch!). [!]
20 A lombfűrész és az enyv e fejezetben nagy szerepet játszik.

Harmad lap: A lelancolt Prometheus. Legifjabbkori emlékek.
Érzelem-orkán. Beteges hajlamok a költészethez, nehézlélekzés, em-
berkerülés és filozófia. Vallási őrzöngés. December ködös reggelein
roratéra járás. Első szerelem, hebrew melodies. [?]

25 Negyedik lap: A versíró első kudarcai. Óriási embergyűlölet és
végtelenül finom analízis. Eltávolodás a világtól s a néző első he-
begése. Itt megemlékeztem egy tavaszi reggelről, midőn mosdani
akartam s nem birtam, mert a nap besütött a tálamba s oly beszélő

vágy és végtelen gyönyör fogott el, hogy egész nap csipásan járkál-
30 tam és (természetesen csipásan!) szívtam az orgonaillatot.

Ötödik lap: Fokozottabb mértékben való ember gyűlölet. Ön-
képzőköri. Első sikerek. És a második szerelem.

Hatodik lap. Ismét a második szerelem.

Hetedik lap. Waterloo. Határozatlanság, magasabb aeraba való
35 lendülés, Budapest és a budapesti barátok.

Hetedik lap. Dekadencia, üresség, műfordítás és Reissék.

Nyolcadik lap. Kérdőjelek.

Eddig szól a levél. Ilyen levelet nem mindennap írok, a fölséges
látás egy pillanata kell, hogy létrejöhessenek.

40 Az élet azonban, minden kimondhatjuk, királyian szép. Tele
mélységekkel és kérdő jelekkel, melyeknek van megoldásuk, nem
mint az enyémekek: egy csók, kézsimogatás és stb. stb. Mikrokoz-
mos, [!] hol nagy dolgok történnek. A jó Jenő bácsi a grósz mulat-
ságán nem volt jelen. Ott hagyta a társaságot s azt mondta mulassa-
45 tok gyerekek, én ma helyettetek dolgozom. Mily pokoli és örvényes
gondolat! Mily szent önfeláldozás! Sulla, mikor leköszönt a diktá-
torságról, nem követett ily hőstettet s esküszöm nem volt oly har-
monia lelkében, mint a vajszívű patikáriuséban, mikor a decemberi
alkonyatban egy tágas falusi szekéren a kis gyógytár felé hajtattott.

50 Ó bár sohasem kellene ott hagyni az ilyen embereket!

Most Schillerrel foglalkozom. Az ő elve, philosophiája, a meny-
nyire egy költőnek lehet gondolatrendszere, a szeretet. Az enyém is
az. A szeretet kéjence és kurafija vagyok. Nagyon sok emberanyag
és jóságos, puha szív kell nekem, hogy az életem szobrát kifarag-
55 hassam. Ó én gyöngé szobrász!

Még egyet: Anna Ritter. Hörerin. Sápadt, fejfájós, könyvtárba
járó osztrák lány, a ki lelökte a kabátját, mikor mellettem ült, hogy
<megismerkedhessek vele.> |:megismerkedhessünk.:| Két szót be-
széltem vele. A német verseim (otthon megmutatom) bámulatosan
60 jók s a német fiúknak is tetszenek.

Ó zűrzavar, Anna, enyv, lombfűrész és élet!!

Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, aszimmetrikusan 10,3 (10,8) × 34,0 cm nagyságú kutya-nyelv alakú papír; 1 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/138.

Közölve: KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 133–136. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1956; KDLN, 65–66. p.

Szövegkritika

- 7 [KDLN] átalakulási [Téves olvasat.]
 12 [KDLN] még van [Téves olvasat.]
 18 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [KDLN] viszonyait [Téves olvasat.]
 24–25 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [KOSZTOLÁNYINÉ 1956] [KDLN] szerelem. [b] Negyedik [Téves olvasat.]
 35–36 [KOSZTOLÁNYINÉ 1956] barátok. [b] Dekadencia [Téves olvasat.]
 36–37 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [KOSZTOLÁNYINÉ 1956] műfordítás. [b] Nyolcadik [Téves olvasat.]
 [KDLN] műfordítás. [b] Nyolcadik nap: Kérdőjelek. [Téves olvasat.]
 38 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [KDLN] Ilyen levelet [Téves olvasat.]
 39–40 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [KDLN] hogy létrejöhessen ez. [b] Az [Téves olvasat.]
 40 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [KDLN] azonban otthon, kimondhatjuk, [Téves olvasat.]
 42 [KOSZTOLÁNYINÉ 1956] enyémnek: [Téves olvasat.]
 42–43 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [KDLN] stb., stb. A jó [Téves olvasat.]
 47 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [KDLN] hőstettet, nem [Téves olvasat.]
 50 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [KDLN] kellene itthagyni [Téves olvasat.]
 54–55 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [KDLN] kifaraghasam. Vén, gyöngye [Téves olvasat.]
 61 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [KDLN] Ó, Ritter Anna, [Téves olvasat.]
 [KOSZTOLÁNYINÉ 1956] Annák, [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás alapja: KD a fenti levélben az *Új Idők* 1904. október 30-i számának szerkesztői üzenetéből idéz. A budapesti lapok jóval a megjelenés után jutottak el hozzá, mert ezeket BJ postázta számára. A szerkesztői üzenetet egy 1904. november 17-én feladott levelezőlapon említette először, ld. az 59. sz. levelet. Itt már ismétli egy mondatát, ezért feltehetőleg e levél a későbbi, azonban a levél szövegében a datálásnak a fentinel pontosabb meghatározására nincs elegendő támpont.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Az öcsémtől kaptam egy levelet: ifjKÁ levele nem maradt fenn.

Hiába írja az *Új idők*: „Nagy elme: az *Új Idők* szerkesztői üzenete KD beküldött verseiről, ld. az 59. sz. levelet.

Durchschnittsmensch: helyesen Durchschnittsmensch; átlagember (ném.).

Übermensch: helyesen Übermensch; felsőbbrendű ember (ném.).

A leláncolt Prometheus: a görög mitológiában Prométheusz titán az emberek pártját fogta az istenekkel szemben, az emberekét, akiket a monda egyik változata szerint ő teremtet agyagból és vízből. Csellel rávette Zeust, hogy az áldozati állatokból az értéktelenebb részt válasszák. Amikor erre Zeus megvonta a tüzet a halandóktól, Prométheusz egy üreges növény szárában paraszat lopott számukra az égből, s megtanította őket szántásra-vetésre, mesterségekre, írásra, betegségek gyógyítására. Zeus bosszúból sziklához láncolta, s egy keselyűvel naponta kitépette a máját, mely mindannyiszor újranozott. Végül Héraklész szabadította meg: lelőtte a keselyűt, és szétzúzta a titán láncait.

roratéra: hajnali adventi áhítatra.

Waterloo: belga település; 1815. június 18-án itt szenvedett döntő vereséget Napóleon az angol–porosz szövetséges csapatoktól.

Reissék: feltevésünk, hogy arról a szállásadó családról van szó; akik annak a lakásnak voltak a tulajdonosai, melyben KD 1904 áprilisától bérelt szobát, s melybe unokaöccse is beköltözött, amikor 1904 őszén beiratkozott az egyetemre. BJ egy levelében – Csáth 2007, 9. p. – és naplójában – BJN4, 11. p. – is emlegeti a családot: Reisz Árminné, Ilonka lányát és a család egy férfi tagját is – „a kis Reisz; szedő”.

A jó Jenő bácsi: Decsy Jenő, ld. a 13. sz. levelet.

grósz: Brenner Józsefné Hofbauer Aurélie, KD anyai nagyanyja.

Sulla: Lucius Cornelius Sulla Felix római politikus, hadvezér, a dictator cím viselője. Kr. e. 79-ben – általános megdöbbenésre – lemondott hatalmáról, és felajánlotta, hogy tetteiért vállalja a felelősséget. Ezt követően visszavonult, s csupán a természet, a művészet és a test gyönyöreinek hódolt.

Anna Ritter: nem sikerült azonosítani. Nem azonos Anna Ritter német írónővel.

Hörerin: egyetemi hallgatónő (ném.).

A német verseim: nem ismerjük őket. Ld. még a 68. sz. levelet.

68.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

Bécs, 1904. [december 1.]

Bécs 1904.

Kedves Babics,

szíves küldeményét már tegnap előtt vettem. A műfordítások jó részt tetszettek, különösen a „Csillag hullás” fordítása. Lichtenbergerre most vettem rá magamat, Madame Bovaryt pedig oly buzgalommal olvasom, hogy a kívánt időre feltétlenül visszaszolgáltathatom.

Jelenleg semmi érdemleges tenni valóm nincs. Kérem, esedezem, írja meg kell e már a vizsgákra tanulni s naponta átlag mennyit «kell» magoljak? E kérdés komoly és jóakarátú megválaszolásáért igen hálás leszek s nagy súlyt helyezek rá.

Levelét várom; sietve írja, mert 20-án a hosszú karácsonyi szünet miatt Bpestre utazom, a hol szeretnék önnel találkozni. Újság képen közlöm, hogy német verseket írok, melyek meglepően sikerülnek.

Kosztolányi.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya. 5 fólió, 5 beírt oldal, ebből ez a levél 1 fólió, 1 beírt oldal. A 61. sz. levél másolatának folytatásában.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának lila indigós másodpéldánya. A 61. sz. levél másolatának folytatásában.

Címzés: Herrn Michael Babics, Budapest, Aréna ut 11. II. 18., (Ungarn). Fpb.: Wien, 1904. december 1.; ép.: Budapest, 1904. december 1.

Feladó: Kosztolányi.

Lelőhely: OSZK Fond III/780/3. (autográf); OSZK Fond III/2284/55–57. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/12–15. (másolat 2).

Közölve: BJKL, 64. p.; KDLN, 64. p.; BML1, 142. p.

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a feladási postabélyegző alapján. A címzésoldalon három, feltehetően Babbitstól származó karikatúrisztikus ceruzarajz látható, valamint a címzés számainak megismétlése. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

tegnap előtt: azaz 29-én, kedden, ld. a 66. sz. levelet.

a „Csillag hullás”: Leconte de Lisle verse, BM nyomtatásban is közreadta.

Lichtenbergerre: Henri Lichtenberger Nietzsche-ről írt könyve, ld. a 66. sz. levelet.

Madame Bovaryt: Flaubert regénye, ld. a 61. sz. levelet.

írja meg: ez a levél nem ismert; KD kérdésére – ti. hogy mennyit magoljon –, az általa igényelt módon is elég nehéz lehetett válaszolni.

hosszú karácsonyi szünet: a bécsi egyetemisták tüntetései miatt az egyetemet új-évig bezárták, ld. idKÁ december 12-i, 70. sz. levelét.

szeretnék önnel találkozni: nem lehet tudni, hogy a találkozó létrejött-e, de a Juhász Gyulának december 29-én írt, 72. sz. hosszú levélben erről nem tett említést.

német verseket írok: azok a versek, amelyekről Brenner Józsefnek november végén írt, 67. sz. levelében is szót ejtett, elkallódtak. Lehet, hogy összefüggésben álltak az ugyanezen levél végén említett hölgygel, ám az is elképzelhető, hogy a megjegyzés Reviczky Gyulára utalt, aki szintén írt német nyelvű verseket, s akinek a nevét Brenner Józsefnek is említette a 64. sz. levélben. Mindenesetre megírásuk, ha tényleg megtörtént, némiképp ellentétben állt KD Bécsben felélt magyarságtudatával.

69.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

[Bécs, 1904. december 2.]

Kedves Józsi,

a legnagyobb elkeseredettségemben fordulok hozzád s szeretnék egyszerre szemrehányó és bocsánatkérő hangon beszélni. A legkomolyabban felszólítalak, ne ragassz sohasem barna bélyeget az újságokra, mert azt itt érvénytelennek minősítik s a Jövendő küldésekor mindig méresd meg a lapot egy «tősdében» tőzsdében és kérdezd meg mennyi bélyeg kell rája. Nem sokáig kellemetlenkedek neked, de addig is, míg megrendelem a Napot a szerkesztőségben, esedezem pontosan küldd a Jövendővel együtt. A multkori számokért 20 kr. büntetést fizettem.

Holnapra újra meg vagyok idézve: ez a dolog is bele kerül 1 koronámba. Kérlek a lap előfizetési árát kölcsönözd decemberre, mert jelenleg itt semmi pénzem sincs s előreláthatólag még sok pénz szükséges a «postan» posta kielégítésére.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Herrn Koloman Sztrokay, Ferenc körút 44. III. 6. ajtó., Budapest., (Ungarn).

Fpb.: Wien, 1904. december 2.; épb.: Budapest, 1904. december 2.

Feladó: Kosztolányi, Lerchenfelder 65. I. 18.

Leleőhely: MTAK Ms 5785/159.

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1972, 62–63. p.; KDLN, 66. p.

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján.

A címzés és a feladó feltüntetésének magyarázata: ld. az 59. sz. levelet.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

ne ragassz sohasem barna bélyeget az újságokra: ld. az 59. sz. levelet.

tőzsdében: a trafikok közkeletű neve dohánytőzsde volt.

míg megrendelem a Napot a szerkesztőségben: ld. a 66. sz. levelet.

Holnapra újra meg vagyok idézve: ld. az 56., 57., 58., 62., 66. és 88. sz. leveleket.

70.

Id. Kosztolányi Árpád – Kosztolányi Dezsőnek
Szabadka, 1904. december 12.

Édes fiam!

A budapesti lapokban olvassuk, hogy a bécsi egyetemet az ott, a rektor ellen folyt tüntetés miatt újévig bezárták. Tegnap (vasárnap) reggel kapott levelező lapodban erről említés sincs. Édes anyád igen nyugtalan, annyira, hogy tegnap már telefonon akartuk veled megbeszélni a teendőket. Tekintettel azonban arra, hogy a telefonközpontba tervezett hívás téged valószínűleg – sőt csaknem bizonyosan – nagyon felizgatott volna, lemondunk e szándékunkról.

Eként kérek föl tehát: írd azonnal, hogy hitelesek-e az újságoknak részben ellenmondó közleményei?

Mindnyájan várva várjuk értesítéset s azon esetben, ha csakugyan megtörtént az egyetemi előadásoknak újévig való elnapolása (à la Reichsrath), [!] legokosabban tennél, ha mielőbb a Staatsbanhofra [!] kísértálván, hozzánk sietnél.

Itt küldöm a Bácskai Hírlapban tegnap megjelent és itt általános szenzációt keltett szép költeményedet. Igen örvendünk, hogy a „Virágfakadás” című budapesti lap munkatársnak hítt föl. Különböző ezt az ügyet, valamint a Bácskai Hírlap dolgát is majd itthon per longum et latum megbeszéljük.

Sietek leveletem postára küldeni, hogy mielőbb hozzád jusson, és minél hamarabb megkaphassuk megnyugtató válaszodat.

Szabadka, 1904. dec. 12.
(hétfő, reggel 9 óra)

Édes apád.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 20,8×17,0 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 4 beírt oldal.

Másolat: Kosztolányiné 21,3×30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal. A lap verzójának jobb felső sarkában autográf fekete ceruzairással az „Édesapja” szó olvasható.

Lelőhely: MTAK Ms 4623/4. (autográf); MTAK Ms 4623/5. (másolat).

Közzölve: KCSL, 7. p.

Levélíró

Id. Kosztolányi Árpád, KD édesapja. Középiskolai tanulmányait Szabadkán végezte, majd a budapesti és a berlini egyetemen tanult. Matematika- és fizikatanári képesítést szerzett 1881-ben. Közvetlen munkatársa lett Eötvös Lorándnak. 1882-ben doktorált fizikai tudományokból Budapesten. 1882-től tanított a szabadkai főgimnáziumban, melynek 1901-ben igazgatójává nevezték ki. Tudományos cikkei a *Természettudományi Közönyben*, a *Mathematikai és Fizikai Lapokban* és a gimnázium *Értesítőjében* jelentek meg. Az *ingamozgás elmélete* című tanulmányát Eszéken, a *kamatszámolás reformterve* című munkáját Szabadkán adták ki. Fia-talkorában verseket írt az *Üstökösbe* és a *Képes Családi Lapokba*. 1924-ben kezdett ismét szépirodalmat írni, fia javaslatára Filáczy Árpád írói néven, ld. KCSL, 147. p.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

A budapesti lapokban olvassuk: a december 10-i budapesti lapok arról számoltak be, hogy december 9-én zajos tüntetések voltak Schindler rektor ellen. A rektor két tettével is kiváltotta az osztrák egyetemi hallgatók tiltakozását, azzal, hogy szigorúan bánt Innsbruckból hazatért társaikkal – az innsbrucki eseményekről ld. a 65. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit – és azzal, hogy a rektori hirdetőtáblára idegen nyelvű hirdetményeket tűzetett ki. 800 hallgató gyűlt össze a bécsi egyetem aulájában, onnan a rektori hivatalba mentek, amelyet szabályosan megostromoltak. Ólmosbotokkal törték be a hivatal kapuit, de csak néhányan jutottak be a rektorhoz, mert a pedellusok visszaverték a támadást. A zavargásoknak másfél óra után az egyik diákegyetelnökének közbelépése vetett véget. A lapok bécsi tudósítói először azt jelentették, hogy az előadások megtartását bizonytalan időre függesztik fel, majd néhány óra múlva közölték, hogy a rektor a szemesztert berekeszti, ld. NN 1904a, 8. p.; NN 1904b, 12. p. A budapesti egyetemisták lapjának egyik későbbi beszámolójából kiderül, hogy végül csak két napra zárták be a bécsi egyetemet, ld. NN 1904–1905h, 9. p.

Tegnap (vasárnap) reggel kapott levelező lapodban: nem ismerjük.

írd azonnal, hogy hitelesek-e az újságoknak részben ellenmondó közleményei?: nem ismerjük KD válaszelevelét.

Reichsrath: helyesen Reichsrat, országgyűlés (ném.).

Staatsbanhofra [!] kísértálván: helyesen Staatsbahnhof. Innen indultak Béctől Budapestre a vonatok. KD Lerchenfelder utcai lakása gyalog mintegy négy kilométerre volt a pályaudvartól.

Itt küldöm a Bácskai Hírlapban tegnap megjelent és itt általános szenzációt keltett szép költeményedet: az *Egy örülthöz* című vers megjelent a *Bácskai Hírlap* 11. számában.

Igen örvendünk, hogy a „Virágfakadás” című budapesti lap munkatársnak hitt föl: a *Virágfakadás* 1904–1905-ben megjelent szépirodalmi kétheti lap, felelős szerkesztője Endrődi Béla. KD nem lett munkatársa, de 1905. március 15. és szeptember 15. között öt verse jelent meg itt. Nem sokkal később a lap megszűnt. Ld. még a 72., 73., 93. és 103. sz. leveleket.

a **Bácskai Hírlap** dolgát: a lap számai nem érkeztek meg KD bécsi címére. A dolognak végül édesanyja járt utána, ld. a 71. sz. levelet.

per longum et latum: széltében-hosszában, azaz részletesen (lat.).

71.

Id. Kosztolányi Árpádné – Kosztolányi Dezsőnek
[Szabadka,] 1904. december 14.

Kedves Didém!

Azt hiszem a kosarad is a levél fog meg érkezni, a melyben ugyan nem sok enni valót küldhettem, mert sürgösen kérted és csak amit hamarjába tudtam össze ütni, de ez is jól lesz egy pár napra, aztán
5   ugyis haza jössz és majd itthon potolhatod a miben ott nélkülöztél. Mikor jössz ird meg a napot |és órát:| <bizonyos,> |:bizonyosan,| hogy kellően várhasunk vacsorával, vagy ebédel. Ha van rossz cipőd úgy ted a szenyessed közé és majd rendbe hozom, vagy más hiányos dolog intézd úgy, hogy minden rendbe legyen, a melegítőd víz for-
10   ralod <hozd haz> szoval ami nem tiszta mindent külgy a szenyessel haza majd a baját el látom. A Bácskai Hírlap szerkesztőségében magam mentem el és kérdeztem, hogy mért nem küldik neked a lapot, míg végre ki derült, hogy nem jó címeszték nem 65. számot hanem 8. számot irták a lapra és azért nem kaptad meg de most már az is
15   rendbe van, ha ugyan úgy van. Kérdezett szótárák meg vannak meg kaphatod, Byron nincs itt talán nálad van.

Mentül előbb sies haza allig várunk, hogy lásunk, különösen a Lottika mind a Mariska mondja, még adig ha lesz valami írni valam majd irok, de most sietek levelem zárni mert nagyon sok még
20   a teendőm.

Isten veled sies mielőbb hozzánk.

csokol ezerszer
Anyikád.

1904. 12/14.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 20,8×17,0 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 3 beírt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 4623/302.

Közölve: KCSL, 8. p.

Szövegkritika

8 [KCSL] ugye ted [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése értelem szerint.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

mert sürgösen kérted: nem ismerjük a levelet.

Mikor jössz ird meg: nem ismerjük a válaszlevelet sem.

nem jo cimeszték nem 65. számot hanem 8. számot írták a lapra: a kerületet és a házszámot keverték össze, KD Bécs 8. kerületében, a Lerchenfelder utca 65. sz. házban lakott.

Kérdezett szótárak meg vannak meg kaphatod, Byron nincs itt: a szótárakról más levélben nem esik említés, így nem tudjuk azonosítani őket; a Byron-kötet lehet, hogy a *Káin* című mű, melyet KD november 24-i levelében BJ útján megvenni akart, ld. a 62. sz. levelet.

Lottika: a „Lotti” több női keresztnév becézett alakja, leggyakrabban a Charlotte, azaz Sarolta nevet becézik így. Lányi Saroltát családi körben Charlotte-nak hívták, azonban a Lányi család ebben az időben nem Szabadkán élt, ld. a 169. sz. levelet. Nagyobb a valószínűsége annak, hogy az itt említett Lottika Brenner Etelkával azonos; róla ld. a 41. sz. levelet. Dugonics András az Etelka név megalkotásával a német Ottilia nevet kívánta magyarítani, melynek szintén a Lotti az egyik becézése.

Mariska: Kosztolányi Mária KD húga.

72.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának

Szabadka, 1904. december 29.

Szabadka 1904. dec 29.

Kedves barátom,

mióta az én igentisztelt s igen nagybecsült barátaimmal Babics-
csal és Zalaival levelezésben állok, nem minden alap nélkül nevez-
hetném magamat „irodalmi vigasztaló”nak. Mindkettő örvényes
5 bajokat tár fel nekem, melyek engemet módfelett érdekelnek s száz-
szorosan boldog vagyok, hogy épen én vagyok bajuknak hallója s
nekem kell kifakasztani, vagy felszúrni zseniális fejük jóakarátú
fekélyeit, hogy újra kerékvágásba zökkenjenek. A műtét elvégeztén
10 «el» helyemre állok s tovább kotlok a tojásaimon.

De mi a baja önnek hallgatag hívem, ki három hónapos csökö-
nyös hallgatását így törte meg? Gondok, nehéz gondok, tüzes fer-
mentációk, krónikus fejfájások és lanyhuló seblázak. És ezt ön kel-
lemetlennek nevezi? Én nem.

15 Mert most a paradoxonoknak, az ideges irálynak korszakában én
is szeretek az árral úszni (és árral is úszni, hogy torkon szűrhasam
azt, ki ellent mond nekem!) és merészen állítani, hogy e rothadó tár-
sadalomban a betegség az egészség s az egészség, az több, mint a halál:
elpohosodás, közönöségesség, [!] nyárspolgáriság. Nem haragszom
20 hát, ha rám csapnak a bajok súlyos vaspörölyükkel, sőt kissé le is haj-
tom eddigelé dacos és főleg bozontos fejemet, hadd kalapálják, tán lesz
belőle valami. Mondjuk, kalapáljanak ki belőle egy pár költeményt.
Nem is akarok hát önnek beszélni Bécsről, hol legtöbbet szenvedtem
életemben, mert ez egyértelmű lenne a pityergéssel. Megismertem az
25 életet, de most igazán sötétlő fenekére néztem, újra megtanultam az
embermegvetést, és újra kezembe vettem Byront. Az irodalmi szenzá-
ciók kora lejárt magát és az illúziók is eltűntek avval a felejthetetlen

«nap» idősakkal, mikor az én édes hazám fővárosában Budapesten először ismertem meg néhány áldott embert, a kiknek egyike ön.

30 Én tehát hallgatók. És ön panaszkodik? Homályos és határozatlan gondokról, melyek épen nem egy segédtanár testére vannak mérve, alkotni-nem-tudásról, nyugtalanságról! S ugyan abba [!] a levélben, melyben ezt leírja talállok három oly költeményt, mely mindezt élénken megcáfolja, de kivált egyet, a melyről részletesebben óhajtok szólni.

„A kertben” című darab az, melyet sokra becsülök. (A másik kettőről nem szólok.) «Szóra» Szó, a mi szó, barátom, ez remek költemény! A másik kettőt nem ön írta. Ezt azonban az a Juhász, a kit ismertem Budapesten, az, a ki összehúzódot az őszi kabátjában s hajnalban a Gellérthegyen járt. A másik két darab egyéniségének megtagadása, ez megpecsételése. Azok hazugok, ez azonban őszinte.

Minek a vihartrombitáján [!] búgni és füttyülni, ha van olyan varázsfuvolánk, mint önnek. A tisztaság és az őszinteség mindenk előtt való! Az ön méla lelke, musseti hangulatai nem oly lomok, 45 melyeket meg lehetne vetni. Elhiszem, hogy az utóbbi évben nehéz harcokat élt a lelkében, a kellemes átalakulás küzdelmét, s kifejezést keresett nekik. Zúghatott a feje és kétségbeesve járkálhatott az utcákon szavalva a Hamlet monologot, vagy elátkozva a világ összes költőjét, kik valaha irtak. Zavarban élt, széttört minden gyámszlopja és iránytűje. S látja, édes barátom, én ezt a küzdelmet, ezt a vívódást, ezt az érdekes metamorphosist nem a szilaj nietzschei hangú versekből tudom meg, hanem abból a csendes és gyönyörű dalból, mely a maga lelkének természetes, lágy, de még is erőteljes szózata. Ez igaz. Ez szép. Az „Erőlködés” mellől nem törölöm le azt 50 a kérdőjelet, melyet ön odairt.

Megengedi, hogy bevalljam azt, hogy ily művészi dolgot még nem olvastam az ön tollából. Ez a darab egy finom ötvösmunka, drága kövekkel kirakva, de massiv vasfoglalatban, melyen még érzik a kohó melege. A nyelve bámulatosan tiszta s valóban dantei finomságokat talállok benne. A csillaghullás csöndes tűzjáték. A melázó jegenyék dúdolnak. Az utolsó szak aranyjánosian egyszerű, kifogástalanul numerosus, betetőzője az egésznek.

E darabot elteszem azon költemények közé, melyeket naponta olvasok! Minél többet ilyent!!

65 Olvasmányai közül legjobban Nietzsche érdekel. Valószínűleg ön is hamarosan átmegy a gondolkodók bárányhimlőjén s rövid idő alatt ki tudja majd selejtezni a nagy moralista tanai közül a megtartandókat és felülemelkedik azokon, a kik a forró vérű és fejfájós német minden különcködő és homályos kitétele előtt hasra esnek. 70 Mindenesetre bölcsebb dolgot nem tehet, minthogy magába olvassza a nemest, de meglátja, hogy az életben hova redukálódnak még ezek a föntibb elvek is. Annyit tanácsolhatok, ha kiolvasta e könyvet vegye elő a másik nagy arisztokrata philosophust, Platot, ki különben legkifejezettebb antipodja Nietzschenek s ebben a világban érezi csak [majd:] azt a harmoniát, melyet minden gondolkozó ember pihegve vár.

Nincs meg tehát a régi vas-kedvem, de megmaradt még belőlem a folyton előre törő és küzdeni vágyó ember s hogy magamról is szóljak valamit, nagy titoktartás mellett egy «merészt» merész ter- 80 vemet is önre «bizok» bizom. Drámát írok nagy ambícióval és szeretettel Julianus apostatáról, melyben a héber és görög, a keresztény s a pogány világ közt küzdő eszmeharcot, mely oly régi, mint maga az ember, az erős és a gyöngék harcának problémáját kívánom festeni; ha úgy tetszik megmagyarázom a Nietzsche gondolatának 85 keletkezését, hogy jöhetett létre a „prachtvolle blonde Bestie”nek ideája épen a keresztény alázatosság ellenképeül. Az én hősem nagy ember. A fejében két világ zúg és zsong. Körötte két vérszomjas és szorító párt vasfala húzódik, mely egész életében kicsinyesen és önzően fojtogatja apró célokból, apró indokokból kifolyólag. Ő egyedül 90 a nagy. Nevelője a pogány Mardonius egy örült, fanatikus pogány. Ő a derült istenek boldog meghittje, ki bezáratja a keresztény templomokat s keltegeti az eltűnt istenségeket, – hiába!

Az első két felvonásban, mig a pogány Constantinus él határozatlan, de mindég egyenes. A pogány katonák rajongó elismerését hamleti tépelődéssel fogadja s mikor teljesen hatalmába jut a koronának, akkor is határozatlan. Olvassa Platot s görög verseket ir. A környezete résszemekkel figyel reája. Elsikkasztják könyveit,

100 majdnem gyámság alá helyezik. Napról napra türelmetlenebbé válik; megismeri az arianus-klerust s utálattal fordul kétszínű besúgóitól, kik az embert állattá teszik. Széttör minden korlátot. Nem törődik a keresztény hiveivel s találgákra jár pogány kedveséhez, kinek apját a keresztények verték agyon. Mindég tartózkodó és bölcs. Sok izlés van benne: ezért nem tör ki, bár lelke forrong a keserűségtől. Tetőtől talpig görög.

105 A barna pogánylányt azonban a bösz keresztény papok megragadják a császár elő szobájában s olvasóikkal véresre verik. Julian épen tanácskozik ezalatt az arianusokkal. A zaj behallatszik a termekbe. Julian elfehéredik. Rosszat sejt. Meginog. A beavatott keresztények mesterségesen növelik a lármát. A császár mosolyog. 110 Kitér belőle a vak pogány düh s felemeli ökleit. A horda hátrál. A leány fehéren, véresen belép. Julián megcsókolja. Az átalakulás megtörtént. A császár apostatává vált.

A többi küzdelem csak a bukás felé sodorja. A nagy ember nem érti meg a korát, nem lát tisztán, csak sejt. A pogány vallás reformálása nem sikerül neki. Költő és nem uralkodó. Ősi vadságát megrontotta a keresztény nevelés, se pogány, sem arianus. Minden tettében azonban nagy. Úgy is bukik el. Egy világ rom temeti el holttestét. A többi görög istennel hal el, kiknek méltó társa volt derűtségben, tökéletességben.

120 Ez, (ébren van még?) ez a terv. Most jön a töménytelen olvasás, tanulmány és az írás. Támogasson érdeklődésével és ha olykor egyről másról írok, mutatóváltást küldök, feleljen okosan, kimerítően, úgy a hogy az előtt szokott. De senkinek sem szóljon róla semmit sem: maradjon egy időre, talán örökre a mi igénytelen titkunk. Legyen 125 szilárdítója annak a gondolat és érzelm közösségnek, a mely közöttünk uralkodik, a mely azon a nagy gondolaton alapszik, hogy mindég készek vagyunk egymást meghallgatni, mert érdekeljük egymást. Boldog az olyan ember, kinek van csak egyetlenegy ilyenje; s én sohasem panaszkodom az élet ellen, mert három ily derék 130 ember barátságát vallhatom a magaménak.

Sohasem felejttem el önöket. Önt, a bölcs, de tegyük hozzá, igen érdekes Babicsot s az acélfejű Zalait.

Ugyan ez a bölcs és közöttünk legjelentősebb Babics irt nekem egykor egy ilyforma levelet s kért, hogy támogassuk egymást. 135 A kezét nyújtotta felém – levélben. S én azt válaszoltam neki: A fejemet, uram, a fejemet önökért; itt a fejem!

Ezt most megismételem.

Szerelem nélkül meg tudok élni, de jó, bölcs és intelligens emberek állandóan éber figyelme, kitartó barátsága hiján tönkre kell 140 mennem. Vannak oly gondolatok és érzelmek, melyeket másokban kell felkeltenünk, melyek nem a miénk, melyeket érezni nem tudunk, de éreztetnünk kell, mert az irodalom, a zene s minden más művészet gyenge a kifejezésére: ime az igaz barátság szükségességének magyarázata.

145 De azért a másik, mondjuk második nagy érzelmhez sem vagyok hálátlan. Köszöntöm volt ideáljaimat; én minden nap láttam őket a szerelem rózsás ködében. Együtt és külön Norát, Schmidt Erzsikét s az Elefántot.

Bocsássa meg e szentiványi éneket. A „Virágfakadás” ügyét tisztázza, legalább előttem s írja meg csakugyan nem fogadták el a versemet. A „Szeged és Vidékébe” még a napokba küldök önnek egyet- 150 mást, ha nem lesz terhére. De ezt írja meg őszintén és nagyon hamar.

Mindég hosszan írjon. Nem köszönhetem meg eléggé most, mindenkor, de «m» különösen abban a vadigenben, [!] hová 8ikán fázva 155 megyek. Végtelenül fájt, mikor irtózatossá egyedüllétemben ön is elhanyagolt. Még ez is, ez is! – mondogattam magamban. Még egyszer kérem ne nézzen le s minél többet közlekedjen velem, ha önre ez nem egészen kellemetlen. Levelét türelmetlenül várom. A „Szeged és Vidékét”, a „Kifélé”-t küldje mi hamarabb.

160 Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 10,5 × 34,0 cm nagyságú kutyanyelven, 3 fólió, 6 beírt oldal. Az egyes fóliókon KD sorszámozása.

Másolat: EJ kék tintairása, 34,0 × 10,5 cm nagyságú kutyanyelven, 3 fólió, 6 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Fond III/783/4. (autográf); PIM V. 3993/18/4 (másolat).

Közölve: MAGYAR 1937, 11. p. (részben); Kosztolányiné 1938, 136–139. p. (részben); BJKL, 66–70. p.; JGYL1, 20–25. p.; KDLN, 67–70. p.

Szövegkritika

- 3 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] én igen nagyrebecsült [Téves olvasat.]
- 8 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] vagy felszívni zseniális [Téves olvasat.]
- 15–22 [K] most [A szó előtt ceruzás jelölés: két rövid, párhuzamos függőleges vonal.] → költeményt. [A szó után ceruzás jelölés: két rövid, párhuzamos függőleges vonal.]
- 15 [MAGYAR 1937] ideges óráknak korszakában [Téves olvasat.]
- 17 [MAGYAR 1937] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] állítom, [Téves olvasat.]
- 20 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] vaspörölyökkel, [Téves olvasat.]
- 27 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] kora lejárt s az [Téves olvasat.]
- [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] azzal a feledhetetlen [Téves olvasat.]
- 32 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] alkotni-nem-tudásokról, nyugtalanságokról. S [Téves olvasat.]
- 39 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] összehúzódott az őszi [Téves olvasat.]
- 42–58 [K] Minek [A szó előtt ceruzás jelölés: két rövid, párhuzamos függőleges vonal.] → szózata. [A szó után ceruzás jelölés: két rövid, párhuzamos függőleges vonal.]
- 44–45 [MAGYAR 1937] mussetti hangulata nem oly komor, melyeket [Téves olvasat.] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] mussetti hangulata nem olyan lomok, melyeket meg lehet vetni. [Téves olvasat.]
- 46 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] lelkében, a szellemi átalakulás [Téves olvasat.]
- 47 [MAGYAR 1937] járhatott [Téves olvasat.]
- 49 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] költőit, [Téves olvasat.]
- 49–50 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] gyámoszlopa [Téves olvasat.]
- 53 [MAGYAR 1937] természettel, [Téves olvasat.]
- 54–55 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [KDLN] törlöm le a [Téves olvasat.]
- 56–62 [MAGYAR 1937] [Nem szerepel a közlésben.]
- 57–58 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] ötvösmunka. Drágakövekkel [Téves olvasat.]
- 61 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] aranyjánosiasan [Téves olvasat.] [KDLN] aranyjánosain [Téves olvasat.]

- 62 [KDLN] numerosus [Téves olvasat.]
- 63 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [JGYL1] [KDLN] eltettem [Téves olvasat.]
- 65–76 [K] Olvasmányai [A szó előtt ceruzás jelölés: két rövid, párhuzamos függőleges vonal.] → vár. [A szó után ceruzás jelölés: két rövid, párhuzamos függőleges vonal.]
- 65 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] Olvasmányaim közül leginkább Nietzsche [Téves olvasat.]
- [BJKL] [JGYL1] [KDLN] Olvasmányaim [Téves olvasat.]
- 66 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] gondolkozók [Téves olvasat.]
- 68–69 [MAGYAR 1937] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [JGYL1] [KDLN] és fajtájú német [Téves olvasat.]
- 75 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] majd csak [Téves olvasat.]
- 75–76 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] gondolkodó [Téves olvasat.]
- 80 [BJKL] [KDLN] bizom, drámát [Téves olvasat.] [JGYL1] bizom, drámát [Téves olvasat.]
- 82 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] s pogány [Téves olvasat.] [BJKL] [JGYL1] [KDLN] és pogány [Téves olvasat.]
- [BJKL] [JGYL1] [KDLN] eszmeharcok, [Téves olvasat.]
- 85 [BJKL] [JGYL1] [KDLN] jöhet [Téves olvasat.]
- 87–88 [MAGYAR 1937] és szántó párt [Téves olvasat.] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] és rontó párt [Téves olvasat.]
- 89 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] fojtogatja, apró indokokból kifolyólag. [Téves olvasat.]
- 90 [MAGYAR 1937] Mardonius, [Téves olvasat.]
- [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] Nevelője pogány. Mardonius egy [Téves olvasat.]
- 92 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] hiába. [Téves olvasat.]
- 93–94 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] két felvonásban még a pogány Constantinus él, határozott és mindig egyenes. Julian a pogány [Téves olvasat.]
- 94–95 [BJKL] [JGYL1] [KDLN] elismerését korabeli képzelődéssel fogadja [Téves olvasat.]
- 96–97 [BJKL] [KDLN] verseket is ír. [Téves olvasat.] [JGYL1] verseket is ír. [Téves olvasat.]
- 97 [MAGYAR 1937] vérszemekkel [Téves olvasat.]
- 99 [MAGYAR 1937] [JGYL1] fordul el kétszínű [Téves olvasat.] [BJKL] [KDLN] fordul el kétszínű [Téves olvasat.]
- 100 [BJKL] [JGYL1] [KDLN] állattá züllesztik. Széttör [Téves olvasat.]
- 101 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] törődik keresztény [Téves olvasat.]
- [MAGYAR 1937] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] találkára [Téves olvasat.]
- 103 [MAGYAR 1937] forrog [Téves olvasat.]

- 106–107 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] tanácskozik az arianusokkal, a zaj [Téves olvasat.]
 110 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] a vad pogány [Téves olvasat.]
 110–111 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] hátrál, a leány [Téves olvasat.]
 111–112 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] megtörtént, a császár [Téves olvasat.]
 117 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] Ügyis [Téves olvasat.]
 [MAGYAR 1937] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [JGYLI] [KDLN] világrom [Téves olvasat.]
 118 [MAGYAR 1937] hal meg, [Téves olvasat.]
 133 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] Ugyanaz [Téves olvasat.]
 137–160 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [Hiányos a közlés.]
 139 [MAGYAR 1937] állandóan éles figyelme, [Téves olvasat.]
 146 [KDLN] ideáljaimat; és mindennap [Téves olvasat.]
 149–152 [MAGYAR 1937] A „Virágfakadás” → hamar. [Nem szerepel a közlésben.]
 150 [BJKL] [KDLN] írja meg ha csakugyan nem fogadják el a [Téves olvasat.]
 [JGYLI] írja meg ha csakugyan nem fogadják el a [Téves olvasat.]
 151 [BJKL] [JGYLI] [KDLN] még ma küldök [Téves olvasat.]
 158–160 [MAGYAR 1937] A „Szeged → Kosztolányi [Nem szerepel a közlésben.]

Megjegyzések

A levél töredékesen megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadás-története* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

három hónapos csökönyös hallgatását így törte meg: JGY levele nem ismert, de a válaszból néhány témára következtetni lehet. KD aláhúzott „így” szava talán arra utal hogy JGY feltűnt ekkor a hírekben is; ld. a következő jegyzetet.

krónikus fejfájások és lanyhuló seblázak: 1904. november 26-án a budapesti egyetem épületében a rendőrség és az egyetemi hallgatóság között összetűzés történt, a rendőrök a kardjukat is használták. „A sebesültekkel a pincékbe és az egyetemi templomba siettek, míg nem a mentők is megérkeztek két kocsival. Juhász Gyula segédtanárt akkor csapták fejbe orv módon, amikor Alexander előadóterméből jött lefelé. Másfél centiméter mély és 6 cm hosszú vágást kapott a karjára s éles fejsébet. Hegedűs tanár mentette meg a további inzultustól.” Hegedűs István, klasszika-filológus. Az esetről a napilapok is hírt adtak, többek között a *Pesti Hírlap* – ahonnan az előbbi hír származik –, valamint a *Szeged és Vidéke* is november 27-i számukban. Ld. még a 65. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét, valamint RÓNA 2011, 239–240. p.

újra kezembe vettem: az előzmények a korábbi levelekben olvashatók.

egy segédtanár: JGY 1904 szeptemberétől 1905 elejéig László Mihály országgyűlési képviselő magángimnáziumában volt bennlakó segédtanár, ld. a 40. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét.

„**A kertben**” című darab: kézírata elkallódott, nyomtatásban nem jelent meg. Nem sokkal később Kosztolányinak is született egy azonos című verse, megjelent a *Bácskai Hírlap* 1905. június 11-i számának első oldalán, későbbi címe: *Hervadt kertben*.

A másik kettőről: az egyik talán a *Kovácsnóta!* című, amelyet JGY ekkoriban Babitsnak is elküldött ld. BML1, 142–144., 459–461. p., a másik esetleg – a korábbi közlés jegyzete szerint – *Az élet hegyén*; a verseket Belia György valószínűsítette. **musseti:** utalás Alfred de Musset francia költőre. Musset a romantika kiemelkedő alakja volt, verseiben leggyakrabban – bár van köztük könnyeden ironikus is – szenvedélyes érzelmekről és fájdalomokról ír; legszebb költeményeit a George Sand iránti szerelme, majd a szakítás fájdalma ihlette.

a Hamlet monologot: Shakespeare művének „Lenni vagy nem lenni” kezdetű monológját szokás a Hamlet-monológként emlegetni.

numerosus: vagyis jó a versmértéke, ritmusa, verstaniilag rendben van, tulajdonképpen számszerűleg minden stimmel, nem botlik.

„**Erőlködés**”: talán JGY önironikus műfajmegjelölése, esetleg maga a küldött vers címe, ennél többet a levél hiánya miatt nem lehet megállapítani.

ha kiolvasta e könyvet: a *Zarathustrát*, Belia György valószínűsítése.

Drámát írok: az eredmény nem ismert, de a szándék régebbi, ld. a 20. sz. levelet.

Julianus apostatáról: Flavius Claudius Julianus: római császár, akit az utókor igen eltérően értékelt, annak megfelelően, hogy az (állam)vallással kapcsolatos intézkedéseit miként ítéli meg. KD számára, mint soraiból kiderült, azok leírása idején követendő, elismert személyiség volt s mintegy első jelentkezése folyamatos, fel-feltámadó ókor iránti érdeklődésének.

a „prachtvolle blonde Bestie”nek: pompás szőke bestia (ném.); a Nietzsche-kifejezést (-idézetet) Zalai Béla írta le levélben korábban Kosztolányinak, ld. a 33. sz. levelet.

a pogány Constantinus: II. Constantinus, teljes nevén Flavius Julius Constantinus: I. Constantinus másodszülött fia, 337-től a Római Birodalom keleti felének, majd 350-től a Birodalom egészének uralkodója volt.

arianus-klerust: az arianizmus 4. századi keresztény eretnek mozgalom volt.

támogassuk egymást: ld. a 60. sz. levelet.

a fejemet: ld. a 61. sz. levelet.

Norát, Schmidt Erzsikét s az Elefántot: mindhárom említett hölgy KD évfolyamtársa volt: 1903 őszétől jártak a budapesti egyetem bölcsészettudományi karára. A levélíró a 12. sz. levélben írt arról öccsének, hogy Tichy Margit mindenkit megkér, szólítsák őt inkább Nórának. Schmidt Erzsébet: bölcsészhallgató. Írásai jelentek meg az *Egyetemi Lapok*ban és a *Virágfakadás*ban. Az egyetemi évek alatt Oláh Gábor szerelme volt. Elefánt Olga pedig JGY szerelme volt. Ld. még a 152. sz. levelet, valamint JGYLI, 359. p.

e szentiványi éneket: a Szent Iván-i ének (más írásmódban: szentiváni, de például Arany János *Vojtina levelei öccséhez* című költeményének I. levél részében éppen szentiványi alakban szerepel) június 24-hez fűződő rítusának, a 16. századtól a

magyar közmondásokban a hosszúságra utal. Azaz KD a hosszúra nyúlt levélért kér bocsánatot. Belia György más értelmezési lehetőséget ad, ld. JGYLI, 360. p. **nem fogadták el a versemet**: JGY válaszából kiderül, hogy *A bal latorhoz* című versről van szó; ld. a 73. sz. levelet.
még a napokba küldök: január 2-án írt levele mellékleteként *A bölcs halála* című verset küldte, ld. a 75. sz. levelet.
abban a vadidegenben: Bécsben.
A „Szeged és Vidékét”, a „Kifelé”t küldje mi hamarabb: korábban Babits Mihályt is megkérte közvetítésre, ld. a 63. sz. levelet.

73.

Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőnek
 [Szeged, 1904. december 31.]

Kedves Kosztolányi,

nagyon köszönöm azt a jó jeges zuhanyt, a melyet kiváló egyéniségemre zúdított. Igaza van! Az én gárdonyis temperamentumom mit akar a hercegi allűrökkel. Rég éreztem azt az antagonizmust,
 5 a mely bennem dúlt, sőt dúlt-fult, de hát az ember önmaga ábrázátát nem láthatja jól, csak a mások tükrében.

De elég az egyéniségből, térjünk át komolyabb dolgokra. Hogy Nietzsche hogy tetszett? Hát úgy, mint egy erdő – éjszaka. Erdő, lehetőleg fenyőerdő, vagy tán germán tölgyes, a mint zúzos szilveszteri éjjel – korszakok fordulóján, boszorkányok évadán – a metsző,
 10 de edző vihar végigtombol a sudarakon, koronákon, kacag, bűg, sivit, a csillagok élesen ragyognak, ember se közel, se távol, ha csak valami kevély, leszámolt bandita nem áll villogó törrel a viharban, mig lelke kéjesen remeg a szélvész szabadságtól. De van egy másik Nietzsche is. Az előbbi imponált, elragadott, vont és taszított, a
 15 másik, a másik megejtett.

A táncdalok Nietzscheje. A tengerszemű remete költő, a csudás szomorúságú, rejtelmes vigságú! A költő, a művész, a Goethe–Schiller–Heine után kétségtelenül legelőkelőbb nagyságú germán – író.

20 Egyszóval, a darwinból [!] kiinduló és Platon Gorgiasához viszsztatérő filozofus már nem izgat annyira – persze azért mindig fog izgatni – mint a stilművész, a költő.

Ez udvariatlan kitérések és irodalmi kísérletek után megkísértem megjegyzéseimet «a becsületes» lejegyezni az aposztatáról.

25 Ez a bácsi kétségtelenül az emberi faj egyik legérdekesebb, leg-reprezentánsabb, a költő előtt bódító perspektivákat nyitó diszpéldánya. Végtelenül ügyes, szerencsés választás volt. Igaz, megpróbálkoztak már vele Ibsentől Rakodczayig sokan, költők, bölcsészek és

akadémiai pályázók, de azért bizonyos, hogy Julián még nem merült
 30 ki és nem merül ki soha. Örök a témája, mint Kainé, mint Orestesé,
 mint Krisztusé, mint Napoleoné avagy – hogy magyarok marad-
 junk – Dózsa Györgyé. Olyan, mint a sphinx, a mely előtt genera-
 tiones et generationes haladnak el kérdezve és feleletet nem kapva.

A pogány életöröm, a melybe belecsöppent a keresztény lemon-
 35 dás mérge – shaksperei téma, és Shakspeare nem is irta meg. Vagy
 talán Hamlet?

Hát igaz, Hamlet úr mindenre jó, még arra is, hogy Rostand ki-
 bérelje, sőt Kosztolányi is fölidézzé bűvös nevét a drámájáról szó-
 ló referadába. Itt vigyázzon, ha szabad intenem. Hamlet klasszi-
 40 kus tépelődése még Apponyinak is árt, nemcsak egy drámahős-
 nek. A tisztelt közönség – erre is kell adni – a vorhang fölgördülése
 után azonnal tisztában akar lenni azzal, ki itt a drámai hős és ki a
 papucshős. Szóval, akciót, mentül több akciót és mentül kevesebb
 tépelődést. De ez talán akadémikus jellegű és nem érdemelt ráfo-
 45 gás. Azonban nem teljesen fölösleges. A dolog őszintén szólva igen
 tetszik, szinte érzem a lüktető sorokban a dráma lelkét. A jellemzés
 markánsságát, a dialog életteljességét, erejét, talán olykor túlradó
 erejét, a gondolatok mélységét, az egész dráma színét, illatát per-
 sze előre «érzem» látom, «sőt hallom» nem is szólva a technikáról.
 50 A maga formaművészete több, mint tökéletes, tudniillik túl van az
 ilyennek keresztelt bravúrokon régen, mégis szeretném, ha ez a mo-
 dern dráma – prózában íródna. De itt a művész kezét irányítani
 erkölcstelen presszió, az természetes. Csak a Herczeg Ocskayja és
 Bizáncza gondoltatják ezt velem.

A mi a barátságról szóló himnuszt illeti, az nem is himnusz, az
 55 valóság. Igaz, hogy e valóság olykor folytonossági hiányokat szen-
 ved, a bölcs Babics például két hete hallgat, pedig nógattam, de hát:
 a bölcs hallgat.

A Virágfakadás ügye? <A bal lator> |:A bal lator:| közlését meg-
 60 ígérte Endrődi úr még november elején, de mondom, kifogásolta
 az „összeköpött zsidót.” Azóta a közlés szunnyad. Én ugyan most
 küldök neki a maga dolgaiból „finomabbakat” – mert ez az ifjú mo-
 dernek jelszava, ha megengedi a „Lascite [!] ogni speranza” stb. de

mindenesetre maga küldjön mentül több ujat részint a Virágfaka-
 65 dásnak, részint a Sz. V. nek.

Irja meg, megkapta e a Sz. V. ben a Tüzet levelemmel. A „Kifelé”
 még mindig keresik úgy látszik. Megsürgetem, ha ugyan kapható
 még. Nem érintkezem a szegedi irodalom korifeusaival, csak maga
 az, a kivel szellemileg közlekedem, s Babics lenne, ha volna.

Irjon, mielőtt Wienbe rándul. Miért nem marad közöttünk?
 A holnap bizonytalan, de csak irjon mostani szegedi czimemre, ha
 eltávozom. hogy [!] hova, nem tudom még – utánam küldik. Maga
 boldog, független, maga ura, én rabszolga, vágnivaló emberanyag
 75 vagyok, álmodozó állat, a ki csak akkor él, ha eloltja este a lámpát
 s a bizonytalan, ködös, távoli, egyre távolodó jövőről szövi lázas,
 egyre szintelenebb álmát.

Irjon.

Juhász Gyula.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintáírárs, 10,8×34,0 cm nagyságú kutyanyelven, 2 fólió, 2 be-
 írt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 4622/414.

Közlve: MAGYAR 1937, 11–12. p.; BJKL, 70–72. p.; JGYL1, 25–27. p.

Szövegkritika

5 [MAGYAR 1937] amely bennem dult-fult, dehát [Téves olvasat.]

15–16 [MAGYAR 1937] taszitott, a másik megejtett. [Téves olvasat.]

18 [MAGYAR 1937] szomorúságu, rejtett vígságu! [Téves olvasat.] [BJKL]
 szomorúságu, sejtelmes vígságu! [Téves olvasat.] [JGYL1] szomorúságu,
 sejtelmes vígságu! [Téves olvasat.]

41 [MAGYAR 1937] adni kell [Téves olvasat.]

47 [MAGYAR 1937] életjelenségét, [Téves olvasat.]

[MAGYAR 1937] olyankor [Téves olvasat.]

50 [MAGYAR 1937] tökéletes, tul [Téves olvasat.]

56 [MAGYAR 1937] hiányokban [Téves olvasat.]

57–58 [MAGYAR 1937] nógattam: a [Téves olvasat.]

59 [MAGYAR 1937] Virágfakadás ugye? „A bal [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a tartalom alapján. A levél töredékesen megtalálható TS öskötetében, bővebben ld. a kísértő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

azt a jó jeges zuhanyt: ld. KD előző, 72. sz. levelét.

gárdonyis: Gárdonyi Géza: író, újságíró. Temperamentumát maga „kövek alatt nőtt fű”-ként jellemezte: rejtőzködőnek, rejtőzve alkotónak. Jellemzőnek mondható, hogy 1902-ben a Kisfaludy Társaság elvetette jelölését, 1903-ban viszont Gárdonyi nem fogadta el a felkínált tagságot.

hercegi: Herczeg Ferenc: író, szerkesztő. Fél évszázadon át a magyar irodalmi élet egyik meghatározó alakja: sikeres regény- és drámaíró, kormánypárti országgyűlési képviselő, 1894-től az *Új Idők* főszerkesztője, 1903-tól Az *Újság* főmunkatársa, 1904-től a Petőfi Társaság elnöke.

Hogy Nietzsche hogy tetszett?: Nietzsche *Zarathustra*ja, ld. a 72. sz. levelet.

darwinból [!] kiindul: Charles Darwin: angol természettudós, a biológiai evolúció elméletének megalkotója.

Platon Gorgiasához: Platón *Gorgiasz* című dialógusa Gorgiasz és Szókratész párbeszéde a szónoklás és a rábeszélés művészetéről.

az aposztatáról: ld. KD előző levelében a drámatervet.

Ibsentől: Henrik Ibsen *Császár és Galileus* című tízfelvonásos darabjában dolgozta fel a témát.

Rakodczayig: JGY Rakodczay Pál *Julianus Apostata* című darabjára célzott.

generationes et generationes: nemzedékről nemzedékre (lat.).

Rostand: Edmond Rostand francia költő, drámaíró, *Cyrano de Bergerac* című darabját Ábrányi Emil fordításában 1904. szeptember 26-án állították színpadra a Nemzeti Színházban. Hamlet kibérelésével JGY a darab főhősének habozó, tépelődő lelkivilágára utalt.

sőt Kosztolányi is földidézze bűvös nevét a drámájáról szóló referadába: ld. a 72. sz. levelet.

Apponyinak: Apponyi Albert: politikus. JGY meglehetősen ironikus célzása arra utal, hogy Apponyi 1904. november 19-én tagja lett az ellenzék úgynevezett vezérlő bizottságának, s gyakran szólt föl a parlamentben; a lapok ezért ekkor sokat foglalkoztak alakjával és politikai pálfordulásaival: tudniillik 1903 novemberéig még a Szabadelvű Párt tagja volt, 1904 decemberében azonban belépett a Függetlenségi Pártba.

vorhang: függöny (ném.).

Herczeg Ocskayja és Bizáncza: Herczeg Ferenc *Ocskay brigádéros* és *Bizánc* című darabjai hatásosan, ám irányzatosan dolgoznak fel egy magyar és egy világtörténelmi eseményt.

nógattam: a tüntetés után JGY hazautazott Szegedre gyógyulni, ha Kosztolányi Dezsőnek írt levele előtt írt Babitsnak, az a levél elveszett.

A Virágfakadás ügye?: KD türelmetlenkedésére válaszol; ld. a 72. sz. levelet.

Endődi úr: Endrődi Béla: író, költő, szerkesztő. Endrődi Sándor – ld. a 40. sz. levelet – fia. Gimnazista korában diáklapot szerkesztett. Egyetemi éveiben a Négyesy-seminárium hallgatója, s a *Virágfakadás* szerkesztője volt; ekkor már jelentek meg versei az *Egyetemi Lapokban* és az *Új Időkben* is. Később doktorált, és számos könyvet adott ki. Így emlékezett vissza a címzettre: „Kosztolányi velem szemben rém zavarban volt mindig [...]. Mikor felhozta hozzám [Juhász] Gyula, bevittem édesapámhoz és bemutattam neki. Lázban égett, mikor kijött.” Ld. GREZSA 1964, 34. p.

kifogásolta az „összeköpött zsidót”: a kifejezés a vers utolsó szakaszában fordul elő: „Egyik te voltál és a nagyobb, dicsőbb / ő volt, a véres, összeköpött zsidó, / ki néma fejjel dőlt le, büszkén / és akihez te sosem könyörögtél.”

Azóta a közlés szunnyad: a vers 1905 áprilisában jelent meg, ld. a 72. sz. levelet. Az Endrődi által kifogásolt kifejezés helyett „vérelepett zsidó” áll.

a „Lascite [!] ogni speranza”: a verset először JGY közölte a *Szeged és Vidékében*; ld. a 24. sz. levelet, a *Virágfakadásban* azonban nem jelent meg.

küldjön mentül több ujat: KD valóban küldött a *Virágfakadásnak* verseket; ld. a 72. sz. levelet. A *Szeged és Vidékében* megjelent következő verse: *A bölcs halála* (1905. január 5.), erről ld. a 75., illetve a 76. sz. leveleket. Ezt követően meglehetősen rendszerességgel jöttek itt költeményei.

megkapta e az Sz. V. ben a Tüzet: A *Tűz* című vers a *Szeged és Vidéke* december 25-i számában jelent meg; JGY ezt a lapszámot küldte Kosztolányinak.

levelemmel: kézírata elkallódott.

A „Kifelé”t még mindig keresik: azaz a KD novelláját tartalmazó lapszámokat.

Nem érintkezem a szegedi irodalom korifeusaival: Juhász Gyulának ekkoriban nem volt túl jó véleménye a szegedi irodalmi életről. Nem sokkal később írta erről: „A városnak nem volt és nincs irodalma, mert nem volt története, múltja és nincs egyéni jellege. Itten nem volt soha irodalmi fészek. A magyar irodalom itt nem időzött, nem táborozott és nem kötött békét soha. [...] Az itteni városi írókról itten nehéz beszélni. Nagyon közel vannak hozzám és egymáshoz. A kritika csak világvárosban lehetséges, ahol levágják azt az írókat, aki a másik kávéházba jár, és megveregetik a vállát annak az íróknak, akinek a vállai a közelben vannak. Mert ellenkező esetben a fülét húzzák meg a kritikusknak, ha közel van!” Ld. JUHÁSZ 1906b, 20–21. p.

Irjon, mielőtt Wienbe rándul: KD 1905. január 6-án indult vissza Bécsbe; előtte még, január 2-án és 5-én is írt levelet Juhásznak; ld. a 76. és 77. sz. leveleket.

utánam küldik: január 2-i levelének borítékját nem ismerjük, az 5-én feladott levelezőlapra viszont – JGY címe alá – valóban ráírta: „Távolléte esetén utána küldendő!”

1905

74.

Zalai Béla – Kosztolányi Dezsőnek

Lipcse, 1905. január 1.

Kedves barátom, Kosztolányi Dezső Szabadkán!

Szabad? Szabad olyan levelet írni, a melyikhez a felkiáltó, kérdő és gondolat-jeleket (és gondolatokat) nem én, az írója, hanem ön, az olvasója adja?

5 Először is, remélem, hogy Szabadkán van, bécsi spirituszlámpáját elfelejtette, bécsi morálját, (így, unterstrichen) is, engem is. A morál talán keveset fogja ezután háborgatni, én talán többet. Nem a gondolataimmal, sőt nem is az érzelmeimmel. Gondolataim a szaktudatlan szaktudós kellemetlen bűzét hurczolják; minek küldjek a pestilentiából szerette honomnak? Érzelveim?

Na jó. Ön azt mondja, hogy nem mer írásra gondolni, én pedig azt, hogy nem merek arra gondolni, hogy irnak. Hogy ez megvan. Hogy egy ember fogja magát és ideái vannak, fogja magát mégjobban és leírja őket; fog másokat és elolvastatja, a mit leirt. Aprómunkát végzek, nekem úgy tetszik, szükséges aprómunkát, és fáj a nagy gondolatok gondolata. „És ha láttál” – meghülyült spieszbürgert, a ki a business után ujságot, sőt talán Heinét ragad, akkor gondolj rám, haragos olvasó, hallgatag philosophus! Miként Spieszbéd [!] Heinét, úgy szedem elő én esténként Baudelairet, a ki nekem most nagyobb, mint valaha, mert ezelőtt az élvezetem volt, és ma vér a véremből – olvasom, bután, egyre butábban, <és> gondolkodom arra az órára a mikor majd olyan buta leszek, hogy nem is tudom, hogy buta vagyok. Ön elhúzza a száját, züllő zsenicskét, Niels Lyhnét, pessimismus szagot érez, és önnek nincs igaza; Baudelaire a legnagyobb az optimisták közt, az, a ki mer csak nézni, és mindent csak nézni. Gondoljon Schopenhauerre. Ily képen beszűkülő gondolátvilágom, lemondok arról, hogy önt special-Gedankéimmal tovább mulattassam, és megkérdjem, ir-e önnek Babics? Nekem nem felel.

Most pedig, ülven itt hideg, ó szintén hideg szobámban, télikabátomban, a melyről újra leestek a gombok, most jön az, a mi önt kérdőjellé varázslandja. Hitehagyott kutyaként, külföld magyarja leszek. Jövő semesterben Párisban leszek, és sokáig, évekig ott is maradok. Ott is maradok – pénzem nincs. Pénzem nincs – pénz kell. Pénz kell – mit gondol, az „önök lapja” a Szeged és V. vagy valamelyik nagyobb szabadkai fizetne Párisból küldött dolgokért, croquik, ismertetések, (litteratura, művészet, soc. mozgalmák [!] stb), és hogy fizetne? Nem vonulhatnék e be az ön karján a magyar ujságitteratura emberektől szellős (prd) [?] birodalmába?

Kérem, vegyen minden látszat ellenére komolyan, és írja meg ezt. Hajlandó vagyok nagyon sokat és nagyon rosszat írni, végső esetben fordítani (ang. fr. német, olasz, ha kell egyéb is). És írjon róla, ha lehet, rögtön. Például <evvel> a Herédiával küldjön levelet. – Klassikusok – uram, ők olyanok, mint az isten: ők praedestinálnak, és nem praedestinálhatnak mászt, csak a praedestináltakat. – Dantét akarom olvasni, a ki nekem nem klasszikus. Ha azonban ön, a ki egyelőre szintén nem klasszikus (ne is legyen!) irt valamit, küldje el. Ha tud valami jót, a mit más irt, írja meg.

Az egyetemen csak Wundt; apró ifjak szaladgálnak a katedrákon, némelyik érdekes, egy se jelentékeny. Wundt se psychológiát olvas. Ostwaldban csalódom állandóan. Jodlért irigylem. Matematika nincs, erő, élénkség, modernitás a katedrán talán kevés. Talán mindig a párisiakra gondolkodom.

Babicsot hajszolja fel írásra! Irjon ön is, érdememen felül. Én alighanem dissertációt írok, azt hiszem hosszút, azt hiszem értékeset. Azt hiszem. Ha a Babics idézett levelét elküldené, igen lekötelezne – a híreivel a szabadkai lapról épen úgy.

Üdvözli
Zalai Béla

Leipzig, Park Strasse 2, III

60 1905 jan 1. Buék.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 11,2 × 28,5 cm nagyságú kutyanyelven. 2 fólió, 4 beírt oldal.

Másolat: Kosztolányiné 20,6 × 29,5 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 3 fólió, 3 beírt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 4625/277. (autográf); MTAK Ms 4625/278. (másolat).

Közlőve: BEÖTHY 1975a, 8. p.

Megjegyzések

A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Kosztolányi Dezső Szabadkán!: KD a téli szünetre hazautazott, január 6-ig maradt Szabadkán, ld. a 66. és 76. sz. leveleket.

unterstrichen: aláhúz, kiemel, kihangsúlyoz (ném.).

a pestilentiából: a ragályból (lat.).

spieszbürgert: nyárspolgárt, helyesen spiessbürger (ném.).

Spieszb.éd [!]: tollhiba, helyesen: Spieszb.ék, azaz nyárspolgárék.

Niels Lyhnét: Jens Peter Jacobsen regénye (1880). Elek Artúr fordításában 1900-ban jelent meg először magyarul az Athenaeumnál, a főhős nevét magyarosan írva, azaz a családnevet előre téve, *Lyhne Niels* címmel. A szerzőről és a műről először a 25. sz. levélben esik említés.

special-Gedankéimmal: sajátos gondolataimmal (ném.).

Jövő semesterben Párisban leszek: az 1902–1903-as tanévet Zalai Béla a párizsi egyetemen töltötte. 1905 áprilisában jutott el ismét Párizsba, de csak egy hónapot tudott maradni, ld. JGY, *A másik ház*, in JGYÖM5, 110. p.

Pénz kell: KD továbbította Zalai kérését Juhász Gyulának – ld. a 76. sz. levelet –, de előtte még a saját versét küldte publikálásra a *Szeged és Vidékébe*, ld. a 75. sz. levelet. Elképzelhető, hogy a *Magyar Szemlébe* is megpróbálta beajánlani KD Zalaít, erre utal egy megjegyzés Zalai következő levelében, ld. a 77. sz. levelet. Az említett lapok azonban semmilyen írást nem közöltek tőle, noha mások szakkikkeit igen. KD egyik későbbi levele szerint: „Hálatlan [!] voltam vele szemben; elhanyagoltam őt, mikor talán még rám is lett volna szüksége.”, ld. a 94. sz. levelet.

Herédiával: ld. a 61. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét.

Az egyetemen csak Wundt: Wilhelm Maximilian Wundt német orvos, pszichológus, fiziológus, filozófus, a modern pszichológia egyik megalapozója. 1875–1917 között a Lipcsei Egyetem filozófia- és kísérletpszichológia-professzora, az egyetem Kísérleti Pszichológiai Intézetének megalapítója.

Ostwaldban: Wilhelm Friedrich Ostwald Nobel-díjas német kémikus (1909), a fizikai kémia egyik megalapozója. 1887–1906 között a Lipcsei Egyetem kémiaprofesszora.

Jodlért irigylem: Friedrich Jodl német filozófus, pszichológus. 1896-tól a bécsi egyetem filozófiaprofesszora. Nincs adat arról, hogy KD járt volna az óráira, tanulmányai közé nem vette fel előadásait, ld. az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét.

Én alighanem disszertációt írok: Zalai Béla 1906-ban készült el doktori disszertációjával, címe: *A közvetlen tapasztalás összefüggés-rendszere*, ld. ZALAI 1904, 43–114. p. A dolgozat nem sokkal elkészülte után megjelent folytatásokban az *Athenaeum* című folyóiratban, ld. ZALAI 1906–1907.

Irjon ön is: KD Zalai Bélának szóló levelei nem ismertek.

75.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának

Szabadka, 1905. január 2.

Szabadka «1904» 1905 jan 2.

Kedves barátom,

hálásan köszönöm szép levelét. Annyi időm nincs, hogy érdemle-
gesen feleljek rá s annyi tehetségem sem, hogy méltóan: azonban
5 mégegyszer köszönöm.

Itt egy vers. (Akár a derék Sz. V.-nek, akár a limonádés, „sirály-
vijjongású”, „fehér ruha”-allűrös V.-nak.) Ez azon kisebb költői el-
beszélések közül való, melyet az utóbbi időkből, megcsömörödve a
lirától, újfent igen kedvelek. Coppével – az ön izlése ellenére.

10 Nem tudok egy lépést tenni, hogy Plato ne jutna az eszembe. Phi-
lopsophiai extasisban élek a szó szoros értelmében.

Dobja el Nietzsche-t és vegye elő Platont!

Jobb tanácsot nem adhatok. Egyébképpen hosszan szeretnék ön-
nel beszélni s ha kegyes lesz sürgősen megírni vajon 7. és 8. körül
15 Budapesten lesz-e: egy félnapig ott maradok, hogy láthassam önt és
a sárga arcú bölcset, a ki csöppet sem buddhista.

Addig kedves barátom, adieu! Még egyszer kérem ne feledkezzen
meg rólam. Küldjön verseket s én mindég szívesen foglalkozom ve-
lök, ha ön is oly okosan meghidegzuhanysz, mint most tette.

20 A közlött verset s a hátrálékos elbeszélés folytatásait, de főleg
hollétéről értesítő levelét türelmetlenül várja

Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 22,0 × 14,5 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 3 beírt oldal.

Másolat: EJ kék tintaírása, 22,2 × 14,5 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 3 beírt oldal.

Lelelőhely: OSZK Fond III/783/6a. (autográf); PIM V. 3993/18/5. (másolat).

Közölve: BJKL, 73. p.; JGYL1, 27. p.; KDLN, 71–72. p.

Szövegkritika

13 [KDLN] Egyébként [Téves olvasat.]

20 [BJKL] [JGYL1] [KDLN] folytatását, [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

szép levelét: ld. a 73. sz. levelet.

Itt egy vers: KD *A bölcs halála* című versét küldte, amely azonnal meg is jelent a *Szeged és Vidéke* 1905. január 5-i számában, ld. még a 72. sz. levelet.

Coppével: ld. a 34. sz. levelet.

Nem tudok egy lépést tenni, hogy Plato ne jutna az eszembe: a *Bácskai Hírlap* 1904. karácsonyi számában (december 25.) Kosztolányinak két írása jelent meg, mindkettőben feltűnik Platón alakja. A *Karácsonyi ének* című cikkben még csak említi, a *Plato olvasása közben* című versében már Platón tanaiból építkezik.

Budapesten lesz-e: KD január 6-án Bécsbe menet megállt Budapesten, Babits Mihállyal nem találkozott, JGY pedig nem ment vissza tanítani, ld. még a 78. sz. levelet.

a sárga arcú bölcset: Babitsot.

a hátrálékos elbeszélés folytatásait: a *Kifélé* című elbeszélést közlő számokat már többször kérte; ld. a 72. és 85. sz. leveleket.

levelét: JGY válaszolt is, de levele nem ismert, csak KD arra írott válasza, ld. a 85. sz. levelet.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának

Szabadka, 1905. január 5.

Szabadka 1905. jan. 5.

Kedves Juhász,

mielőtt megírná várt levelét, melyben majd újabb gondolatairól, versem elhelyezéséről és a novella megtalálhatóságáról hirt ad, új
5 kéréssel fordulok ön elé.

Zalai, közösen szeretett barátunk Lipcsében van, hol pénz híján sok [!] tűr, szenved és nélkülöz. Irt nekem és felkért, hogy kérjem meg önt, vezesse be |:őt:| a Szeged és „V”be, hova majd szívesen ír irodalmi, társadalomtudományi, művészettörténeti cikkeket, ha
10 akár milyen szerény honorariumot is kap. «Pénre» Pénzre van szűksége s hazulról nem kap. Barátai, a legjobbak, elhanyagolták s Babics egyáltalán nem irt neki.

Irjon rögtön énnekem mit végezett e lapnál; tud e másikat, hol ennek az embernek pénzt tudnánk fölhasználni? Levelét már bécsi
15 cimemre (VIII. Lerchenfelderstrasse 65. I. 18.) küldje, mert holnap utazom. Aztán is irjon gyakran.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: EJ kék tintaírása.

Címzés: Tekintetes Juhász Gyula segéd tanár. Ipar utca 13., Szeged. Távolléte esetén utána küldendő!! Fpb.: Szabadka, 1905. január 5.; ép.b.: Szeged, 1905. január 5.

Leleőhely: MTAK Ms 4154/36. (autográf); PIM V. 3993/18/6. (másolat).

Közölve: ZOLNAI 1957, 117–118. p.; BJKL, 74. p.; JGYL1, 28. p.; KDLN, 72. p.

Szövegkritika

13 [ZOLNAI 1957] [BJKL] [JGYL1] [KDLN] végzett a lapnál [Téves olvasat.]

14 [ZOLNAI 1957] [BJKL] [KDLN] tudnának [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

versem: KD verse, *A bölcs halála* a levél írásának napján jelent meg; ld. a 73. és 75. sz. leveleket.

Zalai: ld. a Kosztolányinak január 1-jén küldött, 74. sz. levelet.

szívesen ír: az 1905-ös év első felében Zalai Béla írásai nem jelentek meg a *Szeged és Vidéke* hasábjain.

77.

Zalai Béla – Kosztolányi Dezsőnek

[Lipcse, 1905. január eleje]

[Hiányos a kézirat.]

„Irjon, kedves Zalai, mert nincs senkim, a kivel komolyan beszélhetnék” – ne felejtse el a mottót, kedves Kosztolányi, majd ha átkozni akar, Plátószerető, Nietzscheszidó, Nagyárnyékvető Kosztolányi Dezső. Ergo fényes napnak is kell sütni a feje fölött, – ha nagy árnyékot vethet. Ma reggel mechanikusan mormogtam magamban: este leveleket fogok írni; ime, este van, és a nélkül hogy kedvemnek, akaratomnak, magamnak köze volna hozzá, pusztán a fixa ideám fülbesugására (nem helyettesitenénk a Bud. Hírlap szellemében a suggestiót fülbe-sugással?) irok leveleket, magamban laposakat és haragosakat pislogatván önökre – Önre, kedves Kosztolányi, qua typusra: energia, haladás, stb, stb. Kellemetlenkedem. Megint előkerül az anynyira megunt erőlködő Niels Lyhne, a züllő zsenicske, a kit ön már anynyiszor figyelmeztetett – és isten bizony, mindig jóakaróan – hogy ne zülljék, de hát ha a valóság megint csak felcsúfolja aesztetikai kíváncsainkat.

Na – nur wer die Sehnsucht kennt – ott még nem vagyunk. De Nietzsche-csömörben jobban méltányolja, mint a hogy értette Nietzsche-falásban, hogy a munka, a melyik az akatunk, [!] a melyik az egyéniségünk (sokatszenvedett, szegény szó!), a melyik a Nietzsche bennünk, rosszabb, ki nem elégitőbb, mint a nőnemű munka, mondjuk a munkalány, a mit pesti atyánkfiai rögtön dohánygyárolánynak értenek, a ki „adja magát”. Ilyen maga-adó munka! Nietzsche féle akaratmunkát végzek, és saját religiosus komolyságom tömjénfüstjétől kronikus tengeri betegségben szenvedek. Egy kicsit a szent könnyelműségből, valamit a nevetésből, a tudományos lelkiismeretlenségből, a szabadságból, enfin! Nem abból, a mit Kant féle csodabogarak a maguk tengeri hal izlésük szerint úgy definiáltak,

hogy szabadság az, a mit legjobban megkötünk, úgy, hogy sose merjük ódoni azt, a mit nekünk adatott ketnie. Mír? Mert. Szabadság – de a tanzender Stern (jaj, visszaestem a nagy Zarathustra-pokolba), vagy legalább is az Isadora Duncan alsószoknyátlan szabadsága.

Kedves barátom, csak azt akartam bebizonyítani, hogy már eléggé meghülyültem arra, hogy a Magyar Szemlének írhasak – magamat is biztatván ekkép, mert még eddig nem mertem ráadni magam a szent cselekedetre. Egyébként mentési aktiómat kissé félreértették:

[Hiányos a kézirat.]

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírárs, 21,8 × 17,2 cm nagyságú levélpapíron. 2 fólió, 4 beírt oldal.

Másolat: Kosztolányiné 20,6 × 29,5 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 2 fólió, 2 beírt oldal. A második oldal rektóján Kosztolányiné ceruzaírásu autográf megjegyzése: „(folyt. hiányzik)”.

Leleőhely: MTAK Ms 4625/285. (autográf); MTAK Ms 4625/286. (másolat).

Közölve: BEÖTHY 1975a, 8. p.

Megjegyzések

A datálás indoklása: Zalai Béla 1905. január 1-jén, Lipcséből keltezett levelében arra kéri Kosztolányit, hogy segítsen neki írásai elhelyezésében a *Szeged és Vidéke*be vagy valamelyik szabadkai lapba. ld. a 74. sz. levelet. KD január 5-én, Szabadkáról keltezett levelében továbbítja a *Szeged és Vidéke*re vonatkozó kérést Juhász Gyulának, megtoldva azzal, hogy tud-e másik lapot, amely honoráriumot fizetne Zalainak, ld. a 76. sz. levelet. Erre vonatkozik e levélnek a *Magyar Szemlére* és a mentési akcióra utaló része, ld. még a Tárgyi és nyelvi jegyzeteket is.

A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

ne felejtse el a mottót: nem tudjuk, hogy az idézett mondat utolsó találkozásukkor szóban hangzott-e el, vagy KD egyik Zalai Bélának szóló leveléből való az idézet – KD Zalai Bélának szóló levelei nem ismertek (nem maradtak fenn, illetve lappanganak).

Bud. Hírlap szellemében: a *Budapesti Hírlap* az idegen szavak magyarításának híve volt, a célzás feltehetően erre vonatkozott.

qua typusra: mint jellegre (lat.).

Niels Lyhne: ld. a 74. sz. levelet.

nur wer die Sehnsucht kennt: nyersfordításban „csak az, ki a vágyakozást ismeri” vagy „csak az, aki tudja, mi a sóvárgás” (ném.). Idézet Goethe *Wilhelm Meister tanulóévei* című művéből; „Csak az, ki vágyban ég” (Benedek Marcell ford.).

akatunk: tollhiba, feloldása a levél kontextusában: akaratunk.

dohánygyáros-lánynak értenek: a levélíró Carmenre, Prosper Mérimée és Georges Bizet hősnőjére utal.

religiosus: vallásos, hívő (lat.).

enfin!: végre! (fr.).

sose merjük ódoni azt, a mit nekünk adatott ketnie. Mír?: utalás a *Halotti beszéd* egy sorára; betűhív átirásban: „kinec odut hotolm ovdonia. ef ketnie”. Ld. MOLNÁR–SIMON 1976, 27. p.

tanzender Stern: táncoló csillag (ném.). Utalás Nietzsche *Zarathustrájára*, „Ich sage euch: man muss noch Chaos in sich haben, um einen tanzenden Stern gebären zu können.” Wildner Ödön korabeli fordításában: „Mondom néktek: kell, hogy még khaosz légyen az emberben, hogy táncoló csillagot tudjon szülni.” – az *Előljáró-beszéd* 5. részéből.

Isadora Duncan alsószoknyátlan szabadsága: Isadora Duncan amerikai táncművész. Ögörög ihletésű ruhákban táncolt, nem a hagyományos túll alsószoknyás balett-tütüben. Első nyilvános szólófellépése Magyarországon, 1902. április 19-én, a budapesti Uránia Színházban volt.

már eléggé meghülyültem arra, hogy a Magyar Szemlének írassak: a *Magyar Szemle* (1888–1906) katolikus társadalmi, szépirodalmi, kritikai és művészeti hetilap. Szerkesztője ekkor Kaposi József. Zalai Béla január 1-jén kelt levelében pénzügyi nehézségeire panaszkodik, és arra kéri Kosztolányit, hogy segítsen neki publikációs lehetőségekhez jutni, ld. a 74. sz. levelet. KD január 5-én írt Juhász Gyulának, hogy támogassa barátjukat a *Szeged és Vidékében*, és „tud e másikat”, ld. a 76. sz. levelet. Ez a „másik” lap a *Magyar Szemle* lehetett, melynek nem sokkal később KD munkatársa lett.

78.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek
[Budapest, 1905. január 11.]

K. B.!

Nagy megdöbbenéssel és sajnálattal kaptam kezemhez német névjegyet; esedezem, írjon mielőbb, postafordultával: csak úgy vigasztalódhatom azon, hogy nem találkoztunk. Ebben reménykedtem ugyanis, mikor Önnek az egész szünidő alatt nem irtam: most sem irok, látja, csak kérem, hogy írjon Ön; én még nyolc napig nem tudok írni. Irjon: hogy van, mi a baja, mit olvas, mit ír; írjon, küldjön, Ön művét, még a nyolc nap előtt. Mindössze két verset és négy műfordítást őrzök itt magától a levelein kívül; mért nem akarja, hogy jobban ismerjem? Én nyolc nap mulva, ha csak lehet, már küldöm az ígért tanulmányt; roppant vajudással, két hónapnyi kinnal, füst és korom közt, mint Ön mondaná, kicsinyes aggodalmak és naponkinti kétségbeesések után, kiráztam végre magamból ezt a rettenetes terhet. (25 oldal. Már csak gyalulom.) Maga ujjongani fog, mikor olvassa (amenyire ismerem); de el fog szomorodni, ha észbe veszi, mily szomorú sorsa az ember lelkesedésének: hogy mikor leirtam, már nem hittem e gondolatokban anyira, mint mikor gondoltam, s most hogy átdolgozom, már nem hiszek úgy, mint mikor «leirtam» megírtam. Jaj szomorú is nekem, hogy – kábító lassúsággal és kinnal, mint a hektikás a tüdejét – «kihá» végkép kihánytam (kiirtam!) lelkemből azt, ami hónapokon át egyetlen életem volt: tudom és levegőm egyszerre; hogy koporsóul kell gyalulnom azt, amit bölcsőnek faragtam és termékeny nászágnak. – Nem is állok jól, hogy ha kész lesz, (s miután önnek megmutattam) meg nem semmisítem. De ha tulesik minden krízisen, s ha sikerül legyőznöm azon álszégységet, mely engem minden kész munkámmal elfog idegen szemek előtt: akkor céljaim vannak vele: mentül több magyar fiatalemberrel akarom megismertetni. – Juhász irt, verset küldött,

30 s önnek egy cikkét – aztán eltűnt. Ha tudja a címét talán, írja meg azt is. Levelét várom

Babics Mihály

Kéziratleírás, lelőhely

Postai zárt levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Herr Desider Kosztolányi, Universitätshörer Lerchenfelderstrasse, 65. I. 18.,

Wien, Ausztria. Fpb.: Budapest, 1905. január 11.; épb.: Wien, 1905. január 12.

Lelőhely: OSZK Fond III/96/8.

Közölve: BJKL, 76. p.; BML1, 146–147. p.

Szövegkritika

8 [BML1] még nyolc [Téves olvasat.]

15 [BJKL] (mennyire [Téves olvasat.]

[BJKL] észre [Téves olvasat.]

17 [BJKL] hittem a gondolatokban [Téves olvasat.]

18 [BJKL] átdolgoztam, [Téves olvasat.]

20 [BJKL] mint hektikás [Téves olvasat.]

24–25 [BJKL] meg kell semmisítenem. De [Téves olvasat.]

26 [BJKL] munkámnál [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A levél töredékesen megtalálható TS ös-kötetében, bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

német névjegyt: KD január 6-án Bécsbe utaztában kiszállt Budapesten, s akkor keresette Babitsot. A névjegy, esetleg rövid üzenettel, elkallódott.

két verset és négy műfordítást: nem sikerült azonosítani, mely versekről és versfordításokról van szó.

küldöm az ígért tanulmányt: BM két, Arany Jánossal foglalkozó tanulmányon (*Arany János az 1877. év második felében*, illetve *Arany, mint arisztokrata*) dolgozott ekkor; ld. a 63. és 86. sz. leveleket.

Juhász irt: JGY december 29. után Babits Mihálynak írt levelét ld. BML1, 142–144., 459–461. p.

verset küldött: a *Kovácsnóta!* címűt, ld. a 72. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét.

s önnek egy cikkét: KD az előző év októbere óta a *Bácskai Hírlap*ban rendszeresen publikált, máshol is jelentek meg cikkei, nem lehet tudni, hogy JGY melyiket közvetítette.

79.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

Bécs, 1905. január 13.

Bécs 1905. jan 13.

Kedves Józsi

- ma vettem levelezőlapodat. «De tudatom» Tudatom veled, hogy gyanúd teljesen alaptalan: a háziasszonyom szivbajos, élet halál közt
- 5 lebegő gyöngé néni s zsarolásról sohasem gondolkozik. „Eine sehr andächtige Christin”. S ha vesszük a dolgot a póstának van igazsága. A „Nap”ot, melyet Budapesten megrendeltem rendesen kapom egy krajcáros bélyeggel. Ez azonban csak a szerkesztőségek kiváltsága, mert |csak:| a keresztszalagra rányomtatott hivatalos jelzés
- 10 („bestellt”) jogosítja fel a küldőt a bélyegjövedék e kedvezményére. Egyébként köszönöm <szívességedet, de> |:szívességedet! De:| egyben felkérek szüntesd be a „Nap” küldését. Annál inkább juttasd el azonban hozzám a „Jövendőt” [|] (Lehetőleg még szombaton add fel!) Az érte járó pénzt alkalomadtán póstautalványra teszem.
- 15 Valószínűleg írok hosszabban. De először te írsz négyárkusos levelet.

Dezső.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: ismeretlen helyen. A levél szövegét DZ közölte, kézirata azonban hagyatékában jelenleg nem lelhető fel. A másolat alapján feltehetően fekete tintáírás.

Másolat: fekete-fehér fénykép. A felvételen csak a szövegoldal látható, a címzés szövege ismeretlen.

Lelelőhely: DZ hagyatéka (másolat).

Közölve: Kosztolányi 1972, 63–64. p.; KDLN, 72–73. p.

A szövegközlés alapja

Fekete-fehér fényképmásolat, amely DZ hagyatékában maradt fenn.

Szövegkritika

4 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] háziasszony [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Szövegkritika a másolat alapján.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

ma vettem levelezőlapodat: nem ismerjük.

„Eine sehr andächtige Christin”: „Egy nagyon jámbor keresztény” (ném.).

a keresztszalagra: a kiadók az újságokat kedvezményes díjszabással postázhatták előfizetőiknek. Úgynevezett hírlapbélyeggel bérmentesítették a küldeményt, mely részben a „keresztszalag”-ra, hivatalos nevén a címszalagra, részben az újságra volt ragasztva. A hírlapbélyegeket kiskereskedelmi forgalomban nem árulták; összefüggő ívekben rendelhatték meg a kiadók, melyekből ollóval lehetett kivágni a súly szerint szükséges mennyiségű bélyeget.

„bestellt”: megrendelt (ném.).

Id. Kosztolányi Árpád – Kosztolányi Dezsőnek
Szabadka, 1905. január 18.

Édes fiam,

e levéllel egyidejűleg postára adtuk a te számodra az én régibb téli kabátomat. Ugyanis az Újság tegnapi (keddi) számában megütközve olvastam, hogy vasárnap Bécsben 14° hideg volt. Mivel pedig a te téli kabátod béleletlen s mostani lakásod is 3/4 óra járásnyira van az egyetemtől, végtelenül aggódunk, hogy megfázol abban a nem ily nagy hidegre szánt u. n. téli kabátban. Legutóbbi leveled azon sorai, melyekben tudatod, hogy alsó nadrágot és meleg harisnyát vettél, szintén azt mutatják, hogy Bécsben kegyetlen hideg van.

Édes anyáddal való hosszas eszmecsere után nekem ötlött az eszembe, hogy a régi téli kabátot (melyre «nekem») nekem semmi szükségem sincs) rögtön küldjük el neked. Igen kérünk téged, azonnal húzd fel, mihelyt megkapod. Nem elegáns ugyan, de vastag és meleg s ez a fő. Ha a mostani pogány hideg még esetleg fokozód-
nék, erre a valamivel rövidebb téli kabátra húzd fel a Hawelockot is, mely alul azt egészen elfödi. Ha szellős is az a Hawelock még is a kettős gallérja sokat véd a hidegtől. Tedd meg ezeket, édes fiam, a mi megnyugtatóságunkra, különösen most, a mikor még messze lakol az egyetemtől; mert elgondolni is rettenetes, ha meghűlés révén súlyosan megbetegednél! Légy tehát óvatos, mert a nagy hideg irgalmat nem ismerő ellenség.

Türelmetlenül várjuk az értesítést, hogy mikor érkezett meg a téli kabát és mikor vetted azt először fel?

A kosarad ma estefelé indul útjára, első sorban a kabátot siettünk külön csomagként feladni, hogy az mielőbb hozzád jusson.

Tegnap este írt levelező lapomon tudattalak, hogy egészségem egészen helyre állt, hogy édes anyád is jól van s általában semmi baj sincs itthon. Csak te védekezzél eléggé a hideg ellen.

Szabadka, 1905. január 18. szerda reggel 7 óra

Édes apád

30

Felmondtatok-e már? Legfőbb ideje, hogy a nagyon távol eső lakásból kiköltözzetek.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 20,8 × 17,0 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 4 beírt oldal.

Másolat: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 2 fólió, 2 beírt oldal. A lap verzójának jobb felső sarkában Kosztolányiné írásával: „Édesapja”.

Lelelőhely: MTAK Ms 4623/6. (autográf); MTAK Ms 4623/7. (másolat).

Közölve: KCSL, 8–9. p.

Megjegyzések

A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Legutóbbi leveled: nem ismerjük.

Hawelockot: a hawelock elegáns férfiköpeny, a szó Henry Havelock angol tábornok neve után köznevesült, operakabátnak is hívják. Leginkább a pelerinhez hasonlít, azaz nincs ujj, és a vállrész alatti rombusz alakú kivágáson át dugható ki a kar, de egészen hosszú, és egy derékig érő körgallér is borul rá. Kabát fölött is viselték.

Tegnap este írt levelező lapomon: nem ismerjük.

Legfőbb ideje, hogy a nagyon távol eső lakásból kiköltözzetek: KD ekkori albérlete mintegy négy kilométerre volt a belvárostól. Február 1-jén másik lakásba költözött, ld. a 83. sz. levelet. Az új albérlet a Josefstadt városrészben volt, egy saroknyira az egyetemi campustól.

81.

Brenner József – Kosztolányi Dezsőnek

[Budapest, 1905. január 22.]

[Hiányos a kézirat.]

Remélem ugyan, hogy addig irsz nekem, de már most megírom, hogy: ha megnyered a Childe Haroldot egy táviratot neked, egyet az édesanyádéknak rögtön menesztek. Ha nem: levélben számolok be mindenről, ámde csupán neked.

5 Erre azonban – nézetem szerint – nem lesz szükség.

*

Borzalmasan jól élünk most én és Sztrokay ebbe az istenáldotta gyönyörű városban. Sok a nyárspolgáriasság benne, de elmondom: hogy fojjon [!] a nyálad:

10 Eddig így ment:

Reggel 9 órakor fölébredés; fölkelés 10-re. Ujságolvasás az egyetemi körben. 11 kor előadás. 12 kor ebéd. Délután politizálás Decsy Sándor közbenjöttével és kláber. Azután én festek sötétig, míg Sztrokás sakkozni megy a B. S. K. sakkversenyére; hol díjat fog nyerni (még pedig Maróczy után 3. vagy 4. lesz a gyerek). Sötét beálltával hegedülök vagy a tollammal a papiroson végeznek belletrisztikai száraz ... «[...]» ...ást [!] VI. kor elmegyek Bella néniékhez, ahol az örömdetes politikai híreket tárgyaljuk és szóval: örülünk.

– – – – – Apropos! Pista bácsit fölkérték Gödöllőre képviselőnek, 20 ellenzékieknek. Nem volt 10.000 forintja a választok [!] szállítására (mert a kerület rém nagy) és csak ezért nem ment el. Megválasztása bizonyos <[...]> volt. Milyen kár ugye! – Azután haza: megveszem a Napot; «este ta» Elolvasom. 7–8 tanulás. Sztrokás megjő. A szoba meleg. Tea, vacsora. XI. felé lefeküvés.

25 Eddig így volt mert az egész vonalon az előadások csak holnap lesznek.

Erről «...» jut eszembe. Tisza tegnap billiárdozik a döglött szabadelvűség klubbjában. [!] Odamegy hozzá egy fizetett könyomatos szerkesztője:

30 – Mit írjak kegyelmes uram!?

VI. István (keserű mosolylyal) Irja! – Győzelem az egész vonalon. (És csinált egy pompás ziccert.)

Különben nagy élvezet most «k» olvasni naponként Az Ujságot. – (Művésziiesen fordítja a köpenyt) [!]

35 – Ha a családi krónikát teljessé teszem azzal, hogy: Eötvöséknél szombaton este disznótor volt és [!]

A leendő kis Irmának vagy Bélának a stafírunlja fixum-fertig! – akkor elbúcsuzhatom tőled gyermekem.

Öllelek

J.

40

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 26,0 × 20,0 cm nagyságú levélpapíron. 1 fólió, 3 beírt oldal.

Lelelőhely: MTAK Ms 4622/119.

Közölve: DÉR 1975, 171–172. p.; DÉR 1980, 138–139. p.

Szövegkritika

2 [K] hogy: ha → táviratot [Piros ceruzával aláhúzva.]

24 [DÉR 1975] [DÉR 1980] Te, vacsora. [Téves olvasat.]

37 [DÉR 1975] Bélának s stafírunlja [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás indoklása: DZ közlései a fenti levelet 1904-re tették, pontosabb időmeghatározás nélkül. A keltezés megállapításában a levélnek a sakkversenyre és az egyetemi előadások kezdetére vonatkozó utalásai segítettek nekünk. Az előbbi egy több hónapig tartó sorozat volt, 1905. január 4. és március 18. között zajlott. Az egyetemi előadások pedig a téli szünet után január 23-án kezdődtek. Ld. még a Tárgyi és nyelvi jegyzeteket is.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

ha megnyered a Childe Haroldot: ld. az 52. sz. levelet.

én és Sztrokay: BJ Sztrokay Kálmánnal közös albérletben lakott Budapesten, ld. az 59. sz. levél Megjegyzéseit.

Újságolvasás az egyetemi körben: az Egyetemi Kör hallgatói egyesület volt, klub-helyiséggel az egyetem épületében. Alapszabálya szerint „politikai, ismeretterjesztő és szaklapokat” járatott „tekintettel a tagok szükségleteire”, ld. EKA, 1. p.

Decsy Sándor: ld. a 13. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit.

kláber: kártyajáték; kaláber, kalábriász és koloberjasz néven is ismert, ütéseken és bemondásokon alapul, magyarul alsósnak is hívják, bár ez utóbbi csak egy alfaja.

Maróczy után: a Budapesti Sakk-kör 1894-ben alakult meg a Pesti Sakk-kör és a Budapesti Sakkozó Társaság egyesülésével. A legrangosabb magyar sakkegyesület volt, Akadémiai utcai helyiségében megtartott klubversenyei a magyar sakkélet legfontosabb eseményei voltak. Maróczy Géza nemzetközi sakknagymester; életrajzírója szerint „minden idők legnagyobb magyar sakkozója”, ld. SZILY 1957, 3. p. 1902-től rendre a világversenyek élén állt, az 1904-es Monte Carlo-i nagy nemzetközi mesterversenyen is első lett. Sztrokás, azaz Sztrokay Kálmán (Brenner Józseffel együtt) a szabadkai sakk-körnek is tagja volt. A levélben említett verseny egy 1905. január 4-én kezdődő több mint két hónapig tartó sorozat volt, tizenkét résztvevővel, és március 18-án fejeződött be. A *Magyar Sakk Lap* 1905. február 1-jei száma azt írja, hogy „A Budapesti Sakk-Kör versenye rendben és általános érdeklődéssel kísérve közeledik a befejezés felé. Maróczy természetesen a kezdettől az élén van. Utána Balázs [Mór], Gajdos [János], Vörös [Sándor] és Sztrokay a díjkandidátusok” – 3. sz., 1. p. BJ tehát nem túlzott, barátjuk esélyes volt, de végül alulmaradt, a kiosztott öt díj egyikét sem sikerült elnyernie, ld. NN 1905a, 1. p.

Bella néniékhez: nagynénjük, Hofbauer Istvánné Oravecz Izabella.

Pista bácsit fölkérték Gödöllőre képviselőnek: Pista bácsi a nagybátyjuk, Hofbauer István. 1905. január 3-án a király feloszlatta az országgyűlést, és új választásokat írt ki. A választási kampány nagyon költséges volt. A jelöltek korteseket vettek fel, akik megszervezték a választási gyűléseket, röplapokat osztogattak és plakátokat ragasztottak ki. A választók etetése-itatása, sőt a szavazatvásárlás (az úgynevezett lélekvásárlás) is gyakorlat volt. A gödöllői körzet ellenzéki jelöltje Hédervári Lehel, a kormánypárti jelölt Kolossváry Miklós rendőrfőtanácsos volt. A választásokat a kormánypárt elvesztette, a gödöllői körzetben is az ellenzéki jelölt nyert, mintegy húsz százalékos különbséggel. Ld. még a 12., 13. és 114. sz. levelek Megjegyzéseit, valamint Tárgyi és nyelvi jegyzeteit is.

a Napot: ld. a 66. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit.

az előadások csak holnap lesznek: a második félév egyetemi előadásai január 23-án kezdődtek.

Tisza tegnap billiárdozik a döglött szabadelvűség klubbjában: Tisza István szabadelvű politikus, e levél írásakor még miniszterelnök. A Monarchia fenntartásának híve volt, ezért gúnyolja BJ VI. Istvánnak (utolsó István nevű királyunk V. István volt). A Szabadelvű Párt Dorottya utcai székházában olvasó-, író- és

játszószobák is voltak, az utóbbiban pedig biliárdasztalok is. Könyvatosnak a hírügynökségek újságok számára szerkesztett litografált jelentéseit hívták.

Az Újságot: 1903-ban indult politikai napilap, alapítója Gajári Ödön.

Eötvöseknl: Eötvös (DZ kéziratos feljegyzései szerint Ötvös) József, Decsy Dezső és Brenner Lujza harmadik gyermekének, Decsy Antóniának a férje.

A leendő kis Irmának vagy Bélának: nincs adat a megszületett gyermek neméről. **fixum-fertig:** helyesen: fix und fertig (ném.), azaz minden készen áll.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

Bécs, 1905. január 23.

Bécs 1905 jan. 23.

Kedves Józsi,

megkaptam a leveledet s az operett tervezetet. Igérem, hogy még e héten elküldöm a kért szöveget s ez tőlem áldozat lesz, mert most csakugyan nem vagyok hangolva a dalköltésre. – Végtelenül szomorú, kietlen, majdnem elviselhetetlennek mondható életet élek. Magam sem tudom, hogy birtam ki eddig, s mint birom ki majd végig... Erről jobb nem beszélni. – Nincs egy jó emberem, a kivel szót válthassak; rendes irodalmi tevékenységemről teljesen le kell mondanom; rosszul kell táplálkoznom, vizsgára kell készülnöm halálos nyugtalanságban, a kollegámmali pénzért-veszekedés között. De ez nem minden: a legrettenetesebbet elhallgattam. – Kérlek tehát ne hanyagolj el! Irj minden héten legalább egy levelet. «De azt» Ezt tartsd be mindég, ime, rimánkodva kérek, mert beteg, nagyon ideges vagyok. – A „Jövendő”t te valószínűleg veszed s így azt hiszem alig kerül 10 kr-ba az elküldése. De kerülne bár annyiba is, rögtön küldd; a pénzt nyomban megkapod pósta utalványon. Leveledet s a lapot türelmetlenül várom.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Herrn Joseph Brenner stud. phil. Budapest (Ungarn) Reviczky tér I szám.

III. em. 24. ajtó. Fpb.: Wien, 1905. január 24.; ép.b.: Budapest, 1905. január 24.

Lelelőhely: MTAK Ms 5785/160.

Közölve: Kosztolányi 1972, 64–65. p.; KDLN, 73. p.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

e héten elküldöm a kért szöveget: nem ismerjük sem BJ levelét, sem a tervezetét.

KD három nap múlva elküldte a kért dalokat, ld. a 83. sz. levelet. Nincs adat arról, hogy maga az operett elkészült volna, az utolsó ismert említése BJ egy márciusi levelében van, ld. a 88. sz. levelet.

a legrettenetesebbet elhallgattam: a következő levélben KD ezt írja: „Képzeld el a lelkiállapotomat, ha kijelentem, hogy a »Ballator« óta nem írtam eredeti verset.” Ld. a 83. sz. levelet.**Leveledet s a lapot türelmetlenül várom:** BJ következő ismert levele március elején íródott, ld. a 88. sz. levelet.

83.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

Bécs, 1905. január 26.

Bécs 1905. jan. 26.

Kedves Józsi,

a választások gyönyörű izgalmában, mely talán nálunk Bécsben hatalmasabb, mint nálatok, nem feledkeztem meg rólad és ígéremről. Sok okot hozhatnék fel, hogy indokoljam, mily nagy áldozatot követtem el, hogy az ideák (a plátóiak) honából leszálltam a sekélyes rímvilágba, (pl. azt, hogy újabb [!] időben valóságos politikai smok lettem, a ki a philosophiai órákat elszalasztotta, hogy az „abendblatt” hasábjairól politikai csemegét böngésszen, vagy azt pl. hogy fűtetlen szobámban oly hideg van, hogy ezt a levelet is téli kabátban és kesztyűben írom s kollegám köhögése és specifikus oszt-rák náthájának kellemetlen zavarása majdnem lehetetlenné teszi az írást, – a gondolkozást nem –), de mindezt nem teszem. Képzeld el a lelkiállapotomat, ha kijelentem, hogy a „Ballator” óta nem irtam eredeti verset. Aztán képzeld el társtalanságomat, a mindennapos hizelgések és selyem-kesztyűs finomkodások undok egymásutánját. Egy embert keresek és nem találok. Olyan emberekhez kell dörgölődnöm, a kikbe otthon a cipőm sarát se törölném s olyanoknak kell kalapot emelnem, a kiknek «otthon» ott egyszerűen szemébe pöknék. S ez, mint mondtam, nem minden.

Az önzetlenség s a dolgunkbani bizalom vezérelt mikor leirtam a papírra az alábbi semmiségeket. Használd fel, ha lehet; ha nem jobb időben írok jobbakat. Talán otthon. De feltétlenül küldd el a zenéjét; <[...]> majd eljátszatom Kastl-lal s meg mondom, mint tetszettek nekem és neki.

A legfontosabbat legutoljára hagytam. A kívánságomat, melyet a multkor rimámkodva irtam meg egy levelezőlapon, most is

elismétlem. Ne gondold, hogy egy pillanat idegességében fogamzott. Komoly és szenvedés napok tették szükségessé, hogy oly nagyon is őszinte legyek. Még egyszer kérlek tehát legalább minden héten írj nekem; ha másról nem irodalmi olvasmányaidról és az operetről. Vagy az egyetemi életről, az ismerőseimről és a barátaimról.

A „Jövendőt” küldd rendesen. Ezt mindenkoron türelmetlenül várom.

Újság gyanánt – és ez nagyon fontos – azt közölhetem veled, hogy febr. 1.étől kezdve máshol lakunk. Új címem: D. K. Josephstädterstrasse 16. N°. II Stiege I. Stock. Thür 22. Ezt jól vésd a fejedbe!

Dezső.

Az írások itt következnek:

40 Az alkonyathoz!

Szivem szivéből szól a dal
S remegve a homályba hal.
Beléd te pompás, bús borongás,
Mely tört szivünknek álmot ad:
Elérhetetlen, röpke szellem,
Ó alkonyat!

Lassan terítéd szerteszét
Az éj szagos, kék szőnyegét
S könyezve véded a kiégett
Fáradt, beteg virágokat.
Te lengve tűnő, jószívű nő
Ó alkonyat!

55 Lábújjhegyen jössz s vérezőn
Járkász a harmatos mezőn
S sötét hajadban olthatatlan
Lobban fel a fény újlag
S hull, hull a szikra árnyaidra
Ó alkonyat!

60 Halkan kopogsz az ablakon
S kérde, miért nem alhatom.
S én felzokogva fátyolodba
Rejtem könyázott arcomat
S füledbe súgom, hogy mi bú nyom
Ó alkonyat!

65 Átfogsz karoddal csendesen
Lecsókolod égő szemem
[67a] Éjszinű fátylad csendbe rám csap
[67b] foszlik
[68a] S a szenvedésem ellohad.
[68b] is majd eloszlik
S csókol, ölelget enyhe csended
[70] Ó alkonyat.

Más:

75 A húrba markol a szokott újj
Aztán lecsügged a kezem.
Ha jó a szellemnépes éjjel
Lantom remegve szerelem
De tilt dalolni, énekelni
A szerelem, a szerelem...

80 Egykor remegve lángra szított
S az égbe száguldott velem.
Most vas-nehéz bilincs gyanánt csüng
Szárnyas dalomról szüntelen'
S a porba húz le az egekől
A szerelem, a szerelem...

85 Eddig a dalok. A próza azonban, a mint irtam, fontosabb. Sohasem
feledkezz meg rólam, mert félek a megőrüléstől.
Áldozatot tettem neked; te is tégy nekem.
Úgy e írni fogsz?

Kosztolányi Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírású, 10,3 × 33,0 cm nagyságú kutyanyelv, 2 fólió, 3 beírt oldal. Mindkét kéziratlap szakadozott és gyűrött.

Lelelőhely: PIM Gy. n. sz. 2011/30.; L. sz. 2012.2.20.

Közölve: KOSZTOLÁNYI 1965, 152–153. p. (a levél), 124–125., 126. p. (a versek); KOSZTOLÁNYI 1972, 65–68. p.; KDLN, 73–76. p.

Szövegkritika7–8 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KOSZTOLÁNYI 1965] [KDLN] politikai sznob lettem,
[Téves olvasat.]

9 [KOSZTOLÁNYI 1972] böngésszem, [Téves olvasat.]

67b [KOSZTOLÁNYI 1965] [Hiányos a közlés.]

68b [KOSZTOLÁNYI 1965] [Hiányos a közlés.]

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

a választások gyönyörű izgalmaiban: az 1905-ös januári választásokon az 1904 végén együttműködést kötött ellenzék (Függetlenségi Párt, Alkotmánypárt, Néppárt, Új Párt) győzött a kiegyezés óta kormányzó Szabadelvű Párt felett. A választásokat azért kellett kiírni, mert az országgyűlés 1905. január 1-jén feloszlatták. A feloszlátás közvetlen kiváltó oka az volt, hogy az ellenzék folyamatos obstrukcióját a kormány szabályellenesen megszavazott házszabály-módosítással kívánta letörni, melyre válaszul az ellenzék szabályosan megostromolta a parlamenti ülésterem kormányoldalát. A választás január 26-án kezdődött, eredmé-

nyeképpen Tisza István kormánya megbukott. Az ellenzéki koalíció nyert, ám kormányt a császár által kinevezett Fejérváry Géza alakíthatott. Ld. még a 114. sz. levél Megjegyzéseit is.

nem feledkeztem meg rólad és ígéretmről: ld. a 82. sz. levelet.

philosophiai órákat: Robert Reininger filozófiaprofesszorral heti két órája volt, *A modern filozófia története Hegeltől máig* című előadásaira iratkozott be.

„**abendblatt**”: esti újság (ném.).

a „Ballator” óta nem irtam eredeti verset: a verset KD 1904 augusztusában írhatta, mindenesetre ekkor küldte el Babitsnak, ld. a 32. és 36. sz. leveleket. *A ballatorhoz* címmel jelent meg először a *Bácskai Hírlap* 1905. január 1-jei számában; kötetbe – *Négy fal között* (1907) – *A bal lator* címmel került be.

Kastl-lal: KD albérlőtársa; ld. még az 54. sz. levelet.

a multkor rimánkodva irtam meg: ld. a 82. sz. levelet. BJ teljesítette a kérést, de ezt csak KD válaszleveléből tudjuk, a leveleket nem ismerjük, ld. a 84. sz. levelet.

84.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek

Bécs, 1905. február 1.

Bécs «1904.» 1905. febr. 1.

Kedves Józsi,

szokásom szerint köszönéssel kezdem panasszal folytatom és ké-
réssel <végezem a leveletem!> |:végezem.:| Köszönöm, hogy komo-
5 lyan vetted a leveletem s elhitted sok jajgatásom komoly alapját;
nagy dolog az, ha van olyan emberünk, a ki minden körülmények
közt hisz nekünk. A panasz az, hogy a „Jövendő” e héten érthet-
len okokból nem jött. Rögtön add póstára. A kérés azonban a leg-
fontosabb. Lóhalálában készülök a vizsgára. Tankönyvem azonban
10 még nincs s ezt csak Budapesten lehet beszerezni. Esedezem járd be
az összes antikváriumokat s hajhászd föl Heinrich Gusztáv-nak né-
metnyelvű irodalomtörténetét, melyet (pl. Pozsonyban) több helyen
középiskolai tankönyvnek használnak. A megbízatás igen fontos és
sürgős, valószínűleg már el is késtem a készüléssel. De ép ezért ne
15 sajnálj semmi fáradságot. Ha nem lehetne megkapni régien, – bár
nagyon sajnálnám –, szerezd be «újannta» újanta. A költséget, mi-
ként a Don Juánértit, rögtön a csomag vétele után küldöm a Jöven-
dőért járó összeggel együtt. Murray fordítását a napokban kapod
meg. Febr 12-én légy jelen a Kisf. társ. ülésén.

20

Dezső.

Cimem: Josephstädterstrasse 16. II. Stiege. I Stock. 22. Thür. Ba-
tancscsal közöld adresem.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Herrn Joseph Brenner, stud. med., Budapest (Ungarn), Revicky tér 1. sz.

III. 24. ajtó. Fpb.: Wien, 1905. február 1.; épb.: Budapest, 1905. február 2.

Lelőhely: MTAK Ms 5785/161.

Közölve: Kosztolányi 1972, 68–69. p.; KDLN, 76. p.

Szövegkritika

16 [KDLN] költségeket, [Téves olvasat.]

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Köszönöm, hogy komolyan vetted a levelemet: ld. a 83. sz. levelet.

Lóhalálában készülök a vizsgára: KD a tanári alapvizsgájára készült; részletesen ld. az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét.

Heinrich Gusztáv-nak németnyelvű irodalomtörténetét: ld. HEINRICH 1870–1876.

Több kiadása is volt németül, majd az 1890-es évektől – számos kiadásban – magyarul is kiadták, ld. HEINRICH 1894–1896.

miként a Don Juanértit: Byron *Don Juan*-ját, Ábrányi Emil fordításában, ld. a 49. sz. levelet.

Murray fordítását a napokban kapod meg: BJ márciusi levelében – ld. a 88. sz. levelet – megírja, hogy az anyaggyűjtés végén jár ahhoz a tanulmányához, mellyel egy egyetemi pályázatra készül. A pályázat témája Polygnotos festészete volt. A levélíró által említett fordítás azonosítása bizonytalan, az is lehet, hogy nem állt összefüggésben a pályázattal.

Febr 12-én légy jelen a Kisf. társ. ülésén: a Kisfaludy Társaság 1905. február 12-én megtartott ünnepélyes közgyűlésén hirdették ki annak a pályázatnak az eredményét, melyre KD is adott be pályaművet, ld. az 52. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit.

Batancscsal: Szabó Batancs Istvánnal.

85.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának

Bécs, 1905. február 16.

Bécs 1905. <jan.> |:febr.:| 16.

Kedves Juhász,

nagyon köszönöm az előzékeny szívességről tanúskodó útbaigazítást és a még kedvesebb érdeklődést. Nem tudok szavakat találni annak
5 az örömemnek kifejezésére, a mely elfog, mikor a mi öntelen [!] baráti frigyünkre gondolok. Csak áldozatot kellenem [!] tenni önért, hogy kimutathatnám erőmet és készségemet. De mindég csak szavakkal kell játszanom; buta hangokból fonnom szalmakoszorút és bógáncsfüzért... Ez már igazán utálat! – S most (nem az utálatról,
10 hanem a barátságról) eszembe jut Babics. Újra megkérdem, hol van, él-e. Végtelenül szeretem ezt a sárgaembert, de most már igazán büszke vagyok arra, hogy két válasz nélkül hagyott levél után egy harmadikat küldjek a címére. Lökje kérem oldalba s mondja meg neki Flaubertől van szó irjon; és hosszú levelet karmolásson, mert
15 nem lirikushoz irand, hanem egy drámaíróhoz, a ki még eddig nem irt drámát és épen ezért nagy, de a jövőben előre láthatólag remeket alkot. – Nagyon komolyan olvasok. Immár a harmadik könyvet bújtam át, melyben Julian lelki világát láttam bemutatva. S «ez» ekö-
20 ben érzem mennyi mondani valóm leend még, mily új távlatokat tudok majd nyitni a közönségnek – (ha mindjárt a szabadkainak is!) Reszkető kézzel, megindult lélekkel kezdem írni majd a nagy rómainak tragoediáját s a mi érdemes és nagy volt valaha bennem mind beléteszem. – Ezért nem bántott a Kisfaludyak ítélete, mely
25 <tudomásba> |:tudomásul:| se vette nagy szorgalommal, az ihlet égő tüzeiben kovácsolt munkámat a „Childe Harold”-ot. Az „Egyetemi lapok”-nak itt küldök belőle pár részletet. Mihamarabb közölje le!!!
A számokat türelmetlenül várom.

30 A februári vizsgálatok után jutányos áron kaphat Szinnyei féle írott fonétikát (vagy könyvomat?), Rendszeres m. ny.t és finn nyelv-tant. Mind szerezzé be, ne irtózzék a pénztől: ha megbízásomat elfogadja, rögtön rendelkezésére bocsájtok 10 kor.t – választ kérek.

A vizsgám «a lelkem» ügyét a lelkemen hordozom! Tegye magáévá az én gondomat és félelmemet!!

35 Gyönyörű versét a napokban elküldöm Zalainak is, ki újra Párisba megy. Ez az ember előttem ma is rejtély. Ki ez?

Barátja
Kosztolányi Dezső

Josephst. Str. 16.
II Stiege I Stock. 22 Thür

40 Utóirat. Felkérem kézirataimat őrizze meg. A fordítást mutassa meg többnek. A véleményekre igen kíváncsi vagyok. Ha az Egy. l. nem közli levélben küldje vissza ezt, valamint a többit is. Máshol szívesen elvállalják!

Levelét várom.

45 KD

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 22,0×14,0 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 4 beírt oldal.

Másolat: EJ kék tintaírása, 14,5×22,0 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 4 beírt oldal.

Lelelőhely: OSZK Fond III/783/6b. (autográf); PIM V. 3993/18/7. (másolat).

Közlőve: BJKL, 77–78. p.; JGYL1, 29–30. p.; KDLN, 76–77. p.

Szövegkritika

5 [JGYL1] örömmek [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A levél töredékesen megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadás-története* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

nagyon köszönöm: az a levél, amely JGY KD által említett útbaigazítását és érdeklődését tartalmazta, nem maradt fenn, de ebből a válaszból kitetszik, hogy Kosztolányinak az utolsó két levelében foglaltakra, azaz saját maga és Zalai Béla munkáinak megjelentetési lehetőségeire vonatkozó ismereteket tartalmazott, az érdeklődés pedig talán KD bécsi körülményeivel állt kapcsolatban, ld. a 75. és 76. sz. leveleket. Ld. még a 87. sz. levelet is.

két válasz nélkül hagyott levél: BM január 11-én írt utoljára Kosztolányinak, miután Budapesten elkerülték egymást, ld. a 78. sz. levelet. Következő levele február 17-i, ebben szabadkozott hosszú hallgatása miatt – az Arany-dolgozatot írta –, ld. a 86. sz. levelet. KD tehát e két időpont között írta itt említett két levelét, amelyek szövege azonban ismeretlen. Ez idő alatt Brenner Józsefnek küldött leveleiben elhagyatottságról és egyéb bajokról beszámolt ugyan, de arról nem, hogy BM a neki küldött leveleket válasz nélkül hagyta.

Lökje kérem oldalba: január elején BM még Szegedre küldött levelet Juhász Gyulának, aki április elején már Budapesten a Királyi Pál utcában lakott, BM és JGY február közepén, a tanév kezdete után Budapesten találkozhatott; KD kérését azonban nem kellett végrehajtani, mivel BM másnap írt neki, ld. a 86. sz. levelet és BML1, 145., 462. p.

Flaubertról van szó: KD az előző év november végi levelében arról írt Babits Mihálynak, hogy a *Bovarynét* buzgalommal olvassa és határidőre vissza fogja szolgáltatni, ld. a 68. sz. levelet.

Julian: KD tervezett drámájának hőse, ld. a 72. sz. levelet. Két nap múlva pedig, Babitsnak írott levelének tanúsága szerint, már a negyedik könyvet olvasta e tárgyban, ld. a 87. sz. levelet.

a Kisfaludyak: KD pályaműve nem nyert, ld. az 53. sz. levelet.

Az „Egyetemi lapok”-nak itt küldök: a budapesti egyetem Egyetemi Köréhez kötődő *Egyetemi Lapok* főszerkesztője ebben az időben Halasi Andor volt. Juhásznak már ekkoriban sok írása jelent meg benne, Kosztolányinak csak később, 1909–1910-ben jöttek versei, prózái és versfordításai, a Byron-fordításból azonban semmi sem jelent meg benne.

A számokat: talán még mindig a *Szeged és Vidéke* azon számait, melyekben írása megjelent.

Szinnyei: ifj. Szinnyei József: nyelvész, a budapesti egyetem urál-altaji összehasonlító nyelvészet rendes tanára. Kosztolányinak finnugor nyelvészetet, finn nyelvtant és összehasonlító magyar nyelvtant tanított.

Szinnyei féle írott fonetika: Szinnyei *Fonetika* című egyetemi jegyzete 1903-ban jelent meg, itt mégis inkább a fonetikai előadások órai – írott – jegyzeteiről (illetve azok sokszorosított változatáról) lehet szó.

Rendszeres m. ny.t: Szinnyei József: *Rendszeres magyar nyelvtan* című munkája 1885-ben jelent meg először, ezt követően még többször kiadták.

finn nyelvtant: Szinnyei József: *Finn nyelvtan*, tulajdonképpen Budenz József hasonló című munkájának átdolgozása, 1894-ben jelent meg először, de többször kiadták még.

választ kérek: JGY válasza nem maradt fenn, KD azonban két hónappal később még mindig kereste ezeket a könyveket, akkor Brenner Józsefet kérte meg beszerzésükre, ld. a 91. sz. levelet.

A vizsgám: KD tanári alapvizsgájára 1905. december 14-én került sor. Nyelvészetből a „1. A finnugor nyelvcsalád. 2. Nomen abstractum. 3. Finn nyelvtan és fordítás.” kérdéseket kapta. A vizsgát dicséretes eredménnyel tette le Szinnyeinél.

Gyönyörű versét: talán a KD által nagyra értékelt *A kertben* című versről van szó, ld. a 72. sz. levelet.

a napokban elküldöm Zalainak: ha elküldte is, sem a kézirat, sem a kísérőlevél nem maradt fenn.

Egy. l.: Egyetemi Lapok.

Máshol szívesen elvállalják!: Byron művéből néhány részletet sikerült elhelyeznie bácskai és szegedi lapokban: *A tengerhez. Bácskai Hírlap*, 1905. április 23., 13–14. p., *Childe Harold búcsúja. Szeged és Vidéke*, 1905. április 23., 3. p., *Bikaviadal – A Parnassusnál. Bácsországi*, 1905. május 14., 7. p., *Strófák. Lord Byron Childe Haroldjából. Szeged és Vidéke*, 1905. június 25., 2. p. és később: *Részletek a Childe Haroldból. Szeged és Vidéke*, 1906. március 18., 2. p. Ld. még a 87. sz. levelet is.

86.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek
[Budapest,] 1905. február 17.

Grönland, 905. II/17

Kedves barátom,

igazán egy örökké valóság óta nem irtam, (senkinek a világon!) s ezt a hanyagságomat alig magyarázhatják ki bokros teendőim, amelyek
5 tényleg annyira bokrosak, hogy, hála Isten, alig engednek lélekzen. Most egyáltalán ez a politikám: mentül több külső, gépies teendőt szerezni magamnak, amelyek elvonjanak az én saját, legbensőbb ügyeimtől, melyek hajdan anyira egészen elfoglaltak, s melyeket végkép megúntam és megutáltam.

10 A legnagyobb szomorúságom az, hogy sokat teszek ugyan, de semmit sem csinálok. Sok haszontalan tanulásom, philo- és pszichológizálásom közepette, mint egyetlen elérhetetlen üdvről, ábrándozom „az alkotás gyönyöréről. [!] Máskor mily könnyű és édes volt az ilyen álmokat, lopva is valóra váltanom; most rettegek va-
15 lami kísérletől eziránt, mert tudom, hogy hiú kinszenvedés lesz a |várt:| gyönyörből. Kifogyott belőlem minden szusz és u. n. alkotó erő; még egy rövidke vers „vágására” sincsen ihletem. Kedves barátom, vegye le a kezét rólam. Hónapok óta vajúdom néhány (tulajdonképpen öt) bolondos értekezésem; hányszor kezdtem beléjük,
20 istenem! (egyet készre is csináltam –, de hogyan!) mindent rosznak találok, én, valaha a világ legmerészebb embere, nem bízom többé önmagamban, olyan vagyok, mint a hypochondriás vőlegény, aki nem bízván erejében retteg a nászéjszakától. A kész részeket nem merem megmutatni senkinek, még Juhásznak sem, félek hogy ki-
25 nevet velük. – Stb.

Arany János életrajzára óriási adatgyűjteményt halmoztam össze; egészen eredetien rendeztem és csináltam magamnak egy új és

nagyszerű irodalomtörténeti módszert, amely Dézsi Lajosnak is becsületére válnék, s amelyet lehet hogy egyszer meg fogok ismertetni
 30 valakivel, mert igazán nem érdemes nyomtalanul elvesznie: talán mások használhatnák. Én nem használhatom, mert – amit sohse hittem volna – meg úntam témámat! – így most dolgozatom tétele: Tárgyas ragozás, különböző személyű tárgyakkal. – Egyáltalán nem lehetetlen, hogy fiaink (-nk?) Babics-féle törvényt fognak tanulni a
 35 magyar nyelvtenban. Ugy-e komikus?

Azonkívül: itt előttem két vaskos, amerikai pszichológiai folyóirat, komoly, árjegyzékszerű köpönyegben. Az is csupa unalom és ostobaság, ami ezekben fel van hordva; de mit csináljak? én ilyenekben úszom. – Még Byront olvastam, mostanában (Arany kedvi-
 40 ért) – ez nem unalmas, de ez is ostoba. – Egyébiránt most „magyar műveltséget” akarok szerezni magamnak, ha lehet ilyesmi. Régi magyar klasszikusokat próbálok olvasni.

Fordítottam is, verset, Tennysonból, Hugo von Hoffmannstalból, Detlev v. Liliencron s – stb. Gyalázatos rosak; – de ez is alkotásféle,
 45 hát üzöm. Kuriózum képen bevallom, hogy regényt is terveztem. Mindent. – Ha küldene valamit, amit érdemes elolvasni (s nem sok időbe kerül) pl. Carduccit, – de még jobb lenne Jean Richepin, ha kezénél van, – nagyonálás leszek. –

Bocsásson meg, hogy úntattam. Az én lelkemről leszáradt a gyümölcs; csak a magja maradt; az pedig száraz és kemény. De megpróbálom feltörni; talán van belül – – cyankáli. Mint a szilvamagban. Voltaképen a szilva, a hosszukás kék szilva az a gyümölcs, amelyhez leginkább hasonlítható vagyok. –

Aki szilvamaggal dobott – dob vissza körtével. Kedves Kosztolányi Dezső, küldjön néhányat az ön húsos, illatos gyümölcsseiből,
 55 de ne azokat, melyeket utóbb Juhásznak küldött, mert azokat nagyon olvastam. És tartsa meg emlékezetében Babics Mihály magvát és egyéb földi maradványait.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintáírás, 17,7 × 11,3 cm nagyságú levélpapíron, 2 fólió 4 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Fond III/96/9.

Közölve: BJKL, 78–80. p.; BML1, 148–149. p.

Szövegvizsgálat

3 [BML1] igazán örökké [Téves olvasat.]

12 [BJKL] egyetlen elérhető üdvörről, [Téves olvasat.]

20 [BJKL] (egyed kétszer is [Téves olvasat.]

39 [BML1] mostanában. [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás módosítása a tartalom alapján.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Grönland: a levélíró a távoli északi sziget említésével a világtól való távolságát és elhagyatottságát akarta érzékeltetni.

igazán örökké valóság óta nem irtam, (senkinek a világon!): BM ismert levelei közül valóban az ezt megelőző utolsót is Kosztolányinak írta, január 11-én, ld. a 78. sz. levelet.

Hónapok óta vajúdom: Arany Jánosról írt ekkoriban több dolgozatot, többek között a szakdolgozatát is, ld. a 63. sz. levelet.

Dézsi Lajosnak: Dézsi Lajos: irodalomtörténész. 1895–1905 között a budapesti Egyetemi Könyvtárban dolgozott, közben, 1902-ben, az egyetem magántanárára habilitálta, régi magyar irodalmat tanított. Pozitívizmusát később – amikor a szegedi egyetemen tanított – Radnótiék már iróniával szemlélték, BM 1924-ben erősen megkritizálta Balassa-kiadását.

dolgozatom tétele: BM a levélben említett dolgozatát eredetileg elsőéves hallgató korában, 1901-ben írta, Simonyi Zsigmond *Mondattan* című kollégiumára, szövegét ld. BABITS 2010a, 7–17. p. BM vélhetőleg ezt a dolgozatát dolgozta volna át; de végül letett erről a tervéről, s Arany költészetéből írta szakdolgozatát. Ld. még RÓNA 2011, 251–252. p.

Babics-féle törvényt fognak tanulni: majdnem így lett: Simonyi Zsigmond a dolgozatra kitűnő osztályzatot adott, s így minősítette: „Az utolsó szakasz okoskodása érdekes és gyakorlati célra a szabály is elfogadható volna”. Ld. BABITS 2010a, 500. p. A „Babics-féle törvény” pedig így hangzott volna (a fenti dolgozat utolsó szakasza szerint): „Mint hogy a tárgyas ragozás tárgyi jelölője az *alannyal* megegyező vagy 3-ik személyű, csakis ilyen személyű tárgyakra vonatkozhatik.”

két vaskos, amerikai pszichológiai folyóirat: A *The Monist* és a *The American Journal of Psychology*. BM ismertetőket írt közleményeiről *The Monist*; *The American Journal of Psychology* címmel, megjelent a *Magyar Filozófiai Társaság Közleményei* 1905. évi folyamának 32–36. és 36–39. oldalain; előbbiből négy, utóbbiból

három cikket ismertet (Henri Poincaré: *A matematikai fizika elvei*, Clarence Luther Herrick: *A tudományos materializmus hanyatlásáról*, Paul Carus: *A fel-támadás keresztény tanáról* és ugyanő: *A végtelenség mint filozófiai probléma*; illetve James Ralph Jewell: *Az álmok pszichológiája*; Lillien Jane Martin: *Az esz-tétika pszichológiája I. Kísérleti tájékozódás a komikum mezején* és Edgar James Swift: *Egy komplex mesterfogás emlékezete*.) Ld. még RÓNA 2011, 251., 261. p.

Tennysonból: Alfred Tennyson: angol költő, a fordításokról: RÓNA 2011, 250. p.; később KD is több verset fordított tőle.

Hofmannstalból: helyesen Hugo von Hofmannsthal: osztrák költő. A kézirat nem maradt fenn, nyomtatásban sem jelent meg. A fordítás címe *Az élet balladája*, ld. BJKL, 264. p., vagy *A külső élet balladája*, ld. RÁBA 1969, 17. p. Később KD több verset és *Elektra* című tragédiájának részleteit fordította magyarra.

Liliencron: Detlev von Liliencron: német költő, író. BM ekkortájt a *Két szicilián* című versét fordította, ld. BMKL, 1589. tétel. Liliencron-fordításai 1907-ben jelennek meg a *Szeged és Vidéke* hasábjain. Később KD tőle is több verset fordított.

regényt is terveztem: nem sikerült azonosítani. A levél korábbi közlője BM *Dialektikai regény* (*Dramai értekezések az emberiség üzelmeinek értékeléséről*) című – kéziratban, töredékben – maradt művét sejtik az utalás mögött, ezt azonban BM jóval korábban, 1904 elején „tervezte”, ld. BJKL, 264. p.

Ha küldene valamit: KD nem tudta teljesíteni BM kérését, ld. a 87. sz. levelet.

Juhásznak küldött: BM január eleji, Juhász Gyulának küldött levelében KD szép műfordításaival spékelt cikkét említette, ld. BML1, 145., 462. p.

87.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

Bécs, 1905. február 18.

Bécs 1905. febr. 18.

Kedves barátom,

rögtön <levele> |:sorai:| vétele után felelek <kedves [?] soraira,> |:Önnek,;| bár igazán tiz levelet kell ma este irnom Magyarország
5 «első» különböző részeibe. Először önhöz szólok, s ha ily féle dolog
kitüntetés számba mehet – vegye annak!

Mindenekelőtt tudatom, hogy levele meglepett; nem csak a hang-
ja (a Grönland és a szilva), hanem lelki csömörének rajza, a mely
azt hittette [|] el velem, hogy nagyon közelálló emberek vagyunk
10 s lelki átalakulásunk, nem mondhatom fejlődésünk, egyirányban
folyik. Ne vegye rossz néven, hogy én, a ki az alkotásban nem tud-
tam önnel sohasem lépést tartani, most az inproduktivitás [|] kor-
szakában nagyon közel <állok> |:tolakodom:| önhöz s veregetem a
mellemet én is ilyen vagyok. Első sorban «ugyan» csakugyan nem
15 vagyok olyan, mert kétségbe nem <vagyok esve,> |:esem,;| s legalább
oly szertelenül nem idegeskedem, mint ön, bizván a dolgok termé-
szettani bölcs elintézésében, a mely a tehetségeket ép úgy megérleli,
mint mondjuk a – szilvát; de a küldetésemről gondolkodás és az a
kapkodás, mely önt jellemzi, nagyon talál az én lelkemhez is. Újab-
20 ban teljesen feladtam ugyan minden munkát s délutánaimat vitat-
kozásokkal töltöttem el lengyel barátjaim körében... De engedje meg,
hogy megpróbáljam feltárni kedvünk megzárulásunk [|] okát. Mi
egy jó darab óta mellékutakon kalandoztunk s viszkető talpakkal
magas hegyekre akarván mászni felidézttük a költészet szellemeit,
25 manóit, kik csak akkor tetszettek nekünk, ha újat hoztak. Végtelen
újság-kór jellemezte mindkettőnk írásait! Sohanemlátottság volt a
jelszavunk; s a közönségtől nem tapsot, hanem hasraesést vártunk!

Akkor midőn Budapesten el voltam ragadtatva öntől és magamtól, tudtam, hogy ez nem sokáig tarthat; olyan forma félelem lepett meg, mint a sárban fekvő részeg embert, ki a mámor gőzében arra eszmél, hogy még kijózanodhatik. Tisztán láttam, hogy mindkettőnk költészetében egészségesebb iránynak kell túlsúlyra vergődnie s csak akkor érvényesülhetünk teljesen. Először megutáltam a dekadenseket: ez újjászületésem első stádiuma; másodsorban megszerettem a philosophiát igazán: ez lényem alkotmányának kupolája. Erről a csúcsról most beláthatom a multunkat és az ön fényesen elterülő jövőjébe is vethetek <sokat> |:hitemet:| megerősítő pillantást.

Mi igazán olyan tudományos pöffeszkedéssel tekintettünk le a költészetre, mint a XVII. század buta német papjai. Azt hittük, hogy kevéske olvasottságunkkal lenézhetjük a költészetet egyedül termékenyítő ihletet s hideg megfontolással pótolhatjuk. Ön azt írja még verset sem tud kívágni; – hogyan, van nagyobb dolog egy versnél, melyben a lélek indulata ömölt ki?

Gondoljon csak vissza arra az időre, mikor azokat a verseket írta, melyek nekem oly igen tetszettek s belátandja, hogy a legtűzeesebb ihlet kohán született mind. Részemről, a nietzschei olvasmányok hatása alatt, elűztem az ily percek, ha jöttek; gyengeségnek tartottam lefogni őket; – valószínűleg ön is! – s mindeme übermentsch [!] erénynek homokos és hamus gyümölcse lett az összetépett Arany-értekezés s a „heti levél”.

Nem akarok Kátét írni önnek, kit úgy szeretnék megmenteni, mint magamat, de kérem rendezze be e tanácsom szerint az életét. Az „alkotás gyönyörét” állítsa az ormára. Sokat írjon. Fogja le az ihletet. Csikarja ki, ha nem jó. Rágjon tollat, mint Flaubert, ki a Madame Bovaryból naponta egy lapot irt irtózatossá kinlódások között, de oly ihletben, hogy a mérgezés-jelenet írásakor az arzén ízét érezte a szájában és hányt. Mi, ihlettelenek eddig hánytunk, de Bovarynét még nem irtunk. –

Dagadt a májam, mikor olvastam, hogy ön is átalakult magyarra s keményen bedolgozza magát irodalmunkba. Nekem is ez volt a tervem s a mint haza megyek s hátam mögött hagyhatom e silány

népet, belemerülök a mi klasszikusainkba. Mily isteni élvezet lehetett Aranyban dúskálni önnek!!

Irodalmi felfedezéséről már előzőleg hallottam Juhász révén. Nagyon érdekelt már akkor is; most meg «maga» ön maga izgatta fel képzeletemet, de természetesen semmit sem árult el a titkából. «Nag» Esedezem legközelebbi, minél előbb irandó levelében részletesen tudassa velem, mi az az irodalomtörténeti módszer, s mily újabb adatok kerültek ki Aranyról? Nagyon várom közlését, mert még ma is Arany és Byron «a» kedvenc költőim.

Byron t. i., a ki nem ostoba, mint ön írja. Én mindent megtaláltam benne, a mit kerestem; ma is minden nap olvasom. A végtelen ihlet lázát érzem ki minden sorából. A rímek az ölelkező gondolat és forma csók-lihegésének tetszenek. Beléje merülök s boldog vagyok, hogy nem kell jajgatnom, mert ő kizúgja összes keservemet s én csendesesen élvezhetem az én ütemekre mért megszépült zokogásom, bölgésemet és rikoltásomat.

Olvassa kérem többet Byront s írja meg később róla a véleményét!!

A Kisfaludyaknál nem nyertem, nem baj. Alkalomadtán talán <kiadatom> |:kiadatom a „Childe”t,:| ha kapok jó kiadót rája. Mert szeretnék nagyon, de nagyon szerepelni, élni, és mindig csak élni!!

Részemről alig várom a szeptembert, hogy Bpestre rándulhassak s önökkel élhessek. Azt hiszem, hogy akkor majd összeülhetünk s sokat használhatunk egymásnak buk fenceink bemutatásával. Fejemben járt az is, hogy irodalmi társulatot alapítunk (négyen-öten), <vagy legalább is> felolvasó, vitatkozó és veszekedő estélyeket rendezünk; vagy legalább is sokat szerepelünk Négyessynél s a körben. Mit szól hozzá? Mindenesetre jó hidegvizkúra lesz mindkettőnknek!

Zalai, ki most Párisba készül, addigra visszajő hozzánk: ő lesz a mi Brandesünk. Juhász, a költő; ön az irodalmi minden. Én a drámaíró-jelölt. A Julianhoz már a 4ik könyvet olvasom. –

A mi az ügyeinket illeti megjegyzem, hogy sem Richepint, sem Carduccit nem küldhetem; az egyik otthon van, a másikat most küldtem el Zalainak. E helyett mást tervezek. Lángeszű tanárom,

Müllner, az akarat expansivitásáról szóló előadása mellé gyönyörű irodalmi fejtegetéseket fűz. E toldalék-fejtegetésekben beszélt Flaubert-ről is. A „Szent Antal kísértés”-éről [!] elragadtatva beszélt. Azt mondta oly dolgot még nem irt senkisémet! Erősgette, hogy feltétlenül el kell olvasni!!

Mondja, nem vehetnénk meg e könyvet közösen??

Én itt megrendelem, egy hét alatt megjő s nyomban elolvasom és küldöm.

Sürgős levelét várom. (Küldjön benne néhány műfordítást s eredetit is!)

Én, kedves, jó hivem – jelenleg nem szolgálhatok semmivel, mert (mint mondtam) vitatkozom és nem írok. Nincsen gyümölcs a fán, mert még tavasz van; legyen meggyőződve ön is, ezért nincs termése. Minden a jövőben van, még a volt is, mert a mi már egyszer elmúlt az igazán nincs; az élő volt is jövő. Virágozzék előbb a fa s akkor szedjük majd le súlyos, kövér almáit. Boruljanak be az ágak az ihlet és a sejtelem fehér és rózsaszín virágesejébe; de jöjjenek [!] a rügyek, pattanjanak a bimbók s foszoljanak szét a virágok, akár a szóvirágok is. Legyünk költők s írjunk, ha megy, s' il va –, úgy erő, hosszúkás szilva! Várjunk és higyjünk!!

Bocsánatot kérve a többes első személy sokszor jogtalan használatáért, ó tárgyas-ragozó költő, maradok teljes tisztelettel

szerető barátja
Kosztolányi Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintáírás, 10,5 × 34,0 cm nagyságú kutyanyelven, 2 fólió, 4 beírt oldal. A lapok rektójának bal felső sarkában KD arab számokkal írt lapszámozása. Sérült, a levél első sora elmosódott. A nehezen olvasható rész TS írásával az első fólió rektójának alján megtalálható.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 4 fólió, 4 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 2 fólió, 2 beírt oldal. Több részlete ceruzairású zárójelben.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának lila indigós másodpéldánya, közlési utasítással.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/23. (autográf); MTAK Ms 4621/24. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/59–60. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/16–17. (másolat 3).

Közölve: BABITS 1936b, 412–413. p. (részben); KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 140–142. p. (részben); BJKL, 80–83. p.; KDLN, 78–80. p.; BML1, 150–153. p.

Szövegkritika

4 [BJKL] [KDLN] önnek, már igazán [Téves olvasat.]

5 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] szólok, ha [Téves olvasat.]

14 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] mellemet, én [Téves olvasat.] [BJKL] [KDLN] mellemet: én [Téves olvasat.]

23 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] talpunkkal [Téves olvasat.]

30 [BJKL] sárban fetrengő részegembert, [Téves olvasat.] [KDLN] sárban fetrengő részeg embert, [Téves olvasat.]

34 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] másodsor [Téves olvasat.]

35 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] filozófiát teljesen; ez [Téves olvasat.]

46 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] ihlet korán született [Téves olvasat.]

49 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] hamis gyümölcse [Téves olvasat.]

64–82 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [Hiányos a közlés.]

66 [BABITS 1936b] árult el. [Téves olvasat: a mondat utolsó szava hiányzik.]

66–120 [BABITS 1936b] [Hiányos a közlés.]

69 [BJKL] [KDLN] adatok derültek ki [Téves olvasat.]

[BML1] közlését, 2/ mert [Téves olvasat.]

75 [BML1] kirúgja [Téves olvasat.]

85 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] használhatnánk [Téves olvasat.]

94–104 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [Nem szerepel a közlésben.]

115 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] ha meg, „sil va” [Téves olvasat.]

117 [BML1] többes szám első [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A Másolat 2 zárójelben lévő szövegrészei: [15–18 kétségbe → szilvát;], [22–27 Mi egy → vártunk!], [42–43 van → ömölt ki?]. A Másolat 3 mindkét oldala függőleges vonallal jelölve. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

[sorai:] vétele: ld. a 86. sz. levelet.

tíz levelet kell ma este írnom: ezeknek a leveleknek nincs nyomuk, sem az előzményeiknek, sem a válaszoknak. KD ekkori levelezése Budapest és Szabadka, ritkábban még Szekszárd és Szeged között oszlott meg. Ehhez hozzá kell számítani a Zalai Bélával váltott és elkallódott leveleket is. Talán tervezte, hogy Szegeden és Szabadkán kívül más vidéki napi- vagy hetilapoknak is küld munkáiból, s erre az elhatározásra vonatkozik a fenti megjegyzés.

vitatkozásokkal: KD bécsi albérleteiről ld. az Adattár összefoglaló laccímeit, valamint az 50. és 54. sz. levelel Tárgyi és nyelvi jegyzeteit. A lengyel diáktársakkal feltehetően az akkor legégetőbb történelmi – Magyarország és Lengyelország önállósága Ausztriával, illetve Oroszországgal szemben –, valamint egzisztenciális – önérvényesítési – kérdéseket vitatták meg. Ezek az öt foglalkoztató gondolatok leveleiben is megmutatkoznak, részben a magyarsággal kapcsolatos soraiban, részben munkái megjelentetésében, pályája irányításában.

az összetépett Arany-értekezés: BM előző, 86. sz. levelében azt írta, hogy megunt az Arannyal való foglalkozást, más leveleiben kéziratának megsemmisítéséről számolt be. KD talán ezek alapján kombinálta az összetépett. Belia György viszont KD egyik Aranyról szóló írását valószínűsíti.

a „heti levél”: BM írta Kosztolányinak 1905. január 11-én, hogy JGY elküldte neki KD egyik cikkét, ld. a 86. sz. levelet. A levélíró fenti utalásából lehet arra következtetni, hogy egy úgynevezett *Heti levele* lehetett, mégpedig legnagyobb valószínűséggel a sorozat első darabja, melyben – többek közt – ezt írta: „A cselekvés, az alkotás, az eszméknek a valóságra való átváltása már inkább kudarc, mint győzelem. Valahol Echegey felsóhajt, hogy van-e nagyobb tragédia, van-e valami szomorúbb dolog, mint egy kivésetlen márványtömb, egy üres vászon, egy sima, fehér papírív. S én ma e kérdésre szeretnék *igenlően* felelni. Igenis van: a kivéset márványtömb, a befestett vászon s a teleírt papírív. Míg kezünk az alkotás forró kékjétől remeg, addig igenis ott van az üres papíron teljes álomvilágunk a legtökéletesebb rajzolatban, a legpompásabb kivitelben. Amint azonban hozzányúlunk a tollhoz s rögzíteni akarjuk gondolatainkat, minden eltűnik, s csak az elszállt sejtelmek halvány aranyfüstje tapad írásunkhoz. A sejtelem, a terv: a tökéletesség, a diadal; a kivitel, a tentás ákombákkal bekarmolászott papíros: a megváltozhatatlan, fekete valóság.” Ld. KOSZTOLÁNYI 1905a. Ez a gondolatmenet folytatódik a levél következő bekezdésében.

ön is átalakult magyarrá: BM előző, 86. sz. levelében írt arról, hogy magyar műveltséget akar szerezni.

Irodalmi felfedezéséről már előzőleg hallottam Juhász révén: a levél nem ismert, talán erről is volt szó a 85. sz. levélben KD által említett, ám elkallódott Juhász-levélben.

tudassa velem: BM legközelebb csak nyáron írt Kosztolányinak, rövid levelében a KD által kérdezett dolgokról nem volt szó, ld. a 98. sz. levelet.

ostoba: ld. a 86. sz. levelet.

A Kisfaludyaknál: a Byron-fordításnak itt a vége.

talán <kiadatom> |;kiadatom a „Childe”t;|: KD fordításának teljes kézírata nem ismert, részletei maradtak fenn csupán, ld. a 40. sz. levél Megjegyzéseit. A pá-

lyázatra beadott változat megsemmisült, elveszett vagy lappang valahol. A teljes mű kiadása azonban 1905-ben tényleg majdnem megvalósult: A *Tűz* című lap köréből alakult Komjáthy Jenő Társaság ügyeit szervező Hegedűs-Bite Gyula egy 1905. október végén–november elején Babits Mihálynak írott levelében a Társaság céljai között felsorolja annak könyvkiadói terveit is. Egy kötet jelent már meg (Hegedűs *Strófák három macskáról* című elbeszélésgyűjteménye), ezt követte volna egy Mohácsi Jenő-kötet (*Térítés*), majd – a sorozat harmadik kiadványaként – a „*Childe Harold*. Byron elbeszélő költeménye. Ford: Kosztolányi Dezső”, ld. KUNSZERY 1967, 196–206. p.; ld. még BML1, 182–183. p. Ezzel összefüggésben A *Tűz* egyetlen lapszámának (1905. április 20.) megjelenése idején, tehát amikor a műfordítás önálló kötetben való kiadása valóban aktuálisnak tűnt, két, azonos napon (április 23.) publikált részlet ezzel a szerkesztőségi jegyzettel jelent meg: „Mutatvány a szerző nemsokára megjelenő »Childe Harold« fordításából”. Ha a terv megvalósul, ez lett volna KD első önálló (műfordítás)kötete. Mivel azonban a Byron-fordítás nem jelent meg ekkor, és később sem, KD munkájának egésze nem, csak a között és a kéziratban fennmaradt részletei ismertek. A kiadás gondolata azonban még 1906-ban is élő volt, erre utal, hogy Oláh Gábor ez év január 26-án kelt levelében erről érdeklődött Juhász Gyulától, ld. JGYL1, 1981, 89. p.

Brandesünk: Georg Brandes: dán kritikus, irodalomtörténész. Ő vállalkozott Nietzsche dániai népszerűsítésére.

A Julianhoz már a 4ik könyvet olvasom: két nappal korábban – mint ahogy Juhásznak írta – még „csak” a harmadikat olvasta a tervezett darabhoz, ld. a 85. sz. levelet.

sem Richépit, sem Carduccit nem küldhetem: a könyveket BM kérte, ld. a 86. sz. levelet.

Müllner: Laurenz Müllner: a bécsi egyetem filozófia- és teológiaprofesszora. KD beiratkozási adatlapja szerint ekkor *Metafizikai kozmológia* című előadást tartott nekik. Belia György David Heinrich Müllert vélte a családnév mögött, ld. BJKL, 265. p.

„Szent Antal kísértés”éről [!]: Flaubert 1874-ben megjelent könyve: *La Tentation de Saint Antoine*. Bécsben a Manz kiadó adta ki francia nyelven. Magyarul csak később jelent meg: 1918-ban Lustig Géza, 1923-ban Kállay Miklós fordította le.

Sürgös levelét várom: KD Babitsnak írott következő levele elején utal BM egy betegségére; a „sürgös levél” valószínűleg ezért maradt el, ld. a 90. sz. levelet.

s’il va: francia szójáték, jelentése: ha megy; utalás BM szilvماغos hasonlatára.

tárgyas-ragozó költő: utalás BM nyelvészeti dolgozatára, ld. a 86. sz. levelet.

88.

Brenner József – Kosztolányi Dezsőnek
[Budapest, 1905. március 7–14. között]

Kedves öreg barátom!

A következő rettenetes dolgokat kérem tőled:

A Polygnotosról szóló egyetemi pályázat márc 31 én záródik le.
20 áig gyűjtöm az adatokat s akkor 3 nap alatt megírom.

5 Kérlek hát amennyire teheted és szabad tenned egyéniséged rész-
leges öngyilkossága nélkül valamilyen könyvtárban nézz utána
ennek a bácsinak a köv. könyvekben:

Perrot de Chipiez Historie [!] de l'art Griec [!] V. kötet.
M. Paul Girard Peinture antique.

10 Valami kivonatot rövidet de minden lényegest magába foglalót
azután haladéktalanul küldj maximum 18 áig. Mert az anyagomat
18–20 án fogom rendezni.

– Kérlek továbbá, hogy légy türelemmel míg a Jövendőket küld-
hetem, semmi kiváló sőt most érdekes sincs benne. Nem tudom
15 ismered-e a Figyelő című folyóiratot, [!] a legmagasabb nivón áll
az irodalma folyóiratok között egészen a magyar génusz szellemé-
ben szerkesztve. Szerk: Osvát Ernő, Sajó ucca 5/a. Jó lenne ha ennél
próbálkoznál. Addig is, hogy ne undd [!] magad küldök neked egy
számot belőle.

20 Tudósitalak továbbá, hogy a fináncok nem vesztették el a szí-
matot. Ki kellett szűrnöm a 4 korona 20 fillért, melyről itt küldöm
<a> |:mintául az egyik:| nyugtát. Jó stilusban tartott kis munka!!

A héten otthon voltam. És megnéztem 3 szor a János vitézt, mi-
után előzőleg Budapesten Fedáktól láttam. Ilyen magyar muzsikát
25 «Ek» Erkel «[...]» óta senki se komponált. Ha te lejösz husvételre
majd megnézzük együtt itt Pesten – ha adják még – (most 122 szer-
megy.)

Az operettünk ügye nem mondható haladó állapotúnak. Az öreg
nem dolgozik abszolute!!

30 Irj már fiam mert én abbahagyom.

Öllelek
József.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 17,0 × 21,0 cm nagyságú levélpapíron. 1 fólió, 2 beírt
oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 4622/121.

Közölve: BALOGH 2006a, 64. p.

Szövegkritika

4 [BALOGH 2006a] 9 nap [Téves olvasat.]

8 [BALOGH 2006a] Chipier [Téves olvasat.]

14–15 [K] Nem → folyóiratot, [Piros ceruzával aláhúzva.]

16 [BALOGH 2006a] irodalmi [Téves olvasat.]

17 [BALOGH 2006a] 8/a. [Téves olvasat.]

21 [BALOGH 2006a] szórnom [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás alapja: a szabadkai színházban 1905. március 4-én mutatták be a *János vitézt*, ld. még a Tárgyi és nyelvi jegyzeteket is. BJ azt írja, hogy háromszor nézte meg a darabot, azaz ha mindennap volt előadás, akkor legkorábban március 7-én tért vissza Budapestre BJ, aki március 18-ig adott határidőt Kosztolányinak. Ha az oda-vissza levélforgalomra egy-egy napot számolunk, és feltesszük, hogy BJ leg-
alább egy napot a kérés teljesítésére is hagyott, akkor a lehetséges legkésőbbi kel-
tezés március 14.

A levélen több helyütt idegen kéz „József”-névírásgyakorlása, kék tollal és kék
tintaceruzával, illetve a levél rektójának bal felső sarkában KD későbbi jegyzetei,
keretben.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

A Polygnotosról szóló egyetemi pályázat: Polygnotos Kr. e. 5. században élt görög
festő és szobrász volt. A pályázatot a bölcsészettudományi kar írta ki: „Classical
archaeologia. »Polygnotos festészete« a legutóbbi kutatások alapján. Jutalma a
Pasquich alapból 105 korona. Benyújtás határnapja: 1905. évi március hó 31.”

Ld. BE tanr. 1903–1907, 77. p. „A jutalmak 1905 május 13-án, a kir. tud.-egyetem újjáalakítási emlékünnepén adatnak ki az egyetem közülésében.”, BE tanr. 1903–1907, 79. p. BJ orvoskari hallgató volt, de a pályázati szabályok csak a hallgatói jogviszonyt írták elő: bármely pályázatra, bármely karról lehetett jelentkezni. A szabályzat 8. pontja azt is rögzítette, hogy „A pályairatok – a szerzői jog érintetlen hagyásával – az illetékes kar vagy az *Egyetem Központi levéltárában* helyeztetnek el”, BE tanr. 1903–1907, 79. p. Pályaművével nem nyert, ezt édesapjának írt leveléből tudjuk, ld. CsÁTH 2007, 15. p. Az Egyetemi Levéltárban nem található meg BJ pályaműve. A 20. század elejének időszakából csak nagyon kevés levéltári dokumentum maradt fenn itt, ennek oka egyfelől az, hogy az 1950-es években az 1945 előtti iratanyag egy részét selejtezték, más részét átadták a Magyar Országos Levéltárnak. E levéltár épületét 1956. november 6-án a Margitszigeten lévő szovjet katonai egységek ágyúzták, ennek következtében kigyulladt és napokig égett. A tűz az iratokban nagy kárt okozott, a magyar történelem, kultúra, művelődéstörténet pótolhatatlan forrásai semmisültek meg. Nincs adatunk arról sem, hogy a tanulmány megjelent volna, s kézirata sem lelhető fel Csáth Géza hagyatékában.

Perrot de Chipiez Historie [!] de l'art Grèce [!]: Georges Perrot és Charles Chipiez tíz kötetes kézikönyvének címe valójában: *Histoire de l'art dans l'antiquité*. A görög művészettel pedig a sorozat csak a hatodik kötettől foglalkozik.

M. Paul Girard Peinture antique: Paul Girard művének címe helyesen: *La peinture antique*.

Nem tudom ismered-e a Figyelő című folyóiratot: KD megfogadta unokaöccse tanácsát, és küldött Osvátnak verseket. Az 1905. január–november között megjelenő folyóiratban három verse olvasható – *Karácsony, Husvét, Pünkösöd* – *Fasti* összefoglaló cím alatt, 1905. október 15-én (10. sz., 648–649. p.).

egészen a magyar génusz szellemében szerkesztve: a *Magyar Génuszt* (1892–1903) 1902-től szintén Osvát Ernő szerkesztette.

Sajó ucca 5/a: Osvát ekkori lakáscíme, melyet minden szám végén feltüntettek.

a fináncok nem vesztették el a szimatot: ld. az 56., 57., 58., 62., 66. és 69. sz. leveleket.

megnéztem 3 szor a János vitézt: Kacsóh Pongrác daljátékának szövegkönyvét Bakonyi Károly, a betétverseket Heltai Jenő írta. A darab ősbemutatója 1904. november 18-án volt a budapesti Király Színházban. Fedák Sári János vitézt alakította nadrágszerepben. A szabadkai színházban 1905. március 4-én volt a premier. A százötvenedik pesti előadásról BJ színikritikát írt a *Bácskai Hírlap* 1905. április 2-i számába. Erkel Ferencet BJ nagyon nagyra tartotta, ő a *Zeneszerző portrék* című sorozata egyetlen magyar szereplője, ld. a 13. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit.

Az operettünk ügye: ld. a 82. és 83. sz. leveleket. Az operett szövegét BJ, a betétverseket KD írta, e levélben van csak utalás arra, hogy a zene megírására Lányi Ernőt – ld. a 13. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét – kérték fel.

89.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának
Szabadka, 1905. április 3.

Szabadka 1905. ápr 3.

Kedves mester,

bocsásson meg, hogy újra én zaklatom Önt. De hát utolérte a végzet! Önről mindenki tudja, hogy Ön mindent tud: a szörnővesztő és szörvesztő kenőcsök és szeszek raktáraitól kezdve egészen Brandes nem olvasott tanulmányaiig – mindent. Kérem ennek tudja be, hogy újra alkalmatlankodom. – Kérdezem, hol és mennyiért kaphatnám meg Péterfy Jenő összegyűjtött tanulmányait; van e antiquariumi példány Budapesten? Másodszor: ide adhatná e nekem Zalai párisi címét? Szeretnék vele érintkezésbe lépni. Harmadszor: hogy állanak a vizsgálati ügyeim? Ezekre, esedezem, sürgősen feleljen. – Mindjárt megérkezésem után két levelet kaptam Mohácsi Jenőtől, a „Tűz” szerkesztőjétől. Igazán nagyon sajnálom, hogy ez értékes embert nem ismertem meg ott tartózkodásomkor. A küldött versei után igen nagyon sokat lehet tőle várni. Addig is mig irok neki (– most akadályoztatva vagyok; kérem tehát mentse ki <előtte> kényszerű késedelmemet) fejezze ki előtte nagyrabecsülesemet [!] s adja át neki baráti idvezeletemet. [!] – Mikor utazik Szegedre?

Barátja
Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: EJ kék tintaírása.

Címzés: Tek. Juhász Gyula úrnak, Budapest, IV. Királyi Pál utca 12. 3 emelet, Diák otthon. Fpb.: Szabadka, 1905. április 3.; ép.b.: Budapest, 1905. április 3.

Lelőhely: OSZK Fond III/783/7. (autográf); PIM V. 3993/18/8. (másolat).

Közölve: BJKL, 83–84. p.; JGYL1, 33–34. p.; KDLN, 80–81. p.

Szövegkritika

14 [BJKL] [JGYL1] [KDLN] ismerhettem [Téves olvasat.]

17 [BJKL] [JGYL1] [KDLN] késedelmemet). Fejezze [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

újra: KD utolsó ismert levele február 16-án íródott, ld. a 85. sz. levelet.

Péterfy Jenő összegyűjtött tanulmányait: a tanulmányokat BM is olvasta, s írt erről Kosztolányinak, ld. a 60. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét.

Zalai párisi címét: Zalai Béla címét KD egy ideig biztosan nem kapta meg Juhász Gyulától, mert egy héttel később Babits Mihálytól is kérte, ld. a 90. sz. levelet. Nincs nyoma annak, hogy Zalaival párizsi tartózkodása alatt bármelyikük levelet váltott volna.

vizsgálati ügyeim: az egyetemi vizsgákról van szó.

sürgősen feleljen: JGY válasza, ha volt, elkallódott.

két levelet kaptam: elkallódtak, de Mohácsi egy későbbi, 1935. március 28-án kelt, Kosztolányinak írt levelében így emlékezett: „Harminc éve annak, hogy az első levelet küldtük el egymásnak. Te akkoriban Bécsben tanultál. Hosszú kutya nyelveken írtál, káprázatos ítéleteiddel, az idegen költészetek megérzésével már akkor is elbűvöltél”, ld. DÉR 1985b, 110–111. p.

Mohácsi Jenőtől: Mohácsi Jenő: költő, író, műfordító. A budapesti egyetem jogi karán végzett, majd újságíró lett. Látogatta a Négyesy-szemináriumokat. Első kötete *Crescens* címmel 1904-ben (1905-ös dátummal) jelent meg. KD később két kötetéről is írt. Mohácsi rövid ideig KD belső baráti köréhez tartozott; erre a korai kapcsolatukra Mohácsi – a már idézett – levélben így emlékezett vissza: „Dezsőm, amikor aztán személyesen találkoztunk, varázosan hatottál rám. Abban az időben két magyar költőbe voltam egy kicsit szerelmes. Két abszolút ellentétes emberbe, akik egymást egyáltalán nem szerették. Ady Endrébe és Kosztolányi Dezsőbe. Erről a belőled akkor felém áramló szublimált erotikumról valamicskét későn szólok, harminc év után. Ez erotikum parfümjét nem érzem többé. De a szeretet és tisztelet megmaradt.”

A „Tűz” szerkesztőjétől: a *Tűz* című „szépirodalmi, kritikai és társadalmi havi szemle” 1905-ben jelent meg. Mohácsi szerkesztette Hegedűs-Bite Gyulával, a lapnak csak egy száma került az olvasók elé. Kosztolányinak azonban ebben megjelent a *Bölcsesség* [!] című verse. Mohácsi így emlékezett vissza a lapra: „Két-

íves füzet, előkelő, drága nyomdában készült. Az eladott példányok leszámolása után fennmaradó ötven koronás adósságot édesapám fedezte. Igen szigorúak voltunk a szerkesztésben és a munkatársak megválogatásában, nemigen engedtük be magunkhoz a hivatalosan is elismert egyetemi írókat, az Egyetemi Lapok munkatársait. Ebben az egyetlen számban fedezte fel újból Juhász Gyula, akkor negyedéves bölcsészhallgató, a tíz éve halott Komjáthy Jenőt, ebben a számban jelent meg Budapesten először írása Babits Mihálynak és Kosztolányi Dezsőnek. [...] Kosztolányi Dezsőtől, aki akkor a bécsi egyetem másodéves hallgatója volt, csak levélből ösmertük, a *Bölcsesség* című verset kaptuk, ezzel az utolsó szakasszal: És annyi átka nincs a gaznak, mint mennyi áldásom nekem. Nagy lelkem a jóságba gazdag és győz a törpe lelkeken” Ld. MOHÁCSI 1937. KD később változó álláspontjáról ld. a 106. sz. levelet.

ott tartózkodásomkor: KD utoljára január 6-án volt Budapesten, Bécs felé utaztában, ld. a 78. sz. levelet.

fejezze ki előtte nagyrabecsülemet [!]: KD 1906-ban, amikor Mohácsi Ady mellett foglalt állást, még malíciózusabban nyilatkozott róla, ld. a 114., 116. és 139. sz. leveleket.

90.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

Szabadka, 1905. április 10.

Szabadka 1905. ápr 11. [!]

Igen tisztelt barátom,

nem háborgatom szíves érdeklődésemmel tudván, hogy beteg és gyógyulásra van szüksége. Csak egy dolgot kérek öntől; sietve adja ide Zalainak pontos párisi címét, mert levelet irtam neki. –

Levelét várom. –

Utólag megjegyzem, hogy igen érdekel hogyléte, meg a tervei is! Mi volt az oka annak, hogy Budapesten oly levert és kedvetlen volt, hogy valósággal ön elől szöktem haza? Meddig fog betegeskedni és idegbajoskodni még? És mikor ír, mint régen? –

Én most olvasok sokat és nagy kedvvel írok; főleg prózát. A „Tűz” megindul. Hallott valamit róla; munkatársa?

Üdvözetemet küldöm
Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Folytatásában a 96. sz. levél másolatával.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya. Folytatásában a 96. sz. levél másolatával.

Címzés: Tek. Babits Mihály, bölcsészettanhallg. úrnak, Szegszárd (Magyarország). Fpb.: Szabadka, 1905. április 10.; ép.b.: Szegszárd, 1905. április 11.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/25. (autográf); MTAK Ms 4621/26. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/61. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/18. (másolat 3).

Közölve: Kosztolányiné 1938, 142. p.; BJKL, 84. p.; KDLN, 81. p.; BML1, 153–154. p.

Szövegkritika

2–3 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] barátom, Babits Mihály, nem [Téves olvasat.]

11 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] most sokat és nagy hévvel írok: [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás módosítása a feladási postabélyegző alapján. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

tudván, hogy beteg: BM pontos betegsége nem ismert, talán idegkimerültsége („idegbajoskodása”) lehetett. Ld. még RÓNA 2011, 255–257. p.

adja ide Zalainak pontos párisi címét: Zalai Béla címét egy héttel korábban Juhász Gyulától is kérte KD, ld. a 89. sz. levelet.

levelet irtam neki: a Zalainak írt levél ismeretlen.

Levelét várom: BM következő ismert levele július–augusztusi, bizonytalan datálással, ld. a 98. sz. levelet.

ön elől: KD tehát BM ekkori állapotára vonatkozó ismereteit tapasztalatból szerezte.

A „Tűz” megindul: ld. a 89. sz. levelet.

Hallott valamit róla; munkatársa?: a Bécsben tanuló KD nem tudhatta, hogy BM és Mohácsi ekkor már kapcsolatban álltak; Babitsnak meg is jelent egy Nietzsche-fordítása a *Tűz* első és egyetlen, 1905. április 20-i számának 16. oldalán. Mohácsi így emlékezett vissza Babits Mihállyal való kapcsolatára: „Babits Mihályt jól ismertük a Négyesy-féle stílusgyakorlatokról, ahol fölolvasta egyszer celebráló hangsúlyozásával Edgar Allan Poe *A harangok* című versének fordítását. A Tűznek is fordítást adott: Friedrich Nietzsche *Gaya scienza*jából a *Délen* című verset. Két sorát sokszor idéztük: Lépésben lábra láb – nem élet! Az ember német lesz s nehéz. [...] Emlékszem arra, hogy néhány héttel a Tűz megjelenése után kirándultunk hárman a Zúgligetbe: Babits Mihály és György Oszkár negyedéves bölcsészek velem, elsőéves jogással. Letelepeltünk a zöld réten. Babits, fekete, égőszemű fiatalember, akit akkoriban fanatikusként tartottam, előszedte kérésünkre verseit, egymásután olvasott föl belőlük nyolcat-tízet. Ezek a versek szívenütöttek bennünket, az azidőbeli új magyar irodalomban nem ismertünk hozzájuk hasonlókat. Köztük volt A halál automobilon: Fekete éjszaka, hajnal előtt gépkocsi áll meg a házunk előtt, és A világosság udvara: Ismeritek a bérházak fonákját. Kiadni szerettem volna néhányukat a Tűz második számában, de a Tűz második száma soha meg nem jelent. Ezek az új tartalmú és új muzsikájú versek csak három év múlva láttak napvilágot, a Holnaposok első verskötetében.” Ld. MOHÁCSI 1937. Ld. még RÓNA 2011, 257. p.

91.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
Szabadka, 1905. április 12.

Kedves Józsi,

esedezem sürgősen menj el Kilian Frigyes Váci utcában levő üzletébe s kérdezd meg Jack London könyve The Son of wolf, melyet már két hete megrendeltem, két korona előleg ellenében, megérkezett e s ha nem mikorra várható. Ha megjött igazold magad, vedd át s hozd haza. Ha nem, tudakolj meg mindent. – Szabó B. István haza jön e husvételre? Jó lenne, ha felnéznél az öreghez s megkérnéd vegye már meg valahára (egy antikváriumban) Szinnyei Magyar mondattanát (közép iskolai tankönyv), a Finn nyelvtant (régien, egy levizsgázottól.), [!] s a könyvmatos fonetikát. – Mohácsi Jenő egy lelkesedéstől áradó levelet irt hozzám, olyan formát, hogy „olvastam költőtárs”... s küldött maga is gyönyörű verseket, melyeket majd közre adatok alkalomadtán. Egyébként várlak

Kosztolányi Dezső.

15 Szabadka 1905. ápr 12.
Az üzletben e levéllel igazold magad!

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: ismeretlen helyen. A levél szövegét DZ közölte, kézirata azonban hagyatékában jelenleg nem lelhető fel. A másolat alapján feltehetően fekete tintairás.

Másolat: fekete-fehér fénykép. A felvételen csak a szövegoldal látható, a címzés szövege ismeretlen.

Lelőhely: DZ hagyatéka (másolat).

Közölve: Kosztolányi 1972, 89–90. p.; KDLN, 81–82.

A szövegközlés alapja

KOSZTOLÁNYI 1972, 89–90. p.

Szövegkritika

15 [KDLN] [Hiányos a közlés.]

Magyarázatok

Szövegkritika a másolat alapján.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Kilian Frigyes Váci utcában levő üzletébe: Kilián Frigyes könyvkiadó és könyvkereskedő; nagyapja – id. Kilián György – nyitotta első boltjukat, a kiadót pedig apja, ifj. Kilián György. Üzletük a Váci utca 32. szám alatt volt.

Jack London könyve The Son of wolf: a mű Jack London első novelláskötete volt, 1900-ban jelent meg, a címe valójában *Son of the Wolf*.

Szabó B. István: Szabó Batancs István.

az öreghez: Szabó Batancs István – bár osztálytársa volt Kosztolányinak a gimnáziumban – pár hónappal idősebb volt, 1884-ben született.

Szinnyei Magyar mondattanát: a kért könyvek: Budenz József: *Finn nyelvtan. Hang- és alaktan* Szinnyei József átdolgozásában és a *Fonétika* című egyetemi jegyzet, melyet Szinnyei József *Bevezetés a finn-ugor nyelvészetbe* című előadásából Blánár János jegyzett le és adott ki. Az első két tankönyv az 1880–1890-es évektől nagyon sok kiadásban megjelent, a harmadik házi sokszorosítású jegyzet legkorábbi ismert példánya 1904-es. KD a könyveket a tanári alapvizsgájára készüléshöz kérte, a vizsgáról ld. az *Adattár Életrajzi kronológia* című fejezetét. Február 16-án Juhász Gyulát már megkérte hasonló tankönyvek beszerzésére, ld. a 85. sz. levelet.

Mohácsi Jenő egy lelkesedéstől áradó levelet irt hozzám: nem ismerjük. Az „olvastam költőtárs” idézet Petőfi Sándor *Arany Jánoshoz* című verséből.

**Id. Kosztolányi Ágostonné és Kosztolányi Mária –
Kosztolányi Dezsőnek**
[Szabadka, 1905. május 22.]

Kedves Aranyos Diduskám,

az joisten, tarcson meg egészségbe és erőbe, a te kedves szülőjidenk
öröme vezéreljen, ezéletnek görögös utyajin

csokol a té nagy anyád atavolba

5 Én is hasonlóját kívánok.

Csókol
Mariska

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Herrn Desider Kosztolányi, VIII. Laudon-Gasse. N° 49/a Parterre, Thür
3. Wien. Fpb.: Szabadka, 1905. május 22.; épb.: Wien, 1905. május 23.

Lelőhely: MTAK Ms 4623/2.

Közölve: kiadatlan.

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján.

Levélírók

Kosztolányi Ágostonné Kádár Rozália, KD apai nagyanyja, Kosztolányi Mária,
Kosztolányi húga.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

az joisten, tarcson meg egészségbe és erőbe: névnapi köszöntés a május 23-i
Dezső-napra.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának
[Szabadka, 1905. július 19.]

Kedves Juhász,

nagyon forrón, nagyon boldogan üdvözlöm önt, miután hazaérkez-
tem s magyar szót beszélek és magyar beszédet hallok. Üdvözlöm
önt ügyünknek nemes harcosa! Ujságíró, üdvözlöm önt! Költő, ki
5 a Sz. V. ben vasárnap oly szép verseket közölt, mint még eddig so-
ha, lelkemből köszöntöm! [!] Csak előre: a babérműsorú [!] (és talán
egy Kufstein) vár reánk. De azért csak előre.

Kiváncsi vagyok lelki fejlődésére. Ha jól emlékszem utolsó leve-
lemre nem felelt. Nem firtatom, miért; biztosan volt oka rá. Most
10 azonban írjon; hamar és sokat. Én rögtön válaszlok rá. Szeretnék
önnel érintkezésbe lépni: bensően. A jövő héten feltétlenül átrán-
dulok Szegedre: ihletet szerezni – több vezércikkhez.

Menjen el a Sz. V. be és kérdezze meg «le» elküldött három szo-
nettemet mikor hozza. Ha ír a Virágfakadásba mellékelje címetem
15 is s tudassa itthon vagyok.

Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: EJ kék tintaírása.

Címzés: Juhász Gyulának, Ipar utca 13., Szeged. Fpb.: Szabadka, 1905. július 19.;
épb.: Szeged, 1905. július 19.

Lelőhely: MTAK Ms 4154/37. (autográf); PIM V. 3993/18/9. (másolat).

Közölve: ZOLNAI 1957, 118. p.; BJKL, 85. p.; JGYLI, 41–42. p.; KDLN, 84. p.

Szövegkritika

- 4 [BJKL] [JGYL1] [KDLN] harcosa. [Téves olvasat.]
 5 [ZOLNAI 1957] [BJKL] [KDLN] verset [Téves olvasat.]
 6 [BJKL] köszöntöm önt!. Csak [Szóbetoldás: téves olvasat. Írásjelek: sajtóhiba.] [JGYL1] [KDLN] köszöntöm önt! Csak [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

miután hazaérkeztem: Bécsből. KD fennmaradt levelezése alapján látszik, hogy áprilisban hazautazott Szabadkára, április végétől július közepéig azonban egyetlen általa vagy neki írt levél sem ismert. Ezt az időt ismét Bécsben töltötte, s ezért írta júliusban Juhász Gyulának és Babitsnak is, hogy „miután hazaérkeztem” és „első dolgom”. Ezek a kifejezések befejezett cselekvésre utalnak, levelek nélkül is megállapítható tehát, hogy nem volt április elejétől folyamatos szabadkai tartózkodás. Ld. még a 97. sz. levelet is.

Költő, ki a Sz. V. ben vasárnap oly szép verseket közölt: Juhász Gyulának a *Szeged és Vidéke* 1905. július 16-i számának második oldalán két verse jelent meg: az *Efemerládák* és a *Milói Venus*.

egy Kufstein: Kufstein osztrák város, Tirol tartományban. KD a város híres-hírhedt erődtítményére céloz, amely 1865-ig börtönként funkcionált; itt raboskodott többek között Kazinczy Ferenc és Szentjóni Szabó László költő is. Belia György szerint KD e szóval talán JGY *Gotterhalte* című versére utal, megjelent a *Szeged és Vidéke* 1905. június 29-i számában.

utolsó levelemre nem felelt: talán az április 3-án írt, 89. sz. levélre gondolt, de elképzelhető, hogy nyom nélküli, elkallódott levél vagy levelek is voltak április és június között.

A jövő héten feltétlenül átrándulok Szegedre: KD augusztus 1-jén utazott Szegedre, erről JGY Babitsnak számolt be augusztus 3-án írt levelében: „Kosztolányi üstökös gyanánt robbant be kisdud hajlokomba tegnapelőtt. [...] Elhatároztuk Kosztolányival, hogy én költő vagyok és tudós (pfúj) nem lehetek!” Ld. BML1, 164–165., 478–479. p.

elküldött három szonettet mikor hozza: a három küldött szonettből kettő jelent meg: az *Egyedül* és a *Régi szerelem* (*Szeged és Vidéke*, 1905. július 23., 2. p.); a harmadik verset nem sikerült azonosítani.

94.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának
 [Szabadka, 1905. július 19.]

Zalai Béla: ez ember jut eszembe, miután az önnek írt első levelemet feldobattam; mit csinál e nemes francia magyar, hazaérkezett e honi Debrecenébe, vagy egyáltalán él e s ha igen ismer e meg bennünket és – engemet! Hátatlan [!] voltam vele szemben; elhanyagoltam őt,
 5 mikor talán még rám is lett volna szüksége. Most azonban szeretnék mindent jóvá tenni. Égő szükségét érzem, hogy újra érintkezzek vele. Pesten jártomban tűvé tettem az egész várost: ott nem volt. – Esedezem tehát tudakolja meg pontos címét. Irjon Debrecenbe Oláhnak; ő majd ad felvilágosítást. – Hát Babics? Mért haragszik
 10 rám a nagy költő? – S ön miért némult el utóbb oly vészeshirtelen? Vagy már csak verset ír?

Levelét várom
 Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: EJ kék tintaírása.

Címzés: Juhász Gyulának, Ipar utca 13. Szeged. Távolléte esetén rögtön utána küldendő. Fpb.: Szabadka, 1905. július 19.; épb.: Szeged, 1905. július 20.

Lelőhely: OSZK Fond III/783/8. (autográf); PIM V. 3993/18/10. (másolat).

Közölve: BJKL, 85–86. p.; JGYL1, 42. p.; KDLN, 84. p.

Szövegkritika

- 1 [KDLN] Béla: az ember [Téves olvasat.]
 3 [BJKL] [JGYL1] [KDLN] ismer-e még bennünket [Téves olvasat.]
 8 [KDLN] pontosan [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

az önnek irt első levelemet feldobattam: ld. az ugyanaznap írt 93. sz. levelet.

hazaérkezett e: Párizsból.

elhanyagoltam őt: KD utoljára január elején írt Zalai Bélának, s az ő levelét válasz nélkül hagyta, bár közlésre vonatkozó kérése érdekében Juhász Gyulánál közbenjárt, s párizsi címét is igyekezett megszerezni, ld. a 76., 77. és 78. sz. leveleket.

Pesten jártomban: KD április 12-én még Szabadkáról írt levelet, május 22-én viszont már Bécsbe írtak neki névnapjára, ld. a 91. és 92. sz. leveleket. Utazásának és a fővárosban tartózkodásának ideje nem ismert.

Oláhnak: Oláh Gábornak. Oláh június 26-án megírta Juhász Gyulának, hogy Zalai Béla hazaérkezett, amit az érintett egymondatos üzenettel bizonyított. A fenti levél alapján látszik, hogy KD erről nem tudott. JGY egy nappal később, július 20-án levelet írt Oláh Gábornak, amelyben a saját és KD Zalainak küldött üdvözlését is tolmácsolta, de a címét nem kérdezte meg. Ld. JGYL1, 41., 43., 365., 366–367. p. Ennek ellenére még ugyanaznap megírta Kosztolányinak, hogy kérését teljesítette. Ld. a 95. sz. levelet. JGY (akart vagy véletlen) tartózkodásának oka Oláh Gábor július 25-én neki írt levele végén olvasható: „Zalai Lohengrin Aradon énekel Neumann Elzájának”.

Levelét várom: JGY postafordultával válaszolt, ld. a 96. sz. levelet.

95.

Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőnek

Szeged, 1905. július 20.

Juhász Gyula. Ipar u. 13.

Szeged, 1905. júl. 20.

Kedves Kosztolányi,

köszönöm vigasztaló, emelő sorait, ez erőteljes szalmaszálakat, a
5 melyekbe gyöngé, veszendő lelkem kapaszkodni próbált, de hiába, hiába.

Hallgatásom oka: teljes tökéletes szellemi, erkölcsi, testi-lelki im-
potencia. Ha Péterfy Jenő – a ki si licet magna componere parvis
„szellemrokonom”, – azt írta Riedlnek: „Jobb szeretnék lenni egy
10 pinián toboz, mint Budapesten főreális tanár” úgy én is elmond-
hatom: „Jobb szeretnék semmi lenni, mint valaki.” Dicsvágy nem
bánt, szerelem nem háborgat, élni nem tudok: mi lesz velem?

Néha úgy elfog a „sors láza”, hogy verejték veri ki homlokom és
szemem ijesztő fényben cikkázik.

15 Ilyenkor gúnyosan citálom fejemre Hamlet igéit: „Ó, mily dicső
ész bomla össze itten!”

De azért hordozom az Igát tovább. Tanulok és dolgozom, és ká-
romkodom minden meddő nap miatt. Filozófia, esztetika, költészet,
művészet, történelem, nyelvek, mind sorra kerülnek, mindig napi-
20 renden vannak. Mintha csak érezném, hogy vita brevis.

Mostanában örökké beteg voltam, a főbetegség mellett. A «szenve-
dély» szenvedés fanatikusa lettem, szomorú keresztény. – – – Arany
lírája: ez egyetlen vigasztaló témám. Majd irok róla valamit. Talán.

Nietzsche és a hellenizmus című essaymet közli majd a M. Sz.
25 Talán a jövő héten. Talán. Két hónapig terveztem, egy nap alatt ir-
tam. Lázasan, betegen! Ady Endrét szeretem. Majdnem oly beteg
mint én, de föltétlenül okosabb.

Igaz. Nietzsche, a görögök és az evangelium egy marconán szép alakhoz vezettek. Julián császárhoz. Önmagamat látom a galileustól
 30 legyőzöttben. Az Istenért, megirta-e már? Még majd elirom, a mi ugyan lehetetlen. Ez a görög-római-keresztény közkincs. Ne féljen, én már nem irhatom meg. Én? Haha! Irjon szép és nagy dolgokat. Olvasni még tudok – leveleket.

Der Gekreutzigte [!]

35 Igaz. A mit kért, mind teljesítettem. Zalai stb.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai zárt levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: Kosztolányiné 20,6 × 29,5 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Címzés: Kosztolányi Dezső, Főgymnasium, Szabadka. Fpb.: nincs; épb.: Szabadka, 1905. július 21.

Lelőhely: MTAK Ms 4622/402. (autográf); MTAK Ms 4622/403. (másolat).

Közölve: MAGYAR 1937, 12. p. (részben); BJKL, 86–87. p.; JGYL1, 44. p.

Szövegkritika

- 4 [BJKL] [JGYL1] vigasztaló emelő [Téves olvasat.]
 [MAGYAR 1937] [BJKL] [JGYL1] sorait, az erőteljes [Téves olvasat.]
 7 [MAGYAR 1937] [BJKL] [JGYL1] teljes, tökéletes [Téves olvasat.]
 [MAGYAR 1937] [BJKL] [JGYL1] testi, lelki [Téves olvasat.]
 8 [MAGYAR 1937] parvi [Téves olvasat.]
 9 [BJKL] [JGYL1] szellemrokonom [Téves olvasat.]
 11 [MAGYAR 1937] [BJKL] [JGYL1] Jobb [Téves olvasat.]
 [MAGYAR 1937] [BJKL] [JGYL1] valaki. [Téves olvasat.]
 12 [BJKL] [JGYL1] tudok! [Téves olvasat.]
 13 [BJKL] [JGYL1] „Sors [Téves olvasat.]
 18–19 [BJKL] [JGYL1] költészet, történelem [Téves olvasat.]
 22 [MAGYAR 1937] [JGYL1] lettem. Szomorú [Téves olvasat.] [BJKL] lettem.
 Szomorú [Téves olvasat.]
 25 [MAGYAR 1937] [BJKL] [JGYL1] terveztem. Egy [Téves olvasat.]

28 [BJKL] [JGYL1] Igaz, [Téves olvasat.]

30 [MAGYAR 1937] [BJKL] [JGYL1] istenért [Téves olvasat.]

31–32 [MAGYAR 1937] [BJKL] [JGYL1] féljen. Én [Téves olvasat.]

35 [MAGYAR 1937] [Nem szerepel a közlésben.]

Megjegyzések

A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

köszönöm vigasztaló, emelő sorait: ld. a 94. sz. levelet.

si licet magna componere parvis: ha szabad a nagyokat a kicsinyekkel összehasonlítani (lat.). A torzított idézet Vergilius *Georgicájából* (IV. 176.) származik; ott: „Si parva licet componere magnis”.

„Jobb szeretnék lenni egy pinián toboz, mint Budapesten főreálisk tanár”: a pontatlanul idézett sort Péterfy valójában nem Riedlnek, hanem Goldziher Ignác orientalista, egyetemi tanárnak írta 1899. szeptember 24-én kelt levelében. Az idézet pontosan: „A Pincion emlékezzél meg rólam elkárhozottól, ki szívesebben lennék ott egy pinián fenyőtoboz, mint Budapesten reáliskolai professor”, ld. ZIMÁNDI 1957, 478. p. JGY pár év múlva BM állapotának jellemzésére írta Osvát Ernőnek 1908 szeptemberében: „Fogarason a gimnáziumban rendes tanár. Nagy magyar szomorúságai lehetnek. Ő is jobban szeretné, ha egy pinián toboz lenne, mint nem is Pesten, de Fogarason tanár” Ld. JGYL1, 196. p. Megjegyzendő, hogy a szinte szállóigévé lett, gyakran idézett mondat KD egy későbbi írásában ugyancsak módosult, éppen az Osvát Ernőről szóló emlékező beszédében: „Inkább a gyomláló Gyulai Pállal rokon s szemehatára szélességét, tragikus öngyilkos-sorsát tekintve Péterfy Jenővel, aki »inkább lett volna toboz egy pinián Itáliában, mint középiskolai tanár Budapesten«”. Ld. KOSZTOLÁNYI 1930, 595–607. p. Pinián: ismertebb nevén: pínéa (Pinus pinea): mandulafenyő, a Földközi-tenger partvidékén honos.

úgy elfog a „sors láza”: Belia György szerint ez és a következő mondatok testi-lelki szenvedésre utaló kifejezései Ibsen *Kísértetek* című drámájára, a főhős, Oswald hasonló állapotára asszociálnak.

Hamlet igéit: Ophelia szavai Shakespeare drámájának III. felvonásában, 1. szín, JGY Arany János fordításában idézi (mindössze annyi eltéréssel, hogy Arany-nál „mily” helyett „mely” áll).

vita brevis: az élet rövid (lat.). A Hippokratész nyomán Seneca megfogalmazásában fennmaradt, s később szállóigévé vált mondat teljes alakja: „Ars longa, vita brevis” (magyarul: A művészet örök, az élet rövid).

szomorú keresztény: a Szomorú Keresztény alakja Nietzsche *Zarathustrájának Szolgálaton kívül* című fejezetében található, JGY erre utalt.

Arany lírája: JGY ugyanezen a napon Oláh Gábornak is írt, abban a levélben így szerepel a kijelentés: „Arany lírája: utolsó vigaszom. Imádom Aranyt. És írni fogok róla.” Ld. JGYL1, 43., 366. p.

Majd irok róla valamit: egy rövid esszét írt róla, címe: *Arany János*, megjelent a *Virágfakadás* 1905. szeptember 1-jei számának 267–268. oldalain.

Nietzsche és a hellenizmus: a *Magyar Szemle* 1905. szeptember 17-i számában jelent meg a 307–308. oldalakon.

M. Sz.: *Magyar Szemle*.

Ady Endrét: Ady Endre: költő. JGY először egy 1904 legelején megjelent cikkében írta le a nevét, már ekkor elismerőleg, ld. *Az esztendő irodalma*, megjelent: *Szeged és Vidéke*, 1904. január 3. 8. p. Később, amikor Ady először járt Szegeden – a Dugonics Társaság 1905. február 26-án tartott felolvasóülésén –, nem találkozott. Azonban éppen a Kosztolányinak írott, fenti levél idején küldött levelet és verseket Adynak is (a levelet nem ismerjük), melyre Ady 1905. július 30-án kedvezően válaszolt, s közölte JGY verseit a *Budapesti Napló*-ban, ld. JGYL1, 47–48., 369. p. Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy mind JGY, mind KD – jelenleg ismert – levelezésében ez az első előfordulása Ady nevének. KD sokszor írt Adyról, kettejük kapcsolattörténete jól ismert, legutóbbi feldolgozása és összefoglalása: VERES 2012.

Julián császárhoz: KD tervezett, és Juhász Gyulának részletesen ismertetett drámájáról van szó, ld. a 20. és 72. sz. leveleket.

Der Gekreuzigte [!]: helyesen: *Der Gekreuzigte*: A keresztrefeszített (ném.).

A mit kért, mind teljesíttem: ld. a 95. sz. levelet.

96.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
Szabadka, 1905. [július 27.]

Szabadka 1905.

Kedves, régi barátom,

sok hányattatás után végre hazaérkeztem. Első dolgom természetesen önt háborgatni; |:mert:| egyebet igazán nem tudhattam meg legújabb biográfiájából, minthogy [!] irodalomtörténeti felfedezést tett és leszakvizsgázott.

Nagyon kérem írjon, ha még érdemesnek tart ilyfajta kitüntetésre.

Ha erre azonban nincs kedve, – ezt igazán nagyon kérem! – hala-
10 déktalanul adja fel «L» az önnél levő Leconte de Lisle „Oresteia”-ját. Végtelenül sürgősen lenne rá szükségem.

Nagyrabecsülésem kifejezésével maradok régi barátja

Kosztolányi Dezső

Szabadka. (Városi magyar gimn)

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. A 90. sz. levél másolatának folytatásaként.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya. A 90. sz. levél másolatának folytatásaként.

Címzés: Tek. Babics Mihály, tanár úrnak, László utca, Szegszárd. Távolléte estén utána küldendő!! Fpb.: Szabadka, 1905. július 27.; ép.: Szekszárd, 1905. július 28.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/27. (autográf); OSZK Fond III/2284/61. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/18. (másolat 2).

Közölve: BJKL, 88. p.; KDLN, 85. p.; BML1, 157–158. p.

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a feladási postabélyegző alapján. A másolatokról bővebben ld. a kísértő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

sok hányattatás után végre hazaérkeztem: Bécsből, a hányattatások ismeretlenek. Zsoldos Sándor szerint KD áprilisban, a húsvéti szünet befejeztével utazott vissza Bécsbe. Ez lehetséges, bár 1905-ben húsvét hétfő 23-ra esett, így a szünet igen-csak hosszúra nyúlhatott.

Első dolgom: ld. még a 93. sz. levelet is.

legújabb biográfiájából: nem sikerült azonosítani.

irodalomtörténeti felfedezést tett: feltehetően az Arany-életrajz újszerű megközelítésére célzott, amelyről BM február 17-én írt Kosztolányinak, ld. a 86. sz. levelet.

leszakvizsgázott: BM 1905. május 26-án magyarból, latinból és görögből tette le a szakvizsgát, ld. RÓNA 2011, 258–259. p. A fennmaradt levelekben erről nincs hír, KD talán Budapesten értesült erről, de az egyetemi kötelezettségek ismeretében magától is tudhatta.

Nagyon kérem írjon: BM postafordultával válaszolt, ld. a 98. sz. levelet.

haladéktalanul adja fel «L»az önnél levő Leconte de Lisle „Oresteia”-ját: ld. a 34. sz. levelet. BM már 1904. október 31. előtt is kérte Kosztolányit, hogy küldje el neki a könyvet, amit ő akkor még nem teljesíthetett, ld. az 53. sz. levelet, de november 21-én feladta Babits Mihálynak a küldeményt. KD talán a dráma lefordításának ügyében kérte vissza haladéktalanul tőle, amit a 98. sz. levél mellékleteként meg is kapott.

(Városi magyar gimn): KD édesapja ekkor a gimnázium igazgatója volt, a család a hatszobás igazgatói lakásban élt. Ld. még a 70. sz. levél életrajzát is.

97.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

Szabadka, 1905. július 29.

Szabadka 1905. jul. 29

Kedves régi barátom,

megbocsásson, hogy megint teljes terjedelmemben köszöntök be Önhöz! De hát az ön szíves levele mindennek az oka. Megjegyzem, hogy azon szenvedélyes kifakadások után, melyet Ön ellen hangoztattam, nem reméltem percig sem, hogy látom még a maga jólismert, kedves betűit. Akkoriban, mikor utoljára láttam rém fájt a közönye, a jajgatása s dühösen toporzékolva mentem haza és elszontyorodva szálltam fel a vonatra. Ez nem Nietzsche-hiv – szóltam magamban és irtam másoknak – hanem Nietzsche-fordító, -megforgató és – kiforgató. Ezen datum óta megszakítottam minden budapesti barátommal való levelezést.

Aztán hányódtam, koptam, szintelenedtem Bécsben. Hitvány emberek között züllöttem, a hol kinevették azokat a tulajdonságaimat, melyekért önök becsülnek és szeretnek. De megtanultam a német józanságot és gondolkozást. A múzsám a multakon kérődzött, de azért elég sokat irtam. Ezen kívül magyar lettem, keverves, [!] javíthatatlan, butául naiv magyar, – minden «Mohácsy» Mohácsi Jenők és Ady Endrék ellenére.

Ez a lelki Odyssea. Ez szülte meg bennem azt a tengeri betegség-szerű undort, mellyel minden irodalmi alkotást fogadok. <Csak> |:De azért csak:| olvasok és irok, pusztá megszokásból. Mosolygok a hóbölyödött modern poetákon, a Budapesti Napló két krajcáros Baudelaire-ein s ovatosan olvasgatom Kantot, kiben nagy gyönyörűségem telik.

Ha a mai irodalmunkon végigtekintek igazán furcsa érzés ragad meg: mi lesz belőlem? És önből? E két emberben, kit egyformán

szeretek, helyeztem minden reményem. Nagyon fáj, mikor ezen reménynek korai végét sejtettem meg multkorjában. Ma azonban azt hiszem, hogy nem volt igazam.

Tanár úr, alázatosan kérem küldjön nekem verset. Kérem ezt magától azzal a hunyász szeretettel, mellyel mindenkoron helyet foglaltam barátaik körében. Érthetetlen bizalommal viseltettem mindég ön iránt; ma is talán inkább, mint egykor. Vegye ezt figyelembe, tanár úr. Ha nem is bolondozik velünk többet az egyetem tantermeiben a dicsőség – távol és – magasugrási versenyein, mint eddig, ne felejtse el bohó társát, kivel egykor a lírai versformák úszógatyáiban oly vigan bukfencezett. Ön, barátom már komolyan megy a célja felé. Ön már elhagyott bennünket. S ez az a mi rám oly mély szentimentalizmust lehell, [!] melyet csak az egyetem kongó folyosóin éreztem, mikor Bécsből érkezvén most a nyári hőségben a multnak áldoztam benne. Zalaira s önre gondoltam s úgy éreztem végleg bevonult az aulába az ősz.

Vigasztaljon meg hát a kezeirásával, ha inyére van az írás, de verset feltétlenül küldjön. A maga dolgait mindég nagyon szerettem. Kivánságára holnap póstára adok verses és prózai dolgozataimból annyit, a mennyit össze birok szedni a redakcióban. A „Heti level”eket meglehetősen ambícióval rogom össze: irodalmi, társadalmi problémákat beszélek meg <benne> |:bennök:| a magam <módjára> |:módján.:| Olvasson el néhányat <belőle> |:belőlők:| s írja meg róluk is a véleményét. A „Tüz”et – Mohácsi és Juhász szerint – újra megindíthatjuk; remélhetőleg nem oly eredménnyel, mint most.

Újra köszönöm «l» a levelét; újra ismételem a kérésemet. Kérem ne felejtse el sem azt, sem engemet, szürkülő, kiábrándulatlan és elpusztíthatatlan barátját.

Üdvözölöm
Kosztolányi Dezső.

U. i. Hallott valamit Zalairól??? Hazajött; vagy végleg elszorította tőlünk a kerítő Paris?

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás. 10,5 × 34,0 cm nagyságú kutyanyelven, 1 fólió, 2 beírt oldal.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 2 fólió, 2 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Egy részlete ceruzairású zárójelben.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya, egy helyen ceruzairású jelzéssel.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/28. (autográf); MTAK Ms 4621/29. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/62. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/19. (másolat 3).

Közölve: BJKL, 89–91. p.; KDLN, 85–86. p.; BML1, 159–161. p.

Szövegkritika

15 [BJKL] [KDLN] melyekért annyira becsülnek [Téves olvasat.]

26 [BJKL] [KDLN] Ha mai [Téves olvasat.]

27 [BJKL] emberbe kit [Téves olvasat.] [KDLN] emberbe, kit [Téves olvasat.]

33–34 [BJKL] [KDLN] viseltettem mindig Önnel: ma [Téves olvasat.]

34 [BJKL] [KDLN] Vegye figyelembe, [Téves olvasat.]

47 [BJKL] [KDLN] össze tudok szedni [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A Másolat 2 zárójelben lévő szövegrészlete: [13–16 hányódtam → gondolkozást.]. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

az ön szíves levele: ld. az előző, 97. sz. levelet.

szenvedélyes kifakadások: KD Babits Mihállyal kapcsolatos véleményeinek oka nem ismert.

utoljára láttam: amikor KD április elején hazautazott Szabadkára, s Babits Mihállyal Budapesten találkozott, az ő állapota miatt szökött haza, legalábbis Babitsnak ezt írta, ld. a 90. sz. levelet. Mivel azonban május 22-én már ismét Bécsbe írtak neki, lehet, hogy fővárosi találkozásuk erre az utazásra esett, amelynek pontos dátuma szintén nem ismert, ld. a 92. sz. levelet.

írtam másoknak: 1905. április közepe és július közepe idejéből Kosztolányinak harmadik személynek szóló, Babitsot is érintő levele nem maradt fenn, hacsak arra nem gondolt, amelyben Juhász Gyulától kérdezte, hogy BM miért haragszik rá, ld. a 94. sz. levelet. E kérdés azonban elkallódott leveleket sejtet.

megszakítottam minden budapesti barátommal való levelezést: nem lehet pontosan tudni, hogy KD kiket sorolt budapesti barátai közé. Brenner Józsefnek írt, ld.

a 91. sz. levelet, s április–júliusi leveleinek szövegéből elveszettekre lehet következtetni. Mindenesetre BM közönye és jajgatása miatt megszakítani a kapcsolatot (ebben vétlen) budapesti társaival nem megszokott reakció.

elég sokat irtam: ezt mutatják nyomtatásban megjelent munkái is.

magyar lettem: ld. erről például a 61. sz. levelet. Érdemes figyelni arra, hogy ebben a levélben a vezércikkek, Heltai Jenő, JGY és Boromissza Jenő hiányoztak neki magyarsága megerősítésére, vagyis számára pozitív alkotókat nevezett meg. A fenti sorokban viszont a Mohácsi Jenők és Ady Endrék ellenére – azaz ők negatív töltetet kaptak – ragaszkodott magyarságához. Mindez arra utal, hogy gyorsan változó hangulatai, elkötelezettségei és meggyőződése ellenére is esztétikai mértéke volt, az etikaitól távol tartotta magát, egyéb értékrend pedig még csírájában sem fedezhető fel nála. Későbbi leveleiben és az ominózus Ady-revizióban is tetten érhető ez a meglévő jelenségeket érthető önértéktől a valóságosnál nagyobb koncepcióba rántó szemlélet. Ld. még a 114. sz. levelet is, valamint VERES 2012.

Mosolygok a hőbolyódott modern poétákon: egy évvel később KD maga is a *Budapesti Napló* munkatársa lett, ld. a 135. sz. levelet.

Tanár úr, alázatosan kérem küldjön nekem verset: BM válaszlevelében közvetve teljesíti KD kérését: írja, hogy Juhász Gyulának küldi az új verseket, hogy az majd utóbb továbbítja őket Kosztolányinak, ld. a 102. sz. levelet.

Vigasztaljon meg hát a kezeirásával: mivel BM nem válaszolt azonnal, KD még egy emlékeztető-sürgető levelet írt, ezt követően érkezett meg BM levele, ld. a 101. és 102. sz. leveleket.

Kivánságára: ld. a 97. sz. levelet. Leginkább a *Bácskai Hírlap*, s talán a *Szeged és Vidéke* közleményeiről lehetett szó.

A „Heti level”eket meglehetősen ambícióval rovom össze: KD – aki 1904 októberében lett a lap munkatársa – a *Bácskai Hírlap*ban 1905. január 1-jétől publikálta heti rendszerességgel, a vasárnapi számokban *Heti leveleit*. Később a megjelenés ritkult. A rovat írásai önálló cím és névalírással jelentek meg, a legváltozatosabb témákban: a tekintélyről, a katonatemetésekről, az ízléstelenségekről, Kossuth Lajos szobráról, stb.

A „Tüz”et – Mohácsi és JGY szerint – újra megindíthatjuk: az újraindítás csak terv maradt.

98.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek
Szekszárd, 1905. [július vége–]augusztus

Szekszárd 905. aug.

Kedves Barátom!

Köszönöm meg nem szolgált érdeklődését és küldöm a könyvet. Címét nem birtam kellőleg elolvasni – de remélem, azért megkapja
5 e küldeményt. Minthogy azonban nyugtalan vagyok, kérem, egy «levelezzőlappal» levelezőlappal értesítsen, ha nem röstelli: hogy megkapta-e?

Az én biográfiámban nincsen nevezetes: olvasok sok szépirodalmat és törekedek, obiectiven, [!] költeni. Tárgyakat, mint más,
10 a bibliából s majd Boccaccióból «veszek» csenek. De az ön biográfiája gyanus – mely sok hányattatásokon ment ismét keresztül? De ilyenféle bizalmat talán nincs már jogom öntől kérni – s felve fordulok Önhöz még oly kéréssel is, hogy újabb versei közzül, annyit amennyit mindenki elé adna, amenyit mindenki elé ad, anyit,
15 amenyit ujságokban közzétesz (ujságokban, melyeket én itt nem olvasok): küldjön el nekem, az én költségemre, s ne legyen fukar velük ép velem szemben, mint azelőtt mindig. Én most technikát tanulok, szükségem van új magyar versekre; már rég akarok e kéréssel Ön elé járulni, de mondom, gyáva voltam. Szánja meg egy vajudó, vágyó, s semmi tökéleteset alkotni nem bíró poéta vergődéseit és teljesítse könyörgésemet. Változatlan bár rossz lelkiismeretű tisztelője

s barátja
Babits Mihály

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 10,4 × 17,1 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Fond III/96/10.

Közölve: BJKL, 88–89. p.; BML1, 158–159. p.

Szövegkritika

13–15 [BJKL] versei közül, annyit amennyit újságokban közlétesz [Téves olvasat.]

21 [BJKL] könyörgéseimet. [Téves olvasat.]

23 [BML1] Babits [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás pontosítása a tartalom alapján lehetséges. Belia György szintén ezen az alapon 1905. július 27. utáni datálást ad (BJKL), Zsoldos Sándor datálása: 1905. július 28? Mindkettő elfogadható, ennél pontosabban nem lehet megadni, a levelek sorrendje alátámasztja az időmeghatározást, itt a szerzői dátum szerint szerepel.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Köszönöm meg nem szolgált érdeklődését és küldöm a könyvet: ld. a 97. sz. levelet. **levelezőlappal értesítsen:** KD postafordulával válaszolt, ld. a 100. sz. levelet.

Tárgyakat, mint más, a bibliából s majd Boccaccióból «veszek» csenek: Babits Mihálynak ekkor írt s a Bibliából csent tárgyú verse a *Példabeszéd*, melyről 1906 nyarán így vall, éppen egy Kosztolányinak írott levelében: „félíg meddig a bibliából loptam”, ld. a 122. sz. levelet, és boccacciói mintát használt később például a *Mese a Decameronból* című novellájában, megjelent: *Nyugat*, 1910. november 1., 1535–1540. p. Ld. még BUDA 2007, 167–244. p.

újabb versei közül: KD másnapi válasza, ld. a 100. sz. levelet.

99.

Kosztolányi Dezső – Téglás Bélának

Szabadka, 1905. augusztus 8.

Szabadka 1905. aug. 8

Kedves barátom,

– mindenekelőtt engedje meg, hogy így szólítsam önt francia mes-
terem és jó szívű oktatóm! A külföldi hosszas bolyongásból csak-
5 ugyan hazatértem; de mindennél jobban esett nekem az, hogy azok
a kedves és értékes budapesti ismerősök, kikhez azidétt annyira
vonzódtam, nem felejtettek el teljesen. Ön sem. Engedje meg hogy
innen baráti jobbjomat nyújtsam Ön felé.

Külföldi tartózkodásom mostoha napjaiban igen sokszor gondol-
10 tam Önre. Hányszor ültem le, hogy levelet írok s hányszor keltem fel
mérgezen «lebedva» lebedva a tollamat. Mert nekem is ugyanazok a
kétségeim voltak, mint önnek; hátha elfelejtett. A lustaságnak meg
elég egy ilyfajta kétség s rögtön positivummá válik.

Beszéde, megjegyzései, gondolatai, arca azonban mindég híven
15 kísért ezen a tanulmánydús, de örömtelen, rémes-rideg éven.

Ezért mertem önt a levelem elején barátomnak szólítani.

Ez év elején Budapestre megyek, minthogy – még nem alap-
vizsgáztam le. Akkor majd sokat beszélék önnek új gondolataimról
és terveimről. Előre is repes a szívem annak a gondolatától mily po-
20 gány örömmel merülök el a magyar ifjuság derék és sokat érő gár-
dájába. Ne mosolyogjon, kedves barátom, immár tapasztalt ember
vagyok e tekintetben!

Boromissza címét – sajna – nem adhatom; olyan távol estem
önöktől, azt sem tudom élnék-e. A kért könyvekre is most van

- 25 legégetőbb szükségem. Ha kellenek azonban rögtön írjon és mennek, ha a vizsgálatomba is kerül.

Irjon őszintén, hamar; rendelkezék velem.

Tisztelője
Kosztolányi Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 12,2 × 17,7 cm nagyságú levélpapír; 1 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: magángyűjteményben.

Közölve: AA 2007, 93. p. (A levél mindkét oldalának kéziratmásolata.)

A szövegközlés alapja

AA 2007, 93. p. (A szövegközlés alapja a kézitról készült fénykép, melyet a magángyűjtő rendelkezésünkre bocsátott.)

Címzett

Téglás Béla: Bölcsészkart végzett és tanári képesítést, majd jogi doktori címet szerzett a budapesti egyetemen, ahol Eötvös-kollégista is volt. Az egyetem után egy ideig középiskolában tanított, majd pénzügyi fogalmazó volt. A pesti irodalmi élet különleges és extrém alakja. KD nem sokkal e levél megírása előtt ismerte meg – erről feljegyzéseiben ír, melyeket először Lengyel András közölt –, Horvát Henrik hozta fel egy délután albérletükbe. „Életem egyik legnagyobb élménye, hogy megismerkedtem vele. [...] Ez az ember maga a démoni korlátlanág. Kiszámíthatatlan és beszámíthatatlan.” Ld. Kosztolányi 2011a, 68. p. Józan Ildikó észrevétele ennek az utolsó mondatnak az egyezése a BM által Kosztolányinak írt angol nyelvű levél egyetlen magyar kifejezésével, ld. a 22. sz. levelet. Téglás nagy műveltséggel rendelkezett, kiválóan beszélt és írt franciául. BM, KD és Tóth Árpád számos versét ő fordította franciára, és küldte el rangos folyóiratokba. Ismerősei és barátai „Márki”-nak szólították, ami a legendák szerint egy bordélyházban ragadt rá, melynek törzsvendége volt, úgy, ahogy Hunyady Sándor – ki jó barátja volt – híres novellájának, a *Vöröslámpás háznak* a főszereplője. KD egyik Esti Kornél történetében is felbukkan személye ezen a néven – az 1909. szeptember 10. című elbeszélésben, mely az *Esti Kornél* című kötet ötödik fejezete lett –, és egy tárcában – *Magyar csevegők* – is megörökítette alakját, ld. Kosztolányi 1910. Nagyon jó családból származott, apja régészprofesszor, akadémikus; testvérei jogászok, újságírók, tanárok voltak. Ő maga írt novellákat és cikkeket, kritikákat számos lapba, például *Figyelő*, *Nyugat*, *Erdélyi Múzeum*, *Revue de Hongrie*. Ld. még Vajda 1981, 15. p., valamint Szinnyei József életrajzgyűjteménye 13. kötetének 1367–1368. hasábjait.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Külföldi tartózkodásom mostoha napjaiban: KD 1904 októberétől a bécsi egyetemen tanult. Sokat nélkülözött, amiről szinte mindegyik onnan írt levelében említést tesz.

még nem alapvizsgáztam le: KD a tanári alapvizsgára készül ebben az időszakban, a vizsgáról ld. az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét.

Boromissza: Boromissa Jenő.

A kért könyvekre is most van legégetőbb szükségem: a tanári alapvizsgálatra készüléshöz szükséges könyvek, ld. 84. és 91. sz. levél. Téglás Béla a tanári vizsgákat már 1899-ben letette, de ezek a könyvek a középiskolai tanári munkához is kellett. Téglás ebben az időben helyezkedett el tanárként.

100.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
[Szabadka, 1905. augusztus 8.]

Kedves barátom,

kérésére, több mint 5 napja elküldöttem a kért újságokat, miután már megírtam a válaszlevelet, melyben sok kérdést [:is:] intéztem önhöz – s ön mindezek ellenére még most sem válaszolt. Nyugtasson meg legalább, ha nem akar írni, mert így azt kell hinnem mindkét küldeményem elveszett. – Olvastam Juhászhoz írt sorait; szegény, vajúdó, nemes barátom kezét nyújthatok Önnek, mert – ha másban nem is – egyenlő vagyok önnel a tétlen szemlélődésben és a nem-alkotásban. A kánikula végleg elvette minden alkotó képességemet! – Olvasni azonban, mint ön, szeretek: kérem sürgősen küldje el Browningot, kitől újabban én is olvastam egyet más. – Zalai lakcímét el ne felejtse megírni. Fontos, nagyon fontos közlenivalóm van vele.

Várom levelét.

15

Kosztolányi Dezső.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 2 fólió, 2 beírt oldal, ebből ez a levél az első fólió elején olvasható. Folytatásaként a 109. sz. levél másolata olvasható.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya, ceruzairású jelöléssel. Folytatásaként a 109. sz. levél másolata olvasható.

Címzés: Tek. Babics Mihály tanár úrnak, László utca, Szegszárd. Fpb.: Szabadka, 1905. augusztus 8.; ép.b.: Szekszárd, 1905. augusztus 9.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/30. (autográf); MTAK Ms 4621/31. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/63–64. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/20–21. (másolat 3).

Közölve: BJKL, 95. p.; KDLN, 87–88. p.; BML1, 165–166. p.

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A Másolat 3 teljes egészében át van húzva. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

kérésére, több mint 5 napja elküldöttem: ld. a 97. és 98. sz. leveleket. KD utóbbiban közölt jelzése alapján július 30-án adta föl a lapokat. BM válaszából az derül ki, hogy kéziratokat is küldött, ld. a 102. sz. levelet.

miután már megírtam a válaszlevelet: július 29-én, ld. a 98. sz. levelet.

Olvastam Juhászhoz írt sorait: ld. BM Juhász Gyulának 1905. augusztus 3. előtt írt levelét, JGYL1, 48–50., 369–370. p. és BML1, 161–164., 478–479. p. Belia György és Zsoldos Sándor szövegkiadásuk jegyzetében egyaránt Babits Mihálynak ezt a „tanulmányos” levelét valószínűsítették a fenti levél előzményeként; a levél alapján BM a *Lichthof*, végleges címén: *A világosság udvara*, valamint az életében nem közölt *Példabeszéd* című verseket küldte.

A kánikula végleg elvette minden alkotó képességemet: KD a *Bácskai Hírlap* következő vasárnapi, 1905. augusztus 13-án megjelent számában valóban nem publikált semmit, s kihagyta a *Heti levelet* is.

kérem sürgősen küldje el Browningot: Robert Browning: angol költő. Levelezésükben itt olvasható először a neve, talán utolsó budapesti személyes találkozásuk alkalmával beszéltek róla.

kitől újabban én is olvastam egyet más: nem sikerült azonosítani, mely művekre gondolt.

Zalai lakcímét: ld. a 98. sz. levelet. BM ezekben a hónapokban nem levelezett Zalai Bélával, de válaszlevelében elküldte debreceni címét, ld. a 102. sz. levelet.

Fontos, nagyon fontos közlenivalóm van vele: KD levelét nem ismerjük, így nem tudjuk, mi lehetett az.

Várom levelét: ld. a 102. sz. levelet.

101.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának
Szabadka, 1905. augusztus 9.

Itt küldöm a könyveket; igen kérem irjon. A Nietzsche könyvre szept. közepe előtt nincs szükségem, a Leconte de Lisle-t azonban szeretném két héten belül megkapni.

Hallotta, hogy Mohácsiék egy Komjáthy társaságot akarnak alapítani? Mit szól hozzá?

Mi hir Zalairól?

Mohácsi ma irt nekem egy végtelenül különös levelet, melyből azt következtetem, hogy megőrült.

Levelét várja
Kosztolányi Dezső.

Szabadka aug. 9. 1905.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 10,5×17,2 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat: EJ kék tintaírása, 10,3×16,1 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Lelelőhely: OSZK Fond III/783/9. (autográf); PIM V. 3993/18/11. (másolat).

Közlőve: KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 142–143. p.; BJKL, 97–98. p.; JGYL1, 63. p.; KDLN, 88. p.

Szövegkritika

8 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] következtettem, [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Itt küldöm a könyveket: Henri Lichtenberger könyve, valamint *Az Erynnisek*, korábban mindkettőt BM is olvasta, levélváltásaikból követhető az útja.

igen kérem irjon: ld. a 103. sz. levelet.

Hallotta, hogy Mohácsiék egy Komjáthy társaságot akarnak alapítani?: „A Tűz-ből lett a Komjáthy Jenő-Társaság, tíz taggal. Ebbe meghívtuk Oláh Gábort is, aki köztünk legidősebb volt és szabályaink értelmében még csak hat évig lehetett volna társunk. Legfőbb törvényünk tudniillik az volt, hogy harmincéves korában mindenki köteles volt otthagyni a társaságot. Működésünk egyébként csak annyiból állt, hogy megjelent cégérünk alatt egyik társunk elbeszélő kötete.” Ld. MOHÁCSI 1937. Ld. még KUNSZERY 1967; RÓNA 2011, 267–268. p.

Zalairól: ld. a 102. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét.

Mohácsi ma irt nekem egy végtelenül különös levelet: a levél elkallódott, ld. még Belia György összefoglalását: JGYL1, 372. p.

102.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek
[Szekszárd, 1905. augusztus 9. vagy 9. után]

Kedves Barátom!

Bocsásson meg, ha, tudtommal most először, nem teljesítem azonnal egy kérését: Browningot egyelőre nem küldhetem el, mert fordítom. Azonban tán nem oly nagyon érdemes e könyvet küldözni: hisz néhány krajcárért megkaphatja (a Penny Poets-ben) – s e válla-

10 Zalai címe: Debrecen piac-ucca. banképület, földszint. 2. – Pesten találkoztam vele, szakállasan (t. i. ő volt szakállasan, én már akkor nem) és két frankos sportsapkában. Önre bizonyos gravámeneket emlegetett, melyekre azonban nem tisztán emlékszem. –

Ad versem! [?] Megkaptam kedves és dús küldeményét; egy napig turkáltam benne, mint disznó a gyöngyben. Ah bizony, disznó-módra végzem én már a műélvezetet: egész durva kéjjé lett nekem. – A Heti Levelek végtelenül megleptek és tetszetek: alig van egy is mely ne valamely saját gondolatomat mondta volna el – népszerű formában; kivált a költészetre s hazára vonatkozó töredékek teljesen bele illenek az én rendszerembe (amely ugyan csöppet sem filozófiai, hanem csak olyan műképzelgés) [!] De minden „gondolat”nál többet ér a nagy, «ked» tiszteletes melegség, amely minden sorain végigömlik.

Novellái közzül is az egyik, a sakkos, nagyon szép. – A versek közt az Árkádok alatt Önnek kétségkívül egyik legszebb «verse» költeménye, sőt azt hiszem tisztán mesterségi szempontból tekintve is, az új magyar irodalom egyik remeke: képzelet, |(Vörösmarti?):| nyelv, hév, minden egyenlő magasan és nagyon magasan – nincs

igém ehhez az iskolás frázishoz. Ne ütközzék meg rajta, hogy most ilyen gyalázatosan kritizálom, mondom mesterségi szempontból itélek és a költészet mesterségi részével foglalkozom.

A többi versek is mind méltók: legalább én bármelyiket olvasva látom nagyhomlokú fejének s ama byroni fürtnek ismert hátravetését, és Önt, egészen. Nem ismerek «költ» eleven magyar költőt, aki egyénibb volna, aki verseivel «[...]» válhatatlanabb pszichofizikai

30 De lehetnek e versek között, melyek idegennek dagályosnak, |sőt;| sablonosoknak tűnhetnek; azt hiszem, valamennyit csak Önt személyesen ismerve lehet igazán megérteni.

40 Azt hiszem, így lehetett hajdan Byronnal is; mert az ő kisebb költeményeinek s lyrai beszélyeinek szépségeibe ma csak olyan rokon lélek tud behatni, mint Ön, vagy olyan tág érzőképeség mint Arany János; én alighanem csak nagyon részlegesen élvezem. –

Néhány nap óta egészen Old Englandban élek: a Shakspere történeti drámáit olvasom: borzadok Richardtól, bámulom Henrik herceget, nevetek Falstaffnak. Óh a kedves Prince Harry! óh az alá-

45 való Sir John!
Mondja, tudta valaki az emberek közönségességeit oly enni-valóan rajzolni, mint ez a Shakspere?

50 De azért sem tartom őt a világ legnagyobb költőjének, mint nálunk, hivatalosan. –

Azonban, sajnos, vissza kell térnem a tudományhoz. Vár az Amer. Journ. of Psych. és a Magy. fil. Társ. –

55 U. I. Küldök Juhásznak, kinek már rég ígérem, 2 mondd két verset, összes újabb termelésem; azon meghagyással, hogy küldje Ön-höz tovább, remélem megírja véleményét róluk.

Babics M

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 10,6 × 17,2 cm nagyságú levélpapíron, 2 fólió, 4 beírt oldal. Az első fólió rektóján TS tintaceruzás datálása.

Lelőhely: OSZK Fond III/96/11.

Közölve: BJKL, 96–97. p.; BML1, 166–168. p.

Szövegkritika

14 [BJKL] Ad vocem! Megkaptam [Téves olvasat.]

26 [BJKL] mesterségbeli [Téves olvasat.]

33 [BJKL] fűrtjeinek [Téves olvasat.]

37 [BML1] lehetne [Téves olvasat.]

46 [BML1] Prince Henry óh [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Belia György és Zsoldos Sándor egyaránt a tartalom alapján datáltak. Mivel KD mindkét előző levelében kérdezte Zalai Béla címét, amit BM itt írt meg, e tény szabja meg a levelek sorrendjét s pontosítja a dátumozást.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Browningot egyelőre nem küldhetem el, mert fordítom: ld. RÓNA 2011, 260. p.

a Penny Poetsben: a BM által említett kiadás címe: *Poems by Robert Browning*, megjelent 1895-ben, Londonban, a Review of Reviews Office kiadásában, a Masterpiece Library Penny Poets sorozat 52. tagjaként. Tíz évvel később talán már a változatlan utánnomásokat árusították. Ő azonban nem ezt olvasta, hanem egy korábbi, kétkötetes összezt, ld. GÁL 1942, 83. p.

a teljes Pippa passes: fordítása Babits Mihályt érdekelte, JGY emlékezése szerint Szegeden is foglalkozott vele, ld. RÓNA 2011, 333. p.

a Radótól fordított Hervé Riel: Radó Antal műfordítás-gyűjteményében ez az egy vers szerepel Browningtól, ld. RADÓ 1891.

A szabálytalan drámát: Pippa passes, csak formailag dráma.

Zalai címe: mivel BM a fővárosban személyesen találkozott Zalai Bélával, a tőle hallott címet autentikusnak kell tekinteni. Az érdekesség csupán az, hogy Zalai ugyanekkor Juhász Gyulának azt írta Szegedre, hogy a Burgundia utcában lakik, ld. JGYL1, 64. p. Mivel ez utóbbi a Csapó utcába torkollik, nem lehet szó arról, hogy esetleg egy saroképületben lakott volna, amelynek egyik frontja a Piac, a másik pedig a Burgundia utcára nyílt. Viszont a Juhász Gyulának írt levél dátuma nem a levélírótól, hanem a sajtó alá rendezőtől, Belia Györgytől származik, s mivel augusztus közepén Kosztolányinak írt levelében – ld. a 103. sz. levelet – Zalai címéről nem ejtett szót, noha KD tőle is kérdezte a címet – ld. a 101. sz. levelet –, elképzelhető, hogy a datálás alátámasztása hibás, amiből az következhet, hogy a Burgundia utcai cím később volt. De az is lehetséges, hogy Zalai Béla konspirált a címekekkel, amire szintén van példa a levelezésükben. Egy

biztosan 1905. október 10-re datálható levélben ugyanis azt írta Babitsnak, hogy a neki kölcsönzött könyvet „juttassa vissza Debreczenbe Tóth Árpádnénak, Piac u. Banképület 2.”, ld. BML1, 175. p.

gravámeneket: panaszokat, sérelmeket (latin–magyar).

Ad versem!: latin–magyar kifejezés: a versemhez, ami a versemet illeti.

Megkaptam kedves és dús küldeményét: ld. a 97., 98. és 100. sz. leveleket.

disznó a gyöngyben: újszövevségi eredetű példa, ld. Mt 7,6.

A Heti Levelek végtelenül megleptek és tetszetek: KD rovata a *Bácskai Hírlapban*, nem lehet tudni, hogy melyeket kapta meg.

Novellái közzül is az egyik, a sakkos: címe: *Sakk-matt*, alcíme: *Egy házitanító naplója*. Megjelent az *Élet* 1909. február 7. számának 200. oldalán. BM életét végigkísérte a sakk iránti érdeklődés, maga is szeretett játszani.

A versek közt az Árkádok alatt: *Az árkádok alatt* címmel jelent meg a *Bácskai Hírlap* 1905. július 23-i számának első oldalán.

A többi versek is mind méltók: nem derül ki a továbbiakból, milyen verseket kapott még.

Old Englandban élek: BM szeptember 1-jén Juhásznak szintén arról írt, hogy angol szerzőkkel foglalkozik, Shakespeare helyett azonban a romantikusokat és Walt Whitmant nevezte meg, ld. BML1, 168–169., 481–482. p.

Vár az Amer. Journ. of Psych. és a Magy. fil. Társ.: ld. a 86. sz. levelet.

Küldök Juhásznak: ld. a 102. sz. levelet. Mivel BM augusztus 3. előtt levelében ténylegesen elküldött Juhásznak két verset, ebben az augusztus 8. és 16. közötti levélben pedig jövő időt használt, nyilvánvalóan két küldeményről volt szó. Ez utóbbi két vers nem ismert.

azon meghagyással, hogy küldje Önhöz tovább: az is lehetséges, hogy BM első versküldeményét JGY nem továbbította Kosztolányinak, csak egy korábbi levelet küldte el, ami azonban nála elkallódott, s ezért volt szükség arra, hogy BM ismét küldjön verseket, ugyancsak JGY közbejöttével.

remélem megírja véleményét róluk: KD csak sokára válaszolt Babitsnak, de levele elkallódott, ld. a 107. sz. levelet.

103.

Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőnek
[Szeged, 1905. augusztus 9–16. között]

Kedves Kosztolányi.

Köszönöm a könyveket. Maga derék ember. A genialitáson kívül még jóság is megfér a maga előtttem végtelenül kedves egyéniségében.

5 Ne féltsen engem a nemes és álmodó Ady Endrétől, a magyar Verlainetől.

Én, sajnos, odáig soha sem fogok eljutni. Sokkal több nyárspolgári elem van bennem és sokkal kevesebb poézis. Én bennem mindig lesz valami az iskolamesterből, a ki gyönyörű szőke lányok társaságában (köztük Ő is, a ki újabb lírai föllendülésem muzsája és oka) egyszerre csak huhogni kezd előttük ismeretlen teorémákról.

Kosztolányi, Kosztolányi, ne hagyjon el engemet!

„Te voltál nekem egy élten át az Élet,
Ha mégysz, jobb részem távozik tevéled!”

15 Ugy-e nem fog elhagyni, lenézni, eldobni soha? A szegény privigyei algymnasiumi professzornak is fog írni néha boldogító leveleket?

Valami szürke józanság fog el mostanában. Istenek alkonya, álmok, illúziók, eszmék, teóriák alkonya.

20 Mintha tévesztett életre néznék vissza. Mintha mérgezett volna a lelkem. Álomország Királya hirtelen a bölcs banalitásokkal szemben találja magát, az élet okos bolondságaival és olcsó igazságaival szemben: és a király úgy érzi, hogy detronizálták.

25 Nietzsche... olvasni fogom újra, olvasni fogom, mint a siralom-házban búsuló a Rózsa Sándor historiáját. (Kissé túlmerész, nemde?)

„Édes méreg, kerüld őtet” – mondja a kis káté, a melyet én jó részben már elfeledtem.

Kosztolányi, Kosztolányi, erre válaszoljon, nincs-e igazam:

30

Most jön a
mi még nem volt.

Ha boldogok akarunk lenni, ha emberi életet akarunk élni, ha egyáltalán existálni óhajtunk, mi „lángeszek” „modernekek”, „übermenschek” és egyéb csepürágók, akkor komédiásoknak kell lennünk és takaros buk fenceket kell hánynunk a nagyérdemű közönségnek.

Nem lehet a fának eltépni a gyökereit, a mely a buta, de termő és éltető humushoz csatolja.

Vérszegény eszmék halálos betegségek.

40 Ó, úgy fáj a szívem, majd megreped, a mikor ezeket írom. Oly furcsa érzés szorongat, oly különös, édesbús. Talán mert egy szőke olvasómra gondolok.

Kosztolányi, Kosztolányi így nem mehet tovább. Én élni akarok s nekem nincsenek cselédek. Én közönséges akarok lenni, hogy
45 valakinek tartsanak! <[... ..]??>

Azt hiszem, ez örültebb levél, mint a tisztelt Mohácsi szerk. úré, bár ez igen józan.

Moháccsival rég leszámoltam. Egyik «óka» oka kiábrándulásomnak. Ő, a nagy „modern”, az „új”.

50 Éljen Babics Mihály, az aranyos kedélyű, humorizáló, szatirizáló szekszárdi csősz. Az édesbús mosoly, a halk accordok, a szelid gúny, a csendes megadás embere. De még inkább éljen Zalai Béla, a ki él, él és él, reneszanszi módon, buján, derekasan. Bauer Herbert is éljen ám, a ki az analógiát tanulmányozza a népnyelvben. – Mi az
55 a Balzac kúra? Szorgalom? Az |:van:| több, mint kéne! Oláh Gábor kérve kéri, a Ch. Harold fordítást címére küldje el. (O. G. Kollegiumi Könyvtár. Debrecen.) Gyökössy igaz szívvel üdvözlí. Én lelkemből.

Juhász Gyula.

Egy „intim drámát” irtam „Noviciusok” címen, a mit most nem
 60 vagyok hajlandó letisztázni. Maga lesz első (és tán utolsó) olvasója.
 A hőse én vagyok.

A Vf. közölte a szép „Hajnali csillagot”. Én küldtem neki. Remélem, nem baj.

U. I. Nem tudom, milyen véleménye lesz rólam e firka olvasása után.

65 Beteges írás biz ez, „zavaros ének”, de hát az egészségre törekszik
 s mintegy levélben akarja a kórt kifakasztani.

Magam is végtelen, dermesztő önmegvetéssel vagyok jómagam
 iránt, de mégis egy, egyetlen egy dolog ad némi vigaszt: végre is
 azok közül való vagyok, a kikben megvan a hebbeli „ringen” ösz-
 70 töne, az evolutio képessége és büszkén állithatom: komoly munká-
 val szerzett tudás is.

Kénytelen vagyok henczegni, hogy némi önbecsülés szálljon be-
 lém. Ugy-e megbocsátja?

Hálás és tisztelve szerető barátja:

Juhász Gyula

75

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, három különböző méretű lapon, 3 fólió, 4 beírt oldal.

A lapok rektójának jobb felső sarkában JGY római számú lapszámozása. I. lap:

10,5 × 16,8 cm nagyságú levélpapír, II. lap: 10,5 × 13,0 cm nagyságú levélpapír,

III. lap: 11,3 × 17,7 cm nagyságú levélpapír.

Másolat: Kosztolányiné 20,8 × 29,7 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, 3 fólió, 3 beírt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 4622/410. (autográf); MTAK Ms 4622/411. (másolat).

Közölve: MAGYAR 1937, 12–13. p. (részben); BJKL, 98–100. p.; JGYL1, 64–66. p.

Szövegkritika

1–17 [MAGYAR 1937] [Nem szerepel a közlésben.]

23 [BJKL] [JGYL1] szemben! [Téves olvasat.]

30 [MAGYAR 1937] (Most [Téves olvasat.]

31 [MAGYAR 1937] volt.) [Téves olvasat.]

39–40 [MAGYAR 1937] betegségek –, úgy [Téves olvasat.]

41–42 [MAGYAR 1937] Talán most egy [Téves olvasat.]

46 [MAGYAR 1937] Mohácsi uré, [Téves olvasat.]

49 [BJKL] [JGYL1] Ő a [Téves olvasat.]

55 [MAGYAR 1937] Az több, [Téves olvasat.]

56–57 [MAGYAR 1937] (O. → Debrecen.) [Hiányos a közlés.]

57 [MAGYAR 1937] Gyökössy igazgató szívvvel [Téves olvasat.]

62–63 [MAGYAR 1937] [Nem szerepel a közlésben.]

68 [BJKL] [JGYL1] egyetlen dolog [Téves olvasat.]

[MAGYAR 1937] ad nemi vigaszt: [Téves olvasat.]

69 [MAGYAR 1937] akikben a hebbeli [Téves olvasat.]

71–72 [MAGYAR 1937] is van. Kénytelen [Téves olvasat.]

74 [MAGYAR 1937] tisztelő [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a tartalom alapján, Belia György keltezése a levélsorrend alapján elfogadható. A BJKL és a JGYL1 is római számokkal részekre osztja a levél szövegét: az utólag lapszámozásként beszűrt számokat tüntetik fel szövegtagoló elemként. A levél töredékesen megtalálható TS őskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Köszönöm a könyveket: ld. a 101. sz. levelet.

Ne féltsen: erről KD fennmaradt leveleiben nem esik szó. Ady Endre július 30-án írt Juhász Gyulának, ő feltehetően ezután küldött, ám elkallódott levelében vagy levelei egyikében számolt be a levélről Kosztolányinak. Ld. JGYL1, 47–48., 369. p. Mivel azonban JGY augusztus 3-án arról írt Babits Mihálynak, hogy KD tegnapelőtt, azaz elsején berobbant hozzá, az is lehetséges, hogy Szegeden ő maga is olvasta a Juhász Gyulának szóló Ady-levelet, ld. JGYL1, 62. p.; BML1, 164. p. **Ő is:** Nagy Mária, becenevén Maca, a szegedi felső leányiskola utolsó éves növendéke, akibe JGY éppen szerelmes volt, bővebben ld. JGYL1, 369. p.

„Te voltán nékem”: a korábbi kiadások sajtó alá rendezői sem találták a forrást, esetleg JGY egyik elkallódott versének részlete, vagy a levélben is említett Gyökössy Endréé.

privigyei algymasiumi professzornak: Belia György szerint a levélíró evvel arra utalt, hogy diplomájának megszerzése után talán eldugott vidéki településeken kell majd munkát vállalnia.

„Édes méreg, kerüld őtet”: erre a sorra is az mondható, mint az előző versidézetre. Mohácsi szerk. uré: a levél nem ismert, ld. még a 101. sz. levelet.

Bauer Herbert: írói nevén Balázs Béla: költő, elbeszélő, filmesztéta, 1905-ben a budapesti bölcsészkar hallgatója volt.

Balzac kúra: Honoré de Balzac: francia író; erről KD feltehetően valamelyik Juhász Gyulának küldött, elkallódott levelében írt, nem a szorgalomra célzott, hanem Balzac közismert, mértéktelen kávéivására, amely részben halálát is okozta.

Oláh Gábor kérve kéri: ld. JGYL1, 45–46., 367. p.

Gyökössy: Gyökössy Endre költő.

„Noviciusok”: szövege nem maradt fenn, talán el sem jutott a tisztázatig.

Vf.: *Virágfakadás*, augusztus 1-jei számában; a verset korábban a *Szeged és Vidéke* is közölte, ld. a 24. sz. levelet.

hebbeli „ringen”: ringen: küszködni, vívódni (ném.), Friedrich Hebbel német író drámáinak központi gondolata.

104.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának

[Szabadka, 1905. augusztus 16.]

Kedves Juhász,

egy nagy kérésem lenne Öntől. Most finnul [!] tanulok, helyesebben kezembe vettem a finn nyelvtant. Természetesen megint letettem. Mert valóban irtózom a fölösleges kényszerszermunkától. Irja meg, my
 5 beloved Sheperd, [!] kívánják a vizsgálaton magát a finn nyelvtant, vagyis kérdeznek e direkt belőle pl. kaphatok e oly kérdést, mint a finn határozok [!] stb; vagy pedig csak indirekte az olvasmány kapcsán mutatjuk be tudásunkat. Feleljen tehát arra a kérdésre hogy kell tanulni: beemlézni «[...]» pontosan, vagy csak megjegyezni
 10 egyes momentumokat, hogy a fordítás alkalmával fel tudjam ütni a kérdéses helyet? A coniugatiot es [!] a declinatiot pl kell e tudni pontosan? A hang és szótannal hogy állunk? – Bocsásson meg alkalmatlankodásomat. [!] Jelenleg szomorú epochába léptem. Ön szépen ír ez még egyedüli boldogságom és vigaszom; és szerelmes
 15 is – ó irigylendő emelkedettség! Nekem pár hó mulva gyereke születik. Elképzelheti helyzetemet. Babics írt. Azt mondta, hogy ön által verseket küldet nekem.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: EJ kék tintaírása.

Címzés: Juhász Gyula úrnak, Szeged, Ipar u. 13. Fpb.: Szabadka 1905. augusztus 16.; ép.: Szeged 1905. augusztus 17.

Lelőhely: OSZK Fond III/783/10. (autográf); PIM V. 3993/18/12. (másolat).

Közölve: BJKL, 100–101. p.; JGYL1, 67. p.; KDLN, 88. p.

Szövegkritika

5 [BJKL] [JGYL1] [KDLN] bellowed Shepherd, [Téves olvasat.]

9 [BJKL] [JGYL1] [KDLN] *beemlizni* [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

finnul [!]: **tanulok**: tanári alapvizsgájára készült, Szinnyei József *Finn nyelv és Magyar nyelvhasználat* című óráihoz volt szükséges a finn nyelvi ismeret.

my beloved Sheperd, [!]: helyesen: my bellowed Shepherd, angol szójáték, jelentése: bőgő Juhászom / szeretett Juhászom, az előző, 103. sz. levél hangvételére célzott evvel. JGY ezen a vizsgán már túljutott, s KD Babitstól is megkérdezhetette volna.

beemlézni: mechanikusan megtanulni, magolni.

szerelmes is: ld. a 103. sz. levelet.

gyerekem születik: erről a megjegyzésről a korábbi kiadások sem tudtak semmi bizonyosat, nagy valószínűséggel csak JGY Nagy Máriára vonatkozó megjegyzését akarta felülmúlni, ld. még az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét is.

Babics irt: ld. a 100. és 102. sz. leveleket.

105.

Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőnek

[Szeged, 1905. augusztus 16. után]

Kedves Kosztolányi,

I.

én is küldök magának egy okos levelet, t. i. a Babics versei vannak benne és ezek nagyon okos versek.

5 Babics Mihály, a mi nagy barátunk par excellence nem lírikus, és ezért a versei olvasása igen „tanulmányos”, hogy az ő szavával éljek.

II.

A finn nyelvtant annyiban kell tudni, a mennyiben a fordításhoz szükséges ez. Maga ért engem. A skelettjét kell tudni, az egészet
10 „átérezni”.

A névszó, ige képzés és ragozás nagyjában tudandó, en gros, de a detailokat át kell engedni Szinnyei-Finnyei urnak.

Igen kérem, ha lehetséges, tanulás alkalmával függessze föl lantját és intelligenciáját. Probatum est.

III.

15 Szerelem. Tegnap egész éjjel az ideálom ideáljával sétáltam. Maga tudja mit tesz ez. (Múzeum kert mellett, Dunapart, Sándor utca!!!) Szép éjjel volt, de a fejem nagyon megfájdult. (Gellérthegy!!) Unalmas. Hadd jöjjön az a méla accord!

IV.

20 A „Különös látogatás,” a szegedi intellectuallek körében erős szenzációt keltett. Balassa József, Szakács Andor melegen gratulálnak. Mások is, orvosok is. Én is. Micsoda mágia, micsoda megfigyelő erő adatott magának! Egész Bródys volt, a mi nálam „újra” nagy dicséretszámba megy. A Bauer Herberteknek nincs igazuk. Az abszolút
25

transcendentális irodalom, a vértelen, eszmei irodalom nem kell!
Éljen még mindig – vagy már mindig? – az Élet, az adys, bródys élet.

A művészetet és életet „egybekötni,” nagyszerű szimpozionokat rendezni, nietzschei életlakomákat, piros szinekkel, égő, vörös szenvedélyekkel, lángoló dalokkal, csókkal, öleléssel, mámorral, szabad szerelemmel, pogány italáldozatokkal, tűzimádással – – –

Mi ez? Egy gyönyörű kék selyem zsebkendőt kaptam Ötöle, a nevét is belehímezte. De azért érzem, tudom, látom, a párja nem én voltam, nem én vagyok.

V.

<Az a hatalmas harmadik [?]>

Adyeu.
Juhász Gyula.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 10,6 × 37,0 cm nagyságú kutyanyelven, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat: Kosztolányiné 20,6 × 29,5 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, 2 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 4622/412. (autográf); MTAK Ms 4622/413. (másolat).

Közölve: MAGYAR 1937, 10–11. p.; BJKL, 101–102. p.; JGYL1, 67–68. p.

Szövegkritika

4 [MAGYAR 1937] és azok nagyon [Téves olvasat.]

6 [MAGYAR 1937] ezért versei olvasásra igen „tanulságosak”, hogy [Téves olvasat.]

13 [BJKL] [JGYL1] Igen, kérem, [Téves olvasat.]

25 [MAGYAR 1937] nincsen [Téves olvasat.]

26 [MAGYAR 1937] [BJKL] [JGYL1] vértelen eszmei [Téves olvasat.]

28–29 [MAGYAR 1937] szimpozionosokat [Téves olvasat.]

30 [BJKL] [JGYL1] csókokkal, [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a tartalom alapján, a levelek sorrendjét Belia György állapította meg, keltezése elfogadható. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

okos levelet: ld. az előző, 105. sz. levelet.

Babics versei: ld. a 102. sz. levelet.

„tanulmányos”: ezt BM Juhász Gyulának augusztus 3. előtt küldött levelében írta, ld. a 100. sz. levelet.

A finn nyelvtant: ld. a 104. sz. levelet.

skelettjét: csontvázát (ang.).

en gros: nagyjából (fr.).

detailokat: részleteket (fr.).

Szinnyei-Finnyei: szójáték a családnév és a tanított tárgy nevével.

Probatum est: bevált dolog (lat.).

az ideálom ideáljával: JGY előző leveleiből kiderül, hogy szerelmes volt, de a ki-fejezés nem okvetlenül társas sétára utal.

„Különös látogatás”: KD novellája, megjelent a *Szeged és Vidéke* 1905. augusztus 13-i számának 2–5. oldalain.

Balassa József, Szakács Andor: Balassa József: hírlapíró; Szakács Andor: a *Szeged és Vidéke* újságírója, szerkesztője.

A Bauer Herberteknek: JGY arra gondolt – s ezt a bekezdés többi részében ki is fejtette –, hogy a realista jellegű prózairással szemben Balázs Béla a romantikus hangvétel, a titokzatosság, a misztikum formába öntésével próbálkozott, az élet szimbólumait ábrázolta szecessziós nyelven; művei amennyiben modernnek, annyiban modorosságok hordozói is.

Ötöle: szerelmétől, Nagy Máriától, ld. a 103. sz. levelet.

Adyeu: szójáték Ady Endre és a francia nyelvű üdvözlés összekapcsolásával.

106.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának
Szabadka, 1905. augusztus 31.

Szabadka. 1905. aug 31.

Kedves jó barátom,

szíves érdeklődése mindennél jobban esett; valóban megvigasztalt
ebben a szomorú, nietschétlen időszakomban. Utolsó találkozá-
5 sunk és levelem óta végtelen sok csapás torlódott össze a fejemen,
úgy hogy még napi gépmunkámat sem «végezhettem el,» végezhet-
tem, a mit az előtt oly pontossággal „intéztem el”, mint az evést és
alvást. Sok, sok csapás: anyagi gondok, családi egészségtelenségek,
vizsgálati skrupulusok, aztán ez a fanyar arcú és szagú ősz, mely
10 rothadt leveleivel csak émelyíti a gyomromat. Hiába én már nem
tudom úgy nézni a Természetet, mint Ön! – A zsebemben egy re-
volverrel járkálok az üres erdőben: persze soha sincs bátorságom.
Nem is lesz, ha valami csoda nem esik meg velem. – Nevethet egész
bátran, de igaz, a mit irok; nevezheti ez írást a nyílt levelező lapok,
15 vagy <a> vizsgálat előtti filozopter-melancholiának is, mégse szé-
gyenlem, hogy megírtam önnek, Zarathustra Gyula. Mert ön az
utolsó emberem, az első barátom, kit most könnyezve kérek írjon
még egyszer nekem, kit Mohácsi Jenő oly szubtilisan leköpött vala.

Kosztolányi Dezső.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: EJ kék tintaírása.

Címzés: Tekintetes Juhász «Gyulának» Gyula tanár úrnak, Ipar utca 13. Szeged.

Fpb.: Szabadka, 1905. augusztus 31.; ép.b.: Szeged, 1905. augusztus 31.

Lelőhely: OSZK Fond III/783/11. (autográf); PIM V. 3993/18/13. (másolat).

Közölve: MAGYAR 1937, 13. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 143. p.; BJKL, 102–103. p.;

JGYLI, 69. p.; KDLN, 89. p.

Szövegkritika

4 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] időszakban. [Téves olvasat.]

6 [MAGYAR 1937] úgyhogy [Téves olvasat.]

[MAGYAR 1937] gépmunkámmal [Téves olvasat.]

15 [MAGYAR 1937] filozopter melankóliájának [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről,
valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi*
levelezésének kiadástörténete című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

szíves érdeklődése: ld. a 105. sz. levelet.

Utolsó találkozásunk és levelem: KD augusztus 1-jén utazott Szegedre, ld. a 93.
sz. levelet; utolsó Juhász Gyulának szóló levelét augusztus 16-án írta, ld. a 104.
sz. levelet.

Sok, sok csapás: részletek nem ismertek, utóbbira Belia György KD apjának, fia
alapvizsgálójára vonatkozó sürgetését valószínűsítette.

Zarathustra Gyula: különösen a 103. sz. levél stílusa miatt kapta a címzett ezt a
nevet.

szubtilisan leköpött: nem ismertek a részletek, de Mohácsi Jenő neki írt levelét
egy nem sokkal korábban Juhásznak írt rövid levél végén említette, ld. a 101. sz.
levelet. Szubtilisan: finoman, kifinomultan vagy, ha a megfogalmazásra értette,
pontosan (lat.). Elképzelhető, hogy Mohácsi a levelében Adyt dicsérte Kosztolá-
nyinak. Juhász Gyula írta Mohácsiról a következőket, a *Négyes órák* című cik-
kében: „Mohácsi Jenő volt az egyik első bátor, aki [...] fölmagasztalta a holnap
hegedősét, az éppen akkor föltűnt Ady Endrét.”, ld. JUHÁSZ 1918, 3. p

107.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek

Baja, 1905. október 31.[–november 2.]

Baja X/31. 905.

Kedves barátom,

immár váratlanul érkezett levelének annyira megörültem, hogy
rendes lustaságomat leküzdve azonnal válaszolok reá. Már ugyis
5 készültem Önnek írni és megkérdezni: mi az oka hosszú hallgatásá-
nak; holott én Önnek nemcsak már néhány hónapja (Szekszárdról)
levelet írtam, hanem két verset is szándékosan juttattam Juhász által
Önhöz; s így reméltem, hogy Öntől is kapok valamely életjelet. –

Magamról nem sok jót írhatok, bár azt nem mondhatom, hogy
10 nem élek értelmi életet: sokat olvasok ugyanis, de kevés ami fel-
birna melegíteni. Irni azonban annyira nem tudok, hogy Hegedüs
& Mohácsi felszólítására a Tüznek sem tudtam semmit kicsiholni
agyvelőm korán kiégett taplójából [!]

Veszekedem a gyerekekkel (t. i. a tanítványaimmal) és iszom a
15 papokkal (a kollégáimmal): ez a mindennapi sorsom. Nem mond-
hatom hogy környezetemben nincsenek intelligens emberek, azt
sem, hogy absolute unatkoznék. De mégis roppant hiányokat érzek.

*

Ember tervez, tudja kő, ki végez? csak két nap multával fejezem be
20 ezt a levelet. Mit toldjak hozzá? olyan [!] roppant szegény vagyok;
nem merem önt untatni kicsinyes dolgaimmal. Ha ön megírja amaz
érdekes „pesti titkokat”: ez tán alkalom lesz, hogy gondolatkörünk
egy részét ismét összekapcsoljuk; mostanában a térbeli távolság va-
lószerűleg eszmeköri távolodást is hozott létre köztünk. Bocsásson
25 meg, hogy ezt az aggályomat ilyen racionális hangon megírom. –

Terveimet kérde? mit [!] érnek a terveim, míg nem lépek legalább
egyet valószínűségük felé. És hiába „hajt a lélek”, én mint a rosz ló, cső-
könyösen nem lépek. Az elszántság természetes színét a gondolat
halványra betegíti. Belőlem vagy véletlenül lesz valami, – vagy so-
hasem lesz semmi.

Itt Baján is megvan számomra az archimédési ποῦ στῶ. Kimoz-
díthatnám a földet ha csak a kisujjamat mozdítanám – de én egész
hypochondricusan nem tudom a kisujjamat megmozdítani.

Lehet azonban hogy mindez nevetséges, képzelgő elbizakodott-
35 ság. – A hiú ambíciókon kívül vannak irodalmi terveim is, mint
mindig. Egy társadalmi regény, mely nem lenne hosszú, de untig
elég ahhoz hogy ismerve állhatatosságomat, szinte féljek belekezde-
ni; byronikus beszély a renaissance korából (melyről sokat olvastam
mostanában, Burckhardtot, Gobineaut, Merezkovszkyt, Muthert,) –
40 – a beszély tartalmát Boccaccionak egy novellájából meríteném és
roppant lélektanivá tenném; van egy excentrikus drámatervem – de
kevésnek érzem erőm ez előtt teljesen járatlan mezőn; tűnődöm
eposzom folytatásán is. Mellettük csendesen fordítom Richepint –
csupa gyakorlásként.

Képzetköröm új mezejének illusztrálására felhozom, hogy so-
kat gondolkodom (és beszélek papokkal úgy mint civilekkel) a ke-
resztény vallásosság kérdéseiről – most olvastam Pascal Penséesit
(megjegyzem: nem tértett «meg») meg senki) s regényeket: Sur la
pierre blancheot Pendennist, Niels Lyhnét még egyszer; pedig mást
50 kéne olvasnom. –

Nemcsak a pesti titkokat várom Öntől a legnagyobb érdeklő-
déssel – és a lehető leghamarabbra – hanem Ön magáról is és újabb
műveiből is egyetmást – sokat.

Addig is vagyok |:Ön iránt változatlan érzelmekkel:|

55

Babits Mihály

Kérném a Lichthofról alkalomadtán nekem egy másolatot küldeni,
mert nincs meg több példányban. De ez nem sürgős [!]

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 11,1 × 17,6 cm nagyságú, félbe hajtott levélpapíron, 1 fólió, 4 beírt oldal.

Másolat 1: Kosztolányiné 30,3 × 21,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival; 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: TS 20,8 × 10,0 cm nagyságú gépirata, 2 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Fond III/96/1. (autográf); MTAK Ms 4621/72. (másolat 1.); OSZK Fond III/778. (másolat 2.).

Közölve: BJKL, 103–104. p.; BML1, 176–178. p.

Szövegkritika

4–5 [BML1] Már ugyanis készültem [Téves olvasat.]

24 [BJKL] eszmeközi [Téves olvasat.]

37 [BML1] elég lenne ahhoz [Téves olvasat.]

42 [BJKL] erőm az előtttem [Téves olvasat.]

47 [BJKL] olvasom [Téves olvasat.]

55 [BJKL] Babics [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Belia György és Zsoltos Sándor datálása csak a levél elején olvasható dátumra terjed. A megírás kiterjesztése a tartalom alapján, a datálás problémája a következő: BM a levél elején október 31-i dátumot tüntetett fel, a levél szövegében pedig arról írt, hogy két nap múlva folytatja/fejezi be a levelet. A pontos keltezés annak a kérdésnek az eldöntése jelenti, hogy a levél elején lévő dátum a megírás kezdetén avagy a végén került-e oda. Amennyiben az elején, akkor a keletkezés ideje: október 31.–november 2., amennyiben a végén, a befejezést jelölve, akkor: október 29–31. Ez a második változat sem lehetetlen, de valószínűbb, logikusabb, hogy a levél elejére a kezdés időpontja került. RÓNA 2011, 275. p. a második lehetőséget valószínűsíti, vele szemben a jegyzet írója az első megoldást tartja elfogadhatóbbnak. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

váratlanul érkezett levelének: KD levele ismeretlen, BM augusztus közepén írt utoljára, ld. a 102. sz. levelet.

néhány hónapja: ld. a 102. sz. levelet.

két verset: ld. a küldeményről vagy küldeményekről a 102. és 105. sz. leveleket.

Hegedüs & Mohácsi felszólítására: a *Tűz* tervezett folytatásáról ld. a 101. sz. levelet.

Veszekedem a gyerekekkel: BM a tanév kezdetétől a Zirc-Ciszterci Rend Bajai Katolikus Főgimnáziumában helyettes tanárként dolgozott, ld. RÓNA 2011, 267–271. p.

két nap multával: ld. a magyarázatokat.

„pesti titkokat”: ezekről feltehetően KD elkallódott levelében eshetett szó, de csak említés szintjén, ezért kérdezett róluk a címzett, felidézve Nagy Ignác *Magyar titkok* című regényét. Az asszociáció nem okvetlenül elismerő, amit részben megerősít KD mentegetőző válasza, ld. a 109. sz. levelet.

„hajt a lélek”: Zsoltos Sándor köznyelvi fordulatot vagy egy pontatlan Arany János-idézetet valószínűsít, ld. BML1, 491. p.

Az elszántság természetes színét a gondolat halványra betegíti: idézet William Shakespeare *Hamlet* című drámájának III. felvonásából, Arany János fordításában.

archimédesi πον στω: az egész kifejezés pontosan: δός μοι ποῦ στῶ καὶ κινήσω τὴν γῆν Arkhimédész, görög matematikus és fizikus szállóigévé vált mondása: „Adj egy biztos helyet [a világűrben], és megmozdítom a földet”.

ha csak a kisujjamat mozdítanám: e gondolat a pálya végén, *Az elbocsátott vad* című versben így tért vissza: „Nem hiszek az Elrendelésben, / mert van szívemben akarat, / s tán ha kezem másképp legyintem, / a világ másfelé halad.”

társadalmi regény: a munka megkezdésének nem maradt nyoma.

byronikus beszély: a témáról ld. a 98. sz. levelet.

Burckhardt, Gobineau, Merezkovszky, Muthert: Jacob Burckhardt: svájci német művelődéstörténész; Joseph Arthur de Gobineau: francia író, filozófus, diplomata; Dmitrij Szergejevics Merezkovszkij: orosz költő, író, kritikus; Richard Muther: német kritikus és művészettörténész. A felsoroltak mind foglalkoztak a reneszánsz irodalommal, művészettel, kultúrával, a BM által olvasott munkákat Zsoltos Sándor valószínűsítette, ld. BML1, 492. p.

drámatervem: Belia György és Zsoltos Sándor *A Simóné háza* című, BM életében ki nem adott munkát valószínűsítette.

eposzom: Belia György és Zsoltos Sándor *A Baba* című befejezetlen hőskölteményre utal, ld. ugyanott.

fordítom Richepint: Richepinről KD 1904. augusztus 1-jén írt, 32. sz. levelében kedvezőtlenül nyilatkozott – mint dekadensről –, a nála lévő Richepin-kötetet feltehetően Bécsből hazautaztában juttatta vissza Babits Mihálynak, ld. az 53. sz. levelet. BM fordításairól ld. RÓNA 2011, 275. p.

Pascal Pensésit: Pascal olvasásáról KD az előző év augusztusában számolt be Babitsnak, ld. a 38. sz. levelet.

Sur la pierre blancheot: Anatole France regénye, magyarul *A fehér kövön* címmel 1912-ben jelent meg, Czóbel Ernő fordításában.

Pendennist: William Makepeace Thackeray angol író regénye. Magyarul először *Pendennis története, jó és balszerencséje, barátjai és legnagyobb ellensége* címmel jelent meg 1876–1877-ben, négy kötetben, Fáy J. Béla fordításában.

Niels Lyhnét: Jens Peter Jacobsen regényéről Zalai Béla írt többször Kosztolányinak, ld. a 33., 74. és 77. sz. leveleket.

a Lichthofról: ld. a 102. sz. levelet. KD csak 1906. május 6-án küldte vissza, ld. a 130. sz. levelet.

108.

Kosztolányi Dezső – Brenner Lászlónak
[Budapest, 1905. október 31.]

Kedves Lacikám!

Én is olvastam a pék történetét. Nagyon szép volt.
Írj nekem is levelet, kedves Lacikám!

Sokszor csókol
Dide.

5

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Nagyreményű Brenner Lacika, II. elemi osztályú tanulónak, Deák utca,
Szabadka. Fpb.: Budapest 1905. október 31.; ép.b.: Szabadka 1905. november 1.

Lelőhely: PIM Gy. n. sz. 2008/13/3.

Közölve: kiadatlan.

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Én is olvastam a pék történetét: az a levél, melyben Lacika a történetről ír, nem maradt fenn.

Írj nekem is levelet, kedves Lacikám!: nem maradt fenn válaszlevél sem.

109.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
Budapest, 1905. november 2.

Budapest 1905. nov 2.

Kedves barátom,

rögtön sorai vétele után írom e levelet immáron végképen beross-
dásodott tollammal. Ez a körülmény azonban, hogy műzsámnak
5 ma egyáltalában nem áldozok, s önért, a baráti szeretet nevében
felveszem az én acél-kapám, mellyel egykor oly földmives munkát
végzék: megértetheti önnek hogy az a gondolatköri eltávozás egy-
általában nincs meg közöttünk. Sőt: quam procul tam prope! Sehol,
sohasem éltem annyira az Ön gondolatkörében, mint most. Nem
10 azért mert nem írok és alapvizsgálatra készülök, hanem mert szen-
vedek és vergődöm, mint ön nem-újságíró, nagy barátom.

Ezek az emberek, kik körültem élnek s cigarettaszó mellett tár-
gyalják a moderneket, a mai jó egyetemi ifjuság, mely „Tüz”et szer-
keszt és vidéki hírlapokat gyárt, kezdettől fogva ellenszenves volt
15 előttem. Nagyon újságíró. Nagyon tudatlan. Sohasem vergődő, de
mindég író. Ám ritkán érő.

A fejük csupa nomenklatura, kathalogus: ők az esztetikusok; a
lelkük tele van golgotha álmokkal, „Hét”-frázisokkal: ők a költők.
A nyomtatott betű a rontó lidércük.

20 S a filozofusok? Uramisten, ezek a legroszabbak. Mindég Niet-
sche, Nietzsche, mert egypár aforizmáját – a Wolf féle szótár segít-
ségével – elolvasták.

Ezen zagyva háttérben nemesen bontakozik ki az ön alakja, nagy
Terméketlen!

25 Ezért vonzódom önhöz a távolság s az idő ellenére is!

*

A levelét nagy érdeklődéssel olvastam.

Kezdetől fogva boldog voltam, hogy az én hazámba a fekete földű s piros ború Bácskába került, bár egy pillanatra csakugyan féltettem a poharaktól. Azt hiszem azonban nem érdektelen megismerni a mi kompániánkat «is» sem.

Igazat szólva nagyon irígylem Önt. Nem a környezetért, hanem a kenyérért és a nádi pálcáért. Mennyit kell |:még:| nekem addig <még> várni...

Most is hónapról-hónapra halasztgatom a vizsga terminusát. Egész nap bámulok a levegőbe s lesem mikor repül felém elveszett energiám, hogy a butaságok könyvét beemlézzem, de nincs hozzá erőm. Nem irok, olvasok, az idő száll felettem, pedig remekeket alkothatnék, ha lenne időm. Regényt kellene írnom.

40 *

<Egyetlenegy> |:Csupán egyetlenegy:| jó <eszmémet> |:eszmét:| böngésztem a magyar irodalomból, a szakdolgozatom témáját.

Balassi Bálint érdekes, nagy egyéniségét szeretném megmagyarázni. Foglalkoztam vele s megszerettem a középkort – s mint ön – a renaissanceot. Azt mondom Balassi és – Byron. Párhuzam. Lélektani.

E két lélek rokonságában lelem fel költészetük azonosságát s kéjelgek életrajzi tényeik, a lord s a gróf házasságának, katonaszenveldélyének, cigánykodásainak és egyebek összevetésében.

A dolgozatom – érdekli ez önt? – lélektani lélektanulmány lesz. Ebből magyarázom majd költészetüket és életüket. Az ember sorsa: jelleme.

*

A budapesti egyetemnek van most egy tanára, kit érdemes hallgatni: Riedl frígyes. [!] Ez a fiatal ember hitem szerint méltó arra, hogy róla, mint az első magyar irodalomtörténészről szóljunk; egykor talán megirandja a magyar irodalomtörténetet, mely még eddig a jövő kódéba szendereg.

Az egyetem egyébképen épen olyan, mint az ön idejében. A Négyessy órákon ma is szerepelünk. Juhász a senior, a leányok álma, az író, a költő, a tudós, az egyetem diktatora, Endrődi Béla a lírai költő, az udvarló és én az alapvizsgálatra készülő, – elbukandó – szorgalmas filozopter és – műfordító.

*

A pesti titkok...

65 Kissé elszóltam magamat, vagy mondjuk pluralis quantitativit használtam.

A titok Zalai Béláról szól.

Multkor meglátogattam ezt az acélkoponyájú kedves barátomat. Ágyban fekvő beteg volt. Egy nő ült mellette. Mikor beléptem eléem jött s így mutatkozott be.

– Zalai Béláné vagyok.

Erre a mi kedves filozofusunk bevallotta, hogy már több mint egy éve megdőszült Parisban.

Azt hiszem ez érdekli Önt.

75 Ezért irtam meg.

*

Mielőtt befejezném leveletem egyre kérem: támogasson bizalmával, soraival most is, mikor olyan az eszem, mint a fa s nem viszonyozhatom szivességét. Ezekben a sötét napokban szükségem van |:a:| jó és okos – nem kathalokus! [!] – emberekre.

Irjon mindenről, küldje el az <étlapjait is,> |:étlapjait:| a mosás-számláit is – azok is érdekelnek majd!

Ha |:azonban:| nagyon kedves akar «azonban» lenni <[...]> juttasson el hozzám pár verset és műfordítást.

85 Én most semmitsem küldhetek.

Üdvözli szegény barátja
Kosztolányi Dezső.

IX. Ferenc körút 42. III. 23.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 11,2×45,0 cm nagyságú kutyanyelven, 1 fólió, 2 beírt oldal.

Másolat 1: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 2 fólió, 2 beírt oldal. A levél szövege az első fólión kezdődik. A 100. sz. levél folytatásaként olvasható.

Másolat 2: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya, ceruzairású jelölésekkel. A 100. sz. levél folytatásaként olvasható.

Másolat 3: TS két részből álló gépirata javításaival és a *Nyugat*-közlés részlete, a levél szöveg teljes egészében; a levél eleje és vége különböző nagyságú írógép-papírokon, fekete színű első példányok, a levél közepe nyomtatva, a három rész összeragasztva, 1 fólió, 1 beírt/nyomtatott oldal.

Leelőhely: MTAK Ms 4621/32. (autográf); OSZK Fond III/2284/63–64. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/20–21. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/153. (másolat 3).

Közlőve: BABITS 1936b, 413–414. p. (részben); KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 149–151. p.; BJKL, 105–107. p.; KDLN, 89–91. p.; BML1, 178–181. p.

Szövegkritika

1–26 [BABITS 1936b] [Nem szerepel a közlésben.]

6 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] felveszem acélkapám, [Téves olvasat.]

7 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] hogy a gondolatközi [Téves olvasat.]

7–8 [BJKL] [KDLN] hogy a gondolatközi elváltozás egyáltalában [Téves olvasat.]

11 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] vergődök, [Téves olvasat.]

13 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] mai egyetemi [Téves olvasat.]

14 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] vidéki hírlapírókat gyárt, [Téves olvasat.]

15 [BJKL] újságírók. [Téves olvasat.]

16–17 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] ritkán élő. [b] A [Téves olvasat.]

41 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] egyetlen egy eszmét [Téves olvasat.]

41–42 [BJKL] [KDLN] Egyetlenegy jó eszmét böngésztem csupán a [Téves olvasat.] [BML1] Egyetlenegy jó eszmét<met> böngésztem [csupán:] a [Téves olvasat.]

43 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] Balassa [Téves olvasat.]

44 [BJKL] [KDLN] megszerettem vele a [Téves olvasat.]

49 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] lélektani jellemtanulmány lesz. [Téves olvasat.]

59 [BML1] szerepeltünk. [Téves olvasat.]

63–67 [BABITS 1936b] [Hiányos a közlés.]

65 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [KDLN] quantitast [Téves olvasat.] [BJKL] quantitást [Téves olvasat.]

88 [BABITS 1936b] [Nem szerepel a közlésben.]

Megjegyzések

A Másolat 2 [64–76 A pesti titkok→írtam meg.] kezdetű szövegrész teljes egészében áthúzva, ugyanígy a levél befejezésében álló cím is. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

sorai vétele után: ld. a 108. sz. levelet.

gondolatközi eltávozás: erről BM előző levelében írt.

quam procul tam prope!: minél messzebb [testben], annál közelebb [lélekben]! (lat.).

alapvizsgálatra készülők: KD nem alapvizsgázott, ld. a 104. sz. levelet, valamint az *Adattár Életrajzi kronológia* című fejezetét.

„Tűz”et szerkeszt: ld. a 101. sz. levelet.

a Wolf féle szótár: a szerző neve helyesen: Volf György, a szótár címe: *Magyar–német és német–magyar zsebszótár, tekintettel a két nyelv szokására*. 1897-ben adta ki az Athenaeum.

Balassi Bálint érdekes, nagy egyéniségét szeretném megmagyarázni: miután KD nem tette le az alapvizsgát, a dolgozat megírásának kényszere is elmúlt, Balassival később is foglalkozott, egy év múlva a *Magyar Szemle* közölte róla szóló cikkét, címe: *Balassa Bálint*, megjelent az 1906. augusztus 30-i szám 545–546. oldalain.

Az ember sorsa: jelleme: ezt már megírta egyszer Babits Mihálynak az elmúlt év novemberében, ld. a 61. sz. levelet.

Riedl frigyes [!]: Riedl Bodnár Zsigmond nyugdíjba vonulása után került az egyetemre, ld. a 21. sz. levelet.

pluralis quantitativus: szabad fordításban: mennyiségi többség, KD kifejezése, Zsoldos Sándor szerint túlzást, fölnagyítást akart vele kifejezni.

Zalai Béláné: ld. Zalai Béla 1905. október 12-én Budapesten feleségül vette a nála egy évvel fiatalabb, aradi születésű, izraelita vallású Neumann Elzát, Neumann Lipót és Weisz Regina lányát.

juttasson el hozzám: BM következő levelének 1906 februárjából van nyoma, de a levél elkallódott, ld. a 113. sz. levelet.

110.

Id. Kosztolányi Árpád – Kosztolányi Dezsőnek

[Szabadka, 1905. november 15.]

Kedves Dezső fiam,

talán mondanom sem kell, hogy legutóbb írt leveledben közölt irodalmi sikereid nagy örömet okoztak úgy nekünk, mint az egész familiának; adja Isten, hogy az Endrődy Sándor révén kilátásban levő folytatás is bekövetkezzék a Childe Harold kiadásával együtt. A „Figyelő” beküldött száma kézzől-kézre jár, az első honoráriumot igazoló postautalvány-szelvénnel együtt.

Egyet azonban nem értek: azt, hogy előbbi leveleidben az alapvizsgálat terminusául ennek a hónapnak a végét jelezted, most pedig decemberről beszélsz. Melyik az igazi?

Igen örülünk, hogy minden tüntetéstől távol állottatok. Elvárjuk, hogy ez okos magatok tartása ezentúl sem fog megváltozni. Ha rajtam állana, én minden politizálást és tüntetést az egyetemen a legszigorúbb büntetés terhével eltiltanék, mert az egyetem nem parlament, hanem iskola. Szinte érthetetlen dolog, hogy most is néhány stréber-vezető miatt szünetel a tanítás s nem lehetetlen, hogy valamennyien elvesztitek az egész félévet Melha Armand és Vágó Béla jóvoltából.

Nem tudom olvastad-e a tegnapi (keddi) lapokban, hogy a főigazgató pörében a „szeyetet” ellen ítélet van; a „szeyetet” 500 koronára büntetést fizet, ha ugyan az általa beadott föllebbezés azt többre nem emeli.

A grószí névnapjára nem jöttök haza; így határoztuk azt Józsi bácsival együtt, mert 2–3 napra leutazni és visszamenni drága multság még félárú vasúti menetjeggyel is; ezenkívül nincs is értelme, hogy december elején, tehát 2 héttel a karácsonyi szünet előtt haza jöjtek egy olyan multságra, mely minden évben előfordul s mely a grószinak többszörösen megkeresztelt (tehát baptista) bora révén

nem ígérkezik vígnak. Én ugyan e hó 10-én elküldtem folyamodósomat a szegedi üzletvezetőséghez a féljegyekért, de ezek na-

[Hiányos a kézirat.]

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírással, 20,8 × 17,0 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 4 beírt oldal.

Másolat: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 2 fólió, 2 beírt oldal. A lap verzójának jobb felső sarkában a másoló fekete ceruzáírással: „Töredék Édesapja <19>?”

Lelelőhely: MTAK Ms 4623/8. (autográf); MTAK Ms 4623/9. (másolat).

Közölve: KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 144–145. p.; KCSL, 9–10. p.

Szövegkritika

2 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] legutóbbi leveledben [Téves olvasat.]

3 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] okoztak mind nekünk, mind az [Téves olvasat.]

[KCSL] okoznak [Téves olvasat.]

5 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] folytatás bekövetkezzék [Téves olvasat.]

9 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] terminusáról [Téves olvasat.]

11 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] örülök, [Téves olvasat.]

17 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] elvesztitek a félévet [Téves olvasat.]

19–22 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [Nem szerepel a közlésben.]

29–30 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] Én → ezek na- [Nem szerepel a közlésben.]

Megjegyzések

A datálás alapja: KD édesapjának levelét napra pontosan tudjuk datálni a keddi lapokra vonatkozó megjegyzés alapján. Ld. még a Tárgyi és nyelvi jegyzeteket is. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

legutóbb írt leveledben: nem ismerjük.

irodalmi sikereid: ld. az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét.

az Endrődy Sándor révén kilátásban levő folytatás: névtévesztés, valószínűleg Endrődi Béláról van szó, a *Virágfakadás* című lap szerkesztőjéről. Ld. még a 70., 73., 109. és 119. sz. leveleket.

a Childe Harold kiadásával együtt: KD Byron-fordításáról ld. az 52. sz. levelet, a kiadásáról pedig a 87. sz. levelet.

A „Figyelő” beküldött száma kézről-kézre jár: a folyóirat 1905. október 15-i száma, az amely KD verseit közölte, ld. a 88. sz. levelet.

előbbi leveleiben: nem ismerjük őket.

az alapvizsgálat terminusául ennek a hónapnak a végét jelezted: KD 1905. december 14-én teszi le a tanári alapvizsgát, erről ld. az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét.

Igen örülünk, hogy minden tüntetéstől távol állottatok: Melha Armand orvostanhallgató, Vágó Béla bölcsészhallgató volt. 1905. szeptember és november között nacionalista és szocialista tüntetések is voltak a fővárosban, melyeken egyetemi hallgatói csoportok is részt vettek. Az első tüntetések békések voltak, később a demonstrálók rendszeresen összecsaptak egymással. A verekedések miatt egy időre az egyetemet bezárták, az előadások is szüneteltek. A lapokban „hazafias polgárság”-nak és „nemzeti mozgalom”-nak nevezett tüntetők az alkotmány védelmében vonultak az utcára, a szocialisták általános választójogot követeltek. Ld. pl. NN 1905b, 1501–1504. p.; NN 1905c, 1626–1627. p.; NN 1905d, 1–2. p.; NN 1905e, 8–10. p.; NN 1905f, 7–12. p. A nemzeti érdekekért tüntetők az új parlamenti többség – ld. a 12., 83. és 114. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit – bécsi udvarral szembeni követeléseit képviselték, az általános titkos szavazati jogról szóló javaslatot az ellenzékbe szorult Szabadelvű Párt sürgette a parlamentben. A hazafias egyetemisták az Egyetemi Körhöz és a Menza Akadémiához kötődtek, vezéregyéniségük Melha Armand volt, a szocialista hallgatók főszónoka pedig Vágó Béla. A két csoport egymással is összetűzésbe keveredett. Ezután mindkettőjüket kizárták az egyetemről, a tanácsülési jegyzőkönyvek szerint véglegesen. De Melhát az 1906–1907-es tanévben visszavették, befejezte az egyetemet és orvos lett – Kari ülések jegyzőkönyvei 1905–1906-os és 1906–1907-es tanév, Semmelweis Tudományegyetem Levéltára, 1. fond: A. 209. és 268. Melha a politikában később is részt vett, egyik alapítója a Magyar Közérdek és Megértés Pártjának és a harmincas években városházi képviselővé is választották, ld. még Gulyás Pál életrajzgyűjteményében. Vágó Béla nem folytatta az egyetemet, a *Népszava* munkatársa lett és a szociáldemokrata párt politikusa, szakszervezeti vezető. Megalakulásakor belépett a kommunista pártba, a tanácsköztársaság idején népbiztos, majd a Vörös Hadsereg I. hadtestének parancsnoka. Emigrált, Bécsben, majd Berlinben élt, 1933-tól pedig a Szovjetunióban, ahol 1939-ben letartóztatták és kivégezték. A történet Karinthy Frigyes leírásában: „A tüntetések úgy kezdődtek, hogy éppen Kürschákot hallgattam a Műegyetemen (oda is átruccantam néha), mikor kivágódott az ajtó, és egy szép, lelkes arcú, pakompartos fiatalember rontott be – félretolta a meglepett tanárt, felugrott az asztalra, és gyönyörű, tremoló baritonhangon szavalni kezdett, hogy aszongya: »Egyetemi polgártársak!« Hogy mit szavalt, nem emlékszem (hiszen éppen ez az!), csak arra, hogy rögtön beleszerettem – Byronra és Wertherre emlékeztetett egyrészt, másrészt Kárpáthy Zoltánt is ilyennek képzeltem (abbán az időben véletlenül se hasonlítottam eleven embereket másához, mint regényhősökhöz). Ez a fiatalember Melha Armand volt, ma köztisztviselőben álló orvos, sőt úgy tudom, bajtársam is

Apollóban. Ettől a naptól fogva heteken át lázban éltünk. Igen éles, de merőben összefüggéstelen emlékképek villannak fel bennem, ahogy megpróbálom felidézni: gyűlés a díszteremben. Melha szónokol, aztán egy Kovács nevű sovány fiatalember ordít. Dühében kettétöri a sétapálcáját, és közénk hajtja. Este a Műegyetem kertjében üvöltök nagy tömegben, melynek közepén egy Zajcsek nevű zászlót lobogtat. Lovas rendőrök taposnak közénk. Megpróbálják kicsavarni a zászlót Zajcsek kezéből. Zajcsek nem enged, úgy viszik el, zászlóstul. Rohanunk végig az utcákon. Valaki elordítja magát: »A szocialisták!« Nagy keveredés, verekedés.” Ld. KARINTHY 1927, 35. p. Pakompart: pofaszakáll (ném.).

Nem tudom olvastad-e a tegnapi (keddi) lapokban: az 1904–1905. tanév érettségi vizsgái után öngyilkos lett egy szabadkai gimnazista, Kosztics Miklós, mert érettségi dolgozatát a bizottság, Platz Bonifác tankerületi igazgató utasítására, elégtelennek minősítette. A fiú nyolc évig jeles tanuló volt. A városban és az egész tankerületben nagy felháborodást keltett az ügy – hetekig cikkeztek róla a lapok –, mert a főigazgató már nem először buktatott meg az érettségén jó tanuló diákokat, akik olyan dolgozatot írtak, amelyben – Platz szerint – helytelen eszmék, például a darwinizmus, szerepeltek. A főigazgató több nyilatkozatot is adott, hogy védje a döntését, illetve a fiú tanárára hárította a felelősséget. Egy ügyvéd, Reisner Lajos, nyílt levelet tett közzé a *Bácskai Hírlapban*, melyben a főigazgatót „hazug csirkefogó”-nak nevezte. Platz beperelte becsületsértésért Reisnert, akit a szegedi bíróság elmarasztalt, 500 korona bírsággal sújtva. A döntést 1905. november 14-én írták meg a fővárosi lapok – ld. pl. NN 1905g, 13. p. –, a szabadkaiak csak másnap: NN 1905h, 2–3. p. A levél szövegében egyértelműen „szövetet”-nek olvasható szó talán Reisner beszédhibájára utalt.

A grószí névnapjára nem jöttök haza: KD anyai és BJ apai nagyanyja Brenner Józsefné Hofbauer Aurélia. December másodikán van Aurélia-nap.

így határoztuk azt Józsi bácsival együtt: a két apa, KD és BJ apja, közösen döntöttek. Józsi bácsi id. Brenner József.

többszörösen megkeresztelt (tehát baptista) bora: szólás az alaposan felvizezett borra; utalva a baptista felekezetre újrakeresztelő vallási rítusára.

elküldtem folyamodásomat a szegedi üzletvezetőséghez a féljegyekért: a szegedi tankerülethez folyamodott félárú vasúti jegyeket igényelve.

111.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának
Szabadka, 1905. december 29.

Szabadka 905. dec 29.

1906

Kedves Juhász,

Farkas László tisztelt barátommal levelezésbe léptem s több fontos megbizatással láttam el őt. Történetesen azonban elvesztettem a lakcímét. Kérem legyen szives mihamarabb írja meg, ha tudja; ha nem, lehetőleg gyorsan puhatolja ki az adresseét és aztán tudassa velem. Szives fáradozásáért fogadja köszönetemet!

Üdvözlöm
Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: EJ kék tintaírása.

Címzés: Tek. Juhász Gyula tanárjelölt úrnak, Szeged, Ipar u 13. Fpb.: Szabadka, 1905. december 30.

Lelőhely: OSZK Fond III/783/12. (autográf); PIM V. 3993/18/14. (másolat).

Közölve: BJKL, 107. p.; JGYLI, 81. p.; KDLN, 92. p.

Megjegyzések

A rövid üzenetet az fpb. szerint KD a következő nap postázta. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Farkas László: Sárközi Éva felfedezése, hogy az egyetemi évkönyvek szerint KD egyik évfolyamtársát inárcsi Farkas Lászlónak hívták. A vele egyidős, a levél írása-kor tehát szintén húszéves fiatalember az egyetem elvégzése után gazdálkodásból élt. Ő hozta létre később a Táltos könyvkiadót, amely modern szerzők munkáit jelentette meg. Ld. még Szíj 1969. A megbízatás tartalmáról semmit sem lehet tudni.

112.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának

[Szabadka, 1906. február 4. után]

Kedves Juhász,

bocsásson meg, ha haragomban talán nagyon is igaz leszek s egyszerre indokolom meg miért nem irtam eddig önnek, s miért irok most. –

5 A magyar szonettek ügyéről van szó! A „Budapesti Napló” vasárnapi számában ön gyenge utánzatát adja annak a műfajnak, melyet én már egy éve művelek s állandóan szerettem volna a magam számára főnntartani. Mindenesetre meg fog ütközni e szokatlanul őszinte hangon, de elvégre is belátja, hogy kellemetlen érzés egy

10 írónak, ha témáit, formáit, rimeit egyszerűen ellopják a keze alól. Nem szóltam önnek mindezekről addig, míg át nem lépte az utánzás szerény határait. Barátaim többször figyelmeztettek arra, hogy ön mily ügyes és csinos másolatát adja verseimnek. A fekete asszonyra megszületett a Klytaimnestra, így a sok szonett és byronias hangú ének, melyeknek kifejezéseiben és formájában a sajátomat ismertem meg.

Ez mindeddig az én magánügyem volt. Ma azonban beláttam, hogy tudatnom kell önnel méltatlankodásomat és haragomat.

Az az mi az enyém – ne vegye el. És főleg – ne rontsa el.

20 Ha plagizálásra adja magát, ám tegye, de nyíltan. Ha az ön neve alatt jelennek meg a verseim, mosolyogva szemet hunyok. Velem úgysem törődnek sokat.

Az ily merényleteket azonban felháborodva utasítom vissza!

Nem a meg nem érdemelt mellőzés fájdalma szól belőlem. Ön nagy ember. Meglátogatta Kis Józsefet és aztán – uram isten! – ódát irt róla; Ady Endre, a „modern magyarok istene [!] hasonló kegyben részesült ön részéről: igazán hálátlanok lennének ezek a nagy férfiak, ha önt nem emelnék oda, ahol ők vannak.

30 Én, a vidéki ismeretlen író – és műfordító! – azonban alázatosan kérem ne bántsák az én hittel, becsülettel megírt ismeretlen verseimet, melyek egyetlen kincseimet teszik.

Minden harag nélkül, üdvözli önt régi, kiméletlen, de mindek felett igaz

hive

35

Kosztolányi Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Levélmásolat, boríték nélkül.

Saját kezű: ismeretlen.

Másolat: EJ kék 10,7 × 20,7 cm nagyságú tintaírása, 1 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: PIM V. 3993/18/33. (másolat).

Közölve: KDLN, 93–94. p.

A szövegközlés alapja

EJ autográf másolata.

Megjegyzések

Datálás a tartalom alapján, RP javaslata elfogadható. Február 4. volt vasárnap, a levél tehát valamikor 5. és 10. körül íródott, egyébként a megkülönböztető múlt vasárnap kifejezést használta volna, még később pedig az egyértelműsítő napmegjelölést. A másolatokról bővebben ld. a kíséző tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

miért nem irtam: KD szilveszter előtt írt utoljára Juhász Gyulának, ld. a 111. sz. levelet; talán JGY válaszáat, amelyben KD kérésének tett eleget, hagyta köszönet nélkül, s erre célzott.

A magyar szonettek: KD *Magyar szonettek* összefoglaló címmel írt versciklust; a versek közül a *Kisasszony* és a *Szent László* címűek megjelentek a *Szeged és Vidéke* 1905. szeptember 10-i, illetve október 29-i számaiban.

A „Budapesti Napló” vasárnapi számában: JGY *Gellért püspök, Géza, Mathias Rex* című versei a *Budapesti Napló* 1906. február 4-i számában jelentek meg.

ellopják: a korabeli magyar sajtóban többen is írtak szonetteket hasonló vagy azonos témában, KD tehát kissé túlreagálta, hangulatának erősödése előző leveleiből nyomon követhető.

Barátaim: Brenner József január 3-án Szabadkán kelt, Juhásznak szóló levelében még arról számolt be, hogy Kosztolányival együtt olvasták versét a *Szeged és Vidéke* lapjain – címe: *Megy a hajó*, megjelent az 1905. december 31-i számában –, nagyon tetszett mindkettőjüknek s „azt állapítottuk meg, hogy ebben *végleges* kifejlődött az ön mindig eredeti mindig magyaros, de eddig *nem tisztán* sziluettezett *ifjú költészete*. De szóval többet.” Utóbbira 16-i, budapesti utazásuk alkalmát jelezte. Ld. JGYL1, 82. p. Hogy a találkozásra valóban sor került-e, nem ismeretes, de – nyilván az időközben megjelent JGY-versek fényében – KD a fentiek hangulatában változtatta meg véleményét azokról, igaz már BJ fenti sorából is kiolvasható némi kritika és idegenkedés.

A fekete asszonyra: KD *A fekete asszonyhoz* című verse megjelent: *Szeged és Vidéke*, 1905. december 3., 2. p., majd karácsonykor a *Bácskai Hírlapban* is. JGY említett versét a *Budapesti Napló* 1905. november 19-én – tehát KD verse előtt – közölte.

Meglátogatta Kiss Józsefet: a KD által említett vers címe: *Kiss Józsefnek*, megjelent a *Szeged és Vidéke* 1905. november 1-jei számában.

hasonló kegyben: ld. JUHÁSZ 1906a, 169–170. p.

a vidéki ismeretlen író: KD írásainak közlésében JGY is segítségére volt, például a *Szeged és Vidéke* oldalain. Veres András tett említést a levélíró személyiségének arról a vonásáról, amely sérelem esetén bizonyos kisebbségi érzéssel kompenzált, amit itt a vidék-(fő)város ellentét említése is mutat, ld. VERES 2012, 25. p. (35. lábjegyzet).

113.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
Szabadka, 1906. február [15.]

<Baja.> Szabadka 1906. febr.

Kedves jó barátom,

nagyon súlyos és komoly influenzám van s így csak egyelőre e kártyán fejezhetem ki azt a nem közönséges örömet, mit kedves levele okozott nekem. Félreértések elkerülése céljából küldöm előre e kártyát, melyet most az ágyban írok. Pár nap múlva bizonyosan felkelek s ekkor egy hosszú levéllel fogom háborgatni önt.

Fogadja baráti üdvözetemet

őszinte hive
Kosztolányi Dezső.

10

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, összesen 2 fólió, 2 beírt oldal, a fenti sorok az első fólió elején olvashatók. Folytatása a 114. sz. levél másolata.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya, ceruzairású jelöléssel. Folytatása a 114. sz. levél másolata.

Címzés: Tek. Babits Mihály tanár úrnak, főgimnázium, Baja. Fpb.: Szabadka, 1906. február 15.; épb.: Baja, 1906. február 16.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/41. (autográf); MTAK Ms 4621/42. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/65–66. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/22–23. (másolat 3).

Közölve: KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 155–156. p.; BJKL, 108. p.; KDLN, 94. p.; BMLI, 188. p.

Szövegkritika

- 3 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] így egyelőre [Téves olvasat.]
 3–4 [BJKL] [KDLN] egyelőre a kártyán [Téves olvasat.]
 7 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] ekkor hosszú [Téves olvasat.]
 [BJKL] [KDLN] [BML1] akkor [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a feladási postabélyegző alapján. A Másolat 3 szövege teljes egészében át van húzva. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

influenzám van: a betegségről annál többet, mint ami ebben és a 114. sz. levélben olvasható, nem lehet tudni.

kedves levele: a levél elkallódott.

hosszú levéllel fogom háborgatni: ld. a következő, 114. sz. levelet.

114.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
 Szabadka, 1906. február 19.

Szabadka 906. febr. 19.

Kedves jó barátom,

majdnem komolyra fordult a bajom, de most már teljesen meggyógyultan irhatom meg Önnek az ígért hosszú levelet. Gondoltam
 5 arra is, hogy rögtön válaszolok rá s hozzá is fogtam, hogy rögtön letegyem a tollat. A füleim zúgtak, a halántékom dobogott s valahol, távol úgy fütyültek, hogy saját gondolatom halk szózatát sem értettem. Remélem, tudja mi az influenza. Az ember álmos és még is fél aludni, tagjai ólomnehezek és szeretne futni, hogy kihivja a
 10 sorsát versenyre s folyton szemei előtt látja Dante Infernojának ama bizonyos, izzó vörös <golyóját.> |:golyóját.:| Amit betegágya körül beszélnek hosszú, nyávogásszerű litániává nyúlik s ha most bejön a cseléd s azt mondja: „itt az orvosság”, egy óra múlva is hallom. A szájam rézízű, a szemeim fényesek s alig látok... De hiszen ön is
 15 tudja, mily kutyául megviseli ezt a gyenge testet csak egy pár tized-foknyi hőemelkedés is.

Tehát: bocsánat édes, szerelmetes és hűtlen barátom! Mi Budapesten mindég úgy beszélünk Önről, mint a ki bennünket megvet s higgye el, nem volt nap, hogy akárhol szó ne esett volna magáról.
 20 Különösen én – ó istenem! hogy feledhetném el Önt, kit egyedüli méltó barátomnak hiszek és ismerek a Juhász-, Mohácsi- és Hegedűs-féle smokok gyűlölt seregében? Az a naivan kedves levél, melyet most harmadszor olvasok el, az a sok aggodalom, az a szűzi félelem, mely önt mindég elfogja, ha az alkotásról, az irodalomról van
 25 szó, oly közel hozza a lelkemhez, hogy szeretném szellemi ikertestvéremnek nevezni. Ne sértődjék meg e komázó bizalmaskodáson; csak a kvalitásról s nem a mennyiségről van szó.

Utolsó levelemben is ezen a hangon szóltam Önhöz, a csömör, az undor, melyet e felemás emberek alkotásától éreztem, kipattantotta belőlem az igazságot s nyíltan szemébe mondatta velem Önnek, hogy a nyomdafestéktől és az irodalmi pacszástól prostituált lelkű ifjú óriások között egyedül Ön szűz még, ki tud gondolkodni, látni és érezni. S nem habozom egy percig sem, hogy magamat is Ön mellé <[...]> |:állítsam.:| Azt hiszem, kedves barátom, én sem romlottam meg még teljesen s tudok valami kifejezhetetlen-mélyet látni és gondolni ezen a tavaszba forduló, olvadásos délelőttön, mikor a gőz tömör gomolyokban száll az égre és néha lámpagyújtásnál még elfog az olvasás otthonos és édes gyönyöre, a nélkül, hogy arra gondolnék, mily hasznot hoz a konyhára – a poézis, az írás konyhájára – az előttem levő nyomtatott papir. Higgye el, hogy én még becsületos vagyok s valószínűleg nagyon nehezen fogom megtanulni az irodalmi kurválkodást.

Emlékezik még azokra a napokra, mikor együtt álmodoztunk a mi irodalmunk újjáalkotásáról s modern és új szellemet, igaz ihletet és tudományos képzettséget követeltünk minden új költőtől?

Ma más idők járnak s úgy látszik a mi tervünknek s egyúttal érvényesülésünknek jó ideig kell még várni.

«Az» A modern irodalom trónusába egy kiállhatatlan és üres poseurt «küldt» ültettek: Ady Endrét s nem mások, kedves barátom, mint azon szintén modern szellemű fiatal emberek, kik arra aspirálnak, hogy rossz, modoros és affektáltan zűrzavaros verseiket a B. N. tárcarovatában közöljék.

Nem akarok Juhászárról írni: a szemébe megmondottam neki mindent! Ő azok közé tartozik, kik minden húron tudnak zörögni s egy kis nyomdafestéktől megkegyelmezik. A verseim jó részét ellopta, átgúrta és – főleg – elrontotta s miután csúszás mászással felkúszott az Adykhöz és Kiss Józsefekhez csodálkozást keltett azzal, mit az én írófiókomból csent. Olvasta a „Magyar szonett”-jeit; nem vette észre a csenést a jelzőkben, a formában, az egész hangban? De azért mindenki vivát-ot kiált feléje...

Sok hasonlót írhatnék az émelyítő Adyról s az üres «Moh» Mohácsiról is. E tanulatlan és gyöngye legénykének valami rendkívül

különösét keresnek s maguk sem tudják mit. Affektálják a világbanatot, a különcködést – mellyel sok ember akkor sem tud megbárátkozni, ha természetes, pedig van természetes affektálás, ilyen pl. a Baudelaire-é – és sohasem érzik magukat jobban, mint ha sikerült egy olyan verset írniok, melyet – maguk sem értenek meg. De másról álmodoztunk mi, kedves Mihály! De mások az Ön versei a Spinoza szonett, a tavaszról szóló, a satirikus éposz – mindegyikben erő, hév, igasság [!] és könny, sok elfojtott, gyémánt tiszta könnyű van.

Póstán elküldtem számára az Ady új – hülye! – kötetét, olvassa el s rögtön írja meg róla véleményét. A jobb darabokat (Fehér csönd, Csókók násza stb) nem most írta s ő roszaknak tartja. Feltétlenül szóljon arról is mit tart a magyar-szidásról, a „bús magyar ugar” féle kifejezésekről, mely őt a „nagyratörőt” (ugyan hova a fenébe siet?) tönkre teszi. Nekem viszket a tenyerem s felpeszűl bennem ugyan az a vér, mely a nagyapám eréből 1848ban lecsurgott az isaszegi síkra. Mert vad <magyar vagyok [?]> |:magyar.:| fájdalmasan magyar vagyok minden szociológiai tanulmányom ellenére is s az is maradok...

Mindjárt befejezem a levelemet! Csak arra kérem szíveskedjék mihamarabb elküldeni az ígért „lajstrom”ot, melyben én valószínűleg több gyönyört lelendek, mint Ön a küldöttöm könyvben. Én Byront, Max Stirnert (Das Einzige und sein Eigenthum), Kantot (Die Kritik der reinen Vernunft), Schopenhauer (Paralipomena), Ignotust olvastam újabban s azonkívül több elbeszélést és verset írtam. A Heti leveleket rendesen folytatom s különben is élénk zsurnalisztikai tevékenységet «folytatok» végzek. Nagyon lekötelezne, ha a várvavárt válasszal sietne. Feltétlenül kérem küldjön újabb írásaiból, ha nem lehet, vagy nem akar: a régiebbekből – de feltétlenül. Szeretném, ha elküldhetnék belőlük néhányat a B. N.-nek, a Szeged és Vidékének s az én lapomnak is jutna <belőlük néhány> |:pár:| morzsácska... Ugye, megteszi, kedves barátom?

Én áprilisig Szabadkán maradok: boldog vagyok, szabadon írok és gondolkozom. Este színházba járok s van itt egy szőke naiva, ki nek haja a bokájáig ér. Enyém az élet s minden jó, a mit adhat nekem!!

Bocsássa meg e kúsa levelet; egy lábbadozótól [!] ez is elég jó.
Lepjen meg várt soraival mihamarabb és én rögtön irok Önnek.

Baráti szeretettel
Kosztolányi Dezső

U.i. György Oszkár, – a derék, a kedves – azt vetette multkoriban föl,
hogy álljunk össze mihármán s fordítsuk le az egész Baudelaire-t.
Azt hiszem könnyen nyélbe süthetjük [!] a tervet, hisz valószínűleg
csak kiválogatásról s nem munkáról lesz szó. Irja meg <[...]> |:-van
e kedve ehhez:| s küldje el kész műfordításait, a régiéket s az újja-
kat, a számomra azzal a csomaggal együtt, mit remélhetőleg hamar
útnak indit. m. f.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírással, 10,9 × 34,3 cm nagyságú kutyanyelven. 2 fólió, 3 be-
írt oldal.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fe-
kete ceruzás javításaival, 3 fólió, 3 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 2 fólió, 2 be-
írt oldal, e levél szövege az első fólión kezdődik. A 113. sz. levél másolatának
folytatásaként.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya,
ceruzairású javításokkal és jelöléssel. A 113. sz. levél másolatának folytatásaként.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/43. (autográf); MTAK Ms 4621/44. (másolat 1); OSZK
Fond III/2284/65–66. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/22–23. (másolat 3).

Közölve: BABITS 1936b, 414, 416. p. (részben); KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 156–158. p.
(részben); BJKL, 108–111. p.; KDLN, 94–97. p.; BML1, 189–193. p.

Szövegkritika

12 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] beszélnek hozzá, nyávigásszerű [Téves olvasat.]

14 [BABITS 1936b] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] szereim köny-
nyesek, s [Téves olvasat.]

19–20 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] magáról. Ó, Istenem, hogy [Téves olvasat.]

20–22 [BABITS 1936b] Különösen → seregében? [Hiányos a közlés.]

21–22 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] és ismerek. A naivan [Hiányos a közlés.]

26–27 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] komázó bizalmasságon: csak kvalitásról és nem
quantitásról [Téves olvasat.]

29 [BABITS 1936b] [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] melyet a felemás [Téves olvasat.]

35 [BABITS 1936b] [BJKL] [KDLN] még meg [Téves olvasat.]

42 [BABITS 1936b] k..vállkodást. [A szövegkiadó javítása.]

44 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] mi birodalmunk újjáalkotásáról [Téves olvasat.]

48–108 [BABITS 1936b] [Nem szerepel a közlésben.]

53–60 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [Nem szerepel a közlésben.]

61–62 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] émelyítő Adyról. E [Hiányos a közlés.]

62 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] tanulatlan gyenge legényké [Téves olvasat.]

73–74 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] tartja. Föltétlenül írjon arról [Téves olvasat.]

76–77 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] s fölpezsdül bennem a vér, ugyanaz a vér, mely
[Téves olvasat.]

77 [BML1] ugyan a vér, [Téves olvasat.]

78 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] vad-magyar, [BJKL] vad-magyar, [Téves olvasat.
A szó sorvégre esik, és a két tagja között elválasztójel szerepel.] [KDLN]
vadmagyar, [Téves olvasat.]

81–93 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [Nem szerepel a közlésben.]

91 [BML1] elküldhetnének [Téves olvasat.]

101–108 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [Hiányos a közlés.]

Megjegyzések

A Másolat 3 szövegében a [20–22 Különösen én → gyűlölt seregében?] és [49–52
Ady Endrét → közöljék.] mondatok áthúzva. A másolatokról bővebben ld. a kísérő
tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.
A levelet mind BM, mind Kosztolányiné egyes pontokon erős módosítással, illetve
kihagyással közölte, ld. a Szövegkritikai jegyzeteket.

A 114. és 115. sz. levél hangvételének és tartalmi jellemzőinek megértéséhez,
amelyről röviden már volt szó a 12. és a 83. sz. levelek Tárgyi és nyelvi jegyzetei-
ben, szükséges a belpolitikai helyzet nem túl részletes, de árnyalt ismertetése. An-
nál is inkább, mivel KD egyetemi éveinek kezdetétől szembesült az egymásnak
feszülő indulatokkal. A 20. század elején a monarchián belül az osztrák és magyar
közös ügyek különösen két kérdésben éleződtek ki. Az egyik, folyamatosan fenn-
álló konfliktus az újonclétszám nagysága, illetve a hadsereg nyelve, a másik pedig
a közös állam adójának megszavazása volt a magyar parlament által. A válaszok
azért voltak fontosak, mert elsősorban ezek segítségével tudta az osztrák és a ma-
gyar kormányzó elit kölcsönösen sakkban tartani egymást. A kiegyezés után, a 19.
század utolsó évtizedében bizonyos egyensúly alakult ki a két államalkotó nemzet
között, amelynek egyik furcsa sajátossága volt, hogy a magyarság saját államrész-
sén, „ezeréves határain” belül relatív kisebbségben élt. Többek között ez a nega-
tívum lett a törekény belpolitikai nyugalom egyik megteremtője: a Lajtától keletre
az adómegszavazás lebegtetésének, halogatásának fegyverével (azaz a közös állam

működésképtelenné tételével), a Lajtától nyugatra pedig a magyarországi nemzetségek előtérbe helyezésével lehetett a másik országrész szélsőségeit leszerelni. A kilencvenes évek végén jelentkező gazdasági válság azonban felborította ezt az egyébként is sérülékeny egyensúlyt.

Az 1905 végén, 1906 elején történtek kezdete 1903. január végére tehető, amikor báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter törvényjavaslatot terjesztett be a parlamentbe az újonclétszám emeléséről, valamint a póttartalékosok tényleges szolgálatba való behívásáról. Az ellenzék – főként a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt, a Katolikus Néppárt, valamint a Függetlenségi és Negyvennyolcas (Ugron) Párt – erre obstrukcióba kezdett, nem szavazták meg a költségvetést, s Magyarország május 1-jén ex lex állapotba került. Ennek következtében a Széll Kálmán vezette kormány június közepén lemondott. A hónap végén gróf Khuen-Héderváry Károly és Kossuth Ferenc megállapodást kötött a létszámemelési terv visszavonásáról, illetve az obstrukció beszüntetéséről. Khuen-Héderváry ezt követően rövid időre miniszterelnök lett, de eredményeket nem sikerült elérnie, ezért Ferenc József november elején felcserélte gróf Tisza Istvánnal, amire az ellenzék ismét obstrukcióba kezdett. Tisza válaszul új házszabályokat léptetett életbe, s az ügynevezett zsebkendőszavazás után az ellenzék, látva ellenállásuk kudarcát, december 13-án szétverte a képviselőház berendezését.

A következő, 1904-es évben a magyar parlamenti életet kiegyensúlyozatlan erőviszonyok jellemezték, ezért 1905 elején a király feloszlatta a magyar országgyűlést. A január végi, február eleji választásokon a hosszú idő óta kormányzó Szabadelvű Párt vereséget szenvedett, február közepén a miniszterelnök is lemondott. Három nappal később a képviselőház érvénytelenítette az általa hozott házszabályokat. Június közepén azonban Ferenc József nem a győztes ellenzék tagjaiból nevezett ki miniszterelnököt, hanem báró Fejérváry Géza tábornagyt mint pártonkívülit kérte fel erre a tisztségre. (Kormányá az ő darabont-testőrkapitányi rangja miatt kapta közismert, negatív konnotációjú nevét.) Válaszul az ellenzéki pártok koalíciója nemzeti ellenállást hirdetett meg. Erre a felkért miniszterelnök lemondott, amit azonban a császár nem fogadott el. Ady Endre a *Budapesti Napló* törzskarával együtt a darabontkormányt támogatta és „magyarszidást” művelt. Ennek a tevékenységnek ellentmondásos, az utókor – főleg az utóbbi évtizedek – felfogásában idealisztikusan és elfogultan rögzült recepciójáról, s az *Új versek* fogadtatástörténetéről ld. Kosztolánczy 2006.

A nemzeti ellenállás kontra kinevezett kormány harca ezt követően az általános választójog kiterjesztése, az új megyei ispánok kinevezése, s a megyei hivatalnokok ellenállása vonalán haladt tovább. Az első két intézkedést a kormány tervezte, a harmadikat az ellenzék gyakorolta. Ettől kezdve durvultak el a napilapok belpolitikai cikkei, hangvételüket és igazságtartalmukat illetően egyaránt, előtte még soha nem ismert módon. Szeptember elején az ellenzéki koalíció alkotmányellenesnek minősítette a kormány intézkedéseit, és tagjainak vád alá helyezését javasolta. 12-én a miniszterelnök ismét benyújtotta lemondását, amit Ferenc József ekkor már elfogadott. 23-án fogadta a koalíció vezetőit, a kihallgatás azonban néhány perc alatt véget ért. Október közepén ismét Fejérváry Géza kapott miniszterelnöki megbízatást, aki immár választójogi programot is hirdetett, amely a nemzetiségi szavazók és választ-

hatók táborát bővítette volna. Ez természetesen sértette a fennálló magyar nemzeti érdekeket, s önérzeti töltetet is kapott (negatív viszonyulás), a kormány részéről ugyanakkor fegyver kívánt lenni saját céljai elérésére, ami a győztes ellenzéknek a kormányzából való kiszorítását jelentette (hatalmi viszonyulás). A hazai nemzetségek számára mindkét válasz rossz üzenet volt, mert az derült ki belőlük, hogy sem az ellenzék, sem a kormánypárt, sem a bécsi hatalmi centrum nem tud, nem akar a monarchia belpolitikájába a meglévők mellé más tényezőket beemelni. Az 1945 utáni történelemírás egy időben szívesen emlegette, hogy a régi Magyarország ellenkezése a munkások ellen irányult elsősorban, ez azonban túldimenzionálása a korabeli társadalmi viszonyoknak, az említett réteg és a melléjük álló politikai irányzat nem bírt akkora jelentőséggel, amit később tulajdonítottak nekik, közvetlen vagy egy generációval későbbi utódaik, önmagukat visszafelé is legitimálva.

November közepén Kristóffy József belügyminiszter megvonta tizenkét megye állami segélyezését, mivel a kormányrendeleteket nem hajtották végre. Az országos indulat eldurvulását mutatja, hogy a következő év elején a Debrecenbe érkezett Hajdú vármegyei új főispánt véresre verte a kinevezésén feldühödött tömeg. Néhány nap múlva feloszlatták az országgyűlést, s a parlament épületét a kormány szállta meg. Február végén Budapesten betiltották a hírlapok utcai árusítását, március közepén pedig a kormány a koalíció vezérlő bizottságának munkáját szüntette meg, mivel átlépte az alkotmányos határokat és tetleges ellenállásra buzdított.

Április elején azonban hirtelen fordulat következett be: az ellenzéki koalíció vezetői megegyeztek a királlyal abban, hogy az előbbi felhagy a katonai követelésekkel, megszavazza az állami költségvetést és az évi újonclétszámot, az utóbbi viszont felmenti a Fejérváry-kormányt. Két nap múlva Ferenc József fogadta Kossuth Ferencet és gróf Andrássy Gyulát, újabb két nap múlva menesztette a kormányt, és Wekerle Sándort nevezte ki miniszterelnöknek. Az országgyűlési képviselő-választásokat április végén, május elején tartották. A történeteknek bő irodalma van emlékezősekben és feldolgozásokban, kiragadva egy az előbbiekből: GRATZ 1934, 2/5–120 p.

KD és BM inkriminált levélváltása a legnagyobb országos zűrzavar és hangulatkeltés közepette született, február elején, a debreceni véres és megghiúsult beiktatás, a napilapok gyűlölködő cikkei és az *Új versek* megjelenése után.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

meggyógyultan: ld. az előző, 113. sz. levelet.

izzó vörös <golyóját.> [golyóját.]: Dante színjátékának első része kimondottan vörös golyót nem tartalmaz, bár a szín, mint a tűz vagy a vér jelzője sokszor előfordul. KD esetleg a Styx „bíbornál is vörösebb” (BM fordítása) partjára, vagy Dis vörösén lángoló városára gondolhatott.

Mi Budapesten: esetleg királyi többszt használt, de elképzelhető, hogy a következő mondatban felsorolt nevekre gondolt, máshol és mások Babitsot nem nagyon ismerték még ebben az időben.

Hegedűs: Hegedűs-Bite Gyula.

naivan kedves levél: elkallódott, ld. a 113. sz. levelet.

Utolsó levelemben: ld. a 109. sz. levelet.

egy kiállhatatlan és üres poseurt: poseur: pózoló, nagyképű (fr.). Ady és KD kapcsolatairól – Ady halála után is – legújabbban ld. VERES 2012.

a **B. N. tárcarovatában**: a *Budapesti Napló* tárcarovatában és mellékleteiben kiragadva az 1905. év decemberét a következő szerzők versei olvashatók: Mohácsi Jenő, JGY, Király Gizy, Ady Endre, Szabó Sándor, Feleki Sándor, Zoltán Vilmos, Károly József, Ferke Ágost, Siró Artúr, Salgó F. László, gróf Wass György, Bodrogh Pál, Miklós Jutka, Szép Ernő, Révay Farkas, KD, Szirtes Artúr, Balla Ignác, Vértessy Gyula, György Oszkár. Közülük Ady kétszer, Zoltán Vilmos, Mohácsi Jenő, JGY egyszer-egyszer az első oldalakon, Ady, JGY, Ferke, Mohácsi, Feleki, Bodrogh, Szirtes a lap más helyein többször is. A levél keletkezéséig minden hónap verstermése hasonló volt.

a **szemébe megmondottam**: ld. a 112. sz. levelet.

a **csenést a jelzőkben**: KD felháborodása az alkotó szempontjából jogos, a túlzott önérték azonban elhomályosította a szemét, mivel bármely kor és bármely művészeti ág elemei átkerülhetnek egyik alkotásból a másikba anélkül, hogy az átvevő szánt szándékkal plagizálna. Ebből a szempontból érdemes Ady Endre hatását vizsgálni KD ekkor írt verseiben is, ld. VERES 2012.

a **Spinoza-sonett, a tavaszról szóló, a satirikus éposz**: a sonettet KD kéziratban olvasta, már a Négyesy-szemináriumon elhangzott bírálatába is belefoglalta, ld. a 29. sz. levelet; a második versre Belia György a *Tavaszi harsona* címűt valószínűsítette, ld. BJKL, 272. p.; a satirikus époszról ld. a 107. sz. levelet.

Fehér csönd, Csókok násza: a második pontos címe: *A csókok átka*, a korai versek közé tartoznak, először 1902-ben és 1904-ben jelentek meg.

magyar-szidásról: Kosztolányinak e levelét, valamint BM válaszáat – ld. a következő levelet – az utókor többször interpretálta – írásban és kihagyott közléssel is –, megértésre törekvően vagy ellenségesen s maga KD is fel akarta használni munkássága egy igen exponált pillanatában véleménye, ítélete megrősítéséül BM (részleges) egyetértését, pontosabban válaszában Ady Endrével kapcsolatos sorait. De a személyes indítékokon túl nem szabad elfeledkezni arról, hogy az 1906-os év elején Magyarországon már hároméves belpolitikai feszültség uralkodott, amely részben a közös monarchiával, részben a magyarországi hatalomgyakorlással állt kapcsolatban, ld. e levél Megjegyzéseit. Ebben a harcban a hazai sajtó, főként a napilapok korábban soha nem tapasztalt intenzitással vettek részt, pártállás vagy tulajdonosi érdekeltség szerint, s az általuk gerjesztett folyamatos izgatás és hisztériakeltés nyilván befolyásolta Ady Endrét, ahogy a tőle elhatárolódni kívánó fiatalokat is, akik, részben jogosan, úgy érzékelték, a nagyobb publicitást kapott költő nem irodalmi működése, hanem politikai elvei következtében uralja a nyilvánosságot. És a maguk szempontjából igazuk is volt, bár a hangzavar elfedte előlük az Adyval is szemben álló konzervatív tábor, amely majd egyformán elutasító lesz mindhármukkal – azaz Adyval, Babitscsal és Kosztolányival – szemben. (Persze ez utóbbi megint csak nem a művek ismeretén és megméretésén, hanem főként politikai ellentéteken alapult.)

„**bús magyar ugar**”: pontatlan idézése *A magyar Ugaron* című versnek, megjelent a *Budapesti Napló* 1905. augusztus 13-i számának első oldalán.

„**nagyratörőt**”: ez a szó az előtte lévő – nem pontos – idézőjeles kifejezéssel ellentétben nem található meg a versben, csak KD egyik kifogását jelzi.

a **nagypám eréből**: Kosztolányi Ágoston honvédtiszt volt, s részt vett az isaszegi ütközetben, ld. még az Adattár családtörténeti fejezetét is.

„**lajstrom**”ot: nem lehet pontosan tudni, hogy miről volt szó. BM a 107. sz. levélben arról írt, hogy mit olvas és mivel foglalkozik. KD a 109. sz. levélben arra kérte, hogy mindenről tudósítsa őt, az étlapjairól, a mosási számláiról és egyebekről. Ez után szintén KD válaszelevélből lehet tudni, hogy volt még egy levélváltás, BM levele azonban elkallódott. Talán ebben írt konkrétan Kosztolányinak az itt reklamált lajstromról.

a **küldöttem könyvben**: Ady Endre *Új versek* című gyűjteményét mellékelte.

Max Stirner (*Das einzige und sein Eigentum*): Max Stirner: német filozófus, említett műve 1845-ben jelent meg először; neve belekerült BM *Szent Mihály* című versébe is.

Kantot (*Die Kritik der reinen Vernunft*): Kant említett munkájának magyar címe: *A tiszta ész kritikája*.

Schopenhauer (*Paralipomena*): *Parerga und Paralipomena*, ez Schopenhauer egyik munkájának a címe.

Ignotust: *Olvadás közben* című kötete 1906-ban jelent meg.

Heti leveleket: KD rovata a *Bácskai Hírlap*ban, már korábban előfordul, erre utal „az én lapom” kitétel is.

élénk zsurnalisztikai tevékenységet: KD ekkoriban budapesti, szegedi és szabadkai lapok szerzője volt.

várvavárt válasszal: ld. a 115. sz. levelet.

küldjön újabb írásaiból: ld. a 121. és 138. sz. leveleket.

a **B. N. nek, a Szeged és Vidékének s az én lapomnak**: talán a *Bácskai Hírlap*ra vagy a *Magyar Szemlére* gondolt az előzők után.

színházba járok: színházi előadásról írt nem sokkal később Brenner Józsefnek is, ld. a 117. sz. levelet. Ebben a naiváról már nem esett szó.

György Oszkár: György a fordítás tervéről írt Babits Mihálynak is, a február 19. előttré datált levélben megemlítette, hogy KD beleegyezne, ez tehát arra utal, hogy György Oszkár és KD között e tárgykörben volt egy levélváltás, amely azonban elkallódott, ld. BML1, 188–189. p. BM egyébként nem sokkal később, egy február 22-e utánra datált fogalmazvány szerint azt válaszolta György Oszkárnak, hogy KD írt neki erről az elképzelésről, ld. BML1, 199–200. p.

az **egész Baudelaire-t**: felajánlotta Babitsnak, hogy hárman fordítsák le a *Les Fleurs du Malt*, a munka nem készült el. BM később Szabó Lőrinc és Tóth Árpád társaságában fordította le a *Romlás virágait*.

115.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek

Baja, 1906. február 21–22.

Baja II./21.

Kedves Barátom

levelemet muszáj ujjongással kezdeni, annyira képzelhetetlenül örülök [!] annak, hogy közöttünk ismét összeillik a megtárgalt kapocs...

5 Hurráh, barátom, mit meg ne tudnánk mi ketten csinálni? de én egyedül csak köd vagyok és felhő. Önzésből örülök – mert ha olyba [!] vagyok is mint az óra ha nincs ki felhuzza; vagy egy magányos láb, mely legfelebb csúszhat: azért nem akarok hiába maradni és kívánom a felcsavaró ujjakat, sóvárgom a társlábat.

10 II/22. Tegnap, levele és küldeménye vétele s átolvasása után azonnal megírván a fenti sorokat – elhittak hazulról (névnapi vacsorára!) s késő éjjel hazavetődven e polgári hangulatban korántsem volt kedvem e levelet befejezni; inkább mentem „me coucher sur le dos” – s elálmosítani magamat egy latin könyvvel a kezemben.

15 Először hadd végezzünk a legkellemetlenebb üggyel: letárgyalom a küldeményét. Igaza van: Ady Endre élmélyítő poéta: ez a legtalálóbbszó rá: azt hiszem nincs a világirodalomnak alakja, akinek művei oly intenzív hatással volnának a hányószervekre. (Ez ugyan lehet művészet is; de Adynál nagyon öntudatlan; – a „művészi öntudatlanság” legmagasabb foka.) Halavány zöldessárga – hányás-színű – nála minden; vagy mint a 6 éven alóli gyermekek hasmenése. Mikor első pár – igazán szép – versét olvastam a Jövendőben, már megjegyeztem, hogy nagy benső ritmus hullámozás van ez emberben; – e «ritmus» hullámozás azóta oly kvalitásúvá lett, amilyentől
25 tengeri betegséget szokás kapni.

Hogy nem <nagy> |:nagy tehetség:| azt bizonyítja modorossága és bamba, impotens önisméltlése; de ez mást is bizonyít: hogy tétlen

és lusta. Forma-slappettség annál megbocsáthatatlanabb, mert nem őszinte s nem a tartalommal való küzdelmen alapul. Hiányzik
30 belőle minden Knappeit – minden kapcsolás, keménység, ekonómia. Visszatérve hasonlatomra: híg, – mint a hasmenés. S mikor ez a „schlafrockos” alak hálósapkában – „in roaring for a chamber-pot” – betör a Baudelaire oszlopos arányos márványszentélyébe és cédán széttöri e könyelvű költő szigorú formáit: hogyan haragudjam,
35 én, a pedáns?

Érdemes lenne egyszer ennyi-sokat nyilvánosan is elmondani Adyról – vagy másvalakiről – mert az ifju, a „modern” magyar irodalomnak közös hibája ez a hígság, ez a hanyagság, lazaság; folyton komoly tanulmányt, tartalmasságot hangoztatnak – és minden
40 komolyságra, minden tanulmányra lusták – ez az igaz szó: lusták.

Éjjel. Megint meg kellett szakitanom: ebből a levélből napló lesz. Nos, – ha már tanár vagyok – „szorgalom- és tehetség”-beli hiányain kívül van Adynak még egy kellemetlen oldala: izléstelensége, ellenszenvenessége. Nem képzelek izléstelenebb dolgot, mint könyvének ajánlását Léda asszonyhoz (maga „Léda asszony” mint név és e cím: Léda asszony zsoltárai is modoros és izléstelen.). „Fogyó
45 életem növe lázában... mély viharzásokon” és „minden poklokot keresztül” – mily kiforratlan elme, akinek ilyesmi tetszhetik. És mily szerénytelenség! ilyesmit el lehet mondani versben, akár prózai költeményben is – de előszóban, ajánlásban mondani ilyent – szemérem ellen van. Nézze meg a nagy költők ajánlásait, előszavait: a legvadabbak is milyen szerények, mielőtt «pegazusuk [?]» nyeregbe
50 ülnének: gyalog albatroszok. Nézze meg a Baudelaire kedves ajánlását – a Byron ajánlásait – [!]

De a sok izléstelenség között a legnagyobb kétségtelenül a magyar ugarra való szitkozódás. A témából van valami a levegőben – nálunk ahol ép most oly csodálatos tisztán kristályosodik ki a haza eszméje körül való küzdelem – Európának ma tán legsürgősebb kérdése – nálunk az Andrássy és- Pikler Gyulák hazájában – és a gondolatot megtaláltam egy másik új könyvben is (Ignótus: Olvasás közben 357–363 ll. v. ö. a magyar [!] mese és legenda c. cikkét is): „valaha a pestis volt a morbus hungaricus, mi a csömört ismerjük

annak, de valójában a megrokkantást lehetne ennek nevezni”... „Vakard meg a magyart és elédtünik a búsmagyar”... „a magyar azon
 65 kezdi, hogy megöszül és azon végzi, hogy elcsöndesedik” – – – s
 mi több: magam is irtam egy hasonló eszméjű költeményt egykor
 a magyar mélaságról – éppen Paris cimen – és az alapmegfigyelés –
 minden példa mutatja – igaz is. De nagy a különbség a tárgyalási
 70 módban. Ignótus rokonszenvvel beszél a magyarról és nyomban
 utána teszi: „Tán ezzel kell fizetnünk a sok természetes zsenialitá-
 sért, mely a magyarral veleszületik?” – Adynak e téma: csak alka-
 lom a dekadenciára.

Vajjon Ady ősmagyar családból származik-e? (Hogy Ad-ükét
 emlegeti.) – De ha úgy van is, csak szeretettel szabadna e tárgy-
 75 hoz nyúlnia. Széchenyit tisztetem, mert szidja a magyart: Bokányit
 utálom. – Magamnak megengedném néha – mert (szintén minden
 szociológiai tanulmány ellenére – vagy következtében?) imádom a
 magyart – s „engem ér a lug, ha fejét mosom.” Magyar vagyok, –
 magyar nemesi családból származom (igen büszke vagyok rá) úgy
 80 apai, mint anyai részről; s mindkét részről a nagyapám emberem-
 lékezet óta megyei tisztviselők voltak (van-e magyarabb foglalko-
 zás?); apám volt az első, aki az Állam szolgálatába lépett; de még
 ő is valóságos tipusa volt a magyar úrnak és jogásznak. S én aki
 úgy «élel» életpályámmal, mint nagyrészt műveltségemmel is (:bár
 85 apámnak is – igaz hogy csak tudományos téren – nagy modern nyu-
 gati műveltsége volt:) annyira elszakadtam a családi tradíciótól, az
 évszázados szellemtől: napról-napra jobban érzem, mily természe-
 tes és szoros folytatása vagyok becsületes magyar őseimnek. Nagy-
 apámnak, aki végigküzdte a szabadságharcot, könyvtárt gyűjtött,
 90 és szerette a verseket...

Ő ez a föld nem a „lelkek temetője” – itt nemcsak „gatyás, bamba”
 társak vannak. Nem tudom, van-e másutt annyi csillogó szem, él-e,
 igazán él-e másutt annyi lélek mint itt? Én úgy tudom, – úgy tapasz-
 95 taltam – hogy az igazi magyar fajiság többnyire bizonyos lelki ne-
 mességet is jelent – s a mi fajunk, barátom, nemes faj! S hami [!] átok,
 hami [!] nehézség, mélaság tényleg rajta ül: nem csak nemességéből

ered, nemességét bizonyítja-e? nem értékesebb-e mint sok könnyü-
 ség, mozgékonyosság? A mi fajunk nemes faj, barátom! – – –

Távolítsuk el ezt a kellemetlen alakot, aki gondolataink háttéré-
 100 ben áll: Ady Endrének megvan a létjoga a magyar költészetben (bár
 költészetének híres magyarságát sem hangulat, sem stílusis fordula-
 latok nem igen igazolják): mert néhány új ritmust, új szó-hangula-
 tot alkotott, mert néhány szép verset csinált. S azért ha megkérdi
 tőlünk, (egész naivul):

– Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?
 105 mondjuk nyugodtan, (mielőtt hátat fordítanánk neki):
 – Csak méltóztassék. Miattunk sohse zsenirozza magát. Sírjon.
 Akár bőgjön.

Pedig nem bőg – csak nyávog. És nagyon is hasonlít a hangja a
 110 szerelmes macskakéhez. S róla is eszembe jutott a Heine gúnyverse:
 (természetesen a saját [:rég:] fordításomban):

„Nem mint jó polgár cicácska,
 tűzhely mellett dörszölődöm:
 szabad macska vagyok én
 115 künn a szabad háztetőkön.

Hogyha nyári éjjel szívem
 hűs tetőkön meg-megrezdül:
 amit érzek, arról dal
 morg az éjszakán keresztül.”

Igy beszél, és zeng szívéből
 120 szenvedélyes nászi ének –
 és a dalra jönnek mind,
 mind a macska-agg-legények...

Ilyen macska-agglegényeket –, ifjuagg-legényeket emlegetett ön is
 125 levelében:

mind a macska agglegények
– tőlük morg a néma éjjel, –
és kontráznak – Adynak
szörnyű kéjjel, szenvedéllyel –

130 de nekem nincs kedvem róluk beszélni –
Csak Juhászt veszem ki az ön kaptája alól: Juhászról nekem csupa
kedves emlékeim vannak; ő nem oly tanulatlan gyenge legényke,
mint a többi; s ami a csenést illeti – aki anyit ír, ki ne csenne? – ön-
tudatlanul, persze.

135 Igen-igen hosszú lett a levelem (persze mert éjjel írom): az ígért
lajstrom most már elmarad. Ha ír, azonnal írok megint, s majd
akkor. Szívesen küldök új fordításokat is, Baudelaire-ra és György
tervére való tekintettel; sokat fordítottam Richopinból, és Verlaine-
ből (ez utóbbiból: amit kívülről tudtam, mert könyve nincs nálam;
140 tehát emlékezetből másoltam a képet. Node könnyebb, mint Ticiant
másolni emlékezetből.) Bizonyos formaügyességre már kezdek szert
tenni. Irtam szeptember óta 2 vagy 3 verset: ezek közül is a Parist
Ady olvasása után kedvem volna megsemmisíteni.

Olvastam: több művészettörténeti dolgot; több latin könyvet is.
145 Petronius Arbiter Satyrikonja (melyet Jean Richopin La Merjével
együtt (de a Satyrikont legfeljebb 2 hétre) megküldhetek Önnek, la-
tin- és francia kiadásban: a verses részek francia verses fordításban
is) a világirodalom egyik legkiválóbb alkotása. Augustinus Con-
fessiones című könyve végtelen zseniális, nyugtalan lélek alkotása.
150 A latin nyelvben nagy gyönyörűségem tellik: akár annak a déd-
apámnak, akitől kis amsterdami Tacitus-kiadásom rám maradt s
aki annak első lapjára jegyezte fel a gyermekei születése-évét: Natus
Petrus 1749. (már megint a dédapáimnál vagyok.) Egy latin verset
is irtam.

155 Baudelairerel a lehető legjobb viszonyban vagyok, nincs nap
hogy ne olvasnám, jórészt kívülről tudom, nem tudnék élni nélküle.
Nietzschével most szeretném megújítani az ismeretséget.

De már elég: még megún.

György Oszkár még sem felejtett el teljesen: most kaptam tőle egy
160 levelezőlapot és neki is írok. Ő mindig igen rokonszenves volt nekem
s nagyon megörültem, hogy Ön is oly kedvesen irt róla.

Írja meg kérem: nem küldene-e nekem valami új francia verses
vagy angol novellás könyvet olvasni: innen Bajáról oly nehézkesen
és lassan jut az ember valamihez, hogy <minden> |:bármilyen| a leg-
165 nagyobb örömet okozná.

Adyt visszaküldjem hamar?

Levelét várva üdvözlő s bocsánatot kér a hosszú és gyalázatos
írásu és stilusu levélért

mindig hű barátja
Babits Mihály

170

Zalairól mi hír?

Külső életemben semmi változás. <Februárban> |:Mostanában:|
Szekszárdon voltam, az unoka nővérem esküvőjén. Pedagógiai vizs-
gára is készülnek... Igen szolid vagyok. Kártyázni se nagyon tanul-
175 tam meg. Mult levelében Ön a poharaktól féltett – de szekszárdi lé-
vén, a bor nem új előttem. – Ön is írjon valamit a külső életéről is.

S mi van Balassival?

Az egyetlen lap, amelybe dolgozom – a Magyar Filozófiai társulat
Közleményei. Evvel ismét felvettem az állandó összeköttetést. Most
180 már magyar könyveket is fogok neki ismertetni.

Nem vagyok én bőbeszédű? és végérhetetlen? Amíg tart a papi-
rom...

Mert éjszaka van.

Bocsánat.

185 Ha nagyobb könyvet küld: ne a gimnáziumba: hanem Petőfi u.
56. alá, Szuper százados házába, ahol lakom. Verseiből nem küld?

A Lichthofot újra-költsem? Vagy nem érdemes?

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 10,5 × 34,0 cm nagyságú levélpapíron, 3 fólió, 6 oldal.

Lelőhely: OSZK Fond III/96/12.

Közölve: BJKL, 111–116. p. (részben); BML1, 193–199. p.

Szövegkritika

- 3 [BJKL] elképzelhetetlenül [Téves olvasat.]
- 13 [BJKL] sur les dos” [Téves olvasat.]
- 13–14 [BJKL] azt hiszem → hányószervekre. [Nem szerepel a közlésben.]
- 17–18 [BJKL] Halavány → hasmenése. [Nem szerepel a közlésben.]
- 31 [BJKL] Visszatérve → hasmenés. [Nem szerepel a közlésben.]
- 37–38 [K] másvalakiről → lazaság; [Utólag grafitceruzával aláhúzva. A „másvalakiről” szó két vonallal van aláhúzva.]
- 39–40 [K] minden → lusták [Utólag grafitceruzával aláhúzva.]
- 40 [K] ez az → lusták. [Utólag grafitceruzával két vonallal aláhúzva.]
- 47 [BML1] növekvő [Téves olvasat.]
- 48–51 [K] mily kiforratlan → ellen van. [Utólag grafitceruzával aláhúzva.]
- 55–56 [K] izléstelenség → szitkozódás. [Utólag grafitceruzával aláhúzva. A „legnagyobb” szó két vonallal van aláhúzva.]
- 78–79 [K] Magyar vagyok, → származom [Utólag grafitceruzával aláhúzva.]
- 89 [BJKL] Nagypának, [Téves olvasat.]
- 91–93 [K] Ó ez → mint itt? [Utólag grafitceruzával aláhúzva.]
- 95–96 [BJKL] S ami átok, lassú nehézség, [Téves olvasat.]
- 102 [K] nem igen igazolják): [Utólag grafitceruzával aláhúzva.]
- 103 [K] néhány [Utólag grafitceruzával aláhúzva.]
- 107–108 [K] – Csak → bőgjön. [Utólag grafitceruzával aláhúzva.]
- 109 [K] csak nyávog. [Utólag grafitceruzával két vonallal aláhúzva.]
- [BJKL] nagyon hasonlít [Téves olvasat.]
- 109–110 [K] a szerelmes macskákéhoz. [Utólag grafitceruzával aláhúzva.]
- 110 [BML1] macskáéhoz. [Téves olvasat.]
- 120 [BJKL] szívéből [Téves olvasat.]
- 124 [BJKL] ifjú-aggregényeket [Téves olvasat.]
- 130 [BJKL] [Sajtóhiba: a 130. sort a vers ötödik soraként hozza.]
- 131 [BJKL] csupán [Téves olvasat.]
- 137–138 [K] György tervére való tekintettel; [Utólag grafitceruzával aláhúzva.]
- 139 [BML1] utóbbtól: [Téves olvasat.]
- 159 [K] György → teljesen: [Utólag grafitceruzával aláhúzva.]

160–161 [K] Ő mindig → irt róla. [Utólag grafitceruzával aláhúzva.]

171–187 [BJKL] [Ld. a Megjegyzéseket.]

174 [BJKL] készülök... [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a tartalom alapján. A levél szövegében ismeretlen eredetű ceruzairásos kiemelések láthatók, az első fólió rektóján ismeretlen kézírású datálással. Belia György a levél szövegét egy helyen jelentősen megváltoztatta, illetve a 171–187. sorokat tévesen az alábbi sorrendben közli: 185–187., majd 171–184. sor. Ezek a sorok a kéziratban a levél utóiratai. A 171–184. sor az aláírás alatt szerepel, és teljesen kitölti azt a helyet, mely a papírból a levél lezárása után maradt. Ezért a 185–186. sorban szereplő mondatokat BM az írás irányát megváltoztatva, kilencven fokkal elforgatva a névalírás mellé, a bal lapszélre írja, míg a 187. sorban szereplőt – az előző mondatokkal azonos irányban írva – az aláírástól jobbra, a jobb oldali lapszélre. Az írás iránya és helye egyértelművé teszi az utóiratok leírásának sorrendjét. E levél utolsó két bekezdésének töredékével kezdődik TS öskötete, másik két részlete pedig későbbi lapszámon olvasható. A keveredés ideje ismeretlen. Ld. még a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

ismét összeillik: ld. a 114. sz. levelet. Lelkesedése a KD levelében olvasható, a saját irodalmi felfogásával egyező soroknak szólt, s a kritikai hangvételnek, amely BM számára egész életében központi kérdés volt. Ámde annak ellenére, hogy e levélben, válaszolva az Ady Endrével kapcsolatos felvetésekre, még meg is tetézte azokat, a kortárs irodalommal – amelybe számára Herczeg Ferencről Adyig mindenki beletartozott –, kapcsolatos elképzelései különböztek Kosztolányiétól. Utóbbi ugyanis inkább személyi kérdésként élte meg a problémát mint az érvényesülés egyik feltételét vagy gátját, erre utal a Juhász Gyulának szegezett irodalmi csenés vádja, illetve az Adyval szemben hangsúlyozottan összemossott alkotás-magatartás kifogás. Fel sem vetődött benne, hogy ugyanazt a témát, közösen használt és kellően rétegzett nyelven, többen is megfogalmazhatják, illetve nem volt képes felmérni saját magában az egyébként természetes idegenkedés mélyén megbúvó féltékenységet. BM azonban megvédte Juhászt, s esztétikailag közelítette meg az Ady-problémát: a *Jövendőben* megjelent verseit dicsérte – Zsoldos Sándor felsorolja a címüket –, Ady egyenetlenségét azonban szóvá tette. Ugyanígy helytelenítette stílusát és alkotómódszerét is. Ahogy a hivatalos, elismert, befutott irodalomba nem akart beilleszkedni, úgy nem kívánt az itthoni modern hang visszhangzója sem lenni; ezért fordult a klasszikus álmok felé, s ezért húzódozott a nyilvánosságtól. A továbbiakban nem kerülte ki a magyarsággal kapcsolatos kérdéskört sem, s finom különbséget tett az elitélő vélemények indítékai között: Ignótus rokonszenvét állította szembe Ady indulataival. Láthatóan saját kulturális és családi hagyományait vetette össze Ady származásával, s míg később, Ady újabb költészetének erőnyeit elismerte és hangoztatta, ebben

a vonatkozásban véleménye nem változott: az eszményítést szegezte szembe a lefokozással, és hallgatott arról, amiről nem volt érdemes beszélni. Hozzá kell tenni azonban mindehhez, hogy KD (és BM) véleményének negativitása a második világháborút követő utókor ideologikus fényében erősödött fel, az *Új versek* után következő művekre, illetve írói magatartásra hivatkozva, amiről a levelek megírása idején még nem lehetett tudni, ugyanakkor az is igaz, hogy KD Adyval szemben egész életében őrizte a különállását. És persze azt sem lehetett tudni 1906-ban, hogy 1945 után BM saját családját és származását érintő jogos önérzete is politikai és esztétikai ítéletek kiindulópontjává lesz majd.

levele és küldeménye: ld. a 114. sz. levelet, a küldemény Ady Endre kötete.

névnapi vacsorára: a bajai gimnáziumban szokás volt a tanári kar tagjai között a közös névnapi köszöntő, s a meghívók az utolsó pillanatban érkeztek, ld. BML1, 176., 181., 185. p. Február 21-én azonban a katolikus és a protestáns naptár szerint is Eleonóra napja van, nem valószínű, hogy bajai tanártársai hívták volna ezen a napon, a megelőző s követő néhány napra sem esett egyikük névnapija sem. De talán a Bajai Casino Vigalmi-Bizottsága tarthatott Eleonóra-estélyt, hiszen már az előző év novemberében meghívták Katalin-estélyre, ld. BML1, 185., 496–497. p. Az is elképzelhető azonban, hogy BM az első bekezdés hangnemében nem tudta/nem akarta folytatni a levelet, amit alátámaszt mindaz, amit végül megírt: egyetért Kosztolányival, de hangsúlyos pontokon önálló véleményt nyilvánít.

„**me coucher sur le dos**”: hanyatt feküdni (fr.).

émelyítő: a jelzőt KD említette előző levelében.

a Jövendőben: a versek felsorolása: BML1, 504. p.

Knapphet: tömörség, szűkszavúság (ném.).

ekológia: gazdaságosság, itt: rendezettség (gör.).

„**schlafrockos**”: Schlafrock: pongyola (ném.).

„**in roaring for a chamber pot**”: éjjeli edényért bögre (ang.), részlet Shakespeare *Coriolanus* című drámája II. felvonásának 1. színéből: „éji edény után ordítva”. (Petőfi Sándor ford.)

másvalakiről: nem nevesített, általános alany a modern irodalom alkotóit jelölve.

Léda asszonyhoz: Diósi Ödönné Brüll Adél, Léda, Ady Endre műzsája.

Léda asszony zsoldárai: az *Új versek* című kötet első ciklusa.

gyalog albatroszok: utalás Baudelaire közismert versére (*Az albatrosz*).

Baudelaire kedves ajánlását: A *Romlás virágai* ajánlása Théophile Gautier-nak szól, akit a szerző makulátlan költőnek, a francia írás tökéletes mágusának, drága és tisztelt barátjának s mesterének nevez, egyben munkáját a legmélyebb hódolat érzésével ajánlja neki.

Byron ajánlásait: nem lehet tudni, melyekre gondolt, talán a Don Juan ajánlására, első sora: „Bob Southey! You’re a poet–Poet-laureate”, magyarul: „Költő vagy, Bob, mégpedig udvari” (Ábrányi Emil ford.).

az Andrásy és -Pikler Gyulák hazájában: ifj. Andrásy Gyula gróf.: politikus, belügyminiszter, a monarchia utolsó külügyminisztere. Pikler Gyula: jogfilozófus,

részt vett a *Huszedik Század* megindításában és a Társadalomtudományi Társaság alapításában.

megtaláltam: KD is Ignostust olvasott, ahogy előző leveléből kiderül.

a magyar [!] mese és legenda: pontos címe: *Magyar mese és legenda*, pontos oldalszám: 364–367. p. Az előtte levő hosszabb írás címe: *Politikai dolgokról*.

magam is irtam: „ott az emberek szemében nem mereng öröklött átok, / s ázsiai lusta bú nem köt vergődő unokákat”, olvasható a harmadik versszakban, a vers az *Angyalos könyv* szerint 1906 január–februárjában keletkezett, ld. OSZK Fond III/2356. Ld. még Róna 2011, 189. p.

Ad-ükét: szójáték, Ad[y] nevű őset.

Bokányit: Bokányi Dezső: szociáldemokrata, majd kommunista politikus.

„**engem ér a lug, ha fejét mosom**.”: Arany János *Bolond Istók* című elbeszélő költeményének részlete, pontosan: „Engem ér a lúg, ha fejed mosom”.

magyar nemesi családból származom: való igaz, hogy Babits felmenői között a Babitsok, a Kelemenek, a Raáczok családi identitásába beletartozott a nemesi származás tudata, az előnév, a családi címer, a pecsétygyűrű, a megyei szolgálat, az értelmiségi foglalkozás. De az előnév maga, a több generáción túli biztos származás okmányokkal való igazolásával együtt feledésbe merült, illetve téves tudással keveredett, s az igazoló iratok elkallódtak. Nincs teljes erejű bizonyító forrása az apai ág szláv származásának, sem adományozó oklevéllel a nemesi eredetnek, nem egyértelmű, hogy az azonos nevű Babitsok, Kelemenek, Raáczok közül kivel álltak valódi rokonságban, azok közül, akiket ők felmenőiknek gondoltak, s azok közül, akik később, amikor BM közismert lett, jelentkeztek mint a család egyik oldalága. Babits Mihálytól távolodva öt előtte élt generációról vannak biztos adatok, éppen a Babitsok elején egy asztalosmester ismert, a Kelemenek elején pedig egy jegyző és tanító állt, s az első ismert Raácz-felmenő uradalmi számtartó volt. Apai nagyanyja, Blázsovits Erzsébet számára pedig kimondottan társadalmi előrehaladást hozott a házassága, hiszen felmenői cégmesterek és iparosok voltak. Az elődök élete a vidékhez kötődött, de a generációkon átívelő tisztviselői pálya is – noha BM közvetlen felmenőire igaz volt –, nyilvánvalóan az egységbe állt azonossági tudat egyik összetevőjévé vált, hiszen apjának fiútestvérei között is akadt, akinek nyoma veszett vagy kilépett a család kötelékeiből. S ezzel a részben megtartó, részben igazoló, részben biztonságot nyújtó világképpel állt szemben mindaz, ami városi, ami nem magyar, ami mozgékony és könnyű. (Megtévesztő lehet talán a faj szó emlegetése, de erről már volt szó a 61. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteiben: az elutasítás és a példa származástól függetlenül viselkedéshez, életfelfogáshoz, tudáshoz, törekvéshez kapcsolódik mindkettőjüknél, személyes tulajdonságokhoz, nem közösségekhez.) Mindez – a tényleges nemesség avagy annak hiánya – természetesen egyetlen utódra és tevékenységre vonatkozóan sem jelent semmiféle értékítéletet – sem negatív, sem pozitív értelemben –, azonban jól mutatja azt a szellemi és kulturális környezetet, amelyben felnőttek, tanulnak, s amely erőt adott nekik az élet elviseléséhez. BM és férfieldői életében az értelmiségi létezés volt a központi kérdés, amihez a nemesség csupán a nemzeti hovatartozás kereteit adta meg.

nagyapáim: Babits (II) Mihály: hivatalnok, megyei főpénztárnok, Kelemen (III) József: ügyvéd, járási szolgabíró, majd törvényszéki bíró.

a „lelkek temetője”: *A magyar Ugaron* című ciklus egyik darabja *A lelkek temetője*. „gatyás, bamba” társak: idézet *A Hortobágy poétája* című versből, helyesen: „De ha a piszkos, gatyás, bamba / Társakra [...]”

Szabad-e sírni: idézet Ady Endre *Verses könyvem előtt* – első sora: „Góg és Magóg fia vagyok én” – című verséből. Az *Új versek* előhangja.

Heine gúnyverse: a fordítás/átköltés talán 1903 áprilisában keletkezett, az utolsó versszak ehhez a levélhez született, ld. RÓNA 2011, 194–195. p.

kaptája: *captatio benevolentiae* (lat.), a jóindulat – értsd: az egyetértés – megnyerése. Elképzelhető azonban, hogy BM a kaptafára gondolt.

az ígért lajstrom: BM a 107. sz. levélben írt arról, hogy mit tervez, mit dolgozik, s KD a 114. sz. levélben kérte tőle az ígért lajstromot.

ha ír: KD március 8-án válaszolt, ld. a 118. sz. levelet, BM levelét február végén elküldte testvérének és Brenner Józsefnek, hogy ők olvassák el azt a felsorolt névsorban foglaltakkal, ld. a 116. sz. levelet.

Baudelaire-ra és György tervére való tekintettel: ld. a 114. sz. levelet.

sokat fordítottam: a két szerzőről korábbi levelekben többször esik szó, 1905 elején BM Kosztolányitól kérte Richépin kötetét, amelyet ő akkor nem tudott odaadni, kérdéses, hogy 1906 elején BM milyen kötetet használt, ld. a 61., 86. és 87. sz. leveleket. Verlaine-t KD korábban dekadensnek minősítette, ld. a 32. sz. levelet.

Tiziant: Tiziano Vecellio: olasz festő.

szeptember óta 2 vagy 3 verset: az *Angyalos* könyvben ennél sokkal több vers 1905 ősze és 1906 februárja közötti datálása, ld. OSZK Fond III/2356. Ld. még RÓNA 2011, 186–189. p.

kedvem volna megsemmisíteni: frusztrációjának oka, hogy egy számára nem szimpatikus személyiség poétikai felfogásában az övéhez hasonló verseket ír.

több művészettörténeti dolgot: Tizianót is ezért említette, ld. a 107. sz. levelet.

Petronius: Petronius Arbiter: római író, a *Satyricon* című regény szerzője.

La Merjével: *A tenger*, Jean Richépin 1886-ban megjelent könyvének címe.

Augustinus: Szent Ágoston: hippói püspök, filozófus. Legnagyobb hatású munkája *Vallomások* (*Confessiones*) című emlékezése.

annak a dédapámnak: ld. erről RÓNA 2011, 292. p. BM dédapja, Babits (I) Mihály gyermekei közül többen kiskorukban meghaltak, Péter nevű leszármazottáról nem maradt fenn adat, ami persze létezését nem zárja ki. A (családi) hagyomány valódi, tovább élő, eltorzult és hamis ismeretekből állt össze megtartó erővé, ahogyan az minden nemzet és minden család esetében is.

Egy latin verset: címe *Desperata invocatio*, elküldi Kosztolányinak a 121. sz. levélben.

Baudelairerel: ld. a 114. sz. levelet.

Nietzschével: korábban mindketten megcsömörlöttek tőle, ld. az 55., 60. és 72. sz. leveleket.

most kaptam tőle: ld. BML1, 188–189., 193. p.

neki is irok: BM levelének fogalmazványa maradt fenn, ld. BML1, 199–200., 506–507. p.

nem küldene-e nekem: nem lehet tudni pontosan, mi történt, következő levelében KD köszönte meg a Babbitstól kapott francia könyveket, feltételezhető tehát egy vagy több elkallódott üzenetváltás, ld. a 118. sz. levelet.

Adyt visszaküldjem: az *Új versek* című kötetet.

Zalairól: KD legutoljára 1905. november elején írt róla, ld. a 109. sz. levelet.

Szekszárdon voltam, az unoka nővérem esküvőjén: BM nagybátyjai és nagynénjei között egyiknek sem volt olyan leánygyermek, aki idősebb lett volna nála és 1906 elején Szekszárdon tartotta az esküvőjét. Valószínűbb, hogy BM nagyanyja vagy anyja szokásos február végi köszöntésére utazott haza az előző hét végén (február 21–22. szerda–csütörtök volt). Kelemen Józsefné Raácz Cenci, BM anyai nagyanyja ugyanis február 21-én született, anyja, Babits (III) Mihályné Kelemen Auróra névnapját pedig február végén tartották, a nap attól függött, hogy szökőév volt-e, vagy sem. Ld. BCSL1, 23., 31. p.

vizsgára is készülnek: a pedagógiai szakvizsgát május 15-én tette le, ld. RÓNA 2011, 310–311. p.

Kártyázni: ld. a 107. és 114. sz. leveleket.

mi van Balassival: KD tervezett szakdolgozati témája, ld. a 110. sz. levelet.

Az egyetlen lap: ld. a 86. sz. levelet, a magyar könyvek ismertetése nem készült el.

Szuper százados házába: BM bajai szállásadója, Szuper Mihály, ld. RÓNA 2011, 268–269. p.

A Lichthofot: ld. a 109. sz. levelet.

**Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
és ifj. Kosztolányi Árpádnak**
[Szabadka, 1906. február 22. körül]

Kedves Józsi és Árpi,

megkaptam a leveleteket s most, felugorva az ágyból sietek nektek válaszolni.

Mindenekelőtt a legkellemetlenebb ügyről – Józsinak!

5 Kedves Józsi, úgy látom félre értettük egymást. Nem tudom mit irhattam a levelezőlapon, annyi azonban bizonyos, hogy lecsepülni semmiesetre sem akartalak s azzal a mit te papírra vetettél korántsem intéztél el az ügyet, mert, ha |:te:| magadat nem tartod hivatásos írónak – én mindenesetre annak tartalak. Tudd meg, hogy –
10 nem szép, hogy ily nyíltan és ilyen nagyképűen konstátálom! – én mindég azok között voltam, kik a legnagyobb szeretettel olvasták minden sorodat s ha tévedtem veled szemben csak túlbecsülhetelek, bár ezt sem hiszem, lebecsülni sohasem tudtalak és tudlak. Kissé nagyképűen hangzik ez írás, de ez már vele jár minden betűvetéssel...
15

Szó a mi szó átolvastam – újra nagy gyönyörűséggel – a Bródy cikket a B. H. szerkesztőségében és csakugyan észrevettem, hogy hatással «volt a» lehetett reám, <bár [?]> |:jöllehet:| határozottan emlékszem, hogy Jean Paulról szóló gyászbeszédében Börnének szintén hasonló passzus van; az ilyen tegeződő aposztrofálások s egymásba szőtt-font mondat-láncok közismert fogásai az íróknak. <Megjegyzem, hogy> Megjegyzem nem lehetetlen, hogy a te írásod
20 nélkül nem jut eszembe, hogy használjam.

Béke velünk, tehát! Ne tűnjék fel neked «ez igaz» nevetségesnek
25 e hosszadalmas igazolás és buzdítgatás. Nem szeretném, ha egyik legjobban becsült rokonlelkem elhagyna s elveszne az orvosi könyvek tömkelegében rám s az irodalomra nézve.

Egyébként itt küldök egy levelet, azzal a kéréssel, hogy |:Juhász-szal,;| Mohácsival, Hegedűs B. Gyulával, György Oszkárral s az
30 Ady-imádókkal olvastasd el: Babics Mihály írta, az én édes-jó barátom, a gondolkozó, a költő, miután elküldtem neki Ady „Új versek”-ét. A szemérmetlenül hazug újságkritikák után jó lesz elolvasni a <„modern” [...]> |:„modern”eknek:| tanulságul. Én egy hasonló levelet irtam hozzá s ő minden szavamat helyeselte. Gyületemnek,
35 mózesi haragomnak ő ad hangot ékesszóló ároni nyelvével.

A levelet olvastasd el mindenkivel, de ne hagyd senkinél, mert Babics minden sorát megőrzöm s ha elveszne «ez» az – valósággal vigasztalhatatlan lennék. A mint lehet küldd vissza!

Leveleteken nagyon jól mulattam. A bosszantásokért sem haragudtam meg, mert volt benne izlés és kedély.
40

Szivességeteket köszönöm. Csak arra kérlek még benneteket, hogy az e heti Magyar Szemlét haladéktanul [!] küldjétek el címemre. –

Adieu
Dezső.

45 Még néhány szót a Toncs-estélyről. Multkor mindnyájunkat meghívtak – vacsora utánra, a mi természetesen ilyenféle kiszólásokat vont maga után apuska szájából „Ez a legolcsóbb. Egyetek, zabáljatok otthon, azután jöjjetek el beszélgetni!” Anyika is neheztelt Toncsnéra, mert az ipariskolában a jegyző «teremfizető párttal»,
50 teremfizető, vagyis az anti Toncs párttal tart és szavaz, ma azonban megvolt a kibékülés.

«Apuska» Fél négyig maradtunk náluk. Apuska „nagyon jó kedvű” volt, a Koncsekkel «[...]» testvérpoharat ivott, („Édes Kálmánom!... Tudod, öreg barátom!...) mire ő végtelenül megtisztelve
55 érezte magát s zavartan mormogott pár szót. Apuska egyébként a dolgozatok másodszori kijavításáról beszélt neki s Koncsek úgy hallgatta, mint egy diák. „Kedves Kálmánom, más napos korodban sohasem javits dolgozatot... Ez a halál...” Láthatólag valami ügyük volt előzőleg: az apuska valószínűleg „megfogta” valahol.

60 Egyébképpen ott volt Mérey is, ki egy engem nagyon érdeklő kérdést tisztázott. Fáradtságos történelmi kutatás után kiderítette, hogy családunk, a lehotai Kosztolányiak már Zsigmond előtt éltek, dúsgazdagok voltak, a legelőkelőbb állásokat viselték a király mellett s ha nem tűs gyökeres magyarok is, semmiesetre sem tótok, hanem
65 bizonyára csehek.

A politizálásnak természetesen nem volt se vége se hossza. Siralmasan szomorú volt, a mint [:az urak:] búsan «iddogáltak s a» iddógáltak. Koncsek néha határozottan kínos kiszólást tett. Vászó volt [:azonban:] a fénypont. Annyira berúgott, hogy alig látott s a hangját teljesen elvesztette, csak hebegni «hado» és dadogni [?] tudott.

70 – Majd megmutatnám én!... Királyi biztos lesznek... Közibük lövetek... Mind, mind... Közibök, a kutyákat! Királyi biztos... Az kell nekik!!

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 10,3×34,0 cm nagyságú kutyanyelven, 1 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 5785/162.

Közölve: Kosztolányi 1972, 93–96. p.; KDLN, 97–98. p.

Szövegkritika

21 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] írónak. [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás alapja BM 1906. február 21–22-én írt 115. sz. levele.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

megkaptam a leveleteket: nem ismerjük.

mit irhattam a levelezőlapon: nem ismerjük.

Kissé nagyképpen hangzik ez írás: KD cikke a *Bácskai Hírlapban*, ld. még a következő jegyzetet.

a Bródy cikket a B. H. szerkesztőségében: bár kétséget kizáró magyarázatot KD levelének e bekezdésére csak a hiányzó két küldemény ismeretében lehetne adni, kísérletet teszünk arra, hogy megfejtsük a talányt. BJ Bródy Sándor sikertelen öngyilkosságáról írt az előző évben, ld. BRENNER 1905, 1–3. p. Ennek a feltételes gyászbeszédnek az utolsó harmada egyetlen egymásba fonódó – a sír szélén állót

megszólító – tegeződő mondatláncfolyam. 1906 elején híre kelt, hogy Heinrich Heinének szobrot akarnak állítani Németországban. Kosztolányit az készítette tárcáirásra a hír kapcsán, hogy mindez Heine szülőházájának csak a költő halála után ötven évvel jutott eszébe. A tárca néhány nappal a fenti levél előtt jelent meg. Hasonlóan kvázi nekrológ, mint BJ Bródy-cikke, és utolsó bekezdése egyetlen egymásba fonódó – a holt költőt megszólító – tegeződő mondatláncfolyam, ld. KOSZTOLÁNYI 1906a, 5–6. p. A hasonlóság valóban fennáll, azonban KD érvelése is védhető, hiszen Ludwig Börne német író – *Denkrede auf Jean Paul* című, 1826-ban írt művében – szintén él hasonló fogásokkal, sőt más példát is fel lehetne hozni rá. Jean Paul német író; eredeti nevén Johann Paul Friedrich Richter, aki Jean-Jacques Rousseau iránti tiszteletből magát csak „Jean Paul”-nak nevezte.

Egyébként itt küldök egy levelet: BM levele: ld. a 115. sz. levelet.

A szemérmetlenül hazug újságkritikák: az *Új versek* kritikai visszhangja gyors és változatos volt, ld. még VITÁLYOS–OROSZ 1980, 6–8. p.; KOSZTOLÁNCZY 2006. A kötet 1906. február 9-én, pénteken került a könyvesboltokba, az első kritikák róla pedig már vasárnap megjelentek, ld. FENYŐ 1906; SZENTMIKLÓSI 1906. E levél megírásának idejére, azaz mintegy két hét alatt már féltucatnyian recenzáltak, köztük JGY, Mohácsi Jenő és Hegedűs-Bite Gyula is. JGY ismertetőjét az *Új Század* közölte, a lap 1905 decemberére keltezett számában, mely csak 1906 februárjában jelent meg. Mohácsi Jenő a *Szeged és Vidéke* február 18-i számába írt, Hegedűs-Bite Gyula pedig két helyre is leadta ugyanazt a cikket, mely a *Somogyvármegye* február 18-i és a *Debreceni Független Újság* február 24-i számában jött le.

Én egy hasonló levelet irtam hozzá: ld. a 114. sz. levelet.

az e heti *Magyar Szemlét*: Kosztolányitól ebben a számban még nem jelent meg semmi, áprilistól viszont rendszeresen publikált itt.

Még néhány szót a Toncs-estélyről: Toncs Gusztáv a szabadkai gimnázium tanára volt, róla és estélyeiről ld. az 1. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit.

Koncsekkkel: Koncsek Kálmán német–latin szakos tanár a szabadkai gimnáziumban.

Mérey: Mérey Ágost történelem–földrajz szakos tanár a szabadkai gimnáziumban.

a lehotai Kosztolányiak már Zsigmond előtt éltek: 1857–1868 között jelent meg Nagy Iván forrásfeltáró és összegező munkája a magyar nemesi családokról. A gyűjtemény harmadik, 1859-ben megjelent kötete két Kosztolányi családot nevez meg. Az egyik család eredetét a 16. századra teszi, címerlevelét pedig III. Károly királytól eredezteti. A másik családot Nemeskosztolányi előnévvel és Bars megyei birtokokkal írja le, első képviselőjeként Kosztolányi Györgyöt nevezve meg. A szerzőnek ekkor még nagyon kevés adat állt rendelkezésére, mert a család nem hozta nyilvánosságra a családfát. A Borovszky Samu által szerkesztett *Magyarország vármegyéi és városai* kézikönyv *Bars vármegye* című kötetében azonban, mely 1903-ban jelent meg, Reiszig Ede már sokkal többet ír a Kosztolányiakról *Bars vármegye nemesi családai* című munkájában. A történelemtanár értesülései valószínűleg innen eredeztethetők. „Kosztolányi. (Nemes-kosztolányi.) A legrégibb idők óta, ott a hol közelében a Divék nemzetségből leszármazott különféle nevű családok, mint a Rudnayak, Divékújfalussyak, Majthényiak stb.

az egész vidéken el voltak terjedve, voltak a Kosztolányiak is birtokosok. Al- és Fel-Kosztolányban, hol régen elpusztult sziklaváruk nyomai még ma is láthatók. A K. család a XIV. században nemcsak előkelő, de vagyonos család volt, amit fényesen igazol ama párviadal is, melyet a család két tagja 1377-ben Nagy Lajos király előtt Budán, fényes társaság előtt vívott egymással. [...] 1435-ben Zsigmond király új adománylevelével az akkor élt családok Báthory István országbíró által al- és felkosztolányi és kétújlehotai birtokaikba bevezettetnek, nevezetesen Márton fia Pál, János fia Ferenc és Briccius fia János a Paska ágából, azután Csernek unokájának Laczk fia Lőrincnek fiai, László és Lázár s ennek fia László, végül Csernek fiának Bálintnak fia András, Bálint másik fiának, Jánosnak fiai Bálint és Mihály s ennek fiai Simon és Tamás. – Paska ágából Pál fia György (Policarp) Mátyás király tudós diplomatája. 1458-ban Mátyás király magántitkára, 1460-ban követségben járt a pápánál, 1472-ben veszprémi kanonok, majd Rómában a pápai széknél követ. († 1489 után.) [...]” Ld. REISZIG 1903, 539 p. Részletesebben ld. az Adattár családtörténeti fejezetét, valamint SÁRKÖZI 2013.

Vászó: e név önmagában kevés a személy azonosításához.

117.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
[Szabadka, 1906. március 2.]

Kedves Józsi,

levelet csak két esetben tudok írni: elfáradva és álomból kelve, más-
kor sohasem. Azon a nézetem vagyok, hogy a nap a gondolkodás,
a komoly munka ideje, a levélírás meg annyira nem munka, hogy
5 nagyon is hasonlít a kérérdzéshez. Most is olyan álmos vagyok, hogy
majd leragadnak a szemeim.

Az óramutató túl jár az éjfélen, de én még mindég a telepathi-
kus kísértet hatása alatt állok. Leveledet ma reggel vettem, rögtön
átolvastam s nagy elfoglaltságomban – becsületekre – egyetlen
10 egyszer sem gondoltam reá. Egész nap irtam és igazán más egyebet
nem csináltam. Este színházba mentem. A Baccarat-t <játszották.>
|adták:| Mikor az utolsó felvonás egyik hatásos jelenetét játszották
egyszerre – minden külső ok nélkül – elkezd dobogni a szívem és
valami suhogásszerű közeledést érzek. Mi ez, <gondolkozni kez-
15 dek> |:gondolkozom:| és nem jut eszembe semmi sem. A szemeim
könnyekkel telnek meg, félni kezdek. Egyszerre eszembe villan reg-
geli leveled és az, hogy megfeledkeztem a szellemi légyottról: bará-
tom – hidd el, hogy igazat mondok, a legszentebbre: anyám életére
mondom – ekkor kiveszem az órámat, megnézem és látom, hogy
20 a nagymutatónak tűélességű vége ép a XII-ös közepén van. Ki van
zárva minden képzelődés és beleheccelés, hisz mellettem Vajda (vul-
go: vadóc) ez a züllött riporter ült, ki egész este csak azon kért, hogy
figyelmeztessen, <ha> |:mielőtt:| eldördül lövés, hogy füleit előre
befogja; a másik oldalamon meg Kellert foglalt helyet, ki tanúskod-
25 hatik magamviseléséről. Egész este – akkor még nem tudtam az okát
– ideges asthmám volt s ez neki is feltűnt.

Kérlek te is ird meg megfigyeléseidet; én mindég szorgalmasan
fogok észlelődni.

*

30 Most megint rám gondoltál!... Nagyon felizgattál. Hagyj írni tovább.

*

Kössünk szerződést. Ha valamelyikünk meghal csodás dolgot mondhat a másiknak!...

35

*

De elég az izgatottságból, a vad képzelgésből, hadd panaszoljam el egyik legfájdalmasabb és legédesebb kalandját életemnek!...

A multkor elmentem az Aranyosi féle bordélyházba s ott egy leányra akadtam ki végtelenül megtetszett nekem. Nagy, <[...]> |:bús:|
40 leányzó. Komoly. Szelid. Inteligenciája felül van az átlagon.

A szalonajtóban állott s félénken visszahúzódott, mikor beléptem. A többiek köröttem zsi bongtak, ő nyugodtan nézett a szemembe. A kezébe tettem a kezemet s elmentem vele – ő ne nevesse, kutyá! – szobára.

45 Barátom, életemben ilyen szomorú mulatságban nem volt részem. Vacogtam a kéjvágytól, ki voltam koplaltatva, mint egy kutya. Lefeküdtünk. És én elkezdtem vele társalogni. Ha a szobában egy gyorsíró lett volna elrejtve s leirta volna a gyors, szellemtől sziporkázó párbeszédet nyugodtan mondhatom, hogy bármelyik szinműíró beilleszthette volna vigjátéka 3ik felvonásába. Soha leánnyal
50 ily boldog nem voltam.

Elmesélte nekem élettörténetét és sirt, ölelt, csókolt engemet. A kedvese meghalt. Kasziros nő volt. Azt mondta – ilyen kifejezéseket használt – most is a körmeivel ásná fel a holttestét.

55 Te azt mondod hazudott? Lehet. De ily igazán senki sem beszélt még s ha <most> nem is <mondom> |:mondott:| ezúttal igazat, |:szava:| a multa visszahatott és valóvá vált.

Kérdezősködtem terveiről, jövőjéről. A szemembe bámult szürke, meleg szemeivel.

60 – Ha megunom az életemet, lásd, megölöm magamat, így... És mutatta a forgópisztoly elsütésének mozdulatát.

Két óráig beszélgettem vele. Aztán másnap újra elmentem hozzá, és – harmad nap is.

Örülök, hogy nincs több pénzem, mert mind erre a lányra pazarolnám. A segédszerkesztői fizetésem azonban mind rámegy.
65 Szeretem őt. Megért engemet s ő is vonzódik hozzám. Sok költeményt irtam róla:

Egy leányról.

Szelid, okos lány volt, kevélyen, árván
60 Panasztalanul járkált mindenütt;
A hófehér párnákon úgy feküdt,
Mint Venus oltárán a néma bárány.

Hogy átkaroltam, ő hüsen mosolygva
75 Szemembe nézett haloványra vált,
S virágtivornyákon gyönyörsikolyba'
Szeliden emlegette a halált.

És elzokogta nékem ott szegényke
Mint halt meg az ő gazdag vőlegénye,
S ő is fehér, bús lett, mint egy halott.

80 Sirtunk... S a láz tüzeiben láttam ott
A mint a szétdult, forró ágy felett
Mars s Ámor hallgatag fogott kezét...

De hagyjuk ezt!

Jenő bácsi nagyon örült kineveztetésének. Későn tudta meg, mert
85 másnapos volt s trombitás bandával mulatott a Szemmárynál és

Dezső bácsi attól tartva, hogy haza jön bandástól-mindenestől nem is izente meg neki az örömhirt.

Mikor én d. u. 3. órákor elmentem hozzájuk «az öreg» már alig ismert meg. Az egész család együtt volt. Mindenki fürdött az örömben.

90 Nagymamád, mikor <[...]> |a:| hirt megtudta, némán letérdelt a földre az ő beteg, öreg térdeivel.

Jenő bácsi azonban nem fogadott el egyetlen egy gratulációt sem.

– Eredjete! Ne nekem gratuláljatok!!...

(Uramisten, |ugyan:| kinek? Erre azonban az öreg nem felelt.)

95 Azt mondta addig nem hisz senkinek, míg a leiratot kezében nem látja. Az installáció nyáron lesz.

Érdekes, hogy az öreg megsértődött a B. N. azon a kitételén, „hogy a jó Gyénó bátya derekasan rá szolgált a patyikára”. Azt mondta, hogy ez nem komoly laphoz illő kitétel, mert jegyezzétek meg – a Jenő bátyánkat mindenekelőtt a komolyság jellemzi.

*

A prakszival való barátkozást sem nézi jó szemmel. A multkor felhívott a tiszta szobába és leültetett. A szemembe nézett és így szólt:

– Régóta figyelemmel kísérlek benneteket s úgy vettem észre ti nagyon húztok ehhez a fiúhoz. Én titeket komoly fiúknak ismerlek, ez a gyerek pedig nem méltó hozzátok...

105 Lehajtottam a fejemet, hogy egy jóindulatú mosolyt elfojtsak. Eszembe jutott a mi vékony prakszink „szarrá teszlek” kitétele. Az öregnek még, úgy látszik, most is fáj ez.

*

Még csak egyet. Nézzetek [!] meg valamelyik könyvkereskedésben |:(Kiliánnál):| mennyibe kerülnek Victor Hugo összes művei, természetesen franciául. Feltétlenül megveszem.

A „Magyar Szemlét” várom.

*

Irjatok!!... Majd leroskadok a székről, a fáradságtól [!] s az izgalomtól. A bútorok, a hőváltozástól, úgy ropognak, mint a kartácsok.

Mikor fogok végleg megbolondulni?...

Olyan furcsákat álmodom, brr, brr.

120

*

Lehotai.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 10,5×34,0 cm nagyságú kutyanyelven, 2 fólió, 4 beírt oldal. A második lap rektóján KD lapszámozása.

Lelőhely: MTAK Ms 5785/163. I–II.

Közölve: Kosztolányi 1972, 96–102. p.; KDLN, 99–102. p.

Szövegkritika

20 [KOSZTOLÁNYI 1972] [KDLN] nagymutatók [Téves olvasat.]

23 [KDLN] eldördül a lövés, [Téves olvasat.]

73 [KOSZTOLÁNYI 1972] mosolyogva [Téves olvasat.]

85 [KDLN] Szenmárynál [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás alapja: KD ebben a levélben azt írja, hogy este színházba ment, ahol a *Baccarat* című darabot látta, és a levelet éjfél után írja. A *Baccarat* bemutatója a szabadkai színházban 1906. március 1-jén volt. KD biztosan a premiért látta, mint az az előadásról szóló színikritikájából kiderül, ld. még a Tárgyi és nyelvi jegyzeteket is.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Leveledet ma reggel vettem: nem ismerjük.

Este színházba mentem: Henri Bernstein francia szerző *Baccarat* című háromfelvonásos színműve volt műsoron. Góth Sándor fordította a darabot, a magyar ősbemutató 1906. január 31-én volt a budapesti Vígszínházban. Erről a bemutatóról Ady Endre írt kritikát a *Budapesti Napló* 1906. február 1-jei számába. A szabadkai premiért 1906. március 1-jén tartották. KD színikritikát írt a bemutató előadásáról, ld. Kosztolányi 1906b, 1–2. p. Színházi élménye utáni estéjéről pedig *Bácskai Hírlap*-beli, következő *Heti levelében* számolt be – „A »Baccarat« bemutatója után elkóborogtam az enyhe, tavaszra forduló éjszakában.” Ld. Kosztolányi 1906c, 4–5. p.

Vajda: Vajda József, a *Bácskai Hírlap* újságírója, korábban a *Színházi Hírlap*, később *Szabadkai Hétfői Hírlap* felelős szerkesztője.

eldördül lövés: a darab férfi főszereplője kártyán elveszít több százezer frankot, melynek nagy része nem az övé. Szeretője megpróbál pénzt szerezni (sikeresen), hogy a sikkasztás ne derüljön ki, de a férfi föbe lövi magát, még mielőtt a pénzt megkapná.

Kellert: Kellert Benő, a *Bácskai Hírlap* és a *Bácsország* újságírója. KD önképzőkori társa volt, a gimnáziumban egy évfolyammal fölötte járt.

A segédszerkesztői fizetése azonban mind rámegy: KD 1904 októberétől munkatársa a *Bácskai Hírlap*nak. A fizetés összegéről nincs adatunk, de ebben az időben 50 korona körül kerestek a segédszerkesztők. (Ha már kaptak fizetést, mert általában a fiatal újságírókat először egy évig gyakornokként, azaz, akkori szóhasználat, volöntörként foglalkoztatták, ingyenesen.) Megvacsorázni kevesebb mint egy koronából lehetett, sőt olcsóbb egytálétel már 30 fillér körül kapható volt.

Sok költeményt irtam róla: az *Egy leányról* című vers először a *Budapesti Napló*-ban jelent meg – 1906. 104. sz. (április 15.), 20. p. –, majd KD a *Négy fal között* című kötetbe is felvette. A fennmaradt versek között azonban többet nem lehet egyértelműen ehhez az alkalomhoz rendelni.

Jenő bácsi nagyon örült kinevezetésének: gyógyszerész alapításhoz ebben az időben belügyminisztériumi engedély kellett. Decsy Jenő kérelmet nyújtott be, hogy Szabadkán, a Halasi út és Szép utca által határolt városrészben patikát nyithasson. A belügyminiszter jóváhagyó leirata 1906. február 27-én érkezett meg a városházához – a hírt már másnap közölte a helyi sajtó is –, ld. NN 1906a, 3. p.

Szemmárynál: Szemmáry János szabadkai vendéglős Sörccsarnok nevű étterme.

Dezső bácsi: id. Decsy Dezső, szintén gyógyszerész.

Nagymamád: Decsy Károlyné Klauser Antónia, BJ édesanyjának anyja.

Az installáció nyáron lesz: a korabeli gyógyszerész-alapítás körülményeinek és feltételeinek összefoglalása: RÉTHELYI 1926. Az „installáció” a hivatalba való beiktatást jelentette.

B. N. azon a kitételén, „hogy a jó Gyénó bátya derekasan rá szolgált a patyikára”: a patikaengedély megérkezéséről beszámoló – fent említett – kis hír végén az olvasható, hogy a jóváhagyó leirat „mindenütt őszinte meglepetést keltett, mert eddig igaztalanul mellőzött, igazán méltó férfit ért ezúttal a jutalmazás”.

A prakszival való barátkozást: a patikussegédet és az ügyvédbojtárt korabeli szlengszóval egyaránt „prakszi”-nak nevezték.

Kiliánnál: a Kilián-testvérek régi fővárosi könyvkereskedő család volt, ld. GÁRDONYI 1928, 41–48. p. A fenti levél idején a céget már nem a család vitte, de a tulajdonos a nevet megtartotta, a kereskedés és kiadó cégén ez állt: „Kilián Frigyes utóda”.

„Magyar Szemlét”: ld. a 116. sz. levelet.

Lehotai: KD ebben az időben kezdte használni ezt az írói álnevet. Úgy tartotta, ősei Lehotáról származnak, ld. a 116. sz. levelet.

118.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
Szabadka, 1906. [március 8.]

Szabadka 1906.

Kedves barátom,

bocsásson meg, hogy ismételten kiméletlenül felzörgetem, hogy ígéretét eszébe hozzam. Mindeddig tépelődtem, vajjon elfeledkezett e arról, a mit irt, vagy elveszett e a küldeménye. A két francia könyvet megkaptam, Richepint már majdnem egészen elolvastam. Remélem „ön is me” önnek is kezeihez jutott már a küldeményem.

Én azonban, kedves barátom, az írásait, verseit, prózai elbeszéléseit és filozófiai írásait s a tetejébe még műfordításait is, [!] várom le nem mondvá arról, hogy megkapom, nagyon türelmetlenül. Rögtön írjon, hol <késik, miért> |:késik a küldemény? Miért:| neheztel?

Egy hét múlva – de bizonyosan – küldöm Goethet s e csomagban mellékelem Flaubert Tentacion [!] du Saint Antoine-ját is. (Olvasa már?) Ajánlom szíveleje meg kérésemet és pusztá önzésből is sok kéziratot küldjön, mert mostanában végtelenül sok érdekes, önt is érdeklő könyvet veszek, melyet – bizonyos «ellenszolgálatok» ilyfajta ellenszolgálatok fejében – «elküldök» el szándékozok küldeni önnek.

Üdvözli
Kosztolányi

György irt: kérdezi, mit fordított le eddig Baudelaireből. Tudassa velem!

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintairás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 4 fólió, 4 beírt oldal, a fenti levél szövege az első fólió töredékoldalán olvasható. Folytatása a 122. sz. levél másolata.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya. Folytatása a 122. sz. levél másolata.

Címzés: Tek. Babics Mihály tanár úrnak, főgimnázium, Baja. Fpb.: Szabadka, 1906. március 8.; ép.: Baja, március [...]

Lelőhely: MTAK Ms 4621/45. (autográf); MTAK Ms 4621/46. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/67–70. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/24–27. (másolat 3).

Közölve: BJKL, 117. p.; KDLN, 102. p.; BML1, 200–201. p.

Szövegkritika

7 [BJKL] [KDLN] is már a kezeibe jutott a [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a feladási postabélyegző alapján. A verzón TS tintairású datálási – március – kiegészítése. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

igéretét: valószínűleg elkallódott egy vagy több levél, BM előző levelében éppen Kosztolányitól kért francia nyelvű könyveket, ld. a 115. sz. levelet. Feltételezhető, hogy a György Oszkárral hármasban tervezett Baudelaire-kötet munkálataival kapcsolatos küldeményekről volt szó.

A két francia könyvet: ld. az előző jegyzetet.

Richepint: ld. a 115. sz. levelet.

küldeményem: semmit sem lehet tudni róla, BM nem ír erről következő levelében sem, ld. a 121. sz. levelet.

Miért neheztel?: valószínű, hogy KD a hallgatás miatt jutott erre a következtetésre.

Goethe: nem lehet tudni, hogy melyik műről volt szó, ld. még a 120., 124. és 126. sz. leveleket.

Flaubert: bár levelezésükben korábban már többször emlegették, KD csak 1905 elején írt róla először, ld. a 87. sz. levelet.

sok kéziratot küldjön: ld. a 121. sz. levelet.

könyvet veszek: nem ismert egyetlen cím sem.

György irt: a levél elkallódott.

119.

**Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
és ifj. Kosztolányi Árpádnak**
[Szabadka, 1906. március 14–17. között]

Étsy a Dorrit kisasszonyban óriási. Jelenleg felfüggesztek minden ábrándozást s képzelhetetlen elfoglaltságom s óriási munkásságomra való tekintettel egy évig várok. Az idő letelte után, ha diplomám lett, egyszerűen megkéretem.

5 Tizenkét hó! Gyorsan elröpül. És a világ-probléma meg lesz oldva.

*

Az új munkatársunk O. G. a gyermek menhely tisztviselője egy képzelhetetlenül tehetségtelen és szives ember, székely. Nagymagyar és közönséges fő.

10 A multkor pazar uzsonnára hívott meg, a min sok érdekes megfigyelést tettem. Egyáltalában most veszem észre, hogy az újságírásból, valamint multam kevés tapasztalatából mily sok anyagot merittem a regényemhez s a többi prózai írásomhoz is.

15 Vasárnap este a nyomdászok bankettjén veszek részt, hol az ünnepi felköszöntőt Horovitz mondja; a nyomdászok közül a kis kancsal – az intelligencia képviselője – köszönti fel a szabadkai újságírókat.

*

Mit irjak meg? Fáradt vagyok. Kiesik a toll a kezemből.

20 Kedves Árpi és Józsi nagyon kérlek benneteket, hogy ti, kik nem vagytok annyira elcsigázva, mint én – az egész B.H.t én csinálom: vezércikket sohasem ollóztunk, mióta segédszerkesztő vagyok – legyetek szivesek hosszú és érdekes leveleket írni: hetente legalább kétszer. –

Mit csinálnak a sznobok??

25

*

Még nincs vége a levélnek!...

A jó Biróról még írok egyet-mást!!...

Bizony, kedves Jóskám, a mi Jánosunk teljesen elveszett ember.

A banknak él, utálja az írást (semmit sem ír), nem olvas, – még a

30

bátyja dolgait sem – s már szeret ilyenféle kifejezéseket használni:

modus vivendi, uti figura docet, stb. stb. melyek annyira magukon viselik a leendő bankigazgató miveltségének mázát.

Most bátyjának esküvőjére Bpestre megy.

35

Azt mondja, hogy 60 frt. gombostűpénzt küldött fel a sógor-nőjének.

Én, a balga itt elszóltam magamat, mint már szoktam s írásomból fel sem tekintve vettem oda neki [!]

– Harisnya pénz?...

János elpirult. Kissé meg is haragudott, aztán rövidesen kibékült.

40

S karonfogva engemet elmesélte, hogy veszett össze Kassovic-cal, a bank aligazgatójával, mikor a járulékok leszámolásánál...

*

Mohácsit kérdezzétek meg (akár Józsi, akár Árpí), megkapta e a könyveit. Már rég elküldöttem neki.

45

Endrődyt, a kedves fiút tisztelem. Versét, – ezt is mondjátok meg neki – amelyet egyébként ismerek, nagy tetszéssel olvastam a P. Nben.

Juhászt, ha meglelitek, köszöntsétek a nevemben is. Nem szeretném, ha ellenséggemmé lenne; még azt hihetnék, hogy komolyan tudok haragudni oly kicsinységekre is, mint ő.

50

Magyart, Batancsot s benneteket egyszerűen csókollak.

*

Ti is irjatok mihamarabb és minél többet. Amen.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: ismeretlen; a levél szövegét DZ közölte, kézirata azonban hagyatékában jelenleg nem lelhető fel.

Közölve: Kosztolányi 1972, 90–92. p.; KDLN, 82–83.p., DÉR 1980, 107–108. p.

A szöveggözlés alapja

KOSZTOLÁNYI 1972, 90–92. p.

Megjegyzések

A datálásról: a fenti levél lehetséges legkorábbi keltezése 1906. március 14., mert ekkor volt a levélben említett *Dorrit kisasszony* című darab bemutatója; a lehetséges legkésőbbi időpont pedig március 17., mert a nyomdászok bankettje március 18-án volt – ld. még a Tárgyi és nyelvi jegyzeteket is.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Étsy a Dorrit kisasszonyban óriási: Charles Dickens *Kis Dorrit* című regényét Franz Schöthan adaptálta színpadra. Magyarországon a budapesti Vígszínház mutatta be először Tímár Szaniszló fordításában, 1905. december 6-án. A szabadkai premier 1906. március 14-én volt. KD színikritikát írt az előadásról, ld. Kosztolányi 1906d, 6–7. p. Étsy Emília játszotta a darab címszerepét. BJ a levél vétele után megkérte öccsét, hogy faggassa ki Kosztolányit a színésznővel kapcsolatos érzelmeiről – „Dide–Étsy ügyről is írj. (Menj át személyesen Didéhez és egy ujság-interjouv alakjában írt meg a látogatást nekem. Ha nem tudod mi az interjouv, kérdezd meg először tőle Didétől, mint az ujságírás atyamesterétől és magyaráztasd el magadnak a dolgot. Mi az interjouv formája? stb. stb.) Tehát az Étsy–Lehotai ügyről is referálsz!”, ld. CsÁTH 2007, 67. p. Sajnos az „interjouv”-t, ha elkészült egyáltalán, nem ismerjük. KD érzelmeit *Emília* című versében örökítette meg; a vers a kézirati hagyatékban maradt fenn, és a *Szeptemberi áhítat* című posztumusz kötetben jelent meg először, 1939-ben. Később, a húszas években, amikor a színésznő Szegedre szerződött, JGY is beleszeretett.

ha diplomám lett, egyszerűen megkéretem: KD nem szerzett diplomát – ld. az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét –, és nem kérte meg a színésznőt sem, aki 1921-ben Rapaport Samu felesége lett.

Az új munkatársunk O. G. a gyermek menhely tisztviselője: Oroszlány Gábor újságíró Marosvásárhelyről érkezett Szabadkára. Nem sokkal később, 1906 nyarán már egy élclap – a *Rakéta* – alapítói között is szerepel a neve. KD nem túlzott, legalábbis az a néhány vers, amely ekkoriban megjelent az újságírótól a *Bácskai Hírlap* hasábjain, alátámasztja az értékelést.

Vasárnap este a nyomdászok bankettjén: az országos nyomdászszakszervezet szabadkai csoportja fennállásának tízéves évfordulóját ünnepelte 1906. március 18-án rendezett bankettjén, melyen a sajtószabadság 1848-as kivívásáról is megemlékeztek. Az ünnepséget a Horvát-féle vendéglőben tartották, ld. NN 1906b, 7. p.

és NN 1906c, 2–3. p. Horovitz Gusztáv a *Bácsország* (1904–1906) című megyei képes hetilap főmunkatársa volt.

segédszerkesztő vagyok: ld. a 134. sz. levelet.

A jó Biróról: Biró János: író, költő; Biró Lajos író, forgatókönyvíró öccse. Mindketten a nagyváradi *Szabadság* című lapnál kezdték újságírói pályájukat. János 1901 végén Szabadkára települt át, ahol banktisztviselőként dolgozott. Novellákat is írt, 1902-ben jelent meg *Színes árnyak* című elbeszéléskötete. Lajos 1904 tavaszáig Nagyváradon maradt. *Leányok* című novelláskötete 1902-ben jelent meg. 1904 májusában Budapestre költözött, a *Budapesti Napló* helyettes szerkesztője, majd 1905 telétől felelős szerkesztője lett. További életútjukat ld. például Szinnyei József – 3. kötet, 391–392., 403–411. hasábok – és Gulyás Pál – 3. kötet, 391–392. és 403–411. hasábok – életrajzgyűjteményeiben. Családnevük rövid ékezetes írását kötetek gyakorlata indokolja, amelyek szövegében a rövid és a hosszú karakter egyaránt előfordul.

Most bátyjának esküvőjére Bpestre megy: Biró Lajos a főszerkesztőjének, Vészi Józsefnek a fiatalabbik lányát, Jolánt vette feleségül. A házassági szerződést 1906. március 17-én írták alá, az esküvő másnap, vasárnap volt. A hírt a szabadkai sajtó is megírta, ld. NN 1906d, 3. p. 1906. április 26-án KD is elhagyja Szabadkát, s másnap Brenner Józseffel együtt a *Budapesti Napló* szerkesztőségébe mennek, ahol Kabos Ede és Biró Lajos fogadja őket igen szívélyesen, ld. BJN4, 69. p.

modus vivendi, uti figura docet: a boldogulás módja, ahogy a példa is mutatja (lat.).

Kassovic-cal, a bank aligazgatójával: Szabadkán az első bank a Szabadkai Takarékpénztár és Népbank volt, 1869-ben alapították. E levél megírása idején már tizenhat bank működött a városban, ld. HARASZTHY 1903, 467. p. Biró János a szabadkai székhelyű Délvidéki Általános Takarékpénztár Rt. segédkönyvelőjeként dolgozott ebben az időben. Az említett „Kassovic” – Kassovits Miksa – a banknak nem aligazgatója, hanem főkönyvelője volt, ld. GALÁNTAI 1906, 1. kötet, 840. p.

Mohácsit: Mohácsi Jenő. Nem ismerjük az említett küldeményt.

Endrődyt, a kedves fiút tisztelem: Endrődi Béla március idusáról és Petőfiről írott költeménye a *Pesti Napló* ünnepi számában jelent meg, ld. ENDRŐDI 1906, 23. p. A költő, író a *Virágfakadás* szerkesztője volt; a Négyesy-semináriumról ismerték egymást Kosztolányival.

Juhászt, ha megleleltek, köszöntsétek a nevemben is: ld. a 117. sz. levelet.

Magyart, Batancsot: Magyar Artúr: Munk Artúr írói álneve; Batancs: Szabó Batancs István.

120.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
[Szabadka, 1906. március 17.]

Kedves barátom,

még máig sem kaptam meg többször megígért s annyiszor kért leve-
lét. Nagyon kérem győzze «legy» le egy pillanatra méla nyugalmát
(értsd: lustaságát) és küldje el mihamarabb. Én éjjel nappal dolgo-
5 zom s ha mulasztottam valamit könnyen megbocsájthatja ezért: ön
azonban remélhetőleg nincs ennyire elfoglalva. És ha tudná mily
lelki megfrissülést, mily színes, új szenzációkat várok az ön ked-
ves írásaitól...

Siessen, kedves Babics! A Goethe kötetet |:a:| napokban kapja
10 kézhez, de ezt ne várja be, |hanem:| rögtön indítsa «[...]» útnak a
levelet.

Még pár napot várok. Aztán megharagszom – egészen komolyan.

Barátja
Lehotai.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintairás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: TS 15,8 × 16,1 cm nagyságú gépirata, első példány, zöld tintás megjegyzésekkel és javításával, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Címzés: Tekintetes Babics Mihály tanár úrnak, főgimnázium, Baja. Fpb.: Szabadka, 1906. március 17.; ép.: Baja, 1906. március 18.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/47. (autográf); MTAK Ms 4621/48. (másolat 1); OSZK Fond III/155. (másolat 2).

Közlve: BJKL, 117–118. p.; KDLN, 103. p.; BML1, 201–202. p.

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

többször megígért s annyiszor kért levelét: a február 22. és március 17. közötti levelek egy kivétellel elvesztek, ld. a 118. sz. levelet.

éjjel nappal dolgozom: feltehetően újságírói munkájára célzott evvel, de az is lehet, hogy a Babits Mihállyal és György Oszkárral tervezett műfordításkötetre utalt.

Goethe kötetet: ld. a 118. sz. levelet.

121.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek

[Baja, 1906. március 25. előtt]

Kedves Barátom!

nem tehet többé szemrehányást. Itt küldök anyi verset hogy akár úszhat bennük; s e küldeményt tán nemsokára egy próza pakk is fogja követni. A versek némileg teljes gyűjteményt alkotnak: itt vannak t. i. mindazok, amelyeket az 1904. júliusától való terméséből
 5 Ön még nem ismer. Megjelöltem – amennyire emlékszem – a keletkezés idejét is mindegyiknél. Megítélheti termékenységet, fejlődésemet, képzetkörömet stb. Engedje meg hogy én is mondjak önkritikát – előszó gyanánt. E versek nálam az erőltetett mester-
 10 kélttség, és az abszolút gondolatszegénység termékei. Tartalmuk teljesen sablonos, hangulataik monotonok; legfelebb képeik, nyelvük számíthat itt ott <kis> |:gyenge:| érdeklésre. A hét sovány esztendő termését küldöm önnek; de ön kényszerített. A jobb darabokat már
 15 ugyis ismeri: de kicsikarja tőlem a rosakat is. Jó: most már csupa büntetésből olvassa is el őket! És írjon lehető részletes bírálatot: szidja le mindegyiket külön.

Rajta. Előhangnak pedig olvassa el a Vile potabis címűt (melynek megírásánál ép Önre gondoltam) – és ezt:

Szalmacséplés.

(1904. jul.)

20

Kávém csak volna, – de elfogyott a cukrom,
 s korlátim közt már csupa nyom; minden zug: nyom!

25 Szeretnék énekelni; de fülemnek
 már minden dallam utálatos
 s ha volna is még mit énekelnem meg
 – kávém csak volna – de elfogyott a cukrom –
 lábam kimalmolt szerűn tapos.

30 Tapossa, mint rosz ló, a régi táncra –
 mi haszna? mindég ó nyomra hág:
 meggépiült térdem hogy hajtom uj ráncra?
 – csak egy uj lépést, mely egy uj szemet rugjon! –
 mi haszna? gép s nyom az egész világ!

Csak egy uj lépést, mely egy uj szemet rugjon!
 – Kávém csak volna – de elfogyott a cukrom! –

35 Strófák
 a wartburgi dalnokversenyéről. (1904. jun.)

(Wolfram így énekelt:)

40 Fehérruhás az én madonnám,
 kihez köt fehér szerelem,
 megvívok érte lovagtornán,
 kiontom érte életem.

45 Halavány rózsaszínü bőre
 rezegve tömjént párolog, –
 sirok, ha messziről belőle
 csak egy sugárka rámc sorog
 Uj tagja, ujra nézve rája
 uj rózsaként nyíl szertesztét,
 s a friss csokornak nedves bája
 önti el érett termetét.

50 Dicsérje kő, dicsérje minden
 angyali madonnám kegyét!
 Dalaim záporával hintem:
 ruháját gyöngyössé tegyék!

55 Ruhája teste tagja is talán,
 testével mintha összefolyna,
 s e selyemhab a meleg, tiszta lány
 illatos, illó ködje volna.
 Áttetszik rajta minden mozdulat,
 a finom ideg–hárfa–háló
 s selyemzugásán dal gyúlad
 60 szivünkben, soha el nem álló.

Halaványkődü rózsabőre
 éneket ekként párolog,
 boldog, ha messziről belőle
 csak egy sugárka rámc sorog.

65 S mily újszerű, mily meglepő az arca,
 ha szembeveti gyöngyös mosolyát,
 tekintetének gyöngye gyémánt-karca
 üveg-lelkemet csengve metszi át.
 Komoly nyakától halkan lefelé dől
 70 lankára lágyan omlékony vonal,
 s a fésű és tű szoros börtönéből
 kigöndörödni vágyik az
 aranyos-barna haj.

75 Uj tagja, ujra nézve rája,
 uj rózsaként nyíl szertesztét,
 s a friss csokornak nedves bája
 önti el érett termetét.

80 Ó uj gyönyörűség, mit senki még nem érzett,
nincsen neved, hát hogyan híjalak?
Uj vágyam új nyila uj mesterséggel élezett:
rád uj dal kéne, most talált szavak;
e régi rím, ez elavúlt alak
frissen kinyílt napod' mily szégyenkezve zengi:
ó uj vágy! uj csoda a nap alatt!
85 ó uj gyönyörűség, mit még nem sejtett senki!

*

(Tannhäuser pedig így énekelt:)

-----

90 Vigyázz! Tudod, szerelmem ég,
úgy mint a tűz. Vagy, mint a jég:
a jég, mely ég és éget.
Szerelmem nem tej, nem fehér:
95 itala bor, s a bora vér –
Vigyázz! megöllek téged

100 Piros véredre szomjazom,
ma megrészezszen én azon
azon a piros véren.
Harci dal párzó énekem.
Tudod, nem kedves énnekem
a hófehér szemérem.

105 Ágynak az fázón búj alá,
nem melegíti bújja láng, –
aludjon hát, a gyáva!
Mi, vadak, tépjük a lepelt,
vérezzon arcot és kebelt
körmünk királyi vágya.

110 Nyálként és vérként, omlani
csordúlnak bűnös vágyai
körmünknek és fogunknak.
A szeszt lángjával nyaljuk el,
a kín a kéjtől nem rug el –
kéjjé pirúl kinunk csak.

115 Ugy-e hogy lázad ma dalom?
Tüzem tovább nem takarom:
áldott a meztelenség!
A kéjnek teljét akarom!
Jőjj, vágyam, aljas hatalom,
120 legédesebb ellenség!

Jőjj, vágyam, aljas hatalom, –
vagyonnal áldozok neked,
«Épígy» s étellel és erénnyel!
– Épígy tisztelték egykoron
arannyal a szent gyermeket
125 s mirrhával és tömjénnel –

Házi-mulatság. (1904. jul.–aug.)

Nincs már szükség reá: elállt a zongora:
magától jár a kedv fölcsavart mámora;
vad élceken, miken máskor botránkoznának,
nevetnek szabadon az ideges leányok.

Halkan kisurranok. Szűk folyosón, hol a
lámpácska füstölög, mert rá sem gondolának,
sötét falhoz dölök, s keserű szívart rágok,
s bucsút jár végtelen' gondolatim sora.

... De mily nyögés?! Ilyent nem hallottam soha.
Mily fagyaló sikoly? Mily örült jajveszéklés?
Mily kínnak skálaként felcsukló zokogása?

Mely vad kétség töré bilincset, mely rab érzés?
– Ah! szórt eszem! Hisz ez a mulatság zaja,
csupán az, nem egyéb: a lányok kacagása!

(Ugyanez időben született Nincsen kisértet c. szonettetem, melyről
ön is elismerőleg nyilatkozott, s melyet én legjobb alkotásaim kö-
zé számolok.

Szeptemberben irtam a Jövő c. (Jövő, te szép jövő...) szonettet,
mely szintén érdekes s ön által ismert vers; azonkívül:)

(Recanati?) (1904. szept.)

Künn az udvar naptól aszult bokra
földnek ejti fáradt levelét,
messze sötét szőlőhegyek csokra
von falat, félénk falú, köréd.
Benn a színek összeolvadóban,
könyv az asztalon, zavart halom,
mint fehér kövek, mint puszta rom,
kő kövön hol nem maradt, valóban.

„Ó csak azt tudnám, hogy mire vágyom?
Vigyen a sors, bármily útra szab!
Kenyerem vágy, únalom az ágyam:
mindenütt rosz, otthon legroszabb.
Vágyam van, és semmire sincs vágyam...
hogyan lehetne? – mitsem ismerek! –
Tán egy kék virágot keresek –
hol vagy, hol vagy, édes kék virágom?

„Künn az udvar kutja kőpárkánya
mellett nyílhatsz, míg én itt veszem;
elmosódik domborfaragványa:
odáig sem ér szemem s kezem.
Füles ruddal ott egy élénk lány áll,
feltűrött karján üres csöbör,
megmerítve húzza újra föl,
teste ing minden mozdulatánál.

„Mennyi kútag, mennyi szőlőd, dombod,
s kék virágod, szép Itáliám:
merre síma vászonsátrad bontod,
az alatt nyil az enyém is tán.
Vagy ott fönn, hol föld és felhő kondor,
hó alatt diderg az senyvedőn,
míg fölül e fagyos lepedőn
komoran jár óriás komondor.

„Vagy talán már el is hervadt régen,
néhány ezer évvel ezelőtt,
s illata kisért még e vidéken,
gúnyolván a késett keresőt.
Tán egy római nő, görög ének
mellett, peristylon oszlopán
dőlve (púpos hátam, bús szobám,
szégyenkezzél!) adta kedvesének.

190 „Nem! A boldogságnak kék virága
mindig csak nyomainkon fakad.
Szem előtt keresheted: hiába!
aki visszanéz, az látja csak.
Ó de kinek soha föld husába
gyenge sarka egy sebet se vág,
hogy' teremjen a nyomán virág?
195 Bölcsejéből ki se lépe lába –

„Bölcszejéből mindjárt sirba hág?” –

Tájkép.

(1904. szept.)

200 Egy teknő itt a völgy az ég alatt
s az ég, visszarul ráborulva, másik.
Néhány napszámos, meghajolt alak,
mint barna bogár, hazafelé mászik.

205 Egyébként elállt a bogárnyöször,
csupán egy testes éji verdelész még.
S zajjal keresi egy zajos pöször
lugaskaró odvába fúrott fészket.

Sűrű sorokban a lugaskaró
áll őrt kétoldalt s már sötét sorokban.
Az éjbogár – (nappal ganajturó) –
– esetlen férge! – kalapomon koppan.

210 Fekete már a zöld szőlőlevél,
kövér fűrt takarózik a levéllel
s leszáll a tolvajoknak kedves éj,
leszáll a csősznek terhes éj, az éjjel!

215 Tömött Bartína gömbölyű farát
hetykén már lila égbe tolja távol –
ballag előttünk a munkáscsalád –
– utól nagy lány, vállán rengő kapával.

220 „Elfáradt az a kapa, lelkem, el?” –
kérdi egy legény, ki utána illan –
„El ám, mert, látja, vinni kell” – felel
a lány és sötét szeme visszavillan. –

(Ez utóbbi versek voltak azok, melyekről Zalai Béla a képzelhető leglesújtóbb «és» s engem akkor igen elkedvetlenítő ítéletet <mondta.> |:mondta.

225 Mellettük volt még egy hoszu szerelmes-vers féle de befejezetlen.):|

(1904–05 telén irtam a Vile potabis c. verset, melyet mellékelve megtalál; a Lichthofot (melyet megpróbáltam utánkölteni, de új alakja kevésbé [|] tetszik, mint a régi) és ezt:)

230 (Arany: «[...]» Csaba töredékei olvasásakor) (1904. dec. körül)

Nem művét okos jelennek, takarékat éber szemnek,
társadalmi bölcselemnek lapjait nem olvasom,
álmok könyvét forgatom,
milyen már ma nem terem meg.

235 Egy nemrég hunyt nagy művésznék, – ah, egy istenáldta kéznek
faragványi – zárt egésznek indult töredékei –
„hátrahagyott művei”
mik e sorokból rám néznek.

240 Oszlopa', lapos relief e', szoborarc duzzadt szemíve,
fínom ujj akantusz-míve félig tört terméskövön,
s nem áll egygyé dómja fönn:
csonka a bolt hatalmas íve.

Ah, nagy dóm ily teljes álmi, hajdan öltők félt munkái,
 hatnak-é valóra válni bár egy hosszú életen,
 245 s épen ily ötveneden,
 mely nem tűr nyugton munkálni?

 Ész manapság bír-e ollyat? kéz manapság ír-e ollyat?
 szó manapság sír-e ollyat? ah, márvány kemény manap;
 homokkő a jó anyag,
 250 az kell ilyen homokkornak.

 Az kell az okos jelennek, törmeléki kavics-szemnek,
 gyakorlati bölcselemnek köve, puha kvarcdarab,
 mit malomlappá farag –
 Dóm? minek? talán istennek?

 255 És minek ma hősi ének? tán a hős dicséretének?
 a fáradt erős enyhének, hogyha kész a diadal?
 – Ó de megvásott e faj,
 s gyáva erkölcs: gyöngé élet.

 Rég volt már az, millyen régen! ma csak tolvaj-rablás mégyen,
 260 ah, ma már az erő szégyen, – erő szégyen, bűn a harc:
 néha fú, de nem viharz –
 így a lantos ma mit tégyen?

 Rád, nagyunk, már örök béke szállt le s énekednek vége,
 s bár ma dómod töredéke fölös massa, hiu rom,
 265 lásd betér még olykoron
 ifju lábak sóvár lépte.

 (Most következnek a múlt év tavaszán irt rövid versek, melyeket,
 mind a Vile Potabishoz csatolva megtalál. Közülök a Férges aggály...
 kezdetű és tán az Édes otthon 3-adik strófája nekem a legkedvesebb;
 270 a többi szalma. Valamenyinél később írtam a következőt:)

(1905. tavaszán)

Im itt a tág, a szabad éjszaka,
 szép maga, színe, szaga s csillaga
 mi szűk szobáknak sápadt gyermeki
 tegyünk szerelmi vallomást neki –
 Ó éjszaka! ó fényes éjszaka!

A föld ha nyúgalomé s gyönyöré,
 szelid szárnyával ő borúl fölé,
 mint jó szülő, takarva öleli,
 áldón ragyognak ezer szemei –
 Ó éjszaka! ó szelid éjszaka!

Ő sohsem pihen: alkot boldogan;
 ölen száz élet nesztelen fogan.
 Ölen ha tölten nyújtózik a kék,
 szemét hamissan hűnyja a „vak éj” –
 Ó éjszaka! termékeny éjszaka!

Arany tőgyén, mely holdnak hívatik,
 fehér tejjel táplálja gyermekit,
 s hamerre kéjes dombhát domborúl,
 tetsző fátyollal rejti, jámborúl –
 Ó éjszaka! urasszony éjszaka!

Ő mindenekre egyaránt figyel,
 jól tudja mindig ő, hogy mit mivel,
 ő szárazságra bocsát harmatot,
 meleg nap után hűs fuvallatot –
 Ó éjszaka! ó gondos éjszaka!

Melegítő hűs, zaj-táplálta csend,
 mozgalmas nyúgalom, ne bánjuk, mit jelent:
 mi szűk szobáknak sápadt gyermeki,
 tegyünk, tegyünk szerelmi vallomást neki!
 Ó éjszaka! ó szabad éjszaka!

Aliscum éjhaju lánya – – –
(Irtam Aliscumban 1905. tavaszán.)

305

Fenhangon dobban a szívem,
mellem repes, úgy örül,
csiklándó vágyak méhrajai
zsibongnak övem körül.

310

Hasadt tunikámba botlom.
Nem is tudom ma mi lelt:
tegnap, tudjátok-e? tegnap,
a római prétor ölelt.

315

Megölelt a római prétor
adott egy karperecet:
„Aliscum éjhaju lánya” –
ábrándosan így nevezett.

320

„Aliscum éjhaju lánya,
bársonyszemű, olajarcu,
hymettusi méz ily édes,
lybánoni törzs ily karcsu.

325

„Ilyet csak a Nílus látott,
soha még a Tiberis.” –
Igy mondta. Világot járt ő
s tud írni verseket is.

És római ő, Rómába
tér majd haza gazdagon:
tudom, el is visz magával,
ha picit cirógatom.

330

Rómában, a Tiberisnél
van ám keletje a lánynak!
lakomákban, asztalok alján
táncolnak, s csókokat hánynak,

335

sok szőke, barna leányok,
sok héber, rőthaju, szintén,
s cigány, s kökényszemű germán –
de oly bűvös egyse mint én,

340

olyan bűvös – és oly hűvös,
tüzes s szüzes: oly ügyes:
Rómában csupa király van,
mégsem leszek én kegyes.

345

Rómában csupa király van,
aki hálót vet ki, fog;
Rómában egy csak a császár,
és én – császárt akarok!

350

Milyen lehet az a császár?
Aranyhal! – övé a világ!
Hitegessen, csalogassam:
nem ingyen kél a virág!

Hitegessen, csalogassam –
tán nőül vesz kereken –
s menyasszonyi ajándékul
a világot adja nekem!

(E rossz vers után következik egy hoszu-hoszu szünet. Egész nyáron csak egy verset írtam, augusztusban a Példabeszéd címűt (Fiam, szavamra nyujtsd füled...), melyet ön ismer. Mellesleg ez a vers, bár félig meddig a bibliából loptam, nekem igen tetszik, és öntől is megérdemelt volna egy kis említést, tán inkább, mint a Lichtfof. [!]

– Próbáltam e nyáron egy byroni beszélyt csinálni, annak elejéből és közepéből van néhány szép strófa, töredék [!] Egy másik, modern társadalmi de verses költői beszélynek megvan az előhangja, s néhány <strófa> |szakasz| az elejéről. Egy sonettet csináltam egy készítendő dráma prologjául. Azonkívül megpróbáltam folytatni a Lichthoffal kezdett Budapesti képek ciklusát; ebből is van néhány töredék. – Decemberben új ciklusba fogtam; Haláltánc-félébe, s csakugyan a régi német metszetek hatására, melyeknek sok másolatát néztem. Ebből azonnal elkészítém a következő darabot, melyet újabb verseim közül a legjobbnak s úgy is mint psych. balladát, ugyis, [!] mint nyelvi, hangulati és verselési kísérletet, figyelemre méltónak tartok, tehát figyeljen rá: több jót úgy se talál az egész pakkban. – A verselés hangsúlyos; ad nótam:

— ◡ ◡ | — ◡ ◡ | — ◡ ◡ | —
Fortuna szekerén okosan ülj!)

A halál automobilon (1905. dec.)
Egy képhez.

Fekete éjszaka, hajnal előtt
gépkocsi áll meg a házunk előtt
Benn a szobába' légy nessze se hallszik,
anyám is alszik, a húgom is alszik –
fekete éjszaka, hajnal előtt.

De hallom a gépkocsist, hallom én Őt,
ül visszadőlve az emberek Réme
nagy sima szőrös a bundája préme
Szemvédő alól hiányzik a szem –
hol lehet hidegebb, künn-e vagy benn?

Fekete szemvédő, rémes az arca –
dérlepett rónákon kereke karca
– földi hideg villám – szerte cikáz,
s villanyos borzalom kit nem igáz?
Dérlepett rónákon kereke karca.

S mindig kijár neki iszonyu sarca!
nincs tőle fölmentés, nincsen ex-lex:
maga a Törvény ő, ő a nagy Rex.
Nem szól: csak foga van, nincs neki szája,
s messze az éjbe ki villog kaszája.

Nem alkszik, nem is hall, nincs füle sem,
szemvédő mögül hiányzik a szem.
Nem is kormányoz ő, utat se lát ő,
gondtalan gúrul a síkokon át ő;
nem alkszik, nem is hall, nincs füle sem.

Hol lehet hidegebb, künn-e vagy benn?
Rejts el én vánkossom, paplanom, arcra!
– Déren künn titong a kereke rajza,
dereng a holdvilág, téjszin a köd:
ő maga sötét a puszta fölött.

Tudom, miért ide, tudom, kiért jött:
háziurunk fia halódik, vért köp
Ő, az a mélaszemű, fiatal.
Jó fiu, szép fiu, mégis meghal.
Tudom, a rém kiért s tudom, miért jött [!]

Ó én már vénülök, mindent megérték.
Meg kell ma halnia, mert sokat élt,
mert sokat szeretett, keveset félt,
fullad a melle most, – reszket a szája. –
Künn már a gépkocsis. S villog kaszája.

415 Gépkocsi állt meg a házunk előtt.
 Vad kocsis! Hiába viszed el őt!
 Lám, fejemben milyen gondolat forgott:
 meg kell ma hálnia, mégis ő boldog:
 vad kocsis, hiába viszed el őt.

420 Fojtsad a mellet és száríts velőt,
 mi baj, ha kereked érettekért jár?
 Nyugodtan halhat meg az, aki élt már.
 Virágnak váza, galynak kandaló,
 telyesült [!] ifjuság tűzre való.

425 Galy s virág... Borzadok – hideg van – tél van
 Zörren az ablak is – odakin szél van –
 Reccsen a gépkocsi, kuccan az eb –
 álmatlan éjnél nincs keservesebb –
 Mi az ott? – óra üt – mennyit üt? – éj van...

430 Fehér madár az ott, barna taréjban
 Lebben és rebben és párája tör –
 (... Vén leány...) Az lehet éles gyönyör! – –
 Komikus vén leány: fonnyad az arcád. –
 Dérlepett rónákon kergeti karcát,

435 kereke karcát a fekete Rém –
 Jó fiu, szép fiu, mit állsz elé?
 porzója bogárülten, magja kirázva:
 ó boldogan hal meg az, aki virágza,
 átkozott csak, ki nem élt sosem: én!

440 álmodó, únt leány, komikus, vén –
 hogy ketyeg!... Borzadok – recsegés hallszik
 anyám is alszik, a hugom is alszik,
 Fekete éjszaka hajnal előtt,
 gépkocsi vág tova házunk előtt.

(1906. jan.)

445 Miként szélcsöndben a hajó,
 lelkem ma vesztég úgy lebeg
 vitorla nélkül. – Ah be jó,
 hogy most melletted lehetek.

450 Az este jó. Halk és ravasz:
 Lilás homállyal tell a ház.
 piros [!] háttérben árnyal az
 ablakra pár kopár faváz.

455 Ülj mindig így – Beszélj tovább
 – Legszebb idő alkony felé –
 S kalapod árnya mind alább
 hadd szálljon szép arcod fölé

460 Az este jó. Szellője jár
 Mindjárt az ablak is zörög
 Kün [!] egy madár – egy nagy madár –
 Kün [!] egy sovány eb lődörög

Ben [!] homlokod sejtelmesen
 földi ez otthonos ereszt –
 ahol te ott vagy, édesem,
 ott minden alkony enyhe lesz.

Régi szálloda*

(1906. jan.)

465 Van Budán egy vén szálloda,
 abban van egy öreg szoba
 Papir helyett faburkolat
 lepi magassan a falat.
 itt [!] minden barna és aszú
 470 vén bútorokon rág a szú.
 És e szobán ül egy titok,
 melyet ki tudja hogy' tudok?
 S nem babonából, istenem,
 de nem hálnék meg benne, nem!
 475 Itt hajdan gyilkosság esett
 és a sötét faburkolat
 alatt
 nesz nélkül bomlik a hulla.

Itt minden barna és aszú,
 480 vén bútorokon rág a szú.
 Itt hajdan gyilkosság esett,
 mit a törvény se keresett.
 mert [!] messziről az áldozat
 jött és magával pénzt hozott
 485 s nem volt környéki ismerőse,
 kirabolá a vendéglőse!
 s meggyilkolá s elhantolá
 a fal alá, a fa alá.
 jól [!] illeszté a barna deszkát,
 490 mig neje tartotta a gyertyát
 s bár saját kőművesse volt,
 a tábla rejti, mit vakolt
 és a sötét faburkolat
 alatt
 495 nesz nélkül bomlik a hulla.

500

505

510

515

520

525

És e vendéglős unokája
 ma gazdag polgár s közbecsült
 s a szálloda legtöbb szobája
 már megmodernígyesült
 de bár néhányban, megmaradt
 a régi bútor s burkolat,
 melyekre ha kigyúl a villany,
 otthontalan vendégül villan.
 S sok vendég ottan költözik,
 vetkőzik, meghál s öltözik
 vagy meglakik – hosszabban is
 minden szobában... abban is
 s nem sejtenek tragédiát
 és a sötét faburkolat
 alatt
 nesz nélkül bomlik a hulla.

S nem sejtenek tragédiát!
 S jön a grizettel a diák,
 ki őt először ölelé...
 Ez lesz a sámbr szeparé. –
 Ó édes élet, ifju kor,
 midőn szeszünknek színe forr,
 bár minden perc vaskörmű szem,
 mely a lejtő felé viszen,
 mint fogaskerekű vonat...
 mért szállna erre gondolat?!
 ma ifjak vagyunk. S hajt a vágó –
 meleg a szoba, kész az ágy. –
 – De milyen ágy?! De mily szoba?! –
 Milyen hát? Régi szálloda.

* Ez lenne a Haláltánc második darabja. A vershez tényleges szóbeszéd – pletyka vagy monda? – szolgáltatott tárgyat.

530 Vagy feljön a vidéki polgár
 s utazva, gyermekes család.
 Az apa Pesten többször volt már
 fia mindent csodálva lát.
 Az anya fáradt, feje fáj. –
 Vagy lányos ház jön. Itt a bál
 és Pesten drágák a szobák.
 Vagy szt Istvánra – vén slovák. [!]
 535 Vagy, Bécsből, könyvben utazó
 kereskedelmi utazó:
 avagy, eladni gabonáját,
 derék, szorgalmas gazda jön;
 számolva rágja garaskáját,
 hogy tékozz fiának legyen.
 540 – és [!] a sötét faburkolat
 alatt
 nesz nélkül bomlik a hulla.

545 Nesz nélkül! – Ó mi lenne ha
 egyszer mind nessel bomlana?
 s a rothaj hangot költene
 milyen hangverseny? mily zene?
 Szárnyalva a világon át?
 Tulzengve az élők zaját?
 550 nyögő, csikorgó hangelem,
 melyben fulóznánk szüntelen,
 S kerék csikorg, kopik a tengely
 szférák zenéje! – zenetenger!
 – Mi volt ez? – Szörnyű! – Ah ne félj.
 Ne gondolj erre. Kúzdj, remélj.
 555 Csak ablak zörge. Alszanak.
 Nesz nincs s, temetve, rab a szag.
 Közel vagy távol – egyre megy
 a végtávolság mindig egy.

560 Jó gazda, számold pénzedet,
 vén bűnös, élvezd vételkedet
 nézzünk körül nyujtózva, bátran,
 ha már megszálltunk e világban.
 Te is, fiú, tanúlj, csodálj;
 leány, mulass! tiéd a bál.
 565 – kinek bál, kinek ispotály –
 Élvezz te is, s ne únd, rué, |:*|_c
 ma még, ma még a gyönyöré,
 holnapra vár más szeparé,
 570 hol majd fehér kőburkolat
 alatt
 nesz nélkül bomlik a hullád.

Tüzek.

(1906. jan.)

575 Mivel ma nincs dolog, mivel ma nincs dirádó,
 s lelkünk a kósza vágy kész szállodája lett,
 mondd meg ma hát nekem, te régi tűzimádó,
 tüzek közt mely tüzet imádsz te más felett?

580 A kályha tüze, mely előttünk itt ropogva
 agyagbörtön közül sohase szabadul,
 hasonlít arra, mely testünkben háborogva
 szívünket vereti, néha nagyon vadul.
 Ó boldog az a tűz, melynek melegje vígan
 bebarátságosít egy bármely kis szobát,
 és átkozott a gőz, mely füstölögve, hígan
 elomlik éjeken – s megfúlad a család.

|:* E szó helyett mást akarnék tenni... de a rím!|_c

585 A csillagok tüze, mely fönn a távol égen
tisztán, közömbösen, magányosan ragyog,
mégis mindég remeg, reszket az éji kéken, –
mi égi szenvedély bánthat, ti csillagok?
590 Ó boldog csillag az, amely áldott hevével
bolygókat éltet úgy, mint szép apánk, a Nap,
de vannak, miknek itt csak késett fényük évell,
mig fáradt lángjaik már régen alszanak.

Egykor az ifju vágy más tűz felé vonott,
mely szintolyan magas, habár nem olyan tiszta –
595 ó rejsd el a szemed, ernyőzd be homlokod:
lélek! reád tapadt a világ durva piszka!
A dicsőség tüze akkor boldog, ha áldott,
boldog, ha boldogít, ha nem keresve jó...
Oly isten ez, ki úgy áld meg, ha nem imádod,
600 gyönyör, ha nem gyönyör; erő, ha nem erő.

Az édes, tiszta tűz, mely kedvesed szemében
oly szeliden ragyog, az áldott enyhe tűz,
mely bárkinek gyönyör, tenéked átok épen:
mi mászt mulatni vonz, téged tépődni űz,
605 mi másnak lelket ad, tenéked lelked rágja,
kinpadi tűz neked, mi másnak szent sugár, –
lélekkel mit törődsz? – de tested marja lángja,
s hullád is égeti, majdan, ha elbukál.

Az oltárok tüzét, gonosz, te rég leköpted;
610 harci tűz, amely templomot gyujtogat,
rég elhamúhodott tebenned – – köd mögötted,
előtted köd – bukott! megadhatod magad!
nem tudsz már rontani, építeni sohse tudtál
a mennykövek tüzét szemed rég bámulá:
615 most, amikor hazád száz menykövek között áll,
hires! nem bús-e, lám, üvegharang alá?

A pokolnak tüze – – ó pokol tüze mind!
a döglött csillagok, a dugult kályha gáza,
620 a szörnyű Szerelem, mely törvényt nem tekint,
színpadi, kinpadi dicsvágyad gyáva gyásza,
a lusta fájdalom! «mely» ó pokol tüze mind,
készítve lent a hely, már áll a máglya váza...
fuj, szörnyű Szerelem, mely törvényt nem tekint!
fuj, döglött csillagok! fuj dugult kályha gáza!

625 Primitív.* (1906. jan.)

Gyermekkorunkban, édesem,
mikor kicsinyek voltunk,
az új világban,
Amerikában
630 kedvünkre kóboroltunk.

Az őserdőket bújtuk át,
örülve sűrű sátran.
Sok kis majmokkal
és cerkofokkal
635 te játszadoztál bártan.

És a kis majmok huncutok,
tultettek néha rajtam:
szoknyádnak fodrát,
haladnak copfját
640 meg-megcibálták halkan.

---

* verselésben is!

De én komoly harcon levén
 játékkal nem törődtem:
 az indiánok
 és skalpvadászok
 645 hej, kaptak leckét tőlem!

 De én lemészárolva mind,
 hozzád vivém a skalpot;
 te borzadoztál
 és sikitoztál,
 650 látván a véres kardot.

 De én szedtem kókuszdiót,
 s egy héjből ittuk szépen,
 tesvériessen,
 mindég felessen,
 655 mint Mary és Tom, épen.

 Aztán a partra térve ki
 felültünk a hajónkra
 (én ilyen hajót,
 ily pompás yachtot
 660 sem láttam még azóta!)

 S te rendezéd, mit künn szedél,
 az áloévirágot –
 Én köszörültem,
 vértől törültem
 665 a dupla <tomawkot.> |:tomahawkot.:|

Desperata invocatio. (1906. febr.)
 (Elisione elisa.)*

Sacerdos ad Musas:

670 Novem adestote laetae
 – tu satyre quid rides? –
 Sicut olim, ammovete
 Cantatori lapides:
 675 Sub sereno coelo Cretae
 quae corusca insula
 patravisse vox poëtae
 dicitur miracula.

Chorus ad Melpomenen:

680 Quae tu nobis sitim sic cīs
 poculis olentibus,
 labris quidem plane siccis
 tam diu dolentibus
 fetas mensium da Nonas,
 da salivam dentibus
 685 audi nos ac aures bonas
 arrige clientibus!

* Nem pályázom a Pädagógium szerzőjének babéaira s nem szándékom klaszszikus latin verseket írni. De a modern latin még nem egészen holt nyelv, s kár volna halni engedni. – Mondanom sem kell, hogy francia verset se akarok többet csinálni.

(1906. febr.)

690 Ki tesz,
 ki vesz
 s igaz
 vigaszt
 talál a tettben, boldog az,
 ha túrt is, boldog mindig az
 de én,
 szegény,
 695 csupán
 tunyán
 busúlok s pusztulok csunyán,
 busúlva elveszek korán.

 700 Bár kincs,
 ha nincs:
 arany,
 ha van;
 dusabb, kinek fájdalma van;
 csak az, csak az vigasztalan,
 705 akin
 a kin
 nyomot
 nyomott
 s úgy hagyta őt, mint egy romot,
 710 úgy hagyta, mint egy bús romot.

(1906. márc.)

715 Tu es, mon amie,
 tu es mon démon:
 adieux donc, ma mie,
 adieux, mon limon,
 mon <amer> |:lit de:| limon,
 adieux, mon amie,
 tu es mon démon.

 720 Mon «[...]» ame, qu'agace
 et morfond le jour,
 <et mon <[...]> |:ame:| est lasse>
 |:ma pauvre ame est lasse:|
 de l'affreux amour,
 de l'affreux amour
 725 ma pauvre ame est lasse
 très sujette au jour.

Paris

(1906. – jan.–febr.)

– Phantaisie – [!]

730 Más vidékre vágyol innen, szemmel látom néha rajtad,
 jelzi színnel, bárha nem szól s biggyenéssel sápadt ajkad,
 Únalom-szőnyegre hímzed álmokból a kézimunkád,
 nem hat fesztelen kedélyünk, nem hevít meleg szavunk át
 Új városunk üde hangj ködfátyolképek előtted,
 mik a régi magyar róna únt borújára vetődtek,
 735 és a villany kékes lángi, s kocsicsengők, szent harangok,
 melák, mint a pásztortűzek, tompák, mint a nyájkolompok.

740 Messze szőke Szajna partján feketül egy híres város,
nappal ugyan feketül, de este mint az ég sugáros,
nappal gyászruhában ül, de éjjel fényruhában táncol,
míg a rendőr szürke Hajnal felhős homlokot nem ráncol,
s rá nem süt zord őrlámpája, mely sok titkos bűnt leleplez;
akkor – tettenért – leguggol, akkor kissé csöndesebb lesz,
de mint elfeledt csatornán rothadó test illó kéne
csak az enyhe Éjet várja hogy kitörjön újra fénye.

745 Ott a nép mely nyüzsg az uccán, eleven könnyelmű tábor,
ott valami láng a légben régi tengerek sarából,*
ott az emberek szemében nem mereng öröklött átok,
s ázsiai lusta bú nem köt vergődő unokákat.
Ott ha városzajon átzeng a vidék szélmalma, tücske,
750 nem miként kerékfogó sár, fényfogó köd, lélek füstje.
Ott az ábránd nem ragad benn a lélekben, mely foganta:
ott a mélabú gyulandóbb, mint minálunk kedv és gyanta.

Homlokukat ott a házak messzebb merik tolni égnek,
ott sok ódon palotái állnak ősi dicsőségnek,
755 ott sok új házon nem álmodt új vonal, szeszélyes hajlás,
ott perelnek, rakva kőből, új öröm és régi vallás.
Ott az ó királyok vára nyitva minden köz-seregnek,
benne sok kincs, drága műve régi híres mestereknek,
ott a gót regényes egyház csonka csúcsa, gazdag hornya,
760 Igazán regébe illik ott a híres Eyffel-tornya.

(*a mai Paris helyét a Kréta és Jura-korban tenger fődte. A Nummulit-tenger szintén kiterjedt idáig; a molasz-tenger volt az első, mely Parist szárazon hagyta)

Régi vár, melyről dicsvágyó serdülőben álmok kelnek!
Tündérváros, melyről tágult szemmel hall mesét a gyermek!
Ez ama hajó, mely indul zátonyokkal tölt távolra:
nyúl fölötte kéményárboc, leng fölötte füstvitorla.
765 Ez ama fészek, amelyből költ a röpte némely sasnak,
és neveknek, milyenekre szíveink is megdobbannak.

----- *

770 S ez ama szőlőkert, melyben aszott anyja annyi bornak,
melytől egy világrész annyi nemzedéke dőlt mámornak,
Ez a <régi> |:drága:|_ trágya dombja, melynek nemes erjedése elég,
hogy egy kontinensnek talaját átássa-vesse.
Ez ama kas, melybe méhként száll a legjobbaknak vágya.
Ez a távol rothadó test, ez a finom illat ágya,
775 mely a méla magyarföldi róna tétlen emberének
éber orrlyikát zavarja, távol hangszer, illat-méreg.

Babylon ha volna tájban, nyughatnál-e messze pusztán,
látva annak fordult ormát délibáb vizében uszván
Babylon ha volna tájban, nemde bomlott cimbalomként
780 lenne hangolt lelked, annak hallva zenéjét koronként
Babylon ha volna tájban, azt hiszed hogy illatától
tétlen ideged hárfája nem rezegne meg magától
s súlyos álmok iszapával bús lelked nem lenne sáros? –
messze szőke Szajna partján feketül egy híres város.

* E két sort kihúzta a cenzára.

785

Anyám névnapjára.
(Auróra. Febr. 29.)

790

Hajnalka volt az édesanyám,
hajnalra születtem én
s lelkemben már ily fiatalon
nincs hajnal, semmi remény,
nincs hajnal, semmi vidámság,
nincs hajnal, nincsen öröm:
Hajnalka volt az édesanyám
s csak alkony az örököm.

795

Hajnalka volt az édesanyám,
kedélybeteg, árva nő ma;
mióta meghalt édesapám,
házunk oly szomorú, néma,
mióta meghalt édesapám,
házunk oly hallgatag, árva –
Gyermekkoromba' – szegény fiú! –
e házba valék bezárva.

800

805

Novemberben születtem én,
Hajnalka volt az anyám,
ah, annyi gondja volt, szegény
hogy gondolt volna reám?
hogy gondolt volna fiára,
ki titkon búra hajolt
(Hajnalka volt az anyja, de ő
november gyermeke volt.)

810

815

820

825

830

835

Siromra, ha meghalok, ez jön:
„Itt nyugszik az ki nem élt:
nem nyúlt az eléberakotthoz,
jöhetleneket remélt.
Világa nem a nap vala,
csak a kölcsön-fényű hold:
Hajnalka volt az anyja – de ő
e hajnal alkonya volt.”

(1906. marc.)

Megtépte köntösét a felhő,
gyászolva a halott királyt.

Ó eljön! én hiszem, hogy eljő!
Hiszem! ma este legkivált
(az est sötét, az ég zilált)

Megtépte köntösét a felhő
gyászolva a halott királyt.

(1906. marc.)

Ti szép leányok, két leányok,
kik úgy neveltetek velem,
terhet hajómból mind kihányok:
lám, könnyű lettem hirtelen
lám, gyermek lettem újra, lányok,
nevesetek, nevesetek,
minden komoly képet lehányok,
cigánykerekeket vetek.

Ti szép leányok, két leányok,
nevesetek –

Wayside Inn.[:*:]_c (1906. márc.?)
(Egy ismert passió-ének dallamára.)

840 Hej katonák, van-e bor,
a kúherkulesét
s kocka? – Lógjon, aki lóg:
hozom a köntössét
845 Kis murit ma! Illik az
vidám örökösnek
gazdája már nem iszik
úgysem a köntösnek.

850 Megkukult a feszület
három óra tájban
akkor elfogyott a szusz
a zsidókirályban
Ha! nagy a zsidókirály,
magas a kormánya:
855 lába alatt jár a szél, –
feje fölött kánya.

860 Ej de fene csúf idő
mi a fránya hozta?
Lót a szél, mint egy bolond
kint az uccahosszba'
Zörg az ablak, füttyül a,
hej, füttyül a kályha
most igazán jó meleg,
jó meleg a csárda!

865

870

875

880

885

Ott fen [!] a kereszt alatt
bőg egynéhány szajha, –
názarethi ember volt,
ácsmester az apja
Lógjon, aki – Vesd ki már!
Nyolc! – a köntöst tartom –
Csárdásné, te szebb vagy mint
minden zsidóasszony!

(1906. márc.)

Hullik az ablak
résin a napnak
üszke már:
költi az álmost,
és a szobám most
tűzben áll:
bútora máza
szikrafészek,
tavaszi láz, a-
merre nézek
Lángol az asztal,
rőt az ágy
s kél a panaszdal,
s gyúl a vágy:

[:* Itt van egynémely anachronizmus – de készakarva; s nélkülük vajmi keveset ér-
ne a költemény, mely különben nekem tetszik [!]:]c

890 „Haj csupa börtön
s árny, mibe töltöm
életem,
pedig a tágot,
csak a világot
szeretem
itt a szobákban
nincsen élet,
895 kívül a tágban
szívem éled:
kívül a tágban
új dalom,
bent a szobákban
900 únalom.

905 „Messze hazába,
Amerikába
szállnék én,
tengeri hantra,
vízi kalandra
járnék én!
Metszve a szárnyom,
ajtóm zárván,
tömlöcs árnyon
910 tengem árván
tengeri hantra
nem szálllok,
vízi kalandra
nem járok.

915 „Nap, ki koronkint
ablakomon kint
üszköt vetsz,
fénynyilad által,
vén nyilas, által-
920 tűzködhetsz:
nyitni e zárnak
réz kilincset,
törni ez árnyak
jégbilincset,
925 tavaszi hónap
nincs erőd,
csalogató nap
nincsen kód.”

930 Így száll a panaszdal,
szól a vágý;
de lángol az asztal,
ég az ágy...

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tinta- és részben ceruzairás, 17,0 × 21,0 cm nagyságú füzetlapok, 12 fólió, 24 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Fond III/253/920.

Közölve: BML1, 202–234. p.

Szövegkritika

20–33 [BML1] [Téves olvasat: a verset két részre tagolja: a 20–26. sor az első versszak, a 27–33. sor a második versszak.]

114 [K] kinunk kéjjé pirúl csak. [A sorban szereplő szavak sorrendje a szavak alá grafitceruzával írt számokkal átrendezve.]

118–120 [BML1] [Téves olvasat: a 118. sor után kihagy egy sort, és a 119–120. sorokat a vers utolsó versszakának első két soraként hozza.]

219 [BML1] utánuk [Téves olvasat.]

231 [BML1] okos jellemnek, takarékat [Téves olvasat.]

- 241–266 [K] [Grafítceruzával, feltételezhetően idegen kéz által két átlós vonallal áthúzva, ld. a Megjegyzésekben a kézirat leírását.]
- 267–270 [K] [Grafítceruzával, feltételezhetően idegen kéz által négy átlós vonallal áthúzva, ld. a Megjegyzésekben a kézirat leírását.]
- 270 [BML1] következőket. [Téves olvasat.]
- 271 [K] [Grafítceruzával áthúzva, mellé írva idegen kéz – feltételezhetően Osvát Ernő (KELEVÉZ 2008, 205. p.) – által: Ó éjszaka! Ld. a Megjegyzésekben a kézirat leírását.]
- 272 [K] [Grafítceruzával a sor elé írva idegen kéz – feltételezhetően Osvát Ernő (KELEVÉZ 2008, 205. p.) – által egy szó, valószínűleg a szedőnek szánt megjegyzés (*borgis.*), ld. a Megjegyzésekben a kézirat leírását.]
- 274 [BML1] szobámnak [Téves olvasat.]
- 298 [BML1] ne bámuljuk, mit [Téves olvasat.]
- 301 [K] [A sor alatt feltehetően idegen kéztől származó írás: B. M., majd alatta: Hetiszemle !]; ld. a Megjegyzésekben a kézirat leírását.]
- 302–382 [K] [Grafítceruzával, három átlós vonallal áthúzva, ld. a Megjegyzésekben a kézirat leírását.]
- 378 [BML1] gépkocsit, [Téves olvasat.]
- 418 [BML1] mellét [Téves olvasat.]
- 515 [BML1] a jámbor szeparé. – [Téves olvasat.]
- 550 [BML1] fulóznának [Téves olvasat.]
- 573 [BML1] nincs dárídó, [Téves olvasat.]
- 588 [BML1] mi éji szenvedély [Téves olvasat.]
- 666 [BML1] *invocatia*. [Téves olvasat.]
- 667 [BML1] (Elisionione [Téves olvasat.]
- 669 [BML1] laete [Téves olvasat.]
- 680 [BML1] lebris [Téves olvasat.]
- 729 [BML1] vágók [Téves olvasat.]
- 746 [BML1] tengerek savából, [Téves olvasat.]
- 746* [BML1] Hummulit-tenger [Téves olvasat.]
- 762 [BML1] melytől [Téves olvasat.]
- 763 [BML1] zátonyokkal tört távolra: [Téves olvasat.]
- 770 [BML1] melynek egy [Téves olvasat.]
- 819 [K] [Grafítceruzával idegen kéz által a sor mellé írva: M. Szemle.]
- 830 [BML1] kihánytok: [Téves olvasat.]
- 833 [BML1] nevettek, nevettek, [Téves olvasat.]
- 835 [BML1] cigánykerekét [Téves olvasat.]
- 838 [K] [A lábjegyzetet BM utólag, grafítceruzával írva toldja hozzá. A címtől balra, grafítceruzával írt, feltehetően idegen kéztől származó írás: Holnap.]

- 872 [K] [A címtől balra, grafítceruzával írt, feltehetően idegen kéztől származó írás: Magyar Szemle.]

Megjegyzések

Az OSZK Fond 253/920 tartalma egy BM által (feltehetően) két (de inkább több) részben elküldött gyűjteményt, amely eredeti és fordított versekből, valamint prózai művekből – ld. a 128. sz. levelet – állt. Az első rész az 1–12. fólió, a második a 13–18. fólió. A gyűjtemény egy részét KD később visszaküldte, de a *Magyar Szemle*ben segítette néhány vers megjelenését, ld. a 139. sz. levelet. E tény felvet egy problémát: olyan versek is megjelentek (a *Politikai Hetiszemle*ben): az *Olvasás közben*, a *Memento*, a *bús rom* címűek, amelyek a fennmaradt gyűjteményben nem találhatók. Ráadásul a küldemény körüli levelezés egyéb művekkel (például a prózával) kapcsolatban is tartalmaz utalásokat, amelyek kézírata viszont elkallódott; nem lehet tudni, hogy már Kosztolányinál, vagy később maga BM semmisítette-e meg azokat. 1908-ban, Osvát Ernő felkérésére, BM egy gyűjteményt állított össze a *Nyugat*ban való megjelenéshez, ennek a küldeménynek jelentős részét tették ki azok a versek, amelyeket két évvel korábban Kosztolányinak küldött. Ld. KELEVÉZ 2008, 203. p. A levelek papírányaga túlnyomórészt egységes, arra utal, hogy egy füzetet vagy annak részletét használta fel BM a küldeményhez. Maga a levél folyószövegből, versekből és lábjegyzetektől áll. A levélszöveg folyamatos, a versek egy része két-, illetve négyhasábos, feltehetően papírtakarékosságból, a jegyzetek egy része ceruzá-írás. Ugyancsak ceruzáírású néhány, a megjelenéssel kapcsolatos szó – betűméretre vonatkozó utasítás a szedőnek, illetve a megjelenési helyek –, ezek közül némelyik felismerhetően Osvát Ernő írása, ld. még a kéziratleírást is. Utóbbiak nyilván 1906 és 1908 között, a gyűjtemény egyes verseinek megjelenése előtt kerültek a kézíratra. Néhány vers szintén ceruzával, több vonallal át van húzva. A gyűjtemény tisztázata, jól olvasható, csak egy-egy helyen található benne tintáírású javítás, feltehetően még írás közben, vagy nyomban befejezés után keletkeztek. A folyamatos tintáírást kísérő szerzői ceruzáírású sorok is eltérő, de nem nagy időkülönbségű lejegyzést sejtetnek. A javítások egy része egyszerű átírás, a kihagyó figyelem korrigálása. Ld. még a 138. sz. levél Megjegyzéseit, a Szövegkritikai jegyzeteket, valamint a továbbiakat.

A versgyűjtemény postázása az *Angyalos könyv* második füzetének befejezésével párhuzamosan történt, amit BM 1906 júliusában zárt le, ld. KELEVÉZ 1998, 64., 249–251. p. A füzetből csak az (*Arany: Csaba töredékei olvasásakor*) című és a címükben évszámokat tartalmazó, egészen friss versek hiányoznak. Vagyis Kosztolányinak a már majdnem kész második füzet anyagából válogatott, a végéhez csatolva a legújabbakat. Mivel az *Olvasás közben*, a *Memento* és a *bús rom* is a második füzetben található, ez azt a feltevést erősíti meg, hogy a füzet verseit (ha esetleg nem is mindet, és nem csak azokat) küldte, ameddig tartottak, azaz folyamatosan, több alkalommal. Ez a megállapítás igaz a 138. sz. levélben küldött versekre is. A tíz versből hat olvasható a második füzetben, a francia nyelvűt az elküldés alkalmára írta, ld. KELEVÉZ 1998, 69. p. A Kosztolányinak küldött többi, de elkallódott küldemény ennek megfelelően a második füzet verseiből és más, a levelek prózai részeiben említett művekből állhatott.

A küldemény tartalma oldalszámok szerint, a főszöveg első és utolsó szavainak megadásával:

- (1) Kedves Barátom! → elfogyott a cukrom! –
- (2) Strófák a wartburgi dálnokversenyéről. → sugárka rámc sorog.
- (3) S mily újszerű, → megöllek téged
- (4) Piros véredre → tömjénnel –
- (5) Házi-mulatság. → zavart halom,
- (6) mint fehér kövek, → a késett keresőt.
- (7) Tán egy római nő, → takarózik a levéllel
- (8) s leszáll a → tört terméskövön,
- (9) s nem áll → sóvár lépte.
- (10) (Most következnek → mit mivel,
- (11) ó szárazságra → adja nekem!
- (12) (E rossz vers → kerek karca
- (13) – földi hideg → viszed el őt!
- (14) Lám, fejemben → házunk előtt.
- (15) (1906. jan.) → hogy tudok?
- (16) S nem babonából, → a hulla.
- (17) Nesz nélkül! → magányosan ragyog,
- (18) mégis mindég → üveggarang alá?
- (19) A pokolnak tüze → <tomawkot.> |:tomahawkot.:|
- (20) Desperata invocatio. → au jour.
- (21) Paris → kedv és gyanta.
- (22) Homlokukat ott a házak → zenéjét koronként
- (23) Babylon → nevesetek –
- (24) Wayside Inn |:*:| → ég az ágy...

A 11. oldalon lévő *Aliscum éjhaju lánya*... kéthasábos, a *Régi szálloda* a második versszakkal kezdődően a 16. és 17. oldalon, a *Primitiv* a 19. oldalon, és a *Desperata invocatio* a 20. oldalon szintén, ezen az oldalon a további két vers – (1906. febr.) és (1906. márc.) címekkel – egymás mellett található. A 23. oldalon lévő *Anyám névnapjára* kéthasábos, az ezt követő két vers – (1906. márc.) és (1906. márc.) címekkel – ugyancsak egymás mellett olvasható. A 24. oldalon lévő *Wayside Inn* kéthasábos, az utolsó vers pedig – ideiglenes címe: (1906. márc.) – négy, egymás melletti hasábra írva. Itt is meg kell jegyezni, hogy BM e levélben olyan művekre is hivatkozott, amelyeket feltehetően már korábban elküldött Kosztolányinak, azok a levelek és mellékleteik azonban elvesztek, valamint ugyancsak e levél mellékleteként jelezte a *Vile potabis* című verset, amely azonban a füzetben nem található. Mivel az egyik mondatban az áll, hogy „Most következnek a múlt év tavaszán írt rövid versek, melyeket, mind a Vile Potabishoz csatolva megtalál”, feltételezni lehet, hogy a küldemény eredetileg a fennmaradtnál több részből állt, de a próza és a *Vile potabis*-csoport versei elkallódtak. A küldemény más szempontú feltárása: BMKL1, 1358. sz. tétel.

A 10. oldalon lévő vers későbbi címe – *Ő éjszaka!* – idegen kéz – Osvát Ernő – ceruzáírásával, ld. még a Szövegkritikát. A 11. oldalon lévő vers címe mellett feltehetően BM ceruzáírásával egy folyóiratnév olvasható, ld. ugyanott. A 23. oldalon az egymás mellett lévő versek közül az elsőhöz idegen kéz – vagy talán maga BM – ceruzával felírta az első megjelenés helyét. Ugyanígy a 24. oldalon olvasható versekhez is.

A kézirat 10–11. oldalán – az 5. lap verzóján és a 6. lap rektóján – szereplő *Im itt a tág* kezdetű vers (közlésünkben a 272–301. sor) – feltehetően a kéziratköteg Babits Mihályhoz való visszaérkezése után – nyomtatott közlés alapjául, szedőpéldányként szolgálhatott, emiatt az elé és utána írt sorokat, amelyek átnyúlnak az 5. lap rektójára, valamint a 6. lapnak a verzójára, a nyomtatott közlés szerkesztője – Kelevéz Ágnes szerint Osvát Ernő, ld. KELEVÉZ 2008, 197–209. p. – grafitceruzával, átlós vonalakkal áthúzta. De nemcsak ezeket, hanem mindent, ami az oldalakon olvasható (közlésünkben a 241–270. és a 302–382. sor). Az 1905 tavaszára datált, *Im itt a tág* kezdetű vers fölött a dátumot (271. sor) feltételezhetően ugyanez a kéz törölte, és ugyanő írta a törölt címtől jobbra az új címet (*Ő éjszaka!*), valamint attól balra a szedésre vonatkozó utasítást – *borgis*. –, az utolsó szótag elkapkodva és egyszerűsítve. Szintén e kéztől származik a vers alá írt monogram: B. M., valamint az ez alá írt, a megjelenés helyére vonatkozó utasítás: *Hetiszemle* [!]. Ld. még a 138. sz. levelet is.

Datálás a 122. sz. levél alapján.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

nem tehet többé szemrehányást: KD március 6-án és 17-én is sürgette a küldeményt, ld. a 118. és 120. sz. leveleket.

nemsokára egy próza pakk is fogja követni: ennek nincs nyoma.

amelyeket az 1904. júliusától való terméséből Ön még nem ismer: korábban már voltak versküldő levelek, ld. pl. a 60. sz. levelet; BM saját költői fejlődésében 1904 júliusát korszakhatárnak ítélte meg.

Vile potabis: ugyanerről a versről ugyanebben a levélben később azt írta, hogy KD mellékletben megtalálja, valamint azt is, hogy más verseket is csatolt hozzá, ennek ellenére a fennmaradt, egymás után másolt versek sorozatából hiányzik és csatolásnak sincs nyoma, ld. még a Megjegyzéseket is.

Szalmacséplés: a Kosztolányinak postázott gyűjtemény versei közül néhány bekerült a későbbi kötetekbe, néhány csak a halála után jelent meg, s vannak olyanok is, amelyek először levelezésének első kötetében láttak nyomdafestéket, ld. BML1, 202–234., 255–269. p.

elismerőleg nyilatkozott: BM a 60. sz. levélben küldte el Kosztolányinak, aki a 61. sz. levélben írt róla.

Jövő: BM a *Nincsen kísértet* című verssel együtt küldte Kosztolányinak, ld. a 60. sz. levelet.

ítéletet <mondta.> |:mondta.:| KD a 61. sz. levélben írta meg Babitsnak, hogy Zalai Bélával az ő verseiről beszéltek, s BM a 63. sz. levélben írt arról Kosztolányinak, hogy Zalai az ő (BM) verseit kifogásolta.

Mellettük volt még egy hoszu szerelmes-vers féle: ez a megjegyzés talán arra utal, hogy BM Zalai Bélának is készített a verseiből egy gyűjteményt, még a Kosztolányinak küldötték előtt, s ezekről beszélt Zalai a címzettnek Bécsben.

utánköltöni: mivel a kézirata már hosszabb ideje Kosztolányinál volt, azt csak május 6-án, a 130. sz. levélben küldte vissza.

Most következnék: az említett két vers hiányzik a folyamatos másolást mutató kéziratból, viszont biztosan elküldte azokat, hiszen KD válaszlevelében – ld. a 124. sz. levelet – az *Édes az otthonra* hivatkozott is.

Példabeszéd: ld. BABITS 1985, 25–28. p.

melyet ön ismer: BM a verset 1905. augusztus 3. előtt Juhász Gyulának küldte avval, hogy mihamarabb küldje tovább Kosztolányinak, ld. BML1, 161–164. p., JGYL1, 67. p.

megérdemelt volna: Kosztolányinak az a levele elkallódott, amelyben erről írt, ld. még a 122. sz. levelet is.

byroni beszélyt: a szakirodalom még nem azonosította, kézirata nem maradt fenn.

modern társadalmi de verses költői beszélynek: talán a *Baba* című „eposzna”, ld. BML1, 510. p.

Egy sonettet: nem tudni, melyik lehetett.

Budapesti képek: két darabja ismert: a *Lichthof* (A világosság udvara) és a *Régi szálloda*.

régi német metszetek hatására: az egyik legismertebb haláltánc-ábrázolás a német ifj. Hans Holbein 1538-ban készült fametszetsorozata.

a Pädagógium szerzőjének: a szónak többféle, egyaránt az oktatással összefüggő jelentése van, főként intézményi vonatkozásban. Csak feltételezni lehet, hogy „szerzőként” BM August Hermann Franckéra vagy Gyertyánffy Istvánra gondolt.

francia verset: talán a 138. sz. levél elején álló francia nyelvű vers, de elképzelhető, hogy az itt küldött, *Paris* című versre utalt.

Nummulit-tenger: (rég. nummulitesz-tenger) a nummuliteszek (óriásira, több centiméteresre nőtt egysejtűek) a paleocénban (óharmadidőszakban) szaporodtak el, tengeri környezetben, és Nyugat- és Kelet-Európában mindenütt elterjedtek pár évmillió alatt.

molasz-tenger: a hegységképződés után, zavartalan környezetben lerakódó finomszemű üledék. Mivel Párizs térségében nem volt hegységképződés, molasz-tenger sem alakulhatott ki a térségben. (E két utolsó jegyzet Karátson Dávid szíves segítségével.)

E két sort: később, a nyomtatott közlésben a kihúzott két sor helyén ez olvasható: „ez a nagy boly, melyet rakott sok hangyánál hangyább hangya, / ez a malom, melyről álmod a mezőn aszó kalangya.”

122.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak,
Szabadka, 1906. március 25.–április 4.

Szabadka 906. márc. 25.

Kedves jó barátom,

megkaptam a levelét és az első betűtől az utolsóig lankadatlan örömmel olvastam minden sorát. A postás keltett fel álmomból s friss, üde, hajnali üdvözlétként hozta nekem a maga ifjuságtól és erőtől duzzandó [!] írásait s én ott azon lustán és álmosan hozzáfogtam a silabizáláshoz, s olvastam, faltam szélesre húzódtott érzéki pofával, tág orrlyukakkal; az óra elütötte a tizenegyet, a tizenkettőt s én – még mindég az ágyban voltam. Most pedig megfürödve az ön «lelke» lelkének és költészetének forrásvizhabjaiban nem ebédelek, hanem levelet írok önnek, az ön verseiről s zengem a dicséretét a maga levélstílusában, az öntől lopott lanton...

Az első benyomás hatásától most sem tudok szabadulni. Az ön felfogása, színe, nyelve, valami annyira egyéni, hogy az ember, ha arra kerülne a dolog, |önt:| nem tudná egyetlenegy irodalmi iskolához beosztani. Modern? – sokkal klasszikusabb; klasszikus? – sokkal erőteljesebb, színesebb, újabb, igen is, ön maga egy új irány, egy új, eddig sosem látott szín és sosem hallott hang, – egyéniség. Milyen szeme van, hogy meglátja a szőlő hangulatát, az esten nyújtózó jegenyét és mindenekfelett leírja bámulatosan hajlékony nyelvvel, magyarul és magyarán. Önnek a kezében nem csak kőműveseszköz a nyelvünk, de maga is alkotás; «hog» gyúrja, csinálja, a gondolat-hoz s az érzelemhez formálja, minden sorban egy új fordulat, egy új szó. A többiek beszélhetnek frázisokban és közhelyekben – önnek nincs készlete, ön mindenkoron szobrot «gyúr» farag nyelvnek hajlékony viaszából.

De, érzem, fecsegő lettem. Az öröm, a <[...]> |:bután:| egyszerű és gyerekes öröm részegített meg, hogy ma újra tudok hinni a régít folytató új, modern magyar költészetben <s> |:és hogy:| saját törpeségemet is erősíteni érzem az ön közellétében. Az akarnokok kapaszkodhatnak, a Mohácsiak – ők azok lesznek a magyar irodalomra, <mint [?]> a mi történelmünkre Mohács volt – fickándozhatnak, kifecsegetik nyelvüket, hebeghetnek és gügyöghetnek, az ég ma is kék, a nap ma is ragyog, és Babics Mihály, a költő, az én kiváló barátom, ma is énekel!! – – –

1906. ápr 3.

Olvassa tovább a levelet, – nem folytatom. A nagy lelkesedésre aludtam nem is egyet, hanem, mint láthatja <hetet> |:tizet is:| s most <éjszaka befejezem> |:éjjel fejezem be:| a leveletem részletes «benyom» leírását próbálván adni ama benyomásnak, melyet az ön költeményei reám gyakoroltak. Megjegyzem végtelenül unalmas és részletes leszek s csa{k} annyi szellemességet várjon tőlem a menyit egy újságírásban kifáradt ember adhat. (Az újságírás undok egy dolog, annak a művészete, h{ogy} az ember hashajtó nélkül is hasmenést idézzen elő.)

*

A „Szalmacséplés”-ben talán legtalálóbban jellemzi magát. Az ön írásai csakugyan igen édetlenek és cukortalanok. Ön csakugyan nem boron részegül meg, hanem erős, mély illatú kávé, melynek kedves barna buborékain lila képek mosolyognak s látja, én is szeretem e szolid, komollyá és erőssé tevő folyadékot. Elhiheti, hogy nem hizelgéskepen mondom, de önnek minden sora úgy szívemhez talál, annyira tetszik nekem, mintha magam irtam volna s így még sokszor kell undorodva abbahagyni e levél olvasását, mert én bizony nagyon keveset tudok az ön gyönyörű írásaiban kifogásolni, ó Nietzsche stílú, kedves, sápadt arcú és égő szemű kávé-ivó!

A „Strófákat a wartburgi dálnokversenyéről” már azelőtt ismertem. Akkor is tetszett, most is. Különösen a stíljé szép. Az ellentét gyönyörűen van végigvezetve. Engem különösen ez a kifejezés gyönyörködtetett „Tannhäuser dalá”ban:

„A szeszt lángjával nyaljuk el
a kin a kéjtől [!] nem rug el,
kéjjé pirul kinunk (csak).”

«Egy [?] pár szó [?]» Ez, az utolsó helyen álló „csak”-ot «[...]» nem véve tekintetbe, valóságos dantei kifejezőképességre vall!...

A „Házi mulatság” kedves gondolatokat ébresztett bennem fel. Hogyan tehát ő is, kérdeztem magamtól, nem csak én látom meg a vidéki |:városbeli:| leánytársaságokat, a folyosón füstölő lámpát, a beszélgetéseknek és sipálkozások ideges összevisszaságának <távrolóli> |:távrolól való:| földöntúli rémességét? Mindezt én is észrevettem, mindezt én is épenúgy láttam, mint ön. Ezért hatott rám oly «vég» igen e költemény is, ezért rokonszenvezem annyira Önnel, kedves barátom. –

ápr 4.

Az a két, három költemény, melyről Zalai oly elkedvetlenítő ítéletet mondott, tényleg nem tartoznak a legsikerültebbek közé, de azért én mégis sok szépet találtam bennök. A Recanati-val valószínűleg többet akart kifejezni, mint a mennyit mondott, sok gondolata és színe a tollban «mert [?]» maradt, mert már e{löbb} tudottak és elmondottak feltételezte őket. A darab alapeszméje azonban, melyet az utolsó szakban fejez ki, nagyon szép. A Tájékp érdekes, de nekem jobban tetszett a multkori, – emlékszik reá? – melyben egy kisvárosi hangulatot fest.

A Lichthofról annak idején már megírtam véleményemet.

Az összeragasztott füzetnek darabjai egytől egyig nagyon tetszenek nekem. E darabokon látszik meg talán, hogy az írója <[...]> |:a:| latin költőket ismeri, érti és szereti. Valami kedves otthonosság,

bájos naivság van mindegyiken. A nyelvök talán a legszebb. Az „Édes az otthon”-t kívölről tudom. Bámulatosan szemléletes gyönyörű sorok ezek:

keresztútnál, hol tócsa poccsant
máskor, – most por füstölg eléd,
izzadtan áll meg s levest loccsant
az ebédet vivő cseléd.

(Kérem ne mosolyogjon azon, hogy <én> önnek idézem a verseit s gimnazistás buzgalommal fejtegetem. A hibáinkat és képességünket mindég mások veszik észre s én sohasem leszek boldogabb, mintha Önnek felfedezem – Önt.)

A villanyos csengőknek bevitele a tavaszi öröm ünnepbe bizarr, de nagyszerű ötlet – s nekem nagyon természetes. Ha kinyomtatja természetesen megütik érte!

Minden lírai darabjai közül azonban legmélyebb hatást gyakorolta rám az „Ez a jelen költeményem” kezdetű vers. Ez oly pompásan van megverselve, elmondva, hogy <[...]> |:azon költeményeire:| emlékeztet, melyekből a Spinoza szonett került ki. E kis bájos költemény |:Arany, Csokonay és:| Dóci nyelvén van megírva.

Ne beszéljen eszmeszegénységről, gyenge rimjátékról, – e költemény a feltétlen poézis. Ha a nyelv jó, a vers is jó s vajon kihallotta [!] volna, hogy rossz költeménynek jó nyelvezete legyen?

A modernnek, a budapestiek, kik az egyetemi körben |:délelőtt:| vidéki lapokat olvasnak s délután a fővárosi szerkesztőségek kilincseit <adják> |:adogatják:| át egymásnak, sok hazug jelszót terjesztettek el, mely már a köztudatba egészen beleette magát. Ezek közé tartozik az, hogy a költőnek „mély”-nek kell lenni, vagy is oly stilben kell írnia, hogy senki sem érthesse meg. Mohácsi, Juhász és társai, ha Ady egy gyenge verset ír, melyet egyformán nem értenek a gyönyörtől szinte fels{i}koltanak: milyen mély. S ők is mélyek. Megvesz{ik} Schopenhauert – undor! – és világfájdalm{as} „filozófiai” verseket írnak, adván nekik ily címeket, Világ rejtély, Ego, Mája fátyola. <Nagy> |:S ezután nagy:| önérzettel sétálnak végig a

köruton, mert «senkisé tudja, hogy» ők költők s senkisé tudja, hogy Schopenhauerük még fel sincs vágva.

Nem, édes barátom, a poézis nem |:a:| smokkoknak műkedvelő filozofálása, hanem igen is az érett elmének üdülő játéka. A vers mögött <kell lenni a tartalomnak,> |:keressük a tartalmat:| magában az <emberben s nem a> |:emberben. A:| versben |:csak:| dalnak, játéknak, édességnek, rimnek kell <lenni.> <|:csak lenni:|> |:lenni:|

Látja, az említett verse ezért kedves nekem. Ez a bájos, érdek nélküli – nem érdektelen – fecsegés, ez a játszi ide-odalengés <oly> édes illúzióba hintálja a lelkemet!

A többi darabjai közül az „Éjszaka” annyira megragadott, hogy leközöltem.

Mindegyik között legfigyelemre méltóbb [!] azonban „A halál az automobilon” című.

Unokaöcsém már egy éve biztat, hogy irjam meg e valóban baudelaire-i témát.

Most azonban csakugyan nem írom meg. Az ön darabja teljesen sikerült. Érdekes, nagy alkotás. Magam sem tudom hányszor olvastam el.

Csak a technikára lenne néhány megjegyzésem. Általában azt tapasztalom, hogy formailag még mindég nem igen erős. Ezt különösen a műfordításain <tapasztalom, [?]> |:vettem észre:| melyek jórészt mesterkéltek, csináltak.

Az említett darabban is annyiszor kiesik a formából, hogy az olvasó sokszor azt se tudja mihez tartsa magát.

A sémát így adta meg

— ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | —

De vajon, hogy szorítja e forma börtönébe a következő sort

— — ∪ — ∪ ∪ | — ∪ — — ∪
ül visszadölv az | emberek Réme; —

vagy:

— — — — —
szemvédő alól hiányzik a szem; –

vagy:

— — — — —
hol lehet hidegebb, künn e vagy benn?

Vagy ön német, hangsúlyos versben irt, mint említi is? Én az ilyet
155 nem akarom és nem tudom megérteni. Természetellenes, nyelvünk
szellemével ellenkező. Ily szigorú mértékben nézetem szerint komi-
kusan és sután illeszkednek csak be a pohos, nehéz szavak.

A rimek sem mindenkor tetszenek nekem. Nagyon sokszor meg-
elégszik ha főnév főnévvel, ige igével csendül össze (hallszik – alszik,
160 jajveszéklés, rabézés, préme – réme, a szem, vagy benn stb. stb. stb.)

A Régi szálloda talán legelső helyen áll eredetiség dolgában. Nagy
fantáziáról tesz tanúságot. Én, mihelyt elolvastam Dickensre gon-
doltam, ki a gyilkosságokat oly bámulatos részletességgel festi le s
a lelkiismeretfurdalást annyi megrázó erővel állítja elének.

165 Emlékszik, <[...]> |:mit <mond> |:ir:| Dickens:| mikor az Oliver
Twistben Fagin, az öreg zsidó a törvényszék előtt áll s arcát fürkész-
ve nézik a kandi szemek?

„he seemed to stand surrounded by a firmament, all bright
with gleaming eyes.”

170 Az említett költeményben is <ily> |:dickensi:| csodás, különös rész-
letező erő és a rémest felfedező sajátos érzéket fedeztem fel.

Nincs időm «mindegyik» mindegyik részletezésére mégcsak Pá-
rist emlitem meg (sokkal többet ér, mint Ady!) s az „Anyám ne-
venapjára”t.

175 A „Wayside Inn”-t felolvastam egy pap barátomnak. Nagyon tet-
szett neki is. Pompás költemény! Egy világrázó, világváltó esemény
egy szurtos sarokból nézve!

Szerettem volna többet és érdekesebben írni, de nem enged az
idegesség és hi [|] az írásrobot.

180 Engedje meg tehát, hogy röviden ismételjem verseiről való vé-
leményemet. Nem állithatom, hogy e darabok nagyobbak, értéke-
sebbek, mint azok melyeket már eddigelé ismertem Öntől, nekem
azonban mindegyik sora mégis egy kedves lelki szenzáció volt. Há-
rom napig kizárólag velők foglalkoztam. Könyv mostanában nem
185 tudta lekötöni érdeklődésemet, – az Ön küldeménye azonban igen.

Nem szabad csüggednie! Előre! Önre még nagy munka vár!!

Ne vegye e szavakat dicséretnek. E levelemet tekintse nagy <örö-
memnek> |:örömem:| megokolásának. Minden betűmet, mit itt leír-
tam, szentül hiszem. Hogy elfogult voltam e, vagy nem, nem tudom,
190 mert önt – épen költeményeiért – úgy szeretem, mint saját magamat.

(Magamat pedig végtelenül bálványozom.)

Ha megtud [|] érteni engemet s némiképen jól esik Önnek az,
hogy egy ember teljesen «megtudja [|] ér» át tudja érezni minden
írását, az ígért „prozaik pakk”-kal nem fog sokáig késni, hanem ha-
195 mar, nagyon hamar küldeni fogja.

*

Már kétszer irtam a Nietzsche könyvért s még máig sem kaptam
meg. Kérem legyen olyan jó adja postára, mert feltétlenül szüksé-
gem van reá pár napra. Az összes meglevő Nietzsche fordításait, a
200 Spinoza szonettét rögtön levelem vétele után küldje, úgy hogy még
szombaton megkapjam!!!

E küldemény igen sürgős! Remélem idején útnak bocsátja. –

[:*:|

Megvettem Dorian Grayt Oscar Wildetől. Ha kell ezt is küldöm a
205 Goethével [|] s a kézírataival együtt.

Apropos, olvasta Wilde-től a Fingerzeige-t? A legnagyszerűbb
könyv, a mit valaha irtak. –

Az én könyvküldeményemet vasárnap, hetfőn bizonyosan megkapja. –

210

*

<[...]> Adieu! Bocsásson meg a rendetlen, kúsza írásért. Mostanában végtelenül sokat írok s halálosan ideges vagyok.

Küldeményeit türelmetlenül várva, több rendbeli szivességeit előre köszönve

215

maradok igaz barátja
Kosztolányi Dezső.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 10,5 × 34,0 cm nagyságú kutyanyelven, 3 fólió, 6 beírt oldal. A második és harmadik lap rektójának jobb felső sarkában KD arab számokkal írt lapszámozása.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 7 fólió, 7 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 4 fólió, 4 beírt oldal. Ebből e levél az előző utáni töredékoldalt, valamint a befejező 3 fólió, 3 beírt oldalt foglalja el. A 118. sz. levél másolatának folytatásaként.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya. A 118. sz. levél másolatának folytatásaként.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/49. (autográf); MTAK Ms 4621/50. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/67–70. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/24–27. (másolat 3).

Közölve: BJKL, 118–124. p.; KDLN, 103–108. p.; BML1, 236–242. p.

Szövegkritika

20 [BJKL] [KDLN] nyelven, [Téves olvasat.]

29 [BJKL] [KDLN] régít folytatom, új, [Téves olvasat.]

37 [BJKL] levelet, – ma folytatom. [Téves olvasat.] [KDLN] levelet – ma folytatom. [Téves olvasat.]

75 [BJKL] [KDLN] kedvetlenítő [Téves olvasat.]

89 [BJKL] „Édes otthon”-t [Téves olvasat.] [KDLN] *Édes otthon*-t [Téves olvasat.]

107 [BJKL] rímjátékokról, [Téves olvasat.] [KDLN] rímjátékokról [Téves olvasat.]

119 [KDLN] *Virágrejtély*, [Téves olvasat.]

130 [BJKL] [KDLN] illúzióba himbálja a [Téves olvasat.]

157 [KDLN] a pontos, nehéz [Téves olvasat.]

160 [BML1] jajveszékelés, [Téves olvasat.]

165 [BJKL] [KDLN] írt [Téves olvasat.]

170 [BJKL] csodás különös [Téves olvasat.]

171 [BJKL] a rémes fölfedező sajátos érzéket fedeztem föl. [Téves olvasat.] [KDLN] a rémes fölfedező sajátos érzékét fedeztem föl. [Téves olvasat.]

186 [BJKL] [KDLN] csüggednie! Önre [Téves olvasat.]

189 [BJKL] [KDLN] hittem. [Téves olvasat.]

199–201 [K] Az összes → megkapjam!!! [Négyszeres aláhúzás.]

Megjegyzések

A levél mindhárom fóliójának felső sarkából egy darab leszakadt (talán a boríték nyitáskor tépdőött le), ezért az első lap rektóján, a második lap rektóján és verzőján szereplő felső sorok vége hiányzik; a szövegközlésben ezek a részek kapcsos zárójelben. (A hiányzó rész az első lap rektóján és a harmadik lapon nem terjed ki az írott szövegrészekre.) A datálás kiterjesztése a tartalom alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

KD és BM március végi, április közepi levélváltása nehezen rekonstruálható, részben azért, mivel leveleik keresztezték egymást, részben pedig azért, mert KD fenti levelét nem egyszerre írta meg. Egy elképzelhető sorrend a következő. Miután megérkezett BM verseket, prózát és műfordítás(oka)t is tartalmazó küldeményének első része – ld. a 121. sz. levelet –, KD a fenti levelében többek között a Nietzsche-fordítást, illetve a Spinoza-sonettet is kérte, levelét azonban csak április 4-én fejezte be, addig tehát nem válaszolt. BM érthető türelmetlenséggel várt valami reakciót, amit március 31-én, a 123. sz. levélben reklamált is. KD ezt megkapva rövid nyugtázó válasszal felelt, ld. a 124. sz. levelet, de a fenti, hosszú levelét csak két nap múlva fejezte be, s feltehetően még aznap postára adta, mivel szombatig választ várt, ezért ugyancsak sietnie kellett, hiszen a következő szombat április 7-re esett. Babitsnak küldött válaszával körülbelül egy időben a versgyűjteményt elküldte Juhász Gyulának is – BM terjesztésre vonatkozó tiltása ellenére –, ld. a 125. sz. levelet, egyben a címzett véleményét, bírálatát is várta. (Nincs nyoma ily tárgyú levélváltásnak.) Április 5-én, amikor BM a 4-én feladott levelet talán már megkapta, KD ismét sürgette a Nietzsche-fordítást, ld. a 126. sz. levelet. BM ezt követően, tehát április 6. és 17. között küldte el a KD által kért fordítást és sonettet, levele csak töredékesen maradt fenn, ld. a 127. sz. levelet. Ezt nyugtázta KD április 17-én, ld. a 128. sz. levelet.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

megkaptam a levelét: ld. a 121. sz. levelet.

a szöllő hangulatát, az esten nyújtózkodó jegenyékét: a szöllő – BM sajátos helyezésével – a *Recanati*, a *Tájkép* és a *Paris* című versekben is előfordul, a jegenyék pedig a *Paysages intimes* ciklus *Luna* című versében. Az utóbbi versnek azonban nincs nyoma a fennmaradt küldemények között.

a Mohácsiak: ld. a 91., 93., 97., 101., 106., 114. sz. leveleket, amelyekből egy konfliktus bontakozik ki; ugyanakkor Babits Mihálynak azt a levelét, amelyben Adyról kritikai gondolatokat fogalmazott meg, elfogultan, de különbséget téve, Mohácsiival is el akarta olvasztatni, ld. a 116. sz. levelet.

újságírásban kifáradt ember: KD a *Magyar Szemle*, majd a *Budapesti Napló* belső munkatársa lett, ld. a 135. sz. levelet.

cukortalankok: utalás a *Szalmacséplés* első sorára.

a „Strófákat a wartburgi dalmokversenyről”: a *Strófák a wartburgi dalmokversenyéről* az *Angyalos könyv* második füzeté szerint 1904 szeptemberében íródott, amit alátámaszt a 63. sz. levél egy részlete is: „operákat hallgatok”, a levél dátuma: 1904. november 24., s megerősít Juhász Géza és TS, ld. KELEVÉZ 1998, 114. p. Hogy KD e küldemény előtt mikor olvashatta először, nem ismert, talán már a kritikátlan kritika – ld. a 29. sz. levelet – által megbírált versek között, mint igen friss munka, szerepelt, vagy valamelyik elkallódott levél melléklete volt.

Zalai oly elkedvetlenítő ítéletet: ld. a 122. sz. levelet.

egy kisvárosi hangulatot: feltehetően a *Házi-mulatság* című versre gondolt.

megírtam véleményemet: nem ismert, talán egy elkallódott levélben írt erről, ld. a 100. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét. Mindenesetre a vers már 1905. október vége előtt eljutott Kosztolányihoz, ld. a 107. sz. levelet, s BM 1906. május 6. után kapta vissza kéziratát, ld. a 130. sz. levelet.

összeragasztott füzetnek: értendő rajta az OSZK Fond 253/920, ld. még a 121. sz. levél Megjegyzéseit, valamint BML1, 508–509. p., KELEVÉZ 2008, 197–209. p.

villanyos csengőknek: „hogypattog a villanyos csengő”, a *Tavaszi harsona* című vers részlete.

„Ez a jelen költeményem”: az *Angyalos könyv*ben az *Édes az otthon* után következő vers, ld. OSZK Fond III/2356.

[Arany, Csokonay és:] Dóci: a művészek és a nyelv, tágabban a tartalom és a forma kapcsolatáról Csokonait és Dóczy Lajost idézve, már 1904. szeptember közepén, a 40. sz. levélben írt Babitsnak.

eszmegényeségről, gyenge rimjátékról: ezekről a 121. sz. levél elején írt BM.

A modernet: a tartalom és a forma, az „üzenet” és a nyelv, a külső és a belső modernség kérdései mint alapvető ellentétek; a jobb- és baloldali eredetű, társadalmi indítékú idegenkedés vele szemben megfogalmazott kritikája, a direkt politikai cél és művészi alkotás egymáshoz rendelése mint kikerülhetetlen szembenállások; valamint a saját alkotómódszerét őrző jogos öntudat ellentéte egész életében kísérte Kosztolányit, s később is fel-feltört belőle, hol az Ady-revizióban, hol pedig Babits Mihállyal szemben például az *Esti Kornél éneke* című versben. Meg

kell azonban jegyezni, hogy ez a reagálás részéről mindig védekezés volt, inkább a túlhajtott, eltorzult következményeket, a gondolat nélküli manírt, az értelem nélküli kifejezést, a követők színvonaltalanságát kifogásolta, nem pedig az általa is elismert alkotók életművének egészét, s támadó vagy kiszorító indulatok nem vezették, legfeljebb kiigazítást, helyreütést kívánt. Költői egzisztencia-központúságát, a fiatalon kialakult alkotói dac tovább élését mint a ’modernitás’ zárójelbe tételét, s a meglett férfi leszámolását lehetőségeivel később a *Számadás* című szonettciklusában foglalta össze, azokban a régóta érlelt versekben, amelyekben szembenézett felmutatás és visszavonás kettősségével: „szemedben éles fény legyen a részvét”, hogy néhány sorral később hozzátegye: „ki senkié sem, az mindenkié”. Ld. még RÓNAY 1977, 17–33. p., VERES 2012, 22. p. Veres András arra is rávilágított, hogy KD az Ady-revizió idején részben módosította korábbi modernitásfelfogását.

Világ rejtély, Ego, Mája fátyola: az 1900-as évek költőinek irányzatoktól, beállítódástól függetlenül felhasznált, kedvelt témái, JGY *Ave* című versének egyik sora így hangzik: „A szürke Mája-fátyol / Egy percre fölszakad.” Bár KD első kötetében is olvashatók hasonló tematikájú, hangulatú versek, például az *Egyedül*, vagy az *En* címűek, kétségtelen, hogy sokkal többféle hangot, bonyolultabb világlátást is próbált és megszólaltatott benne.

az említett verse: még az *Ez a jelen költeményem*.

leközlöttem: megjelent a *Bácskai Hírlap* 1906. március 29. számának első oldalán.

Unokaöcsém: BJ, a biztatásnak a levelezésükben nincs nyoma.

a műfordításain: BM számára, aki hosszan kísérletezett a formával, ezek a megállapítások segítséget jelentettek, nem véletlenül változtatott az első közlésig Kosztolányinak elküldött versein, s nem véletlenül hagyott e küldeménye közül többet is életében megjelenés nélkül. Figyelemre méltó viszont KD rejtett tematikus versengése *A halál automobilon* című költemény kapcsán, hasonló, jóval élesebb, számonkérésig is eljutó levelet nem sokkal korábban Juhász Gyulának írt, ld. a 112. sz. levelet. Egyébként Kosztolányit befolyásolhatta BM önkicsinyítő jellemzése is, ld. a 121. sz. levél elején, bár műfordításairól az egyik Négyesy-szemináriumon szintén kritikailag nyilatkozott, ld. a 29. sz. levél függelékét.

Az említett darabban: *A halál automobilon*.

német, hangsúlyos versben: KD észrevette a ritmuslazítást, a vers Soltész Katalin megállapítása szerint „hármastagolású, de kötetlen időmértékű”, ld. SOLTÉSZ 1965, 55., 364. p. Mivel e levél írása idején KD magyar témákkal és magyar verseléssel kísérletezett, ld. például a fentebb említett, Juhásznak szóló levelet, a német jelző több volt egyszerű ténymegállapításnál, a kettőjük felfogása közötti különbséget is megfogalmazta.

„he seeded”: az idézett mondat az 52. fejezet első bekezdésének a végén olvasható: „A rekesz karfájáról, a terem legtávolabbi szögletéből s a karzat legkisebb zugából minden szem egyetlen emberre volt függesztve – a zsidóra. Elöl és hátul, alant és fön, jobbra és balra, mintha firmamentumon ragyogtak volna, csupa tündöklő szemcsillag környezte.” (Gondol Dániel ford.)

mint Adyél: Zsoldos Sándor az *Egy párisi hajnalon* című verset valószínűsítette, ld. BML1, 513. p.

egy pap barátomnak: ismeretlen személy, talán Gerely József, ld. a 139. sz. levelet. „prózaik pakk”: ez, ha BM elküldte egyáltalán, elkallódott, ld. még a 121. sz. levél Megjegyzéseit.

Nietzsche könyvért: BM, JGY és KD fellángoló, majd lanyhuló Nietzsche iránti érdeklődésének a nem sokkal korábbi levelek között először az általa 1905. augusztus elején írt, 103. sz. levélben van nyoma. Ezt az említést visszhangozta KD a hónap végén és november elején, ld. a 106. és 109. sz. leveleket. BM 1906. február végén írt arról Kosztolányinak, hogy ismét olvasni szeretné, ld. a 115. sz. levelet. KD először az e levél megírása közben gyorsan elküldött nyugtázó sorok mellett kérte Nietzsche valamelyik munkáját, ld. a 124. sz. levelet, másodszor azonban április 17-én – ld. a biztos datálású, 128. sz. levelet –, amely jóval az itt tárgyalt megírása után keletkezett, feltételezhető tehát egy szintén a kötetkéressel is foglalkozó, elkallódott levél.

szombaton megkapjam: az április 4-e után következő szombat 7-e volt, de, mint az előző jegyzetből kiderül, KD még 17-én is a könyvet kérte.

Dorian Grayt: Oscar Wilde munkáját nem említették a későbbiekben, a Goethe-kötet küldését KD május elején ismét megígérte, ld. a 131. sz. levelet.

Wilde-től a *Fingerzeige*-t: die Fingerzeige: hasznos útmutatások (ném.), KD feltehetően az *Intentions* német fordítására utalt. Oscar Wilde *Intentions* című esszéjének német kiadása 1903-ban jelent meg *Fingerzeige* címmel, Felix Paul Greve fordításában. Magyarul *A szépség filozófiája* címmel adta ki a Révai, Hevesi Sándor fordításában, 1919-ben.

123.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek

[Baja, 1906. március 31.]

Kedves barátom!

Innen onnan egy hete, hogy küldeményemet minden bizonnyal kézhez vette – s még mindig semmi hír felőle és ön felől. Pedig tudhatja, mily sok sürgetésre, láthatja a sok hozzáírkálásból (– anyi jegyzet és előszó rosz jel –) mily aggodalommal és izgalommal bocsátottam utnak. Nem mintha sorsát nagyon szívesen viselném – hanem szívesen viselem az ön becsülését – és félek, hogy e kicsikart küldemény arra is rosz hatással lehet. –

Ha lehet, nyugtasson meg; ha pedig nem lehet: akkor is a legelemibb tisztesség parancsolja – hiszen jóhiszeműleg, az ön kedvéért és sürgetésére <cselekedtem,> vesződtem: – hogy egy szóval jelezze a küldemény megkapását és viszaküldje és főleg: megírja, hogy értéktelen de rögtön, rögtön, rögtön!

Nem tudok várni, nem tudok nyugodni; nem merek Önre gondolni, anyira félek, hogy Ön azóta végleges ítéletet formált rólam, úgy gondol rám, mint kiben csalódott, sajnálja hogy félreismert engem. – Mint a bakfis első szerelmes levelében: úgy könyörgök Önhez: „Ne ítéljen meg, Uram!” – Van még bennem más is, mint mit azok a nyomorult papirosok mutatnak: az csak hab és könnyű salak: ha lesöpöröm, tán kijöhet a szesz. – Azonnali választ vár

Babits M.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai zárt levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Tekintetes Kosztolányi Dezső urnak, Szabadkán, Főgimnázium. Fpb.: Baja, 1906. március 31.; épb.: Szabadka, 1906. március 31.

Lelőhely: OSZK Fond III/96/3.

Közölve: BJKL, 124–125. p.; BML1, 234–235. p.

Szövegkritika

4 [BJKL] hozzáfirkálásból [Téves olvasat.]

7 [BJKL] hogy a kicsikart [Téves olvasat.]

15 [BJKL] azóta végzetes ítéletet [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadás-története* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

küldeményemet: ld. az előző, 122. sz. levelet.

a sok hozzáfirkálásból: túlzás, Zsoldos Sándor szerint: „a kézirat egységesebb képet mutat, mint azt ez a leírás sejteti”, ld. BML1, 511. p.

sürgetésére: ld. a 118. és 120. sz. leveleket, sürgetés valószínűleg az elkallódottak között is volt.

viszaküldje: KD a május eleji, 130. sz. levelével küldött vissza mindent.

124.**Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak**

[Szabadka, 1906. április 2.]

Kedves Babics,

küldeményét megkaptam s azon módon végig olvastam. Mindegyik darabja tetszett. A költeményekről részletes bírálatot s e mellé egy igen hosszú levelet írok, melyet ma, vagy holnap küldök el önnek.

- 5 – A Goethe-kötetet még mindeddig nem olvashattam el, pár napig várni kell reá. – A Nietzsche könyvet [azonban:] – három napra – várva várom, ugyancsak kérem arra is, hogy az összes próza és verses Nietzsche fordításait küldje el lehetőleg rögtön.

- 10 Versei közül legjobban tetszett a Wayside Inn, Páris, Édes az ott-hon, de mindegyikben találtam valami nagyon érdekeset, egyénit.

A levelet, – mondom – <ma vagy> holnap vagy holnap után kapja meg.

Üdvözli
Kosztolányi.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás, a címzésoldalon sérült.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Folytatásában a 126., 128. és 130. sz. levelek másolata olvasható.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya, ceruzairású jelöléssel. Folytatásában a 126., 128. és 130. sz. levelek másolata olvasható.

Címzés: {Te}k. Babits Mihály tanár úrnak, {főg}imnázium, Baja. Fpb.: Szabadka, 1906. április 2.; épb.: Baja, 1906. április 3.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/51. (autográf); MTAK Ms 4621/52. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/72. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/29. (másolat 3).

Közölve: BJKL, 125. p.; KDLN, 108–109. p.; BML1, 235. p.

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A Másolat 3 szövege ceruzával teljes egészében át van húzva. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

küldeményét: ld. a 121. sz. levelet.

részletes bírálatot: KD a levelet folyamatosan írta attól kezdve, hogy a versgyűjteményt elolvasta, de még nem készült el teljesen, ezért küldte annak írása közben ezt a pár sort BM megnyugtatóra.

Goethe-kötetet: megígérte, hogy elküldi, de csak május 6. után küldte, ld. a 131. sz. levelet.

Nietzsche könyvet: BM Nietzsche újult olvasásáról február végi levelében írt, a küldést feltehetően valamelyik elkallódott levélben beszéltek meg, ld. a 115. és 122. sz. leveleket.

Nietzsche fordításait: ld. a 127. sz. levelet.

Wayside Inn, Páris, Édes az otthon: az utolsó vers hiányzik a ma ismert kéziratgyűjteményből, ld. a 121. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit.

125.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának

[Szabadka, 1906. április 4. körül]

Kedves Juhász,

itt küldöm az én kiváló, legszeretettebb barátomnak dús küldeményt. Kivánom, hogy sok tanulsággal és élvezettel forgassa!

Babics nagyon lelkemre kötötte, hogy ne <mutassam senkinek,>

5 mutassam, el ne küldjem senkinek.

Most önért megszegem a szavamat!

Kérem rögtön olvassa el s aztán nyomban – szintén ajánlottan – küldje vissza a címemre, mert ma is kaptam tőle egy sürgető levelet.

Azt hiszem ön is óriásinak, eredetinek fogja találni ez ismeret-

10 len, igazán nagy embernek poézisét.

Én valósággal imádom őt.

Nagyon megörölnék, ha minden egyes darabjára megtenné nagy-rabecsült megjegyzéseit s ezeket rajtam keresztül és általam Babics-hoz juttatná. Ezt az embert ösztökélni, buzdítani, imádni és ütni
15 kell; nekünk, barátainak kötelessége, hogy őt felriasszuk méla álmodozásaiból s kivigyük az irodalom piacára.

Részletes bírálatát, tanulmányát várom. Én az enyémet már elküldtem Babicsnak.

Értsen meg jól: a levelet nekem küldje; s nagyon gyorsan, mert

20 – mint megírtam – huszonnégy óra alatt Bajára kell küldenem e kéziratokat, melyeket ön most vesz.

Üdvözli
Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 10,5×24,4 cm nagyságú kutyanyelven, a hátoldalon ragasztócsik nyomai. 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat: EJ kék tintaírása.

Lelőhely: PIM Gy. n. sz. 2004/24/5. (autográf); PIM V. 3993/18/34. (másolat).

Közölve: BJKL, 126. p.; JGYL1, 90–91. p.; KDLN, 109. p.

Szövegkritika

2 [BJKL] [JGYL1] [KDLN] barátomnak kis küldeményét. [Téves olvasat.]

15–16 [BJKL] [JGYL1] [KDLN] öt felrázzuk méla álmodozásából és kivigyük [Téves olvasat.] [KDLN] öt felrázzuk méla álmodozásából, és kivigyük [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A kézirat Lakatos István hagyatékával került jelenlegi őrzési helyére. Mellékletén ez olvasható: „Kosztolányi Dezső kézírása kaptam Babits Mihályné Török Sophie-tól '949-ben Lakatos István”. Datálás a tartalom és a levélsorrend alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

küldeményét: ld. a 121. sz. levelet.

nagyon lelkemre kötötte: erről kimondottan nem írt BM az előbbi jegyzetben említett levélben.

önért: KD nem sokkal korábban írt Juhász Gyulának arról, hogy témáit elorozta, ld. a 112. sz. levelet, e továbbított küldeménnyel feltehetően a rokonszenvét akarta visszaszerezni.

ma is kaptam: BM március 31-én reklamálta küldeményét, ld. a 123. sz. levelet, az itt említett levél nem ismert.

megjegyzéseit: a címzett erre a levélre nem válaszolt, KD viszont április 8-án váratlanul meglátogatta őt Szegeden, erről JGY beszámolt Gedő Simonnak, ld. JGYL1, 93., 383. p. Talán BM Szegedre továbbított leveléért ment, mert azt ő küldte vissza neki májusban, ld. a 131. sz. levelet.

126.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

Szabadka, 1906. április 5.

Kedves Babics,

kérem legyen szives az „Also sprach”ot, minden fordításával együtt címemre a mondott időre: három napra elküldeni. Ezzel együtt küldöm Goethet s az ön verseit is.

5 Ha kedve jön s a levélírás nem terhes Önre nézve, irjon egy hosszabb levelet husvétig.

Husvét után Bécsbe, vagy Berlinbe megyek.

Üdvözli barátja

Kosztolányi Dezső.

10 Szabadka 906 ápr 5.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3×30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Előtte a 124., utána a 128. és 130. sz. levelek másolata olvasható.

Másolat 3: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya, ceruzairású jelöléssel. Előtte a 124., utána a 128. és 130. sz. levelek másolata olvasható.

Címzés: Tek. Babics Mihály tanár úrnak, László utca, Szegszárd. Fpb.: Brod Nagykikinda, 1906. április 9.; épb.: Szekszárd, 1906. április 10.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/53. (autográf); MTAK Ms 4621/54. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/72. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/29. (másolat 3).

Közölve: BJKL, 127. p.; KDLN, 110. p.; BML1, 243. p.

Megjegyzések

A Másolat 3 szövege ceruzával teljes egészében át van húzva. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

az „Also sprach”ot, **minden fordításával együtt**: ld. a következő, 127. sz. levelet.
küldöm Goethe: ld. a 122., 124. és 131. sz. leveleket, Zsoldos Sándor Dóczi Lajos fordítását valószínűsíti, ld. BML1, 507. p.

irjon: a megadott időpontig BM nem írt Kosztolányinak.

Bécsbe, vagy Berlinbe: levelezésében nincs nyoma az utazásnak.

127.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek

[Szekszárd, 1906. április 6–17. között]

[Hiányos a kézirat.]

és ha az az én alfám és ómegám, hogy minden nehéz «könnyü»,
könnyüvé, minden test táncossá, minden szellem madárrá váljék;
és valóban, ez az én alfám és ómegám! –

Óh hogy ne kellene vágyakoznom az örökkévalóságra és a lako-
5 dalmas gyűrűk gyűrűjére, – a visszatérés gyűrűjére!

Még sehosem leltem az asszonyt, akitől gyermekeket szerettem
volna, legyen hát ez az asszony a kit én szeretek; mert én szeretlek
téged, óh Örökkévalóság!

Mert én szeretlek téged, óh Örökkévalóság!

10

*

7.

Ha csendes eget feszítettem ki magam fölé valaha, és röptültem saját
szárnyaimmal a saját egembe:

15 ha úsztam valaha mély fénytávolokban, s támadt szabadságom-
nak madárbölcsessége: –

– madárbölcsesség pedig így beszél: „Nézd, nincs Feljebb, nincs
Lejebb! Vessd magadat körül, ki, vissza, te Könnyü! Dalolj, ne be-
szélj többé!

20 – nem a nehezek számára csinálták-e mind a szavakat? Nem ha-
zugság-e könnyüeknél a szó? Dalolj! Ne beszélj többet!” –

Óh hogyne kellene vágyakoznom az örökkévalóságra és a lako-
dalmas gyűrűk gyűrűjére, – a visszatérés gyűrűjére?

Még sehohsem leltem az asszonyt, akitől gyermekeket szerettem
volna, legyen hát ez az az asszony, a kit én szeretek; mert én szeret-

25 lek téged, óh Örökkévalóság!

Mert én szeretlek téged, óh Örökkévalóság!

*

|:fordította Babics Mihály:|

Spinóza szobor
(Antokolszky művéről)

30

Jól esik látnom, nagy zsidó, remek
képedet, íróasztalom fölött
jól esik <látnom> |:néznem:| terhes fejedet,
amint nyakadnál szinte megtörött

35

És látnom rajta, hogy a vajudó
gondolat szent gyötrelmét élvezed,
melyet a művész benned, nagy zsidó
századaidon át kiérezett.

40

Te boldog vagy: már csak kőmásod töpreng,
az én agyamban még küzd a velő
én még itt bolygok lenn a földi ködben

és fáradok csiholni fényt elő.
Nagy rokonom! én is gondolkodom, ládd
és szenvedek és méltó vagyok hozzád!

45 (De valahogy ki ne tegye e verset bácskai lapba!)
Vagy csak álnéven!
Bocsánat e régi rongyokért nem érek rá másolgatni

[Hiányos a kézirat.]

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás ceruzairású kiegészítéssel. 10,5×23,5 cm nagyságú,
csonka, félbeszakított levélpapír, 1 fólió 2 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Fond III/1695/1.

Közölve: BML1, 106–107. p.

Szövegkritika

1 [BML1] alfám ómegám, [Téves olvasat.]

24 [BML1] asszony, az kit [Téves olvasat.]

31 [K] [A tollal írt sor alatt grafitceruzával írt, olvashatatlan szöveg.]

43 [BML1] gondolkodom, [Téves olvasat: hiányzik a sor utolsó szava.]

Megjegyzések

Az aláírásig Nietzsche *Zarathustrájának* fordítástöredéke olvasható, *A hét pecsét* (vagy: *az Igen és Amen-dal*) 6. szakaszának 4. bekezdéséből. Kisebb változtatásokkal megjelent: *Szeged és Vidéke*, 1906. április 29., 2–3. p. A keltezés – a levél töredékessége miatt – nem állapítható meg pontosan, Zsoldos Sándor „Szekszárd, 1904. nyár” datálással első megjelenésként közölte, ld. BML1, 105–107. p. A fennmaradt töredék vagy önálló küldemény volt, vagy valamelyik levél melléklete, amely önmagában maradt fenn; ennél többet közvetlenül nem lehet állítani róla. A datálás azonban hibás, tartalmi okok, a levelek sorrendje a fenti keletkezést erősítik meg, ld. még KELEVÉZ 2008, 194–196. p. – amit a küldemények első megjelenése is alátámaszt –, bár mindkét munka korábbi, ld. RÓNA 2011, 218. p. Ld. még a 121. sz. levél Megjegyzését is. A szonett és alatta a három mondat a fólió rektóján, a fordítás (itt fennmaradt állapotában töredék) a verzón olvasható. Utóbbi a tartalom alapján nyilván nem így kezdődött, kérdés azonban, hogy az eleje hová íródott, mivel a Spinoza-szonett miatt a rektón több hely nincsen. Vagy azt kell tehát feltételezni, hogy volt(ak) még lap(ok), amelyek a fordítás elejét tartalmazták, de a lejegyzés nem tartotta be a természetes, tartalmilag egymásból következő lap- és oldalsorrendet – esetleg különböző időben készült –, vagy maga a küldemény jelenlegi, töredékes módjában (másolatában) került a címzetthez. Mivel a fordítás április 29-én megjelent a *Szeged és Vidéke* oldalain, s ott e töredék a 6. és 7. részben olvasható, nyilvánvaló, hogy BM más által oda juttatott kézirat(másolat)a a teljes szöveget tartalmazta, az viszont kérdéses, kinek a közvetítésével, hogyan került az Szegedre. BM az előző évben, 1905. szeptember 1-jén többek között arról írt Juhász Gyulának, hogy küldeni fog neki fordításaiból, ld. BML1, 168–169. p. Lehet, hogy a Kosztolányinak postázott kéziratokkal egy időben beváltotta Juhásznak tett korábbi ígéretét is, aki segítette a szegedi megjelenést, Kosztolányinak pedig csak azt küldte sürgetésére, amit fel tudott idézni, esetleg valamiért a legjellemzőbbnek tartott. Levelezéséből kiderül ugyanis, hogy verseiről másolattal nem rendelkezett. Ebben az esetben akart töredékről van szó, amely a megjelent szöveg kiegészítése vagy módosítása céljából született, a levél tehát a fenti két oldalból áll csupán. De az is elképzelhető, hogy a teljes Nietzsche-fordítást elküldte Kosztolányinak, aki ezt említette, ld. a 128.

sz. levelet. Majd KD szinte azonnal továbbította a fordítást is Juhásznak, BM más kézírataival együtt, ld. a 125. sz. levelet, feltehetően ő is kétszeri levélben, először a verseket, ennek a kísérő levele fennmaradt, aztán a fordítást, amelynek viszont elkallódott a levele. JGY az 1905–1906-os tanévben a pesti bölcsészkar hallgatója volt, ám levelezéséből kiderül, hogy áprilisban Szegeden tartózkodott. Utóbbi lehetőség azt feltételezi, hogy KD a teljes, de nem sorrendben leírt fordítást megkapta, amelynek szöveghűségét és -sorrendjét az eredetivel való összevetés után lehet csak megállapítani, s a fenti töredék csupán azért maradt nála, mivel a szonettre szükség volt, hiszen június 22-én megjelentette a *Budapesti Napló* 14. oldalán. Némiképp bonyolítja a fenti következtetés(ek)e)t KD május 6-án írt levele Babitsnak, amelyben arról tudósította, hogy a fordítás kéziratát, miután megjelent, és más kéziratokat is, visszaküldi, majd néhány nappal később mindez befejezett tényként olvasható egy újabb levélben anélkül, hogy a fordítás konkrétan meg lenne nevezve, ld. a 130. és 131. sz. leveleket. KD április 8-án hirtelen meglátogatta ugyan Juhász Gyulát Szegeden, feltételezhetően BM kézírataiért ment, ld. a 125. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét, de azok között, időbeli eltérés miatt, nem lehetett még a fordítás. Mindez legalább egy április 8. utáni elkallódott levelet feltételez Budapest és Szeged között, amelynek melléklete volt a fordítás, míg a szonettet KD akarta közzétenni. Mivel pedig a fenti levél az OSZK Kézirattárába a Babits-hagyatékkal került, nyilvánvaló, hogy KD visszaküldte a nála lévő kéziratokat – esetleg később, özvegyétől került oda –, de nem biztos, hogy valamennyit; ami a szerkesztőségekben elkallódott, azt természetesen nem. A *Szeged és Vidéke* oldalain megjelent fordítás részeinek végleges, a fentitől is kissé különböző sorrendjét pedig a résztvevők közül bárki, aki részese volt a küldemény útjának, véglegesíthette: BM, KD, JGY, vagy a *Szeged és Vidéke* szerkesztőségéből valaki. Ld. még a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Antokolszky: Mark Matvejevics Antokolszkij: orosz szobrász. Spinoza-szobra 1882-ben készült.

ki ne tegye e verset bácskai lapba: KD nem közölte bácskai lapban a verset. Annak első megjelenése – végleges címmel, alcím nélkül: *A Spinoza-szobor előtt. Budapesti Napló*, 1906. június 22., 14. p.

128.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

[Szabadka, 1906. április 17.]

Kedves Babics,

ne vegye rossz néven, hogy újra figyelmeztetem multkor tett ígéretére: a Nietzsche könyvet nagyon várom. Szép fordítását, pompás prózáját nagy örömmel és gyönyörűséggel olvastam s minden nap legalább egyszer elolvasom a versküldeményét is. Én valósággal fanatizálva vagyok s bizony kérelmét sem tartom be, hanem az itt levő kevés intelligens embernek hengegő garral mutogatom a nagyszerű költeményeket és bizvást állithatom, hogy Szabadkán is több imádója van. Bámulják a nyelvét, az eredetiségét és káromkodva szidják mért nem lép már elő. Úgy látszik nekünk kell kezünkbe venni az ügyet s önt valósággal hajánál fogva kell kicibálni az irodalmi vásár szemetes piacára. Bocsássa meg ez édeskés – őszinte – hangot, melyet utálva bár, önnel szemben használok, de azt hiszem, hogy az ön „morbus hungaricusát” csak is úgy gyógyíthatjuk meg, ha mind nyíltan szemébe mondjuk a kellemetlenül hangzó igazságokat is.

Üdvözli barátja
Kosztolányi Dezső.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Előtte a 124., 126., utána a 130. sz. levelek másolata olvasható.

Másolat 3: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya, ceruzaírású jelöléssel. Előtte a 124., 126., utána a 130. sz. levelek másolata olvasható.

Címzés: Tek Babics Mihály tanár úrnak, főgimnázium, Baja. Fpb.: Szabadka, 1906. április 17.; épb.: Baja, 1906. április 18.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/55. (autográf); MTAK Ms 4621/56. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/72. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/29. (másolat 3).

Közölve: BABITS 1936b, 416. p.; BJKL, 127. p.; KDLN, 110. p.; BML1, 243–244. p.

Szövegkritika

1 [BABITS 1936b] Babits, [A szövegkiadó javítása.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A Másolat 3 szövege függőleges ceruzaírású vonallal megjelölve. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

újra figyelmeztetem: ld. a 124. sz. levelet.

multkor tett ígéretére: ha az ígéret levélben történt, az erről szóló sorok elkallódtak. a Nietzsche könyvet: ld. a 124. sz. levelet.

Szép fordítását: a felsoroltakból csak a versküldemény ismert, ld. a 121. sz. levelet.

A fordításon talán Robert Browning költeménye, a *Pippa passes* értendő, amely az OSZK Kézirattárában ugyanazon a jelzeten található, amelyen az első és második kéziratgyűjtemény, ld. a 121. és 138. sz. leveleket, a prózai munkáról semmit sem lehet tudni. Elképzelhető azonban, hogy a Nietzsche-fordítást értette, ld. a 127. sz. levelet.

129.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

[Szabadka, 1906. április 26. előtt]

Szabadka 906. [?]

Kedves barátom,

rögtön levele vétele után itt küldöm a két kért könyvet. Olvassa át mindkettőt; azt hiszem, hogy ha Jerome K. Jerome nem is fogja nagyon érdekelni – engem nem igen bilincsel le, a mit a könyv felvágatlan voltából is láthat –, a másik Richepin a Baudelaire *Fleurs du mal*-jához hasonló lelki szenzációja lesz. Sok érc, erő van ebben a könyvben! Talán még keményebb és rendszeresebb, mint maga Baudelaire, kit mindketten imádunk.

10 A Dóci-műfordítást rövid időn belül küldöm. Előre is megjegyzem, hogy ne várjon tőle sokat; a Schiller félének még árnyékába sem léphet.

Mellékelek ezeken kívül a jelen küldeményhez pár „Bácskai Hir-lap”ot, melyet találmra szedtem össze a kiadóhivatal polcáról. Ma-
15 gam sem tudom mit küldök; olvassa által |a cikkeimet;| s ha érde-mesnek találja írjon rólok pár szót. <[... ...]> |Én jobban érzem, mint bárki;| hogy az újságban megjelent dolgaim inkább zsurnalisztikai művek, mint irodalmiak. Azok itthon szunnyadoznak a fiókom legmélyén. –

20 Isten vele! Zalai állandóan érdeklődik ön iránt s |:-:| mint Budapestről írják – folyton üdvözlöttei...

Legközelebb levelet írok.

A könyveket s a kéziratokat |azonban;| türelmetlenül várom

Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 10,5×33,5 cm nagyságú kutyanyelven, 1 fólió, 2 beírt oldal.

Másolat 1: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának lila indigós másodpéldánya, ceruzairású javítással.

Lelőhely: OSZK Fond III/780/4. (autográf); OSZK Fond III/2284/71. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/28. (másolat 2).

Közlőve: BJKL, 94–95. p.; KDLN, 87. p.; BML1, 244–245. p.

Szövegkritika

3 [BJKL] [KDLN] két kis könyvet. [Téves olvasat.]

6 [KDLN] másik, Richépin [Téves olvasat.]

7 [BJKL] [KDLN] érc, sok erő [Téves olvasat.]

13 [BML1] a jeles küldeményhez [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A kézirat első oldalán KD levele olvasható, a hátoldalon pedig BM ceruzairású, latin nyelvű verse – címe: *Ad animositatem sapientium* –, amelynek javított változatát a 138. sz. levélben küldte el Kosztolányinak; valamint TS egy megjegyzése. Ezenkívül ceruzarajzok, a rajzoló – feltehetően BM – egy női profilt próbált többször megörökíteni. Datálás a tartalom alapján. A korábban 1905. augusztus 3-i keltezésel közölt levelet a BML1 datálta át. A levél autográf keltezésében az évszám utáni szám hatosnak vagy négyesnek olvasható. A későbbi közlések egy ponton jelentős értelmi tévedést tartalmaznak. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

levele vétele után: BM sorai elkallódtak.

Jerome K. Jerome: Jerome Klapka Jerome angol író. Sem előzménye, sem következménye nem ismert e küldeménynek, nem lehet tudni, BM miért kérte.

Richépin: BM a 107. és 115. sz. levelekben arról számolt be, hogy sokat fordított tőle, KD küldeménye tehát kissé elkésett.

Doci-műfordítást: ld. a 122., 124. és 126. sz. leveleket.

a Schiller félének: Dóczi Lajos 1902-ben Friedrich Schiller költeményeit, 1904-ben pedig *Wallenstein* című verses drámáját fordította le.

„Bácskai Hírlap”ot: nem lehet tudni, hogy melyeket küldte el.

Zalai: Zalai Béla utolsó fennmaradt, Kosztolányinak címzett levele 1905 elején íródott, ld. a 77. sz. levelet.

Budapestről írják: Zalai érdeklődését közvetítő, budapesti levelek nem maradtak fenn.

levelet: KD legközelebb május 6-án írt, válaszul BM elkallódott levelére, ld. a 130. sz. levelet.

a kéziratokat: a könyveket már említette, a kéziratok a BM által ígért próza.

130.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
[Budapest, 1906. május 6.]

Kedves barátom,

levelét utánam küldték. Most tudniillik Budapesten vagyok s itt is maradok a félév bevégezéséig. A Nietzsche könyvet magammal hoztam s kívánsága szerint holnap, vagy holnap után postára adom

5 Nietzsche fordításával, mely a „Szeged és Vidékében” megjelent s nagyon tetszett mindenkinek és verseivel együtt. Költeményeit minden jó barátjának: Juhásznak, György Oszkárnak megmutattam. Az volt a véleményük, a mi az enyém. Önt tartjuk a leendő Magyarország legérdekesebb emberének, kitől mind nagyon sokat várunk.

10 Nagyon szeretnék önnel találkozni Budapesten. Irja meg mikor jön s hol kereshetem fel.

Üdvözli igaz barátja
Kosztolányi Dezső.
(Budapest Üllői út 70. III. 39.)

- 15 U. i. Képzelve, a Lichhofot [!] régi írásaim közt turkálva megtaláltam. A többivel együtt küldöm.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Előtte a 124., 126. és 128. sz. levelek másolata olvasható.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának lila indigós másodpéldánya, ceruzairásos jelöléssel, hozzáragasztva az előző levelek másolatához. Előtte a 124., 126. és 128. sz. levelek másolata olvasható.

Címzés: Tekintetes Babits Mihály tanár úrnak, főgimnázium, Baja. Fpb.: Budapest, 1906. május 6.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/57. (autográf); MTAK Ms 4621/58. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/72. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/29. (másolat 3).

Közölve: BJKL, 128. p.; KDLN, 111. p.; BMLI, 245–246. p.

Szövegkritika

3 [BJKL] [KDLN] félév befejezéséig. A [Téves olvasat.]

8 [KDLN] [BMLI] tartják [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

levelét: BM levele elkallódott.

Nietzsche könyvet: KD több levélben is kérte a *Zarathustra* könyvet, ld. pl. a 124., 126., 128. sz. leveleket. Annak nincs nyoma, hogy BM mikor küldte el neki, de nem sokkal később már reklamálhatta visszaküldését.

Nietzsche fordításával: címe: *A hét pecsét (vagy: az Igen- és az Ámen-dal)*, részlet a *Zarathustrából*, megjelent a *Szeged és Vidéke* 1906. április 29-i számának második és harmadik oldalán, ld. a 127. sz. levelet.

Juhásznak, György Oszkárnak: ld. a 125. sz. levelet.

mikor jön: BM pedagógiai szakvizsgája 1906. május 15-én volt, e napon biztosan a fővárosban tartózkodott, ld. még a 132. sz. levelet (névjegyet), nem lehet tudni, hogy találkozott-e.

131.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
Budapest, 1906. május [6. után].

Budapest 906. máj

Kedves barátom,

sokáig megvárakoztattam s most félve kérek öntől bocsánatot – nem tudom megbocsáthat e még – több rendbeli szó szegése miatt.
5 A Nietzsche könyvet lustaságból nem küldöttem el. A verseitől azonban nagyon nehezen válok meg. Le kell szakítani rólam, mint a piócákat a húsról.

Tudatom Önnel, hogy mindenki, a ki intelligens olvasta a küldeményét s nem volt egyetlen ember sem, ki ne tapsolt volna
10 önnek. Zalai mindenkinél többre becsüli Önt s igazán nagyon fáj neki, hogy a szokott arisztokratikus hidegségével utasítja vissza többszörösen felajánlott, ezüst tálcán kínált barátságát.

Azt mondja, hogy versei közül, az Automobiloson s azokon kívül, melyeket én mint a legjobbakat soroltam fel s melyek minden-
15 kinek egyformán tetszettek, éppen azok keltették fel «[...]» leginkább érdeklődését, «melyekről» melyeket ön az ő lekicsinylő bírálatával kapcsolatban említ meg.

Zalai legállhatatosabb, s legigazabb tisztelői közé tartozik.

Még egyszer bocsánatot kérek az illetlen késedelemért! A Goethet
20 a Petroniussal együtt a jövő hét végén küldöm.

Minden kéziratát visszaküldtem. A Lichthofot is.

A sok műélvezetet újra köszönve köszöni [!]

igaz barátja
Kosztolányi Dezső.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 10,5 × 33,5 cm nagyságú kutyanyelven, 1 fólió, 2 beírt oldal.

Másolat 1: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Folytatása a 133. sz. levél másolata.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya. Folytatása a 133. sz. levél másolata.

Lelőhely: OSZK Fond III/780/5. (autográf); OSZK Fond III/2284/73. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/30. (másolat 2).

Közlőve: BJKL, 128–129. p.; KDLN, 111–112. p.; BML1, 246–247. p.

Szövegkritika

5 [BJKL] [KDLN] [BML1] versektől [Téves olvasat.]

12 [BJKL] [KDLN] többször [Téves olvasat.]

15–16 [BJKL] [KDLN] keltették fel érdeklődését, [Téves olvasat.]

18 [KDLN] legigazibb [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a tartalom alapján, május 6-án ígérte meg a visszaküldést, ld. a 130. sz. levelet. A levél hátoldalán fekete tintaírással BM iskolai összesítése látható. A levél töredékesen megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

sokáig megvárakoztattam: KD előző levelét május 6-án írta, a következő üzenetét május közepén, a fenti levél valamikor a kettő között keletkezett, ld. a 130. és 132. sz. leveleket.

a Nietzsche könyvet: felvitte Budapestre, de nem küldte el Bajára, ld. a 130. sz. levelet.

A verseitől: ld. a 121. és a 127. sz. leveleket.

Zalai: ld. a 129. sz. levelet.

többszörösen felajánlott: BM már korábban, 1904. november 17-én önvádat fogalmazott meg a Zalai Bélával folytatott kapcsolat tartalmáról, ld. BML1, 130. p. Később, az itt olvasható 102. sz. levélben Kosztolányinak arról írt, hogy Zalaival személyesen találkozott Budapesten, sorai nem az egymásra figyelő barátságot sejtetik. Fennmaradt még Zalainak egy biztosan 1905. október 10-re datálható levele, amelyet Babits Mihálynak írt, ennek befejezésében ez olvasható: „egy ki nem fejezett méla akkorddal üdvözölve búcsúzik (nem örökre) barátja, legalább is beszélgető társa”, ld. BML1, 175. p. Ezt követően hasonló levél nem ismert, s 1905 elejétől Kosztolányinak írt levelei is elkallódtak.

az Automobiloson: pontos címe: *A halál automobilon*.

az ő lekicsinylő bírálatával: sem Zalai Béla bírálat, sem BM evvel kapcsolatos említése nem ismert. Mindenesetre KD 1904. november 20-án írt, 61. sz. levelében szót ejtett arról, hogy Zalai „érdekes dolgokat beszélt az új verseiről”, de nem lehet tudni, hogy a bírálat ezt megelőzte-e vagy követte. Ld. még az 55. sz. levelét is. Mivel azonban mindez mintegy másfél évvel korábban történt, lehetséges, hogy a bírálat e levél írásához közelebbi időben keletkezett; KD, BM és Zalai Béla kapcsolatának elromlását sejteti, hogy Zalai levelei mindkettőjük hagyatékában igencsak hiányosan maradtak az utókorra.

A Goethet a Petroniussal: Petroniust BM a 115. sz., februárban írt levelében említette, azóta tehát Kosztolányihoz került, aki készült visszaküldeni.

visszaküldtem: nem világos, hogy e levél vagy egy korábbi, elkallódott levél mellékleteként.

132.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
[Budapest, 1906. május 15. körül]

Lakásom Üllői út 70. III. 39. Ma egész délután otthon vagyok. Irja meg, mikor találkozhatunk.

lehotai Kosztolányi Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Névjegy.

Saját kezű: ceruzaírás. A 10,4×6,3 cm nagyságú névjegy rektójára nyomtatva: Kosztolányi Dezső.

Lelőhely: OSZK Fond III/779/5.

Közölve: BJKL, 129. p., KDLN, 112. p., BML1, 247. p.

Szövegkritika

1 [KDLN] itthon [Téves olvasat.]

3 [K] [Aláírásul a névjegy rektójára nyomtatott név szolgál.]

Megjegyzések

Datálás a tartalom alapján, ld. BJKL, 279. p. BM május 15-én vizsgálzott, ld. Róna 2011, 310–311. p.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
[Budapest, 1906. május 31.]

Édes Babics,

újra türelmeért kell esdenem, mert verseim nincsenek kezemnél.
Egy intelligens úri emberrel ismerkedtem meg, ki most arra vál-
lalkozott, hogy németre fordít és német revüekben ismertet. Kérek
5 tehát egy hét türelmet!

Akkor azonban bizonyosan kézhez kapja.

Az Arany műfordításokra nagyon kíváncsi vagyok. Küldje el
mind!

10 Sokat dolgozom. A Budapesti Napló belmunkatársa lettem. Egész
nyáron Budapesten maradok

öleli
Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fe-
kete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt
oldal. Előtte a 131. sz. levél másolata olvasható.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya.
Előtte a 131. sz. levél másolata olvasható.

Címzés: Ngs. Babics Mihály tanár úrnak, főgimnázium, Baja. Fpb.: Budapest, 1906.
május 31.; ép.: Baja, 1906. június 1.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/59. (autográf); MTAK Ms 4621/60. (másolat 1); OSZK
Fond III/2284/73. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/30. (másolat 3).

Közölve: BJKL, 129–130. p.; KDLN, 112. p.; BML1, 247–248. p.

Szövegkritika

2 [BJKL] [KDLN] esedeznem, [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A másolatokról bővebben ld. a kísérő ta-
nulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

újra: a 131. sz. levélben is várakoztatásáért kért elnézést.

verseim: az a levél, amelyben BM ezeket kérte, elkallódott.

Egy intelligens: Belia György Horvát Henriket valószínűsítette, ld. BJKL, 279. p. KD
levelezése a kérdés eldöntésében nem segít, viszont ő fordította a Hans Bethge
szerkesztésében Lipcsében 1907-ben kiadott *Die Lyrik des Auslandes in neuerer*
Zeit című gyűjteményben megjelent Kosztolányi-verset, a *Lámpafényt*.

Arany műfordításokra: BM két Arany-részletet fordított angolra, egyet pedig gö-
rögre, ld. RÓNA 2011, 309. p.

A Budapesti Napló belmunkatársa: június elejétől jelentek meg írásai a lapban, ld.
a 135. sz. levelet és az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét is.

134.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
Budapest, [1906.] június 24.

Édes barátom, nagy ember, Babics Mihály,

meg tud e nekem bocsájtani? Nézze újra itt vagyok az ajtója előtt és az én szokott modoromban könyörgök önnek, hogy ígéreteimet sohasse vegye komolyan s szeressen gyarlóságaimmal, hibáimmal együtt. Ön tudja, hogy mily nagyrabecsültem Önt mindenkoron. A Földön egy ember volt, ki szemembe [!] mindenkor érdekes volt s sohasem untatott – még maga az ásitása sem –: és ez ember – bocsásson meg – Ön volt.

Erre esküszöm.

Én, édesem, Pesten ragadtam. Ady Endre helyére, ki Párisba ment, a Budapesti Naplóhoz szerződtem belmunkatársul. Szépirodalmi cikkeket, verseket, tárcacikkeket írok bele s a versrovat vezetője vagyok.

Mint ilyen írok most önnek. Kabos Edének nagyon sokat beszéltem az ön bájos és nagy egyéniségéről s több versét megmutattam neki. Mind nagyon tetszett. A Spinoza-szonettet stante pede kikapta kezemből és leközlöztette, engem pedig felkért, hogy írjak Önnek s kérjem meg sziveskedjék beküldeni összes verseit. Ennek a nemes és nagy modern írónak meleg érdeklődése elől semmi esetre sem szabad ridegen elzárkóznia.

Kabos a fiatalságot szereti. A modernségnek valóságos rajongója.

S önnek, drágám, határozottan jót fog tenni egy kis magából való kilengés, egy «[...]» lelki torna.

Küldje fel nevemre a verseit, az összeseket, írjon melléje egy hosszú levelet. Az én verseimet eddig azért nem juttattam el Önhöz, mert elsősorban nem tudtam, hogy annyi halogatás után szívesen veszi e, másodsorban pedig szükségem volt rájuk a lapoknál: Vigéckedtem, házaltam velök. Nyakig benne vagyok a sárban!...

Levelet akkor írok, ha egy kártyán tudatja, hova küldjem a verseimet, Szegszárdra, vagy <Bajára-e.> <[:Bajára.:]> [:Bajára.-e [!]:] Még egyszer: ne haragudjon! Írjon!! Bocsásson meg!!

Öleli
igaz barátja, tisztelője
Kosztolányi Dezső.

Lakcímem: Baross utca 52. II. em. 7.

Budapest. jun. 24.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 10,5 × 33,0 cm nagyságú kutyanyelven, 1 fólió, 2 beírt oldal.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Folytatása a 137. sz. levél másolata.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának lila indigós másodpéldánya. Folytatása a 137. sz. levél másolata.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/61. (autográf); MTAK Ms 4621/62. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/67. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/31. (másolat 3).

Közölve: KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 158. p. (részben); BJKL, 130–131. p.; KDLN, 113. p.; BML1, 248–249. p.

Szövegkritika

1 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] Babits [A szövegkiadó javítása.]

7 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] még az [Téves olvasat.]

11 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] belmunkatársnak. [Téves olvasat.]

14–28 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [Hiányos a közlés.]

29 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] egy lapon tudatja, [Téves olvasat.]

35 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] Lakcím: [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a tartalom – Kosztolányinak a *Budapesti Napló*hoz kerülése – alapján, ld. az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét is. A levél töredékesen megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

ígéreteimet: mint a levél további részéből kiderül, KD most azért kért elnézést, mert a saját verseit, annak ellenére, hogy megígérte, még mindig nem küldte el.

Én, édesem: korábban KD Babits Mihállyal szemben került ez a bizalmas(kódó) hangot.

ki Párisba ment: Ady Endre június 16-án ment Párizsba, KD a hónap elejétől a napilapnál szolgált. Nem Ady Endre helyére került, ld. az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét is.

a Budapesti Naplóhoz szerződtem belmunkatársul: JGY június 18-án írta meg ugyanezt Oláh Gábornak, megemlítve, hogy KD a lapnál a Nemzeti Színház előadásainak kritikusa, tárcavezető stb., ld. JGYL1, 96. p.

a versrovat vezetője: ld. az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét is.

Kabos Edének: a *Budapesti Napló* szerkesztője Vészi József, báró Fejérváry Géza tanácsadója volt. Az 1906. évi választások után, a koalíció uralomra jutását követően ezért személye háttérbe szorult, ahogyan lapja is. A szerkesztést ideiglenesen Kabos Ede vette át.

A Spinoza-sonettet: megjelent a *Budapesti Napló* 1906. június 22-i számának 14. oldalán.

stante pede: nyomban, azonnal (lat.).

a fiataliságot szereti: Kabos Ede Adynak is egyik támogatója volt.

Küldje fel: BM nyáron Szekszárdról azt írta Juhász Gyulának, hogy műveit sürgősen lemásolta KD számára, ld. BML1, 275–276. p.

egy hosszú levelet: ha volt ilyen, elkallódott, BM küldeménye mellé csak rövid használati utasításokat mellékel, ld. a 138. sz. levelet.

Az én verseimet: a versküldemények cseréjét a kölcsönösség alapján gyakorolták, de KD a közlés lehetőségét előre helyezte a postai küldeményeknél.

Levelet: BM írt is, de kártyája elkallódott, csak KD válaszából ismert a tény, ld. a 135. sz. levelet.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

[Budapest, 1906. június 24–28. között]

Kedves barátom,

elsíratom a régi jó időket, a szűzi és szeplőtelen barátság és a hosszú levelek korszakát. Úgy látszik mindörökre elmúltak, legalább is jósokára. Az ember nem győzi eléggé sajnálni azokat a boldog
5 <időket,> |:perceket,| mikor még öntudatlanul róttá tele a papírt s nem is sejtette, hogy mit tesz, míg a tollat le és fel felé mozgatta.

Ma, kedvesem, egész más idők járnak. Az öntudat korszakát élelem. Testemet, lelkemet megvették. A szerkesztőségekben le vagyok kötve. Minden tollvonásomat megfizetik.

10 Azért írom meg mindezt, hogy jellemezzem «magamat és» magamat, megértessem lelki állapotomat és átalakulásomat. Ma a mozgékonyosság és tett korát élelem. Az érvényesülés, az elismerés, az ismertetélés és a dicsőség korát. Egy pillanatra mámorosan megállok s bámulom a változást, az embereket és enmagamat.

15 «[...]» A benső lelki szenzációk ideje lejárt. Ma a külső meglepődések és megrázkódtatások tartják izgalomban egész valómat.

Benéztem az irodalmi boszorkánykonyhába. Kezeltem híres emberekkel. Elfogadtam pénzüket és vállveregetésüket.

Alig volt időm a felocsúdásra.

20 Nem mondom, hogy ez élet végképen magával ragadt s hogy mindenekelett tetszenék nekem. Lényegében utálok s tisztán csak azért merek mélyebben belébocsátkozni, mert elég erőt érzek magamban, hogy csábításainak őserőmmel ellenálljak. És ellen is fogok majd állani!

25 Ennyit magamról!...
De mi van Önnel?

Leveleinek szomorú tónusát megszoktam, de ez a kártyája igazán megdöbbentett. Miért siránkozik? Miért ez a nagy szomorúság? Lelki, vagy testi betegsége van? Irjon, édesem.

30 Elvégre embereljük meg magunkat s ne csak folyton ígérjünk, hanem tegyünk is már valamit. Őszinte, hosszú levelet kérek, melyben ön is ily intim vallomást tesz, mint most én s azonfelül |ad:| kéziratot sokat és újat.

Barátom, ne csüggedjen. Barátom, dolgozzék. Önt mind nagyon
35 szeretjük s hiszünk hivatásában, az írásaiban.

Dolgozzon, ne csak magának, a nyilvánosságnak is.

Íróemberek, – neves és általam is becsült nagy írók – azt mondták az ön dolgaira, hogy egyetlen hibájok a nyilvánosság kerüléséből származik; önt még nem dolgozta át a közönség nyárszolgárisága,
40 |s talán:| szerencsés is ezért, de mindenesetre szerencsétlen is.

Küldjön sok kéziratot. Mind elhelyezem.

Ha másra nem, arra születtem, hogy az ön előfutárja legyek s lábaim elé terítsem a bitor szőnyeget.

Isten önnel. Sorait türelmesen várom. A verseket már útnak indítom. Kérem három napon belül mind küldje vissza, mert bármelyik pillanatban szükségem lehet rájuk.

Nagyon kedves lenne, ha megtenné kérésemet. Nálam minden perc, minden papír pénz.

Havonta kétszáz koronát keresek. |A Magyar Szemlének s a Budapesti Naplónak belmunkatársa vagyok:|

50 Azért tehát sietség, kedves jó barátom. Én most megyek aludni, illetve az ágyba fekszem és megpróbálom, bírok e.

Öleli
a régi Kosztolányi.

55 Baross utca 52. I. 4.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás 15,8×23,5 cm nagyságú írólapon. 3 fólió, 3 beírt oldal.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3×30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 3 fólió, 3 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 3: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának bizonytalan színű indigós másodpéldánya.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/37. (autográf); MTAK Ms 4621/38. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/68. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/32. (másolat 3).

Közölve: BABITS 1936b, 415. p. (kéziratmásolat, részlet); BJKL, 131–132. p.; KDLN, 114–115. p.; BML1, 250–251. p.

Szövegkritika

5 [BJKL] [KDLN] [BML1] papirost [Téves olvasat.] [KDLN] papirost, [Téves olvasat.]

20 [KDLN] hogy az élet [Téves olvasat.]

27 [BML1] Leveleink [Téves olvasat.]

32–33 [BJKL] [KDLN] azonfelül kéziratot [Téves olvasat.]

44 [BJKL] [KDLN] türelmetlen [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a tartalom alapján, KD előző levelét 24-én írta, ld. a 134. sz. levelet. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

elsíratom: KD és BM hullámozó kapcsolatát a vérmérsékleti különbség mellett az érvényesülés különbségei is színezték. Míg BM közvetlenül az egyetem után, elvégezve azt, nem tudott fővárosi állást szerezni, addig KD, hátat fordítva az egyetemnek, újságírói pályát kezdhetett ugyanott. Ami az egyiküknél elmélyítette a válságot, az a másikuknál némi értetlenséggel kevert bennfentességet eredményezett, s frusztrációt: azok között kellett érvényesülnie (modernisták, ld. a 97., 109., 114. sz. leveleket), akiket oly erősen megkritizált nem is oly régen; az ő válságát mutatták leveleinek eltúlzott érzelmei, sajnálattal vegyített megszólításai, Babitsét pedig a KD által említett siránkozás.

A szerkesztőségekben: KD a *Budapesti Napló* és a *Magyar Szemle* munkatársa volt, de írásai tágabb körben jelentek meg.

bámulom a változást: ez a magatartás végigkísérte Kosztolányit, ld. például a *Már megtanultam* című versben is: „Ennen-sebem is úgy tekintem, / akár egy esetét az orvos”.

Leveleinek: nem ismertek, sem a számuk, sem a tartalmuk, talán a március végi, 123. sz. levél tónusára és témájára célzott – az elkallódottak mellett –, a levelezőlap sem ismert.

ígérgessünk: furcsa ez a kioktató hangnem, hiszen nem sokkal előbb – május 6. utáni levelében – még önmagát vádolta, és szabadkozott be nem tartott ígérete miatt, ld. a 131. sz. levelet.

A verseket: nem ismertek sem BM evvel kapcsolatos sorai, sem a (vissza)küldésről nem lehet tudni semmit.

Havonta kétszáz koronát keresek: BM fizetése Baján lakáspénzzel együtt százötven korona volt, ld. TÉGLÁS 1995, 101. p.

136.

Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek
Budapest, 1906. július

Bp 1906 júl.

Édes József,

nagyon <kérlek, ha> |:kérlek – ha:| teheted – juttasd el hozzám az ötven koronás tartozásodat. Egészen, vagy legalább egy jó részben. Minthogy most egyáltalán nincs pénzem. Az összes lapokat végigjártam s letaroltam, ami letarolható volt. Blum, a gazember pedig engemet tarolt le.

Különben írj, hogy vagy? És mit csinálsz? Ma jöttem Szabadkáról. Furcsa az élet. És szomorú a lelkem.

10

Ölel
szegény
Desiré

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 14,2×22,5 cm nagyságú, írólap, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 5785/164.

Közölve: Kosztolányi 1972, 102–103. p.; KDLN, 115. p.

Szövegkritika

4 [KDLN] legalább jó [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Pontosabb datáláshoz nem áll rendelkezésre adat; a levelezés ismeretében (június végén még Budapestről küldött levelet), a legvalószínűbb, hogy július végén írta.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

juttasd el hozzám az ötven koronás tartozásodat: BJ ekkor Szabadkán volt, az egész nyarat ott töltötte, ld. BJN4, 84–85. p. A tartozásról nincs adatunk, talán a közös albérlet díjának Brenner Józsefre eső része.

Az összes lapokat végigjártam s letaroltam, ami letarolható volt: KD ekkor a *Magyar Szemle* és a *Budapesti Napló* munkatársa volt, és írásai jelentek meg *A Hétben* és a *Politikai Hetiszemlében*. A bácskai lapok közül a *Bácskai Hírlapban* és a *Bajai Hírlapban* publikált.

Blum, a gazember pedig engemet tarolt le: a levélben említett ténynél többet nem lehet tudni róla.

137.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
[Budapest, 1906. augusztus 11.]

Nagy izgatottsággal várom a küldeményt. Eddig semmi hirt sem adott magáról. Küldje rögtön, mert szükségem van rá. Levelét, írásait is.

Öleli
Kosztolányi

5

Bpest Baross utca 52. I 4.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete ceruzaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal, hozzáragasztva a 134. sz. levél másolatához.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya, hozzáragasztva a 134. sz. levél másolatához.

Címzés: Ngs. Babics Mihály tanár úrnak, László utca, Szegszárd. Fpb.: Budapest, 1906. augusztus 11.; ép.: Szegszárd, 1906. augusztus 12.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/63. (autográf); MTAK Ms 4621/64. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/67. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/31. (másolat 3).

Közölve: BJKL, 134. p.; KDLN, 116. p.; BMLI, 255. p.

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

várom a küldeményt: BM kéziratait június 24-én kérte, néhány nappal később sürgette, ld. a 134. és 135. sz. leveleket.

szükségem van reá: a *Magyar Szemle* augusztus 30-i száma öt Babits-verset hozott, s egy műfordítást – címük: *Napszálltakor; Egyszer, például, alkonyattal járok; Márciusi reggelen; Találka előtt; Szerelem*; Edgar Allan Poe: *A harangok* –, amelyeket KD közvetített, ld. a 121. sz. levél Megjegyzéseit.

Levelét, írásait: ld. a 138. sz. levelet.

138.

Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek
Szekszárd, 1906. augusztus 18.

906. Szekszárd Ilona-nap

Mon cher ami!

au fond de mon humble retraite,
Où sommeillant, ma pauvre âme se déchiquète,
5 daignez me retrouver avec vos yeux bénins
Je suis comme autrefois ces royaux capucins,
dont le vieux Charles-Quint fut le plus digne exemple...

Daignez me retrouver, ami, si bon vous semble!
J'ai perdu, j'ai perdu toute ma royauté,
10 mais j'ai gardé pour vous toute la loyauté
J'ai perdu – ou plutôt renoncé de mes forces. –
Qui pourra faire me revivre? Vos amorces!
Je vous écris des vers, qui êtes seulement
dont je veux réclamer <les> |:un:| applaudissement
15 vous êtes mon public, vénéré, jeune maître!
le seul public, de qui content je pourrais être.

Avec votre regard bénin et triomphant
daignez me retrouver, prodigieux enfant!
Si d'un public plus large aujourd'hui la démence
20 m'a pris, et si au rang de champions je m'élance,
croyez-le, mon ami, c'est par vous seulement.
Vous suivre je voudrais, comme le fer l'aimant
Poète, comme vous, ami, je voudrais être!

25 Daignez me retrouver et daignez me connaître
 Car non, parmi tous ces misérables rimeurs,
 tous ces rosseurs de paille et payés écrivains
 qui ton beau temple antique, ô poésie hongroise
 assiégant sans scrupule et sans aucune angoisse,
 souillent d'un pas frivole et fou plutôt qu'hardi
 30 l'héritage d'Arany et de Vörösmarti
 non, je n'y voudrais être, – un des plus vaines têtes:
 si je ne verrais vous et ce que vous y faites
 vous comme leur sauveur, à mes yeux restaurez
 la gloire antique de nos aïeux décorés
 35 et bien que des marchands crient dans le portique,
 je vous vois, prêtre digne, au dedans, extatique
 vous, vous, votre vouloir, et vos nobles desseins! –
 vous expiez à mes yeux pour tous ces coquins.

Et puis, après tout, quant à faire la besogne
 40 quant à donner le pain toujours et que maint trogne
 fait pour les journaux – sans être présomptueux:
 ne pourrais-je ce faire y tout aussi bien qu'eux? –
 Mais que ne parlé-je, que toujours de moi-même?
 C'est ennuyeux et triste et fatigant, ce thème
 45 ce mon thème éternel, auquel je ne peux fuir –
 o que ne suis-je dur, tanné, comme le cuir? –
 Mais pourtant j'y fuirai. Mais j'écirai un drame
 réaliste, objectif, lit de repos de l'âme
 des vus d'Apollon* où mon cœur se nagea –
 50 mes personnages – grands fous – je les ai déjà:
 un pestien nerveux, une vieille hystérique
 un porteur <de village> |villageois;| décrépît, alcoolique –
 c'est bonne compagnie, enfin, où me voilà!
 eh bien! parmi ces gens mon âme se fuira.

* Pensez à la distinction de l'art apollonienne et «celle» «dyony» dionysienne de Nietzsche (Geburt der Tragödie) [!]

55 Mais vous, dont je suis fier, vous êtes un poète,
 libre, âcre, alerte, sain, plein de vigueur de tête
 plein de vigueur de cœur. Les dieux vous ont donnés
 dons des labeurs joyeux avant tout. Pardonnez,
 si je vous importune et si je vous lamente –
 60 Et puis – écrivez-moi! Ce terreur me tourmente,
 que vous m'oubliez, que vous êtes las de moi,
 bien digne de ce sort. C'est un cruel effroi
 |bien;| dérivé <par> de la mauvaise conscience –
 Écrivez par pitié et par condescendance
 65 comme le roi de Prusse au Voltaire exilé.
 Mauvais moine, je suis, capucin retiré,
 comme feu Charles-Quint, cet autre „roi de Prusse”.

Daignez me retrouver sous mon humble capuce!

Kedves barátom, leszálllok erről az idegen Pegazusról, amely mint
 70 nemes ló csak jogos gazdáját türi meg a hátán. Kijelentem azonban,
 hogy zsaroláshoz folyamodom és mindaddig fogom önt rosz francia
 versekkel zavarni, míg nem kapok öntől egy jó magyar levelet. Vonja
 le tehát a konzekvenciákat és írjon azonnal. – Ami a szerelmemet
 illeti, nem vagyok szerelmes, nem is voltam, legalább nem tovább
 75 két napnál és a Madarász uszoda incriminált prológussát utólag
 csináltam a költeményhez, mert azt hiszem, hogy illik hozzá. Vé-
 leményét ohajtom erről a versről, és a Tennyson fordításról, a többi
 mellékes. – Önnek, hazánk jeles költőjének könnyű; de nekem Ön az
 egyetlen közönségem és most egyszerre olyan közönség-vágy fogott
 80 el, mint egy hatodik osztályu gimnázistát, aki csak jövőre lesz tagja
 az önképzőkörnek (nemde tanári hasonlat?). – Irom a drámámat,
 olvasom Schopenhauert s másokat. S ön? Irjon csak olyan verseket,
 mint az Árkádok alatt, Az örült, Budapest, Magyar Szonettek stb.
 stb. – és legyen ezentul is leereszkedő hozzám, |aki változatlanul
 85 hive vagyok és udvari poétája [|] Ne ejtsen kétségbe, írjon rögtön!-

Babits Mihály

Névjegyemre. (1906. jan.)

90 A név mely áll e kis papiron
kimondva: szó mely száll tova
lehellet és üres jel annak,
ki nem hallotta még soha.

95 S e rövid név – értelme tárva –
tudjátok mégis mit jelent?
Egész világot, önkörében
mely zártan, szuverén kereng.

100 S nem kisebb, mint a ti világtok,
mely földből s csillagokból áll
(két vége van minden világnak
a születés meg a halál.)

105 Nem kisebb annál – sőt az ég s föld
között valókkal* még nagyobb,
s mindenkép más a tieteknél
– én nektek idegen vagyok.

105 S világom tág, de idegennek
belé a bemenet tilos –
jaj mért egy örök idegennek
jelzé nevét e papiros?

* Sok dolgok vannak «földön» föld és ég között – Horatio barátom.
Egyébként e verset multkor azért nem küldtem el, mert nem tetszett.

Ad animositatem sapientium. (1906. máj.)

110 ἀνιη και πολυς ὑπνος
(Hom. Od. XV. 394.)

Canam ecce hymnum in te,
secretorum labyrinthe,
Casta mentium libido,
omnis ignoti cupido.

115 Eburnea turris vitae
nec debilibus invitae,
periculum dulce tutis,
fons aeternae juventutis.

120 Tu peragrans nocte pampās
in tenebris vera lampas,
tu perustis sole Nubīs
lucis aestuosae nubis.

125 Spes simul remotis oris
desperati viatoris
tu viae ducens ignarum,
sola fax scientiarum.

130 Artium tu sola mater,
animus Thyiadis ater,
magna silvarum securis,
remedium certe curis.

Omnis ignoti cupido,
casta mentium libido,
secretorum labyrinthe,
sine pace vivam in te!

135

(1906. május)

Közelg, közelg a gyorsvonat
már itt a láthatáron –
tudod-e, merre utazom
ezen a gőzbatáron?

140

Át messze halmon és hegyen,
át völgyön és határon,
s hamerre bős folyam török
keresztül a vad áron.

145

Az utazásnak élveit
ne várd ma, hogy kitárom;
azt el nem tudnám zengeni
se lanton, sem gitáron.

150

Otthonkény ilyen kéjeket,
színház sem adhat áron:
repülni halmon és hegyen,
repülni hat határon,

155

át sok hazán, brit-, francián,
törökön és tatáron –
s ki tudja, merre utazom
ezen a gőzbatáron?

160

(A következő költeményhez megjegyzem, hogy Gretna Green azon
paróchia London közelében, ahol a szökevény párok össze szokták
magukat adatni. Mint ilyen fordul elő Thackeray Pendennis-ében; s
így használta fel költői célra Detlev v. Liliencron is. Hogy az egysze-
rű helységből monostort csináltam: e poética licentia, azt hiszem,
egy picturesque [!] hatást kereső versnél megbocsátható.)

Gretna Green.

(1906. jun.)

165

Kék az ég ma, zöld az ág –
milyen messze, más világ!
mennyi rózsza, lám a pünköszt –
Ámor «p» repdes négy szemünk közt
—— s semmi harc és semmi kín
mindjárt itt lesz Gretna Green
szállók, szállók mind tovább
tefeléd szép délibáb!

170

175

Bájkocsim szemed sugára,
Csattanó csók ostrom
Hopp! megszállunk éjszakára
valamely monostoron
—— e monostor nemcsak rím,
e monostor Gretna Green,
ott a vén pap, ősz apát,
aki minket összeád.

180

185

Sorsom-borsom, mit kívánsz?
legszebb a mezalliánsz
légy hát, édes ellenségem,
Hófehérke, feleségem
—— mennyi illat, mennyi szín!
Szép az útad, Gretna Green
mennyi rózsza, mily tavasz
bárányfelhő ránkavaz

190 Mennyi szín és mennyi kincs!
 Szebb ut nincs és jobb ut sincs –
 Ez a rév itt Éva réve,
 rég ismérem, ezer éve
 — kinn vagyunk már, hej de kinn!
 Hol van, hol van Gretna Green?
 meddig szálljunk még tovább
 érted, ó szép délibáb?

195 Esteledik az idő
 hűs az árny és zörg az ág –
 megaszalt a déli hő
 s esttől borzongsz, szép virág
 — aggadozva kérded im:
 200 „Messze még a Gretna Green?”
 Jaj, virágom, nem tudom,
 megtévedtünk az uton.

205 Szökken a kocsim; világom
 köd borítja s légi nedv
 Lankad utazó virágom,
 bennem is a régi kedv
 — mennyi harc és mennyi kin!
 Messze még a Gretna Green,
 s szempillámat – ó de kár! –
 210 ólom-álom úli már.

(1906. június)

215 S'en est fait, s'en est fait de ma seulette joie,
 m'a déjà captivé l'inévitable amour,
 avec ses dents d'ivoire et ses pattes de soie
 il a tout déchiré mon aimable séjour.
 Il a coverts mes jours des nues, mornes frettes,
 avec des coups de foudre en mes nuits il a lui:
 il a tout déchiré: mes nuits avec tempêtes,
 il a tout déchiré: mes jours avec ennui.

220 |:(Mir läßt die Ruh am mindesten Ruhe)
 Götthe:|

Dactylusok a Pomeroy-eljárásra. (1906 jul ?)
 K. G. kisasszonynak.

225 What to thee, what to thee moral emotion?
 Bright is thine eye, but not by sentiment,
Pomeroy Eyelash Cream, Soothing Eye Lotion
 brightness of mortal eyes they had thee lent.

Emléksorok (1906. júl.)
a régi pécsi Madarász-uszodára.

230 D. e. 8.–11.-ig nőknek
11.–12.-ig férfiaknak.

Szenvedélyes szenvedély korcsolyája lelke
nem kerülém el, ami elkerülhetetlen
235 Ő szerelem szerelem, könnyű heved oly vad
Hogy kopik a korcsolya és a jég hogy olvad!

Vers, te másfelé röpülj, menekülj a vésztől
nyúgodalmas képeket, régi kort igézz föl
Légy te bűm-feledtető, légy te nekem Léthe,
kinek éber gondja kín, dalban újul léte.

240 1.

Áll-e a nagy úszoda közepén a parknak,
melyet nyáron oly poros akácok takartak,
mely tavasszal poshadón, pocsolyával telten
kushadt, túl kórházon és túl temető-kerten?
245 – Messze messze sík terül, hol a káplár sort hív,
messze fontos négy torony, minaret és boltív
messze füstölgő Mecsek zöld teteje újít,
szemnek nyujtva legalább üde koszorúit.
Idele csak füledés, semmi hegyi érzet,
250 zöld hinár, por s némi bűz ködli az egész
Szivárványszínű hinár, s füst, a gyárak füstje,
korhadt bűrű sík moha, pókháló ezüstje,
roncsid színjátészó moha, s gőz, a gázgyár gőze,
némi forró várospor s bűz, a börgyár bűze
255 a vasutról szénszag is s fütyte fájó hangja –
délbe közbe kondul a dóm komoly harangja.

260 Messze messze sík terül, oly unalmas, álmos, –
s fuj, milyen nép jár ide, parkhoz és hinárhoz
nappal ahol dong a dú, este zenél béka,
fuj, milyen nép jár ide, mindenfajta léha
sok csavargó, naplopó, hasztalan és renyhe
munkátalan munkásnak e hely ím az enyhe.
Sok botor hajléktalan, sok iszákos vérarc,
s nappal akit idehajt gyomorür és bérharc
265 Itt veszekvés, esküvés, káromlás a káron
s buta restség búj, unott napközötti álom,
éhbendő fur forrt füvet, feje tök-felejtve,
s szesz nyomos pofák zsirült kalap alatt rejtve.
Itt a pajkos utcamag s nyúl a gummipuska,
270 ostornyél-ij, zsineg-öv, s tolltok övön puzdra
Itt sok izgató-beszéd, tolvajcsere s osztály –
s este ronda vágyakkal rohad ez a rosz táj,
Színe kopott, embere s nyelve céda, tarka; –
nyom is csupa csupasz ujj s ferde cipő-sarka.

275 2.

Ugy – de nyári délelőtt, ha a nap tekinteti,
azt mi máskor undok is, kedvesen kellemteti,
s halavány diákot és karcsu iskolásleányt
pár porülte zöld levél bájol erdőség gyanánt,
280 s serdülő szivem, melyet már egy új bu lágyogat,
költ a durván-búja táj finoman-rosz vágyakat:
ekkor e ligetben is más nyom hajtja a gyomot,
ekkor kap szegény liget néha mégis más nyomot
könnyű kis cipő nyomát, melyen télen korcsolya,
285 kis cipőét, mely nem lát tegnapi sárt, port soha.

S lám: a kényes úrleány és az álmosléptű bonne
kezüket cserélik a könnyű fürdőkalapon
lanyha lánykacsót, amely nem tud gépet hajtani

290 s egy finom tenniszverőt lusta nyugton tartani –
s lábuk szinte támolyog, míg a kúsa gondolat,
milyet nyár költ és növés, isten tudja, hol mulat –
ó ha szappan, mint biborpattanásos arcokon,
tisztasággal győzne e léha elmeharcokon,
melyeket e bújá hely boldog lanyhaságba nyújt!...

295 Belül a medence már kosztümöktől kivirult
s zaj, sikoj, [!] habloccsanás hallik a faház mögül
s ó a drága ifjuság! sok suhanc körébe gyűl
úri, disztüingvált suhanc, akin már kemény a gallér,
kis fiú, de nagy betyár, elgédelgetett [!] gavallér
300 mindjárt ők fürödnek itt, addig órájukra várnak,
s míg a hölgyek végezik mit csinálnak? kukucskálnak
Ó a korhadó-faház s ezer áldott hasadéka
Ó a retesz kabin ó az ifju vér játéka
Ó az áruló kabin, s alkalom a vágynak atyja,
305 Ó a tilos formales ezer édes új adatja,
Ó a titkos formales, báj, amely enyész a nyárral,
Ó e benyomás-tavas, bő virággal, tele sárral
mennyi harc csirája kél, «tavaszt» tavasz gyűjt avart a télnek:
s szenvedélyes szenvedély korcsolyája lesz a lélek.

310 3.

Vers, te másfelé röpj, menekülj a vésztől,
enyhe percet, hús habot, lágy vizet igézz föl
mert habár e langyos ár tömve köz-sereggel
(s jönni mikor senki sincs, lusta valék reggel)
315 s mert habár e népes ár <reng> |:nyüzsg:| a profán zajtól:
fejest ugrik a vitéz, gyáva gyerek gajdol
pattog ezer bugyborék, reng az ugródeszka:
itt hol alig oszla a női testek piszka,
hol pajzán kis lány, ha nem figyelé a bonne őt,
320 fröcscsel imént heccele sok derék zsidónőt,

itt hol most is jár a hecc, láрма, locs-pocs, szennyhab: [!]
mégis e világi zaj énreám itt nem hat
mégis e hely énnekem nyugalomra költő:
puha dunna, béles ág, s hinta bizony, bölcső.
325 Mert te vagy jelen, te, víz, örökös barátom,
tisztá, még ha piszkos is, elemem, világom.
Bár csinált tó, csent anyag, kicsike is tónak,
kéjjel fekszem rád hanyatt, s evezek mint csónak,
otthon érzem magamat, mint a hal és tisztán,
330 égre látok egyenest, szinte égben uszván
márvány vánk, enyhe víz, mindig csillapító,
pázsitodra fekszem és azt kiáltom: itt jó!
Enyi csöcselékhatat hogy ki nem vet hátad!
édes vizem, hadd ölel leghivebb barátod
335 puha tömött fodrodon egyengetem arcom
(tisztasággal győz a hab minden léha harcon)
s mellettemtől szívemnek messze kanyarg álma
(álomnál puhább a hab,|:~:|c nyári hűvös párna.)

Fête galante

(1906. jul.)

340 Nincs galánsnak szeri-száma
Csupa sikk e herceg dáma,
karcsu mint a minarét,
illik néki a minét.

345 Rexre perdül, linxre fordul,
spicce van tán némi bortul
tempót íme mégse vét,
illik néki a minét.

* |:(Somno mollior unda):|c

350 Mint vázájából, kibimbul
dagadozó krinolinbul
s műredőkben veti szét –
illik néki a minét.

355 Ilyen abroncsvázaz aljjal,
s könnyü taille-al, bodros hajjal
fennen hordja a toupet-t –
«jól áll» illik néki a minét.

Melly Vórnéhm és melly valódi!
360 s mint pretenzív gallus módi,
tartja hatkor a diner-t –
«jól» illik néki a minét.

Csupa illem, csupa kellem
mért ütemre szabott szellem,
csupa szoros etikét –
illik néki a minét

365 Kéjjel-kedvvel, indulattal,
könnyü báju mozdulattal
messze hagyja Dérinét –
illik néki a minét.

370 Linxre ferdül, rexre fordul,
spicce van tán némi bortul,
púder rejti hév színét
illik néki a minét.

Il faut rire... (1906 jan.?)
(L. La Bruyère: Du coeur)

375 „Il faut rire avant que d’être heureux
de peur, de mourir sans avoir ri” –
Férfi mondja: boldog a törő –
asszony mondja: boldog aki ri.

Világ mondja: balga a törő,
akinek van, annak adatik
380 boldog, ki nevet: nyer a merő
koldus, aki vigasztaltatik

Ó az élet gyötrő, megtörő,
de egy kacaj kiengeszteli –
385 „Il faut rire avant que d’être heureux
de peur de mourir sans avoir ri.”

Szép kikelet... (1906. márc.)

Szép kikelet kelsz hát, arcomba lehelsz hát,
ujra, tavasz, onnan lelkembe lehelsz át
lelkembe lehelsz, mely úgy mint te ezerszer
390 szűnnyad vala s melyet táplálni te versz fel.
Táplálj is erőddel, sugaraddal, hőddel,
nyelni való, selymes, levegős szellőddel.
Légy te borom, búzám, légy te az én múzsám,
korai barkáddal fejem koszorúzával
395 korai barkáddal, fiatal virággal,
nem komoly, örökzöld, virágtalan ággal.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, egy 17,5×22,0 cm nagyságú levélpapíron és több 17,0×21,0 cm nagyságú füzetlapokon, az utóbbiak megegyeznek a 121. sz. levél anyagával, láthatóan egy füzet részei voltak. A félbe hajtott levélpapír elő- és hátoldalán az írástagolás változik, 1 fólió 3 beírt oldal. A füzetlapok két helyén ceruzairásos jegyzet olvasható, összesítésük: 6 fólió, 11 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Fond III/95/2. (levél); OSZK Fond III/253/920. (füzetlapok).

Közölve: BJKL, 134–136. p. (csak a verses levél); BML1, 255–266., 267–269. p. (az egész két részben).

Megjegyzések

Ld. az előzményhez a 121. sz. levelet. Ez a kézirat is láthatóan tisztázta, az írásvezetés megegyezik a 121. sz. levélével. Áthúzások, széljegyzetek nem találhatók benne, végig tintairás, kivéve egy ceruzairásos lapalji lelőhely-megjelölést és egy ugyanilyen lábjegyzetet. A füzetlapok utolsó oldalán BM ceruzairásával saját aláírása – Babits – olvasható. Kelevéz Ágnes BM kéziratát vizsgálva úgy találta, hogy a BML1 tévesen adja két részre bontva a fenti levelet: „a francia szöveg értelme és KD válaszele egyértelművé teszi a küldemény és a francia verses levél összetartozását”, ld. KELEVÉZ, 2008, 204. p. Látszólag a Kosztolányi Dezsőnek küldött két, verseket nagyobb számban tartalmazó levél is egyetlen, egymást követően elküldött, megtervezett gyűjteményt mutat. Kérdés azonban, hogy az „egy levél (antológia, válogatás) – két részletben” elgondolást követve hol helyezhető(k) el a szintén ekkor postázott próza (vagy prózai részletek), ld. a 128. sz. levelet, illetve a gyűjtemények küldésével egyszerre feltételezni kell legalább egy elkallódott levelet is, amelyben BM beszámolhatott Arany verseinek angolra fordításáról, ld. a 139. sz. levelet. Az *Ad animositatem sapientium* című vers fogalmazványa (előző, esetleg egyik előző változata) olvasható a KD által írt, 129. számú levél hátoldalán, szövege e levél második függelékében található. KD említett levelének datálása 1906. április 26. előtti, a latin vers keletkezési dátuma ebben a gyűjteményben: 1906. máj. A gyűjtemény első részében – 121. sz. levél – a legutolsó dátum 1906. március, ebben a második részben, bár van két januári és egy márciusi datálású vers is, a BM által keletkezési dátummal jelzettek az előző folytatásában keletkeztek, azaz májusban, júniusban és júliusban. Ezek a tények mintha cáfolnák a 121. és 138. sz. levelekben küldött versek tudatos szerkesztéssel elért egybetartozását. Hiszen az első elküldésekor BM még nem tudhatta, hogy néhány hónap múlva a már elküldöttek folytatását is postázni fogja, legfeljebb arra törekedett, hogy KD kívánságát teljesíteni akarva, korábban félbehagyott verseit befejezze, vagy különböző költői elképzeléseinek vonalán újakat írjon, s amikor elkészült egy újabb küldeménnyel, azt továbbítja Kosztolányinak. Ez a „második” küldemény pedig ugyancsak több, össze nem függő részletben készült és érkezett címzési helyére, ami magyarázatot adhat az elkallódott, már többször említett prózai műre (vagy művekre) is. Azaz összefoglalva: 1906 tavasza és nyárvége között BM egymást követő kéziratgyűjtéseket küldött Kosztolányinak, – nem két, hanem több, egymás utáni küldeményt –, versekből, fordításokból és

prózából, amelyek legfeljebb a kérés igénye és a küldés teljesítése miatt kapcsolódtak össze, de nem tartalmi megfontolások következtében. Így ezeket nem is lehet igazában egy, ám két részletben elküldött levélnek tekinteni. Természetesen egyes részeinek összetartozása megállapítható, de a küldemény egészére, összeállítására, főként a március 25. utáni kéziratokat, beleértve azok fennmaradt és az elkallódott részeit is, inkább a véletlen, mint a tudatos elhatározás volt a jellemző. Az 1906-os év megszakítás nélküli, ám egymásból nem következő, közvetlen folytatásnak nem tekinthető küldeményeit jelzi, hogy KD még november 12-i, 148. sz. levelében is BM várva várt kéziratát reklamálta. Ezeket mindketten munkapéldány(ok)nak tekintették, amelyekre legfeljebb a kritikával ellátott visszaküldésig, illetve a megjelenésig volt szükség. Különbözve ebben az *Angyalos könyv* összeállításától, amely kimondottan az önreprezentáció igényével készült. A 121. és 138. sz. levelek kéziratának fennmaradása tehát különleges és kivételes, hiszen például KD Babitsnak küldött kéziratai mind elkallódtak, BM más kézírataival együtt.

A küldemény tartalma oldalszámok szerint, a főszöveg első és utolsó szavainak megadásával:

- (1) *Névjegyemre* → e papiros?
- (2) *Ad animositatem* → vivam in te!
- (3) (1906. május) → megbocsátható.)
- (4) *Gretna Green.* → ezer éve
- (5) — kinn vagyunk → Góthe!]
- (6) *Dactylusok* → üde koszorúit.
- (7) Idele csak → kedvesen kellemeti,
- (8) s halavány → új adatja,
- (9) Ó a titkos → hüvös párna.)
- (10) *Fête galante* → a minét
- (11) Kéjjel-kedvvel, → virágtalan ággal.
- (12) [Üres oldal, felső harmadában átlósan, fejjel lefelé BM kézírásával: Babits.]

A francia verses levél és az azt követő bekezdés – az aláírással bezárólag – megtalálható TS öskötetében, erről bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Mon cher ami!: a vers Hoffmann Edith fordításában megtalálható a Babits-hagyatékban, jelzete: OSZK Fond III/1584. Jékely Zoltán fordítása az első függelékben olvasható, forrás: BML1, 528–530. p.

Charles-Quint: V. Habsburg Károly német-római császár, I. Károly néven Spanyolország királya; uralkodásának csúcán (1556) lemondott a trónról, és kolostorba vonult.

j'écrierai un drame: A *Simóné háza* című darabról van szó.

Pensez à la distinction: Gondoljon Nietzsche (*A tragédia születése*) megkülönböztetésére az apollói és a dionüszoszi művészet között (fr.).

un pestien nerveux: Simó Károly, özv. Simóné fia és özv. Simóné, valamint Ba-
ka Pali.

le roi de Prusse au Voltaire exilé: Nagy Frigyes porosz király még trónörökösként,
1736-ban hívta udvarába a Cirey-ben élő Voltaire-t.

Madarász uszoda: BM az *Emléksorok a régi pécsi Madarász-uszodára* című versét
nevezi így rövidítve, ld. a 121. sz. levelet. Végleges címe: *Emléksorok egy régi pécsi
uszodára*, először A *Holnap új versei* című antológiában jelent meg.

A Tennyson fordításról: BM a 86. sz. levélben, 1905. február közepén írt arról, hogy
az angol költőtől fordított, de a fennmaradt levelezésben nincs nyoma annak,
hogy Kosztolányinak azt vagy azokat elküldte volna.

olvasom Schopenhauert s másokat: a filozófus gyakran idézett szerző
levelezésükben.

Árkádok alatt, Az örült, Budapest, Magyar Szonettek: KD valószínűleg valame-
lyik versgyűjteményében küldhette el őket Babits Mihálynak (a levelet nem ismerjük); de BM értéktétele helyesnek bizonyult: mindegyik általa említett vers
bekerült KD első kötetébe.

Névjegyemre: megjelent A *Holnap új versei* című kötetben. A „Nem kisebb annál”
kezdetű sorokhoz fűzött lapalji jegyzet később elmaradt. Shakespeare *Hamletjé-*
nek I. felvonásában, az 5. színben Hamlet mondja: „Több dolgok vannak földön
és egen / Horatio [...]” (Arany János ford.).

Ad animositatem sapientium: az 1906 májusára datált vers az *Angyalos könyv*
második füzetébe került, ld. OSZK Fond III/2356. Ld. még a Megjegyzéseket is.
ἀνὴρ καὶ πολὺς ὕπνος (Hom. Od. XV. 394.): magyarul: terhes a hosszú álmom (De-
vecseri Gábor ford.).

Közelg, közelg a gyorsvonat: megjelent az *Útinapló* című írás A *pályaudvaron* című
betétjeként a *Nyugat* 1909. november 1-jei számának 502. oldalán.

Thackeray Pendennisében: ld. a 107. sz. levelet.

Detlev v. Liliencron: BM fordított tőle, ld. a 86. sz. levelet.

poética licentia: költői szabadság (lat.).

picturesque [!]: festői (fr.).

Gretna Green: megjelent a *Nyugat* 1915. augusztus 16. számának 882–883. oldalain.
S'en est fait: kiadatlan, első megjelenés: BML1, 260. p.

(Mir läßt die Ruh am mindesten Ruhe): részlet Johann Wolfgang Goethe *Torquato*
Tasso című drámájából, V. felvonás, 2. jelenet: A nyugalom / nem hágy nyug-
ton. (Szabó Ede ford.)

Dactylusok a Pomenoy-eljárásra: kiadatlan, első megjelenés: BML1, 260. p. Zsol-
dos Sándor az ajánlás mögött Kelemen Gizellát – ld. BML1, 527. p. –, a kisprózai
alkotások sajtó alá rendezői – ld. BABITS 2010b, 888–889. p. – viszont Kollár Gi-
zellát valószínűsítik.

Somno mollior unda: Algernon Charles Swinburne A *Swimmer's Dream* című ver-
sének mottója, jelentése a csillagozott kifejezés.

Fête galante: *Galáns [!] ünnepség* címmel: megjelent A *Hét* 1908. december 13. szá-
mának 802. oldalán.

Il faut rire... (L. La Bruyère: *Du coeur*): kiadatlan, első megjelenés: BML1, 265–266.

p. Az első két sor Gábor György fordításában: „Ne várjunk a nevetéssel, amíg
boldogok leszünk, mert különben félő, hogy meghalunk anélkül, hogy nevet-
tünk volna.”

Szép kikelet...: megtalálható az *Angyalos könyv* második füzetében, ld. OSZK
Fond III/2356.

Függelék 1.

Kedves Barátom!

E szerény remeteségben,
hol lelkem szertehull csöndes révedezésben,
vesse immár reám jóságos jó szemét,
vagyok, miként ama királyi remeték,
akikre Ötödik Károly gyönyörű példa...

Gondoljon hát reám, Barátom, néha-néha!
Mert királyságomat bár elvesztettem én,
lojalitásom Ön iránt megőrizém;
elvesztettem eröm – lemondtam róla inkább. –
Ki éleszt újra föl? Ön tudja csak a titkát!
És Önnek verseket írok – egyedüli,
kitől a tapsokat szívem követeli.
A közönségem: Ön, ó, tisztelt, ifju mester!
Az egyetlen, kire tekintek örömet fel.

Tehát jóságos és dicső tekintetet
vessen rám kegyesen, csodálatos gyerek!
S ha tágabb publikum vad árja tör reám ma,
s ha bevetem magam a bajnokok sorába,
Barátom, higgye meg, csupán Önért van az.
Követem Önt, miként mágnespatkót a vas,
csak lehetnék olyan költő, mint Ön, Barátom!

Kérem, keressen föl, lakomban várva várom,
mert én e nyomorult rimelő ördögök,
e szalmacséplők s bértollnokok között,
kik antik templomod, ó, szép magyar poézis,
oly gátlástalanul támadják és lenézik,
s szórják inkább frivol, semmint bátor, derék
kézzel Vörösmartynk és Aranyunk örökét –
nem érzem jól magam – én, egyik legesendőbb:
ha Önt nem láthatom, a fölöttünk kerengőt,
mint megmentőjüket, aki hitem szerint

továbbviszi híven, mit dicső eleink
 hagytak ránk örökül, s bár kufárok rikoltnak
 a kapuban, mélyén a szent templomi boltnak,
 Önt látom jó papul, és tiszta szándokát!
 S a gazoknak, Önért, a szívem megbocsát.

És aztán, mindezek után, ami a munkát
 s a kenyérkeresést illeti, s bárki hús-zsák
 teszi, ha lapba ír – nem öndicséret ez:
 nem lehetnék magam is, mint ők, oly ügyes? –
 De mért beszélek én magamról újra, váltig?
 E téma untató, fárasztó s búsra válik.
 Öröktémám, hová szökhethnék ez elől? –
 Mért nem vagyok kemény és cserzett, mint a bőr? –
 De mégis elszököm; és drámát írok végül,
 realist, tárgyiast, a lélek enyhelyéül,
 apollói tájul, hol szívem úszva ring...
 Szereplők? Sok bolond – megvannak sorra mind:
 egy pesti félbolond s egy vén hisztérika,
 egy hordár – falusi, ivásnak bajnoka.
 Gondolom, épp elég jó ez a társaság,
 közéljük menti most az én lelkem magát!

Azonban Ön, ki most eltölt nagy büszkeséggel,
 költő: szabad, fanyar, egészséges és éber,
 csupa ész- s szíverő, mert Önt az istenek
 küldték víg dalnokul. Kérem, bocsássa meg,
 ha most háborgatom, és így nyavalygok Önnek –
 s aztán – írjon nekem! Rémképzetek gyötörnek,
 hogy elfelejt netán, hogy torkig van velem,
 hisz megszolgáltam ezt. E zord rémületem
 rossz lelkiösmeret szülöttje lesz bizonynal...
 Írjon hát kegyesen, megértő szánalommal,
 miként a száműzött Voltaire-nek Nagy Frigyes.
 Elbútt kapucinus vagyok, rossz szerzetes,
 mint e másik „porosz király”, Ötödik Károly.

Jöjjön, hogy bús csuhám alatt majd megtaláljon!

(Jékely Zoltán ford.)

Függelék 2.

Ad <animositatem.> |sapientium.:|

<Casta mentium libido,
 omnis ignoti cupido
 secretorum labyrinth
 canam ecce hymnum in te!>

|:Canam ecce hymnum in te!
 secretorum labyrinth
 Casta mentium libido,
 omnis ignoti cupido:|

Eburnea turris vitae
 nec <infirmis nunc> |:debilibus:| invitae
 periculum dulce tutis
 fons aeternae juventutis

Tu peragrans nocte pampas
 in tenebris vera lampas
 tu perustis sole Nubis
 lucis aestuosae nubis

<[Dux]> |:Spes:| simul remotis oris
 desperati viatoris
 tu viae <[favens]> |:ducens:| ignarum
 sola fax scientiarum

Artium tu sola mater
 animus Thyiadis ater
 «[...]» magna silvarum securis
 «[...]» Remedium certe curis.

Omnis ignoti cupido
 Casta mentium libido
 Secretorum labyrinth
 Requiescam <semper> «nunquam» in te!*

* alias = Ecce hymnum, hymnum in te!

Kosztolányi Dezső és Hegedűs-Bite Gyula – Babits Mihálynak
[Budapest, 1906. augusztus 18–21. között]

Átokváros, fekete éjszaka

Édes jó barátom,

délelőtt az étkezőkocsiban egy francia család finom <[...]> és nagy-
szerű conversation-ját hallgattam s mikor megérkeztem, még fel
5 sem ocsúdtam a frankomániámnak lázából, az asztalomon találtam
az ön kedves francia levélet. [!] Ó gonosz és ezerszer áldott ember,
hogy ki tudta választani az udvariasságok és bókoknak nyelvét!...

Vajon hiszi-e, amit irt? Vagy oly kevésre becsüli az én francia
nyelvtudásomat, hogy azt <[...]> |:gondolja,:| meg sem értem?

10 Akár hogy is van mondhatatlanul boldog vagyok, hogy ért és
szeret.

Versei hatalmas visszhangot keltettek Budapesten. A Magyar
Szemlének egész szerkesztősége valósággal szerelmes Önbe. Jövő
számban, a Babits számban, csak öntől hozunk verseket, még pe-
15 dig hat eredetit (Spinóza, A sápadt vérivó..., Tájkép, Márciusi reg-
gelen, Napszálltakor) s a Harangok fordítását. A kefelenyomatot
már át is néztem.

A Budapesti Napló is még ezen a héten közli valamelyik Poe-for-
ditását.

20 A tiszteletdíjakat rögtön küldöm.

Mindenütt általános elragadtatással beszélnek önről. Márkus
László (Marco), Hevesi Sándor, Gerely József nagyon sokat várnak
öntől. Én a magyar poézis jövőjét, az új magyar költészetet...

Nem túlzok, ha azt mondom, hogy az irodalmi piacok nagyszájú
25 kofái között elfásult lelkem csak még önben <bizik s önt> |:bizik.
Önt:| látva én is erőre kapok.

Ön, édes barátom, a mi nagy és nemes fajunknak megtestesült
genialitása, Petőfi unokája. Egy kölyök-Arany!

30 Mi az ördögnek fordítja angolra Aranyt, miért is [!] jó francia
verseket? Miért «csinál» művel csodákat játszva, mosolyogva a ma-
gyar ember? Feleljen nekem.

Előre édes Mihály, Vörösmarty-Babics-Mihály, előre.

A poezis nem a szifilisz és impotens Ady Endrék, a [!] agya-
lágylt Juhász Gyulák és okvetetlenkedő Mohácsy Jenők előjoga,
35 hanem a küzdő és hívő embereké.

Megbocsát, hogy befejezem a levelemet. Legközelebb egy hosz-
szú bírálatot írok verseiről – már megkezdtem – s addig is kérem
gondoljon sokat rám s szeresse a poezist, a hirt, az életet. A fekete
éj immár rózsaszínűen mosolyog az én kávéscsészembe, a cigány
40 aludni megy – jó éjszakát.

Barátja
Kosztolányi Dezső

Sokszor üdvözlí
(és ide a sok dolog miatt – sajnos – semmit sem írhat)

45 Hegedűs-Bite Gyula

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintáírás, 22,5 × 16,8 cm nagyságú levélpapíron, 2 fólió, 4 beírt
oldal.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fe-
kete ceruzás javításaival, 2 fólió, 2 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 be-
írt oldal.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya,
ceruzáírású jelöléssel.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/39. (autográf); MTAK Ms 4621/40. (másolat 1); OSZK
Fond III/2284/69. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/33. (másolat 3).

Közlőve: KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 158–159. p. (részben); BJKL, 138–139. p.; KDLN,
116–117. p.; BML1, 270–271. p.

Szövegkritika

- 4 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] conversatióját [Téves olvasat.]
 5 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] frankománia [Téves olvasat.]
 12–13 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] A Magyar → Önbe. [Hiányos a közlés.]
 14–24 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] hozunk verseket. [b] Nem [Hiányos a közlés.]
 22 [BML1] Gergely [Téves olvasat.]
 29 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [BJKL] [KDLN] miért ír jó [Téves olvasat.] [BML1] miért ír jó [Téves olvasat.]
 32 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] Előre kedves Mihály, [Téves olvasat.]
 43–45 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [Hiányos a közlés.]

Megjegyzések

Datálás a tartalom alapján, válasz a 138. sz. levélre. A Másolat 3 részben függőleges vonallal jelölve. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

az étkezőkocsiban: Kosztolányiné részleges levélközlése előtt azt írja, hogy férje Párizsban járt, s amikor hazajött, BM francia nyelvű rimes ódával köszöntötte. Tekintve azonban azt, hogy augusztus 11-én KD még Budapestről írt, s azt is, hogy egyetlen Franciaországból küldött levele, képeslapja nem maradt fenn, s ebben a levélben nem írt egy mondatot sem arról, merre járt, mit látott, valamint azt is, hogy júliusban Brenner Józseftől kérte a tartozását, mert semmi pénze nem volt – ld. a 136. sz. levelet –, ráadásul BM francia nyelvű verse – ld. a 138. sz. levelet – ugyancsak nem tartalmaz utalást KD franciaországi utazására, azt lehet gondolni, hogy felesége rosszul emlékezett, vagy rosszul tudta: a bevezető sorok a Kosztolányitól megszokott captatio benevolentiae részét alkották, semmi mást.

az ön kedves francia levélet [!]: ld. a 138. sz. levelet.

a francia nyelvtudásomat: mert BM megfenyegette, hogy addig ír neki rossz francia verseket, amíg egy hosszú magyar levelet nem kap tőle.

ért és szeret: ld. a BM által említett Kosztolányi-verseket.

Versei: a szakirodalom sokféle verset valószínűsít, de a levélből kiderül, hogy KD csak a *Magyar Szemlé*ben megjelentekre gondolt, legfeljebb az előzőleg küldött kéziratokra, amelyek a közlés alapját képezték, ld. még az 137. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzetét is.

Jövő számban: ld. a 137. sz. levelet.

A Budapesti Napló is: az év hátralévő részében a *Budapesti Napló*ban semmi sem jelent meg Babitstól.

A tiszteletdíjakat: csak részben kapta meg, és október végén, ld. a 146. sz. levelet.

Márkus László (Marco): Márkus László: író, rendező, színházi kritikus és szakíró, Marco álnéven is publikált, *A Hét* volt az elsődleges fóruma, ő írt 1908 elején maró cikket a *Nyugatról*. A *Magyar Szemlé*ben Tálts álnéven jelentetett meg cikkeket.

Hevesi Sándor: Hevesi Sándor: író, rendező, színigazgató, 1892-től megszűnéséig a *Magyar Szemle* belső munkatársa volt.

Gerely József: Gerely József: katolikus lelkész, 1906 első félévében ő szerkesztette a *Magyar Szemlé*t, talán ő volt az a pap is, akit korábban KD Babitsnak említett, ld. a 122. sz. levelet.

Mi az ördögnek fordítja: BM egyik elkallódott levelében írhatott erről, KD már a 133. sz. levélben érdeklődött a fordítások után.

A poezis: a következő három név így együtt előfordul a 114. sz. levélben is, JGY aposztrofálása némiképp ellentmond következő, neki írt leveleinek; valamelyik hangneme nem valódi: vagy ez, vagy azok, ld. a 140. és 142. sz. leveleket.

Legközelebb: az ígért bírálat nem készült el, vagy elveszett.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának
[Budapest, 1906. augusztus 24.]

Feladó: Kosztolányi Dezső Baross u. 52. I. 4.

Kedves Juhász,

- engedje meg, hogy őszintén gratuláljak ahhoz a nemes, előkelő zsur-
nalisztikai tevékenységhez, melyet Ön a Szeged és Vidéke hasábjain
5 kifejt. Minden mondatával, minden szavával és betűjével egyet ér-
tek. A tudománytalan Szabad Gondolat korában mindenkinek össze
kell tartani a tudományos konzervativizmus [!] s a nietzschei reakcio-
narizmus jegyében. Nagyon jólesik az is, hogy a magyarság jogait is
védi. Azt hiszem, hogy nem csalatkoztam önben s ha a «poézisban»
10 poézisban útjaink ideig-óráig szét is váltak, bizonyára fogunk mi
még találkozni, mint egy nagy küzdelemnek önzetlen fegyvertársai.

Üdvözli régi hive
Kosztolányi Dezső.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: EJ kék tintaírása.

Címzés: Ngs. Juhász Gyula tanár úrnak, Ipar utca 13., Szeged. Fpb.: Budapest, 1906.
augusztus 24.; épb.: Szeged, 1906. augusztus 25.

Lelőhely: MTAK Ms 4154/38. (autográf); PIM V. 3993/18/15. (másolat).

Közölve: ZOLNAI 1958a, 389. p.; BJKL, 140. p.; JGYL1, 114. p.; KDNL, 117. p.

Szövegkritika

1 [BJKL] [JGYL1] [KDNL] Baross u. 52. I. 4. [Hiányosan közlik, a levél alatt.]

5 [ZOLNAI 1958a] [BJKL] [JGYL1] [KDNL] mondatával és [Téves olvasat.]

6 [ZOLNAI 1958a] [BJKL] [JGYL1] [KDNL] Szabadgondolat [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A másolatokról bővebben ld. a kísérő ta-
nulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

zsurnalisztikai tevékenységhez: Belia György felsorolja a JGY által írt cikkeket,
ld. JGYL1, 389. p., az első 1906-os cikk április 15-én jelent meg, s KD különösen
júliusban és augusztusban olvashatott sok JGY-írást.

Szabad Gondolat: nem a hasonló nevű folyóiratról volt szó, hiszen az később jelent
meg, a nagybetűvel írt fogalom illeszkedett abba a gondolatkörbe, amelyet KD
mint modernizmust elutasított.

a **magyarság jogait is védi:** Belia György átvette Grezsa Ferenc és Ilia Mihály véle-
ményét, akik szerint KD Juhász Gyulának a *Vajakosság és tudományosság* című
cikkére utalt, ld. JGYL1, 389. p.

szét is váltak: ld. a 112. sz. levelet.

141.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
[Budapest, 1906. szeptember 21.]

Kedves jó barátom,

levelére rögtön irtam édesapámnak. A protekcióját kértem s bizonyára tenni fog annyit az ön érdekében, mint amennyit én értem hasonló esetben tenne. A legjobbat mondhatom csak önnek s bár a

5 lokálpatriotismus ócska fészkeben, Szabadkán egy szabadkai fiú is pályázik, remélje – s én is, és főleg én! – remélem a legjobbat. A honoráriumot s a Magyar Szemlét a napokban küldöm.

Ölelem
Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: TS 20,5 × 29,2 cm nagyságú gépirata, tintaírású kiegészítéseivel, fekete tintás első példány, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Címzés: Nagys. Babics Mihály úrnak, László utca, Szegszárd. Fpb.: Budapest, 1906. szeptember 21.; épb.: Szekszárd, 1906. szeptember 22.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/65. (autográf); MTAK Ms 4621/66. (másolat 1); OSZK Fond III/97. (másolat 2).

Közölve: BJKL, 140. p.; KDLN, 118. p.; BML1, 279. p.

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

levelére: gyakorlóéve leteltével BM szeretett volna rendes tanári kinevezést nyerni, elsősorban Szekszárdra; miután ezt a Vallás- és Köznevelési Minisztérium nem támogatta, Szabadkára, s miután ez sem sikerült, Szegedre. Ld. még a 143. sz. levelet, valamint BML1, 255., 276–278., 279. p, valamint RÓNA 2011, 328–331. p. Az 1906. szeptember 20-án benyújtott kérvényt a szabadkai városi tanácstól a következő év március elsején kapta vissza, ld. BML2, 24–25., 257–258. p.

irtam édesapámnak: a levél a családi levelesládában nem maradt fenn, apja szeptember 24-én válaszolt, ld. a 143. sz. levelet.

egy szabadkai fiú: Richter Nándor, ld. a 143. sz. levelet, valamint RÓNA 2011, 330. p.

A honoráriumot: ld. a 146. sz. levelet.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának
[Budapest, 1906. szeptember 21.]

Édes Juhász,

meleg hangú soraira válaszolva, csak annyit írok még, hogy a Szem-
lénel [!] holnap intézkedni fogok, hogy a lapot rögtön küldjék. Sokat
és nagyon lázasan dolgozom. Alkalomadtán egy hosszabb levelet
5 írok önnek. Egész bizonyosan. Addig is kérem gondoljon sokat re-
ám, ne csüggedjen, dolgozzon sokat és főleg ne a lapoknak.

A régi barátsággal öleli
Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: EJ kék tintaírása.

Címzés: Nagys. Juhász Gyula tanár úrnak, Lónyai J «útca» ut 12. Máramarossziget.

[!] Fpb.: Budapest 1906. szeptember 21.; ép.b.: Máramarossziget 1906. szeptem-
ber 21 vagy 22.

Lelőhely: OSZK Fond III/783/13. (autográf); PIM V. 3993/18/16. (másolat).

Közölve: MAGYAR 1937, 13. p.; BJKL, 141. p.; JGYL1, 117. p.; KDLN, 118. p.

Szövegkritika

2 [MAGYAR 1937] írok meg, hogy [Téves olvasat.] [BJKL] [JGYL1] [KDLN]
írok meg, hogy [Téves olvasat.]

6–7 [BJKL] [JGYL1] [KDLN] lapoknak. Régi [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A másolatokról bővebben ld. a kísérő ta-
nulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Édes Juhász: a megszólításról ld. a 134. sz. levelet.

meleg hangú soraira: JGY levele válasz volt a 140. sz. levélre, elkallódott. Ld. még
Elefánt Olga ősz levelet Juhász Gyulának, JGYL1, 124. p.

a Szemlénel [!]: a *Magyar Szemlénel*.

egy hosszabb levelet: Kosztolányinak 1907 áprilisából maradt fenn a következő, Ju-
háznak címzett levele, ld. a 154. sz. levelet. JGY 1906. október 27. után Márama-
rosszigetről ezt írta Babitsnak: „Kosztolányi Dezső, amióta több ezer példányban
megjelen, [!] nem igen tartja a levélbarátságot.” Ld. JGYL1, 130. p.

143.

Id. Kosztolányi Árpád – Kosztolányi Dezsőnek
Szabadka, 1906. szeptember 24.

Édes fiam,

sajnálattal értesítlek, hogy Babics barátod érdekében a magam alapos kompromittálása nélkül semmit sem tehetek. Valóságos gyűlöletes szerepre vállalkoznám a siker legcsekélyebb reménye nélkül, ha mellette akár a főispánnál, akár a polgármesternél szót emelnék. Az általad is említett lokál-patriotizmus itt, nálunk a fejlettség oly fokán áll, hogy az ellen harcolni teljes lehetetlenség, valóságos Don Quichotte-féle szélmalomharc. De meg a helybeli születésű Richter Nándor volt tanítványunk is, kit minden tekintetben csak előnyösen ismerünk. Vajjon mit szólnál te, ha valamikor Szabadkára folyamodnál és az igazgató vidéki folyamodókkal szemben téged elejtene? Szóval bármennyire sajnálom is derék jó barátodat, nem határozhatom el magamat arra, hogy oly küzdelembe menjek, hol a szégyenletes kudarc biztos, mert tele lenne az egész város, hogy a szabadkai születésű Kosztolányi Árpád igazgató a helybeli születésű Richter Nándor ellen vidéki folyamodó érdekében (kit személyesen nem is ismer) korteskedik. De meg nem is találnék a közgyűlésben még 19 olyan törvényhatósági bizottsági tagot, ki velem együtt barátod érdekében a névszerinti szavazást kérő ívet aláírná, pedig ennek híján Richtert egyhangúlag fogják kikiáltani. Nagy baj az is, hogy barátod még nem tett eleget katonakötelezettségének, holott Richter most, jövő hó elsején szolgálja le önkéntesi évét, az iskola érdeke pedig az, hogy lehetőleg kevés tanárváltozás legyen. – Mindezeket fontolóra véve, beláthatod, hogy a legnagyobb jó akarat mellett sem lehet, sőt nem szabad barátod érdekében lánzsát [!] törnöm, hacsak magamat gyűlöletessé nem akarom tenni az egész szabadkai társadalom előtt, mit, azt hiszem, te sem kívánsz. Egyet tehetek meg csupán; azt, hogy a vallás- és közoktatásügyi bizottságban kitűnő

képesítése alapján első helyre kandidáltatom, de ez érdemben mit sem használ, mert Richter mindenféleképpen egyhangúlag fog megválasztatni.

[Hiányos a kézirat.]

dennemű érintkezést és találkozást.
Ha vasárnap haza jössz, élő szóval többet.

Szabadka, 1906. szept. 24 (hétfő) d. u.

Édes apád.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás 22,5 × 17,8 cm nagyságú levélpapíron; 1 fólió, 4 beírt oldal. Sérült: a levélpapír egynegyede ollóval levágva. Az aláírás alatt feltehetően a levélírótól származó rájegyzés fekete tintával: Zöldfa u. 9. Mellette idegen kéz kék tintaírású rájegyzése: Kosztolányi apjának levele.

Lelőhely: OSZK Fond III/777.

Közölve: BJKL, 284. p.

Szövegkritika

32–33 [BJKL] [Hiányos a közlés.]

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Babics barátod érdekében: BM állaskereséséről ld. a 141. sz. levelet.

a főispánnál, akár a polgármesternél szót emelnék: a főispánhoz, Bezerédy Istvánhoz kellett az állaspályázatot benyújtani; a polgármester ekkor Bíró Károly volt.

Richter Nándor volt tanítványunk: Richter Nándor két évvel KD fölött járt a szabadkai gimnáziumba, közepes tanuló volt, és épp hogy sikerült leérettségiznie („egyszerűen”).

első helyre kandidáltatom: a vallás- és közoktatásügyi bizottságban 1906. szeptember 27-én megtartott ülésén BM pályázatát valóban első helyre rangsorolta.

144.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

[Budapest, 1906. október 8.]

Rögtön írjon mi van önnel? Levelet irtam a címére Szegedre, melyben tudattam, hogy meglátogatom vasárnap s semmi választ sem kaptam. Hol van? Mikor érkezik Szegedre??...

Sürgős választ!

5

Kosztolányi

Új lakáscimem: Desewffy utca 22. II 9

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete ceruzaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Együtt a 145., 146., 148. és 150. sz. üzenetek másolataival.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya. Együtt a 145., 146., 148. és 150. sz. üzenetek másolataival.

Címzés: Nagys. Babits Mihály tanár, László u., Szegszárd. Idegen kézzel, fekete tintáírással kiegészítve, javítva: Nagys. Babits Mihály [:főreáliskolai:] tanár [:Szeged:] <László u. Szegszárd>. Fpb.: Budapest, [...]; épb. 1.: Szegszárd, [...]; épb. 2.: Szeged, [1906.] október 8.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/67. (autográf); MTAK Ms 4621/68. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/70. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/34. (másolat 3).

Közölve: BJKL, 142. p.; KDLN, 118. p.; BML1, 281. p.

Szövegkritika

6 [BML1] lakásom [Téves olvasat.]

Magyarázatok

Datálás az érkezési postabélyegző alapján, ld. még Róna 2011, 335. p. A levelezőlap verzóján idegen kéz datálása: 906. október 8. A Másolat 2–3 datálása: októ-

ber 8. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

írjon: ha BM válaszolt, válasza nem ismert.

Levelet irtam: ez a levél sem maradt fenn.

meglátogatom vasárnap: ez a vasárnap a tényleges találkozó előtti október 7. Ezen a napon azonban nem utazott, mert Babbitól nem kapott beleegyező választ elkallódott levelére. Talán BM nem volt még Szegeden. Ezért a fenti levelezőlapot Szekszárdra küldte, ahonnan – ld. az érkezési postabélyegzőket –, mivel aznap reggel elutazott, továbbították azt Szegedre, de BM erre sem válaszolt.

145.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
Budapest, [1906. október 11.]

Bpest,

Kedves barátom,

5 tudatom Önnel, hogy e héten fogom háborgatni. A '2,52 órakor ér-
kező vonattal érkezem vasárnap Szegedre s félkilencig ottan alkal-
matlankodom. Látogatásom célja az, hogy összes kézíratait lássam
s olvassam. Készítse ki őket.

A vasúton ne <várjon. Ha> |:várjon, ha:| lehet, maradjon otthon

a viszontlátásra.
Kosztolányi.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete ceruzaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fe-
kete ceruzás javításaival 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt
oldal. Együtt a 144., 146., 148. és 150. sz. üzenetek másolataival.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya.
Együtt a 144., 146., 148. és 150. sz. üzenetek másolataival.

Címzés: Ngs. Babits Mihály úr (tanár), Szentgyörgy utca 11., Szeged. Fpb.: Buda-
pest, 1906. október 11.; ép.: Szeged, 1906. október 11.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/69. (autográf); MTAK Ms 4621/70. (másolat 1); OSZK
Fond III/2284/70. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/34. (másolat 3).

Közölve: Kosztolányiné 1938, 159. p.; BJKL, 142. p.; KDLN, 119. p.; BMLI, 283–
284. p.

Magyarázatok

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről,
valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

e héten: mivel BM előző üzenetére nem reagált, ld. a 144. sz. levelet.

vasárnap: azaz 14-én.

összes kézíratait: BM a levél írásakor már összeállította az *Angyalos könyv* második
füzetének anyagát, a versek keletkezése szerint be is fejezte azt, s ennek alapján
válogatta a Kosztolányihoz eljuttatott küldeményeket, esetleg Szegeden átadott
kéziratokat, ld. OSZK Fond III/2356. Ld. még KELEVÉZ 1998, 63–71., 249–251. p.

146.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
[Budapest, 1906. október 31.]

Kedves jó Babits,

az istenre kérem, ne türelmetlenkedjék. Nagyon el voltam foglalva: tisztán ez – és semmimás – hallgatásom oka. A M. Sz. az ön számára szegényes részlet gyanánt küldte a húsz koronát agoniájában
5 s azóta bele is halt. Mert kedves barátom a Szemle végleg és ténylegesen megszűnt. Alig hiszem, hogy ki birom csikarni a többi pénzét, oly nagy nyomor és szomorúság honol most nálunk. A Modern Könyvtárban kétszer jártam az ön érdekében, de úgy látszik minden eredmény nélkül. Nem fizettem elő, mert nem tudtam hány könyv
10 kell önnek. Rögtön irjon tehát (a címet megleli a könyvjegyzék fedelén), informáltassa magát, küldje be a pénzt s a kívánt 10–20 könyv számát s minden rendben lesz. Könyveit s írásait egy héten belül magam viszem el.

Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete ceruzaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Együtt a 144., 145., 148. és 150. sz. üzenetek másolataival.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya. Együtt a 144., 145., 148. és 150. sz. üzenetek másolataival.

Címzés: Nagyságos Babits Mihály főreáliskolai tanár úrnak, Szentgyörgy utca 11., Szeged. Fpb.: Budapest, 1906. október 31.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/71. (autográf); MTAK Ms 4621/72. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/70. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/34. (másolat 3).

Közölve: KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 159–160. p.; BJKL, 146–147. p.; KDLN, 119. p.; BML1, 297. p.

Szövegkritika

8 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] kétszer is jártam [Téves olvasat.]

8–8 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] látszik, eredmény [Téves olvasat.]

9 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] tudom, [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

ne türelmetlenkedjék: mint a levélből kiderül, BM KD levelét hiányolta, mégpedig azért, mert még mindig nem kapta meg a *Magyar Szemle* közleményeiért járó honoráriumot, amit egyébként KD már beharangozott neki, ld. a 141. sz. levelet. Türelmetlensége – azon túl, hogy a közleményekért járó szerzői díj kifizetése mindig a lapok szakmai és gazdasági tisztességét is mutatta/mutatja – teljesen indokolt volt, ld. erről anyja néhány nappal korábban neki írt levelét: BML1, 295–296., 555. p.

M. Sz.: Magyar Szemle.

agoniájában: a *Magyar Szemle* utolsó száma október 25-én jelent meg.

A Modern Könyvtárban kétszer jártam: a Modern Könyvtárról ld. BÁLINT 2002, 188–192. p. A sorozat harmadik füzeté volt 1910-ben, tehát jóval később *A szegény kisgyermek panasza*i című gyűjtemény, amely meghozta KD számára az általános ismertséget, s a következőkben még több kiadásban is megjelent. A sorozat első köteteinek megjelenése húzódott, mert Gömöri Jenő nem talált kiadót.

irjon tehát: BM levele elkallódott, de Gárdos Alfrédnek a Modern Könyvtár Könyvkölcsönző Vállalat nevében írt válasza fennmaradt, ld. BML1, 298–300., 557., 558. p.

magam viszem el: Szegedre vissza, de ez az út elmaradt, ld. a 147. sz. levelet.

147.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
[Budapest, 1906. november 12.]

Kedves barátom,

nagy elfoglaltságom akadályozott meg abban, hogy önnek hosz-
szabban írjak. Amellett azonban máig remélkedtem, hogy hama-
rost személyesen is felkereshetem Szegeden, de erről most jóidőre
le kell mondanom. A szerkesztőségnek, a tollamnak, a színháznak,
a hivatásomnak s a hivatalomnak rabja vagyok.

Itt küldöm tehát a sokat kért elrongyolt – bocsásson meg érte –
Petroniust s a műfordításait. Többször megírtam s megmondtam
önnek, hogy a fordításai, amennyire lelkemhez szólnak, elragadnak
eredeti versei – egyáltalában nem tetszenek. Fáradtságot vettem ma-
gamnak, összehasonlítottam az eredetivel s a margóra szíves enge-
delmével rövid megjegyzéseimet felírtam. Nem akartam bírálni,
tisztán csak legszerényebb, de durva és leplezetlenül gúnyos véle-
ményemet tudattam. Ön, aki tudja mennyire szeretem a poézisét és
annak hús-szekrényét, magát, nem veszi tőlem rossz néven ezt sem.

Mindezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy mű-
fordításai a szememben teljesen értéktelenek, csak annyit, hogy ön-
höz nem méltók. Olvasásukból azonban magam is sokat tanultam
és nem titkolom el – élveztem is. <Az> |:De az:| igazi {Babits Mihály
csak az eredeti versekből pattan ki.

Most pedig rajtam a sor. Kérek. Kérem az új verseit, prózáit s a
drámát és az értekezést. Éhes vagyok az ön írásaira. Tudja, én va-
gyok legkiváncsibb és legkövetelőbb olvasója.

A kéziratokat, ha kívánja, nagyon rövid időn belül visszaküldöm.
Szíveleg meg kéresem. Küldje rögtön.

Rögtön levele vétele után egy hosszú recenziószerű írásban szá-
molok be az első benyomásról.

Hallottam, hogy már kap könyveket a modern könyvtártól. Mit
olvas? Mit ír? Hogy él? Irjon hamar nagy, szent, feledhetetlen ba-
rátom.

Öleli
Kosztolányi}

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, töredék, 16,7×20,3 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió,
1 beírt oldal. Jobb felső sarkában számozás: 1.

Másolat 1: Kosztolányiné gépirata a fennmaradt kéziratról, 1 gépelt oldal, a verzón
a feladó s a címzett nevének feltüntetésével, valamint datálással: 1904–1905 kö-
rül és egy szám bekarikázva: 135.

Másolat 2: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 be-
írt oldal.

Másolat 3: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya,
ceruzairású jelöléssel.

Másolat 4: TS 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, kék tintaírású,
autográf megjegyzéssel, 2 fólió, 2 beírt oldal.

Másolat 5: TS 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya,
kék tintaírású, autográf megjegyzéssel.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/35. (autográf, hiányos); MTAK Ms 4621/36. (másolat 1.,
hiányos); OSZK Fond III/2284/71. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/35. (másolat 3);
OSZK Fond III. 2284/217–218. (másolat 4); OSZK Fond III/2284/167–168.
(másolat 5).

Közölve: BJKL, 147–148. p.; KDLN, 120. p.; BML1, 304–305. p.

A szövegekölzés alapja

1–18 [K]

19–32 [Másolat 2.] Babits → Kosztolányi [A kéziratnak e része elveszett vagy
lappang.]

Megjegyzések

Az autográf és Kosztolányiné másolata egyaránt az „Olvasásukból azonban ma-
gam is sokat tanultam és nem titkolom el – élveztem is. <Az> |:De az:| igazi” szö-
vegrésszel fejeződik be, ezt a hiányos kéziratot regisztrálja a BMKL 8090. számú
tétele. A hiányzó rész szövege azonban TS másolatából ismert, ez olvasható a fen-
ti levél befejezésében. Datálás a tartalom alapján, ld. a következő, 148. sz. levelet.
A Másolat 3 és a Másolat 5 szövege némi különbséget mutat: az utóbbi másolója a

második mondatban szót téveszt („remélkedtem” helyett „remélhettem”-et olvas). A kéziratból hiányzó részt azonban a két gépiró betűre azonosan olvassa. A levél szövege megtalálható a Fond III/1674/44 jelzeten is – részletesebben erről a kísérő tanulmányban –, de a következő lap a kötegből hiányzik, így az utolsó bekezdés (28–30. sor) és az aláírás nincs itt meg. A levél eredetijéből származó részeket az itt közölttel azonosan adja. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

személyesen is felkereshetem: ld. a 146. sz. levelet.

Petroniust: a Babitstól kölcsönkapott *Satyricon* visszaküldését először május elején kérte meg, ld. a 131. sz. levelet. Ld. még BML2, 276–277. p.

a fordításai: KD BM műfordításait már a Négyesy-szeminárium egyik összejövételén bírálta, ld. a 29. sz. levelet.

az új verseit: KD kérése részben általános, részben konkrét, hiszen evvel a levéllel egyszerre küldte vissza a Szegedről elhozott kéziratokat, nem tudhatott hát a látogatása óta írt versekről (ha egyáltalán voltak), a prózát, drámát és értekezést BM említhette neki, de a címek ismeretlenek, a korábbi kiadások *A Simóné házát* és a *Szagokról, illatokról* című esszét valószínűsítik.

már kap könyveket: ld. a 146. sz. levelet.

148.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
Budapest, 1906. november [12.]

Budapest 906 nov.

Kedves jó Babits,

itt küldöm a megsüregtetett Petroniust s kért utóbbi verseimet. Megjegyzem, hogy ezen a héten A Hét-ben is megjelenik egy versem, melyre ezennel felhivom becses figyelmét. Nagyon lekötelné, ha ezekre, valamint multkori levelemre, hosszú levelemre, végrevalahára ön is válaszolna.

Ezzel azt hiszem rászolgáltam már arra, hogy megküldje várva várt kéziratait. Emlékezzék mit ígért. Én most megtartottam a szavam. Tartsa be Ön is.

Kéziratait póstafordultával küldje.

Ölelem
Kosztolányi Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 15,6×20,3 cm nagyságú írólapon, 1 fólió, 1 beírt oldal.
Másolat 1: Kosztolányiné 21,3×30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Együtt a 144., 145., 146. és 150. sz. üzenetek másolataival.

Másolat 3: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya. Együtt a 144., 145., 146. és 150. sz. üzenetek másolataival.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/73. (levél, autográf); MTAK Ms 4621/74. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/70. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/34. (másolat 3).

Közlve: BJKL, 141. p.; KDLN, 119–120. p.; BML1, 308–309. p.

Szövegkritika

1 [BJKL] Budapest, 1906. szept. [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a 149. sz. levél feladási postabélyegzője alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

itt küldöm: de nem a teljeset, ld. a csomagfeladóra írt üzenetet.

utóbbi verseimet: Zsoldos Sándor az egyik hiányzó levélben megírtak valószínűsítette a kérést, ld. BML1, 566. p.

A Hét-ben: *A megállt óra*, később: *Megállt az óra* című vers megjelent *A Hét* december 9-i számában a 806. oldalon.

multkori levelemre: legutolsó levelei közül a 147. sz. volt a leghosszabb.

kéziratait: az ígéret nyilván Szegeden hangzott el, BM ebben az évben már nem írt Kosztolányinak, vagy ha írt, sorai elkallódtak.

149.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

[Budapest, 1906. november 12.]

A csomag lezárása után vettem észre hogy a 145–204ig levő lapok nálam maradtak. Levélben küldöm.

Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai csomag feladószelvénye.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Feladó: Kosztolányi Dezső, Budapest, Desewffy utca 44. II. 6. Fpb.: Budapest, 1906. november 12.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/75. (autográf); MTAK Ms 4621/76. (másolat).

Közölve: BJKL, 148. p.; KDLN, 121. p.; BML1, 305. p.

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

A csomag: BM Szegedről elhozott kéziratai és a *Satyricon* első része, ld. a 147. sz. levelet.

a 145–204ig levő lapok: a *Satyricon* maradék része.

Levélben: nem azonnal küldte, ld. még a 147., 148. és 150. sz. leveleket.

150.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
[Budapest, 1906. november 26.]

Budapest. Desewffy utca <44. II. 9.>_c |;22. II 9:|_c

Kedves Babits,

kivánsága szerint még abban percben [!] feladtam a könyv nálam
levő részét s utolsó verseimet. Miért nem küldi a verseit, a drámáját
5 s az értekezését? Azt kell hinnem, hogy haragszik s ez nagyon bánt,
nyugtalanít, izgat. Rögtön válaszoljon.

Igaz barátsággal
Kosztolányi.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Együtt a 144., 145., 146. és 148. sz. üzenetek másolataival.

Másolat 3: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya. Együtt a 144., 145., 146. és 148. sz. üzenetek másolataival.

Címzés: Nagyságos Babits Mihály főreáliskolai tanár úrnak, Szentgyörgy utca 11., Szeged. Fpb.: Budapest, 1906. november 26.; épb.: Szeged, 1906. november 27.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/77. (autográf); MTAK Ms 4621/78. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/70. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/34. (másolat 3).

Közölve: BJKL, 148–149. p.; KDLN, 121. p.; BML1, 310–311. p.

Szövegkritika

5–6 [BJKL] nagyon bénít, nyugtalanít, [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

feladtam: Petronius *Satyricon*jának maradék részét, ld. a 148. és 149. sz. leveleket.

utolsó verseimet: nem lehet tudni sem azt, hogy a Petroniushoz hasonlóan az előző levélben megígért, de abból kimaradt versek elküldéséről volt-e szó, vagy evvel a levéllel új versek mentek Szegedre, de azt sem, hogy akár így, akár úgy történt, mi volt a címük.

Miért nem küldi: ld. a 148. sz. levelet.

1907

151.

Kosztolányi Dezső – Milkó Izidornak
Budapest, 1907. február 5.

Budapest, 1907. febr. 5.

Mélyen tisztelt uram,

február ötödikéről keltezem a levelet s most pirulva és igazán mélyen szégyenkezve látom, mennyi idő mult el azóta, hogy megtisztelő sorait vettem. Hiába is mentegetőznék, be kell vallanom, hogy feledékeny és lusta voltam s az új újságírónemzedéknek ebből a csúf, krónikus betegségéből még akkor sem tudtam kigabalyodni, mikor hozzám, az igénytelen kezdőhöz egy oly nagynevű és szeretett íróm ereszkedett le, mint akit doktor úrban mindig tiszteltem és tisztel-

lek. Egészen mellesleg megemlítem, hogy tényleg beteg voltam s Szabadkán egy hétig feküdtem.

A dologra térve kijelentem, hogy a Szabad Lyceum egyesületben készséggel felolvasok, de egyelőre még nem mondhatom meg mikor s nagymérvű elfoglaltságom miatt nem is remélhetem, hogy egyhamar elkészülhetek a francia dekadensekről szóló értekezésemmel, amivel a Lyceum Egyesület programjában szerepelni szándékozom. Mindenesetre sietni fogok vele s a husvétai szünetben valószínűleg már sorra is kerülhet. Addig szíves türelmükért esedezem.

Ennyit rólam és az írásomról.

Illetlen késedelmemért azonban még egyszer bocsánatot kérek. Értem, hogy azokra a kedves és meg nem érdemelt sorokra egészen másképpen kellett volna válaszolnom: talán majd munkámmal tesszem jóvá nagy mulasztásomat, ha képes leszek rá. Becses sorait eltettem azon írások közé, amiket holtom napjaig megőrzök.

Mély tisztelettel
Kosztolányi Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, a *Budapesti Napló* 22,5 × 28,5 cm nagyságú levélpapírján. 1 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: magángyűjteményben.

Közölve: SCHEIBER–ZSOLDOS 1959, 104–105. p.; KDLN, 122. p.

A szövegközlés alapja

A kéziratról készült fényképmásolat.

Szövegkritika

1 [K] *Budapest*, [A levélpapírra előre nyomtatva.]

3 [SCHEIBER–ZSOLDOS] [KDLN] kelteztem [Téves olvasat.]

20–21 [SCHEIBER–ZSOLDOS] [KDLN] kérek. Érzem, hogy [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A levél kézírata Milkó Izidor hagyatékában maradt fenn. Összesen tizenkét KD által írt, Milkó Izidornak szóló levél ismert, melyeket Scheiber Sándor és Zsoldos Jenő publikált először 1959-ben ezzel a megjegyzéssel: „Az eredeti levelek az ORI [Országos Rabbiképző Intézet] könyvtárában.” A tizenkét levél egyike (1910 márciusára keltezett levél, ld. SCHEIBER–ZSOLDOS 1959, 105. p.; KDLN, 203. p.) szerepelt a Portobello Aukcióház 2013. november 4-i árverésén (8. aukció), amelyen még további kilenc Milkó Izidornak címzett levél (Rákosi Jenő, Riedl Frigyes és Vadnay Károly két-két, Beöthy Zsolt, Urváry Lajos és Zichy Géza egy-egy levele), valamint egy Milkó Izidor-kézirat is tulajdonost cserélt. A fenti levél fényképmásolatát az e tételeket eladó magángyűjtő az aukcióház közreműködésével bocsátotta rendelkezésünkre, amit ezúton is köszönünk.

Címzett

Milkó Izidor, újságíró, író. 1882-ben a jogtudományok doktorává avatták, de ügyvédi gyakorlatot nem folytatott. Néhány évig árvaszéki ülnök volt, ettől eltekintve egész életét az irodalomnak és a szabadkai irodalmi, kulturális élet szervezésének szentelte. Szinte minden jelentős fővárosi lapban jelentek meg cikkei, novellái. Vajda János, Reviczky Gyula, Tolnai Lajos és Vadnay Károly irodalmi köréhez tartozott. Tagja a Petőfi és a Dugonics Társaságnak. KD visszaemlékezése róla és megismerkedésükről: „Önkéntelenül is kapcsolatba kerültem vele. Nyolcéves koromban elhatároztam, hogy köszönök neki. Ez a köszönés, mely előzőleg nem kis mértékben foglalkoztatott, sikerült. Egy nyári reggelen, amikor szembejött világos nadrágjában, megemeltem előtte eléggé elfogulatlanul matrósapkámat, ő pedig visszaköszönt nyájasan, európai szívéllyességgel, a Fővárosi Lapok bájos modorában. Észrevett és megtisztelt engem, akit [!] nem ismertem személyesen, mintha nem is gyermek, hanem nagy ember lettem volna. Ez hízelgett önérzetemnek. Aztán lassan, szervesen tovább nőtt alakja munkálkodó gyermekképzületemben. Valami finom csalódást sejtettem benne, s ez annál jobban izgatott, mert mosollyal leplez-

te. Elsétáltam háza előtt, belestem ablakain. Ha ritkán és kénytelenségből szerepelt, megjelentem fölolvásásain.” Ld. Kosztolányi 1934, 609–610. p.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

megtisztelő sorait vettem: nem ismerjük a hivatkozott levelet. Az MTAK-ban őrzött Kosztolányi-hagyatékban Milkó Izidornak négy levele található meg, három közülük 1924-es, egy 1926-os datálása.

Szabadkán egy hétig feküdtem: a betegségről nincs adatunk, de BJ egy leveléből tudjuk, hogy KD január végén Szabadkán volt – ld. BJCSLI, 110. p.

a Szabad Lyceum egyesületben készséggel felolvasok: az egyesület 1904 novemberében alakult meg, 1905 elején jegyezték be, elnöke Milkó Izidor lett. Első felolvasóestjüket 1905. február 3-án tartották. „Az első előadás elé egész társadalmunk élénk, feszült várakozással tekint. Hisz ez az első és legifjabb társadalmi egyesületünk mely pótolni akarja a főváros és más városok irodalmi egyleit, s felolvasásaival a közművelődést akarja előmozdítani, közhasznú ismereteket terjesztetni, a felsőbb népnevelés érdekeit szolgálni, a művészetek iránt érdeklődést kelteni.” Ld. NN 1905i, 2. p. Milkó Izidor elnöki megnyitó beszédét a *Bácskai Hírlap* február 5-én – harmadik és negyedik oldalán – teljes egészében közölte. Az egyesület az 1899-ben szerveződött Szabad Lyceum Társaságból alakult át; a Társaság vezetője egy ideig KD apja, idKÁ volt. A lyceum kéthetente tartott előadásokat, azonban KD levele után – a március 15-i emlékűnnepen kívül – egészen novemberig egy előadás sem volt. Az Egyesület 1918-ig működött; KD nem tartott felolvasást egyszer sem. Az egyesület történetéről ld. KÁICH 1979.

a francia dekadensekről szóló értekezéssel: nem ismerjük az értekezést. Baudelaire-ről szóló tanulmánya néhány hónappal korábban jelent meg, ld. Kosztolányi 1906e, 498–500. p.

152.

Kosztolányi Dezső – Elefánt Olgának [?]

Budapest, 1907. február 26.

Kedves Kisasszony,

levelére válaszolok s a következőket adom tudtára. Juhász Gyulával csak kétszer találkoztam, akkor is a Rókus kórházban, mikor feküdt még. Meghívtam hozzám, de ő nem keresett fel, elhagyta a kórházat – egészségesen – és elment innen itt hagyva minden barátját és ismerőseit, anélkül, hogy egy szót is szólt volna nekünk. Mi azt hisszük, hogy egyszerűen visszautazott Mármaroszigetre. [!]

Tegnap irtam neki, én is, több barátom is, tudakozva: mi van vele? Hallgatásának azonban én semmi jelentőséget sem tulajdonítottam, önöket se izgassa. Az én barátom poéta s mint ilyen szeszélyes és szüksége van bizonyos pose-ra, hiszen ebből él. Ne vegyék tőle rossz néven.

Pose, pose, pose: ez az ő viselkedésének magyarázata. Ezt meg kell neki bocsátani, mert csakis így érthetik meg őt és így férkőzhetnek hozzá.

Lehet, hogy tévedek újabb viselkedésének megítélésében, de nem hiszem. Így ismertem őt évekkal ezelőtt, így ismerem őt ma is.

Ma csak ennyit irhatok, de ha levelét veszem, – azt hiszem, pár nap múlva már kezeimnél lesz – rögtön irok önöknek, bár aggódniok, ismétlem, felesleges. Ezzel az ígérettel maradok önöknek

mindenkor szolgálatra kész hívők
Kosztolányi Dezső

Budapest. 907. febr 26.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Lelőhely: Móra Ferenc Múzeum (Szeged) – Irodalomtörténeti Gyűjtemény: L. sz. 55.847.

Közölve: LENGYEL 1999, 175–176. p.

Megjegyzések

A kézirat Vecsernyés Andor tulajdonából került a gyűjteménybe.

A címzettéről: az első közlés JGY hűgát, Margitot valószínűsíti, de nem zár ki más lehetőséget sem. Juhász Margit címzettként való azonosítása ellen szóló érv a levél hangneme: KD teljes névvel hivatkozik Juhász Gyulára, és azt írja, „az én barátom”. Szinte kizárt, hogy egy aggódó testvérnek így írjon, s nem mint „az ön bátyja”, vagy más hasonló formában említse. A „csakis így érthetik meg őt és így férközhetnek hozzá” félmondat szintén elképzelhetetlen egy rokoni viszonylatban, különösen azért, mert a többes szám ebben az esetben az édesanyát és a kisöccsöt jelentené. A tárgyalt levél alapján, ám annak a levélnek a hiányában, melyre KD válaszol, teljes bizonyossággal nem lehetséges azonosítani a címzettet, de JGY és KD életrajza és levelezése tanulmányozása segítségével meg tudjuk határozni a legvalószínűbb személyt. JGY és KD ebben az időben egyetlen hölggyel – Elefánt Olgával – állt olyan viszonyban, ami feltételezi azt, hogy az illető személy Juhászt aggódó levélben éppen Kosztolányihoz forduljon. Az Elefánt Olga és KD közötti levelezéskapcsolatra van bizonyíték, bár konkrét levél nem ismert: „Maga most azt hiszi hogy kap tőlem egy hosszú levelet. Nemoda Buda... Csak annak mesélek az én gondolataimról aki nekem is mesél. Maga meg hallgat. És ez engem bosszant, hát nem lehet velem beszélni? – Különben is dühöngök, én nem akartam, hogy Kosztolányi magát megelőzze.”, Elefánt Olga – Juhász Gyulának [Budapest, 1907. május vége], JGYL1, 145. p. Tehát Elefánt Olga és KD között volt levélkapcsolat. Elefánt Olga 1906 őszétől 1907 teléig állt levelezésben Juhással, hat általa írt levelet ismerünk – JGYL1, 94., 96., 108., 118., 128., 137. sz. levél –, és négy neki írott levelet – ld. LIA 1983, 123–130. p. Az ismert levelek tartalmából kiderül, hogy levelezésük ennél sokkal több volt, ebben az időszakban szinte hetente váltottak levelet, mindenről beszámolva egymásnak. KD levele úgy említi JGY kórházi tartózkodását, mint a címzett által ismert dolgot, tehát vagy innen is írt levelet a címzettnek, vagy közös baráti körükből tudta meg; mint ahogy Elefánt Olga JGY nem sokkal későbbi öngyilkossági kísérletéről is azonnal értesült: Elefánt Olga – Juhász Gyulának [Budapest, 1907. október eleje], ld. JGYL1, 154–156., 404–405. p. Ha a címzetre vonatkozó feltételezésünk helytálló, akkor KD levelének többes számú utalásai a Négyesy-szemináriumbeli társnőkre, Schmid Erzsébetre és Tichy Margitra vonatkoznak. Elefánt Olgáról ld. még az 59. és 72. sz. levelet.

Címzett

Elefánt Olga, KD évfolyamtársa az egyetemen. Toldy Ferenc unokája. A Négyesy-szemináriumra is járt, melynek ő lett a titkára, miután JGY befejezte az egyetemet. A szeminárium férfi tagjainak hölgyideálja volt, közte és JGY között vonzalom fejlődött ki.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

levelére válaszolok: nem ismerjük.

visszautazott Máramarosszigetre [!]: JGY – közvetlenül a budapesti egyetem befejezése után, 1906–1907 között – Máramarosszigeten tanított a piarista algimnáziumban, magyart és latint, heti 17 órában. 1907. február 9-én titokban elutazott a városból, egy cédulát hagyva a szobájában ezzel a szöveggel: „Consummatum est.” – Bevégeztetett. (lat.). Eltűnését csak február 12-én vették észre. Négy nap múlva tért vissza, ekkor a helyi lap arról számolt be, hogy Pesten járt idegbaját gyógyítani, ld. NN 1907a. „Már ekkor súlyos neuraszténiája volt. Erre mutat, hogy elutazása előtt eldicsekedett Halmi Bódogéknak, hogy ő most meghal, minden el van rendezve, mert Kosztolányi írja majd a nekrológot.” Ld. GREZSA 1957, 354. p. Halmi Bódog JGY legjobb barátja a máramarosszigeti években; a budapesti egyetemen végzett jogot; író, kritikus, jogi szakíró volt.

Tegnap irtam neki, én is, több barátom is: nem ismerjük a leveleket, az időben legközelebbi ismert levél Oláh Gábor levele Juhászhoz, mely 1907. április 6-án kelt, ld. JGYL1, 139. p.

Pose, pose, pose: ez az ő viselkedésének magyarázata: a pózra vonatkozó teóriáját KD magának Juhász Gyulának is kifejti később: „Igen is, hirdetem és hirdetem, hogy önnek szüksége volt egy kis lelki kirándulásra a sötét vizek felé és [ezt:] joga van megtennie mindenkor, valahányszor kedve szottyan kacérkodni Halál ő nagyságával. Ez az a szent póz, a szükségszerű, a leigázó, mely több, mint a természetesség.” – ld. a 177. sz. levelet.

rögtön irok önöknek: ezeket a leveleket sem ismerjük.

153.

Kosztolányi Dezső – Kürthy Györgynek
[Budapest, 1907 tavasza, április közepe körül]

Kedves Kürthy,

ezer gond, ezer pech akadályozott meg abban, hogy a szavamat be-
tartsam. Többek közt a verskötet kiadását sem vállalták el. Kell e
ennél nagyobb csapás most <[...]?> |:szegény fejemre?:|

5 Természetesen ennek ellenére is megjelenek pünkösdre. A nyo-
más munkáját azonban nem lehet feltartanunk, mert minden pil-
lanat drága. Így is kétséges <megjelenhetek-e> |:készek leszünk-e:|
az ünnepre.

10 Kérem tehát tekintsen bele e papirosok közé. Egy óra elegendő
lesz arra, hogy fogalmat szerezzen az én poézisemről, – ha szabad
«magam» magamat így kifejezni.

Erre egyébként ön fog felelni – rajzban.

15 Holnap tíz órakor eljövök a kötetért, mert haladéktalanul a
nyomdába kell vinnem. Igen örülnék, ha ekkor találkozhatnék ön-
nel. Mindenesetre azonban kérem, hagyja künn a papirosokat, le-
velével egyetemben, melyben tudatja velem az impresszióit, vagy a
helyet és időt, ahol leghamarabb beszélhetünk egymással.

Én egy címképeket, [!] pár fejléct szeretnék: tusrajzokat.

Most sietek. Ég önnel. Ezer dolgom van...

20

Üdvözli
Tisztelő hive
Kosztolányi Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás 15,8 × 23,7 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 2 beírt ol-
dal. A verzón Kosztolányiné piros ceruzairása: „A Négy fal között illusztrációról
volt szó. A kötet meg jelent. Kné”

Lelőhely: OSZK Levelestár, KD levele Kürthy Györgynek.

Közzölve: KDLN, 123. p.

Szövegkritika

7 [KDLN] készen [Téves olvasat.]

11 [KDLN] magam [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás alapja KD első kötete, a *Négy fal között*, amely május 19-én jelent meg.
A Pallas-nyomda, ahol a kötet készült, az ország egyik legmodernebb és legnagyobb
nyomdája volt. Harminc nyomdagéppel dolgoztak (gyorssajtók és rotációs gépek),
a szedést pedig a Typograph elnevezésű szedésgyorsító készülék segítségével na-
gyon gyorsan el tudták végezni. A nyomdaüzemnek könyvkötészete is volt; ara-
nyozó-, papírvágó-, fűző- és egyéb segédgépekkel, valamint hajtogató-, olvasó- és
csomagolóteremmel. Arról, hogy pontosan mennyi volt a nyomdai átfutási ideje a
kötetnek, nincs adat, de a levél szövege alapján az illusztrátornak kevés ideje ma-
radt a munkára.

Címzett

Kürthy György, grafikus, újságíró, színész, költő, író. A budapesti piarista gimná-
ziumban érettségizett, 1899-ben. 1903-tól a müncheni Műszaki Főiskolán folytatott
grafikai tervezési és építészeti tanulmányokat. Első verseskötete 1902-ben jelent
meg. 1905-től az *Alkotmány* című lap művészeti kritikusa, majd számos budapesti és
vidéki lapnak dolgozott mint újságíró. 1905-ben belépett a Thália Társaságba, ahol
KD is rendszeresen megfordult, ld. az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét is.
Máshonnan is ismerhették egymást, mert Kürthy tagja volt a *Virágfakadás* című
folyóirat szerkesztőségének – ld. még a 72. sz. levelet –, melyben KD is publikált.
1906–1925 között a Nemzeti Színház tagja; az 1923–1924-es évadban a pécsi, az
1930–1931-es évadban a szegedi színház igazgatója. 1935-ben visszavonult a színé-
szettől, de az ötvenes években két évadot még játszott Győrött és a budapesti József
Attila Színházban. 1915–1923 között tanított a Színművészeti Akadémián, majd az
Iparművészeti Főiskolán is. Plakátokat, ex libriseket is tervezett. A *Négy fal között*
megjelenésekor már elismert és megbecsült könyvillusztrátor volt.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Többek közt a verskötet kiadását sem vállalták el: nincs adat arról, hogy koráb-
ban melyik kiadóval tárgyalt KD. A kötet a tervezett időben jelent meg, pünkösd
napján, 1907. május 19-én – A *Magyar Nemzet* ezzel a megjegyzéssel közölte KD
egy versét: „A jeles fiatal poéta ma megjelent »Négy fal között« című kötetéből.”

Ld. KOSZTOLÁNYI 1907a, 2. p. –, és a *Polgár* című napilap ismertetése is aznapi megjelenésről számolt be, ld. NN 1907b, 8. p. A nyomdai költségek finanszírozása érdekében KD előfizetési felhívásokat tett közzé és köröztetett barátaival, ld. a 154., 155., 158. és 161. sz. leveleket, valamint az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét.

pár fejléct szeretnék: tusrajzokat: hat tusrajz illusztrálja a kötet hat ciklusát, és a levendulaszínű borítót is Kürthy György tervezte.

154.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának
Budapest, 1907. április [24.]

Kedves Juhász Gyula,

ifjúkori barátságunkra, (nem a mostanira) összhangzó kedvtelésünkre, mint Hamlet mondaná, ha verskötetet adna ki és egyéb zöldségekre: gyűjtsön nekem előfizetőket. Pünkösdre verskötetet
5 adok ki, amint a lapokban |is:| olvashatta. A könyvhöz pedig előfizetőkre van szükségem. Azt hiszem önnek több tisztelője akad Máramarosszigeten, mint nekem, «igy» kérem tehát ne feledkezzék meg a budapesti hónapos szobák penészvirágszerű barátságáról és szeressen ismét öt-hat előfizető erejéig, úgy, a hogy vagyok, szőrös-
10 től-bőrtől, összes <erényeimmel,> |:erényeimmel és:| bűneimmel együtt. Számíthatok önre?

Kosztolányi Dezső

Budapest 1907 ápr. hó.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: EJ kék tintaírása.

Címzés: Ngs. Juhász Gyula tanár úrnak, piarista főgimnázium, Máramarossziget.

Fpb.: Budapest, 1907. április 24.; épb.: Máramarossziget, 1907. április 25.

Lelőhely: OSZK Fond III/783/14. (autográf); PIM V 993/18/17. (másolat).

Közölve: MAGYAR 1937, 13. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 165. p.; BJKL, 151. p.; JGYL1, 143. p.; KDLN, 123. p.

Szövegkritika

2 [BJKL] [JGYL1] [KDLN] összhangzó [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a feladási postabélyegző alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

nem a mostanira: a levél megírása idején KD és JGY, KD korábbi számonkérése miatt, irodalmi haragban álltak, ld. a 112. sz. levelet.

összhangzó kedvtelésünkre: idézet a *Hamlet* II. felvonásának 2. színéből, pontosan: „Azért kényszerítlek pajtáságunk jogaira, ifjúkorunk összhangzó kedvtelésire”. (Arany János ford.).

gyűjtsön nekem előfizetőket: KD első kötetének előfizetési díja három korona volt, ld. a *Budapesti Napló* április 23-i számában megjelent közleményt.

Pünkösdre: ld. az előző levelet.

olvashatta: a *Budapesti Napló* április 23-i számának 11. oldalán a már említett kishírben tudatta, hogy KD összes költeménye Kürthy György művészi illusztrációival pünkösdkor fog megjelenni a Pallas nyomdájának kiadásában, ld. még az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét is. A *Szeged és Vidéke* április 25-én ugyancsak kishírben jelezte a *Négy fal között* pünkösdi megjelenését.

155.

Kosztolányi Dezső – Kárpáti Aurélnak
[1907 tavasza, május 19. körül]

Kedves Aurél,

felemelem a teáscsészémet és feléd nyújtom. Irodalmi barátságunkra üritem ki. Örülök, hogy egy igaz és nemes embert nyertem meg magamnak. Sokszor társalgok még majd veled írásban és szóban.

5 A szerkesztőségben 9től 3ig – nappal – bármikor felkereshetsz s akkor át adhatod az ivet.

Igaz híved
Kosztolányi Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Névjegy.

Saját kezű: fekete tintairás. A 10,4×6,3 cm nagyságú névjegy rektójára nyomtatva: Kosztolányi Dezső. A levél szövege a kártya verzőján. A rektón idegen kéz – talán maga KD – fekete ceruzaírása: „1907. tavaszán”

Lelőhely: OSZK Levelestár, KD levele Kárpáti Aurélnak.

Közölve: KDLN, 124. p.

Szövegkritika

8 [K] [Aláírásul a névjegy rektójára nyomtatott név szolgál.]

Megjegyzések

Datálás a tartalom, azaz a *Négy fal között* című kötet megjelenési ideje (1907. május 19.), az előfizetési ív átadásának alapján.

Címzett

Kárpáti Aurél, író, újságíró, kritikus. Cegléden született. Az esztergomi tanítóképzőt végezte el. 1905-től közli munkáit a *Magyar Szemle*, a *Hét*, az *Új Idők*, a *Vasárnapi Újság*. Később az *Életnek*, a *Nyugatnak* és a *Pesti Naplónak* is szerzője volt. Különösen színházi kritikusként volt elismert, maga is írt színdarabot. Regényei,

verses- és elbeszéléskötetei is megjelentek. 1910-ben *Kritika* címmel lapot alapított. 1945 után hat évig az Írószövetség elnöke volt, majd haláláig a PEN Klub alelnöke. Tanított a Színművészeti Főiskolán is. Kárpáti Aurél 1936-os Kosztolányi-nekrológiájában azt írja, hogy Hevesi Sándor társaságában, 1906 tavaszán ismerkedtek meg „a Magyar Szemle Esterházy-utcai, kis egyszobás szerkesztőségében”, majd együtt sétáltak beszélgetve „Budára, a Ferenc József-hídon át”, ld. KÁRPÁTI 1947, 102. p.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

A szerkesztőségben: a *Budapesti Napló* szerkesztőségében.

át adhatod az ívet: a *Négy fal között* előfizetéseit gyűjtő ívet. Ld. a 153. és 154. sz. leveleket, illetve az *Adattár Életrajzi kronológia* című fejezetét.

156.

Gárdonyi Géza – Kosztolányi Dezsőnek

Eger, 1907. május 19.

Kedves Irótársam!

Köszönöm a szives figyelmét. Érdeklődéssel olvastam el mindvégig. Sok eredetiség van benne, és sok szín. Jól indul. De a következő kötet aztán ki is haladjon ám <[...]> a *Négy fal közül* az életbe!

5 A költészet való szépségeit ott találja meg, – mint ahogy én immár későcskén ott találtam. Az élet az érték. Az álom másodrendű. Erőt és lelkesedést kívánok Önnek a folytatásra!

Hive
Gárdonyi Géza

10 Eger 07. V. 19.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, borítékkal.

Saját kezű: fekete tintaírás. 13,5 × 8,3 cm nagyságú kartonlap, 1 fólió, 1 beírt oldal.

A boríték 14,8 × 9,6 cm nagyságú, kék színű.

Címzés: Kosztolányi Dezső költő úrnak, Budapest, Baross-útca 4. II. 12. Fpb.: Eger, 1907. május 19.; épb.: Budapest, 1907. május 20.

Lelőhely: MTAK Ms 4622/276.

Közölve: BJKL, 290. p.; DÉR 1985b, 15. p.

Levélíró

Gárdonyi Géza, író, ld. a 73. sz. levél jegyzetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Érdeklődéssel olvastam el mindvégig: nem maradt fenn más levél arról, hogy KD a barátain, pályatársain, ismerősein kívül még kinek küldött tiszteletpéldányt a kötetből – ld. még a 157. sz. levelet –, és azt sem tudjuk, hogy Gárdonyival milyen kapcsolatban állt, illetve miért tartotta fontosnak a véleményét. Két sokkal később-

bi levelet azonban ismerünk, melyekben elismeréssel ír Gárdonyiról, ld. KDLN, 441., 560. p. A *Lenni vagy nem lenni* című esszé egyik pozitív példája éppen ő.

Eger 07. V. 19.: a *Négy fal között* kötet május 19-én, pünkösdszombat vasárnap jelent meg hivatalosan, mint arról a lapok beszámoltak, ld. a 158. sz. levél függelékét és annak Megjegyzéseit. Annak, hogy Gárdonyi aznapra keltezett levélben köszönte meg a neki küldött példányt, az lehet a magyarázata, hogy KD a tiszteletpéldányokat már a kereskedelmi árusítás előtt néhány nappal megkapta.

157.

Lengyel Menyhért – Kosztolányi Dezsőnek

Firenze, [1907. május 20.–június 10. között]

Kedves Kosztolányi ur,

másfél hónapja csavarogom Német s Olaszországba, csak hébe-korba jutok magyar ujsághoz, s így nem tudom, hogy az Ön kötete, melynek megjelenése, – ha jól emlékszem – pünkösdre volt jelezve
 5 – megjelent e? Ha megjelent volna, igen nagyon lekötelezne, ha kegyes volna intézkedni, hogy az címemre, melyet alább közlök elküldetnék. Rendkívüli módon várom azt a könyvet s roppant érdekel, hogy a sok vers, melyek egyikét másikat egyenként oly élvezettel olvastam, – így összegyűjtve hogy hat s általában az egész kötetnek
 10 milyen a karaktere. Most különben is [itt olasz földön:] benne vagyok a *Lirai költészet*be, nemcsak pénzre, hanem versekre is vonatkoztatva a dolgot. Itt Firenzébe ugyanis összetalálkoztam Erdős Renével, [!] aki már vagy 1 esztendő óta itt él az ő furcsa patronusnőjével. A 100 kilós jeles költőnő most Carducci mestert fordítja s
 15 néhány verset, különösen a hajnalhoz címzett remek ódát – Ön ezt bizonyosan «fo» ismeri – igazán kitűnően fordította le magyarra. Ezenkívül D’Annunzio mesterrel is barátkozik a nagy nő – ezek mint elég érdekes dolgok, melyekről hazaérkezésem után fogok tudni Önnek egyet mást elmondani.
 20 Én készen vagyok egy új drámával; – nem tudom, hol lehet lesz majd elhelyezni s nem e újból a Thália erkölcsi sikereire kell e pályáznom. Ezenkívül roppant erővel rohantak meg a témák s egy halom tervezet s vázlat – néhány esztendőre való munkaanyag – vár feldolgozásra. Sok szépet és érdekeset láttam, különösen itt Olaszországban – de ezek talán nem is érdeklik Önt.
 25 Várom szíves értesítését, a könyvre vonatkozólag? Ki ír róla a B. N.-ban [!] Én nagyon ambicionálnám, – de nem tudom, lehetne e, – illetve nem foglalta «el» e le a helyet valaki más?

30 Ha lesz kegyes válaszolni, igen lekötelezne, ha tudatná, hogy B. N-ban megjelent e már a „zöldszemű madár” c. tárcám, melyet csekély másfél hónappal ezelőtt küldtem be. És nem volna tulzott kívánság, ha a kiadóhivatal azt a példányt nekem beküldene? [!]

Most Firenzébe vagyok, de már holnap visszavonulok Riminibe ahol 1 hónapig maradok.

35 Baráti kézszorítással s meleg üdvözléssel
hive
Lengyel Menyhért

Czimem:

Rimini, Italia

40 Grand Hotel Hungaria

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 27,0×21,0 cm nagyságú, fejléces levélpapír; 1 fólió, 4 beírt oldal. Fejléc: Lelli's Pension Nouvelle, Florence, 3, Rue Palestro. Tout près de l'Arno.

Másolat: Kosztolányiné 21,3×30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival; 2 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 4624/260. (autográf); MTAK Ms 4621/261. (másolat).

Közölve: DÉR 1985b, 9–10. p.

Szövegkritika

- 2 [DÉR 1985b] csavargok [Téves olvasat.]
- 2–3 [DÉR 1985b] hébe-hóba [Téves olvasat.]
- 6 [DÉR 1985b] azt [Téves olvasat.]
- 6–7 [DÉR 1985b] elküldetné. [Téves olvasat.]
- 15 [DÉR 1985b] versét, [Téves olvasat.]
- 15–16 [DÉR 1985b] ódát. Ön ezt biztosan ismeri [Téves olvasat.]
- 17–18 [DÉR 1985b] ezek mind elég [Téves olvasat.]
- 18–19 [DÉR 1985b] melyekről Önnek hazaérkezésem után fogok egyet [Téves olvasat.]
- 27–28 [DÉR 1985b] lehet-e [Téves olvasat.]
- 28 [DÉR 1985b] foglalta-e el a [Téves olvasat.]
- 29 [DÉR 1985b] tudná [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A fenti levél szövege csak hozzátétőleges keltezését tesz lehetővé. Lengyel Menyhért KD *Négy fal között* című kötetéről érdeklődik, a megjelenés pünkösdi dátumát múlt időben említve. 1907-ben pünkösöd május 19-én volt. A keltezés lehetséges legkorábbi dátuma tehát május 20. A KD által küldött tiszteletpéldányról Lengyel Menyhért Hatvany Lajosnak 1907. június 10-én számolt be: „A kis Kosztolányi elküldte a verses könyvét, s nagy öröömöm telt benne, ez a fiú igazán nagyon talentumos, s kész szerencse, hogy nem ír drámákat.” Ld. GÁBOR 1988, 144. p. A lehetséges legkésőbbi keltezés tehát június 10., még a posta érkezése előtt. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadás-története* című fejezetét.

Levéliró

Lengyel Menyhért, drámaíró. Egy Balmazújváros melletti kis tanyán született, Híresháton. A miskolci felsőkereskedelmi iskola elvégzése után Kassán volt egy biztosítótársaságnál tisztviselő, közben Zsarátnok álnévén a helyi lapokban újságíróskodott, és megírta első drámáját, *A nagy fejedelem* című művet. Szabadidejében Budapestre járt színházba, leggyakrabban a Thália Társaság Fővárosi Orfeum-beli előadásait látogatta, melynek előadásairól színikritikákat is írt. Így figyelt fel rá Hevesi Sándor, és a darabját hamarosan be is mutatta, ld. Tóbiás Áron beszélgetése Lengyel Menyhérttel 1969. október 9-én – hangfelvétel, PIM, Médiatár. KD, aki maga is rendszeres látogatója volt a társulatnak – ld. az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét –, a premierről kritikát írt a *Budapesti Napló*ba: KOSZTOLÁNYI 1907b, 8. p. Lengyel második darabját, Hatvany Lajos ajánlására, a Nemzeti Színház mutatta be. Erről a *Budapesti Napló* 1907. október 6-i számába Ady Endre írt kritikát. Lengyel nagyon gyorsan és sikeresen építette karrierjét, Hatvany mellett Bródy Sándor, Ady Endre és Osvát Ernő pártfogását is elnyerte. Kosztolányinak írt fenti levele is kapcsolatainak kiszélesítését szolgálta.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

másfél hónapja csavarogom Német s Olaszországba: Lengyel Menyhért – későbbi visszaemlékezése szerint – darabja sikerének köszönhetette európai körútját, hathavi fizetett szabadsággal és útiköltséggel együtt. Hatvany Lajossal is összebarátkozott, Berlinben nála lakott, és ő mutatta be Max Reinhardtnak is. Ld. LENGYEL 1987, 53–60. p.

Ön kötete: a *Négy fal között*, ld. a 153. sz. levelet. KD küldött belőle tiszteletpéldányt, ld. a 160. sz. levelet.

összetalálkozom Erdős Renével, [!]: Erdős Renée író, költő; a jelen levél idején még csak költő, később misztikus és erotikus regények szerzője, melyek nagyon népszerűek lettek és igen nagy példányszámban jelentek meg. Színiakadémiát végzett 1897-ben. 18 éves korában jelent meg első verse a *Magyar Genius*ban. 1900-ban már első kötetét is kiadatta Eötvös Károly. Sok patrónusa volt, számos férfi rájongott érte. Bródy Sándorral folytatott viszonya és az író öngyilkossági kísérlete után hosszú időre külföldre utazott. Az író – visszaemlékezéseinek *A nagy összeomlás* című fejezetében – így írta le távozását: „csomagoljak és menjek el

olyan messzire, amilyen messzire csak tudok. [...] Mikor már olyan beteg voltam, hogy nem tudtam a saját akaratomból az asztaltól az ajtóig menni, akkor belépett hozzám egy rajongó olvasóm, egy idegen asszony és elvitt Pestről, hogy gyógyuljak meg.” Ld. ERDŐS 1931, 17. p. A patrónusnő Héczey Erzsébet volt, aki Kaffka Margit és Hatvany Lajos baráti köréhez tartozott. Nagyon keveset tudunk róla, erdélyi dzsentrilány volt, férje neve Bedőházy, akitől elválva visszavette lánynevét, a 20. század elején Olaszországban telepedett le, ahol jó kapcsolatai lettek az előkelő körökkel, sőt a Vatikánnal is. Drámaírással próbálkozott. 1906 nyaratól 1911-ig Olaszországban együtt élt Erdős Renée-vel, ld. HLL, 468–469. p.; FLL1, 85–86., 198–199. p.; EAE3, 326. p. Erdős Renée nem sokkal a fenti levél után – 1907 őszén – Olaszországban ismerkedett meg későbbi férjével, Fülep Lajossal.

most Carducci mestert fordítja: Erdős Renée – korabeli fényképei szerint – nagyon magas volt, „királynői alkat”. Giosuè Carducci olasz költő, klasszika-filológus, 1906-ban irodalmi Nobel-díjat kapott. A *Hét* 1907 februárjában közölte KD Carducci-portróját, benne három versének fordításával – *Hallgatva titkoltam, Ó Éj, Bucsú*, ld. KOSZTOLÁNYI 1907c, 125–127. p. Erdős Renée 1908 júliusára készült el Carducci-fordításaival, melyeket elküldött Hatvany Lajosnak, ld. HLL, 268–271. p. Hatvany az 1950-es években azt nyilatkozta Belia Györgynek és Sándor Annának, hogy „közte és Osvát közt az adott közvetlen okot a szakításra, hogy Osvát nem akarta közölni Hajó Sándor *Fiúk és lányok* című színdarabjának egyik jól-sikerült részletét és Erdős Renée Carducci-fordításait.” Ld. BELIA-SÁNDOR 1953, 329. p. Gellért Oszkár a tanulmányra beküldött hozzászólásában felkiáltójeleket fűzött a közléshez, illetve kiegészítette azt: „Hatvany, akit az is bántott, hogy az ő számos cikkét sem akarta közölni Osvát, mint kiadó ragaszkodott Hajó és Erdős írásainak közzétételéhez”, ld. GELLÉRT 1954a, 309. p.

Ezenkívül D’Annunzio mesterrel is barátkozik: Gabriele D’Annunzio olasz költő. D’Annunzio ebben az időben Firenze Settignano negyedében álló villájában, a Capponcinában élt, és gyakori vendége volt a helyi előkelőségek estélyeinek. Erdős Renée Héczey Erzsébet révén bejáratos lett a firenzei előkelő szalonokba, ismeretsége a költővel is innen eredt.

Én készen vagyok egy új drámával: a darab címe: *Hálás utókor*. Ld. még a Megjegyzéseket is.

Ki ír róla a B. N.-ban: a *Budapesti Napló*ba Ady Endre írt róla kritikát, ld. a 159. sz. levelet.

megjelent e már a „zöldszemű madár” c. tárcám: Lengyel Menyhért A *zöldszemű madár* című tárcanovellája a *Budapesti Napló* 1907. július 19-i számában jelent meg, 145. sz., 2–3. p.

158.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának
[Budapest, 1907. május 23.]

Kedves Juhász Gyula,

szeretett barátom, kezeit csókolom a gyönyörű és igaz kritikáért. Ön lát engem, ön szeret engem. Önnek van szeme és igazi baráti szíve. Ön kritikus, ön poéta. Amit ön irt a legszebb mindazok között, amiket eddig össze-vissza firkáltak rólam.

Ma egy igen lelkes levelet kaptam Gárdonyi Gézától, akinek szintén elküldtem a kötetemet.

A bírálatot a B. N. nem adhatta le, bár mindenkinek igen igen tetszett, mert Ady már elküldte a cikkét. Valamelyik nap jön. Én, utólagos engedelmével, elküldtem |az:| ön gyönyörű kis remekét a Szeged és Vidékének.

Csókolja
Kosztolányi Dezső.

Hogy áll a gyűjtés? Válaszoljon, írjon.

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: EJ kék tintaírása.

Címzés: Ngs. Juhász Gyula tanár úrnak, Gimnasium, Máramarossziget. Fpb.: Budapest, 1907. május 23.; épb.: Máramarossziget, 1907. május 24.

Lelőhely: OSZK Fond III/783/15. (autográf); PIM V. 3993/18/18. (másolat).

Közzölve: MAGYAR 1937, 13. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 165–166. p.; BJKL, 151–152. p.; JGYLI, 144. p.; KDLN, 124. p.

Szövegkritika

- 2 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] kezét [Téves olvasat.]
 5 [BJKL] [JGYL] [KDLN] írkáltak [Téves olvasat.]
 8–9 [MAGYAR 1937] mindenkinek igen tetszett, [Téves olvasat.]
 11 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] Vidéké-ben. [Téves olvasat.]
 14 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] [Nem szerepel a közlésben.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

a gyönyörű és igaz kritikáért: KD kötetéről a *Szeged és Vidéke* 1907. május 26-i számának 11. oldalán.

amiket eddig: a levél írásának pillanatában KD az érdemi ismertetések közül nagy valószínűséggel JGY recenziója mellett csak Adyét ismerhette, ld. a teljes recepcióról BOTKA–VARGHA 1982, 834–835. p., és Bádonfai Gábor kéziratoss bibliográfiáját. A *Négy fal között* 1907 végéig megjelent ismertetéseinek felsorolása a függelékében található.

levelet kaptam Gárdonyi Gézától: ld. a május 19-én írt, 156. sz. levelet, lehet, hogy KD ezt is beleértette a kötetéről „össze-vissza írkáltak”-ba. A korabeli postajárás gyorsaságát ismerve azonban az időpont-megjelölés – „ma” – inkább stilisztikai jelenség, Gárdonyi levele az érkezési postabélyegző szerint is május 20-án megérkezett Budapestre. Vagy küldött még egy, azóta elkallódott levelet.

Ady már elküldte: JGY eredetileg a *Budapesti Napló*ba szánta írását, Ady kritikája a június 1-jei számban jelent meg.

Hogy áll a gyűjtés?: az előfizetőké, ld. a 154. sz. levelet.

Függelék

- (1) *Kosztolányi Dezső költeményei, Budapesti Napló*, 1907. 97. sz. (április 23.), 11. p.
- (2) *Kosztolányi Dezső versei, Magyar Nemzet*, 1907. 97. sz. (április 24.), 6. p.
- (3) *Négy fal között: Kosztolányi Dezső versei, Bácskai Hírlap*, 1907. 97. sz. (április 27.), 3. p.
- (4) *Négy fal között, Polgár*, 1907. 119. sz. (május 19.), 8. p.
- (5) *KOSZTOLÁNYI Dezső, Megállt az óra, Magyar Nemzet*, 1907. 118. sz. (május 19.), 2. p.
- (6) -s.-, *Négy fal között, Alkotmány*, 1907. 121. sz. (május 22.), 7–8. p.
- (7) JUHÁSZ Gyula, *Négy fal között: Kosztolányi Dezső verseskötete Kürthy György rajzaival. Kiadta a Pallas, Szeged és Vidéke*, 1907. 119. sz. (május 26.), 11. p.

- (8) (Bé.), *Négy fal között, Magyar Nemzet*, 1907. 126. sz. (május 30.), 7. p.
- (9) ADY Endre, *Négy fal között: Kosztolányi Dezső verses könyve, Budapesti Napló*, 1907. 130. sz. (június 1.), 2–3. p.
- (10) [DÖMÖTÖR István] (d. –), *Négy fal között, Új Idők*, 1907. 23. sz. (június 2.), 556. p.
- (11) [MOHÁCSI Jenő] M. J., *Négy fal között: Kosztolányi Dezső versei, Polgár*, 1907. 133. sz. (június 5.), 8. p.
- (12) SZILÁGYI Géza, *Négy fal között: Kosztolányi Dezső versei, Az Ujság*, 1907. 142. sz. (június 15.), 13. p.
- (13) *Négy fal között, Pesti Hírlap*, 1907. 143. sz. (június 16.), 35–36. p.
- (14) KANIZSAI Ferenc, *Kosztolányi Dezső, Bácskai Hírlap*, 1907. 139. sz. (június 20.), 1–2. p.
- (15) b. m., *Négy fal között, Egyházi Közlöny*, 1907. 25. sz. (június 21), 393–394. p.
- (16) [SCHÖPFLIN Aladár] *Négy fal között, Vasárnapi Újság*, 1907. 25. sz. (június 23.), 508. p.
- (17) *Négy fal között, A Hét*, 1907. 26. sz. (június 30.), 448. p.
- (18) PAP Mariska, *Négy fal között: Kosztolányi Dezső verseskönyve, Pesti Napló*, 1907. 162. sz. (július 9.), 14–15. p.
- (19) *Pap Mariska Kosztolányiról, Bácskai Hírlap*, 1907. 156. sz. (július 11.), 4. p.
- (20) *Négy fal között, Budapesti Hírlap*, 1907. 188. sz. (augusztus 8.), 11. p.
- (21) [BRESZTOVSKY Ernő] (b. e.), *Kosztolányi Dezső: Négy fal között, Népszava*, 1907. 220. sz. (szeptember 15.), 7. p.
- (22) [GEDŐ Simon?] n., *Négy fal között: Költemények, írta Kosztolányi Dezső. Budapest, 1907. Pallas nyomda, Budapesti Szemle*, 1907. 132. k. 370. sz. (október), 155–157. p.
- (23) [LUKÁCS György] L., *Négy fal között: (Kosztolányi Dezső versei. Pallas. 1907), Huszadik Század*, 1907. 12. sz. (december), 1092–1094. p.
- (24) FRÖHLICHNÉ KAFFKA Margit, *Kosztolányi Dezső: Négy fal között, Nyugat*, 1908. 1. sz. (január 1.), 45–46. p.

A fenti bibliográfia 1–3. tételei megjelenés előtti ismertetők, előfizetési felhívással. A 4. tétel arról ad hírt, hogy a kötet aznap jelent meg: „Négy fal között. Kosztolányi Dezső, a kiválóan talentumos fiatal poéta versei ezen a címen ma megjelentek.” Az 5. tétel vers alatti lábjegyzetében a következő mondat olvasható: „A jeles fiatal poéta ma megjelent »Négy fal között« című kötetéből.”

159.

Kosztolányi Dezső – Ady Endrének
Budapest, 1907. május 31.

Budapest, 1907. május 31.

Kedves Ady Endre,

én önt a leveleiért szerettem meg. Az egyik volt az a kegyetlen, em-
bertipró írás, melylyel szegény Tóth Bélára sújtott le; a másik az,
5 amelylyel engem s «a» poézisomat juttatta Tóth Béla sorsára. Eddig
csak irigykedtem a verseire s bámultam önt. Ma szeretem.

Ez a két levél egy egész, nemes embert fedezett fel számomra,
olyant, akit, azok kik csak nyomtatott írásait olvassák, nem ismer-
nek. Az ön nevének hangzása – bocsássa meg ezt a gyerekes naivsá-
got – mindig úgy hatott rám, mint valami fehérség, valami kékesen
10 csillogó tisztaság. A levele és nyílt homlokú kritikája igazat adott
nekem: egy fehér, nemes embert ismertem meg belőlük.

Ne értsen félre. Nem a szeretetreméltó és kedves pofonokat aka-
rom megköszönni egy megvert gimnazista romantikus és komikus
pose-ával. Megköszönöm önnek azt a nemes egyszerűséget, amely-
15 lyel be mutatott a magyar fórumon. Igaza volt.

Amit ön megírt a levelében, nem volt új előttem s épen ezért le-
pett meg emberlátása. Nem képzelem, mennyire érzem magam is az
életből való teljes kiszakítottaságomat, az útszélén vergődőnek foly-
20 tonos ambíciórohamát, a perzsának beteges gyönyörét a szépben, az
újban, a nagyszerűben. Testtelen és vértelen az én poézisom, levegő-
csillogás a gondolatvilágom, ködvár a házam (!) A szívek és érzések
világában az a végzetem, ami Berkeley püspöknek a filozófiában,
hirdetem, ami nincs s bámulom a semmit, az ürességet, ami ne-
25 kem mégis több, mint az egész buta világmindenség. Én a négy fal
között látok délibábokat, a levegőbe rajzolok perzsa arabeszkeket.

Ennyit írok magamról. Ebben a pillanatban nem akarok polemi-
zálni, bizonyára nem is tudnék. Frázisokat rovak egymásután, mert
gyöngye vagyok az ön egész, ősi «[...]» szeretetének viszonzására. Bo-
30 csássa meg nekem ezt is. Szeretem a frázisokat, mert sokszor többet
fejeznek ki, mint «maguk» az ötletek s az igazságok.

Igaz hive
Kosztolányi Dezső.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, a *Budapesti Napló* 22,3 × 28,5 cm nagyságú, fejléces le-
vélpapírján. 1 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Levelestár, Kosztolányi Dezső levele Ady Endrének.

Közölve: ADYNÉ 1942, 90–91. p. (második, kihajtható tábla a 400–401. oldal között,
fakszimile); AEVL, 162. p.; KDLN, 124–125. p.; AEÖML1, 215–216. p.

Szövegvizsgálat

1 [K] *Budapest*, [A levélpapíron nyomtatva.]

7 [ADYNÉ] [AEVL] levél egész nemes [Téves olvasat.]

20 [ADYNÉ] ambíciórohamát. a [!] páriának beteges [Téves olvasat.]
[AEVL] [KDLN] a páriának beteges [Téves olvasat.] [AEÖML1] a páriá-
nak beteges [Téves olvasat.]

21 [ADYNÉ] Testtelen [Téves olvasat.]

25 [ADYNÉ] világmindenségnek [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Az első közlés kommentálja a levelet, és leírja megtalálásának körülményeit: „Lajos
levelesládája híven megőrizte Endre minden papírosfoszlányát, melyet az valaha
is rá, vagy pedig anyánkra bízott. A láda az 1907-es, 1908-as évek rétegeiben kezd
gazdagodni.” Ezután két Hatvany Lajos-levelet közöl, majd a Kosztolányi-levelet,
melyet így vezet be: „Kosztolányi Dezső írt 1907-ben Adynak! A levél több szem-
pontból is igen érdekes. Egyrészt háttérrel szolgál bizonyos, Ady halála után történt
támadásoknak, másrészt meg is magyaráz egyetmást olyanoknak, kik az eljárások
mögött lelki okokat keresnek.” Ld. ADYNÉ 1942, 89–90. p. A levél után folytatódik
a kommentár, többek közt így: [...] Kosztolányi [...] halálosan megsértődött [...] ezért ír
fuldokolva, szinte elkétkülten a lenyelt haragtól: *szeretetről*. [Kiemelés a for-
rásban.] Csupa ugrásrakész meglapulás ez az alázkodó levél. [...]” – ld. uo. Talán ez
utóbbi jelző, az „alázkodó” volt hatással az olvasatra, ad magyarázatot arra, miért

’nevezi’ „páriának” magát Kosztolányi ebben a levélszövegben, a valóban írt „perzsának” helyett. Minden bizonnyal Dénes Zsófiától ered a „perzsának” szó „páriának” való téves olvasata, melyet minden további levélközlés átvett. (Az Ady Lajosné neve alatt megjelent *Az ismeretlen Ady* című kötetben nem szerepel Dénes Zsófia neve, de egy későbbi megjegyzése szerint a kötetet valójában ő írta, azaz ő jegyezte le és szerkesztette meg Ady testvére feleségének visszaemlékezéseit és a válogatást Ady levelezéséből, ld. DÉNES 1957, 179. p.) Figyelemre méltó és elgondolkodtató ez a félreolvasás, annak fényében, hogy a levél – ld. kötetünk fényképét a kéziratról – rendezett írásképpű és könnyen olvasható, miként ez a szó is, még a gyakorlatlan kéziratolvasó számára is egyértelműen „perzsának” látszik.

Címzett

Ady Endre, költő. Ez az egyetlen levél, melyet a kettejük közötti levelezésből ismerünk, de biztos nem az egyetlen, melyet KD Adynak írt, mert Ady a recenziójában – a *Négy fal között* című kötetről – megemlíti, hogy kapott levelet tőle: „Egy hozzám írt levelében németesnek vallja a líráját Kosztolányi Dezső.” Vezér Erzsébet Ady írásához fűzött jegyzetében azt feltételezi, hogy KD a *Négy fal között* megjelenésekor maga küldte el Adynak a kötetet, és kérte fel, hogy írjon róla, ld. AEÖPM8, 524. p. Arra, hogy e kötethez mellékelt kísérlőlevélre utalt Ady, vagy másik levélre, nincs adat. Nem ismerünk Ady által Kosztolányinak írt levelet, azonban egy Mohácsi Jenőnek írt levélben Ady arra panaszkodik, hogy KD ismételt kérésére sem küldte ki neki Párizsba Kabos Ede kötetét. „Kedves Mohácsi, nagyon kérem Önt valamire: küldje el nekem a Kabos Ede kötetét. Küldje pedig ajánlva s utánvétellel. Ugye nem lesz olyan magyar, mint Kosztolányi, aki nem mozdul még szurásra sem. [...]”; Ady Endre – Mohácsi Jenőnek [Párizs, 1906. december 24.], ld. AEÖML1, 188. p. A megfogalmazásból lehet arra következtetni, hogy a kérést Ady levélben intézte hozzá. A KD és Ady közötti viszonyról ld. még VERES 2012.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

szegény Tóth Bélára sújtott le: Ady ebben az időben Párizsból levélben küldte verseit és cikkeit a szerkesztőségbe, utóbbiak legtöbbször „Párizsi levelezőnkől” címaláírással, vagy „Párizsi levél” alcímmel jelentek meg. Feltételezhető, hogy a szerkesztőségben mint Ady leveleit emlegették ezeket az írásokat. Minden bizonnyal ezért nevezi levélnek KD a két írást. Az is hozzájárulhatott, hogy KD ténylegesen mint levelet olvasta az írást, hiszen maga a cikk csak június 1-jén jelent meg. Az előbbi címe: *Válasz Tóth Bélának és a Budapesti Napló* március 2-i számában jelent meg. Tóth Béla újságíró, történész, műfordító, novellista a *Pesti Hírlap* vezető munkatársa volt. *Esti levél* című tárcasorozatában 1906 január–februárjától először a szabadgondolkodókat, Pikler Gyulát és körét támatta, majd decemberi és 1907. január–februári publicisztikáiban a modern irodalom és Ady Endrén ironizált. Ady korábban sokszor és elismerően írt Tóth Béláról, sőt *Esti* leveleit is idézte, a fent említett darabok megjelenésére azonban hevesen reagált a *Budapesti Napló*ban: *Pikler Gyula* (1906. február 1.); *Jegyzetek a napról* (1906. március 23. és 31.); *Magyar beszéd* (1906. május 29.). A *Válasz Tóth Bélának* című írás a *Wilde aforizmái* alcímű *Esti levélre* felelt, melyet a szerző így

kezdet: „Ehhez képest okos a legostobább divat is; például a szavaknak értelem nélkül való, de ritmusos és betűrímes vagy kadenciás csoportosítása, sub titulo legmodernebb poézis. Az ilyen adyendreségekre mi öregek, ha csúfolódni akarunk, azt mondjuk, hogy bennünk van a hiba, ha nem érzük fel ésszel ezeket az új nagy dolgokat.” Tóth Béla tárcája a *Pesti Hírlap* 1907. február 22-i számában jelent meg. Idézet Ady válaszából: „A Pesti Hírlap Tóth Bélájának teljék hát végre kedve: válaszolok neki. Hónapok óta piszkálja már Ady Endrét, az adyendreskedést, az adyendreséget. Tóth-Bélásan, beteg hörcsög módjára, egy bolondnak az ő csökönyösségével.”

engem s «a» poézisomat juttatta Tóth Béla sorsára: Ld. ADY 1907, 2–3. p. Ez az egyetlen publikált írás, amelyet Ady Kosztolányiról írt, sőt az egyetlen, melyben a nevét leírta. Ady kritikája dicsérő szavakba burkolt megsemmisítő bírálat, mely ironikus, fölényeskedő, nem tárgyilagos. A versekből nem idéz, és nem is elemzi őket, mégpedig tudatosan és megfontoltan: „Már eddig is, vagy nyolcadszor e rövid írásban, kerültem ki, hogy verssorokat ne idézzek. Becstelen és megcsúfító volnék: költőkből csak a barbárok ragadnak ki sorokat.” Mintha csak az volna az egyetlen célja, hogy megmutassa, KD nem is vethető össze övele, mert költészet-e öncélú és művelt formaművészet, melyből hiányzik az emberi hitelesség, a mély, erős, megélt érzelmi töltet, a drámai erő, aminek viszont ő, Ady a birtokában van. KD „abszolút költő”; „ő olyan költő, akire egyenesen az irodalomnak van szüksége.”; „Ha földnám neki Arábia történetét, a reneszánszot, Häckelt, az egyszeregyet vagy a magyar agrár-kérdést: ő mindegyikben ezer költői témát találna. Újféle megindultság, újféle színlátás, új muzsika és szinte mindig új forma válaszolna nekünk.”; „Könyvek, olvasmányok, tündések és elcsuklások közül fölbocsátja a lelkét.”; „Néha nem tudjuk: mi volt olvasmány, mi volt ötlet s mi volt benső, lírai fölfakadás?”; „fogadok bármi pénzbe, hogy hús-vér asszony nincs egyetlen szerelmes verse mögött sem.”; „Valami félelmetesen új egyéniségnek gyilkos tolatkodásával vagy tiltakozásával sem keseríti ő el a jámbor lelkeket. Ő művész, ő költő, ő író, nem tudom, hogy mindenkivel meg tudom-e magam értetni: ő irodalmi író.” Ellenben őt, Adyt belső késztetésének kényszere hajtja, szükségszerűségéből alkot: „egyre biztosabban kezdem gyűlölni az irodalmat.”; „ha erősebb volnék testben s több pénzem volna, bizony nem is írnék”, és a saját versei „nem kívánják a magyar irodalom törvényes gazdagítását. Ezek egyszerűen egy valakinek, egy szenvedő embernek, verses s csak szükségéből verses, panaszkodása.” A cikk végén olvasható „költőnek legkülönb az újonnan jelentkezettek között” félmondat a fentiek fényében kétes elismerés. Az utolsó bekezdés azonban respektáló és egyben önleplező, magyarázatként is értelmezhető, hogy Ady miért ilyen kritikát írt: „Kosztolányi Dezsőre alig vagy éppenséggel nem hatottak az Ady-versek. Három-négy év óta a fiatalok, sőt az idősebbek is, megbomoltak egy kicsit az új versektől. [...] Kosztolányi szűz maradt e rontó, mérges versektől, legfeljebb itt-ott egy kis nem létező erőnek a fitogtatása, egy-két újra-érzés, hazádság a szóban, sejtet valami gyöngre reminiscenciát.” (Tóth Béla nem sokkal Ady cikke után elhunyt. A haláleset és KD levelének fent kiemelt párhuzama közötti valószínű kapcsolatáról ld. VERES 2012, 32. p.)

a perzsának beteges gyönyörét a szépben, az újban, a nagyszerűben: „Ha Kosztolányi Dezsőt neuraszténiás anyánk, az Élet, valóban szeretné, inkább Perzsiában szülte volna meg.” Ezzel a mondattal kezdődik Ady kritikája, és a perzsa költészettel és lélekkel való allegorikus párhuzam hosszú bekezdéseken át folytatódik, s lezárásként a cikk végén ismét előkerül: „lelke keleti tudott maradni, sőt perzsa lélek, újra és újra állítom”.

ami Berkeley püspöknek a filozófiában: George Berkeley ír filozófus és teológus, aki Descartes, Malebranche és Locke tanaival folytatott vitában az immaterializmus elméletét fejlesztette ki. Teóriája szerint csak az eszmék és a szellem léteznek, a szubjektumon kívül létező valóság nem anyagi, hanem érzéki természetű.

160.

Lengyel Menyhért – Kosztolányi Dezsőnek
Rimini, [1907. június 10. körül]

Kedves Kosztolányi barátom,

a kötetet is, a levelét is kézhez vettem, – mindkettőt nagyon köszönöm. A verseknek megadtam a tölem telhető szertartásos diszt és pompát: kifeküdtem a tengerpart homokjára – félig meztelenre vetközve – Itália napja sütött rám s a tenger mormolt melodramatikus zenét: – úgy olvastam a költeményeket. És hát elmondhatom hogy mindez – így együttvéve – igen nagy élvezet volt.

A kötet szebb, mint gondoltam, pedig [nagyot:] sokat vártam. «[...]» Nem akarok itt kritikai fejtegetésekbe bocsátkozni – ezt majd inkább szóval elvégezzük, – csak röviden jelzem, mik hatottak nagyon rám s mi tetszik benne. Tetszik, hogy nem Ady utánzatok, – egészen más uton járó erős, egyéni versek. Hogy nem szerelmi nyavalygások, nyögdecselek. Hogy befelé néző, komoly szemmel bolygat rellytelmes [!] nagy kérdéseket – „a gyászmenet”, „Én” – igazán nagy versek, – ezek a témák engem is mindig igen vonzottak s szakasztott úgy éreztem őket, amint Ön «leir» megírta. Nagyon tetszik az a sok misztikus hangulat, amit oly sok helyen szerencsésen tud éreztetni, – azt hiszem ez a legegényibb s legeredetibb a kötetben. Altalában: [!] a világítás, amelyben ezek a versek tartva vannak (no ez furcsa egy kisé) s a képzelet «erős [...]» erőssége igen érdekes. S legfőképpen tetszenek a „Pasztellek”. Ezek közt kis remekművek akadnak, csodálatosan jól megérezett s megfestett hangulatok, – «olya» amelyek úgy hatnak, mint a legkitünőbb impresszionista festők legsikerültebb képei. Nagyszerű, hogy a jellegzetes vonások csoportosításával s néhány erős jelzővel mily pompás képet tud festeni. Ezek igazán kitünőek. Kevésbé [!] tetszenek a magyar versek, közepesen hatottak «a» rám a szerelmi ügyek s néhány verset meg «kib» (például a Gizella akkor lett «beteg-» beteg refrénüt) kihagytam volna a kötetből.

Rátérjek e – a negyvenes évek kritikusaik modorában – a nyelv
 30 kifejező bájának, a forma dícséretének ecsetelésére? Ugyebár ezt el-
 hagyhatjuk, ezek már szinte magától értetődő kellékek.

Végső eredmény, hogy a kötet igazán igen nagyon szép. A legő-
 szintebben gratulálok Önnek hozzá. Akitől első lélekzetvételre ilyen
 erőteljes hang telik, az még nagy szimfoniákat fog «irni» elzengeni.

35 Az itteni kis magyar kolóniában esténként nagy felolvasásokat
 rendezek a versekből s egy nagyon jeles kis néni Szunter [?] Mik-
 lósné okvetlenül meghagyta, hogy adjam át Önnek az üdvözlétét,
 amit ime ezennel megteszek.

A magyar Sapho-val is beszélünk Önről, – nála voltam Firen-
 40 zében vacsorán s éppen ott feküdt «a» „A Hét” egy friss száma,
 melyben „A hidon” című verse volt mutatóványképen közölve, – azt
 kellemes zengésű hangján igen szépen felolvasta s dicsérte. Minden-
 esetre érdeklődne a kötete iránt, csak hogy az ideális költő most
 Firenzéből Veneziába repült – amenyiben ezt egy 105 kilós nőről
 45 így el lehet mondani – ott fog hosszabb ideig tartózkodni s [otta-
 ni:] címét nem tudom. Panaszkodott, hogy ujabban nagyon mel-
 lözték őt a magyar lapok. Temérdek új verse van kéziratban sokat
 felolvasott belőle, de én nem voltam elragadtatva tőlük. Nekem úgy
 rémlik, hogy ez az asszony, aki oly hatalmas hangokkal jött, – már
 50 a tegnapi. De a Carducci fordításai igazán szépek.

Az Ön vágyakozását olasz földre – nagyon értem. Én sajnálom,
 hogy nem vagyok versíró, mert több száz vers halt el a lelkemben,
 «mielőtt kicsiráztat» amit csak éreztem, de nem tudtam hangot
 adni, – de talán ezek a legszebb versek, a meg nem írottak. Még-
 55 is, azt hiszem, az olasz föld engem átformált s nem bizonyos, hogy
 szerencsés módon e. Belekerültem az élet szépségének s a művészi
 emlékek szépségének imádatába s evvel mindig velejár a forró s
 aktuális dolgok iránt való érdeklődés lanyhulása. Most egy Botti-
 celli kép engem jobban érdekel minden társadalmi mozgalomnál.
 60 Darabomnál, mely még ez átalakulás előtt fogamzott, ez még egy
 cseppet sem érezhető ugyan, mert a darab csupa aktualitás s forró
 jelenkor, – de talán később megérezem az olasz hatást.

Ön rossz néven vette, hogy keveset írtam a darabról, – de igazán
 nem tudom, mit írjak többet. Elmondjam a tartalmát, – ez itt igazán
 65 nem helyénvaló. A darab kiméletlen s erős szatíra – ama jó magyar
 szokás felett, hogy a kiváló embereiket életükben halálra gyöttrik
 s holtuk után menten megdicsőülve istenítik őket. De előbb meg
 kell halni. A mese – szerintem – érdekesebb s sikerültebb a „Nagy
 fejedelem”-énél s általában az egész darab – nagy aranyu millió raj-
 70 zával s új alakjaival talán lényeges haladást fog jelenteni, de persze
 én – aki ugys mindig nagyon sokat kételkedek magamban, ezt nem
 tudom objektíve eldönteni. A címe talán „A hálás utókor” lesz. Ér-
 dekes, hogy a Thália tudomást szerezvén róla igen kedves ajánlatot
 tett s – halljuk csak! – a honorariumok örült tömegét ajánlotta fel.
 75 Mégis inkább szeretném már ezt egy nagy színházhoz juttatni, –
 mert mióta külföldön lézengtem borzasztó összegeket költöttem el,
 melyek [után:] uzsora kamatokat fizetek, így hát rám férne egy kis
 tantieme zápor, amit a Tháliától mégsem várhat az ember. Nagyon
 biztató dolog, hogy Róbert Jenő «dr.» [drnak:] aki ősszel Berlinben
 80 megnyitja a nagystilű „Hebbel Theatert” s akivel Berlinben a darab
 témáját megismerttettem, anyira tetszik a téma, hogy megkért,
 hogy mikor a darab kész lesz, rögtön küldjem el neki s megvan a
 valószínűség arra, hogy elő fogja adatni. Egy berlini premier – ez
 már nagy eset volna.

85 No de én már szörnyű [?] sokat összefirkáltam itt. Elvárom ön-
 től, hogy szintén nem fogja kimélni a levélpapírt.

Az Ön igaz barátja s hive
 Lengyel Menyhért

Nem tudom megérteni, hogy a Budapesti Naplónál, ahol eddig oly
 90 szívesek s kedvesek voltak hozzám, miért részesítenek oly hallatlan
 mellőzésben, hogy egy tárcámat már két s fél hónapja hevertetik.
 Pedig külön megkértem Biró urat, hogy épen utazásomra való te-
 kintettel, a dolgaimat gyorsabb tempóban legyen kegyes közölni s
 ő ezt megígérte – s ennek dacára mégis így jártam. Ha Ön tudná
 95 ennek az okát, nagyon lekötelezne, ha bizalmasan közölné velem.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás 30,0 × 15,0 cm nagyságú kék színű fejléces levélpapíron, 2 fólió, 8 beírt oldal. A fejléc szövege: Aczél's Grand Hôtel Hungaria Rimini.

Másolat: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 4 fólió, 4 beírt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms. 4624/262. (autográf); MTAK Ms 4621/263. (másolat).

Közölve: DÉR 1985b, 11–15. p.

Szövegkritika

- 7 [DÉR 1985b] minden [Téves olvasat.]
 10–11 [DÉR 1985b] hatottak rám [Téves olvasat.]
 14 [DÉR 1985b] a „Gyászmenet”, az „Én” [Téves olvasat.]
 31 [DÉR 1985b] szinte már [Téves olvasat.]
 32 [DÉR 1985b] igazán nagyon [Téves olvasat.]
 36 [DÉR 1985b] nagyon helyes kis [Téves olvasat.]
 36–37 [DÉR 1985b] Bunter Miklósné meghagyta, [Téves olvasat.]
 53 [DÉR 1985b] tudtam leírni, hangot [Téves olvasat.]
 58 [DÉR 1985b] dolgok iránti érdeklődés [Téves olvasat.]
 61 [DÉR 1985b] aktuális [Téves olvasat.]
 69 [DÉR 1985b] fejedelemnél” [Téves olvasat.]
 71 [DÉR 1985b] kételkedtem [Téves olvasat.]
 74 [DÉR 1985b] tett – halljuk csak! – A honoráriumnak örült [Téves olvasat.]
 86 [DÉR 1985b] sem [Téves olvasat.]
 87 [DÉR 1985b] Ön barátja [Téves olvasat.]
 90 [DÉR 1985b] szívesek voltak [Téves olvasat.]
 94–95 [DÉR 1985b] tudná az [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás indoklása: a fenti levél elején Lengyel Menyhért azt írja, hogy köszöni a *Négy fal között* tiszteletpéldányát. A kötet megjelenéséről előző levelében érdeklődött, ld. a 157. sz. levelet. A küldeményt június 10. körül vette kézhez, mint ezt egy Hatvany Lajosnak írt leveléből tudjuk, ld. még a Tárgyi és nyelvi jegyzeteket is. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

a kötetet is, a levelét is kézhez vettem: a kötet a *Négy fal között* tiszteletpéldánya, ld. a 153. és 157. sz. leveleket; KD levelét nem ismerjük.

„a gyászmenet”, „Én”: verscímek a kötet első ciklusából: *A gyászmenet* jő és *Én*.

„Pasztellek”: a kötet harmadik ciklusának címe: *Pasztellek*.

magyar versek: a kötet negyedik ciklusának címe: *Magyar versek*.

a Gizella akkor lett «beteg» beteg refrénűt: a vers címe: *Egy nyári dél álma*, az utolsó, ötödik ciklus verse.

Szunter [?] Miklósné: nem találtunk róla adatot.

A magyar Sapho-val: Erdős Renée, ld. a 157. sz. levelet.

„A hidon” című verse: ld. Kosztolányi 1907d, 354. p.

egy 105 kilós nőről: ld. a 157. sz. levelet.

De a Carducci fordításai igazán szépek: ld. a 157. sz. levelet.

Most egy Botticelli kép: Sandro Botticelli firenzei születésű festő; Lengyel pár napja jött el Firenzéből.

Darabomnál: Lengyel Menyhért második drámája, ld. a 157. sz. levelet.

a „Nagy fejedelem”énél: Lengyel Menyhért első drámája, ld. a 157. sz. levél levélíróra vonatkozó jegyzeteit.

a Thália tudomást szerezzén róla: a darabot nem a Thália Társaság – a Társaságról ld. a 153. és 157. sz. leveleket és az Adattár *Életrajzi kronológia* című fejezetét –, hanem a Nemzeti Színház mutatta be, ld. a 157. sz. levél levélíróra vonatkozó jegyzeteit.

tantieme: helyesen: tantième, írói tiszteledj, részesedés (fr.).

Róbert Jenő: Róbert Jenő színigazgató, színikritikus. A színház alapítását és építését Róbert Jenő kezdeményezte 1906-ban. 1908. január 28-án nyitott a névadó, Friedrich Hebbel *Mária Magdolna* című tragédiájával. 1909-ben pénzügyi nehézségek miatt Róbert elhagyta a színházat. Lengyel darabját nem mutatták be.

Elvárom öntől, hogy szintén nem fogja kimélni a levélpapírt: KD válaszleveleit nem ismerjük.

egy tárcámat: ld. a 157. sz. levelet.

Biró urat: Biró Lajos, a *Budapesti Napló* akkori felelős szerkesztője.

161.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
Szabadka, 1907. július [7. után]

Szabadka. 1907. július hó

Kedves barátom,

három nap mult el, mióta levelét megkaptam, három nap kellett ahhoz, hogy erőt gyűjtsek ennek a levélnek megírására. Ön ezen nem fog sem megsértődni, sem csodálkozni, hiszen sejtheti micsoda kedves forradalmat keltettek az én száradt és begyepesedett lelkemben az ön haragos sorai s csak természetesnek találja azt is, hogy az ön visszanyerésén érzett örömem után szellemi böjtre, vezeklésre és lelki köldökszemlélésre ítélt magamat, hogy méltóképpen közeledhessek önhöz. Még fogalmam sincs arról, hogy fog ez megtörténni, mit firkálok az előttem fehérlő kutya nyelvekre, hogyan bizonyítom be, hogy érzelmileg s értékileg a régi <vagyok> |:maradtam:| s sem magammal, sem önnel szemben nem vétkeztem, – ámde bármi el-tompult <is> vagyok ma (egy átvirrasztott éjszaka után) a tollhoz, meg kell történnie, bármiként is.

Védekezzem, vádaskodjam? Egyiket sem teszem. Tudja, hogy mennyire megértem önt. A mostani levele is csupa naiv harag és fájdalmas vonaglás, mely csak azt beszéli nekem, mennyire féltett engemet azoktól az „írók”tól és „művészek”tól, kiknek tintás és piszkos karmai közé kerültem.

Ha jól emlékezem egy sárga levelező lap volt a bajszerző, melyben ön udvarias frázisokkal, de annál kiméletlenebbül eltessékelt a maga közeléből. Ez az írás – mondanom sem kell – végtelenül fáj nekem. Ez a levél az ön ellenségeim s az ön ellenségei közé kergetett engemet s kajánná tett, keserű> |:engemet. Kajánná tett. Keserű:| röhejjel mutatgattam mindenkinek s felesküdttem az olcsó írók zászlajára. A szűz leány, aki kurvává lesz, élheti csak át «azt a» a lelki

processusoknak azt a kálváriáját, amit én átéltem, mikor ön, akiben a jobbik feletem, éterivé finomított lelki tükörképemet találtam fel, elhagyott. Egy ifju szegedi újságíró azután szellőztette meg a rólam mondott apró kijelentéseit is, melyek szintén nem igen csábítottak arra, hogy felmelegítsem régi barátságunkat.

Megért-e?

A kötetemet ezekután természetesen nem is küldtem el, bár sokszor kísértetbe estem, hogy erőszakot tegyek a büszkeségemen. Éjjente, a kávéház asztalánál, mikor az ember torkát fojtogatja az undor s a bort is megissza, hogy elkábuljon és belebutuljon a csömör egyhangúságába, gyakran irtam önnek levelet, hosszút, becsületeset, affektáció nélkül, azután átolvastam és összetéptem. Szégyeltem volna, hogyha olyan gyöngének lát, amilyen igazán vagyok. Az egyetlen levél, ami mégis elment önhöz, az előfizetési felhívás, melylyel röviden fel akartam hívni a figyelmét magamra s pár sort |:próbáltam:| kizsarolni öntől. Minden eredmény nélkül. A kötet-csinálás nagy fejtelenségében |:pedig:| rokonaimat, ismerőseimet, sőt szülei-met is csak ezekkel az önérzetes beharangozókkal böktem oldalba, jöllehet később mind tiszteletpéldányt kapott tőlem.

Megbocsát-e? Láthatja, hogy sérteni sohasem volt szándékom.

Ezzel azután végezek is. Barátom, kedves, régi hívem ezt a levelet más ügygyel nem akarom <megterhelni, tisztán> |:megterhelni. Tisztán:| a mi <ügyeink [?]> |:viszonyunk:| rendezésére irtam, ami – azt hiszem – sikerült is. A kötetem ezzel a levéllel együtt önhöz repül, kérem fogadja mindkettőt szívesen és esedezem írjon magáról, terveiről, olvasmányairól, hogy én rögtön egy hosszú levéllel viszonzhassam őszinte gyónását. Erősnek, hatalmasnak érzem magamat s büszkén és lelkesen nyújtom önnek azt a kezet, amit ön egyszer eltaszított.

Igaz híve és barátja
Kosztolányi Dezső

Adresse: Szabadka főg[imnázium]

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 10,4×34,0 és 10,4×28,0 cm nagyságú levélpapírokon, 2 fólió, 4 beírt oldal, a második fólió alsó része leszakítva.

Másolat 1: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya. Lelőhely: OSZK Fond III/780/6. (autográf); OSZK Fond III/2284/72. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/36. (másolat 2).

Közölve: BJKL, 153–154. p.; KDLN, 126–127. p.; BML2, 46–47. p.

Szöveggkritika

30 [BJKL] [KDLN] [BML2] szellőztette még a [Téves olvasat.]

35 [BML2] kísértésbe [Téves olvasat.]

55–56 [BJKL] [KDLN] ön egykor eltaszított. [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése BM Juhász Gyulának írt levele alapján, ld. BML2, 44–45., 276–277. p. A levél jegyzetében szöveggkritikát is ad. A második fólió hátoldalán ceruzás rajzok és képrejtvények láthatók. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

KD és BM 1907-es levelezése előtt, a levelek sorrendjének megállapításához, a hiányzók pontos azonosításához át kell tekinteni kapcsolatuk alakulását. 1906. november vége és 1907. júliusa között, több mint fél éven át levelezésük szünetelt, egészen pontosan BM ekkor írt egyetlen levele, illetve KD későbbi említéséből azonosítható sárga levelezőlapja is elkallódott. Az előzményekhez: KD 1906. június 24-én, a 134. sz. levélben megírta Babits Mihálynak, hogy a *Budapesti Napló* munkatársa lett, azé a lapé, amelynek szerzőiről és Adyról nem sokkal előbb oly sok kifogást emelt, s akikkel szemben éppen Babitsot kívánta szembeállítani, őt látva példának. Talán nem is önmagában ez a körülmény, hanem KD következő, június 24. és 28. között írt, 135. sz. levelének a megváltozott hangvétele volt az, ami a címzettben feltételezhetően ellenérzéseket keltett, részben azért, mert korábban mindketten egyetértettek a napilapoknál csoportosuló „moderne”, „dekadensek”, valamint az újságírók megvetésében – ld. például KD 32. és 109. sz. leveleit –, ezért azt a tényt, hogy KD is hírlapírásból akarta fenntartani magát, hírlapíróként gyakorolta közös írói eszményeiket, BM joggal tarthatta korábbi egységük elárulásának, elsősorban azért, mert ő maga egész életében, tehát ekkor is, idegenkedett az újságíró típusú emberektől, attól a felfogástól, amely éppen e második levélben mutatkozott meg. (Többek között ez a tartózkodás volt egyik oka annak, hogy haláláig megmaradt a *Nyugat* mellett, s nem szegődött napilapokhoz, 1917 és 1929 között sem, amikor jelentős konfliktusai voltak a szerkesztés elveit illetően Osváttal.) Tetézte mind ezt, hogy KD nem mutatott kellő felelősséget a neki kölcsönzött Petronius visszaszolgáltatásában sem – ld. a 147–150. sz. leveleket –, ami megerősíthette Babitsot abban, hogy barátja fontossági sorrendjében háttérbe szorult. Mindezt alátámasz-

tották KD olyan ígéretei is, amelyeknek nem tudott vagy nem akart eleget tenni, erről BM és JGY 1906. július–augusztusában levelet váltottak, ld. BML1, 252–254., 523–525. p. KD megváltozott viszonylatrendszere persze nemcsak Babits Mihálynak szólt, Juhással folytatott ekkori levelezésében is ez a hangnem és művészi hangnagság figyelhető meg.

BM 1907. január 12-én Szegedről levelet írt a Máramaroszigeten tanító Juhász Gyulának, amelyben KD új versét dicsérte, egyben megkérdezte tőle KD teljes és megbízható címét, mert neki nem válaszolt, s ezért egy új művét akarta neki elküldeni egy következő levélben, hogy válaszra készítse, ld. BML2, 8–9., 244–246. p. KD utolsó, már említett, november 12-i csomagszelvényén (üzenetén) a Dessewffy u. 44. II. 6. címet adta meg, BM tehát ide írt neki még január 12. előtt, ez a levél azonban elkallódott. De JGY sem válaszolt azonnal, mivel február 9-én eltávozott Máramaroszigetről; BM egy április 11. előtti rövid levélben érdeklődött állapota iránt, s megjegyezte, hogy korábban nem tudott betegségéről, mert Kosztolányival nem leveleznek, ld. BML2, 29–30., 263–264. p. JGY április 11-i levelében írta meg KD címét, azaz a *Budapesti Napló* szerkesztőségét, ld. BML2, 30–31., 264–266. p. BM tehát csak ezt követően írhatott Kosztolányinak, talán ekkor küldte el a KD által emlegetett sárga levelezőlapot, amely nem maradt fenn. KD erre sem válaszolt, ellenben készülő kötetének előfizetési felhívását elküldte neki is, ld. a 153. sz. levelet; a fenti levél szövegéből úgy tűnik, önmagában, kísérő szavakat nem mellékelte hozzá. A *Négy fal között* május 19-én megjelent, JGY 27-én kritikát közölt róla a *Szeged és Vidéke* oldalain, s június 15-i, Babitsnak írt levelében megkérdezte: „Mit szólna most Kosztolányihoz és mit az én kritikámhoz”; a levél jegyzete BM változó véleményét említi, de lehet, hogy JGY csak BM korábbi, neki szóló levelének egy részletére utalt: „beteg állapotodban nem akartalak soraimmal is zavarni; most azonban már tehetem”, ld. BML2, 41–42., 273–274. p. JGY kérdése természetesen az első kötetét kiadó KD megítélésére is vonatkozhatott. A tanév végén BM hazatávazása közben Budapesten is töltött néhány napot, s Kosztolányival is szeretett volna találkozni, de őt nem találta már meg. Juhász Gyulának július 7. után, Szekszárdról írva, megjegyezte: „írnom kell neki, ha ki akarom engesztelni”, ld. BML2, 44–45., 276–277. p. Hogy Kosztolányit esetleg megbánthatta valamivel, azt csak abból sejtette: január 12. előtt és április 11. után írt, elkallódott levelére/lapjára egyformán nem kapott választ – csupán az előfizetői ívet –, és abból, amit megírt neki, feltehetően a *Budapesti Napló*hoz csatlakozás, tágabban az újságírói élet következményeiről. A Juhásznak küldött levél után tehát ismét írt Kosztolányinak is Szabadkára, de ez a levél sem ismert. Fennmaradt azonban KD válasza, azaz a fentiekben olvasható levél, amely adalékokkal szolgál az előzmények vonatkozásában is. Ld. még BML2, 278. p.

A fenti, 161. sz. Kosztolányi-levél után így folytatódott a levelezés: BM valamikor július végén válaszolt neki, feltehetően ismét részletezte álláspontját, s egyértelműbbé tette engesztelőkérését, ezt nevezte KD „kedves”-nek – ld. Fiuméből küldött, 165. sz. levél –, szövege nem maradt fenn. Róna Judit KD jelzőjének esetleg ironikus felhangot is tulajdonít, ld. Róna 2011, 384. p. Levelezésüknek ezt követően több darabja elkallódhatott. KD Juhász Gyulának augusztus elején írt Babits Mihállyal kapcsolatos frusztrációjáról, ld. a 166. sz. levelet. BM és KD ebben az időben felvált-

va akarták egymást kiengesztelni, ahogy egymásnak és harmadik személynek írt, s fennmaradt leveleikből kiderül. Kérdés, hogy ha BM vagy KD hibás volt valamiben, miért kellett volna bármelyiküket is a másiknak kiengesztelnie, ezzel a gesztussal ugyanis éppen a megbántott, megsértett felé szokás fordulni, ami éppen ellenkező cselekvésirányt jelent. De az is lehet, hogy a változó hófokú barátság kiváltójának egyaránt saját magukat gondolták, eltérő időben és eltérő okok miatt persze, és ez váltotta ki bennük a kölcsönös bocsánatkérés, illetve megbántottság sorozatát.

Augusztus végén KD Szegeden járt, ám Babitscal nem találkozott, mert ő még nem érkezett meg Szekszárdra. Szeptember végén – ld. a 170. sz. levelet – KD azt írta Babitsnak: „levéllel és megbocsátással még mindig ön tartozik és nem én”. Kapcsolatuk a szegedi személyes találkozás után javult ismét, ld. a 171–173. sz. leveleket. Ebben szerepet játszhatott az a körülmény, hogy a *Politikai Hetiszemle* 1907. szeptember 22-i számában Babitsról húszsoros dicsérő ismertetés jelent meg, versei kíséretében, s a prózai részben ez olvasható: „vaskos kéziratcsomóját Kosztolányi Dezső adta át”. Nem lehet tudni, hogy ez a kéziratcsomó honnan, kitől származott, KD másolta-e BM kézíratairól korábban, vagy BM juttatta el hozzá, s a kísérő sorok elkallódtak volna; mindenesetre a közlés – bár nem irodalmi lapban – kapcsolaterősítő hatással járt. Ld. még a 121. és 138. sz. levelek Megjegyzéseit. Kézenfekvő esetleg, hogy a kéziratokat vagy azok egy részét magától Babbitól kapta Szegeden, ebben az esetben a 171. és 172. sz. levelek datálását szeptember 22. előttre kellene módosítani. Ellentmond azonban ennek KD 170. sz. levele, amelyben október eleji szegedi tartózkodásról írt.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

levelét: elkallódott, ld. fentebb; tartalmára, hangvételére KD válaszából lehet következtetni, az általa alkalmazott módszer némiképp hasonlít arra, amit Ady Endrének írt válaszában is alkalmazott, ld. a 159. sz. levelet. BM szembesít(h)ette KD korábbi, a moderneket illető véleményét az általa vállalt újságírói pályával, s feltehetően még azt a (jogos) szemrehányást is tette, hogy evvel KD nem csupán korábbi elveihez, hanem hozzá is hűtlen lett.

az ön visszanyerésén: ez alátámasztja, hogy BM valóban ki akarta engesztelni Kosztolányit.

kutya nyelvekre: KD levele két kutyaneyelvből áll.

mostani levele: a július 7. után Szekszárdra írt, elkallódott levél. A kifejezés rejtetten arra utal, hogy volt egy korábbi is, ez talán a január 12. előtt írt, szintén válasz nélküli levél.

sárga levelező lap: ld. az összefoglalót, a levelezőlap elkallódott.

eltessékelt: lehet, hogy BM valóban ezt írta, de az is elképzelhető, hogy KD eltűlozta a szembesítést.

az én ellenségeim s az ön ellenségei közé kergetett: KD saját döntését, illetve az újságírói munka kényszerű, másodlagos következményeit BM levelének (sárga levelezőlapjának) tulajdonította, elfeledkezve arról, hogy ez utóbbi volt később, ez utóbbi volt a reakció KD akciójára. De az is lehet, ahogy Veres András gondolja, hogy a kifejezés tipikus írói fogás KD részéről.

elhagyott: fordítva történt, KD fordított hátat korábbi, Babits Mihálynak is leírt, vele közösnek dokumentált felfogásának.

Egy ifjú szegedi újságíró: csak feltételezések vannak a személyéről, ld. BML2, 278. p.

A kötetemet: ld. a 153. sz. levelet.

előfizetési felhívás: ld. a 153. sz. levelet.

nagy fejtelenségében: ld. a Kürthy Györgynek írt, 153. sz. levelet.

írjon: BM július végi, Kosztolányinak írt levele elkallódott, ld. a Megjegyzéseket.

hosszú levéllel: ld. a szeptember végén írt, 170. sz. levelet.

162.

Kosztolányi Dezső – Horvát Henriknek
Szabadka, [1907. július]

<Budapest,> Szabadka. főgimnázium

Henri,

kétségbe vagyok esve. Ön elhagyott. Alig mentem el Budapestről, alig mult el pár hét s ön már hátat fordított nekem, megfeledezett
5 rólam. Nem is gondolja, hogy mennyiszor gondolok önre és meny-
nyire fáj konok hallgatása. Nem is sejti milyen önzetlen barátság-
gal szeretem önt.

Az önzetlenségről azonban eszembe jut a megbízatásom. Elment
e Bíró kötetéért s fordított e már tőle? Megkapta e a könyveit?

10 Lekötelezne, ha válaszolna – egy sárga kártyán – nekem, a balká-
ni csöndben dermedőnek s néhány szavával felviditaná az én hang-
talan és buta magányomat.

Ha levelet ír, én is hajlandó leszek elcsevegni önnel.

Egyébként most semmi újság sincs. Julie nagysádot nagy sike-
15 rek után – teljes diszkreciót kérek – ott kellett hagynom. A hölgyről
egyébként elárulom utólag, hogy ön igen imponált neki. Másnap
meggyóna nekem, hogy a „doktor” az ő baudelairei közönyével és
büszke bókitalanságával a leghelyesebb volt. Erre becsületszavamat
adom.

20 Mit csinál a kedves Téglás? Ha találkozik vele mondja meg neki,
hogy mindennap gondolok reá s nagyon szeretem őt.

Nagyon <örvendenék,> |örvendenék annak is,| ha a Mördert
lemásolná és elküldené, mert a fordítás – legnagyobb fájdalom-
ra – elveszett.

25 Önt igaz szeretettel köszönti, édes anyjának kezeit csókoltatja

leghivebb barátja
Kosztolányi Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintáírással. A *Budapesti Napló* fejléces, 22,5×28,5 cm nagyságú
levélpapírján, 1 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: MTAK Ms 848/7.

Közölve: KDLN, 130–131. p.

Szövegkritika

1 [K] *Budapest*, [A levélpapírra előnyomva a keltezés helye. KD ezt egy vo-
nallal törli.]

9 [KDLN] fordított már [Téves olvasat.]

23 [KDLN] elküldené, a [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás indoklása: KD a fenti levelet a *Budapesti Napló* fejléces levélpapírján ír-
ta. A lapnál 1906 júniusától 1907 novemberéig dolgozott. A levél elején az áll, hogy
KD néhány hete már Szabadkán van. A *Budapesti Naplónál* töltött időszak alatt
csak 1907 júniusa és augusztusa között tartózkodott heteket szülővárosában, ld.
az *Adattár Életrajzi kronológia* című fejezetét. Utolsó ismert budapesti keltezésű
levele május 31-i, és az első, amelyet ismét a fővárosban adott fel, szeptember végi,
ld. a 159. és 170. sz. leveleket. Számos júliusi és augusztusi keltezésű, Szabadkáról
írt levele maradt fenn Kosztolányinak, de júniusi, otthonról írt leveleit nem ismer-
jük. Lányi Hedda naplójából – amelynek kézirata nem ismert – azonban tudjuk,
hogy június 2-án ismerkedtek össze Szabadkán, ld. DÉR 1970b, 15. p.; DÉR 1985a,
19. p. Meg kell jegyezni, hogy a közreadó, dokumentumregénye – ez a saját mű-
fajmegnevezés – utolsó mondatában ezt írta: „Nem fikció a naplóforma sem: Lá-
nyi Hedda valóságos naplójából és verseiből állt össze.” Ld. DÉR 1970, 158. p. Saját
közreműködését pedig az új kiadás végén pontosította, ld. DÉR 1985a, 156–157. p.
A tárgyalt levélben KD egy Julie nevű hölgnél elért sikereit emlegeti. A hölgy Keleti
Juliska színésznő, ld. még a 163. és 164. sz. leveleket, illetve a tárgyi jegyzeteket. Az
említett levelek keltezése: 1907. július. A rendelkezésre álló adatok alapján pontos
dátumuk nem, csak sorrendjük állapítható meg. A három levél közül biztosan ez a
legelső, mert itt még úgy gondolja KD, annak ellenére, hogy a színésznőt, mint írja,
„nagy sikerek után”, magára hagyta, a kapcsolat fennmarad. A következő két levél-
ből azonban kiderül, hogy a küldött szerelmes levél már nem talált meghallgatásra.

Címzett

Horvát Henrik, műfordító, művészeti és zenekritikus. Elsősorban magyar szerzőket
fordított németre és német irodalmat magyarra. A magyar irodalom német nyelvű
fordításaiból antológiákat is szerkesztett. Az 1907–1908-as tanévben Lippán közép-
iskolai tanár, majd 1912-ig a nagyváradi felsőkereskedelmi iskola oktatója. Ezután
Budapesten könyvtáros és tanár. Feleségül vette Medgyaszay Vilma színésznőt.
A tanácsköztársaság után Brassóban élt, és a *Brassói Lapok* rovatvezetője volt. Az
1930-as években tért vissza Budapestre, a *Nyugat* és a *Napkelet* alkotógardájához

tartozott. KD a fenti levél előtt nem sokkal megajándékozta a *Négy fal között* egy tiszteletpéldányával, melyet dedikált is. Az ajánlás szövege: „Horvát Henriknek, a nemes német írónak, fordítomnak, barátomnak a mi halhatatlan, fiatal művész-barátságunk emlékéül. Kosztolányi Dezső Budapest. 1907. május hó.” A kötet egy árverésen bukkant fel, 2004-ben.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Elment e Biró kötetéért: Biró Lajos, vagy testvére, Biró János valamelyik munkája. Biró Lajos *Harminc novella* című elbeszélés-gyűjteményét 1906-ban adta ki az Athenaeum, Biró János novellái, a *Színes árnyak* korábban, 1902-ben jelentek meg Nagyváradon. A második mondat többes száma alapján valószínűbb, hogy Biró Lajosról van szó, mert Jánosnak a *Színes árnyakon* kívül a fenti levél megírásáig nem jelent meg önálló műve, Lajosnak viszont már korábban is volt egy elbeszélés- és egy verskötete. Horvát Henrik-féle fordítást egyikük műveiből sem leltünk fel.

Lekötelezne, ha válaszolna – egy sárga kártyán: a postai levelezőlapok egyik fajtájának színe volt sárga, a kérés arra utal, hogy ne képes levelezőlapon, mert arra kevesebbet lehetett írni. A válasz nem maradt fenn, illetve lappang.

Julie nagysádot nagy sikerek után – teljes diskreciót kérek – ott kellett hagynom: „Julie nagysád” Keleti Juliska színésznő, aki ekkor a Városligeti Színkörben, a Modern Színházban, a Fővárosi Cabaret Bonbonnière-ben és az Andrassy úti Színházban játszott. A színésznő zokon vehette lovagja elutazását, mert kapcsolatuk ezután, KD minden erőfeszítése ellenére, megszakadt. Ld. még a 161. és 163. sz. leveleket, illetve LENGYEL 2010b.

Téglás: Téglás Béla.

ha a Mördert lemásolná és elküldené: KD *A gyilkosok* című versének fordításáról van szó. A vers a *Négy fal között* kötet első ciklusában szerepel.

édes anyjának kezeit csókolgatja: Horvát Henrik édesanyja Lemberger Sámuelné Taub Mária.

163.

Kosztolányi Dezső – Rozsnyay Kálmánnak Szabadka, 1907. július

Kedves Kálmán,

te vagy a világ legkedvesebb embere. Annyira kedves és tapintatos, hogy még azt is szívesen veszem tőled, ha kitekered a nyakamat. Ma reggel megkaptam a leveledet. Megértettem belőle, hogy más levelet nem kapok. Csakugyan ezt akartad írni?

Mister, légy hozzám egészen őszinte. A földszinten bizonyára nagy kacagással fogadták az én kisdéd kirohanásomat s téged biztak meg, hogy engemet hideg lepedő és bromnátrium nélkül szép szerével kiábrándítsál. Igaz?

Most már csak pszichológiai szempontból érdekel az affér. Ird meg, megmutatta e neked a levelemet a fekete csoda? Ird meg – betűről betűre – mit szólt hozzá? Tudod minden érdekel és nem is pusztán pszichológiai szempontból...

Arról van szó, mi lesz velem?

Egyelőre várok és verseket írok. Pihennem kellene és érzem, nem bírok. Előttem a szabadság és soha sem voltam inkább rab, mint ma.

Lehet azonban, hogy pár nap múlva egészen szabad leszek. Csak ez a bizonytalanság ne gyötörne.

Mondom várom a levelet, a te leveledet is. Hosszút, érdekeset írk.

Sokat és őszintén, nagyon őszintén.

Egyébként tisztelem a szobádat, a pamlagokat, az íróasztalod fölött álló Wilde-képeket, az Alkotás utca köveit, az egész kedves, arhaikus Budát. Nekem itt nincsen senkim.

Mondanom sem kell, hogy erről a levélről szót se a földszinten.

Azt nem kérem, hogy semmisítsd meg rögtön s ne mutasd senkinek, mert anélkül is megteszed.

Kedves leveledet tehát «várom izgatottan,» várom. Izgatottan, türelmetlenül.

Igaz barátod
Didier.

Szabadka. 1907. július hó.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás 26,5 × 17,2 cm nagyságú levélpapíron; 1 fólió, 3 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Levelestár, Kosztolányi Dezső levele Rozsnyay Kálmánnak.

Közzölve: KDLN, 128. p.

Megjegyzések

A datálás alapja: három olyan levelet ismerünk, melyet KD 1907 júliusában írt és említ benne Keleti Juliska színésznőt, ld. még a 162. és a 164. sz. levelet. Pontos dátumuk nem, sorrendjük azonban megállapítható, közülük a fenti a második. Tartalma szerint e tárgyban ez Rozsnyay első levele, KD a 164. sz. levélben azonban azt írja, hogy négy levelet kapott tőle. KD még csak érdeklődik, hogy mi történt a Keleti Juliskának szóló szerelmes levelével, a 164. sz. levélben már tudja. A levél első oldalának alján idegen kéz – Rozsnyay Kálmán – fekete ceruzairású rájegyzése a „fekete csoda”-hoz: „Mahr Nándorné, Keleti Juliska, énekesnő, a kivel egy házban laktam és nálam ösmerte meg Kosztolányi és alaposan belebolondult.” A megjegyzés az „Ird meg, megmutatta e neked a levelemet a fekete csoda?” mondat alatt olvasható.

Címzett

Rozsnyay Kálmán, író, műgyűjtő. Vezetéckneve írása ingadozó, a korabeli lexikonban például egy szócikken belül előfordul i-vel és y-nal is, ld. SZINNYEI 1906, 1317–1318. hasáb. Eredeti neve Van der Hoschke Kálmán. Apja, Van der Hoschke Ferenc, Aradon volt vasúti vállalkozó. A Rozsnyay nevet 1899-ben vette fel édesanyja, Rozsnyai Katalin után. (A szócikk az anyát a Marosjárai nemesi előnévvel említi, ez a nemesi család pedig i-vel írta a nevét, ld. KÁDÁR 1903, 101–103. p.) Maga Rozsnyay Kálmán a fenti levél idején biztosan y-nal írta a nevét, erre bizonyíték például szignója egy általa készített ex librisen (Schilling Aladár számára rajzolta 1907. január 9-i dátummal – Iparművészeti Múzeum ELT 94.64). Az OSZK Rozsnyay saját tulajdonjegyeit is őrzi; ezeken a különböző időszakokban készült ex libriseken szintén y-nal szerepel a neve (Exl R/425–426, 429–403/a). Irodalmi műveit is – ha nem álnevét, a Sidney Carton nevet használta – Rozsnyayként jegyezte. Iskoláit Aradon és Lippán végezte, majd, mert jól rajzolt – saját állítása szerint Munkácsy Mihály ajánlására – az országos mintarajziskola növendéke lett, tanulás közben ki-

derült, hogy színvak. Ezután a színi pálya érdekelte – szintén saját állítása szerint Csiky Gergely pártfogásával – két színiakadémiába is járt, és egy vándortársulathoz csatlakozott, majd kőszínházakban is fellépett. Majd egy aradi lap színikritikusa és segédszerkesztője. 1898 végétől egy darabig Londonban élt, ahol Oscar Wilde személyi titkára lett. 1905-ben, a korabeli sajtó szerint tizenkét éves viszony után, feleségül vette a nyolcvanadik évében járó Prielle Kornéliát, aki az esküvő után néhány hónappal meghalt. Viszonyukról Ady is írt tárcát, ezt és az események részletes összefoglalóját ld. AEÖPM6, 324–325., 450–453. p. Kalandos életének emlékeit már 1904-ben és 1909-ben is megjelentette Sidney Carton álnéven. 1910-ben a Nil néven író Dapsy Gizella költőnőt vette feleségül. Mindketten nagyon közeli, baráti kapcsolatba kerültek Lédával, és Ady-relikviagyűjtésbe kezdtek, ez a gyűjtemény lett a nagyváradi Ady-múzeum anyagának alapja.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

más levelet nem kapok: Keleti Juliskától várt levelet KD, ld. még a 162. és 164. sz. leveleket.

A földszinten bizonyára nagy kacagással fogadták: Keleti Juliska és férje, Mahr Nándor egy házban lakott Rozsnyay Kálmánnal, a budai Alkotás utcában, ld. a Megjegyzéseket.

megmutatta e neked a levelemet a fekete csoda?: KD levelét nem ismerjük, de a sorsát igen, ld. a 164. sz. levelet: „a szerelmeslevelemet úgy eldobta, mint egy árnyékszékpapirost”.

Kedves leveledet tehát «várom izgatottan,» várom: Rozsnyay ezután négy levelet írt, ld. a 164. sz. levelet; de ezek nem maradtak fenn, vagy lappanganak.

164.

Kosztolányi Dezső – Mohácsi Jenőnek
Szabadka, 1907. július

Szabadka. 1907. július hó

Kedves barátom,

bocsáss meg, újra rövid leszek. A beteg ír a betegnek s jó, ha nem igen háborítják egymást, mikor mindkettőnek amúgy is elég baja van.

A hölgyről most, mikor a levelemet körmölöm, semmit sem tudok. Se levél, se hír; csend, csend, csend. Bennem is csend van és savanyú, buta közöny.

Ez a vég? Nem baj.

Hoske úr négy levelet irt hamarjában, melyekre én természetesen sem direkte, sem indirekte nem válaszoltam. A „lovag” nem feledkezett meg a könyvekről sem s ma már előttem fekszik Douglas – új bivalybőr-kötésben, új Vorsatz-papírokkal – s a fekete Vénusznak szánt tiszteletpéldány, melyről azt sem tudom, át fogom e adni, vagy sem. Akárhogy is áll az ügy, kérlek értesíts, mit beszél. Nekem fájt a tapintatlansága módfelett s szeretném elfeledni, hogy a szerelmes-levelemet úgy eldobta, mint egy árnyékszék-papirost.

Ámde elég a nőkből! A vaginák kellemetlen illata facsarja az orrom. Nem is miatta ültem le az íróasztalomhoz. Arról van szó, hogy újonnan irt verseidet mielőbb lássam. Komolyan érdeklődöm irántad s neked kutya kötelességed elküldeni mindent, amit írtál. Meg lehetsz győződve csak akkor küldöm fel a lapba, ha nagyon nagyon megtetszenek, amiben cseppet sem kételkedem.

Még egyszer: várom a verseidet. A fekete Vénusz pedig aludjon jól, mert én is jól alszom!

Ölel igaz barátod

Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 21,5 × 14,5 cm nagyságú zöld szegélyes levélpapír, 1 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: PIM V. 3767.

Közölve: KDLN, 125–126. p.

Szövegkritika

15 [KDLN] áll is [Téves olvasat.]

22–23 [KDLN] ha nagyon megtetszenek, [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás indokolását ld. a 162. és a 163. sz. leveleknél. RP feltételezése – KDLN, 885. p. –, hogy e levelet KD Franyó Zoltánnak vagy Mohácsi Jenőnek írta. Franyó Zoltán egy visszaemlékezéséből – BORUS 1978, 85–86. p. – tudjuk, hogy 1907 nyarán már ismerték egymást Kosztolányival, de arra, hogy olyan bizalmas baráti viszonyban lettek volna, amit e levél hangneme sugall, nincs bizonyíték. Mohácsi Jenővel való barátsága pedig – eddigi adataink szerint – csak rövid ideig tartott, 1905 nyara és 1906 tavasza között, és ez alatt sem volt problémamentesnek mondható. Mohácsi utolsó ismert említése KD leveleiben kapcsolatuk végleges megromlására utal: „Az akarnokok kapaszkodhatnak, a Mohácsiak – ők azok lesznek a magyar irodalomra, <mint [?]> a mi történelmünkre Mohács volt – fickándozhatnak, kifecakíthatják nyelvüket, hebeghetnek és gügyöghetnek [...]”, ld. a 122. sz. levelet. Mohácsi a fenti levél írásakor bizalmas viszonyban volt Adyval – ld. AEÖML1, 188., 538. p. –, és ez a tény, különösen Ady kritikája után – ld. a 159. sz. levelet –, még kétségesebbé tette a feltételezést. Mindezek és a tárgyalt levél körüli levelezés ismeretében azt lehet feltételezni, hogy a címzett Téglás Béla vagy Horvát Henrik, esetleg Kárpáti Aurél lenne. Téglás Béla személyét azonban kizárja az, nem találtuk nyomát annak, hogy verseket is írt volna. A kérdésre a választ a *Budapesti Napló* júliusi számaiban megjelent versek adhatják meg, hiszen a levél végén KD megígéri, hogy ha a címzett új művei tetszenek neki, közölni fogja őket a lapban. A lehetséges címzettek közül (és ebbe a körbe a fent nevezetteken kívül mindenkit beleértünk, akit KD jól ismerhetett), egyedül Mohácsi Jenő művei kezdtek feltűnedezni a *Budapesti Napló* tárcarovatában a fenti levél után – úgy, hogy a levelet megelőző hónapokban egy sem akadt belőlük –, ld. MOHÁCSI 1907a, 2–3. p.; MOHÁCSI 1907b, 2. p.; MOHÁCSI 1907c, 2–3. p.; MOHÁCSI 1907d, 2. p. Először egy tárcanovella, majd három vers jelent meg, egy hónap alatt! (Tárcarovat nem minden számban volt a *Budapesti Napló*-ban, vers pedig csak hetente egyszer-kétszer.) Ilyen gyakorisággal szinte csak Ady- és KD-művek fordultak elő a lapban. Mohácsi jelenléte a *Budapesti Napló*-ban szeptemberben is folytatódott, továbbra is versekkel, ld. MOHÁCSI 1907e, 2. p.; MOHÁCSI 1907f, 2. p.; majd MOHÁCSI 1907g, 2–3. p. És ezzel vége a sornak. Szűk két hónapig hetente jött egy-egy Mohácsi-írás, azután pedig semmi. Vagy a küldött írások fogytak el, és Mohácsi alkotói válságba kerülve nem írt többet, vagy a barátság ért ismét véget, nem tudjuk, azaz az utóbbi feltételezés valószínűbb, mert november

17-én, csaknem két hónap szünet után, ismét feltűnik egy Mohácsi Jenő-vers egy Ady-tárcanovella társaságában, ld. MOHÁCSI 1907h, 2–3. p.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

újra rövid leszek: nem ismerjük az előző levelet.

A hölgyről most, mikor a levelemet körmölöm, semmit sem tudok: Keleti Juliska színésznő, ld. még a 162. és 163. sz. leveleket.

Hoske úr négy levelet irt hamarjában: Rozsnyay Kálmán eredeti neve Van der Hoschke Kálmán volt, ld. a 163. sz. levelet. Nem ismerjük a leveleket.

ma már előttem fekszik Douglas: Alfred Bruce Bosie, azaz lord Douglas költő, író, újságíró, Oscar Wilde barátja, a *Dorian Gray* modellje. Az ő két újonnan megjelent verseskötetét kapta kölcsön Rozsnyay Kálmántól KD. „Napról-napra érdekesebb lesz Lord Alfred Douglas. Nevét először a szerencsétlen Wilde-affaire tette hírhedté. És neve éppen a Wilde-szonettek és levelek révén bevonult az irodalomtörténetbe. Ujabban sokat emlegetik Douglas lordot csak épp baráti köre számára kiadott verskötete révén is. Két parányi könyv dokumentálja a Wilde Oszkár barátjának költői talentumát. A költő megküldte nekem is: pompás pergament kötések; díszei könyvespolcomnak. (Kosztolányi Dezső fordított is belőlük néhányat nagyon szépen.)” – írta meg a könyvek hozzákérülésének történetét Rozsnyay Kálmán egy tárcában, ld. ROZSNYAY 1907, 2. p. A két verses-könyvet ld. DOUGLAS 1906 és DOUGLAS 1907.

Vorsatz-papírokkal: könyvek előzéklapja.

a fekete Vénusznak szánt tiszteletpéldány: a *Négy fal között* tiszteletpéldányát Keleti Juliska színésznőnek szánta KD. Ő volt az ihletője a *Fekete Vénusz* összefoglaló cím alatt közölt három versének – I. *A magány papja*; II. *Zsoltár*; III. *Táncok éjszakája* – melyek a *Budapesti Napló* július 7-i számában jelentek meg, 161. sz., 2–3. p.; róla ld. még a 162. és 163. sz. leveleket.

a szerelmeslevelemet: nem ismerjük.

várom a verseidet: nem ismerjük a válaszlevelet. Az írásokat ld. a Megjegyzésekben.

165.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

Fiume, 1907. augusztus 1.

907 aug. 1

Mio caro amico,

sono a Fiume, e di qui scrivovi. Ho ricevuto pregiata vostra lettera, ma non posse rispondere vi. Ora viaggio in Italia, ma domani o
5 posdomani se sarò a casa risponderovi colla massima gioia.

Mille salute vostro
Desiderio Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap? Képeslap?

Saját kezű: ismeretlen helyen.

Másolat 1: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Folytatása a 170., 173. és 171. sz. levelek másolatai.

Másolat 2: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya. Folytatása a 170., 173. és 171. sz. levelek másolatai.

Másolat 3: TS 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, tintairású javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 4: TS 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya. Címzés: Signore Michael Babits professore, Szegszárd, László utca 11. Fpb.: Fiume, 1907. augusztus 1.; épb.: Szegszárd, 1907. augusztus 2.

Lelőhely: OSZK Fond III/2284/73. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/37. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/213. (másolat 3); OSZK Fond III/2284/173. (másolat 4).

Közlve: BJKL, 155. p.; KDLN, 129. p.; BML2, 49. p.

A szövegközlés alapja

Közlés a Másolat 2 alapján, a címzés a Másolat 3 alapján.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Mio caro amico: a levél fordítása a függelékben olvasható, forrása: BJKL, 290. p.
sono a Fiume: KD Olaszországba utazott, erről írt Juhász Gyulának augusztus 9-én, ld. a 166. sz. levelet. Augusztus 16-án Horváth Henriknek részletezte útját, s Ab-báziát (mai neve: Opatia), Lovranát (ma: Lovran), Polát (ma: Pula) és Triesztet említette – „ez lett a Roma- és Rimini-tervből” –, ld. a 167. sz. levelet. A felsorolt települések az Isztrián vagy közvetlen közelében találhatók, s 1906-ban az úgy-nevezett Partvidék részeként az Osztrák–Magyar Monarchia része voltak, kevert lakossággal, de közigazgatásilag, államjogilag nem volt közük Olaszországhoz.
Ho ricevuto pregiata vostra lettera: BM levele elkallódott, ld. a 161. sz. levél Megjegyzéseit.
viaggio in Italia: lehet, hogy Fiumében még olasz utat tervezett, de csak Isztriát utazta körül.
risponderovi: ld. a 170. sz. levelet.

Függelék

Kedves Barátom,

Fiumében vagyok, és innen írok önnek. Megkaptam kedves levelét, de válaszolni nem tudok. Most Olaszországba utazom, de holnap vagy holnapután, ha otthon leszek, nagy örömmel fogok válaszolni.

Üdvözl
 Kosztolányi Dezső

166.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának
 Szabadka, 1907. augusztus [9.]

Kedves Juhász Gyula, barátom,

engedje meg, hogy ebben a szerencsés hangulatban, mikor részeg vagyok a cigarettától s a fekete kávétól a régi szeretettel szorítsam meg a kezét. Gratulálni akarok <[...]> [:ahhoz:] a zsurnalisztikai
 5 működéséhez, mely még az én eltaplósodott lelkemet is tűzbe tudta hozni. Ön nem versgyártó mesterember, ön egy nagy átfogójú ember, egy író, akiben meg van a Carlyle által kívánt univerzalitása a zseninek, – ön mindenre és mindenben jó. Végtelen örömeket, sok sok kedves, megindult és derűs percet szerzett nekem ebben a
 10 rövid vakációban.

Ezek után pedig engedje meg, hogy tiszteletteljes távolból érdeklődjem a személye iránt is. Mit ír? Mennyire van a kötete? Mikor találkozhatunk Budapesten s mindenekelőtt hol foglal állást ebben az évben? Kérem válaszoljon rögtön és kimerítően. Minden érde-
 15 kel, ami öntől jó.

Babits – sajnos – végleg megharagudott reám. Két hosszú levélben ostromoltam a szívét – hiába. Unalmasnak, nagyzónak talál; egyszóval utál és nem kér belőlem. Ez életem egyik legnagyobb és legkeserűbb csalódása.

20 Mais que faire?

Hogy magamról is szóljak: Olasz országban jártam, olasz könyvekben, olasz versekben fürdöm s napról napra szorgalmas hangyá-
 képpen gyarapítom a műveltségemet. Én még mindig a régi vagyok.

Csokonaynak, ennek a nemes nagy kultúremlőnek, az első
 25 vitézkötéstől és zsiros laposságtól mentes magyarnak képe lebeg előttem.

Ha – vizonzásképpen – elküldené a könyve kefelelyomatát, boldoggá tenne vele. A verskötetéről hosszan és szépen fogok írni.

Önt, valamint Beethoven-játszó hűgát igaz szeretettel köszönti

30

Kosztolányi Dezső

Szabadka. 1907. augusztus hó.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 21,0 × 34,0 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió 1 beírt oldal.

Másolat: EJ kék tintaírása, 20,7 × 33,8 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Fond III/783/16. (autográf); PIM V. 3993/18/19. (másolat).

Közölve: MAGYAR 1937, 13. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 166–167. p.; BJKL, 155–156. p.; JGYL1, 151–152. p.; KDLN, 129–130. p.

Szövegkritika

5 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] működéshez, [Téves olvasat.]

[KOSZTOLÁNYINÉ 1938] én eltaposott lelket [Téves olvasat.]

8 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] mindenben és mindenre [Téves olvasat.]

12 [JGYL1] kötet? [Téves olvasat.]

14–15 [MAGYAR 1937] Kérem → jó. [Nem szerepel a közlésben.]

15–16 [JGYL1] öntől jó. [b] Babits [Téves olvasat.]

20 [MAGYAR 1937] [Nem szerepel a közlésben.]

22–23 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] hangyaként [Téves olvasat.]

27 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] kefelevonátát, [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a 167. sz. levél alapján, amelyben arról írt, hogy már egy hete visszaérkezett Szabadkára. 9. és 16. egyaránt pénteki nap volt, az utazás a hét végén fejeződött be, a szombatot és a vasárnapot már szülővárosában töltötte. A levél megtalálható TS öskötetében, erről, valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

zsurnalisztikai működéséhez: ezt már 1906. augusztus végén is megírta, ld. a 140. sz. levelet, ld. még JGYÖM 5., 115–120. p.

Mennyire van a kötete?: JGY kötete (*Juhász Gyula versei*, 1905–1907) szeptember 25. körül jelent meg, ld. JGYL1, 326. p.

hol foglal állást: Juhász Gyulát 1907. július 28-án Lévára (ma: Levice, németül: Le-wenz) nevezték ki tanárnak.

Babits: ld. a 161. sz. levelet, ha volt másik is, az elkallódott.

Mais que faire?: de mit lehet tenni? (fr.).

Olasz országban jártam: útvonalát ld. a 165. sz. levél első jegyzetében.

A verskötetéről: Lehotai álnéven a *Magyar Szó* 1907. november 9-i számának második oldalán, címe: *Juhász Gyula versei*.

hűgát: Juhász Margitot, aki zeneiskolába járt.

Kosztolányi Dezső – Horvát Henriknek
Szabadka, 1907. augusztus [16.]

Szabadka 1907. aug.

Kedves barátom,

megbocsát, hogy csak most adok életjelt magamról, miután már egy hete lubickolok itthon a szabadkai porban. Abbaziában, Lovranában, Polában, Triesztben voltam: ez lett a Roma- és Rimini-tervből. Egyébként olasz könyvekben, olasz versekben fürdök, mert már folyékonyan s élvezettel olvasok. Mi hír Budapesten, mindenekelőtt a kertes Andrassy-úti házban, hol a kiváló német író lakik? A kedves Téglás multkor egy bájos levéllel örvendeztetett meg, melyben a „szőke gyermek”re panaszkodik, ki semmi hirt sem ad magáról. Pár sorára én is számot tartok.

Igaz barátja
Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Horvát Henriknek, Andrassy út 97. II. emelet, Budapest. Fpb.: Szabadka, 1907. augusztus 16.; épb.: Budapest, 1907. augusztus 16.

Lelőhely: PIM V. 2298/3.

Közölve: KDLN, 130. p.

Szövegkritika

7–8 [KDLN] mindenekelőtt az Andrassy úti [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a feladási postabélyegző alapján.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

ez lett a Roma- és Rimini-tervből: nincs sem adat, sem levél a tervről.

a kertes Andrassy-úti házban: ahol Horvát Henrik lakott, ld. a címzést.

A kedves Téglás multkor egy bájos levéllel örvendeztetett meg: Téglás Béla. A levelet nem ismerjük.

a „szőke gyermek”re panaszkodik, ki semmi hirt sem ad magáról: RP a levélhez fűzött jegyzete szerint – KDLN, 886. p. – a „szőke gyermek” Horvát Henrik. Nagyön valószínű, hiszen a kifejezés a levél záró soraiban van, ezért értelmezhető úgy, hogy 'várom levelét, írjon mielőbb!', de igen különös annak ismeretében, hogy Horvát Henrik e levél idején harmincéves volt, s ekkorra már a bölcsész-doktori címet is megszerezte. Ha valóban így van, ez magyarázza, hogy miért nevezte „bájos”-nak KD Téglás levelét.

168.

Kosztolányi Dezső – Horvát Henriknek

[Szabadka, 1907. augusztus 23.]

Henri,

mint a derült égből lecsapó villám – nem, sokkal váratlanabban robbant le [!] hozzám a levele. Oh, micsoda meglepetés, micsoda fájdalmas szenzáció, hogy ön elhagy engemet s én újra piszkos és buta zszurnaliszták közé leszek kárhóztatva. Fáj, nagyon fáj. Csak az vigasztal, hogy ön egy kicsit betaszítódik az életbe s talán «el» leszakítják majd a lippai kereskedőifjak hamleti köpenyét. Emberoázis? Egyelőre csak ennyit: a lippai főerdész intelligens ember; Aradon Horovitz Gusztáv kirokíró, [!] bohózatgyáros, régi barátom; ezen kívül egy rövidszoknyás aradi leány, akit valószínűleg hazakisérek Aradra egy héten belül. Levél megy.

Didier

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Címzés: Horvát Henriknek, Andrassy út 97. II. emelet, Budapest. Fpb.: Szabadka, 1907. augusztus 23.

Lelőhely: PIM V. 2298/4.

Közölve: KDLN, 131. p.

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

a levele: nem ismerjük.

ön elhagy engemet: Horvát Henrik 1907 szeptemberétől egy lippai középiskolában kapott tanári állást.

a lippai főerdész intelligens ember: az *Erdészeti Lapok* korabeli számaiból tudjuk, hogy a Lippai Főerdőhivatal főerdésze 1902-től Földes János volt; róla ld. Gulyás Pál életrajzgyűjteményének 9. kötetében az 506–507. hasáboakat. Földes sokat publikált, de csak szakcikkeket; nincs adat arra, honnan ismerte KD.

Aradon Horovitz Gusztáv: Arad Lippától csak harminc kilométerre fekszik. Horovitz Gusztáv szabadkai születésű hírlap- és színműíró 1906-ban került Aradra, ahol az összes helyi lapba írt, szerkesztett és ekkoriban alapította meg ott az *Urania* mozit. Korábban a *Bácsország*, majd az *Egyetértés* főmunkatársaként segítette Kosztolányit közlési lehetőséghez. Ld. még Gulyás Pál életrajzgyűjteményének 14. kötetében a 197–198. hasáboakat; illetve a 119. sz. levelet.

rövidszoknyás aradi leány: Zalai Béla felesége aradi volt, ld. a 31. és 37. sz. levelet, talán hozzájuk készült KD, de arra, hogy a fenti levél után valóban meglátogatta volna, nincs adat.

Levél megy: nem ismerjük.

169.

Kosztolányi Dezső – Lányi Heddának
[Siófok, 1907. szeptember 8.]

Kedves Heddácska,

Gézikét egy napi «árvaságban» árvaságra hagytam s ide jöttem a fakó, őszi Balatonra. Csodálatos, érdekes itt lenni. Ezt a levelet is egy rém-hangulatos percben írom. Megígérem, ha valami nagyon
5 szépet érzek, kedves költőtársam, magára fogok gondolni.

Kezeit csókolja
Kosztolányi Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Képes levelezőlap, barnásra színezett fénykép, felirata: „Siófok. Balaton sarok”. Saját kezű: ceruzaírás.

Másolat: Kosztolányiné 21,0×29,5 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Címzés: Lányi Hedda úrleánynak, Szabadka, Lányi Ernő úr leveleivel. Fpb.: Siófok, 1907. szeptember 8.; épb.: Szabadka, 1907. szeptember 9.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/528. (autográf); MTAK Ms 4621/529. (másolat).

Közölve: DÉR 1970b, 17–18. p.; DÉR 1985a, 21. p.; KDLN, 131. p.

Szövegkritika

5 [DÉR 1970b] [DÉR 1985a] [KDLN] szépet látok, kedves [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján.

Címzett

Lányi Hedvig, családjában Heddának szólították. Lányi Ernő zeneszerző kisebbik lánya. Nővére Lányi Sarolta költő; két bátyja ifj. Lányi Ernő ügyvéd, zeneszerző és Lányi Viktor Géza zeneszerző, zenekritikus, műfordító; Lányi Hedvig pedig orvos lett. A család először 1885-ben érkezik Szabadkára, amikor Lányi Ernő a szabad-

kai színház karmestere lett, de csak egy évadra. A Lányi és a Brenner család összebarátkozik, s ez is szerepet játszik abban, hogy amikor Gaál Ferenc, a szabadkai zeneiskola igazgatója halála után a városi tanács felkéri az akkor már országos hírvézeneszerzőt, karmestert és pedagógust az igazgatói tisztségre, Lányi elfogadja az ajánlatot. 1907 tavaszán költöznek újra Szabadkára, és itt is maradnak ezután. Hedda naplójából tudjuk, mikor és hogyan találkozott először Kosztolányival. BJ, aki rendszeres vendég a Lányi családnál, vitte magával egyszer: „1907. június 2. Megint itt volt Jóska, és elhozta magával az unokafivérét Apának bemutatni. Kosztolányi Dezsőnek hívják. Költő. A verseskötetét odaajándékozta Apának. »Négy fal között« a címe. Érdekes ember: magas, kék szemű, barna haja van, de az mindig a homlokára esik, nem áll olyan szép simán, mint a Jóskaé.”, ld. DÉR 1970b, 15. p.; DÉR 1985a, 19. p. Hedda naplóbejegyzései szerint beleszeret Brenner Józsefben, aki észre sem veszi rajongását. Érzései a fenti levél után változnak meg: „Érdekes, hogy az idén már mindenki másképpen néz ránk a polgárban, mivel mi vagyunk a negyedikese. Tavaly óta a férfiak viselkedése megváltozott. Addig csak a nagyobbakra figyeltek, ha hozzánk jöttek, most már énám is. Mégis szomorúvá tesz, hogy Ő olyan ritkán jön haza, s akkor is hallgat inkább. Az unokabátyja, Kosztolányi Dezső sokkal közvetlenebb férfi. A Balatonról is üdvözlét küldte. Ide is írom. És ezután mindig is idémoslom az ilyen kedves sorokat. Elvégre nem egy gyerek írta.” – a bejegyzés után a levél szövege következik a naplóban, ld. DÉR 1970b, 17–18. p.; DÉR 1985a, 20–21. p. A másolatról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits-Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Gézikét: Lányi Hedda bátyja, Lányi Viktor Géza, ld. a címzetthez fűzött jegyzetünket, illetve a 174. sz. levelet.

s ide jöttem a fakó, őszi Balatonra: az OSZK Kézirtatárában fennmaradt egy kéziratgyűttes, mely a *Dolgozatok a „Balatoni lapok” számára* címet viseli. Datálás nélküli tisztázatlan, verseket, versfordításokat és egy elbeszélést foglal magába. A művek egyértelműen 1907 előttiak. A *„Balatoni lapok”* című periodikára kötetünk zárásáig nem bukkantunk rá, közgyűjteményekben és bibliográfiákban nincs nyoma, így nem tudható, hogy a tisztázatlan kinek készült. Az sem állapítható meg, hogy KD ekkori balatoni utazásának volt-e köze ehhez a kéziratgyűtteshez, de 1907-ig csak a fenti levél és a kéziratok kötődnek a Balatonhoz, ezért érdemes figyelembe venni, mint lehetséges indokot az utazásra.

kedves költőtársam: Hedda egy nem sokkal későbbi naplóbejegyzéséből – 1908. január 17. – tudjuk, hogy ő is próbálkozott versírással, ld. DÉR 1970b, 31. p.; DÉR 1985a, 29. p.

170.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
Budapest, 1907. szeptember [22. után]

Budapest, 1907. szeptember hóban

Kedves barátom,

hosszas szemrehányás és érzékenykedés helyett egyszerűen csak rá akarok mutatni arra, hogy levéllel és megbocsátással még mindig
5 ön tartozik és nem én. Nekem azonban ma különös kedvem van, hogy még egyszer megalázzam magamat. Érzem, hogy szükségem van Önre. Érzem, hogy közöttünk újra ki fog fejlődni az a legendás barátság, melyről ma széles pózzal, könnyező szentimentalizmus-
10 sal beszélek a barátaimnak.

Nem ezzel a pár nyomtatott lappal akarom kibékíteni, – ne gondolja. Sem ezzel az írott firkával, amelynek homlokán a sajtó impo-
nálóan egyszerű cimere áll. Magam megyek el és személyesen fogok
15 önnel beszélni, aminthogy a vakáció végén is jártam a Tiszaparti városban s kerestem önt az iskolában, Juhásznéknél, a Szeged és Vi-
dékénél, mindenütt, hiába. Kérem tehát tudassa rögtön a címét. Október elsején tudniillik a szegedi honvédgyalogezredhez megyek felülvizsgálásra s talán több hétig is ott kell rostokolnom a katonakórházban. Annak idején majd mindenről értesítem, de találkozni okvetlenül akarok Önnel.

Barátja
Kosztolányi Dezső.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás a *Budapesti Napló* fejléces, 22,1 × 28,1 cm nagyságú levélpapírján. 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 1: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Előtte a 165., folytatása a 173. és 171. sz. levelek másolata.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya. Előtte a 165., folytatása a 171. és 173. sz. levelek másolata.

Lelőhely: MTAK Ms 4622/26. (autográf); OSZK Fond III/2284/73. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/37. (másolat 2).

Közlőve: BJKL, 156–157. p.; KDLN, 132. p.; BML2, 52–53. p.

Szövegkritika

1 [K] *Budapest*, [A levélpapírra előre nyomtatva.]

14 [BJKL] [KDLN] Juhásznál, [Téves olvasat.]

16 [BJKL] [KDLN] elején [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A levél az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában a 'Babits Mihály levelei Kosztolányinak' feliratú palliumban található! A datálás kiegészítése RÓNA 2011, 289. p. alapján. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

levéllel és megbocsátással: ld. a 161. sz. levelet.

pár nyomtatott lappal: Belia György szerint evvel a levéllel küldte el *Négy fal között* című kötetét, ld. még RÓNA 2011, 289. p.

cimere: KD a *Budapesti Napló* cégjelzéses levélpapírján írt.

Magam megyek el: KD valóban elutazott Szegedre, de nem csak azért, hogy Babits Mihállyal találkozzon, hanem azért is, mert a katonai alkalmasságával kapcsolatos rövid szolgálat és orvosi vizsgálat, amelyek eredményeképpen alkalmatlanná minősítették, odaszólították, ld. Kosztolányiné 1938, 162. p.

a vakáció végén: ez csak augusztus 29. előtt lehetett, mert azon a napon tartották Szegeden a tanévnyitó értekezletet, s erre BM szokás szerint az előző nap éjszakáján érkezhetett meg, ld. RÓNA 2011, 385–386. p.

a címét: BM ekkor a Vitéz utca 16. szám alatt bérelt bútorozott szobát.

171.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
[Szeged, 1907. október 9. előtt]

Kedves barátom!

Délután 1–3-ig – mindennap – szabad vagyok. Kérem látogasson meg okvetlenül és mielőbb. (Honvéd csapatkórház 38 szoba) [!] Ha jött levelem, rögtön küldesse a címemre.

Várom
Igaz barátja
Kosztolányi D

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: ceruzairás, 12,0 × 19,0 cm nagyságú füzetlapon, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 1: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Előtte a 165., 170., 173. sz. levelek másolata.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya. Előtte a 165., 170., 173. sz. levelek másolata.

Lelőhely: OSZK Fond III/780/7. (autográf); OSZK Fond III/2284/73. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/37. (másolat 2).

Közölve: Kosztolányiné 1938, 162. p.; BJKL, 157. p.; KDLN, 132. p.; BML2, 53. p.

Megjegyzések

Datálás a BJKL alapján. A 171. és 172. sz. üzenetek sorrendjét nehéz megállapítani, ld. a 161. sz. levél Megjegyzéseit. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

mindennap: a találkozás vagy találkozások ideje, gyakorisága ismeretlen. Mindenestre a kapcsolatuk átmenetileg megjavult, erről tanúskodik KD Juhász Gyulának október 21-én írt, 177. sz. levele.

Honvéd csapatkórház: Szegeden, a Kálvária soron volt.

levelem: szegedi tartózkodása alatt KD saját leveleit BM címére küldette. De csak egy ismeretlen feladótól származó, ismeretlen tartalmú csomagról számol be a 172. sz. üzenet.

172.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
[Szeged, 1907. október 9. előtt]

Vitéz utca 16. földsz jobbra

Babits Mihály tanár úrnak, vagy bárkinek a háziak közül, ki e sorokat veszi.

Kérem sziveskedjenek a címemre érkezett csomagot a küldöncnek átadni.

Kosztolányi Dezső

(fordítani)

Babits urat ma és holnap várom.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: ceruzairás, 18,0 × 11,0 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: OSZK Fond III/780/8.

Közölve: BJKL, 157. p.; KDLN, 133. p.; BML2, 53. p.

Szövegkritika

1 [BJKL] [KDLN] 15. [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a BJKL alapján. A 171. és 172. sz. üzenetek sorrendjét nehéz megállapítani, ld. a 161. sz. levél Megjegyzéseit.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

a címemre érkezett: ld. a 171. sz. levelet.

173.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak
[Szabadka, 1907. október 9.]

Michaele,

5 itthon vagyok, betegebben és idegesebben, mint valaha. A szegedi napok fáradságát még mindig nem tudom kiheverni. Levelet írok, de addig is tudatom, hogy apám nézete szerint be kell adnod a fo-
lyamodványodat, ha rendestanárrá akarod magad kineveztetni.

Öllelek.

Kéziratleírás, lelőhely

Csomagszállító szelvény.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat 1: Kosztolányiné 21,3 × 30,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 1: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Előtte a 165., 170., utána a 171. sz. levelek másolata.

Másolat 2: BM 21,0 × 34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya, ceruzairású jelöléssel. Előtte a 165., 170., utána a 171. sz. levelek másolata.

Feladó: Kosztolányi Dezső (író), Szabadka, főgimnázium. Fpb.: Szabadka, 1907. október 9.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/79. (autográf); MTAK Ms 4621/80. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/73. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/37. (másolat 3).

Közölve: KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 162. p.; BJKL, 158. p.; KDLN, 133. p.; BML2, 54. p.

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Michaele: ez az első tegeződő levél KD és BM között.

itthon vagyok: ld. a 170. sz. levelet.

Levelet: ha volt, nem maradt fenn, csak a 180. sz., december 3-i, rövid, kézirat-kérő levél.

apám: BM már egyszer megkérte Kosztolányit, hogy apja révén segítse őt a szabadkai gimnáziumi pályázat elnyerésében, ld. a 141. sz. levelet, talán szegedi találkozásukkor kérte ismét a tanácsát, hiszen Szegeden sem kapott rendes tanári kinevezést.

rendestanárrá: 1908 nyarán nevezték ki, amikor Fogarasra helyezték, ld. BUDA 2007, 42. p.; RÓNA 2011, 436–437. p.

Kosztolányi Dezső – id. Lányi Ernőnek
Budapest, 1907. október [14.]

[:Baross utca 4. II. 12:] Bpest. 1907. október.

Kedves Ernő bácsi,

itt kérek bocsánatot, hogy a vizittel lekéstem. Oly hirtelenül jött az elutazásom s annyi sok bolondság és kellemetlenség lopta el a perceimet, hogy erre a kedves kötelességre sem maradt időm. Remélem nem értettél félre.

Most azonban egy kéréssel is alkalmatlankodom neked. Nyáron – még augusztus elején – elküldtem neked a Berzman-féle [!] *Moderne deutsche Lyriket*, egy vastag Universal füzetet, [!] mely a modern francia lírával volt összekötve egy tömzsi kötetté. Mint-hogy erre most sürgősen szükségem van, esedezem, add póstára mihamarabb, az én költségemre – természetesen [!] – hiszen én felejtettem otthon, te nálad.

Géza tegnap nálunk volt, délelőtt. Egészséges és jól érzi magát.

Mindnyájan sokszor üdvözlünk.
Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás.

Másolat: Kosztolányiné 21,0 × 29,5 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Címzés: Nagyságos Lányi Ernő úrnak, Zenede, Szabadka. Fpb.: Budapest, 1907. október 14.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/520. (autográf); MTAK Ms 4621/521. (másolat).

Közölve: DÉR 1970b, 18–19. p.; DÉR 1985a, 21–22. p.; KDLN, 133–134. p.

Szövegkritika

1 [KDLN] október 14. [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a feladási postabélyegző alapján.

Címzett

Lányi Ernő, Pesten született, zeneszerető, de nem zenész szülei – apja nagykereskedő – korán felfedezik zenei tehetségét. Édesapja halála után anyja újra férjhez megy, és a család Párizsba költözik. A szülők nem támogatják, hogy zenei pályára lépjen, kereskedőt akarnak nevelni belőle. A fiú tizennégy évesen Bécsbe szökök zenét tanulni. A bécsi konzervatóriumban, majd a müncheni zeneakadémián tanul zeneelméletet, zeneszerzést, illetve orgonán, hegedűn és zongorán játszani. Édesanyja hazahívja Párizsba, az ottani zeneakadémián kürt tanszakra jár, aztán Kölnben és Lipcsében folytatja zenei tanulmányait, énekel, vezényel és komponál. Ezután Stockholmban pár hónapig egy vonósnégyes második hegedűse lesz, majd a bécsi Ring Színház énekkarában énekel, ahol rövid idő múlva kartinótává lép elő. A legenda szerint Jókai *Aranyembere* elolvasása hatására jön Magyarországra. Először a miskolci színházban vállal karnagyi állást, és dalokat kezd írni a színésznők számára, később a pesti német színház kartinótója lesz, és a zeneakadémián folytatja tanulmányait. 1883-ban két évre a kolozsvári színházhoz szerződik karnagnak, mellette ének-, zongora- és hegedűórákat ad. 1885-ben visszatér Pestre, befejezi a zeneakadémiát, zongora és zeneszerzés tanszakon szerez diplomát. Megnősül, felesége, Dombay Erzsébet, művészcsaládból származik. A házaspár Szabadkára költözik – erről ld. a 169. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit –, itt születik meg első gyermekük, Ernő. A következő két évadot Máramaroszigeten töltik, Lányi Ernő itt színházi karnagy és zenetanár. 1888-tól a budapesti Operaház korrepetitora. Itt összekülönbözik Gustav Mahlerrel, ezért elfogadja a székesfehérvári székesegyház meghívását, és egyházi karnagyi állást vállal. Dalárdát is alapít. Két év után Egerbe megy, ismét egyházi karnagnak, vezeti a városi dalkört, és tanít a tanítóképzőben. Itt születik meg legkisebb lánya, Hedvig. Híressé teszi a helyi dalkört, díjakat nyer és országos dalárdaegyesületet alapít. Az egri érsek ösztöndíjával 1899-ben egy évig Regensburgban egyházi zenei tanulmányokat folytat. 1901-ben Miskolcra költözik, ő alapítja meg a város zeneiskoláját és vezeti a miskolci dalárdát. Innen költözik Szabadkára 1907 tavaszán, erről ld. a 169. sz. levél Tárgyi és nyelvi jegyzeteit.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

a vizittel lekéstem: Lányi Hedda naplóbejegyzése a levél előtt: „1907. október 11. Esik az eső, a kedvem is olyan felhős, mint az ég. Kosztolányi Dezső itt hagyott egy antológiát. Igaz, Apától kérte vissza. De láttam a levelét, s azért is ideírom:” – a bejegyzés után a levél szövege következik a naplóban, ld. DÉR 1970b, 18–19. p.; DÉR 1985a, 21–22. p.

Berzman-féle [!] *Moderne deutsche Lyriket*: a kért könyv a Hans Benzmann szerkesztette *Moderne Deutsche Lyrik, mit einer literargeschichtlichen Einleitung und*

biographischen Notizen, mely Lipcsében jelent meg a Philipp Reclam kiadónál. Az antológia először 1904-ben, majd 1907-ben is megjelent (később még sok kiadása volt). A modern francia lírai kötet azonosítására nincs elég adat.

Géza tegnap nálunk volt, délelőtt: Lányi Viktor Géza, ld. még a 169. sz. levél Tár-
gyi és nyelvi jegyzeteit. 1905-ben lett joghallgató a budapesti egyetemen; gyak-
ran meglátogatta Kosztolányiékát, ezt BJ is emlegeti leveleiben, ld. pl. CsÁTH
2007, 130., 132. p.

175.

Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőnek
Szeged, 1907. október 18.

Szeged, Ipar u 13.

907 X/18

Kedves Kosztolányi Dezső,

édes jó Anyám, hugom és a magam nevében fogadja legmélyebb,
hálás köszönetünket szíves, önzetlen, példátlan baráti jóságáért és
5 fáradozásáért. Végtelenül fáj, hogy – a mint Babbitól hallok – olya-
nokat gondolt felőlem. Istenemre és becsületemre, kedves Dezső, jó-
hiszeműleg tévedett. Nil humani a me alienum puto, de a hol édes
Anyámról van szó, ott nem ismerek ilyen játékot.

Egyébként – Babits nagyon elismerőleg beszélt – és sokat – ma-
10 gáról, családom |is:| el volt ragadtatva a „nagy költő” szivessége és
szeretetreméltósága miatt.

Remélem, én hasonló szolgálatokat nem tehetek Önnek és tu-
dom, hogy többé Ön se nekem. Ha megint úgy alakul az élet, előbb
megveszem a revolvert... De elég a G húrból, én várom a – lantot
15 és parittyát, vagyis az Ön recensióját Juhász Gyula verseiről. Ha
meg van [!] vagy lesz – kérem, esedezem, hogy küldje el ide lehe-
tőleg azonnal. Én most nem mozdulok ki hazulról. Biró Lajost és
barátaimat nagyrabecsüléssel üdvözlöm

örökké lekötözött barátja
Juhász.

20

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintairás.

Címzés: Lehotai Kosztolányi Dezső úr, (Budapesti napló szerk.) Budapest VII. Eötvös u. 33.

Lelőhely: OSZK Levelestár, JGY levele Kosztolányi Dezsőnek.

Közölve: BJKL, 159. p.; JGYL1, 159. p.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

példátlan baráti jóságáért: KD 1907. október elején, amikor katonai ügye miatt Szegeden tartózkodott – ld. a 170. sz. levelet – feltehetően meglátogatta JGY anyját és nővérét. Az ok kapcsolódott JGY eltűnéséhez és öngyilkossági kísérletéhez, a levél többi részéből KD valamilyen tapintatlan megjegyzésére lehet következni, tartalma azonban ismeretlen. Ld. még JGYL1, 406. p.

Nil humani: semmi emberi sem idegen nekem; Marcus Terentius Varro római költő vígjátékának közismert részlete kissé átalakítva.

Babits nagyon elismerőleg beszélt: KD szegedi tartózkodását követően kapcsolatuk normalizálódott.

nem tehetek: utalás arra, hogy KD milyen apropóból látogatta meg JGY családját.

az Ön recenzióját: KD Lehotai álnéven írt JGY első kötetétől a *Magyar Szó* 1907. november 9-i számának második oldalán.

Biró Lajost és barátaimat: a *Budapesti Napló* szerkesztőségének tagjait.

176.

Kosztolányi Dezső – Kürthy Görgynek
[Budapest, 1907. október 20. körül]

A Budapesti Naplóban ma szükségből, szomorú kényszerűségből le kellett adnom a Fidibuszba szánt versemet. Idején értesítem és bocsánatot kérek érte.

Igaz hive
Kosztolányi Dezső

5

Kéziratleírás, lelőhely

Névjegy.

Saját kezű: ceruzairás egy 10,4×6,3 cm nagyságú névjegy verzóján. A rektóra nyomtatva: Kosztolányi Dezső.

Címzés: Kürthy György úrnak. A nyomtatott név alatt kézírással.

Lelőhely: OSZK Levelestár, KD levele Kürthy Györgynek.

Közölve: KDLN, 138. p.

Szövegkritika

1 [KDLN] Naplóban nagy szükségből, [Téves olvasat.]

2 [KDLN] verseket. [Téves olvasat.]

4 [K] [Aláírásul a névjegy rektójára nyomtatott név szolgál.]

Megjegyzések

Datálás a tartalom alapján, ld. a tárgyi jegyzeteket; a névjegyet KD bizonyosan 1907. október 20. körül küldte.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

le kellett adnom a Fidibuszba szánt versemet: az, hogy mikor derült ki a *Budapesti Napló* válsága – ld. pl. a 180. sz. levelet – a lap szerzőgárdája számára, pontosan nem tudható, de nagyon valószínű, hogy későn, nem sokkal az összeomlás előtt. A legkorábbi ismert említés Ady egy Lédának 1907. október 4-én küldött levelében: „A lapnál bajok vannak”, ld. AEÖML1, 232. p. KD kényszerűségre való hivatkozása minden bizonnyal szintén erre utal. Októberben a *Budapesti Napló* két alkalommal hoz KD-verset; először október 6-án egyet, aztán október

20-án, hármát. A levél a két közleményből az elsőre és a másodikra is vonatkozhat. Ezek voltak KD utolsó versei a *Budapesti Napló*ban. A *Fidibusz* 1905–1927 között megjelenő kéthetilep, felelős szerkesztője e levél megírása idején Heltai Jenő. Kosztolányinak 1906 nyarán egy, 1907-ben három verse jelent meg benne, és 1906–1908 között tizenegy műfordítása.

177.

Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának
[Budapest, 1907. október 21.]

Kedves barátom,

engedje meg, hogy a régi szeretettel közeledjek önhöz és a régi nyereséggel szidjam össze, visszautasítván ama vádakat, amiket ön – kedvesen és szeretetreméltóan – a fejemhez vágott. Oh az örök sem-
5 miben hétszer megfürdött barátom, nincs bennem epe és roszt indulat! Sajnos nem vagyok <roszhiszemű,> |:roszhiszemű sem,| csak a végletekig emberlátó és pszichológus, sőt ebben az esetben pszichopatólóógus vagyok. Igen is, hirdetem és hirdetem, hogy önnek szüksége volt egy kis lelki kirándulásra a sötét vizek felé és |:ezt:|
10 joga van megtennie mindenkor, valahányszor kedve szottyan kacérkodni Halál ő nagyságával. Ez az a szent póz, a szükségyszerű, a leigázó, mely több, mint a természetesség. Ez Wilde affektációja. Ami néhány cinikus kijelentésemet illeti, azt tisztán mások és magam vigasztalására tettem. Akkoriban közel jutottam édesanyjához
15 és húgához és látva – igazán – emberfölötti szenvedésüket kissé el keseredtem s akasztófahumort produkáltam <és arcát> [!] |:Arcát:| |:talán:| pár pillanatra Shaw kaján, ördögi fényében láttam felcsillanni. Ez az ember, gondolám, egy nagystíliú szélhámosságot követ el és a saját koporsóján hág fel a népszerűség ormára... Ez a «gondolatom» gondolat azonban csak kísértett s ha jól emlékezem csak Babitsnak beszéltem róla. Mindegy. A fő az, hogy a levelét s ujonnan irt verseit olvasom. Maradjon otthon, egyék, aludjék, pihenjen. Legyen egészséges és erős. Szeresse az életet és szeressen bennünket, akik önt (ha sokszor a fogunkkal is) szeretjük. Irjon a jövőben is
25 olyan verseket, mint a Gauguin-vers, a Maris, a De profundis.

A kötetjéről hamarosan írok. Eddig sajnos nem kaptam kézhez sem én, sem a redakció s igy megkérem gyorsan juttassa hozzám.

Szegedről ugyan magammal hoztam egy példányt, de ezt a buda-
pesti barátaim rögtön szétszedték.

- 30 Babitsnak pár nap múlva okvetlenül irok s küldök neki egy cso-
mó új, érdekes modern könyvet. Kimondhatatlanul boldog vagyok,
hogy újra szeret. Én úgy érzem, hogy három évvel visszafiatalod-
tam, mióta «Szegedről» Szegeden az ő bűvös közelségébe érhettem.
Csak az fáj, hogy ez a nagy poéta végleg megveti a poézist. Kérem
35 beszéljen a fejével.

Kún Józsefet, ha «[...]» találkozik vele, sokszor üdvözlöm. Na-
gyon kedves, szimpatikus ember.

A kötetjét tehát várom. Küldjön levelet is mellé. Mik a tervei?
Meddig marad otthon? Irjon mindenről, ami eszébe jut.

- 40 Édesanyját, kedves húgat [!] <sokszor üdvözlöm,> |:köszönte-
tem,;| önnek pedig erőt és új kedvet kívánok

Kosztolányi Dezső

Kéziratleírás, lelőhely

Zárt postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintaírás, a levelezőlapba behelyezve egy 10,4×13,2 cm nagysá-
gú levélpapír, utóbbi 1 fólió 2 beírt oldal.

Másolat: EJ hiányos kék tintaírása, 1 fólió, 2 beírt oldal, 10,5×13,5 cm nagyságú
írólap.

Címzés. Juhász Gyula, Szeged, Ipar utca 13. Fpb.: Budapest, 1907. október 21.; épb.:
Szeged, 1907. október 21.

Lelőhely: OSZK III/783/17 [1–2]. (autográf); PIM V. 3993/18/36. (másolat).

Közzölve: MAGYAR 1937, 13. p.; BJKL, 159–160. p.; JGYL1, 159–160. p.; KDLN, 134–
135. p.

Szövegkritika

17–18 [MAGYAR 1937] felvillanni. [Téves olvasat.]

41 [MAGYAR 1937] [BJKL] [JGYL1] pedig csók és [Téves olvasat.] [KDLN]
pedig sok és [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A levél megtalálható TS öskötetében, erről,
valamint a másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

ama vádakat: tartalmukról semmit sem lehet tudni, legfeljebb annyit, amennyit
maga a levélíró jegyez meg néhány sorral lentebb, ld. még a 175. sz. levelet.

az örök semmiben hétszer megfürdött barátom: utalás JGY öngyilkossági kísér-
letére, ld. a 175. sz. levelet.

Shaw: George Bernard Shaw, író drámaíró.

csak Babitsnak: amikor katonai ügye miatt Szegeden tartózkodott, ld. a 170. sz.
levelet.

levelét: ld. a 175. sz. levelet.

ujjonnan írt verseit olvasom: Belia György az 1907 szeptembere–októbere közötti
verseket valószínűsítette, ld. JGYL1, 406. p.

Gauguin-vers, a **Maris**, a **De profundis**: az első *A Hét* 1907. január 13-i, a második
ugyanott az 1906. február 25-i, a harmadik pedig a *Szeged és Vidéke* 1905. szeptem-
ber 17-i számában jelent meg először, mindhárom belekerült a *Juhász Gyula*
versei című kötetbe, ld. a 166. és 175. sz. leveleket. A Gauguin-vers – a név helye-
sen: Gauguin – *Primitiva*, alcíme: *Egy Gauguin-kép alá*.

hamarosan irok: ld. a 175. sz. levelet.

irok: KD december elején írt Babitsnak legközelebb, s nincs nyoma, hogy könyve-
ket küldött volna, ld. a 180. sz. levelet.

újra szeret: ld. a 175. sz. levelet.

megveti a poézist: feltehetően személyes találkozásukkor beszélt erről neki BM.

Kún Józsefet: BM szegedi tanárkollegája, nyilván vele is ott ismerkedett meg, ld.
a 179. sz. levelet.

Küldjön levelet: JGY ebben az évben már nem írt Kosztolányinak. Legközelebb is-
mét KD írt neki, 1910. szeptember 27-én, ld. JGYL1, 232–233. p. Ha a két dátum
között volt levélváltás, a küldemények elvesztek.

178.

Kosztolányi Dezső – Gedő Simonnak
[Budapest, 1907. október közepe]

Kedves barátom,

életem legsivárabb és legüresebb korszakában fordult hozzám leve-
lével. Engedje meg azonban, hogy kijelentsem, mily végtelen örö-
met és vigaszt hozott vele nekem mostan, mikor igazán kormánytű
5 nélkül hányódom. Tudhatja, hogy a B. N. megszűnt s ezzel a mo-
dern magyar litteraturának jó időre befütyültek. Emellett éhes és
kegyetlen asszonyok a guzsalyukhoz kötöztek, mint egykor Om-
phale asszony tett Herkulessele. Mit kell még mondanom, hogy tel-
jesen megértsen?

10 Maistro most én vagyok beteg s ön egészséges. Megbocsát te-
hát, ha röviden válaszolok kérdéseire. H. H. barátunk a napokban
Bpsten volt s ekkor melegen érdeklődött ön iránt. Nem is tudtam,
hogy ily hamar kapok választ a kérdésére s éppen öntől. [!] Juhász
egy hétig bolyongott Bpsten s miután eredménytelenül kísérelt
15 meg öngyilkossági kísérletét [!] elkövetni, hazament, lefeküdt és
egy hétig aludt. Voilà tout.

Verskötetemet rövididőn [!] belül <elküldöm;> |:megkapja;| vég-
telenül lekötelezne, ha kemény, acelos [!] ítéletét |:leirná és:| elkül-
dené hozzám.

20 Erőt, egészséget és jókedvet kíván Önnek

igaz hive
KosztolányiDezső [!]

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 16,0×23,5 cm nagyságú levélpapíron; 2 fólió, 2 beírt
oldal. A jobb felső sarokban KD fekete tintairású lapszámozása, arab számmal.

Lelőhely: OSZK Levelestár, KD levele Gedő Simonnak.

Közölve: KDLN, 137–138. p.

Szövegkritika

10 [KDLN] Maestro [Téves olvasat.]

Megjegyzések

A datálás alapja: KD a fenti levélben a *Budapesti Napló* megszűnéséről és JGY ön-
gyilkossági kísérletéről ír. A lap szerkesztőváltása 1907 októberében következett
be, JGY pedig október elején kísérelt meg öngyilkosságot elkövetni.

Címzett

Gedő Simon, KD évfolyamtársa az egyetemen és a Négyesy-szemináriumon. A hall-
gatói névjegyzékben Goldenberg Simon a neve, de a Gedő nevet újságíróként már
1904-től használta. Cikkei először a *Magyar Szóban* jelentek meg. Később közép-
iskolai tanár lett.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

fordult hozzám levelével: nem ismerjük.

a B. N. megszűnt: a *Budapesti Napló* 1907 októberében egyesült a *Magyar Szóval*,
vezetését Pályi Ede vette át. A lap addig szabadelvű iránya megváltozott, a veze-
tő írók, szerkesztők elhagyták a lapot, KD is.

éhes és kegyetlen asszonyok a guzsalyukhoz kötöztek: a nőügyekkel kapcsolato-
san ezen az utaláson kívül nincs más adatunk. A görög hős a mitológiai törté-
net szerint három évig Omphale rabszolgája, aki arra kényszerítette, hogy női
ruhában járjon, és házimunkát végezzen.

Maistro most én vagyok beteg s ön egészséges: Gedő Simon sokat betegeskedett,
ezt Oláh Gábor egy Juhász Gyulának szóló leveléből is tudjuk: „Itt járt Debre-
cenben az ünnepek alatt egy szomorú ember, aki sokat nevetett maga-magán és
sokat döhöngött [!] a komisz világ ellen. [...] Érdekes alak (ez a szomorú ember
t. i.), a lelke oly egészséges, a teste oly beteg.” ld. JGYLI, 139. p.

H. H. barátunk a napokban Bpsten volt: Horvát Henrik az 1907–1908-as tan-
évben Lippán volt középiskolai tanár, ahonnan rövid időre Budapestre utazott,
ld. a 162. sz. levelet.

Juhász egy hétig bolyongott Bpsten: Gedő Simon és JGY jó barátok voltak ebben
az időben, számos levél fennmaradt, amit JGY Gedő Simonnak írt, ld. JGYLI,
70., 71., 79., 81., 136. sz. levél. JGY ekkor a lévai piarista gimnáziumban tanított,
ahova 1907 szeptemberében helyezték át Máramaroszigetről. 1907. október 3-án,
hasznlóan, ahogy korábban előző állomáshelyén – ld. a 152. sz. levelet – szobájá-
ban egy papírlapot hagyott ezzel a szöveggel „Consummatum est.”, és Budapestre

utazott. Depressziótól és fejfájástól gyötörve a Lánchídról a Dunába akarta vetni magát, de egy éppen arra járó ismerőse, Klima Ilona megakadályozta ebben. Nem tért vissza többé Lévára, hanem hazament Szegedre, ld. PÉTER 1962, 107–109. p. A lévaiak keresni kezdték az öngyilkos holttestét, és a családot is azonnal értesítették. A *Szeged és Vidéke* másnapi száma az öngyilkosságot állírnak minősítette, és azt állította, JGY orvosi konzultációra utazott Budapestre, ld. 1907. 227. sz. (október 4.), 4. p. Ugyanaznap jelent meg Ady *Eltűnt fiatal poéta* című cikke a *Budapesti Napló*ban, ld. AEÖPM9, 14–15. p. Öngyilkossági kísérlete utáni első (ismert) levelében – október 13-án – JGY Babitsnak írt: „még mindig élek, sőt akarok is élni már”, és kéri, látogassa meg, ld. JGYL1, 156. p.; BML2, 54. p. Ady a cikkében JGY összeomlásának egyik okát így jelölte meg: „Verskötetét csak alkuvások, nehézségek s kínos tárgyalások után jelentethette meg egy generózus szegedi nyomdában. Legalább azt mondják, hogy a kötet kész, de látni sehol se látjuk.” Így a történethez kapcsolódott JGY új kötetének megjelenése és BM általi méltatása a lapban, ld. BABITS 1907, 2–3 p.

Verskötetemet: a *Négy fal között* című kötet, ld. pl. a 153. sz. levelet. A levelet követően megjelent recenziók közül az „n.” betűjellel szignált, a *Budapesti Szemlé*ben közölt kritikát lehet Gedő Simonnak tulajdonítani, ld. a 158. sz. levél függelékét.

179.

Kosztolányi Dezső – Kun Józsefnek
Budapest, 1907. november [vége, 14. után]

Budapest 1907. november hó

Igen tisztelt és szeretett uram,

ime beváltom az ígéretemet, megírom a «levelet, hogy» levelet és (hogy természetes legyek) mindjárt egy kéréssel kezdem.

- 5 Szíves értesítése után megrendeltem az antológiát, de a francia kiadó azt írta vissza – oh boldog ország! –, hogy a verses könyvek már mind elfogytak s csak egy idő múlva lesz új kiadás. Erre, különösen azok után, amiket ön beszélt nekem róla, nincs türelmem várni. Önhöz folyamodom tehát kérve juttassa el hozzám az antológiát egy hétre, egy napra, egy éjszakára s én kezeskedem, hogy rögtön visszaküldöm önnek, mihelyt átlapoztam. |A pósta költség természetesen mindkét esetben az enyém.:

Áll az alku? Becses választ várom.

- 15 Újságul mindössze annyit írhatok, hogy a B. N. től végleg megváltam és most kizárólag heti lapoknak szándékozom dolgozni. A Figyelő megindul. Kabos és Vázsonyi egy fényes új lapot indítanak december elején. Ezek a legfrissebb „irodalmi” pletykák. Mi hír van Szegeden ebben a kedves katonavárosban, ahova annyi kellemes emlékem fűződik? Min dolgozik? Mi van Babits-csal? Ha ezekre pár
20 szóval válaszolna nagyon hálás lenne önnek

tisztelője és igaz hive
Kosztolányi Dezső.

Bpest. Baross utca 4. II. 12.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintairás, 20,6×17,5 cm nagyságú levélpapíron, 1 fólió, 2 beírt oldal.

Lelőhely: PIM V. 1767.

Közölve: KDLN, 135. p.

Szövegkritika

9–10 [KDLN] anthológiát egy napra, [Téves olvasat.]

17–18 [KDLN] Mi van [Téves olvasat.]

19–20 [KDLN] ezekre válaszolna [Téves olvasat.]

Megjegyzések

Datálás a tartalom alapján: „a B. N. től végleg megváltam”. Kosztolányinak utoljára november 14-én jelent meg írása a *Budapesti Napló*ban.

Címzett

Kun József, költő. A *Hét* szerkesztőjének, Kiss Józsefnek rokona. BM tanártársa a Szegedi Állami Főreáliskolában, ld. még Gulyás Pál életrajzgyűjteményének 17. kötetét, 745–746. hasábk és a 176. sz. levelet.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

megrendeltem az antológiát: ld. a 178. sz. levelet. A kötet azonosítására nincs elég adat.
kizárólag heti lapoknak szándékozom dolgozni: 1907. október 31-étől a *Budapesti Napló* vezetését átvette Pályi Ede, a *Magyar Szó* tulajdonosa, aki a két szerkesztőséget egyesítette. A napilap irányvonala az új főszerkesztő alatt jelentősen megváltozott, aminek hatására a vezető szerzők és szerkesztők elhagyták a lapot, Kosztolányinak utoljára november 14-én jelent meg benne írása; ezután a *Népszavának*, a *Hétnek* és az *Új Időknek* kezdett dolgozni.

A Figyelő megindul: Ignótus, Osvát Ernő és Fenyő Miksa 1907 februárjában tett közzé előfizetési felhívást – ld. pl. AEÖMLI, 208., 556. p. – az 1905-ben egy év működés után megszűnt *Figyelő* újraindítására. Először úgy tervezték, a lap címe *Új Figyelő* lesz, és ha sikerül 1200 előfizetőt összegyűjteniük, elkezdik a lapot. Később a *Disputa* és a *Nyugat* cím merült fel, végül Osvát – Ignótus beköszöntő cikke, a *Kelet népe* hatására – a *Nyugat* cím mellett döntött. Bár a tervezett előfizetői létszám nem gyűlt össze – pedig Hatvany Lajos egymaga 100 előfizetést írt alá – az új folyóiratot megindították. A *Nyugat* 1908. január 1-jei dátummal megjelenő első száma 1907 karácsonyán „A Figyelő új folyama” alcímmel jelent meg, melyet 1908 augusztusáig tüntettek fel a fejlécen. Rovatcímként mind a *Disputa*, mind a *Figyelő* fennmaradt. Ld. pl. FRÁTER 1987, 77–80. p.

Kabos és Vázsonyi egy fényes új lapot indítanak december elején: a lapalapítási tervet Ady is megemlíti egy levelében – ld. AEÖMLI, 242. p. –, azonban más adat nem áll rendelkezésre. Kabos Ede a *Budapesti Napló* korábbi szerkesztője, Vázsonyi Vilmos jogász, politikus; Censor és Veridicus álneveken újságíró.

Ha ezekre pár szóval válaszolna nagyon hálás lenne önnek: a válaszlévl nem ismert.

180.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

[Budapest, 1907. december 3.]

Kedves barátom,

Révész Béla, a *Népszava* karácsonyi mellékletének szerkesztője felkér, küldj egy szép verset nekünk. Új, friss, modern verset kérünk, nem szociálistát. Neked bizonyára sok van már készletben, de nézetem szerint legjobb lenne, ha a *Feketét* juttatnád el a *Népszava* szerkesztőségébe. Mindenesetre azonban küldj. Tartozkodásod nem csak sértő lenne reám nézve, minthogy biztosan kilátásba helyeztem a versedet, hanem oktalan is. Amellett pedig honorariumot kapnál, ami ezen a fekete télen szintén nem megvetendő. – Mi újság Szegeden? Én a *Naplótól* végleg megváltam s most különböző lapoknak firkálok. Mit mivelsz te? Irj, legalább egy levelezőlapot s üdvözlöld Kúnt, akitől tegnap kaptam meg az Anthologiet.

Barátod
Kosztolányi

Kéziratleírás, lelőhely

Postai levelezőlap.

Saját kezű: fekete tintairás.

Másolat 1: Kosztolányiné 30,3×21,3 cm nagyságú gépiratának másodpéldánya, fekete ceruzás javításaival, 1 fólió, 1 beírt oldal.

Másolat 2: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Folytatása a 181. sz. levél másolata.

Másolat 3: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya. Folytatása a 181. sz. levél másolata.

Címzés: Ngs. Babits Mihálynak, (reáliskolai tanár), Reáliskola, Szeged. távolléte [!] esetén utána küldendő! Fpb.: Budapest, 1907. december 3.; ép.b.: Szeged, 1907. december 3.

Lelőhely: MTAK Ms 4621/81. (autográf); MTAK Ms 4621/82. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/74. (másolat 2); OSZK Fond III/2284/38. (másolat 3).

Közölve: BJKL, 161. p.; KDLN, 136. p.; BML2, 65. p.

Megjegyzések

Datálás a feladási postabélyegző alapján. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

Révész Béla: Révész Béla, újságíró, író, ebben az időben a *Népszava* munkatársa.

a **Feketét:** a *Feketeország* című versről van szó, a *Népszava* azonban nem közölte, noha KD közvetítette, ld. a 181. sz. levelet. A vers címének írásmódjáról ld. BML2, 296. p. A *Népszava* egyik gyakran közölt, házi költője Csizmadia Sándor volt, aki szocialista felfogásban, de a népnemzeti hagyományt követve írta társadalomkritikai célzatú verseit, tárcáit, s akinek egzisztenciális gondot is okozott a napilap hasábjain a nála modernebb nyelvet használók megjelenése. Ld. még a 11. sz. levelet is. Ismert az 1909-es *Népszava*-vita Ady Endre költészetéről, s ugyanott többször támadták a *Nyugat* közleményeit is. BM verse nyilván tartalma – „fekete az anyag rejtett lelke, / jaj, / fekete, fekete, fekete.”, azaz kiábrándultsága, amely ellentétben állt a szociáldemokrata párt osztályharcos eredetű optimizmusával, és formája miatt – végletekig vitt szóismétlés – egyaránt megütközést keltett, közlése ezért maradt el.

a Naplótól végleg megváltam: ld. a 176. sz. levelet.

181.

Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak

Budapest, 1907. december [21. előtt]

Budapest. 1907. december hóban.

Kedves barátom,

állandóan Budapesten élek s így szabadkai címzésű leveled csak később ért kezeimhez. A versedet elvittem a Népszavához s Révész Bélának végtelenül tetszett. Ez csakugyan olyan vers, amit nem irnak minden nap. Nyelvzene – rithmique, [!] rithmique, [!] extrémment [!] rithmique! [!] – és mélységes, filozofiai [!] fájdalom van benne, amellet pedig annyi költői gazdagság, hogy ember legyen, aki lefordítja más nyelve. Te vagy a mi Poe Edgárunk, aki az ázsiai magyar szavaknak felfedézi [!] az értékét és valeurét. Versed a Népszava karácsonyi mellékletében [!] jön.

Kivánságod szerint nem tettem alá a nevedet. Ellenben én és Csáth Géza hosszas tanakodás után egy egyéniségedet és költői fizignómiádat [!] jellemző nevetadtunk neked: a *Deér Dénest*. Ez arisztokratikus, szójátzó, amellet eltagadhatatlanul sovány név. Meg vagy elégedve irodalmi keresztapáiddal?

Budapesten irántad óriási az érdeklődés. Kézirataid kézről-kézre forognak. Igazán szeretném, ha valahogy elhagynád odúdat és a Deér Dénes névvel meghódítanád szegény országunkat. *Izgatottan várom írásaid, a költeményeket, a fordításokat és a prózát.* Esedezem *rögtön* levelem vétele után *add póstára a csomagot a saját költségemre.* (Cim: K. D. Budapest Baross utca 4. II. 12) [!]

Én a Hétnek, Új Időknek, Vasárnapi Újságnak dolgozom. Ma kaptam meg Hans Betge [!] Anthológiáját, melyben több fiatal magyar között én is szereplek. Ha tégedet ismert volna a fordító!... De ezekről és a kölcsönadandó könyvekről később, mikor feljössz Budapestre, mert – tudd meg – 21éig a te kedvedért itt maradok és ha

úgy tetszik több napot együtt fogunk tölteni. Leveledet azonban elvárom és a küldeményt rögtön add |:fel:| címemre.

30

Türelmetlenül vár
barátod
Kosztolányi Dezső

Carducci nincs meg, de sok van tőle. Van azonkívül igen sok Verhaerenom, Strindbergem, Carlyleem stb. stb. – Ha |:látogatásoddal:| megtisztelsz, 21én válogathatsz könyvtáramból. Rögtön és pontosan
35 irj, mikor – melyik nap, hány órákor? – jössz, mert – hangsúlyozom – tisztán a kedvedért maradok fenn Budapesten.

Kúnt sokszor üdvözlöm; a könyvet nemsokára visszajuttatom mély köszönet kíséretében.

Kéziratleírás, lelőhely

Levél, boríték nélkül.

Saját kezű: fekete tintaírás, 13,5×20,0 cm és 13,7×10,0 cm nagyságú levélpapíron, 2 fólió, 3 beírt oldal.

Másolat 1: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának első példánya, 1 fólió, 1 beírt oldal. Előtte a 180. sz. levél másolata.

Másolat 2: BM 21,0×34,0 cm nagyságú gépiratának fekete indigós másodpéldánya, ceruzairásos jelzésekkel. A 27–32. sor lila indigós másodpéldánya az előzőkhöz ragasztva. Előtte a 180. sz. levél másolata.

Lelőhely: OSZK Fond III/780/9. (autográf); OSZK Fond III/2284/74. (másolat 1); OSZK Fond III/2284/38. (másolat 2).

Közölve: BABITS 1936b, 416. p. (részben); BJKL, 161–162. p.; KDLN, 136–137. p.; BML2, 66–67. p.

Szövegkritika

4–5 [BABITS 1936b] a ... ..hoz s ... ..nak végtelenül [A szövegkiadó javítása, törlése.]

10–11 [BABITS 1936b] a lap karácsonyi [A szövegkiadó javítása.]

20–39 [BABITS 1936b] Esedezem → kíséretében. [Hiányos a közlés.]

Megjegyzések

A datálás kiegészítése a tartalom alapján. Az első fólión BM ceruzás írásával: „1. Táj. kelj. 2. Ez örökséged 3 [...] Gályád 4. Új szellem 5. Magyar átok”. A Másolat 2 [20–31 Esedezem rögtön → barátod] szövegrész áthúzva, az előtte lévő függőleges vonallal megjelölve. A másolatokról bővebben ld. a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

szabadkai címzésű leveled: mivel KD Szegedről hazautazva október 9-én – ld. a 173. sz. levelet – azt írta, hogy „itthon vagyok”, emiatt címezte BM levelét Szabadkára.

A versedet: ld. a 180. sz. levelet.

Ellenben én és Csáth Géza: ez az első ismert levél, melyben KD írói nevén említette unokaöccsét. BJ a Csáth Géza nevet – jelenlegi ismereteink szerint – 1906 júniusától használta.

a Népszava karácsonyi mellékletében [!]: nem jelent meg, ebből következőleg a Deér Dénes álnév sem került nyomtatás alá.

Ma kaptam meg: Kún Józseftől, ld. a 179. sz. levelet.

több fiatal magyar között: a gyűjteményben rajta kívül Ady Endre és JGY verseinek fordításai is olvashatók. Hans Bethge gyűjteményéről ld. a 133. sz. levelet. Érdekesség, hogy KD recenzeálta a kötetet, ld. *KOSZTOLÁNYI* 1908, és abban az írásban is hibásan szerepelt a szerkesztő neve.

mikor feljössz Budapestre: BM nem utazott 1907 végén a fővárosba.

Leveledet: BM 1907 végéig nem írt Kosztolányinak.

a küldeményt: közelebbit nem lehet tudni, a 180. sz. levélben csak a *Feketeország* konkretizálódott.

igen sok Verhaerenom, Strindbergem: Émile Verhaeren belga költő, francia nyelven írt; August Strindberg svéd író. Ez a két szerző első említése KD levelezésében.

A KÉZIRATOKRÓL,
A KIADÁSTÖRTÉNETRŐL
ÉS A SZÖVEGKÖZLÉSRŐL

Kosztolányi Dezső családi és írói levélgyűjteménye

„Minden levélre válaszolt. Az írásait, leveleit betűrendben, keltezés szerint elrakta. Ez volt egyetlen pedánsága.” – írta Kosztolányi Dezsőről felesége, ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 292. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1990, 246. p. Hagyatékát az MTAK Kézirattára őrzi, mint az MTAK Ms 4612 – Ms 4628 jelzetek közötti gyűjteményrészt, amely 1969-ben Kosztolányi Ádámától került őrzési helyére.

Ebben hét dokumentum található arra vonatkozóan, hogyan szortírozta KD a saját levelezését; és öt arról, miként őrizte a családjáról rá maradt leveleket.

<i>Jelzet</i>	<i>Levéltíró(k)</i>	<i>Gyűjtő</i>	<i>Felirat</i>	<i>Darabszám</i>
MTAK Ms 4622/103.	BJ, azaz Csáth Géza	Sérült, csontszínű boríték	Szegény <u>Csáth Géza</u> hagyatéka, hozzám írt végrendelkező levelei, búcsúja. [KD zöld tintás kézírása.]	18 levél
MTAK Ms 4623/3.	idKÁ	Rózsaszín papírdossziében, amelyen fehér kartonlap van felirattal	Édesapám levelei, <írásai> 1904–1926. [KD piros ceruzaírása.]	131 levél
MTAK Ms 4623/302.	id. Kosztolányi Árpádné	Sérült, rózsaszín boríték darabja egy 1904. december 14-i levél üresen maradt hátoldalára ragasztva	Édesanyám levelei. [KD fekete ceruzaírása.]	172 levél
MTAK Ms 4624/168.	Kosztolányi Mária	Barna boríték	Mariska húgom levelei. [KD fekete ceruzaírása.]	28 levél

Jelzet	Levéltíró(k)	Gyűjtő	Felirat	Darabszám
MTAK Ms 4625/303.	Névjegyek	11,6 × 9,3 cm nagyságú boríték	Névjegyek, címek (külföldiek is). [KD fekete ceruzairása.]	Üres
MTAK Ms 4625/301–302.	Két töredékes jegyzék írókkal folytatott levelezésről. A fennmaradt névsor: Koos Károly, Kassák Lajos, Kastner Jenő, Kuncz Aladár, Kóbor Tamás, Kemény Simon, Kozma Andor, Kornis Gyula, Kiss József, Karinthy Frigyes, Komjáthy Jenő, Lengyel Menyhért, Lakatos László, Lányi Ernő, Nagy Endre, Négyesy László, Németh László, Nadányi Zoltán, Madzsar József, Marczonay Tibor, Makai Sándor, Milkó Izidor, Móra Ferenc, Móricz Zsigmond, Molnár Ákos, Móricz Zsiga, Simonyi Zsigmond, Eppling[-Kisbéry János], Balassa József, Téglás Béla, Törzs Jenő, Tóth Árpád, Tersánszky J. Jenő, Telekes Béla, Tóth Béla, Tevan Andor, Tolnai Vilmos, Tormai Cecil, Vikár Béla, Vargha Gyula, Vészi József, Voinovich Géza, Weöres Sándor, Váry Albert, Yolland Arthur, Wierzynsky [Wierzyński] lengyel író, Zempléni Árpád, Zilahy Lajos, Zalay Béla	A jegyzékek sárga/narancssárga dosz-sziék szétvágott darabjaira ragasztva	K – L – M – [...] Magyar írók levelei. T – V – Z – Y Magyar írók levelei. [A névsor KD zöld tintairása, fekete ceruzával és fekete tollal írt kiegészítésekkel. A borítékokon/dossziékon Kosztolányiné kézírásával:] Üresen találtam. [Ismeretlen kéz ceruzairása:] Idegen levelek.	Üres
MTAK Ms 4620/20–23.	idKÁ levelei: Kosztolányi Ágostonné Kádár Rozáliának, Kosztolányi Ágostonnak és Kosztolányi Jánosné Filáczy Veronikának. Az első levél hátoldalán Kádár József levele testvérének, Kádár Rozáliának.	19,0 × 12,5 cm nagyságú fehér boríték, felirata: Kosztolányi Dezső I. Tábor utca 12.	Édesapám levelei öreganyjához Filáczy Veronikához, öregapámhoz és öreganyámhoz. <u>Kis-korából</u> . [KD zöld tintairása.]	3 levél

Jelzet	Levéltíró(k)	Gyűjtő	Felirat	Darabszám
MTAK Ms 4620/25–27.	Eötvös Loránd idKÁ-nak	19,0 × 12,5 cm nagyságú fehér boríték, felirata: Kosztolányi Dezső I. Tábor utca 12.	Báró Eötvös Loránd levele és bizonyítványa édesapámhoz. [KD zöld tintairása.]	A borítékban, egy Eötvös Loránd által 1881. július 12-én kiállított bizonyítvány található, miszerint idKÁ két félévig a vezetése alatt álló egyetemi fizikai intézetben „kiváló szorgalommal és ügyességgel dolgozott”, mellette kísérőlevél.
MTAK Ms 4620/29.	Kosztolányi Ágoston levelei idKÁ-nak	19,0 × 12,5 cm nagyságú fehér boríték, felirata: Kosztolányi Dezső I. Tábor utca 12.	Öregapám Kosztolányi Ágoston levelei édesapámhoz Berlinbe (1878.). [KD zöld tintairása.]	12 db 1879–1880 között írt levél
MTAK Ms 4620/43.	Kosztolányi Ágostonné Kádár Rozália levelei idKÁ-nak	19,0 × 12,5 cm nagyságú fehér boríték, felirata: Kosztolányi Dezső I. Tábor utca 12.	Öreganyám szül. Kádár Rozália levelei édesapámhoz Berlinbe (1878.) és hozzám. [KD zöld tintairása.]	6 db 1880-ban írt levél
MTAK Ms 4620/51.	Törley Bálint – idKÁ keresztapja – levele keresztfiának	Levél, boríték nélkül.	(Törley Bálint levele apámhoz). [KD zöld tintás rájegyzése a levélre.]	1 levél

2013 nyarán egy magángyűjtő jóvoltából két újabb dokumentum került elő arról, hogyan őrizte KD a hozzá intézett leveleket, melyek másolatait a tulajdonos Arany Zsuzsanna útján osztotta meg a kutatócsoporttal (67 eddig ismeretlen levéllel együtt).

Jelzet	Levéltíró(k) ¹	Gyűjtő	Felirat	Darabszám
Magángyűjtemény	Szlankó Gyula, Tarr Margit, Don Stenczinger	Egy írólap leszakított egynegyede; a papírdarabon és a hozzá tartozó levelek egyikén az összetűzéshez használt gemkapocs nyomai	Különcök [Kék tinta-írás.]	6 levél

¹ A gyűjtőbe tartozó levelek jegyzéke nem maradt fenn, besorolás a levelek szövege alapján.

Jelzet	Levéllíró(k)	Gyűjtő	Felirat	Darab-szám
Magán-gyűjtemény	Angela-Caecilia, Adamkovits Lászlóné, Bakóczy Károly, Georges Balogh, Bánó Ferencné Lilly, Bergmann Vilmos, Bita József, Brachfeld Olivér, Özv. Csathó Etelka, Dobranay [?] Vilma, Dudus, Ernest Kázmér, Brenner Etelka, Füzesséry József, Dr. Gáldi László, Gergely Ernő, Grüber József, Haffner Ödön, Hajtay-Hajtmán [?] Etelka, Juhász Ernő, Káldor György, Irene Katzer, Kollár Ilona, Konczné [?] Vallyon Anna, Korniss Alice, Kuluncsich Jánosné, Lúdo Koreň, Mangold Albert, Mészáros Sándor, Nadler Herbert, Nagy [?] Béla, Palinay Haas Ferenc, Pécsi Margit, Rátkay István, Serák Károlyné, Dr. Stodolní Dezső, Dr. [...] Ferenc [?], Dr. Szilágyi Jenőné, Szlancsik Istvánné, Went[...], Vajda István, Varga István, Vertse István, Vikár Béla, Marika, Japi [Japi, azaz Papp Oszkár] és Bálint Nusi, Wanie [?] András, Ismeretlenek	Írólap; a lapon és a hozzá tartozó levelek egyikén az összetűzéshez használt gemkapocs nyomai.	Irodalmi tisztelők levelei gyerekek/i [?] [Kék tinta-írás.]	60 levél
Magán-gyűjtemény	Ismeretlen ²	Nem maradt fenn, illetve lap-pang	[Támadók levelei] ³	1 levél

² Támadó hangnemű névtelen levél.

³ „gondosan külön-külön papírtokokba rakott kéziratok, levelek, cikkek, külön a tisztelőktől és külön a támadóktól maradt emlékek”, ld. DEVECSERI 1945, 7. p.

A levélkéziratok sorsa Kosztolányi Dezső közvetlen örökösei, felesége és fia életében

KD halála után felesége megírta férje életregényét, ld. KOSZTOLÁNYI 1938, amelyhez nagymértékben felhasználta a hagyatékában talált levelezését is. Ez az életrajz KD több Babits Mihálynak szóló levelét is közli. Nem ismert, hogy KD másolatot készített volna az általa írt levelekről, Kosztolányi Dezsőné minden bizonnyal magától Babitstól kapta meg ezeket.¹ A kéziratokat azonban ekkor még csak betekintésre, lemásolásra mutatta meg BM Kosztolányinének. BM halála után azonban a két özvegy ki is cserélte egymás között férjeik leveleit, így került KD 70 db Babits Mihálynak szóló levele a Kosztolányi-hagyatékba – MTAK Ms 4621/2–137. – és BM 18 db Kosztolányi Dezsőnek szóló levele a Babits-hagyatékba – OSZK Fond III/94–96. A KD Babits Mihálynak szóló leveleiről készült másolatokat az MTAK Kézirattár az eredetik mellé csatolta, azaz a fent említett 70 levél – 3 kivétellel – a gépelt másolatával együtt maradt fenn. A csere azonban nem egyszerre, hanem több fázisban, ma már pontosan nem követhető időpontokban történt, amit az is bizonyít, hogy az egyetlen fennmaradt átadási elismervény más levélszámokról szólt, ld. a *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetben.

A levelezés átadása azonban így sem volt teljes, maradtak egyes levelek a címzettek hagyatékában is. Ezek: BM 14 db levele Kosztolányinének – MTAK Ms 4622/26–50. – és KD 27 db levele, levéltöredéke Babits Mihálynak – OSZK Fond III/778–780. A kéziratcserét dokumentálja Kosztolányiné egy feljegyzése is: „Néhány eredeti

¹ TS egyik naplóbejegyzéséből kiderül, hogy 1937. február 20-án találkozott egymással BM, TS és Kosztolányiné, ld. a *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetet.

Babits levél és egy fotokópia – A Kosztolányi–Babits leveleket Babitsné kérésére elcseréltük egymással.”² De a birtokában maradt 14 Babits-levélről is készített másolatokat Kosztolányiné, melyeket az MTAK Kézirattár szintén az eredetik mellé csatolt.

1937 februárjának végén kezdődött Kosztolányiné levelezése Kilényi Irmával, JGY bizalmasával, abból a célból, hogy Kilényi másolja le és küldje el neki KD Juhász Gyulának szóló leveleit. A Kosztolányi-hagyatékban megtalálható néhány e másolatokból – MTAK Ms 4621/198., 199–200., 203–204., 206. Ugyanebben a palliumban 3 eredeti kézirat is van a másolatuk mellett – MTAK Ms 4621/201–202., 205. Azonban a levelek nagyobb hányada a Babits-hagyatékba került: az OSZK III. fondja őrzi KD Juhásznak írt 33 levelét.

BM és TS is készített másolatokat a levelekről. Azt a feltételezést, hogy Kosztolányiné a saját másolatait a férjéről szóló életrajz munkálatai idején és annak érdekében készítette, alátámasztja az a tény, hogy ezek és a TS-, valamint a Babits-féle másolatok nem feleltethetők meg egymásnak. A Babits–Juhász–Kosztolányi-levelezés korabeli másolatainak keletkezéséről, valamint a Babits- és Juhász-hagyaték sorsáról ld. még a *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetet is. Kosztolányiné egyébként nemcsak a birtokában lévő Babits-levelekről készített másolatokat, hanem a Kosztolányinak szóló JGY-levelekről – MTAK Ms 4622/400–415. – és sok más levélről is. Ezek közül e kötet időhatárai közé tartoznak Zalai Béla – 31., 33., 37., 74., 77. sz. –, idKÁ – 70., 80., 110. sz. – és Lengyel Menyhért – 157., 160. sz. – levelei. Vannak a hagyatékban olyan levelek és levélmásolatok is, melyeket KD küldött másoknak, ami azt feltételezi, hogy Kosztolányiné, mint TS is, igyekezett férje kézíratait összegyűjteni, elküldött leveleit visszakérni a címzett(ek) től. Ezek közül szintén e kötet időhatárai közé tartozik KD levele

² Kék tintairás egy szétvágott barna boríték egy darabján. A fent olvasható szöveg mellett a következő feljegyzés is olvasható rajta, szintén Kosztolányiné kézírásával: „1 levél Hatvany Lajostól”. Ez a szöveg fekete grafitceruzával, két vonallal áthúzva. Ugyanezzel a kézírással és ceruzával egy nagy „L.” is látható, amit láttatásnak értelmeztünk. Még két piros grafitceruzával írt szám látható: „11” és „5”, ez utóbbit áthúzva. MTAK Ms 4622/25.

Lányi Heddának – 196. sz. (eredeti és másolat) –, valamint KD levele id. Lányi Ernőnek – 174. sz. (eredeti és másolat).

„Kosztolányi verseiről, levelezéséről még özvegye életében másolatok készültek s egy példányuk a hagyatékba került.” – a kézirat-katalógus szerzője szerint ezek a másolatok „az eredeti helyett használhatók”, ld. SÁFRÁN 1978, 7. p. A gépiratos másolatokat Kosztolányiné ellenőrizte, rajtuk szinte kivétel nélkül láthatók a kézirattal való összeolvasás utáni javítások, esetenként Kosztolányiné szignójával. Ezenkívül minden másolat utolsó lapjának verzőján olvasható a levélíró és a címzett neve, a feladási hely és a keltezés, amennyiben azt az eredeti kézirat is tartalmazza, néhány esetben pedig teljes vagy részleges lapszámozás. A felhasznált papír fehér (csontszínű), ritkábban zöldes árnyalatú. A meglévő eredeti kéziratok és másolatok összevetése alapján azonban megállapítható, hogy pontosságuk nem tökéletes, félreolvasásokkal tarkított duplikátumok; figyelembevételük ennek ellenére azokban az esetekben, amelyekben a kézirat nem maradt fenn, elengedhetetlen.

Mint az eddigiekből is látható, Kosztolányiné féltve őrizte és gyűjtötte KD levelezését, azonban ezek bizonytalan nagyságú része megsemmisült és/vagy eltűnt a nyilas hatalomátvétel, illetve Budapest ostroma következtében 1944–1945 telén. Erről Kosztolányiné három évvel később kiadott önéletrajzi regényében számolt be; részletesebben ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1948, 116., 129–131., 147., 151., 164–177. p., valamint ld. még a *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetet is.

A Kosztolányi család háza a budai Vár oldalában, a Krisztinavárosban, a Tábor utca 12. szám alatt volt. Október közepétől több ízben fegyveresek zaklatták az ott lakókat.³ November 21-én

³ 1944 telén KD húga, édesanyjuk és egy szabadkai ismerős, Klári is a házban lakott. 1944 októberében, a nyilas hatalomátvételt (1944. október 15.) követően, több alkalommal idegenek jöttek be a házba (a pontos dátumokat itt, és a későbbiekben is gyakran, Kosztolányiné nem adja meg). A lehetséges okokról, félelmekről, a korabeli elhallgatásokról ld. BUDA 2007, 281–291. p. Először egy délelőtti két fegyveres csöngetett be hozzájuk, azzal vádolva a ház lakóit, hogy „Ebből a házból lőttek az éjszaka”. Átkutatták a házat fegyvereket keresve, s miután elmentek, Kosztolányiné észrevette, hogy eltűnt egy óra. Klári ezután at-

Kosztolányiné szavaival: „túrnak, kutatnak, minden fiókot kiszórnak”.⁴ Kosztolányiné egy wertheimszekrényről is írt, „nemrégiben vettem ezt a kis páncélszekrényt, éppen a kéziratok részére, hogy tűz és bomba ellen védve legyenek”.⁵ Ebből a szekrényből is mindent kihajítottak a földre, „A féltve őrzött kéziratok már mind szerteséjjel heverték”. A kis páncélszekrény a „legbecsebb kéziratok [...]” számára volt fenntartva, bizonyára kis mérete miatt. Két értékes könyvet is megemlít Kosztolányiné, amelyeket szintén itt tartott: BM *Eratóját* és egy Zichy Mihály-albumot. Kosztolányinét, Ádámmal együtt, a nyilasok magukkal vitték.⁶ Egy téglagyár pincéjében tartották őket fogva egy éjszakán át, ahonnan egy rendőr reggel elengedte őket. Visszamentek a Tábor utcai házba, melyben

től félt, hogy le fogják tartóztatni, az emlékezés írója szerint azért, mert Klári Tito partizánjaival állt kapcsolatban. Egy délután két német katona jött Kláriért, és elvitték. (A háború után kiderült, hogy Klárinak sikerült megszöknie az őrizetből – elképzelhető, hogy a következők ezt megbosszulandó történtek a családdal.) Pár nap múlva éjjel egy asszony azzal csengetett be, hogy ő Klári megbízásából jött, annak holmijáért, de miután beengedték, már a „pécsi nyilaspárt vezető testvére”-nek mondta magát. Az asszony összeszedte Klári holmiját egy bőröndbe, majd elment.

⁴ Aznap délután egy civil ruhás férfi, detektívigazolványt mutatva, jött be hozzánk, és az irataikat kérte, de végül elment. Este kilenckor öt zöld inges fegyveres jelent meg, akik a kaput nyitva Ádámtól elvették a kulcsokat. Egy rendőr is volt velük, akiről azt mondták, hogy leltárt fog írni a házban található értékekről. A fegyveresek két órán keresztül kutattak a házban, az értékeket egy kupacba gyűjtötték és „leltárt” készítették róluk.

⁵ A páncélszekrény méretét nem lehet tudni, az elbeszélő mindenesetre kicsit említett. Kosztolányinak jelenleg az MTA Kézirattárában őrzött hagyatéka elég terjedelmes, és figyelembe kell venni, hogy ez csak a közgyűjteménybe került része; ami elkallódott, vagy az örökösök elajándékozták, az 1944-ben még tételezte ezt a mennyiséget. Devecseri Gábor 1945 januárjában járt a belővésektől sérült, elhagyatott Kosztolányi házban. Érdekes, hogy ő nem tett említést páncélszekrényről, ld. DEVECSERI 1945, 6–8. p. Elképzelhető, hogy a szekrényt addigra ellopták, értékeket sejtve benne.

⁶ KD édesanyját és húgát, Mariskát nem bántották, ők végig a házban maradhattak, a szobájukat sem túrták fel. Ezután a fegyveresek a kifosztott szobákat lepecsételték. Az egyik lenyomata fennmaradt a hagyatékban: MTA Ms 4634/68. Sasos, horogkereszt pecsét, német felirattal egy papírszalagon.

a szobáikat lepecsételve találták.⁷ A Kosztolányi család zaklatásáról egy 1945-ös újságcikk is tudósít, *Mi történt Kosztolányi házával, fiával, feleségével* címmel, ld. BALASSA 1945.⁸ A Kosztolányi családot 1944. október 15. után zaklató fegyveresek vezetőjének kiltérére fény derült, ellene és társai ellen Kosztolányiné feljelentést tett.⁹

⁷ Kosztolányiné és Ádám ezután nem mert a házban maradni, ismerősökhöz menekültek. Néhány nap múlva Kosztolányiné hazament, s ekkor szobáikat nyitva találta, négy ember pedig éppen lepedőbe csomagolta a maradék holmijait. Fegyvert fogtak Kosztolányinéra, és a Mészáros utca 14. alatti nyilasházba autóztak vele, onnan pedig ismét a téglagyárba. Az őt kísérő fegyveres bement utasításért, majd autón továbbindultak a felrobbantott Margit híd felé, ahol elengedték őt, megfenyegetve, hogy ha még egyszer meglátják Budán, megölik. Ennek ellenére Kosztolányiné másnap reggel ismét hazament. A lakásukban ekkor már teljesen berendezkedett az a négy ember, akiket korábban ott talált. Azt mondták neki, hogy a ház már a „hűség háza”, és ők rendelkeznek felette.

⁸ A cikk az eseményeket Kosztolányiné leírásával azonosan mutatja be, azzal a kiegészítő adalékkal, hogy egy meg nem nevezett bejelentő november 28-án levelet írt dr. Kiszely Alajosnak, a nyilas párt jogügyi osztályának vezetőjéhez, bántatlanságot kérve Kosztolányinének és fiának, és azt, hogy visszatérhessenek otthonukba. Kosztolányinének, mielőtt elhurcolták volna őket, sikerült kétszer is odasúgnia Mariskának, KD húgának, hogy „Eredj fel reggel mindjárt a kultuszminisztériumba Rajnissához, mond meg, hogy elvittek bennünket, a gyereket is. [...] Próbáljatok valamit csinálni.” A Balassa-cikkben névtelenül emlegetett bejelentő talán Mariska lehetett, talán Rajniss; de a bejelentés hatására – a cikk szerint – Kiszely semmit sem tett. Bár a közbenjáró személyéről semmit sem lehet tudni, érdeklődése magyarázhatja, hogy miért engedték el őket első alkalommal másnap reggel, és miért nem vették át őket a nyilasoktól a második alkalommal. Rajniss Ferenc ekkor a Szálasi-kormányban vallás- és közoktatásügyi minisztere volt.

⁹ Az illetőt – Murger János ötvenéves I. kerületi lakost – elítélték és kivégezték. Az ítélet tizennégy tanú vallomása alapján született. A kihallgatását végző Politikai Főcsoport által felvett jegyzőkönyvet és a tárgyalások jegyzőkönyveit is Kosztolányiné megtekinthette, róla másolatot készíthetett, ami saját kézírásával és kiegészítéseivel fennmaradt. A tárgyalások kivonatának gépelt másolatát és az ítéletet is megkapta. Lelöhelyük hagyatékában MTA Ms 4634/65–67. jelzet alatt. Murger János a következő tanúvallomást tette 1945. augusztus 9-én, Madách József detektív előtt: „1944. október 15-e után, mikor Szálasi a hatalmat átvette, Farkas László kinevezett a párt politikai nyomozójának. Ez abból állt, hogy a feljelentéseket nekem kellett kivizsgálni. November 21-én este 9 órakor a Tábor u. 12. sz. alól előállítottuk Ponyik Istvánnal Kosztolányi Dezsőné és Ádámot.” A vallomás folytatásában Murger bevallja, hogy kétszer megütötte Kosztolányinét; a házból pénzt, ékszereket vittek el, amit a pártirodán leadtak. Ezután az őbudai téglagyárba kísérték Kosztolányinét és fiát, de ott nem vették át a foglyokat, ezért elengedték őket. Kosztolányiné hozzáfűzte: „Hazug-

Több hét eltelte után visszatérve, a lakásban maradt anyósa és sógornője azzal fogadta Kosztolányinét, hogy „a ház valamennyi nyilas lakója teherautón Győrbe utazott”, akik „Mindent, de mindent elvittek, csak a könyvek maradtak ott, a bútorokat összevissza tologatták, a szekrények, fiókok mind üresek”. A ház kirablóit tehát nem érdekelték a könyvek, így nagy valószínűséggel a kéziratok sem, tehát feltételezhető, hogy a kéziratok is megvoltak még ekkor, de erről Kosztolányiné itt nem ejt szót.

Devecseri Gábor már említett látogatásakor a házban – januárban, „a Vár ostromának második felében” – a kéziratokat még ott találta: „benn, az ördögfiókák által földúlt szobákban még mindig ott őrizték Kosztolányi maga építette külön világának varázslatos hangulatát azok a tárgyak, melyek a szimatoló és sír szélén harácsoló bandák számára értéket nem jelentettek: baráti levelek, [...] munkás éjszakák tanúi és társai: a kedves könyvek [...]. Könnyezve álltam az íróasztal előtt. Kiráncigált és földre dobott fiókjaiban még mindig megható rendben sorakoztak az író hitvese által gondosan külön-külön papírtokokba rakott kéziratok, levelek, cikkek, külön a tisztelőktől és külön a támadóktól maradt emlékek [...]. Ezután aknazáporban hordtuk át egy törzsőrmesterrel és egy rendőr szakaszvezetővel a kéziratokat, Csáth Géza, Karinthy, József Attila és annyi nagyszerű író társ leveleit, a legfontosabb könyveket, képeket, családi albumot nagyobb biztonságba, gróf Török Sándorné¹⁰ és Harald Feller¹¹ házába, melynek akkor családommal együtt vendége voltam. [...] Budapest, Szabadsághegy, 1945 augusztus 4-én.” Ekkor azonban még javában folyt az ostrom, a ház még állt, csak belővések érték: „alig néztünk körül, már újra megszólaltak az ostrom

ság. Elfogadtak, csak másodszor nem.” Az első tárgyalási napot 1946. március 30-án tűzték ki, de ezt a tárgyalást Murger betegsége miatt elnapolták. Murger a következő tárgyaláson azt vallotta, hogy „Titkos politikai összejövétel miatt tettem feljelentést Kosztolányi Dezsőné ellen, ezért mentünk ki a lakására”.

¹⁰ Szendrői Török Sándor, gróf huszárfőhadnagy, sportlövő olimpiikon özvegye.

¹¹ Harald Feller diplomata, Svájc budapesti nagykövete volt 1944–1945-ben. Lakóhelye diplomáciai védeltséget élvezett, ez magyarázhatja, hogy a kéziratokat ott helyezték el.

hangjai [...] a bombák szüntelen, rendszertelen sűrű szava”. Ld. DEVECSEI 1945, 6–8. p.

Budapest ostroma idejére a Kosztolányi család rokonokhoz, ismerősökhöz költözött. Kosztolányiné és fia, Ádám, Pestre, KD hűga és édesanyja Pasarétre. Az ostrom befejeződése, a front elvonulása után, február végén, csónakkal kelt át a Dunán Kosztolányiné, és gyalog ment a Tábor utcai házhoz. „A ház elpusztult. Hasa kidülledt, mint a felpuffadt haldoklónak, fejét kilyukasztotta egy bomba, bordáit szilánkok, aknák törték össze, ablakfogai mind kiverve, ínye is összezúzódott s roncsolt kapuszáját nem is találok.” – írja le Kosztolányiné a látványt, amely fogadta. „Az uram íróasztalának egyik fiókja hiányzik, kéziratsekreényének az oldala. [!] [...] Levelek, fényképek, kéziratok össze-vissza áradata a ferdén lesüllyedt padlókon. Annyi erőm sincs, hogy lehajoljak s fölvegyek belőlük akár egyet is.” Devecseri Gábornak tehát nem sikerült mindent biztonságba helyeznie.

Március 15-i dátummal esik szó ismét a házban hagyott holmokról: kézikocsival hozza el Kosztolányiné egy részüket ekkor. Ez időből való Márai Sándor leírása is a Kosztolányi ház pusztulásáról: „A légköbméterek mellett, ami a lakásomból maradt, közvetlen szomszédságban púposodott az a pépes szemétdomb, ami valamikor Kosztolányi háza volt. [...] A mélyben, penészes törmelék alakjában, most itt romosodott Kosztolányi háza [...]. Sütött a nap, tavasz volt, a romok csillogtak a március délelőtti fényben”, ld. MÁRAI 1972, 106–119. p. A kéziratok megmentését később kezdte el Kosztolányiné, mert a fia az ostrom alatt eltűnt, és csak hetekkel a harcok megszűnése után találtak egymásra.¹² „A Kosztolányi-hagyaték maradványait özvegye és fia mentette ki a romok közül, a rendezésben jogtanácsosuk, Palágyi Róbert segített, Imre

¹² Kosztolányiné fiát Cegléden egy barakk-kórházban találta meg, ahol fogoly volt. Nincs kimondva, de ez nyilván az oroszok által létesített szükségkórház lehetett, amely a Kárpát-medence legnagyobb fogolytáboraként működött, s egyszerre gyűjtő- és tovább szállító tábor is volt. Minderre egyébként Kosztolányiné is utalt: „Kísérőjük – kalmük képű, himlőhelyes arcú, kis, fiatal katona – észrevesz, rám mosolyog.” A történet nem tér ki arra, fiát miként sikerült kiszabadítani, ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1948, 164–177. p.

Mária közreműködésével. [...] Az összegyűrt lapokat kisimítottuk, a tépetteket ragasztgattuk, néha még malterhulladék is akadt közöttük...” – írta Sáfrán Györgyi, a hagyaték katalógusának készítője, ld. SÁFRÁN 1978, 7. p. A Devecseri Gábor útján megmenekült kéziratok további sorsáról viszont nem ismeretes adat, feljegyzés, Kosztolányiné férje írói hagyatékáról vezetett kéziratok jegyzeteiben¹³ sem lelhető fel utalás róluk. Egy nemrég előkerült nagyobb kéziratgyűjtes azonban arról tanúskodik, hogy ez az anyag nem vagy nem teljes egészében került vissza Kosztolányi özvegyéhez, ld. a *Kosztolányi Dezső családi és írói levélggyűjteménye* című fejezetet. Kosztolányiné több jegyzete is hiányzó kéziratokról szól, így módon: „nem található”, „ellopták”, „hiányzanak”. Például ezeket sorolja fel: „Ady kézirat – Négyfal közöttől”,¹⁴ „Csáth Géza naplója”,¹⁵ „Rilke levele”,¹⁶ „Eredeti Krudy levelek”,¹⁷ „[KD] Ifjúkori Naplója”.¹⁸

„A hagyaték a költő özvegyének halála után került Kosztolányi Ádámtól az MTAK Kézirattárába. (Növedéknapló száma: 19/1969.)” Ld. SÁFRÁN 1978, 7. p. Az özvegy által megőrzött hagyaték sem teljes egészében került 1969-ben a Kézirattárba. Karinthy Ferenc a forrása annak a híresztelésnek, miszerint KD fia, Kosztolányi Ádám gyakran kéziratokkal fizette ki adósságait, italszámláit,¹⁹ ezek a kéziratok valószínűleg magángyűjteményekben lappanganak, s így kerülnek alkalmanként aukciókra.

¹³ MTAK Ms 4634/120–131. A feljegyzésekre Arany Zsuzsanna hívta fel a figyelmet.

¹⁴ A kézirat nem ismert, lappang.

¹⁵ DZ lelte meg a naplókat, ld. az 1. sz. levél jegyzeteit.

¹⁶ Rainer Maria Rilke levele – Lengyel András közlése szerint – jelenleg László Gyula örökösének birtokában van, első közlését ld. BALOGH 2006b, 46–47. p.

¹⁷ 4 Krúdy Gyula által írt levél eredeti kézírata került 1969-ben a Kézirattárba, s kettőnek csak a másolata, továbbá még egy levélkézirat ismert, ez ma is egy magángyűjtő birtokában van.

¹⁸ A kézirat nem ismert, lappang. A naplófüggelék kézírata 2004-ben felbukkant egy árverésen, ld. az 1. sz. levél jegyzeteit.

¹⁹ „Karinthy Ferencről származik az a – hozzám Réz Pál közlése révén eljutott – híresztelés, mely szerint a csak 1980-ban elhunyt, idegbeteg és alkoholista Kosztolányi Ádám gyakorta fizetett különféle kocsmaiban apja kézírataival.” Ld. ZEKE 2008, 8. p.

Kosztolányi Dezső levelezése köz- és magángyűjteményekben¹

Ahogy már volt szó róla, a KD-kéziratok legnagyobb gyűjteményével az MTAK Kézirattára rendelkezik. 1969-ben került ide Kosztolányi Ádámtól édesapja és édesanyja hagyatéka, az Ms 4612–Ms 4628 jelzet közötti „Kosztolányi-hagyaték” összefoglaló néven ismert anyag és az Ms 4629–Ms 4637 jelzettartomány közötti Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona-hagyaték. Egy évvel korábban, 1968-ban kapta meg a Kézirattár Hitel Dénes gyűjteményét. A tulajdonos – polgári foglalkozását tekintve jogász, pénzügyi szakember – kisdíák korától gyűjtötte KD műveit és minden vele kapcsolatos dokumentumot. Személyesen is kapcsolatban álltak. Az Ms 4638–Ms 4649 jelzettartományú Hitel Dénes-gyűjteményben Kosztolányi-kéziratok, -levelek, -másolatok, -lapkivágatok és -bibliográfiai gyűjtések is vannak. A fenti gyűjtemények katalógusát 1978-ban adták ki, függelékként kiegészítve az ezen időpontig a Kézirattárba került további Kosztolányi-kéziratok jegyzékével, ld. SÁFRÁN 1978.² Az MTAK Kézirattárába először 1952-ben kerültek a Kosztolányi-levelezésből kéziratok, KD Hatvany Lajosnak írt 5 levele. 1962-ben a Kosztolányi Dezső–Tevan Andor-levelezéssel bővült a gyűjtemény, ez 160 KD által írt és 31 kapott levelet jelent az 1910–1935 közötti időszakból. A katalógus függeléke ezeken kívül még tizenhét címet és egy feladót sorol fel, összesen 43 küldött és 1 kapott levéllel. Nem szerepel azonban benne minden, a megjelenéséig állományba vett kézirat, például hiányzik belőle a gyűjteménybe szintén 1969-ben – de 53/1969. naplószámmal – bekerült, Ms 4154/36–39. jelzetű

¹ Kötetünk sajtó alá rendezésekor még csak az 1907 végéig tartó levelezés feldolgozása során gyűjtött adatokra lehetett támaszkodni.

² A Kézirattár anyagáról csak nyomtatott, illetve cédulakatalógusból lehet tájékozódni, így a következő lábjegyzetekben felsorolásként olvashatók a nyomtatott katalógusból kimaradt, valamint a kiadása után a gyűjteménybe került levelek.

Juhász Gyulának szóló 4 levél.³ Az MTAK gyűjteménye a katalógus elkészülte után is gyarapodott, már kiadásának évében, 1978-ban is.⁴ Legutoljára 1999-ben került a gyűjteménybe a Kosztolányi-levelezésből kézirat.

Az OSZK és a PIM Kézirattára⁵ is jelentős gyűjteménnyel rendelkezik KD-kéziratokból és -levelekből. E lelőhelyek mellett a kötet leveleinek kéziratai közül egy a szegedi Móra Ferenc Múzeumban és egy a Szabadkai Városi Múzeum könyvtárában található. A Móra Ferenc Múzeumban őrzött levél hiteles fényképét Lengyel András bocsátotta rendelkezésre. A Szabadkai Városi Múzeum könyvtárában lévő levelek őrzési helye és szövege azonban csak a korábbi publikációkból ismert. Az egykor az Országos Rabbiképző Intézet könyvtárában őrzött, 151. sz., Milkó Izidornak írt levél kézírata 2013. novemberében egy árverésen tűnt fel.

³ 1905–1909 közötti levelek. Továbbá: KD levelei Dutka Ákosnak 1910–1916. 3 db autográf Ms 4191/1–3. Poss. 6/1974., 35/1975. 49/1975.; KD levelei Fülep Lajosnak 1908. 2 db autográf Ms 4588/175–176. Poss. 36/1958.; KD levele a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak 1922. 1 db autográf Ms 4238/380. Poss. 14/1972.; KD levelei Megyery Sárinak 1933–1936. 2 db autográf Ms 1395/16–17. Poss. 45/1972.; KD levele Mollinár Gizellának. 1928. 1 db autográf Ms 5321/291. Poss. 20/1968.; KD levelei Rédey Tivadarnak 1925–1933. 4 db autográf Ms 4539/127–130. Poss. 41/1973.; KD levelei Szabó Gábornénak 1930–1934. 9 db másolat Ms 5234/212–220. Poss. 9/1975.; KD levelei Zolnai Bélának 1921–1932. 7 db autográf Ms 4124/624–627., Ms 4119/481–483. Poss. 53/1969.; KD levele Zolnai Gyulának 1920. 1 db autográf Ms 4156/207. Poss. 53/1969.

⁴ KD levelei François Gachot-nak 1929–1931. 2 db autográf Ms 4761/115–116. Poss. 7/1978.; KD levelei ifj. Kosztolányi Árpádnak 1 db másolat, 1 db autográf Ms 4182/32–33. Poss. Lányi Hedda, 49/1978.; KD levelei Lányi Heddának 1908–1911. Ms 4182/13–31. 19 db másolat Poss. Lányi Hedda, 49/1978.; KD levele Molter Károlynak 1935. 1 db autográf Ms 6019/89. Poss. 53/1991.; KD levele Pakots Józsefnek 1932. 1 db másolat Ms 6028/484. Poss. 9/1995.; KD levelei Rajz Sándornak 1916. 2 db autográf Ms 5785/192–193. Poss. 27/1999.; KD levele Schmausz Dezsőnek 1903. 1 db autográf Ms 5785/194. Poss. 27/1999.; KD levele Surányi Miklósnak 1929. 1 db másolat Ms 6028/483. Poss. 9/1995.; KD levele Tessitori Nórának 1934. 1 db autográf Ms 5466/289. Poss. 38/1988.

⁵ A PIM még egyedi jelzettel el nem látott kéziratok a leltári számból és a gyarapodási napló számából állnak. Amennyiben a kéziratári katalógus csak az egyiket tartalmazza, akkor a másik e kötetben is értelemszerűen hiányzik.

Az OSZK Kézirattárának digitális katalógusa 210 KD-vonatkozású tételt⁶ számlál. A kutatás a tételekben 182 KD által írt és 34 neki szóló levelet talált. A levelek gyűjteménybe kerülésének története, ideje nem minden esetben ismerhető meg személyiségi jogi kérdések miatt, pedig a származás, eredet tanulmányozása sok esetben hasznos lehet a tudományos kutatás számára, például segítséget nyújthat a levelek címzettje vagy feladója azonosításában. A proveniencia ismerete segítségével találtunk adatokat a KD–BM–JGY-kéziratcserékhez és adalékot a KD–BM-viszonyhoz. Ez utóbbira példa a kötet 143. sz. levele. A levelet idKÁ írta fiának, válaszul arra a kérésére, hogy édesapja legyen segítségére Babits Mihálynak Szabadkán tanári állást kapni. Mivel e levél a Babits-hagyatékkal került az OSZK gyűjteményébe,⁷ ez a tény arra enged következtetni, hogy KD továbbküldte azt Babitsnak.

A PIM Kézirattárának nyilvános digitális katalógusa 157 KD-vonatkozású tételt számlál, közöttük 86 a KD által írt, és 6 a neki szóló levéltétel.⁸ A kutatás 172 küldött és 33 kapott levelet azonosított. Ezek között olyanok is vannak, melyek más közgyűjteményben meglévő kéziratoknak TS és EJ által készített tintaírású másolatai. A legkorábban a gyűjteménybe került kézirat leltárba vételi éve 1954, a legkésőbbi 2011.

Jelentős magángyűjtő, akinek – a már említett Hittel Dénes mellett – sokat köszönhet a Kosztolányi-filológia, Dévavári Zoltán, írói nevén Dér Zoltán. A szabadkai (Subotica) irodalomtörténész, költő, író, kritikus és szerkesztő 1959–1991 között a helyi Városi Múzeum történeti osztályát vezette. Tevékenységének jelentős részét KD és Csáth Géza életének és műveinek kutatására, írói hagyatékaik összegyűjtésének és publikálásának szentelte. E kötet számos levelének kéziratát ő találta meg, és közölte elsőként a szövegüket. Halála után özvegye, Beszédes Valéria jóvoltából több közgyűjtemény is

⁶ Egy tétel alatt a katalógus több kéziratot, illetve levelet is felvesz.

⁷ Ezt az 1952-ben bekerült hagyatékat az OSZK Kézirattára a III. jelzetű fondban külön kezeli.

⁸ Egy tétel alatt ez a katalógus szintén több kéziratot, illetve levelet is felvesz.

gyarapodott KD- és Csáth Géza-kéziratokkal, -levelekkel. A kritikai kiadás első kötetének több levélkézírata azonban még DZ hagyatékában lehet. A KD műveinek kiadásával foglalkozó kutatócsoport kérésére ezeket a kéziratokat Beszédes Valéria megkísérelte fellelni férje hagyatékában, amely még rendezésre vár. 17 levélkézíratról van szó, szövegüket először DZ publikálta, s még nem kerültek be egyetlen közgyűjtemény kéziratárába sem. Sajnos a kéziratok nem kerültek elő, van azonban 11, melyekről fényképfelvételt talált férje hagyatékában az özvegy, és lehetővé tette, hogy ezekről másolatok készüljenek. A fennmaradó 6 ismeretlen levélkézirat közül pedig egyről DÉR 1970a közöl másolatot. E kötet 5 levelének kézírata ismeretlen tehát teljesen DZ gyűjtéséből, ezek esetében a főszöveg az ő szövegközlését ismétli meg.

Az ebben a kötetben közölt levelek közül a fentiekén kívül még négynek a kéziratát nem közgyűjtemény őrzi. Azokat árverésen magángyűjtők vásárolták meg. E levelek hiteles szövegének közlésében az árverezőház közvetítésével a magángyűjtők nyújtottak segítséget, egyikük neve a hozzájárulásával olvasható. Három levél hiteles fényképmásolatát átadták a tulajdonosok,⁹ a harmadik magángyűjtő jelenleg nem találja a kéziratot.¹⁰ Utóbbi főszövegének egy része a levél egyik oldaláról készült, az árverési katalógusban közölt fényképfelvétel alapján, fennmaradó része pedig a korábbi közlés alapján rekonstruált.

Az utóbbi évek kéziratárverésein 25 Kosztolányi-levél bukkant fel, és egy írói hagyaték, mely meg nem nevezett számú Kosztolányi-levelet tartalmaz. Az OSZK Kézirattárában pedig 170 olyan fond található, amely még nincs, és 35 olyan, amely csak részben van feldolgozva. Ezek közül Paku Imre gyűjteményének tanulmányozására nemrég lehetőség nyílt, s ebben akadt is – ugyan nem levél, de – nem katalogizált Kosztolányi-kézirat. Más közgyűjteményekben, levéltárakban és magángyűjteményekben is lappanghatnak eddig ismeretlen Kosztolányi-levelek – erre is van példa,

⁹ Ld. a 7., 99. és 151. sz. leveleket.

¹⁰ Ld. a 65. sz. levelet.

néhány éve a Magyar Országos Levéltár egy fondja iratanyagának rendezése folyamán került elő, ld. SÁRKÖZI 2006. Mindezek alapján feltételezhető, hogy az eddig ismertté vált Kosztolányi-levelek száma idővel gyarapodni fog.

Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete

Az újvidéki *Kalangya* című folyóirat 1936. márciusi számát Kosztolányi Dezsőnek szentelte. A nagybeteg költőt saját munkáival, valamint jelentős hazai és külföldi (magyarországi) szerzők munkáival köszöntötték. Az első anyaországi kortárs BM volt, aki esszét adott az emlékszámba. Ebben felidézte ismeretségük kezdetét, eltérő poétikai felfogásukat, ám legnagyobb részét levelezésükre emlékezett. Mivel ez az írás nem közismert, s az első áttekintése kettejük fiatalkori írásos kapcsolattartásának, amelynek jelentősége valójában e sorok megírás közben vált tudatossá Babitsban, érdemes idézni a vonatkozó sorokat, ld. BABITS 1936a:

Én valóságos „mezei had” voltam az idő tájt az egyetemen; időm nagy részét Szekszárdon töltöttem anyám házában vagy a szőlőhegy tetején, francia dekadensek és latin klasszikusok könyvei közt. Sem újságot, sem folyóiratot nem olvastam, s a világ aktuális folyásáról jóformán csak Kosztolányi leveleiből kaptam hírt, melyek hetenként többször is rám köszöntöttek, s terjedelmükre nézve fölvehették a versenyt a világirodalom régi híres episztoláival. (Én magam hasonló terjedelemben küldtem a választ Budapestre, vagy Szabadkára, ahova Kosztolányi is időnként hazahúzódt.)

Ki se mondhatom, milyen izgalommal vártam ezeket a leveleket. Ha késtek, számoltam a napokat és lestem a postást. Ha a nagy, kövér írásoktól dagadó boríték megérkezett, boldog fontoskodással vonultam rácsos ablakú diákszobámba. A leveleket hosszú kutyanyelvre írtuk, mint igazi bennfentes irodalmárok; nyolc-tíz ilyen kutyanyelvből is állott egy levél, nem is említve a verses és újságokból kivágott mellékleteket. Összes műveinket elküldtük egymásnak. A levelek kizárólag irodalmi kérdésekről szóltak, s többek közt a megkapott kéziratok részletes kritikáit tartalmazták.

Kazinczy óta nem volt ilyen irodalmi levelezés Magyarországon. Közöltük egymással poétikai terveinket, s szigorú ítéletet mondtunk olvasmányainkról és az irodalom aktuális jelenségeiről. Fölényesen süjtöttünk le elevenekre és holtakra. Olykor egy-egy

könyvet is hozzacsomagoltunk a levélhez, amelyről egymás véleményét akartuk tudni, vagy lefordítottunk egymás számára egy-egy idegen verset, amit valahol olvastunk. Kölcsönösen csodáltuk egymást, s mindent makacsul az irodalmi örökkévalóság szempontjából néztünk.

Mi lett ezekkel a levelekkel? A Kosztolányi-félék ma is megvannak birtokomban, de egy kicsit különös formában fogja átvenni őket az irodalomtörténet. Egy ifjonti utazásomból hazatérve ugyanis furcsa meglepetés várt, amint szekszárdi írásaimat viszontláttam. A kisöcsém távollétében megtalálta az asztalomon heverő kutyanyelveket, s megtetszett neki a felöltő hosszúkás forma. Játékból és gyermekes gondolattal egymáshoz ragasztotta a teleírt széles papírszalagokat, és pedig a keskeny végüknél fogva, úgyhogy egymást folytatták s nyújtották mértéktelen hosszúsággá, mint valami végszámba menő övpántlika. Ezt a pántlikát aztán összegöngyölté, mint a táviratozásnál használatos papírszalagot szokás, vagy a viaszosvászon centimétert. Ha végig gigöngyölném és kiteríteném, sok-sok méternyi jönne ki belőle, nem férne a szobába, sem a lakásba, elnyúlna, mint egy hosszú fehér utca, melyen a betűk processziója menetel...

A Kosztolányi Dezső szavai vonulnak ezen a játékos utcán, tiszta és büszke jövődjük felé. Ahogy velük megyek, újraolvassva a régi leveleket, szemközt, a menet előtt szinte látni vélem a diadalkaput.

✱

1936. november 3-án délelőtt a János Kórházban meghalt KD. Aznap délután TS Gellért Oszkárral együtt kondoleált feleségének – ld. TSN, 687–688. p. –, két nappal később Babits Mihállyal együtt leróta kegyeletét a temetésen is, ld. BASCH 1962, 90–91. p.² A nagyszámú,

¹ A fennmaradt levelek újságokból kivágott mellékletei elkallódtak, ha voltak ilyenek egyáltalán, mindenesetre szövegbeli utalások nem találhatók e küldeményekre. Ha pedig igaz, vagy ebben a változatban igaz a kutyanyelvek összeragasztása, akkor ez magyarázatul szolgálhat a ragasztásnyomokra és a csonkulások egy részére.

² Basch Lóránt visszaemlékezése a temetésre: „Babits késve érkezett. Tétova, apró léptekkel igyekezett a halottas házba jutni, asszonya kíséretében, kinek a tömegben támaszára szorult. Este otthonában elmerülve találtam fakult levelek között, »amelyeket hajdan izgalommal várt és kapott ki a postás kezéből, mintha szerelmes levelek volnának.« Barátját, kitől az élet eltávolította, visszahozta a régi községbe a halál.” Basch idézett mondata talán a 123. sz. levél egy részletére utal.

halálával kapcsolatos hír, tudósítás mellett – ld. KOSZTOLÁNYI 2010a, 439–453. p. – a *Nyugat* decemberi száma immár az elhunyt költőre emlékezett. BM a bevezető írás mellett közreadta KD neki szóló, 1904. augusztus 1-je és 1907. decembere közötti levelezésük válogatott, nem teljes szövegű darabjait, illetve egy oldalt hasonmásban is. BM emlékezése rövidebb, mint a *Kalanyában* közölt írás. Látható azonban, hogy az előző hónapokban végigolvasta a Kosztolányitól kapott leveleket, s ennek fényében némiképp változtatott korábbi észszején. Az állandó és sűrű levelezés idejeként az 1904 és 1911 közötti éveket pontosította. Mivel azonban a közleményben 1907-es az utolsó levél, arra lehet gondolni, hogy válogatása e dátum utáni levelekre is kiterjedt, az 1908-as évvel kezdődő időszak azonban valamilyen ok (például helyhiány vagy tartalmi megfontolások) miatt a nyomtatott közlésből teljes egészében kimaradt. A *Nyugat* 1936-os anyagi viszonyairól ld. BUDA 2000, 122. p. Nem ejtett szót a levelekhez mellékelt újságkivágatokról, s testvére gyerekes játékának említése is elmaradt. Elsősorban tartalmi és mentalitásbeli tényezőket emelt ki, emellett sokkal jobban hangsúlyozta levelezésük irodalmi értékeit, majd megállapította: „ez a levelezés fontos irodalomtörténeti dokumentum a Nyugat-korszak szellemi gyökereire vonatkozólag”, ld. BABITS 1936b, 402. p. Mivel ez volt az első alkalom, hogy KD magánlevelei nyomtatásban megjelentek, a közlés körülményeit és következményeit emiatt részletesebben meg kell vizsgálni.

KD összegyűjtött leveleiből látható, hogy az alsó dátum előtt és a felső után is voltak kettőjük között levélváltások, feltehető tehát, hogy BM nem csupán közreadni kívánta a megjelenteket, hanem a válogatással KD gondolkodásának bizonyos összetevőire is rá akart mutatni. Nem véletlen tehát, hogy az első levél kihagyással kezdődik, s a korabeli olvasó azonnal Kosztolányi Dezsőnek a dekadensekről szóló véleményével szembesülhetett. A válogatás és a törlések,³ amennyire kikövetkeztethető, hármas célt szolgáltak: legfőképp KD védelmében, másodsorban a levelekben említett személyekkel szembeni tapintatból, s harmadrészt a megjelenést a korabeli sajtóviszonyok

³ Ld. a BM által közölt levelek *Szövegkritikai jegyzeteit és Megjegyzéseit*.

között⁴ lehetővé tevő megfontolásból születtek. Mindezt a közreadó rövid bevezetésének végén így fogalmazta meg: „Literatúránk nem nagyon gazdag irodalmi levélváltásokban, s a múlt század közepe óta alig volt ilyesmi. Persze ma még egész terjedelmében ez nem igen volna közölhető.”⁵

A BM által tervezett időhatár eldöntéséhez segítséget nyújthatnak a valaha rendelkezésre állt kéz- és gépiratok. Az előbbiek természetesen maguk a KD által Babits Mihálynak küldött levelek, amelyek egy része ma a Babits-hagyatékban, a maradék az MTAK Kézirat-tárában található, jelzetük minden egyes levél jegyzetében olvasható *Kéziratleírás, lelőhely* cím alatt. Az OSZK Kézirattárában azonban megtalálhatók azok a levélmásolatok (első- és másodpéldányok)⁶

⁴ Az 1930-as évektől Magyarországon is egyre erősebbé vált a politika és a gazdaság mellett a szellemi életbe szintén betörő, több összetevőjű, jobb- és baloldali elemeket egyaránt felmutató, részben hatalmi, részben informális, ám egyaránt türelmetlen, egyedüli jelenlétre törekvő, a józan, kritikai hangot nem tűrő, a mérlegelést és a pártatlanságot elvető felfogás. A polgári szabadságjogok csökkenésével szemben distanciát tartó, saját választásait követelményeit levonó, azokkal bátran szembenéző, a társadalmi preferenciákat és elkötelezettségeket egyformán kritikával illető értelmiségiek idejétmúlt, konzervatív/liberális névvel illetett stigmatizáció részesévé váltak. Ez az egzisztenciális változás részben jogos, részben túlbiztosított öncenzúrát (is) kívánt a függetlenségüket megtartani akaró, művészeti eszményeikből a napi politika nyomását kiküszöbölni vágyó folyóiratok szerkesztőitől, akik számára ez az állapot a rendszeres megjelenés ára lett. Nagyon jól mutatja mindezt Gellért Oszkár és BM még kiadatlan, a *Nyugat* szerkesztésével kapcsolatos levelezése, ahogy a Baumgarten Alapítvány évről évre megújuló hadakozása a kultusztráccával. A jegyzet elején jellemzett felfogás 1945 után sem szűnt meg, s többek között ez is az egyik oka annak, hogy KD munkáinak kritikai kiadása oly sokáig késett.

⁵ Mindez a bevezető kéziratában is olvasható: „Persze ma még egész terjedelmében [ez:] nem igen volna közölhető. Én itt most Kosztolányi leveleiből válogatok ki néhányat, melyek írójuknak lelkivilágára, fejlődésére vetnek <világot> érdekes fényt.” Ld. Babits Mihály: Kosztolányi Dezső levelei. Kék tintairás autográf javításokkal, a ceruzairású cím áthúzva, lelőhely: OSZK Fond III/1714. BMKL 2101. tétel, itt a datálás: 1936. november 3. után. Gellért Oszkár 1954-ben azt írta, hogy a Babits-bevezetés kéziratának első oldala a tulajdonában van, s a bevezetőt – Gellért szerint: cikket – BM bűnbánata – mármint Kosztolányival szembeni bűnbánata – jelének tartotta, ld. GELLÉRT 1954b, 274. p.

⁶ Ennek a gépiratcsomónak, amely a Babits-hagyatékkal került az OSZK Kézirattárába, első jelzete: Fol. Hung. 2478 volt, ma azonban az említett jelzeten található. A Babits-hagyaték történetét Nemeskür Erika és Láng József foglalta össze, ld. BMKL, 1/3–9. p.

is, amelyeket közlése előkészítéseként BM legépelt (vagy legépeltett), a csomó jelzete: Fond III/2284. Ebben az első levél valójában 1904. július 21-i, az augusztus 1-jei csak a harmadik, a felső határ sem áll meg 1907-nél, és szép számmal akadnak a lapba be nem került levelek is; mindez nyomon követhető az alábbi táblázatból.

<i>A levél sorszáma ebben a kötetben⁷</i>	<i>Az első példány sorszáma a főjelzetten – III/2284 – belül</i>	<i>A másodpéldány sorszáma a főjelzetten – III/2284 – belül</i>
27*	44	1
30*	44	1
32	45–46	2–3
38	47–49	4–6
40	50–52	7–9
42*	53	10
44*	53	10
53*	53	10
55	54	11
61	55–57	12–15
68*	55–57	12–15
87	59–60	16–17
90*	61	18
96*	61	18
97*	62	19
100*	63–64	20–21
109	63–64	20–21
113*	65–66	22–23
114	65–66	22–23
118*	67–70	24–27
122*	67–70	24–27
124*	72	29
126*	72	29
128	72	29
129*	71	28
130*	72	29
131*	73	30

⁷ A csillaggal jelzett levelek nem olvashatók a Nyugatban. Az első- és másodpéldányok azonos sorszáma azt jelöli, hogy egy fólión több levél is olvasható. A sorszáмок egymásutánja nem mindig egyezik meg a fóliók számával.

<i>A levél sorszáma ebben a kötetben</i>	<i>Az első példány sorszáma a főjelzetten – III/2284 – belül</i>	<i>A másodpéldány sorszáma a főjelzetten – III/2284 – belül</i>
133*	73	30
134*	67	31
135	68	32
137*	67	31
139*	69	33
144*	70	34
145*	70	34
146*	70	34
147*	71	35
148*	70	34
150*	70	34
161*	72	36
165*	73	37
170*	73	37
171*	73	37
173*	73	37
180*	74	38
181	74	38

A Fond III/2284 vastag gépiratcsomójának másolatai több, különböző időben, eltérő papírra, más és más írógéppel, fekete, illetve lila színű szalaggal készültek; az eleje rendezett, a pallium végén található gépiratok viszont nem. Mivel a Babits-hagyaték részeként kerültek mai őrzési helyükre, várható, hogy TS másolatai is ebben vannak (részben vagy egészében), amelyek saját, BM, JGY és KD leveleit együtt tartalmazó, tervezett kötetének előkészítő munkálatai közben keletkeztek. Mindezt alátámasztja, hogy a gépiratok rendezetlenebb részén lévő lapok némelyike TS kéziratos megjegyzéseit viseli. A fondban található anyag tehát két részre osztható, az egyik BM korábbi, a másik TS későbbi munkája. Az első azonos, A4-es méretnél nagyobb írógéppapírra,⁸ láthatóan nyugodt körülmények között készült, bár valószínűleg rövid idő alatt, hiszen a decem-

⁸ Az A4 szabvány mai méretezés szerint 21,0 × 29,7 cm, a BM által használt levél-papír mérete ellenben 21,0 × 34,0 cm, tehát hosszabb.

beri *Nyugat* hivatalosan elsején jelent meg, s addig a válogatást, szerkesztést, szedést és nyomást is meg kellett ejteni. Ez a sorozat első- és másodpéldányban áll a kutatás rendelkezésére, a közlésre vonatkozó ceruzás jelölésekkel; minderről a már említett *Kézirat-leírás, lelőhely* és a *Megjegyzések* részletesen beszámolnak. Lehet, hogy a tényleges gépíró nem maga BM volt, de az alapgyűjtemény összeállítója/válogatója mindenféleképpen ő. Minden első példány fekete tintás (festékszalagos) gépirat. A másodpéldányok fekete és lila tintás (indigós) másolatok, egyik sem teljes, csak együtt. A levelek szövege folyamatos, egy oldalon tehát annyi levél olvasható, amennyi kifért. Vannak olyan, több levelet tartalmazó másodpéldány-fóliók, amelyekre ráragasztva olvasható az utolsó, más színű levélszöveg. Ez utalhat arra, hogy gépelés közben indigót kellett váltani, de az a valószínűbb, hogy készült egy fekete és egy lila indigós másodpéldány-sorozat is. Utóbbi lehetőség azt is magában rejt, hogy BM munka közben bővítette/változtatta a levelek körét. A fóliókon többféle, eltérő és/vagy egymást kiegészítő számozás látható, az alapszámbavétel mellett nyilván a különböző, későbbi közlési igényeknek megfelelően, más kezek által írva. E kötet kéziratleírásai az 1–78 közötti, a *Nyugat*-közlés alapjául szolgált fóliókat regisztrálják, hiszen a pallium elején található, legrendezettebb és időben először készült másolatok BM közlési szándékát tükrözik. A számozás az első- és másodpéldányok között a fenti táblázat szerint oszlik meg (a legmagasabb számozású fóliókon olvasható levelek e kötet időhatárán kívül esnek).

A táblázatból, összevetve a főszövegbeli közlésekkel, azonnal látszik, hogy KD összes Babitsnak küldött levele ebben az összeállításban nem szerepel. Hiányoznak a 19., 45., 120., 132., 141., 149. és 172. sz. levelek, amelyek mai lelőhelye megoszlik az OSZK és az MTA kéziratgyűjteményei között. A *Nyugat* közleményének mindemellett ez a nem teljes, válogatás és kihagyások utáni levélsorozat volt az alapja, ezért vannak ezeken az áthúzások, kérdőjelek, közlési utasítások, javítások ceruzával és tollal; Gellért Oszkár kézírásos, összefoglaló címe és egy-két nyomdai utasítása világosan felismerhető. A javítások, a törlések, kihagyások, illetve a közlendő szöveg

jelölése egységesen ceruzairás, a másodpéldánynak mint nyomás előtti utolsó piszkozatnak a tényét az támasztja alá, hogy a jelzett kihagyások BM közleményében döntően megtalálhatók. Mivel a szerkesztési, nyomdai munkákhoz a másodpéldányokat használták fel, emiatt kezdődnek azokon a sorszámozások. Az első példányokat BM archiválta a kéziratokkal együtt, esetleg már ekkor egy teljesebb kiadásra gondolva, hiszen a lapba csak annyi levél kerülhetett, amennyit a terjedelem a többi emlékező írás, vers – és egyéb közlemények – mellett még elbirt.

*

1937. február 20-án TS feljegyezte naptárába, hogy találkoztak Kosztolányi Dezsőnével, ld. TSN, 705. p. Az okról, a beszélgetés tárgyáról közelebbit nem lehet tudni, de az özvegy ekkor már feltehetően latolgatta férje életrajzának a megírását, s mivel a házaspári látogatások nem voltak túl gyakoriak KD életében sem, a kiadástörténet szempontjából ezt a dátumot mégis meg kell említeni. Ld. még *A levélkéziratok sorsa Kosztolányi Dezső közvetlen örökösei, felesége és fia életében* című fejezetet is. Két nappal később kezdődött Kosztolányiné levelezése Kilényi Irmával, aki mint JGY bizalmasa, majd hagyatékának őrzője, fontos szerepet játszott a három költő leveleinek kiadási célra való egyesítésében.⁹ Az ő gyűjteményébe két úton kerültek kéziratok, amelyek a JGY-hagyatékban (későbbi elnevezéssel: Juhász Gyula Múzeum) egyesültek: részben EJ jóvoltából, részben saját jogon, a forrás természetesen mindkét esetben maga JGY volt. EJ, aki gyűjtői s mecénási elképzeléseket melengedett, már korábban, több alkalommal kapott kéziratokat a szegedi

⁹ Kosztolányiné Kilényi Irmának írt levelei a Somogyi-könyvtár Kilényi-gyűjteményében találhatók, a jelzet: 4/23. A kéz- és gépirásos levelek közlése betűhű, a gépirásos levelek karaktereit is követi, de ez utóbbiak (javított) elütéseit nem reprodukálja. Jegyzetben szerepelnek a kézírásra, borítékra, címzésre, feladóra, datálásra vonatkozó adatok; feltéve, ha valamiért nem kerültek a fenti ismertető szövegébe. Kilényi Irma Kosztolányinének írt levelei nem maradtak fenn. E kötet szerkesztésének utolsó pillanataiban jelent meg Kilényi Irma levelezésének első két része, ld. KIL, 10. sz., 1263–1280.

költőtől. Egy Péter László által kivonatolt naplótöredéke szerint 1926 januárjában BM néhány levelét lemásolta, az eredetiket pedig átadta Kilényi Irmának, ugyanígy KD leveleit is, ld. PÉTER 1955, 40., 44–45. p. EJ és JGY kapcsolata 1929 után megszakadt, a gyűjtő két évvel később meg is halt. Kollekciónak végső állomása a PIM lett, kéziratai, könyveinek egy része ide került. Itt találhatók a naplóban említett másolatok, amelyekről az egyes levelek végén a kéziratleírások számolnak be. Az általa közvetített eredetiek pedig Kilényi Irma gyűjteményét gazdagították.¹⁰

Tehát két nappal TS látogatása után írt először Kosztolányiné Szegedre.¹¹ Még csak tervezte-e ekkor férjéről szóló könyvét, vagy már írta is, nem lehet tudni, mindenesetre a megjelenésig (1938) nem sok idő volt hátra.¹² Joggal feltételezhető emiatt, hogy az anyaggyűjtéssel párhuzamosan írt is, vagyis többnyire csak arról adott hírt az életrajzban, amihez a szűkös idő alatt valamilyen anyagot talált.¹³ Ezért kereste Kilényi Irmát is. Leveléből világosan kiderül, hogy nem kéziratok, hanem azokról készült másolatok cseréjéről volt szó; ez lehet az egyik oka Kosztolányiné levélközlési téves olvasatainak. A másolatokon alapuló szövegkiadás egyébként később Török Sophie-nak és Belia Györgynek is gondokat okozott.

¹⁰ E gyűjtemény későbbi, Kilényi Irma halála utáni sorsáról a továbbiakban esik majd szó.

¹¹ 1943-ig, amíg sor nem került az összeállított kötetnek a Franklin számára való átadására, Kosztolányiné, TS és Kilényi Irma a személyes beszélgetés és a telefon mellett levelek útján tartották egymással a kapcsolatot. Szóban és írásban tárgyalták meg az aktuális teendőket, fennmaradt üzeneteik tehát másodlagosságukban is igen fontos ismereteket tartalmaznak többek között KD levelezésének kiadástörténetéhez, hosszabb-rövidebb szemelvényekkel szükséges tehát a munka előrehaladtát bemutatni.

¹² Az életrajz részletei a *Képes Vasárnap*ban az 1938. március 27-i számtól kezdve, kissé más szöveggel már olvashatók voltak.

¹³ Ez a módszer meglátszik az életrajz bizonyos beállításaiiban és véleményalkotásaiban is, ld. SZEGEDY-MASZÁK 1998, 353–354. p. Ld. még ARANY 2007, 115–122. p.

Igen tisztelt, kedves kisasszony,

bocsásson meg, hogy ismeretlenül zavarom. Egy fiatallembertől hallottam, hogy boldogult férjemnek Juhász Gyulához írt levelei önnél vannak. Nagyon lekötelné ha a levelek másolatát, esetleg gépiert példányát hozzám juttatná. Mondanom sem kell, hogy férjemnek minden írott sora érdekel és közel van szívemhez. Nagyon örülnék, ha megkaphatnám a levelek másolatát. Cserébe szívesen elküldöm Juhász Gyula nálam levő leveleinek a másolatát, melyeket férjemhez írt.

Mégegyszer bocsánatát kérem és szíveségét előre is hálásan köszönöm hiva ismeretlenül is.¹⁴

Nem sokkal később, április 6-án meghalt JGY. 10-én Kosztolányiné rövid részvétlevelet küldött Kilényi Irmának, amelyben elnézést és türelmet kért tőle hallgatásáért, majd ezt írta: „A leveleket, mihelyt kis időm lesz, legépelem és egy másolatot beküldök önnek.”¹⁵ Mivel életrajzában bőven idéz KD Juhász Gyulának írt leveleiből is, nyilvánvaló, hogy Kilényi Irma teljesítette ígéretét, elküldte neki (teljesen vagy részben) a Juhász-hagyatékban volt Kosztolányi-levelek másolatait, s ezek ellenszolgáltatásául írt Kosztolányiné a nála lévő, Kosztolányinak írt Juhász-levelek másolatairól.¹⁶ A Kilényi Irma által készített másolatok azonban nem lehettek túl jó minőségűek, vagy Kosztolányiné tévesztett a szorító határidő miatt, mert, aho-

¹⁴ Gépiírástól levél fekete szegélyes borítékkal, aláírás nélkül. [Címzés:] Nagys. Kilényi Irma urnőnek, [!] Szeged, Kárász u. (Optikai üzet). [Feladó:] özv. Kosztolányi Dezsőné, Tábor u. 12.

¹⁵ Fekete keretes névjegy, ugyanilyen borítékban. Kézírás. [Címzés:] Ngs. Kilényi Irma úrhölgynek, Szeged, Kárász u. 14 III em 13. Kosztolányiné azonban nem csupán férjének leveleiről, illetve a Babits Mihálytól és Juhász Gyulától kapottakból készített másolatot, hanem a hagyaték más darabjairól is. Ld. még *A levélkéziratok sorsa Kosztolányi Dezső közvetlen örökösei, felesége és fia életében* című fejezetet is. De legbőségesebb a KD által Babitsnak írt levelek másolati sorozata, ld. a 19., 27., 30., 32., 38., 40., 42., 53., 55., 61., 87., 90., 97., 100., 107., 113., 114., 118., 120., 122., 124., 126., 128., 130., 133., 134., 135., 137., 139., 141., 144., 145., 146., 147., 148., 150., 173., 180. sz. leveleket.

¹⁶ Kilényi Irma BM és KD Juhásznak írt leveleiből a szegedi kapcsolatokkal rendelkező Tolnai Gábornak is adott, aki egy Juhász halálára írt közlésben néhány részletüket (egy-két mondatot) fel is használt, ld. TOLNAI 1937.

gyan a szövegkritikai jegyzetekből kiderül, közlései elég sok hibát tartalmaznak. Kilényi Irma valamikor május vége felé ismét írt Kosztolányi Dezsőnének, feltehetően JGY életéről, utolsó időszakáról, ezt a címzett 23-án, igen röviden köszönte meg.¹⁷ Amint az életrajz írása megengedte, június 23-án Kosztolányiné lemásolta és elküldte Szegedre a Kosztolányinak küldött Juhász-levelek szövegét:

Kedves Kilényi Irma,

végre sikerült annyi időt szakítanom, hogy lemásolhassam szegény Juhász Gyula leveleit. Több – tudtommal nincs, azaz még egy van, azt kölcsön adtam Német [!] Andornak, meg is jelentetett belőle valamit az Ujságban, a levél azonban kézen közön eltűnt. Ha megtalálom azt is elküldöm. Nagyon, nagyon sajnálom és siratom szegény Juhász Gyulát. Különösen nehéz, szomorú életét. Nem tudná megmondani, hogy mióta gyötörték őt fejfájások? Ez az agykéreg megvastagodás vajjon fennállott-e már fiatal korában is, vagy csak később fajult így el? Ha feljön Budapestre, nagyon örülnék, ha láthatnám.

Viszontlátásig üdvözli hiva:

özv Kosztolányi Dezsőné
I Tábor u 12.¹⁸

Kilényi Irma JGY halála után, rendszerezve a hagyatékot, ismét talált néhány levelet, amelyek másolatát elküldte Budapestre. Ezeket Kosztolányiné először nyugtázta,¹⁹ majd november 8-án hosszabban is válaszolt:

¹⁷ Fekete keretes névjegy, ugyanilyen borítékban. Kézírás. [Címzés:] Ngs. Kilényi Irma urnőnek, [!] Szeged, Kárász u. 14., III. 13. Az aláírást a nyomtatott név helyettesíti.

¹⁸ Gépirat, autográf aláírással, fekete keretes levélpapíron, boríték nélkül. A levélben említett közleményt ld. NÉMETH 1937. A rövid cikkben két levél – a 95. és 34. – néhány sora, bekezdése olvasható, rossz sorrendben – csak az egyik van teljes datálás – és kihagyásokkal. JGY levele KD özvegyénél tűnt el időlegesen, mert ma a kézirat és másolata is megtalálható a MTAK Kézirattárában.

¹⁹ Kézírást üzenet fekete szegélyes borítékkal, ugyanilyen levélpapíron. [Címzés:] Ngs. Kilényi Irma önnagyságának, Szeged, Kárász u. 14., III em. [Feladó:] özv Kosztolányi Dezsőné, I Tábor u 12. Keltezése: Budapest, 1937. szeptember 27.

Kedves Kilényi Irma,

nagy munkában voltam mostanáig, ezért halogattam még ennek a pár sornak a megírását is. A leveleket, amelyeket utóbb küldött, csak most köszönöm meg önnek. Igazán megható az a szeretet és érdeklődés, amellyel ön <[...]> [szegény:] Juhász Gyula iránt és közvetve, szegény megboldogult uram iránt érez. Ismételtlen kérem, ha Budapestre jön keressen föl, hogy beszélgethessünk róluk.

Viszontlátásig üdvözli igaz híve:

Kosztolányiné²⁰

Az életrajz nagyjából egy félév múlva, 1938 Könyvnapjára jelent meg. Ami KD Babits Mihálynak írt leveleit illeti, amelyekből saját válogatását a címzett már közreadta a *Nyugat*-ban, azokból Kosztolányiné szintén bőven idézett. Ezek között több olyan levél található, amelyet már BM is közölt; némelyek szövege ismétlődik (azaz átvétel, apróbb hibákkal), másoké viszont csak többé-kevésbé egyezik. Mindez megtalálható az egyes levelek szövegkritikai jegyzeteiben. Rajtuk kívül az életrajzban olyan Kosztolányi-levelek is olvashatók, amelyeket BM nem adott közre, ezek a 27., 53., 90., 113., 134., 139. és 146. számúak. Ma a legtöbb a Kosztolányi-hagyaték részeként az MTAK Kézirattárában található, miután később Kosztolányiné és TS elcserélték egymás között a saját kezű leveleket, Kosztolányi Ádám pedig anyja halála után a hagyaték bizonytalan részét, amely magába foglalta kettőjük levelezésének nagyobb részét, eladta az MTA-nak. A csere azonban részleges volt, mert az OSZK Fond III/780-as számú palliuma szintén KD Babitsnak írt leveleit tartalmazza. És természetesen BM közölt olyan Kosztolányi-leveleket is, amelyeket viszont Kosztolányiné nem vett fel saját kötetébe.

*

²⁰ Kézírástos levél borítékkal. Ngs. Kilényi Irma urnőnek, [!] Szeged, Kárász u. 14. Feladó: özv Kosztolányi Dezsőné, I Tábor u. 12. A december 25-i *Délmagyarország* Karácsonyi mellékletében Magyar László válogatást adott közre KD és JGY levelezéséből, ld. a 23., 24., 142., 154., 158., 166., 177. sz. leveleket. A fiatalkori levelezés ténye azonban nem volt közismert, hiszen például a *Nyugat* első nemzedékének még élő tagjai között otthonos Szabó Lőrinc sem tett említést róla a székfoglalójában, amely a Kisfaludy Társaság 1937. november 3-i ülésén volt, noha Kosztolányiról mint BM és JGY „ifjú és harcos szövetségese”-ről beszélt, ld. Szabó 1937.

Az 1938-as év végén, november 11-én TS levelet kapott Kilényi Irmától, aki ekkor már rendszeresen így adta meg a feladási helyet: Juhász Gyula városából. JGY hagyatékának rendezése közben cikkeket talált Babitstól, s ezeket kölcsönbe elküldte, egyben jelezte, hogy ráakadt Babits-kéziratokra is.²¹ BM aznap kapta nyolcadik rádiumbesugárzását, másnap a kilencediket, ld. TSN, 794. p., azonnali válaszára alkalmatlan volt ez a hónap.

Kilényi Irma 1939. január 22-én köszönte meg a visszaküldött cikkeket, s egyben jelezte, hogy a hagyatékban megtalálta BM Juhász Gyulának küldött fogarasi leveleit.²² Ezután a hölgyek levelezésében hosszabb szünet állt be, BM utolsó három évének egyre súlyosbodó betegségei és a mellettük megmaradó kötelességek nem tették lehetővé TS számára, hogy férje ápolásán és haldoklásának elfogadásán túl mással is foglalkozzon. Halála után azonban egész további életét a Babits-hagyaték megmentésének és a méltó utókor számára való megőrzésének szentelte, döntése találkozott Kosztolányiné és Kilényi Irma hasonló elhatározásával.

1942. április 13-án Kilényi Irma arról értesítette Török Sophie-t, hogy Ortutay Gyula – akinek közismert szegedi kapcsolatai voltak – egy nappal korábban felkereste TS megbízásából a Juhásznak írt Babits-levelekért, amelyeket meg is kapott. Cserébe a Babits Mihálynak írt Juhász-leveleket szerette volna, de – saját szavai szerint – valami szemérem visszatartotta azok elkérését.²³ E sorokból kiderül, hogy BM halála után bő fél évvel TS már hármójuk levelezésének megszerzésére, esetleg megjelentetésére törekedett; Kilényi Irmával folytatott írásos üzenetközlése a kiadástörténeti ismeretek

²¹ OSZK Fond III/724/4. Kézírás, boríték nélkül. Kilényi Irma e levélben arról is írt, hogy JGY miként mesélte el neki KD egy, JGY által felfedezett tévedését.

²² OSZK Fond III/724/5. Kézírás, boríték nélkül. A levélíró e levélben a Juhász Gyula-gyűjteményt is felajánlotta a Baumgarten-könyvtárnak, az mégsem került Budapestre; nem lehet tudni, hogy pénzügyi akadályai voltak-e, vagy más lehetőség adódott.

²³ OSZK Fond III/726/1. Kézírás, boríték nélkül.

valóságos gyűjteménye.²⁴ TS válasza augusztus 21-én született, úgy tűnik belőle, hogy 1942-ben az eredeti levelek utaztak – BM Juhász Gyulának írt levelei Budapestre, és JGY Babitsnak írt levelei Szegedre –, másolatok készültek róluk, majd az autográfok visszakerültek őrzési helyeikre. Ennek ellenére JGY Babits Mihálynak és BM Juhásznak írt levelei részben az OSZK Babits-hagyatékában található, más darabok eltűntek, majd feltűntek (autográf vagy bizonytalan másolatokban); minderről érintőlegesen később, a Juhász-hagyaték sorsának ismertetésekor lesz majd szó. Itt sokkal fontosabb, hogy az említett levélben fogalmazódott meg először az együttes közreadás igénye.

Kedves Kilényi Irma!

Ortutaytól hallom, hogy visszakérte a Babits leveleket. Minthogy én az irással, magyarázattal és a Juhász levelek elküldésével ennyire késlekedtem, nagyon természetesnek találok, hogy az oly nagyon értékes írárok miatt nem akart nyugtalankodni tovább; s most késve engedje meg, hogy elmondjam a dolog történetét. Mikor a télen Paku Imre téves és megengedhetetlen tájékoztatással írt cikkét olvastam Babits Mihály előttem ismeretlen leveleivel, érthető vágy fogott el, hogy e leveleket megszerezsem, úgy hogy a nálam lévő Juhász leveleket ajánlanám fel cserébe. Minthogy rosszul és nehezen levelezek, Ortutayt kértem meg kérésem közvetítésére, s Maga mindjárt olyan kedves volt, hogy a leveleket Ortutaynak át is adta. De én egyelőre csak elvi beleegyezést kértem, mert a Juhász leveleket előbb le akarom másolni, minthogy az egész Babits–Kosztolányi–Juhász levelezést szeretném kiadni. De a lemásolás számomra rossz egészségi és idegállapotomban időt vesz igénybe – s közben még költöztem is! még most is felfordulás van nálam, s ily kimerülten, összekinzottan sok munkám mellett még orvosok, anyagi ügyek, hivatalos dolgok terhelnek – ezért nem adtam életjelt eddig. A leveleket sajnos nem is láttam, de Magánál

²⁴ TS idézett levelei a Somogyi-könyvtár Kilényi-gyűjteményében találhatók, a jelzet: 2/10. Az itt olvasható levélközlések – kéz- és gépiratok – szintén betűhűek, hasonlóan Kosztolányiné Kilényi Irmának küldött leveleihez. TS Erika típusú, svájci írógépen bizonyos hosszú ékezős magánhangzók is voltak, az i betűket azonban csupán egy-két esetben ékezte utólag, egyébként megegyezően avval, ahogyan kézírásban is használta ezt a betűt.

biztos jó helyen vannak, mint ahogy én is féltve zárt helyen őrzöm Juhász Gyula leveleit. Kérem kedves Kilényi Irma, legyen még egy kis türelemmel, kb. egy hónap múlva azt hiszem rendelkezésére tudom bocsátani az én leveleimet. Tájékoztató: nálam 31 darab Juhász írás van, vegyesen levél, levelezőlap, zárt levelezőlap, 1 névjegy.* Azonfelül van egy levél, amit Juhász Gyula 1923-ban hozzám írt, s vele küldött egy nekem ajánlott vers-kéziratot is. Én ezt az én leveleimet is felajánlanám, ha megengedi, hogy cserébe egy Babitsnak írt Juhász írást megtarthassak, de erről persze másolatot adnék. Nagyon érdekelne, mennyi Babits levél van a Maga birtokában? Kimondhatatlanul vágnék már látni s olvasni őket, de bajaim, s rossz állapotom türelemre kényszerítenek. De azért kérem, nyugtasson meg pár sorral, hogy nem neheztel hallgatásomért, s hogy tájékozatlanul hagytam. Rettenetes nehezen szánom magam a levélírássá, legégetőbb s nagyfontosságú levelekre is csak hónapok múlva, vagy egyáltalán nem válaszolok, pedig mennyi bajom s lelkiismeretfurdalásom van emiatt, s mennyi félreértés, hány szeretetet vesztek el, s jóakaratból ellenségességet csinálók – mindezt tudva, mégsem tudok egyebet tenni, minthogy gyötörődöm megválaszolatlan leveleimre gondolva. Ezt a jövőben nyilván ismét előforduló nem-válaszolásom mentségéül irtam – de talán Maga Pestre jön, s személyesen megtárgyalhatjuk az ügyet. Telefonom: 15–25–33. Nagyon köszönöm még, hogy kérésemre beleegyezett, s kedves sorait várva sokszor üdvözlöm

Török Sophie²⁵

* s 3 darab verskézirat.²⁶

Három nappal később Kilényi Irma nyugtázta, hogy JGY levelei visszakérültek hozzá, s azon morfondírozott, eredetét cseréljenek-e vagy csak másolatokat. Egyben beszámolt arról, hogy Babits Mihálytól 11 levél, 5 lap és 2 zárt lap van a birtokában. Megírta azt is, hogy Nagyfalusi Jenő Juhász Gyulától sok Babits-levelet kapott,

²⁵ Autográf kék tintairás, borítékkal. [Címzés:] Nagys. Kilényi Irma úrhölgynek, Szeged, Kárász utca, Vajda Optika. [Feladó:] Török Sophie, Budapest, XII, Jagelló út 3/a. II/2. Paku Imrének a TS által említett, leveleket is közreadó írása: Paku 1941. Ld. még e fejezet Juhász-hagyatékkal foglalkozó részét is.

²⁶ TS beszúrása a hátlap tetején.

amelyeket ő közölt a *Népszavában*.²⁷ Ezután ismét hosszabb szünet következhetett, levelére TS a következő év, azaz 1943. január 26-án válaszolt kimerítően, mondatai megerősítik az előbbi feltevést: JGY és BM egymásnak írt leveleiből az autográfok mellett készült egy-egy másolatsorozat is (az első példányok mellett bizonytalan számú másodpéldányokkal), amelyek részben a készülő kötet alap-szövegét jelentették, részben a szegedi Juhász Gyula-hagyatékbba kerültek. Emellett mindketten törekedtek arra, hogy az autográfokat is megszerezzék – tehát TS BM leveleit, Kilényi Irma pedig a Juhász-leveleket –, hogy evvel saját gyűjteményüket teljessé tegyék. Nehézséget csak az eltérő levélszám, illetve a Juhász-hagyatékból kikerült levelek okoztak, amelyek a paritást bizonytalanná tették. Nyilvánvaló egyébként, hogy TS Kosztolányi Dezsőnével is hasonló megegyezésre törekedett. Levele mindezekén túl azért is értékes, mert a közvetlen benyomás, emlékezet és a filológiai eltávolítás különbségét is érzékelteti, nem térve ki a kiadás szerzői jogi, anyagi feltételeinek végiggondolása elől sem.

Kedves Kilényi Irma!

Levele egészen megrendített, de úgy látom, Maga nem tudja, hogy nekem is milyen nagyon fontos és szívemhez kötött dolog ez a mi közös ügyünk, ha azt kérdezi, hogy én a Maga eltűnését remélem-e? Hiszen a helyzet körülbelül az, hogy mi az elcsereült gyermekeinket szeretnénk kicserélni, s mindenikünk a sajátja után vágyódik. A mi kedves és szolgálatkész közvetítőnk talán kissé kedélyesen fogja föl ezt a dolgot, de én igazán nem vagyok kedélyes, sem felelőtlen, sem megbízhatatlan; nagyon fájna, ha ezt hinné rólam, csak mert végtelenségig halogató vagyok. De ez nem természetem miatt van, hanem az elmúlt évek szörnyűségei által megnyomorított idegzetem miatt. De hát hadd irom le, amivel kezdeni kellett volna: a levelek lemásolásával elkészültem, s most rendelkezésére áll, – de hogyan? Majd beszéllek Ortutayval telefonon, ha ő mostanában

²⁷ OSZK Fond III/726/2. Kézírás, boríték nélkül. Kilényi Irma értesülése téves volt, Nagyfalusi Jenő nem közölte azokat a *Népszavában*, hanem az 1920-ban Juhász Gyulától kapott leveleket átadta Losonczy Géának, s ő nyomtatta ki az említett lap 1941. augusztus 17-i számának 11–12. oldalain. A kéziratok jelenlegi lelőhelye ismeretlen. Ld. még JGYLI, 369., 374 p.; BMLI, 476., 481. p.

Szegedre menne, magával vihetné. Én titokban azt reméltem, hogy talán karácsony körül Maga jön Pestre, s akkor sok mindent személyesen megbeszélhettünk volna, s azonfelül megismerhettem volna, amit nagyon-nagyon szeretnék! Nagyon meghatott az, amit ír, hogy senki sincs, aki a Juhász-kultuszt Maga után így ébren tudná tartani, s a szükségeset még elvégezni; – ez bizony így van, magam is ebben a helyzetben vagyok, nekem is sietnem kell, hiszen senki sem tudja, meddig élhet, s tudom, semmivel sem lehet pótolni a személyes ismeretség valóság-erejét; az élő emlékezet és hiteles tanúság gazdagságát nem pótolhatja se filológia, se rajongás. S azt a sokmindent, ami csak az emlékezetben van felhalmozva, azt is mind betűre kell váltani, s tisztán és érthető formában itthagyni. De oly zavaros vagyok, mert sietek és nem szeretném leírni azt, amit elmondani szép volna! Nekem az a közeli tervem, hogy az egész egyesített Kosztolányi–Juhász–Babits levelezést kiadom. Ehhez persze szükségem volna Kosztolányinak Juhászhoz írt leveleire, vagy egészen hű és pontos másolatára, – remélhetem, hogy ebben segítségemre lesz? – s Juhásznak Kosztolányihoz írt leveleire is, amiket Kosztolányinétól megkapok. Természetesen a könyv jövedelme három felé osztódna, a Juhász, Kosztolányi, Babits örökösök közt. Ez a levelezés már nemcsak azért fontos, mert olyan szép, hanem irodalomtörténeti fontossága is mérhetetlen. Majd meglátja, milyen nagy dolgokról ír Juhász, szinte életrajz, a legpontosabb és leghitelesebb arckép, amit ő önmagáról ad. Hogy milyen igaz és tiszta lélek, milyen igaz barát és makulátlan ember, ezt én is csak most látom világosan a levelekből, s milyen meghatóan, édesen, szívfájdítóan szenvedő! S milyen könnyen lehetett volna még akkor segíteni rajta! De a világ és hatalmasok gonoszsága mindig tudta, hol pusztítsa el a legjobbat, legszánandóbbat! Szinte félek, ha majd olvassa, mennyire fájdalmas lesz majd Magának! Az utolsó szakolcai levelek úgy marják az embert, hogy nem lehet száraz szemmel olvasni...

Kedves Irma, most nincsenek előttem a Maga előző levelei, s kikeresésükkel nem akarok időt veszteni, így több kérdésére majd legközelebb felelek. Most szeretném elmondani, hogy a levelek cseréjét hogyan gondolom, s erre Maga is őszintén írja meg, hogy gondolja Maga? Juhász Gyulának minden levele, amit Babitshoz írt, itt van időrendben nálam, összesen 32 darab.* Úgy gondolom, hogy ezért nekem szintén valamennyi Babits levelet meg kellene kapnom, de ha, mint írja, azokat Juhász Gyula részben már elajándékozta, akkor én hogy kaphatnám meg mégis valamennyit?

Nem tudom, lehetséges megoldás-e, hogy Maga attól a tanár, vagy igazgató (nem tudom így emlékezetből, hogy ki az, akinél Babits-levelek vannak), szóval hogy az általam átadott Juhász-levelek egy részével meg lehetne-e váltani a nem Magánál levő Babits leveleket? Kérem, írjon erről minél előbb! Nekem van még [egy:] az én címemre írt Juhász levelem, s egy nekem ajánlott vers is, ezt is szívesen odaadnám. (Persze, szívesen, de nem fájdalom nélkül, ezt még hozzá kell tennem.)

Szóval kedves Irma (az én keresztnévem Ilonka, ha nem tudná), most Magától függ már, én készen vagyok. Írjon, hogy mit tegyünk, s hogy a kiadandó teljes levelezés terve tetszik-e s hogy segít-e nekem a Juhász Gyulához címzett Kosztolányi levelek megszerzésében. Nagyon remélem, hogy meg vannak! Ez a hármas levelezés annyira összefügg, annyi célzás és utalás van egymásra, hogy csak együtt lenne az a nagy irodalmi kincs és esemény, aminek én remélem.

Nagyon várom gyors (ügye, igazságtalan vagyok?) válaszát, addig is szeretettel üdvözlöi és nagyon szeretné ismerni Magát!

Török Sophie²⁸

* levél, levelezőlap stb. így együtt valamennyi 32 darab.²⁹

A szegedi hagyaték őrizőjének február 5-én kelt levele ugyancsak fontos kiadástörténeti ismereteket tartalmaz. Furcsa ugyan a *Népszava*-közléssel kapcsolatos tévedése, viszont ebből a levélből feltételezhető, hogy BM levelei 1943-ban még Nagyfalusi Jenő tulajdonában voltak. Az is biztos, hogy – volt már szó róla – JGY halála és Kosztolányiné férjéről szóló könyvének befejezése után az özvegy elküldte Szegedre a JGY által Kosztolányinak írt levelek szövegmásolatait, amelyek a Juhász-hagyatékban a KD által Juhász Gyulának írt levelek autográfjai mellé csatlakoztak, utóbbiakról különben még 1937-ben Kilényi Irma küldött egy másolatsorozatot Kosztolányi Dezsőnének. Így KD és JGY levélváltásából is létezett egy-egy autográf és egy-egy másolatsorozat, részben Budapesten a

²⁸ Gépírás, autográf aláírással és jegyzettel. [Címzés:] Nagys. Kilényi Irma úrhölgynek, [!] Szeged, Kárász-u. 14. [Feladó:] Török Sophie, Budapest, XII; Jaggelló-ut 3/a.

²⁹ TS tintaírású kiegészítése a levél végén.

Tábor, részben Szegeden a Kárász utcában. Ezek bevonásával kívánta a levélíró Török Sophie-val a cserét lebonyolítani, s egyben elősegíteni a készülő kötet anyagának összegyűjtését. Sőt, JGY mással folytatott levelezéséből felajánlotta az Oláh Gábor által írottakat, mert azok magyarázatokat tartalmaztak hármójuk levelezéséhez.³⁰ Ugyancsak fontos körülményről tudósít az utolsó bekezdés is, amely a levelek kiadására vonatkozó, több személyhez kötődő, párhuzamos szándékot illusztrálja. És végül szokásos konfliktushelyzetet rejtett magában a szerzői jogra utaló mondat; akinek már volt a szerzői jogokat is érintő kalandja írói, művészi hagyatékot őrző utódokkal, jól tudja, hogy nem szükségszerűen, de sokszor ezek válhatnak a közlések legfőbb elhalasztójává, meggátolójává...

Kedves Ilonka,

[...] Babits-levelek mind megvannak, az enyémeik eredetiben, a Nagyfalusi Jenő tanárnál lévőek (3–4 drb.) másolatban, a Népszavában közölte őket. Én kértem tőle az eredetiket, de felesége válaszolt, hogy kint van a nyár óta Oroszországban, harctéren, ő nem diszponál a levelek fölött. [...] Kosztolányi összes Juhászhoz írott levele itt van nálam eredetiben, a válaszok pedig másolatban, Kosztolányiné régen megküldte őket. Mindent odaadok Magának. Ilonka kedves, kicsit rosszul esett, hogy kérdezi, vajjon segítségére leszek-e? Életem nagy álma, vágya, terve teljesül ezeknek a felbecsülhetetlen értékű, egészen egyedülálló szépségű dokumentumoknak a közlésével s hogy Maga vállalkozik rá, ez olyan gyönyörű gesztus, hogy még nem is tudom elhinni, hogy ez valóra is válhat!...

Minden Babits-levelet odaadok, ha cserébe nekem adja Juhász Gyuláéit. De ha nem így gondolta, úgy is örülök, ha hiteles másolatot kapok róluk, de ha felmegyek Pestre, megmutatja az eredeti, drága vonásokat is, nagyon kérem reá. –

³⁰ Ezek is a szegedi Somogyi-könyvtár Kilényi-gyűjteményében találhatók, Be-
lia György közölte szövegüket a JGYL1-ben. Oláh Gábor JGY és KD egymással
folytatott levelezésében egy ideig mint kültag vett részt, erre utal 1907. április
6-án Debrecenben kelt, Juhász Gyulának írt levelének egy mondata: „Koszto-
lányinak küldtem egy levelet, hogy juttassa el hozzád. Eljuttatta?” Ld. JGYL1,
139. p.

Mivel megvannak Oláh Gábor levelei is s sok összefüggés, utalás, rendkívüli érdekesség van ezekben is, én mindenesetre ezt is odaadom, Ilonka kérem [...]

Most már Ortutayt kapcsoljuk ki a mi ügyünkől, tudom, hogy Maga valami egészen csodálatos munkát fog végezni a levelek kiadásával. – [...]

A Babits–Kosztolányi–Juhász levelek kiadásáért már nagyon sokan fordultak hozzám, legújabbán dr. Kozocsa Sándor, Dénes Zsófia és egy szegedi gimnáziumi tanár, dr. Madácsy László is. De miután azok az enyémeik s én rendelkezem fölöttük, (csak az anyagi oldalt kell Juhász Nénivel elintézni, mert minden Őt s egyedül Őt illeti természetesen) íme, – én Magának adok át mindent. – S nagyon boldog vagyok ezért. S nagyon sok hálaival és szeretettel fordulok Maga felé, kedves Ilonka.

Öszinte szeretettel:

Kilényi³¹

1943. február 16-án Kilényi Irma és szegedi pártfogoltja, Ertsey Péter³² vendégségben járt Budapesten Török Sophie-nál, ekkor kapta meg ő BM leveleit, amelyeket elcserélt JGY leveleivel, ld. TSN, 939. p. Utóbbiak feltételezhetően csak másolatok voltak, hiszen JGY Babitsnak írt eredeti levelei ma – egy távirat kivételével – az OSZK

³¹ OSZK Fond III/726/3. Kézírás.

³² Ezt követően kezdődött Ertsey Péter, Kosztolányi Dezsőné és TS önálló, párhuzamos levelezése, amiből Kosztolányiné Szegedre küldött, és Ertsey Török Sophie-nak írt levelei fennmaradtak az OSZK Kézirattárában (Levelestár és Fond III); természetesen nem lehet tudni, hogy esetleg mennyi kallódott el közülük. A levelek sok adalékkal járulnak hozzá a kiadástörténethez, azonban meg kell jegyezni, úgy tűnik, a szegedi fiatalember túlzásba vitte a nagy költők özvegyének szóló hódolatot, amit ráadásul apróbb szívességek kérésével egészített ki. Például TS közbenjárását igényelte, hogy megismerkedhessen Szabó Lőrincével, majd Babits-kéziratot szeretett volna kapni, később arra kérte, hogy lányának keresztanyaságát vállalja el. Kosztolányiné és TS mindegyik alkalmi hangulataik függvényében reagáltak. Másfelől viszont 1943. május 13-án fényképeket készített a Tábor utcai házról – lelőhelyük ismeretlen –, közvetlenül a front elvonulása után listet küldött Budapestre Török Sophie-nak stb. A levelek, illetve azon részleteik, amelyek a nagyközönségre tarthatnak, e kiadástörténeti fejezetben olvashatók.

Babits-hagyatékának részét alkotják.³³ Ha igen, azt is valószínűsíteni lehet, hogy a Fond III/2284 második részében található, rendezetlen levélmásolatok valamelyik másodpéldány-sorozata került Szegedre. Három nap múlva, február 19-én TS és Kilényi Irma ismét találkoztak, ld. TSN, 939. p., utóbbi február 23-án benyomásairól levelet írt Török Sophie-nak.³⁴ Az anyaggyűjtő munka tehát rendben folytatódott, a háborús események s a kiszámítható veszélyek miatt azonban TS egyre izgatottabban és idegesebben kereste a megoldást BM hagyatékának – benne KD leveleinek – megőrzésére. Egyik megoldáskísérletét március 2-án így örököltette meg naptárában: „d. e. Keresk bank safe-jében elhelyeztem M. kéziratait”, ld. TSN, 939. p.

Kilényi Irma március 15-én kelt újabb levelében beszámolt a nagyváradi Juhász Gyula-emléktábla avatóünnepségről, amelyre, mint a szegedi költő hagyatékának őrzőjét hívták. Levele többi részében a szerzői jogokról írt, a munka folytatása iránt érdeklődött.

Kedves Ilonkám,

[...] Ilonkám, drága, közölnöm kell Veled azt, hogy Juhász Néni minden levél közlésébe beleegyezik, felhatalmazott, hogy ezt megírjam Neked, de ő semmiféle írást nem ad, elég ezt szóval is elintézni, ellenben ő kér a kiadótól egy írást, hogy az garantálja a neki járó (azt sem tudja biztosan, jár-e neki valami?) százalékot, ha majd a könyv megjelenik, őszintén megmondom, én azt hittem, nem fog semmiféle igényt támasztani, de úgy látszik, családja így határozott.

Most már az érdekelne, hogy mire jutottál Kosztolányinéval? Vagy még ott nem tartasz? [...]

Sok szeretettel gondolok Reád mindig:

Kilényi³⁵

³³ OSZK Fond II/658, 659. Belia György JGY levelezésének közreadásakor még csak azt jelezte, hogy több másolata van az OSZK-ban, megemlítette a nyomdai levonatot is – erről a továbbiakban –, de az eredetit ismeretlen helyen tudta. Ld. JGYLI, 358. p. A levelek jelzetét Zsoldos Sándor adta meg, ld. BMLI, 459. p.

³⁴ OSZK Fond III/726/4. Kézírás.

³⁵ OSZK Fond III/726/5. Kézírás.

TS naptárai szerint Péter András, a Franklin kiadó irodalmi igazgatója ezen a napon látogatta meg őt a levelezés ügyében, feltehetően mind a megjelenés menetrendjét, mind a szerzői jogokat, a szerződés összegét megbeszélték, ld. TSN, 940. p. Erről, a kiadói szándékról számolt be Kilényi Irmának március 20-i levelében.

Kedves Irma!

gondolom, Péterrel sokat szidtok engem, és joggal, hogy sok kedvességekre hálátlanul hallgatással felelek. Dehát – a többit már tudod. Milyen jó lenne, ha gyakran itt lehetnél, nem kellene mindig halasztásomat mentegetni, s mennyivel jobban lehetne mindenről beszélni személyesen! – Először is nagyon köszönöm az újságcikkeket, a többi nálam levő dolgaiddal együtt fogom majd visszaadni, ha legépeltem őket. Most először is elmondom, hogy a franklinnal [!] fogom a szerződést megcsinálni, – Kosztolányiné előbb ügyvédjével akarja a dolgot megbeszélni, s így pár nap múlva alá is írjuk a szerződést. A franklin [!] kiadó <[...]> igazgatójával, aki felkeresett, részletesen megbeszéltem a dolgot. Ő 1500 példányban gondolja kiadni a levelezést, fénykép és facsimilé jöhet benne, s úgy képzei, hogy a 10% írói honorárium hozzávetőleg 1500 pengő lesz. Ő az [!] ajánlja, ahogy ez ilyen esetekben szokásos, hogy ezt az összeget osszuk négyfelé, 3 rész a levelezés három tulajdonosáé, s egy rész az enyém, a könyv sajtó alá rendezésének munkájáért, ami jelenti az egész anyag legépelését, korrigálását, egy kimerítő előszót kell írnom hozzá és végül jegyzeteket adni, amely az olvasó számára minden utalást és célzást megmagyaráz. Én a legtöbb ilyesmivel tisztában vagyok, de mégis akad, aminek még utána kell járnom – természetesen Tőled is lesz kérdezni valóm, amit remélhetőleg már személyesen beszélhetünk meg, ha Pestre jössz, vagy én Szegedre. Úgy beszéltem meg, hogy ápr. végéig átadom a levelezés anyagát – akkor Neked visszaadom összes nálam hagyott kincseidet. Az előszót és jegyzeteket július végére ígértem, s a könyv szeptemberben jelenne meg. – Elutazásod után pár nappal telefonált a barátnőd, s nagyon kedvesen hívott Hozzátok, szeretnék is jönni pár napra, talán június második felében jöhetnék, Ildikó vizsgája után. – Mire a szükségesekeket leírtam, görcs állt a kezembe, s majd alig tudod elolvasni, de hát Te akartad kedves Irma, hogy kézzel irjak! S így csak sietve írom le a legfontosabbat, – hogy mennyire jólesik és

meghat kedvesség és szereteted, s milyen örömmel emlékszem kedves ittlétedre, s mennyire örülök, hogy megismerhettem! Pesten „gyereked”-et is külön öröm volt megismerni, most eláraszt engem drága és gyönyörű bélyegekkal a kedvességén felül! A nagyváradi szép Juhász ünnepről szóló cikket is elküldte, s így legalább gondolatban Veletek lehettem. – A szerződésből Juhász édesanyja kaphat másolatot annakidején, a Juhász verset ide mellékelem. Az eltűnt másolatokat már megtaláltam, a filmeket viszont Mihály kézírataival egy bank safe-jében helyeztem el, s így avval a háboru végéig várni kell. Remélem, mindenre feleltem! Örülnék nagyon, ha írnál – csak ne kellene felelni! Tudod, ez nem szeretethiány! Nagyon szeretnélek látni! addig is szeretettel, barátsággal öllelek kedves Kilényi! végkimerült

Török Sophied és Ilonkád³⁶

Fennmaradt ebből az időből egy Török Sophie-val készült riport is, amelynek rövid részlete a tervezett munkáról szól:

Aztán a falba épített kis wertheimszekrényhez lép, és leveleket, levelezőlapokat mutat, melyeket Kosztolányi, Juhász Gyula vagy Babits Mihály írt. Magyarázóan mondja:

– Nemsokára közzéadom a három költő teljes levelezését – s szeme idegesen, vibráló fénnel csillog. – Csodálatosak ezek az ifjúkori megnyilatkozások. Nemcsak a békeidők hangulata él ezekben az írásokban, hanem az egész így együttvéve egy darabka irodalomtörténet is. Szépséges játéknak, gyönyörű és álomszerű legendának tűnik a fiatalság, melynek csak egy álma van és valósága: az irodalom. Mindhárman ezért reszketek, ezért éltek. A szavak túlvilági, éteri csengéséért, a mondat mély, elvarázsolt értelméért, a bódulatért, az ópiumért, melyet csak a versek zenéjével tudtak megtalálni. Némelyik levél szinte magában állóan szép. Együttessen pedig gazdag fényt vetítik egy elmúlt irodalmi korszaknak.

³⁶ Kék színű, autográf tintairás. [Címzés:] Nagys. Kilényi Irma úr hölgynek, Szege, Kárász utca 14. [Feladó:] feladó Török Sophie, Budapest, Jagelló út 3/a. A levél elején említett Péter: Ertsey Péter. Ő, nyilván Kilényitől szintén értesült a tervről, mert március 26-án többek között ezt írta Török Sophie-nak: „A könyv megjelenését nagy szeretettel várom. Örülök, hogy olyan komoly a kiadó, mint [a] Franklin.” Lelőhely: OSZK Fond III/411/1.

A leveleket olvasva azon tűnődünk, hogy miért leveleztek ilyen udvarias modorban, önzve, finom, úrias, vidéki gráciával, lágy, hajlékony stílusban?³⁷

A hó közepi levélre Kilényi Irma március 31-én többek között a következő sorokkal reagált:

Kedves Ilonkám,

[...] Nagyon örülök a franklinnal [!] való megállapodáson, de ma, amikor ez a munka olyan nagy irodalomtörténeti jelentőségű lesz s oly óriási munkával jár, a részedre a feldolgozásra – én keveslem az 1500 P.-ös honoráriumot [...]

Sok szerető reádgondolással:

Kilényid³⁸

TS szinte postafordultával, május 5-én válaszolt, levele elsősorban a kiadással – a várható olvasóközönség, a példányszám, a kiadói haszon – kapcsolatos mérlegelések miatt idézendő, másfelől azonban a vállalkozás mellett kiépülő emberi kapcsolatokra is rávilágít:

Kedves Kilényi!

(csak azért nevezlek így, mert tudom, hogy ez a legkedvesebb keresztneved.) Megint sűrű mentegetőzésekkel kellene kezdenem, de akkor nem lesz kész a levél! Azonfelül veszekedni is kellene, hogy a gyönyörű angórasálat elküldted, mert akármennyire örülök is neki, azért mégis zavarbahoz, ha ilyen ajándékokkal terhel a lelkiismeretemet, de azért nagyon köszönöm, már hordtam is. S mit tegyek, köszönöm saját művem is, amit elküldtél, de ez meg, ha nekem nagyon hasznos példány is, mégse tudja elnyomni érzésemet, hogy nem egészen kedves tőled, ha te nélkülözni tudod az én írástomat! Ehhez persze a hangomat kellene hallanod, s félek, hogy te más dallammal olvasod! Szóval: hálámba egy pici ironia is vegyül! mit tegyek?

³⁷ A riportot Körössényi Vilmos készítette, megjelent a *Film Színház Irodalom* 1943. március 26.–április 2. számának 8. oldalán, újraközölve: Török 2000, 168. p.

³⁸ OSZK Fond III/726/6. Kézírás, boríték nélkül.

S most a lényeges: itt küldöm a szerződést, amit én és Kosztolányiné már aláírtunk, most Juhász Gyula édesanyjának is alá kell még írnia. Hidd el, ez ma viszonylag egész jó szerződés, s nem szabad összetéveszteni az irodalmi értéket a községi sikerrel, ami ritkán azonos, s Adynál véletlenül a két szempont összeesik. Ez a mi könyvünk nem fogja a nagyközönséget érdekelni, akármennyire érdekes és értékes lesz írók és főleg irodalomtörténet számára. Ezért csak kis példányszámban nyomják, így a honorárium is kicsi, noha a százalék (10) a szokásos legmagasabb. Ha 1500 helyett 10–15 ezer nyomná, mint Adyt, mi is sok pénzt kapnánk. Ezt csak megnyugtatósodra írom, ne gondold, hogy ügyetlenül szerződtem, – viszont nekünk az erkölcsi rész fontosabb! S én igazán nagyon boldog vagyok, hogy így együtt ezt a csodálatos barátságot a világ elé vihetem, s ha egyszer ki van nyomtatva, nem kell rettegnem a kéziratok sorsa miatt.

Most még arra kérek, ha Péter Pestre jön, mint ahogy nekem irta, légy oly kedves, küldd vele el az aláírt szerződést. Remélem levelemet még idejében megkapod! S ami még fontosabb: kérek, küldd el vele az eredeti Juhász leveleket, mert a nálam levő gépelt másolatban sok íráshibát találtam, most nem tudom, Juhász irta-e így? vagy én gépeltem rosszul? A pontosság kedvéért nagyon fontos, hogy ezeket a vitás helyeket megnézzem az eredetiben. Ha Péter elhossa, én jelenlétében elvégzem az összehasonlítást, és azonnal vissza is adom neki, nem kell hogy nálam maradjon, – kérek szépen, bízj hát rá barátodra. Péternek most nem tudnék külön írni, de talán te megmondod neki, hogy örömmel várom a telefonját és őt is. Szabó Lőrinc most sajnos katona, s így kérését most nem tudom teljesíteni, de majd legközelebb!

Kedves Irmám, leveled egyéb pontjaira majd legközelebb válaszolok, most sietve elküldöm a levelet, hogy még Péter elutazása előtt megkapjad. Nagyon örülnék, ha írál nekem, hogy vagy? Pihentebb-e? S általában mi újság körülötted?

Szeretettel ölellek

Török Sophie³⁹

³⁹ Gépirat, a dátumozás ceruzaírással, autográf aláírással. [Címzés:] Nagys. Kí-lényi Irma úrhölgynek, Szeged, Kárász utca 14. [Feladó:] Török Sophie, Bpest, XII Jagelló út 3/a. A levél szövegében említett Péter szintén Ertsey Péter.

Május 12-én, 16-án és 17-én Ertsey Péter egyedül utazott Budapestre – ld. TSN, 942. p. –, feltehetően vitte az aláírt szerződést is, a több nap pedig a jegyzetek megírására (vagy annak szándékára) utal. Lehetséges, hogy Kosztolányinét is meglátogatta, mindenesetre a nem sokkal később neki írt levélből kitűnik, hogy a két özvegy hasonló módon képzelte a hagyatékok biztonságát:

Kedves Ertsey,

Örömmel adnék valami kéziratot magának, tudom becsben tartaná, de – sajnos – valamennyit becsomagolva, lepecsételve a Pesti Hazai Takarékpénztár pincéjébe adtam megőrzésre. Mármint abból kiemelni valamit nagy nehézségbe ütköznék. Várjuk meg a háború végét és én teljesítem kérését. Remélem nem kell sokáig várnia.

barátsággal [!] üdvözlöm:

Kosztolányi Dezsőné⁴⁰

A fenti levél előtt Ertsey Péter Szegeden egy kéziratokkal kapcsolatos felfedezés részesévé vált, lehetséges, hogy ez ébresztette fel benne is a gyűjtői szándékot. Június 24-én ugyanis Kí-lényi Irma szokásos, hagyatékok sajtó alá rendezői által ismert eseményről számolt be, ismét érdemes magát a levélíróit idézni:

Kedves Ilonkám!

Nagy izgalommal vegyes örömmel értesítelek, hogy Juhász néni ma talált Gyula könyvszekrényében egy dobozban 4–5 Babits Mihály-levelet s egyet, amit Te írtál a jubileumi szegedi pünkösöd után. Ha még volna mód rá, nem szabadna kihagyni a kötetből [...] most Péternek egy cigarettaszípkát keresett s Péter rögtön

⁴⁰ Kosztolányi Dezsőné – Ertsey Péternek; Budapest, 1943. július 2. Gépírás, autográf aláírással. Lelőhely: OSZK Levelestár. [Címzés:] Nagyságos Ertsey Péter úrnak, Szeged, Vitéz u. 2 Vagy [!] 4 [Feladó:] Kosztolányi Dezsőné, I. Tábor u. 12. Ertsey néhány nappal korábban, május 23-án Török Sophie-tól is kéziratokat kért: „Ugye Ilonka, hamarosan bejelenthetem Kosztolányinak, meg Juhásznak is, hogy rögtön jön Babits, ide melléjük!” Lásd OSZK Fond III/411/2. Nem kis ellentmondás fedezhető fel e rövid üzenet kéziratokkal kapcsolatos híradása, valamint a kéziratok sorsára vonatkozó, többek között a levélírótól is származó, 1945 utáni emlékezők között.

meglátta a Babits leveleket s felkiáltott: „De hisz ezek Irmát illetik, ezek nélkül csonka lesz a Babitsné kötete is!” S addig könyörgött és okoskodott a gyerek, míg Juhász néni elhozta nekem őket! [...] Ildikóval együtt sok szeretettel, reádgondolással:

Kilényi⁴¹

Úgy tűnik, és Kilényi Irma következő, augusztus 12-i levelének részletéből is az feltételezhető, JGY hozzátartozói, amikor megértették, hogy a náluk kallódó, hányódó, Juhász Gyulának írt levelek értéket jelenthetnek, ezt a pénzre fordítható hasznot igyekeztek megszerezni. Éppen csak említeni lehet itt kiragadott példaként az Ady-szerzői jogokat, amelyek kibogozhatatlansága pontosan azt szolgálta, hogy a valódi érdekek fedve legyenek, másfelől persze a nehéz anyagi helyzetben élők törekedése is megérthető. A szerzői jogok kérdését lehet a (származási, kiadói, végrendeleti) jogutódok ellen és védelmére is interpretálni, a kérdés lényege mindig a mérték: mennyiben segíti vagy gátolja egy-egy mű, dokumentumcsoport stb. megjelenését, a szerkesztő, sajtó alá rendező mindig áldozatos, s mint az egyik előbbi levélből kiderül, legtöbbször aluldotált munkáját a szerzői jogok előtérbe kerülése, adott esetben azok fegyverként való használata. De az is elő szokott fordulni, hogy a közvetítők, sajtó alá rendezők egy-két jó szándékú mondata, utalása a jogtulajdonosokat hamis illúziókba ringatja, akik anyagi igényeikkel nagyon meg tudják nehezíteni a kiadás munkáját. Esetleg maguk a közvetítők, mert nem látják át a munkafázisokat, nincs tapasztalatuk hasonló munkáról, teszik nehezzé új és új dokumentumokkal, végtelenbe nyúló, lezárhatatlan jegyzetelésigénnyel a tényleges szerkesztői tevékenységet, amit bizony be kell fejezni egyszer, hiszen a kiadó gazdasági igényeire is tekintettel kell lenni. TS nem is válaszolt azonnal, csak egy hónap múlva. Július 25-i levelében, amelyet

⁴¹ OSZK Fond III/726/7. Kézírás. TS 1923. május 25-én Budapestről írt levele, amelyben a jubileumi ünnepségen készített fényképeket küldte el Juhász Gyulának, megtalálható a Kilényi-gyűjteményben. Ld. még Fototéka 1, 49–50. sz. fényképek. Ertsey Péter az újonnan megtalált levelekről június 29-én írt Török Sophie-nak, ld. OSZK Fond III/411/3.

leányfalui nyaralásuk közben írt, érezhető neheztelést fogalmazott meg, mivel Kilényi Irma a kiadót is bevonta kettejük – a készülő gyűjtemény tartalmát és feldolgozását illető – nézetkülönbségébe. A levélből az is kiderül, hogy TS a kötet leadási határidejét módosította, április helyett nyár végére. Ami KD említett, Juhász Gyulának írt leveleit illeti: ezeknek csak a másolatait adhatta vissza, hiszen az autográf levelek ma a Babits-hagyaték részét alkotják.⁴² Néhány került csak KD hagyatéka részeként az MTAK gyűjteményébe, illetve az EJ által készített másolatok vannak a PIM-ben. Oláh Gábor levelei viszont Szegeden, a Kilényi-gyűjteményben találhatók, azokról nyilván nem készült másolat, csak a jegyzetekhez akarta TS felhasználni őket, s mint terve szempontjából érdektelent, visszaadta.

Kedves Irma!

Kedves leveledre csak most tudok felelni, pedig úgy látom, most nem vagy otthon. Ezért Péternek küldöm, aki talán majd továbbítja.

Az újonnan megtalált leveleknek én is nagyon örülök, de nem hiszem, hogy a könyv szempontjából fontosak, éppen mert későiek, s így az igazi intim és meleg barátság idejéből kiesnek, úgyhogy nem biztos, hogy szükség lesz rájuk. Persze azért látnom kellene, hogy itélni tudjak, s ezért kérek, küldd majd el, vagy hozd el, ha talán Pesten jársz. A Franklin társaságtól levelet kaptam, melyben megírják, hogy Te bepanaszoltál, hogy nem feleltem leveledre, melyben az újonnan talált kéziratról írsz. Ez eléggé bosszantott, minthogy a könyvet én szerkesztem, így csak az irodalomtörténet lesz jogosítva megítélni, mit kellett volna felvennem és mit nem, a kiadó semmi esetre sem. Egyébként a dolog nem késett el, minthogy augusztus végefelé ígértam a teljes kéziratot. Nem is képzelhetsz engem olyan lelkiismeretlenné, hogy indolenciából el hagyok késni valamit, – olyan ügyben, amit én kezdeményeztem és én hoztam tető alá, passzív természetemhez képest nem kis fáradtsággal. –

Én most három hete Leányfalun nyaralok Ildikóval és anyámmal, – persze a munkát ide is el kellett hoznom, a levelezés anyaga sokkal nagyobb mint hittem. De már legnagyobb részt le van gépelve, még csak a Kosztolányinénál levő Babits levelek hiányoznak, amiket egy hét múlva, ha hazamegyek, fogok vele

⁴² OSZK Fond III/783.

kicsérélni. A nálam levő Kosztolányi–Juhászhoz kéziratokat már lemásoltam, s így át tudom Neked adni, kérlek, irdd meg, ha megérkeztél, hogy postán küldjem-e vagy jön-e valaki Pestre? Minden egyéb írást is átdok egyuttal, ami még nálam van (Oláh–Juhász, Babits–Kilényihez stb.)

Remélem a pihenésed jól sikerül, most már megbízhatóbban nyár van, mint a hónap elején volt. A mi üdülésünk első idejét a rossz idő egészen tönkre tette. – Azt, hogy elkerülhetek-e Szegedre, most még nem tudom, Szekszárdra is kell mennem, s mindig kevés az időm. De amikor a jegyzeteket csinálom, és felmerülnek kérdeznivalók, talán írásban is elmondhatnám Neked, vagy ha Pesten járnál, személyesen megkérdezhetném. Ez kb. szeptember elején lesz.

Ha irsz, augusztus 1-től ismét Pesten vagyok.

További jó pihenést és mulatást kívánok, a viszontlátásig sokszor üdvözöllek

Török Sophie⁴³

Augusztus elején TS eljutott ugyan a tervezett kötet anyagának rendezéséhez,⁴⁴ de még mindig nem volt nála minden levél, és szerkesztés közben a másolatok szövegét újból ellenőrizni akarta véglegesítés előtt. Ezért kérte el ismét Szegedről BM Juhász Gyulának írt leveleit, amelyek már az előző évben nála voltak egyszer, s akkor készített is róluk másolatot. A levelek ismételt utaztatásával kapcsolatos kérések, üzenetek nem maradtak fenn, talán telefonon beszélték meg a részleteket Kilényi Irmával. Mindenesetre augusztus 10-én Tolnai Gábor közvetítésével ismét eljutottak hozzá a saját kezű levelek, s ő segített Török Sophie-nak azokat összeolvasni az egy évvel korábban készített másolatokkal, ld. TSN, 945. p. A Babits-

⁴³ Gépirat, autográf aláírással, boríték nélkül. A levél szövege azt valószínűsíti, hogy a megtalált levelekkel kapcsolatos ismereteket TS a Franklintól szerezte, miután Kilényi Irma neheztelte a hallgatást, s a kiadónak is megírta az esetet, részletezve a levelekkel kapcsolatos tudnivalókat.

⁴⁴ Augusztus folyamán többször előfordul bizonyos Selényiné nevének említése naptárában, vele rendezte a már nála lévő leveleket. Róla nem ismert semmi közelebbi, feltehetően lakótárs volt a Jagelló utcában, ahol ekkor élt TS Babits Ildikóval. Ld. TSN, 944–945. p. Ebben a hónapban még kétszer olvasható a neve, de szeptemberben is segített.

hagyatékban található, Fond III/2284 jelzetű pallium második része, amely TS munkájához köthető, ahogyan már volt róla szó, némiképp rendezetlen anyagot tartalmaz: több időben, más írógépeken készült, más papíron, eltérő közlési szempontok szerint elkülöníthető szövegekből áll. A nem teljes gépiratsorozatok magyarázata az lehet, hogy az újonnan felfedezett Juhász-levelek, a megismételt összeolvasás részben megváltoztatta az addig meglévőkre alapozott közlési sorrendet, illetve maguknak a szövegközlési elveknek (gyakorlatilag a kihagyásoknak) a módosítása ugyancsak más koncepciót és átalakított szöveget igényelt. A változó szerkesztői felfogás pedig új és újabb másolatokat eredményezett. Ráadásul TS a kéziratok elveszésével kapcsolatos félelmét átvitte a másolatokra is, így azok, amelyek egy meghaladottabb szempontot képviseltek, nem kerültek a szemétkosárba, hanem a változatok számát gyarapították. Nem lehet tudni, hogy már kezdetben is levélírók (és nem keltezés) szerint különítette-e el TS a leveleket, ahogyan ez a korrektúrapéldányban látható – erről később –, de az szinte biztosra vehető, hogy a már megszilárdult szövegű leveleket nem gépelte le újból, hanem beépítette azokat egyre bővülő teljességű gyűjteményébe. E munka egyik, közelebbről meg nem határozható fázisában készülhetett a Babits-hagyaték másik, BM, JGY és KD levelezését, pontosabban annak nagyobb részét tartalmazó gépiratcsomója, amely az 1904–1935 közötti időszak levélmásolatainak első- és második-, illetve harmadpéldányaiból áll.⁴⁵ A 22. sz. levél szövege csak innen volt ismert – e kötet szerkesztése közben került elő az eredeti kézirat –, valamint a 147. sz. hiányos levél is részben ezen másolatok segítségével rekonstruálható. A duplikátumok egy része feltehetően nem sokkal a később ismertetendő nyomdai levonat előtt keletkezett, mivel a levelek piros ceruzás számozása részben

⁴⁵ Régebben az Analekta jelzeten volt, jelenlegi jelzete: Fond III/1674. Mellette, a Fond III/1675-ös jelzeten található egy géppel írt, kilenc + három oldalas összesítés is. Az első, nagyobb terjedelmű rész a BM-, JGY-, KD-levelezés leelőhelyeit foglalja össze, keletkezése valamikor 1959 utánra tehető, de még azelőttre, hogy KD hagyatéka az MTA Kézirattárába került volna. A második rész csak az OSZK Kézirattárában található levelek felsorolását tartalmazza időrendben, utalva a BJKL sorszámaira.

megegyezik annak levélszámozásával. Az első példányokon ceruzaírású jelölések, a másodpéldányokban néhány helyen kézírásos javítások láthatók; több kéz eltérő ceruzaírású számozásával és jelöléseivel. TS zöld tintás és ceruzaírású megjegyzései, jelölései a vélhetően eltérő időben készült első példányokon azonosíthatók, a többi ismeretlen.

Tolnai Gábor levélatadásának a magyarázatát ismét Kilényi Irma egyik, augusztus 12-én írt levelének néhány sora magyarázza, amelyben sürgetése okát is adta; a TS munkáját siettető izgalom is a sajtó alá rendezés befolyásoló körülményévé vált.

Kedves Ilonkám!

[...] 4 napot Pesten töltöttem s Téged is kerestelek, de hiába. – Így a jelzett leveleket Tolnai Gábornak adtam át, hogy juttassa el Hozzád [...]

Bosszankodásod elég jogos volt, de távol állt tőlem még a szándék is, hogy késedelmedért indolenciával vádoljalak, csak érthetően türelmetlen voltam, nem annyira magam miatt, mint az öreg Juhász néni miatt, ki 82 éves elmúlt s bizony a mai időkben nagyon kiszabott anyagiak felett rendelkezik s miután már a télen jeleztem a kiadótól neki járó honoráriumot, kellemetlen lett volna, ha ő már nem érte volna meg a könyv megjelenését. De most már tökéletesen megnyugtattál, s nagy örömmel várjuk az igazán egyedülálló irodalomtörténeti dokumentumokat [...]

Ilonkával együtt sok szeretettel üdvözl:

Irma⁴⁶

TS a szegedi szállal párhuzamosan Kosztolányi Dezsőnével is tartotta a kapcsolatot, nem véletlenül kérdezte erről a szerkesztőt Kilényi Ilona március közepi levelében. TS augusztus 20. előtti levelet írt a Zebegényben nyaraló Kosztolányinének, amelynek a fogalmazványa fennmaradt a Babits-hagyatékban.⁴⁷ Ennek alapján hasonló

⁴⁶ OSZK Fond III/726/8. Kézírás. TS és Babits Ildikó július 5-től a hónap végéig Leányfalun nyaralt, Kilényi Irma valószínűleg ezen idő alatt kereste őket Budapesten, ld. TSN, 944. p.

⁴⁷ OSZK Fond III/38. Autográf, kék színű tintairás, saját kezű javításokkal, vonalas noteszlapon.

munka körvonalazható: KD és BM egymásnak küldött leveleiből a hagyatékok tulajdonosai készítettek egy-egy másolatsorozatot (első- és másodpéldányokkal), amit megtartottak, majd összeolvasás után az autográfokat elcserélték egymással, hogy azok a saját hagyatékaikba kerülhessenek. Alátámasztja e feltevést Kosztolányiné kék tintairású feljegyzése egy szétvágott, rózsaszín borítékdarabon: „Néhány eredeti Babits levél és egy fotokópia – A Kosztolányi–Babits leveleket Babitsné kérésére elcseréltük egymással.”⁴⁸ Azonban ahogy Szegedről visszakerültek JGY levelei a Babits-hagyatékba, ugyanígy maradtak itt egyes Kosztolányi-levelek is, ezért ma a Babits Mihálynak írt Kosztolányi-levelek az OSZK és az MTA kéziratárai között oszlanak meg. TS másolatai természetesen az OSZK-ba kerültek.

Kedves Manyi!

<Most> |Sajnos, csak most:| készültem el a Kosztolányi levelek lemásolásával s az összeolvasás nagy munkájával is, most már elcserélhetnénk a leveleket; főleg mert Mihály leveleinek betűszerrinti lemásolása miatt az eredeti levelekre <van> |sürgös:| szükségem volna. Nagyon kérlek, <ma [?]> |ha:| csak teheted, jöjj fel <egy> |Pestre:| <legalább> |hacsak:| pár órára is, hogy a leveleket kicserélhessük, s én a másolást sürgősen elvégezhessem; mert a franklin [|] izgatottan sürget engem; s persze magam is alig várom, hogy ezeket a gyönyörű írásokat nyomtatásban lássam. Kérlek, ne haragudj, hogy kéréssel megzavarom pihenésedet – de talán összeköthetnéd idejöveteledet valami komissióval vagy elintéznivalóval – <s talán> biztosan Te is örülsz ha a⁴⁹ gyönyörű irodalmi dokumentumot tető alá hozzuk. Péter András avval fenyeget, ha 2 hét alatt nem adom át a teljes kéziratot, a könyvet az idén már nem tudja kihozni, – amit borzasztóan sajnálnék!

Mégegyszer nagyon kérlek, tedd meg kérésemet, <és ne haragudj érte>

<Szeretettel> |csókol:| üdvözl

Babits Ilonka⁵⁰

⁴⁸ A pallium felirata: Babits Mihály levelei Kosztolányi Dezsőnek. Jelzete: MTAK Ms 4622/21–50, a boríték a 25. alszámú.

⁴⁹ Bizonytalan olvasat, lehetséges még: e.

⁵⁰ OSZK Fond III/38. Autográf, kék színű tintairás, javításokkal, vonalas noteszlapon.

Kosztolányiné válasza augusztus 20-i:

Kedves Ilonkám,

ha valóban annyira sürgős a nyomdának a kézirat, úgy 24-én, kedden reggel kilenc óra tájban Budapesten leszek, ha azonban várhat még néhány napot, 30–31-én amúgyis odahaza kell lennem, és akkor összeülhetnénk. Kérlek írj azonnal egy lapot, hogy határozassak. Amennyiben kedden utazom, kérlek szólíts fel telefonon s akkor megbeszéljük a többit. Magam is azt hiszem, hogy fontos volna mennél előbb kiadatni, szóval: várom értesítésetet és öllelek:

Manyi

Harmincadikáig várhatunk <öllelek>

Babits Ilonka⁵¹

Augusztus 24. után TS naptárai több bejegyzést tartalmaznak arról, hogy Tolnai Gáborral és Selényinével a levelezés szövegét olvasták össze, ld. TSN, 946. p. 28-án TS meglátogatta Kosztolányinét, elhozta tőle BM Kosztolányinak írt leveleit. Szeptember 17-én is nála járt, 22-én befejezte a munkát, másnap átadta a kész kötetet a kiadónak, ld. TSN, 948. p. Október 7-én ismét elment Kosztolányinéhoz, ekkor készült a következő nyugta:

Átvettem Babits Mihálynétól 27 darab Babits levélért cserébe 55 Kosztolányi levelet és ígérem, hogy amennyiben ezen 27 darab levélen kívül még további Babits levél előkerülne, azt Babits Mihálynénak minden további nélkül átadom.

943. okt. 7-én.

Kosztolányi Dezsőné⁵²

⁵¹ OSZK Fond III/786. Gépirat, a dátum alatt a cím – Napraforgó sor 12. – a levélíró kézírásával, a levél alján a válasz – feltehetően egy távirat szövege – TS kézírásával.

⁵² Kosztolányi Dezsőné elismervénye, OSZK Fond III/2110. TS tintairásával, az aláírás autográf. Hátoldalán TS tintairásával gyakorlatilag a nyugta szövegének megismétlése olvasható. Ld. még *A levélkéziratok sorsa Kosztolányi Dezső közvetlen örökösei, felesége és fia életében* című fejezetet is.

TS egy héttel később, 14-én a kiadóba ment, feltételezhetően ekkor hagyta ott a végleges levélszövegeket. A főszöveg leadása után a jegyzeteket kezdte megírni, erre utal egy október 23-i feljegyzése, ld. TSN, 950. p. A kiadás menetét mutatja, hogy TS elkészítette a kötet bevezetőjét is, amelynek fogalmazványa fennmaradt:

Kosztolányi Dezső halála után, 1937-ben Babits Mihály kiadta a Nyugatban ezt a világirodalomtörténeti jelentőségű levelezést, amely azonfelül, hogy a 20. század három jelentékeny költőegységének irodalmi nézeteit, ízlését és iránytkereső alapelveit rajzolja meg irodalomtörténeti súllyal és pontossággal, és ugyanakkor egy másik dimenzióból szemlélve a szellem és jellem e csodálatos csillagainak csillogását, e másik dimenzió tükrében, az egészet még túl korainak, közelinek, s nem a nagy nyilvánosság elé valónak érezte. Ez a látást zavaró közelség még több tekintetben ma is fennáll, sok levél még ma is élő, s rosszul tűri a rivaldafényt, megjelenésük a mi viszonyainkat ismerve nyilván fölösleges kommentálásokra is alkalmat fog szolgáltatni. Kiadásunkkal mégsem várnék tovább, egyrészt mert a rendezés és átnézés munkáját magam szeretném elvégezni, másrészt annyi kincs, annyi világosság és szépség van elzárva bennük, annyi új és varázslatos szín és magyarázat a három kiváló ember megértéséhez, hogy a félremagyarázók értéktelen csoportja kedvéért ezt a csodálatos hármast önarcképet értelmetlen pazarlás volna elzárni a megismerés elől.

Nem a gáncsra, hanem a megismerésre szomjazók kedvéért váltam ezt az egész embernek való feladatot, fél egészséggel, megkínzott idegzetel, a sötétbenlátás nehéz tudományával.

Ebben a hármast levelezésben oly nagy a nyugtalan villongás, oly nagy a szomjúság a világ sokféle szellemi itala iránt, hogy nem képes ezt a szomjat egyfélével csillapítani, mint izgatott madarak röpködni a dolgok felett, hogy közlő is lássák, fel- és lecsapnak s újra fölropulnak, hogy távlatból az egészet is láthassák, s ebben az izgatott csapkodásban láthatjuk megszületni a későbbi Babits- és Kosztolányi-versek izgatott ritmusát, s <elfedezzük> |s rádöbbenünk, hogy gondolat és ritmus itt azonos tényeket árulnak el: az érzés fontosságát jelzik, s a szív működés pontos electrocardiogramját; | hogy itt az érverés fontosságát jelzik, s a szív működés pontos electrocardiogramja. Nem versdíz, nem zenei raffinement,

megindítóan természetes, spontán, gesztusai oly őszinték, hogy szinte az arckifejezés játékának értelmét, s látjuk⁵³

A TS által a Franklinnak átadott kézirat alapján a nyomdai munkák folyamatosságára utal, hogy a Babits-hagyaték őrzi a tervezett kötet csonka nyomdai levonatát, amelyet láthatóan korrektúrapéldányként használtak, ma már az eleje s több oldala hiányzik; e kötetben mint TS őskötete szerepel.⁵⁴ Ebben a levelek nem egyetlen időrendi sorozatban olvashatók, hanem íróik szerint különválasztva – külön a BM Kosztolányinak és Juhász Gyulának, KD Babitsnak és Juhásznak, valamint JGY Babitsnak és Kosztolányinak küldötték –, azaz háromszor újrakezdődően, ám maguknak a leveleknek a számozása folyamatos. A mai fogalmak szerint B5-B6-os méretnek mondható szedés széles margóval készült, ami arra utal, hogy a kiadó tetszetős könyvet akart megjelentetni. Az egyoldalas fóliókon nyomtatott, de nem a szöveg előállításánál során keletkezett oldalszámozás látható, emellett azonban ettől eltérő, többféle színű ceruzás oldalszámozás is van. Az első gépi oldalszám a csonkaság ellenére: 1. Az első ceruzás oldalszám: 16. Ez talán arra utal, hogy az utóbbi készült korábban, az első ív hiányzik, ennek oka, ideje nem ismert, a főszövegtől eltérően nyomott sorszámozás pedig nem sokkal 1945 után keletkezett, amikor még volt remény a kötet megjelentetésére. A levelek szintén számozottak. Az első kiszedett levél a 10. számú, előtte három töredékes sor olvasható a 9. levélből. Az első levél dátuma: Szabadka, 1904. augusztus 24., ebben a kötetben ez a levél a 38. számú. Valójában mégsem egészen egy ív hiányozhat, mert a kötet végén található néhány erősen szennyezett és összegyűrt, nem összefüggő szövegű oldal is, amely 1904. augusztus 24. előtti, értelem szerint a 9. sorszám előtti. Ezenkívül a kötetből több helyen oldalak hiányoznak. Ezek okát és keletkezésének idejét nem lehet tudni, csak azt, hogy a tervezett kötet összeállítása után következtek

⁵³ OSZK Fond III/2187. Befezetetlen gépirat, ceruzairású javításokkal. Némiképp más szöveggel már Téglás János is közreadta, ld. Török 2000, 144–145. p. BM levélválogatása természetesen 1936-ban jelent meg.

⁵⁴ Első jelzete: Quart. Hung. 3505, mostani: Fond III/2308.

be.⁵⁵ A lapokon több kéztől származó, feltehetően más időben, eltérő sajtó alá rendezési fázisban keletkezett ceruza- és tintaírású javítások találhatók. Ezek között azonosíthatók TS tinta- és ceruzairású megjegyzései, korrektúrajeles javításai, kiegészítései, valamint Zádor Anna⁵⁶ ceruzairású megjegyzései. Rajtuk kívül egy-két helyen ismeretlen kéz javításai is láthatók. A kiadói szerkesztés fontosabb megjegyzései a következők. A 16/31. oldalon Zádor Anna ceruzairású sora áll: „Ilyen szó nincs, mutasd meg a levelet”. Fölötte TS tintaírásával: paedagógiai. Itt ez a 60. sz. levél. A 19/34. oldalon TS ceruzairású mondata: „Kosztolányinétől levél elejét elkérni”. Ez a Bécs, 1904. november 20. datálású, két lelőhelyen található levél, ebben a kötetben a 61. sorszámot viseli. A 31/64. oldalon a nyomtatott változatban kipontozott nevet TS tintaírással kiegészítette: Mohácsi Jenő. Ugyanígy kiegészítette a kritikai kiadás számozása szerinti 139. sz. levélben kipontozott neveket, de értelem és nem az eredeti kontextus szerint: Juhásznak, Mohácsinak. A teljes nevek kiírásán töprengő szerkesztésre utal, hogy az e kötet számozása szerinti 72. sz. levélben az eredetileg teljesen kinyomtatott neveket – Norát, Schmidt Erzsikét s az Elefántot – TS először korrektúraként, tintaírással kipontozta, aztán, az eredetit jóváhagyva, az egészet áthúzta. Mivel a nyomdai levonatban nincsenek jegyzetek, azokat a főszöveg szedése után kellett megírni, ahogyan ezt TS október 23-i feljegyzése mutatta.

Ezt követően azonban a munkák valószínűleg nagyon lelassultak, abbamaradtak. Az 1944-es év a maga szörnyűségeivel, egyfelől belpolitikai, másfelől hadászati eseményeivel más irányba terelték az alkotó energiákat. Ertsey Péter egyik levélből úgy tűnik, hogy január végén, nyilvánvalóan Kilényi Irma döntése alapján, JGY

⁵⁵ A levelek megjegyzései között tehát a TS őskötetében jelzett töredékesség csupán a mai állapotra utal.

⁵⁶ Zádor Anna ekkor a Franklin szerkesztője volt. Személyét részben a tegeződő megjegyzések, részben a 82. (más számozással 144.) oldalon olvasható kézírásos mondata támasztja alá: „Sajnos nincs olasz Dantém”. Zádor Anna nem tudott olaszul, ez Hekler Antal egyik megjegyzéséből derül ki, nem volt miért anyanyelvű Dantét tartson, ld. Zádor 1993, 74. p.

levelezése vagy levelei a Babits-hagyatékhoz kapcsolódtak, feltehetően a biztosabb megőrzés reményében.⁵⁷ Ertsey nyilván ezeket kérte vissza egy évvel később, ld. a továbbiakban. Szegedről június végén három vonattal deportálták a zsidótörvények hatálya alá eső magyar állampolgárokat. Az elhurcoltak nagyobb része Auschwitz-ba került, ahonnan csak néhányan tértek vissza. Kisebbségüket az alsó-ausztriai Strasshofba vitték, ott háromnegyedük túlélte a megpróbáltatásokat.

A szegedi deportálások után egy hónappal TS a következő levelet kapta:

Ilonka!

Kimondhatatlan fájdalommal közlöm, hogy Kilényi Irma f. hó 12-én az örökkévalóságba költözött. Lakásának beépített balkonán, a függőágy kampójára akasztotta fel magát. Már három napja úgy volt, mikor rátaláltam. Mondhatom életem legsúlyosabb élménye volt őt így látni. Sajnos utolsó napjaiban nem lehettem mellette, mert nyavalyás tbc-ém [!] miatt el kellett utaznom, így nyugodtan végrehajthatta szörnyű tettét, hisz nem volt mellette senki. Én mindennapos látogatója voltam s átkozom <m> és magamat okolom a tragédiáért. De hát ki lát bele a jövőbe?

Ő nagyon megakart [!] halni, hisz elhurcolták barátnőjét, életársát és egészen magára maradt. Ráadásul nem kezelte pajzsmirigy-baját, s ez amúgyis megviselt idegeire nyomasztó hatással járt. Nem akart élni ebben a számára oly idegen világban, követte rajongva-szeretett költőjét. Igen, még a halál módjában is hasonlítani akart Juhász Gyulához.

Nagyon kérem Ilonkát, válaszolja meg, hol tartózkodik. És közölje, hogy a levelekre szükség van-e még, mert nekem kell gondoskodni a Juhász-múzeum további <[...]> őrzéséről. Lehetne-e postán elküldeni? Vagy személyesen menjek fel érte?

⁵⁷ „vasárnap felmegyek Pestre, s déltájban felhívom telefonon, megbeszélni a levelek átvételének időpontját”. Ld. Ertsey Péter – Török Sophie-nak; [Szeged, 1944], január 21 [27?]. Lelőhely: OSZK Fond III/410/2.

Nagyon várom válaszát. Remélem nincsen semmi baj! A bombázások messze elkerülték azt a drága házat! Ha már az enyémet nem...

Legjobb kívánságait és üdvözetét küldi Ilonkának:

Ertsey Péter⁵⁸

*

Az 1945 áprilisától az egész országra kiterjedő katonai és politikai hatalomváltás, a korábban általánosan ismeretlen, előzmények nélküli, agresszív és türelmetlen műveltségesezmény Magyarország átalakításának részeként két fontos célt tűzött ki: egy támogató intézményrendszer kiépítését és a szembenálló vagy annak nevezett centrumok működésének akadályozását, mérlegelés nélküli visszafejlesztését. Ugyanígy tett az egyébként igen változatos, sokszor egymással is ellentétes – de nem ellenséges – világnézetű, a változásokkal szemben különvéleményt nyilvánító és képviselő, sommásan polgárinak nevezett értelmiségiekkel, művészekkel, a szellemi élet addigi résztvevőivel. 1948-ig az egyre szűkülő játéktérű, végig kényszer szabta terepen létező demokrácia elfedhette az igazi szándékokat, ám azt követően KD és BM életműve egyaránt vesztese lett az ideológiai szempontoknak, s még JGY is, akit néhány verse megmentett, a regionális alkotó kategóriájába került. A legnagyobb baj, ami ebből származott, az volt, hogy az egymást követő generációk nem adhattak át egymásnak egy folyamatosan módosuló, kiegészülő, történetivé váló irodalomélményt és -eszményt, ám évtizedek távolából az előny is látszik: az akkor megszüntetett alkotók, alkotások, életművek nem váltak a napi politika eszközeivé. És noha az érdeklődéssel motivált, sokszínű tudással megerősített olvasóközönség újrateremtése igen nehéz, mégsem lehetetlen. Hozzá kell tenni mindehhez, hogy BM életműve, hagyatéka és ezen

⁵⁸ Ertsey Péter – Török Sophie-nak; Szeged, 1944. augusztus 30. Gépirat, autográf aláírással. Lelőhely: OSZK Fond III/410/1. Kilényi Irma lelkiállapotára, egészségére, emberi kapcsolataira vonatkozóan: Kilényi Irma – Bauer Hildának; Juhász Gyula városa [Szeged], 1944. március 12. Ld. BAUER 1985, 216–217. p., valamint KIL.

belül KD levelezésének hozzá kötődő része 1955-ig, illetve 1966-ig két olyan személyes védővel is rendelkezett, amilyen TS és Basch Lóránt voltak. Ők egyfelől nehéz természetükkel, másfelől az alkalmatlan időkben a kutatást és közreadást körülbástyázó tiltásaikkal a mindenkor aktualizálás ellenében cselekedtek. Igaz, evvel a tárgylagos, elsősorban a műveknek szóló értékelést is gátolták vagy nehezzé tették, választásuk mögött azonban valójában ez az érzés lapult: ha nem lehet olvasni valamit szabadon, ha az értelmezés szabadsága és az értékelés méltányossága lehetetlen, inkább meg kell várni azt az időt, amikor az lehetségessé válik.

A Franklin kiadó 1945 végén közreadta BM összes művei első köteteként a verseket és az *Írás és olvasás* című gyűjteményt; a sorozatnév életműkiadást sugall. Mivel 1943-ban már foglalkoztak a levelek megjelentetésével, mi sem lett volna természetes, hogy ezt is a sorozatba illesztik. A Franklin azonban BM több munkáját nem jelentette meg,⁵⁹ s TS 1946 végén a tervről mint egy meg nem valósuló lehetőségről beszélt az egyik utolsó riportban, amelyet vele készítettek:

– A nyugalmas napokban sajtó alá rendeztem fiatalkori levelezését Kosztolányi Dezsővel és Juhász Gyulával. Hallatlanul érdekes könyv lenne belőle! Ezek a fiatalkori levelek valóságos esszékké bővülnek, amelyekben az irodalom és a háború előtti Magyarország minden időszerű kérdését megtárgyalják. A három jó barát, amint az a levelekből kiderül, nem nagyon kedvelte Ady Endrét. Úgy vélekedtek róla, hogy Adyt mindenre fel lehet használni, mert ő proletár és úr, antiszemita és filozemita egy személyben. Igaz, hogy Ady nagy hatással volt kortársaira, valami olyan mámor volt a stílusában, hogy azzal minden olvasóját magával ragadta.⁶⁰

⁵⁹ Ertsey Péter 1945. szeptember 21-én érdeklődött a levelezés sorsáról, december 15-én azonban – feltehetően TS írt neki erről – már ezt válaszolta: „Bánt, hogy a Franklinnál tönkrement a csaknem kész anyag. Hiszem azonban, hogy nem sikkad el Ilonka terve.” Lásd OSZK Fond III/411/5–6.

⁶⁰ OSZK Fond III/2673. A riportot Kósa János készítette, megjelent a *Magyar Nemzet* 1946. november 3-i számának 4. oldalán. Újraközölte Téglás János, ld. *Török* 2000, 195. p. A bekezdés utolsó (erősen korjellemző) mondata a nyomtatott változatból kimaradt: „Később azután Mihály és Ady mégis jól összeharagzkodtak, különösen Ady utolsó két esztendejében volt közöttük nagy a barátság.”

A nemsokára államosított kiadó profiljába sem BM további munkái, sem a levelezéskötet nem illett bele. Basch Lóránt 1954-ben úgy emlékezett, hogy a kefelevonatot 1948–1949-ben átadta Zádor Annának, aki azonban ezt tagadta. Válaszlevelében elismerte ugyan, hogy 1945 után „aktuális volt” megjelentetni azt, kereste is a levonatot, de „Babitsnél [...] a teljes kefelevonot soha sem került elő, nekem nem volt szabad keresnem, de láttam nála mintegy 100–150 hasábnnyi töredéket.” Zádor Anna nem sokkal később elhagyta a kiadót, 1951-től a budapesti egyetem művészettörténeti tanszékén oktatott. A 100–150 hasábnnyi töredéknek ma nincs nyoma a Babits-hagyatékban. Belia György TS fentebb már ismertetett csonka nyomdai levonatat, gépiratait, s amennyiben hozzáférhetett, az autográfleveleket használta fel 1959-ben megjelent forrásközléséhez, ld. BJKL, 239–240. p. Ld. még BML1, 504. p. Munkája értékét minden hasznossága mellett csökkenti, hogy egyes leveleket kihagyásokkal, másokat a nem teljesen pontos duplikátumok szövege alapján közölt, ezeket a helyeket e kötet szövegkritikai jegyzetei mutatják. A kihagyások részben a volt kurátortól, részben a sajtó alá rendezőtől származtak, s jó cél érdekében elkövetett helytelen megoldások voltak.⁶¹ A szellemi életben, a fővárosi kultúraváltó elitnek a negyvenes évek végétől felerősödő hangulat- és szemléletváltozását, a védekezésre képtelen életművekről és szerzőikről terjesztett rosszindulatú szakmabeli pletykákat, alap nélküli, a megértés legcsekélyebb jelét sem mutató túlzásokat, az ideológiai eredetű számonkéréseket,⁶² amelyeket megerősített a művek kiadásának

⁶¹ Kosztolányi Dezső életművének kritikai kiadásában az eddigi prózakötetek szerkesztői – Veres András és Takács László – egyaránt összefoglalták a kiadások és az értékelések szempontjából kritikus évtizedeket; az előbbieket az 1957 előtti bő egy évtizedet tették ki, az utóbbiak még a nyolcvanas évek elején is éreztették hatásukat, ld. Kosztolányi 2010b, 815–840. p.; Kosztolányi 2011b, 683–695. p.; Kosztolányi 2011c, 1164–1165., 1198–1206. p.

⁶² Komlós Aladár kritikát írva a BJKL-ről, elismerte annak forrásértékét, mégis szükségesnek látta megjegyezni: „Érdekes például, hogy egy korban, mely jó fél-század, 1848 óta az ország politikailag legforrongóbb szakasza, e költők tudomást sem vesznek a közel és távol zajló nagy társadalmi eseményekről: az oroszországi forradalomról, a hazai országos vasutassztrájkokról, a kormánypárt 1867 óta első választási bukásáról, a darabont kormány nyaktörő kísérletéről, az or-

tilalma, Ortutay Gyula naplójának egy részletével lehet illusztrálni, ld. ORTUTAY 2009, 489. p.

[...] Budapest, 1954. 4. 18.

Azt hiszem, *Hatvany* Lajostól kapott *Oltványi* Imre egy *Babits*-levelet másolatban. *Kosztolányi*hoz írta 1906. febr. 21-én, Bajáról. Az egész levél *Ady* szidása, hányadéknak, gyerekfosnak, undorítónak stb. stb. tartja ő is *Ady* modorát. Nagyon tanulságos levél, hibáival, túlzásaival együtt nagy dokumentum. Íme, így élnek együtt a nagy fegyvertársak; mily nehezen viselhették el *Ady* roppant tekintélyét, súlyát, extravaganciáit, egyénisége nyílt kiélését ezek a kitűnő, ragyogó filozopterek, urbánusok. *Kosztolányi* őszintébb volt, *Babits* haláláig megőrizte titkát. Irodalmi, tudományos, politikai barát-ságok, szövetkezések életre-halálra, rendszerint így festenek. [...]

Az adott körülmények mellett Kosztolányiné, Kilényi Irma, TS terve és főként Belia György befejező/kiegészítő szerkesztése a bel- és kultúrpolitika szorításában mégis a folyamatosságot biztosította, s KD levelei kiadástörténetének az első, nehezebb szakaszát jelentette. Munkájának minden, ma már kritika alá eső összetevője ellenére

szágot mindennek következtében eltöltő lázas állapotról; nem érzik, hogy kordfordulón állnak, csak Kosztolányinál és Juhásznál sejlik némi darabontellenesség.” Ld. KOMLÓS 1961, 238. p. A kritika írójának talán eszébe sem jutott, hogy e levelek írói egyetemista fiatalemberek voltak, nem politikusok, akiknek nem volt feladatuk a kül- és belpolitika nyomon követése, ráadásul úgy, hogy még az utókorra is függesszék szemüket. Ha pedig több empátiával olvasta volna e leveleket, nagyon is megláthatta volna a kor lenyomatát, többek között az ominózus levélváltásban KD s BM között, amely *Ady* magyarságát és költészetének milyenségét is érintette, ahogy ez a vonatkozó levelek jegyzeteiben olvasható. Az pedig már csak kiegészítő Komlós Aladár e tárgyra vonatkozó véleményét, ahogyan finom különbséget tett KD, JGY, valamint a hallgató BM között. Egyik halott alkotó kijátszása a másik ellen nem tartozott a szokatlan fogások közé az ötvenes-hatvanas években, nyomokban még később sem.

⁶³ Miután BM hagyatéka, benne például KD neki írt leveleivel 1952-ben került az OSZK Kézirattárába, s TS kikötéseket tett a kutathatóságra és a közlésre, csak ezzel az informális megoldással lehetett kikerülni azokat. Mindehhez elsősorban *Hatvany* régi sértettségeket hordozó, kaján személyisége kellett, ugyanakkor Ortutay Gyula fenti naplórészlete elhallgatásaival és előítéleteivel legalább annyira élő dokumentum, mint az, amelyet ő látatlanban idézett.

azt a későbbiekben JGY, BM és most KD levelezéséhez is az egyik legfontosabb forrásként használhatták a szerkesztők.

Az 1945 utáni levélkiadások feltárásához röviden érinteni kell a hagyatéek egészének sorsát is. Erről részletes, biztos időpontokhoz köthető ismeretei nincsenek az utókorban, néhány utalással és a közgyűjteményekben lévő kéziratok származásával kell beérni.⁶⁴ KD halála után, ahogyan már volt szó róla, az özvegy nézte át a lakásban lévő hagyatékat, hogy anyagot gyűjtsön életrajzához. Talán már 1938 és 1944 között is vándoroltak másokhoz ajándékozás vagy eladás révén bizonyos kéziratok. A hagyatékok ostrom alatti sorsát előbb Devecseri Gábor örököltte meg, ld. DEVECSERI 1945, 6–8. p.⁶⁵ A történetekhez nagyon közel, augusztus 4-én keletkezett emlékezése szerint januárban, még a jobb parti város elfoglalása előtt jártak⁶⁶ először a Tábor utcában, ahol a „belövésektől sérült” ház falai álltak, csak a szobák berendezését dúlták fel „ördögfiókák”. Az íróasztal fiókjait is földre dobálták, amelyekben „papírtokokba rakott kéziratok, levelek, cikkek” voltak. Ezt követően a kéziratos és tárgyi emlékek egy részét, többek között „Csáth Géza, Karinthy, József Attila és annyi nagyszerű író-társ leveleit” átszállították abba a házba, ahol ők is menedéket találtak, s feltehetően ezek segítségével, míg az ostrom tartott, a pincében Kosztolányi-délutánokat tartottak. A továbbiakban ez a téma lezárul, s nem lehet tudni, mi lett az elszállított kéziratok, tárgyak sorsa. Három évvel később, 1948-ban megjelent könyvében Kosztolányiné is felidézte az 1944 októbertől utáni hónapokat. 1944. november 21-én, őrizetbe vételük napján a lakásban féltve őrzött kéziratok feldúlását örököltte meg, illetve 1945. február 13. után a bombatalálatot kapott ház romjai között levelek, fényképek, kéziratok összevissza áradatát, ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1948,

⁶⁴ Ld. még *A levelezés kéziratának sorsa Kosztolányi Dezső közvetlen örökösei, felesége és fia életében* című fejezetet is.

⁶⁵ Ezt a forrást Veres András említette lektori jelentésében, itt köszönjük szíves segítségét.

⁶⁶ Devecseri Gábor figyelmét egy tizedes hívta fel a házra, kísérői egy törzsőrmester és egy rendőr szakaszvezető voltak.

125., 130–131., 168. p.⁶⁷ Részletesebb korabeli beszámoló, fénykép híján azonban nem lehet tudni, hogy a belövés/bombatalálat milyen károkat okozott valójában, s a lakásban lévő hagyaték mekkora része semmisült meg, illetve mit lehetett megmenteni. Sáfrán Györgyi katalógusának előszavában azt írta, hogy a romok alól megmentett anyag rendezésében Palágyi Róbert és Imre Mária volt a túlélők segítségére, ld. SÁFRÁN 1978, 7. p. A szakirodalom sporadikusan azt is tartalmazza, hogy 1945 után a kéziratok egy része kikerült az őrzési helyről, s hazai vagy külföldi gyűjtők tulajdonába vándorolt. A második világháború utáni években, amikor annyi korábbi érték ment veszendőbe, természetesen az írói hagyatékok sem voltak biztonságban, főként, ha létrehozóik nem tartoztak a fősodorba, ld. BMKL 1/3–9. p. De a háborús károkat elszenvedett ház falai között távolról sem pusztult el minden, ezért jelentethetett meg RP 1954-ben három Kosztolányinak írt Móricz-levelet – ld. RÉZ 1954⁶⁸ –, az özvegy pedig 1956 elején, KD kéziratai közül egy rövid verset,⁶⁹ illetve három levelet, ld. KOSZTOLÁNYI 1956.⁷⁰ Ezek a tények a negyvenes évek végétől kialakult irodalmi kánon fényében némi csodálkozást kell hogy keltsenek. Ráadásul a megjelenés tényén túl a hely sem tűnik szokványosnak, hiszen azok a *Néphadsereg/Magyar Honvéd/Néphadsereg* nevű katonai újság *Szabad Hazánkért* című irodalmi mellékletében jelentek meg, 1956 szeptembe-

⁶⁷ Körülbelül egy hónappal Devecseri Gábor(ék) látogatása után ő ezt írta: „Az uram íróasztalának egyik fiókja hiányzik, kézíratszekrényének az oldala.” Devecseri Gábor az idézett helyen még ezt örököltette meg: „Ezután aknazáporban hordtuk át [...] a legfontosabb könyveket, képeket, családi albumot nagyobb biztonságra”, Kosztolányiné pedig: „A képeket csaknem mind elvitték. Szakértő tehette, néhány névtelen és gyengébb művész képét otthagyták a sérülteket is.” Devecseri Gábor mentőakciójáról azonban, furcsa módon, nem tett említést, noha valószínűtlen, hogy a beszámolót ne olvasta volna.

⁶⁸ A levelek az 1929–1932 közötti időszakból valók s a közreadó szerint Kosztolányi hagyatékából kerültek elő.

⁶⁹ Megjelent a *Művelt Nép* 1956. február 5-i számának 5. oldalán. Az özvegy *Versvázlat* címmel adta közre a „Mint a szegény telefonos kisasszony” című töredéket.

⁷⁰ A levelek közül a második tartozik e kötet időhatárába, ld. a 67. sz. levelet. Az első Juhásznak íródott 1909 júliusában, a harmadik pedig Babitsnak 1908 tavaszán, a közlés keltezése szerint.

rében.⁷¹ Az érdekességet elsősorban az okozza, hogy ekkor már két új szellemű (értsd: nem polgári), kimondottan (budapesti) irodalmi lap is létezett: a *Csillag* és az *Új Hang*. A magyarázat valószínűleg abban rejlik, hogy a *Szabad Hazánkért* szerkesztője Devecseri Gábor volt, aki – bár a *Nyugat* körében kezdte meg pályáját – 1949 után mégis az új irodalompolitika egyik jelentős vezéralakja lett: katonai rangja, ez időben írt versei, cikkei szöges ellentétben álltak korábbi felfogásával. 1953 és 1956 között ő szerkesztette a központi katonai lap melléklapját, s Nagy Imre híveként, immár előző meggyőződésével is szembekeverülve, az erjedést kívánta elősegíteni. Ebbe az elképzelésbe lehetett beilleszteni KD leveleinek közlését, amivel ráadásul a szerkesztő (leg)korábbi, a nyugatos eszmékhez való óvatos visszatérését is demonstrálni tudta. Más szemszögből: a Nagy Imréhez csatlakozott új politikai program képviselőinek nyitottságát – az értelmiség megnyerését – sugallta KD visszavétele.⁷² Nem lehet tudni, hogy a szándék a melléklaptól vagy az özvegytől indult-e el, de a közlés egyértelműen a lap szerkesztőjének, azaz Devecserinek a kívánságára történt. Ráadásul a következő mondat kíséretében: „Az alábbi leveleket abból a Kosztolányi-hagyatékból adjuk közre, amelyet most rendez sajtó alá a költő özvegye és amely a közeljövőben Kosztolányi Dezső válogatott elbeszéléseivel egy időben jelenik meg.” A tervezett kiadást ugyan a forradalom leverése és az irodalmi élet újbóli felügyelete elsöpörte, talán az özvegynek sem volt már elég ereje a végrehajtáshoz, ám az mindenesetre

⁷¹ A *Néphadsereg* a honvédség (Honvédelmi Minisztérium) központi hetilapja volt, első száma 1950. november 1-jén került az olvasók kezébe. Nevének oda- és visszaalakulása a belpolitikai helyzet változását képezte le, irodalmi és művészeti melléklapja 1953 és 1959 között jelent meg.

⁷² Meg kell említeni, hogy a közlemény kísérője Kosztolányinak az az arcképe, amely ikonográfiája szerint 1925–1926-ban készült – ld. Kovács 2006, 61. tétel –, s amelyet Kosztolányiné férjéről írt életrajzában borítójára tett; igaz, e levelek előtt erősen retusált állapotban. De még így is látszik mosolya, a nyakán lazán átkötött sál, s az egész portrén átütő művészi öntudat, amely éles ellentétben állt a Rákosi-korszak komor, egyenviselertet és -viselkedést implikáló, elkötelezett örömtelenségével. Ehhez képest valóban a nyitást jelentette KD arcképe, amelyhez hasonló felfogású fénykép akkor már hat-hét éve nem jelenhetett meg nagy olvasóközönséggel rendelkező lapokban.

kiderül, hogy a hagyaték – leszámítva a belövés/bombatalálalat okozta pusztulást – ekkor még egyben volt. Ha valóban igaz a (részleges) felbomlás és a szétszóródás, akkor annak mindenesetre ezután, de még 1969 előtt kellett történnie, mivel akkor, Kosztolányiné halála után két évvel Kosztolányi Ádám a ma ismert és kutatható kéziratokat átadta jelenlegi őrzési helyére, ahol feldolgozás előtt 19/1969. növedéknapló számon leltározták.⁷³ Az erről készült, már előbb említett katalógus hiányosságait Veres András tette szóvá az *Édes Anna* sajtó alá rendezése közben, ld. VERES 2004, 394. p. Az utókorban azonban arról sincs teljes képe, hogy ezenkívül mi maradt még KD fiának tulajdonában. Vannak híradások tárgyi emlékekről, könyvtártöredékekről, járulékos kéziratok részéről, amelyek később is magántulajdonban maradtak. Emellett KD-kéziratok találhatók más közgyűjtemények állományában is.

A KD halálát követő szórványos, 1936 és 1970 közötti levélközléseket Botka Ferenc és Vargha Kálmán nyomtatott, illetve Bádofai Gábor kéziratok bibliográfiája foglalja össze, ld. BOTKA–VARGHA 1982, 823. p.⁷⁴ Az ötvenes évek végétől KD kortársainak hagyatéka is megnyílt, így az általa írt levelek közlése is decentralizálttá vált; Sopron, Budapest, Kolozsvár egyaránt mint címzési hely bukkant elő.⁷⁵ Az 1971–1990 közötti időszakra használhatók az OSZK-ban szerkesztett magyar irodalom és irodalomtudományi bibliográfia kötetei és folytatása(i). Az előzményeket az időközben keletkezett és megtalált új tételekkel kiegészítve egybefoglaló személyi bibliográfia, amelynek a levélkiadások is részét alkotják, a kritikai

⁷³ Ld. még *A levélkéziratok sorsa Kosztolányi Dezső közvetlen örökösei, felesége és fia életében* című fejezetet is.

⁷⁴ Ez a bibliográfia azonban nem tartalmazza a *Szabad Hazánkért* című mellékletben található, fentebb említett levélközlést, ahogyan RP közleményét sem, ld. RÉZ 1954.

⁷⁵ ZOLNAI 1955 (egy levél 1929-ből, amelyet KD a *Széphalom* című folyóiratnak küldött az Ady-revizióval összefüggésben); JANCsó 1957 (két levél 1923-ból és 1924-ből, Jancsó Magda – Kuncz Aladár unokahúga – tulajdonában); MÁTHÉ 1958 (1914 és 1934 közötti levelek, közléskor a kolozsvári Emil Isac-múzeumban); ZOLNAI 1958b (egy levél 1931-ből, feltehetően Berda József hagyatékából); CSATKAI 1959 (egy levél 1917-ből, Csatkai József hagyatékából).

kiadással párhuzamosan készül.⁷⁶ A múlt század hatvanas éveitől – nem utolsósorban a kéziratok anyagnak közgyűjteménybe kerülését követően – erőre kapó Kosztolányi-kutatások művelői közül a levelezések vonatkozásában itt is ki kell emelni DZ és RP nevét – az Illyés Gyula, majd Illés Endre által szerkesztett sorozatnak ilyen kötete nem volt –, mivel mindketten, egyéb, KD munkásságával kapcsolatos kiadói munkájuk mellett, a levelek összegyűjtésében és magyarázatos kiadásában is jelentős szerepet tölthettek be. RP levelezéskötete – amely csak KD leveleit tartalmazza, viszont hoz egy naplótöredéket is – kiváltotta Márton László elsősorban KD levélírói attitűdjével foglalkozó írását, illetve Szegedy-Maszák Mihály bírálatát, ld. MÁRTON 1997; SZEGEDY-MASZÁK 1998. Ld. még LENGYEL 2000. A témához hozzászólt Lengyel András is, aki a kritikai kiadás egészébe illesztett levelezés közreadásával kapcsolatban is véleményt nyilvánított, ld. LENGYEL 2007. Kimondottan a kritikai kiadás előkészítő szakaszában, már munka közben jelentek meg Bíró-Balogh Tamásnak a levelezéssel általánosságban is, illetve a kötet időhatárán túli korszakokkal foglalkozó írásai, beszélgetései különböző internetes oldalakon és a nyomtatott sajtóban. Kiemelendő közülük egy 2010-es, csak a levelezés kritikai kiadásával foglalkozó írása, amelyben az első résznek megjelenését még arra az évre prognosztizálta, ld. BÍRÓ-BALOGH 2010. Legvégül meg kell említeni Arany Zsuzsannának a kritikai kiadást, benne a levelezést is összefoglalóan tárgyaló tanulmányát, ld. ARANY 2011, 11–22. p.

*

A Kosztolányi-levelezés sorsának összefoglalása után, röviden visszatérve, át kell tekinteni még azokat az ismereteket is, amelyek JGY hagyatékával kapcsolatosak; egyéb források híján ebben az esetben főként a napilapok hasábjain megjelent cikkekre támaszkodva. Szükség van erre többek között azért is, mert a szegedi költő

⁷⁶ Az első négy, már megjelent kötet szerkesztője Arany Zsuzsanna, tőle Dobás Kata vette át a munkát.

hagyatéka egyéb kéziratok mellett Kosztolányi-leveleket és másolataikat is tartalmazott, s evvel az áttekintéssel válik teljessé hármuk írásos kapcsolattartásának története.

Az eddigiekben volt már szó Kilényi Irma Juhász Gyula-gyűjteményéről, amelybe, míg éltek, részben Juhász Gyulától, részben Espersit Jánostól, haláluk után pedig más gyűjtőktől is kerültek kéziratok. Tulajdonosuk feltehetően már 1936–1937 után törekedett azok megjelentetésére, ezért adott belőlük – bizonytalan időpontban – Zolnai Bélának is néhányat,⁷⁷ s ezért folytatott levelezést Kosztolányinéval és Török Sophie-val is.⁷⁸ Ezt a folyamatosan változó nagyságú kollekciót Paku Imre 1941-ben mint a szegedi Juhász Gyula Múzeum Kilényi-gyűjteményét említette – ld. PAKU 1941, 25. p. –, ami arra utal, hogy a gyűjtő elképzeléseiben egy komplett, a kéziratok és nyomtatott műveket, valamint a tárgyi hagyatékot is egy helyen magában foglaló intézmény terve lebegett, amelynek az ő fáradozása következtében megszerzett kéziratok csak egy részét alkották volna. JGY hűségese titkára azonban 1944. augusztus 12-én lakásában öngyilkos lett.⁷⁹

A kiegészítő kiadástörténetnek az elején tehát Ertsey Péter áll. 1945. július 28-án Szegedről Török Sophie-nak írt érdeklődő

⁷⁷ „Kosztolányinak négy levele van a birtokomban. [...] Nyílt levelezőlapok, Kilényi Irmától kerültek hozzám, Juhász Gyula halála (1937) után. Kosztolányi már 1936-ban meghalt. Arra gondoltam akkor, hogy a leveleket a *Széphalom*-ban közlöm, de vártam vele. És a kiadás végül is elmaradt. [...]” ld. ZOLNAI 1958a, 389. A négy levelezőlap közül egyet e kötet is tartalmaz, ld. a 140. sz. levelet. Mivel ezek jelenleg az MTA Kézirattárában az Ms 4154. jelzet alatt találhatóak, oda csak Zolnai Béla ajándékként vagy hagyatékából kerülhettek.

⁷⁸ Kilényi Irma a levelezésen túl is törekedett JGY kézirateinak a megjelentetésére, ld. JUHÁSZ 1937.

⁷⁹ Ezt követően halálának értelmezése, majd hagyatékának holléte, összetétele, sorsa igen ellentmondásosan alakult, s az avval kapcsolatos vélekedésre a magyarországi köztörténet és belpolitika eseményei, valamint a hagyatékkezelői igények bejelentése, sajtó általi jelzése is erősen rányomta a bélyegét. A talán első látásra ide nem tartozó részletek bemutatására az ütköztetésére azért van szükség, mert ezek valóságátartalma közvetetten megerősíti vagy cáfolja a kéziratokkal, a hagyatékkal kapcsolatos megállapításokat is.

levelének utóiratában azt kérdezte: „A Juhász levelezés megmenekült?”⁸⁰ Érdekes módon ezekről a kéziratokról a hagyaték körüli további csatározásban szó sem esett.

Az első cikket Ertsey Péter közölte 1945 augusztusában az egyik szegedi lap hasábjain, ld. ERTSEY 1945. Az erős érzelmi háttérű írás megemlékezett Kilényi Irma halálának évfordulójáról, s vélemezte e feltevést: „megsemmisült a Juhász Múzeum is”. Az elbeszélés szerint a szomorú vég után „Avatatlan rokon kezek nyúltak az ereklyékhez”, amelyek a hagyaték teljes egészére igényt tartottak, benne a Juhász Gyulához köthető kéziratokkal, könyvekkel, fényképekkel stb., minden ellenkezés dacára, pedig „mennyt könyörögtünk a fájdalom, szívet tépő tragédia első napjaiban”. Igaz, hogy „Rendelkezés nem maradt” s „Búcsúlevél helyett csak egy kusza sorokkal írott papírlapot találtunk, melyben a múzeum kintlévő anyagait érinti”, tudniillik Kilényi Irma. A narrációnak ezen a pontján az elrejtés analógiája és az isteni elrendelés aposztrofálása figyelhető meg: az örökösök a hagyatékot „Budán akarták elhelyezni, sziklabarlangban, de a költő tiltó szelleme a pályaudvarig sem engedte kiszállítani azt.” A sziklabarlang, mint mese- vagy mitológiai óvóhely két évvel később a Babits-hagyatékkal kapcsolatos hírekben is előkerült,⁸¹ az égiek közbeavatkozása pedig egy ekkor még nem egyértelműsített – általános háborús – pusztítás képében jelentkezett.⁸²

⁸⁰ Ertsey Péter – Török Sophie-nak, [Szeged], 1945. július 28. Tintáírás. Lelőhely: OSZK Fond III/411/4. A levelek 1944. január elején kerültek Budapestre, ld. előbb.

⁸¹ BM hagyatéka is hírbe került az MTA és a Pannonhalmi Apátság pincéjével, ld. BMKL 1/3–9. p.

⁸² A cikk megjelenése előtt Ertsey felkereste a szegedi Fodor Ödön-féle céget, amelynek telepén a szállítmány raktározva volt. Nincs kimondva ugyan, de úgy tűnik, s a későbbi cikkek is megerősítik: Kilényi Irma halála után a rokonok vihettek ugyan magukkal személyesen ezt az Budapestre – többek között azokat a kéziratokat, amelyeket az ismertető írás Juhász [Gyula] Múzeum, vagy Juhász Gyula-hagyaték névvel azonosítanak; tartalmára soha nem történik azonosíthatóan részletes(ebb) utalás – ám a hagyaték valamikor, bizonytalan, az előbbinél azonban feltételezhetően nagyobb része egy szegedi vállalat telephelyére került. Talán azért, hogy majd az szállítsa el azt utánuk. A raktárban, ahol mások odamenekített, szállításra váró értékei is voltak, hatalmas pusztítás képe fogadta az odalátogatót, aki a könyveket eltüzelő embe-

JGY hagyatékával kapcsolatos új ismeretek csak két évvel később, 1947-ben jelentek meg a napisajtóban. Dénes Zsófia – akinek Ady Endrére vonatkozó emlékezéseit távolságtartással szemléli a szakirodalom – egy cikkben foglalta össze mindazt, amit Kilényi Irmáról tudott, ld. DÉNES 1947. Írásában megemlítette: 1942 őszén azért látogatott Szegedre, hogy megnézzze a híres múzeumot. „Itt olvastam el Ady, Babits és Kosztolányi három évtizedes levelezését Juhással”. A három évtized ugyan, tekintve, hogy Ady 1919-ben meghalt s 1905-ben írta első levelét Juhász Gyulának, kicsit nehezen jön ki, de KD esetében még elfogadható időmegjelölés.⁸³ Majd azt az ismeretet hagyta az utókorra, hallomás után, hogy a Juhász Gyula Múzeumot kirabolták, pedig „Kilényi fennmaradt levélben úgy rendelkezett, hogy gyűjteménye a Nemzeti Múzeumé.” Nem lehet tudni, ki volt Dénes Zsófia informátora, de nyilván helyi (részben hamis) ismeretekkel rendelkezett; elképzelhető ugyanakkor, hogy

reket sommásan tömegnek nevezte. 1945 augusztusában nyilván nem lehetett kimondani, hogy a Berlin felé törő orosz csapatok számláját terhelte a részben kényszer, részben érzéketlenség okozta rombolás – ahogy például az MTA rejtékhelyén lévő értékek feldúlása is, egyebekről nem beszélve. A szállítócég tulajdonosa megmutatta azt a sarkot, ahol a Kilényi-hagyatékot lehetett sejteni. Ertsey Péter lázas keresésbe kezdett, s többféle, egyértelműen abba tartozó dokumentumot: kéziratokat, folyóiratokat, kottákat, neki dedikált könyveket talált, például BM egyik novelláskötetét JGY által Kilényi Irmának ajánlva. A cikkből azonban nem derül ki, hová kerültek e leletek. Írása végén közzétett egy felhívást is, mely szerint aki a Fodor Ödön-féle cég területéről a Kilényi-hagyatékba tartozó bármilyen anyagot birtokol, az szolgáltassa vissza. Kérésének nyilván nem volt, nem is lehetett fogantja.

⁸³ Az emlékező további beszámolójában a későbbi események szempontjából fontos megállapításokat tett. Íme: „Kilényi Irma a harmincas években már feloszlata azt a diáklánynevelő intézetet, amelyet barátnőjével, Gruber Erikával még az első világháború előtt nyitott. [...] Feloszlatta, mivel kötelességének látta, hogy Erikát megsegítse kereskedői pályáján, amikor az apjától száznegyven éves látszerészüzletet örökölt. [...] Így dolgozott Irma reggeltől estig, mint optikus a Kárász utcai pult mögött, hogy a pénzt, melyet keres, utolsó fillérig az emlékmúzeum gyarapítására költse.” Dénes Zsófia a halálról is említést tett. Elbeszélése szerint Kilényi Gruber Erika deportálását Auschwitzba nem tűrte [!], s amikor hírt kapott arról, hogy meghalt, öngyilkos lett. Ezt az ok-okozati kapcsolatot ő említette először. Ertsey Péter 1944-ben Török Sophie-nak írt levelében még csak az elhurcolásról írt, arról nem, hogy a barátnő halálhíre is megérkezett volna.

1942-ben maga Kilényi is mondott neki ezt-azt. Új elem azonban az 1945-ben még tagadt – vagy jóindulattal: nem ismert – rendelkezés felbukkanása.

Ugyanezen év szeptemberében egy fővárosi és egy szegedi újság-cikk is hírt adott a peres eljárás kezdetéről. A korábbi, Dettre András által közölt szegedi írás a hagyaték ügyében folytatott jogi keresetről számolhatott be, ld. DETTRE 1947. A vádirat megerősítette a Dénes Zsófia által említett tényt, Kilényi Irma „Minden pénzét úgyszólván a Juhász-kultusz ápolására fordította [...] Megszerezte [...] páratlan érdekességű és értékes levelezését, amelyet nagynevű kortársaival, Babits Mihállyal, Kosztolányi Dezsővel, Szabó Dezsővel és Móricz Zsigmonddal folytatott.”⁸⁴ A cikk nyilván a vádirat nyomán még a következő megjegyzéseket teszi: Kilényi halála után „Megjelent

⁸⁴ Növum jelent meg tehát a vád nyomán ebben az írásban is, a – név szerint nem azonosított – deportáltak ingóságainak eltulajdonítása. A korábbiak szerint a hagyatékban nem maradt fenn olyan leltára, amely a Juhász-kéziratokról rendelkezett volna, nyilván nem készült olyan sem, amely a menteni kívánt értékekről szólt. Miért is írtak volna ilyent, mikor az éles helyzetben bizonyítékul szolgálhatott volna a nyilasok előtt? Lásd ehhez Kosztolányiné emlékezéseit erről az időszakról. Nem világos az sem, hogy a Juhász Múzeum visszaszerzésének igényét erősítette-e az idegen értékek eltulajdonításának vádja, avagy fordítva? Végül, szinte csak mellékesen, kell megjegyezni, hogy JGY 1922-ig kiadott levelezésében Móricz Zsigmondtól egyetlen levél sem szerepel, Szabó Dezsőtől is csak egy, amelyben előfizetői ívek terjesztését kéri a címzettől. A vádirat még egy, addig nem ismert tényt említett: Kilényi Irmát „Szoros baráti kapcsolatok fűzték özv. Vajda Bélánéhoz és két lányához, akikkel közös lakásban lakott a Kárász utca 14. szám alatt. [...] 1944 nyarán, amikor deportálták barátait [...] önkezeivel vetett véget életének.” Vajda Béláné, akinek először itt szerepelt a neve, Kilényi Irma munkahelyének, az optikusüzletnek tulajdonosnője volt, s ez a narráció az eddigiek ismeretében felvet néhány kérdést: hány hölgyről volt szó valójában? Milyen rokoni kapcsolat állt fenn közöttük? Ki volt az Erika néven említett hölgy? Melyikük – az anya-e vagy a lánya – örökölt tulajdonképpen? Az együttlakók közül hány nőt deportáltak? A cikkben nem történik említés arról, pedig a későbbiek ismeretében igen fontos lett volna leszögezése; Kilényi Irma mikor lett öngyilkos: amikor elhurcolták azt vagy azokat, akivel vagy akikkel együtt lakott, vagy akkor, amikor a vele vagy velük kapcsolatos halálhírt kapott? (Mint Ertsey Béla korábbi, Török Sophie-nak küldött leveléből kiderül, volt, aki tudta a dátumot.) E kérdések feltevése nem öncélú, mert a bizonytalan válaszok részben bizonytalanná tették (teszik, legalább az utókor előtt) a várható döntést, fontosabb azonban ennél az, hogy nem engedtek biztos ismeret JGY hagyatékára – benne KD és BM leveleire – vonatkozóan sem.

Szegeden testvérhúga férjével, György István filmrendezővel. [...] A hagyatékot hatósági emberek leltározták, de nem tudták megállapítani, hogy a lakásban található ingóságok közül melyek azok, amelyek Kilényi Irma tulajdonát képezték.” Szóval mégis készült egy hatósági leltár, ez a későbbiekre tekintettel fontossá fog válni. A vádirat szerint György Istvánék mindent magukkal vittek, ékszereket és a Juhász Gyula Múzeum anyagát is.⁸⁵ Végül még egy igen fontos adalékkal bővültek az eddig feltárt tények: kiderült, hogy Kilényi Irma végrendekezett, eszerint „az irodalmi anyag a Nemzeti Múzeumot illeti abban az esetben, ha az ország első múzeuma külön Juhász Gyula szobát rendez be”. Erről a végrendeletéről, a cikk szerint, tudott Ortutay Gyula – akkor a kultúra első számú irányítója, korábban közvetítő TS és Kilényi Irma között –, valamint Ertsey Péter is.⁸⁶

Dettre Andrásal ellentétben névtelenségbe burkolózott a Szociáldemokrata Párt budapesti napilapjának, a *Világosságnak* ugyanerről az eseményről rövidebb írást közlő szerzője, annyit lehet csak tudni róla, hogy a lap szegedi tudósítója volt, ld. NN 1947. Mindenesetre elég nagyvonalúan kezelte a tényeket, amit ez a mondat is alátámaszt: „A nagyműveltségű szegedi tanárnő minden [!] emléket összegyűjtött, ami a költőre vonatkozott és amikor a tragikus sorsú Juhász Gyula gyógyíthatatlan betegsége elől a halálba menekült, ő

⁸⁵ Mindent persze nem vittek magukkal, arról Ertsey Péter 1945-ös írása, kissé körülményesen bár, de beszámolt. Furcsa, hogy erről a per során nem esett szó – legalábbis Dettre András írásában –, bár akkor be kellett volna arról is számolni, hogy a pusztítás miatt következett be.

⁸⁶ Mivel Ertsey Péter 1945-ös írásában kimondottan arról tett említést, hogy semmi rendelkezés nem maradt, vagy az első állítása nem volt igaz, vagy a második. (Még az is elképzelhető persze, hogy más érdekek vonalán a miniszter és Ertsey egyaránt ugyanabba az ügybe keveredtek, amiből csak nagyon kínosan lehetett volna szabadulni.) A vádlottak tagadták bűnösségüket, jóhiszeműsége hivatkoztak – amit az utókor elfogadhat –, a múzeumi anyagot pedig csak megőrzésre vették át, ezt vallották. A tárgyalás menetét jellemezheti, hogy közben kiderült, az említett végrendelet megtalálható a Juhász Gyula Múzeum anyagában; az ítélet pedig bizonyítási eljárást rendelt el az ingó tárgyak tulajdonjogára, úgyszintén a múzeum anyagára is. Az igazi feladat azonban a Magyar Nemzeti Múzeumé lett: akar-e Juhász Gyula-emléksobát berendezni a hozzá kerülő hagyaték fejében?

is önkézevel vetett véget életének.” E légből kapott kauzalitást még az sem befolyásolta, hogy haláluk között hét év telt el. Vajon miféle helyi ismeretekkel rendelkezett, aki ezt leírta? Az csak apróság ehhez képest, hogy Kilényi halálakor már legalább egy évtizede optikus(-segéd)ként, s nem tanárnőként kereste a kenyerét. Mindenesetre az előzőnél sokkal szűkszavúbb cikk egyik forrása is az ügyészi vád volt. A szerző megismételte, hogy Kilényi Ilona „testvérhúga György Istvánné” és férje átvették az örökséget, s azonkívül, ami jogosan megillette őket, elvitték azokat az ékszereket is, „amelyeket megőrzés céljából az üldözöttektől vett át a baloldali érzelmű Kilényi Ilona”. Ugyanígy a Juhász Gyula Múzeum egész anyagát, amit tulajdonosa végrendeletileg a Nemzeti Múzeumra hagyott. A végrendeletéről/leltáráról az előző közlemény kapcsán már volt szó. Itt is olvasható, hogy arról Ortutay Gyulának tudomása volt, Ertsey Péter neve azonban hiányzik, ahogyan a többi, Dettre András által említett szereplőé is. Az utolsó bekezdésből kiderül, hogy a törvényszék széles körű bizonyítási eljárást rendelt el és az ítélethozatalt elnapolta. „A szegedi Juhász Gyula Társaság, amely hűen ápolja a nagy költő emlékét, bűnügyi zárlatot kért a törvényszéktől a Juhász-relikviákra, hogy az értékes irodalomtörténeti anyag hiánytalanul kerülhessen a Magyar Nemzeti Múzeum külön Juhász Gyula-szobájába.”⁸⁷ Az ékszerekről több szó nem esett.

Az eddigiektől számtalan ponton erősen eltérő elbeszélés olvasható a *Szabad Szó* 1948. március 21-i számában, ld. (–nc) 1948. Eszerint Kilényi Irma, miután barátnőjét, Vajda Béláné Kellner Erikát – azonos lett volna a Dénes Zsófia által megnevezett Gruber Erikával?⁸⁸

⁸⁷ 1947. április elején Juhász Gyula-emlékünnepet tartottak, ld. Kosztolányi Dezsőné – Ertsey Péternek; Budapest, 1947. április 14. Lelőhely: OSZK Levelestár.

⁸⁸ Bauer Hilda az ötvenes évek közepén keletkezett emlékezéseiben Vajdáné Kellner Friderika néven említette. Irodalombarát volt, intézetében vendégül látták „Szeged intellektueljeit és a főember, a központ Juhász Gyula volt”. Kilényi az ő magán-leánynevelő intézetében tanított, amikor azonban a határváltozás miatt tanítványaik nagy részét elveszítették, a harmincas évektől Vajdáné eredeti szakmájának megfelelően optikusüzletet nyitottak. Kilényi Irma is megtanulta a szakmát, a boltot ketten vezették: „A német megszállás alatt, mikor deportálták barátait, [!] azok gyerekein sem tudott már segíteni (2 kisgyermeket vett magához, nem tarthatta őket), öngyilkos lett, felakasztotta magát”. Ld. BAUER

–, akivel együtt élt, Szegedről 1944 augusztusában deportálták, e hónap közepén öngyilkos lett. Rögtön meg kell említeni, hogy Vajda Béláné két lányáról ebben a közleményben szó sem esett. Halála után – Ertsey Péter szavai szerint – azonnal megjelentek Kilényi Irma rokonai, köztük is az itt nevével nem említett filmrendező, akik magukkal vitték JGY irodalmi hagyatékát, feltehetően benne a Kosztolányi- és Babits-leveleket is. Ertsey az elvitel ellen Szeged törvényhatósági segítségét kérte, de azt nem kapta meg. „Mindenesetre a pénzügyigazgatósággal pontosan leltározattam Juhász Gyula hagyatékát, amit pontosan szétválasztottunk Kilényi Irma hagyatékától” – ahogyan erről ő maga nyilatkozott. Ezt a (hatósági?) leltárt azonban senki sem látta. 1945-ben megjelent, az eseményekhez közeli visszatekintésében még szó sem esett ilyesmiről, arról – amennyiben hihetőek az újságcikkek – a vádiratban lehetett olvasni először. Ezen a ponton egy újabb érdekesség merül fel: míg a vádirat szerint a hatóság emberei nem tudták megállapítani, hogy az ingóságok közül mi képezte Kilényi Ilona és mi esetleg más(ok?) tulajdonát, Ertsey Péter az ismertetett beszélgetés szerint egyértelműen el tudta választani JGY hagyatékát Kilényiétől. Amiben egyébként nem nagyon kell kételkedni, elgondolkozni inkább azon érdemes, hogy ezt mi célból tette. Vajon nem az ő azonosítása után/alapján (és talán: az elképzelése ellenére) vitték a rokonok magukkal a Juhász-hagyatékot, valamint az azonosíthatatlan ingóságok egy részét, míg a Kilényi-hagyaték egy későbbi szállítás reményében került a szállítócég telephelyére, ahol a front megérkezésekor az orosz katonaság azt is feldúlta?

A front elvonulása után – ahogyan a cikkből ezt követően kiderül – az elhurcoltatásból hazajött Vajda Béláné, aki „feljelentést tett Kilényi Irma rokonai ellen azért, mert a rokonok Kilényi Irma holmijával együtt Vajda Béláné tulajdonát képező értékeket is magukkal vittek”. De vajon miért nincs említés továbbra sem a

1985, 31–32. p. Erre a forrásra Kosztolánczy Tibor hívta fel a figyelmet, e sorok írója itt szeretne köszönetet mondani ezért. Kilényi Irma levelesládájának közreadója is a Vajda Béláné Kellner Erika nevet erősíti meg, s megnevezi az egyik gyermeket, Vajda Mariannát is, ld. KIL, 1107. p.

két leányról? Az sem derül ki ebből az írásból, hogy Vajda Béláné mikor érkezett vissza pontosan, s pere mikor kezdődött a rokonokkal, végül milyen kapcsolatban állt az az 1947 szeptemberében kezdődött (másik?) perrel? A bejelentett igénynek egyébként az volt az alapja, hogy Kilényi Irma – legalábbis e cikk szerint – Vajda Béláné pénzéből kutatta fel JGY halála után „azt a számos ereklyét, kéziratot, levelet, könyvet, ami Juhász Gyulára vonatkozik, Juhász Gyulával kapcsolatos”. Ez újabb érdekes ismeret, hiszen minden korábbi közlemény megállapította, hogy Kilényi a (saját) összes pénzét a relikviák megszerzésére fordította. Lehántva az elkerülhetetlen túlzásokat és megengedve azt a tényt, hogy Vajda Béláné is adhatott bizonyos összegeket e célra, mégsem lehet(ett) ezen az alapon expressis verbis mindent visszakövetelni az örököstől. Miután azonban még 1945 elején Szegeden fiatal írókból, költőkből, értelmiségiekből megalakult a Juhász Gyula Társaság – volt már szó róla az előző cikkben –, ennek tagjai nyilván Vajda Bélánéval is összefogva pereskedni kezdtek, különféle kereseteket benyújtva a (Budapestre került) hagyaték visszaszerzése érdekében. Úgy lehetne összegezni talán, hogy az 1947-es és 1948-as közlemények ugyanarra a perre vonatkoztak, első- és másodfokon, s megjelenésükkel a bíróság ítéletére, a közvéleményre akartak hatást gyakorolni.

Az 1948-as belpolitikai fordulat következtében azonban a hasonló jogi ügyek elvesztették jelentőségüket, a személyes (anyagi és szellemi) tulajdon nagymértékű, államilag irányított devalválása feltehetően nem tette lehetővé sem a tisztázást, sem a megegyezést. Legközelebb csak a forradalom leverését követő, de a szellemi életben a korábbi kemény, tiltó módszerekhez már vissza nem térő szemlélet tette lehetővé a két világháború közötti írói hagyatékok sorsának végső, közgyűjteményi elrendezését. Ezekben az években került a Kosztolányi-, a Babits- és a Juhász-hagyaték is végső helyére. A *Dél-magyarország* 1957 júniusában még egy utolsó, magántulajdonban lévő kéziratgyűjtemény után nyomozott, JGY szegedi lakóhelyén, ld. FÜSSY 1957. Ekkor már édesanyja sem lakott ott (meghalt), s az újságírói faggatásra a ház lakói mind elutasító választ adtak, kivéve egyiküket. „Valóban nagyon-nagyon jóban voltam – mondotta

özv. Weilné – a költő édesanyjával, mert Juhász Gyula maga bizony túl zárkózott volt ahhoz, hogy különösebben közeledhettünk volna hozzá. Így történt aztán, hogy mikor Juhász néni jóval fia halála után elköltözött a házból leányához, özv. König Péternéhez [...] fiának egy jókora irományosládáját színültig tele mindenféle kézirattal és nyomtatvánnyal nekünk ajándékozta. Azóta elhalt s férjhez sose ment beteges nővérem nagy-nagy irodalmi érdeklődésének és a költőt is érő tiszteletének szolt ez az ajándékozás. Több éven át egész haláláig kutatgatott is benne a szegény lelkem, sőt szinte minden szabad óráját a láda irományai körül töltötte. Végül azonban jött a rettenetes 1944-es év, minket is deportáltak, s mikor visszajöttünk, már csak az üres falakat találtuk lakásunk helyén. Így tűnt el tehát minden egyéb elveszett ingóságunkkal együtt az általunk különben megbecsült irományos láda is [...]” A következő évben pedig Zolnai Béla tollán a hűségese titkár életének utolsó cselekedete is végleges kifejezést nyert: „Kilényi Irma 1944-ben, a gettó és a deportálások izgalmai közepette, látva barátai tragikus sorsát, öngyilkos lett.”, ld. ZOLNAI 1958a, 389. p.

E többfordulós, homályos és elmaszatolt történet, amelyhez az eddigieken túl is több kérdést lehetne fűzni, önmagában is sok ellenmondást tartalmaz, amit itt szükségtelen részletezni; mindez a Kosztolányi- és a Babits-hagyaték hányattatásaival együtt a közvetlen utókor hű képét adja. Talán azon lenne még érdemes elgondolkozni, s ha lehetne, valamilyen feleletet kapni, hogy mennyiben fedték egymást a Juhász Gyula Múzeum, Juhász Gyula-hagyaték/-gyűjtemény és a Kilényi Irma-hagyaték/-gyűjtemény kifejezések, mi volt a tartalmuk, s volt-e közöttük bármikor is – Kilényi Irma halála után – dokumentumáramlás? Ertsey Péter egy hatvanas évekbeli leírásában szelektív összefoglalást adott, viszont a történeteket kiegészítette: „A titkár halála után kapzsi kezek elhurcolták a Múzeum nagyrészét, mely egy szállító vállalat telepén a háború következtében súlyos károkat szenvedett. Veszendőbe ment számtalan pótolhatatlan irodalmi kincs, ezernyi [...] írásos dokumentum. A megmentett kisebb részt azóta újrendezték, s ma már – legalább mutatóban – együtt található szorgos munkájának gyümölcse a

szegedi József Attila Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetében.”, ld. ERTSEY 1962, 567. p. Nem esett szó tehát a filmrendezőről, sem Vajda Béláné igényéről, ám amiről igen, az nehezen hozható összhangba az újságok hasábjain olvasható írásokkal. Napjainkban a gyűjtemény a Somogyi-könyvtárban található, Szegeden. A Juhász-kritikai kiadás forrás- és lelőhelyjelzései, valamint a Kilényi-gyűjtemény hálózati anyagai alapján azt a megállapítást lehet tenni, hogy mind a Juhász-múzeum maradéka, mind Kilényi Irma saját hagyatéka – ami abból megmenthető volt – egyesítve lett. Miklós Jolánta annyit mond erről, hogy a töredékes anyag a Juhász Gyula Társaság megszűnte után került a könyvtár tulajdonába; arról azonban nincs szó előadásában, miként került ez a Társaság tulajdonába, s milyen kapcsolatban áll az Ertsey által említett egyetemi gyűjteménnyel, ld. MIKLÓS 1996. Más, egybehangzó források szerint a Kilényi-gyűjtemény 1962-ben került a könyvtárba. Ertsey Péter 1953 és 1958 között volt a szegedi intézmény munkatársa, majd igazgatóhelyettese, tehát az ő távozása után. A kéziratok földolgozása, hálózati közlése egyébként példás, e kötet kiadástörténeti fejezetrésze is sokat köszönhet a digitalizált dokumentumoknak.

A levelek sorrendje, a szövegközlés formai sajátosságai

A kiadás a leveleket az eredeti kéziratok alapján betűhűen közli. Néhány – magán- vagy közgyűjtemény részét képező/képezett – levél kézírata (vagy a kézirat egy része) a korábbi közlések óta eltelt időben elveszett vagy hozzáférhetetlenné vált. Esetükben a közlés alapjául a fennmaradt legjobb másolat vagy a korábbi kiadás szolgált. Amennyiben a közlés alapja másolat vagy korábbi kiadás volt, a forrást *A szövegközlés alapja* cím alatt adtuk meg. Nem található meg jelenleg több DZ által közölt levél eredeti kézírata, de a kutató készített ezekről fekete-fehér fényképmásolatokat, melyek egy része e kiadás számára hozzáférhetővé vált. Azonban a levelezőlapon feladott küldeményeknek csupán a szövegoldaláról készült másolat, illetve csak a szövegoldalról készült fényképfelvételek kerültek elő a kötet zárásáig a hagyaték rendezése során. Így ezekben az esetekben, a levélíró által nem datált levelek feladási dátumát DZ közlése alapján adjuk meg, feltételezve azt, hogy közleményében a datálás alapja a feladási postabélyegző volt. A levél szövegében fellelhető, a feltételezést alátámasztó jegyzetek a *Megjegyzések* között olvashatók.

A levelek időrendi sorrendben követik egymást. Az időrend megállapításának alapja a levélírók által feltüntetett vagy a levél szövegébe rejtve belefoglalt, illetve a sajtó alá rendezők által kikövetkeztetett, esetleg teljes egészében külső források (postai bélyegzők, a levél, levelezőlap, képeslap, boríték fizikai jellegzetességei, az íróeszköz stb.) segítségével megállapított, pontosított, valószínűsített keltezés. Amennyiben a keltezés nem a levélírótól származik, hanem a sajtó alá rendező értelmezésén alapul, az indoklás a *Megjegyzések* között olvasható. Az egy napon keletkezett levelek a levélírók családnévénél betűrendjében követik egymást, feltéve, hogy tartalmi sajátosságai alapján nem lehet más sorrendet megállapítani. Azok

a levelek, amelyek pontos datálása nehézségekbe ütközött, s az évnél több adat nem állapítható meg, az adott tárgyévről végén találhatóak.¹

Minden levél önálló sorszámot kapott, ezek a kötetben és az al-sorozatban belüli hivatkozásokat is segítik.

A levelek fejléce három sorban elrendezve, középre zárva áll, részei: (az alsorozatban belül egyre növekvő) sorszám, a levélíró(k) és a címzett(ek) teljes neve, valamint a datálás. Több levélíró vagy címzett esetén KD neve olvasható elől. Három feladói vagy aláíróig minden név szerepel, annál több esetben az első név után az „és mások” kifejezés található. Intézmények, kiadók stb. neve a levélírás idejének hivatalos alakjában áll. Amennyiben a levélíró vagy címzettet nem lehet kideríteni, neve helyett az „Ismeretlen”, „Ismeretlennek” szó szerepel. A fejlécen BJ és Brenner Dezső polgári nevükön szerepelnek, a jegyzetekben azonban a tartalomtól függően felvett nevükön (Csáth Géza, Jász Dezső). A fejlécen a külföldi helynevek az adott nyelv szabályai, alakja szerint olvashatók, kivéve, ha a településnek van magyarul meghonosodott neve. Azok a helynevek, amelyek a trianoni béke előtt Magyarország területén voltak, azt követően kettős elnevezéssel szerepelnek, séma: Szabadka/Subotica. Ha a keltezés vagy annak egy részét a sajtó alá rendező állapította meg, akkor a levél szövegében meg nem található adatok szögletes zárójelbe kerülnek.

A kiadásnak nem feladata az eredeti kéziratok formai reprodukálása. Kosztolányinál és levelezőpartnereinél, ha egyedi sajátosságok felfedezhetők is, mégsem figyelhető meg egyikükönél sem a szöveg tagolását, formáját illetően teljes és tudatos következetesség.

Valamennyi (nemcsak a KD, hanem a levelezőpartnerei által írott) üzenetre jellemző, hogy az üzenet hordozóját (levélpapír, képeslap, zárt levelezőlap, névjegykártya stb.), amennyiben módjukban áll választani, a mondanivaló hossza és tartalma (bizalmas vagy kevésbé, sürgős vagy ráérős, hirtelenjében megírandó vagy hosszabb ideig fogalmazható) alapján választják meg. A képeslap, a (nyitott vagy zárt) levelezőlap vagy a névjegykártya választása az üzenet terjedelmét

¹ E kötetben ilyen levél nem található.

erősen, a levélpapírnál erősebben befolyásolja, és így a szöveg elrendezését és tagolását is e tényezőnek veti alá. A rövidebb oldalával párhuzamosan írt levelezőlapokon például a keltezés több esetben a sor (lap) teljes szélességét kitölti vagy a megszólítással egy sorba kerül; a megszólítás pedig, ha egy kicsit beljebb írják, már úgy is értelmezhető, mintha a sor közepén szerepelne. Sok esetben a keltezésnek és az aláírásnak is gyaníthatóan az határozta meg az elhelyezését, hogy egyáltalán maradt-e, s ha igen, hol maradt számára hely. Levelezőlapokon gyakran, levelek esetében ritkábban, mikor a lap betelik, a levélíró az írásirányra merőlegesen, a lap két margóját is kihasználva fejezi be mondanivalóját. A bekezdéseket KD a levelezőlapokon gyakran – a hely jobb kihasználása érdekében – nem az első sorok beljebb kezdésével jelöli, hanem azzal, hogy a bekezdést záró mondat végére gondolatjelet tesz, de a következő mondatot folytatólagosan írja. (Ugyanakkor – nemcsak Kosztolányinál, hanem levelezőpartnereinél is – előfordul, hogy levélpapírra írt leveleken is gondolatjel zárja a bekezdést, de ezekben az esetekben a következő bekezdés új sorban, többnyire beljebb húzva kezdődik.) A hordozó és az üzenet hosszának egymáshoz való viszonya befolyásolja azt is, hogy az egyes tartalmi elemeket az üzenet írója elkülöníti-e üres sor hagyásával. A levélpapírnál kisebb méretű hordozók esetén, de a kutyanyelveken (vagyis a hosszabb oldallal párhuzamosan félbetépett vagy vágott írólapon) is sokszor nehéz olyan levélírói szándékot felfedezni az üzenet elemeinek térbeli elhelyezésében és formai jelölésében, mely a fizikai hordozó leghatékonyabb kihasználásán túlmutatna. Ez egyes levélpapírra írt üzeneteknél is megfigyelhető.

Ennek következtében a levelek formáját, természetesen az összes tartalmi jellemző megtartásával, a kiadás némiképp egységesíti.

A megszólítások minden esetben bal oldalon, önálló sorban, kiemelten (a levéltettől üres sorközzel elválasztva) olvashatók, s a kézirat szerinti írással jelölnek.

Az autográf keltezés térközzel elkülönítve, a kézirattal egyezően a levél fölött vagy alatt szerepel. Amennyiben a kéziratban a levél fölött kap helyet, a kiadásban minden esetben jobbra zárt, ha a levél alatt, akkor a kiadásban a bal margóhoz igazított.

Amennyiben a levélíró a feladó vagy a címzett nevét és/vagy címét is feltüntette a levélen, a kézirattal egyezően vagy a levél alatt, vagy fölött, de minden esetben a bal oldalra zárva jelenik meg. (E döntéseket az indokolja, hogy ilyen tendencia figyelhető meg sok levélben.)

A levél szövegét maga a levélíró tagolja, de a kiadás a tartalom nélküli kijebbel/beljebb bekezdéseket, középen kezdett sorokat figyelmen kívül hagyja.

Egyes levelekben a levélírók a részeket vagy bekezdéseket számozással, esetleg különböző grafikai jelekkel (egy vagy több hosszabb vagy rövidebb vízszintes vagy hullámos vonallal, csillaggal stb.) választják el egymástól. Ez utóbbiak egységesen *-gal jelöltek, és az előttük, valamint az utánuk álló bekezdéstől térközzel vannak elkülönítve. Tekintettel arra, hogy több levélben egyértelműen a tagolás utólagos megváltoztatásának nyomait mutatják a jelek, ezeket a kiadás tartalommal rendelkező grafikai elemnek, szövegsornak tekinti, és figyelembe veszi a sorok számozásakor.

Ha a levél szövegében vers vagy versrészlet is szerepel, akkor előtte és utána is térköz található. A verssorok elrendezése a kéziratot követi.

A levelek saját lapalji jegyzeteit a kiadás is lapalji jegyzetként közli.

A világosan elkülönülő búcsúformula és az aláírás jobbra zártan, szintén térköz után jelenik meg. Az aláírásszerű nevek a kézirattal egyező formában szerepelnek, és ha a kéziratban is van, írásjel követi őket. Az olvashatatlan aláírás jelölése: [olvashatatlan aláírás].

Amennyiben a levél befejezéseként járulékosan utóirat, címzés, feladó, telefonszám stb. található, akkor mindez újabb térköz után, balra zártan a levél végére került. Ugyanígy szerepelnek a levél befejezése (aláírása) után a margókra, más írásiránnyal írt mondatok is.

KD levelezésének kritikai kiadása ötösével megszámozza a főszöveg sorait. Ezek a számok szolgálnak a szövegkritikai jegyzetek azonosítására. Amennyiben a levélbe ékelt vers több sorvariánst hagy, az azonos sorok változatait a margón szögletes zárójelbe tett sorszám, valamint a és b betű különbözteti meg, például: [23a] [23b].

A szövegek közlés tartalmi sajátosságai

A szövegek közlés részben alkalmazkodik a KD prózai és verses munkái kritikai kiadásában eddig kialakított gyakorlathoz, figyelembe veszi azt, ugyanakkor érvényesíti a levelezés műfajának attól eltérő jellegzetességeit.

Mind kéziratok, mind gépiratok esetében az elsődleges cél a levelek következetes, mindenre kiterjedő betűhűsége, változatlan központozása, a saját kezű javítások megjelenítése KD és levelezőpartnerei esetében egyaránt. A helyesírás és a levelekben, fogalmazványokban végzett javítások mennyisége és minősége sok adalékkal szolgál a levélíró, illetve a levélíró és a címzett kapcsolatát illetően. Ezért döntöttünk a helyesírási hibák és jellegzetes írásszokások változatlan reprodukálása mellett, és ezért választottuk azt a megoldást, hogy a levelek szövegében látható törléseket, javításokat és a betoldásokat nem elkülönítve, hanem a szövegek közlésbe illesztve adjuk közre. A gépiratból közölt levelek esetében nincsenek jelölve szövegjavításként azok a figyelmetlenségből vagy gyakorlatatlanságból eredő elütések – betű- vagy ékezetmódosítások –, melyeket a levélíró géppel vagy kézzel azonnal kijavított.

A kézírásos levelekben a javítatlanul hagyott *véletlen* tévesztéseket, íráshibákat: az olyan betűcseréket, betűkihagyásokat, melyek a szó nem létező variánsát eredményezik, illetve a mondatvégi írásjel vagy a kezdő vagy a záró idézőjel elmaradását a kéziratban látható módon közli a kiadás, és a fentiekhez hasonlóan [!]-jellel jelöli. Nem jelöli azonban ezzel a jellel

- az ortográfiai régiségeket (például: arczod, tanácscsal, a mely, kamillatheát, ucca stb.),
- az olyan szóalakokat, melyek *vagy következetesen, vagy egy hosszabb időszakon keresztül, vagy nagyon gyakran* a maitól eltérő alakban szerepelnek KD vagy levelezőpartnerei leveleiben (például: rosz, szükség, először, -kép, -képen, technika, arhaikus, pszichológus stb.),

- a hosszabb terjedelmű, egybefüggő idegen nyelvű szövegek nyelvi hibáit,
- magyar és idegen nevek maitól eltérő írásmódját és/vagy toldalékolását (például: Csokonay, Dóci, Beaudelaire, Nietzsche, Revicky, Shakspere, Anatol Françe; Coppével, leconte de lisli, Maupassantól, shaksperei stb.).

A magánhangzók hosszúságának maitól eltérő írásmódját kizárólag abban az esetben jelöljük [!]-jellel, ha az eltérő formában használt szó a szöveghelyen értelemzavaró. Itt érdemes megjegyezni, hogy KD kézírásában az 1907 végéig írott levelekben erős tendencia érzékelhető a rövid magánhangzók használata irányába (például az -ít végű igékben is ritkán olvasható hosszú magánhangzó), valamint azt, hogy nem jellemzi egységességre vagy következetességre törekvés (például egy levélben belül használja az „antológia” és az „antologia” formát is), sőt egyes esetekben az egyértelműsítés szándéka sem. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a levelek papírra vetésekor nem fordít arra figyelmet, hogy az i/í, ö/ő és ü/ű magánhangzók hosszúságát egyértelmű jelekkel megkülönböztesse. Az e magánhangzók fölé rajzolt ékezet csak ritkán értelmezhető *minden kétséget kizáróan* hosszú magánhangzóra utaló jelként. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy e jelenségek más-más mértékben, de levélíró partnereinél is megfigyelhetők.

A szavak külön- vagy egybeírásának szabályai a levelek megszületésének ideje óta sokat változtak. A kötet által felölelt időszakban Kosztolányinál a szavak elkülönítése irányába mutatkozik inkább tendencia, mint az egybeírás felé. Többször az ige előtt álló igekötőt is elkülöníti az igétől olyan esetekben, amikor a mai helyesírás szerint egybeírandók lennének. Bonyolítja az egybe- vagy különírás megítélését az, hogy a szavak között sokszor ugyanakkora távolságot hagy KD, mint egy szó két szótagja vagy betűje között. Azokban az esetekben, amikor eldönthetetlen volt, hogy két szót vagy az ige előtt álló igekötőt és a szót KD egybe- vagy külön akarta-e írni, az aktuális levélben megfigyelhető tendenciák vagy a levél írásképe (távolabb írja a betűket vagy szótagokat a levél más helyein is egymástól, vagy folyamatos a szavak írásképe), a szavak más előfordulásai, illetve a korabeli írásmód alapján döntöttünk az egybe- vagy a különírás mellett. Csak

az olyan szavak vagy a szó előtt álló igekötő és a szó *egybeírását* jelöltük meg [!] -jellel, amikor a mai helyesírás, a logika és/vagy egy előző használat alapján a különírt változat tűnt volna helyesnek.

Kosztolányinál és néhány levelezőpartnerénél is nagyon gyakran előfordul, hogy a számokhoz vagy szavakhoz, esetenként idézőjelet követően kapcsolódó, a mai helyesírás szerint kötőjellel írandó képzőket, jeleket vagy ragokat kötőjel nélkül közvetlenül a szóhoz tapasztva vagy szóközzel elválasztva írják a szó mögé (például: „Bácskai Ellenőr”nek, Möwet, oct 10 ikit, B. N.nek, „irodalmi vigasztaló”nak stb.). KD jellemzően az -e kérdőszócska előtt sem használ kötőjelet (például: úgy e, kér e stb.). Ezeket az alakokat a kézirat szerint, változatlan formában közöljük.

A kéziratokban egyszer aláhúzott szavakat a kiadás is egyszeres aláhúzással jelöli, a két vagy több vonallal aláhúzott szavakat egységesen kétszeres aláhúzással. Nem aláhúzásként jelenik meg a levelet záró aláírás alá kanyarodó vonal, mely többnyire az aláírás utolsó betűjéből kiindulva egyértelműen díszítő szerepet tölt be a kéziraton. A kézirat egyszeres vagy kétszeres aláhúzásait a korábbi kiadások egy része is elkülöníti valamilyen tipográfiai megoldással (például dőlt betűs szedéssel egyszeres, és nagybetűs szedéssel kétszeres vagy többszörös aláhúzás esetén). Amennyiben a levelet korábbi kiadás alapján közöljük, e megkülönböztetést is érvényre juttattuk, és a fentieknek megfelelően aláhúzással jelöltük. Az olyan kiadásból közölt levelek kiemelésait, ahol csak egyfajta kiemelést használ a kiadás, egyszeres aláhúzással jelöltük.

A leveleken vannak olyan jelölések, ráírások, aláhúzások stb. is, melyek nem a megírásakor, hanem korábban vagy később kerülhettek rá a kéziraatra, származhatnak a levélírótól vagy mástól, de eredetüket nem lehet bizonyító erővel megállapítani. Előfordul, hogy a levélen olyan, a levélírótól származó rájegyzés látható, melyet a levél korpuszától eltérő íróeszközzel írt rá a levélre, és eldönthetetlen, hogy e rájegyzések a levél részét képezték-e abban az időpontban, amikor a címzett kézhez vette azt. Ilyen esetben az eltérő eszközzel írott szövegrészeket az utólagos betoldásra utaló szövegkritikai jelekkel (lásd lentebb) tüntetjük fel a levélben.

A nem a levélírótól (hanem például a szedőtől, a levél címzettjétől) származó jelöléseket a kézirat filológiai jegyzetei között, a *Szövegkritikában* és a *Megjegyzésekben* tüntettük föl, helyük pontos megjelölésével (a sor száma, a szöveghely eleje és vége), valamint az íróeszköz (például fekete tinta, piros ceruza stb.) megnevezésével. A *Szövegkritikában* jelöljük azt is, ha a levél keltezésének valamely része a levélpapíron előrenyomtatva szerepelt.

Jelölések a szövegközlésben

[...]	Egy olvashatatlan szó.
[... ... ...]	Két vagy több olvashatatlan szó.
[?]	Bizonytalan olvasat. A jel mindig egy szóra vonatkozik, arra, amely után áll.
[!]	Javítatlanul hagyott véletlen tévesztés, íráshiba. A jel közvetlenül a hibás szó után áll, és minden esetben csak egy szóra vonatkozik.
{ }	A lap fizikai sérüléséből eredően a kéziratból hiányzó szövegrész, melyet a szövegkiadás kikövetkeztet, illetve a levél másolata vagy valamely korábbi kiadás alapján rekonstruál.
[Hiányos a kézirat.]	A kézirat egyik része elveszett vagy lappang, és a kézirat rekonstruálását sem másolat, sem korábbi kiadás alapján nem lehetett elvégezni.
< >	Áthúzott/törölt/fölülírt szöveg. Akkor is teljes szó kerül a kúpos zárójelbe, ha csak a szó vége változik vagy a szóhoz tapadó írásjel s emiatt a következő szó kezdőbetűje.
< > _c	Ceruzával áthúzott/törölt/fölülírt szöveg.
« »	Azonnali törlés (például elkezdett, de azonnal törölt szó, mondat).
[: :]	Betoldás az alapréteggel azonos íróeszközzel. Az utólag beillesztett szöveg a kettőspontok között olvasható.

: : c	Utólagos betoldás ceruzával.
<[...]>	Olvashatatlan áthúzás/törlés.
[új be- kezdés]	A szöveg azon pontján áll, ahol új bekezdés kezdődött, de később ezt a levélíró törölte.

A filológiai és textológiai jegyzetek, tárgyi és nyelvi magyarázatok

Minden levelet filológiai és textológiai jegyzetek, tárgyi és nyelvi magyarázatok követnek. Összesítve, ebben a sorrendben és tartalommal a következő – bár nem minden levélben együtt előforduló – jegyzetek állnak az olvasók, kutatók rendelkezésére: *Kéziratleírás, lelőhely; A szövegközlés alapja; Szövegkritika; Megjegyzések; Címzett/Levélíró(k); Életrajzi jegyzetek; Tárgyi és nyelvi jegyzetek.*

Kéziratleírás, lelőhely

A szövegközlést a kéziratok, másolatok és lelőhelyeiknek leírása követi. Itt adjuk meg az üzenethordozó fajtáját – levél, borítékkal vagy a nélkül; (postai) levelezőlap, képeslap, távirat, névjegykártya stb. –; az autográf és másolat(ok) részletes leírását – íróeszköz, méret, formátum, terjedelem, egyéb ismeretek –; boríték vagy postai levelezőlap, képeslap esetében a címezést, a postai bélyegző(k) dátumlenyomatait; a lelőhely(ek)et; a korábbi megjelenéseket.

A leírás a címezést a szövegközlés szabályainak megfelelően, betűhűen közli. Az érkezési és feladási postabélyegző dátumát egységesen adja meg; a feladási és érkezési hely nevét, ha valamely része el is mosódott vagy rövidítve szerepel a bélyegzőn, kiegészítve, a teljes formájában adja meg, és a dátumot, ha olvasható, szintén a mai helyesírási szokások szerint közli. Amennyiben nem szerepel a címezés mellett a feladási és/vagy az érkezési postabélyegző dátuma, az azt jelenti, hogy az a levélen sem szerepel, vagy teljes egészében olvashatatlan.

A félbehajtvá használt levélpapír esetén is a teljes fólió, azaz a papír nyitott méretét adja meg.

Amennyiben az eredeti levél lapjai külön gyűjteményben találhatók, azonosításukra az „autográf 1/A”, „autográf 1/B” stb. jelölést alkalmazza.

Egyazon levélről készült kéz- vagy gépirásos másolatokat számokkal különíti el (másolat 1, másolat 2 stb.). Kosztolányi Dezsőné gépiratos levélmásolatait az MTA, TS gépiratos másolatait az OSZK, EJ kéziratosa másolatait a PIM Kézirattára őrzi. Kosztolányiné írógéppapírra gépelt másolatai a keltezés és a levél címezését is megőrkítik, és a gépiraton számos ceruzás javítás olvasható. EJ kék tintairású autográfjai íráskéjükben, írásvezetésükben is igyekeznek KD leveleinek sajátosságait megőrizni: nemcsak az üzenet-hordozó (levelezőlap vagy levélpapír) és a levélpapír méretének és formájának (félbehajtott lap, kutyanyelv stb.) megválasztásában követik Kosztolányit, hanem a szöveg sorainak elrendezésében is, de a betűtévészteseket, törléseket nem reprodukálják. EJ másolatai, melyeket „Másolat az eredetiről” megjegyzéssel látott el, feltüntetik a címezést és a postabélyegző szövegét, amennyiben fennmaradtak. TS és Kosztolányiné másolatairól lásd a kísérő tanulmány *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete* című fejezetét.

A kézirat és a lelőhely leírásában használt rövidítések

fpb.	Feladási postabélyegző.
épb.	Érkezési postabélyegző.
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
MTAK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum

Szövegkritika

A szövegkritikai jegyzetek a levél korábbi kiadásának/kiadásainak különbségeit (a szövegközlés kihagyásait, törléseit, tévedéseit) vesznek számba, valamint a kézirat azon jeleit, ráírásait, melyek feltehetően nem a levélírótól származnak, vagy tőle erednek, de bizonyosan későbbiek, mint a kézbesítés (tehát azután keletkeztek, hogy a levél a feladójához visszakérült). Szövegkritikai jegyzetet csak eredeti kézirat és fényképmásolat alapján feldolgozott levelek

kapnak, korábbi közlésből, harmadik személy kéz- vagy gépirásos másolatából közölt levelek nem.

A levelek korábbi kiadásainak nagyobb része modernizálja a helyesírást (a szavak írásmódját és a központosítást), formai szempontból egységesíti a leveleket (például az aláírás módját, a keltezést stb.), több helyen pontatlanul közli a leveleket, s így a betűhűség elve szerint közölt szövegtől nagyon sok eltéréssel adják közre azokat. Szövegkritikai jegyzetet kap a korábbi kiadások minden tartalmi jellegű eltérése (kihagyások, betoldások, szórendcserék, félreolvasások stb.), de jelölés nélkül maradnak az olyan, a helyesírást és a központosítást érintő változatok, illetve azon szóváltozatok (például: és/s, mindig/mindég, fel/föl, csendben/csöndben, gyerek/gyermek, soká/sokáig, ebbe/ebben, -kép/-képp/-képen/-képpen, ily/ilyen stb.) és sajtóhibák, melyek a szöveg értelmét nem módosítják. A levelek korábbi kiadásai eltérő igénnyel készültek, vannak közöttük olyanok, melyek a levélben a megszólítás elé és a búcsúformula után kerülő szövegrészeket, az autográf datálást, a levélpapírra írt címezést vagy feladót nem közlik, esetleg a levél sajtó alá rendezői fejlécében vagy a jegyzetek között adják meg, az aláírást pedig egységesítik (vagy elhagyják). BM levelezésének kritikai kiadása (BML1, BML2) kivételével valamennyi kiadás csak a levél végső olvasatát közli, a javításokat nem jeleníti meg. A szövegkritikai jegyzetek mindezeket a különbségeket nem tüntetik föl.

A szövegkritikai jegyzetek a sor/sorok számára és a kiadásra hivatkozva adják meg a hibás változatot. Amennyiben a szövegkritikai megjegyzés egy vagy több teljes bekezdésre vonatkozik, az érintett bekezdés(ek) első és utolsó sorának számával hivatkozza a jegyzet. Amennyiben a megjegyzés ennél kisebb szövegrészre vonatkozik, a jegyzet pontosan idézi a hibás szövegrészt vagy kijelöli a hivatkozott szöveg első és utolsó szavát.

A hibás szövegrész után – a szövegkiadó megjegyzését elkülönítő szögletes zárójelben – olvasható a hiba jellegére utaló sajtó alá rendezői megjegyzés.

Amennyiben a hivatkozott kiadás szöveghelyén a szó egy alakváltozata szerepel tévesen, a szövegkritikai jegyzet csak az érintett

szót jelöli. Például ez a mondat olvasható a kéziratban s így kiadásunkban a 38. levél 64. sorában:

Hánynál bántja a szememet a durva ácsolás nyoma!

A „szememet” szó helyett azonban Kosztolányiné és RP is más olvasatot közöl. Ezt a szövegkritikai jegyzetek így jelölik:

64 [KOSZTOLÁNYINÉ 1938] szemünket [Téves olvasat.] [KDLN] szemet [Téves olvasat.]

Amennyiben egy szó helyett egy másik áll, vagy a változás több szó terjedelmű, a szövegkritikai jegyzet a rossz változatot megelőző utolsó helyes szóval kezdődik, majd a hibás szövegrész következik, és utána a rossz változatot követő első helyes szó jelöli a változat végét. Például a 40. sz. levél 47–48. soraiban a kiadásokban az „értékesíteni” szó helyett az „egységesíteni” szerepel. A szöveghely olvasata helyesen a kézirat szerint ez:

mert a corrigálásban szeretném ezt is értékesíteni. Nem bízik a sikeremben

A szövegkiadások tévedését ez esetben a *Szövegkritika* így tünteti föl:

47–48 [BABITS 1936] [BJKL] [KDLN] is egységesíteni. Nem [Téves olvasat.]

Ugyanennek a levélnek egy másik mondatát a szövegkiadások két nagyobb tévedéssel hozzák. A 69–70. sorokban szereplő mondat helyes olvasata:

Byronról szólva azonban eszembe jut az, a mit ön a dekadensekről s Aranyról írt s a mi engemet végtelenül felháborított.

A kiadásokban a mondat első felében egy szórendcsere történik, a második részében két szó kimarad. Ezt a *Szövegkritika* így jelöli:

69 [BABITS 1936] [BJKL] [KDLN] szólva eszembe jut azonban az, [Téves olvasat.]

69–70 [BABITS 1936] [BJKL] dekadensekről írt [Téves olvasat.] [KDLN] dekadensekről írt, [Téves olvasat.]

A versek esetében eltekintettünk a hibás változatot megelőző szó közlésétől, amennyiben a téves változat a sor legelején olvasható a korábbi kiadásban, s ugyanígy nem adjuk meg a hibás változatot követő első helyes szót akkor sem, amikor a téves olvasatú szó a verssor legutolsó eleme.

A szövegkritikai jegyzetek nem közlik a más személyek által készített kéz- vagy gépírással másolatok különbségeit.

Jelölések a szövegkritikai jegyzetekben

[K]	A kézirat szöveghelyeire tett megjegyzéseket jelöli.
→	Hosszabb szövegrészre való hivatkozás esetén a szövegrész kijelölésére használt jel. A nyíl előtt az első (vagy az első két-három) szó áll, melyre a megjegyzés vonatkozik, a nyíl után az utolsó szó vagy szavak, melyre a megjegyzés érvényes.
[Téves olvasat.]	A korábbi kiadás eltérései: egy vagy néhány szó véletlen kihagyása, betoldása, elírása vagy szórendcseréje a kézirathoz képest.
[A szövegkiadó javítása.]	Olyan szöveghelyekre hívja föl a figyelmet, ahol a korábbi kiadásban felfedezett olvasati különbség <i>teljes bizonyossággal</i> nem véletlen tévesztésből ered, hanem a szövegkiadó szándékos közbeavatkozására utal. (E változtatások egy részét cenzoriális jellegű elgondolás motiválta, másokat az illendőség, kegyeleti okok vagy az egységesítés szándéka.)

[Hiányos a közlés.]	A levél szövegéből <i>szándékosan</i> kihagyott szövegrész, melynek kihagyását a hivatkozott kiadás nem jelöli. (Az egy-két szó terjedelmű kihagyásokat, melyeknél nem bizonyítható minden el- lentmondást tűrően a <i>szándékos</i> csonkítás, téves olvasatnak tekintjük; ld. a fenti példát a 40. sz. levél 69–70. soraiból.)
[Nem szerepel a közlésben.]	A levél <i>részleges kiadásából</i> kihagyott, általában mondatnyi vagy a mondatnál nagyobb terjedelmű szövegrész, melynek hiányát a hivatkozott kiadás is jelöli.
[b]	Bekezdések határát jelöli a szövegkritikai jegyzetekben.
[...]	A korábbi kiadásban/kiadásokban olvashatatlanként jelölt szó.

Megjegyzések; Címzett/Levélíró(k); Életrajzi jegyzetek

Ide a hosszabb kifejtést igénylő, összefüggéseket feltáró, részben filológiai – már volt róla szó –, részben tárgyi jegyzetek kerülnek, amelyek terjedelmükben szétfeszítenék azokat a részeket, amelyekhez tartalmilag tartoznának. A kéziratokkal és másolatokkal kapcsolatos ismeretek mellett itt találhatók a datálások megállapításának, továbbá a levélírók és címzettek azonosításának indokolásai, a címzett vagy levélíró életrajzi jellegű bemutatása, egyéb életrajzi jegyzetek, egy-egy időszak levélsorrendjének rekonstrukciója, a szükséges történelmi háttér összefoglalása stb.

Tárgyi és nyelvi jegyzetek

A jegyzetelendő név, fogalom, szövegösszefüggés magyarázatát adják a levél kontextusában. Az itt idézett szövegek inkább szűkösek, az életút későbbi állomásai is inkább csak hivatkozásokban vannak jelen. Maguk a jegyzetek azonban pontosságra és következetességre törekednek, lehetőség szerint új összefüggésekre, új ismeretekre irányítják a figyelmet, lehetővé kívánják tenni e kötet és az alsorozat egészének kézikönyvként való használatát. A tényszerű megállapításokhoz kapcsolódva előfordulhatnak olyan szöveghelyek is, amelyek tágabb, gondolkodás- és mentalitástörténeti tárgyalást, hermeneutikai vizsgálatot, azaz értelmezést kívánnak, hogy a befogadói megismerés az élettényeken túl az életműre is kiterjedhessen. Ez a hangvétel és megközelítés általában nem szokásos a pozitívizmuson felnőtt kritikai kiadások esetében. Kötetünk azonban több ponton meghaladja a korábbi példákat, így helyet kell kapniuk benne az értelmező jellegű textológiai jegyzeteknek is.

A magyarázatot igénylő szó, vagy mondatrész ugyanabban az alakban áll, ahogyan az a levélben olvasható. Egyes hosszabb szövegrészek esetében, amelyek tartalmi egységet alkotnak, de az elejükön és a végükön is van jegyzetelendő, a szöveghelyeket a jegyzet összevonja a felesleges szavak, mondatok kihagyásával és a kihagyás jelölésével: [...]. A jegyzet magyarázata kisbetűvel kezdődik.

ADATTÁR

Az *Adattár* KD életrajzi kronológiáját, családtörténetét és családfáját, önképzőkori működését, lakcímeit és írói álneveit tartalmazza a kötet időhatárának végéig.

Az *Életrajzi kronológia* nem kívánja a készülő életrajzot helyettesíteni, célja a levelezés értelmezésének segítése, a levelekben előforduló eseményekre, személyekre és művekre vonatkozó utalások kontextusának megteremtésével. Összeállításának alapja a bibliográfiában feltüntetett szakirodalom és kéziratok, KD levelezése, továbbá Arany Zsuzsanna, Bíró-Balogh Tamás, Dobás Kata és Sárközi Éva adatgyűjtései. A hivatkozások általában a vonatkozó leveleknél találhatóak; kétséges adat, továbbá idézet esetén, a kronológiában is hivatkozás található a forrásra. Nemcsak KD életrajzi adatai, hanem irodalmi munkássága is tárgya a kronológiának, azonban a források kutatása jelenleg is tart, így a publikációs sor még nem teljes. Ld. még ARANY 2013.

A családtörténeti fejezet és a családfa egyrészt a levelek egyikének tárgyi magyarázatait egészíti ki, másrészt segítséget nyújt a levelek szövegében előforduló családtagok és KD rokonsági kapcsolatok feltérképezésében. Az *Önképzőkör* című fejezet is szorosan kapcsolódik egy levél tárgyi magyarázataihoz, de számos más levél gimnáziumi és önképzőkori utalásai megértésében is segítséget igyekszik nyújtani. Az e fejezetekben tárgyalt témák – jellegük-nél fogva – a tárgyi jegyzetek közé nem beilleszthető; hosszabb kifejtést igényeltek.

A lakcímjegyzékhez felhasznált források: KD levelezése; Kosztolányiné 1938; a BJN sorozat kötetei; CsÁTH 2007; a PIM Budapest-topográfiaja; a *Budapesti cím- és lakásjegyzék*, éves kötetek. A családfa elkészítéséhez felhasznált források: KD levelezése; Kosztolányiné 1938; a BJN sorozat kötetei; CsÁTH 2007; KCSL; KD saját családtörténeti feljegyzései (MTAK Ms 4620/1.); Arany Zsuzsanna és Sárközi Éva levéltári kutatásai; DZ kéziratok családfái.

Az írói álnevek gyűjteménye Dobás Kata munkája, Sárközi Éva kiegészítéseivel.

Életrajzi kronológia

1885. március 29., virágvasárnap

Megszületik KD. Otthon született; a család a nagypapa – Kosztolányi Ágoston – szabadkai házában lakott, lakásuk a ház udvarra nyíló részében volt, de KD a nagyszülők utcára néző lakrészének tisztaszobájában jött világra.

1885. április 7.

Megkeresztelik a római katolikus szertartás szerint, Szabadkán, a Szent Teréz-templomban.

A Desiderius (Dezső) nevet és keresztszülei után a Stephanus (István) és Izabella neveket kapja. Keresztszülei anyai nagybátyja és nagynénje: Hofbauer István és Hofbauer Istvánné Oravecz Izabella.

1887. február 11.

Meghal anyai nagyapja, Brenner József.

1887. december 27.

Megszületik öccse, Árpád, 28-án megkeresztelik, az anyakönyvi bejegyzés szerint Antonius Arpadus Joannes (Antal Árpád János) névre.

1888. július 24.

Megszületik húga, Mária.

1890 tele

Kosztolányiné szerint első verseit ekkor – ötévesen – költötte, a rigmusok szóban hagyományozódtak a családban, Kosztolányiné jegyezte le őket először. Ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 24. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1990, 20. p.

1891. szeptember–1895. június 24.

1891 szeptemberében beiratják az elemi iskolába.¹ Az iskolában töltött első napjának emlékei térnek vissza a *Vörös Ökör* című elbeszélésben.²

Másodikban – az 1892–1893-es tanévben – tanítója Petrik Endre. Az iskolai értesítőben havonta értékelték a tanulók magaviseletét, szorgalmát, előmenetelét,³ és bejegyezték a mulasztott órák, napok számát. 1892. szeptember–október között és 1892. december–1893. január között nincs bejegyzés a második értesítőben. Novemberben magaviselete, szorgalma dicséretes, előmenetele jó. Februárban, márciusban és áprilisban magaviselete, szorgalma dicséretes, előmenetele jeles. Májusban magaviselete példás, szorgalma ernyedetlen, előmenetele kitűnő. Mulasztások nincsenek feltüntetve. A bizonyítványában magaviselete példás, szorgalma ernyedetlen. Az egyes tárgyakban előmenetele: hit- és erkölcstan: jeles; olvasás, írás, nyelvtan, beszéd- és értelemgyakorlat, számtan: kitűnő.

Negyedikben – az 1894–1895-ös tanévben – tanítója Kovács Mihály. Magaviselete egész évben dicséretes; szorgalma az első két hónapban dicséretes, utána végig ernyedetlen; előmenetele szeptemberben jó, a későbbiekben jeles. Sokat hiányzott: összesen 38 és fél napot. A negyedik bizonyítványban általános értékelés is volt: jeles lett. Magaviselete dicséretes, szorgalma ernyedetlen; nyelvtan, földrajz és ének: kitűnő; hit- és erkölcstan, olvasás, írás, számtan: jeles; rajz: jó. Írásbeli dolgozatainak külalakja: csinos.

BJ egyik naplóbejegyzése szerint harmadikos korában írta első versét, *Velencei éj* címmel, ld. BJN2, 57. p. Egy későbbi bejegyzés szerint viszont negyedikben: „Kaptam Didétől néhány versét

¹ Két elemi iskolai értesítője és bizonyítványa maradt fenn, a második és a negyedik.

² A Damjanich és Tompa utca sarkán álló iskolát a korabeli térképek is „Vörös Ökör iskola”-ként tüntették fel. Az épületben jelenleg is iskola működik, az Ivan Goran Kovačić Általános Iskola; most Makszim Gorkij utca 29. a cím.

³ Ld. az 1. sz. levél életrajzi jegyzetét.

megbírálni [...] Ő nem akarja senkinek se mutatni verseit. Már IV elemiben irt egy verset.” Ld. BJN2, 71–72. p.

1895. szeptember 27.

Meghal apai nagyapja, Kosztolányi Ágoston, ld. NN 1895.

1895. szeptember–1896. június

Beíratják a gimnáziumba.⁴ Az 1/a osztályba jár. Hetvenen kezdik az évet, de csak ötvenkilencen fejezik be, tízen kimaradnak, egy osztálytársa meghal. Még egy első osztály indult, szintén ilyen magas osztálylétszámmal. Negyedikig évfolyamonként két osztály, ötödiktől csak egy indult.

1896. június

Első gimnáziumi bizonyítványa színjeles, magaviselete jó.⁵

Jelölik a Széchenyi-jutalomdíjra, de nem ő kapja meg, hanem Schmausz Dezső. A díjat azok a tanulók kapták meg, minden osztályból egy-egy diák, akik a magyar nyelv- és irodalomból a legjobbak voltak. A jelöltek listáját is közzétették, KD osztályából nyolc tanulót jelöltek a díjra.

1896. június–augusztus között

Először jár Budapesten, szülei elviszik a millenniumi ünnepségekre, az „Ezredéves Országos Kiállítás”-ra, a Városligetbe.

1896. szeptember–1897. június

A 2/a osztályba jár. Hatvanheten kezdték – az ismétlők miatt ilyen sokan – a tanévet, és öten maradtak ki.

Márciustól katonásdit játszanak, a csapatban KD a vezér, „hadnagyi rang”-ban, a csapata: öccse, Árpí, unokaöccsei: BJ és

⁴ A Petőfi Sándor utcai épületben ma is gimnázium van (Svetozar Marković Gimnázium); az utca neve nem változott.

⁵ A gimnáziumi osztályzatokról ld. az 1. sz. levél életrajzi jegyzetét.

Brenner Dezső, Budánovits Sándor. Szeptemberben beveszik a játékba Schmausz Dezsőt is.

Sokat sportol: fut, súlyt emel és dob.

1897. június

Befejezi a második osztályt. Bizonyítványa színjeles, magaviselete is elsőrendű. Ismét jelölik a Széchenyi-jutalomdíjra (hét jelölt volt), de megint nem ő kapja, hanem Kugler Antal.

1897. szeptember–1898. június

A 3/a osztályba jár. Ötvennégyen kezdték a tanévet, és négyen maradtak ki.

1898. június

Befejezi a harmadik osztályt. Vallástanból, magyarból, latinból, földrajzból, mennyiségtanból, tornából és gyorsírásból jeles, németből, történelemből és geometriából jó, magaviselete továbbra is elsőrendű.

1898. szeptember–1899. június

Negyedikes gimnazista. Negyvenhárman kezdték a tanévet, és negyvenen fejezték be. Tagja a sportegyesületnek is. Sokat sportol: fut, focizik. 1898. októberi 11-i datálású a *Lámpafény* című versfüzére „Te vagy napom, nagy sárga lámpa” kezdetű darabja, melyet beválogat első verseskötetébe is.⁶

1899. június

Befejezi a 4/a osztályt. Jeles tanuló, csak németből kap jót, viszont magaviselete szabályszerűre romlik. Ismét javasolják a Széchenyi-jutalomdíjra, de a négy jelölt közül nem ő kapja, hanem Mérey Jenő. Számos kisebb jutalomdíjat is kiosztottak a tanévzáró

⁶ *Négy fal között* (1907). A kézirat fényképét a *Színházi Élet* 1930. karácsonyi száma – 52. sz. (december 21–27.) – közölte a 8. oldalon *Oroszlánkörmök* című összeállításában, melybe a magazin szerkesztői híres íróktól kértek ifjúkori kéziratokat, fényképeket. Az adat Zákány Tóth Péter gyűjtése.

ünnepélyen, KD megkapta a Grohmann Vilmos tanár által felajánlott 1 aranyforintot.

1899. augusztus 13.

Részt vesz a sportegylet versenyén, és gyaloglásban első helyezést ér el.

1899. szeptember–1900. június

Az 5. osztályba jár. Hetvenen kezdték el az ötödiket, év végére tízen kimaradtak. Továbbra is sokat sportol, úszik is, és sakkozni is elkezd.

1900. június

Befejezi az ötödik osztályt. Négy jeles (vallásan, magyar, görög, történelem) és öt jó (német, latin, természetrajz, mennyiségtan, torna) osztályzata lett, magaviselete „kevésbé szabályszerű”, amit – Kálnai Dezsővel egyetemben – igazolatlan mulasztása miatt kapott (március 15-én – „forradalmi tettként”, ünnepnek tekintve a napot – nem mentek iskolába).

1900. szeptember–1901. június

1900 szeptemberében KD édesapja lett a gimnázium igazgatója, egyben tagja a város vallás- és közoktatásügyi bizottságának is. Vezetője a Szabad Lyceum Társaságnak⁷ és választmányi tagja a Szabadkai Dalegyesületnek.

Átköltöznek a Damjanich utcai házból a gimnázium épületébe, az igazgatói lakásba.

A 6. osztályba jár. Ötvenegyen kezdték el a hatodikat, év végére négyen kimaradtak.

1900. október 22.–1901. április 11.

Naplót ír, melyben beszámol az önképzőkör üléseiről is (bár még nem tagja a körnek, de a rendes ülések nyilvánosak voltak). Sokat

⁷ A Társaságot 1899-ben alapították; 1904 novemberében egyesületté alakultak át, elnöke Milkó Izidor lett.

jár színházba, és sokat olvas. Gyakran betegeskedik. A naplót februárban – gyakorlásul – németül írja.

1900. november

Verseket ír, és tervez egy regényt. Lenau-verseket fordít, műfordításait megmutatja Brenner Józsefnek.

1900. december 19.

Először mutatja meg saját verseit Brenner Józsefnek; az eseményt mindketten bejegyzik naplójukba, KD még hozzátesszi: „Azt mondja nagy költő leszek [...] Eddig ő rokonom volt: most barátom lett.” Ld. KDLN, 783. p.

1900. december 19. után

Barátaival – FF, BJ, Szabó Batancs István és Munk Artúr – titkos irodalmi egyesületet alapít.

1901. június

Befejezi a hatodik osztályt. Öt jeles (magyar nyelv, német, francia, történelem, természetrajz) és öt jó (vallásan, latin, görög, mennyiségtan, torna) osztályzata lett, magaviselete szabályszerű. Jelölik a Jókai-jutalomdíjra, de a négy jelölt közül Mérey Jenő kapja meg. Pályázik a Széchenyi irodalmi-díjra; „Hitel, Világ, Stádium” jellegű pályamunkája a második díjat kapja.

1901. augusztus–szeptember

Litografált újságot ír, szerkeszt és ad ki barátaival – BJ, FF, Szabó Batancs István, Munk Artúr – *Előre* címmel. A felelős szerkesztő névleg Ángyán Béla volt, a szerkesztők álnevet használtak.⁸

⁸ KD álneve: Csongor. Ángyán Béla gyógyszerészgyakornok volt (Decsy Dezső patikájában), így adhatta a nevét a laphoz. Az újságot a törvényszéki fogház sokszorosítógépén a rabok litografálták, amit talán BJ szervezett meg, aki ügyvéd apja révén lehetett bejáratos a fogházba. FF szerint a fogházfelügyelő fia intézte el nekik a nyomtatást. A papírköltség számonként 1 forint volt, a lapot néhány krajcárért árulták.

Csak két számot élt meg a lap, 1901. szeptember 1-jén és 15-én jelent meg.⁹ Az első számból harminc példányt nyomtattak, a másodikból ötvenet.

1901. szeptember–1902. június

A 7. osztályba jár. Negyvenen indultak, mindenki elvégezte az évet. Felveszik az önképzőkörbe. Tisztségbe nem választják, de barátja és osztálytársa – Szabó Batancs István – lesz a kör irattárosa, a többi tisztségre nyolcadikosokat választanak. A kör a tanévben tizenöt rendes ülést tartott, és három díszülést. KD mindhárom díszülésen szerepelt. Az aradi vértanúk emléknapján a *Visszaemlékezés október 6-ára*, a március 15-i ünnepségen a *Márciusi ifjak* című dolgozatát olvasta fel, a kör záróülésén részleteket olvasott fel díjat nyert pályaműveiből. Az önképzőkör kilenc pályátételt írt ki a tanévben, melyek közül hatot KD nyert: „Arany lyrája”, „Emlékbeszéd Csokonay Vitéz Mihály felett”, „Eredeti versek”, „Műfordítások németből”, „Műfordítások Virgiliusból”, „Eredeti elbeszélések”. Jutalmat kapott önképzőkori társainak műveiről írt bírálatairól is.

1901. október 26.

Megjelenik az első verse nyomtatásban. A *Budapesti Napló* 1901. évi 295. száma 11. oldalán közli *Egy sír* című versét.¹⁰ KD bírálatra

⁹ FF visszaemlékezése szerint három számot élt a lap, utána KD, Ángyán Béla kalauzolásával, pénzért kapható szerelemre költötte el a bevételt, ezért nem jelent meg több alkalommal, ld. FENYVES 1938, 179–183. p. BJ naplóbejegyzései szerint azonban a második számot 1901. szeptember 10-én vitték nyomtatni, és 8-án történt, hogy KD „keresztül esett a tűz próbán”. Ld. BJN2, 135–136. p. Több számról BJ nem ír, de több alkalomról sem, amit KD a kurtizánnál töltött, így valószínűtlen, hogy az újság KD kalandja miatt szűnt volna meg, hiszen a második szám bevételét 8-án nem költhette el, mert az csak 15-én jelent meg. FF más kérdésben is pontatlan: azt írja, ötödikes korában készítették a lapot, és úgy állította be, mintha ő lett volna a főszerkesztő.

¹⁰ A verset KD beválogatja első kötetébe, a *Finale* összefoglaló cím alatt megjelenő versfüzérbe.

küldi el verseit Ábrányi Emilnek, a lap fõmunkatársának, aki bírálat helyett az egyik verset megjelenteti.¹¹

1902. április

Dialóg címmel alkalmi verses jelenetet ír, a kézirat szerint „fel-szólításra”. Nem találtunk még adatot arról, hogy előadták-e.

1902. június

Befejezi a 7. osztályt. Nyolc jeles (vallástan, magyar nyelv, német, latin, francia, földrajz, mennyiségtan, természettan) és egy jó (torna) osztályzata lett, görögből elégségest kapott, magaviselete szabályszerű. A gimnázium évkönyvében külön kiemelték önképzőkori tevékenységét: „Dicséretre méltó, sőt példányszerű s egy középiskolai tanuló írói erejét tekintve nagy sikerű munkásságot fejtett ki Kosztolányi Dezső VII. o. t. »Karcolatok«, »Sors« (költemény), »Akácvirágok« (költemények) és felolvasások a kör díszülésein.” Ld. KOSZTOLÁNYI 1902, 212. p. Jelölik a Jókai-jutalomdíjra, és meg is kapja (négy jelölt volt). Pályaművet ad be a Széchenyi irodalmi díjra, és „Lesz még egyszer ünnep a világon” jelígéjű pályaműve nyeri el az első díjat. (A második díjat BJ kapja.)

¹¹ A megjelenés előtt még egy szerkesztői üzenetet is kapott: „Kosztolányi Dezső. Az egyik sorra kerül, a másik nem. Ez a kritikánk”, ld. NN 1901b. 1927-ben egy körkérdésre adott válaszában így ír első publikációja körülményeiről: „Hatodik gimnázista voltam vidéken. Sürgősen szükségem lett volna hatvan fillérre. Ezt az összeget akkoriban nem könnyen lehetett előteremteni. Otthon volt mindenem, tiszta ágyam, pompás kosztom, csinos ruhám. Egyebekben azonban a körmömre néztek. Egy ajánlott expresszlevelet kellett elküldenem Budapestre. Vajon mit küld el egy vidéki hatodik gimnazista ajánlott expressz Budapestre? Csak verset. Mert ez értékes: biztosítani kell. És sürgős, nagyon sürgős. Fenyves Ferenchez fordultam, legjobb barátomhoz, osztálytársamhoz, pad-szomszédomhoz, a »Bácsmezei Napló« mostani kitűnő szerkesztőjéhez. Izgatottan előadtam neki, hogy két nap óta nem ettem, kölcsön kértem tőle hatvan fillért. Az ürügyet nem hitte el, de azzal a megértéssel, mely őt jellemezte, azonnal rendelkezésemre bocsátotta a kért összeget. A levelet megírtam és elküldtem, ajánlottan expressz, Vészi József »Budapesti Napló«-jához. A Budapesti Naplónak nem volt olyan sürgős a versem, mint nekem, de egy hónap múlva csakugyan megjelent. Nagy feltűnést keltett. Különösen a hatodik osztály növendékei között. Most jut eszembe, hogy a hatvan fillért még nem adtam meg.” Ld. KOSZTOLÁNYI 1927.

Az önképzőkör érdemkönyvébe a *Sors* című verset, az *Október 6-a* című dolgozatot, az *Ágác-virágok* című versciklust és egy műfordítás-bírálatot másolt be, és bejegyezte, hogy a *Sírvirágok* című „dalcyclusa”-t¹² és a *Márciusi ifjak* című felolvasását, melyeket a kör szintén díszkönyvbe írandónak javasolt, elfoglaltsága miatt nem írhatta be.

1902. július

Barátaival és rokonaival jótékonyági ünnepséget szervez egy Reviczky Gyula-mellszobor felállításának javára. A hangversennyel egybekötött zártkörű ünnepélyt a gimnázium tornacsarnokában rendezték meg július 26-án. Az esten BJ mondta a bevezetőt, KD *Reviczky emlékezete* címmel tartott felolvasást, és bemutatták *Kékruhás* című alkalmi verses jelenetét, aztán szavatelok, tánc és BJ hegedűjátéka következett.

1902. szeptember–október

A 8. osztályba jár. Harmincöten kezdték az évet, egy diák maradt csak ki. Szeptember 14-én az önképzőkör titkárává választják. Négy rendes, két rendkívüli és egy díszülést tartottak. Az október 6-i díszülésre KD ismét ír egy megemlékező dolgozatot, amelyet fel is olvas. Az évkönyv Friedmann (Fenyves) Ferencet és őt tünteti fel mint sikeres felolvasókat (Tompá Mihályról tartott felolvasást), és nevét az élszóban való bírálatokban kitűntek között is megemlíti. KD bejegyzí az érdemkönyvbe, hogy a *Tompá emlékezete* című felolvasását és az *Október 6.* című titkári megnyitó beszédét a kör díszkönyvbe írandónak javasolta, de elfoglaltsága miatt nem írhatta be azokat.

1902. november 9.–1903. június

November 9-én, az önképzőkör negyedik rendes ülésén a második napirendi pont KD Csokonai *Dorottya*járól szóló műelemzése és

¹² A verset az önképzőköri díszkönyvben nevezi így, a fennmaradt kéziratón „Költeményfűzér” műfaji megjelölés szerepel. (A kézirat DZ hagyatékában.)

annak bírálata volt. A vitában KD összekülönbözik a vezetőtanárral, Révfy Zoltánnal, akivel már korábban is volt konfliktusa. Révfy tanári konferencia elé viszi az ügyet, és fegyelmi eljárás indul KD ellen. Az esetet a tankerületi főigazgató is kivizsgálja. A főigazgató – Platz Bonifác – bekéri az önképzőköri jegyzőkönyveket, majd elrendeli a kör feloszlátását. Az önképzőkör működését november 23-i hatállyal szüntetik meg (arra a tanévre, a következő évben újjáalakulhattak). IdKÁ – fia érdekében – Szegedre utazik, közbenjárni Platznál, de sikertelenül, KD csak magántanulóként folytathatja a gimnáziumot. Kosztolányi-né közlése szerint „Kicsapják az iskolából [...] Előbb a szegedi gimnáziumba¹³ íratják magántanulónak, majd vissza a szabadkaiba”, ld. Kosztolányi-né 1938, 107. p.; Kosztolányi-né 1990, 91. p. A többiekkel együtt, rendes időben érettségizik le, minden tárgyból jelesen.

1903. január

Az első nyilatkozata egy újságnak. A *Színházi Napló*¹⁴ körkérdésére – „Ki a legsikkesebb színésznő Szabadkán?” – adott válaszát hozza le a lap január 13-án, a 3. oldalon. Színpadi jelenetet ír, és elküldi Brenner Józsefnek. Egy Goethéről szóló tanulmányon dolgozik. Egyik levelének¹⁵ tanúsága szerint január utolsó harmadában Budapesten van, hogy miért és kinél, arra még nincs adat.

¹³ Két fiúgimnáziuma volt akkor Szegednek: az 1700-as évek eleje óta fennálló, piaristák vezette városi főgimnázium és a 19. század utolsó éveiben alapított állami főgimnázium. Az állami iskola alapítását pont azért szorgalmazta a tankerületi főigazgató (Platz Bonifác), hogy a délvidéki megyék diákjai számára is legyen gimnáziumi férőhely Szegeden (alapítása után ide vették fel a nem szegedieket). KD szegedi diákságáról azonban még nem találtunk adatot. Ha át is írátták, az csak formálisan történhetett, mert sem BJ naplójában, sem a levelezésben nincs nyoma annak, hogy Szegedre utazott volna. A szabadkai gimnáziumi évkönyv osztálynévsorában a rendes tanulók között betűrendben szerepel a neve és csak egy piktogram – ○ – jelzi a magántanulóság tényét, és az, hogy magaviseletét nem értékelték. Osztályvizsgái és érettségije a szabadkai gimnázium nyilvántartásában szerepel.

¹⁴ 1901–1903 között Szabadkán megjelenő művészeti napilap.

¹⁵ Ld. az 5. sz. levelet.

1903. március 20.

Meghal unokahúga, Ilonka, BJ féltestvére.

1903. május 10.

Mikor Gizella beteg lett című versét közli az *Új Idők* (20. sz., 455. p.).

1903. június

Befejezi a 8. osztályt, magántanulóként tesz le osztályvizsgákat, színjelesen. Jelesen érettségizik le.

1903. június vége

Részt vesz egy hangversennyel egybekötött zártkörű táncestély rendezésében, a szegény tanulókat segélyező egyesület javára. Az estélyt az érettségit tett diákok szervezték meg és június 27-én tartották a palicsi nagyvendéglő tánctermeiben.¹⁶

1903. július–augusztus között

Két hétig Abbáziában nyaral testvéreivel, Árpival és Marikával, hármasan.

1903. szeptember–1904. január

Szeptember elején költözik Budapestre. Szeptember 24-én iratkozik be a Királyi Magyar Tudomány-Egyetem bölcsészkarára, rendes hallgatónak, magyar–német szakra, és fizeti be a 11 korona

¹⁶ „A szabadkai közs. főgimnáziumban 1903. évben érettségit tett ifjak június 27-én (szombaton) a palicsi nagyvendéglő tánctermeiben »A szegény tanulókat segélyező egyesület« javára hangversennyel egybekötött zártkörű táncestélyt rendez. A rendezőség tagjai a következők: Berkess László, Boroviczeny Elemér, Erdélyi Árpád, Erdődy Gyula, Friedmann Ferencz, Glück Géza, Hajagos Károly, Hegedűs Benedek, Kálnai Dezső, Kertész Géza, Kosztolányi Dezső, Kugler Antal, Kunetz Béla, Lénárd Imre, Mamusich István, Mérey Jenő, Mijatov Milorád, Milassin István, Opolczer Oszkár, Osztrogonác Ferencz, Pertich Félix, Polyakovits Elemér, Popovits Milivoj, Salga Kázmér, Schmausz Dezső, Szabó B. István, Szende Nándor, Szilberleitner József, Török Jenő, Turzay József, Vida János, Vojnich T. István, Vukov József, Weincz Pál, Weisz Aron, Weiszberger Andor.” Ld. NN 1903n.

20 fillér tandíjat (részleges tandíjmentességet kapott). Édesanyja felkíséri őt, bútorozott szobát bérel neki, majd – a poloskák miatt – egy éjszaka után átköltözteti egy másik lakásba. Egy közeli étteremben még az ebédjét is befizeti.

Az 1903–1904. tanév első félévében huszonkét tárgyat vesz fel az indexébe; kettőt közülük maga húz ki; hatot a tanulmányi osztály pecsétje töröl; a következő tizennégy előadást végighallgatja:¹⁷ Beöthy Zsolt: *Arany János éposza* (szerda délután 5–6 h) és *Eszthetika lélektani alapon* (hétfőn, kedden, szerdán és csütörtökön délelőtt 11–12 h); Bodnár Zsigmond: *A magyar irodalom története a XVII. században* (pénteken és szombaton délelőtt 8–9 h); Négyesy László: *Magyar stílusgyakorlatok* (péntek délután 5–7 h); Heinrich Gusztáv: *A német költészet a XIX. század második felében* (hétfőn, kedden, szerdán délelőtt 10–11 h) és *A német dráma története a XVI. század óta* (pénteken és szombaton délelőtt 10–11 h); Petz Gedeon: *Goethe „Hermann und Dorothea”-járól – német nyelven* (csütörtökön délelőtt 10–11 h) és *Történeti német nyelvtan I. Bevezetés. Hangtan* (kedden és szerdán délelőtt 9–10 h); Zolnai Gyula: *Magyar mondattan* (kedden és szombaton délután 3–4 h) és *A helyes magyarság* (csütörtökön délután 3–4 h); Yolland Arthur Battishill: *Angol nyelvgyakorlatok – kezdők számára* (csütörtökön, pénteken és szombaton délelőtt 9–10 h); Alexander Bernát: *A XIX. század pesszimista philosophusai és költői* (pénteken délelőtt 11–12 h); Szinnyi József: *Bevezetés a finn-ugor nyelvészetbe* (hétfőn és kedden 12–1 h; szerdán 12–1 h, utána 1–2 *Finn nyelv*); Bánóczy József: *Philosophiai conversatorium – Schopenhauer: Filozófiai írók tára* (szombaton délután 2–3 h).

Szeptember közepén ódát kezd írni Deák Ferencről az Egyetemi Kör által kiírt pályázatra. A pályázat nyertesét október közepén hirdetik ki, Oláh Gáboré lesz a díj.

¹⁷ Abban az időben az előadások 60 percig tartottak, és ritkán voltak összevont órák, azaz ha egy tárgyat heti 2, 3 vagy 4 órában hirdettek meg, akkor az heti 2, 3 vagy 4 alkalmat jelentett. KD heti 29 óráat hallgatott végig első egyetemi félévében, gyakorlatilag az egész hetet (a vasárnapot kivéve) ott töltve.

A Négyesy-szemináriumon barátságokat és ismeretségeket köt Babits Mihállyal, Juhász Gyulával, Zalai Bélával, Oláh Gáborral, Gyökössy Endrével, Bresztovszky Ernővel. Először október 2-án olvas fel a szemináriumon. Novemberre tehető, hogy kapcsolata Juhásszal, Babitscsal és Zalai Bélával barátsággá mélyül. Baráti társasága még: BJ, Szabó Batancs István.

Többször is szerelmes lesz, először egyetemi évfolyamtársába, Tichy Margitba, akihez verseket is ír; aztán a nem egyetemi hallgató Politzer Erzsikébe.

Heine-, Leconte de Lisle-, Bruno Wille-, Guy de Maupassant-, Poe-, Verlaine-verseket fordít. Saját verseket is ír. Sokat olvas.

A vizsgaidőszakban négy tárgyból kollokvál, mindegyikből jelesen (*A magyar irodalom története a XVII. században; A német dráma története a XVI. század óta; Magyar mondattan; Angol nyelvgyakorlatok*). Négy tárgyból dicséretesen/jelesen dolgozott/felelt bejegyzést kap (*Arany János éposza; Magyar stílusgyakorlatok; Philosophiai conversatorium; Eszthetika lélektani alapon*). Hat tárgyból csak az óralátogatásról kap aláírást.

December végén a téli szünetre hazautazik Szabadkára.

Január 28-án tér vissza Budapestre.

1904. január–1904. június

Február 8-án iratkozik be az egyetem második félévére.¹⁸ Nem kap tandíjmentességet, befizeti a teljes féléves tandíjat: 76 koronát.

A második félév egyetemi előadásai január 25-én kezdődnek. Tizenkilenc tárgyat vesz fel az indexébe, hatot töröl a tanulmányi osztály pecsétje, tizenhárom tárgyra való jelentkezését a tanárral is aláírattja: Heinrich Gusztáv: *A német irodalom a XVIII. században – német nyelven* (hétfő, kedd, szerda 10–11 h)

¹⁸ Egy attól a félévtől érvényes miniszteri rendelet szigorúan szabályozta az egyetemi beiratkozás rendjét. Tandíjas hallgatók csak január 7–22. között iratkozhattak, tandíjmentesek pedig csak január 23–26. között. Ezután csak rektori engedéllyel lehetett beiratkozni (február 18-ig). Tandíjmentességet csak szegénységi, illetve vagyontalansági bizonyítvánnyal rendelkezők kaphattak. 75 korona volt maga a tandíj, és 1 koronát kellett befizetni „kórház és Mensa acad. díj címen”.

és *A német hősmunda – német nyelven* (csütörtök, péntek 10–11 h); Petz Gedeon: *Gót nyelvtan – német nyelven* (kedd, szerda 11–12 h); Zolnai Gyula: *Magyar jelentéstan* (kedd, szombat 3–4 h); Beöthy Zsolt: *Arany János nagyobb epikai költeményei* (szerda 4–5 h) és *A magyar irodalom Petőfi és Arany korában* (hétfő 3–5 h); Bodnár Zsigmond: *A magyar irodalom története a XVII. és XVIII. században* (péntek, szombat 8–9 h); Négyesy László: *Magyar stílygyakorlatok* (péntek 4–6 h); Alexander Bernát: *Filozófiai gyakorlatok – A Kritik der Urtheilskraft tárgyalása* (szombat 6–8 h) és *A XIX. század pesszimizmusa* (péntek 11–12 h); Békefi Remig: *Magyar művelődéstörténet – A nemzetgazdaság története Magyarországon* (szerda, csütörtök, péntek, szombat 2–3 h); Yolland Arthur Battishill: *Angol nyelvgyakorlatok* (csütörtök, péntek, szombat 9–10 h); Szinnyei József: *Finn nyelv – mondat-tan, olvasmányok* (hétfő, kedd, szerda 12–1).

Február 20-án délelőtt Szabadkára érkezik, Decsy Margit és Szabados Béla február 21-én tartott eljegyzésére. Nincs adat arról, hogy hány napig maradt, valószínűleg nem sokáig, hiszen az egyetemen nem mulaszthatott sokat. Négyesy azt írta az indexébe, hogy „kitűnő szorgalommal és szenvedéllyel” vett részt a szemináriumán, Yolland pedig „igen szorgalmas”-t jegyzett be, és a többi felvett tanegységre is megkapta az óralátogatást igazoló aláírást a félév végén.

Áprilisban ismét Szabadkán van, BJ naplóbejegyzése szerint április 13-án utazik vissza Budapestre. Még aznap azt írja Babits Mihálynak, hogy „Budapestről írom Önnek e levelet, hova két heti betegeskedés és furcsa kalandozás után vetődtem.”

Májusban megismerkedik Schmitt Jenővel. Az Akadémia kávéházba jár, és a Nemzeti Színházba. Úgy tervezi, hogy a következő szemesztert a grazi egyetemen tölti.

Május 4-én részt vesz Decsy Margit és Szabados Béla Budapesten megtartott lakodalmán.

Jelesen kollokvál Bodnár Zsigmondnál *A magyar irodalom történetéből* és Yolland Arthur Battishillnél *Angol nyelvgyakorlatokból*. A többi tárgyból azonban csak a félév végi aláírásokat

szerzi meg – hogy mikor, arra nézvést kevés támpontunk van, mert egyedül Békefi Remig töltötte ki a dátummezőt – „VI/1” – KD indexében, illetve BM egy leveléből tudjuk, hogy 3-án is aláíratott.

Június 4-én Szabadkára érkezik Decsy Margit és Szabados Béla egyházi esküvőjére.

1904. június–október 5.

A nyári szünetet Szabadkán tölti. A tavaszi szünetben már váltott levelet Babitscsal, akinek egész nyáron sűrűn ír. Juhász Gyulával és Zalai Bélával is intenzív levelezést folytat.

Chaucert, Byront és Leconte de Lisle-t fordít. Byron *Childe Haroldjának* fordítását a Kisfaludy Társaság műfordítás-pályázatára¹⁹ akarja beadni. A mű egy részével – az első ének végéig – július 21-ére már elkészül.²⁰

Egy regény s egy dráma megírására készül.²¹ Egy vicclap megjelentetését tervezik Brenner Józseffel, Sztróka Kálmánnal és Munk Artúrral.²²

Tanulmányokat, elbeszélést, verseket és műfordításokat küld JGY által a *Szeged és Vidéke* számára. Egy recenzió és három vers már a nyáron meg is jelenik.

Külföldön akarja folytatni tanulmányait, májusban még Grazba készül, augusztus elején München és Lipcse érdeklí, végül Bécs mellett dönt, de döntésében még szeptember 16-án is bizonytalan. Szeptemberben felveszi az indexét Budapesten, és hat tárgyat bejegyez az 1905–1906-os tanév első félévére – valószínűleg tárgyfelvétel közben kapta meg az engedélyt a bécsi képzésre –,

¹⁹ Széher Árpád jutalomtétel: „Kíváncsi vagyok nagyobb elbeszélő költemény műfordítására. (Kitűzetett 1903. február 4-én.) Jutalma 1000 korona.” Ld. KTÉ 1903–1904, 203. p.

²⁰ A fordításrész kéziratának utolsó oldalán szerepel ez a dátum – MTAK Ms 4640/8. A kézirat 31 fólió, fekete tintával írva, fekete és kék ceruzás javításokkal, ragasztott hozzátoldásokkal.

²¹ Nem valósultak meg.

²² Megvalósulására nincs adat.

ezután több tárgyat nem ír be, és a jelentkezését sem íratja alá a tanárokkal, a félévet pedig áthúzza a leckeönyvben. Csak egy vagy két napot tölthetett Budapesten, utána visszautazik Szabadkára, mert október 5-én reggel onnan indul Budapesten át Bécsbe.

1904. október 7.–1905. január

A bécsi egyetememen tanul.²³ Hét előadásra iratkozik fel az első félévben:²⁴ Jakob Minor: *Schiller* (5) és *A modern német irodalom története* (2); Richard Heinzel: *Nibelung-ének* (2); Max Hermann Jellinek: *A modern német irodalmi nyelv kialakulása* (2); Robert Reininger: *A modern filozófia története Hegeltől máig* (2); Gustave Mathieu: *Francia szemináriumi gyakorlatok rövidebb szövegekkel* (3); Emil Reich: *Esztétikai gyakorlatok* (2).²⁵

A *Bácskai Hírlap* munkatársa lesz, munkáit Bécsből küldi az újságnak. Október 16-án a szerkesztőség új tagját bemutató bevezetővel²⁶ közli Poe *Holló* című versének fordítását, de az első mű, amely olvasható tőle, egy Baudelaire-műfordítás, szeptember 4-én, unokaöccse, BJ cikkén belül, ld. BRENNER 1904a, 7–8. p. (A fordítást lehozta a *Jövendő* október 9-i száma is, de a fordító nevének feltüntetése nélkül.) 1904 októbere és decembere között még öt saját verse, négy versfordítása és három tárcája jelenik meg a *Bácskai Hírlapban*.

²³ Universität Wien.

²⁴ Zárójelben a heti óraszámot tüntetjük fel.

²⁵ Több KD-életrajz is megemlíti, hogy Bécsben „Wilhelm Jerusalem lélektani előadásait hallgatta”. Wilhelm Jerusalem (1854–1923), osztrák bölcseztan és pedagógus, 1891-től a bécsi egyetem külső lektora, az első világháború után professzora. *Einleitung in der Philosophie és Lehrbuch der Psychologie* című könyvei több kiadásban jelentek meg.

²⁶ „Örömmel tudatjuk olvasóinkkal, hogy Kosztolányi Dezső, a kiváló fiatal író belépett lapunk munkatársai sorába. Kosztolányi neve művészi fordításai és esztétikai dolgozatai révén előnyösen ismert a magyar irodalomban, ahol nagy sikereket várnak rá. Írásait Bécsből küldi nekünk, ahol jelenleg az egyetem bölcsezeti előadásait hallgatja. Alább közöljük kitűnő munkatársunktól Poe Edgar »Holló« című híres költeményének műfordítását. Alig van vers, amelyik olyan rendkívüli feladatokat róna a fordítóra, mint éppen ez a költemény, de Kosztolányi bravúrosan, az angol eredeti szépségének teljes pompájával oldotta meg feladatát. De mondjon róla kritikát a közönség, mert íme a költemény:”

Október 23-án a *Bácsországban* is megjelenik egy verse.

JGY is újabb kéziratokat kér tőle a *Szeged és Vidéke* számára, szeptemberben öt folytatásban megjelenik egy elbeszélése, a *Kifélé*, decemberben pedig egy verse.

Befejezi Byron *Childe Haroldjának* fordítását, és elküldi – pár nappal a határidő lejárta, október 31. előtt – a Kisfaludy Társaság pályázatára (nem nyer vele díjat).²⁷

Sokat olvas, fordít és munkáit számos szerkesztőségbe szétküldi; azokat a lapokat pedig, ahova beküldött valamit, Brenner Józseffel maga után postáztatja Bécsbe. Nem minden küldeménye hoz számára publikációs lehetőséget, a *Jövendő* – az egy név nélküli műfordításon kívül – nem adott közre tőle több dolgot, és valószínűleg *A Napnál* is sikertelenül próbálkozott,²⁸ az *Új Idők* pedig, bár szerkesztői üzenetben – október 30-án – beküldött verseit dicséri és folytatásra buzdítja – ld. az 59. sz. levél jegyzetében –, nem közli újra, egészen 1907-ig.

Eleinte nem érzi jól magát Bécsben, a lakáskörülményei, a pénztelenség és a szellemi társak hiánya miatt. Rövid időre – november végén – hirtelen megváltozik a véleménye, akkor azt írja Brenner Józsefnek, hogy a következő szemesztert is Bécsben tölti, mert „az egyetem kitűnő!!”, ld. a 62. sz. levelet. Talán az is közrejátszik véleményének megváltozásában, hogy megismerkedik egy bécsi diáklánnyal, Anna Ritterrel, és az, hogy németül is elkezd verselni, s ezek a versek sikert aratnak hallgatótársai körében. December elején egyetemi tüntetések voltak, az is lehet, hogy a szervezkedés hevében az osztrák hallgatók nyitottabbak lettek a külföldi diákok iránt, ami oldotta KD magányosságát. December végén azonban ismét a magányra panaszkodik Zalai Bélának.

A téli szünetre Szabadkára utazik. Drámát kezd írni Julianus apostataról.

²⁷ A díjat Vikár Béla *Kalevala*-fordítása nyerte, amelyet néhány év múlva ki is adtak: *Kalevala* 1908.

²⁸ A napilap első száma 1904. november 26-án jelent meg, e csonka évfolyam példányait azonban nem leltük fel egyetlen közgyűjteményben sem. Az 1905-ös évfolyam számaait átnéztük, itt nem közöltek KD-művet.

Január 6-án indul vissza Bécsbe Budapesten át – ld. a 78. sz. levelet –, aznap este BJ albérletében, a Reviczky tér 1., III. emelet 24. szám alatt alszik – ld. BJN4, 11., 13. p. –, csak másnap reggel indul tovább. Babits Mihályt is kereste lakásán, de ismét elkerülték egymást.

Tárcasorozata indul a *Bácskai Hírlapban* *Heti levél* címmel, amelynek első darabja január 1-jén jelent meg, és ebben a számban – a címdalton – még egy versét – *A bal latorhoz* – is közlik. (1905-ben összesen harmincnyolc *Heti levél* jelenik meg tőle.)

1905. január–1905. július

Beiratkozik a második bécsi félévre. Négy előadást vesz fel: Laurenz Müllner: *Metafizikai kozmológia* (4), Jacob Minor: *Grillparzer* (2) és *Modern német verstan* (3), Karl Siegel: *Goethe filozófiai világnézete* (2).²⁹

Január végén BJ egy operettet kezd írni, és dalszövegeket kér hozzá Kosztolányitól, aki megígéri, hogy – nem szívesen, mert élete szomorú – megírja őket. Panaszkodik, hogy nélkülöz, rosszul táplálkozik és irodalmi társasága továbbra sem akad. Anyyira magányos, hogy bárkivel hajlandó barátkozni, még a napi politikai ügyekben is igyekszik tájékozott lenni – parlamenti választások vannak éppen –, csak hogy valami beszédtemája legyen.

Már február elején elkezd készülni a budapesti tanári alapvizsgájára, amelyet majd decemberben tesz le.³⁰

A Kisfaludy Társaság február 12-i ülésén döntenek a pályázatról, a nyertes Gábor Andor lesz. KD, bár kevésbé bízik sikerében, végig reménykedik. Ezután mindent elkövet, hogy fordítása megjelenjen, sikerül is több részletben elhelyeznie lapokban, de kötetben is ki akarja adni. A *Bácskai Hírlapban* már így vezetik be: „Mutatvány a szerző nemsokára megjelenő »Childe Harold« fordításából”.

²⁹ A *gondolkodás halottja* című cikkében, mely a *Budapesti Napló* 1906. november 15-i számában jelent meg, azt írta, hogy Ludwig Boltzmann (1844–1906) – elméleti fizikus és filozófus – előadásait is látogatta.

³⁰ 1904. október 17-i keltezésű az a bejegyzés az egyetemi törzskönyvben, hogy „a jelölt az 1905/6. tanév elején alapvizsgálatra bocsátható”.

Februárban egy irodalmi társaság alapításának terve foglalkoztatja.

Márciusban BJ felhívja a figyelmét a *Figyelő* indulására, így KD Osvátnak is küld írásokat.

Április elején hazautazik Szabadkára. Ott kapja meg Mohácsi Jenő leveleit, aki induló irodalmi folyóiratához keres szerzőket. Bár Mohácsi is járt a Négyesy-szemináriumra, nem ismerték egymást korábban. A *Tűznek* egy száma készült el, április 20-i dátummal, benne KD egy verse (Juhász Gyulának egy tanulmánya, Babits Mihálynak pedig egy fordítása jelent meg a lapban).

Húsvét után megy vissza Bécsbe. Július közepén (18–19. körül) tér haza ismét Szabadkára. Pesten megállva Zalaít keresi, nem tudván, hogy már Debrecenben van. Bécsi végbizonyítványán július 31-i dátum szerepel.

Ebben a félévben egyre eredményesebbek publikálásra irányuló erőfeszítései. A *Bácskai Hírlap*ban a tárcasorozat mellett – a fent említetten kívül – még tizennégy verset, öt novellát és három műfordítást (az egyik részlet a *Childe Harold*ból); a *Bácsországban* két verset és két részletet a Byron-fordításból; a *Szabadka és Vidékében* egy, a *Budapesti Napló*ban négy műfordítást (a szerkesztői üzenetet ld. NN 1905j);³¹ a *Virágfakadásban*³² két és a *Szeged és Vidékében* nyolc verset és egy szonettkoszorút, egy versparódiát, két tárcanovella-sorozatot és két tárcát közölnek tőle július végéig. Az *Egyetemi Lapok*ban JGY útján próbálja megjelentetni Byron-fordítását, de nem hozzák le, a *Szeged és Vidékében* viszont sikerül elhelyezni három részletét is.

1905. július–1905. szeptember

A szünidőt Szabadkán tölti.

Augusztus 1-jén néhány napra Szegedre utazik Juhász Gyulához. A szegedi látogatáson KD találkozott a helyi irodalmárokkal,

értelmiségekkel is, akikre pozitív hatást tett költészete és gondolkozása.

Augusztus 16-án azt írja Juhásznak, hogy „Nekem pár hó múlva gyereke születik.” Semmilyen más levélben, naplóban, visszaemlékezésben nincs nyoma a gyereknek. Kosztolányiné viszont ír egy cselédlánnyról, akihez KD éjszakánként kilopózott, és a lány terhes lett tőle: „a lány sokat sír, s egy napon elmegy, szó nélkül otthagyja a szolgálatot. »Ügy« nem lett a dologból, de ő mindvégig szegénykezett akkori »úrfi« magatartásán, s a cselédlánnyokkal egész életében előzékenyen, tiszteletteljesen viselkedett.” Ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 86. p. A feleség által írt életrajz mindezt a gimnázium idejére teszi, de ha igaz a történet, valószínűbb, hogy ekkor esett meg.

JGY július 19-i levelében azt írja Kosztolányinak, hogy ő Adyt szereti, KD pár nap múlva Babitsnak Adyt a *Budapesti Napló* kétkrajcáros Baudelaire-ének nevezi, ld. a 97. sz. levelet.³³ (Ady 1905 januárjától a lap belső munkatársa, Kosztolányinak ez időben még csak a műfordításait közlik itt.)

Augusztus-szeptemberben a *Virágfakadásban* három verse, a *Budapesti Napló*ban négy műfordítása, a *Szeged és Vidékében* pedig egy novellája és két verse jelent meg. A *Bácskai Hírlap*ban folytatódott a tárcasorozata, öt verset és egy műfordítást is közölt, és két alkalommal ő írta a vezércikket.

Augusztus 7-én levelet kap³⁴ Mohácsi Jenőtől, aki értesíti, hogy irodalmi társaságot alapítanak Komjáthy Jenő Társaság néven – „Kosztolányinak ma írtam a Komjáthyról, és felszólítottam, adja ki fordítását.”³⁵ – írja Mohácsi Hegedűs-Bite Gyulának, ld. KUNSZERY 1967, 196–206. p.³⁶

³¹ „Kosztolányi Dezső. A két fordítottat alkalomadtán közöljük.”

³² Itt is JGY segítette a megjelenésben.

³³ Fennmaradt levelezésükben itt kerül először szóba Ady neve, de a megjegyzések intenzitásából arra kell következtetnünk, hogy már egy ideje biztosan vita téma volt közöttük Ady és költészete.

³⁴ A levél nem maradt fenn.

³⁵ Byron: *Childe Harold*.

³⁶ Mohácsi hasonló tartalmú levelet ír Babitsnak is.

1905. szeptember–1906. január

Beiratkozik a budapesti egyetemre. 86 korona 20 fillér tandíjat fizet be szeptember 14-én.³⁷ Tizenhárom tanegységet ír be a lecke-könyvébe, s közülük csak egyet töröltet. A következő előadásokon és szemináriumokon vesz részt: Beöthy Zsolt: *Irodalmunk története Petőfi és Arany korában – tanárképzői előadás* (hétfő 3–5 h) és Jókai Mór és regényköltészete (szerda 4–5 h); Szinnyi József: *Bevezetés a finnugor nyelvészetbe* (hétfő, kedd, szerda 12–1 h) és *Finnugor összehasonlító nyelvészeti gyakorlatok* (csütörtök 11–1 h); Négyesy László: *Magyar stílygyakorlatok* (csütörtök 5–7 h); Petz Gedeon: *A német irodalom története a XII. és XIII. században – német nyelven* (hétfő, szerda 10–11 h), *Német mondattan* (szerda 11–12 h, csütörtök 10–11 h) és *Szemináriumi gyakorlatok – Goethe és Schiller balladái alapján* (csütörtök 11–1 h); Riedl Frigyes: *Vörösmarty Mihály élete és művei* (kedd, csütörtök 4–5 h); Alexander Bernát: *Optimismus és pessimismus* (péntek 11–12 h); Simonyi Zsigmond: *Régi nyelvelmékek magyarázata* (péntek, szombat 10–11 h); Széchy Károly: *A mai magyar lyra – irodalom-történeti gyakorlatokkal és esztetikai fejtegetésekkel – a tanárképzőben* (péntek 3–5 h).

Feltehetőleg ebben a félévben találkozik először személyesen Adyval.³⁸

³⁷ Ez 10 korona 20 fillérrel több, mint a hivatalos tandíj. Nincs adat arról, hogy mire szolgált a többlet (könyvtári illeték címen szedtek még díjat, de ennek összegét nem tünteti fel az egyetemi évkönyv).

³⁸ A találkozásnak két verzióját is ismerjük: egy Ady akkori társaságából származó beszámoló szerint: „Egyszer egy feltűnően csinos, fiatal fiú leste őt az étteremben. Asztalához mentünk, én is vele, mert hívott. Kosztolányi Dezső állt elfogódottan a nagy Ady előtt. Kosztolányi akkor tizenkilenc éves, Ady huszonhét. Első találkozásuk volt. Ady rendkívül szíves szavakkal fogadta Kosztolányit. Bátorította, buzdította, elővette zsebéből verskéziratait, melyeket Kosztolányi a Három Hollóba Ady címére küldött, s fennhangon olvasta. [...] – Aki ezeket írta, annak jövője lesz a magyar irodalomban – mondta meggyőződéssel. – Dezső fiam, visszaadom a verseit. Máris felhasználhatná... Az újpesti izraelita nőegylet szereplésre kért fel. Száz koronát fizetnek. Levelet adok, menjen el helyettem. Olvasson fel ezekből a versekből... sikere lesz. Boldogabb költő nem volt akkor Kosztolányinál.” Ld. PAPP 1990, 102. p. Kosztolányi pedig így emlékezik vissza első találkozásukra: „Húszéves koromban találkoztam vele,

Öccsével, Árpival és Brenner Józseffel közösen bérelnek lakást. Baráti társasága kibővül Boromisza Jenővel, Horvát Henrikkal, Halasi Andorral és Téglás Bélával.

1905. szeptember 21-én megalakul a Komjáthy Jenő Társaság, tíz taggal: BM, Endrődy Béla, Göndör Ferenc, György Oszkár, Hegedűs-Bite Gyula, JGY, KD, Madai Gyula, Mohácsi Jenő, Oláh Gábor. Az elnök Endrődy, a jegyző és pénztáros Hegedűs-Bite lett, az alapszabályt Mohácsi írta. Októberben Mohácsi felhívást intézett a tagokhoz, melyben véleményüket kérte, kiket hívnak meg még a Társaságba, és tájékoztatott arról, hogy milyen kiadványokat tervez. KD Byron-fordításának kiadása is szerepelt a listán.³⁹

November elején szakdolgozati témát választ, Balassi és Byron között akar lélektani párhuzamot vonni.

November elején tüntetések zavarják meg az egyetemen a tanítást, és egy ideig az órák is szünetelnek.

A Négyesy-szeminárium mellett Riedl Frigyes óráját látogatja a legszívesebben.

December 14-én KD leteszi a tanári alapvizsgát.⁴⁰ Zárthelyi dolgozatát – Tinódiról írta – Négyesy dicséretesre értékeli.

mikor ő még huszonhét éves volt. A *Budapesti Napló* szerkesztőségi asztalára görnyedt, hártavékony selyempapírra írt, s rövidlátó szemével nézte a betűt. Láttam a kezdetén, akkor még nem beszéltek róla...” Ld. KOSZTOLÁNYI 1922, 768–769. p.

³⁹ Csak a Babitsnak szóló levelet és az ő, valamint Oláh Gábor válaszát ismerjük. A Társaság megalakulásáról több lap is beszámolt, KD is megemlíti egyik *Heti levelében*, a *Bácskai Hírlapban*. A kiadványsorozat nem valósult meg, a Társaság kiadásában csak Hegedűs-Bite egy elbeszéléskötete jelent meg. Tevékenységükről kevés adat maradt fenn, az utolsó híradás 1906–1907 telén, egy felolvasóestről szól.

⁴⁰ Az egyetemi szabályzat szerint: „A tanárképző tagja lehet minden, az egyetemen vagy műegyetemen rendes hallgatónak bejegyzett tanárjelölt”. Az alapvizsgára való jelentkezés feltétele: „a kétévi egyetemi szaktanulmányon kívül a magyar irodalomra és annak történelmére, továbbá a hazai művelődés történelmére vonatkozó tanulmányok igazolandók”. A tanári képzéshez még egy pedagógiai szakvizsgát is le kellett tenni, négy év és pedagógiai, pszichológiai, logikai és filozófiai tanulmányok után. KD a következő tanév első felében fel is vett egy pedagógia tanegységet, de nem vizsgázott le belőle. Filozófiai tanegységet többen is fölvevő tanulmányai során, és több más tárgyat is, melyet a tanárképzéshez hirdettek meg.

A szóbelin magyar irodalomból öt, nyelvtanból három, németből négy tételből felel. Irodalomból – Négyesytől – és nyelvtanból – Szinnyeitől – dicséretet, németből – Heinrichtől – jót kap. Kérdései irodalomból: 1. A művészetek rendszere. 2. A „szép” a művészetekben. 3. A mese fajtái. 4. Énekgyűnk a XVI–XVII. században. 5. A XVI. század prózáirói. Nyelvtanból: 1. A finn-ugor nyelvcsalád. 2. Nomen abstractum. 3. Finn nyelvtan és fordítás. Német nyelv és irodalomból: 1. A germánok neve. Tacitus. Ösköltészet. Kelták, bárdok, bárditus. 2. Germán nyelvek. Alnémetek. Angolok. Britek. Bretagne. 3. Roland-monda. Nagy Károly – Minnesang. Formái: Kürnberg, Walther.

Decemberben a félév végi óralátogatást igazoló aláírásokat minden tanártól megkapja, de semmiből nem vizsgázik le. Egyedül Négyesy ír az index értékelő rovatába: „Kitűnően dolgozott, igen szorgalmas”.

December 16-án utazik haza a téli szünetre – Árpai öccsével és Brenner Józseffel – Szabadkára.

Novemberben a *Budapesti Napló* közli egy versét és négy műfordítását, a *Bácsország* pedig három műfordítását. A *Virágfakadásban* szeptember 15-én *Finale* összefoglaló cím alatt két, a *Figyelő* október 15-i számában *Fasti* összefoglaló címmel ünnepekről szóló három verse, a *Magyar Szemlében* egy verse jelenik meg. Továbbra is munkatársa a *Bácskai Hírlapnak*, és küldi a *Heti leveleket*, melyeken kívül még egy önálló tárcza, egy vers és egy műfordítás is megjelenik itt december végéig.⁴¹ A *Szeged és Vidéke* október 1-jei számában jelenik meg először a *Fasti*, és december végéig még hat alkalommal versek.

1906. január–augusztus

Január 21-én utazik vissza Szabadkáról Budapestre. Január 25-én iratkozik be a második félévre. Teljes tandíjmentességet kap.

⁴¹ Az alapvizsgára készülve egy hónapig szünetelteti *Heti leveleit*: „A *Heti levél* írója, a mi kiváló munkatársunk, Kosztolányi Dezső egy hónapi szabadságot kért. Nélkülöznünk kell tehát egy egész hónapig az ő nagy tudással, kedves ötletességgel megírt »Heti leveleit«. [...]”, ld. NN 1905k.

Tizenkét tanegységet ír be az indexbe, de az utolsót – a *Logikát* – törölteti. Tizenegy tanegységet írat alá a tanáraival: Bodnár Zsigmond: *A XVI. és XVII. század magyar irodalma* (péntek, szombat 8–9 h); Simonyi Zsigmond: *Mondattan* (hétfő, kedd, szerda 4–5 h); Szinnyei József: *Összehasonlító magyar nyelvtan* (csütörtök, péntek, szombat 12–1 h); Négyesy László: *Magyar stílygyakorlatok* (csütörtök 5–7 h); Heinrich Gusztáv: *Lessing és kortársai – német nyelven* (szerda, csütörtök 9–10 h), *A német regény a XIX. század első felében – német nyelven* (péntek 9–10 h) és *Irodalomtörténeti gyakorlatok* (szombat 9–10 h); Petz Gedeon: *Bevezetés a nyelvtudományba* (hétfő, csütörtök 10–11 h), *A Nibelung-ének – irodalomtörténeti bevezetés német nyelven és közép-felnémet olvasmány* (hétfő 11–12 h, szerda 10–11 h) és *Német mondattan* (hétfő 9–10 h); Dézsi Lajos: *A régi magyar epikai költészet története* (hétfő, szerda 5–6 h).

Ebben a félévben ismét új publikációs lehetőségek nyílnak meg előtte. Februárban közli először az *Egyetértés* (egy vers), áprilisban *A Hét* (egy vers) és a *Bajai Hírlap* (egy novella), májusban a *Fidibusz* (egy műfordítás, majd júniusban még egy), június elején az *Igazság* című zombori folyóirat (vers), június közepén a *Politikai Hetiszemle* (egy vers, majd augusztusban még egy).

A *Bácsországban* egy vers, a *Szeged és Vidékében* hét tárcza, tizenegy vers, két novella, két részlet a *Childe Haroldból* és egy Tennyson-fordítás a termése. A *Magyar Szemlében* áprilistól, a *Budapesti Naplóban* pedig már januártól állandó vendég, június végéig hét verse jelenik meg az előbbiben; tizenhat verse, négy novellája, tizenhat tárcája, három színikritikája, tizenkét műfordítása az utóbbiban, ahova közben be is lép munkatársnak.

Február elejétől április 26-ig Szabadkán van. A *Bácskai Hírlap* belső munkatársa, segédszerkesztője. A *Heti levelek* ritkulnak,⁴² inkább portrét (1), színikritikát (10), novellát (5), verset (10), recenziót (3) és vezércikket (1) ír, és a lapot szerkeszti.⁴³

⁴² Csak nyolcat írt összesen ebben az évben, s az utolsó *Heti levél* 1906. március 11-én jelent meg.

⁴³ Az utolsó publikációja a lapban június elején jelenik meg, utána egy évig semmit nem ír a *Bácskai Hírlapnak*.

Február 4. körül felháborodott levelet küld Juhász Gyulának, plágiummal vádolva őt. Azért is nekitámad, mert szerinte JGY – érvényesülése érdekében – Kiss Józsefhez és Adyhoz törleszkedik. Babits Mihálynak is megírja mindezt, aki Ady-ellenes kirohanásával egyetért, de Juhász Gyulát megvédi. Annak nincs nyoma, hogy JGY válaszolt volna a levélre – sőt egészen szeptemberig nem is ír Kosztolányinak.

Február elején elfogadja György Oszkár javaslatát, hogy Babitscal hárman fordítsák le Baudelaire összes versét, és adják ki kötetben.

Február 9-én megjelenik Ady *Új versek* című kötete. KD súlyos influenzában otthon fekszik ezekben a napokban. Felgyógyulása után azonnal megveszi a kötetet, gyorsan elolvassa, majd dühödt szavak kíséretében elküldi Babitsnak, arra kérve őt, hogy írja meg róla a véleményét. BM is azonnal elolvassa a kötetet, és rögtön válaszol is, Adyt émelyítőnek, ízléstelennek, ellenszenvesnek és tehetségtelennek nevezve. KD BM levelét továbbküldi Budapestre Árpai öccsének és Brenner Józsefnek, azzal, hogy mutassák meg az „Ady-imádóknak”, Juhász Gyulának, Mohácsinak, Hegedüs-Bitének és György Oszkárnak. Úgy érzi, mindenki ellensége, és mindenki Ady-hívó lett, egyedül csak BM a barátja.

Szabadkán társasági életet él, színházba jár és a *Bácskai Hírlap* újságíróival tölti az idejét.

Március közepére a budapesti élettől elszakadva kicsit lehiggad, és békülni akar Juhással és Mohácsival is, Árpai öccsét és Brenner Józsefet kérve a közvetítésre.

Március 25. körül Babitstól – ismételt kérésre – sok kéziratot kap, amelyeket továbbküld Juhász Gyulának, mintegy kihasználva az alkalmat a békülésre. JGY erre a levélre sem válaszol, legalábbis nem tudunk válaszlevélről. Inkább feltehető az, hogy nem volt válaszlevél, tehát JGY még a kéziratokat sem küldte vissza levélben Kosztolányinak, mert KD csak Budapestre visszatérte után küldte vissza azokat Babits Mihálynak, azaz vagy személyesen adta át JGY, vagy – ami még valószínűbb – Zalainak átadva juttatta el Kosztolányinak, ld. a 131. sz. levelet.

Április végétől ismét Budapesten van, együtt lakik Árpai öccsével és Brenner Józseffel.

Május 31-én írja meg Babitsnak, hogy felvették a *Budapesti Napló*hoz belső munkatársnak – ahogy június 24-én írja: „Ady Endre helyére, ki Párisba ment”, és „Szépirodalmi cikkeket, verseket, tárcacikkeket írok bele, s a versrovat vezetője vagyok”. Ady május végén–június elején még Budapesten volt, június 16-án este szállt vonatra Párizs felé. Kizárt, hogy Kabos Ede Ady helyére vette volna fel, mert a párizsi tartózkodást ekkor még – mind Ady, mind a főszerkesztő⁴⁴ – csak néhány hetes szabadságnak szánták, amit februártól próbáltak egyeztetni. Ady Párizsban tartózkodva is a lap munkatársa maradt, azonos feladatokkal, és visszatérte után is ugyanúgy folytatta munkáját, mint korábban, ld. AELI, 148–186. p. A versrovat szerkesztését sem Adyra, sem Kosztolányi Dezsőre nem bízták rá, az Kabos Ede és Vészi József hatásköre volt. Az viszont tény, hogy Ady és KD feladatköre a lapnál hasonló; meghatározott számú tárcát, novellát, verset vártak el tőlük, és részvételt a szerkesztői üzenetek megírásában.

Június közepére minden tárgyból megkapta a félév végi aláírást, de ismét nem tett le vizsgát, és az értékelő rovatok teljesen üresen maradtak.

Június végén azt írja meg Babitsnak, hogy a *Magyar Szemle*ben is belmunkatárs lett, amivel az is járt, hogy tagja lett a Balszélfogó-asztaltársaságnak.⁴⁵

⁴⁴ Kabos Ede még novemberben is reménykedett benne, hogy Ady gyorsan visszajön, de csak 1907. június 24-én tért haza.

⁴⁵ A Balszélfogó eredetileg a *Magyar Szemle* újságíróinak törzsasztala volt. 1906-ban a Kecskeméti utcai Báthori kávéházban alakult meg a kis csapat, melynek ekkor még csak Hevesi Sándor, Fülep Lajos, Cholnoky Viktor, Márkus László, Kürthy György, majd Csáth Géza (Ifj. Brenner József *Magyar Szemle*-beli első közlése, *A béka* című novella, 1906. június 7-én, már ezen a néven jelenik meg) és KD volt a tagja. A *Magyar Szemle* 1906 októberében megszűnt (az utolsó szám október 25-i dátummal jelent meg), a Báthory pedig bezárt, így az asztaltársaság átalakult és áttette a székhelyét máshová. A József körüti Baross kávéházba költöztek, és itt is a szélfogó ajtótól balra eső asztalt választották. A kör egyre bővült, írókkal, újságírókkal, színészekkel, képzőművészekkel, a Thália Társa-

Egy a *Bácskai Hírlap* társasági rovatában megjelent hír szerint belép a Bácsbodrog-Megyei Irodalmi Társaságba, ld. NN 1906e.

Nem utazik haza Szabadkára. Egész nyáron Budapesten marad, sokat dolgozik mindkét szerkesztőségében. Augusztus 24-én ismét ír Juhász Gyulának, aki erre a levélre már válaszol.

A *Magyar Szemle* augusztus 30-án megjelenő számát BM ver-seivel és műfordításaival tölti tele.

1906. szeptember–december

Szeptember 27-én iratkozik be az első félévre és befizeti a 76 korona tandíjat. Tíz tanegységet ír be az indexbe, egyet töröltet, kilencet aláírat: Beöthy Zsolt: *Zrínyi és a Zrínyiájszok – az irodalomtörténeti elmélet példájával* (szerda 4–5 h) és *A magyar lyrai költészet története – tanárképzői előadás* (hétfő 3–5 h); Négyesy László: *Magyar stílygyakorlatok* (kedd 5–7 h); Simonyi Zsigmond: *Mondattan* (kedd, szombat 10–11 h); Szinnyei József: *Finn-ugor nyelvészeti gyakorlatok* (csütörtök 11–1 h); Petz Gedeon: *Német hangtan* (hétfő, csütörtök 10–11 h) és *Hartman von Aue. – kö-zép-felnémet olvasmány* (hétfő 11–12, szerda 10–11 h); Bleyer Jakab: *A német elbeszélő irodalom története – a XIV. század ele-jétől Opido fellépéséig – német nyelven* (szerda, szombat 11–12 h); Kármán Mór: *Paedagogia – a nevelés (közművelődés) elmélete* (kedd, péntek 12–1 h). Ez összesen csak tizenhét órát jelent, és a kötelezően teljesítendő minimum húsz óra, ezért dékáni beírást kap: „A következő félévben a hiányzó két óra okvetlenül pótlendő Bp. 1906. dec. 27. Dr Hegedüs e. i. dékán”.

Október 14-én hazautazik Szabadkára, ld. a 145. sz. levelet, illetve CsÁTH 2007, 93. p. Szegeden átutazva Babitsot is meg akarja látogatni; nem egyértelmű, hogy a találkozás valóban megtörtént-e. Katonakönyvében sorozási évként 1906 szerepel, a hónap

ság és a Nemzeti Színház tagjaival. Az asztal éjjel-nappal foglalt volt a társaság tagjai számára, és mellette egymást váltva, de folyamatosan ültek vitakoztak és beszélgettek az új magyar irodalom, színház, képzőművészet képviselői. Ld. KÁRPÁTI 1961; BÁLINT 1973.

és a nap feltüntetése nélkül.⁴⁶ Kosztolányiné szerint huszonegy éves múlt, amikor sorozásra kellett jelentkeznie, és a sorozás, a bevonulás, a kórházi felülvizsgálat és alkalmatlannak nyilvánítás eseményeit egy időpontra és helyszínre – Szeged, 1907. október eleje – teszi, ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 136–137. p. KD katonakönyvében a foglalkozása rovatban piros tintás javítás és kiegészítés olvasható: „egyetemi hallgató” „író” (eredetileg – talán félreértésből – „orvostári hallgató” szerepelt benne). A feleség által írt életregénynek azt a mozzanatát, miszerint KD arra hivatkozva próbált kibújni a katonakötelezettség alól, hogy ő költő és újságíró – ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 162. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1990, 136–137. p. –, hihetővé teszi a hivatalos irat bejegyzése.⁴⁷ Azonban a sorozás 1906-ban és Szabadkán volt, a „M. K. Szabadkai 17-ik Népfőlkölő Járásparancsnokság”-on.

Október végén megszűnt a *Magyar Szemle*, Kosztolányinak a hetilapban júliustól az utolsó számig huszonkilenc publikációja jelent meg: versek, recenziók, esszék, portrék, műfordítások. Állandó munkahelyére való belépése után a *Budapesti Napló*-ban százhárom saját írást és öt műfordítást közölt. A Hétben egy versét és két műfordítást; a *Zentai Függelék*-ben egy tárcáját; a *Bajai Hírlap*-ban két tárcáját, egy novelláját; az *Igazság*-ban egy versét; a *Fidibusz*-ban egy műfordítást; a *Politikai Hetiszemle*-ben egy versét hozták le. A *Szeged és Vidék*-ben ebben a félévben semmi sem jelent meg tőle.⁴⁸

⁴⁶ A monarchia polgárainak honvédelmi kötelezettségeit az 1886. évi XX. és az 1893. évi XXXVI. törvények a népfőlkelésről szabályozták. A XXXVI. törvény tartalmazta a szolgálati utasítást, mely szerint minden népfőlkelésre kötelezett 19. évét betöltött állampolgárnak október 1–31. között kellett megjelennie a lakóhelye szerinti népfőlkelési járásparancsnokságon.

⁴⁷ Mind a sorozásnak, mind a katonakönyvbéli bejegyzésnek 1906 októbere a legvalószínűbb időpontja, tekintve, hogy 1906 tavaszán, amikor legutóbb Szabadkán volt, még nem volt a *Budapesti Napló* munkatársa, 1907 őszén – amikor levelezése szerint a szegedi honvéd csapatkórházban volt felülvizsgálaton – pedig már nem volt egyetemi hallgató.

⁴⁸ A forráskutatás egyik adata szerint 1906-ban *Az Újság*-ban is publikált, K. D. monogrammal.

Novembertől rendszeresen részt vesz a Thália Társaság⁴⁹ előadásain, melyekről alkalmanként színikritikát is ír. Törzsvendég – Brenner Józseffel együtt – Balogh Vilma színésznő, Bánóczi László felesége szalonjában, a „Pálmakert”-ben, ahol a Thália alapítói, színészei és szerzői (például Lengyel Menyhért) mellett gyakran megfordul Ady Endre és Balázs Béla is. „Kosztolányi Dezső volt a legszellemesebb és a legelegánsabb fiatal férfi a társaságban.” ld. GÁBOR 1988, 335. p.⁵⁰

Decemberben ismét minden tárgyból megkapta a félév végi aláírást, de ismét nem vizsgázott, és az értékelő rovatok is teljesen üresen maradtak.

Hazalátogat Szabadkára – valószínűleg karácsonyra –, és még január 20. körül is ott van.

1907. január–július

Január 15-én iratkozik be utoljára az egyetemre, és befizeti a 76 korona tandíjat. Tizennégy tanegységet jegyez be a leckekönyvébe, ebből egyet töröltet, a többit aláírta tanáraival: Beöthy Zsolt: *Zrínyi és a Zrínyiász* (szerda 4–5 h); Riedl Frigyes: *A magyar irodalom története a XVI. században* (hétfő, csütörtök, péntek 5–6 h) és *Arany János két remeke: Buda halála és Toldi szerelme* (szerda 10–11 h); Simonyi Zsigmond: *Mondattan* (kedd, szerda 4–5 h), *Jelentéstan* (kedd, szombat 10–11 h) és *Nyelvtani társaság – dolgozatok és gyakorlatok haladóknak* (péntek, szombat 11–12 h); *Összehasonlító magyar nyelvtan* (péntek, szombat 12–1 h); Négyesy László: *Magyar stílygyakorlatok* (kedd 5–7 h); Petz Gedeon: *Német hang- és alaktan* (hétfő, csütörtök 10–11 h, szerda 9–10 h); Heinrich Gusztáv: *A német irodalom története a XIX. század első*

⁴⁹ A Lukács György, Benedek Marcell, Bánóczi László és Hevesi Sándor alapította kísérleti színházi társulat 1904–1908 között működött.

⁵⁰ A visszaemlékezés egy különös esetről is beszámol: KD „nem társasági időben” jött, egyedül ült le a szalonban, magára csukta az ajtót, de kihallatszott keserves zokogása. Másnap „Kosztolányi végig szóval tartotta a társaságot, talán sosem láttam ilyen szabadnak és sziporkázóan jókedvűnek.” A szem- és fültanú Balogh Vilma kislánya, a színház gyerekszínésze volt.

felében – német nyelven (péntek, szombat 9–10 h), *Schiller drámái – német nyelven* (kedd 9–10 h) és *Irodalomtörténeti gyakorlatok* (csütörtök 9–10 h); Hegedüs István: *Sophokles: Oidipus Kolonosban c. drámájának értelmezése* (hétfő 11–12 h, péntek 10–11 h).

Brenner Józseffel egy vegetáriánus körbe kezd járni.

Milkó Izidor felkéri, hogy olvasson fel a szabadkai Szabad Lyceum Egyesület irodalmi estjén; KD megígéri, hogy húsvétkor fellép,⁵¹ azonban erre nem kerül sor.⁵²

Május 19-én megjelenik első kötete, a *Négy fal között*, ld. NN 1907b. A gyűjtemény nehezen készült el, mert a kiadó, mely először vállalta a megjelentetést, visszalépett.⁵³ Szerkesztősége segítette azzal, hogy közölte az előfizetést hirdető felhívást,⁵⁴ de KD maga is szervezte mindezt, barátait, ismerőseit és rokonait kérve meg, hogy gyűjtsenek neki előfizetőket. A megjelenés után számos tiszteletpéldányt küldött szét.⁵⁵ A kötetnek nagy sajtóvisszhangja volt, számos recenzió, kritika jelent meg róla, a legismertebb Ady írása.⁵⁶

Június elején Szabadkán van. Június 2-án BJ bemutatja Lányi Ernőnek; ekkor találkozik először – az akkor tizennégy éves – Lányi Heddával is. Hedda beleszeret Brenner Józsefben, aki nem viszonzozza azt.

⁵¹ Az előadás témáját is megadta, értekezést akart írni a francia dekadensekről.

⁵² A Lyceum kéthetente tartott előadásokat, azonban KD levele után – a március 15-i emlékűnnepén kívül – egészen novemberig egy előadás sem volt. Az Egyesület 1918-ig működött; KD egy előadásukon sem olvasott fel.

⁵³ A kötet illusztrátorának, Kürthy Györgynek szóló levélben tesz erről említést KD; a körülményekről mást nem tudtunk kideríteni.

⁵⁴ „Kosztolányi Dezső, a Budapesti Napló munkatársa kötetbe gyűjtötte összes költeményeit. A vaskos, tizenkét ívre terjedő *kötet* »Négy fal között« címen Kürthy György művészi illusztrációival pünkösdkor fog megjelenni a Pallas részvénytársaság kiadásában. Akik ezt a könyvet meg akarják szerezni, küldjék be május tizedikéig az előfizetési díjat – három koronát – a szerző címére a Budapesti Napló szerkesztőségébe.” Ld. NN 1907d.

⁵⁵ Gárdonyi Géza válaszelevelét ismerjük.

⁵⁶ A kötetéről szóló kortárs recenziók, kritikák bibliográfiáját 1907 végéig ld. a 158. sz. levél Függelékében.

Júliusra Juhással sikerül helyreállítania a jó viszonyt, azonban Babits Mihállyal való barátsága megromlik.

Július 2-án⁵⁷ fejezi be az év végi aláírásgyűjtést a tanároktól, mindenkitől megkapja az óralátogatás igazolását. Nem tesz le vizsgát, és nem kap értékelést. Egyetemi tanulmányait nem folytatja tovább.

Július végéig a *Budapesti Napló*ban hetvenegy saját írást és két műfordítást közöl. A Hétben két vers, két portréesszé, hat műfordítás; a *Bajai Hírlap*ban három novella és két tárca; a *Fidibusz*ban két vers és két műfordítás; a *Politikai Hetiszemle*ben egy vers jelenik meg tőle. Fél év szünet után ismét publikál a *Szeged és Vidékében* (nyolc vers) és a *Bácskai Hírlap*ban (három vers) is. A nagybecskereki *Délvidéki Újság* is közli két versét júliusban.

1907. július–december

Júliusban ismét hazamegy Szabadkára, onnan július végén–augusztus elején az Isztria-félszigetre utazik nyaralni, majd a nyár végéig vissza Szabadkára, de egy rövid időt Siófokon is eltölt, ahonnan képeslapot küld Lányi Hedának.

Megjelenik róla egy paródia a *Menykvő* című szabadkai „humorisztikus hetilap”-ban, ld. NN 1907e.

Baráti köre Kárpáti Aurél, Horvát Henrik, Rozsnyai Kálmán és Lengyel Menyhért. Próbálja helyreállítani barátságát Babitscsal. Juhász Gyulával kiegyensúlyozott a kapcsolata.

Szeptemberben megtudja, hogy a szegedi honvéd gyalogezredhez kell mennie felülvizsgálatra, hogy a katonai szolgálatot elkerülhesse. Október elején néhány napig a honvéd csapatkórházban vizsgálják. Ezután nem kell bevonulnia, de évente meg kell jelennie a Népfölkelő Járásparancsnokság előtt. A honvédség kötelékéből csak 1909. november 25-én bocsátják el, a jelentkezési kötelezettség megszűnését pedig 1910. április 2-án jegyzi

⁵⁷ A dátum bejegyzés a leckeönyvben; de nem biztos, hogy KD saját maga intézte az aláírásgyűjtést.

be. Kosztolányiné szerint KD a sorozásra való jelentkezés előtt kétségbeesetten fordult protekcióért keresztapjához, Hofbauer István altábornagyhoz, aki nem segített neki, mert úgy vélte, hasznára válik, ha rendet tanul. Felmentését a szegedi honvéd gyalogezred egy ezredesének köszönheti, ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 136. p. A keresztapa és egyben nagybácsi valóban altábornok volt, mégpedig vezérőrnagyi rangban a 45. szegedi gyalogoszdandár parancsnoka. A katonai hierarchia ismeretében nem valószínű, hogy a dandár egyik ezredének⁵⁸ egy alacsonyabb rangú tisztje szembeszegült volna vele, és az ő kívánsága ellenére nyilvánított alkalmatlanná valakit.

Felhasználja a szegedi tartózkodást arra, hogy Babits Mihállyal kibéküljön; leveleit, csomagjait BM címére küldeti, hogy semmiképpen ne tudja kikerülni a vele való találkozást. Erőfeszítései sikerre vezetnek, BM megenyhül irányában, amiben talán az is közrejátszik, hogy KD közbenjárására a *Politikai Hetiszemle* szeptember 22-i száma BM verseivel megtöltve jelenik meg.⁵⁹

Szeptember 27-én a Fővárosi Cabaret Bonbonnière felveszi műsorára KD *Üllői úti fák* című költeményét, amelyet Gabányi László ad elő gitárkísérettel.⁶⁰

Megjelenik róla egy verses paródia a *Deres* című budapesti „humorisztikus hetilap”-ban, ld. NN 1907f.

⁵⁸ Két ezred tartozott a dandárhoz, az 5. és a 6. gyalogezred.

⁵⁹ Babits versei a következő szerkesztői bevezetővel jelentek meg: „Vaskos kézirat-csomó fekszik előttem. Versek. Csupa vers. Gyönyörködve lapozgatok bennük. Csupa új szín csupa merész hangulat. [...] Bizonyosra vesszük, hogy ebből a mi cikkünkben irodalmi akta lesz. Ilyenformán illendő megemlíteni, hogy azt az említett kéziratcsomót Kosztolányi Dezső, a jeles fiatal poéta adta át nekünk.” Ld. KOMIN 1907.

⁶⁰ Az első igazi pesti kabaré, a Bonbonnière, 1907. március 1-jén nyílt meg a Tereztér körút 28. szám alatt, és rövid idő alatt nagyon népszerű lett. A német kabaré-előadások mintájára rövid jeleneteket, rögtönzéseket adtak elő, és verseket énekelve vagy zenekísérettel; a műsorszámokat konferanszié kötötte össze. A Bonbonnière vezető konferansziéja és a műsor összeállítója ez időben Nagy Endre volt. Az *Üllői úti fák*at a műsorrendben Szép Ernő *Aktuális strófák* című verse követte. A szeptemberben bemutatott összeállítás egészen a következő év februárjáig műsoron volt.

Karácsonyra hazamegy Szabadkára. December 25-én délután Kosztolányiéknaál vendégeskedik a Lányi család. KD egész délután Lányi Heddával beszélget, és elmondja neki, hogy szereti. Hedda viszonozza érzelmeit.

1907. október 31-étől a *Budapesti Napló* vezetését átveszi Pályi Ede, a *Magyar Szó* tulajdonosa, aki a két szerkesztőséget egyesíti. Így kerül KD JGY verseiről szóló kritikája a *Magyar Szóba*. Azonban a *Budapesti Napló* irányvonala az új főszerkesztő alatt jelentősen megváltozik, s ennek hatására a vezető szerzők és szerkesztők elhagyják a lapot, KD is, akinek utoljára november 14-én jelenik meg benne írása.⁶¹ Az utolsó félévben harmincegy saját írása és három műfordítása jelent meg a lapban.

A *Budapesti Napló* szerzői közül sokakat átcásbított a *Népszavába* Révész Béla, az irodalmi rovatvezető. KD már szeptembertől jelen van a napilap *Olvasótár* című irodalmi mellékletében, és az év végéig négy verséről, két tárcájáról és két műfordításáról tudunk, amelyeket itt, és a lap irodalmi rovatában közölt.

Szeptembertől *A Hét* is egyre gyakrabban közli, három verse, két műfordítása és hat recenziója jelenik meg itt, köztük Ady *Vér és Arany* című kötetéről szóló kritikája. A *Politikai Hetiszemlében* három verse és egy novellája jelenik meg.

A *Népszava* mellett ekkor jelenik meg először a *Vasárnapi Újságban* (egy vers); és az *Új Idők*, mely végzős gimnazista korában közölte egyszer, és később folytatásra buzdította, szintén hoz tőle egy verset. A *Magyar Nemzetben* is jelennek meg versei,⁶² a *Magyar Szóban* pedig JGY verseiről ír kritikát.

Néhányszor a *Bácskai Hírlapba* (egy jelenet, egy nekrológ, egy vers), a *Bajai Hírlapba* (két tárca), a *Fidibuszba* (egy vers, egy műfordítás) és a *Szeged és Vidékébe* (egy vers) is küld írást.

⁶¹ Később, 1908 decemberében még publikált ott egy műfordítást, és az 1911-es karácsonyi mellékletben egy elbeszélést.

⁶² Forráskutatásunk a *Magyar Nemzetet* még nem dolgozta fel, azonban a *Négy fal között* kötetéről a napilapban megjelent ismertető szerint: „Verseit, melyek elszórtan jelennek meg a napilapokban – köztük néhány kiváló a Magyar Nemzet hasábjain is – ismerik már azok, a kik a magyar irodalom fiataljainak fejlődését vigyázó szemmel kísérik.” Ld. NN 1907g.

Családtörténet

Ősök

Családtörténeti összefoglalónk KD őseiről szóló része kötetünk 116. sz. levelének *Tárgyi és nyelvi jegyzetei*hez csatlakozik, egyben összefoglalja azokat a dokumentumokat (kéziratokat, leveleket), melyek KD családtörténeti érdeklődéséről tanúskodnak, és azokat a megjelent írásokat, melyekben őseit megemlíti.

Az előkelősködést kigúnyolta – „Ki tehát a sznob? A sznobnak van családfája. Ősapja a smokk.” ld. KOSZTOLÁNYI 1911 –, de őseit számon tartotta mint önazonossága, identitása, nyelvi, kulturális hovatartozása építőelemeit. Műveiben és levelezésében is írt családjának eredetéről, történetéről, a nemes Kosztolányiakkal való lehetséges rokonságáról. Saját kutatásokat is folytatott, adatokat gyűjtött felmenőiről, és el is látogatott a nemes Kosztolányi család egykori székhelyére.

„Egyébképen ott volt Mérey is, ki egy engem nagyon érdeklő kérdést tisztázott. Fáradságos történelmi kutatás után kiderítette, hogy családjunk, a lehotai Kosztolányiak már Zsigmond előtt éltek, dúsgazdagok voltak, a legelőkelőbb állásokat viselték a király mellett s ha nem tős gyökeres magyarok is, semmiesetre sem tótók, hanem bizonyára csehek.”¹ – áll KD öccsének és unokaöccsének szóló 1906. februári levelében. Mérey Ágost KD történelemtanára volt a szabadkai gimnáziumban. KD ekkor már egyetemista, és az egyik szabadkai napilap, a *Bácskai Hírlap* első munkatársa. Ez időben kezdte használni a Lehotai írói álnevet,² sőt néhány következő levelét így is írta alá.³

¹ Ld. a 116. sz. levelet.

² Az álnev első előfordulása, melyet a forrásgyűjtés megtalált: KOSZTOLÁNYI 1906e. [Vers, kezdősor: Teljes világi életemben.]

³ Ld. a 117., 120. és 132. sz. leveleket.

1914-ben önéletrajzában⁴ – őseire hivatkozva – a nemesi származást egyáltalán nem említi: „Őseim hatod-hetediziglen szegény, könyvet-bujó, intelligens emberek voltak, akik vidéken éltek-haltak, kis szobák ódon asztalain, horgolt arabeszkos terítőjén hagyták az életük és a kezük nyomát.” Ld. KOSZTOLÁNYI 1914b, 207–209. p.

1915-ben a *Nyugat*-ban jelent meg *Rapszódia* című tárcája. Az írás a költő kétségeiről szól, miután kéziratát nyomdába adta. „Ne köntörfalazzunk, egyedül állok a földgolyón. Az őseim még tudtak valakikhez tartozni. Néha találkozom a rokonaimmal, akiket mind magázok s hosszan bámulom őket. Ha ülnek előttem sárga nyersselyem ruhában, csontos kezükön cérnakesztyűvel és beszélnek az édes, egyedülvaló magyar nyelven, sokszor az az érzésem, hogy nem értem a szavuk és fel kell nyúlnom a könyvtáramba a Magyar Nyelv Nagyszótáraért, hogy lefordítsam a magam nyelvére, amit mondtak. Nekik ez a nyelv nem az, ami nekem. Ők csak használták, kértek rajta bort, kenyeret, áldást. De én nem használok, hanem engem használ. Írni is csak kettő írt közülük, nagyon régen. Az egyik Kosztolányi György latinul írt, Georgius Polycarpus néven,⁵ elegáns verseket és jó prózát, Mátyás király diplomatája volt, de nem ezen a földön élt, a vatikáni könyvtárban dolgozott és Rómában halt meg, 1489-ben, a másik pedig prédikátor 1820 körül, aki öt kötet szentbeszédet adott ki, ékes magyar nyelven, valami vérszegény és gyomorbajos szenvedő, Kosztolányi László, »keményebb rend tartású szerzetbéli, Idvezítőnk Provintziájából való szegény szerzetes«. Különben a többi katona, ez a hétéves háborúban,

⁴ A néhány évvel korábban, a Budapesti Újságírók Egyesülete 1911-es *Almanachja* számára írt önéletrajzában őseiről egyáltalán nem emlékezik meg, csak édesapjáról, édesanyjáról és 48-as honvéd nagypapjáról.

⁵ Kosztolányi György, azaz humanista néven Georgius Polycarpus, költő, szónok, műfordító, diplomata. Olasz egyetemeken tanult Vitéz János támogatásával, mint Janus Pannonius, akinek Guarinónál iskolatársa is volt. Mátyás királynak uralkodása kezdetén előbb kancelláriai titkára (1458), majd követte lett (1461–1468). 1472-ben mint világi ember lépett pápai szolgálatba.

⁶ Itt bizonyára Kosztolányi Sándor ferences rendi szerzetesre gondol KD, aki a nagykarolyi kolostor rendfőnöke volt a 18. század végén, 19. század elején. Az ő két – 1803-ra és 1805-re keltezett – munkáját megtaláltuk az OSZK Kézirat-tárában, de Kosztolányi Lászlónak semmilyen művére nem akadunk rá, s a

az »erős Komárom« védője,⁷ 1849-ben az utolsó magyar rebellis, vagy amerikai emigráns, földönfutó mint a nagyapám volt,⁸ báró Kemény Farkas szárnysegéde a magyar szabadságharcban, aki angolul tanított engem, kisgyerekkoromban. Hivatala egyiknek sem volt, csak hivatása. Az ő alázatossá halkult vérük él bennem.”⁹

1918-ban KD levelet ír Kosztolányi Attilának¹⁰ arról, hogy öcsének szüksége van »famiánk nemesi oklevelére«, és arra kéri, segítsen megtalálni azt. A levélben – a kutatást segítő – röviden összefoglalja mindazt, ami ismerete abban az időben az őseiről, családjáról van, ld. SÁRKÖZI 2013, 300. p. Dátátlan, de hátoldalán megtalálható Kosztolányi Attila ceruzaírású rájegyzése: »válaszoltam 1918. V. 22-én». A válaszlevél nem ismert, s a kérést ekkor Kosztolányi Attila még biztosan nem tudta teljesíteni, mert a keresést mindketten még évekig folytatták.

1921 júliusának elején KD levelet kap a *Nemzeti Újság* szerkesztőségében Kathreiner Gyula szentesi állami iskolai tanítótól, aki arról értesíti, hogy a birtokában van egy levél, »melyet a Kosztolányiak egyik őse, Kosztolányi József, 1809ben komáromi táborból, az utolsó nemesi insurrekció idején írt haza nejének N. Becskerekre».¹¹ A tanító azzal folytatta, hogy »vajon a nevezett levél írója Kosztolányi úr

katolikus adattárak sem ismernek ilyen nevű szerzetest. A Kosztolányiak híres László nevű tagja az az ő volt – ezredes, a Mária Terézia-rend vezetője –, akinek a család egyik ága a bárói rangra emelkedést köszönheti.

⁷ A megfogalmazás félreérthető, a hétéves háborúban (1756–1763) a fenti jegyzetben említett Kosztolányi László harcolt; Komárom védője az 1848–1849-es forradalom- és szabadságharcban Kosztolányi Mór volt.

⁸ Kosztolányi Ágoston.

⁹ *Rapszódia. Vallomás több strófában*, ld. KOSZTOLÁNYI 1915, 844. p. Kötetbe is felvette a novellát kis változtatásokkal, *Nyomdafesték* címmel, ld. KOSZTOLÁNYI 1916a, 174–183. (179–180.) p.

¹⁰ Kosztolányi Attila pénzügyi tanácsos, a nemeskosztolányi Kosztolányi család egyik tagja, KD családjának barátja. Az ismert családi levelezésben első említése KD édesanyjának egy 1917. december 6-án kelt levelében van: »Árpikának kínálkozok egy állás, de erre protekció kell. Tehát figyelj ide!! Eredj azzonnal el Kosztolányikhoz és kérd meg Attila bácsit, hogy ő szóljon Áрпи érdekében, Meltóságos», ld. KCSL, 55. p.

¹¹ Kathreiner Gyula és Kosztolányi József levelét közli (helyenként téves olvasattal): KÖHEGYI 1986. Az adományozólevél szövegét a kézirat alapján közöljük.

nemzettségéhez ill. családfájához tartozik-e? mely esetben a levél Önnél méltóbb helyen lenne, mint nálam.” Nem tudni, KD mit válaszolt Kathreiner Gyulának, s azt sem, hogy a tanító Kosztolányi József levelét mikor és hogyan juttatta el Kosztolányinak. (A tanító postai levelezőlapon írt.) A válasz azonban igenlő lehetett, hiszen a levél a Kosztolányi-hagyatékban maradt fenn, egy zöld tintával írt saját kezű feljegyzés kíséretében: „Kosztolányi Imre¹² rokonom levele feleségéhez, a Napoleon ellen hadrakelt insurrekciós táborból (Kísérő levéllel).”¹³

„Az én családom nagy, erős volt. / Egy fergetegre meg nem ingott. / Dörögtek háza kapujában / a hintók. // [...] // Az asztaluknál mások ülnek, / övék az emlék és a semmi. / Így tér a tékoz ivadék ma / pihenni.” és „Itt fekszenek csodásan ők, / hol annyi búza, bor van, / a véreim, az őseim / a fényes nyári porban. // Állok az ágyuk peremén / és csöndesen borongok, / hogy mit izennek énnekem / a Kosztolányi-csontok? [...]” – írta *A bús férfi panasza* (1924) két versében.

Őseik kutatása minden bizonnyal édesapját is érdekelte. Az ugyancsak 1924-ben megjelent *Pacsirta* harmadik fejezetében kiderül, hogy a lány apjának egyetlen szenvedélye a genealógia: „beült az udvarra néző kicsiny, mindig nyirkos szobájába, s elővette Nagy Iván valamelyik kötetét a magyar nemesi családokról, vagy Csergheő Géza élvezetes, becses művecskéjét a címerek fejlődéséről, és lapozgatta. [...] Mi mindent tudott azonban mesélni az ő őseiről, kiket jobban ismert az élőkénél: a Vajkay Ádámokról, Sámuelekről, kik fölvidéki sasfészkeikben laktak, leányokat raboltak, a nőkről, a Klárákról, Katalinokról, Erzsébetekről, kik Mária Terézia púderes báljain szerepeltek, vagy felesége családjáról, a hatalmas Bozsókról, birtokaikról, melyeken a tizennyolcadik század közepéig főúri gazdagságban éltek, egy-egy szóról, melyet a régi atyafiak elejtettek valahol századok mélyén, és arról az arany liliumról is, mely címerük

¹² Félreolvasás. Kosztolányi József kalligrafikus aláírása – „Joseff” – valóban könnyen eltéveszthető.

¹³ MTAK Ms 4620/2–3.

vörös mezőnyében nyiladozott. Olyan régi vér lüktetett bennük, hogy nemesi levéllel nem is rendelkeztek, mert nemességüket donációs birtokokkal kapták, címerüket is ősi usus jogán használták. Dolgozószobája falán berámázva függött ez a címer, s családfája is, melyet évtizedes, fárasztó munkával II. Endréig vezetett vissza, és tulajdon kezével pingált ki halvány vízfestékekkel.”

1926 februárjában egy interjúban a következőket mondja a szavait lejegyző felvidéki riporternek: „– Tehát ön odaatról való? Oh, eredetileg én is onnan származónak tartom magam: nagyapám még a nyitrai megyei Nemes-Kosztolányból indult el, hogy aztán a délmagyarországi Szabadkán kössön ki családjával. Nagy nosztalgiam van mindig Szlovénia iránt, amióta megismertem. Húsz éves korban kerültem először oda, hogy aztán az örök szenzáció maradjon előttem. Akkor láttam először hegyeket, én, alföldön élő fiú. Különös, kedves, speciális az ottani társadalom, a vidék, azok a sasfészkek... Higgye el, legközelebb áll ma is a lelkemhez...” Ld. SZOMBATHY 1926, 9. p.

1926 májusában egy édesapjának küldött levelének utóiratában – ld. KDLN, 539. p. – a következőket írja: „Attila¹⁴ bácsi vasárnap fölkeresett, s nagy örömmel közölte velem, hogy családfánkra vonatkozólag döntő bizonyítékot szerzett. Amikor Aranyosmaróthon¹⁵ járt, 1898 táján, a következő adatot lelte: 1841. decemberi közgyűlés jegyzőkönyvében 2298. szám alatt ez áll: »Filáczy Veronika, Kosztolányi János özvegye, fia, Kosztolányi Ágoston részére nemesi biznyságlevelet kér és kap.« Nézete szerint tehát e levél nyomának okvetlenül meg kell lennie a fönti iktatószám alatt Bács-Bodrog m. levéltárában, Zomborban, és Aranyosmaróthon is, ahol dédanyámnak a kérvény mellékletében föl kellett terjesztenie egész családfánkat. Arra kérem tehát Árpi öcsémet, hogy keressen összeköttetést, talán valamilyen ismerős ügyvéd által, a zombori levéltárossal, aki most már kis fáradsággal előkeresheti nemesi levelünket, amelyről

¹⁴ Kosztolányi Attila.

¹⁵ Aranyosmarót a 19. században Bars vármegye székhelye és járási székhely is volt.

másolatot is készíthetünk. Természetesen ezt csak szívességből adják ma ki, leghelyesebb bizalmasan eljárni, talán Rafajlovics vagy Popovics barátunk útján. Az esetleges csekély költségeket szívesen vállalom.”¹⁶ A fennmaradt családi levelezésben¹⁷ azonban nincs nyoma annak, hogy ifjKÁ teljesíteni tudta volna a kérést.

Új fejleményről a kérdésben 1928-ból van ismeretünk. Bajsai Vojnich József történész-genealógus elkészítette a Kosztolányi család családfáját, és azt levélben elküldte Kosztolányinak.¹⁸ Maga a levél – benne a családfával – sajnos nem maradt fenn, de KD válaszevele¹⁹ igen, melyben megköszönte a történésznek a munkáját, és megírta neki, lépjen kapcsolatba Kosztolányi Attilával a további családtörténeti kutatás érdekében. A Bajsai Vojnich József által készített családfa feltehetően Kosztolányi Attilához került. Ezt a feltevést egy Kosztolányi Károly²⁰ által a rendelkezésünkre bocsátott kézirat támasztja alá. A kézirat Kosztolányi Dezső-családfa ágrajza, azokkal az adatokkal, melyek KD *Adatok családunk történetéhez* című – a későbbiekben ismertetett – kéziratában szerepelnek. A rendelkezésünkre álló kézírások tanulmányozása alapján a családfa ágrajzot nem KD és nem Kosztolányi Attila készítette, de a Bajsai kézírásával való összevetésre csak a szabadkai levéltárban van mód, melyre a későbbiekben lesz lehetőségünk. Válaszevelet KD a nemes Kosztolányiak családi címerét²¹ ábrázoló – zöld színű – viaszpecséttel zárta le. A levél a Bajsai Vojnich család irataival²² a

szabadkai levéltárba került.²³ Az 1970-es évek végén²⁴ Magyar László levéltáros így ismerteti a Bajsai Vojnich fondban talált, Kosztolányi családra vonatkozó iratanyagot: „Egy nagyobb borítékban feljegyzések, újságcikkek, családfát szemléltető rajzok és levelek idézik a családot.” A cikkben idézi Kosztolányi Attila Vojnich-hoz címzett levelet²⁵ is: „Sajnálattal értesítem, hogy a három Kosztolányinak szüleire vonatkozó adatokkal nem szolgálhatok. A bácskaiakról – Kosztolányi Dezső szülein kívül – leszármazási adataim nincsenek. Nagyon lekötelezne, ha a nemzetségünkre vonatkozó s birtokában levő adatokat velem közölni szíves lenne.” Ld. MAGYAR 1994, 101. p. Az 1960-as évek legelején Kiss Ferenc végzett kutatásokat a levéltárban, a Vojnich-anyagot is vizsgálva. Későbbi tanulmányában azt írta, hogy Bajsai Vojnich József „előmunkálatai során készült feljegyzéseit a Suboticei Állami Levéltár 14/2 jelzetű irataiban” találta meg, ld. Kiss 1985, 218. p.; Kiss 1994, 14. p.²⁶ Amikor 2012 őszén a Kosztolányi-kutatócsoport munkatársa, Arany Zsuzsanna kikérte a levéltárban a Vojnich fond K betűs genealógiai anyagát,²⁷ a palliumban már csak KD Vojnich Józsefnek írt válaszevele volt megtalálható.²⁸ A már említett Magyar László-cikkből azonban néhány információ még kinyerhető: „Dr. Vojnich 1928-ig már felkutatta a Kosztolányiak bácskai családfáját, de mint az a hagyatékából is kitűnik, még évek múltával is folyton kiegészíti újabbnál újabb adatokkal. A bácskai családfa a költő ükszüleivel (Kosztolányi János

¹⁶ Lelőhely: MTAK Ms 4621/266.

¹⁷ Közölve: KCSL.

¹⁸ A történész 1400 család származását tanulmányozta.

¹⁹ A levél autográf keltezett: „Budapest 1928. XI. 6.” Közölve: KDLN, 717. p., 1934-es datálással.

²⁰ Kosztolányi Attila egyik testvérének unokája; vegyésziprofesszor, 1926-ban született Budapesten, 1957 óta Franciaországban él.

²¹ A címer a Divék-nemzetségbe tartozó családok közös címere, mely egy fa alatt négy lábon álló medvét ábrázol, holddal és csillaggal.

²² Jelzetük: F:001. Szabadka [1235]1644–1946.

²³ Borítékkal együtt maradt fenn. Jelzete: F:001. kut. 44. omot VI/5. 146. 1–2.

²⁴ A fond adatfelvétele azonban jóval korábbi időpontra tehető, Kiss Ferenc 1960-as évekbeli kutatásairól szóló adatközlése – ld. alább – erre enged következtetni.

²⁵ A levél keltezéséről csak annyit közöl, hogy az 1928 után, „Néhány évvel később” íródott.

²⁶ Utóbbi javított változat, s a kötetközlés alapján idézünk, mert a folyóiratközlésben az intézmény nem a hatvanas évekbeli, hanem a mai nevén – Szabadkai Történelmi Levéltár – szerepel. Kiss Ferenc azt is közölte ugyanitt, hogy a Vojnich által készített családfa már nem volt fellelhető az iratok között.

²⁷ Bajsai Vojnich József genealógiai gyűjtését a történész – vagy a levéltár – betűrendben palliumokba rendezte. Három K betűs pallium lelhető fel, bennük különböző családok történeti kutatási anyaga.

²⁸ Arany Zsuzsanna készülő Kosztolányi-életrajzához folytatott levéltári kutatásokat, ld. ARANY 2013.

és Szöllősi Éva) indul, majd Topolyán folytatódik a dédszülőkkel. A dédapa [szintén] (János) 1831. máj. 26-án hunyt el. Hat gyereke közül csupán Ágoston hagyja el Topolyát, és telepszik meg kalandos élete végén Szabadkán. Az ükapa testvéri ágáról származó Kosztolányi Lajos topolyai plébánosról (egy időben Adán adminisztrátor) érdekes eseményt jegyzett fel a szájhagyomány: 1811 és 1815 között Kalocsán „deficientiában” volt bezárva, mert lóháton vonult be a topolyai templomba. Később visszatér egy időre a községbe.” Ld. MAGYAR 1994, 102. p. Egy helytörténeti kiadvány szerint a szájhagyománynak valós alapja lehetett, és indoka is volt: „Beck János jámbor életű plébános három évi működése után nemes Kosztolányi Kosztolányi Lajos lett a plébános, aki hogy megmutassa a parasztnak az ő nemességét és ennek előjogait, több ízben lóháton ment be a templomba. Az érseki hatóság azonban nem vette figyelembe az ő nemességét és négy évi penitenciára ítélte, melyet a kalocsai szemináriumban kellett letöltenie.” Ld. Kiss 1943, 31. p.

Szerepel még Magyar László cikkében Vojnichnak a felvidéki Kosztolányiakkal felvett kapcsolatának egy bizonyítéka. A levelet a Nemeskosztolány környéki egyik faluban, Nemcsényben élő Kosztolányi István 1933-ban írta arról, hogy tudomása szerint a Bars vármegyei levéltár anyagát lehet, hogy Nyitrára vitték, de az is lehet, hogy Pozsonyba, de hogy még „ott e van, vagy az okmányok sajtcsomagolásra lettek eladva”, nem tudja. Azt is írja, hogy a családi levéltáruk még Nemeskosztolányban van. Kiss Ferenc már hivatkozott tanulmánya közöl egy ifjKÁ által készített családfát is: „A Kosztolányi-család itt közölt családfáját nem találtam a Vojnich-jegyzetek között, ezt dr. Kosztolányi Árpádtól kaptam, aki 1941-ben állította össze, mikor nem-zsidó származását kellett igazolnia”. Ld. Kiss 1994, 15. p.

Fennmaradt egy olyan dokumentum is, melyen KD összeírta azokat az információkat, amelyeket családja történetéről megtudott. Az *Adatok családunk történetéhez* címet viselő kézirat²⁹ nincs

²⁹ Saját kezű zöld tintáirás egy KD nevével, címével felülnyomott levelezőlap két oldalán. Lelőhely. MTAK Ms 4620/1. Itt és a későbbiekben a kézirat alapján idézzük belőle. Közli (helyenként téves olvasattal): KÖHEGYI 1986, 62. p.

keltezés, de a fentiek alapján 1928–1929-ben készülhetett, mert a dédapijával, Kosztolányi Jánossal, és annak édesanyjával, Szöllősi Évával kezdődik, az ükapa még nem szerepel benne. A dédapát KD a Nemeskosztolányi nemesi előnévvel szerepelteti. Nem sorolja fel benne azonban a Kathreiner Gyula által küldött levél íróját, Kosztolányi Józsefet. Sajnos csak a közvetlen családtagokat jegyzi fel, saját magával, feleségével, testvéreivel, öccse feleségével és gyermekeikkel zárva a leszármazási sort. Így Kosztolányi Attiláról nem tudunk meg semmit belőle. A legvégére feljegyzí: „K. Attila bátyám szerint Aranyosmaróthon, Bars megye levéltárában 1900 v. 1898 táján az alábbi leletet találta: Az 1841 decemberi közgyűlés jegyzőkönyvében 2298 szám alatt ez áll: »Filáczy Veronika, Kosztolányi János özvegye, fia Kosztolányi Ágoston részére nemesi biznyságlevelet kér és kap.« E levél nyomának okvetlenül meg kell lennie a BácsBodrogh vmegyei levéltárban, illetőleg a közgyűlési jegyzőkönyvben Zomborban.”

1929-ben A *Toll*-beli Ady-vita idején, amikor a KD cikkére – ld. KOSZTOLÁNYI 1929 – reagáló egyes megszólalók a magyarságát is kétségbe vonták, jegyezte fel a következőket, a vitára szánt felelet fogalmazványában:³⁰ „Hogy melyik vezérrel jöttek be őseim a vercekei szoroson, nem tudom, mert a vezérek följegyzéseit nincs szerencsém családi ereklyéim közt őrizni, de tudom, hogy Kosztolányi György, Mátyás király diplomatája, már jelentős irodalmi munkásságot fejtett ki és a taliánokkal tárgyalt – ő is írástudó volt –, aminek ellensúlyozására csak azt jelentem ki, hogy végkép elvegyem tőlem a fajvédők kedvét, hogy anyai nagyatyám Frankfurtból vándorolt be a magyar Alföldre s bár zsinóros atillában járt, még törve beszélt az a nyelvet, melyen az unokája ír és véremlben anyai nagyanyám révén francia vér is csörgedez, amaz Madeleine Cléry révén, aki a szabadkai temetőben nyugszik s akinek atyafisága, mint franciák, a bécsi udvartartás szertartásmesterei között szerepelnek.”³¹ Európa

³⁰ A válaszcikk nem készült el, nem jelent meg a vita idején.

³¹ Kosztolányiné azt írja, hogy KD „mindig büszkén viselte a Kosztolányi nevet, lelkesítette a feltételezett szláv–magyar keresztezés. De örült bájosan ravasz székely Kádár véremlnek is meg a kétféle német ősöknek, a szorgalmas és munkabíró

hű fia vagyok tehát mind leszármazásomnál, mind műveltségemnél fogva, talán azért vagyok rajongója az igazi magyarságnak, mely a nyelvben él és a szellemben s ellensége annak a konok kis, sötét vidékiességnak, annak a szűkmarkú [?] bugaci fajvédelemnek, mely ezt a dicső országot össze akarja szorítani néhány atyám-bátyám családra s az irodalmat a kosták, ispánok, megyei jegyzők és tehenek életének tanulmányozására.” Ld. KOSZTOLÁNYI 1940, 291–292. p.

1933-ban KD feleségével több kirándulást is tesz. Sopron környékét gépkocsival járkák be, majd vonattal a Felvidékre utaznak. Lőcsét, Késmárkot és Dobsinát nézik meg, és hazafelé ellátogatnak a nemes Kosztolányi család egyik ősi székhelyére, Nemeskosztolányba – derül ki Kosztolányiné életrajzából és KD egy tárcasorozatából. Levelezése szerint július közepétől néhány hetet a Tátrában is eltöltött, Tátraszéplakon.³² A nemeskosztolányi látogatást két fénykép is megörökíti, egyik a vasútállomáson, másik egy helyi kávézóban készült. Ld. KOVÁCS 2006, 116. p. Két napig maradnak – írja felesége – „A családi kriptá érdekli. [...] Őt vonzza ez a hely. Tetszik neki, hogy itt is minden Kosztolányinak kék a szeme, és mulattatja, hogy milyen szívesen használják az A-val és Á-val kezdődő keresztneveket, akár csak az ő, szűkebb, bácskai családjában. Nézegeti, mennyi Ádám, Árpád, Ágoston, András, Athanáz, Antal, Attila, Alajos, Aurél, Anna és Adrienne akad a családfán.” Ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 304. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1990, 256. p.³³ A látogatásról egy képeslapot is küld a nemeskosztolányi vár látképével, Füst

Brenner és a bogaras Hofbauer ősöknek is, és sokszor örömmel emlegette egyik dédanyja, Madeleine Cléry francia származását.” Ld. KOSZTOLÁNYINÉ, 1938, 10. p.; KOSZTOLÁNYINÉ, 1990, 9. p. A feleség által írt életrajz *Család* című fejezete részletesen ír az ősökről. Kiss Ferenc szerint „Kosztolányiné könyvének a költő családjára vonatkozó adatai magától a költőtől származnak: még élt is, mikor felesége a könyv első fejezeit írta, olvasta és jóváhagyta ezeket. Kosztolányiné hozzám írott levelében is megerősítette ezt.” Ld. Kiss 1994, 13. p.

³² Stefan J. Kleinnek megírta a tátrai út tervét, Füst Milánnak pedig képeslapot küldött onnan 1933. július 17-én. Ld. KDLN, 690–691. p. (Téves datálással: 1933. július 12.)

³³ Az életrajz a két utat összemosza, gépkocsin való felvidéki utazást ír.

Milánnak.³⁴ Augusztusban egy ismerősének³⁵ számol be élményeiről: „Én Nemes-Kosztolányban voltam, rokonaimnál. Ez is fölért egy röpüléssel. Visszaszálltam múltamba. Dédapám jött le onnan az Alföldre, szegényen. Rokonaim még mindig egy XVI. században épült várkastélyban laknak.”³⁶ Egy együtt megjelenő tárcasorozatban soproni és nemeskosztolányi utazásáról ír. Az utóbbiról szóló rész hasonló felütéssel indul, mint a fent említett levél: „Hosszú, fárasztó vonatozás után, nagy vargabetűkkel érkezem Bars megyének ebbe az északkeleti csücskébe, ahonnan a XVII. században egyik ükapám elindult, kezében vándorbottal, az Alföldre.” A cikk nagyon személyes hangvételű, megrendítően őszinte vallomás arról, hogyan hatott rá a látogatás. Az ismerősség élménye fogja el egy olyan helyen, ahol még sohasem járt, de amely mégis a saját emlékeihez vezeti őt. Az ősök nagyot akarását és egyben a múlt dicsőségének mindörökre és visszavonhatatlan elmúlását jelzi, hogy a falut csak néhány száz lélek lakja, de négy kastély áll benne. A sírköveken a saját családnévét látja, a sírboltban egy olyan kisfiú koporsóját mutatják neki, aki költőnek készült. „Este kutyák ugatnak, rekedten. Minekelőtte lefeküdnék, a két kitárt karommal mérem a kastély falait, de nem érem át őket. Ha valaki most meglesné, azt hihetné, hogy ölelgetem a múltat. Azon jár az elmém, hogy a mi kényelmes, gőzfűtéses, fürdőszobás otthonunkat pár óra alatt szétrúghatják, a csákány egy délelőtt lebontja a közfalakat, könyvtárunkat, szőnyegeinket elviszik, és semmi sem hirdeti többé, hogy egykor a földön

³⁴ 1933. április 4-i dátummal közli: KDLN, 686. p. Lelőhely: PIM V. 4140/379. A képeslap autográf datált, de KD a levél szövegét és a kelteztést is a lap fényes képes felületére írta tollal, így olvasata bizonytalan, mert az írás több helyen elkenődött, kitörölődött. A postabélyegző sérült, a dátumnak csak részletei vehetők ki; a hónap a bélyegzőn római számmal szerepel, lehet III. de VIII. is. Az ikonográfia szerint Babits Mihálynak is küldött képeslapot, ennek lelőhelyét azonban nem adja meg, ld. Kovács 2006, 116. p. Kerestük a levelet a Babits-kéziratkatálógusban – BMKL3 – és közgyűjteményekben is, azonban nem bukkantunk a nyomára.

³⁵ Szabó Gáborné Weres Jolánnak, 1933. augusztus 13. A hölgy Kosztolányit 1928-ban kereste meg először írásaival, ezután KD élete végéig baráti kapcsolatban voltak, ld. KOSZTOLÁNYI 2010, 28., 142., 167., 287–288., 352–353., 366. p.

³⁶ 1933. augusztus 13-i levél. KDLN, 692. p.

jártunk. Itt legalább ezek a falak hirdetik az eltűnt életüket.” – fejeződik be az írás, ld. KOSZTOLÁNYI 1933b.³⁷

Kosztolányi Attila egy leveléből³⁸ tudjuk meg, hogy valójában mikor és kinél vendégeskedett KD és felesége Nemeskosztolányban: „Kedves és szép tőled hogy Kosztolányt látni akarod. A helyzet ott most ez: K. Józsiné, aki 1½ év óta özvegy, szállóvendégeivel többfelé kirándulgat, legközelebb Stubnyára. Nővére Anna bizton velük tart. Gyula ezeknek testvéröccsük feleségével rokonok látogatására készül Túróc megyébe. – Boldogult Károly testvérem³⁹ özvegye szintén útra készül Rómába. – Ilka testvérem, aki a nyarat K-ban szokta élvezni, – jelenleg Miskolcra vagy a Mátrában van. Ezért, nehogy üres fészkeket találj, ajánlom írv Józsinénak s kérdezd meg mikor találsz valamelyiküket otthon.” A levelet Kosztolányi Attila a tátraszéplaki Guhr Szanatórium 100. szobájába címezte, és 1933. július 24-ére keltezte. Levele első soraiból pedig az derül ki, hogy KD július 21-én írta meg neki Tátraszéplakról azt, hogy Nemeskosztolányba szándékozik menni. KD tehát Tátraszéplakról hazafelé jövet látogatott el Nemeskosztolányba, mégpedig nem áprilisban, hanem augusztus elején, és biztosan először akkor, mert Kosztolányi Attila levele végén segítségül megírja a falu szlovák nevét is „Nemes Kosztolány – Zemanské Kosztolany – Bars vmegye. Cseh-Szlovákia”.

KD saját családtörténeti kutatásairól tanúskodik az 1933–1934-es naplójában található következő feljegyzés:⁴⁰ „Kosztolányi. Fraknoi. György. Mátyás diplomatái. Polycarpus. Századok, 1898. I. Ábel J. Phil. közlemény. György kalocsai érsek. 1880 (32. old.)” Ld. KOSZTOLÁNYI 1985, 73. p.; KDLN, 846. p. A jegyzet Fraknoi Vilmos *Mátyás király magyar diplomatái* és Ábel Jenő *György kalocsai érsek* című tanulmányainak bibliográfiai adatait rögzíti, ld. *Egyetemes Philológiai Közlöny*, 1880. 1. sz., 32–44. p. Az előbbi írást KD biz-

³⁷ *Uti napló* összefoglaló cím alatt.

³⁸ 1933. július 24-i levél. Lelőhely: MTAK Ms 4623/474. Közölve: SÁRKÖZI 2013, 298. p.

³⁹ Az ő unokájától kaptuk a korábban említett eddig ismeretlen levelet, melyet KD Kosztolányi Attilának írt.

⁴⁰ Egy 1934. januári keltezésű jegyzet után.

tosan áttanulmányozta, ugyanis Ábel Jenő értekezésére hivatkozik Fraknoiinak – a *Századok* című folyóiratban hat részben megjelent – munkája első közleményében, az első lábjegyzet, ld. *Századok*, 1898. 1. sz., 1. p. A legendás francia ős, Madeleine Cléry alakját pedig *Mostoha* című, töredékben maradt művében akarta megörökíteni, a név annak első – a naplójában írt – vázlataiban még szerepel. Ld. KOSZTOLÁNYI 1965, 16. p.; KOSZTOLÁNYI 1985, 85. p.; KDLN, 855. p.

Család

KD szülei, Kosztolányi Árpád és Brenner Eulália Szabadkán születtek, és 1884. június 5-én kötöttek házasságot, a Szent Teréz-temp-lomban.

Apai felmenőiről az ükszüőlőkg, anyai felmenőiről az egyik szép-
apálg és az egyik szépanyálg lehető fel adat.

Apai ág

KD családtörténeti feljegyzései⁴¹ szerint a déd- és ükszüőlők Felső-lelőcon születtek: „Dédapám: Nemeskosztolányi Kosztolányi János (sz 1793 Felsőlelőcon, megh 1831 Topolyán) (Szöllősi Éva az anyja.) Dédanyám: Filáczy Veronika (Filáczy József és Fehérpataky Klára leánya Felsőlelőc.)” A dédszüőlők korabeli geográfiai szótár a kö-vetkezőket írja a településről: „LELŐCZ. Alsó, és Felső Lelőcz. Két tót falu Nyitra Várm. Alsó Lelőcznek földes Urai Tarnóczy, és több Uraságok, amannak pedig a’ Nyitrai Káptalanbéli Uraság, lakosaik katolikusok, fekszenek Simonyához másfél mértföldnyire, földgye-ik közép termékenységűek, fajok, legelőjük elég van, piatkozások Oslányon, és Prividgyén.” Ld. VÁLYI 1799, 2. k., 504. p. Vályi hat helységet nevez meg, ahol abban az időben Kosztolányi család volt a földbirtokos: Alsó Kamenicza, Felső Kamenicza (Kamenecz), Nemes Kosztolány, Alsó Kementze, Felső Kementze, Nemcsény. Mind a hat Bars vármegyéhez tartozott eredetileg, de Nemes Kosztolány

⁴¹ MTAK Ms 4620/1. Vö. *Ősök* című rész.

és Felső Kamenecz leírásánál az is szerepel, hogy a korábban Bars-hoz tartozó falvak már Nyitra közigazgatása alá tartoznak.

Az, hogy Felső Lelőcz nevű falu Vályi szerint abban az időben nem tartozott a Kosztolányi-birtokokhoz, természetesen nem jelenti azt, hogy nem élhettek ott armálisos⁴² vagy akár birtokos nemes Kosztolányiak. A 116. sz. levél jegyzeteiben már hivatkozott Nagy Iván-féle almanach és Reiszig Ede Bars és Nyitra vármegyei nemesi családokról szóló adattárai azonban szintén nem említenek Felső Lelőczra elszármazott nemes Kosztolányiakat. Megnéztük a Borovszky-féle Magyarország vármegyéi és városai sorozat Bács-Bodrog vármegye nemes családjairól szóló fejezetét is, de egyetlen Kosztolányi sem szerepelt benne. Az 1900-as években Kempelen Béla folytatta Reiszig és Nagy genealógiai kutatásait. Több almanachot és kézikönyvet is kiadott 1907–1932 között, azonban ezekben sem találtuk meg a kapcsolatot KD felmenői és a nemes Kosztolányi család között.

Reiszig nyitrai adattárában közöltek alapján azonban érdemes volt tovább kutatni: „A szatmári béke után a XVIII. században virágzó családokról a nemesi vizsgálatok nyújtanak adatokat. Különösen becsesek ezek azért, mert a bemutatott családi okiratok számos eddig ismeretlen nemeslevelet tárnak elénk. A nyitrai kerületből az 1723. évi nemesi vizsgálatok alkalmával következő armalista családok irattak össze: [...] Kosztolányi 1714. [...]. A bajmóczi kerületben 1732-ben tartott vizsgálat alkalmával, következő kétségtelen nemes családok irattak össze: [...] Kosztolányi [...]. Kosztolányi. (Nemes-Kosztolányi.) Barsvármegyéből származik. Első ismert őse K. György 1479-ben szerepelt. Rangemelés: K. László ezredes s a Mária Terézia-rend vitéze, bárói rangra emeltetik. Egy tagját a XVII. században Vág-Ujhelyen találjuk. A mult században Bori községben volt birtokos, ezen kívül Kis-Prónán bírt földesúri joggal.” Ld. REISZIG 1899, 684., 696. p. Az 1754–1755-ös nemesi összeíráskor Nyitra megyében Kosztolányi András, özvegy Kosztolányi Elekné

⁴² Olyan nemes, akinek nincs nemesi birtoka, de van nemesi oklevele.

és Kosztolányi Imre tudta igazolni nemességét.⁴³ A *Levéltárosok Lapjában* bukkantunk rá a felsőlelőci Kosztolányiakra: „Kosztolányi de Nemes Kosztolány. Kosztolányi Imre és Illés féltestvérek néhai György fiai Felső Szelőcén, kiknek elődei ős idők óta a nemesi előjogok használatában voltak és jelenleg is élvezik, köztudomású dolog, hogy ezen családnak a szomszéd Bars vármegyében fekvő Nemeskosztolányban valamint itt Felső Lelőcon ősai nemes birtokaik vannak. Ezek alapján kétségtelen nemesek.” Ld. ROMHÁNYI 1915, 14. p. Romhányi sorozatának egy korábbi darabjában pedig azt is megtaláltuk, hogy a fent említett Kosztolányiak mikor éltek Felsőlelőcon: Kosztolányi Imre 1753-ban nemességigazolási vallomást tett az alsólelőci Jelenffy András érdekében. Ld. ROMHÁNYI 1914, 57. p. Ezek alapján már érdemes tovább kutatni, és megkísérelni fellelni a KD által hivatkozott aranyosmaróti közgyűlési jegyzőkönyv segítségével a nemesi bizonyítványt.

Az ükapa testvére Kosztolányi Lajos Atanáz⁴⁴ volt. Róla KD a következőket jegyzi fel: „Kosztolányi Lajos, Áthanáz (sz 1774 Felsőlelőc⁴⁵ 1805 plébános Topolyán, 1830 kanonok Kalocsán.)” A Kalo-csa-Bácsi Főegyházmegye területén működött, melynek levéltárában számos irat található róla. Az egyházi akták más szülőhelyet tüntetnek fel: Ludovicus Kosztolányi 1774-ben született Nyitranovák⁴⁶ városában. Pécssett filozófiai és jogi tanulmányokat végzett, majd Kalocsán tanult teológiát, és papnövendék lett. 1800–1803 között Topolyán, 1804–1805 között Adán káplán; itt a második évtől plébánoshelyettes. 1806–1810 között ismét Topolyán van, ekkor már mint plébános. 1811–1815 között felmentették a lelkipásztori szolgálat alól, és Kalocsára rendelték, ahol 1813–1815 között a főszékes-

⁴³ ILLÉSSY 1902, 71. p. Az összeírás a megyében 1328 birtokos és 164 armálisos nemeset talált, ld. *uo.*, 148. p.

⁴⁴ A fenti módon írta a nevét: „Ěn Kosztolányi Lajos Atanáz plébános” – az anyakönyvi bejegyzést közli: VIRÁG 1992.

⁴⁵ A kéziratban a dédszülőknél a település nevét KD Felsőlelőcnek, itt Felsőlelőcnek írta. Ma már nem önálló falu, Nyitranovákhoz (Nováky) tartozik, szlovák neve Horné Lelovce. Alsólelőc sem önálló már, Nemeskosztolányhoz (Zemianske Kostolány) csatolták.

⁴⁶ Mai neve: Nováky.

egyházi kórus karkáplánja. 1816–1827 között ismét ő a plébános Topolyán. 1828-tól újra felmentették a lelkipásztori szolgálat alól, és ez az exemptionem a haláláig, 1835. március 1-jéig tartott. Ld. LAKATOS 2002, 207. p.

Magyar László közlése szerint Bajsai Vojnich József kutatásai⁴⁷ azt derítették ki, hogy a dédapának hat gyermeke született, akik közül KD nagyapja, Kosztolányi Ágoston volt az egyedüli, aki a családból elhagyta Topolyát, ld. MAGYAR 1994, 102. p. KD feljegyzése nagyapjáról: „Kosztolányi Ágoston (öregapám) sz 1824 Csantavér megh 1895 Szabadkán, honv százados, emigráns Kossuth-tal Törökországba, Amerikába. (Lásd Weres Ignác Emlékiratai-t.)⁴⁸ Húga K. Mária férjezett Matascsik Józsefné, Újvidék, gyermekágyban meghal fiatalon).” Kosztolányi Ágoston valóban Csantavéren született, testvérei pedig valamennyien Topolyán, mint azt egy helytörténeti kutatás az anyakönyvek alapján közölte. Ld. VIRÁG 1992, 16. p.

Kiss Ferenc is kutatott a topolyai anyakönyvekben, ahol több bejegyzést is talált, melyek a család nemességére utalnak: „Kosztolányi Jánost mindenütt »prenobilis«-nak titulálják” – írja. Közli a

⁴⁷ Vö. *Ősök* című rész.

⁴⁸ Elírás lehet, ilyen nevű 48-as szereplőről nincs adat, de Veress Sándor emlékiratait megtaláltuk. Maga KD hivatkozik egy nagyapjára emlékező írásában rá és emlékirataira, idézve azokból egy a nagyapjára vonatkozó mondatot is: „Ő [Kosztolányi Ágoston] a díványon heverész s könyvet olvas, az *Irataim az emigrációból* újonnan érkezett kötetét. [...] Az 1848–49. szabadságharc alatt a 27-ik honvédszászlóaljban harcolt, azok között, akik a székelekkel együtt legutoljára rakták le a fegyvert. Részt vett a legutolsó mehádiai csatában is. Veress Sándor írja, hogy ekkor egy »röppentyű mellette két lépésre pukkant szét.«” Ld. KOSZTOLÁNYI 1932. Kötetben *Daliás nagyapám* címmel jelent meg, ld. KOSZTOLÁNYI, 1933, 176–180. p. Az emlékiratok címe valójában *A magyar emigratio a Keleten*; az Athenaeum adta ki két kötetben Budapesten, 1878–1879-ben. A KD által idézett mondat az első kötetben szerepel, a mehádiai csata leírásánál: „Mintegy 60 lövést tettek a nélkül, hogy részünkről tűzök viszonzottnék, s a nélkül, hogy csak egy emberünket is megsebesítették volna, pedig néhány röppentyűjük egészen közénk esett, egynek gránátja beszakította a dobot, melyen két tiszt, úgy mint Francziszczy és Bakacs makaózott, egy másik mellett és Kosztolányi mellett 2 lépésre pukkant el, de senkit meg nem sértett.” – 14. p. A szerző még négy helyen említi az első kötetben – 60., 78., 89., 190. p. –, míg el nem váltak útjaik, mert Kosztolányi Ágoston huszadmagával felszállt egy Amerikába induló hajóra, Veress pedig Törökországban maradt.

dédszülők házasságkötéséről szóló bejegyzés latin nyelvű szövegét (itt csak a dédapára és dédanyára vonatkozó részt idézzük): „iungti Praenobilem honestum juvenem Joannem Kosztolányi de Nemes Kostolan filium Joanes et Aeve nate Szöllősi” A „praenobilis” cím a birtokos nemeseket illette meg. A folytatás szerint viszont a feleség is nemes volt: „nobili virgine Veronika Filáczy Josephi defuncti et Klarae Feherpataky filia”. A bejegyzés a férj származási helyét nem, de a feleségét tartalmazza, Veronikát erkölcsös topolyai nemes szűznek nevezve: „pudica Topolyensi nomili virgine”, ld. KISS 1994, 16. p.⁴⁹ Ez persze nem zárja ki, hogy Filáczy József és Fehérpataky Klára felsőlelőcről települtek át Topolyára.

Kosztolányiné azt írja: „Hogy vajon a Tolna megyébe szakadt és onnan Bácskába került katolikus Kosztolányiakat csakugyan Pázmány Péter hatalmas szava térítette-e vissza Rómához – ahogyan Kosztolányi Dezső hinni szeretete –, nem tudom.” Ld. KOSZTOLÁNYINÉ, 1938, 11. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1990, 10. p. Ha voltak is Tolnába szakadt és katolikussá lett nemes Kosztolányiak, a fentiek alapján kizárható, hogy KD ősei lettek volna. A már hivatkozott 1754–1755-ös nemesi összeírás Tolna vármegyei Kosztolányiakat nem jegyez fel. A 19. század elejéről azonban már van adat tolnai nemes Kosztolányiakról. A Tolna megyei úriszéki perek jegyzékében találtunk egy említést 1810-ből, mely szerint „Nemes Kosztolányi Antal pincehelyi lakos 200 Ft tartozást perel Sonntag József berényi lakostól”, ld. CSERNA 2002, 121. p. A Tolna megyei insurgensek 1809-es jegyzékében pedig felleltük nemes Kosztolányi Ferencet (lovas), Mihályt (gyalogos) és Ivánt (káplár), mindhármat Tolna településről, ld. PUSKÁS 1972, 119–131. p. Viszont Kosztolányiné hivatkozásának alapját megtaláltuk: „Familiáim Bars megyéből származik, aztán Tolnába kerültek. Pázmány alatt áttértek a katolikus hitre. Azóta is katolikusok. Előnevük: alsó és felsőlehotai, kétúj lehotai. Nagyapám: Ágoston, dédapám: János. Több névre

⁴⁹ Kiss Ferenc a bejegyzés forrásáról csak annyit közöl, hogy a topolyai plébánia anyakönyvéből idéz. Virág Gábor megadja a pontos lelőhelyet, ahol a bejegyzés ma megtalálható: „Topolyai Anyakönyvi Hivatal, C-2, lapszám nélkül”, ld. VIRÁG 1992, 16. p.

nem emlékszem.” – így írta össze KD, amit 1918-ban őseiről tudni vél.⁵⁰ Erre a levélre – melyet bizonyára Kosztolányiné is ismert, hiszen megírásának idején már öt éve házasságban voltak – vezethető vissza tehát a tolnai ősök és a felsőlehotai nemesi előnév legendája, melyeket KD később már nem említ, hiszen családtörténeti kutatásai, amelyeket Kosztolányi Attila és Bajsai Vojnich József segítettek, nem igazolták azt. Egy újonnan előkerült, régóta keresett irat – ld. alább – tartalma pedig végképp cáfolja a tolnai felmenők valóságtartalmát.

„Hivatalos írások bizonyítják, hogy KD dédanyja, Filánczy Veronika, férje, Kosztolányi János édes bátyjának, nemeskosztolányi és felsőlehotai Kosztolányi Athanáznak, a topolyai plébánosnak hagyatékából örökrészét kéri az illetékes hatóságoktól” – írja még Kosztolányiné. Ld. KOSZTOLÁNYINÉ, 1938, 11. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1990, 10. p. A felsőlehotai előnév biztosan téves, a topolyai plébános rokonsági foka pedig nagyon valószínűtlen.

Nincs adat arra ugyanis, hogy a nemes Kosztolányiak a felsőlehotai előnevet használták volna, és arra sincs, hogy birtokaik lettek volna ott. Kempelen szerint előneveik: „alsó- és felső kameneczi, nemeskosztolányi, régebben alsó- és felsőkosztolányi”, ld. KEMPELEN 1913, 165. p.

Vályi szótára 48 Lehota nevű települést ismer, melyeket előnévvel és birtokosaikkal különböztet meg. Két Felső Lehota is volt ebben az időben: „Felső Lehota. Tót falu Árva Várm. földes Ura Abafy Uraság, a' kinek Kastélyával jelesíttetik, lakosai katolikusok, fekszik Árva vize mellett, határja jó, vagyonnyai külömbfélék.” és „Alsó, és Felső Lehota. Népes két tót falu Zólyom Várm. földes Ura mind a' kettőnek a' Lipcsei Bányászi Kamara, lakosai katolikusok, fekszenek egymástól nem messze, Alsó Lehota Lopejnek filiája, földgyeik termékenyek, réttyei kétszer kaszáltattak. Felső Lehotának határja soványabb.” Ld. VÁLYI 1799, 2. k., 498., 502. p.

A nemesi almanachokban leírt, 1435-ös, Zsigmond királytól származó, Báthory István országbíró által a Kosztolányi családnak

⁵⁰ Kosztolányi Dezső levele Kosztolányi Attilának, ld. SÁRKÖZI 1913, 300. p.

kiadott adománylevelekben szereplő két Új Lehota – ld. például KEMPELEN 1913, 165–166. p. – pedig nem azonos egyik Felső Lehotával sem. Közülük az egyik Nyitra vármegye Vágújhelyi járásában, a másik Bars vármegyében volt, Vályi szerint „Kereszthez 2 mértföldnyire”, ld. VÁLYI 1799, 2. k., 500. p.

A felsőlehotai nemesi előnév az Abaffy családot illette meg, kik Vályi szerint a falu birtokosai voltak; az almanachok szerint is ők használták.

Ha Kosztolányi Lajos Atanáz topolyai plébános a bátyja volt Filánczy Veronika férjének, Kosztolányi Jánosnak, akkor tizenkilenc év korkülönbséggel születtek. Ez a kor demográfiai viszonyai ismeretében kevésbé valószínű. Több tucatnyi családfát áttanulmányozva sem találtunk példát ekkora korkülönbségre a gyerekek között. Ahol sok gyerek születik, öt-hét például, a korkülönbség az első és utolsó utód között ott is jóval kisebb, mert az egyes születések között általában csak egy-két év telik el. Nagyobb esély van arra, hogy a nagybátyja volt, azaz az ükapa Kosztolányi János volt a testvére, bár az ő születési évét nem ismerjük, a topolyai anyakönyvekben csak elhalálozásának ideje szerepel.⁵¹ A két testvér közül pedig valószínűleg János volt az idősebb, nemcsak azért, mert korábban meghalt, hanem azért, mert általában a fiatalabb fiút adták papnak.

KD családjának nemesi voltát azonban már bizonyítani tudjuk, azt feltétlenül, hogy a nagypapa nemesi származását hivatalos iratban elismerték. Kosztolányi Attila egyik testvérének a fia, Kosztolányi Miklós ugyanis végül megtalálta Filánczy Veronika sokat emlegetett folyamodványát az aranyosmaróti közgyűléshez, mely így kezdődik: „Tekintetes karok és rendek alól írt néhai nemes Kosztolányi János özvegye miután nevezett férjem tettes Bács vármegyébe által tette lakását alázatosan tekintetes karok és rendekhez folyamodni bátorkodom”. Sőt nemcsak a folyamodvány, hanem a nemességigazolás is meglett. Nemes Kosztolányi Samu és Kosztolányi József Bars vármegye közgyűlése előtt elismerő nyilatkozatokat tettek arról, hogy „Nemes Kosztolányi János Kosztolányi-nemzetség

⁵¹ 1821. január 24. Ld. VIRÁG 1992, 16. p.

Maszlák-ágából származik, azt osztályos Atyámfia legyen, ezennel elesmérem.” és „fentnevezett Kosztolányi János Nemzetségünk-ből származik, ezennel elismerem”. Az igazolások alapján pedig a közgyűlés a nemességet elismerte és a bizonyáglevelet kiadta: „A kivánt Nemesi Bizonyág Levél kiadatni rendeltetvén, valamint a Bizonyágok során előfordul.” Az iratok másolatát a már említett Kosztolányi Károly bocsátotta kutatócsoportunk rendelkezésére.⁵²

Azonban arra, hogy a nemeskosztolányi Kosztolányi család leszármazási sorába hogyan kapcsolódik Kosztolányi Ágoston apja, még nem találtunk adatot, de a rokonságot – mint a fentiekből kiderült – a nemeskosztolányi Kosztolányiak, vagyis Kosztolányi Attila és családja is számon tartották és ápolták.⁵³ Arra viszont, hogy a nemességet igazoló iratokat KD látta-e valaha, nem derült fény, s az is rejtély, hogy ha Filáczy Veronika a nemességigazolást megkapta, hogyan vészelt el az, mire KD megszületett.

Anyai ág

KD családja anyai ágának is vannak legendáik. Az egyik a nagyapai-, a Brenner család, a másik a nagyanyai, a Hofbauer család őseiről szól. Kosztolányiné így ír a Brenner család eredetéről: „Valami homályos legenda arról szólt, hogy talán Frankfurtból kerültek Temesvárra.” A dédapa, Brenner József édesanyja meghalt a gyermek születésekor, apja újránősült, a mostohaanya pedig „nem szenvedhette, hamarosan el is marta otthonról a kisfiút, anyai nagynénje, Vornwald Terézia nevelte, taníttatta.” Úgy lett gyógyszerész, hogy özvegy Herzogné, a verseci patika tulajdonosa, pont abban a temesvári gimnáziumban keresett gyakornokot magához, ahova az ifjú Brenner József járt, s tanárai, mint „az iskola legjobb,

⁵² Az iratok közölve: SÁRKÖZI 1913, 301–302. p. Kosztolányi Károly úgy tájékoztatta kutatócsoportunkat, hogy gyűjteményében még számos, a Kosztolányi családdal és Kosztolányi Dezsővel kapcsolatos dokumentum van, melyek tanulmányozására a helyszínen lehetőséget biztosít számunkra.

⁵³ Kosztolányi Attila halála (1935) után egyik testvérének a fia, Kosztolányi Károly és családja, még az 1950–1960-as években is tartotta a kapcsolatot Kosztolányinéval, erről két fennmaradt képeslap is tanúskodik. Lelőhely: MTAK Ms 4635/316–317.

legszorgalmasabb diákját”, őt ajánlották, ld. KOSZTOLÁNYINÉ, 1938, 11–12. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1990, 10. p. Az, hogy mit keresett a vajdasági Versec patikusa Temesvárott, nem derül ki a leírásból. Dér Zoltánnak sikerült felkutatnia néhány, a Brenner családra vonatkozó dokumentumot. Eugen Marković szabadkai magángyűjtő gyűjteményében lelt rá egy latin nyelvű iratra, mely egy Furmwald nevezetű lakos polgárjogának kimondását igazolja Temesvár szabad királyi városában 1810. március 21-én. A Marković-gyűjteményben a fent nevezettnek egy német nyelvű nyugtája és a végrendelete is megtalálható volt. Innen származnak a Brenner családra vonatkozó további ismereteink, ld. DÉR 1987, 193–194. p.⁵⁴

A Hofbauer család legendája az egyik ükapa, Cléry Imre francia származásáról szól, akinek édesanyját Madeleine Clérynek hívták, és akinek sírját KD még látta a szabadkai temetőben.⁵⁵ Kosztolányiné leírásában: „Családi szájhagyomány szerint egy Cléry ős XVI. Lajos hű komornikja volt, s ő öltöztette a francia királyt kivégzése reggelén is.” Ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 10. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1990, 9. p. Valószínű, hogy Cléry Imre – azaz franciául Aimeric Cléry, ha Franciaországban született, mint DZ feltette, ld. DÉR 1987, 194. p. – anyja, Madeleine Cléry nem leányanyaként szülte meg gyermekét 1784-ben, azaz az asszonyneve volt Cléry. A hű komornik keresztnévét ugyan sem a családi legendárium, sem DZ közleményei nem említik, azonban számos történeti munka megörökíti alakját.⁵⁶ Jean-Baptiste Clérynek hívták, de egészen bizonyosan nem volt őse a szabadkai Hofbauereknek, bár születési ideje szerint Cléry Imre apja lehetett volna. 1759. május 11-én született, Vaucressonban, Jean-Baptiste Cant Hanet néven. Nagyapjuk, Jean Hanet egy Cléry nevű birtok tulajdonosa lett Normandiában, e birtok után vették fel leszármazottai a Cléry nevet. Jean-Baptiste 1778-ban lett Rohan herceg feleségének, Madame de Guéménée-nek a titkára. 1782-ben

⁵⁴ Németül az „f” hang írása helyesen „v”, ezért az általunk készített családfában a név Vornwald alakját használtuk, melyre Kosztolányiné is hivatkozik.

⁵⁵ Vö. *Ősök* című rész.

⁵⁶ A legújabb egy monográfia, ld. BASHOR 2011.

a hercegnő tönkrement, így a titkára munka nélkül maradt. Cléry ezután állást kapott a királyi udvarban. XVI. Lajos inasa csak öt hónapig volt, de még a börtönben is látogathatta, és valóban a kivégzéséig, 1793. január 21-ig szolgálta a királyt. Nem sokkal később őt is letartóztatták, s csak Robespierre bukása után szabadult ki. Strasbourgba ment, aztán Veronába, majd Bécsbe, utána Londonba, ahol 1798-ban kiadatta naplóját. 1803-ban, feleségével és akkorra már három gyermekével visszatért Párizsba. Családtagjai nevét is feljegyzik a krónikák, felesége: Marie-Elisabeth Talvaz Duverger. Összesen öt gyerekük született: Bénédict, Pierre-François, Charles, Hubertine és François-Louis, mindegyikük az Hanet-Cléry vezetéknévvel viselte. Jean-Baptiste Cléry kalandos életét 1809. május 27-én fejezte be az ausztriai Hietzingben. Egy testvéréről van ismeretünk, neve Jean Pierre Louis Hanet-Cléry. Memoárja szerint egész életében Franciaországban maradt, mint ahogy felesége és fia is, ld. HANET-CLÉRY 1825.

KD feljegyzése anyai felmenőiről a családi legendáriumot nem veszi figyelembe, Madeleine Cléry nevét nem tünteti fel: „Kádár Rozália (öreganyám) Kádár József és Loósz Johanna leánya. [...]”⁵⁷ Anyám Brenner Eulália (anyja Hofbauer Amália, apja: Brenner József gyógyszerész.)”⁵⁸

KD családfáját a következő oldalakon közöljük.⁵⁹

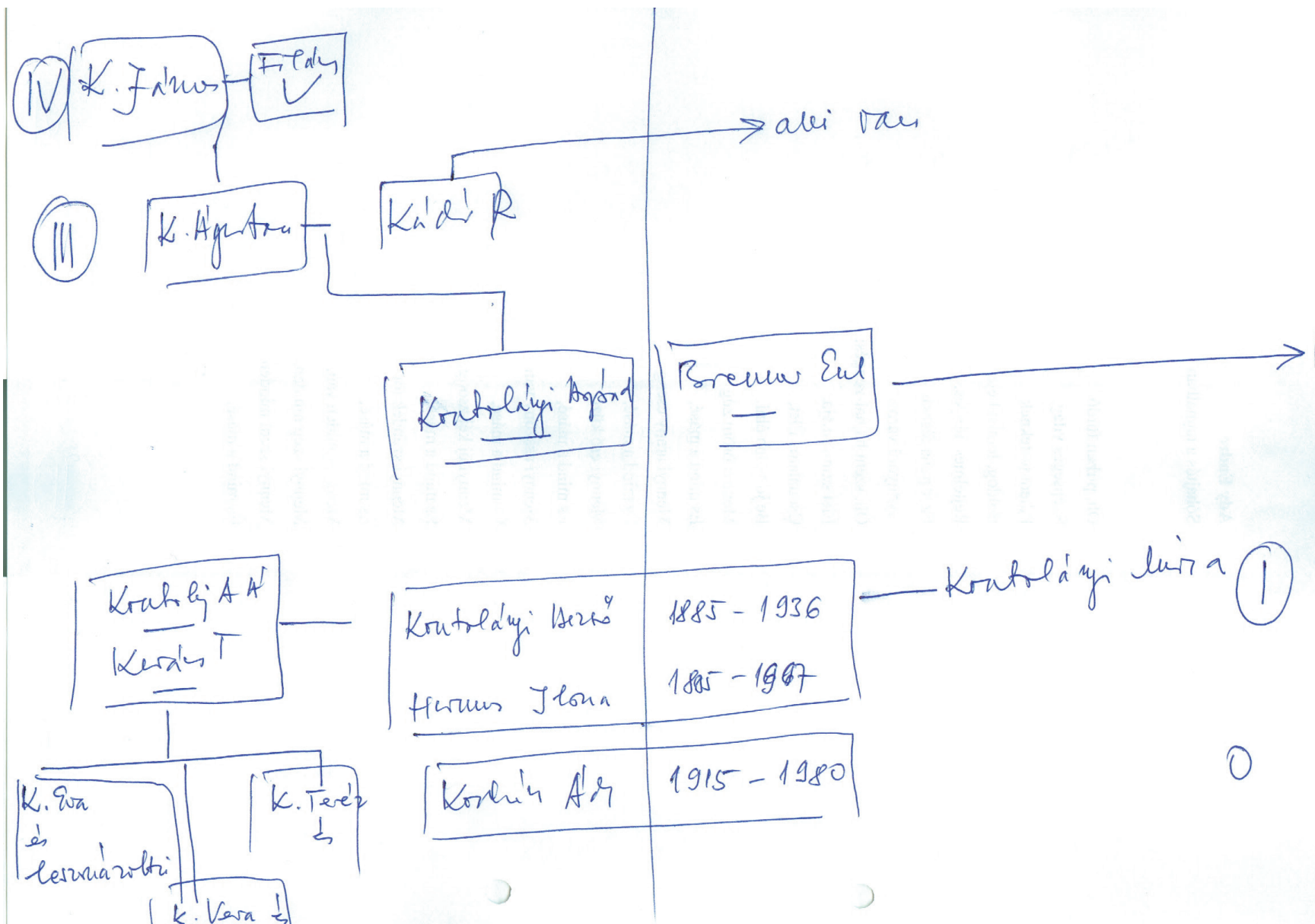
A levelezésben megemlített családtagok életrajzi adatai az adott levél tárgyi jegyzeteiben találhatók, illetve a *Névmutató* alapján kereshetők.

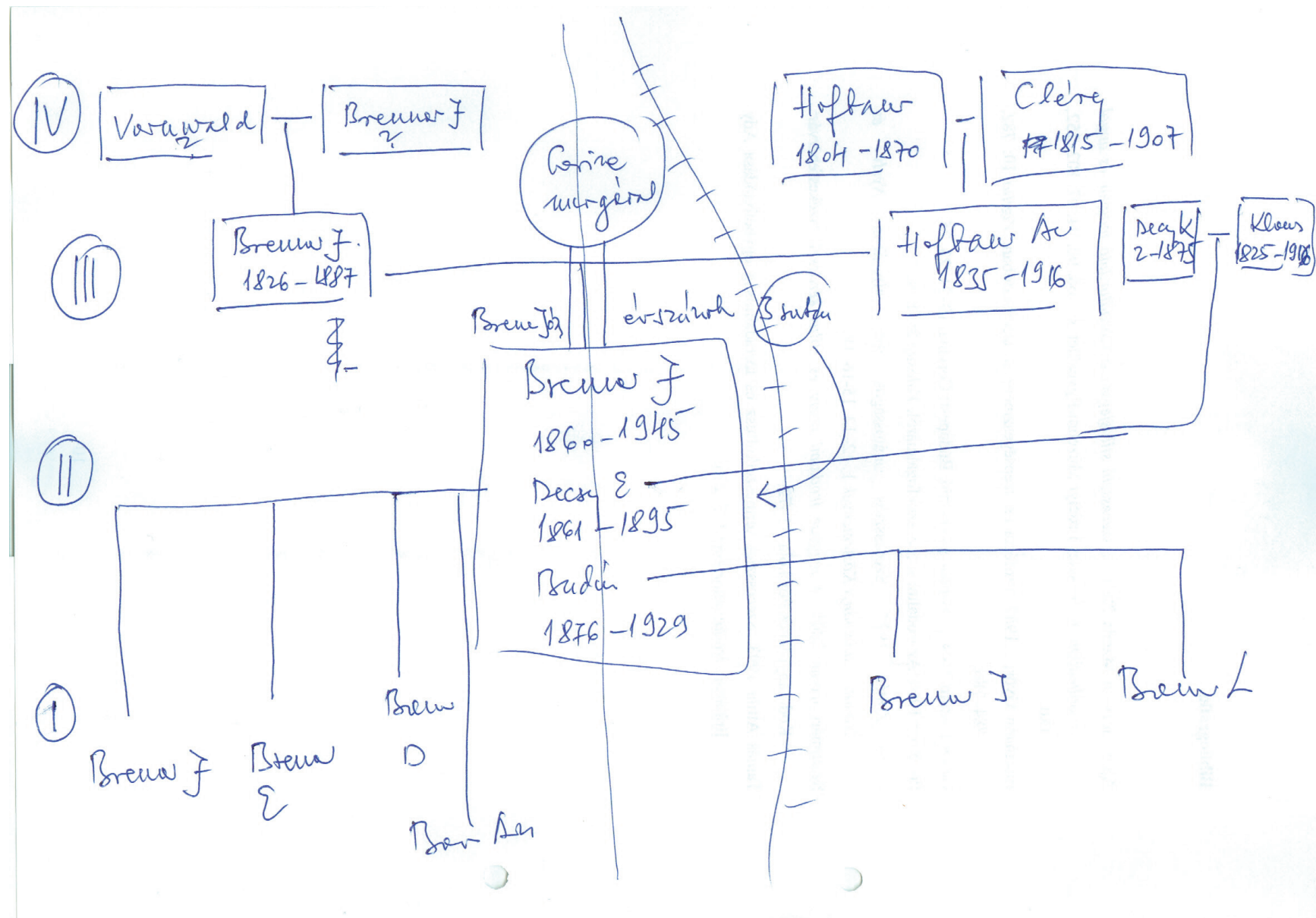
A Kosztolányi és a Brenner család családfája

⁵⁷ A fent kihagyott feljegyzés édesapjáról szól: „Kosztolányi Árpád (apám) sz 1859 Szabadka”.

⁵⁸ MTAK Ms 4620/1.

⁵⁹ A családfát hivatkozásaink összehasonlító elemzése alapján állítottuk össze.

Önképzőkör

Kosztolányi Dezsőt nyolcadikos korában kizárták gimnáziumából egy önképzőköri vita után. Az események egyik fontos dokumentuma kötetünk 4. sz. levele, melynek tárgyi jegyzeteit egészítjük ki itt.

Az önképzőkörök a 19. század második felében terjedtek el a magyar iskolákban. A század végére már nem volt olyan középiskola, amelyikben ne szerveződött volna valamilyen diák-alkotókör. Előzményeik a felvilágosodás és reformkor irodalmi diáktársaságai voltak, de míg azok diákok és/vagy egy-egy tanár kezdeményezésére alakultak, az önképzőkörök intézményes keretek között jöttek létre. A középiskolai rendtartás szabályozta alapításukat és működésüket, de minden önképzőkör kidolgozta a saját alapszabályát, melyet a vallás- és közoktatási miniszter hagyott jóvá.

Szabadkán az első gimnáziumi önképzőkör 1868-ban alakult meg, előzményeként a városban egy 1841-ben alapított „nemzeti nyelven munkálkodó diáktársulat” említhető, ld. MÉSZÁROS 2009, 10. p. KD apja is önképzőköri tag volt gimnazista korában, sőt az 1874–1875-ös tanévben a kör titkárává választották, ld. DÉR 1980, 14. p.¹

A kör minden tanév elején újraalakult, az alapszabályt ismét elfogadva vagy módosítva, és új tisztségviselőket választva. 1883-ban, Haverda Mátyás igazgatósága idején új alapszabályt fogadtak el, melyet Trefort Ágoston hagyott jóvá. A célokat ez az alapszabály így fogalmazta meg: „önképzés az isk. tanulmányokkal összhangzatos irányban, különös tekintettel a stilsztikai jártasságra. E cél elérésére szolgáló eszközök: az ifjúsági könyvtár céltudatos felhasználásával dolgozatok készítése, ezeknek kölcsönös megbírálása és szóbeli megvitatása, költői és prózai műdarabok elszavalása, és ennek is

nyilvános gyűléseken való megbírálása.” Ld. HEGEDŰS–SZABÓ 1997, 300–303. p., az idézett hely a 300. oldalon található.²

Az iskolai évkönyvek külön fejezetben számoltak be részletesen az önképzőkör munkájáról. Havonta kétszer tartottak rendes ülést, felolvasásokkal, bírálatokkal, vitákkal. A szabadon választott témákban írt dolgozatok megvitatása mellett pályatételeket is meghirdettek. Az első ülésen új tisztségviselőket választottak, az utolsó összejeövetel pedig mindig egy nyilvános díszülés volt, melyen beszámoltak az éves munkáról. „A rendes ülések tárgyai eredeti és fordított költői és prózai művek felolvasása, szóbeli és írásbeli bírálatok, szabad előadás valamely előre megválasztott kérdésről és szavalatok voltak.” Ld. KOSZTOLÁNYI 1902, 209–210. p. Ünnepi alkalmakkor díszüléseket tartottak, rendszerint október 6., március 15., a király koronázásának napján és az évváró idején. Ezeken az iskolaigazgató elnökölt, és a teljes tanári kar részt vett, az iskola diákságával egyetemben. De a rendes ülések is nyilvánosak voltak, a közönség soraiba nem tagok is beülhettek.

Az önképzőkör tagjai a két felső osztály növendékei lehettek. Mindig volt egy vezetőtanár is, akinek személye általában évente változott. A kör elnöke az iskolaigazgató volt, a vezetőtanár neki tartozott közvetlen felelősséggel a helyes működésért. A diákvezetőség egy titkárból, egy jegyzőből és egy irattárnokból³ állt. Az első két tisztséget csak nyolcadikos, a harmadikat csak hetedikes tölthette be. Az ülésekről naplószerű jegyzőkönyv⁴ készült, melyet a jegyző írt le. A legjobbnak ítélt és dicséretre javasolt munkákat

² Az alapszabály egy eredeti példányát a Magyar Országos Levéltár is őrzi: MOL K150 1883 VII. 8. 16282.

³ Az alapszabály a tisztséget irattárnoknak nevezi, az évkönyvek pedig irattárosnak.

⁴ Ezeknek az önképzőköri jegyzőkönyveknek a szövege DZ közleményeiből ismerhető csak meg, mert az általa hivatkozott közgyűjteményben – Szabadkai Városi Múzeum – a dokumentumokat jelenleg nem találják, DZ pedig nem közölte a dokumentumok leltári számát, csak a lelőhelyet.

¹ A közlés alapja: A szabadkai főgimnázium önképzőkörének jegyzőkönyve. 1874–75. Szabadkai Városi Múzeum, 128. leltári számon.

érdemkönyvbe⁵ írták be, maguk a szerzők. Az irattáros dolga volt a jegyzőkönyvek, a megbírált munkák és a bírálatok őrzése.

A rendes ülések meghatározott napirend szerint folytak, melyet mindig a megelőző alkalommal határoztak el. Az előző ülés jegyzőkönyvét a következő elején fel kellett olvasni, ezután azt a jegyző és a vezetőtanár hitelesítette. A benyújtott műveket a tanár adta ki írásbeli bírálatra az általa kiválasztott tagnak, akit főbírálnak is neveztek. A főbíráló személyét a tanár nyilvánosan hirdette ki, a megbírálandó művet pedig a tagok is elolvashatták, hogy felkészülhessenek a vitára. Az írásban beadott bírálatot azonban csak az ülésen ismerhették meg, ahol azt felolvasták. A többi tag szóban tehetett hozzászólást a bírálathoz és a tárgyalt műhöz is. A szavالاتokat és szabadelőadásokat szóban bírálták meg. Az érdemkönyvbe dolgozat, bírálat, szavalat, előadás és szépirodalmi alkotás egyaránt bekerülhetett.

KD – ifjúkori naplójának tanúsága szerint – már alsóbb évfolyamos korában is komolyan érdeklődött az önképzőkör ügyei iránt. (Az alsóbb évfolyamra járok a szabályzat szerint még nem lehetettek tagjai a körnek, de közönségként jelen lehettek a nyilvános üléseken.) „Előre fenem a fogam, hogy ma önképzőköri ülés lesz” – írta 1900 októberében, hatodikos korában, ld. KDLN, 766. p. Novemberben pedig ezt jegyezte be: „Nagy várakozással néztem már hetek óta a mai napnak elébe, mert tudtam, hogy a mai napon tartja az önképzőkör II-ik rendes ülését.”, ld. KDLN, 768–769. p. Ezután részletesen – és nagyon kritikus hangon – beszámolt az ülés lefolyásáról. Az akkori titkárt tehetségesnek, de beképzeltnek tartotta, műfordítását nevetségesnek, novelláját pedig lélektani képzetlenségnek. A szavالاتokat álmosítónak találta, egy dolgozat szerzőjéről pedig azt írta, hogy kétségbeesetten próbál filozofálni, de nem képes rá. A következő ülések szintén szerepelnek a naplóban. Az egyik alkalommal a szavalat tetszett neki, a másik alkalommal mind a verset, mind a műfordítást rossznak tartotta, a szabadelőadás

viszont, amely Byronról szólt, olyan nagy hatást gyakorolt rá, hogy elolvasta a *Don Juant*, ld. KDLN, 776., 780. p. FF visszaemlékezése azt írja, hogy amikor koruk szerint még nem lehettek önképzőköri tagok, titkos irodalmi egyesületet alapítottak, melybe – a szigorú szabályok miatt – nehezebb volt bekerülni „mint a Tudományos Akadémiába”, ld. FENYVES 1938, 5. p. A titkos társaságnak Friedmannon kívül KD, BJ, Szabó Batancs István és Munk Artúr volt a tagja. A visszaemlékezés szerint mindez ötödikes korukban történt – ld. FENYVES 1938, 5. p. –, valószínűbb azonban, hogy hatodikos korukban. Ezt a feltevést BJ és KD naplója támasztja alá. BJ szerint KD 1900 decemberéig senkinek sem mutatta meg verseit – ld. BJN2, 71–72. p. –, KD 1900. december 19-i bejegyzéséből pedig az derül ki, hogy BJ írásban bírálta meg néhány versét, éppúgy, ahogy a hivatalos önképzőkörben tette volna, ld. KDLN, 783. p.

KD az 1901–1902-es tanévben, hetedikes gimnazistaként lett az önképzőkör tagja. Az alakuló ülés szeptember 8-án volt, ekkor választották meg a vezető tisztségviselőket is. A titkár és a jegyző két nyolcadikos lett, Hadzsy Jenő és Nagy Nándor, az irattáros pedig a hetedikes Szabó Batancs István, KD osztálytársa és barátja. Év közben a titkár és a jegyző lemondott,⁶ helyettük a szintén nyolcadikos Salamon Győzőt és Risányi Jánost választották meg. A vezetőtanár Gaál Ferenc⁷ lett, aki „az ifjak munkásságát oda irányította, hogy a tagok iskolai, különösen irodalmi tanulmányaikat kibővítsék és magukat a szabad előadásban tökéletesítsék”, ld. KOSZTOLÁNYI 1902, 209. p. A kör negyvenkilenc taggal alakult meg, év közben tizenkét tag lépett ki, és egy új tagjuk lett. Tizennyolc ülést tartottak a tanév folyamán, tizenöt rendes és három díszülést. A díszülések elnöki megnyitóval kezdődtek, amelyet az igazgató tartott. Az október 6-i díszülés programjában három szavalat és két előadás hangzott el. Az egyik előadást (*Visszaemlékezés október 6-ára*) KD írta és olvasta fel, a másik előadás szerzője a titkár – Hadzsy Jenő

⁵ Az 1891–1904-ig vezetett érdemkönyvet a szabadkai Városi Könyvtár őrzi, 91342/1956. leltári számon.

⁶ A lemondás indokai az évkönyvből nem derülnek ki.

⁷ Az akkor huszonhat éves tanár negyedik éve tanított a gimnáziumban. Ő tartotta Kosztolányi osztályának a német- és a franciaórákat.

– volt. A március 15-i díszülésen háromszor is fellépett az ifjúsági énekkar a szavaltatok és előadások között. Négy szavaltat és két előadás volt, az egyiket KD tartotta (*A márcziusi ifjak*), a másikat az új titkár, Salamon Győző. A koronázási évfordulóról megemlékező és az évről ülést az érettségi vizsgák miatt összevonták, és együtt tartották meg. A szerzők részleteket olvastak fel jutalmazott és dicséretet kapott műveikből, a titkár pedig jelentésben számolt be a kör egész évi munkájáról. Összesen nyolcvannyalc írásban beadott munka szerepelt a kör rendes és díszülésein, huszonegy költői mű, négy műfordítás, hét elbeszélés, kilenc értekezés, három emlékbeszéd és negyvennégy bírálat. Huszonhét szavaltat és öt szabadelőadás hangzott el, melyeket szóban bíráltak meg. Kilenc pályaművet nyújtottak be, s valamennyi dicséretben részesült. A pályaművek közül hat Kosztolányi munkája volt, értekezés, emlékbeszéd, versek, elbeszélések, műfordítások.⁸ A tagok nagyon aktívak voltak, az évkönyv a kör értékelésekor szinte mindegyikőjüket többször is név szerint megdicséri, de Kosztolányit különösen kiemeli: „Dicséretre méltó, sőt példányszerű [!] s egy középiskolai tanuló erejét tekintve nagy sikerű munkásságot fejtett ki Kosztolányi Dezső VII. o. t. »Karcolatok«, »Sors« (költemény), »Akácvirágok« (költemények) és felolvasások a kör díszülésein.” Ld. KOSZTOLÁNYI 1902, 212. p. Írásbeli és szóbeli bírálatiért is jutalmat kapott.⁹ Az érdemkönyvbe bejegyzésre méltónak tizenegy művet és két bírálatot tartottak,¹⁰ közülük hat KD munkája volt.¹¹

⁸ Arany lyrája, Emlékbeszéd Csokonay Vitéz Mihály felett, Eredeti versek, Eredeti elbeszélések, Műfordítások németből, Műfordítások Virgiliusból.

⁹ Az elismerést Borus Róbert Thomas Moore *Lalla Roukh* című művéről szóló tanulmánya írásbeli és Kellert Benő Mikszáth *Szent Péter esernyője* című művéről szóló értekezésének szóbeli bírálatáért kapta.

¹⁰ Az évkönyv szerint. Az érdemkönyvbe ténylegesen csak Schück Henrik jegyezte be egy, és KD négy munkáját, kettővel kapcsolatosan pedig azt, hogy „nagymérvű elfoglaltság” miatt nem írhatta be. Rajtuk kívül még Hadzsy Jenő aradi vértanúkról szóló emlékbeszédének címe és első sorai szerepelnek a könyvben.

¹¹ Címük az érdemkönyvbe bejegyzett formában: *Sors – Bölcselő ének, Október 6. – Felolvasás, Ágác-virágok [!] – apró versek, »Vigasz a könnyekben« c. műfordítás Bírálat, Sír- és virágok, Márcziusi ifjak.*

A jegyzőkönyvekből – ld. DÉR 1965; DÉR 1970; DÉR 1980 – kiderül, hogy KD rendszeresen keveredett indulatos vitákba a többiekkel és a vezetőtanárokkal, de tudott nagyon diplomatikus is lenni.¹² Valószínű azonban, hogy mindez nemcsak rá volt jellemző. Bizonyára a többiek is hasonlóan viselkedtek, mint ő, szerettek volna kitűnni és érvényesülni a diákközösségekben. Önérzet, büszkeség, hiúság, féltékenységi és nagyravágyás volt a motiváció. Szövetségeket kerestek, felváltva dicséretekkel és kritikákkal próbálták az erőviszonyokat befolyásolni. A lövészárkok leginkább az osztályok között húzódtak, az osztálytársak (és rokonok) általában kiálltak egymás mellett, de az is előfordult, hogy a barátok egy-egy alkalommal rivalizáltak egymással.

1901 őszén, az alakuló ülés utáni első érdemi összefüggésben a harmadik napirendi pont Kosztolányi *Rügyfakadás* című verse és annak Nagy Nándor általi írásbeli bírálat volt. DZ közlése szerint Nagy enyhébb, a vitában hozzászólók (névvel csak Kellert Benőről esik említés) viszont súlyos kritikákkal illették a verset. Kosztolányi olyan hevesen és személyeskedő hangon reagált a szóbeli bírálatokra, hogy négyen is¹³ jegyzőkönyvi megrovást javasoltak kiróni rá, ld. DÉR 1965, 85. p. A következő alkalommal ismét szerepelt Kosztolányi-munka az ülésen, Szabó Batancs István olvasta fel KD *Két karcolat* című dolgozatáról szóló bírálatát. Szabó Batancs véleménye kedvező volt, azonban nem a legmagasabb érdemfokra (dicséretesre) ajánlotta, hanem csak „jó”-ra. Salamon Viktor szóban még erre sem javasolta a művet, KD pedig sértetten úgy reagált, hogy a bírálók állítására válaszolni sem érdemes, mert azok önmagukat döntötték meg. A harmadik ülésen KD *Sors* című versét Vass A. Kálmán bírálta. A vers osztatlan elismerést aratott, a bíráló dicséretesre javasolta, s ezzel a kör tagjai és a tanár is egyetértettek, ld. DÉR 1965, 86. p.

¹² Az eredeti dokumentumok – mint már többször említettük – nem állnak rendelkezésre, DZ pedig elsősorban a Kosztolányira vonatkozó részek tartalmát ismerteti közleményeiben, csak kevés alkalommal idézve a jegyzőkönyvek pontos szövegét.

¹³ Salamon Viktor, Szilasi Ödön, Kellert Benő és Geiger József osztálytársak voltak, valamennyien nyolcadikosok.

A negyedik ülésen KD megpróbálta Kellert Benőt maga mellé állítani. Elsőként szólott hozzá Kellert egy szabadelőadásához. Űgyesen beszélt, kritikus megjegyzéseit csak azután fogalmazta meg, hogy az előadást és az előadót megdicsérte. Az ötödik ülésen nagy botrány tört ki, melyben KD ugyan részt vett, de a konfliktus gerjesztője nem ő, hanem Jámbor István volt, aki tudatosan provokálta a tagokat és a vezetőtanárt. Jámbor egy novellát nyújtott be bírálatra, s a tanár által kijelölt diák – Weisz Áron – annak rendje és módja szerint el is készítette róla az írásbeli bírálatot, jó-középszerű érdemfokra ajánlva a művet. KD azonban felfedezte, hogy Jámbor *Egy őszi est* címmel beadott dolgozatának egy jelentős részlete szó szerint megegyezik Gogol *Rettenetes bosszú* című művének egy részletével. Nagy Nándor, Kellert Benő és Mijatov Milorad védeni próbálta Jámbort, aki viszont azt érzékeltette, azért plagizált, hogy próbára tegye az önképzőkört. Az ellentábor KD, FF, Kálnai Dezső és Schmausz Dezső volt.¹⁴ A vita annyira elmérgesedett, hogy KD és hívei ki akartak lépni az önképzőkörből, s csak azért nem tettek meg, mert a tanár szerint akkor a gimnáziumból is távozniuk kell, ld. DÉR 1965, 86–87. p.; DÉR 1980, 19. p. Viszont a vita következtében kellett lemondania a titkárnak és a jegyzőnek. Könnyen megeshet, hogy ez az előző évi példa szerepet játszott a Kosztolányi eltávolításával végződött konfliktusban.

A következő tanévben, amikor hetedikes lett, BJ is belépett az önképzőkörbe. Negyvenkét taggal alakultak meg szeptember 14-én. Titkárrá Kosztolányi Dezsőt, jegyzővé Kálnai Dezsőt, irattárossá Freund Józsefet választották. A kör vezetésével Révfy Zoltánt¹⁵ bízták meg. Az évkönyv szerint – ld. KOSZTOLÁNYI 1903, 181–183. p. – a kör az 1902–1903-as tanévben november 23-ig négy rendes, két rendkívüli és egy díszülést tartott. Az október 6-i díszülésen elnöki megnyitó és zárszó is volt, két előadás hangzott el, melyeket KD és FF tartott, és négy szavalt (Kálnai Dezső, Munk Artúr,

¹⁴ Mindannyian hetedikesek, osztálytársak voltak.

¹⁵ A magyar–latin szakos tanár harminckét éves volt ekkor, három éve került a szabadkai gimnáziumba, az első két évben csak helyettesítő tanárként dolgozott.

Boroviczenyi Elemér, Scossa Gyula). A rendes üléseken tizenhat szavalt volt, és kilenc munkát bíráltak meg írásban (öt költői mű, két tanulmány, egy mese és egy emlékbeszéd). A díszülésen elhangzott fent említett két előadást,¹⁶ a rendes ülésen szereplő emlékbeszédet¹⁷ és egy bírálatot¹⁸ tartottak méltónak arra, hogy az érdemkönyvbe kerüljön.¹⁹ Az előszóban való bírálatokban kitűntek felsorolásában KD neve szerepel első helyen, majd Schmausz Dezső, Rex Sándor és Radvánszky István. Az évkönyv ezután már csak a tagok neveit sorolja fel, és szó szerint idézi a szegedi tankerület határozatát, mely az önképzőkör feloszlatajáról rendelkezik, végül azt, hogy az igazgatóság a határozatot a november 23-ára összehívott ülésen „kellő intelmek kíséretében közölte az önképzőkörrel, s ezzel a kör a folyó tanévben megszűnt működni”. Ld. KOSZTOLÁNYI 1903, 183. p. A határozat szövege a következő:

A szegedi tankerület Főigazgatósága. 1846. szám. Nagyon fájdalmasan érintett, hogy a szabadkai főgimnázium önképzőkörében oly szellem nyilvánult, amelyet nem lehet és nem szabad helyeselnem! A társi szeretettől áthatott és tanulói alárendeltséggel párosult hasznos önképzés menetét oly természetű villongások zavarták meg, amelyek nemcsak az ifjúság iskolai foglalkozására gyakorolnak kedvezőtlen befolyást, hanem esetleg kihatással bírhatnak az egész életre is. Annak kifejezésére, hogy az önképzőkör ezen szellemét helytelenítem, de egyúttal okulásul a jövőre, a folyó iskolai évre az önképzőkör működését ezennel felfüggesztem. Felhívom a t. igazgatóságot, hogy ezen intézkedésemet kellő intelmek kíséretében közölje az ifjúsággal. Szeged, 1902. november hó 19. Dr. Platz s. k., tank. kir. főigazgató.²⁰ A szabadkai közs. főgimnázium t. Igazgatóságának.²¹

¹⁶ Friedmann Ferenc: *Október 6. – A nap története*; Kosztolányi Dezső: *Október 6.*

¹⁷ Kosztolányi Dezső: *Tompa emlékezete*.

¹⁸ Pollák Lajos bírálat a *Kalmár Karcsi* című „népies balladá”-ról.

¹⁹ Az érdemkönyvbe csak Pollák írta be munkáját, a FF- és KD-művekről csak annyit szerepel, hogy bejegyzésre méltónak szavazták meg őket.

²⁰ Platz Bonifác Ferenc ciszterci szerzetes, biológus, az MTA tagja; 1892–1907 között a szegedi tankerület főigazgatója.

²¹ KOSZTOLÁNYI 1903, 183. p.

Az önképzőkör felfüggesztésének okairól az évkönyv és a fent idézett határozat igen kevés információt nyújt. Az események a botrányba fulladt és megszakadt rendes ülés jegyzőkönyvének DZ általi összefoglalásából és az utána következő zárt ülés jegyzőkönyvének teljes szövegéből – ld. KOSZTOLÁNYI 1965, 91–95. p. –, valamint BJ naplóbejegyzéseiből ismerhetők meg valamennyire.

Az 1902–1903-as tanév negyedik rendes ülése (november 9-i) műsorának első pontja Kovács György szaválata volt. A második FF bírálatának felolvasása, melyet KD – Csokonai *Dorottya*járól szóló – műelemzéséről írt. Utána két szavalat következett (Osztrogonác Ferenc és Krausz Sámuel), majd az előbbi olvasott fel bírálatot Omerovits Tamás dolgozatáról, ezután a tanár a rendes ülést berekesztette, és másnapra zárt ülést rendelt el, ld. KOSZTOLÁNYI 1965, 91., 94. p.

A zárt ülés jegyzőkönyve rekonstruálja az előző napi eseményeket. Az derül ki belőle, hogy a bírálat felolvasása után két hozzászólás hangzott el, Scossa Gyuláé és Weisz Ároné. Ezután szólalt fel KD, a jegyzőkönyv idézi egyes mondatait:

A Weisz által díszkönyvbe ajánlott bírálat nem egyéb, mint az itt-ott felszedett tudakosság üres fitogtatása. Az, hogy Csokonai a nagy erdőre [!] vitte tanítványait, tanártársaival összeveszett s ez egész életére kihatott, helyesen nincs a bírált munkában említve, mert ezt mindenki tudja, Kazinczy, Révay említése is felesleges lenne. [...] A bíráló gyakran használja a gúny kétélű fegyverét, pedig aki ezzel él annak biztos talajon kell állnia, mert másként kinevetik. A rómaiak is kifütyülték az ügyetlen gladiátorokat, mi is kinevetjük Friedmant, aki a germanismus ellen szól, bár maga is germanista. Hát magyarul van mondva, ez magyarul van mondva? Ez a legrettebb germanismus.

A vezetőtanár – Révfy Zoltán – ellentmondott ebben, szerinte FF bírálata komoly és korrekt volt, a gúny árnyéka nélkül, viszont KD, a „germanismus ellen szól, bár maga is szokott germanismust használni”. KD indulatosan felugorva mondja: „Sohasem használok germanismust, ha használtam, mutassa ki.” Révfy úgy válaszol, hogy majd alkalomadtán kimutatja. Erre KD az asztalra csap egy

könyvvvel, és odaugorva a tanárhoz kiáltja: „Ez gyerekség! Tudok annyit mint a tanár úr! Különben én itt nem maradok, az ülést itt hagyom!” – és valóban ki is viharzik, az ajtót becsapva maga után. Ekkor a tanár beszédbe kezd, melynek lényege, hogy nem sértődött meg, de elégtételt fog szerezni a kör számára. Pár pillanat múlva KD visszatér, mert a kalapját bennfelejtette: „Hol a kalapom? hol a kalapom? Majd elégtételt szerzek én magamnak! Van annyi önérzetem és tudásom, hogy iránta tiszteletet követeljek.” – majd ismét kisiet a teremből. A tanár ezt nem hagyja szó nélkül: „Önérzete az van, tán nagyon is sok.” Ezután KD egy levelet küldött be az ülésre (ld. kötetünk 4. sz. levele), a folyosón várakozva a válaszra. A levelet ebből a jegyzőkönyvből ismerjük, mert a szövegét a jegyző ide bemásolta. Egy idő múlva KD ismét bement a terembe, a jegyzőt kérdezve: „Egy levelet küldtem, hát megkapom a bírálatot, megkapom?” Révfy úgy válaszolt neki, hogy csak akkor kapja meg, ha a kör szükségesnek látja, ld. KOSZTOLÁNYI 1965, 94–95. p.

Eddig tart az előző ülés eseményeinek leírása a zárt ülés jegyzőkönyvében. Magáról a zárt ülésről azonban alig közöl valamit. Másnap, november 10-én tartották, fél 12-kor kezdve. Sem a tanár, sem KD nem vett rajta részt. A tanár csak addig volt ott, amíg kijelölte, hogy a kör titkárát, Kosztolányit, ki helyettesítse. A zárt ülés vezetését Révfy Kálnai Dezsőre bízta. Az ülés célját úgy határozták meg, hogy a „tényállást megállapítsa”, ld. KOSZTOLÁNYI 1965, 94. p. Kálnai elfogulatlanságot kért, majd FF azt indítványozta, hogy mondják ki „a kör [...] a titkár eljárását rosszalja s a vezető tanár iránt szeretettel és bizalommal viseltetik”. Ezt elfogadták, aztán – a fenti leírt módon – „megállapították a tényállást”.²²

²² Érdekes, hogy a konfliktust igen sokféleképpen írták le a visszaemlékezők, s Kosztolányiné mást ír kiindulópontnak, mint a jegyzőkönyv, szerinte a vezetőtanár KD egy bírálatra adott versének magyartalanságát kifogásolta, ld. KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 107. p.; KOSZTOLÁNYINÉ 1990, 91. p. Munk Artúr a történetek után több mint ötven évvel megjelent önéletrajzi regényében az áll, hogy a Friedmann által megbírált mű KD *Sírvirágok Etelka sírjára* című verse volt, amelyet a bíráló alaposan lehúzott és melyet a tanár „tehetségtelen poéta fércművé”-nek nevezett, ld. MUNK 1953, 14–15. p. Azonban a *Sírvirágok* című vers bírálatára sokkal korábban, 1901. december 22-én került sor, ld. DÉR 1980, 19–20., 23–27.,

Az események leírásához csak két kommentárt fűztek. Az egyik, hogy bár KD nem hivatkozott tanulmányában Kazinczyra és Révaira, de az irodalmi viszonyokat jellemezte, Gvadányit, Horváth Ádámot és Verseghy Ferencet is említve. (Azaz a bírálattal nem mindenben értenek egyet.) A másik, hogy megjegyezték, KD a tanárra ránézve mondta, hogy követeli, tiszteljék önértékét és tudását. Ez utóbbi különösen fontosnak tűnik. Kiderül belőle, hogy Kosztolányinak mindenekelőtt nem a diákokkal, hanem a tanárral volt problémája. Még többet mond az, hogy mi nem hangzott el a zárt ülésen. Nem fogalmazták meg, hogy a titkár le akarják mondani, sem azt, hogy az önképzőkörből ki kellene zárni, még megrovást sem javasoltak. FF a lehetséges legenyhébb retorziót ajánlotta. A tanár melletti kiállítás ötlete pedig nyilvánvalóan a problémák elsimítását szolgálta.

BJ ülést megelőző naplófeljegyzései szinte megjósolják a konfliktust, és olyan információkat nyújtanak, melyeket az ismert jegyzőkönyvi részletek nem tartalmaznak:

1902 október 18. Szombaton

Holnap küzdelmem lesz az önképzőkörbe valami Friedmann ellenbírálatot csinált az én bírálatomra melyben egy nagyon rossz „Merengés” című verset elfogadhatónak bíráltam. Dide ellen is támad a sok tehetségtelen zsidó. Freund a „Merengés” költője (ki irigyl Dide jó verselési talentumát és általában hogy tehetséges) Bauer a vörös zsidó ki roppant haragszik Didére mert nem hajol senki előtt. Kálnai a szemtelen jegyző Pollák ellenem mert neki jó barátja Freund. Csunya személyeskedés. Személyes harc lesz.²³

30., 38–39. p. Sztrókay Kálmán is több évtizeddel az események után írta meg a történetet, de a vita pontos okát nem határozta meg, csak annyit ír, hogy KD „Összeakaszkodott a vezető tanárral irodalmi vitában”. Viszont mindhárom visszaemlékezés megemlíti a kalapos epizódot, mely Sztrókay verziójában így hangzik: „A kitűnő Révfy Zoltán mosolyogva intette le, de ő egészen kijött a sodrából és kijelentvén, hogy ebben a társaságban nem marad egy percig sem, kirohant. Egy perc múlva visszajött s az ajtóból bekialtott: – Hol a kalapom? Otthagytá a fogason, ott is volt, de olyan nevetés támadt, hogy a hősi kivonulás drámai hatásának vége lett. Húsz év múlva sem volt tanácsos megkérdezni Kosztolányit: hol a kalapom?” Ld. SZTRÓKAY 1941, 116. p.

²³ Freund József és Bauer Ernő hetedikesei voltak és BJ osztálytársai. A napló idézett részletei betűhű olvasatban. BJN2, 199. p.

A bejegyzés szerint tehát BJ készült arra, hogy összevitatkozzon Friedmann-nal, és egy Kosztolányi-vers bírálatára is számítottak.

1902. okt. 19. Vasárnap.

Az is lett; Révfy először jónak nagyon jónak mondta a bírálatot azután midőn egy kegyelt zsidója (Friedmann) minden szóba belekapaszkodva „el nem fogadhatónak bírálta” az én bírálatomat; és összesen 4 zsidó lerántott; Dide meg kimondta hogy bírálatom az önképzőkör színvonalán felül áll. A Révfy dühös volt erre mert általában Didére dühös ki őt semmibe se veszi, és azt mondta, hogy ilyeneket ne beszéljen mert ezt nem szabad mondani. Azután én fölálltam cáfolni. Azt mondtam, hogy aki kissé gondolkozik rögtön megtalálja annak a nyitját hogy 4 en támadtak és csak egy védett meg, egy párt támad engem; mire Révfy kitört, hogy a bírálatom nagy hibákban szenved nagyobbakba mint a költemény pedig csak 2 germanizmus volt benne. (Az se nagy) A R. Z. kiöntötte mérgét én persze kedvetlenül feleltem és otthagytam az egész kompániát A „Merengés” érdemfoka „figyelemreméltó” lett. Miért? Azért mert ez a gazember Révfy Freundnak jó ismerőse úgy szólván barátja.²⁴

A Révfy és KD közötti összecsapásnak tehát voltak előzményei, valamiért KD a tanárt nem becsülte, s talán a tanár ezért kereste az alkalmat, hogy mindezt megtorolja. A KD-vers bírálatára azonban nem gerjesztett veszekedést.

BJ a botrány kitörésének napjáról szóló bejegyzése:

1902 nov. 9 Vasárnap.

A mai önképzőköri ülésen szakításra került a dolog Dide Friedmannak (komisz zsidó Révfy nyalója) bírálatát leszidta. Révfy kemény hangon azt mondta, hogy „a titkár hibásan bírál, ő is mond germanizmust sőt tele van beszéde ezzel.”

(Dide) „Tessék kimutatni egyet is.”
– „Majd azután most nincs idő rá”

²⁴ BJN2, 199. p.

(D) „Kérem tessék kimutatni, hol a germanizmus – nem gyerekeskedni jöttem én ide. Ha a tanár úr nem mutatja ki itt hagyom az ülést”

(Révfy): „Csak tessék hagyja itt”

(Dide kimegy hangosan szinte kiabálva): „Tudok én annyit magyarul mint a tanár úr.”

Révfy ezután példálózgatott Dide antiszemitizmusára, pedig nem [!] ő igazat mondott. Révfy egyenesen és piszkos módon bosszantotta Didét a mit az önérzetes és főként tehetséges gyerek nem törhetett egy olyan simplex embertől mint Révfy.

Konferenciára kerül az ügy, Árpád bácsi nem bánja ha Didét ki is csapják azt mondja, majd lesz magántanuló.²⁵

Maga Kosztolányi az első világháború idején így ír, visszaemlékezve arra, hogyan gondolkodtak a Révfy által vádként megfogalmazott antiszemitizmus kérdéséről:

Vajon olyan közönyös volt-e nekünk a fajiság előítélete, régen-régen, mondjuk még a háború előtt is? Csak a jobbak védekeztek ellene. Ha láttál egy társaságot, már az első percben osztályoztad fajok szerint, és nemcsak a zsidóval való vitában volt az utolsó szó, hogy ő zsidó, de minden egyes népfaj neve egyúttal csúfnév is volt, mint a hitújítás korában a pápista, a lutheránus vagy az evangélikus neve. Akkor a vallás álmát aludta az emberiség. Ma is alszunk. Mi is, akik tudjuk, hogy alszunk és álmodunk. A faj álmát aluszszuk szokatlan nehéz mellel, mint akit lidérc ül meg és rémeket lát. Talán-talán éppen ez jelenti, hogy már közel van az ocsúdás.²⁶

KD ellen fegyelmi eljárás indult, de tanulmányait magántanulóként befejezhette. BJ naplójában ezt így kommentálta:

1902. nov. 18 Kedd

Dide magántanuló lett. Árpád bácsi ez ügyben Szegeden járt a főigazgatónál (Platz) de eredménytelenül; azt mondta ez, hogy esetleg a miniszteriumnál szigorúan veszik a dolgot és ő maga is... stb. Szóval Didére aranynapok jönnek, haszontalanul el nem

²⁵ BJN2, 200. p.

²⁶ KOSZTOLÁNYI 1916b, 426. p.

pazarolt órák, igazi multság, olvashat, költhet a mennyit akar, de természetesen tanul is mert most azért is prematurusz akar lenni. Nekem nem lenne ilyen ambízióm!²⁷

BJ naplójából az olvasható ki, úgy tartotta, az egész konfliktus hátterében hatalmi harc áll, a másik tábor kiprovokálta a vitát, mert maguk közül akartak választani titkárt. Az önképzőkör feloszlására pedig senki nem számított, ezt Révfy sem akarta, sőt mintha KD apja a kör feloszlásával vett volna elégtételt a tanáron azért, hogy fiának magántanulóként kell a gimnáziumot befejeznie:

1902 nov. 23. Vasárnap

Ma az önképzőköri ülésen (azaz csak akart ülés lenni) Dide nagy elégtételt kapott, Árpád bácsi bejött és szépen körülírva és beadogatva Révfynek komiszágáért, tapintatlanságáért és ügyetlenségéért a főigazgató rendelete alapján az önképzőkört feloszlatta. A zsidók köpködnek fújnak mint a nyomorult macskák mert óriásilag felsültek, t.i. azt hitték, hogy ők majd most maguk garázdálkodnak készültek választani titkárt (a buta Kálnait) a jelöltek bevonultak fekete ruhába, korteskedve és szavazó cédulákat osztogatva; pártjuk éljenezte őket. És mindennek vége lett. A becsületesebbek azt mondják, hogy nagyon jól van ez így. Révfy nyomorult talpnyalói: pl. az a taknyos semmi ember a Fábían²⁸ egyre arról beszél, hogy a tanár iránt milyen tisztelettel tartozik a diák és hogy a Révfy hején [!] ő pofont adott volna Kosztolányinak, de úgy hogy csak úgy szikrázott. – A tehetségtelen nyomorult férgek köpködnek arra, a ki följük emelkedik, szerencsére nem birnak akkorát köpni.²⁹

KD magántanulóként fejezte be a gimnáziumot, minden értékelt tárgyból jeles eredménnyel. Az évkönyv osztálynévsorában betűrendben szerepel, neve mellett egy a magántanulóságot jelző ikonnal (o). Mivel az órákon nem volt jelen, testnevelésből nem kapott jegyet. Magántanulóknál alapesetben a magaviseletet értékelő érdemjegy is hiányzik, hiszen a jelen nem lévő diák magatartása

²⁷ BJN2, 201. p.

²⁸ A hetedik Fábían János történetesen római katolikus volt.

²⁹ BJN2, 202. p.

értelemszerűen nem osztályozható. KD esetében azonban ezt minden bizonnyal nem lehetett automatikusan alkalmazni, hiszen ő az első két és fél hónapban jelen volt az órákon, és fegyelmi büntetést is kapott. Nincs adat és forrás arra, hogy milyen alapon tekintettek el a magaviselet értékelésétől, de nagy valószínűséggel egy kompromisszumos megoldás része volt, melyet a tankerületi főigazgatónál tett látogatása alkalmával KD apja ért el. Érettségi vizsgáit, a többiekkel együtt, a szabadkai gimnáziumban tette le (minden tárgyból jelesen), és az érettségi banketten is részt vett, ld. NN 1903n; őstől pedig a budapesti egyetem bölcsészkarára járt, de onnan is figyelemmel kísérte a gimnázium és az önképzőkör ügyeit, ld. a 13. és 14. sz. leveleket.

Kosztolányi Dezső álnevei

<i>Évszám</i>	<i>Álnév</i>	<i>Lap címe</i>
1901	Csongor	Előre
1903	K. D.	Színházi Napló (Szabadka) ¹
1904	Kosztolányi.	Bácskai Hírlap
1905	–nyi –zső	Szeged és Vidéke
1905–1906	(K. D.)	Bácskai Hírlap
1906	(D.)	Budapesti Napló
1906	(K.)	Bácskai Hírlap
1906	(I.) [?]	Budapesti Napló
1906	(L.) [?]	Budapesti Napló
1906	(Lehotai.)	Bácskai Hírlap
1906	Clou.	Bácskai Hírlap
1906	clou.	Bácskai Hírlap
1906	K. D.	Az Újság
1906	K. D.	Magyar Szemle
1906	K. D.	Magyar Szemle
1906	I. [?]	Budapesti Napló
1906	Lehotai	Magyar Szemle
1906	Lehotai	Szeged és Vidéke
1906	Lehotai István	Budapesti Napló
1906	Lehotai.	Bácskai Hírlap
1906–1907	(K. D.)	Budapesti Napló
1906–1907	D.	Budapesti Napló

¹ K. D. monogrammal adott nyilatkozat.

Évszám	Álnév	Lap címe
1906–1907	K. D.	Budapesti Napló
1906–1907	Lehotai	Budapesti Napló
1907	(k.) [?]	Budapesti Napló
1907	Kosztolányi.	A Hét
1907	Oggi.	Bácskai Hírlap
1907–1912	Lehotai.	A Hét
1907–1916	K. D.	A Hét

Kosztolányi Dezső lakcímei¹

1885. március 29.–1900. augusztus vége

Szabadka, Damjanich utca 2.²

1900. szeptember–1903. augusztus vége/szeptember eleje

Szabadka, Petőfi Sándor utca 1.³

1903 szeptemberének első napjaiban egy éjszaka

Budapest, IX. kerület, Vámház körút 3.

1903. szeptember 3. körül–1904. eleje

Budapest, VIII. kerület, Sándor utca⁴

1904. április–október 2. után/október 7. körül

Budapest, IX. kerület, Ferenc körút 44. III. 6.⁵

1904. október 2. után/október 7. körül–október 14.

Bécs, VIII. kerület, Strozsigasse 34., I. emelet 6–7.

1904. október 15.–1905. január 31.

Bécs, VIII. kerület, Lerchenfelderstraße 65., I. emelet 18.⁶

1905. február 1.–február vége

Bécs, VIII. kerület, Josephstädterstraße 16., II. lépcsőház, I. emelet 22.

¹ KD a tanulmányi szünetekben hazautazott Szabadkára, olyankor szüleinél lakott, a gimnázium igazgatói lakásában; de a pesti/bécsi lakásait eközben is fenntartotta; illetve amíg Bécsben lakott, addig is volt budapesti címe, ahova hazajött alkalmanként.

² Kosztolányiné 1990, 7. p. 1943. március 31-én KD szülőházára a szabadkai Kosztolányi Dezső Irodalmi Társaság emléktáblát helyezett el – az eseményről tudósító lap cikke szerint a Damjanich utca 4. [!] számú házra, ld. NN 1943, 2. p. 1945-ben az emléktáblát eltávolították, 1965-ben lebontották a házat, és helyére építették fel a Pátia szállodát. Mostani címe: Đure Đakovića 1A.

³ A gimnázium igazgatói lakása.

⁴ Ma Bródy Sándor utca. A házszám nem ismert – „egy háromemeletes, sárga ház második udvarában [bérel ki számára édesanyja] sötét, földszintes szobát”, ld. Kosztolányiné 1990, 92. p.

⁵ BJ, Sztrókay Kálmán és KD közös bérelt lakása. Ld. a 19. sz. levelet.

⁶ Ld. az 51. sz. levelet. Két lengyel és egy osztrák diákkal lakik egy szobában.

1905. március

Bécs, VIII. kerület, Laudon-Gasse 49/a., III. emelet

1905. május–július eleje

Budapest, IX. kerület, Ferenc körút 44. III. 6.⁷

1905. szeptember 12.–november 1.

Budapest, IX. kerület, Ferenc körút 42. I. 9.⁸

1905. november 1.–december 15.

Budapest, IX. kerület, Ferenc körút 42. III. 24.⁹

1906. április–május

Budapest, IX. kerület, Üllői út 22.

1906. május 6.–

Budapest, IX. kerület, Üllői út 70. III. em. 39.

1906. június–augusztus

Budapest, IX. kerület, Baross utca 52.¹⁰

1906. szeptember–

Budapest, Eötvös utca 44. II. em. 16.¹¹

1906. október 6.–november

Budapest, Dessewffy utca 22. II. em. 9.

1906. december–1907 nyara

Budapest, IX. kerület, Üllői út 70. III. em. 41.¹²

1907 nyara

Budapest, IX. kerület, Üllői út 21.¹³

1907 tele

Budapest, IX. kerület, Baross u. 4. II. 12.

MUTATÓK

---

⁷ BJ, Sztrókay Kálmán, ifjKÁ és KD közös bérelt lakása.

⁸ BJ, ifjKÁ és KD közös bérelt lakása, ld. BJN4, 16. p.

⁹ BJ, ifjKÁ és KD közös bérelt lakása, ld. BJN4, 21. p.

¹⁰ BJ, Sztrókay Kálmán, ifjKÁ és KD közös bérelt lakása.

¹¹ BJL, 85. p.

¹² BJ bérelt lakása.

¹³ BJ bérelt lakása.

A *Mutatók* a levelek, a levélírók, a címzettek, illetve a levelekben és jegyzetekben előforduló személyek, műcímek és azok szerzőinek visszakereshetőségét szolgálják, valamint tájékoztatnak a felhasznált kéziratári, illetve nyomtatott forrásokról.

A leggyakrabban szereplő személyek és lelőhelyek neveit rövidítve tüntetjük fel. A toldalékolt személyneveket nem rövidítjük, a betűszavak és a név nem rövidített formájának toldalékolási különbsége miatt. A *Rövidítésjegyzék* személyek és lelőhelyek, továbbá a hivatkozásokban található közszavak rövidítéseit oldja fel. A levelek fejléceiben, mű- és fejezetcímekben, idézetben, valamint bibliográfiai tételben a neveket nem rövidítjük. Az *Irodalomjegyzék* kifejtett bibliográfiai tételeiben a nevek természetesen nincsenek rövidítve. Az idézetekben, levelek aláírásaiban, levelek szövegében, címekben stb. szintén minden név abban az alakban áll, ahogy a szerző, levélíró megörökítette, illetve a sajtó alá rendező (teljes alakban) megadta. A hivatkozások rövidítései mindig a textológiai jegyzetekben vagy a kísérőtanulmány szövegében találhatóak, kivéve azt az esetet, amikor az utóbbi lábjegyzetében olvasható mondatokra vonatkoznak. A felsoroltak mellett itt található még néhány általánosan használt rövidítés is.

Az *Irodalomjegyzék* a hivatkozott és rövidített szakirodalmat tartalmazza a rövidítések betűrendjébe illesztve. A bibliográfiai tétel rövidítésének formája: a szerző családneve és a megjelenés éve, kivéve a szakirodalomban általánosan betűszóval rövidített műveket. Egy szerző azonos évben megjelent munkáit a megjelenési évhez kapcsolt betűrendben növekvő betűkkel különböztetjük meg. Azonos családnévű szerzők azonosítása a kibontott tétel alapján lehetséges. A névaláírás nélkül megjelent, nem azonosítható szerzőjű cikkek szerzőségi jelzése: NN, azaz név nélkül.

A *Levélmutató* két részből áll, *A levelek írói* és *A levelek címzettjei* egyaránt az adott levél sorszámát adják meg. A *Névmutató*, valamint a *Művek mutatója* az adott név, illetve mű előfordulásának oldalszámát mutatja betűrendben. A névmutató – helykímélés miatt is – csak az érdemi és egyértelműen azonosítható neveket tartalmazza, tehát a hivatkozások (rövidítések), bibliográfiai tételek és

az *Irodalomjegyzék* neveit nem. Emellett KD, valamint osztálytársainak, levelezőpartnereinek, bármilyen társaságának listászerűen felsorolt neveit is mellőzi. Ugyancsak mellőzi az Adattár önálló kézikönyvrészletként használható fejezeteinek neveit is. A *Művek mutatója* csak a levelek szövegében olvasható, egyértelműen azonosítható címeket tartalmazza, közlésük után zárójelben olvasható a mű szerzőjének neve, szükség esetén kiegészítésekkel. KD, BM és JGY művei azonban az említés helyétől függetlenül önállóan, saját nevük alatt szerepelnek.

Rövidítésjegyzék

Személyek

BJ	Brenner József, írói nevén Csáth Géza
BM	Babits Mihály
DZ	Dévavári Zoltán, írói nevén Dér Zoltán
EJ	Espersit János
FF	Friedmann Ferenc, írói nevén Fenyves Ferenc
idKÁ	id. Kosztolányi Árpád
ifjKÁ	ifj. Kosztolányi Árpád
JGY	Juhász Gyula
KD	Kosztolányi Dezső
RP	Réz Pál
TS	Török Sophie

Lelőhelyek

MTAK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára – Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Budapest
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár – Kézirattár, Budapest
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum – Kézirattár, Budapest

Egyéb rövidítések

Gy. n. sz.	Gyarapodási napló száma
L. sz.	Leltári szám
ld.	lásd
sz.	szám, számú

Irodalomjegyzék

- AA 2007 *Alexandra Antikvárium 2. árverés. [katalógus], szerkesztette GRÉCZI Emőke és KISS Ferenc, Budapest, Alexandra Antikvárium, 2007.*
- ADY 1907 *ADY Endre, Négy fal között. Kosztolányi Dezső verses könyve, Budapesti Napló, 1907. 130. sz. (június 1.), 2–3. p.*
- ADYNÉ[–DÉNES] 1942 *ADY Lajosné, Az ismeretlen Ady. Akiről az érmindszenti levelesláda beszél, [Budapest], Béta, [1942].*
- AEÖML1 *ADY Endre Levelezése. I. 1895–1907, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta VITÁLYOS László, Budapest, Akadémiai–Argumentum, 1998 (Ady Endre Összes Művei).*
- AEÖPM6 *ADY Endre Összes prózai művei. Újságcikkek, tanulmányok. VI, sajtó alá rendezte VARGA József, Budapest, Akadémiai, 1966 (Ady Endre Összes Művei).*
- AEÖPM7 *ADY Endre Összes prózai művei. Újságcikkek, tanulmányok. VII, sajtó alá rendezte KISPÉTER András és VARGA József, Budapest, Akadémiai, 1968 (Ady Endre Összes Művei).*
- AEÖPM8 *ADY Endre Összes prózai művei. Újságcikkek, tanulmányok. VIII, sajtó alá rendezte VEZÉR Erzsébet, Budapest, Akadémiai, 1968 (Ady Endre Összes Művei).*
- AEVL *ADY Endre Válogatott levelei, válogatta, sajtó alá rendezte, bevezeti és jegyzetekkel ellátta BELIA György, Budapest, Szépirodalmi, 1956 [! 1957], (Magyar Századok).*

- ARANY 2007 *ARANY Zsuzsanna, Szövegkiadási és értelmezési kérdések Kosztolányi utóéletében, Erdélyi Múzeum, 2007. 1–2. sz., 115–122. p.*
- ARANY 2011 *ARANY Zsuzsanna, Gondolatok a Kosztolányi kritikai kiadásról, in ARANY Zsuzsanna, Isten bálján. Kosztolányi-tanulmányok, Veszprém, Művészetek Háza, 2011, 11–22. p.*
- ARANY 2013 *ARANY Zsuzsanna, Kosztolányi Dezső élete I–IV, Alföld, 2013. 7. sz. (július), 59–71.; 8. sz. (augusztus), 42–62.; 9. sz. (szeptember), 42–62.; 10. sz. (október), 27–41. p.*
- ARANY–DOBÁS 2010–2011 *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke, 1–4, szerkesztette ARANY Zsuzsanna és [a 4. kötetet] DOBÁS Kata, Budapest, Ráció, 2010–2011.*
- BABITS 1907 *BABITS Mihály, Juhász Gyula versei, Szeged és Vidéke, 1907. 241. sz. (október 20.), 2–3 p.*
- BABITS 1936a *BABITS Mihály, Emlék régi levelekből, Kalangya, 1936. 3. sz. (március), 157–158. p.*
- BABITS 1936b *Kosztolányi Dezső levelei Babits Mihályhoz, közli BABITS Mihály, Nyugat, 1936. 12. sz. (december), 402–416. p.*
- BABITS 1981 *BABITS Mihály Kisebb műfordításai, összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta BELIA György, Budapest, Szépirodalmi, 1981.*
- BABITS 1985 *BABITS Mihály, Aki a kékes égbe néz. Kötetektől kimaradt versek és töredékek, válogatta, gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta MELCZER Tibor, Budapest, Magvető, 1985.*
- BABITS 1997 *BABITS Mihály, „Itt a halk és komoly beszéd ideje”. Interjúk, nyilatkozatok, vallomások, szerkesztette, válogatta, a szöveget gondozta, a jegyzeteket írta TÉGLÁS János, Celldömölk, Pauz–Westermann, 1997 (Babits Könyvtár).*

BABITS 2010a	BABITS Mihály, <i>Esszék, tanulmányok, kritikák. 1900–1911</i> , sajtó alá rendezte HIBSCH Sándor, PIENTÁK Attila, Budapest, Argumentum, 2010 (Babits Mihály műveinek kritikai kiadása).
BABITS 2010b	BABITS Mihály, <i>Kisprózai alkotások</i> , sajtó alá rendezte NÉMEDINÉ KISS Adrien, SZÁNTÓ Gábor András, [Budapest], Argumentum, [2010] (Babits Mihály műveinek kritikai kiadása).
BÁDONFAI 1964	BÁDONFAI Gábor, <i>A Kosztolányi-irodalom bibliográfiája. Kísérlet</i> , Budapest, kézirat, [1964]. ¹
BALASSA 1945	BALASSA Erik, <i>Mi történt Kosztolányi házával, fiával, feleségével</i> , Magyar Figyelő, 1945. 15. sz. (december 8.), [15. p.]
BÁLINT 1973	BÁLINT Lajos, <i>Balszélfogó</i> , in BÁLINT Lajos, <i>Ecset és véső</i> [visszaemlékezések], Budapest, Szépirodalmi, 1973, 18–25. p.
BÁLINT 2002	BÁLINT Gábor, <i>Gömöri Jenő és a Modern Könyvtár</i> , Magyar Könyvszemle, 2002. 2. sz., 188–192. p.
BALOGH 2006a	BALOGH Tamás, „Egy reggel a postás levelet hozott”. <i>Kosztolányi ifjúkori helykeresésének önellentmondásai</i> , in BALOGH Tamás, <i>Álmodozók irkafirkája</i> , Budapest, Pont–Ikerhold, 2006, 7–32. p. ²
BALOGH 2006b	BALOGH Tamás, „ <i>Parisba semmiért nem érdemes jönni, csak ezért</i> ”. <i>Hogyan nem találkozott Kosztolányi Dezső Rainer Maria Rilkével 1909-ben</i> , Tiszatáj, 2006. 5. sz. (május), 45–50. p.

¹ A szerző szakdolgozatának függeléke, külön kötetben. Lelőhely: ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet Toldy Ferenc Könyvtára.

² A szerző a későbbiekben Bíró-Balogh Tamás néven publikált.

BASCH 1962	BASCH Lóránt, „ <i>A halál pitvarában</i> ”. <i>Emlékezéseimből Babits Mihály utolsó éveire</i> , Jelenkor, 1962, 1. sz., 90–99. p.
BASHOR 2011	BASHOR, Harold Will, <i>Jean-Baptiste Cléry. Eyewitness to Louis XVI and Marie-Antoinette's nightmare</i> , Colombus [Ohio], Diderot Press, 2011.
BAUER 1985	BAUER Hilda, <i>Emlékeim. Levelek Lukácshoz</i> , szerkesztette, összeállította, az utószót és a jegyzeteket írta LENKEI Júlia, MTA Filozófiai Intézet, [Budapest], 1985.
BCSLI	<i>A Babits család levelezése</i> , szerkesztette, válogatta, a szöveget gondozta, a bevezetést és a jegyzeteket írta BUDA Attila, Budapest, Universitas, 1996 (Babits Könyvtár).
BE tanr.	<i>A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem tanrende</i> , Budapest, Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem, 1903–1907.
BELIA 1983	BELIA György, <i>Babits Mihály tanulóévei</i> , Budapest, Szépirodalmi, 1983.
BELIA–SÁNDOR 1953	BELIA György–SÁNDOR Anna, <i>Schöpfung Aladár hagyatékából</i> , Irodalomtörténeti Közlemények, 1953. 1–4. sz., 324–338. p.
BEÖTHY 1975a	BEÖTHY Ottó, <i>Zalai Béla levelei kortársaihoz. Juhász Gyulához, Babits Mihályhoz, Kosztolányi Dezsőhöz, Lukács Györgyhez és Fülep Lajoshoz 1904–1912</i> , Kritika, 1975. 8. sz. (augusztus), 5–10. p.
BEÖTHY 1975b	BEÖTHY Ottó, <i>Egy pálya emlékezete. Zalai Béla 1882–1915</i> , Világosság, 1975. 2. sz. (február), 80–89. p.
BEVILAQUA–MAZSÁRY 1935	BEVILAQUA BORSODY Béla–MAZSÁRY Béla, <i>Pest-budai kávéházak</i> , 1–2, Budapest, Athenaeum, 1935–1937.

- Bhagavad Gita 1899 *Die Bhagavad Gita oder enthaltend die Lehre der Unsterblichkeit*, nach Edwin Arnolds Sanskrit-Übers. ins Deutsche übertr. von Franz HARTMANN, Leipzig, Friedrich, 1899.
- BÍRÓ-BALOGH 2010 BÍRÓ-BALOGH Tamás, *A homo aestheticus álarca. Kosztolányi Dezső levelezésének kritikai kiadásáról*, Élet és Irodalom, 2010. 15. sz. (április 16.), 13. p.
- BJKL *Babits-Juhász-Kosztolányi levelezése*, sajtó alá rendezte BELIA György, Budapest, Akadémiai, 1959 (Új Magyar Múzeum, 2).
- BJN1 [CSÁTH Géza] Ifj. BRENNER József, *Napló. 1897–1899*, közreadja, sajtó alá rendezte és az utószót írta DÉR Zoltán, Szabadka, Szabadegyetem, 2005, (Életjel Könyvek, 116).
- BJN2 [CSÁTH Géza] Ifj. BRENNER József, *Napló. 1900–1902*, közreadja és az utószót írta DÉR Zoltán, Szabadka, Szabadegyetem, 2006 (Életjel Könyvek, 117).
- BJN3 [CSÁTH Géza] Ifj. BRENNER József, *Napló. 1903–1904*, közreadja DÉR Zoltán, Szabadka, Szabadegyetem, 2007 (Életjel Könyvek, 120).
- BJN4 [CSÁTH Géza] Ifj. BRENNER József, *Napló. 1906–1911*, közreadja DÉR Zoltán, Szabadka, Szabadegyetem, 2007 (Életjel Könyvek, 122).
- BMKL *Babits Mihály kéziratai és levelezése*, 1–4, összeállította CSÉVE Anna et al., Budapest, Argumentum–Petőfi Irodalmi Múzeum, 1993 (Klasszikus magyar írók kéziratának és levelezésének katalógusai).
- BML1 BABITS Mihály *Levelezése. 1890–1906*, sajtó alá rendezte ZSOLDOS Sándor, Budapest, Historia Litteraria Alapítvány–Korona, 1998 (Babits Mihály műveinek kritikai kiadása).

- BML2 BABITS Mihály *Levelezése. 1907–1909*, sajtó alá rendezte SZŐKE Mária, Budapest, Akadémiai, 2005 (Babits Mihály műveinek kritikai kiadása).
- BML4 BABITS Mihály *Levelezése. 1911–1912*, sajtó alá rendezte SÁLI Erika, Budapest, Magyar Könyvklub, 2003 (Babits Mihály műveinek kritikai kiadása).
- BOISSIER 1876 BOISSIER, Gaston, *Ciceró és barátai. Tanulmány a Caesar-korabeli római társadalom fölött*, fordította CSIKY Kálmán, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1876.
- BORUS 1978 *A század tanúi*, szerkesztette BORUS Rózsa, Budapest, RTV–Minerva, 1978.
- BOTKA-VARGHA 1982 BOTKA Ferenc-VARGHA Kálmán, *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1905–1945. Személyi rész I. A–K*, in *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája*, 6, Budapest, Akadémiai, 1982.
- BRENNER 1904a [CSÁTH Géza] BRENNER József, *Dekadencia*, Bácskai Hírlap, 1904. 205. sz. (szeptember 4.), 7–8. p.
- BRENNER 1904b [CSÁTH Géza] J–f., *Vecsey Ferenc*, Bácskai Hírlap, 1904. 240. sz. (október 16.), 8. p.
- BRENNER 1905 [CSÁTH Géza] BRENNER József, *Bródy Sándor*, Bácskai Hírlap, 1905. 155. sz. (július 9.), 1–3. p.
- BUDA 2000 BUDA Attila, *A Nyugat Kiadó története*, Budapest, Borda Antikvárium, 2000.
- BUDA 2006 BUDA Attila, *De nem kiáltott többé avagy Egy Babits-novella világa*³
- BUDA 2007 BUDA Attila, *Teremtő utánzás. Babits-tanulmányok*, Budapest, Ráció Kiadó, 2007.

³ Lelöhely: MTA Előadások Tára.

BYRON 1899	BYRON, [George Gordon], <i>Kain. miszterium</i> , fordította MIKES Lajos, Budapest, Lampel, 1899 (Magyar Könyvtár, 128).
BYRON 1905a	BYRON, [George Gordon], <i>A tengerhez. Childe Harold IV. ének 179–185 [versszak]</i> , fordította KOSZTOLÁNYI Dezső, Bácskai Hírlap, 1905. 95. sz. (április 23.), 13–14. p.
BYRON 1905b	BYRON, [George Gordon], <i>Childe Herold [!]. A Bikaviadal.- I. ének. 73–79. [versszak]. A Parnassusnál.- I. ének 60–61. [versszak]</i> , fordította KOSZTOLÁNYI Dezső, Bácsország, 1905. 20. sz. (május 14.), 7. p. ⁴
BYRON 1905c	BYRON, [George Gordon], <i>Napnyugta a Brentán. Canto IV. 27–29. A fergeteg. Canto III. 92–97</i> , fordította KOSZTOLÁNYI Dezső, Bácskai Hírlap, 1906. 82. sz. (április 8.), 1–2. p. ⁵
CSÁSZÁR–HAVAS 1936	CSÁSZÁR Elemér–HAVAS István, <i>A Petőfi Társaság hatvan éve a magyar irodalom szolgálatában</i> , Budapest, Singer és Wolfner, 1936.
CsÁTH 1995	CsÁTH Géza, <i>Rejtelmek labirintusában. Összegyűjtött esszék, tanulmányok, újságcikkek</i> , szerkesztette és sajtó alá rendezte SZAJBÉLY Mihály, Budapest, Magvető, 1995.
CsÁTH 2000	CsÁTH Géza, <i>A muzsika mesekertje. Összegyűjtött írások a zenéről</i> , szerkesztette és sajtó alá rendezte SZAJBÉLY Mihály, Budapest, Magvető, 2000.

⁴ Részletek Lord Byron „Childe Herold”-jából [!] összefoglaló cím alatt.

⁵ Részletek Lord Byron „Childe Harold”-jából összefoglaló cím alatt.

CsÁTH 2007	CsÁTH Géza, <i>1000 × ölel Józsi. Családi levelek 1904–1908</i> , közreadja DÉR Zoltán, sajtó alá rendezte és az utószót írta BESZÉDES Valéria, Szabadka, Szabadegyetem, 2007 (Életjel Könyvek, 121).
CsÁTH 2013	CsÁTH Géza, „ <i>Méla akkor: hínak lábat mosni</i> ”. <i>Naplófeljegyzések 1897–1904</i> , sajtó alá rendezte MOLNÁR Eszter Edina, SZAJBÉLY Mihály, Budapest, Magvető, 2013.
CSATKAI 1959	CSATKAI Endre, <i>Magyar írók levelei egy vidéki zeneszerzőhöz</i> , Irodalomtörténet, 1959. 3–4. sz., 488–490. p.
CSERNA 2002	CSERNA Anna, <i>Családi levéltárak repertóriumai. Segédletek IV.</i> , Szekszárd, Tolna Megyei Levéltár, 2002.
DÉNES 1947	DÉNES Zsófia, <i>In memoriam Juhász Gyula</i> , A Reggel, 1947. 15. sz. (április 14.), 7. p.
DÉR 1970a	DÉR Zoltán, <i>Az első műhely. Kosztolányi Dezső önképzőkori évei</i> , Szabadka, Szabadkai Munkásegyletem, 1970 (Életjel Miniatűrök, 12).
DÉR 1970b	DÉR Zoltán, <i>Fecskelány. Dokumentumregény</i> , Újvidék, Forum, 1970.
DÉR 1972a	DÉR Zoltán, <i>Költő családon belül. Újabb Kosztolányi-dokumentumok</i> [1. rész], Üzenet, 1972. 6–7. sz. (június 1.), 377–397. p.
DÉR 1972b	DÉR Zoltán, <i>Költő családon belül. Újabb Kosztolányi-dokumentumok</i> [2. rész], Üzenet, 1972. 8–9. sz. (augusztus 1.), 466–480. p.
DÉR 1975	DÉR Zoltán, <i>A testvéri felelősség dokumentumai. Kísérletek Csáth Géza megmentésére</i> , Üzenet, 1975. 2. sz. (február–március), 160–190. p.
DÉR 1980	DÉR Zoltán, <i>Ikercsillagok. Kosztolányi Dezső és Csáth Géza</i> , Újvidék, Forum, 1980.

DÉR 1985a	DÉR Zoltán, <i>Fecskelány. Dokumentumregény</i> , 2., bővített kiadás, Újvidék, Forum, 1985.
DÉR 1985b	<i>Levelek Kosztolányihoz</i> , sajtó alá rendezte DÉR Zoltán, Szabadka, Életjel, 1985.
DÉR 1985c	DÉR Zoltán, <i>Szülőföld és költője. Írások Kosztolányiról</i> , Szabadka, Veljko Vlahović Munkásegyletem, 1985 (Életjel Könyvek, 34).
DÉR 1987	DÉR Zoltán, <i>Adalékok Csáth Géza életrajzához</i> , Üzenet, 1987. 1–3. sz. (február–március), 185–203. p.
DÉR 1996	[DÉR Zoltán], <i>Kosztolányi Dezső az önképzőkörben</i> , Híd, 1996. 11. sz. (november), 944–952. (950.) p. ⁶
DÉR 2004	DÉR Zoltán, <i>Békülés Goethe ürügyén. Ismeretlen Kosztolányi-levél</i> , in <i>Vajdasági Magyar Kalendárium 2005</i> , szerkesztette KREKITY Olga, Szabadka, Pannon Press, 2004, 211–215. p.
DETTRE 1947	DETTRE András, <i>Hogyan került Budapestre a Juhász Gyula Múzeum anyaga. Érdekes bűnper Kilényi Irma hagyatéka körül. Lopással vádolják az örökösöket</i> , Szegedi Népszava, 1947, 216. sz. (szeptember 24.), 2. p.
DEVECSERI 1945	DEVECSERI Gábor, <i>Az élő Kosztolányi</i> , Budapest, Officina, 1945 (Officina Könyvtár, 80–81).
DOBRAY 1970	<i>Kosztolányi Dezső</i> . [dokumentumfilm], rendezte DOBRAY György, szerkesztette BIHARI Sándor, forgatókönyv SZABÓ Márta. ⁷
DOUGLAS 1906	DOUGLAS, Alfred Bruce, <i>The Placid Pug. And Other Rhymes</i> , London, Duckworth, 1906.

⁶ A szerző neve Dér Zoltánné Beszédes Valéria adata alapján.

⁷ A film 1970 körül készült.

DOUGLAS 1907	DOUGLAS, Alfred Bruce, <i>The Pongo Papers and the Duke of Berwick</i> , illustrations by David WHITELAW, London, Greening & Co., 1907.
EAE3	<i>Emlékezések Ady Endréről</i> , 1–5, gyűjtötte, sajtó alá rendezte és magyarázatokkal kiegészítette KOVALOVSKY Miklós, Budapest, Akadémiai, 1961–1993, 3. kötet, 1987, (Új Magyar Múzeum).
EKA	<i>Az Egyetemi Kör alapszabályai</i> , Budapest, Egyetemi ny., 1899.
ENDRŐDI 1906	ENDRŐDI Béla, <i>Megilletődés</i> , Pesti Napló, 1906. 73. sz. (március 15.), 23. p.
ERDŐS 1931	ERDŐS Renée, <i>Emlékeim</i> , Budapest, Révai ny., 1931.
ERTSEY 1945	ERTSEY Péter, <i>A Juhász Múzeum nyomában... Megkerült az értékes gyűjtemény egy része</i> , Szegedi Népszava, 1945. 57. sz. (augusztus 26.), 2. p.
ERTSEY 1962	ERTSEY Péter, <i>Kilényi, a titkár</i> , in <i>Juhász Gyula, 1883–1937</i> , szerkesztette, kísérő szöveg, jegyzetek PAKU Imre, Budapest, Magvető, 1962, 562–568. p.
FARKAS 2008	FARKAS Zsuzsa, <i>Az első fényírdák Budapestén</i> , Fotóművészet, 2008. 4. sz., 57–66. p.
FENYŐ 1906	FENYŐ Miksa, <i>Egy új költő</i> , Budapesti Napló, 1906. 41. sz. (február 11.), 1–3. p.
FENYVES 1938	FENYVES Ferenc, <i>Mégegyszer elmondom... Fenyves Ferenc írásai</i> , szerkesztette SZEGEDI Emil, Szabadka, Minerva, 1938.
FLL1	FÜLEP Lajos <i>Levelezése. 1</i> , szerkesztette, a jegyzeteket és a mutatókat összeállította F. CSANAK Dóra, Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1990.

Fototéka 1	„...külön tér... külön idő...” <i>Babits Mihály fényképei. Ikonográfia</i> , összeállította W. SOMOGYI Ágnes, előszó KERESZTURY Dezső, Budapest, Népművelési Propaganda Iroda, 1983 (Fototéka).
FRANCE 1956	FRANCE, Anatole, <i>Az ametisztgyűrű</i> , fordította KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil, in Anatole FRANCE, <i>Jelenkori történet</i> , fordította KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil, BENEDEK Marcell, Budapest, Új Magyar Könyvkiadó, 1956, 342–344. p.
FRÁTER 1987	FRÁTER Zoltán, <i>Osvát Ernő élete és halála</i> , Budapest, Magvető, 1987.
FÜSSY 1957	FÜSSY László, <i>Hogyan tűnt el Juhász Gyula irományosládája?</i> , Délmagyarország, 1957. 151. sz. (június 30.), 6. p.
GAÁL 2001	GAÁL Endre, <i>A szegedi nyomdászat 1801–1918</i> , Szeged, Csongrád megyei Levéltár, 2001.
GÁBOR 1988	<i>A Thália Társaság. 1904–1908. Levelek és dokumentumok</i> , válogatta, a jegyzeteket és az előszót írta GÁBOR Éva, Budapest, Magyar Színházi Intézet–MTA Lukács Archivum és Könyvtár, 1988.
GÁL 1942	GÁL István, <i>Babits és az angol irodalom</i> , Debrecen, Tisza István-Tudományegyetem, 1942.
GALÁNTAI 1906	<i>Mihók-féle Magyar compass. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv, 1906–1907</i> , 1–2, szerkeszti GALÁNTAI NAGY Sándor, Budapest, Stephaneum ny., 1906.
GÁRDONYI 1928	GÁRDONYI Albert, <i>Régi pesti könyvkereskedők. Ötödik közlemény</i> , Magyar Könyvszemle, 1928. 1. sz., 41–48. p.

GEEHR 1990	GEEHR, Richard S., <i>Karl Lueger. Mayor of Fin de Siècle Vienna</i> , Ditroit, Wayne State University Press, 1990.
GELLÉR 2005	GELLÉR Katalin, <i>Orfeusz és Kasszandra. Magyar festők antikvitas-élménye a századfordulón</i> , Ars Hungarica, 2005, 1. sz., 89–108. p.
GELLÉRT 1954a	GELLÉRT Oszkár, <i>Válasz az „Adattár”-nak</i> , Irodalomtörténeti Közlemények, 1954. 3. sz., 309–311. p.
GELLÉRT 1954b	GELLÉRT Oszkár, <i>Kortársaim</i> , Budapest, Művelt Nép, 1954.
GOETHE 1875	GOETHE, Johann Wolfgang <i>Lírai költeményei</i> , 1–2, fordította, bevezette, jegyzetelte Szász Károly, Budapest, MTA, 1875.
GRATZ 1934	GRATZ Gusztáv, <i>A dualizmus kora. Magyarország története, 1867–1918</i> , Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1934.
GREZSA 1957	GREZSA Ferenc, <i>Juhász Gyula Máramaros-szigeten</i> , Irodalomtörténeti Közlemények, 1957, 4. sz., 342–357. p.
GREZSA 1964	GREZSA Ferenc, <i>Juhász Gyula egyetemi évei. 1902–1906</i> , Budapest, Akadémiai, 1964 (Irodalomtörténeti Füzetek).
HANET-CLÉRY 1825	<i>Mémoires de Jean Pierre Louis Hanet-Cléry</i> , Paris, D’Alexis Eymery, 1825.
HAVAS 1910	HAVAS Emil, <i>Szabadka</i> , in <i>Bácska társadalmi élete. Ezer arcképpel</i> , Bács-Bodrog Vármegye jótékonyági és kultúregyesületeinek közreműködésével szerkesztette CSÓR Gáspár, Budapest, József Királyi Herceg Szanatórium Egyesület, 1910 (A jótékonyág és a művelődés zászlótartói), 153–198. p.

- HEGEDŰS–SZABÓ 1997 *Gymnázium. 1747–1997, szerkesztette HEGEDŰS Antal, SZABÓ József, Szabadka, Pannon Press, 1997.*
- HEINRICH 1870–1876 HEINRICH, Gustav, *Deutsches Lehr- und Lesebuch für höhere Lehranstalten*, 1–3, Budapest, Lampel, 1870–1876.
- HEINRICH 1894–1896 HEINRICH Gusztáv, *Német tan- és olvasókönyv közép- és felső iskolák számára. Az irodalomtörténet vázlatával és magyarázó jegyzetekkel*, Budapest, Lampel, 1894–1896.
- HLL HATVANY Lajos *Levelei*, a válogatás és a szöveggondozás HATVANY Lajosné és ROZSICS István munkája, a jegyzeteket HATVANY Lajos és ROZSICS István írta, Budapest, Szépirodalmi, 1985.
- HOLLÓS 1927 HOLLÓS József, *Posta- és távirójog. A posta-, táviró-, távbeszélő és rádió különleges jogának kézikönyve*, Budapest, szerzői kiadás, 1927.
- ILIA 1983 ILIA Mihály, *Juhász Gyula levelei Elefánt Olgához*, Acta Historiae Litterarum Hungaricum, 1983. 19. sz., 123–130. p.
- ILLÉSSY 1902 *Az 1754–55. évi országos nemesi összeírás, összeállította ILLÉSSY János*, Budapest, Athenaeum, 1902.
- JANCSÓ 1957 JANCSÓ Elemér, *Kosztolányi levelei Kuncz Aladárhoz*, Igaz Szó (Kolozsvar), 1957. 3. sz. (március), 453–454. p.
- JGYL1 JUHÁSZ Gyula, *Levelezés. I. 1900–1922*, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta BELIA György, Budapest, Akadémiai, 1981 (Juhász Gyula Összes Művei, 9).
- JGYÖM5 JUHÁSZ Gyula, *Prózai írások. 1898–1917*, sajtó alá rendezte GREZSA Ferenc, ILIA Mihály, Budapest, Akadémiai, 1968 (Juhász Gyula Összes Művei, 5).

- JGYÖM6 JUHÁSZ Gyula, *Prózai írások. 1818–1922*, sajtó alá rendezte GREZSA Ferenc, Budapest, Akadémiai, 1969 (Juhász Gyula Összes Művei, 6).
- JGYÖM8 JUHÁSZ Gyula, *Prózai írások. 1827–1936*, sajtó alá rendezte ILIA Mihály, Budapest, Akadémiai, 1971 (Juhász Gyula Összes Művei, 8).
- JGYÖV1 JUHÁSZ Gyula, *Versek. I. 1898–1911*, sajtó alá rendezte ILIA Mihály, PÉTER László, Budapest, Akadémiai, 1963 (Juhász Gyula Összes Művei, 1.).
- JUHÁSZ 1906a JUHÁSZ Gyula, *Ady Endre új versei*, Új Század, 1906. 3. sz. (december), 169–170. p.
- JUHÁSZ 1906b JUHÁSZ Gyula, *A szegedi irodalom*, Szeged és Vidéke, 1906. 165. sz. (július 15.), 20–21. p.
- JUHÁSZ 1918 JUHÁSZ Gyula, *Négyes órák*, Szeged és Vidéke, 1918. 101. sz. (május 4.), 3. p.
- JUHÁSZ 1927 JUHÁSZ Gyula, *Nyílt levél Négyesy Lászlóhoz*, Délmagyarország, 1927. 92. sz. (április 24.), 1. p.
- JUHÁSZ 1937 *Juhász Gyula kiadatlan jegyzeteiből*, közreadja KILÉNYI Irma, Nyugat, 1937. 5. sz. (május), 323–325. p.
- KA 2007 *A Központi Antikvárium 103. aukciója*. [árverési katalógus], Budapest, Központi Antikvárium, 2007.
- KÁDÁR 1903 KÁDÁR József, *Szolnok-Dobokavármegye monographiája*. 6., Deés, Demeter és Kis, 1903.
- KÁICH 1979 KÁICH Katalin, *Szabad liceumok Bácskában és Bánátban*, Újvidék, Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1979.

Kalevala 1908	<i>Kullervó énekei, a finn néphagyomány alapján</i> , szerkesztette KROHN Gyula, fordította VIKÁR Béla, Budapest, Hornyánszky, 1908.
KARINTHY 1927	KARINTHY Frigyes, <i>Naplóm. Az egyetemi tüntetésekről</i> , Pesti Napló, 1927. 270. sz. (november 27.), 35. p.
KÁRPÁTI 1947	KÁRPÁTI Aurél, <i>Kosztolányi Dezső</i> , in KÁRPÁTI Aurél, <i>Kultúra haláltáncával</i> , Budapest, Új Idők Irodalmi Intézet, 1947, 102–109. p.
KÁRPÁTI 1961	KÁRPÁTI Aurél, <i>Emlékezés a „balszélfogóra”</i> , Magyar Nemzet, 1961. 55. sz. (március 5.), 8–9. p.
KCSL	<i>A Kosztolányi család levelezéséből</i> , a leveleket válogatta, az előszót, az utószót és a jegyzeteket írta DÉR Zoltán, Szabadka, Veljko Vlahović Munkásegyletem, 1988 (Életjel Könyvek, 39).
KDLN	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Levelek – Naplók</i> , egybegyűjtötte, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta RÉZ Pál; az 1933–1934-es naplót sajtó alá rendezte KELEVÉZ Ágnes és KOVÁCS Ida, Budapest, Osiris, 1996.
KÉKY 1936	KÉKY Lajos, <i>A Kisfaludy Társaság története. 1836–1936</i> , Budapest, Franklin, 1936.
KELEVÉZ 1998	KELEVÉZ Ágnes, <i>A keletkező szöveg esztétikája. Genetikai közelítés Babits költészetéhez</i> , Budapest, Argumentum, 1998.
KELEVÉZ 2008	KELEVÉZ Ágnes, <i>„Kit új korokba küldtek régi révek”</i> . Babits útján az antikvitástól napjainkig, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2008.
KEMPELEN 1913	KEMPELEN Béla, <i>Magyar nemes családok</i> , 1–11, Budapest, Grill, 1911–1932, 6. kötet: 1913.

KIL	<i>Kilényi Irma levelesládájából</i> , 1–2, közreadja és a jegyzeteket írta VALACHI Anna, Holmi, 2013. 9. sz., 1095–1109.; 10. sz., 1263–1280. p.
Kiss 1943	<i>Kiszakított lapok Topolya történelméből</i> , közlése Kiss Lajos, Topolya, Hajtman Nyomda, 1943.
Kiss 1962	Kiss Ferenc, <i>A beérkezés küszöbén. Babits, Juhász és Kosztolányi ifjúkori barátsága</i> , Budapest, Akadémiai, 1962.
Kiss 1985	Kiss Ferenc, <i>Adalékok Kosztolányi életrajzához</i> , Üzenet, 1985. 2–3. sz. (február–március), 216–240. p.
Kiss 1994	Kiss Ferenc, <i>És Szabadka</i> , Debrecen, Csokonai, 1994.
KOLOZSI 1973	KOLOZSI Tibor, <i>Szabadkai sajtó. 1848–1919</i> , Szabadka, Szabadkai Munkásegyletem, 1973 (Életjel Könyvek, 2).
KOLOZSY-CSUKA 1936	KOLOZSY-CSUKA János, <i>Látogatás Kosztolányi édesanyjánál</i> , Kalangya, 1936. 3. sz. (május), 195–199. p.
KOMIN 1907	KOMIN János, <i>Babits Mihály</i> , Politikai Heti-szemle, 1907. 19. sz. (szeptember 22.), 11. p.
KOMLÓS 1961	KOMLÓS Aladár, <i>Babits–Juhász–Kosztolányi levelezése</i> , Irodalomtörténeti Közlemények, 1961. 2. sz., 237–241. p.
KORODA 1902	KORODA Pál, <i>Reviczky Gyuláról</i> , in REVICZKY Gyula <i>Összes költeményei</i> , sajtó alá rendezte KORODA Pál, Budapest, Franklin, 1902 (Magyar Remekírók, 53), 5–42. p.
KOSZTOLÁNYI 1901	<i>Szabadka sz. k. város községi főgimnáziumának értesítője az 1900–1901. tanévről</i> , közli KOSZTOLÁNYI Árpád, Szabadka, Krausz és Fischer Ny., 1901.

KOSZTOLÁNYI 1902	<i>Szabadka sz. k. város községi főgimnáziumának értesítője az 1901–1902. tanévről</i> , közli KOSZTOLÁNYI Árpád, Szabadka, Krausz és Fischer Ny., 1902.
KOSZTOLÁNYI 1903	<i>Szabadka sz. k. város községi főgimnáziumának értesítője az 1902/3. tanévről</i> , közli KOSZTOLÁNYI Árpád, Szabadka, Krausz és Fischer Ny., 1903.
KOSZTOLÁNYI 1904	<i>Szabadka sz. k. város községi főgimnáziumának értesítője az 1903/4. tanévről</i> , közli KOSZTOLÁNYI Árpád, Szabadka, Krausz és Fischer Ny., 1904.
KOSZTOLÁNYI 1905a	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Heti levél</i> , Bácskai Hírlap, 1905. 1. sz. (január 1.), 45. p.
KOSZTOLÁNYI 1905b	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Heti levél. Bodnár Zsigmond</i> , Bácskai Hírlap, 1905. 239. sz. (október 15.), 6–7. p.
KOSZTOLÁNYI 1906a	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Heti levél. Heine</i> , Bácskai Hírlap, 1906. 39. sz. (február 18.), 5–6. p.
KOSZTOLÁNYI 1906b	[KOSZTOLÁNYI Dezső], <i>Baccarat</i> , Bácskai Hírlap, 1906. 50. sz. (március 2.), 1–2. p.
KOSZTOLÁNYI 1906c	[KOSZTOLÁNYI Dezső], <i>Heti levél. A kártyaszennyvedély alapja</i> , Bácskai Hírlap, 1906. 52. sz. (március 4.), 4–5. p.
KOSZTOLÁNYI 1906d	[KOSZTOLÁNYI Dezső] Clou, <i>Dorrit kisaszszony</i> , Bácskai Hírlap, 1906. 61. sz. (március 15.), 6–7. p.
KOSZTOLÁNYI 1906e	[KOSZTOLÁNYI Dezső] Lehotai, <i>Baudelaire</i> , Magyar Szemle, 1906. 32. sz. (augusztus 9.), 498–500. p.
KOSZTOLÁNYI 1906f	[KOSZTOLÁNYI Dezső] Lehotai, <i>Vallomás</i> , Bácskai Hírlap, 1906. 33. sz. (február 11.), 7. p.

KOSZTOLÁNYI 1906g	LECONTE DE LISLE, <i>Hjalmar szive</i> , fordította KOSZTOLÁNYI Dezső, Magyar Szemle, 1906. 40. sz. (október 4.), 628. p.
KOSZTOLÁNYI 1907a	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Megállt az óra</i> , Magyar Nemzet, 1907. 118. sz. (május 19.), 2. p.
KOSZTOLÁNYI 1907b	[KOSZTOLÁNYI Dezső] Lehotai, <i>A nagy fejedelem. Lengyel Menyhért háromfelvonásos drámájának bemutatója</i> , Budapesti Napló, 1907. 55. sz. (március 5.), 8. p.
KOSZTOLÁNYI 1907c	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Giosuè Carducci</i> , A Hét, 1907. 8. sz. (február 24.), 125–127. p.
KOSZTOLÁNYI 1907d	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>A hidon</i> , A Hét, 1907. 21. sz. (május 26.), 354. p.
KOSZTOLÁNYI 1911	[KOSZTOLÁNYI Dezső] Oggi, <i>Új ige</i> , Világ, 1911. 120. sz. (május 23.), 11. p.
KOSZTOLÁNYI 1914a	<i>Modern költők. külföldi antológia a költők arcképeivel</i> , fordította és bevezetők, KOSZTOLÁNYI Dezső, Budapest, Élet, 1914, 185–191. p.
KOSZTOLÁNYI 1914b	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>[Önéletrajz]</i> , in <i>Az Érdekes Ujság dekameronja. Száz magyar író száz legjobb novellája</i> , 1–10, szerkeszti KABOS Ede, Budapest, Légrády Testvérek, 1913–1916, 2., 207–209. p.
KOSZTOLÁNYI 1915	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Rapszódia. Vallo-más több strófában</i> , Nyugat, 1915. 15. sz. (augusztus 1.), 841–846. (844.) p.
KOSZTOLÁNYI 1916a	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Tinta</i> , Gyoma, Kner, 1916.
KOSZTOLÁNYI 1916b	[KOSZTOLÁNYI Dezső] Punin, <i>Akik alusznak és akik felébrednek...</i> , A Hét, 1916. 32. sz. (augusztus 6.), 426–427. p.
KOSZTOLÁNYI 1919	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Kiadatlan Ady vers</i> , Esztendő, 1919. 2. sz. (február), 157–158. p.

KOSZTOLÁNYI 1920	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Magyar rhapsodiák</i> , Nyugat, 1920, 1–2. sz. (január), 93–96. p.
KOSZTOLÁNYI 1922	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Szavak. Egy Ady-ünnepély előtt</i> , Nyugat, 1922. 11. sz. (június 1.), 768–769. p.
KOSZTOLÁNYI 1923	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Ellák</i> , Nyugat, 1923. 6. sz. (március 16.), 422–423. p.
KOSZTOLÁNYI 1927	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Életem legizgalmasabb kölcsönkérése</i> , Színházi Élet, 1927. 50. sz. (december 11–18.), 15. p.
KOSZTOLÁNYI 1929a	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Othello. Fölújítás a Nemzeti Színházban</i> , Új Idők, 1929. 45. sz. (november 3.), 562–563. p.
KOSZTOLÁNYI 1929b	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Ady Endréről</i> , A Toll, 1929. 13. sz. (július 14.), 7–21. p.
KOSZTOLÁNYI 1930	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Osvát Ernő</i> , Nyugat, 1930. 21. sz. (november 1.), 595–607. p.
KOSZTOLÁNYI 1932	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Nagyapám. Novella a családi arcképcsarnokból</i> , Pesti Hírlap, 1932. 290. sz. (december 25.), 4. p.
KOSZTOLÁNYI 1933a	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Négyes László</i> , Új Idők, 1933. 4. sz. (január 22.), 113–114. p.
KOSZTOLÁNYI 1933b	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Bábel, Lovak tükre, Nemes-Kosztolány</i> , Pesti Hírlap Vasárnapja, 1933. 41. sz. (október 8.), 8. p.
KOSZTOLÁNYI 1933c	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Bölcsőtől a koporsóig</i> , Budapest, Nyugat, 1933.
KOSZTOLÁNYI 1934	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Milkó Izidor</i> , Kalangya, 1934. 9. sz. (szeptember), 609–610. p.
KOSZTOLÁNYI 1940	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Diktatúra és irodalom. Válasz, vallomás</i> , in KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Kortársak</i> , 1, sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta ILLYÉS Gyula, Budapest, Nyugat, 1940 (Kosztolányi Dezső hátrahagyott művei, 3), 288–300. (291–292.) p.

KOSZTOLÁNYI 1958	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Írók, festők, tudósok. Tanulmányok magyar kortársakról</i> , 1–2, Budapest, Szépirodalmi, 1958.
KOSZTOLÁNYI 1965	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Mostoha és egyéb kiadatlan művek</i> , a Bevezetőt, Az önképzőkör tagja című fejezetet és a jegyzeteket DÉR Zoltán írta, Újvidék, Forum, 1965.
KOSZTOLÁNYI 1972	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Negyvennégy levél. Költő családon belül</i> , a leveleket összegyűjtötte, sajtó alá rendezte és az egyes időszakok bevezetőjét írta DÉR Zoltán, Szabadka, Szabadkai Munkásegyetem, 1972 (Életjel Miniatűrök, 21).
KOSZTOLÁNYI 1985	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Napló. Igen becses kéziratok. 1933–1934</i> , sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta KELEVÉZ Ágnes, KOVÁCS Ida, Budapest, Múzsák Közművelődési Kiadó–Petőfi Irodalmi Múzeum, 1985 (Irodalmi Múzeum).
KOSZTOLÁNYI 1988	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Idegen költők</i> , 1–2, összegyűjtötte, a szöveget gondozta, a jegyzeteket írta RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1988.
KOSZTOLÁNYI 2010a	„most elmondom, mint veszttem el”. Kosztolányi Dezső betegségének és halálának dokumentumai, szerkesztette, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket készítette ARANY Zsuzsanna, Pozsony, Kalligram, 2010 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).
KOSZTOLÁNYI 2010b	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Édes Anna</i> , szerkesztette, a jegyzeteket készítette VERES András, sajtó alá rendezte PARÁDI Andrea et al., Pozsony, Kalligram, 2010 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).
KOSZTOLÁNYI 2011a	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Jegyzetek Tégláról</i> , bevezette LENGYEL András, Kalligram, 2011, 9. sz. (szeptember), 68–74. (68.) p.

KOSZTOLÁNYI 2011b	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Esti Kornél</i> , szerkesztette TÓTH-CZIFRA Júlia, VERES András, Pozsony, Kalligram, 2011 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).
KOSZTOLÁNYI 2011c	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Nero, a véres költő</i> , sajtó alá rendezte, a kísérő tanulmányokat és a jegyzeteket írta TAKÁCS László, Pozsony, Kalligram, 2011 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).
KOSZTOLÁNYINÉ 1938	KOSZTOLÁNYI Dezsőné, <i>Kosztolányi Dezső</i> , Budapest, Révai, 1938.
KOSZTOLÁNYINÉ 1948	KOSZTOLÁNYI Dezsőné, <i>Tüzes cipőben</i> , Budapest, Káldor, 1948.
KOSZTOLÁNYINÉ 1956	<i>Kosztolányi levelek</i> [közreadta KOSZTOLÁNYI Dezsőné], Szabad Hazánkért, 1956. szeptember, 14. p.
KOSZTOLÁNYINÉ 1990	KOSZTOLÁNYI Dezsőné, <i>Kosztolányi Dezső. Életrajzi regény</i> , Budapest, Holnap, 1990. ⁸
KOSZTOLÁNCZY 2006	„Rajongj érte, vagy szidd le a sárga földig – jámbor embertársam – az nekem mindegy.” <i>Az Új versek fogadtatásáról</i> , Iskolakultúra, 2006, 7–8. sz., 54–62. p.
KOVÁCS 2006	<i>Halkan szítál a tört fény. Kosztolányi Dezső összes fényképe</i> , előszó FRÁTER Zoltán, a kötetet összeállította, szerkesztette és az utószót írta KOVÁCS Ida, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2006.
KŐHEGYI 1986	KŐHEGYI Mihály, <i>Kosztolányi József levele feleségének az utolsó nemesi felkelés komáromi táborából</i> , Forrás, 1986. 11. sz. (november), 59–64. p.

⁸ Az eredeti és a későbbi kiadás szerepeltetését az indokolja, hogy az utóbbihoz jobban hozzá lehet férni; a szövegkritikai jegyzetek között azonban csak az első kiadás szerepel.

KTÉ 1903–1904	<i>A Kisfaludy-Társaság évlapjai, 1903–1904</i> , Budapest, Franklin Társulat, 1904, 3–47. p.
KTÉ 1904–1905	<i>A Kisfaludy-Társaság évlapjai, 1904–1905</i> , Budapest, Franklin Társulat, 1905, 3–47. p.
KUNSZERY 1967	KUNSZERY Gyula, „A Tűz fiai”. <i>Egy fejezet a XX. századi költészetünk prae-nyugatos korszakából a Komjáthy Jenő Társaság „irattára” alapján</i> , Irodalomtörténeti Közlemények, 1967. 2. sz., 196–206. p.
LAKATOS 2002	<i>A Kalocsai Érseki Levéltár. Levéltárismertető</i> , szerkesztette LAKATOS Adél, LAKATOS Andor, SZABÓ Attila, Kalocsa, Főegyházmegyei Levéltár, 2002 (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények Kiadványai).
LENGYEL 1978	LENGYEL András, <i>Zalai Béla elfelejtett írásai</i> , Élet és Irodalom, 1978. 24. sz. (június 17.), 2. p.
LENGYEL 1987	LENGYEL Menyhért, <i>Életem könyve. Naplók, életrajzi töredékek</i> , összeállította VINKÓ József, Budapest, Gondolat, 1987.
LENGYEL 1992	LENGYEL András, <i>A Vasárnapi Kör „renegátja”</i> . <i>A gondolkodó Ritoók Emmáról</i> , in <i>A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. 1991–1992</i> , szerkesztette JUHÁSZ Antal és LENGYEL András, Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 1992, 243–289. p.
LENGYEL 1999	LENGYEL András, <i>Kosztolányi Dezső levele Juhász Gyuláról</i> , in <i>A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. Irodalom- és művészettörténeti tanulmányok</i> , Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 1999 (Studia Historiae Literarum et Artium, 2), 175–176. p.
LENGYEL 2000	LENGYEL András, „Az arcodról a festék nem mosódik le.” <i>A levélíró Kosztolányi</i> , in LENGYEL András, <i>Játék és valóság közt</i> , Szeged, Tiszatáj, 2000, 15–53. p.

Mutatók	
LENGYEL 2007	LENGYEL András, <i>A Kosztolányi-életmű kritikai kiadásának néhány előzetes kérdése</i> , Híd, 2007. 10. sz. (október), 83–84. p.
LENGYEL 2010a	LENGYEL András, <i>Juhász Gyula, Zalai Béla és „a válasz metafizikája”. A 20. század eleji „irodalmi forrongás” gondolkodástörténetéhez</i> , in LENGYEL András, <i>Képzelet, írás, hatalom. Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok</i> , Szeged, Quintus, 2010, 117–138. p.
LENGYEL 2010b	LENGYEL András, <i>Kosztolányi „fekete Vénusz”-a</i> , Híd, 2010. 11. sz. (november), 3–14. p.
LENGYEL 2011	LENGYEL András, <i>Kosztolányi Dezső kiadatlan írása elé</i> , Kalligram, 2011. 9. sz. (szeptember), 66–74. p.
MAGYAR 1937	<i>Két halott költő levelesládája. Juhász Gyula és Kosztolányi Dezső harminc esztendő levelezése</i> , összeállította MAGYAR László, Délmagyarország [„Karácsony” melléklet], 1937. 294. sz. (december 25.), 9–14. p.
MAGYAR 1994	MAGYAR László, <i>Martinovicsok és Kosztolányiak nyomában. A szabadkai levéltár anyagából</i> , Magyar Szó, 1979. 60. sz. (március 3.), 13. p. In MAGYAR László, <i>Életek, iratok – iratok, életek. Egy levéltáros írásaiból</i> , Újvidék, Forum, 1994, 99–102. p.
MÁRAI 1972	MÁRAI Sándor, <i>Föld, föld!... Emlékezések</i> , Toronto, Vörösváry–Weller, 1972.
MÁRTON 1997	MÁRTON László, <i>Színes tinták bölcsessége</i> , Holmi, 1997. 9. sz. (szeptember), 1315–1327. p.
MÁTHÉ 1958	MÁTHÉ Sándor, <i>Kosztolányi Dezső és Babits Mihály levelei Emil Isachoz</i> , Igaz Szó (Kolozsvár), 1958. 1. sz. (január), 605–611. p.

	Irodalomjegyzék
MBK	<i>Magyar bélyegek kézikönyve</i> , szerkesztette SURÁNYI László és VISNYOVSKÍ Gábor, Budapest, Gondolat, 1986.
MÉSZÁROS 2009	<i>Szabadka. 1700–1910</i> , összeállította MÉSZÁROS Zoltán, HEGEDŰS Attila és SZÉP Ferenc eredményei felhasználásával, Szeged, Dugonics András Piarista Gimnázium, 2009.
MIKLÓS 1996	MIKLÓS Jolánta, <i>A Juhász Gyula kéziratok feldolgozásának problémáiról</i> , Helytörténész Könyvtárosok II. Országos Tanácskozása, Budapest–Szentendre, OSZK KMK–MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezete, 1996.
MMÁ 2004	<i>A Múzeum Antikvárium XI árverése</i> [katalógus], Budapest, Múzeum Antikvárium, 2004. [a borítón: XII.] (elektronikus változata: http://axioart.com/index.php?op=live_item&id=205723 [hozzáférés: 2013. március 15.]])
MOHÁCSI 1907a	MOHÁCSI Jenő, <i>Danse macabre</i> , Budapesti Napló, 1907. 182. sz. (augusztus 1.), 2–3. p.
MOHÁCSI 1907b	MOHÁCSI Jenő, <i>Vége a nyárnak</i> , Budapesti Napló, 1907. 188. sz. (augusztus 8.), 2. p.
MOHÁCSI 1907c	MOHÁCSI Jenő, <i>Aldunán</i> , Budapesti Napló, 1907. 193. sz. (augusztus 14.), 2–3. p.
MOHÁCSI 1907d	MOHÁCSI Jenő, <i>Szülföldemen</i> , Budapesti Napló, 1907. 200. sz. (augusztus 23.), 2. p.
MOHÁCSI 1907e	MOHÁCSI Jenő, <i>Nehéz napon</i> , Budapesti Napló, 1907. 212. sz. (szeptember 8.), 2. p.
MOHÁCSI 1907f	MOHÁCSI Jenő, <i>Beteg vagyok</i> , Budapesti Napló, 1907. 220. sz. (szeptember 15.), 2. p.
MOHÁCSI 1907g	MOHÁCSI Jenő, <i>Költemények</i> , Budapesti Napló, 1907. 228. sz. (szeptember 24.), 2–3. p.
MOHÁCSI 1907h	MOHÁCSI Jenő, <i>Gyermekeid</i> , Budapesti Napló, 1907. 273. sz. (november 17.), 2–3. p.

Mutatók	
MOHÁCSI 1937	MOHÁCSI Jenő, <i>Utazásom Adyhoz</i> , Nyugat, 1937, 4. sz. (április), 280–285. p.
MOLNÁR–SIMON 1976	MOLNÁR József–SIMON Györgyi, <i>Magyar nyelvemlékek</i> , Budapest, Tankönyvkiadó, 1976.
MTA ért. 1878	<i>A Magyar Tudományos Akadémia értesítője</i> , Budapest, Athenaeum, 1878.
MUNK 1953	MUNK Artúr, <i>Köszönöm addig is... Egy orvos életregénye</i> , Újvidék, Testvériség-Egység, 1953.
NAGY 1978	NAGY Péter, <i>Lengyel Menyhért</i> , in NAGY Péter, <i>Drámai arcélek. Tanulmányok a huszadik századi magyar drámairodalom köréből</i> , Budapest, Szépirodalmi, 1978, 125–143. p.
(–nc) 1948	(–nc), <i>Mit keresnek a filmrendezőnél Juhász Gyula levelei? A Juhász Gyula Társaság visszaperli a nagy költő hagyatékát Kilényi Irma rokonaitól</i> , Szabad Szó, 1948. 78. sz. (március 21.), [9.] p.
NÉMETH 1937	NÉMETH Andor, <i>Egy fénykép köré</i> , Ujság, 1937. 87. sz. (április 18.), 32. p.
NN 1895	<i>Fogynak a névtelen hősök</i> , Bácskai Ellenőr, 1895. 78. sz. (szeptember 29.), 3. p.
NN 1901a	<i>Makai Emil 1871–1901</i> , Vasárnapi Újság, 1901. 48. sz. (augusztus 18.), 535. p.
NN 1901b	<i>Kosztolányi Dezső. Az egyik sorra kerül, a másik nem. Ez a kritikánk</i> , Budapesti Napló, 1901. 190. sz. (október 22.), 10. p. ⁹
NN 1903a	<i>Tüntetések a fővárosban</i> , Pesti Napló, 1903. 261. sz. (szeptember 24.), 11–12. p.
NN1903b	<i>Szocialista diákok</i> , Friss Ujság, 1903. 256. sz. (szeptember 15.), 3. p.

⁹ Szerkesztői üzenet.

	Irodalomjegyzék
NN 1903c	<i>Az új rektor az egyetemi tüntetések ellen</i> , Esti Ujság, 1903. 209. sz. (szeptember 15.), 3. p.
NN 1903d	<i>Az egyetemi beírások</i> , Budapesti Napló, 1903. 261. sz. (szeptember 24.), 13. p.
NN 1903e	<i>Akinek nincs pénze, ne menjen egyetemre</i> , Pesti Napló, 1903. 263. sz. (szeptember 26.), 8. p.
NN 1903f	<i>Hangos diákság</i> , Budapesti Napló, 1903. 267. sz. (szeptember 30.), 12. p.
NN 1903g	<i>Utazás egy pályamunka körül</i> , Bácskai Hírlap, 1903. 239. sz. (október 16.), 2. p.
NN 1903h	<i>Utazás egy pályamunka körül</i> , Bácskai Hírlap, 1903. 240. sz. (október 17.), 2. p.
NN 1903i	<i>Chlopy 1903. IX/16</i> , Esti Újság, 1903. 213. sz. (szeptember 19.), 1. p.
NN 1903j	<i>A Kossuth-párt értekezlete</i> , Pesti Napló, 1903. 261. sz. (szeptember 24.), 5. p.
NN 1903k	<i>Tüntetések</i> , Pesti Napló, 1903. 262. sz. (szeptember 25.), 14. p.
NN 1903l	<i>Deák emlékezete</i> , Vasárnapi Újság, 1903. 42. sz. (október 18.), 704. p.
NN 1903m	<i>A Deák-ünnep</i> , Budapesti Hírlap, 1903. 285. sz. (október 17.), 5–8. p.
NN 1903n	<i>Érettségít tett ifjaink nyári mulatsága</i> , Bácskai Hírlap, 1903. 141. sz. (június 20.), 2. p.
NN 1904a	<i>Botrány a bécsi egyetemen</i> , Budapesti Napló, 1904. 341. sz. (december 10.), 8. p.
NN 1904b	<i>Megostromolt rektori hivatal</i> , Az Ujság, 1904. 341. sz. (december 10.), 12. p.
NN 1904/1905a	<i>Myosotis, Ifjúság és közélet</i> , Egyetemi Lapok, 1904/1905. 4. sz. (november 27.), 3–4. p.
NN 1904/1905b	<i>Egyetemi tüntetés</i> , Egyetemi Lapok, 1904/1905. 4. sz. (november 27.), 8. p.

NN 1904/1905c	<i>Rektorok rendelete</i> , Egyetemi Lapok, 1904/1905. 4. sz. (november 27.), 8–9. p.
NN 1904/1905d	(h), <i>Ifjúság és politika</i> , Egyetemi Lapok, 1904/1905. 5. sz. (december 4.), 3–5. p.
NN 1904/1905e	<i>Tüntetés az egyetemen</i> , Egyetemi Lapok, 1904/1905. 5. sz. (december 4.), 9–10. p.
NN 1904/1905f	<i>Béke</i> , Egyetemi Lapok, 1904/1905. 5. sz. (december 4.), 10–11. p.
NN 1904/1905g	<i>Hírek</i> , Egyetemi Lapok, 1904/1905. 6. sz. (december 11.), 9. p.
NN 1904/1905h	<i>Bécs</i> , Egyetemi Lapok, 1904/1905. 7. sz. (december 18.), 9. p.
NN 1905a	<i>Sakkhírek</i> , Magyar Sakk Lap, 1905. 7. sz. (április 1.), 1. p.
NN 1905b	<i>Szeptember 15.</i> , Tolnai Világlapja, 1905. 39. sz. (szeptember 24.), 1501–1504. p.
NN 1905c	„ <i>Vérünket magyar hazánkért</i> ”, Tolnai Világlapja, 1905. 42. sz. (október 15.), 1626–1627. p.
NN 1905d	<i>A trikolór és a vörös zászló</i> , Budapesti Hírlap, 269. sz. (szeptember 29.), 1–2. p.
NN 1905e	<i>A polgárság és a szocialisták</i> , Budapesti Hírlap, 273. sz. (október 3.), 8–10. p.
NN 1905f	<i>Az egyetemi botrányok</i> , Budapesti Napló, 315. sz. (november 14.), 7–12. p.
NN 1905g	<i>A megsértett főigazgató</i> , Budapesti Hírlap, 1905. 315. (november 14.), 13. p.
NN 1905h	<i>Platz Bonifác pöre. Az osztó igazság</i> , Bácskai Hírlap, 1905. 264. sz. (november 15.), 2–3. p.
NN 1905i	<i>A Szabad Lyceum köréből</i> , Bácskai Hírlap, 1905. 26. sz. (január 31.), 2. p.

NN 1905j	<i>Kosztolányi Dezső. A két fordítottat alkalomadtán közöljük</i> , Budapesti Napló, 1905. 126. sz. (május 8.), 6. p. ¹⁰
NN 1905k	[Szerkesztőségi közlemény], Bácskai Hírlap, 1905. 251. sz. (október 29.), 4. p.
NN 1905/1906	<i>Vizsgálat egyetemi hallgatók ellen</i> , Egyetemi Lapok, 1905/1906. 9. sz. (január 22.), 11–12. p.
NN 1906a	<i>Új gyógyszerár Szabadkán</i> , Bácskai Hírlap, 1906. 48. sz. (február 28.), 3. p.
NN 1906b	<i>A nyomdászok kettős ünnepe</i> , Bácskai Hírlap, 1906. 58. sz. (március 11.), 7. p.
NN 1906c	<i>A nyomdászok szabadság ünnepe</i> , Bácskai Hírlap, 1906. 65. sz. (március 20.), 2–3. p.
NN 1906d	<i>Házasság</i> , Bácskai Hírlap, 1906. 56. sz. (március 9.), 3. p.
NN 1906e	<i>Bácsbodrog-Megyei Irodalmi Társaság</i> , Bácskai Hírlap, 1906. 148. sz. (június 27.), 2. p.
NN 1907a	<i>Álhírek Juhász Gyuláról</i> , Világosság [Máramarossziget], 1907. 7. sz. (február 16.), 3. p.
NN 1907b	<i>Négy fal között</i> , Polgár, 1907. 119. sz. (május 19.), 8. p.
NN 1907d	<i>Kosztolányi Dezső költeményei</i> , Budapesti Napló, 1907. 97. sz. (április 23.), 11. p.
NN 1907e	<i>Kinek mi a hőhaja?... Kosztolányi Dezsőnek, ha verseit valaki megértene</i> , Menyő, 1907. 25. sz. (július 13.), 6. p.
NN 1907f	<i>Költői ankét a szerelemről. Kosztolányi Dezső, paszterllköltő</i> , Deres, 1907. 5. sz. (november 17.), 7. p.
NN 1907g	<i>Kosztolányi Dezső versei</i> , Magyar Nemzet, 1907. 97. sz. (április 24.), 6. p.

¹⁰ Szerkesztői üzenet.

Mutatók	
NN 1943	<i>Leleplezték Szabadkán Kosztolányi Dezső emléktábláját</i> , Délvidéki Magyarság, 1943. 72. sz. (március 31.), 2. p.
NN 1947	<i>Súlyos bonyodalmak a „Juhász Gyula-múzeum” jogtalan eltulajdonítása körül</i> , Világosság, 1947, 220. sz. (szeptember 27.) 4. p.
OLÁH 2002	OLÁH Gábor, <i>Naplók</i> , szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta LAKNER Lajos, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2002.
ORTUTAY 2009	ORTUTAY Gyula, <i>Napló, 1938–1954</i> , szerkesztette, a jegyzeteket írta MARKÓ László, Pécs, Alexandra, 2009.
PAKU 1941	PAKU Imre, <i>Babits Mihály fiatalkori levelezéséből. Babits Mihály és Juhász Gyula költői barátsága</i> , Magyar Nemzet, 1941. 294. sz. (december 25.), 25–27. p.
PAPP 1990	PAPP Viktor, <i>Három Holló</i> , in <i>Emlékezések Ady Endréről</i> , 4, gyűjtötte, sajtó alá rendezte és magyarázatokkal kiegészítette KOVALOVSKY Miklós, Budapest, Akadémiai, 1990.
PARÁDI 2012	PARÁDI Andrea, <i>Kosztolányi-versek Csáth Géza füzetében</i> , Irodalomismeret, 2012. 1. sz., 82–83. p.
PASCAL 1904	PASCAL, Blaise, <i>Pensées</i> , bevezette, jegyzetekkel ellátta Léon BRUNSCHVIG, Paris, Bibliothèque National, 1904 (Les grands écrivains de la France).
PAVELLER–GEHLER 2010	<i>Università e nazionalismi. Innsbruck, 4 novembre 1904 e l’assalto alla Facoltà di giurisprudenza italiana</i> , Trento, Fondazione Museo Storico del Trentino, a cura di Günther PALLAVER, Michael GEHLER, Trento, Fondazione Museo storico del Trentino, 2010.

	Irodalomjegyzék
PÉTER 1955	PÉTER László, <i>Espersit János (1879–1931). Ismeretlen adatok Juhász Gyula és József Attila életéhez, költészetéhez</i> , Budapest, Akadémiai, 1955 (Irodalomtörténeti Füzetek, 1.)
PÉTER 1962	PÉTER László, <i>Léván</i> , in <i>Juhász Gyula. 1883–1937</i> , szerkesztette, a kíséző szöveget és a jegyzeteket írta PAKU Imre, Budapest, Magvető, 1962, 104–109. p.
<i>Petőfi-album</i> 1898	<i>Petőfi-album</i> , szerkesztette BARTÓK Lajos, ENDRŐDI Sándor, SZANA Tamás, Budapest, Athenaeum, 1898.
PILO 1898	PILO, Mario, <i>Esztétika</i> , fordította YARTIN József, Budapest, Athenaeum, 1898.
PINTÉR 1931	<i>Emlékkönyv Négyesy László hetvenedik születésnapja alkalmából</i> , szerkesztette PINTÉR Jenő, Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 1931.
PROKOPP 2006	PROKOPP Mária, <i>Péter András (1903–1944)</i> , Enigma, 2006. 48. sz., 469–486. p.
PUSKÁS 1972	<i>Tanulmányok Tolna megye történetéből. 3. rész</i> , szerkesztette PUSKÁS Attila, Szekszárd, Tolna Megyei Levéltár, 1972.
RÁBA 1969	RÁBA György, <i>A szép hűtlenek. Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád versfordításai</i> , Budapest, Akadémiai, 1969 (Irodalomtörténeti Könyvtár).
RADÓ 1891	<i>Idegen költők albuma. Radó Antal műfordításai a XIX. század lyrájából</i> , Budapest, Lampel, 1891.
RADÓ 1905	RADÓ Antal, <i>Bíráló jelentés a Széher Árpád-jutalom ügyében</i> , in <i>A Kisfaludy-Társaság évtapjai, 1904–1905</i> , Budapest, Franklin Társulat, 1905, 207–214. p.

REISZIG 1899	REISZIG Ede, <i>Nyitra-vármegye nemes családai</i> , in <i>Nyitra vármegye</i> , szerkeszti SZIKLAY János és BOROVSKY Samu, Budapest, Légrády testvérek, 1899 (Magyarország vármegyéi és városai, 4), 681–706. p.
REISZIG 1903	REISZIG Ede, <i>Bars vármegye nemes családai</i> , in <i>Bars vármegye</i> , szerkesztette BOROVSKY Samu, Budapest, Apollo, 1903 (Magyarország vármegyéi és városai, 4).
RÉVHELYI 1926	<i>A gyógyszerészet jogszabályainak kompendiuma. A gyógyszerészgyakornoki [...] vizsgára készülő jelöltek használatára</i> , összeállította, jegyzetekkel ellátta RÉTHELYI József, Budapest, Athenaeum, [1926].
RÉZ 1954	RÉZ Pál, <i>Móricz Zsigmond három ismeretlen levele Kosztolányi Dezsőhöz</i> , Művelt Nép, 1954. 38. sz. (november 28.), [4.] p.
ROMHÁNYI 1914	ROMHÁNYI János, <i>Nemesség igazolás Nyitra vármegyében 1754–55-ben. Negyedik közlemény</i> , 1914. 3. sz., 54–63. p.
ROMHÁNYI 1915	ROMHÁNYI János, <i>Nemesség igazolás Nyitra vármegyében 1754–55-ben. Ötödik közlemény</i> , 1915. 1. sz., 7–17. p.
ROMSICS 2010	ROMSICS Ignác, <i>Magyarország története a XX. században</i> , 4., javított, bővített kiadás, Budapest, Osiris, 2010.
RÓNA 2011	RÓNA Judit, <i>Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája, 1883–1908</i> , Budapest, Balassi, 2011.
RÓNAY 1977	RÓNAY László, <i>Kosztolányi Dezső</i> , Budapest, Gondolat, 1977.
ROZSNYAY 1907	[ROZSNYAY Kálmán] Sydney Carton, <i>Narciss</i> , Budapesti Napló, 1907. 155. sz. (június 30.), 2. p.

ROZSNYAY 1943	ROZSNYAY Kálmán, „ <i>Öreg diák élő emlékei</i> ”, Budapest, Lajos Ferenc Szépművészeti Műhely, 1943.
SÁFRÁN 1978	SÁFRÁN Györgyi, <i>Kosztolányi Dezső hagyatéka; Kosztolányi Dezsőné Harmos Ilona hagyatéka; Hitel Dénes gyűjteménye</i> , Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1978 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai, 11).
SÁRKÖZI 2006	SÁRKÖZI Éva, „ <i>Kedves szerkesztő kisaszszony</i> ”. <i>Kísérlet egy ismeretlen Kosztolányi-levél megfejtésére</i> , Irodalomtörténet, 2006. 2. sz., 242–249. p.
SÁRKÖZI 2013	SÁRKÖZI Éva, <i>Adatok Kosztolányi Dezső családtörténetéhez egy eddig ismeretlen levél kapcsán</i> , Irodalomtörténet, 2013. 2. sz., 283–303. p.
SCHEIBER–ZSOLDOS	SCHEIBER Sándor–ZSOLDOS Jenő, <i>Tizenkét Kosztolányi-levél</i> , Irodalomtörténet, 1959. 1. sz., 103–109. p.
SCHOPENHAUER 1882	SCHOPENHAUER, Arthur, <i>A halálról; A faj elmélete; A tulajdonságok öröklése; A nemi szerelem metafizikája; Az élethez való akarat igénylése; Az élet semmiségeiről és gyötrelmeiről</i> , fordította és magyarázatokkal ellátta BÁNÓCZI József, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1882 (Filozófiai Írók Tára, 2).
SCHOPENHAUER 1903	SCHOPENHAUER, Arthur, <i>Az akarat szabadságáról</i> , fordította KELEN Ferenc, Budapest, Franklin, 1903.
SCHÖPFLIN 1922	SCHÖPFLIN Aladár, <i>Heinrich Gusztáv</i> , Nyugat, 1922, 22. sz. (november 16.), 1362–1364. p.

SEBESTYÉN 1898	SEBESTYÉN Károly, <i>A görög gondolkodás kezdetei Thalestől Sokratesig</i> , Budapest, Franklin, 1898.
SEBŐK 2011 1959	SEBŐK Melinda, <i>A Nyugat árnyékában. György Oszkár pályája</i> , Budapest, Argumentum, 2011.
SIMON 2013	SIMON Zsuzsanna, <i>Közelképek a magyar sajtó történetéből. Huszadik század eleji levelek és írások</i> , Irodalomtörténeti Közlemények, megjelenés előtt.
SIPOS 1995	SIPOS Lajos, <i>Babits Mihály és György Oszkár pályakezdése</i> , Árgus, 1995. 6. sz. (június), 45–53. p.
SOLTÉSZ 1965	J. SOLTÉSZ Katalin, <i>Babits Mihály költői nyelve</i> , Budapest, Akadémiai, 1965 (Nyelvészeti Tanulmányok, 8.)
SZABÓ 1937	SZABÓ Lőrinc, <i>Kosztolányi Dezső</i> , Nyugat, 1937, 12. sz. (december), 386–391. p.
SZAJBÉLY 1989	SZAJBÉLY Mihály, Csáth Géza, Budapest, Gondolat, 1989 (Nagy Magyar Írók).
SZEGEDY-MASZÁK 1998	SZEGEDY-MASZÁK Mihály, <i>Levél és napló Kosztolányi életművében</i> , in <i>Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről</i> , szerkesztette KULCSÁR SZABÓ Ernő, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Budapest, Anonymus, 1998, 347–357. p.
SZENTMIKLÓSI 1906	[SZENTMIKLÓSI József] Sz. J., <i>A magyar ugaron</i> , Békés Megyei Híradó, 1906. 33. sz. (február 11.), 1. p.
SZENTPÉTERY 1985	SZENTPÉTERY Imre, <i>A kronológia kézikönyve</i> , sajtó alá rendezte GAZDA István, kiegészítette ÉRSZEGI Géza, RAJ Tamás, SZÖGI László, Budapest, Könyvtérképesítő Vállalat, 1985.
SZÍJ 1969	SZÍJ Rezső, <i>A Táltos könyvkiadóról</i> , Magyar Könyvszemle, 1969. 1. sz., 37–41. p.

SZILY 1957	SZILY József, <i>Maróczy Géza élete és pályafutása</i> , Budapest, Sport, 1957.
SZOMBATHY 1926	SZOMBATHY Viktor, <i>Kosztolányi Dezső az irodalomról, Európa csődjéről s a mai ember irányélnélküliségéről</i> , Prágai Magyar Hírlap, 1926. 49. sz. (február 28.), 9. p.
SZTRÓKAY 1941	SZTRÓKAY Kálmán, <i>Szabadka</i> , Diárium, 1941. 5. sz. (május), 115–118. p.
TÉGLÁS 1995	<i>A vádlott. Egy Babits-vers. A Fortissimo-ügy aktái, 1917</i> , szerkesztette TÉGLÁS János, Budapest, Tótfalusi Tannyomda, 1995.
TOLNAI 1937	TOLNAI Gábor, <i>Arisztokratizmus és szecesszió</i> , Nyugat, 1937, 5. sz. (május), 332–338. p.
TONCS-LOÓSZ 1981	TONCS Gusztáv-LOÓSZ István, <i>Útravaló. Pályamű értékelések a szabadkai főgimnáziumban 1885 és 1918 között</i> , a kötet anyagát összegyűjtötte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta MAGYAR László, sajtó alá rendezte DÉR Zoltán, Szabadka, Veljko Vlahović Munkásegyletem, 1981 (Életjel Miniatűrök, 37).
TÖRÖK 2000	„Most én vagyok hang helyetted”. <i>Török Sophie Babits Mihályról</i> , szerkesztette TÉGLÁS János, Budapest, Palatinus, 2000.
TSN	<i>Török Sophie naptárai, 1921–1941</i> , 1–2, szerkesztette, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és a bevezetőt írta PAPP Zoltán János, Budapest, Argumentum, 2010 (Babits Könyvtár).
VAJDA 1965	VAJDA Endre, <i>A posta története Magyarországon</i> , in KOSTYÁN Ákos et al., <i>A magyar bélyegek monográfiája. 1. Általános rész</i> , Budapest, Közlekedési Dokumentációs Vállalat, 1965, 123–216. p.

VAJDA 1981	VAJDA Sándor, <i>Egy elfelejtett irodalmi hős, Élet és Irodalom</i> , 1981. 26. sz. (június 27.), 15. p.
VÁLYI 1799	VÁLYI András, <i>Magyar Országnek leírása</i> , 1–3, Buda, a' Királyi Universitásnak betűivel, 1796–1799.
VERES 2004	VERES András, <i>Az Édes Anna kritikai kiadásáról</i> , <i>Irodalomtörténet</i> , 2004. 3. sz., 394–401. p.
VERES 2012	VERES András, <i>Kosztolányi Ady-komplexuma. Filológiai regény</i> , Budapest, Balassi, 2012.
VIKÁR 1914	VIKÁR Béla et al., <i>Politikai Magyarország</i> , 1–4, Budapest, Anonymus, 1914.
VIRÁG 1992	VIRÁG Gábor, <i>A Kosztolányiak Topolyán</i> , 1–2, 7 Nap, 1992. 1. rész. <i>Kosztolányi Lajos</i> , 46. sz. (november 13.), 16. p.
VITÁLYOS–OROSZ 1980	VITÁLYOS László–OROSZ László, <i>Ady-bibliográfia 1896–1977. Ady Endre önállóan megjelent művei és az Ady-irodalom</i> , 2., bővített kiadás, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1980.
ZÁDOR 1993	ZÁDOR Anna, <i>Egy művészettörténész indulása. Emlékezések I.</i> , <i>Új Művészet</i> , 1993, 11. sz. (november), 72–75. p.
ZALAI 1906–1907	ZALAI Béla, <i>A közvetlen tapasztalás összefüggés-rendszere</i> , Athenaeum, 1906. 3. sz., 285–296.; 4. sz., 425–435.; 1907. 1. sz., 70–88.; 2. sz., 175–195. p.
ZALAI 1984	ZALAI Béla, <i>A rendszerek általános elmélete. Összegyűjtött írások</i> , előszó BACSÓ Béla, szerkesztette, jegyzetekkel ellátta és a német nyelven írt tanulmányokat fordította BERÉNYI Gábor, Budapest, Gondolat, 1984.

ZEKE 2008	ZEKE Gyula, „Budapest! Itt éltem én!” <i>Kosztolányi Dezső Pesten és Budán</i> , Budapesti Negyed, 2008. 3. (61.) sz., 7–40. p.
ZIMÁNDI 1957	ZIMÁNDI P. István, <i>Péterfy Jenő utolsó éve</i> , <i>Irodalomtörténet</i> , 1957, 467–492. p.
ZOLNAI 1955	ZOLNAI Béla, <i>Kosztolányi levele az Ady-vitáról</i> , <i>Irodalomtörténeti Közlemények</i> , 1955. 1. sz., 113.
ZOLNAI 1957	ZOLNAI Béla, <i>Emlékezés Juhász Gyulára</i> , <i>Irodalomtörténeti Közlemények</i> , 1957. 1–2. sz., 112–120. p.
ZOLNAI 1958a	ZOLNAI Béla, <i>Kosztolányi, Nietzsche, Juhász</i> , <i>Irodalomtörténet</i> , 1958. 3–4. sz., 389–405. p.
ZOLNAI 1958b	<i>Kosztolányi Dezső levele Berda Józsefhez</i> , [közreadja ZOLNAI Béla], <i>Irodalomtörténet</i> , 1958. 3–4. sz., 465. p.

Az *Adattár* fejezeteihez általánosságban
felhasznált irodalom

A Kosztolányi Társaság első irodalmi estje, Délvidéki Magyarság, 1943. 73. sz. (április 1.), 4. p.

ALPÁR Ágnes, *A fővárosi kabarék műsora. 1901–1944*, Budapest, Magyar Színházi Intézet, 1978.

ALTORJAY Sándor, *Népfölkelők és egyévi önkéntesek könyve*, Budapest, Benkő Gyula cs. és kir. udvari könyvkereskedése, 1905.

BÁCSKAI Tamás–HUSZTI Ernő–SIMON Péterné, *A pénz*, Budapest, Kossuth, 1974.

A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja, Budapest, Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem, 1903–1907.

Budapest Székesfőváros iskolai hatóságai és intézetei, Budapest, 1907–1912.

DÉR Zoltán, *Ami az Összes versekből kimaradt*, in *Létünk. Évkönyv Szabadkáról*, szerkesztő REHÁK László, Szabadka, Létünk, 1985, 103–109. p.

Egyetemi Kör, szerkesztette ORBÁN István, Budapest, Egyetemi Kör, 1928.

Az Egyetemi Kör alapszabályai, Budapest, Egyetemi ny., 1899.

Fővárosi almanach. Lexikon és útmutató, szerkesztette GÚTHI Imre, Budapest, Légrády Testvérek, 1907–1918.

Irodalmi est a szabadkai Nemzeti Kaszinó nagytermében. A Kosztolányi Társaság első bemutatkozását a Magyar Rádió is közvetíti, Délvidéki Magyarság, 1943. 70. sz. (március 29.), 7. p.

KARVÁZY Pál, *Térkép Szabadka szabad királyi város összes területéről*, Budapest, Weinwurm, 1887. [színes, nyomatos térkép]

A magyar királyi népfölkelés névkönyve 1906. évre, Budapest, Pallas, 1906.

Magyar színművészeti lexikon. A magyar színjátszás és drámairodalom enciklopédiája, 1–4., szerkesztette SCHÖPFLIN Aladár, Budapest, Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, 1931.

Magyarország tiszti cím- és névtára, szerkeszti és kiadja a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1901–1907.

MARGITAI Antal, *A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem szabálykönyve*, Budapest, 1903.

Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól, szerkesztette VÉGVÁRY Ferenc és ZIMMER Ferenc, Budapest, 1910.

Szabadka. 1700–1910, összeállította MÉSZÁROS Zoltán, HEGEDŰS Attila és SZÉP Ferenc eredményei felhasználásával, Szeged, Dugonics András Piarista Gimnázium, 2009.

Szabadka szabad királyi város összes területe törvényhatósági közutainak forgalmi térképe, Budapest, Posner Károly Lajos és Fia, 1907.

Szeged története. 3. kötet. 1849–1919, szerkesztette GAÁL Endre, Szeged, Somogyi Könyvtár, 1991.

Szerdán délelőtt 10 órakor avatják fel Kosztolányi Dezső emléktábláját, Délvidéki Magyarság, 1943. 71. sz. (március 30.), 3. p.

Levélmutató

A levelek írói

Babits Mihály 21, 22, 26, 29, 36, 39, 60, 63, 78, 98, 102, 107, 115, 121, 123, 127, 138	49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 72, 75, 76, 79, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 96, 97, 99, 100, 101, 104, 106, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181
Brenner József 13, 47, 81, 88	
Brenner László 13	
Gárdonyi Géza 156	
Hegedűs-Bite Gyula 139	
Juhász Gyula 35, 73, 95, 103, 105, 175	
Kosztolányi Ágostonné, id. 92	
Kosztolányi Árpád, id. 80, 110, 143	
Kosztolányi Árpád, ifj. 14, 70	
Kosztolányi Árpádné, id. 71	
Kosztolányi Dezső 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 32, 34, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48,	Kosztolányi Mária 92 Lengyel Menyhért 157, 160 Zalai Béla 31, 33, 37, 74, 77

A levelek címzettjei

Ady Endre 159	Kálnai Dezső 4
Babits Mihály 19, 27, 30, 32, 38, 40, 42, 44, 45, 53, 55, 61, 68, 86, 87, 90, 96, 97, 100, 109, 113, 114, 118, 120, 122, 124, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 139, 141, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 161, 165, 170, 171, 172, 173, 180, 181	Kárpáti Aurél 155 Kosztolányi Árpád, ifj. 12, 17, 116, 119 Kosztolányi Árpádné, id. 7 Kosztolányi Dezső 13, 14, 21, 22, 26, 29, 31, 33, 35, 36, 37, 39, 47, 60, 63, 70, 71, 73, 74, 77, 78, 80, 81, 88, 92, 95, 98, 102, 103, 105, 107, 110, 115, 121, 123, 127, 138, 143, 156, 157, 160, 175
Brenner József 1, 2, 3, 5, 8, 9, 10, 11, 15, 16, 17, 20, 41, 43, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 56, 57, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 79, 82, 83, 84, 91, 108, 116, 117, 119, 136	Kun József 179 Kürthy György 153, 176 Lányi Ernő, ifj. 174 Lányi Hedda 169 Milkó Izidor 151 Mohácsi Jenő 164 Oláh Gábor 18 Rozsnyay Kálmán 163 Schmausz Dezső 6 Téglás Béla 99
Elefánt Olga [?] 152	
Gedő Simon 178	
Horvát Henrik 162, 167, 168	
Juhász Gyula 23, 24, 25, 28, 34, 72, 75, 76, 85, 89, 93, 94, 101, 104, 106, 111, 112, 125, 140, 142, 154, 158, 166, 177	

Névmutató

Ábrányi Emil 161, 164, 228, 229, 231, 208, 220, 257, 280, 281, 285, 313, 238, 291, 318, 352 334, 357, 358, 359, 363, 385, 421, Ábrányi Kornél 291 457, 522, 528, 555, 582, 584, 589, Ady Endre 7, 9, 148, 273, 291, 372, 373, 626 Arany Zsuzsanna 12, 705, 714, 765, 383, 386, 389, 392, 406, 409, 415, 795 417, 434, 440, 441, 444, 446, 447, Arisztophanész 207 448, 449, 450, 451, 452, 455, 458, Arkhimédész 421 459, 461, 469, 522, 528, 556, 558, Augustinus, Aurelius 452, 458 589, 633, 634, 635, 636, 639, 640, 641, 642, 643, 651, 659, 661, 685, 692, 694, 696, 699, 744, 746, 758, 760, 768 Babits Ildikó 741, 746, 747, 748, 750 Babits (I) Mihály 458 Babits (II) Mihály 458 Ady Lajos 639 Babits Mihály 7, 9, 10, 11, 13, 58, 64, Ady Lajosné Kaizler Anna 640 80, 94, 95, 98, 104, 105, 106, 111, Ágoston, Szent ld. Augustinus, Au- 117, 119, 120, 124, 125, 126, 127, relius 130, 131, 134, 137, 139, 140, 143, Aiszkülosz 154, 162, 165, 186, 187, 144, 146, 152, 153, 154, 155, 156, 258 157, 158, 159, 177, 178, 180, 189, Alexander Bernát 102, 105, 289 190, 191, 198, 200, 205, 207, 209, Ambrus Zoltán 80, 106, 128 214, 215, 217, 219, 228, 229, 231, Ámon Margit 86 234, 237, 238, 241, 242, 244, 245, Andrassy Gyula, ifj. 445, 456 246, 261, 262, 270, 271, 273, 276, Antokolszkij, Mark Matvejevic 540, 280, 283, 296, 297, 305, 308, 309, 542 314, 316, 317, 322, 323, 327, 328, Apponyi Albert 316, 318 334, 353, 355, 358, 365, 366, 367, Áprily Lajos 208 372, 373, 374, 375, 380, 381, 385, Arany János 70, 122, 130, 133, 142, 387, 388, 391, 392, 394, 396, 398, 149, 150, 153, 163, 165, 172, 175, 399, 401, 404, 405, 407, 409, 411, 176, 177, 178, 188, 195, 201, 207,

413, 415, 420, 421, 426, 427, 437, Balog József 75 442, 443, 445, 446, 455, 456, 458, Balogh Tamás ld. Bíró-Balogh Tamás 459, 461, 462, 472, 478, 515, 517, Balzac, Honoré de 407, 410 518, 520, 526, 527, 528, 529, 530, Bánk László ld. Brenner László 533, 534, 535, 536, 537, 538, 542, Bánóczy József 105, 190 543, 544, 546, 547, 548, 549, 551, Barrie, James Matthew 101 552, 553, 554, 555, 557, 558, 561, Bartal Antal 281 562, 565, 582, 583, 584, 589, 590, Basch Lóránt 98, 721, 758, 759 595, 597, 598, 599, 600, 601, 602, Baudelaire, Charles 58, 123, 125, 127, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 145, 148, 149, 150, 156, 159, 162, 610, 612, 650, 651, 652, 663, 664, 195, 201, 208, 219, 224, 228, 231, 665, 675, 676, 677, 678, 683, 687, 263, 269, 322, 389, 442, 447, 449, 688, 689, 692, 693, 694, 695, 696, 452, 456, 458, 471, 472, 545, 618 698, 699, 707, 708, 710, 717, 720, Bauer Herbert ld. Balázs Béla 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, Bauer Hilda 757, 771 728, 729, 731, 732, 733, 734, 735, Becker Fülöp Ágost 279, 280 736, 737, 738, 739, 740, 742, 745, Bede Anna 47, 127 746, 747, 749, 750, 751, 752, 753, Beethoven, Ludwig van 66, 70, 188, 754, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 191, 223, 242, 270, 666 767, 768, 769, 772 Békei Ödön 255, 262 Babits (II) Mihályné Blázsovits Er- Belia György 7, 10, 104, 108, 111, 140, zsébet 457 154, 168, 169, 313, 314, 366, 367, Babits (III) Mihályné Kelemen Au- 380, 385, 394, 399, 401, 404, 409, róra 459 415, 417, 420, 446, 455, 555, 593, Babits Mihályné ld. Török Sophie 634, 675, 689, 728, 740, 759, 760 Benedek Marcell 332 Bach, Johann Sebastian 70 Bénis Lázár 73 Bádonfai Gábor 636, 764 Benzmann, Hans 680, 681 Baja Mihály 96 Beöthy Zsolt 70, 79, 95, 102, 104, 197, Bakonyi Károly 370 204, 209, 283, 617 Balassa Ármin 136 Berda József 764 Balassa József 413, 415 Bergson, Henri 158 Balassi Bálint 424, 427, 453 Berkeley, George 638, 642 Balázs Béla 407, 409, 413, 415 Bernstein, Henri 469 Balázs Mór 342 Bethge, Hans 555, 697, 699 Balla Ignác 446

Bezerédy István 599	61, 64, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 81,
Bíró János 474, 476, 656	83, 84, 86, 96, 98, 100, 110, 111,
Bíró Károly 599	114, 128, 134, 137, 154, 207, 212,
Bíró Lajos 291, 476, 645, 647, 656, 683, 684	213, 216, 217, 218, 219, 224, 229, 232, 234, 238, 241, 248, 250, 253,
Bíró-Balogh Tamás 7, 13, 765, 795	254, 261, 274, 278, 294, 295, 297,
Bizet, Georges 332	342, 345, 355, 356, 369, 370, 391,
Blanár János 377	431, 436, 447, 458, 462, 463, 476,
Blázsovits Erzsébet ld. Babits (II) Mihályné Blázsovits Erzsébet	529, 564, 590, 618, 673, 682, 697, 699, 712, 717, 718, 761, 777
Boccaccio, Giovanni 393, 419	Brenner József, id. 20, 71, 250, 431
Bodnár Zsigmond 102, 105, 427	Brenner Józsefné, id., Budánovits Ilona 68, 114
Bodrogh Pál 446	Brenner Józsefné, id., Decsy Etelka 20, 71
Boissier, Marie Louis Antoine Gas-ton 260, 263	Brenner Józsefné, legid., Hofbauer Aurélia 295, 431
Bokányi Dezső 450, 457	Brenner László 68, 78, 81, 210, 212, 223, 225, 422
Boltzmann, Ludwig 267, 275	Brenner Lujza ld. Decsy Dezsőné, id., Brenner Lujza
Boromisza Gyula ld. Boromisza Jenő	Bresztovszky Ernő 77, 80, 84
Boromisza Jenő 63, 175, 181, 239, 242, 266, 274, 392, 395, 397	Bródy Mihály 291
Borovszky Samu 463	Bródy Sándor 80, 124, 128, 224, 226, 227, 228, 229, 231, 238, 460, 462, 463, 633
Botka Ferenc 764	Browning, Robert 398, 399, 402, 404, 544
Botticelli, Sandro 644, 647	Brüll Adél ld. Diósi Ödönné Brüll Adél
Böcklin, Arnold 172, 178	Budánovits Antal 114
Böhme, Jakob 174, 179, 187	Budánovits Ilona ld. Brenner Józsefné, id., Budánovits Ilona
Börne, Ludwig 463	Buday Dezső 125
Brandes, Georg 363, 367, 371	Budenz József 356, 377
Braun Sándor 291	
Brenner Dezső 10, 76, 777	
Brenner Etelka 212, 304	
Brenner Eulália ld. Kosztolányi Árpádné, id., Brenner Eulália	
Brenner Ilona 81	
Brenner József, ifj. 10, 19, 20, 22, 25, 26, 31, 32, 35, 36, 44, 47, 51, 54, 55,	

Burckhardt, Jacob 419, 421	Csehov, Anton Pavlovics 162, 165
Burns, Robert 199, 207	Csendes Alice ld. Farkasné Csendes Alice
Bürger, Gottfried August 161, 165	Csengeri János 235
Byron, lord George Gordon Noel 100, 108, 119, 126, 142, 147, 151, 160, 188, 199, 201, 206, 220, 225, 229, 234, 235, 238, 263, 270, 275, 277, 278, 282, 285, 289, 303, 304, 305, 352, 355, 356, 358, 363, 366, 403, 424, 430, 441, 456	Csergő Hugó 291
	Csikó Gergely 659
	Csizmadia Sándor 57, 59, 84, 86, 696
	Csokonai Vitéz Mihály 142, 202, 208, 522, 528, 665
	Csötönyi Dániel 197
Carducci, Giosuè 122, 127, 170, 358, 363, 367, 631, 634, 644, 647, 698	D'Annunzio, Gabriele 631, 634
Carlyle, Thomas 123, 128, 129, 131, 139, 188, 191, 199, 209, 238, 246, 257, 262, 267, 273, 285, 665, 698	Dante Alighieri 150, 156, 159, 201, 208, 323, 439, 445, 755
Carus, Paul 360	Dapsy Gizella 659
Catullus, Caius Valerius 258, 262	Darwin, Charles 179, 318
Chaucer, Geoffrey 99, 100, 145, 147	Deák Ferenc 50, 51
Chapie, Charles 368, 370	Decsy Antónia 343
Cholnoky Viktor 291	Decsy Bella 213
Chopin, Frédéric 66, 70	Decsy Dezső, id. 343, 468, 470
Cicero, Marcus Tullius 168	Decsy Dezső, ifj. 67, 71
Claudius Julianus, Flavius 313	Decsy Dezsőné, id., Brenner Lujza 71, 343
Collins, Frederick Howard 106	Decsy Dezsőné, ifj., Szabados Ilona 67, 71
Constantinus, II, Flavius Julius 307, 313	Decsy Etelka ld. Brenner Józsefné, id., Decsy Etelka
Coppée, François 164, 326, 327	Decsy Géza 71
Crispinus, Plotius 71	Decsy Jenő 66, 71, 213, 242, 295, 467, 470
Czóbel Ernő 421	Decsy József 67, 71, 231, 232
Csajkás Mihály 66, 71	Decsy Lujza 213
Csáky László 32	Decsy Sándor 67, 71, 340, 342
Császár Elemér 100	Dekker Oszkár 73, 75
Csáth Géza ld. Brenner József, ifj.	Dénes Zsófia 640, 739, 768, 769, 771
Csatkai József 764	

Dér Zoltán 7, 10, 13, 20, 22, 31, 35, 55, 61, 82, 86, 100, 212, 226, 230, 234, 240, 241, 247, 249, 250, 251, 278, 290, 291, 336, 337, 341, 376, 475, 714, 717, 718, 765, 776	Duncan, Isadora 331, 332
Descartes, René 184, 642	Eckhart mester 174, 179
Dettre András 769, 770, 771	Elefánt Olga 253, 254, 309, 313, 597, 620, 621, 755
Dévavári Zoltán ld. Dér Zoltán	Elek Artúr 324
Dévaváriné Beszédes Valéria 13, 717, 718	Emerson, Ralph Waldo 197
Devecseri Gábor 584, 710, 712, 713, 714, 761, 762, 763	Endródi Béla 302, 316, 319, 425, 428, 429, 474
Dézsai Lajos 358, 359	Endródi Sándor 268, 275, 319
Dickens, Charles 475, 524	Engel Lajos 112
Dienes Barna 158	Eörsi Júlia 119
Dienes Kálmán 158	Eötvös József 340, 343
Dienes Katalin 158	Eötvös Károly 633
Dienes Klára 158	Eötvös Loránd 301
Dienes Lajos 158	Epiktétosz 108
Dienes László 158	Erdős Renée 631, 633, 634, 647
Dienes Pál 140, 158	Erkel Ferenc 70, 370
Dienes Rózsa 158	Ertsey Péter 739, 741, 742, 744, 745, 746, 747, 755, 756, 757, 758, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 774, 775
Dienes Valéria ld. Geiger Valéria	Ertsey Péter 739, 741, 742, 744, 745, 746, 747, 755, 756, 757, 758, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 774, 775
Dilthey, Wilhelm 157, 160	Espersit János 110, 113, 117, 135, 163, 310, 327, 328, 354, 371, 379, 381, 400, 411, 416, 432, 435, 536, 592, 596, 625, 635, 666, 688, 717, 727, 747, 766, 786
Diósi Ödönné Brüll Adél 456, 659, 685	Étsy Emília 473, 475
Dobás Kata 12, 765, 795	
Dóczi Lajos 202, 207, 208, 522, 528, 538, 545, 546	
Dombay Erzsébet 681	Farkas Ferenc 22
Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 137, 146	Farkas Imre 58
Douglas, lord Alfred Bruce 660, 662	Farkas László 432
Doyle, Arthur Conan 9	Farkas László (más) 711
Dugonics András 304	Farkasné Csendes Alice 19, 20, 22
	Fáy J. Béla 421

Fechner, Gustav Theodor 197	Gajári Ödön 343
Fedák Sári 370	Gajdos János 342
Fejérváry Géza 350, 444, 558	Gáli Géza 66, 70
Feld Aurél 291	Gárdonyi Géza 32, 80, 128, 318, 629, 630, 635, 636
Feleki Sándor 446	Gárdos Alfréd 605
Feller, Harald 712	Gautier, Théophile 456
Fenyő Miksa 694	Gedő Simon 536, 691, 692
Fenyves Ferenc ld. Friedmann Ferenc	Geiger Valéria 140, 158
Ferenc József 70, 444, 445	Gellert, Christian Fürchtegott 29, 31
Ferenczi Zoltán 140	Gellért Oszkár 152, 205, 271, 634, 721, 723, 726
Ferke Ágost 446	Gerely József 530, 588, 591
Filáczy Veronika ld. Kosztolányi Já- nosné Filáczy Veronika	Gergely István 291
Fischer, Kuno 257, 262	Girard, Paul 368, 370
Flaubert, Gustave 106, 123, 126, 151, 174, 175, 186, 297, 353, 362, 364, 367, 471, 472	Glycon 137
Fofanov, Konsztantyin Mihajlovics 152, 154	Gobineau, Joseph Arthur de 419, 421
Fort, Paul 194, 198	Goethe, Johann Wolfgang von 45, 46, 58, 77, 80, 126, 151, 154, 156, 159, 174, 177, 180, 195, 199, 202, 208, 270, 315, 332, 471, 472, 477, 478, 525, 530, 533, 537, 538, 550, 552, 575, 584
Földes János 671	Goldenberg Simon ld. Gedő Simon
Förster-Nietzsche, Elisabeth 246	Goldziher Ignác 385
France, Anatole 133, 136, 246, 258, 262, 268, 275, 280, 421	Gondol Dániel 529
Francke, August Hermann 518	Gorkij, Makszim 9
Frank Gyula 75	Góth Sándor 469
Franyó Zoltán 661	Gömöri Jenő 605
Friebeisz Gyula 26	Grábics Lajosné ld. Tichy Margit
Friedmann Ferenc 35, 36, 37	Greve, Felix Paul 530
Fülep Lajos 7, 634	Greza Ferenc 593
Füst Milán 9, 21	Grieg, Edvard 70
Gaál Ferenc 673	
Gábor Andor 174, 179, 235	
Gábor György 585	

Gruber Erika ld. Vajda Béláné Kell- ner Erika	Havas Emil 71, 111
Gulyás József 96	Havas Károly ld. Handelsmann Ká- roly
Gulyás Pál 430, 476, 671, 694	Havelock, Henry 339
	Haydn, Joseph 70
Gyertyánffy István 518	Hebbel, Friedrich 410
Gyökössy Endre 77, 80, 96, 407, 409, 410	Héczey Erzsébet 634
György István 770	Hédervári Lehel 342
György Istvánné 771	Hegedűs István 312
György Oszkár 121, 124, 125, 142, 279, 280, 375, 442, 446, 447, 452, 453, 458, 461, 471, 472, 478, 548, 549	Hegedűs-Bite Gyula 125, 367, 372, 418, 420, 439, 445, 461, 463
Gyulai Pál 70, 181, 283, 385	Heine, Heinrich, 53, 54, 141, 174, 203, 209, 315, 322, 458, 463
	Heinrich Gusztáv 56, 58, 63, 66, 69, 351, 352
Häckel/Haeckel, Ernst Heinrich	Hekler Antal 755
Philipp August 173, 174, 179, 180, 262	Heltai Jenő 266, 274, 370, 392, 686
Hajdú Miklós 291	Hérakleitosz, Epheszoszi 179, 273
Hajnal Márton 58	Herczeg Ferenc 22, 101, 316, 318, 455
Hajó Sándor 634	Hérédia, José Maria de 268, 270, 275, 323
Halasi Andor 355	Herrick, Clarence Luther 360
Halbrohr János 75	Hevesi Sándor 246, 530, 588, 591, 628, 633
Halmi Bódog 621	Hippokratész 385
Handelsmann Károly 65, 68, 69, 72, 73, 75	Hítel Dénes 715, 717
Hankiss János 100	Hofbauer Aurélia ld. Brenner József- né, legid., Hofbauer Aurélia
Harmos Ilona ld. Kosztolányi Dezső- né Harmos (Görög) Ilona	Hofbauer István 340, 342
Harsányi Kálmán 57, 59	Hofbauer Istvánné Oravecz Izabella 340, 342
Hart, Julius 123, 128, 129, 131, 139, 143, 144, 150, 154	Hoffmann Edith 583
Hatvany Lajos 633, 634, 639, 646, 694, 708, 715, 760	Hofmannsthal, Hugo von 358, 360
Hauser Arnold 147	Holbein, Hans, ifj. 518
	Holló Márton 29

Hollós János 13	Jerome, Jerome Klapka 545, 546
Homérosz 156, 159, 258, 571, 584	Jerusalem, Wilhelm 267, 275
Horatius Flaccus, Quintus 47, 66, 71, 108, 114, 126, 127, 133, 263	Jewell, James Ralph 360
Horovitz Gusztáv 473, 476, 670, 671	Jodl, Friedrich 323, 324
Horvát Henrik 9, 396, 555, 655, 656, 661, 664, 669, 690, 691	Jókai Mór 20, 79, 132
Hradeczky Moni 13	Józan Ildikó 12, 13, 104, 396
Hugo, Victor 468	József Attila 98, 712, 761
Hume, David 108, 149, 154	Juhász Géza 528
Hunyady Sándor 396	Juhász Gyula 7, 9, 10, 11, 12, 13, 58, 77, 80, 84, 94, 95, 98, 111, 112, 114, 119, 124, 125, 128, 136, 137, 140, 147, 154, 164, 165, 168, 169, 178, 190, 200, 207, 209, 234, 237, 238, 239, 253, 254, 262, 266, 268, 271, 273, 274, 275, 279, 289, 297, 312, 313, 314, 318, 319, 324, 327, 331, 332, 333, 334, 335, 355, 356, 360, 363, 366, 367, 372, 373, 375, 377, 380, 382, 385, 386, 390, 391, 392, 398, 399, 404, 405, 409, 410, 412, 415, 417, 425, 435, 436, 439, 440, 446, 452, 455, 461, 463, 474, 475, 518, 522, 527, 529, 530, 536, 541, 542, 548, 558, 589, 591, 593, 597, 619, 620, 621, 626, 636, 650, 651, 664, 666, 667, 676, 684, 689, 690, 691, 692, 699, 708, 716, 717, 725, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 742, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 751, 754, 755, 756, 757, 758, 760, 761, 762, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 772, 773, 774
Ibsen, Henrik 61, 95, 96, 116, 119, 132, 150, 154, 162, 175, 180, 188, 191, 202, 203, 208, 209, 243, 285, 315, 318, 385	József Attila 98, 712, 761
Igalics Emil 76	Juhász Gyula 7, 9, 10, 11, 12, 13, 58, 77, 80, 84, 94, 95, 98, 111, 112, 114, 119, 124, 125, 128, 136, 137, 140, 147, 154, 164, 165, 168, 169, 178, 190, 200, 207, 209, 234, 237, 238, 239, 253, 254, 262, 266, 268, 271, 273, 274, 275, 279, 289, 297, 312, 313, 314, 318, 319, 324, 327, 331, 332, 333, 334, 335, 355, 356, 360, 363, 366, 367, 372, 373, 375, 377, 380, 382, 385, 386, 390, 391, 392, 398, 399, 404, 405, 409, 410, 412, 415, 417, 425, 435, 436, 439, 440, 446, 452, 455, 461, 463, 474, 475, 518, 522, 527, 529, 530, 536, 541, 542, 548, 558, 589, 591, 593, 597, 619, 620, 621, 626, 636, 650, 651, 664, 666, 667, 676, 684, 689, 690, 691, 692, 699, 708, 716, 717, 725, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 742, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 751, 754, 755, 756, 757, 758, 760, 761, 762, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 772, 773, 774
Igalics Milán 76	József Attila 98, 712, 761
Igalicsné 74	Juhász Gyula 7, 9, 10, 11, 12, 13, 58, 77, 80, 84, 94, 95, 98, 111, 112, 114, 119, 124, 125, 128, 136, 137, 140, 147, 154, 164, 165, 168, 169, 178, 190, 200, 207, 209, 234, 237, 238, 239, 253, 254, 262, 266, 268, 271, 273, 274, 275, 279, 289, 297, 312, 313, 314, 318, 319, 324, 327, 331, 332, 333, 334, 335, 355, 356, 360, 363, 366, 367, 372, 373, 375, 377, 380, 382, 385, 386, 390, 391, 392, 398, 399, 404, 405, 409, 410, 412, 415, 417, 425, 435, 436, 439, 440, 446, 452, 455, 461, 463, 474, 475, 518, 522, 527, 529, 530, 536, 541, 542, 548, 558, 589, 591, 593, 597, 619, 620, 621, 626, 636, 650, 651, 664, 666, 667, 676, 684, 689, 690, 691, 692, 699, 708, 716, 717, 725, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 742, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 751, 754, 755, 756, 757, 758, 760, 761, 762, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 772, 773, 774
Ignotus Hugó 441, 447, 449, 455, 457, 694	József Attila 98, 712, 761
Ilia Mihály 593	Juhász Gyula 7, 9, 10, 11, 12, 13, 58, 77, 80, 84, 94, 95, 98, 111, 112, 114, 119, 124, 125, 128, 136, 137, 140, 147, 154, 164, 165, 168, 169, 178, 190, 200, 207, 209, 234, 237, 238, 239, 253, 254, 262, 266, 268, 271, 273, 274, 275, 279, 289, 297, 312, 313, 314, 318, 319, 324, 327, 331, 332, 333, 334, 335, 355, 356, 360, 363, 366, 367, 372, 373, 375, 377, 380, 382, 385, 386, 390, 391, 392, 398, 399, 404, 405, 409, 410, 412, 415, 417, 425, 435, 436, 439, 440, 446, 452, 455, 461, 463, 474, 475, 518, 522, 527, 529, 530, 536, 541, 542, 548, 558, 589, 591, 593, 597, 619, 620, 621, 626, 636, 650, 651, 664, 666, 667, 676, 684, 689, 690, 691, 692, 699, 708, 716, 717, 725, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 742, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 751, 754, 755, 756, 757, 758, 760, 761, 762, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 772, 773, 774
Illés Endre 765	József Attila 98, 712, 761
Illyés Gyula 765	Juhász Gyula 7, 9, 10, 11, 12, 13, 58, 77, 80, 84, 94, 95, 98, 111, 112, 114, 119, 124, 125, 128, 136, 137, 140, 147, 154, 164, 165, 168, 169, 178, 190, 200, 207, 209, 234, 237, 238, 239, 253, 254, 262, 266, 268, 271, 273, 274, 275, 279, 289, 297, 312, 313, 314, 318, 319, 324, 327, 331, 332, 333, 334, 335, 355, 356, 360, 363, 366, 367, 372, 373, 375, 377, 380, 382, 385, 386, 390, 391, 392, 398, 399, 404, 405, 409, 410, 412, 415, 417, 425, 435, 436, 439, 440, 446, 452, 455, 461, 463, 474, 475, 518, 522, 527, 529, 530, 536, 541, 542, 548, 558, 589, 591, 593, 597, 619, 620, 621, 626, 636, 650, 651, 664, 666, 667, 676, 684, 689, 690, 691, 692, 699, 708, 716, 717, 725, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 742, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 751, 754, 755, 756, 757, 758, 760, 761, 762, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 772, 773, 774
Imre Mária 713–714, 762	József Attila 98, 712, 761
	Juhász Gyula 7, 9, 10, 11, 12, 13, 58, 77, 80, 84, 94, 95, 98, 111, 112, 114, 119, 124, 125, 128, 136, 137, 140, 147, 154, 164, 165, 168, 169, 178, 190, 200, 207, 209, 234, 237, 238, 239, 253, 254, 262, 266, 268, 271, 273, 274, 275, 279, 289, 297, 312, 313, 314, 318, 319, 324, 327, 331, 332, 333, 334, 335, 355, 356, 360, 363, 366, 367, 372, 373, 375, 377, 380, 382, 385, 386, 390, 391, 392, 398, 399, 404, 405, 409, 410, 412, 415, 417, 425, 435, 436, 439, 440, 446, 452, 455, 461, 463, 474, 475, 518, 522, 527, 529, 530, 536, 541, 542, 548, 558, 589, 591, 593, 597, 619, 620, 621, 626, 636, 650, 651, 664, 666, 667, 676, 684, 689, 690, 691, 692, 699, 708, 716, 717, 725, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 742, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 751, 754, 755, 756, 757, 758, 760, 761, 762, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 772, 773, 774
Jacobsen, Jens Peter 119, 159, 324, 421	József Attila 98, 712, 761
Jancsó Magda 764	Juhász Gyula 7, 9, 10, 11, 12, 13, 58, 77, 80, 84, 94, 95, 98, 111, 112, 114, 119, 124, 125, 128, 136, 137, 140, 147, 154, 164, 165, 168, 169, 178, 190, 200, 207, 209, 234, 237, 238, 239, 253, 254, 262, 266, 268, 271, 273, 274, 275, 279, 289, 297, 312, 313, 314, 318, 319, 324, 327, 331, 332, 333, 334, 335, 355, 356, 360, 363, 366, 367, 372, 373, 375, 377, 380, 382, 385, 386, 390, 391, 392, 398, 399, 404, 405, 409, 410, 412, 415, 417, 425, 435, 436, 439, 440, 446, 452, 455, 461, 463, 474, 475, 518, 522, 527, 529, 530, 536, 541, 542, 548, 558, 589, 591, 593, 597, 619, 620, 621, 626, 636, 650, 651, 664, 666, 667, 676, 684, 689, 690, 691, 692, 699, 708, 716, 717, 725, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 742, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 751, 754, 755, 756, 757, 758, 760, 761, 762, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 772, 773, 774
Jánosi Gusztáv 218, 219, 228, 229, 231, 238	József Attila 98, 712, 761
Jász Dezső ld. Brenner Dezső	Juhász Gyula 7, 9, 10, 11, 12, 13, 58, 77, 80, 84, 94, 95, 98, 111, 112, 114, 119, 124, 125, 128, 136, 137, 140, 147, 154, 164, 165, 168, 169, 178, 190, 200, 207, 209, 234, 237, 238, 239, 253, 254, 262, 266, 268, 271, 273, 274, 275, 279, 289, 297, 312, 313, 314, 318, 319, 324, 327, 331, 332, 333, 334, 335, 355, 356, 360, 363, 366, 367, 372, 373, 375, 377, 380, 382, 385, 386, 390, 391, 392, 398, 399, 404, 405, 409, 410, 412, 415, 417, 425, 435, 436, 439, 440, 446, 452, 455, 461, 463, 474, 475, 518, 522, 527, 529, 530, 536, 541, 542, 548, 558, 589, 591, 593, 597, 619, 620, 621, 626, 636, 650, 651, 664, 666, 667, 676, 684, 689, 690, 691, 692, 699, 708, 716, 717, 725, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 742, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 751, 754, 755, 756, 757, 758, 760, 761, 762, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 772, 773, 774
Jászai Mari 119	József Attila 98, 712, 761
Jean Paul (Johann Paul Friedrich Richter) 460, 463	Juhász Gyula 7, 9, 10, 11, 12, 13, 58, 77, 80, 84, 94, 95, 98, 111, 112, 114, 119, 124, 125, 128, 136, 137, 140, 147, 154, 164, 165, 168, 169, 178, 190, 200, 207, 209, 234, 237, 238, 239, 253, 254, 262, 266, 268, 271, 273, 274, 275, 279, 289, 297, 312, 313, 314, 318, 319, 324, 327, 331, 332, 333, 334, 335, 355, 356, 360, 363, 366, 367, 372, 373, 375, 377, 380, 382, 385, 386, 390, 391, 392, 398, 399, 404, 405, 409, 410, 412, 415, 417, 425, 435, 436, 439, 440, 446, 452, 455, 461, 463, 474, 475, 518, 522, 527, 529, 530, 536, 541, 542, 548, 558, 589, 591, 593, 597, 619, 620, 621, 626, 636, 650, 651, 664, 666, 667, 676, 684, 689, 690, 691, 692, 699, 708, 716, 717, 725, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 742, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 751, 754, 755, 756, 757, 758, 760, 761, 762, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 772, 773, 774
Jékely Zoltán 583, 586	József Attila 98, 712, 761

Juhász Margit ld. Király-König Péter-né Juhász Margit	Kelevéz Ágnes 12, 139, 517, 582
Juvenalis, Decimus Junius 127	Kellert Benő 465, 470
	Kellner Friderika ld. Vajda Béláné Kellner Erika
Kabos Ede 476, 556, 558, 640, 693, 694	Kemény Simon 291
Kacsóh Pongrác 370	Kemény Zsigmond 132
Kádár Rozália ld. Kosztolányi Ágostonné Kádár Rozália	Kerényi Károly 13
Kaffka Margit 634	Kertész Sámuel 70
Kajtár Irma 65, 68	Khuen-Héderváry Károly 66, 70, 444
Kállay Miklós 367	Kilényi Irma 708, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 750, 755, 756, 757, 760, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774
Kálló Gyula 168	
Kálnai Dezső 35, 36	Kilián Frigyes 376, 377
Kálnoky László 126, 208	Kipling, Rudyard 131
Kant, Immanuel 105, 156, 159, 165, 193, 197, 208, 330, 389, 441, 447	Király Gizy 446
Kaposi József 332	Király-König Péterné Juhász Margit 620, 667, 774
Karátson Dávid 518	Kisfaludy Károly 132
Karinthy Ferenc 714	Kiss Ferenc 255, 262
Karinthy Frigyes 9, 430, 712, 761	Kiss József 168, 434, 436, 440, 694
Károly József 446	Kiszely Alajos 711
Kárpáthy Aurél 627, 628, 661	Klauser Antónia ld. Decsy Károlyné Klauser Antónia
Kassovits Miksa 476	Klima Ilona 692
Kazinczy Ferenc 380, 720	Kner Imre 8
Kelemen Auróra ld. Babits (III) Mihályné Kelemen Auróra	Kollár Gizella 584
Kelemen Gizella 584	Kolossváry Miklós 342
Kelemen Ilona 198	Komjáthy Jenő 122, 283, 373
Kelemen (III) József 458	Komlós Aladár 759, 760
Kelemen (III) Józsefné Raács Cenci 459	Koncsek Kálmán 461, 462, 463
Kelemen (II) Mihály 105	Kósa János 758
Keleti Juliska ld. Mahr Nándorné Keleti Juliska	Kossuth Ferenc 444, 445

Kossuth Lajos 68, 69	Kosztolányi Károly 13
Kosztics Miklós 431	Kosztolányi Mária 303, 304, 378, 710, 711, 712, 713
Kosztolánczy Tibor 772	Kosztolányi Mária ld. Matascsik Józsefné Kosztolányi Mária
Kosztolányi Ádám 703, 710, 711, 713, 714, 715, 731, 764	Kosztolányi Zoltán 13
Kosztolányi Ágoston 447	Kozma Andor 82, 83
Kosztolányi Ágostonné Kádár Rozália 378	Kozoca Sándor 739
Kosztolányi Antal ld. Kosztolányi Árpád, ifj.	König Péterné ld. Király-König Péterné Juhász Margit
Kosztolányi Árpád, id. 10, 51, 69, 297, 301, 461, 618, 717	Körössényi Vilmos 743
Kosztolányi Árpád, ifj. 10, 19, 20, 58, 62, 65, 68, 69, 74, 75, 82, 83, 85, 96, 294	Kristóffy József 445
Kosztolányi Árpádné, id., Brenner Eulália 10, 49, 461, 710, 712, 713	Krúdy Gyula 714
Kosztolányi Dezsőné Harmos (Görög) Ilona 8, 83, 97, 118, 130, 143, 146, 152, 154, 167, 181, 183, 189, 205, 214, 237, 238, 245, 271, 273, 286, 301, 324, 331, 339, 364, 374, 384, 391, 398, 408, 414, 420, 429, 437, 442, 443, 472, 477, 526, 533, 537, 543, 548, 554, 557, 561, 565, 589, 594, 600, 602, 604, 607, 609, 611, 612, 623, 632, 646, 672, 678, 680, 695, 707, 708, 709, 710, 711, 713, 714, 715, 727, 728, 729, 730, 731, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 744, 745, 747, 750, 751, 752, 755, 760, 761, 762, 764, 766, 771, 786, 788	Kugler Henrik 209
Kosztolányi György 463	Kuluncsich Pál / Kujundžić, Pajo 66, 71
Kosztolányi Gyula 13	Kun Béla 291
	Kun József 688, 689, 694, 699
	Kuncz Aladár 764
	Kurdi Imre 208
	Kürschák József 430
	Kürthy György 623, 624, 626, 652
	La Bruyère, Jean 155, 157, 158, 203, 209, 581, 585
	Lackner Oszkár 69
	Lakatos István 178, 536
	Láng József 723
	Lányi Ernő, id. 66, 70, 370, 672, 681, 709
	Lányi Ernő, ifj. 70, 672, 681
	Lányi Hedda / Hedvig 8, 23, 70, 655, 672, 673, 681, 709
	Lányi Sarolta 304, 672
	Lányi Viktor Géza 672, 682

László Erika 165, 274
 László Gyula 714
 László Mihály 312
 Leconte de Lisle, Charles Marie René 88, 89, 90, 91, 94, 95, 96, 123, 124, 129, 152, 154, 162, 165, 172, 174, 175, 176, 178, 179, 186, 187, 190, 195, 214, 218, 219, 231, 236, 243, 244, 246, 260, 263, 268, 275, 279, 297, 387, 388, 400
 Lemberger Sámuelné Taub Mária 656
 Lengyel András 13, 396, 714, 716, 765
 Lengyel Menyhért 633, 634, 646, 647, 708
 Leonardo da Vinci 174, 180
 Leonhardi, Christian August / Leonardi Ágost 199, 207
 Leopardi, Giacomo 119
 Licht József 66, 70
 Lichtenberger, Henri 246, 258, 262, 268, 275, 296, 297, 401
 Liliencron, Detlev von 358, 360, 572, 584
 Llockenstok Róza ld. Ohrmann Kálmánné Llockenstok Róza
 Locke, John 642
 Lombroso, Cesare 177, 194, 197
 London, Jack 376, 377
 Loósz István 20, 68, 69, 71, 72, 75
 Losonczy Géza 735
 Lueger, Karl 289
 Lukács György 127, 147
 Lukács László 70
 Lustig Géza 367
 Lüszipposz 133, 137
 Mach, Ernst 192, 194, 197
 Madách Imre 208
 Madách József 711
 Madácsy László 739
 Madai Gyula 96
 Maeterlinck, Maurice 194, 198
 Magyar Artúr ld. Munk Artúr
 Magyar László 731
 Mahler, Gustav 681
 Mahr Nándor 659
 Mahr Nándorné Keleti Juliska 655, 656, 658, 659, 662
 Makai Emil 84, 86
 Malebranche, Nicolas 642
 Mallarmé, Stephane 150, 154, 194
 Mann, Thomas 9
 Mannheim Károly 147
 Mantegazza, Paolo 170, 177
 Márai Sándor 713
 Marconi, Guglielmo 121, 125
 Margitai Antal 289
 Mark Twain 267, 275
 Márkus László 588, 591
 Maróczy Géza 340, 342
 Martin, Lillien Jane 360
 Márton László 765
 Matascsik Józsefné Kosztolányi Mária
 Matkovich Miklós 74, 76
 Maupassant, Guy de 88, 93, 94, 96
 Medgyaszay Vilma 655
 Meinong, Alexius 156, 159
 Melha Armand 428, 430
 Méray-Horváth Károly 249, 250
 Mérey Ágost 20, 462, 463

Merezskovszkij, Dmitrij Szergejevics 419, 421
 Méricée, Prosper 332
 Mijatov Milorad 18, 21
 Mikes Lajos 235, 277, 278, 282
 Miklós Jolánta 775
 Miklós Jutka 446
 Milkó Izidor 617, 618
 Milton, John 219
 Mistral, Frédéric 235
 Mohácsi Jenő 367, 371, 372, 373, 375, 376, 377, 389, 390, 392, 400, 407, 416, 417, 418, 420, 439, 440, 446, 461, 463, 474, 476, 520, 522, 528, 589, 640, 661, 662, 755
 Molnár Eszter Edina 20
 Molnár Ferenc 291
 Montaigne, Michel de 155, 258, 262
 Moréas, Jean 194, 198
 Móricz Zsigmond 7, 762, 769
 Mótz Miklós 22
 Möbius, Paul Julius 194, 197
 Munk Artúr 36, 71, 111, 474, 476
 Munkácsy Mihály 658
 Muraközy Gyula 127
 Murger János 711, 712
 Musset, Alfred de 142, 263, 313
 Muther, Richard 174, 180, 419, 421
 Müller, David Heinrich 367
 Müllner, Laurenz 367
 Nagy Ferenc 288
 Nagy Ignác 421
 Nagy Imre 763
 Nagy Iván 463
 Nagy Mária 409, 412, 415
 Nagyfalusi Jenő 734, 735, 737, 738
 Napóleon, Bonaparte, 187, 191, 201, 206, 295
 Négyesy László 9, 57, 58, 60, 62, 63, 77, 79, 99, 100, 101, 244, 246, 258, 260, 262, 263, 281, 363, 425
 Nemeskéri Erika 723
 Németh Andor 730
 Neumann Elza 109, 147, 182, 184, 425, 427
 Neumann Lipót 427
 Nietzsche, Friedrich 13, 101, 102, 103, 104, 126, 132, 149, 150, 153, 154, 156, 159, 162, 179, 184, 202, 203, 208, 243, 244, 246, 257, 262, 267, 275, 279, 297, 307, 313, 315, 318, 326, 330, 332, 375, 383, 384, 385, 386, 389, 400, 406, 423, 458, 525, 527, 530, 533, 534, 541, 543, 544, 548, 549, 550, 551, 568, 583
 Ohrmann Kálmán 32
 Ohrmann Kálmánné Llockenstok Róza 32
 Oláh Gábor 51, 58, 77, 80, 94, 95, 96, 166, 168, 313, 367, 381, 382, 385, 401, 407, 410, 558, 621, 691, 738, 739, 747, 748
 Oltványi Imre 760
 Oravecz Izabella ld. Hofbauer Istvánné Oravecz Izabella
 Oroszlány Gábor 473, 475
 Ortutay Gyula 732, 733, 735, 739, 760, 770, 771

Ostwald, Wilhelm Friedrich 323, 324
 Osvát Ernő 9, 291, 368, 370, 385, 514, 515, 517, 633, 634, 650, 651, 694
 Ovidius Naso, Publius 114, 133, 137
 Paku Imre 718, 733, 734, 766
 Palágyi Róbert 713, 762
 Pályi Ede 691, 694
 Pascal, Blaise 188, 191, 419, 421
 Pásztor Árpád 129, 131, 138, 140, 291
 Pásztor Endre 66, 69
 Pauler Ákos 102, 104, 262
 Pesti Ihász Lajos 44
 Péter András 741, 751
 Péter László 728
 Péterfy Jenő 58, 258, 262, 371, 372, 383, 385
 Petőfi Sándor 78, 265, 273, 285, 377, 589
 Petronius Arbiter 452, 458, 550, 552, 606, 608, 609, 613
 Pikler Gyula 449, 456, 640
 Pilo, Mario 192, 193, 197
 Platón 258, 262, 307, 315, 318, 326, 327
 Platz Bonifác 431
 Plotius Crispinus 66, 71
 Poe, Edgar Allan 97, 98, 103, 130, 131, 140, 142, 149, 153, 246, 263, 375, 566, 588, 697
 Poincaré, Henri 360
 Pókász Béla 212
 Politzer Erzsébet 84, 86
 Politzer Margit 84, 86
 Pollák Lajos 66, 70
 Polygnotos 352, 369
 Ponyik István 711
 Popović Milivoj 18, 21
 Pósa Lajos 255, 261
 Poussin, Nicolas 166, 168
 Praxitelész 133, 137
 Prielle Kornélia 659
 Prokesch Ignác 20, 73, 75
 Propertius, Sextus 170, 177, 185, 190, 258
 Prudhomme, Sully 142, 263, 270, 276
 Raács Cenci ld. Kelemen (III) József-né Raács Cenci
 Radákovich Mária 8
 Radnóti Miklós 358
 Radó Antal 99, 100, 119, 142, 187, 191, 235, 278, 402, 404
 Raffaello Santi 166, 168
 Rajniss Ferenc 711
 Rakodczay Pál 315, 318
 Rákosi Jenő 617
 Rapaport Samu 475
 Rédey Tivadar 107, 108
 Reich, Emil 203, 209, 236, 238, 244, 267
 Reininger, Robert 267, 275, 350
 Reisner Lajos 431
 Reisz Árminné 295
 Reisz Ilonka 295
 Reiszig Ede 463
 Révay Farkas 446
 Révész Béla 695, 696, 697
 Révfy Zoltán 37, 68, 69, 72, 75

Reviczky Gyula 49, 82, 83, 282, 283, 297, 617
 Rex Sándor 66, 69
 Réz Pál 7, 10, 13, 435, 661, 669, 714, 762, 764, 765, 786
 Richépin, Jean 150, 154, 162, 165, 236, 238, 269, 358, 363, 367, 419, 421, 452, 458, 471, 472, 545
 Richter Nándor 595, 598, 599
 Riedl Frigyes 105, 172, 178, 383, 385, 424, 427, 617
 Rilke, Rainer Maria 97, 714
 Rimbaud, Arthur 194, 195, 198
 Ritoók Emma 184
 Róbert Jenő 645, 647
 Róna Judit 13, 108
 Ross István 75
 Rostand, Edmond 316, 318
 Rousseau, Jean-Jacques 463
 Rozsnyai Katalin 658
 Rozsnyay Kálmán 658, 659, 660, 662
 Röntgen, Wilhelm Conrad 123, 127
 Rubens, Peter Paul 166, 168
 Sáfrán Györgyi 714, 762
 Salgó Ernő 158, 246, 446
 Salgó F. László 466
 Sand, George 313
 Sándor Anna 634
 Saphir, Moritz Gottlieb 267, 275
 Sardou, Victorien 44
 Sárközi Éva 11, 12, 13, 432, 796
 Schäffer Ferenc 75
 Scheiber Sándor 618
 Schenk Irén, 66, 71
 Schiller, Friedrich 77, 257, 262, 267, 275, 315, 545, 546
 Schilling Aladár 658
 Schmausz Dezső 46, 47
 Schmausz Endre 46
 Schmidt Erzsébet 309, 313, 620, 755
 Schmitt Jenő Henrik 63, 99, 100, 127, 128, 158, 174, 179
 Schopenhauer, Arthur 103, 106, 121, 151, 156, 159, 172, 173, 174, 186, 187, 190, 192, 193, 194, 197, 198, 203, 220, 267, 322, 441, 447, 522, 523, 569, 584
 Schopenhauer, Heinrich Floris 197
 Schönthan, Franz 475
 Schöpflin Aladár 22, 58
 Schumann, Robert 70, 242
 Schützenberger Alajos 69, 75
 Sebestyén Károly 273
 Seneca, Lucius Annaeus 385
 Shakespeare, William 78, 105, 121, 123, 126, 128, 130, 149, 151, 153, 156, 159, 174, 175, 181, 186, 188, 190, 201, 313, 316, 385, 403, 404, 421, 456, 584
 Shaw, George Bernard 687, 689
 Sidney Carton ld. Rozsnyay Kálmán
 Sigwart, Christoph von 156, 159
 Simonyi Zsigmond 358
 Siró Artúr 446
 Soltész Katalin 529
 Spencer, Herbert 63, 106, 121, 126, 132, 151, 193, 197, 200
 Spinoza, Baruch 64, 142, 156, 159, 174, 175, 181, 203, 257, 262

Stendhal 127, 155, 158, 159, 238, 267, 285	Széchenyi István 221, 450
Sterliczki Dénes 75	Szegedy-Maszák Mihály 765
Stirner, Max 441, 447	Székely Miklós 291
Stoczek Károly 32	Szekeres Ágnes 13
Strindberg, August 698, 699	Széll Kálmán 120, 125, 444
Stuck, Franz von 64	Szemmáry János 467, 470
Sudermann, Hermann 44	Szentjóni Szabó László 380
Sulla, Felix, Lucius Cornelius 295	Szép Ernő 291, 446
Sverer Márton 73, 75	Sziebenburger Károly 69
Swift, Edgar James 360	Szilágyi Géza 145, 147
Swift, Jonathan 156, 159	Szilasi Vilmos 147
Swinburne, Algernon Charles 584	Szini Gyula 291
	Szinnyei József, id. 147, 396, 476
	Szinnyei József, ifj. 355, 356, 376, 377, 412, 413, 415
Szabados Ilona ld. Decsy Dezsőné, ifj., Szabados Ilona	Szirtes Artúr 446
Szabó Batancs István 36, 45, 47, 64, 65, 68, 69, 72, 75, 76, 134, 137, 156, 159, 165, 198, 233, 236, 238, 239, 240, 242, 248, 351, 352, 376, 377, 474	Szokola Leó 66, 69
	Szókratész 173, 174, 178
	Sztrókay Kálmán 66, 69, 70, 111, 247, 248, 253, 282, 298, 340, 342
	Szuper Mihály 453, 459
Szabó Dezső 98, 769	
Szabó Ede 137, 584	Tacitus, Publius Cornelius 452
Szabó Ervin 63	Taine, Hyppolite-Adolphe 174, 180
Szabó Károly 197	Takács István 70
Szabó Lőrinc 125, 261, 447, 731, 739, 744	Takács László 12, 759
	Tankó Béla 209
Szabó Sándor 446	Tarczali Lajos 63
Szabolcs Bálint 291	Tarján Irma 19, 22, 23
Szajbély Mihály 20	Tasso, Torquato 219
Szakács Andor 413, 415	Taub Mária ld. Lemberger Sámuelné
Szálasi Ferenc 711	Taub Mária
Szárics János 66, 68, 71	Téglás Béla 396, 397, 654, 656, 661, 668, 669
Szász Károly 45, 47, 142	
Szebenyei József 131	Téglás János 754, 758

Temunovich Zoltán 211, 212, 213	590, 594, 601, 603, 605, 607, 608, 610, 611, 613, 626, 636, 663, 666, 688, 708, 717, 721, 725, 727, 728, 731, 732, 733, 734, 735, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 758, 759, 760, 766, 767, 768, 769, 770, 786
Tennyson, Alfred 263, 358, 360, 569, 584	Trosiener, Johanna Henriette 197
Terentius Varro, Marcus 684	Tverdota György 12
Tevan Andor 8, 715	
Thackeray, William Makepeace 421, 572, 584	
Tibullus, Albius 258, 262	
Tichy Margit 58, 59, 60, 64, 83, 119, 309, 313, 620, 755	Ujváry Lajos 617, 641
Tímár Szaniszló 475	Unamuno, Miguel de 9
Tisza István 342, 350, 444	
Tiziano Vecellio 452, 458	
Tóbiás Áron 633	
Toldy Ferenc 79, 621	Vadnay Károly 617
Tolnai Gábor 729, 748, 750, 752	Vágó Béla 64, 428, 430
Tolnai Lajos 617	Vajda Béláné Kellner Erika 768, 769, 771, 772, 773, 775
Tolnay Károly 147	Vajda János 470, 617
Tolsztoj, Lev Nyikolajevics 123, 146, 155, 158, 174, 224, 243	Vajda Marianna 772
Tompa Mihály 70	Van der Hoschke Ferenc 658
Toncs Gusztáv 18, 21, 25, 50, 51, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 461, 463	Van der Hoschke Kálmán ld. Rozsnyay Kálmán
Tóth Árpád 7, 125, 198, 396, 447	Vargha Gyula 101, 233, 234
Tóth Árpádné Lichtmann Anna 405	Vargha Kálmán 764
Tóth Béla 638, 640	Vázsonyi Vilmos 291, 693, 694
Török Sándorné 712	Vecsernyés Andor 620
Török Sophie 7, 97, 104, 107, 118, 124, 136, 139, 144, 153, 168, 190, 196, 206, 215, 217, 219, 238, 246, 261, 273, 280, 297, 312, 318, 334, 355, 372, 382, 404, 409, 412, 415, 417, 420, 426, 432, 455, 472, 477, 478, 527, 528, 532, 534, 536, 538, 544, 546, 549, 551, 558, 561, 565, 583,	Vecsey Ferenc 223, 225
	Végh Arthur 191
	Vekerdi József 168
	Veres András 12, 180, 436, 529, 651, 759, 761, 764
	Vergilius Maro, Publius 178, 385
	Verhaeren, Émile 698, 699

Művek mutatója

Verlaine, Paul 97, 98, 125, 150, 194, 202, 219, 452, 458	Wundt, Wilhelm Maximilian 156, 159, 323, 324
Vértessy Gyula 446	
Vészi Jolán 476	Zádor Anna 755, 759
Vészi József 476, 558	Zákány Tóth Péter 12
Vezér Erzsébet 640	Zalai Béla 9, 58, 80, 94, 95, 103, 105, 107, 108, 109, 117, 119, 120, 121, 123, 124, 126, 127, 134, 137, 139, 140, 143, 144, 146, 157, 158, 159, 162, 165, 166, 168, 176, 183, 184, 185, 195, 198, 200, 209, 234, 238, 242, 243, 244, 246, 258, 262, 267, 268, 269, 270, 275, 279, 305, 308, 313, 324, 325, 328, 329, 330, 331, 332, 354, 355, 356, 363, 366, 371, 372, 374, 375, 381, 382, 384, 390, 398, 399, 400, 402, 404, 407, 421, 425, 427, 459, 487, 517, 518, 521, 528, 545, 546, 550, 551, 552, 671, 708
Vikár Béla 235	
Volf Görgy 423, 427	
Voltaire 584	
Vörös Sándor 342	
Vörösmarty Mihály 176, 208, 402, 589	
Vukovics József 74, 75	
Wagner, Richard 66, 70, 280	
Wass György 446	
Wébel János 18, 21	
Weisz Áron 72, 75	
Weisz Regina 427	
Wekerle Sándor 445	
Whitman, Walt 405	Zangwill, Israel 174, 179
Wieniawski, Henryk 240, 242, 270, 276	Zichy Géza 617
Wilde, Oscar 123, 127, 525, 530, 657, 659, 662, 687	Zichy János 278
Wildner Ödön 332	Zichy Mihály 710
Wilhelm Jenő 73, 75	Zolnai Béla 766, 774
Wille, Bruno 88, 92, 93, 94, 95, 96, 103, 105, 121, 123, 126, 174, 180, 193	Zoltán Vilmos 446
Wlassics Gyula 51, 288	
	Zsoldos Jenő 617
	Zsoldos Sándor 104, 105, 108, 124, 130, 154, 207, 388, 394, 399, 404, 420, 421, 427, 455, 530, 532, 538, 541, 610, 740

BABITS MIHÁLY

A világosság udvara 375, 399, 419, 421, 453, 459, 487, 492, 518, 521,

Versek

550

(1905. tavaszán) [Im itt a tág, a szabad éjszaka] 489

Az elbocsátott vad 421

(1906. jan.) [Miként szélcsöndben a hajó] 495

A zengő szobor dala 209

(1906. febr.) [Ki tesz] 504

Baba 421, 518

(1906. márc.) [Hullik az ablak] 511–513

Bomoljatok ki ld. Némuljatok ti bé-nult idegszálak

(1906. márc.) [Megtépte köntösét a felhő] 509

Dactylusok a Pomeroy-eljárásra 575, 584

(1906. márc.) [Ti szép leányok, két leányok] 509

Desperate invocatia 485, 503, 516
Édes az otthon 518, 522, 528, 533, 534

(1906. márc.) [Tu es, mon amie] 505

Egyszer, például, alkonyattal járok 566

(1906. május) [Közelg, közelg a gyorsvonat] 572

Emléksorok egy régi pécsi uszodára (címvariáns: Emléksorok a régi pécsi Madarász-uszodára) 576–579, 584

(1906. június) [S'en est fait, s'en est fait de ma seulette joie] 575

Ez a jelen költeményem 522, 528, 529

A bús rom 515

Ad animositatem sapientium 546, 571, 582, 583, 584, 587

Feketeország 696, 699

A halál automobilon 375, 492–494, 529, 551

Férges aggály ld. Immortale jecur

Aliscum éjhaju lánya 490–491, 516

Fête galante 579–580, 584

Anyám névnapijára 508–509, 516

Golgotai csárda 510–511, 516, 524, 533, 534

Arany: «[...]» Csaba töredékei olvasásakor 487–488, 515

Gretna Green 572, 573–574, 584

A Spinoza-szobor előtt 142, 441, 446, 522, 525, 527, 540, 541, 542, 556, 558, 588

Házi-mulatság 485, 528

Helios 140

Il faut rire... 581, 585

Immortale jecur 488

Induló ld. A zengő szobor dala

In Horatium 122, 126, 127, 138, 140 Jövő (Az Útinapló című novella része) 255, 259, 280, 484, 517, Lichthof ld. A világosság udvara Luna (Paysages intimes ciklus) 528 Márciusi reggelen 566, 588 Memento 515 Mon cher ami! 567–568, 583, 585–586 Napszálltakor 566, 588 Némuljatok ti bénult idegszálak 154 Névjegyemre 126, 570, 584 Nincsen kísértet! 260, 269, 276, 280, 484, 517 Óda a bűnhöz 154 Olvasás közben 515 Páris 450, 505–507, 518, 524, 528, 533, 534 Példabeszéd 394, 399, 491, 518 Primitív 501–502, 516 Recanati 119, 484–486, 521, 528 Régi szálloda 496–499, 516, 518, 524 Strófák a wartburgi dalnokversenyéről 480–483, 521, 528 Szalmacséplés 178, 479–480, 517, 520, 528 Szép kikelet... 581, 585 Szerelem 566 Tájkép 486–487, 521, 528, 588 Találka előtt 566 Tavaszi harsona 446, 528 Tüzek 499–501 Vile potabis 479, 487, 488, 516, 517,	Wayside Inn ld. Golgotai csárda Verseskötetek Angyalos könyv (kéziratos versgyűjtemény) 119, 127, 280, 457, 458, 515, 528, 583, 584, 585, 603 Levelek Iris koszorújából 126 Műfordítások A fecskéhez (Sully Prudhomme) 263 A harangok (Edgar Allan Poe) 103, 106, 129, 130, 246, 375, 566, 588 A hét pecsét (vagy: az Igen és Ámen-dal) (Friedrich Nietzsche) 539–540, 541, 549 All is vanity (George Gordon Byron) 142, 263 A Pepa (Alfred de Musset) 142, 263 Csillaghullás (Leconte de Lisle) 263 Délen (Friedrich Nietzsche) 375 Epodus XIV. (Horatius) 263 Homéri csata (Leconte de Lisle) 178, 263 In excelsis (Leconte de Lisle) 263 Két szicilián (Detlev von Liliencron) 360 The conquestor worm (Edgar Allan Poe) 142 Vile potabis (Leconte de Lisle) 263 Egyéb A különböződés fogalmáról (tanulmány) 105
--	---

Arany János az 1877. év második felében. (szakdolgozat) 281, 334 Arany, mint arisztokrata (szakdolgozat) 334 A Simóné háza (színmű) 421, 583, 608 Birálat Rédey Tivadar Horatius-fordításairól 107–108 Dialektikai Regény (párbeszéd) 105, 123, 127, 360 Mese a Decameronból (novella) 394 Szagokról, illatokról (esszé) 608 Tárgyas ragozás, különböző személyű tárgyakkal (tanulmány) 281, 358, 359 The Monist és a The American Journal of Psychology. (ismertető) 359 Útinapló (vers és próza) 584 JUHÁSZ GYULA Verssek A kertben 356 Augusztus 168 Ave 529 Az élet hegyén 313 Dal a rózsákról 168 Efemeriadák 380 Gellért püspök 435 Géza 435 Herakles 168 Ima 80 Kiss Józsefnek 168, 436	Kovácsnóta! 313, 334 Mathias Rex 435 Megy a hajó 436 Milói Venus 380 Művészet 168 Strófák 80 Szokratesz 178 Verseskötet Juhász Gyula versei, 1905–1907 666, 667, 689 Műfordítás Petőfihez (François Coppée) 164 Egyéb A másik ház (cikk) 324 Arany János (esszé) 386 Az esztendő irodalma (cikk) 386 Nietzsche és a hellenizmus (esszé) 383, 386 Noviciusok (dráma?) 408, 410 Vajákosság és tudományosság (cikk) 593 KOSZTOLÁNYI DEZSŐ Verssek A bal lator 154, 170, 177, 181, 223, 224, 254, 261, 275, 314, 316, 345, 346, 350 A bölcs halála 314, 319, 327, 329 A fekete asszonyhoz 436 A gyászmenet jő 646 A gyilkosok 656
--	--

A hajnali csillagokhoz 114	Karácsony 370 (Fasti összefoglaló cím alatt)
A kertben ld. Hervadt kertben 306, 313	Kisasszony 435 (Magyar Szonettek összefoglaló cím alatt)
A magány papja (Fekete Vénusz összefoglaló cím alatt) 662	Lámpafény 555
A megállt óra ld. Megállt az óra	Magyar Szonettek (versciklus) 434,
A nyár 114	435, 569, 584
Árkádok alatt 402, 405, 569, 584	Magyar versek (cikluscím) 643,
A Tűz ld. Tűz	647
A visszhang románca 53, 55	Már megtanultam 561
Az alföldről 20	Megállt az óra 610
Az alkonyathoz! 347–349	Nyár ld. A nyár
Az árkádok alatt 402, 405, 569	Pasztellek (cikluscím) 643, 647
Az árva panasza 20	Plato olvasása közben 327
Az élet 20	Pünkösöd 370 (Fasti összefoglaló cím alatt)
Az ihlet perce 50	Régi szerelem 380
Az örült 255, 569, 584	Sírvirágok (költeményfüzér) 83
Bölcsesség 372, 373	Számadás (versciklus) 529
Budapest 569, 584	Szent László 435 (Magyar Szonettek összefoglaló cím alatt)
Deák óda 48, 78, 80	Szeptemberi áhitat 191, 475
Egyedül 380, 529	Táncok éjszakája (Fekete Vénusz összefoglaló cím alatt) 662
Egy leányról 467, 470	Tűz 317, 319
Egy nyári dél álma 647	Zsoltár (Fekete Vénusz összefoglaló cím alatt) 662
Egy örülthöz 254, 261	
Egy sír 80	
Éjjel 20	
Elfelejtett emberek 47	
Emilia 475	
Én 529, 646	Verseskötetek
Ének a tavasz elé 198	A szegény kisgyermek panaszai 273, 605
Esti Kornél éneke 528	Négy fal között 114, 224, 275, 350,
Gondolat 20	470, 623, 626, 627, 628, 630, 633,
Hervadt kertben 313	636–637, 640, 646, 651, 656, 662,
Húsvét 370 (Fasti összefoglaló cím alatt)	673, 675, 692

Kispróza	Oresteia (Leconte de Lisle) ld. Az Erinnysek
Arany: Széchenyi emlékezete (pályamű) 26	Részletek a Childe Haroldból (George Gordon Byron) 356
Arany vallatása (cikk) 165	Solvat Seclum (Leconte de Lisle) 89–90, 95
Az olvasó nevelése (vallomás) 190	Strófák. Lord Byron Childe Haroldjából (George Gordon Byron) 356
Karácsonyi ének (cikk) 327	Szerelmi posta (Guy de Maupassant) 93–94, 95–96
Károly apja (novella) 114, 127, 132, 136, 137, 165, 309, 314, 317, 319, 327	Testvéresülés (Bruno Wille) 92–93, 95
Kifelé ld. Károly apja (novella)	
Különös látogatás (novella) 413, 415	
Lenni vagy nem lenni (esszé) 630	
Naptáram (tárca) 83	Egyéb
Sakk-matt (novella) 405	A kékruhás (verses jelenet) 83
Műfordítások	A modern német líra (tanulmány) 114
A jaguár álma (Leconte de Lisle) 91, 95	Ellák (kritika Harsányi Kálmán darabjáról) 59
A macska (Charles Baudelaire) 213, 223, 224	Juhász Gyula versei (ismertetés) 667, 683
A tengerhez (George Gordon Byron) 356	[Kritika BM verseiről és műfordításáról] 141–142
Az Erinnysek (Leconte de Lisle) 154, 162, 165, 186, 187, 190, 236, 238, 268, 275, 387, 388	Makai Emil 1871–1901 (nekrológ) 86
A zsenge (Bruno Wille) 92, 95	Othello (kritika Harsányi Kálmán darabjáról) 59
Bikaviadal – A Parnassusnál (George Gordon Byron) 356	
Childe Harold búcsúja (George Gordon Byron) 356	Mások művei a levelek szövegében
Hegyi visszhang (Heinrich Heine) 53–54, 55	A csókok átka (Ady Endre) 446
Homéri harc (Leconte de Lisle) 90–91, 95	A francia forradalom hatása szellemi életünkre, Kazinczy Ferenc

levelezése alapján (Tichy Mar- git) 58	Az albatrosz (Charles Baudelaire) 456
A Hortobágy poétája (Ady Endre) 458	Az ember (Oláh Gábor) 80, 89
A kályha (Brenner József) 70	A zöldszemű madár (Lengyel Menyhért) 634
A lelkek temetője (Ady Endre) 458	Baccarat (Henri Bernstein) 465, 469
Also sprach Zarathustra (Friedrich Nietzsche) 313, 318, 332, 385, 537, 538, 541, 549	Baruch Spinozas Leben und Cha- rakter (Kuno Fischer) 262
A magyar Ugaron (Ady Endre) 446, 458	Baumeister Solness ld. Solness épí- tőmester (Henrik Ibsen)
A magyar zene (Brenner József) 70	Becsület (Hermann Sudermann) 44
A nagyidai cigányok (Arany Já- nos) 207	Bhagavad Gita 103, 105, 121, 126, 174
Analyse der Empfindungent (Ernst Mach) 192, 197	Bizánc (Herczeg Ferenc) 99, 101, 316, 318
Anna Karenina (Lev Nyikolajevics Tolsztoj) 146	Bolond Istók (Arany János) 201, 207, 457
Arany élete és működése a sza- badság harc után (Brenner Jó- zsef) 70	Bovaryné (Gustave Flaubert) 103, 106, 121, 175, 180, 181, 203, 268, 285, 296, 297, 355, 362
Arany Jánoshoz (Petőfi Sándor) 377	Bródy Sándor (Brenner József) 70
Aranynak mint epikusnak jellem- zése (Brenner József) 70	Bűn és bűnhődés / Raskolnikov (Fjodor Mihajlovics Doszto- jevskij) 137
A Swimmer's Dream (Algernon Charles Swinburne) 584	Canterbury Tales (Geoffrey Chau- cer) 99, 100, 147
A tölgylevél (Harsányi Kálmán) 59	Childe Harold (George Gordon Byron) 77, 99, 108, 119, 123, 124, 126, 129, 131, 134, 137, 143, 144, 145, 146, 147, 151, 157, 160, 163, 165, 176, 181, 195, 198, 199, 200, 206, 214, 215, 217, 223, 225, 233, 234, 235, 241, 277, 278, 282, 283,
A vallató kő (szerzője Christian Fürchtegott Gellert, Brenner József ford.) 33–34	
A vidám tudomány (Friedrich Ni- etzsche) 17, 172, 179, 208	
A vihar (William Shakespeare) 180	

285, 289, 340, 342, 353, 356, 363, 366, 367, 428, 430	Falstaff (William Shakespeare) 403
Confessiones (Augustinus Aure- lius) 452, 458	Faust (Johann Wolfgang von Goet- he) 122, 126, 150, 154, 159, 174, 202, 203, 208
Coriolanus (William Shakespea- re) 456	Fedora (Victorien Sardou) 44
Cyrano de Bergerac (Edmond Ros- tand) 318	Fehér csönd (Ady Endre) 441, 446
Császár és Galileus (Henrik Ibsen) 318	Fingerzeige / Intentions (Oscar Wilde) 525, 530
Csókók násza ld. A csókók átka	Frau von meer (Henrik Ibsen) 175
Das Einzige und sein Eigenthum (Max Stirner) 441, 447	Georgica (Publius Vergilius Maro) 178, 385
Die drei Schwester (Anton Pavlo- vics Csehov) 162, 165	Gorgias (Platón) 315, 318
Die Einbildungskraft des Dichters (Wilhelm Dilthey, A költői te- hetség) 157	Hálás utókor (Lengyel Menyhért) 634, 645
Die fröhliche Wissenschaft ld. A vidám tudomány	Hamlet (William Shakespeare) 58, 126, 130, 133, 141, 153, 188, 286, 306, 307, 313, 316, 318, 383, 385, 421, 584, 625, 626
Don Juan (George Gordon Byron, Ábrányi Emil ford.) 228, 229, 231, 232, 351, 352, 456	Hedda Gabler (Henrik Ibsen) 191
Dorrit kisasszony / Kis Dorrit (Charles Dickens, Franz Schönt- han) 475	Henrik Ibsens Dramen (Emil Re- ich) 209
Egyenlőség (James Matthew Bar- rie) 101	Histoire de l'art dans l'antiquité (Georges Perrot, Charles Chi- piez) 368, 370
Ember, természet, tudomány (Brenner József) 70	Isteni színjáték (Dante Alighie- ri) 150, 156, 159, 201, 208, 323, 439, 445
Epodusok könyve 2, 1–2. (Quintus Horatius Flaccus) 47	Jelenkori történet (Anatole Fran- ce, Histoire contemporaine) 136
Esztétika (Mario Pilo) 197	Jenseits von Gut und Böse (Fried- rich Nietzsche, Túl jól és rossz- szon) 150, 154, 159
Etika (Baruch Spinoza) 175, 181	Jobáb házában (Reviczky Gyula) 283
Ex tenebris (Arany János) 178	

Julianus Apostata (Rakodczay Pál) 318	Mignon (Johann Wolfgang von Goethe, Szász Károly ford.) 45, 47
Kain (George Gordon Byron) 277, 278, 282, 283, 304, 316	Moderne Deutsche Lyrik, mit einer literargeschichtlichen Einleitung und biographischen Notizen (szerk. Hans Benzmann) 681
Korképek (Kozma Andor) 82, 83	Möwe (Anton Pavlovics Csehov) 165
Költemények (Harsányi Kálmán) 59	Niels Lyhne (Jens Peter Jacobsen) 156, 159, 322, 324, 330, 332, 419, 421
Kritik der praktischen Vernunft (Immanuel Kant) 203, 208	Nóra (Henrik Ibsen) 119, 188, 191
La Mer (Jean Richepin) 452, 458	Ocskay (Herczeg Ferenc) 22, 316, 318
L'Anneau d'améthyste (Anatole France) 133, 136, 258, 262	Odüsszeia (Homérosz) 258
La peinture antique (Paul Girard) 368, 370	Offenbarungen des Wacholderbaumes (Bruno Wille) 105
La philosophie de Nietzsche / Die Philosophie Friedrich Nietzsches (Henri Lichtenberger) 246	Olvasás közben (Ignotus) 447, 449
La Tentation de Saint Antoine (Gustave Flaubert) 367	On Heroes and Hero Worship and the Heroic in History (Thomas Carlyle) 191, 267, 275
Lear (William Shakespeare) 188	Othello (William Shakespeare) 175, 181
Léda asszony zsoltárai (Ady Endre) 449, 456	Összel (Arany János) 178
Leonardo da Vinci (Richard Muther) 178, 180	Parerga und Paralipomena (Arthur Schopenhauer) 447
Leo Tolstói (Julius Hart) 128, 158	Peer Gynt (Henrik Ibsen) 188, 191, 202, 208, 211
Les Fleurs du Mal (Charles Baudelaire) 447, 456	Pendennis (William Makepeace Thackeray) 419, 421, 572, 584
Les Origines de la France contemporaine (Hyppolite Taine, A jelenkori Franciaország alakulása) 174, 180	Pensées (Blaise Pascal) 188, 191, 419, 421
Magyar mese és legenda (Ignotus) 457	
Margit (Makai Emil) 86	
Mesék (Brenner József) 70	

Péterfy Jenő összegyűjtött tanulmányai 371, 372	Szatírák (Quintus Horatius Flaccus) 71
Poe A. Edgar költeményei (Ferenczi Zoltán ford.) 140	Téli rege (William Shakespeare) 180
Politikai dolgokról (Ignotus) 457	The Bells (Edgar Allan Poe) 131
Rákócziáról szóló emlékezés (Brenner József) 70	Toldi (Arany János) 207
III. Richard (William Shakespeare) 403	Torquato Tasso (Johann Wolfgang von Goethe) 219, 584
Rouge et Noir (Stendhal) 123, 127, 155, 158, 188, 203, 209, 214, 236, 238, 267, 268, 275, 285	Twist Olivér (Charles Dickens) 524
Sartor Resartus (Thomas Carlyle) 123, 128, 188, 191, 195, 209, 236, 238	Új versek (Ady Endre) 444, 445, 447, 456, 458, 461, 463, 613, 641
Satyricon (Petronius Arbiter) 452, 458, 608, 611, 613	Uralkodó érzelmek Arany lírájában (Brenner József) 70
Schiller's Life / [The] Life of Schiller (Thomas Carlyle) 275, 267, 262, 257	Vadkacs (Henrik Ibsen) 175, 180
Solness építőmester (Henrik Ibsen) 89, 94, 96, 175, 180, 188, 191	Vén cigány (Vörösmarty Mihály) 176
Son of the Wolf (Jack London) 377	Verses könyvem előtt (Ady Endre) 458
Sur la pierre blancheot (Anatole France) 419, 421	Vojtina (Arany János) 171, 177, 178, 313
	Voyelles (Arthur Rimbaud) 198
	Wilhelm Meister tanulóévei (Johann Wolfgang von Goethe) 332

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
--------------	---

LEVELEK

1901

1. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek.....	18
[Szabadka, 1901. február 11–16. között]	
2. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek.....	24
Szabadka, 1901. május 1.	

1902

3. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek.....	28
[Szabadka, 1902. szeptember–november eleje]	
4. Kosztolányi Dezső – Kálnai Dezsőnek.....	35
[Szabadka, 1902. november 9.]	

1903

5. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek.....	40
Budapest, 1903. január 23.	
6. Kosztolányi Dezső – Schmausz Dezsőnek.....	45
Szabadka, 1903. január 27.	
7. Kosztolányi Dezső – id. Kosztolányi Árpádnénak ...	48
[Budapest, 1903. szeptember 9.]	
8. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek.....	50
Budapest, [1903.] szeptember 17.	
9. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek.....	52
Budapest, 1903. szeptember 20.	
10. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek.....	53
[Budapest, 1903. szeptember 20–25. között]	
11. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek.....	56
Budapest, 1903. szeptember 25.	
12. Kosztolányi Dezső – Ifj. Kosztolányi Árpádnak	60
[Budapest, 1903. szeptember 26. körül]	

13. Brenner László és Brenner József –
Kosztolányi Dezsőnek 65
[Szabadka, 1903. szeptember 27. körül]
14. Ifj. Kosztolányi Árpád – Kosztolányi Dezsőnek 72
Szabadka, 1903. szeptember 27.
15. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek 77
[Budapest,] 1903. október 4.
16. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek 82
Budapest, 1903. október 11.
17. Kosztolányi Dezső – ifj. Kosztolányi Árpádnak
és Brenner Józsefnek 84
[Budapest, 1903. november 10.]

1904

18. Kosztolányi Dezső – Oláh Gábornak 88
Szabadka, 1904. január 18.
19. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 97
[Budapest, 1904. április 13.]
20. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek 99
[Budapest, 1904. május 19.]
21. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek 102
[Szekszárd, 1904.] június [3. előtt]
22. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek 107
[Budapest, 1904. június 4–7. körül]
23. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának 110
[Szabadka, 1904. június 27.]
24. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának 113
[Szabadka, 1904. július 9.]
25. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának 115
[Szabadka, 1904. július 9–17. között.]
26. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek 120
[Szekszárd, 1904. július 21. előtt]
27. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 129
Szabadka, [1904.] július 21.
28. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának 132
Szabadka, 1904. július 21.

29. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek 138
[Szekszárd, 1904. július 21–24. között]
30. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 143
[Szabadka, 1904. július 24.]
31. Zalai Béla – Kosztolányi Dezsőnek 145
[Debrecen, 1904. július 24.–augusztus 2. között]
32. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 149
Szabadka, 1904. augusztus 1.
33. Zalai Béla – Kosztolányi Dezsőnek 155
[Debrecen, 1904. augusztus 2–13. között]
34. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának 161
[Szabadka, 1904.] augusztus 3.
35. Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőnek 166
Szentés, 1904. augusztus közepe
36. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek 170
Szekszárd, 1904. augusztus 20.
37. Zalai Béla – Kosztolányi Dezsőnek 182
[Debrecen, 1904. augusztus 13–22. között]
38. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 185
Szabadka, 1904. augusztus 24.
39. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek 192
Szekszárd, 1904. szeptember 15.
40. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 199
Szabadka, 1904. szeptember 16.
41. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek 210
Szabadka, 1904. szeptember 16.
42. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 214
Szabadka, 1904. szeptember 26.
43. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek 216
Szabadka, 1904. október 2.
44. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 217
[Szabadka, 1904. október 2.]
45. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 218
Bécs, 1904. október 7.
46. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek 220
Bécs, 1904. október 8.

47. Brenner József – Kosztolányi Dezsőnek	222
Budapest, 1904. október 9.	
48. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	226
Bécs, 1904. október 10.	
49. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	228
Bécs, [1904.] október 13.	
50. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	230
[Bécs, 1904. október 15.]	
51. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	231
Bécs, 1904. október 17.	
52. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	233
Bécs, 1904. október 31.	
53. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	236
Bécs, 1904. október 31.	
54. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	239
[Bécs, 1904. október 31. és november 4. között]	
55. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	243
Bécs, 1904. november 4.	
56. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	247
Bécs, 1904. november 6.	
57. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	249
[Bécs, 1904. november 9.]	
58. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	251
[Bécs, 1904. november 12.]	
59. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	253
[Bécs, 1904. november 17.]	
60. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek	255
Budapest, 1904. november 17.	
61. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	264
Bécs, 1904. november 20.	
62. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	277
Bécs, 1904. november 24.	
63. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek	279
Budapest, 1904. november 24.	
64. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	282
Bécs, 1904. november [27.]	

65. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	284
Bécs, 1904. november 27.	
66. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	290
[Bécs, 1904. november 29.]	
67. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	292
[Bécs, 1904. november vége]	
68. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	296
Bécs, 1904. [december 1.]	
69. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	298
[Bécs, 1904. december 2.]	
70. Id. Kosztolányi Árpád – Kosztolányi Dezsőnek	300
Szabadka, 1904. december 12.	
71. Id. Kosztolányi Árpádné – Kosztolányi Dezsőnek . .	303
[Szabadka,] 1904. december 14.	
72. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának	305
Szabadka, 1904. december 29.	
73. Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőnek	315
[Szeged, 1904. december 31.]	

1905

74. Zalai Béla – Kosztolányi Dezsőnek	322
Lipcse, 1905. január 1.	
75. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának	326
Szabadka, 1905. január 2.	
76. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának	328
Szabadka, 1905. január 5.	
77. Zalai Béla – Kosztolányi Dezsőnek	330
[Lipcse, 1905. január eleje]	
78. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek	333
[Budapest, 1905. január 11.]	
79. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	336
Bécs, 1905. január 13.	
80. Id. Kosztolányi Árpád – Kosztolányi Dezsőnek	338
Szabadka, 1905. január 18.	
81. Brenner József – Kosztolányi Dezsőnek	340
[Budapest, 1905. január 22.]	

82. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	344
Bécs, 1905. január 23.	
83. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	346
Bécs, 1905. január 26.	
84. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	351
Bécs, 1905. február 1.	
85. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának	353
Bécs, 1905. február 16.	
86. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek	357
[Budapest,] 1905. február 17.	
87. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	361
Bécs, 1905. február 18.	
88. Brenner József – Kosztolányi Dezsőnek	368
[Budapest, 1905. március 7–14. között]	
89. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának	371
Szabadka, 1905. április 3.	
90. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	374
Szabadka, 1905. április 10.	
91. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	376
Szabadka, 1905. április 12.	
92. Id. Kosztolányi Ágostonné és Kosztolányi	
Mária – Kosztolányi Dezsőnek	378
[Szabadka, 1905. május 22.]	
93. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának	379
[Szabadka, 1905. július 19.]	
94. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának	381
[Szabadka, 1905. július 19.]	
95. Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőnek	383
Szeged, 1905. július 20.	
96. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	387
Szabadka, 1905. [július 27.]	
97. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	389
Szabadka, 1905. július 29.	
98. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek	393
Szekszárd, 1905. [július vége–]augusztus	

99. Kosztolányi Dezső – Téglás Bélának	395
Szabadka, 1905. augusztus 8.	
100. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	398
[Szabadka, 1905. augusztus 8.]	
101. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának	400
Szabadka, 1905. augusztus 9.	
102. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek	402
[Szekszárd, 1905. augusztus 9. vagy 9. után]	
103. Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőnek	406
[Szeged, 1905. augusztus 9–16. között]	
104. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának	411
[Szabadka, 1905. augusztus 16.]	
105. Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőnek	413
[Szeged, 1905. augusztus 16. után]	
106. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának	416
Szabadka, 1905. augusztus 31.	
107. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek	418
Baja, 1905. október 31.[–november 2.]	
108. Kosztolányi Dezső – Brenner Lászlónak	422
[Budapest, 1905. október 31.]	
109. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	423
Budapest, 1905. november 2.	
110. Id. Kosztolányi Árpád – Kosztolányi Dezsőnek	428
[Szabadka, 1905. november 15.]	
111. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának	432
Szabadka, 1905. december 29.	

1906

112. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának	434
[Szabadka, 1906. február 4. után]	
113. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	437
Szabadka, 1906. február [15.]	
114. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	439
Szabadka, 1906. február 19.	
115. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek	448
Baja, 1906. február 21–22.	

116. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek és ifj. Kosztolányi Árpádnak	460
[Szabadka, 1906. február 22. körül]	
117. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	465
[Szabadka, 1906. március 2.]	
118. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	471
Szabadka, 1906. [március 8.]	
119. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek és ifj. Kosztolányi Árpádnak	473
[Szabadka, 1906. március 14–17. között]	
120. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	477
[Szabadka, 1906. március 17.]	
121. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek	479
[Baja, 1906. március 25. előtt]	
122. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	519
Szabadka, 1906. március 25.–április 4.	
123. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek	531
[Baja, 1906. március 31.]	
124. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	533
[Szabadka, 1906. április 2.]	
125. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának	535
[Szabadka, 1906. április 4. körül]	
126. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	537
Szabadka, 1906. április 5.	
127. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek	539
[Szekszárd, 1906. április 6–17. között]	
128. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	543
[Szabadka, 1906. április 17.]	
129. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	545
[Szabadka, 1906. április 26. előtt]	
130. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	548
[Budapest, 1906. május 6.]	
131. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	550
Budapest, 1906. május [6. után].	
132. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	553
[Budapest, 1906. május 15. körül]	

133. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	554
[Budapest, 1906. május 31.]	
134. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	556
Budapest, [1906.] június 24.	
135. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	559
[Budapest, 1906. június 24–28. között]	
136. Kosztolányi Dezső – Brenner Józsefnek	563
Budapest, 1906. július	
137. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	565
[Budapest, 1906. augusztus 11.]	
138. Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek	567
Szekszárd, 1906. augusztus 18.	
139. Kosztolányi Dezső és Hegedűs-Bite Gyula – Babits Mihálynak	588
[Budapest, 1906. augusztus 18–21. között]	
140. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának	592
[Budapest, 1906. augusztus 24.]	
141. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	594
[Budapest, 1906. szeptember 21.]	
142. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának	596
[Budapest, 1906. szeptember 21.]	
143. Id. Kosztolányi Árpád – Kosztolányi Dezsőnek	598
Szabadka, 1906. szeptember 24.	
144. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	600
[Budapest, 1906. október 8.]	
145. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	602
Budapest, [1906. október 11.]	
146. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	604
[Budapest, 1906. október 31.]	
147. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	606
[Budapest, 1906. november 12.]	
148. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	609
Budapest, 1906. november [12.]	
149. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak	611
[Budapest, 1906. november 12.]	

150. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 612
[Budapest, 1906. november 26.]

1907

151. Kosztolányi Dezső – Milkó Izidornak 616
Budapest, 1907. február 5.
152. Kosztolányi Dezső – Elefánt Olgának [?] 619
Budapest, 1907. február 26.
153. Kosztolányi Dezső – Kürthy Györgynek 622
[Budapest, 1907 tavasza, április közepe körül]
154. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának 625
Budapest, 1907. április [24.]
155. Kosztolányi Dezső – Kárpáti Aurélnak 627
[1907 tavasza, május 19. körül]
156. Gárdonyi Géza – Kosztolányi Dezsőnek 629
Eger, 1907. május 19.
157. Lengyel Menyhért – Kosztolányi Dezsőnek 631
Firenze, [1907. május 20.–június 10. között]
158. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának 635
[Budapest, 1907. május 23.]
159. Kosztolányi Dezső – Ady Endrének 638
Budapest, 1907. május 31.
160. Lengyel Menyhért – Kosztolányi Dezsőnek 643
Rimini, [1907. június 10. körül]
161. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 648
Szabadka, 1907. július [7. után]
162. Kosztolányi Dezső – Horvát Henriknek 654
Szabadka, [1907. július]
163. Kosztolányi Dezső – Rozsnyay Kálmánnak 657
Szabadka, 1907. július
164. Kosztolányi Dezső – Mohácsi Jenőnek 660
Szabadka, 1907. július
165. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 663
Fiume, 1907. augusztus 1.

166. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának 665
Szabadka, 1907. augusztus [9.]
167. Kosztolányi Dezső – Horvát Henriknek 668
Szabadka, 1907. augusztus [16.]
168. Kosztolányi Dezső – Horvát Henriknek 670
[Szabadka, 1907. augusztus 23.]
169. Kosztolányi Dezső – Lányi Heddnának 672
[Siófok, 1907. szeptember 8.]
170. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 674
Budapest, 1907. szeptember [22. után]
171. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 676
[Szeged, 1907. október 9. előtt]
172. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 677
[Szeged, 1907. október 9. előtt]
173. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 678
[Szabadka, 1907. október 9.]
174. Kosztolányi Dezső – id. Lányi Ernőnek 680
Budapest, 1907. október [14.]
175. Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőnek 683
Szeged, 1907. október 18.
176. Kosztolányi Dezső – Kürthy Györgynek 685
[Budapest, 1907. október 20. körül]
177. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának 687
[Budapest, 1907. október 21.]
178. Kosztolányi Dezső – Gedő Simonnak 690
[Budapest, 1907. október közepe]
179. Kosztolányi Dezső – Kun Józsefnek 693
Budapest, 1907. november [vége, 14. után]
180. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 695
[Budapest, 1907. december 3.]
181. Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak 697
Budapest, 1907. december [21. előtt]

A KÉZIRATOKRÓL, A KIADÁSTÖRTÉNETRŐL ÉS A SZÖVEGKÖZLÉSRŐL

Kosztolányi Dezső családi és írói levélgyűjteménye	703
A levélkéziratok sorsa Kosztolányi Dezső közvetlen örökösei, felesége és fia életében	707
Kosztolányi Dezső levelezése köz- és magángyűjteményekben	715
Babits–Juhász–Kosztolányi levelezésének kiadástörténete	720
A levelek sorrendje, a szövegközlés formai sajátosságai	776
A szövegközlés tartalmi sajátosságai	780
A filológiai és textológiai jegyzetek, tárgyi és nyelvi magyarázatok	785

ADATTÁR

Életrajzi kronológia	796
Családtörténet	829
A Kosztolányi és a Brenner család családfája	851
Önképzőkör	856
Kosztolányi Dezső álnevei	871
Kosztolányi Dezső lakcímei	873

MUTATÓK

Rövidítésjegyzék	879
Irodalomjegyzék	880
Levélmutató	918
Névmutató	920
Művek mutatója	937
Tartalom	947

Megjelent a Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft., Pozsony, valamint a Pesti Kalligram Kft., Budapest közös kiadásában, 2013-ban. Első kiadás. Oldalszám 960. Felelős kiadó Szigeti László. Szerkesztő Hradeczky Móni. A borítót Hrapka Tibor tervezte. Nyomdai előkészítés Hollós János. Nyomta az OOK–Press Kft., Veszprém. Felelős vezető Szathmáry Attila.

Vydal Kalligram, spol. s r. o. , Bratislava v spolupráci s Pesti Kalligram Kft., Budapest 2013. Prvé vydanie. Počet strán 960. Vydavateľ László Szigeti. Jazyková redaktorka Móni Hradeczky. Návrh obálky Tibor Hrapka. Grafická úprava a príprava do tlače János Hollós. Vytlačil OOK–Press Kft., Veszprém.